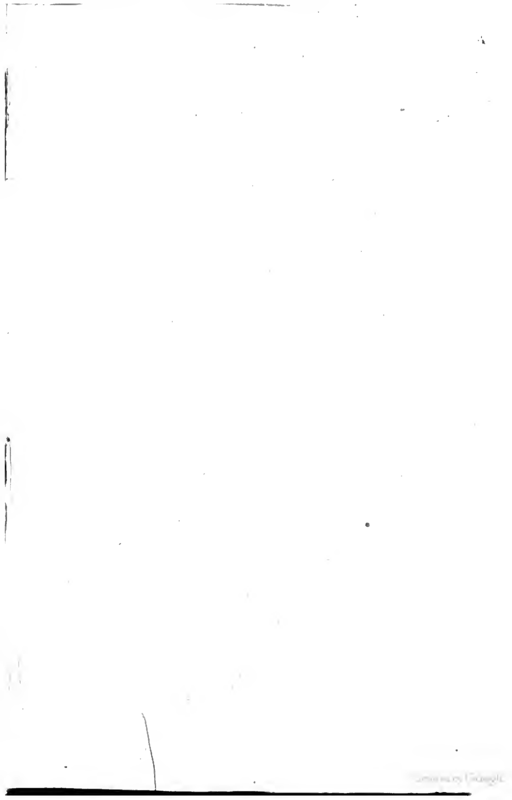
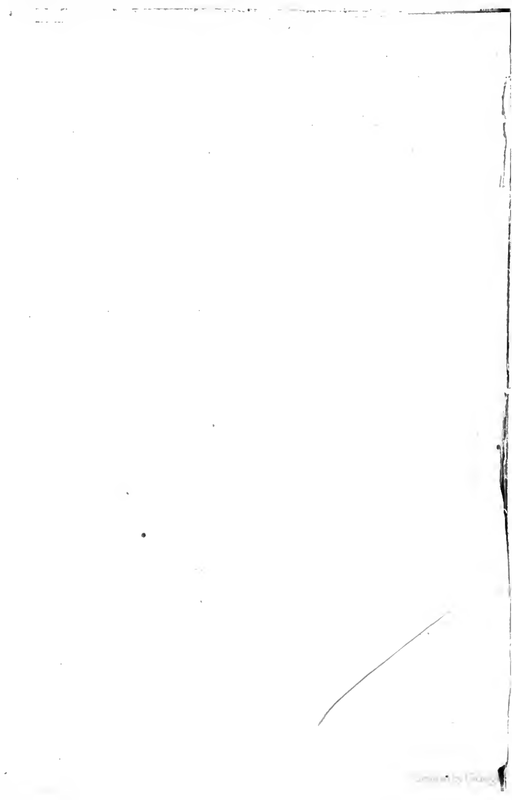

HISTORIA
LITERARIO-TYPOGRAPHICA
MEDIOLANENSIS,

IN QUA,

DE STUDIIS LITERARIIS
ANTIQUIS ET NOVIS
IN HAC METROPOLI INSTITUTIS:

De tempore inductæ Mediolanum Typographiæ:
Et primis hujus Artis Opificibus;

De Viris doctrina illustribus, qui Sæculo XV. in eadem Urbe floruere,
atque eorumdem MSStis Operibus in Ambrosiana Bibliotheca
servatis

DISSERITUR.

ADJECTA SUNT

APPENDIX EPISTOLARUM,

Quæ Libris, tunc ibidem editis, affixæ legebantur;

ET

CATALOGUS CODICUM

Mediolani impressorum ab anno MCDLXV. ad annum MD.

AUCTORE

JOSEPH ANTONIO SAXIO,
SANCTORUM AMBROSII ET CAROLI OBLATO,
BIBLIOTHECÆ AMBROSIANÆ PRÆFECTO.

MEDIOLANI, MDCCXLV.

IN ÆDIBUS PALATINIS.
SUPERIORUM PERMISSU.

PRÆFATIO AUCTORIS.

CUm literariam Typographiæ Mediolanensis Historiam condere meditarer, nihil minus mente volvebam, quàm ut huic elaborando Commentario manum apponerem, atque ab ovo, ut ajunt, repeterem exordia, progressusque studiorum, quibus ostenderem, nobilem in hac Urbe, quavis ætate, erga liberales disciplinas, Scientiasque, amorem, ac cultum floruisse. Satìs superque videbatur calami laborem impendere colligendis literariis monumentis, quæ primo nascentis Typographiæ seculo edita fuerant in hac Urbe, ratus non modicum me Patriæ decus comparaturum, si egregiè meritam de hac Arte, ac proinde etiam de Scientiis omnibus Metropolim nostram comprobarem. Ad hoc autem consilium perficiendum adactus sum eâ potissimum causâ, quòd in annalibus Typographicis, a Michaële Maittaire prælo vulgatis, parcam admodum memoriam injici de cultis hic summo studio atque impensâ, typis animadverterem, ac propterea necessarium ducebam opulentam librorum supellectilem, per ea tempora a Mediolanensibus Civibus adornatam, in lucem proferre. Ne verò nuda nimis, ac sicca foret narratio, quæ edita solummodo volumina recenseret, relegere statueram ea omnia illustria vestigia, quæ ad rem literariam pertinent, quæque alto adhuc obducta pulvere in tenebris jacent, multamque studiis nostris, eâ ætate præclarè vigentibus, conciliare laudem valuissent, si detersâ immeritæ oblivionis labe sedulò illustrarentur. Verùm dum hanc curam persequerer, subiit animo cogitatio, ne hac quidem diligentiâ, satìs me publicæ expectationi facturum, quæ unius seculi notitiis, utcumque illustribus, ditata, de susceptis præterito recentique tempore, ad fovendam promovendamque literarum culturam, doctis Mediolanensium laboribus jejuna relinqueretur. Mei igitur muneris esse censui, ut saltem nonnullas ex tam ampla messe spicas colligens, hanc quoque Mediolano gloriam vendicarem, quòd videlicet vix alicui ex Italicis Urbibus concesserit antiquitate, ac successione studiorum.

Id autem eò libentiùs complexus sum, quòd intactam adhuc hanc Spartam viderem, nemine hactenus reperto Scriptore, qui asserendum hoc Urbi Mediolanensi decus, peculiari dissertatione contenderit. Edidit quidem Philippus Picinellus Italico idiomate Athenæum Literatorum: sed præterquamquod Viros quamplures doctrina & scriptis insignes incurioso silentio præterit, nec eorum, quos enumerat, ætatem ac vitam pro merito susceptæ provinciæ dilucidat, nullum prorsus verbum profert de inchoatis Studiis, propagatis Scientiis, institutis Collegiis, Academiisque, quorum omnium accurata descriptio non modicum illius Operi, alioquin laude dignissimo, ac Metropoli nostræ ornamentum addidisset. Propiùs ad hanc metam collimasse videtur Erycius Puteanus, qui Dissertationem historicam: De Rhetoribus, ac Scholis Palatinis *publici juris fecit. Sed cùm antiqua vix attingat, recentia verò oratoriis tantummodo flosculis vestiat, panegyricam potiùs orationem, quàm historiam adornasse censendus est. Itaque desideramus in hanc usque diem doctum aliquem calamum, qui exesa temporum superiorum monumenta, marmora, codices, ac Diplomata perscrutetur, ut Literis procul dubio per omnem annorum seriem in hac Urbe sedulò excultis, merita laus reddatur, ardorque Majorum in excipiendis, atque amplificandis nobilium disciplinarum studiis, exemplum fiat Posterorum imitationi. Neque verò me tanto labori in præsentia paratum credi velim, ut vastum hoc argumentum exhauriam; id enim nec tenuis iste promissi Operis Prodromus patitur; nec si genio etiam meo in Patriæ honorem propenso indulgere liberiùs vellem, pares suppetunt vires. Aperire idcirco tantummodo intentatum hactenus iter contentus sum, existimans non exiguum Literis colendis beneficium, Urbisque splendori vividiùs exornando incitamentum hinc emanaturum, si antiquitatem, ac præstantiam Studiorum Mediolanensium, hæreditario quodam amoris censu apud nos florentium, brevi manu delibans, patentem campum calamis eruditioribus relinquam, pleno opere diligentiora sectandi.*

Hæc sunt, quæ ut consilii mei rationem exponerem, præfari opportunum censueram, cùm Prodromum hunc eumdem, sexdecim ab hinc annis, seorsim in lucem producere statuissem. Tamdem liberare datam Publico fidem mihi non improsperè contigit, Mediolanensi, *quam spoponderam,* Literario-Typographica Historia *ad umbilicum perducta. Deterruerat me sanè pertractandæ rei difficultas, quæ firmiores & corporis, & ingenii vires exposcebat, ut pro nostræ Metropolis dignitate, longâque Promissi complendi expectatione, cumulatè perficeretur. Attamen, ne à laceris cariosæ antiquitatis reliquiis erutæ (haud parvis laboribus) historicæ opes, iterum intra domesticos parietes rubigine infici, ac prorsus contabescere cogerentur, tentare illam ausus sum, ratus fore, ut Lectoribus si non Operis imbecillitas, saltem conatus placeret. Itaque sedulò evolutis raris iis voluminibus, Seculo XV. Mediolani impressis, quæ mihi licuit contrectare, quibusque (pene dixerim) depulsa fame ob tot alias exæsas superiorum temporum Chartas, Blattæ pepercerant,*

Histo-

Historiam hanc ita digessi, ut distributa veluti in Classes rerum describendarum moles minori tædio legentes afficeret, suaque etiam varietate posset delectare.

Primò igitur Prolegomena præmisi, in iis expromens nonnullas peculiares Patriæ meæ laudes, quibus illam supra cæteras Europæ Provincias, in Typographico expoliendo, adornandoque opificio excelluisse, testati sunt sincera confessione Scriptores ipsi, qui alieno in solo nati, atque unicâ veritatis patefaciendæ suasione permoti, celeberrimæ hujus Artis ortum, ac progressus indicavere. Quandoquidem verò mihi non rarò contigit offendere quosdam, antiquæ hujus mercis insulsos æstimatores, qui adunco naso, ac socratico risu aspernabantur laborem, à me, vel ab aliis adhibitum in eruendis à loculis Bibliothecarum Codicibus, venerando antiquitatis integumento coopertis, corio scilicet, tabulisque; acsi otiosâ hac curâ nonnisi sordes, & cariem venari viderentur qui eos evolverent, Apologiam contexui, in qua nobile hoc studium à summis viris gloriosè susceptum, atque uberem utilitatem inde profluentem veteri Historiæ, Familiis, doctisque hominibus, quorum memoria ac nomen ipsum pene conciderat, ostendere sum conatus: Quamvis (ceteris etiam omisis) hoc idem Opus, quod nunc primò prælis commisi, firmandæ propositæ sententiæ suffecturum arbitrarer; cum universa ferme in hisce Chartis relata de Principum erga literas amore, de confluentibus Mediolanum celebrioribus viris, refectis Academiis, rebusque egregie gestis ut studia florerent, deprompta sint à Libris, qui in contemptu ferme habiti relegatique, veluti scruta Bibliothecarum, in extremos earundem angulos, felici omine superfuere cladi pulveris, ac tinearum.

Tempus etiam, quo in Urbem nostram inducta est Ars Typographica, explorare non destiti; sique mihi nimium non blandior, id assecutus sum, ut certiorem Mediolano præ ceteris Italiæ Urbibus Epocham figerem, eamque primam, à qua annos suos numerare possit, è Germania discedens, atque in has oras deducta hospes Typographia. Quia tamen Urbs præsertim Veneta de primatu in typographico Opificio gloriari videtur, argumenta, ut arbitror, valida objeci, ut tributam à Michaële Maittaire ipsi hanc laudem convellerem, illamque Patriæ meæ non immeritò vindicarem. De Typographis quoque curam egi, ut eorumdem patriam, genus, Libros excusos, annosque adnotarem, quibus apud nos præla statuere cœperunt, aut manum ab illis removere. Qua in re illud mihi obtigit felix ac fortunatum, ut publicas Tabulas invenirem, conditas sub initium nascentis in Urbe nostra Typographiæ, quibus egregii Viri solemni juramento, & pactionibus sese obstrinxerunt, ad augendam librorum suppellectilem, & plura figenda torcularia, ne Metropolis ista propagatæ alibi tam proficuæ artis beneficio careret, atque in conspectu Urbium aliarum, jam ostentantium divitem copiam Codicum impressorum, ignominiosa quadam desidiæ labe affici se pateretur. Easdem integras dedi ante Appendicem Epistolarum, quæ Libris illa ætate apud nos editis præfixæ fuerant: Ratus enim sum, vetusto hoc testimonio (quod nulla fortasse Civitas proferre poterit) abundè Lectores doceri, quàm citò Mediolanenses Cives, erogato ære, & distributis inter doctos viros Typographicis muneribus, curam solicitam gesserint, ut non aliis, quàm suis prælis deberet hæc Metropolis paratum Gymnasiis, ac Scientiis editorum Codicum censum opimum.

Historiam Literariam subinde aggressus, eam continuata serie chronologica ab Anno MCCCCLXX. usque ad extremum Seculi XV. perduxi; præcipuum verò studium fuit, celebres doctrinâ Viros, qui promovendis Mediolani literis insudavere, aut quorum libri in Urbe nostra excusi sunt illa ætate, singillatim referre, ac quicquid ab ipsis gestum est, collectis hinc inde quæ latebant notitiis, publica luce donare. Qua in re gloriolam illam minime sum consectatus, ut integras earundem vitas ederem, ea coacervando, quæ nota jam erant, atque in vulgatis Scriptorum libris relata; id enim accipi à doctis hominibus meritò potuisset, ac si facilè parabilem Eruditionem obtrudere iis voluissem, alienisque laboribus Operis hujus molem augere. Quamobrem intra eos fines me continui, ut de Literaria tantùm Mediolanensi Historia dissererem, & illa in publicum proferrem, quæ vel in MSStis codicibus, vel in antiquis impressis voluminibus, quibus raritas, ad ea perlustranda, aditum ferme præcluserat, offendere mihi licuit, ut peracta à literatis Viris studia in nostra hac Metropoli, conditio, & mores illustrarentur. Inter ceteros à me relatos, qui Mediolanensi Civitati decus immortale comparavere, Demetrius Cretensis fuit, à quo Ars, (à nemine antea tentata) inventa est, ac numeris omnibus absoluta, Græco videlicet idiomate Libros integros imprimendi; sed tanti viri, perenni memoria digni, nomen nobis servavit unicus ille Liber, quem Dionysius Paravicinus, illius præsentiâ, consilio, ac ductu, in hac Urbe excudit, Græca nempe Grammatica; nec ullum aliud vestigium relictum mihi occurrit, quo inceptus, ejusdem industriâ, gloriosus hic labor, novis apud nos græcè impressis codicibus, publico literarum bono fuerit propagatus. Tandem ab eruditissimo Equite Comite Antonio Simonetta accepi, à se inspectum fuisse Londini Dionem græcè impressum Mediolani, à memorato typographo Dionysio Parravisino anno MCCCCLXXVI. Huic verò editioni parandæ manum apposuisse Demetrium Cretensem dubitari vix potest, cùm eodem anno elaboratam ab ipso Græcæ Grammaticæ impressionem, (ut proximè diximus) intacta ad nos transmissa commendatissimi ejusdem Operis exemplaria testentur. An verò instructùm jam prælum Mediolanense ad tam arduam explendam curam, novis ditaverit græcè linguæ MSStis codicibus; quidque ipse egerit in longa apud nos mora traducta, ignotum

pror-

prorsus est, altumque silentium in aliis ævi illius historiis pariter servatum inspicimus. Immo, (quod mihi non modicam admirationem excitavit) Jo. Albertus Fabritius qui de Græcis Demetriis *agens in sua locupletissima græca Bibliotheca, memorias omnes eorundem collegit, nihil de Cretensi hoc Demetrio scriptum reliquit. Id certo scimus, accersitum eum fuisse Florentiam, ut editioni græcæ carminum Homeri Anno MCCCCLXXXVIII. primùm ibidem paratæ unà cum Demetrio Chalcondyla operam suam conferret. Ne autem lateret, à qua Urbe profectus esset, addita in calce fuit, à nova veluti patria, appellatio, his verbis,* industria, & dexteritate Demetrii Mediolanensis Cretensis *(fortasse namque, ob nobile inventum Græcæ Typographiæ, à primoribus nostræ Urbis Civitate donatus fuerat). Itaque, ut aliquid proferrem de hoc insigni ac benemerito Mediolanensis Metropolis viro, antiqua perscrutatus sum monumenta, atque in mentem opinando induxi, illum eumdem esse, qui sub nomine* Demetrii Ducæ *in Hispanias iter suscepit, Cardinali Ximenio advocante, ut græcas Literas Compluti doceret & Biblia polyglotta, simul cum aliis peritissimis Viris, quoad græcam versionem, perficeret, ederetque. Id ego per conjecturas in impressa jam Historia mea adnotaveram, cùm ecce Clariss. Vir Abbas Laurentius Mehus, summæ humanitatis, eruditionis, amorisque erga Literas, ad me Florentiá misit ea, quæ ipse decerpserat ex posthumis Libris duobus Londini excusis Anno 1742. celeberrimi* Humphredi Hodii, *quæque prorsus cum opinione à me concepta consentiunt; loquens enim Hodius* de Græcis illustribus, Linguæ Græcæ, Literarumque humaniorum instauratoribus, eorum Vitis, Scriptis, & Elogiis, *ubi de hoc Demetrio agit Libr. II. Cap. IX. pag. 320. hæc habet:* „ Demetrius Ducas Cretensis *in Italia egit usque ad Annum „ MDVIII., quo tempore Epistola ejus græca ad M. Musurum præfixa est Voluminis primo Græcorum „ Rhetorum ab Aldo Venetiis editorum. In Hispaniam postea vocatus est ab Amplissimo Cardinali „ Ximenio, ut Bibliis Complutensibus, quo ad Græca, edendis operam navaret. In fine Testamenti „ Novi istbic editi Anno MDXIV. legitur ejus Epigramma Græcum, & ejusdem esse videtur „ Præfatio Græca, quæ eidem Testamento Novo præmittitur. Recensetur ab Alvaro Gomecio „ inter illos Eruditos Viros, quos ad nobile illud Opus adornandum, ac perficiendum, Cardinalis „ ille illustrissimus ad se accersivit; inceptum autem est Opus Anno MDII. Eumdem fuisse opinor „ cum Demetrio illo Græco, qui Libellum Galeni spurium de Oculis in Latinum transtulit. Hæc Hodius. Gratulor igitur mihi, quòd minime fuerim falsa opinione deceptus, & nonnullos indicaverim egregios hujus Demetrii labores, dum ageret in Italia; excusam nempe Grammaticam & Dionem græcum Mediolani, Homerum Florentiæ, à remoto illo Auctore, ob summam raritatem, forsitan ignoratos.*

Mihi quoque communicavit idem Abbas Laurentius Mehus, semper cum laude commemorandus, nonnulla ad Literariam meam Historiam spectantia, ab ipso transcripta ex codice manu exarato Bartholomæi Facii, *qui de Literatis Viris suo tempore florentibus egit, quemadmodum ipsemet conscium fecit Æneam Sylvium Cardinalem Senensem, subinde Pium II. Pont. Max., id testante eodem Ænea in Epistola CCLI. editionis Basileensis anni MDLXXI. his verbis. Quod scribis in eo, quem* de Viris illustribus ævi nostri, *composuisti libro, datum nobis esse locum, non meritis nostris, sed tuæ caritati adscribimus. Pretiosum hoc monumentum, nondum typis vulgatum, obvium Amico huic meo fecit eximia benignitas Reverendissimi Præsulis Alberici Archinti, apud Magnum Etruriæ Ducem Apostolici Nuncii, nunc ad Potentissimum Poloniæ Regem designati, qui non tam antiquissimá Sanguinis claritate, quàm virtutum omnium, doctrinæque singularis commendatione conspicuus, inter graviora munerum suorum momenta, Literarum, ac Literatorum curam beneficentissimam gerit. Serò ad me pervenere celebris illius Auctoris Commentaria, cùm nempe labor à me susceptus, è prælo dimissus jam foret; attamen, ne ociosa in privatis scriniis ea jacerent, hoc loco in lucem proferre censui opportunum, ut aliqua saltem de inedito illo Opere, nonnullis Additamentis meis aucta, Lector debibet.*

ANTONIUS PANORMITA.

ANtonius Panormita in hoc genere clarus habetur. Allectus ab adolescentia poëticæ atque oratoriæ suavitate, omissis legibus, illarum rerum studiis incubuit. In utro magis excelluerit, non facile judices. Res gestas omnes antiquitatis memoria tenet. Lusit in hermaphrodito, Virgilii exemplo. Eodem ferme tempore scripsit in Antonium Raudensem, ab eo lacessitus, libellum elegiaco versu, quem inscripsit Rhodum. Et item poëmatum, ac prosarum libros duos. Epigrammata quoque multa, & epistolas versu pulcherrimas edidit. Elegiam, quæ perdita jacuerat, rursus in lucem excitavit. A Sigismundo Imperatore in Italiam profecto, Poëta comprobatus laureâ coronâ, veteri more repetito, donatus est. Non temere alius quispiam aliena in dicendo vitia, aut virtutes acrius animadvertit, quod ei aliquando à Leonardo Aretino doctissimo viro in præcipuam laudem tributum est. Alphonsi Regis, qui eo doctore perdiu usus est, atque utitur, dicta, factaque memoratu digna quatuor libris explicuit. Permagnum librorum numerum ex omni bonarum artium facultate congessit. Legationibus, ac summis honoribus Regis functus, quibuscumque viris doctis, & probis potest, enixissime semper favit, ac favet.

De laudatissimo hoc Viro, nihil in mea Historia adnotatum reliqui, non quòd immortali apud nos memoria dignus haud foret, sed quia nullum ejusdem Opus illa ætate typis nostris impressum occurrerat. Ceterùm magna & ipse cum laude Mediolanensia excoluit gymnasia, auxitque pretium, & famam studiis nostris, quæ adeò commendatum ab universo Literatorum cœtu Institutorem acceperant. Exoraverat Panormita per Amicos, & supplices Epistolas, adhuc superstites, à Philippo Maria Vicecomite Mediolani Duce, ut in illius Aulam induceretur, obtinuitque, admissus ad edocendam publicè juventutem in Liberalibus disciplinis, larga assignata mercede, octingentis nempe aureis in singulos annos erogandis, ut Jovius in hujus Viri Elogio narrat. Sanè ipsemet, in Epistola ad Guarinum Libro IV. ejusdem Operum insertâ, amicè referens, quo in loco res, & fortunæ suæ forent, ait, grande satis salarium sibi fuisse collatum, gratiamque summam adeptum se esse apud Illustrissimum Principem, Cæsaremque suum Philippum Mariam, qui „ sicuti Armorum industriâ excellens ipse, excellentes quoque ea in re summa affectione prosequitur, fovet, & exornat; ita & Literatos, & bonarum Artium studiosos pari caritate, indulgentiâque complectitur, nec domi minus, quàm Militiæ præstans. Subjungitque „ Me velim contempleris, ut omittam alios longè doctiores, & eruditiores, quibus hæc sua partim Academia, partim Curia redundat; me inquam contempleris, quem quanti faciat, audisti supra, & luculentiùs, & prolixiùs aliquando ab aliis cognosces. „ Hæc transcribere volui, ut clariùs semper innotescat, quanta tunc foret Principum Mediolanensium in fovendis, promovendisque studiis cura, & liberalitas, quàmque numerosâ per illam ætatem insignium Literis Virorum copiâ afflueret Civitas nostra. Addit Jovius in Elogio memorato, Philippum Mariam, noscendæ Historiæ cupidum, sibi in Magistrum familiariter adscivisse Antonium Panormitam; quod quanti ab eo Principe æstimaretur, dilucidè ostendit. Quid egerit postquam Mediolano abscedens apud Alphonsum Neapolis Regem se recepit, ab illo delectus secretioris scrinii Magister, & studiorum, expeditionumque omnium terra, marique perpetuus comes, ut verbis Jovii utar, referre non moror, cùm hæc legi possint in Bibliotheca Sicula Antonini Mongitoris Vol. I. pag. 55., nec ea mihi ocii sit libertas, ut quæ ad Historiam Mediolanensem non pertinent, ex alieno penu transferam in hunc Librum. Recensere tantùm lubet MSta ejusdem Opera, quæ in Ambrosiana Bibliotheca servantur, eaque sunt: Elegiæ nonnullæ, *quarum aliquæ editæ jam fuere Venetiis post ejusdem Epistolas, nempe* in Mathiam Lupium, *&* in Lelphum Luscum, de quo Caballus fame moriens conqueritur *&c. Quæ in nostro codice ineditæ leguntur, utpote malè olentes, lucem non mererentur. Extat brevis altera ejusdem Panormitæ, sub nomine* Johannæ Francigenæ Dei nunciæ ad Mediolanenses, eo quod ad eos mittere volebant Magistrum Antonium Rhaudensem, *cum responsione Rhaudensis, quæ incipit:*

Spurce quid insanis? quid sus fœdissime grunis?

In alio Codice legitur Elegia, ita inscripta: Antonii Panormitæ clari Poëtæ ad Johannem Lamolam Bononiensem, quòd lacrumis Elegiæ motus ex Bononia nequeat recedere. *Ejus exordium est:*

Desine me placidâ verbis abducere terrâ,
Desine me Dominâ dissociare meâ.

Istæ in Editione Veneta Anni MDLIII. desiderantur. Item Libelli duo, sub titulo Hermaphroditus; *Codex noster nonnullas margini appositas adnotationes refert, caractere tamen adeò infelici, ut Oedipo interprete indigeat. Opus istud obscænæ licentiæ fæce vitiatum,* Antonii Panormitæ *famam plurimùm elevavit; illo enim usi sunt ejusdem æmuli, ut eum conviciis onerarent. Inter ceteros* Antonius Rhaudensis, *cujus Invectiva satis prolixa, inscripta* Petro Candido Decembrio, *legitur in altero ex Codicibus hujus Bibliothecæ, tota ferme versatur in exprobrando eidem pudore horum Carminum, quæ etiam ab Eugenio IV. Pont. Max. Ecclesiasticis censuris confixa fuere. Demum extat in eadem Bibliotheca manu exarata* Oratio ad Genuenses, *quam contra Turcas, & Venetos pronunciavit, cùm ad eam Rempublicam, nomine Alphonsi Regis, partes ageret Oratoris; non secus ac perpaucæ* Epistolæ, *inter quas tamen aliquas offendi, quibus caret Veneta Editio.*

FRANCISCUS PHILELPHUS TOLENTINAS.

FRanciscus Philelphus Tolentinas latinis, & græcis literis eruditus, satyras centum scripsit, dedicavitque Alphonso Regi, a quo ob eam rem, & multa pecunia, & equestri dignitate donatus est. Lyricorum quoque versuum grande opus magno impetu aggressus, & a Francisco Sfortia Mediolanensium Principe conductus, res ab eo gestas heroico carmine complexus est. Scripsit etiam prosa oratione Symposinm quoddam, ac de exilio libros tres. Orationes præterea invectivas plerasque. Lacædemoniorum Rempublicam ex Xenophonte, Numæ Pompilii, ac Lycurgi vitas, & apophtegmata ex Plutarcho in latinam linguam convertit.

Quam-

Quamplures recentioris Ævi Scriptores provinciam suscepere, illustrandi memoriam Francisci Philelphi, qui inter ceteros seculi XV. Eruditos Viros peculiare nominis decus sibi comparavit, ob Eloquentiæ famam, & Græcæ, Latinæque linguæ Magisterium, in permultis Italiæ Urbibus cum laude peractum. Duo ejusdem Elogia, seu Vitæ Compendia, leguntur in memoriis Hominum Literis illustrium, editis Gollico idiomate a Patre Nicerono; alterum ab ipso confectum, atque insertum Tomo XXV., alterum ab ejusdem Continuatore in postremis voluminibus evulgatum. Lipsiensia quoque Miscellanea, Tom. V. pag. 322. Vitam exhibent Francisci Philelphi, a Johanne Henrico Foppio Academiæ Carolinæ Bremensis Pro-Rectore contextam. Demum Tom. XV. des Memoires de Litterature, tireez de Registres de l'Academie Roiale des Inscriptions, & belles Lettres &c. Amstelodami edito A. 1741., inserta est postremo loco Vita memorati Philelphi, Auctore Domino Lancelloto Parisiensis Academiæ Socio. Studiosè illa quidem digesta est, & ordine chronologico ab ortu ejusdem ad mortem usque perducta. Hanc avidè perlegi, ut inde discerem, an in iis, quæ de insigni hoc Viro in Historia mea Literaria scripsi, ignotum aliquid proferretur, quod tam eruditi Viri oculos effugisset; intellexi tamen, ea omnia, quæ Lancellotus retulit, deprompta esse ab editis Libris, præsertim verò ab ejusdem Philelphi Epistolis, quæ Anno MDII. Venetiis prodiere; cùm aliâ ego viâ incesserim, MStos Codices, & Libros primo Typographiæ Seculo Mediolani impressos, atque ob raritatem suam ab Exteris minimè inspectos, consulens, producensque. Quid novi Literariæ Reipublicæ attulerim, ex memorata Historia mea Lector dignoscet.

Interim adnotare placet, visum mihi fuisse, Lancellotum nimis indulsisse Philelpho, dum narrans ea, quæ illi obtigerant post mortem Pii II. Pont. Max. aliorum famam onerat, ut illum excuset; siquidem cùm inter Epistolas Cardinalis Ammanati Papiensis una extet ad Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem, scripta nomine Collegii Cardinalium, in qua eidem gratias agit, ob conjectum in vincula Froncifcum Philelphum, ejusque filium Marium, qui diras evulgaverant contra benemeritos Pii II. cineres; hanc esse suppositam mercem Gregorii Lollii, nomine Cardinalis Papiensis indignè abutentis, testatur. Porrò Epistolam hanc ad apocryphas, & commentitias ito facilè rejiciendam, mihi vix persuadeo; solidiora namque argumenta, quàm silentium Leodrisii Cribelli, & benevolentia plurium Romanæ Ecclesiæ Cardinalium, etiam post illius Pontificis mortem erga Philelphum servata, proferri debuissent, ut tam turpis calumnia comprobaretur. Stylus certè cum reliquis excusis Epistolis Card. Ammanati prorsus consentit; præterea ipsemet sæpius Philelpho exprobrat mordacis linguæ licentiam, odiumque contra memoriam Pii II. conceptum, atque illum ad palinodiam recantandam vehementer exstimulat. Quid clarius ad ostendendam indignationem Curiæ Romanæ justo dolore perculsæ ob tam insolentem ejusdem temeritatem, in oblatrando contra recenter defunctum Summum Pontificem? His verò præmissis, nemo non videt, consentaneum esse rationi, primarios Ecclesiæ Præsules publicam aliquam exigere voluisse violati honoris reparationem, ob tam publicè a Philelpho illatam injuriam. Neque quidquam evincit Cribelli silentium, qui, ut ait Clariss. Lancellotus, minimè temperasset ab hac publica ignominia in suis contra Philelphum literis, exageranda, si verè illa contigisset; potuit enim tardiùs adduci Franciscus Sfortia ad Philelphum, & Marium carceri mancipandos, cùm nempe contumax & effrenis maledicendi libido Romanos Præsules adeò irritasset, ut ad Principem Mediolanensem querelos deferrent pro compescenda iniqua genitoris ac filii adversùs Pium II. mordacitate. Id colligo ex Responsione, veneni acerrimi plena, Francisci Philelphi contra Leodrisium Cribellum, quæ data est anno Pii II. mortem insequente MCCCCLXV. Præcesserons igitur Satyricæ Cribelli scriptiones in Philelphum emissæ; proinde quid vetat credere, nondum ad vincula damnatum fuisse Philelphum, cùm iratum in eumdem calamum Cribellus armaret? Præterea hic Leodrisius Mediolano jam excesserat, cùm adhuc in vivis ageret Pius II., a quo in Collegium Abbreviatorum admissus fuerat, ut infra videbimus; quam ergo admirationem ingerere valet ejusdem silentium de re, quam nonnisi serò rescisse potuit, post obitum memorati Summi Pontificis? Quod autem benevolentiam suam non abruperint, tum Ammanatus, tum alii Romæ degentes, in causa esse potuit palinodia ipsa, quam verè cecinit Philelphus, quamvis minimè par foret sanando vulneri, quod inflixerat, ut memoratus Card. Papiensis in aliis Epistolis illum admonuit. Hæc ego reponere Clariss. Lancelloti Scriptis necessarium duxi, non ut ejusdem auctoritatem, quam veneror, infringam, sed ne invidiâ, forsasse immeritâ, Gregorii Lollii nomen laboret; cùm certum sit, Epistolam, Card. Papiensis titulo inscriptam, a nemine hactenus in dubium fuisse vocatam; incertum verò, an illam malignè Lollius confixerit, nisi graviora suppetant illorum temporum testimonia.

PETRUS PAULUS VERGERIUS.

PEtrus Paulus Vergerius Justinopolitanus Juris civilis in primis peritus fuit. Philosophiam quoque, & Mathematicas artes tenuit. Eloquentiam summo studio secutus, in ea re excelluit. Græcas quoque literas attigit. Scripsit de ingenuis moribus librum unum valde laudatum tum rebus, tum ipso nitore verborum. Sigismundi Imperatoris, ut ipse scribit, rogatu, Arrianum, qui res gestas Alexandri græcè scripsit, è græco in latinum vertit, nulla tamen elegantiæ cura adhibita, idque de industria, ut scribit, ne Sigismundus, qui parum latine

sciret,

fciret, interpretis opera legens indigeret. In Carolum Malateftam invectus, Virgilii ftatuam, quam ille Mantuæ in foro everterat, quoniam gentilis fuiffet, ut ibidem reftitueretur effecit. Sub extremum vitæ tempus mente captus eft, ita tamen, ut nonnumquam refipifceret. Apud Hungaros vitam finiit, dignus & perpetua animi fanitate, ut qui totam in Italia vitam fcribens exegiffet.

Grata eruditis Viris erit brevis hæc memoria, quam de Petro Paulo Vergerio fcriptam Facius reliquit; nonnulla enim ad ejufdem Literaria Opera, & Vitam fpectantia, hactenus obfcura, illuftrantur. Inter cetera, Voffius de Poëtis Latinis, *pag. 27. in dubium revocavit, an* Invectiva in Carolum Malateftam, *ob everfum Mantuæ Virgilii fimulacrum, verè Auctorem habuerit Vergerium; atque in eam fententiam propendet, Opus illud effe Guarini Veronenfis, afferens*, videri poffe fcriptam ab ipfo Guarino Veronenfi, clariffimo fui temporis Viro, aut faltem difcipulorum aliquo. *Leander quoque Albertus ad fabulas ferme rejicit hanc ftatuæ Virgilii ruinam, Carolo Malatefta jubente, inquiens, Marium Equicolam*, fidei exiguæ, ac modicæ opinionis Auctorem, *primum fuiffe, qui hoc commentum vulgaverit, injuriá carpens Malateftam. Tenebras hafce diluit auctoritas Facii, ea quæ fuo ævo accidêre, fcribentis; ex ipfo etiam difcimus, ingravefcente ætate Vergerium cerebro laboraffe, quod a nemine Scriptorum, quos legerim, adnotatum invéni. Pauca ego de Vergerio in Hiftoria mea fol. CCCXCIII. memoravi; neque enim ad nos pertinebat, nifi ob excufum fæpiùs Mediolani, primo Typographiæ Seculo, aureum ejufdem Librum* de ingenuis moribus, & liberalibus difciplinis; *qua occafione MStos Codices Operum ab ipfo editorum, in Ambrofiana Bibliotheca fervatos, recenfui.*

NICOLAUS NICOLUS FLORENTINUS.

Nicolaus Nicolus Florentinus, & ipfe Chryfoloræ auditor, in hujufcemodi virorum notis referendus eft. Græcæ, & latinæ linguæ, omnifque antiquitatis ftudiofus, picturam, ftatuariam, ac veterum elementorum formam, ceterafque artes nobiles, quæ vel ingenio, vel manu artificum commendantur, quæ jamdiu apud nos confenuerant, in ufum revocavit. Librorum quoque exornandorum inventor, opera Ciceronis, & aliorum illuftrium Auctorum diligentiffimus inquifitor fuit. Librorum magnam copiam tum græcorum, tum latinorum cujufcumque artis, & doctrinæ comparavit. Nihil tamen latinè, aut græcè fcripfit, fcriptis Veterum contentus. Moriens Bibliothecæ, quæ erat in Marci Evangeliftæ Templo, quam Cofmus Medices effecerat, libros fuos, ut mortuus etiam viventibus prodeffet, dedicavit.

Auctor Additamentorum ad Voffium de Hiftoricis Græcis, & Latinis Tomo IX. Ephemeridum Venetarum, plura Scriptorum teftimonia profert, ut evincat, non tam diftinguendum effe hunc Nicolum *a* Nicolao Falcucio, *fed etiam nihil ab eo pofteris relictum fuiffe proprio marte, aut calamo elaboratum. Epiftolam ego nuncupatoriam* Petri Candidi Decembrii *ad Ducem Clouceftrenfem Humphredum, adhuc ineditam, præfixamque Libro VIII.* Platonis de Republica, *ab ipfo in Latinum translato, attentè perlegeram, atque ex ea lumen aliquod mihi fuboriri videbatur, ut credi poffet, non omnino fterilem Literariis fœtibus traductam fuiffe vitam a* Nicolao Nicolo, *Viro Græcá, & Latiná linguá inftructiffimo. Decembris verba retuli in hac Hiftoria fol. CCC., fcribebat enim ille: „ gratias uberrimas referendas effe Nicolao Nicolo Civi Florentino, qui cùm plura, & „ egregia virtutis fuæ monumenta reliquiffet, omnium etiam illuftrium Librorum genera, fummo „ ftudio, laboreque congefferat „. His verbis quifquis facilè fibi perfuafiffet, fuperfuiffe poft Nicoli mortem, præter infignem Bibliothecam, etiam confcriptos ingenii labores, qui egregia effent illius virtutis monumenta. At Facius, Scriptor Decembrio antiquior, abfque ulla hæfitatione refert,* Nicolum *Scriptis Veterum contentum, nihil Græcè, aut Latinè fcripfiffe. Itaque, cùm, ejufdem Facii teftimonio,* Nicolus *picturas, ftatuariam, ceterafque artes nobiles adamaverit, cenfenda funt hæc fuiffe* egregia virtutis monumenta relicta, *quæ Decembrius commemorat.*

LEODRISIUS CRIBELLUS.

Leodrifius Cribellus Mediolanenfis non parvum etiam in eloquentia nomen obtinet. Epiftolis multis notus, Francifci Sfortiæ res geftas profa oratione præfcripfit, quas in libros digeffit.

Clariffimus Muratorius Vitam hanc, a Leodrifio Cribello confcriptam, primùm in lucem eduxit, inferuitque Tomo XIX. Scriptorum Italiæ. Optimè tamen animadvertit, eamdem aut morte Auctoris abruptam, aut temporum injuria fuiffe confumptam; illa enim, quæ oblata ipfi eft ab Amico, è Codice Regiæ Bibliothecæ Parifienfis defcripta, ac duobus tantùm Libris comprehenfa, vix primas Francifci Sfortiæ res geftas attingit; totaque verfatur in Sfortiæ patris bellica virtute, & fortitudine commendanda. Itaque cùm Bartholomæus Facius coævus afferat, Francifci Sfortiæ, Ducis

cis olim nostri, Vitam editam fuisse a Cribello, atque in Libros *digestam, credibilius videtur, reliquum periisse. Difficilior nodus exsolvendus est, indagare, quis foret hic* Mediolanensis Leodrisius; *plures namque Leodrisios Cribellos, sanguine, & Literis claros, per illam ætatem Mediolani floruisse, non levibus conjecturis evincere conatus sum in Epistola ad prælaudatum Muratorium missá, & post ejusdem Præfationem etiam excusá. In alterum ex ipsis, Græcá, Latináque eloquentiá ab ipso eruditum, invectus est rabido, ac pene furenti calamo Franciscus Philelphus, qui licèt in congerendis conviciis liberalior fuerit, quàm modestia, & fortasse veritas pateretur, minimè tamen censendus est, finxisse quæ de rebus turpiter ab illo actis, in privatis Equitum domibus, singillatim enumeratis, enarrat, asserens, ob traductam indignè vitam, solum vertere fuisse coactum. De altero, qui gravitate, & prudentiá insignis, atque Nobilium JPrum Collegio adscriptus, in Aula Francisci Sfortiæ commoratus est, splendida gerens munia, & Senatoriá etiam Togá decoratus, mentionem agit Clariss. Joannes Sitonus in Chronicis Collegii JPrum Mediolanensium. Huic ego injunctum fuisse crediderim a Duce nostro, ut Patris sui Vitam conscriberet, quemadmodum tradit Jovius in ejusdem Elogio, eáque occasione, Filii quoque res præclarissimè gestas adjicere illum voluisse. Ad hanc confirmandam sententiam, quòd duo saltem distingui debeant Mediolanenses Leodrisii Cribelli Seculo XV. florentes, testimonium duorum Codicum MSSrum Bibliothecæ Ambrosianæ produxi in hac mea Historia fol. CXLV., in quibus adnotatum legitur nomen Leodrisii Cribelli, quem Collegio Abbreviatorum, a se instituto, Pius II. Pont. Max. Anno MCCCCLXIV. adscripserat. Quis autem credat, unum, eumdemque esse, qui in Patria tot illustribus titulis, ac muneribus decoratus, summá apud Principem gratiá pollebat, & qui Romæ Pontificis beneficentiá indigebat, ut tenui eo, quem diximus, gradu honoris insigniretur? Itaque asserendum reor, Leodrisium illum, quem maledictis prosecutus est Philelphus, eum esse, qui Mediolano fugá veluti elapsus, Romam se recepit, atque à Pio II. ob eloquentiæ laudem, memorato Collegio fuit cooptatus; alterum verò, a Sitono descriptum, semper in Patria, virtute, atque honoribus claruisse.*

POGGIUS FLORENTINUS.

POggius Florentinus in hoc numero eloquentium Virorum singulare nomen obtinet: Scripsit de nobilitate, de avaritia, de Principum infelicitate, de moribus Indorum, Facetiarum quoque librum unum. Ab adversariis exagitatus, orationes plerasque invectivas edidit. In epistolis etiam laudatur. Cyripædiam, quam Xenophon ille scripsit, latinam reddidit, atque Alphonso Regi dedicavit, pro qua a Rege magnam mercedem accepit. Ejusdem est traductio Diodori Siculi historiographi ad Nicolaum Quintum Pontificem Maximum libri sex. Ingravescente ætate a Florentinis accitus, mortuo Carolo Aretino, in Reipublicæ Cancellarium, qui honor apud Florentinos magnus habetur, susceptus est.

De Poggio Florentino plura Scriptores veteres tradidere, Clariss. verò Recanatus Vitam ejusdem diligentissimè conscriptam præfixit Historiæ Latinæ Urbis Florentiæ, quam primus ipse vulgavit. Huic ego egregio labori nihil addendum in hoc Opere censui, nisi MSta Poggii lucubrationum exemplaria, quæ Ambrosiana Bibliotheca custodit, recensere, atque adnotationibus illustrare. Ea Lector reperiet ad Annum MCCCCLXXII. fol. CXVIII.

JACOBUS BRACELLEUS.

JAcobus Bracelleus conterraneus meus in hoc numero non in postremis censetur. Rerum antiquarum studiosus, & doctus scripsit de situ Liguriæ librum unum: item de bellis Januensium cum Aragonum Regibus. Ob ingenii, doctrinæque præstantiam a Januensibus Cancellarius factus grandem Epistolarum numerum publico nomine scripsit, quæ valde laudantur. Moderatione animi civibus meis carus, & jucundus.

Jacobi Bracellei Librum de Bello Hispanico *primus Mediolani edidit* Masellus Venia Beneventanus, *dicavitque Principi Philippo Mariæ Sfortiæ Vicecomiti, Francisci I. Sfortiæ filio. Hujus ego Epistolam nuncupatoriam, quæ omissa fuit in Editione Parisiensi Anni MDXX., typis nostris iterum evulgavi fol. DXXXVIII. De illustri Genuensi Auctore Bracelleo, nihil ego in Historiam meam intuli, cùm nulla suppeterent aut MSta ejusdem monumenta, aut rerum apud nos gestarum memoria. Satis igitur habui, ad Athenæum Ligusticum Augustini Oldoini Lectorem remittere. Id tantùm animadvertere hic lubet, asseri a Facio,* grandem Epistolarum numerum publico nomine *fuisse a Bracelleo conscriptum,* quæ valde laudantur. *An istæ unquam prælo impressæ lucem conspexerint, Oldoinus minimè narrat. Typographus certè Parisiensis in editione memorata ejusdem Operum, vix XXX. tum ex privatis, tum ex publicis, colligi a se potuisse, in fronte ipsarum fatetur.*

GEORGIUS TRAPEZUNTIUS.

NEc Georgius Trapezuntius nobis prætereundus est. Latinæ linguæ, ac Græcæ multam cognitionem habet. Artem Rhetoricam Venetiis, ac Romæ pluribus annis docuit. Nec modo Rhetoricæ, verum & Mathematicarum artium doctus multa composuit, plura etiam ex græcis traduxit. Scripsit compendium artis Grammaticæ ex Prisciano, Dialecticæ præcepta, de suavi genere orationis, de consolatione, de Spiritus Sancti processione contra Græcos, librum Rhetoricorum, in orationem Q. Ligarii, in Almagestum Ptolemæi, in centiloquium ejusdem commentarios. Chrysostomum in Matthæi Evangelium in latinum vertit, Cyrillum in Evangelium Joannis, ejusdem Cyrilli Thesauros, Eusebium de Evangelica Præparatione, Platonis leges, orationem Demosthenis pro Corona, Athanasii, & Basilii vitas ex Gregorio Nazianzeno, ex Aristotile Rhetoricorum libros, ac Physicorum libros, de generatione, & conceptione, ex eodem Metheororum, ac Metaphysicorum libros, Problemata, de Cœlo, & Mundo, de anima, de animalibus, ex Basiliove de vita Moysis, de Spiritus Sancti processione ad Amphiloquium, librum in Eunomium. Eugenio, ac deinde Nicolao Pontificibus Maximis carus in Secretarium Apostolicum admissus est.

De Georgio Trapezuntio nonnulla Historiæ meæ inserui fol. CLV., cùm MSta ejusdem Opera in Bibliothecæ Ambrosianæ scriniis servata referrem. Res ab ipso gestas, & lucubrationes, accuratè recensuere, Auctor additamentorum ad Vossium, Tomo XVI. Ephemeridum Venetarum, & Jo. Albertus Fabritius Tomo X. Bibliothecæ Græcæ. Nihilominus conferre plurimum potest hoc Facii testimonium ad Literariam Historiam securiùs, atque uberiùs condendam: siquidem aliqua a Trapezuntio elaborata hic enumerari videmus, quorum Scriptores alii non meminerè, ut sunt Aristotelis Metheora, & Metaphysica, Athanasii, & Basilii Vitæ ex Gregorio Nazianzeno &c. *Quæ fuerit hæc Athanasii Vita a Trapezuntio latinitate donata, incertum est. Spoponderat quidem Gregorius Nazianzenus, se conditurum tanti Doctoris Vitam, sed, teste Tillemontio, solum hujus egregii Operis desiderium nobis reliquit. Quo circa censendum videtur, non aliud fuisse a Trapezuntio traductum, quàm Orationem ab eodem S. Gregorio CPli habitam* de laudibus S. Athanasii. Vita Basilii M., *seu potiùs* Oratio *in ejus laudem, tribuitur ab Allatio in* Diatriba de Georgiis *Gregorio Nysseno fratri; attamen Tillemontius testimonium proferens S. Amphilochii, qui in Oratione II. asserit, sacrum Sermonem panegyricum de Basilii rebus optimè gestis, editum fuisse a* Divino Gregorio, *ait: hunc titulum* Divini *accommodari non posse Gregorio Nisseno tunc viventi, sed eodem clarè indicari* Nazianzenum. *Id autem confirmatum satìs validè ab hoc Facii testimonio videmus, qui apertè tradit, ex Gregorio Nazianzeno desumtam fuisse memorati Operis a Trapezuntio versionem.* Vita *certè* Moysis, *quam Facius ex Basilio traductam a Trapezuntio testatur, Nysseni Gregorii fœtus est; fortasse tamen, illa ætate, ejusdem Auctor credebatur Basilius, cùm etiam a primis Typographis impressa fuerit inter Opera tanti Doctoris. Demum intelligimus, Græcum hunc hominem sibi adeò conciliasse gratiam Summorum Pontificum, ut Secretarii Apostolici honorem consequeretur.*

LAURENTIUS VALLA.

LAurentius Valla Romanus artem Rhetoricam diu tum Neapoli, tum Romæ professus est. Multa legit, multa etiam literis mandavit. Scripsit de elegantia latinæ linguæ, quem librum Elegantiarum inscripsit: de summo bono, quod in voluptate constituit. In Dialectica quoque nonnulla, quæ logicæ repastinationem appellavit. Contra Donationem Constantini Ecclesiæ Romanæ factam librum edidit. Linguæ præterea græcæ doctus Thucididem gravissimum apud Græcos historiarum Scriptorem, in latinum convertit, quem Nicolao Pontifici Maximo dedicavit. Herodotum deinde historiographum elegantissimum latinum a se factum Alphonso Regi detulit, a quo multa pecunia muneratus est.

Miratus sum, tam placido calamo de Laurentio Valla Facium scripsisse, cùm ejusdem hostis infensissimus fuerit, quemadmodum compertum est Eruditis Viris. Potuit tamen hoc Elogium literis commendari, antequam rixæ inter ipsos exorirentur, quarum causâ adeò exacerbatus est Facii animus, postremis vitæ suæ annis, ut mortuus pauco post Vallam tempore, locum dederit pangendis carminibus, a Jovio relatis:

Ne vel in Elysiis sine vindice *Valla* susurret,
Facius haud multos post obit ipse dies.

Librum ejusdem Elegantiarum Linguæ Latinæ *impressum fuisse Mediolani primis Typographiæ nostræ annis, enunciavi in Catalogo ad hujus Operis calcem impresso; MStum quoque ejusdem exemplar, diligentissimè exaratum, tenet Bibliotheca Ambrosiana, in qua pariter manu descripta legitur* Vallæ Apologia, *quam ad Eugenium IV., Neapoli degens direxit, ut se purgaret apud Apostolicam Sedem de Hæresis crimine, cujus causâ damnatus fuerat ad publicum ignominiosæ*

mortis

mortis supplicium, ut ipsemet sub initium fatetur, inquiens, se illud vix declinasse, Neapolitani Regis, & Nobilium Amicorum patrocinio suffultum. Edita hæc fuit inter illius Opera, Basileæ Anno MDXL. typis vulgata.

PETRUS CANDIDUS MEDIOLANENSIS.

PEtrus Candidus Mediolanensis latinis, ac græcis literis eruditus nobis in hunc cœtum clarorum hominum referendus est. Scripsit epistolarum libros decem & septem, declamationum libros duos, peregrinæ historiæ libros quinque, nocturnalium libros totidem, de Philippi Mariæ vita, de Nicolai Picinini, de Mediolanensium laudibus libros singulos, orationem Funebrem ad Leonellum Marchionem Ferrariensem, Romanarum Historiarum epitoma. Ex græco autem in latinum vertit Politicorum Platonis libros decem, ejusdem de amicitia librum unum, Homeri vitam, ex ejusdem Poëtæ Iliade libros quinque, Appiani Alexandrini primæ partis libros quatuor, ejusdem Illyrici, ac civilium bellorum libros sex, quos Alphonso Regi dedicavit. Romam profectus, a Nicolao Pontifice Max. literatorum Patre Secretariorum ordini adjectus est.

De Literariis Petri Candidi studiis, prolixum sermonem institui in hac Historia ad Annum MCCCCLXXXVIII. Decem & septem Epistolarum Libros ab hoc Auctore conscriptos adnotavit Facius, sed illi postmodum crevere usque ad vigesimumquintum, ut testis est in suis Epistolis, a me indicatis, ipse Decembrius. Sepulcralis Inscriptio, posita in atrio Basilicæ Ambrosianæ, nos docet, Operum *a Decembrio* editorum Libros supra CXXVII., vulgaribus exceptis, posteritati fuisse relictos. *Grandis hæc moles lucubrationum videri aliquibus posset laus, tumulo affixa ad exornandos cineres, atque amplificandam tanti Viri famam, indulgentiore calamo, quàm veritas ferat; attamen dum superstites Decembrii MStas Epistolas perlegerem, indicatos ab eodem* Libros quatuor supra octoginta *ab ipso confectos inveni Anno MCCCCLX. quorum indicem a se missum ad Matthiam Trivinensem, Decembrius testatur, spondens simul, se in decimo volumine centum Librorum numerum impleturum. Cùm autem vitam produxerit usque ad Annum MCCCCLXXVII., verisimile quisque censebit, intermedio tempore XVI. circiter Annorum, reliquos fuisse exaratos, quorum numerum legimus in funebri Elogio adnotatum. Nonnullos eorumdem titulos, aliis Scriptoribus ignotos, eruere mihi licuit ex memoratis Epistolis, quos a me relatos in Historia Literaria fol. CCXCIII. & seqq. Lector offendet. Alios etiam nobis exhibet Bartholomeus Facius, nempe* Declamationum Libros duos, & Nocturnalium Libros quinque, *de quibus nemo hactenus Scriptorum, quem viderim, mentionem egit; sed hisce etiam enumeratis, longe absumus a testimonio lapidis sepulchralis, qui supra CXXVII, exceptis vulgaribus, ut superiùs diximus, Libros enunciat: siquidem omni adhibita diligentia in evolvendis Bibliothecarum codicibus, nondum medietas eorumdem ad notitiam nostram pervénit. Quamobrem censendum est, edaci temporis dente ceteros fuisse consumptos.*

PAULUS VENETUS.

PAuli Veneti illustre nomen fuit. Philosophiam & ipse professus, plerosque adolescentes Venetiis, ac Paduæ ornavit. Multa in omni Philosophia scripta reliquit, quæ valde utilia existimantur. In Theologia quoque non obscurus est habitus. Viam ad Dialecticam facilem, & adolescentibus perutilem brevibus quibusdam præceptis aperuit, quæ in magno usu sunt.

Pauli Veneti Summulas *inter primos Typographiæ nostræ labores, anno nempe MCCCCLXXIV., Boninus Mombritius Mediolani edendas curavit; cùm verò pauca de hoc Auctore Literaria monumenta in illius temporis memoriis repererim, non abs re duxi, hoc Facii Elogium in lucem proferre. Uberiora evulgabit P. Jo. de Augustinis, Bibliothecæ FF. Minorum Observantiæ S. Francisci, Venetiis ad Vineas, Præfectus, Vir eruditione ac doctrinâ conspicuus, mihique singulari benevolentia conjunctus, in Opere* de Venetis Scriptoribus, *quod summo labore adornatum edere meditatur.*

Ut verò in viam, a qua (non inutiliter tamen, ut arbitror) hactenus declinavi, me tandem referam, monere Lectorem volo, opportunum me existimasse, post absolutam Literariam Mediolanensem Historiam, Appendicem attexere, in qua Epistolas Libris editis Mediolani olim præfixas, Seculo XV., in unum Corpus collectas publicæ iterum luci restituerem. Siquidem, cùm aut neglectæ in pluteis delitescerent, aut a recusis postmodum Operibus veterum Auctorum abscissæ fuissent, novis quæsitis, laudatisque Mecœnatibus, plura, quæ ad Historiam illorum temporum, Familiarum decus, aut Virorum, Literis præsertim illustrium, res gestas, spectantia, ibidem congesta erant, indecoro pulvere obruta, ac pene obliterata jacebant. Itaque reparare hanc feralem Reipublicæ Literariæ jacturam curavi, easdem in chronologicam seriem disponens, adjectis etiam in calce adnotationibus, ut suscepto huic labori nihil ornamenti deesset. Quæ de his præfatus fuerim, ante memoratam Appendicem Lector inspiciet.

De-

Denique Catalogum Librorum, quos Metropolis hæc nostra, primo illo Typographiæ seculo, prælis commisit, postremo loco vulgavi, non tam gloriæ Patriæ, quàm publicæ utilitati me consulturum existimans; siquidem, eodem inspecto, expungi poterunt menda nonnulla, quæ in Annales nobilissimæ hujus Artis, aliorumque Scriptorum Opera irrepsere, ob ignoratos labores Mediolanensium Civium in adornanda literaria suppellectile, cùm in Urbem istam inductum est peregrinum hoc, atque admirandum Inventum. Sanè illam mihi licuit colligere impressorum apud nos Codicum molem, quæ inopes, aut vacuos relictos a Michaële Maittaire annos omnes implere abundè possit, ac labem negligentiæ depellere a typis nostris, ac si fervente ubique studio, amoreque ditandi Gymnasia novis excusis insignium Auctorum Operibus, sola hæc Civitas, ignominioso veluti somno correpta, prælis suis indormiens, nobiles alienas curas, deses, atque ociosa spectaret. Inter cetera exemplaria, Mediolani impressa seculo XV., quæ Auctorum, de Typographia scribentium, diligentiam effugêre, memorari hoc loco meretur illud inscriptum: Quadriregio del Vescovo di Foligno Federico Domenicano. *Unica tantùm editio hujus Operis acta Perusiæ anno MCCCCLXXXI. odnotata ab iis fuerat, qui libros primò excusos numeravere. Cl. Abbas Camaldulensis D. Petrus Canneti, dum iterum prælo commissum est in Urbe Fulginii anno MDCCXXV. hoc* Quadriregium, *Dissertationem adjecit, in qua verum ejusdem Auctorem* Federicum *vindicaturus, negligentiæ arguit Scriptores præsertim Italos, qui alias quinque editiones Bononiæ, Florentiæ, Venetiis, brevi triginta annorum spatio peractas, prorsus ignoravere. Verùm & ipsi* Canneto *ignota fuit Mediolanensis antiquior iis omnibus, quam Antonius Zarotus in Urbe nostra paravit, quamque in hoc Catalogo enunciatam ad annum MCCCCLXXXVIII. Lector inspiciet. Annotamenta quoque subjunxi, tum ut librorum series in singulos annos digesta nitidiùs exornaretur, tum ut fidem meam a falsi suspicione liberarem. Præterea, cùm aliqui occurerint docti illius ætatis viri, qui in condendis, aut committendis prælo libris operam apud nos sedulam contulere, sed non ea rerum gestarum ubertate, vel apta ad instruendos de illorum vita commentarios materie affluebant, ut dignè in hanc Historiam inferrentur, memoriam saltem, in calce Epistolarum, & codicum Mediolani editorum, posteritati commendandam curavi, ne merita grati animi mercede, ac nominis perennitate carerent. At non ultra opus est Lectorem morari.*

SCHOLÆ PALATINÆ

DE STUDIIS
LITERARIIS
MEDIOLANENSIUM
ANTIQUIS ET NOVIS
PRODROMUS
AD HISTORIAM LITERARIO-TYPOGRAPHICAM MEDIOLANENSEM.

CAPUT I.

De antiquitate, origine, ac progressu Studiorum Mediolanensium.

SCHOLÆ CANOBIANÆ

Uo tempore scientiarũ cultus Mediolani primùm incœperit, tam ignotũ est, quàm ignotus annus ipse, ac conditor Civitatis. Si cæco Patriæ amore abripi me finerem, in promptu auctor esset, qui parem cũ Athenis gloriam ab Urbe nostra jactari posse testaretur, ut videlicet à Minerva, artium ac Sapientiæ Dea antiquitus credita, nomen acceperit. Andreas siquidem Alciatus, celeberrimæ apud eruditos famæ, scriptum reliquit, ab insigni Templo præcipuisque honoribus, quibus illa ab in-

A colis loci hujus colebatur, derivatum nomen, ut *Meydland*, seu *Medelland*, quod Celticâ linguâ idem explicat ac *Virginis*, seu *Puellæ*, ideſt Minervæ, *tellus* appellaretur; ita enim Emblemmate secundo canit:

Quam Mediolanum sacram dixere Puellæ
Terram; nam vetus hoc Gallica lingua sonat.
Culta Minerva fuit, nunc est ubi numine Thecla
Mutato, matris Virginis ante Domum.

Sanè non ignoro sententiam hanc Alciati, quam Claudius quoque Minoës in Commentariis tuetur, derideri à Theodoro Œpingio in tractatu de
B jure insignium (a), vocarique *Allusionem potiùs, quàm veram nominis Ethymologiam*: sed nullum prorsus firmandæ censuræ suæ fundamentum producit. Aliunde verò certum est, constitisse Mediolani Templum insigne, Minervæ Sacrum, ut ex Polybio discimus; ubi enim describit primum à Romanis contra Insubres excitatum bellum anno ab U. C. DXXXI. juxta Chronologiam ab Isaaco Casaubono ejus Interprete digestam, editamque typis Wechelianis anno MDCIX. ait, Insubrum Principes ad extremum belli

A peri-

(a) *Cap. 6. parte 7. num. 1219.*

A periculum adactos à Gn. Cornelio Consule, iniisse consilium, ut pro aris & focis pugnaturi vires omnes colligerent, aleamque tentarent, atque ideo ex Æde Minervæ aurea vexilla, quæ *Immobilia* nuncupabant, depromsisse; en verba ejusdem: „ Omnibus „ igitur militaribus signis in unum coactis, aureis „ etiam illis, quæ *Immobilia* nuncupant, ex Æde „ Minervæ promptis, cæteris quoque necessariis ap„ paratibus probè instructis, cum exercitu, in quo „ erant hominum ad quinquaginta millia, feroces, „ minarumque pleni in conspectu hostium castra po„ nunt. „ Quid itaque vetaret opinari, ob singularia superstitiosæ religionis officia erga hanc præsidem nobilium disciplinarum Divam, id à Civibus nostris antiquitus factum, ut unà cum Mediolano ipso studia enascerentur, atque adolescerent?

B Qui tamen inani huic divinationi potiùs, quàm conjecturæ fidem obstringeret, exsibilari meritò posset, cùm certum sit ne Romæ quidem ante seculum VI. ab U. C. ullum viguisse cultum scientiarum, *rude scilicet, & bellicosa etiam tum Civitate*, ut Svetonius testatur sub initium Libri de illustribus Grammaticis, confirmatque Cicero in Bruto cap. XVIII. asserens primum fuisse Livium Andronicum, qui fabulam ibidem docuerit *anno ipso antequam natus est Ennius, post Romam conditam quartodecimo & quingentesimo*. Præterea scimus, non ob scientias artesque tantummodo ab antiquis cultam fuisse Minervam; eidem siquidem tribuisse veteres potestatem morbis medendi, infirmosque ad vegetam virium integritatem restituendi constat ex variis lapidibus apud Gru-
C rerum, in quibus *Minerva Medica* dicitur, subscribente huic interpretationi Joh. Georgio Grævio in Prolegomenis ad quintum Volumen Antiquit. Romanarum. Sub Victoriæ nomine extructas in Athenarum Urbe, atque alibi in Græcia Aras Minervæ tradit Ezechiel Spanhemius in Diatriba *de Vestæ in Prytaneis Græcorum, & apud Romanos cultu*, inquiens indicatam fuisse ab Euripide hujus appellationis originem, ob præstitam scilicet Jovi insignem in Gigantomachia operam. Apud Gallos verò Cisalpinos in honore habitam Minervam, eo quòd votis mortalium precibusque audiendis parata oblivionis expers crederetur, Auctor est Petrus Victorius in castigationibus posterioribus ad Ciceronis Epistolas familiares (b), lapides à se inventos in agro Placentino producens,
D qui *Minervæ memori* dicabantur. Hoc itaque titulo, seu potiùs *Victoriæ*, ut colligi potest ex aureis vexillis, immobilibus dictis, in Æde Minervæ repositis, etiam Mediolani ferbuisse cultum ejusdem credere possumus, si verum est tantum fuisse, ut juxta Alciati sententiam, nomen ab illa sortiretur. Si fides habenda foret eidem Alciato in historia Patriæ, non tam Minervæ Insubres litassent, sed etiam Mercurio, *quòd Eloquentiæ, lucrisque præsideret*; multoque ante Romanorum adventum tempore credendi essent studia coluisse; ait enim libro primo, ubi eorumdem mores ac instituta describit: „ Erat & apud hos „ locus egregiæ eruditioni, faveruntque semper Poë„ tis, habebaturque & Philosophis gratia, à quibus „ instructi eadem, quæ Pythagoras, de animorum „ immortalitate sentiebant, qua opinione ducti, in
E „ bello audaciores tamquam non morituri aliquo tem„ pore, prœliabantur. Permansere hi mores quam„ plurimos annos, donec in potestatem arbitriumque „ Populi Romani perducti mutavere pleraque.

Attamen cùm tam alti studiorum exordii tuta non suppetant fundamenta, silentibus hac de re antiquis historiis, nec satis certa referentibus de primis ante Olympiades gestis, verisimilius existimaverim eosdem apud nos habuisse Auctores, quos Roma, Græcos videlicet, qui sub jugum Romanæ Reipublicæ missi nobiliore victoria de hostibus suis triumphavere, cùm excisis patriis sedibus effectum est, ut in ipsa Gentium domina Urbe Græciæ Leges ac Scientiæ regnarent. Id apertè tradit Casaubonus, qui in Commentariis ad Svetonium *de Claris Rhetoribus* sub initium ejusdem libri hæc adnotavit: „ Vi„ dentur circa illa tempora (DXCII. à Palilibus Ro„ mæ) Philosophiæ & Rhetoricæ studia magnum „ Romæ, & in Italia cepisse incrementum per illos „ mille Achæos exules, quos Senatus è patria acci„ tos post bellum Persei, in Urbe aut per Italiam „ multos annos detinuit. „ In Chronologia autem Polybiana ad annum U. C. DLXXXVI. ait: „ Mille „ Achæi & ampliùs, hoc, vel sequente anno Ro„ mam evocantur, ac mox per Urbes Italiæ divisi „ ibidem continentur ad annum XVII. „ Sanè in agro Mediolanensi consedisse antiquitus Græcos adeò certum est, ut Bonaventura Castillionæus, diligentissimus remotiorum temporum indagator, in libro de Gallorum Insubrum antiquis sedibus, constanter tradat plura etiam Oppida in nostra regione ab ipsis condita fuisse; id enim & nomina eisdem indita, & lapides adhuc superstites dilucidè evincunt. Quocirca enumeratis nonnullis Oppidis, adductisque marmoribus, ubi agit de Sentiis, quos ipse Insubres putat, tandem concludit (c): „ Multa ipse prætereo „ Oppidorum nomina planè Græcanica. Possem, si „ Historiam, vel Cosmographiam scriberem, super „ hac re centenas (si tamen ocium mihi concedere„ tur) inscriptiones adducere, in quibus nomina „ sunt Pelasga. „ Ignoratam tamen ab ipso crediderim antiquam illam mille Achæorum per Italiam missionem, ut superiùs ex Casaubono adnotabam, cùm nonnisi Coloniam Græcorum à C. Cæsare Novocomum deductam ubique memoret. Ab his itaque Sapientissimæ tunc Græciæ exulibus, quos proculdubio in Urbe nostra exceptos fuisse suadent tum Metropolis nobilitas, tum frequentiora apud nos reperta Græci incolatus vestigia, derivatum in hanc regionem cultum scientiarum, minori veritatis periculo, possumus affirmare.

Verùm quicumque demum fuerint, qui prima apud nos jecerint rei literariæ fundamenta, id securi habemus statim ac Romana in Urbe florere studia cœpere, finitimas quoque regiones ad eadem excolenda fuisse excitatas. Svetonius enim initio libri de illustribus Grammaticis, post enumeratos insignes hujus artis magistros, ac Scholas Romæ conditas, subdit: „ In provincias quoque Grammatica penetrave„ rat, ac nonnulli de notissimis Doctoribus peregrè „ docuerant, maximè in Gallia Togata, inter quos „ Octavius Teucer, & Siscennius Jacchus, & Op„ pius Cares. „ Quis autem opinari valeat caruisse hisce Doctoribus Mediolanensem Urbem, quæ Princeps erat Galliæ Togatæ? Christophorus Cellarius in sua *de Studiis Literariis Romanorum* dissertatione primas post Romam Mediolano laudes asserere non dubitavit; postquam enim Romana studia descripsit, statim subjungit: „ Hæc de studiis in Urbe, quæ „ nec languebant in Italiæ Coloniis ac Municipiis. „ De Mediolano illustre exemplum habes apud Pli„ nium lib. IV. Epist. XIII. ubi ita florebant studia „ liberaliora, ut id municipium, vel pars ejus *No„ vorum Athenarum* nomen acceperit. Vetus inscri„ ptio apud Gruterum pag. CLXXVII. num. IV. te„ stimonio est. „ Sed de his inferiùs sermo redibit.

Interim hic advertere opportunum reor, consultò à me omissum fuisse, quod in præcipuam Mediolanensis Urbis commendationem traducit in sua *de Scholis Palatinis* dissertatione Erycius Puteanus, quòd videlicet solicitior fuerit Civitas nostra in arripiendo conservandoque Eloquentiæ studio, quàm Roma; cùm enim, Svetonio scribente, C. Fannio Strabone, & M. Val. Messala Coss. contra Philosophos, & Rhetores Senatusconsulto cautum fuisset *Romæ ne essent*, iterumque censorio edicto Gn. Domitii Œnobarbi, & L. Licinii septuaginta post annis sublatæ ibidem forent Rhetorum Scholæ, nactus hinc occasionem argu-

(b) *Lib. 12. Epist. 25.*

(c) *In Italia Illustrata Schotti col. 366.*

argumenti sui amplificandi ista subjungit : „ scilicet „ martiales illi manu esse strenui, quàm lingua malebant . Et tunc tamen Mediolani adolescentes Declamationibus continebantur, & in toga Eloquentiæ quædam quasi arma quatiebant. Resumpsit verò „ mox Roma artem, quam spreverat; produxit Mediolanum , quam adsumpserat , & mox Colonias „ quoque studiorum circumquaque duxit . „ In hujus autem confirmationem , Svetonii dictum paulò supra à me allatum de Galliæ Togatæ Doctoribus profert . Verùm plura in hoc Puteani dicto notare arbitror , atque ut à postrema illius parte exordiar , non video cur tam impigrè Mediolano adscribi debeant hæ studiorum Coloniæ , cùm ex Svetonii verbis clarè intelligamus, non enatam in Provinciis fuisse artem Grammaticam (quo nomine etiam Rhetores ipsemet comprehendit), sed *penetrasse* , ac proinde non à nostra Urbe , sed à Romana aut conductos , aut sponte profectos credi fas est , qui illam *peregrè docuerunt* . Secundò, parum securæ fidei est , quod adeò constanter asserit Puteanus , Adolescentes videlicet Mediolanenses Declamationibus vacasse , ac in toga Eloquentiæ veluti strenuos Sapientiæ milites publicè præfulsisse iis prorsus temporibus , quibus Philosophos & Rhetores expulerat Roma. Nullum enim hujus præclaræ laudis vestigium in vetustis Urbis nostræ monumentis occurrit, nec hactenus historiæ protulere nomen cujuspiam, qui Mediolani doctrinæ magisterio præcelleret sexto Conditæ Urbis seculo, quo in finem vergente primum de eliminandis Philosophis ac Rhetoribus edictum emanavit . Tertiò, non id in causa fuit , ut Rhetores ac Philosophi Româ pellerentur , quòd militaribus assueti exercitationibus Romani Cives studium , & literas detrectarent , quemadmodum Puteanus opinabatur, sed quòd Rhetorum disciplinæ à Græcis inventæ in abusum ac turpem depravationem proruerant, Sophistarum verò argutiæ & captiones , fictæque ad jus pervertendum controversiæ , Juventuti ac Reipublicæ plurimùm officiebant ; unde non vera eruditio ac sincera Eloquentia, sed fraudulenta & captiosa expulsa Urbe fuit, quemadmodum ipsa docent Senatusconsulti Verba , quæ supra laudatus Cellarius retulit illustravitque . Hæc adnotare libuit , ne incuriosus alicui videri possem , si quæ ad antiquum Patriæ splendorem nobiliùs extollendum typis vulgata jam sunt , negligenti silentio præterirem ; neque enim ampullosam gloriam , sed solidam veramque , aut vero magis proximam consectamur .

Cæterùm , ut in tramitem intermissum revertar, ex hactenus allatis veterum ætatum monumentis liquidò satìs constare arbitror, Mediolanensem Urbem si non æqualem antiquitate, saltem proximè comitem Romanæ floruisse cultu scientiarum. Galvaneus Flamma in Chronicis Mediolanensibus , quæ adhuc inedita in Ambrosiana Bibliotheca asservantur , scriptum reliquit , Regente hanc Urbem Marcello , inter cætera privilegia , quæ Mediolano indulsit Romanus Senatus , hoc etiam fuisse donatum , *ut haberet Studium generale* , idque confirmatum postmodum tradit ab Octaviano Augusto , qui in hac Urbe moratus est , ut Plutarchus testatur , referens lepidum illius dictum , cùm erectum adhuc in Foro æneum Bruti simulacrum intueretur . Sanè si de Marcello sermo sit , vix persuaderi alicui posse crediderim , quòd illius ævo ex Senatusconsulto Mediolanensi Urbi novus hic honos accederet , cùm in Italia nonnisi erigere caput tunc primum inciperent liberales disciplinæ , totumque illud seculum Scriptores assignent infantiæ literarum . Subsequentibus ætatibus viguisse hoc decus in nostra Urbe Baldus affirmat (d) inquiens : „ Civitas Mediolanensis ex consuetudine , „ cujus contrarii memoria non existit , intelligitur „ apud se habere studium generale; „ idemque docet Ubertus Decembrius in exordio librorum de Republica ad Philippum Mariam Ducem Mediolani (*) hæc habens : „ Fuit olim in hac Urbe liberalium artium „ & Philosophiæ , totiusque divinæ ac humanæ Sa„ pientiæ studium celeberrimum , si antiquæ fidem „ damus historiæ , in quo magni Rhetores , Philoso„ phi, & Poëtæ famosissimi floruerunt. „ Ante Octaviani Cæsaris imperium patuisse hic publica gymnasia , ad quæ confluerent exterarum Urbium adolescentes , ut ad facundiam cæterasque nobiles disciplinas erudirentur , plurium Scriptorum auctoritas prodit . Inter advenas celebrioris nominis , qui ex hac literaria palæstra illustres prodierint, alii P. Virgilium , & Val. Maximum , alii Catullum Veronensem , Virginium Rufum , & Ovidium etiam Nasonem deprædicant . Quid de his singulis , cæterisque sentiendum sit , qui in Patriæ historiis sparsim occurrunt , ac si stipendia literis fecerint in hac Urbe , in qua tunc temporis liberales omnes disciplinæ colebantur , ut sub initium Merula profitetur, in præsens non vacat expendere . Publium certè Virgilium hìc studiis operam dedisse unanimi adeò Scriptorum consensu traditur, ut Alciatus verosimilius putet amicam Virgilii necessitudinem cum Asinio Pollione inde ortam , quòd Pollio Proconsulare imperium Mediolani exerceret , quo ille tempore apud nos literas excolebat . Veteres Grammaticos id memorasse scribit hic Auctor (e), quos tamen mihi hactenus ostendere minimè licuit . Testem nihilominus habeo antiquissimum Scriptorem præclari nominis , qui fidem suam interponere videtur satìs dilucidis verbis , quamvis nondum (quod noverim) ab aliquo seriò perpensis. Is est Ennodius Ticinensis Episcopus seculo V. exeunte florens , qui in publico Mediolani gymnasio perorans , quo die Lupicinus , ex Sorore Nepos illius , Deuterii disciplinæ traditus fuit, sermonem circa medium ad Præceptorem ipsum convertens hæc habet : „ Respice Venerabilis Magister tot pro isto supplices „ manus , & in spe parvuli majores ejus , me , teque „ considera. Genus est laudis in Doctoribus discipuli „ eruditio . . . . Maro vester tantis Institutores „ suos commendavit , quantis ipse notus est . „ Ex Ennodii itaque testimonio colligere possumus Virgilium Maronem Mediolani literas didicisse. Quo namque titulo Mediolanensibus Auditoribus diceretur *Maro vester* , quem patriâ Mantuanum fuisse omnibus constat , nisi altera illi veluti patria Mediolanum extitisset institutione studiorum ? Præterea cùm absque ulla hæsitatione Virgilium tanquam suum Civibus nostris Ennodius commemoret , claro id argumento est, constantem tunc temporis in hac Urbe famam fuisse , quòd Princeps ille Poëtarum verè hìc prima doctrinæ suæ rudimenta sumpsisset , ac proinde gloria Mediolanensibus gymnasiis tanto discipulo parta in exemplum Deuterio proponebatur , ut ad diligentiùs Lupicinum erudiendum incitaretur .

Luculentum alterum documentum de publicis studiis circa illam ætatem in Urbe nostra vigentibus est Plinii Junioris auctoritas, qui Contribulem suum interrogans ubinam addiscendis literis labores impenderet , intellexit *Mediolani*, cùmque miraretur, quòd ad ingenium excolendum patriâ decessisset, in responsis habuit , nullum ea tempestate Comensi in urbe Lycæum patere ; quocirca tactus nobili invidia , ægroque animo ferens eximium hoc Patriæ suæ ornamentum deesse , proprio ex ære census constituit , ut Comum quoque Præceptor conduceretur . Hæc omnia ipsemet testatur in Epistola XIII. Libri IV. ad Tacitum Cornelium . Johannes autem Maria Cattaneus in Commentariis ad eandem editis Mediolani anno MDVI. apud Alexandrum Minutianum , verbo *Præceptores* hæc subdit : „ Fuit enim Mediolanum „ olim Professorum celebritate illustre , nam & ibi „ Virgilius Oratoriam didicit , & Albucius Nova„ riensis

(d) *Part. 5. cons. 77.*

(*) *MS. in Biblioth. Ambros.*

(e) *Hist. Patr. lib. 2. pag. 85.*

A „ riensis Rhetor declamavit, & Augustinus, qui „ postea suis virtutibus inter Divos relatus est, liberales disciplinas professus. „ Nec minori cum laude Urbis nostræ eandem Epistolam Claudius Minoes illustrat.

CAPUT II.

Bibliothecam publicam Mediolani extitisse primo Æræ Christianæ seculo ex Plinii marmore eruitur. Aliæ etiam Bibliothecæ in hac Urbe antiquitus conditæ indicantur.

B Bibliothecas olim in usu fuisse apud Romanos, quin immo æmulationem quandam inter Sapientiæ cultores enatam, ut ampliore Librorum pompa aulas instruerent, ex antiquis Scriptoribus & Cicerone ipso pluribus in locis discimus; serius invaluisse, ut publicæ fierent, tradit Cellarius superius laudatus, qui earundem initium nonnisi ad Octaviani Cæsaris Ævum referri posse testatur. Hac quoque laude non caruisse Metropolim nostram apud Mediolanensis historiæ auctores reperio. Vetustum marmor prodit Alciatus, quod rudioribus seculis in quatuor partes dissectum fuit, ut in Æde Ambrosiana sepulcrum Lothario Regi pararetur, quemadmodum in historia Patriæ Chalcus affirmat (f). Excisa proinde fuere barbaro penè temporum illorum furore verba quamplura; Sed ea peritissimi Alciati patiens labor ita restituit, C ut vix de immitis scalpri vitio dolere debeamus.

Rem totam ipsemet narrat Libro II. Historiæ Mediolanensis (g) his verbis: „ Libet referre latissimæ cujusdam marmoreæ mensæ inscriptionem, „ tum quòd in ea suorum ipse (Plinius Junior) Magistratuum quidam quasi Nomenclator est, tum etiam quòd in Mediolanenses præcipuam ejus largitionem ostendit. „ Hæc est hujusmodi:

C. Plinius Lucii filius, olim veteri familia (veriùs Ousentina) *Cæcilius, Augur, Legatus, Proconsul, Præses Provinciæ* Ponti, *Consulari potestate in eam provinciam, & Imperatore Cæsare Nerva, Traiano Augusto Germanico, Curator alvei Tyberis, & riparum, & Præfectus Ærarii Saturni, Præfectus Ærarii militum, Quæstor Imperatoris, Sevir Equitum, Tribunus militum Legionis* D *VI. Gallicanæ, Decemvir litibus judicandis, Thermas adjectis in ornatum sestertiis tercentis, & eo ampliùs in tutela, sestertiis ducentis testamento fieri jussit, & Libertorum suorum nominibus sestertiorum decies millies nongentorum sexaginta sex dedit, centum quinquaginta sex rei incrementum postea ad epulum plebis urbanæ voluit pertinere, his dedit in alimenta puerorum, & puellarum plebis urbanæ sestertia centum, in tutelam Bibliothecæ sestertia centum.*

„ Hic est splendidissimi Municipis titulus nostrâ „ diligentiâ restitutus in lucem. Nam veteres illi nostri, cùm Literæ bonæque Artes barbaris armis „ cessissent, rudes penitus quid ea mensa contineret, „ quòd ingentis magnitudinis eam videbant, in quatuor secuere partes, E compositamque in Divi Georgii Ædicula, quæ in Ambrosiano delubro est, pro „ Cœnotaphio reposuerunt, ita in commissuris scalpello exesis notis, ut quandoque integer ordo desideretur. Verùm nos ex quibusdam vestigiis conjectati (nisi fallimur), veterum incuriam nostra „ solicitudine redemimus, quodque in ea præscriptis „ literis annotatum erat, maluimus hic integrè referre, quod suspicabamur fore, ut plerique, quam „ quam docti, minus eam intelligerent. Bibliothecæ „ autem curam fuisse Cæcilio, vel ob hoc testimonium in promptu est, quòd Literarum studia quammaximè tum Mediolani florerent, Præceptoresque „ de publico conducti, etiam vicinorum Municipum „ liberos instruebant: quam commoditatem Civibus „ suis non fuisse Plinius ipse quadam epistola testatur.

Dubius hæsit Chalcus ad nostramne, an ad Comensem Urbem inscriptio hæc pertineret; potuit enim, ut ipse ait, temporum aut bellorum tumultu, omnia susdeque vertente, ad nos inde marmor transferri; Bibliothecæ autem apud Municipes suos Comenses dedicatæ meminit Plinius ipse Epist VIII. Libri I. ad Pompejum Saturninum. Verùm cùm in hac Urbe, asserente ipso Chalco, Vicarius à Trajano datus, proconsulari potestate imperaverit Plinius; cùm hic repertum sit marmor prægrande adeò, ut in quatuor partes dissectum regiæ adornandæ sepulcrali Arcæ suffecerit, ac propterea vix credibile sit, tam longo præruptoque itinere huc fuisse delatum; cùm in hac inscriptione mentio à Plinio fiat de ornatu ac tutela Thermarum, quas Mediolani à Romanis conditas certiùs, quàm Comi, ubi nullæ memorantur à Tatto diligentissimo illius Urbis Scriptore, ex Ausonio scimus, quid dubii esse potest, in hac quoque Urbe ab ejusdem Præside Plinio illud amoris erga literas testimonium fuisse relictum? Porrò Alciatus, vir emunctissimæ naris, id adeò constanter tenet, ut præter ea, quæ jam retulimus vulgata libro secundo Historiæ Patriæ, in altero quoque opere ab ipso elaborato, *Monumentis* videlicet *antiquis Mediolanensibus illustratis* invictè pro patria pugnet. Non ingratum fore Lectoribus reor, si quæ ad hoc pertinent, ex inedito adhuc manuscripto in lucem producam. Scribit itaque paulò post initium (h): „ In „ Ambrosii Templo quamplurima vetustatis insignia „ adsunt monumenta; ex quibus primum locum tribuere Pliniano huic visum est, quod ejus erga Cives nostros munificentiæ perpetuum testimonium „ præstet; nam quamvis in Epistolis ad Caninium „ libro septimo, & ad Pompeum Saturninum libro „ primo largitionis à se in Rempublicam Comensem „ collatæ mentionem faciat, tamen de hac non sentire eum, illæ præscriptæ notæ T. F. I. arguunt, „ quibus hanc ex Testamento fieri jussam ostenditur, „ cùm illa à vivente facta esset. Ad hæc, se sestertiûm decies Comensibus largitum attestatus est, „ cùm in hac mensa hanc quantitatem præstitam non „ appareat. Accedit his, quod ex vectigali fundo „ eam pecuniam deberi Civibus suis voluit, at nostris, ex nominibus, idest ære alieno Libertorum „ suorum pendi constituit, penès quos sestertiûm „ nummûm sexagintasex millia locaverat, ut ex ejus „ summæ incremento, seu Triente usura, denarii „ DCLVI. in epulum plebis Urbanæ præstarentur. „ Huc usque Alciatus.

Adde, quòd Comenses ipsi nunquam sibi in animum induxere, ut ne minimùm quidem huic nostræ gloriæ refragarentur. Quin immo Aloysius Tattus, sacrorum Annalium Comensis Urbis conditor, qui omnia ad patriæ suæ decus illustria relegit antiquitatis vestigia, cùm de hoc marmore verba facit, illud Mediolano ingenuè adjudicat, trahitque in laudem optimi Conterranei sui, pluribus liberalem erga Cives nostros Plinii amorem commendans, quòd Thermas, annuum Plebi Epulum, Collegium Puerorum ac Puellarum, Bibliothecam denique ad Reipublicæ Mediolanensis utilitatem, ac ornamentum, non secus ac Comi vivens fecerat, constituto pingui censu moriens aut erexerit, aut locupletaverit.

Perseverasse hunc Urbi honorem atque annuum censum usque ad tempora S. Monæ Archiepiscopi, qui sub Severo Imperatore Mediolanensem Ecclesiam moderabatur, Auctor est Ripamontius, qui libro II. Decadis I. mores illius ævi describens, à studiis exorditur inquiens: „ Tum literis, & Sapientiæ, cæterisque bonis artibus honos habebatur. Namque „ præter decretum annuum in Ingenuorum alimenta „ vectigal, etiam regia librorum copia prostabat „ Me-

(f) *Lib. 5. pag. 18.* (g) *Pag. 125.*

(h) *Fol. 18.*

„ Mediolani, quemadmodum quidam clarissimi Scri„ ptores perhibent. „ Eadem repetit Bosca in libro *de Origine, & Statu Bibliothecæ Ambrosianæ* (i). Nec profana dumtaxat Bibliotheca primis iis Æræ Christianæ seculis in Urbe hac nostra publico usui patuit; compertum siquidem habemus ex Petro Galesinio, Viro egregiis pro Ecclesia Mediolanensi perfuncto laboribus, adeòque S. Carolo Borromæo Archiepiscopo mirificè charo, in epistola, quam scripsit ad eundem Amplissimum & Religiosissimum Cardinalem, quæque præfixa est Homiliario Ambrosiano Stephani Leinatii Antuerpiæ excuso anno MDLXXV. Bibliothecam quoque Ecclesiasticam Mediolani conditam fuisse à primis hujus Ecclesiæ Præsulibus, ut plurimùm in Græcia natis, „ ubi Ecclesiastica tunc „ maximè studia florebant, qui in christianarum di„ sciplinarum scholis studiosè versati hoc valde cu„ ravere, ut quo sibi commissa Ecclesia instructior „ esset atque ornatior, ad ejus splendorem Litera„ rum lumen adhiberent, comparatâ copiâ codicum, „ quos posteritati majores reliquerant. „ Ex hac autem Bibliotheca Mediolanensi, testatur memoratus Galesinius, id subsidii accepisse S. Ambrosium „ ut „ Origenis, Philonis Hebræi, Hippolyti, Eusebii, „ cæterorumque antiquissimorum hominum Græco„ rum, quorum sapienter selectas sententias, & ver„ ba pene consectatus est, monimenta literis expres„ sa sibi ad scribendi proponeret imitationem. „ Eadem tradit de vetustis Conciliorum Actis, necnon divinis Bibliorum libris, & iis „ quos Græcè Septua„ ginta illi duo viri divinitus interpretati sunt, & il„ lis, quos Theodotio, ac Symmachos Græcos præ„ terea fecerunt, huc antea omnibus advectis; siqui„ dem eorum utriusque interpretationem sacris tra„ ctandis literis aliquando is adhibet, & illorum „ quoque Septuaginta duo Interpretum codices per„ petuò sequitur, quos Episcoporum antecedentium „ procuratione è Græcia comportatos, in Ecclesia „ Mediolanensi extitisse, annalibus traditum est. „ Denique se in ea esse opinione constanter asserit, quidquid à tanto Ecclesiæ Doctore ex antiquis Scriptoribus in præclarissima ab ipso confecta volumina derivatum est, non aliunde fuisse desumtum, quàm ex veteribus monumentis in hac Ecclesia asservatis, quorum insignem acervum in Bibliotheca Ecclesiastica Mediolanensi congestum, minimè à veri ratione alienum profitetur. Id verò, quàm illustre vestigium sit Mediolanensium studiorum, nemo non intelligit; cùm tam citò Præsules nostri curam susceperint comparandæ literariæ supellectilis, quæ sacris Cleri studiis inserviret, illudque commodum huic Ecclesiæ præstaret, ut non tam splendore dignitatis, quàm divinarum Literarum cultu cæteras anteiret.

Alteram antiquissimam Bibliothecam refert Puricellus in Dissertatione Nazariana cap. II. num. II. Ait enim quòd „ Michaël Pizolpassus anno Domini „ MCCCCXXXVIII. cùm varia legisset opuscula „ in veternosis, ut ipse scribebat, codicibus, qui „ apud Bibliothecam Illustrissimi Pontificis Ambrosii „ (hæc utique Bibliotheca tunc penès Ambrosianam „ Basilicam erat, & perinsignis) pulverulenti & ti„ neati jacebant, id consilii cepit, ut ex iis codi„ cem curaret unum eleganter exscribendum, quem „ Francisco Pizolpasso tunc temporis Archiepiscopo „ nostro, cujus erat nepos, grati animi ergo nun„ cuparet.

An eadem hæc foret, quam fermè à primordiis Ecclesiæ Mediolanensis extructam superiùs retulimus, divinare non licet, cùm vix credibile sit, superesse illam potuisse incendiis, rapinisque, ferali Barbarorum irruptione, afflictæ huic Patriæ nostræ toties illatis. Neque publicam item tunc temporis fuisse affirmaverim; pulverulenti siquidem & tineati codices à Picolpasso reperti, potiùs contrarium evincunt. Id saltem in egregiæ Mediolanensium indolis commendationem vergit, dilucidè hinc colligi, quòd statim ac ab incondita bellorum ira, rudiumque temporum iniquitate se se redimere valuere, primam propemodum restaurandis literis curam impenderint, & venerandæ antiquitatis codices, quibus pensari posset longa scientiarum jactura, veluti pretiosas immanis naufragii tabulas, in unum collectas, tutis sedibus collocaverint. Ditissimæ hujus Bibliothecæ à Puricello indicatæ præclaræ quædam reliquiæ servantur adhuc religiosâ custodiâ in vetustissimo Archivo Canonicorum Basilicæ S. Ambrosii, quorum numero (ut id etiam obiter innuam) se adscriptos esse Pontificio diplomate, summo ducunt honori Collegii mei Doctores. Cistercienses quoque Monachi in eodem Templo sacra peragentes, qui hoc potissimùm seculo nobilem eam solicitudinem animo complexi sunt, ut non tam amplissimam Cœnobii sui Bibliothecam selectis libris instruerent, sed antiquissimas quoque membranas diligenter exscriptas, & chronologica serie digestas, maximo literariæ Reipublicæ beneficio in ordinem redigerent, parte non modica veterum codicum superioribus ætatibus ibidem congestorum ditati fuere, inter quos peculiari memoria recensendus est præstantissimus ille *Josephi Hebræi de Antiquitate Judaica*, quo nihil insignius in universa Europa hucusque innotuisse eruditissimus Eques Marchio Scipio Maphæus asserere non dubitavit in suo artis Criticæ Diplomaticæ apparatu, nuperrimè typis commisso (k). Contextus siquidem totus est ex cortice Niliaco, seu Philyra, Latinisque Langobardis literis exaratus. Eundem in præsenti custodit Ambrosiana Bibliotheca, secretioribus Pinacothecæ scriniis inclusum, liberale donum Cœnobitarum Cisterciensium, qui pretiosissimum hoc longævæ antiquitatis monumentum Federico Cardinali Borromæo, cùm studiosa sedulitate libros undique exquireret, munificè obtulere. Autographum id esse Rufini Aquilejensis censuit etiam Conradus Gesnerus, ubi in Bibliotheca sua Tiguri edita anno MDLXXXIII. opera illius recenset; at præterquamquod valde dubium est, ac fortasse etiam omnino à vero abhorrens, librum hunc Josephi Hebræi in Latinum unquam sermonem à Rufino fuisse translatum, Langobardici characteres, qui longo post temporis intervallo ab ejusdem ætate invaluere, autographi hujusmodi opinionem manifestè refellunt, sicuti etiam conjecturam aliam à Puricello productam (l), minimèque futilem creditam à Petro Paulo Bosca (m), quòd nempe ad Mediolanensem Urbem delatus fuerit ab Attila, postquam Aquilejam evertit; ut enim doctissimus Mabillonius in Itinere Italico de nostra hac loquens Bibliotheca, atque hunc codicem memorans, scitè animadvertit (n), oculato hoc seculo id eruditis imponi facilè nequit.

Inter celebriores temporum superiorum numerari meritò debet Bibliotheca Metropolitanæ hujus Ecclesiæ, quæ adhuc referta est permultis vetustis codicibus in membrana descriptis, ac libris rarioribus, primo nascentis typographiæ seculo impressis, tantoque in pretio habetur à civibus, exterisque, ut nobilissimum Canonicorum, quos Ordinarios appellamus, Collegium, eidem custodiendæ, excipiendisque, qui illuc confluunt studiorum gratiâ Literatis Viris, doctum aliquem ex eodem Ordine Præfectum perpetuò designet. Quo tempore aut Auctore coaluerit, prorsus ignoratur; cùm nullæ antiquæ tabulæ historiæque primordia illius recenseant. Summâ retroactis ætatibus famâ viguisse ex eo conjicere possumus, quòd insignes doctrina & dignitatibus viri per varia temporum intervalla curaverint, ut selectiorum voluminum copia, quam viventes comparaverant, atque in deliciis habuerant, post obitum ibidem reconderetur. Ex iis, qui literarias has mer-

(i) *Pag.* 6.
(k) *Lib.* 2. *pag.* 78.
(l) *Differt. Nazar. cap.* 64. *num.* 35.
(m) *De Orig. & Statu Bibl. Ambrof. pag.* 10.
(n) *Pag.* 12.

ces auxere, tres memoriæ proditos vidi, Franciscum Picolpassum Juris & bonarum omnium disciplinarum peritia clarissimum, atque ad Archiepiscopalem hanc Sedem anno MCCCCXXXIII. translatum, qui universos codices suos Metropolitanæ Bibliothecæ legavit. Eorum postmodum partem nobiliorem, elegantissima videlicet pergamena volumina Federicus Cardinalis Borromæus, teste Bosca (o), à primariis Templi maximi Mystis gratiosè obtinuit, ut Ambrosianam recentissimè ab ipso conditam pretiosius ornaret. Præclarum Picolpassi exemplum proximè secutus est Franciscus Philelphus, ætate sua fermè pro oraculo à Mediolanensibus habitus; Illius ultimas tabulas ostendere mihi licuit cùm Metropolitanum Archivum lustrarem, in iisque exaratis anno MCCCCLXXIII. inter alia permulta, quæ rei domesticæ vitæque illius illustrandæ lucem non modicam afferre possunt, statutum reperi, ut libri omnes Græci, Latini, ac manuscripti cederent in partem Federico Francisco filio suo legitimo, ex Laura Magdalena de Mazorinis tertia uxore suscepto, ipsoque deficiente in Metropolitanam Bibliothecam inferrentur, quod etiam peractum esse, signati ipsius nomine (si bene memini) codices docent. Postremò ingentem in modum ejusdem scrinia locupletavit S. Carolus Borromæus, qui migraturus ad Superos molem omnem librorum suorum liberali munere Canonicis Metropolitanæ hujus Ecclesiæ reliquit, ut refert Glussianus (p), eorumque nonnullos insignioris notæ enumerat Bosca laudatus (q).

Opportunus hìc locus videri posset, ut de Bibliotheca quoque Ambrosiana, quæ publico in præsens commodo patet, summa studiorum omnium utilitate, sermo institueretur. Satius tamen arbitror ordinem temporum sequi, eamque inferiùs per compendium enunciare, cùm integro jam volumine ejusdem institutionem, atque incrementa memoratus Bosca descripserit.

CAPUT III.

Novas Athenas appellatam fuisse Mediolanensem Urbem, aut saltem partem illius, Hadriano imperante, contra celebres Scriptores defenditur.

VEnio jam ad eximium illud honoris vocabulum, quo donatam Mediolanensem Urbem, aut saltem aliquam illius partem innuebat Cellarius, ut videlicet *Novæ Athenæ* appellaretur. Hujus rei indubium testem babemus Romanæ ætatis lapidem, quem in Ambrosiana Basilica reconditum primus (quod ego noverim) vulgavit Petrus Appianus in amplissima Inscriptionum collectione edita Ingolstadii anno MDXXXIII. Hanc Inscriptionem sicuti & cæteras Galliæ Cisalpinæ ex Archetypo desumptas ad illum se misisse testatur in præfixa Operi epistola Johannes Choler. Posita est autem sub pag. XXIX. in hunc modum:

IMP. CAESAR. T. AELIVS. HADRIANVS.
ANTONINVS. AVG. PIVS. CONS. III.
TRIB. POT. P. P.
AQVAEDVCTVM. IN. NOVIS. ATHENIS.
COEPTVM. A. DIVO. HADRIANO.
PATRE. SVO. CONSVMMAVIT.
DEDICAVITQVE.

Eandem in Opus suum Inscriptionum antiquarum transtulit Gruterus loco à Cellario indicato. Cluverius verò in Italia antiqua (r) inter cætera monumenta, quæ vetustam bujus Insubrum Metropolis magnificentiam & splendorem testantur, banc unam dignam censuit, ut ab ipso, tanquam præcipuum Mediolanensis Urbis decus, referretur. Sanè cùm supra reliquas Græciæ Urbes scientiarum laude Athenæ florerent, Athenarum nomen bonoris gratiâ translatum est ad Civitatum illarum Elogium, quæ artium liberalium doctrinæque præstantiâ celebriùs excellerent. Hinc Alcuvinus Caroli Magni Præceptor, cùm Princeps ille, literarum amore succensus, in Cæsareo Palatio Scholam condere meditaretur, non alia ratione vividiùs incitari posse credidit ad opus tam nobile proficuumque perficiendum, quàm si eidem memoraret, hoc instituto evasuram Galliam *Novas Athenas*; Ita enim in Epistola X. ad Regem scribit, *plurimis vestræ intentionis studium sequentibus forsan Athenæ nova perficeretur in Francia*. Aliud longè remotius exemplum profert Christophorus Cellarius, qui in antiqua sua Geographia (s) dignitatem Urbis Remorum *Durocotori* ex Strabonis descriptione referens, hæc subjungit: „ Addimus aliam aut parem superiori, aut illustriorem etiam, quam ex studiis literarum habuit. Cornelius Fronto ex Hadriani seculo Rhetor & Grammaticus, referente P. Cosentio, itidem vetere Grammatico, dixit: *Illæ vestræ Athenæ Durocotoro*. Quid gloriosiùs quàm Athenis, matri artium liberalium ac disciplinarum comparari? „ Ac deinde Urbem nostram commemorans prosequitur: „ Mediolanum quoque, antiqua sedes studiorum, Inscriptione ejusdem seculi sub Antonino Pio facta apud Gruterum, *Novæ Athenæ* adpellatur; ut adeò in summis laudibus provinciarum censeatur, si studio sapientiæ & doctrinæ, Athenienses, principem in literis populum, æmulati fuerint. Capita autem IX. Mediolanensis regionis Geographiam antiquam illustrans repetit: „ Liberalium studiorum sedes fuit hoc Municipium, adeout inde Novarum Athenarum nomen acceperit. Videtur (ex Inscriptione jam relata) pars Municipii vel Vicus, in quo domicilia literarum erant, id augusti nominis tulisse.

Eruditissimus Magni Dictionarii Geographici gallicè editi Auctor Bruzen la Martiniere, verbo *Athenes*, conformi ad Cellarium sententia tradit ob præstantiam studiorum, quæ Mediolani florebant, Trajano imperante, inditum eidem fuisse gloriosum nomen *Novarum Athenarum*, nec diffitetur potuisse partem aliquam ex Urbe tantummodo hoc titulo insigniri, ubi videlicet frequentiora paterent gymnasia, ut Cellarius opinabatur; ita enim in Insula *Delos* peculiaris locus *Olympiejon* appellatus, extructusque sumptibus Hadriani Imperatoris, ab Atheniensibus dicebatur *Novæ Athenæ Hadrianæ*. Insulam siquidem illam Athenienses quoque incolebant, ut ex pluribus antiquis Inscriptionibus constat. Tillemontium, ait, in dubio reliquisse (t) an Aquæductus ab Hadriano incœptus, & ab Antonino Pio anno CXL. consummatus in *Novis Athenis*, ad Urbem aliquam Liguriæ spectet, an adscribendus sit Insulæ Delos, in qua exornanda plurimum æris insumpsit. Sed nullum dubio locum esse constanter affirmat, cùm in Mediolanensi Urbe repertus sit lapis, clarèque ostendat, non adeò longè petendas esse has *Novas Athenas*; præcipuè cùm Stephanus in Liguria quoque *Athenarum* Urbem enumeret, & Eusebius, quem sequitur Tillemontius, quamplures asserat Aquæductus ab Hadriano fuisse constructos.

Sed, ut rem candidè agam, fateri opus est, nonnullos etiam magni nominis Viros huic Mediolanensium

(o) *Libro cit. pag. 46.*
(p) *In Vita lib. 7. cap. 13.*
(q) *Ubi supra.*

(r) *Lib. 1. cap. 24.*
(s) *Lib. 2. cap. 3.*
(t) *In Adriano art. 16.*

nensium gloriæ apertè adversari. Joseph siquidem Scaliger (o), Isaacus Casaubonus (x), & Johannes Meursius (y) non de Mediolano, sed de Athenis Atticis marmor enunciatum loqui asseverant. Attamen quid solidi fundamenti habeat decretoria hæc eorundem sementia, prorsus non video. Meursius, qui intrepidè ait : *non assentior viris doctis, qui Athenis in Liguria hæc adscribunt*, nihil validiùs profert, quàm quod Scaliger jam armaverat, idemque præstat Casaubonus, unicè acutissimi illius Scriptoris prætexens auctoritatem. Scaliger verò, ut ab hac nobili honoris possessione Mediolanenses depellat, duobus hisce argumentis innititur; Primum est, quòd cùm ex Dione, & Eusebio notum sit, Græcas Athenas pulcherrimis Ædificiis ab Hadriano fuisse exornatas, idcirco patet easdem in veteri Inscriptione Mediolanensi dictas *Novas Athenas*; at quia propè intelligebat Vir Sapientissimus huic conjecturæ potiùs, quàm rationi, eam minimè vim inesse, quæ implexum ab ipso nodum resolveret, causâque cedere hanc Metropolim juberet, difficultatem ingenuè fatetur, sed intactam relinquit, inquiens: *Sed aliquis quæret; Quid Mediolano cum novis Athenis Hadriani? Equidem nescio*. Pergit tamen alterum argumentum proferre ex Manilio, infimi Ævi Scriptore, græcum illius carmen recitans, quod latinè Meursius reddit:

Qualis Erechtheos pestis populata colonos
Extulit antiquas *per funera pacis* Athenas,

cùm enim de peste illa Auctor hic agat, quæ grassata est exacto bello Peloponesiaco, arbitratur Scaliger, discriminis causâ, à Manilio appellatas *antiquas*, quia *novæ* sua ætsre dicerentur.

Hæc universa vis censoriæ sententiæ. Verùm, quàm frigida, imbellisque sit ad evertendum insigne hoc Mediolanensium studiorum monumentum, tot celebrium Scriptorum favorabili testimonio firmatum, levi etiam manu tentata dignoscitur. Num enim liberalem omnem Hadriani munificentiam Græcæ Athenæ absumpsere? Quot alibi splendida excelsi animi sui vestigia Augustus ille Romani Imperii amplificator reliquit? Dionem ipsum testem habemus, qui in ejusdem vita hæc profatur: „ Socias Urbes, „ atque subditas Imperio Romano, ex quibus multo „ plures, quàm ullus unquam Imperator vidit, ma„ gnificè juvit, easque aquis, portubus, frumento, „ operibus publicis, pecunia, honoribus, cæterisque „ rebus auxit, atque ornavit. „ Cur ergo Mediolani quoque, Urbe Principe, & Romæ tam proxima, incipi ab Hadriano Aquæductus non potuit, qui postmodum ab Antonino perficeretur? Certè dum Inscriptionem Mediolanensem attentiùs perlego, loqui eam video de Urbe, quæ jam ante Hadrianum ipsum, & Antoninum præclaro Novarum Athenarum titulo insigniretur, ait enim *Aquæductum in Novis Athenis cæptum à D. Hadriano*. Hanc autem verosimilius quisque affirmabit non aliam fuisse, quàm Mediolanum, vel ob celebritatem studiorum, quæ superiori ad hos Cæsares ætate hìc vigebant usque ad invidiam gentium finitimarum, ut recitata Plinii Epistola testatur, vel ob frequentiam Græcorum, quos in hac regione sedem fixisse tum florente Romana Republica, tum Julio Cæsare imperante jam supra dixi, adeò ut translata apud nos Græcia videretur, proindeque hæc Metropolis, *Novæ Athenæ* nuncuparetur. Græcas Athenas neque post Hadriani ævum ejusmodi vocabulo fuisse donatas Spartianus docet, qui peculiarem hujus Cæsaris amorem erga Urbem illam, & magnificas ab ipso extructas ibidem Ædes commemorans, *Hadrianopolim* postmodum dictam constanter affirmat. Non itaque eidem congruit inscriptio, quæ in alieno & tam longè dissito loco reperta, alieoum etiam ab illius ætatis appellatione nomen prælefert. Quod attinet ad Manilii carmen, miror à Scaligero, viro tam docto, ex illo verbo *antiquas* inferri potuisse, quòd *novæ* illius ætate dicerentur. Cur non enim alia prorsus intentione apponi Athenis à Poeta nomen id potuit, vel ob remotissimi ab ejus ævo temporis immane intervallum, vel comparatione florentis tum Athenarum imperii, quod repetitâ succedentium bellorum injuriâ periisset, ita ut *antiquæ* vocarentur *Athenæ*, quod nihil fermè de veteri gloria illa ac fortuna Atheniensium, cùm scriberet, superesset? Præterea, etiam si liberaliter id indulgeamus, quid ad antiquam Mediolani Inscriptionem *Novæ Athenæ* Manilii, quem infimi Ævi Scriptorem ipsemet Scaliger profitetur? Asserendum fuisset Athenis id vocabulum seculo Hadriani vel Antonini, quod tamen Spartiani auctoritati repugnare jam vidimus. Inviolatum itaque perstat Urbi Mediolanensi eximium hoc decus. Sed ne in patriæ causa perorans suspicione aliqua apud eruditos laborem, præstat hujus marmoris vindicias audire ab extero simul & sagacissimo Scriptore Claudio Salmasio (z). Adorsus ille, post immensum Casauboni laborem in Augusta historia illustranda, eandem novis Commentariis expoere, ubi ad illum Spartiani textum in Vita Hadriani pervênit, *partem Athenarum*, in cujus Commentario Inscriptionem Mediolanensem ad Atticas Athenas transfert Casaubonus, ista reponit: „ Ad Athenas, quod attinet, „ cùm illam Urbem multis operibus instaurasset Ha„ drianus, partem Urbis, quæ maximè illis ædifi„ ciis ornata fuit, *Hadrianopolim* nuncupavit. Er„ rant Viri docti, qui Novarum Athenarum nomine „ partem illam Urbis, quam splendidis ædificiis or„ navit Hadrianus, insignitam fuisse censent. Quid „ enim hoc ad honorem Hadriani, si Urbs illa, aut „ pars Urbis dicta fuit *Novæ Athenæ*? Sed nec In„ scriptio illa, quæ Mediolani extat, & Novarum „ Athenarum meminit, quicquam ad has Athenas „ Atticas pertinet. Primùm, unde Athenis Medio„ lanum hæc inscriptio? Deinde, quis credat in„ scriptionem Latinam in Urbe Græca fuisse positam? „ Athenas Urbem in Liguribus ponit Stephanus, qui „ in recensione Urbium, quibus hoc nomen inditum, „ *Tempus Αγίων* facit, & illæ sunt fortasse *Novæ* „ *Athenæ*, in quibus cœptum ab Hadriano Aquæ„ ductum, & ab Antonino Pio consummatum loqui„ tur illa inscriptio. Nihil etiam ad rem facit, quod „ Vir summus observat animadversionibus in Euse„ bium; cùm locum in Delo Insula sumptibus Ha„ driani Ædificiis instaurassent Athenienses, *Novas* „ *Athenas* vocaverunt; non enim simpliciter *Novas* „ *Athenas* illi loco nomen indiderunt, sed *Novas* „ *Athenas Hadrianas* . . . . Falsum igitur Athe„ nas, aut ullam partem Athenarum post Hadriani „ instaurationem dictas esse *Novas Athenas*, cùm „ planè ac disertè scribat hìc Spartianus, *Hadriano*„ *polim*, partem Athenarum fuisse dictam. „ Hactenus Salmasius, quem adhuc juvenem ipsemet Scaliger & Casaubonus non solùm admirati sunt, sed etiam professi fuere, se à literarum ejus lectione semper doctiores discessisse, ut refert Reinesius (a).

C A-

(u) *De emendatione temporum lib. 5.*
(x) *In Comment. Hist. Aug. fol. mihi 36. num. 8.*
(y) *De Fortuna Athenarum cap. 10. in Gronovii Thesauro.*
(z) *In Comment. ad Aug. Hist. fol. mihi 53. num. 8.*
(a) *In Var. Lect. l. 6.*

CAPUT IV.

Florentium in hac Urbe studiorum seculo IV. insigne argumentum ex S. Augustino publico Mediolani Præceptore.

NUllum hactenus insignius Mediolanensium studiorum monumentum productum est, quod par esse possit Sancto Augustino, quem universa Ecclesia, ut præcipuum Doctorem colit, nostra autem Civitas publicum quoque magistrum habuisse gloriatur. Tanti est hìc docuisse Augustinum, ut extollendæ supra cæteras Italiæ Urbes (si Romam excipias) hujus Metropolis gloriæ, hæc una sufficeret laus. Neque verò me panegyricas laudes summo huic Præceptori texere velle quisquam arbitretur; id enim alienum est ab historico hujusmodi Commentario, fusèque jam hoc præstitit Puteanus in libello *de Scholis Palatinis*, qui ferme totus in hoc argumento versatur. Nonnulla tantummodo innuere necessarium duco, quæ celebritatem studiorum illa ætate in hac Urbe florentium valeant illustrare. Et primò expendenda venit Legatio publico Civitatis nostræ nomine Romam missa ad ipsum Urbis Præfectum Symmachum, ut viduæ Rhetoricæ artis Cathedræ dignus Institutor peteretur. Hæc omnia narrat Augustinus ipse libro V. Confessionum (b) „ Posteaquam missum „ est à Mediolano Romam ad Præfectum Urbis, ut „ illi Civitati Rhetoricæ Magister provideretur &c. Quis autem credat, susceptum ab Urbe tota consiliom, ut tam longo itineris intervallo primores Viri hinc legarentur, ipsiusque Præsidis Romani auctoritas, & patrocinium imploraretur, nisi de conservando præclarissimo Metropolis hujus decore, studiis videlicet, præcipuo hìc honore florentibus, feliciqne majorum successione publicæ veluti fidei commissis, actum fuisset? Præterea, cùm datus sit huic Urbi Augustinus, quis opinetur, voluisse illum è domina terrarum Urbe recedere, ubi jam eximia cum laude Rhetoricam artem profitebatur, nisi ad æquale saltem, si non altius, magisterii subsellium se promovendum existimasset? Præcipuè cùm doctrinæ suæ conscius, & adhuc *Manichæis vanitatibus involutus*, lucrum solummodo ac inanem gloriam solicitè consectaretur, ut ipsemet sæpius, lachrymis atramentum inspergens, fatetur. Demum, solemnis illa inauguratio studiorum, quæ ab ea usque ætate vigebat, ut delectus ad institutionem literariam juventutis novus præceptor, coram publica concione, ac Præside ipso Urbis Mediolanensis perorans, quoddam doctrinæ suæ periculum faceret, quanto hìc in flore ac pretio studia tunc forent, abundè testatur. Id quoque ex Augustino discimus, qui libro tertio contra literas Petiliani scriptum reliquit, se in auspicali studiorum oratione complexum fuisse laudes Consulis Bautonis (hujus Consulis meminit etiam S. Ambrosius in epistola ad Eugenium Imperatorem) inquiens: „ Cùm ego „ Mediolanum ante Bautonem Consulem venerim, „ eique Consuli Kal. Januarii laudem in tanto con„ ventu, conspectuque hominum, pro mea tunc „ Rhetorica professione recitaverim &c. „ Dolendum quidem est, nullum nobis superfuisse monumentum, quo dignosci queant, vel in patriis hisce gymnasiis studiorum leges, vel nomina Præceptorum, qui procul dubio ante, ac post Augustinum publico decreto erudiendis ad liberales disciplinas adolescentibus insudavere; cùm vix Flagrium Manlium Mediolanensem Valentiniani Cæsaris Præceptorem, interpretatione etiam Georgicorum Virgilii celebrem, Chalcus eo seculo memoret, & Verecundi Grammatici nomen nobis servaverit Augustinus ipse, qui ejus opera usus est, cùm ad Briantæos colles se recipiens piis meditationibus Autumni bimestre impenderet, ut ad Baptismum se pararet, dimissione muneris sui ab Urbis nostræ Præfecto, exeunte Octobre, impetrata. Sed fortasse tanti Doctoris fama aliorum gloriam obduxit, cùm unus nobis instar omnium esset Augustinus, quo nihil illustrius Mediolanensium famæ relinquere potuit antiquitas, aut vovere & sperare posteritas, ut ajebat Puteanus. Meritò itaque eidem à Republica Mediolanensi in Scholis Palatinis decreta est statua, quæ adhuc perdurat adjecta Epigraphe, digna, ut in publicam lucem producta futuris ætatibus innotescat:

AVGVSTINVS, HIC HVMANA DOCENS,
DIVINA DIDICIT.

Recitari etiam meretur, quod in commendationem studiorum Mediolanensium præfatus est Hieronymus Bossius Ticinensis, publicus Mediolani Eloquentiæ professor, cùm pro hac ipsa decernenda S. Augustino statua apud primarios Urbis nostræ Proceres, collectumque populum declamaret: „ Vestra profectò „ singularis gloria est, Viri Mediolanenses, quòd „ hanc Palatinam Academiam, ab ultimis penè hu„ jusce Civitatis auctoribus, summo erga bonas ar„ tes, ac unam præcipuè erga Eloquentiam institu„ tam, non solùm ad hunc usque diem stare, sed „ magis etiam ac magis florere semper voluistis. „ Quippe immanis barbarorum vis, ac ipsa longi „ temporis ætas facilè potuit cuneatam Theatri mo„ lem, Circum, peristyla marmoreis signis exorna„ ta, Herculeas Thermas, & reliqua ociosorum „ hominum oblectamenta demoliri, quia rerum ejus„ cemodi curam Mediolanenses, ut viri sunt indu„ strii, & ab omni ocio alieni, aut nullam, aut par„ vam admodum susceperunt. Contra verò nulla „ annorum, invadentiumque hostium injuria, Palati„ nam Musarum sedem deturbavit, quia summa cum „ virium & animorum contentione vos hanc semper „ strenuè adeò sartam tectam conservastis, ut omni„ bus liquere potuerit, eos esse Mediolanenses, qui „ cùm summum honorem bonis disciplinis habeant, „ iisdem quoque velint ad Reipublicæ bonum suos „ juvenes informari &c. „ Quæ fusè prosequitur omitto, cùm legi possint in oratione ejusdem, anno MDCXXII. typis edita Mediolani. Id tantùm adverto, in recitatis verbis innui ab hoc Auctore celebre carmen Ausonii Poëtæ & Consulis, qui eodem cum Augustino seculo florens, & præclarissimæ hujus Urbis præstantiam metro describens, cæteris ornamentis Eloquentiæ laudem præponit, Palatinasque arces commemorat, à quibus inviolatam seculis omnibus Palatini nominis gloriam publicæ nunc etiam vigentes Scholæ traxere; quo circa etiam earundem parietibus insertus est parius lapis, insigne hoc antiquitatis, decorisque sui testimonium insculptum referens, Ausonii nempe Epigramma:

En Mediolani mira omnia copia rerum,
Innumeræ, cultæque domus, facunda virorum
Ingenia; *antiqui mores; tum duplice muro*
Amplificata loci species, populique voluptas,
Circus, & inclusi moles cuneata Theatri;
Templa, Palatinæque Arces, *opulensque moneta,*
Et Regio Herculei celebris sub honore lavacri,
Cunctaque marmoreis ornata Peristyla signis,
Mœniaque in Valli formam circumdata limbo;
Omnia,

(b) *Cap* 13.

Omnia, quæ magnis operum velut æmula formis
Excellunt : nec juncta premit vicinia Romæ .

CAPUT V.

Gymnasiorum Mediolanensium celebritas Seculo V. & VI. Sancti Ennodii, & Cassiodorii testimonio comprobata .

SEculum quintum ficuti Italiæ universæ, ita & literis fatale fuit ; irruptione siquidem à Barbaris facta, cùm fœdo ubique tumultu omnia miscerentur, in partem improbæ vastationis raptæ fuere liberales disciplinæ , ipseque latinus sermo , peregrinorum idiomatum asperitate vitiatus , adeò elanguit defloruitque , ut nonnisi post decimum ab inde seculum ad pristinæ elegantiæ nitorem renasci potuerit . Quin immo tantum fuisse odium Honnicæ gentis in Italiæ perniciem , ut de penitus obliteranda Latina lingua actum fuerit . Auctor est Petrus Alcyonius libro II. de Exilio , qui inducens Legatum cum Julio Mediceo colloquentem , hæc illius ori verba accommodat : „ In Bibliotheca nostra asservatur liber incerti „ auctoris græcè scriptus de rebus à Gothis in Italia „ gestis . In eo memini me legere Attilam Regem „ post partam victoriam , tam studiosum fuisse Go„ thicæ linguæ propagandæ , ut edicto sanxerit , ne „ quis linguâ Latinâ loqueretur , magistrosque insu„ per è sua provincia accivisse , qui Italos Gothi„ cam linguam edocerent . „ Nihilominus vestigium aliquod vigentium adhuc per eam ætatem Mediolani studiorum , sub mitiore videlicet Theodorici Regis imperio , in S. Ennodii Episcopi Ticinensis scriptis reperio . Frequens in illis mentio est Deuterii Grammatici , Viri spectabilis , publicique in hac Urbe Præceptoris , ut in aduotationibus apertissimè Sirmondus testatur . Quantâ is doctrinæ præstantiâ excelleret , metiri abundè possumus ex summis , quibus illum cumulat , laudibus tantus Antistes . Ubique siquidem eundem vocat *Doctorem optimum* , *Venerabilem Magistrum* , *ingeniorum limam* , *fabricatorem sensuum* , *doctissimum hominum* . Nonnulla hic fusiùs referre, decerpta ex Ennodii operibus , necessarium duco , ut inde clariùs innotescat , qualem calamitoso etiam illo seculo studiorum Institutorem Mediolanum haberet. Laborabat fortasse oculorum morbo Deuterius ; ad illum propterea Epistolam , quæ XIX. est , Ennodius dirigit , atque in ejus decursu hæc habet : „ Tua , quæso , lumina nube doloris he„ betantur , cujus tam clara sunt carmina , & qui „ lucem loqueris , de visione causaris ? Quàm timeo „ ne parcus in meritis tuis laudator inveniar ? Tibi „ rectè adscribitur cunctis dare oculos , & obscura „ mentium peregrino splendore radiare . „ In oratione pro Aratore ipsius discipulo , ita eum alloquitur : „ Te inter Cives , mei immemor , superba „ Delus adnumerat ; Tu Castalii gurgitis lautus pos„ sessor incedis , & ego vix arentibus labiis stillan„ tem guttam marcidi liquoris insundo . „ In altera, cùm Parthenius ejusdem ex sorore Nepos , publicum experimentum optimè exculti ingenii dedisset, Deuterio præceptori laudem intexens subjungit : „ Ube„ res tibi coram multis , emendatissime hominum , „ grates refero , qui agnosci à me Parthenium insti„ tutione fecisti . O laudanda supra hominem tui vir„ tus ingenii ! „ Demum , ut quamplura bis similia prætercam , Epigramma ad illum mittens , unico carmine universam ejusdem laudem complectitur, inquiens :

Innumeris Doctor dotibus ille cluit ,

idest splendet , ut Vossios (c) , & Laorentius (d) exponunt .

Nec minus præclarum argumentum est , quanta tunc apud exteros opinione præstantiæ Mediolanensia florerent gymnasia , Discipulorum in hanc Urbem confluentium nobilitas . Sex ab Ennodio enumeratos habemus aviti sanguinis claritate insignes , ex quibus cæteros conjicere licet ; cùm ipse tantummodo eorum meminerit , quos sibi aut naturæ vinculo adstrictos , aut amicitiæ officiis commendatos informari studiis curabat . Lupicinum primò memorat , ex sorore sua Euprepia nepotem , quem , pro more illius temporis , Licerium quoque Firminum appellatum tradit Sirmondus ex nomine utriusque Avi paterni , maternique , quorum ob summos Reipublicæ Magistratus egregiè gestos celebris in Gallia fama vigebat. Parthenius subsequitur , alterius sororis filius , quem Magistrum officiorum , ac tandem Patricium fuisse idem Sirmundus opinatur . Paterius inde , ac Severus occurrunt , de quorum summa nobilitate Ennodius ipse fidem facit inquiens : „ Ecce Paterius , & „ Severus ornamenta Curulium , & parentiva voca„ bula purpurarum , eruditionem originariam in ipsis „ vitæ præstolantur exordiis ; „ Paterii siquidem Patri , aut Avo , doctrinæ titulo, posita fuerat in Foro Trajano ænea statua , vivensque etiam summum cum honorem obtinuerat , ut ex Prætorio Præfecto , Petronii Maximi II. Consulis anno CCCCXLII. Collega declararetur , teste eodem Sirmundo . Memoratur item quidam Filius Eusebii , nobilissimi ab Ennodio dicti , quem curæ suæ commissum suprema voce precibusque Patris , in vitæ confinio degentis , ipsemet scribit . Demum profertur Arator , de quo loquens Sirmundus ait , se libenter accedere ad eam conjecturam , quòd ille idem fuerit , qui Legationibus, aliisque publicis officiis in aula clarus , postmodum S. R. E. Subdiaconus delectus est, Actaque Apostolorum versibus exposita coram Summo Pontifice Vigilio , plenaque Synodo , cunctis acclamantibus recitavit. Hos omnes Mediolanensibus gymnasiis nomen dedisse sub insigni præceptore Deuterio dubitare non finit Ennodius, qui in primo illorum ad studia ingressu præfatiunculam habens, dum Magistrum alloquitur, eum *Doctorem optimum , venerabilem* &c. vocat , qua nobili appellatione Deuterium , Mediolani procul dubio docentem , indigitari Sirmundus affirmat .

Atque hinc etiam alterum colligi posse indicium crediderim , quòd peculiari celebritate in Urbe nostra per illud tempus studia colerentur . Cùm enim cuilibet ex memoratis discipulis orationem Ennodius elaboraverit , quo die primùm in Scholas inferebantur , nemo non videt, solenni quodam ritu actum fuisse tunc magisterium , cujus initiis à tam eximio viro tantus honos deferebatur , ut publicè declamaret . Accedit , in more etiam positum ea ætate fuisse , ut statis temporibus in affluentium civium consessu specimen proficientis ingenii perorando discipuli exhiberent. Eucharistica siquidem *Dictio* in Ennodii operibus legitur, qua Deuterio Magistro gratias reddit, cùm Parthenius optimam illius institutionem publica declamatione probaret . Altera etiam ibidem extat ejusdem *Dictio* , cùm Arator *ad laudem provectus est* , quo nomine, an experimentum ipsum laude plenum, an præmium aliquod promoti ad nobiliorem classem discipuli designetur , prorsus ignoro . Divisa certè fuisse in varios scholarum Ordines eo tempore studia, ad hoc verbum, *Classicum* , aliquando ab Ennodio usurpatum, adnotavit Sirmundus . Denique nonnihil quoque lucis arripio ex scriptis Ennodii , stetisse in hac Urbe Collegium educandæ erudiendæque Juventuti , ac illud fortasse adhuc erat , cui annuos reditus Plinium Juniorem legasse jam vidimus . In *Dictione* siquidem , quam habuit Ennodius *quando Lupicinus in Auditorio traditus est Deuterio Viro spe-*

C

(c) *In Etymologico ad hoc verbum.*

(d) *Amaltheonomastico .*

spectabili, hæc interserit: „ Sponde tuis adolescentule digna primordiis; spem solidam de rua perfectione concipimus. Bonum ingenium Doctori optimo mancipamus. Sacri rudimenta venerare Collegii.

Ex his, quæ hactenus protuli, dilucidè satis crediderim compertum fieri, quàm longè à vero abluserit Vir Clarissimus Antonius Gattus (e), universa ferme, quæ Ennodius de studiis tradit, ad Ticinenses Scholas detorquens, atque impigrè asserens eundem Papiæ Magistrum gessisse. Non vacat hìc fundamenta, quibus sententiam suam fulcire nititur, critico examine convellere, cùm historiam texendam, non academicam agitandam disputationem susceperim. Hoc tantùm adverto, rejiciendam minimè fore tam facilè auctoritatem Sirmundi celeberrimi Scriptoris, Mediolano hæc studia adscribentis, nisi ineluctabilium rationum pondus id poscat. An verò eam vim arment productæ à Gatto conjecturæ, ut palmam pro Gymnasio Ticinensi referre possint, quisque operum ac vitæ Ennodii sedulus iodagator dignoscet. Traducit Eruditissimus Gattus Dictionem VII. quam *de Auditorio in Forum translato* habuit Ennodius, ad Ticineoses Scholas, eo permotus indicio, quod ibidem loqui videatur *de Populo paullo ante ob incendium Urbis sub Odoacre exule à Patria, vel adhuc trepidante* &c. Verùm si tota, ad calcem usque, Dictio illa percurratur, nihil minùs, quàm vastitas militaris, bellicumque incendium indicatum occurret: Verba autem illa, *quasi in secessibus conticescit*, quæ ansam Gatto præbuere reconditum hunc sensum divinandi, à proximè adjecto orationis exordio uberrimè explicantur, nec aliud quidpiam exprimere contendunt, nisi quòd indecorum sit in publicis Eloquentiæ gymnasiis silentium. Pergit deinde Cl. Gattus constanter proferre, ab Ennodio præstitam Epiphanio Episcopo Ticinensi egregiam operam in restaurandis Papiæ Literis moribusque, cùm ad componendum Regnum Theodoricus incumberet anno CCCCXCIV. & sequenti; *hocque eodem tempore* Papiæ jam consecratum fuisse Diaconum. Quis tamen huic sententiæ credula manu subscribat, cùm Ennodius adhuc Adolescens vix decimumoctavum ætatis annum tunc ageret, ut ex *Eucharistico de vita sua* apertè colligitur, postmodum verò uxorem duxerit nobilissimam fœminam, ex qua etiam filium susceperit? Præterea in Dictione VI. libri I. Carminum, *quando Romæ redit* post Synodum Palmarem, idest anno DII. ipsemet testatur, se vix eo tempore in Ecclesiasticæ vitæ infantia versatum, inquiens: „ Divino pectora dedicata colloquio plectris Ecclesiastica per populos jura diviserunt; cur ego in Ordinis, & meriti constitutus infantia, æmulari summorum facta non studeam? „ Non ergo septimo ante anno esse poterat Papiæ jam consecratus Diaconus. Neque fidem mereri facilè arbitror, quod Doctissimus Gattus ibidem de Ennodio tradit, fuisse videlicet in Ticinensibus Scholis munere Magistri perfunctum. Id enim nec alicubi ejusdem indicant scripta, nec ullus unquam, qui de ejusdem gestis vitaque disseruit, susceptum ab ipso Præceptoris officium Ticini, aut alibi memoravit. Quod si quandoque in Dictionibus, de se ipso loquens *Præceptoris* nomen usurpat, id de regulis monitisque ad aliorum discipulos informandos, excitandosque ad studia diligenter colenda præscriptis, intelligendum animadvertet, quicumque integram illarum Dictionum seriem perlegerit, septimam præcipuè, quam veluti basim opinionis suæ statuit Clariss. Gattus; In ea siquidem perspicuè patet, nonnisi Monitoris Hortatorisque munus Ennodium gessisse, cùm ad alterum verba dirigat, quem *Doctorem optimum* nuncupat ac commendat, hæc subjungens: „ Salve ergo nutritor profectuum, fax & splendor ingenuitatis, „ qui nobilia germina laboriosis purgando sarculis in fructibus sacis agnosci &c. „ Reliqua, quæ expendi possent de Papiensi Gymnasio, Ennodii Ævo florente, ut Gattus eruditè prodit, lubens omitto, ne in præstantissimam Urbem laborare arguar invidia. Abundè namque illa sufficere existimo, ut veterum monumentorum, Scriptorumque insignium auctoritate fulta, Mediolanensium studiorum gloria, intacta servetur.

Quandoquidem autem de Aratore Poëta, & Cardinali superiùs mentio incidit, quem nostra gymnasia discipulum habuisse gloriantur, non abs re factum censuerim, si huic Metropoli alteram quoque gloriam adjiciam, quòd patria eidem fuerit Mediolanum. Communis Scriptorum traditio refert, Ligurem illum natalibus esse; nec refragari quisquam potest, cùm nulla, quæ alteri nationi illum adscribant, hucusque emerserint monumenta. Controversiæ momentum in hoc uno versatur, quid illa vox **Liguris**, Aratoris ætate, comprehenderet. Qui de Ligusticis rebus ævo recentiori scripsere, statim ac vocabulum illud oblatum est oculis, citra ullam hæsitationem Januensi Reipublicæ Aratorem donarunt; quemadmodum etiam egit Augustinus Oldoinus, qui Serenissimæ illius Urbis Scriptoribus, in suo Athenæo Ligustico, eundem inseruit. Quin immo Georgius Josephus Eggs libro I. Purpuræ doctæ eò securæ confidentiæ processit, ut nullo prorsus documento relato, causâ lapsos Mediolanenses pronunciaverit, inquiens: „ Arator, quem perperam minus eruditi Aratum nominant, natione Italus, patriâ non Ravennas, nec Mediolanensis, ut quidam per errorem opinati sunt, sed Ligur atque in ipsa Liguria institutus, eruditus, & Causidici officio aliquando functus &c. Attamen si antiquam consulamus historiam, confestim patebit, Liguris nomen non ita peculiare esse Januensis provinciæ, ut Mediolanensem excludat. Urbem siquidem nostram non tam Liguriam, sed Liguriæ Metropolim appellatam à Jornande (f), & eo prorsus tempore, quo Arator florebat, ii omnes norunt, qui veteres Scriptores vix etiam primo in cortice delibarunt. Plura collegit Tristanus Chalcus in historia patriæ ad annum CCCIC. ut ostendat Theodorum Manlium Consulem, quem Claudianus carmine celebrat, & Ligurem dicit, fuisse Mediolanensem. Ait enim: „ Ligurum appellationem video his temporibus citra Padum fluvium usurpatam frequenter esse. Divus Hieronymus Vercellas Urbem Ligurum vocat. Ambrosius post mortem Eusebii ad Vercellenses scribens, dolet eorum Ecclesiam ex omnibus Liguriæ, Æmiliæ, Venetiæque Urbibus carere adhuc officio Sacerdotis. Paulinus in vita Ambrosii dicit, eum suscepisse insignia Consularitatis, ut regeret Liguriam, Æmiliamque provincias, venisseque Mediolanum, ubi sedem ejus fuisse non est ampliùs repetendum. Idem Claudianus in sexto Honorii Consulatu, amnes Ligurum vocat Ticinum & Abduam, sicut Venetorum Mincium, Athesim, & Timavum. Merulæ enim interpretatio nimis morosa videtur, qui opinioni eorum, qui dixerunt Mediolanum in Liguribus positum, opponens auctoritatem priscorum Geographorum, ponentium terminum Liguriæ Padum fluvium, excusare nititur Hieronymum, quòd fortè Vercellas Urbem Ligurum dixerit à Lævis Liguribus, quos quidem non ignoro circa Ticinum olim incoluisse. Sed jam nomen eorum abierat in desuetudinem, sicut & multa alia desiisse videmus, ac propterea non arbitror Hieronymum ad hanc gloriolam respexisse, ut in re jam vetustate abolita doctior videri studuerit, & à communi usu recesserit. „ Hæc Chalcus. Luculentior etiam in hac re Cluverii auctoritas est in antiquæ Italiæ descriptione; Designat siquidem tempus, quo Li-

(e) *Historia Gymnasii Ticinensis cap. 4.*

(f) *De Rebus Geticis cap. 42.*

Liguriæ nomen tranſiit ad noſtram regionem ; cùm enim certum ſit, ab antiquis Geographis Liguſticæ oræ confinia ad Padum ſtatuta fuiſſe, aliunde verò ſubſequentium Scriptorum teſtimonio conſtet, tranſpadanos quoque incolas, Ligures eſſe appellatos, utrumque eruditè conciliat, inquiens capite VII. „ Sub poſterioribus Romanorum Imperatoribus, ut „ ſuperiori capite dixi, quum gentium nomina, pro„ vinciarumque fines in longè alienas ſæpè terras „ transferrentur, Liguriæ etiam nomen obtinuit ma„ xima pars Galliæ tranſpadanæ, in qua Mediolanum „ & Ticinum ſunt oppida. „ Hoc autem nomen perduravit longè ſequentibus ſeculis. Paulus ſiquidem Diaconus (g) agens de Liguris, ſecunda Italiæ provincia, Mediolanum, tanquam Liguriæ caput, primo loco conſtituit. Sanè Ennodii ævo ita hæc appellatio invaluerat, ut frequentiſſima in illius ſcriptis occurrat, cùm de Civibus noſtris, atque adjacentibus populis, ſermonem inſtituit. Unam propono S. Epiphanii vitam ab ipſo contextam, in qua permulta de Mediolanenſi ac Ticinenſi Urbe referuntur, eas autem promiſcuè ſemper Liguriam nominat. „ Inter„ ea apud Ricimerem Patricium, Mediolani ea tem„ peſtate reſidentem, fit collectio Ligurum nobilita„ tis. „ Cùm Epiphanius Ticinenſis Epiſcopus Romam proficiſcitur, ait nunciatum eſſe *ſtudio legationis Epiſcopum veniſſe Liguriæ* ; cùm idem Epiphanius accepto ab Anthemio Fidei ſacramento Roma diſcedit, ſtatim ſubjungit, *feſtinat ad Liguriam reverti* ; Cùm iterum ad Nepotem deſtinatur, repetit, *evocantur ad conſilium Liguriæ lumina*. Prolixus nimiùm fuerim, ſi loca omnia relegere velim, ubi Ennodius hanc vocem uſurpat, ut has deſignet regiones. Id ſolummodo adnotandum cenſeo, dilucidè ex his omnibus colligi, receptiſſimum illa ætate apud nos fuiſſe hujuſcemodi nomen, adeò ut Sirmundus illo eodem utatur in commentariis ſuis, quibus Ennodium illuſtrat ; Ad verbum ſiquidem *Modicia*, quod in ejuſdem epiſtolis legitur, explicationem hanc ſubdit : „ Modoetia, quod notum eſt Liguriæ „ Oppidum non procul à Mediolano. „ Quæ cùm ita ſint, quo jure, quæſo, ob ſolam Liguris vocem Januenſi Provinciæ tam intrepidè & conſtanter Arator adſcribitur? Nullum huc uſque documentum productum eſt, quo vel ejuſdem familia in iis regionibus florens, aut geſtum munus, vel leve etiam habiti ibidem incolatus veſtigium indicetur; nulla Urbs, aut Vicus vaſtæ illius ditionis deſignatur, qui eum prodeuntem in lucem exceperit. Hoc unicum tam eximii honoris Januenſibus aſſerendi argumentum, quod *Ligur* dicatur. At vox iſta, ut vidimus, ambigua eſt ; ſique temporum illorum in ea uſurpanda morem, ac quæ Ennodius ad nos tranſmiſit de Aratoris vita, ſedulò perpendamus, veroſimilius Mediolanenſem Urbem connotare intelligemus. Scribit enim Sanctus Antiſtes, orbatum parentibus Aratorem in ipſis penè vitæ primordiis, ſuſceptum fuiſſe in peculiarem tutelam à Laurentio Mediolani Archiepiſcopo tanta ſedulitate, ut gratioſa dicenda foret calamitas, cùm „ per felicia naturæ damna, ut ipſe „ ait (h), communis Pater & Epiſcopus factus eſ„ ſet proprius; Ille afflictorum conſolatio, jejunorum „ cibus, cæcorum oculus, pes claudorum, tot pie„ tatis ſuæ ſpecies, tot miſericordiarum gradus, ad „ hujus convertit perſonæ profectum, & illud Do„ mini Laurentii, quod Mundi neceſſitatibus ſuccur„ rit ingenium, in miniſterio hujus exercetur infan„ tuli. „ Quis autem non videt, cùm adeò teneræ ætatis foret Arator ; cùm ei dicatur factus proprius Pater, qui jam officio paſtoralis dignitatis Pater erat communis, congruentiſſimè inferri, natalem quoque domum eidem hic obtigiſſe ? Innuitur ſiquidem nonnihil invidiæ cæteris hujus Metropolis incolis innaſci potuiſſe, cùm quæ diſtribui per omnes cives debuerat Epiſcopalis ſolicitudo, in hunc unum quodammodo colligeretur. Præterea, quæ de illius ſtudiis narrantur, univerſa ad hanc pertinent Urbem ; à primis namque, ut ajunt, unguiculis, quemadmodum ea vox *Adoleſcentuli* ſæpiùs ab Ennodio repetita manifeſtè ſignificat, Mediolani literis inſtitutus, conſtanti labore iiſdem perdiſcendis tandiu ibidem perduravit, donec ad laudem proveheretur. Id enim teſtatur duplex Præfatio ab Ennodio habita, & cùm Deuterii Mediolanenſis Magiſtri diſciplinæ traderetur, & cùm eruditi ingenii ſpecimen daret, publicamque laudem, novi honoris incremento, ſuſciperet. Denique extemporaneum carmen ab Ennodio compactum *in Natalem Infantis Aratoris* haud ſpernendum indicium eſt, non ſolùm infantiam ſuam noſtra in Urbe tranſegiſſe Aratorem, ſed natali quoque luce hìc fuiſſe donatum. Jam verò his omnibus, quæ coævi tantique Scriptoris teſtimonio conſtant, ad æquam lancem revocatis, judicet Lector, an ita facilè abeundum ſit in eorum ſententiam, qui unica *Liguris* voce innixi, decus hoc Genuenſi Reipublicæ addicunt, nullo habito diſcrimine ætatum, in quibus Liguriæ denominatio noſtram quoque provinciam, tanquam præcipuam ſui partem, complectebatur. Porrò Sirmundus, magni apud eruditos nominis, non obſcurè nobis patrocinari videtur ; poſtquam enim in commentariis ad nonum librum Epiſtolarum Ennodii, Athalarici Regis teſtimonio (i), *Aratorem*, ait, *Ligurem patriâ fuiſſe, facundo patre natum, atque in Liguria ipſa eruditum* ; Dictionem Ennodii, quæ ad illum pertinet, illuſtrans, hæc ſubdit : „ Di„ ctio hæc tota nunc primùm in lucem edita eſt, „ ſcripta in gratiam Aratoris, cùm Deuterii Gram„ matici Mediolani diſciplinæ traderetur ; Mediolani „ inquam, quia, ut ad Epiſtolas obſervatum eſt, „ Arator extra Liguriam non ſtuduit; „ Si itaque, Sirmundo ipſo monente, ad Urbem Mediolanenſem contrahenda eſt vox Liguriæ, cùm Aratoris innuitur inſtitutio, cur non etiam cùm patriâ Ligur aſſeritur ? Eodem ſiquidem contextu utrumque pronunciat, nec quicquam affert diſcriminis, ut diverſimodè unum ab altero percipi debeat, quemadmodum in antiquiſſimi Scriptoris illuſtratore neceſſarium erat, ne vel Lectores deciperet, vel ipſe aut negligentiæ, aut ignorantiæ notâ inſpergeretur. Equidem Puricellus tanti fecit hanc Sirmundi adnotationem, ut nec dubitandum cenſuerit de hujuſmodi gloria nobis ſecurè vindicanda ; quocirca ejuſdem verbis relatis, ita proſequitur ; „ inde Aratorem in„ telligimus Poëtam fuiſſe ſacrum, ac noſtræ Urbis „ decus gloriandum, quippe Civitate Mediolanen„ ſem.

Reliquum nunc eſt, ut de Ennodio quoque pauca ſubjiciam, cùm ad hiſtoriam literariam exornandam non modicè conferat celebrium virorum præſtantia, qui aut in Urbe noſtra anteactis ſeculis cultum ſtudiorum auxere, aut ibidem progeniti, ſingulari doctrinæ laude, famam nomenque illuſtre apud exteros, non tam ſibi, quàm patriæ pepererunt. Qua eloquentiæ ubertate, aut multiplicis eruditionis commendatione præſtaret Ennodius, non vacat ex veterum, aut recentium ſcriptis referre. Id unum recitare ſatis erit, quod, in ejuſdem vita operibus prævia, compendiaria laude collegit Sirmundus : „ Eâ, inquit, ingenii famâ floruit & doctrinæ, ut „ non ſolùm in pretio eſſent, quæ ſua ſponte ſcribe„ ret, ſed amicorum quoque, quos impenſiſſimè co„ luit, rogatu, in dictandis aliorum nomine oratio„ nibus, epiſtolis, epitaphiis, ac diverſarum rerum „ epigrammatis, aſſiduam operam dare cogeretur. „ Quo in genere multa ſanè ad gloriam Ennodii il„ luſtria fuerunt, ſed nihil illuſtrius Apologetico & „ Pa-

(g) *De Geſtis Langobard. lib. 2. cap. 15.*
(h) *In Dictione, quando Arator Auditorium ingreſſus eſt.*

(i) *Lib. 8. Variar. Epiſt. 12.*

A „ Panegyrico , quorum altero Theodoricum Regem „ publicè laudavit , altero Symmachi Papæ , Synodique Romanæ causam tanta cum approbatione defendit , ut à Synodo universa honorificentissimo „ Elogio decretoque ornatus sit . „ Hunc autem , si Civem nostrum , patriâque Mediolanensem affirmavero , non longè à vero me aberraturum existimo . Præcipua Scriptorum pars , qui aut de sacris Auctoribus , aut de Ticinensi Ecclesia , cui ille plurium annorum curriculo Diaconus primò inserviit , dein Episcopus sanctissimè præfuit , natione Gallum passim testatur ; sique hoc nomine progenies tantummodo , vetustaque nobilium Majorum series indicetur , utique luhens assentior ; id enim præclara testificatione ipsemet Ennodius sæpius profitetur , ut proinde mi-
B rer , Speltam scripsisse , quòd ille à *Juvenalium* stirpe , qui *Juvenatio* , Oppido Langobardiæ , nomen dedere , sanguinem derivaverit . Attamen hoc etiam citra dubium statuto , non ita facilè quispiam evincet , aut Arelate , ut quidam tradunt , aut alibi in Gallia natale Ennodio solum obtigisse . Dupinius in Ecclesiastica Bibliotheca gallicè scripta , gallicam eidem progeniem assignans , in Italia nihilominus natum apertissimè scribit . Sirmundus verò Ennodii vitam evulgans in eam sententiam se propendere asseverat , quòd tam illustrium natalium gloria Urbi Mediolanensi contigerit ; ita enim paulò post initium inquit : „ An in Gallia , hoc est Arelate , unde illi „ origo , & quam dulcem sedem vocat , an , quod „ potiùs reor , in Liguria Mediolani natus sit , in„ certum reliquit . Mediolani certè à puero sedem
C „ habuit . „ In adnotationibus verò ad *Eucharisticon de vita sua* ab Ennodio conscriptum , ejusdem incolatus locum designat asserens , apud sacram Ædem B. Victoris Martyris Mediolanensem Ennodio domum & sedem constituisse . Nec parvi faciendam reor tanti Scriptoris auctoritatem ; cùm ipse exactiore , quàm nemo unquam , curâ tum scripta , tum quidquid ad Ennodium spectat , evulgaverit , & præterea Gallus etiam genere sit ; quo circa , si nationis suæ amore minimè occupatus , hoc decus Urbi nostræ libentiùs indulget , nonnisi ex solidioribus indiciis ab Ennodii lucubrationibus gestisque collectis , ad favorabilem nobis sententiam suam depromendam adactum fuisse , nemo non affirmabit . Sanè tam multa sunt , quæ Ennodius celebrat de hac Urbe nostra Mediolanensi , ut
D prorsus Civem addictissimum patriæ suæ exornandæ , ac in ea degentem se prodat . Duodecim Archiepiscopis , à S. Ambrosio usque ad Theodorum , elogia metro confexit ; Laurentium Archiepiscopum plena oratione commendat ; refecta Templa , Principem Ecclesiam ornamentis auctam , Baptisteria eleganti hic opere extructa Epigrammatis laudat ; studia commemorat , præsensque nobilibus pueris , vel cùm gymnasia ingrediuntur , vel cùm publicum doctrinæ specimen præbent , eloquio incitat , aut encomiis prosequitur ; Quid præclarius ad comprobandum , quod de patrio ejus solo conjectavit Sirmundus ? A Mediolanensi Urbe profectum Ennodium cùm ad Brigantiates transmisit , idem testatur in adnotationibus ad illius Itineris narrationem adjectis ; A Boëtio quamdam Domum , penitus ferme neglectam ac col-
E labentem , in Civitate Mediolanensi deprecans Ennodius ipse , jus aliquod paternæ hæreditatis in argumentum proponit , scribens (k) *Justum est enim , ut parentes* (idest consanguinei) *vestri habeant , quod de patrimonis mole descendit* . Sed nihil validius censuerim , ut apud nos genitum Ennodium credamus , quàm *Dictionem* ab illo habitam , cùm post Synodum Palmarem anno DII. Romæ à Symmaco celebratam , de suo reditu lætaretur ; eam namque ita exorditur : „ Amica est homini ad genitale solum revertenti „ semper hilaritas , dum motus quoscumque ei pere„ grinanti mens anxia peperit , quasi præfinitos , & „ Cœlo gravante dispositos se evasisse confidit . De„ betur ergo vox serena lætitiæ , ne muta gaudia „ mœroris imaginem sortiantur &c. „ Genitale itaque Ennodio erat hoc solum ; neque enim in Gallias properasse , cùm Roma tunc rediit , temerè affirmaturum quempiam existimo . Quod cavillationi alicui locum recludere posset , testimonium est Ennodii ipsius à me superiùs relatum , quo Mediolanensibus studiis Virgilium vindicare contendi . Ut quid enim Cives alloquens nostros , *Maro vester* dixisset , si in eadem Urbe genitus , suam quoque hanc gloriam jure natalium facere potuisset ? At facilè nodus exsolvitur , si , quod jam ante monuimus , recolatur , avitam nempe stirpem Ennodii gallicum venis illius sanguinem indidisse , ac proinde minimè sibi arrogatum ab ipso decus , quod Mediolanensibus , vetusto à tempore seriem Majorum in hac Urbe trahentibus , peculiare fuisse quisque perspiciet .

Claudo hunc paragraphum insigni Elogio , quo Athalaricus Gothorum & Italiæ Rex Mediolanensia gymnasia , sua ætate florentia , adeò commendat , ut cum Romanis studiis de palma certare potuisse , nec Tullianæ Eloquentiæ seculis invidisse testetur . Extat præclarissima hujus regii Encomii memoria in Operibus Cassiodorii , epistola XII. libri octavi variarum. In ea siquidem instituens Athalaricus Aratorem , Comitem Domesticarum , postquam illum appellavit *literarum peritissimum , doctissimum , & talem , qui parem in studiis non haberet* , tandem hæc subdit : „ Romanum eloquium non suis Regionibus invenisti , „ & ibi te Tulliana lectio disertum reddidit , ubi „ quondam gallica lingua resonavit . Ubi sunt , qui „ literas latinas Romæ , non etiam alibi , asserunt „ esse discendas ? Evaserat Cæcilius pondus verecun„ diæ , si hunc provectum secula priora genuissent ; „ soluta est quippe vis illa sententiæ : mittit & Li„ guria Tullios suos . „ Hæc autem , quis non intelligat ad Mediolanum pertinere , ubi certo certius ab Aratore literatium peractum curriculum superiùs ostendimus ? Addo , illis verbis , *ubi quondam gallica lingua resonavit* satis superque indicari Galliam Cisalpinam , eujus caput erat Mediolanum ; quin immo in Cæcilio , ab Athalarico Rege memorato , Civitas hæc nostra apertissimè designatur ; Is enim est Cæcilius , cui Statii cognomentum accessit , ex servili nomine , quod antea gerebat , ut auctor est Gellius , Scriptorque celeberrimus Comœdiarum , primas in eo dicendi genere laudes à priscis obtinuit , ut tradit Chalcus (l) , qui notum epigramma Volcatii Sedigiti decem Poëtas judicantis recitat :

Cæcilio palmam statuo de Comico ;
Plautus secundus facilè exuperat cæteros .

Quòd verò insignis hic auctor patriâ fuerit Mediolanensis , non tam Scriptores omnes , qui de rebus nostris egere , unanimes referunt , sed Eusebius ipse , quarti seculi Scriptor , id à Majoribus traditum in Chronicis (m) narrat . Hinc facilè Athalarici Epistolæ sensum assequi licebit , cur *Cæcilius evasisset verecundiæ pondus , si hunc provectum* , nempe Aratorem , *priora secula genuissent* . Cùm enim ille minimè passus sit in patria erudiri , sed ad Romana studia excolenda contenderit , pudore quodam onerasse Mediolanum videbatur , ac si penuriâ Institutorum laboraret , nec paria Romæ magnis elaborandis viris hic gymnasia florerent , in quibus tamen eruditus Arator tantam doctrinæ messem collegerat , ut nemini literariæ præstantiæ laude concederet . Hoc itaque tam egregii discipuli exemplo Mediolanensibus Lyceis antiqua restituebatur gloria , ad quam posteris commendandam vix mihi persuadeo præclarius aliquid regali hoc testimonio desiderandum relinqui .

Addere

(k) *Epist. 1. lib. 8.*

(l) *Hist. patriæ ad an. M. 3859.*
(m) *Olympiade 150.*

Addere liceat ex eodem Rege Athalarico, Jurisprudentiam, quæ primis usque à seculis Mediolani floruit, ut C. Albutius Silo apud Svetonium, causas in hac Urbe agens sub L. Pisone Proconsule, & Salvius Julianus, avunculus Didii Juliani Imperatoris, ac celeberrimus Jurisconsultus Mediolanensis, ab Ælio Spartiano (n) relatus, abundè testantur, ea etiam ætate apud nos egregiè excultam fuisse. Extat siquidem in Cassiodorio, libro VIII. Variarum Epistola ejusdem Regis XIX. qua promovens è Quæstura ad Senatoriam dignitatem quendam Præclarum virum, inter cætera laudum genera, quibus illum exornat, id etiam commemorat, quòd eo Patre genitus esset, qui in patrocinandis Mediolani causis insignem sibi famam comparasset, inquiens: „ origo ejus hæreditarias sibi literas vendicavit, cujus Pater ita in Mediolanensi Foro resplenduit, ut æterno fructu è Tulliano cespite pullularet. „ An autem ad instituendos in ea facultate juvenes publica hic paterent gymnasia, silentibus antiquis historiis, conjectare quidem, sed affirmare non ausim.

CAPUT VI.

Literarum per Italiam clades miserrima sub postremis Gothis Regibus, ac Langobardis.

HUc usque, ut ita dicam, triumphalem literarum ætatem exegimus; nunc ad ea secula progrediendum est, quæ fœda inscitiæ caligine obsita, nonnisi horrorem clademque miseram liberalium disciplinarum spirant; cùm enim Gothis Italico imperio potitis, sola in pretio foret militaris ferocia, exosæ literæ solum vertere coactæ sunt, totâque propemodum Italiâ migrare. Iisdem enim barbara Gens ista adeò infensa fuit, ut veluti cum hostibus bellicæ virtutis pugnaret; fallax siquidem Gothos opinio invaserat, illarum institutione animos frangi, nec distringendis ensibus pares esse, qui calamum studiosiùs tractarent. Celebre est Amalasuntæ factum, quod Procopius in hunc modum narrat: „ Filium (Atalaricum) ad Romanorum Principum vitam, „ & mores institui voluit, adegitque ludum literarium frequentare. Eundem ad tres viros applicuit, „ è senioribus Gothis delectos, quos omnium intelligentissimos ac moderatissimos noverat. Hæc Gothis minimè placebant, more magis barbaro ab „ Atalarico gubernari volentibus, quò licentiùs injurias imponerent subditis. Aliquando mater cùm in „ cubiculo peccantem deprehendisset, colaphum illi „ infregit, is verò flens se inde proripuit in andronitidem. Tum Gothi, in quos incidit, excandescere, in Amalasuntam convicia jacere, & affirmare, eò spectare ejus consilia, ut morte quamprimum deleret filium, & alteri viro nupta, cum „ eo Gothis atque Italis imperaret. Subinde collecti spectatissimi quique Amalasuntam adeunt, & „ queruntur, nec honestè Regem, nec commodè „ sibi educari; literas à fortitudine longè esse disjunctas, traditamque à senibus institutionem, in „ timiditatem, & animi humilitatem plerumque „ verti: itaque oportere, ut in re bellica futurus „ animosus, gloriâque insignis, amoto Doctorum „ metu, armis exerceatur. Theodericum allegant „ numquam passum Gothorum liberos ad ludimagistros mitti; cùm diceret omnibus, eos numquam „ hastam aut gladium despecturos mente intrepida, „ si scuticam tremuissent. Subjiciunt, debere ipsam „ reputare cum animo, ereptum sibi fato Theodericum, postquam tot potitus provinciis, regnumque „ alienum adeptus esset, quamvis literas, ne tantillum quidem, auribus admisisset. Ergo, inquiunt, „ hos, Domina, Pædagogos in præsens valere jube, „ & Atalarico Convictores aliquot æquales adhibe, „ qui ætate cum ipso florentes ad generosè & more „ barbaro regnandum impellant.

Verum quidem est, etiam evulgata inter Gothos aspera feraque hac lege, minimè factum esse, ut saltem sub primis eorundem Regibus, Italiæ imperantibus, literæ nostræ immitiùs tractarentur. Theodoricum siquidem, licèt rudem obduratumque militari solummodo disciplina, ut ex Procopio audivimus, impensè tamen coluisse liberales artes ac studia, illisque manus amicas porrexisse, ut vividiùs erigerentur, testis est Ennodius, qui Panegyrici sermonis sui partem hanc non ultimam facit, atque ista, variis abrupta intervallis, sparsim commendat. „ Par „ fuit etiam, ut Eloquentiam laudis præmiis incitares.... Debent tibi veneranda studia, quod loquuntur....... Amaverunt Præcessores tui inscitiam, quia nunquam laudanda gesserunt. Vide „ divitias seculi tui! Tunc vix Fora habuere perfectos, nunc Ecclesia dirigit laudatorem. „ Erat enim tunc temporis Ennodius jam Ecclesiastico ordini adscriptus. Athalaricus verò præclaro quoque edicto cavit, ut non tam honos, quàm stipendia literis præstarentur. Indixit enim Senatui Romano, ut Scientiarum Institutoribus publico ære statuta merces exsolveretur. Temperare non valeo, quin aliqua seligam ex regio hujusmodi præcepto, quod in Cassiodorio (o) legitur, hìc recitanda; cùm mirum admodum sit, tantum erga bonas artes amorem viguisse in Principe pessimè instituto, mereaturque id proponi in exemplum cæteris omnibus Principibus in meliorem sortem educatis, ut ad rei literariæ gloriam augendam, præstandumque doctis viris patrocinium incendantur. Ait itaque paulò post initium: *Cùm manifestum sit, præmium artes nutrire, nefas judicavimus Doctoribus adolescentium aliquid subtrahi, qui sunt potius ad gloriosa studia per commodorum augmenta provocandi*; & post pauca: *Qua de re P. C. hanc vobis curam, hanc auctoritatem propria divinitate largimur, ut Successor Scholæ liberalium literarum tam Grammaticus, quàm Orator, nec non & Juris expositor, commoda sui Decessoris ab eis, quorum interest, sinè aliqua diminutione percipiat.* Subjungit deinde: *Nam si opes nostras Scenicis, pro populi oblectatione largimur, & eo studiosissimè consequuntur, qui adeò necessarii non habentur, quanto magis illis sinè dilatione præbenda sunt, per quos & honesti mores proveniunt, & Palatio nostro facunda nutriuntur ingenia?* Demum præscribens etiam quodlibet semestre solutioni stipendiorum, *ne cogatur de alieno pendere fastidio, cui piaculum est vel horarum aliquo vacasse momento*, concludit, id boni inde eventurum, ut *uni solicitudini inhærentes toto vigore animi ad bonarum artium studia transferantur*.

Sperandum erat sub Athalarici successore Theodato felicius literarum imperium. De illius siquidem electione in Regem Italiæ scribens Amalasunta Regina ad Senatum Romanum, postquam generis claritatem ex Amulorum stirpe deductam commemoravit, novi Regis merita sic prosequitur: (p) „ Accessit his bonis desiderabilis eruditio literarum, „ quæ naturam laudabilem eximiè reddit ornatam. „ Ibi prudens invenit, unde sapientior fiat; ibi bellator reperit, unde animi virtute roboretur; inde „ Princeps accipit, quemadmodum populos sub æqualitate componat, nec aliqua in Mundo potest esse „ fortuna, quam literarum non augeat gloriosa notitia. Accipite quod majus generalitatis vota meruerunt. Princeps vester etiam Ecclesiasticis est „ literis eruditus. „ Sed omnium vota fefellit non tam regno iniquus Princeps, quàm Amalasuntæ ipsi, à qua regnum acceperat, eâdem priùs in exilium

(n) *In vita Didii Juliani sub initium.*

(o) *Lib. 9. Variar. Epist. 21.*
(p) *Ibid. lib. 10. Epist. 3.*

actâ, dein ingratissimo scelere è vivis ereptâ. Idque in causa fuit, ut unà cum publica Italiæ tranquillitate, literarum quoque felicitas, pessimis conflictata eventibus, in extremam propemodum ruinam prolaberetur. Cùm enim Justinianus Imperator de tam proterva crimine, in amicam sibi optimamque Reginam commisso, justam moliretur vindictam, exercitum è Græcia in Italiam traduxit contra Theodatum, tantusque fuit longi servidique belli furor, ut omnia cædibus, incendiis, rapinisque convolverentur. Mediolanum quoque sub Vitige, Theodati successore, tanta clade afflictum est, ut violata à Gothis deditionis lege, lugere debuerit direpta mœnia, domos incensas, quodque horribilius est, trecenta hominum millia, unica cæde absumpta, præter fœminas in pudendam servitutem Burgundionibus datas. Extenuare quidem nititur Chalcus, aliique hujus amplitudinem cladis, eam ad triginta Civium solummodo millia contrahentes, sed prorsus contra Procopii fidem, qui eo seculo vivens, degensque in Italia, patentibus verbis numerum illum expressit. Porrò in hujusmodi nostræ Urbis vastitate quis esse poterat cultus scientiarum, cùm habitatoribus viduata, & dejectis solo ædificiis vix reparando excidio sufficeret, nec nisi prolixi temporis beneficio ad pristinam reflorescere gloriam valeret? Hinc est, quòd nulla turbidi illius ævi memoria de gymnasiis studiisque Mediolanensibus ad nos permeavit: sed eodem quoque silentio premuntur cætera, quæ per Italiam celebrabantur, Lycæa; præcipuè cùm nulla quoque Scriptorum monumenta, tunc condita, posteritati relicta videamus, obtusis calamis ingeniisque à militum ferro, quod, variâ inter Gothos Græcosque belli fortunâ, omnes Urbes pervagabatur.

Nec pacatior fuit sub Regibus Langobardis Literarum conditio. Barbara siquidem direptione Italiam lacerantes, tanta inscitiæ caligine laborabant, ut ne ullam quidem usque ad Rotharim scriptam legem novissent. Rotharis verò, qui primus ad castigatioris vitæ regulas indomitam gentis illius licentiam promulgatis legibus revocavit, aliique postmodum succedentes Reges, cùm novo sancito jure commodis fermè omnibus humani commercii prospicerent, ne apicem quidem de aperiendis gymnasiis, aut fovendis liberalibus disciplinis, regiis in edictis protulerunt. Quocirca tanta ignorantiæ labes Italiam occupavit, ut ipsa etiam familiarum cognomina dediscerentur; sique aliquis Latini sermonis Artiumque liberalium cultus apud Monachos Episcoposque, erudiendæ ad sacras literas juventuti Scholas aperientes, viguit, ut Thomasinius pluribus exemplis ac Canonum auctoritate probat, (q) ea verborum barbarie infuscata omnia conspicimus, ut extincta propemodum dici possit rudibus hisce seculis Romanæ eloquentiæ elegantia & decus. Hujusmodi impoliti scabrosique styli exemplum habemus in vetustissimo carmine *De laudibus Mediolani*, quod Liutprandi Langobardorum Regis ævo compactum censuit Clariss. Muratorius, inseruitque insigni Operi Rerum Italicarum Tomo II. Parte II. Neque verò nostra hæc tantummodo calamitas fuit. In Gallias quoque penetrasse testis est Monachus Engolismensis in Vita Caroli Magni ad annum DCCLXXXVII., qui literarum studia priscis temporibus ibidem vigentia omnino excidisse tradit, inquiens: *Ante ipsum Dominum Carolum Regem in Gallia nullum fuerat studium liberalium Artium*. Debemus itaque Maximo huic Cæsari non tam Occidentalis Imperii, quàm studiorum restaurationem. Conditis siquidem varii generis Scholis, Episcopali, Monastica, Parochiali, & Palatina, prioris inscitiæ ruditatem abstersit; non id tamen effecit, ut pristinus nitor literis redderetur. Quin immo credi potest, in Italia saltem vix incœpisse illas sub Carolo, è cœnoso ignorantiæ pulvere caput erigere; in Additamentis siquidem ad Leges sive Capitularia Lotharii I., quæ ex codice MS. Mutinensi eruit præclarissimus Muratorius, ac Palatinæ Rerum Italicarum collectioni inseruit (r) Cap. VI. *De Doctrina* hæc leguntur: „ De Doctrina verò, „ quæ ob nimiam incuriam atque ignaviam quorum„ que Præpositorum cunctis in locis est funditus ex„ tincta, placuit, ut sicut à nobis constitutum est, „ ita ab omnibus observetur. Videlicet ut ab his, „ qui nostra dispositione artem docentes alios, per „ loca denominata sunt constituti, maximum dent „ studium, qualiter sibi commissi Scholastici ita pro„ ficiant, atque doctrinæ insistant, sicut præsens ex„ poscit necessitas. „ Periisse tunc temporis Mediolani studia omnia, id suadere videtur, quòd Lotharius in eadem constitutione designans loca, ad quæ proximarum urbium juventus erudienda conflueret, hæc statuit: „ Primùm in Papia conveniant ad Dun„ gallum, de Mediolano, de Brixia, de Laude, „ de Bergamo &c. „ Artem illam, de qua instituendos esse Adolescentes in hoc Lotharii præcepto disseritur, Grammaticam tantummodo fuisse existimat laudatus Muratorius, quamvis fateatur, minimè intelligendam esse pro arida illa severaque docendi norma, quâ prima pueris elementa Latinæ linguæ traduntur, sed amœniores etiam eloquentiæ ac poëseos regulas comprehendisse. Nihilominus quanta literarum abjectio ac neglectus censendus est à Barbaris in hanc Urbem inductus; si quæ melioribus seculis magistra erat liberalium Disciplinarum finitimis populis, ut ex Plinio superiùs ostendimus, in alienis gymnasiis discipulam facere juventutem suam cogebatur hoc tempore Mediolanensis Metropolis? Vide quæ commentatus est Mabillonius de hac luctuosa Literarum calamitate in Præfationibus ad seculum II. & III. Ordinis S. Benedicti, nec non Cl. Muratorius, qui Tomo III. Antiquit. Italic. Medii Ævi Dissertationem inseruit planè eruditam *De Literarum statu, neglectu, & cultura in Italia, post Barbaros in eam invectos, usque ad Annum Christi Millesimum Centesimum*. Alteram tamen statim instituit *De Literarum fortuna in Italia post annum Christi MC., & de Academiarum, sive Gymnasiorum erectione*. Nos quoque hoc argumentum de Urbe nostra, sequenti capite prosequemur.

CAPUT VII.

Quàm citò renasci cœperint Mediolani Literæ sub Regibus Francis.

NOn diu passa est inclyta hæc Civitas, ut ignominiosæ hujus incuriæ notâ sorderet. Memor siquidem sui, in florentissima hæc mœnia extorres literas revocavit, Scholasque restituit, indignata alteri debere, quàm sibi, liberalium Artium ornamenta. Landulphus junior, à S. Paulo appellatus, qui historiam patriæ collegit Seculo XII. editusque est in prælaudata collectione Rerum Italicarum Tomo V., huic firmandæ opinioni fidei suæ auctoritatem suppeditat; loquens enim Capite I. de Presbytero Liprando, celebri sanctoque illius ætatis viro, hæc narrat: *Altera die faciens iter suum cum Presbytero Arnaldo Magistro Scholarum Mediolanensi* &c. *raptus est ab hominibus Parmensis Episcopi*. Aderant itaque Mediolani seculo eodem gymnasia, cùmque minimè asserantur tunc primùm reclusa, patuere verosimilius superiori etiam ætate. Difficilius est statuere, quarum Scholarum Magister esset Arnaldus. In commentariis meis editis ad historiam memorati Landulphi ingenuè professus sum, potuisse hujusmodi Scholas esse

(q) *De antiqua & nova Ecclesiæ disciplina part. 2. lib. 1. cap. 92.*

(r) *Tom. 1. parte 2. fol. 151.*

esse ex iis, quas antiqoitus ad pueros Clericosque juniores erudiendos, in Cathedralibus præcipuè Ecclesiis, Sacri Canones sancivere, ut Thomasinius loco citato ploribus docet. Eas autem in Metropolitana nostra Ecclesia tunc temporis extitisse, dubitare non finit Beroldus Seculi XII. Scriptor, qui de Ambrosianis Cœremoniis permulta adhuc inedita conscripsit. Attamen cùm viderim diversimodè Landulphi textum exhiberi à Puricello, diligentissimo antiquitatum indagatore, illiusque verba paulò ante à me recitata, in hunc modum referri ex aliis Manuscriptis, *cum Presbytero Arnaldo, Magistro Scholarum Mediolanensium*, in eam sententiam concessi, ut crederem revixisse in hac Urbe Scholam Palatinam, à S. Ambrosii tempore jam celebrem, pro qua, ut olim, statuta fuissent publica auctoritate Magistris stipendia. Et sanè quanto attentiùs perpendo absolutam illam *Scholarum Mediolanensium* appellationem, tanto constantiùs obfirmor in eadem conjectura, quòd ære publico docendi ibidem munus exerceretur; præcipuè cùm ante & post hæc tempora notum jam sit, perduravisse in Urbe nostra nobilem eam consuetudinem, ut ex communibus Civium impensis publicum hoc commodum literis præstaretur; aliunde verò, si Ecclesiasticæ fuissent, non eas tam libero vocabulo *Mediolanenses*, sed *Mediolanensis Ecclesiæ* appellasset Landulphus. Accedit, quòd eodem Seculo non Mediolani tantùm, sed in provincia quoque frequentia patebant gymnasia. Beatus enim Andreas Monachus, ætate illa vivens, dum Vitam S. Arialdi, à Puricello vulgatam, describit, Capite II. hæc narrat, *Scholis diligenter eousque tradunt* (Arialdum), *quousque Provinciales Magistri, qui eum possent instruere, deficiunt*. Cur ergo credi possit defuisse Metropoli Urbi ornamentum literarum, quarum Magisterio Oppida vicique subditi ditabantur? Verum quidem est, altiorum fortasse Scientiarum publicam institutionem nondum apud nos eo seculo restitutam fuisse, atque in hoc sensu accipienda censuerim, quæ Andreas Alciatus, in Vita ejusdem S. Arialdi apud Puricellum, (f) scripta de Italicis gymnasiis reliquit; ait enim: „ Dedit ergo „ ille operam omnibus liberalibus studiis, in quibus, „ ut tempora erant, multùm profecit. Petierant enim „ ea tempestate, & assiduis bellorum tumultibus, & „ ira Dei bonæ literæ, nullaque gymnasia omnem „ per Italiam habebantur. Quapropter in Galliam „ ad Parisiorum Academiam se contulit.

Idem sub initium quoque seculi subsequentis contigisse adverto in historia laudati Landulphi (t); testatur enim de se ipso, quòd unà cum Olrico Vicedomino, & Anselmo de Pusterla, utrisque postmodum Mediolani Archiepiscopis, profectus sit Laudunum ad præcipuum Magistrum Anselmum, qui publicè ibidem Theologiam docebat, clarusque scriptis & egregiis discipulis obiit anno MCXVII. ut Pagius contendit ad annum illum. Id tamen haud officit, quin excosso barbararum nationum jugo reviviscere statim cœperint studia Mediolanensia, Humaniorum saltem literarum publico magisterio, ac postmodum quasi per gradus ad eum splendidæ gloriæ apicem contenderint, in quem postmodum surrexere.

Quod attinet ad reliquas liberales disciplinas, Galvaneus Flamma Scriptor seculi XIV. in Chronicis Majoribus, quæ manuscripta in Ambrosiana Bibliotheca asservantur, refert (u) ex libro *de Gestis Archiepiscoporum*, quòd in latere aquilonari hyemalis Ecclesiæ essent Scholæ Philosophorum, Rhetorum, Astrologorum, & omnium ferè artium ac scientiarum, quæ longa Archiepiscoporum consuetudine ex Ecclesiæ stipendiis sustentabantur. Sed cùm annom minimè signet, arbitrabitur quispiam ad prima illa fortasse tempora referendum id esse, quibus nondom in Italia furente barbarie, tranquillæ in Urbe nostra literæ versabantur. Scriptorem tamen seculi XI. habemus, qui, saltem pro Clericis, nobiliorum hujusmodi studiorum instauratum magisterium, deleto Barbarorum regno, testatur. Is est Landulphus, Senior appellatus, ac primò in lucem editus inter Rerum Italicarum Scriptores IV. Volumine, qui Ordinationes Ambrosianæ Ecclesiæ describens (x), *quæ usque ad exitum D. Heriberti* (obiit Archiepiscopus iste Mediolanensis anno MXLV.) *mirè constitutæ fuerunt, ac nitidè permanserunt*, hæc de studiis tradit: „ In atrio interiori (Ecclesiæ Majoris), „ quod erat à latere portæ respicientis ad Aquilo„ nem, Philosophorum scholæ, diversarum artium „ peritiam habentium, ubi urbani, & extranei Cle„ rici Philosophiæ doctrinis studiosè imbuebantur, „ erant duæ, in quibus, ut Clerici, qui exercitiis „ tradebantur, curiosè docerentur, longa temporum „ ordinatione, Archiepiscoporum antecedentium sti„ pendiis, à Camerariis illius Archiepiscopi, qui „ tunc in tempore erat, annuatim earum Magistris „ donatis, ipse Præsul multoties adveniens seculi so„ licitudines, à quibus gravabatur, à se depellebat, „ ac Magistros & Scholares in studiis adhortans, in „ palatiis se se demum recipiebat Ambrosiacis. „ Itaque, cùm Auctor iste, nondum expleto eo seculo scribens, asserat inviolata hæc perdurasse usque ad obitum Heriberti Archiepiscopi, eaque longævo antecedentium Præsulum instituto in Ambrosianam Ecclesiam inducta fuisse, manifestè inferre possumus, statim ac respirare licuit à rudi bellicosorum Principum dominatu, nihil religiosius Mediolanenses curasse, quàm ut nobilium disciplinarum cultus apud nos reflorescerer, chorum ducentibus Archiepiscopis, qui Clero erudiendo, ac primævis renovandis studiis liberales sumptus erogavere.

Historiam certè tractari cœptam Mediolani seculo IX. vel X. docet Opusculum *de Situ Civitatis Mediolanensis*, deque primis Ecclesiæ nostræ Archiepiscopis, quod iis temporibus fuisse conscriptum ex validis conjecturis colligit Muratorius in præfatione ad idem Opusculum, vulgatum in Collectione sæpius laudata (y). Increbuit inde hoc studium seculo subsequenti, in quo eadem Collectio tres rerum nostrarum Historicos, Landulphum seniorem, junioremque, ac Aroulphum publica luce primùm donavit. (z) Jurisprudentiam quoque celeberrimè per ea tempora jam excultam evincit Clariss. Johannes Sitonus de Scotia, qui in Chronicis Collegii nobilium Jurisperitorum Mediolani, varia superiorum ætatum vestigia eruditè relegens, tandem seculo XII. insignium ejusdem Collegii virorum catalogum exorditur. De poëtica arte seculo XIII. in hac Urbe florente non ignobile specimen nobis exhibet libellus *de Vita Scholastica* editus Venetiis anno MDVII., & carmine elegiaco scriptus à Fratre Bonvicino de Ripa Mediolanensi, Tertii Ordinis Humiliatorum, in quo regulas discendi docendique discipulis ac Magistris præscribit. Hunc eundem auctorem exarasse anno MCCLXXXVIII. Chronica quædam *de Magnalibus Civitatis Mediolani*, quæ in præsens desiderantur, Galvaneus Flamma (a) testatur, qui ex illis plura in historiam suam traduxit. Erycius autem Puteanus illustre elogium intexuit hoic viro, quem ipse *Rivum* appellat, in sua *de Scholis Palatinis* dissertatione inquiens: „ Bonvicinus Rivius per no„ ctem illam temporum in Scholis nostris clarus, in „ Republica potens, qui, si lapidi fides, Xenodo„ chium in Oppido Legnani, hodie pietatis fama „ superstes, extruxit; qui in hac ipsa Urbe piissi„ mum, & toto Orbe venerabilem ritum, quo ad „ æris signum, humanæ salutis initium religiosa me„ moria quotidie recolimus, instituit; denique, qui „ ita-

(f) *Lib. I. Vita S. Arialdi cap.* 12. *num.* 12.
(t) *Cap.* 17.
(u) *Num.* 162.
(x) *Lib. II. cap.* 35. *fol.* 93.
(y) *Tom.* 1. *part.* 2.
(z) *Tom.* 4. *&* 5.
(a) *In Chron. Minor. cap.* 326.

„ italicam linguam rudem etiam tunc, & ut ita di„ cam infantem, stylo & eloquio colere aggressus „ est, cùm ne in Scholis quidem barbaries latinitati „ pepercisset. „ Nec modica hæc laus est, quòd aliquid etiam Urbi nostræ debeat nascentis linguæ italicæ pulchritudo. Quin immo etiam italicæ Poëseos informia quædam vestigia nobis reliquit Bonvicinus; in Ambrosiana enim Bibliotheca Manuscriptus codex (b) exhibet, inter alia, ejusdem Opusculum, in quo præcepta quinquaginta statuuntur ad urbanitatem in conviviis servandam, eo carminum genere, quæ *Quadernarii* appellantur. Sepulcrale Bonvicini Ripæ elogium, quod olim in Templo Minorum Conventualium S. Francisci palam extabat, *multa* ab ipso *vulgaris composita* testabatur. Seriùs Medicinæ Academiam hìc institutam censuit vir egregiè meritus de Medicis Mediolanensibus, quorum historiam italicâ linguâ edidit, Bartholomæus Curtius, qui eandem nonnisi sub annum MCCCLXXVIII. invaluisse tradit. Testem nihilominus habemus memoratum superiùs Bonvicinum de Ripa, qui, Galvaneo referente (c), res sui temporis scribens nonagesimo ante anno, Medicorum numerum, tunc in Civitate Mediolanensi degentium, usque ad CC. profert. Nec admodum dispatia sunt, quæ ipsemet Galvaneus Flamma de ætate sua loquens, sub initium videlicet seculi XIV. tradit (d); ait enim: „ Licèt ab antiquo in hac Civi„ tate fuerit studium generale, nunc etiam sunt in „ Civitate Doctores Jurisperiti, qui publicas Scho„ las regunt in jure, quos audiunt Scholares multi; „ Doctores artis Grammaticæ, & Loycæ sunt plu„ res XV., quorum quilibet habet Scholarium mul„ titudinem magnam. Magistri verò puerorum quan„ tum ad initiales literas sunt plures LXX. Scripto„ res librorum sunt numero XL. Artis Medicinæ pro„ fessores, & Philosophi nominati, computatis Chy„ micis, sunt plures CLXXX. inter quos sunt plu„ res Salariati per Communitatem, qui gratis tenen„ tur pauperes medicare; „ vix autem credibile est, fervente tota, ut ita dicam, Medicis Urbe, defuisse Academias aut Lycea, in quibus ad hanc frequentiam parandam erudiretur juventus, solamque propemodum Medicinam, tot stipatam cultoribus, magisteria Mediolani desiderasse, quibus cæteræ disciplinæ tam largè, ut vidimus, fruebantur. Quidquid tamen sit, non est hujus loci ista minutiùs perscrutari. Id certi habemus, insigne Medicorum Collegium, ignota prorsus origine in hac Urbe institutum, à vetustissimis retro temporibus ad nostram usque ætatem, integra semper doctrinæ ac nobilitatis laude, viguisse; neque enim in hunc Cœtum admitti ulli unquam licuit, nisi quem probata defæcati sanguinis claritas parem faceret obeundis in publico Magistratuum consessu inclytæ hujus artis muneribus. Quàm præclaris autem honoribus, ac privilegiis, summâ Principum benevolentiâ honestatum sit hoc Collegium, edito typis libello (e) compertum fecit Joh. Baptista Silvaticus, à quo etiam recensentur quamplures conspicui viri tum libris in lucem productis, tum rebus in Patriam optimè gestis, qui ex eodem prodiere. Uberiora sunt, quæ prælo jam paravit Clar. Joh. Sitonus, *Chronicon* videlicet *insignis Collegii Nobilium Medicorum, Equitum, & Comitum inclytæ Civitatis Mediolani ab anno salutis* 1288., *ad annum* 1706., ut ipsemet profitetur in calce alterius voluminis, quod de Nobilissimo J. PP. Mediolanensium Collegio jam vulgavit. Proinde probè intelliget quisque me exsolutum ab onere ista ulteriùs illustrandi, ne videar, in alienam, ut ajunt, messem falcem immittere.

(b) *signatus N. 95. in 4. pag. 93. & seqq.*
(c) *Ibidem.*

CAPUT VIII.

Vicecomitum Principum erga studia Mediolanensia, Artesque liberales Patrocinium.

AD ea nunc tempora progredimur, quibus, depulsa dixerim hyeme, præteritæ tum inscitiæ, tum ruditatis, floreum induere nitorem visæ sunt literæ, novamque veluti in Juventam è longo senio, in quo contabuerant, renovari. Ex quo enim sedatis civilium Factionum tumultibus, per diuturnam annorum seriem Urbem hanc improbè lacerantibus, tranquillæ pacis affulsit serenitas, ipsæ quoque Scientiæ, Artesque nobiliores, Vicecomitum Principum benignis auspiciis suffultæ, detersa rubigine, in antiquum splendorem se erigere cœperunt, primaque aviti regni sui in hac Metropoli fundamenta jecere. De Galeatio II. Vicecomite hæc in ejusdem Vita scribit Jovius: „ Delectatus est in toto Vitæ cursu, „ quum ex bellicis occupationibus, subcisiva ocia „ furaretur, nobilioribus literis, historiisque præser„ tim, habuitque in honore præstantibus disciplina„ rum omnium, & nobilium artium studiis insignes, „ ex hisque præcipuè Franciscum Petrarcam, amœna „ ingenii fertilitate florentem, cujus hortatu Biblio„ thecam condiderat. „ Quantus erga literas amor in hoc Principe foveretur, satis superque testatur Universitas Studiorum, ejusdem beneficio exculta omnium ferme nobilium disciplinarum magisteriis, qua etiam in præsens Ticinensis Civitas fruitur gloriaturque. Hujus Gymnasii historiam edidit superiùs laudatus Antonius Gattus, atque in ea recitat promulgata omnia decreta non tam à memorato Galeatio, quàm ab ejusdem filio Johanne, ac Ludovico Maria Sfortia, ut Papiensis Academiæ majestas & cultus augeretur. Proinde verò hæc etiam studiis Mediolanensibus accensenda est, cùm à Principibus nostris vel condita, vel exornata, floreat in proxima subditaque Mediolano Urbe, atque ad nutus & consilia Amplissimi Senatus nostri etiam in præsens regatur. Galeatio II. id quoque debent studia Mediolanensia, quòd in hanc Urbem Petrarcam, ut ex Jovio vidimus, acciverit, & lumen illud Seculi sui, linguæque Latinæ reparatorem, omnium ætatum encomiis celebrem, nostrum propemodum Civem effecerit decennii morâ, quam hìc traduxisse Consiliarii Principis titulo insignitum Clariss. Muratorius in ejusdem Vita confirmat. Pares excelso Genitori animos gessit Jo. Galeatius Vicecomes Dux I. Mediolani, quem Flavius Blondus in descriptione Lombardiæ vocat „ Principem regno & imperio potiùs, quàm „ eo Ducatu dignum, cùm propter insignes alias „ virtutes, tum maximè, quia Doctrina & virtuti„ bus excultos viros apud se habere, atque extol„ lere curavit. Decembrius verò, de quo paulò infra sermo erit, scribens ad Ducem Gloucestrensem ait, illo felicissimè imperante & quietam pacem, & studiis honorem, ac virtuti præcipuè laudem floruisse. Illud præclarum de Johanne Galeaz Vicecomite narrat Hieronymus Borsierius in supplemento Nobilitatis Mediolanensis (f), quòd cùm immanem Templi maximi molem meditaretur, qua usque ad invidiam exterorum Metropolis nostra religiosè superbit, Architectoriæ artis Academiam in proprio aperuerit Palatio circa annum MCCCLXXX., eique sæpius interfuerit, familiaria miscens colloquia cum primi nominis Architectis, quos ætas illa ferebat, Joannolo ac Michelino, à quibus Bramantis socii præcipua hujus artis rudimenta sumsere. Verum quidem est, scabram illam, sectamque in minutiora ornamenta ædi-

(d) *In Chron. Extrav. quæst. 23. num. 87. & 88.*
(e) *De Collegio Medicorum Mediolanensium.* (f) *Cap. 26.*

ædificandi formam, quam in nostras regiones Gothorum barbaries invexerat, in hujusmodi Academiam pertractatam fuisse; Mediolano tamen plurimum gloriæ accedit, quòd tam citò celeberrimæ hujus artis studia arripuerit, eique nobiliùs excolendæ frequentiam discipulorum sub insignioribus illius temporis Magistris in peculiarem Academiam collegerit. Faeem siquidem prætulit posterioribus seculis, suoque exemplo ingenia excitavit, ut præclariora semper tentando, ad eam politissimæ artis elegantiam contenderent, quæ, si non æquare græcam romanamque industriam posset, saltem ad antiquæ illa scalpri miracula proximè accedere videretur, quemadmodum renovatis pluries in hac Urbe hisce studiis inferiùs ostendemus. Joh. Mariæ ejusdem Successori, ac Filio, gloriam hanc tribuit Erycius Puteanus, quod in Palatium, ab Oldrado Tresseno Mediolani Prætore anno MCCXXXIII. in novo Foro extructum, Eloquentiæ sedem, Scholas videlicet Palatinas, tanquam in proprium Regnum, amantissimus Literarum, transtulerit. Demum Philippum Mariam, postremum Principis hujus familiæ germen, hæreditariâ erga literas benevolentiâ præclarum fuisse docet tum Decembrius (g), qui privata ejusdem studia describens narrat, cupidissimè illum Petrarchæ ac Dantis poesi, necnon veterum Scriptorum Latinis, aut in Italicum sermonem traductis historiis operam dedisse; tum Apollinaris Offredus, qui in Nuncupatoria ad eundem Epistola, præfixa Commentariis in libros Aristotelis *de Anima*, hæc scribit: „ Cùm illustrissimum nomen tuum seculo jam & consiliorum, & rerum gestarum gloria præcelleret, pro ea etiam, qua omnibus mortalibus magnificentia, vi, providentia & benignitate præstas, præstantissimum, ac maximè omnium naturalium illustre necessariumque & studiorum, & literarum de anima genus, ut Aristoteli placet, ipsi nomini tuo dedicare constitui, ut qui pro divina tua Sapientia, cæterisque virtutibus universis, & horum & reliquorum studiorum cultoribus, ac sectatoribus, propitius ac beneficus omni seculo fuisti, eisque præcipuè de me, saltem aliquid duraturæ laudis ad immortalem tuam gloriam adjungas. „ Amorem hunc erga bonas artes, earumque cultum amplificandum, non hausit Philippus Maria ex benigna tantum indole sua, sed ex assidua cum Literatis viris, quis delectabatur, consuetudine, summoque illo, quo exardebat desiderio comparandæ eruditionis, adeo ut, licèt negotiis administrandi imperii semper implicitus, horas tamen studio dicandas subriperet, tantæque ditionis Dominus se se Discipulum facere non erubesceret. Testis est Jovius in Elogio Antonii Panormitæ, ubi de illo hæc tradit: „ Moribus ac literis exornatus, quum Philippo Mediolanensium Principi fertilis ingenii industriam obtulisset, tanta liberalitate susceptus est, ut *Principem noscendæ historiæ cupidum familiariter doceret*, & publicè octingentis annuis aureis elegantiores literas profiteretur. „ Nec satis habuit Princeps ille, ad studia propensus, insignem hunc virum, sponte oblatum, sibi in domesticum præceptorem adsciscere; alios ipse doctrinâ celebres è longinquo evocavit, non tam ut juventuti Mediolanensi, utilioribus disciplinis informandæ, magistros daret, quam ut frequentibus eorundem eruditis colloquiis mentem atque animum suum nobilius excoleret. De Gasparino Barzizio Bergomate Cl. Præsul Joseph Alexander Furiettus ista narrat (h): „ Cum Philippus Maria Vicecomes adversæ fortunæ metum, qui tot annos rebus suis impenderat, à se feliciter dimovisset, ac paternas Urbes, quæ in potentiorum Civium dominatum concesserant, partim vi, partim deditione Imperio suo adjunxisset: gravi bellorum solicitudine liberatus, in fovendas bonas artes, atque in studia literarum excolenda omnem curam suam contulit. Is itaque Barzizium, quem Patria subditum fecerat, nequicquam tale suspicantem, Mediolanum vocavit (i) . . . . Eò cùm venisset, honestum gratiæ locum apud Principem suum invênit; nihilque earum rerum, quæ exornandæ hominis dignitati convenirent, prætermissum. Usque quanti Philippus faceret singularem Barzizii doctrinam, omnibus notum, atque testatum esset: lateri quotidie suo hærere volebat, & magnam diei partem cum eo de literarum studiis sermonem consumere. Is enim erat Princeps, in quem cum natura, ac fortuna, omnia ornamenta congessissent, tum præclara ipsius virtus plurima certe, & maxima. Nam ad rei militaris gloriam, hanc quoque regii laudem animi adjunxerat, quod insignium, ac literatorum hominum familiaritate delectabatur; illique sæpe in congressum, ac colloquium Ducis venirent.

Defuncto Mediolani anno MCCCCXXXI. Gasparino Barzizio, Guinisortus filius, pari eloquentiæ doctrinæque laude conspicuus, supplicem dedit libellum Philippo Mariæ Duci, ut in publico docendi munere Patri substitueretur. Ex eo dignoscimus, quàm serena tunc literis arrideret fortuna, quantoque splendore, ac celebrium virorum frequentia, sub inclyto illo Principe in Urbe nostra studia florerent. Postquam enim graviora quæque momenta, ad inflectendum excelsi Ducis animum, oculis objecisset, tandem hæc subdit: „ Nihil denique est, quod magis tuam gloriam immortalem efficere possit, quam præstantium in Urbe tua Oratorum copia. Neque vero, Princeps magnificentissime, satis huic rei per te consultum putes, quod totam hanc provinciam Magistro Antonio Rhaudensi, homini eloquentissimo, ac Theologo insigni commiseris; nam hujusce artis tanta est, tamque immensa magnitudo, ut quemadmodum in publicis gymnasiis singulæ disciplinæ pluribus magistris, ac doctoribus gaudent: ita etiam hæc una præceptorum quidem multitudinem nunquam abhorreat, solo autem uno raró contenta sit. Quamobrem, Dux clementissime, tuam deprecor Majestatem, ut molestias meas illo ipso gratiæ tuæ dono, tibi ut opinor minime gravi, at mihi summè jucundo & salubri, sublevare digneris, meque in parentis mei sedem constituere.

Diu Guiniforto Barzizio expectandum fuit propitium Ducis decretum, ut publicam sedem conscenderet. Ne tamen solicitæ preces plurimorum nobilium adolescentium, qui erudiri ab ipso gestiebant, incassum abirent, privatum ludum aperuit anno MCCCCXXXI. atque ad præclaram eorundem indolem vividius excitandam, brevem eam orationem Mediolani habuit, quæ inter illius opera, à Cl. Furietto edita legitur (k). In Hispanias deinde profectus sequenti anno, sub Alphonsi Regis vexillis militiam exercuit; Altero verò in Urbem nostram reversus, voti sui compos est factus; tanta beneficentiæ amplitudine, ut è rostris perorans in studiorum instauratione anno MCCCCXXXV. professus fuerit: „ Ego à Divo Cæsare nostro Philippo Maria, non solum ad paternum olim munus nunc assumptus, ac proventibus annuis ex publico ærario copiosè donatus, verum etiam aliis clarissimis ornamentis amplificatus sum. „ Imponens autem coronidem Orationi suæ, quam è manuscripto Codice Bibliothecæ Ambrosianæ transtulit in suum de Guiniforto Barzizio librum laudatus Furiettus, (l) compertum nobis facit paternum veluti amorem, quo Philippus Maria Mediolanensium Juvenum proventum in studiis curabat, ut videlicet non tam ingenium, quàm animus, ad rectam dicendi vivendique normam compo-

(g) *In Vita Philippi Mariæ Vicecomitis.*
(h) *In ejusdem Vita Romæ edita anno 1723. pag. 34. & seq.*

(i) *Anno 1418.*
(k) *Pag. 16.*
(l) *Pag. 24.*

A nerentur, Guiniforto indicens, ut *Ethicæ* documenta
Rhetoricæ præceptis adjungeret. En Barzizii verba:
„ Mihi quidem, cùm intellectui nostro eloquentia
„ deserviat, qui si perversus fuerit, eâ quasi veneno
„ quodam ad corrumpendas hominum mentes abuti-
„ tur; à nemine ad Oratoriam disciplinam acceden-
„ dum videtur, nisi vel prius ad virtutem se confor-
„ maverit, vel simul cum dicendi arte vivendi ratio-
„ nem addiscat. Quo uno consilio Principem nostrum
„ ac Ducem permotum fuisse arbitror, cùm ad no-
„ bilem hanc exercitationem me adscribens, Philo-
„ sophorum sententias Rhetoricæ doctrinæ consociari
„ à me voluit . . . . . Statuam igitur huic sermoni
„ finem, meque ad ea convertam, quæ jamdudum
„ sub silentio exigitis. Primam autem diligentiam;
B „ ne unum prædicare, alterum sequi dicar, in ex-
„ plicandis his Philosophiæ præceptis consumam,
„ quæ suis Epistolis Philosophus Seneca Lucilio tra-
„ didit. Reliquum tempus Cicero sibi pro suo jure
„ vindicabit &c. „

Ut autem omnia colligamus: sub tam longævo
Principum Vicecomitum patrocinio, quæ foret in
hac Urbe studiorum felicitas, quantoque proventu
gymnasia & scientiæ omnes eniterent, confluentibus
in Metropolim nostram undique viris, Eloquen-
tia doctrinaque cultissimis, facilè quisvis intelliget,
qui ætatum omnium exemplis admonitus, inconcussam
hanc sibi cogitationem proponat, non secus ac her-
bis floribusque à Sole, ita Literis atque artibus à
Principum patrocinio vigorem inspirari. Nimis mo-
C lestum foret hic catalogum texere illorum, quos per
ea tempora sapientiæ amplitudine insignes, Mediola-
nensis Civitas aut Præceptores, aut incolas habuit.
Unum silentio præterire, piaculum reputarem, Ema-
nuelem nempe Chrysoloram, cujus laudes in histo-
ria sui temporis fusè prosequutus ejusdem Auditor
Leonardus Aretinus, hæc habet (m): „ Literæ per
„ hujus belli intercapedines, mirabile quantùm per
„ Italiam increvere, accedente tunc primùm cogni
„ tione literarum Græcarum, quæ septingentis jam
„ annis apud nostros homines desierant esse in usu.
„ Retulit autem Græcam disciplinam ad nos Chry-
„ soloras Bizantius, vir domi nobilis, ac literarum
„ græcarum peritissimus. „ Plenius Elogium eidem
conscripsit Petrus Candidus Decembrius coævus,
D quod quia adhuc ineditum delitescit in Ambrosiana
Bibliotheca ante libros Platonis *de Republica* ab eo-
dem Decembrio in latinam Linguam translatos, rem
gratiorem Lectori me facturum credidi, si profer-
rem; ait itaque: „ Emanuel Chrysoloras, natione
„ Græcus, vir non solùm patriis institutus literis,
„ verùm omnium bonarum artium studiis ornatus,
„ cùm in Italiam venisset, adeò ingenii sui faculta-
„ tem eruditis omnibus præstitisse visus est, ut non
„ solùm illi præsens ætas gratias debere, sed posteri
„ tas quoque, ac majorum nostrorum monumenta
„ videantur. Nam quidquid aut vetustate obrutum,
„ aut inscitia deperditum, præsentibus literis illustra-
„ tum est, ab illo defluxit. Hinc Aretinus, hinc
„ Veronensis, hinc multi præclari viri prodiere,
„ quorum industriâ effectum est, ut qui paulò ante
E „ ne nostrorum quidem res gestas teneremus, aliorum
„ præclara facinora audire, ac legere possimus. „
Consultò autem hujusmodi encomia præmisi, ut de
gloria sua conscia fieret Civitas nostra, quòd tantum
virum minimè debuerit aliis Urbibus invidere, cùm
illum in gymnasiis quoque suis Præceptorem excepe-
rit. Testis est Franciscus Philelphus in Epistola ad
Laurentium Mediceum libro XXXVII. scribens:
„ Tuæ potissimùm florentissimæ Reipublicæ gratia
„ est habenda, cujus munificentissimo beneficio Ma-
„ nuel Chrysoloras, vir nullius expers elegantioris
„ disciplinæ, ex Urbe Constantinopoli in Italiam ac-
„ cersitus, cùm & apud vos primò, deinde Medio
„ lani doceret eruditiùs Græcè, inveteratam illam

(m) *Pag. mihi 14.*

„ omnem ineptamque barbariem, & dicendi, & ju-
„ dicandi ex omnibus nostris non mediocriter eruit,
„ atque extirpavit. Quibus initiis videmus effectum,
„ ut cùm nonnulli postea Juvenes melioris disciplinæ,
„ & eloquentiæ cupidi in Græciam trajecissent, om-
„ nem inde ad nostros eruditionis elegantiam repor-
„ tarint. „ Porrò non parvi momenti decus hoc est,
quòd ad studiorum Mediolanensium beneficium pro-
movendum in hanc unam Urbem uterque linguæ La-
tinæ ac Græcæ reparator convenerit, Petrarca, &
Chrysoloras. Hinc quoque factum putaverim, quòd
in longinquas transmarinasque regiones penetraverit
fama celebrium in nostra Urbe vigentium studiorum.
Epistolam offendi ex Insula Britannica missam, quæ
summo nostris studiis præconio esse potest, cùm à
Principe viro, tantisque itineribus hinc dissito profi-
ciscatur. Libros paulò antea memoratos *de Republica*
dicaverat Decembrius Duci Gloucestrensi (Hermen-
fredo), qui ut gratum animum eidem significaret,
in hæc verba respondit: „ Ea nobis semper sententia
„ fuit, Candide noster suavissime, tota mente com-
„ plecti virtuosos illos viros, qui nos appeterent, &
„ patrocinium nostrum. Quid autem nos facturos
„ credas de te, qui non modò nos, & familiarita-
„ tem nostram quæras, sed & laudem & gloriam
„ nominis nostri, &, inter exoptatissima nostra, no-
„ bis dignum ocium in negotiis subministras? Te
„ complectimur, diligimus, & amamus, & polli-
„ cemur ita nos curatum ire, ut quotidie magìs hoc
„ animo tuo gaudeas. Quamobrem fit, ut munus
„ tuum libentissimè, & quàm gratissimè suscipiamus,
„ hortamurque virtutem tuam ad operis maturatio-
„ nem, quodque jucundissimum nobis erit, illud si
„ quàm citissimè videbimus; hoc uno nos longè fe-
„ licem judicantes, quòd tu totque florentissimi viri
„ Græcis & Latinis literis peritissimi, quot illic apud
„ vos sunt nostris temporibus, habeantur, quibus
„ nescimus quid laudum dignè satìs possir excogitari.
„ Mitto quòd facundiam & copiam discendi priscam
„ illam, & priscis viris dignam, quæ prorsus perie-
„ rat, huic seculo renovastis, nec id vobis satìs fuit,
„ & Græcas literas scrutati estis, ut non modò La-
„ tinis hominibus suavitas, & orationis copia non
„ deesset, sed & Philosophos Græcos, & bene vi-
„ vendi magistros, qui nostris jam obliterati erant
„ & occulti, reseratis, & eos Latinos facientes in
„ propatulum adducitis. Gratum & insuper habere-
„ mus, aliud si quippiam novi vel tui, vel alterius
„ cujusvis viri periti per te viderem. Vale Candido
„ noster, & à nobis amari constantissimè tene. „
Citra dubium est, tam nobile sincerumque testimo-
nium de florentissimis in utraque lingua viris, qui
istic apud Candidum Decembrium habebantur, ad
Mediolanensem Urbem pertinere, cùm Decembrius
ipse, Patri suo Uberto succedens in munere à Se-
cretis Ducum Mediolani, versatus fuerit in aula Phi-
lippi Mariæ Vicecomitis, cujus etiam vitam conscri-
psit, eoque defuncto, Mediolanensis Reipublicæ Li-
bertati præfuerit, ut lapis appositus ad ejus tumu-
lum in Basilica S. Ambrosii hujus Urbis testatur.

CAPUT IX.

Scientiarum Artiumque Nobilium sub Sfortiis Principibus cultus amplissimus.

DEleto Vicecomitum regno, ob Philippi Mariæ
legitima prole carentis mortem, non refriguit
in Mediolanensium animis amor literarum, quin im-
mo ex illius Principis cineribus visa est renasci vivi-
dior cura studiorum. Cùm enim destituta Ducibus
suis hæc Civitas anno MCCCCXLVII Libertatis ve-
xilla explicasset, initoque cum finitimis Urbibus ac
Prin-

A

Principibus fœdere, in Reipublicæ modum se regeret, sola ferè Urbs Ticinensis avitas revolvens iras, leges & jura hujus Metropolis detrectabat, parata, ut loquitur Ripamontius, quodvis aliud imperium, quàm Mediolanense pati. Suspecta itaque omnia erant, nec facilis ad illam accessus patebat Civibus nostris, ut solito ibidem studiorum commodo fruerentur. Quo circa, qui Reipublicæ gloriam curabant primores Viri, ne hoc deesset colendis literis beneficium, S. P. Q. M. decreto constituêre, ut in hac Urbe, florentissima scientiis omnibus Academia recluderetur. Delecti proinde fuere sex è patricia Nobilitate Proceres, sedulam operi manum daturi; designati insignes disciplinarum omnium magistri; luculenta singulis ex publico ærario stipendia statuta; omnia denique tam feliciter acta, ut nisi breve triginta

B

mensium imperium, quo Mediolanensis Respublica viguit, Francisci Sfortiæ ad regnum anhelantis ferro artibusque excisum fuisset, nullis fortasse per Europam celebrioribus Academiis, etiam inpræsentiarum Mediolanensis ista concederet. Supervacaneum censeo pluribus eandem describere, cùm id præstiterit eruditissimus Johannes Sitonus de Scotia in Epistola adjecta ad Historiam Italicam Medicorum Mediolanensium à jam laudato Bartholomæo Curtio typis vulgatam, ubi Classium distributionem, præstantium Præceptorum nomina, amplam denique mercedem, Reipublicæ munificentiâ cuilibet decretam, ex publico tabularum testimonio recenset.

Quamvis verò tam egregios Mediolanensium conatus mutati regiminis forma turbaverit, non ideo

C

tamên sub Sfortiacis Ducibus defuit ullus in hac Urbe literis scientiisque splendor, ac cultus. Quædam nimirum nobilis æmulatio hos Principes perculit, ne, sicuti ceteris virtutibus, ita & amore erga bonas artes à Vicecomitum familia vincerentur. Certè Franciscus Sfortia, Dux primus, inter reliquas summas excelsi animi dotes, quibus se dignum Mediolanensi imperio probavit, id singulare habuit, teste Johanne Simonetta, ut *Sapientes probosque viros mirificè diligeret, honoraretque*; exemploque esse potest, ut alia sileam præclarissima literarum lumina nostram Metropolim per illam ætatem illustrantia, Franciscus Philelphus, vir græca latinaque Eloquentia instructissimus, qui post varia peragrata Urbium insigniorum Lycea, tandem in nostris gymnasiis resedit

D

consenuitque, tanta Philippi Mariæ Vicecomitis, Sfortiæque hujus Principis gratia, ac liberalitate donatus, ut in istius postremi laudem heroicum poëma elaboraverit, inscriptum *Sphortiados*. Plura de hoc celebri auctore disseram in historiæ literario-typographicæ Mediolanensis decursu, cùm ad annos, quibus is floruit, sermo procurret. Interim silere non possum, græcam linguam jam antea in hanc Urbem inductam, redditam fuisse gymnasiis nostris domesticam, munere Francisci Sfortiæ; siquidem cùm profugus à Constantinopolitana Urbe, in barbarum Turcarum imperium prolapsa, Constantinus Lascaris sese ad Italicas oras recepisset, accitus, exceptusque Mediolani ab hoc Principe, non tam publicè docuit, sed etiam, ad facilius ediscendum peregrinum hunc sermonem, Grammaticam

E

condidit, dicavitque ornatissimæ virgini, filiæque Francisci Ducis, Hippolitæ, quam humanioribus disciplinis excultam, hujus quoque idiomatis peritia ipsemet informaverat. Hunc Lascaris libellum in latini carminis metrum convertit Boninus Mombritius, eidemque Hippolitæ nuncupatum voluit, metricâ illi præfixa Epistola, cujus fragmentum hìc dabimus, cùm adhuc ineditum hoc opus in Ambrosiana latitet Bibliotheca; in ea namque enarratur, quid Franciscus illius parens præstiterit, ut præclaras omnes artes in Mediolanensem Civitatem inveheret, cultumque studiorum splendidiorem efficeret, collectis undique insignibus Eloquentia viris, qui eadem promoverent, adeo ut aureum seculum illuxisse iterum literis videretur. Ita verò, post alia, quæ ad institutum meum non pertinent, Hippolitam Boninus alloquitur:

Namque tui factum est, divi bonitate parentis,
Helladis externas ne mendicare per oras
Grammata, romanis quisquam cogatur ab arvis.
Ille viam facit ingeniis nidore lucelli,
Propositaque bonas urbi stipe vendicat artes.
Qualia vere novo, cum forte nitentibus arva
Floribus, aut herba campos spectamus odora,
Densa per has cernes examina flectere sylvas,
Perque has, perque alias, ad pabula pulchra coire.
Fervet ager, cœlumque novas vocat undique turbas,
Ut dapibus non ipsa putes satis arva videri.
Cumque greges cessere, vides nihil esse voratum;
Intactus sed ager stat, & integra gratia florum.
Pro dape tam parva precium mirabile ponunt
Turba ferax, dulcesque favos, & cerea mella.
Non ego plebejas memorem, vulgique minervas,
Parva suâ quorum caret haud industria laude,
Nec vacat egregios vates, nec dicere quantos
Rhetoras, hanc noster Cæsar conduxit in Urbem.
Ipse fidem numerus vincit; quis munera pacis
A duce narrabit nostro? quis secula dicet
Aurea vel non hæc fieri meliora vel auro?

Nullum tamen amantiorem Mecœnatem sensere literæ Mediolanenses, quam Francisci filium Ludovicum Mariam; tanta siquidem comitate, profusisque muneribus, sapientiæ laude præstantes quosque prosequebatur, ut ex longinquis quoque regionibus ad hoc doctrinæ veluti emporium convolarent, & arcana quadam vi in animos illabente, attrahi se ad hujus Principis aulam implendam profiterentur. Testatum id habemus in præfatione Italica ad opera Bernardi Bellinzoni Poëtæ, dicata Ludovico Mariæ à Francisco Tantio eorundem Collectore, qui Sfortiam alloquens ait, præclariora illius ætatis ingenia, non secus ac ferrum ad magnetem, & magna flumina ad Oceanum, turmatim ad ipsum accurrisse: Poeticen verò Italicam tot cultoribus sub hoc Principe fuisse stipatam, ut Fons Castalius credi posset in hanc Urbem translatus. Sanè idem Bellinzonus Principem hunc insigni Elogio commendat, quòd videlicet curaverit, ut Mediolanum, scientiarum laude, altera Athenarum Urbs videretur, atque in id argumentum Epigramma Italicum condidit, quod quamvis præsentis seculi elegantiam non sapiat, minimè tamen indignum reor, ut hìc referatur:

O muse afflicte lacrimose & sole,
Se 'l Mondo vile in tempo v'à sprezzate,
Sarete or gloriose, e fortunate,
Grazia del Ciel, che ristorar vi vuole.

Sforzato Giove s'è mandarvi un Sole,
Che vi monstri il camin, sì che tornate
Al sacro fonte, e come già beate,
Che pur de l'uman danno assai gli duole.

La

La notte stata a voi lunga tant' anni
Per vostro onore, e nostro ben veggiano,
Avrà pur fin da l'oriente amico.

Venite, e non temete or più d'affanni;
Venite dico, Athene oggi è Milano,
Ove è il vostro Parnaso Ludovico.

Loquens autem de Aula Ludovici Mariæ paulò post libri initium io altero carmioe, hæc canit:

Quivi è il Sol di Parnaso, e 'l Monte Santo,
E come l'Ape al mel viene ogni dotto.

Ex altero Poëta, per illud tempus celebri, Joanne Biffio, cujus latina carmina sparsim edita, simul prodiere Mediolani anno MDXII. colligimus, ad Principis exemplum, primores quoque viros adlaborasse, ut hæc Metropolis scientiarum omnium Magisteriis floreret. Bartholomæus siquidem Calcbus à secretis Ludovici Mariæ, ut literas splendidihs ornaret, geminas Scholas, longo jam senio fatiscentes, ad publicum studentium commodum refecit, virosque egregios conduxit, quos nominasse satis est, ot studiorum Mediolanensium pretium ac felicitas dignoscatur, Demetrium Calchondyleio, Georgium Merulam, Alexandrum Minutianum, Julium Æmilium; quocirca ad ipsum Elegiam dirigens Biffius, inter ceteras laudes Calchi, hanc inserit:

Doctorum decus es certum vir claro virorum,
Quos vel præsidio tollis ad astra tuo.
Nam Musæa duo certis lapsura ruinis
Magnifica reficis mox plus Auctor ope.
Attica queis cedant tanto Auditoria cultu,
Quæ renovas doctis vir memorande viris.
Demetrium, Merulamque simul duo lumina binæ
Præponis linguæ, stips quibus ampla nitet.
Addis Alexandrum, cui vox facunda resultat,
Julius innumeris nectitur historiis.

Neque satis adhuc factum reputans Ludovicus tum suo, tum Aulicorum munere, nt uoiversis artium liberalium donis hæc Civitas præfulgeret, Musicæ quoque Gymnasium aperuit, & Franchinum Gafurum per ea tempora magni in hac arte nominis, editisque libris apud posteros clarum, luculenta mercede invitavit, ut publicè Mediolani Ecclesiasticum cantum doceret. Recitare juvat nonnulla carmina ex altera Biffii Elegia decerpta; iis enim, compendio veluti, complectitur quidquid laudis in augendo Mediolanensium studiorum decore Ludovicus promeritus fuit. Itaque ait:

Hic florent Græcis pulchra Auditoria Musis,
Hic resonant Latiá Carmina digna togá.
Rhetor & Orator non uno panditur ore,
Non nihil Historicos gloria clara juvat.
Hic quoque sanctarum Legum monumenta leguntur,
Hic quisquis magni jura Solonis habet.
Deerat adhuc variis modulis qui flectere voces
Sciret, & in cantus subdere verba sacros;

(n) *Hist. Mediol. lib. 3. cap. 17.*
(o) *Pag. 185.*

A *Quique artem docto cantanti promeret ore,*
Usus quo facilis surgeret arte nova.
Conductus pretio Pompeja Franchus ab Urbe,
Qui legat has artes, & sacra verba canat.

Accessit ad hanc Principis Ludovici & Aulicorum curam, ut privati quoque Cives, nobilitate atque opibus clari, hoc eodem seculo, domesticos census in perennem literarum proventum conferrent. Thomas siquidem Crassus, à Morigia relatus (n) sub annum MCCCCLXX., cognomines sibi Scholas Mediolani condidit, & perpetua quinis Præceptoribus stipendia ultimis tabulis legavit, ut quos à literario arripiendo curriculo arcebat res angusta domi, B gratuito labore Adolescentes erudirentur. Publicum alterum gymnasium aperuit altioribus scientiis anno MID. Thomas Plattus, summa apud Ludovicum Mariam gratia & honoribus florens, suamque ipsam domum perpetuo studiorum beneficio dicavit, statuens ut singulis diebus, designati idonei Præceptores alternis horis Arithmeticam, Dialecticam, Astronomiam, Geometriam, literasque græcas docerent; quin etiam inviolatam hanc legem indixit Hæredi suo, Nosocomio videlicet Majori Mediolani, ut qui hujusmodi Magisteriis præficiendi forent, probatissimorum hominum examen subirent, nec modò disciplinis, quas profitebantur, sed etiam moribus ac vita præstarent.

Ad hasce Scholas delectum seculo post & dimi- C dio jam exacto, anno videlicet MDCLI. Johannem Andream Crucejum Medicæ artis peritissimum, ut literas Græcas, & Astronomiam publicè profiteretur, prævio examine habito coram Illustrissimis DD. Delegatis, tradit ex eorumdem decreto anni enunciati Bartbolomæus Curtius in historia Medicorum Mediolanensium (o), qui postremas quoque tabulas hoc institutum referentes ab Archivis depromsit, vulgavitque. Nec parva publici bujus gymnasii gloria est habuisse Hieronymum Cardanum, scriptis & fama ubique celebrem, ibidem Mathematicas docentem, ut sæpius laudatus Curtius testatur (p). Nil mirùm itaque, si conspirantibus veluri ad incrementa literarum Principe ac Civibus, tot babuerit Mediolanum, penè dixerim, oracula doctrinæ, quot Præ- D ceptores numeravit! Vix ullus enim occurrit illa ætate aut sapientiæ fama, aut libris editis clarus, qui magistri munere Mediolanensibus gymnasiis non præfuerit, cùm Sapiens quilibet vel sponte sua honorem hunc appeteret, vel largitionibus officiisque, Corio teste sub initium libri septimi historiarum, ab extremis usque Europæ partibus à Principe Ludovico invitaretur. Neque solummodo peculiare illius seculi decus hoc fuit; Eadem mansit celebritas Gymnasiis Mediolanensibus per subsequentes ætates, & nobilis quædam gloriæ possessio invaluit, ut nonnisi excellentis doctrinæ, clarique, etiam in præsentia, nominis viri, literarias Mediolani Cathedras occuparent. Nonnullos recensuit Jacobus Middendorpius libro III. Academiarum totius terrarum Orbis: Erycius quo- E que Puteanus in suo de Scholis Palatinis tractatu plures enomerat, sed multo plures fatetur silentio à se prætermissos, quos facilè ex annalibus eruere in lucem possemus, si ad catalogum texendum ambitio quædam patriï decoris extimularet, indulgeretque ocii libertas. Præterire nequeo, quæ Hieronymus Bossius in pleno Mediolanensium Procerum consessu protulit (q), ut successionem constantem in hac Urbe illustrium Rhetoricæ artis Præceptorum ostenderet. Ad invidiam siquidem, ait, ceterarum Urbium excelluisse gymnasia nostra, præcipuis semper Magistris exculta: „ Jactent se & ostentent, quantum volent Patavini & Bononienses, quòd in suis gymnasiis politiorum Literarum interpretibus usi fuerint „ Ric-

(p) *Pag. 75.*
(q) *In Orat. pro decernenda S. Aug. Statua.*

„ Riccobono & Titio ; prædicent Ticinenses mei & „ Pisani , quòd apud se Musis & Hermeniæ fuerint „ operati Farnesius & Bargæus ; Dictitent Romani „ & Perusini , quòd in suis Lycæis mella suderint „ Eloquentiæ Muretus & Bonciarius ; glorientur Pa„ risienses , Lovanienfesque , quòd Philologiam ipsam „ ore audiverint loquentem Passeratii & Lipsii . Vo„ bis certè Mediolanensibus unum *Augustinum* pro „ omnibus nominare sufficiet. Nec me fugit; vos alio„ qui sexcentos primi subsellii Rhetores , non minùs „ ob ingenium & copiam dicendi , quàm ob doctri„ nam & eruditionem opponere posse , Bonvicinum „ Rivium , Demetrium Calchondylem , Aronem Ba„ talium , Johannem Colam , & Ottonem ipsum Lu„ panum , qui semper ad hasce Palatinas Arces :

„ *Aonio rediens ducebat vertice Musas* .

„ Possent à vobis quidem ad faciendam Philologo„ rum collationem , in eorum , quos supra nomina„ vimus , externorum Rhetorum loco poni , & collo„ cari Stephanus Niger , Janus Parrasius , Georgius „ Merula , Jo. Baptista Pius , Franciscus Philelphus , „ Philippus Beroaldus , Cælius Rhodiginus , Hermo„ laus Barbarus , Franciscus Cicerejus , & Tulliano„ rum Aristoteleorumque interpretum Coryphæus „ M. Antonius Majoragius . „ Quibus addi merentur Gasparinus Barzizius Bergomas , ejusque filius Guinifortus , qui sub Philippo Maria Vicecomite summa celebritate Mediolani Rhetoricam docuere ; Antonius Rhaudensis , cui in Eloquentiæ cathedra consortem fieri in hac Urbe postulabat memoratus Guinifortus , supplici eo libello ad Philippum Mariam porrecto , cujus fragmentum superiùs jam recitavi . Georgius Florus Eporediensis , qui tractatum *de Arte dicendi* Francisco Solario dicans , profitetur se illum Mediolani ex publico literarum Gymnasio elucubrasse ; Petrus denique de Comitibus , quem M. Antonius Majoragius in Oratione *pro se ipso* avunculum suum nominat , & magna cum gloria , Eloquentiæ Magisterium in hac Urbe exercuisse testatur .

Ex hisce aliisque apud Rempublicam literariam celebertimis viris , quos Mediolanensis Civitas Rhetoricæ facultatis interpretes habuit , metiri quilibet valet , quo in pretio ac flore perduraverint hujus Metropolis studia , quosque eximios Præceptores reliquæ sortitæ fuerint scientiæ , quarum nullam hìc desiderari Vicecomites ac Sforriæ Principes permisere . Ceterùm , ut ad Ludovicum Sfortiam redeamus , non nisi præcipuos ad singularum Classium literarias præfecturas delectos colligere facilè possumus ex Lucini Conagi Epigrammate , quod eidem Ludovico Mariæ Duci Mediolanensi inscripsit , editumque est ante *Practicam Musicæ* Franchini Gafuri .

Et juvat , & vellem meritas tibi reddere laudes ,
Sed quis pro meritis te Ludovice ferat ?
Aurea das nobis , & felicissima Princeps
Secula , nulla Ducum gloria tanta fuit .
Atque alia ut taceam rerum monmenta tuarum ,
Quæ superant hominum colloquia , atque fidem ;
Quando Artes ullo tantùm viguere sub ævo ,
Aut sic ingeniis Pallas amica fuit ?
Cernimus Isæos , Euclidas , Pithagorasque ,
Phœbigenas , & qui sidera celsa petant .
Nec tibi Chrysippi desunt , doctique Solones ,
Et tua Parrhasias dant tibi secla manus , &c.

Quandoquidem verò postremo hoc carmine *Parrhasias manus* innuit Conagus , hoc etiam recensendum est , ad immortalis gloriæ complementum , quam sibi ex literarum bonarumque artium patrocinio comparavit Ludovicus Sfortia , id ab eo additum fuisse , ut nova in hac Urbe Academia Picturæ , Architecturæque conderetur , ad cujus commendationem id unum referre sufficit , quòd eidem præfecerit magnum illud ingenii virtutisque monstrum , Leonardum Vincium , Florentià Mediolanum accitum , atque annuo quinquecentum aureorum stipendio donatum . Sub tanto viro detersam fuisse goticam illam ruditatem , quæ à centum inde annis in altera Mediolanensi Academia à Johanne Galeatio Vicecomite instituta invaluerat , primoque veteri nitori , atque elegantiæ restitutam Architectonicam artem , narrat in ejusdem vita Raphaël Du-Fresne . Ad Picturæ verò incrementum Leonardus auditoribus suis singula penè humani corporis membra descripsit , regulasque statuit luminum ac umbrarum , totamque pingendi artem in melioris normæ gratiam redegit , ut tum edita , tum manuscripta (quorum non pauca in Ambrosiana Bibliotheca servantur) ejusdem opera ostendunt . Hinc quantum inclaruerit hujusmodi Academia , quantoque geminæ hujus artis beneficio studia profecerint , ex egregiis discipulis , qui inde prodiere , manifestè percipimus . Architecturæ siquidem laude celebres , inter alios , à Borsierio , superiùs relato , numerantur Johannes Petrinus , Trophus Modoëtiensis , Johannes Ambrosius Bevilaqua , Franciscus Srella , & Polydorus de Caravagio , qui etiam penicillo excelluere ; Qui autem pingendi arte ex Vincii præceptis insignem famam sunt consecuti , præ ceteris à Dufresnio designantur Franciscus Meltius , Cæsar Sextus , Bernardus Luinus , Andreas Salainus , Marcus Uglonus , Paulus Lomatius , ac Antonius Boltrafius , qui Leonardo Præceptori in Academiæ Principatu successit , tantùmque illius imitatione præstitit , ut peritorum etiam oculos non semel fefellerint , quæ supersunt , ejusdem picturæ , acceptæque sint pro tabulis manu ipsa Vincii exaratis , quamvis , teste Borsierio , illius artificis diligentia minimè adæquet hujus postremi majestatem .

Neque tantùm finibus mœnium nostrorum cohiberi se passus est Ludovici erga literas amor ; ad finitimum quoque illustre Gymnasium Papiensis Urbis , nobiliùs exornandum , curam convertit . Itaque nullis sumptibus parcens , amplam Ædem porticu stipatam erexit , Musis Scientiisque ibidem splendidè excipiendis ; utque nihil deesset liberalis magnificentiæ ad studia impensius fovenda , peculiari supra ceteros Mediolanenses Principes Clementiæ dono , Institutores ac Ministros omnes , expedito Diplomate , immunes à quibusvis oneribus in perpetuum decrevit . Recitat has Literas Ludovici , in sua de Ticinensi Gymnasio historia , Cl. Antonius Gattus , sed nullum de nobili eo ædificio , liberalibus disciplinis Ticini parato , verbum facit . Id pluribus editis carminibus retulit , celebravitque Lancinus Curtius (r). Nonnulla ex iis decerpere placet , ne pereat omnino tam insignis erga bonas artes largitatis memoria :

Ticini gelidosque lacus , pontemque superbum
Desine , ferque gradus nobiliore via .
Ære cavo , & summè radiantia signa Colossi
Desius ; jam valeat desidiosus eques .
Urbe tholus media surgit , dilectaque Phœbo
Porticus , & Dominæ quam coluere novem .
Illic signa Ducum , varioque in limine fastus ,
Et simulata boni Principis ora micant .
Pierios didicisse choros vacat , atque Deorum
Jura pium leges , tergeminumque Sophos .

(r) *Epigrammaton lib. 2. fol. 30. & seq.*

Fama prior ſuper aſtra tulit Pandionis arces ,
Nunc latio excultum protulit alter opus .
Exeat Inſubrium pietatis fama duobus
Alternum dominis , ſitque perenne decus .
Certa ferant alio ſub ſydere præmia tanti
Muneris , ut ſolvat quid dare terra poteſt .

Et paulò poſt :

Hic ubi magna levat Princeps penetralia ſacræ
Pallados , & meritæ tecta ſuperba togæ .
Et ſuperat variis Memphitica ſaxa columnis ,
Abdita laurigeris frondibus aura rotat .
Quantum ſolicitas agitat generoſa parentes
Sors juvenum , tantum debet uterque Duci ;
Qui longis revocat fugientia numina ab oris ,
Palladiam & mira ſuſcitat arte domum .
Principis hoc ſublime decus ſacrata vetuſtas
Æſtimet , & docto carmine rara manus .

Quanta autem frequentia, & ſplendore succreſcerent ſtudia, poſt præſtitum hoc ſcientiis munus à Principe Ludovico , narrat Curtius , poetico ludens æſtu .

C *Fama Ducis , Sophiæque domum , delata per orbem,*
Laudibus innumeris , & ſuper aſtra tulit .
Candidior fuſis venit per colla capillis
Germanus , latiæ ductus amore togæ :
Pannonius patriis à ſedibus exulat acer ,
Gymnaſium poſita qui colit Urbe ſago :
Feſtinavit eques Gallus : venere Britanni :
Venit ab auriferi Celtiber amne Tagi ;
Virgineamq; domum Phœbique Helicona frequentant.
Laus Ducis hæc ; gloria rara tholi .

D Demum ad Ludovicum Sfortiam dirigens Epigramma , eundem ſic laudat :

Secula temporibus priſcis tua , Maxime Princeps ,
Fama loquax chartis præferat , atque decus .
Quando magis latiæ licuit ſperare camœnæ ,
Quando plus ſetricæ commeruere Deæ ?
Pulcrior aut Sophiæ ſub quo Duce cura theatri ,
Nam quæ cura Duci dulcior eſſe poteſt ?
Muſarum poſtquam ſublimia tecta renaſci
MORE jubes , ingens jura cothurnus habet .

E Verum , ne longiùs decurram , redeo ad literariam rem noſtram , arbitrorque ex allatis ſuperiùs coævis teſtibus conſtare liquidò , quænam foret , regnante Ludovico Maria Sfortia , Mediolanenſium ſtudiorum conditio; Publica ſiquidem univerſis ferme liberalibus diſciplinis artibuſque gymnaſia pate bant , cùm Græca lingua ſuum haberet Inſtitutorem , inſignem virum Demetrium Calchondylem , Medicæorum Principum olim Magiſtrum, qui etiam Mediolani , largo ſtipendio à Sfortia conductus , ac poſtmodum ſub Galliarum Rege Ludovico XII. in magiſterio perſeverans , octogenario major deceſſit, ut in ejuſdem Elogio Jovius tradit . Erudiendis ad Rhetoricam artem adoleſcentibus plures quoque inſudabant Præceptores , quorum alter Georgius Merula editis libris jam clarus , Hiſtoria præcipuè Me-

A diolanenſi , quam primus omnium in Annales digeſtam typis paravit; alter verò Alexander Minutianus, qui domeſtici præli elegantiæ Latini ſermonis candorem adjunxit , laudem ideo non modicam à coævis promeritus , ut in commentariis de ejuſdem vita , memoratæ hiſtoriæ meæ inſerendis , fuſiùs oſtendam, Plures item Juriſprudentiæ excolendæ Scholæ recludebantur, quibus Doctores præerant, Soloni ac Chryſippo Legum peritiâ comparati . Matheſi quoque , Auditoribus enucleandæ , ſui non deerant Euclides : Et hæc quidem gymnaſia adhuc perdurant , eximiis ſemper viris commiſſa , quamvis ſingulis hiſce diſciplinis pertractandis unus tantummodo in præſentia , publico nomine , Præceptor deſignetur , atque unico etiam vocabulo *Scholæ Palatinæ* appellentur . Qua
B in re, æterna dignum memoria cenſeo, quod ab hac Urbe in hujuſmodi gymnaſiorum favorem ſuperioribus annis peractum eſt ; inde enim , quàm religioſus ac conſtans fuerit erga literas Mediolanenſium amor, dilucidè comprobatur; cùm enim & ingruentium bellorum neceſſitas , & calamitas temporum , graviſſimos ſumptus expoſceret, nec par foret immanibus ferendis oneribus publicum ærarium , atque ideo ab imminutis cenſibus , ſtipendiiſque ſubſidium peteretur , tanta fuit erga vetuſtas haſce Scholas , pene dixerim , reverentia, ut peculiari decreto ſancitum ſit, inviolatum foret hoc Patriæ decus, ac Palatinis Præceptoribus intactam mercedem ſervandam . Quæ inter has liberales diſciplinas in præſentia vividiùs excolatur, procul dubio Juriſprudentia eſt; licèt enim
C non adeò frequentia , ut olim , pateant gymnaſia inſtituendis ad hanc ſcientiam diſcipulis , attamen inſtar omnium Lycæorum cenſeri debet unum Nobilium Juriſperitorum Collegium , ex quo , veluti Seminario inſignium Legum peritiâ Doctorum, præclariſſimi viri ad implenda Judicum in hac Metropoli munera, Romanæ Curiæ Tribunalia , Magiſtratuum , ac Supremi etiam Senatus ſubſellia paſſim proferuntur , tantaque eſt præſtantiſſimi hujus Ordinis fama, ut illum Nobiliſſimi quique Cives Juriſprudentiæ dediti ſummis expetant votis, nec pudeat hujus Patriæ filios Sacri Romani Collegii Principes, etiam poſt adeptum Purpuræ honorem , ſolenni cooptatione in hunc cœtum adſcribi .

Præter enunciata Magiſteria , alia quoque tunc
D publicè Mediolani exercebantur , Aſtronomiæ videlicet , Geometriæ , Arithmeticæ, Philoſophiæ , quam ſub *Pitagoræ* nomine à Conago indicatam nemo non intelligit ; Muſicæ item , Picturæ , atque Architecturæ , ut jam vidimus : nec à veritate abſonum eſt opinari , plura etiam ad cujuslibet Diſciplinæ Artiſque exercitationem inſtituta fuiſſe illa ætate gymnaſia , cùm iiſdem amplificandis fovendiſque , Principis ac Civium liberalitas , glorioſa quadam æmulatione , certaret. Hiſtoriæ quoque cathedram Mediolani extitiſſe citra dubium eſt ; id enim bis memoratum à Biſſio ſuperiùs legimus ; quin immo Interpres quoque nominatur *Julius* , quem *Julium Æmilium Ferrarium* Novarienſem , ævo illo doctrina & ſcriptis celebrem , fuiſſe , in edendi mei operis decurſu exponam . Alterum quoque publicum Hiſtoriæ Pro-
E feſſorem , imperante Maximiliano , VIII. Mediolani Duce, deprehendi , Alexandrum nempe Minutianum, ab Eloquentiæ fortaſſe cathedra ad illam translatum, ac ſucceſſorem Julio datum . Inſtitutionem hanc ſibi commiſſam non obſcurè indicat ipſemet Minutianus in literis ad Leonem X. conſcriptis , quæ in calce Cornelii Taciti ab eodem impreſſi anno MDXV. leguntur ; cùm enim indignationem ſummi hujus Pontificis incurriſſet , eo quòd reſervatam Philippo Beroaldo , interdictamque ceteria omnibus Typographis *ſub excommunicatione latæ ſententiæ* , illius Auctoris editionem ſecretò paraſſet ; ut exaſperati Pontificis iram leniret , excuſationem prætendit , *quàd à nulla cupiditate prorſus , ſed ab ignorantia penitus profecta ſit* , atque hæc ſtatim ſubjungit : „ Nam „ cùm ex alma Urbe iſta Tua , Cornelii Taciti, non „ uni-

„ universum corpus, sed membratim ad me missum A fuisset, vidissemque à Beroaldo, viro sanè docto, quantum diligentiæ adhibitum esset, ut quàm emendatissimè ederetur, illico cogitavi *Augustalem illam Historiam Auditoribus meis hoc anno exponere, cujus ut copia illis fieret, Librariis meis describendam tradidi*, &c. Rem totam suo loco fusiùs enarrabo; ad præsens siquidem institutum sufficit, si hæc quoque studiis Mediolanensibus laus asseratur, quòd videlicet, ne quidquam ad eorundem incrementum ac commodum deesset, etiam Historia in hac Urbe, publica interpretatione fuerit explanata.

Mirum autem nemini videri debet, quòd illo ævo tantus ubique in Urbe nostra studiorum fervor arderet, cùm Princeps ipse Ludovicus, liberalium disciplinarum non Patronus tantummodo, sed etiam B cultor foret. Inter opera Bernardi Bellinzoni superiùs enunciata, Italicum legitur Epigramma, à Ludovico Sfortia elaboratum, quod licèt rude sit pro temporum illorum ignavia, amorem nihilominus erga amœniora studia Principis illius testatur. Dignius peculiari memoria est, quod Philippus Beroaldus in Oratione panegyrica ad eundem *Illustrissimum Principem Ludovicum Sphortiam* editâ Bononiæ anno MCCCCXCI. scriptum reliquit. Postquam enim Ludovicum deprædicavit tamquam decus & præsidium eruditorum, sacramque anchoram, ad quam felici eo seculo Literati decurrerent, hæc subjungit: „ Illud verò in te laudabile est, quòd inter tot curas, tot negocia, tot domesticas & externas rerum maximarum occupationes, audire vis quotidie C quippiam historicon, ac memorabile, & sicut G. Pompejus, & Cæsar Augustus inter bellicos tumultus non intermisisse dicuntur consuetudinem declamandi: ita tu inter multiplices curas non intermittis studia literarum; cum negociis ocium dividis, & historicis lectitandis succisivas horas impendis, in quorum lectione tanquam in diversorio suavissimo conquiescis. „ Amori autem & cultui Literarum, quem in se ipso fovebat Ludovicus, si Liberalitatem adjungas, quam effusissimam erga doctos viros præstitam idem Beroaldus in Orationis decursu commendat, nullum præclarius documentum desiderandum relinquitur, ut inde conjici possit, quæ foret ea tempestate in Urbe nostra studiorum amplitudo, quantaque ubique ferveret præstantium inge- D niorum frequentia, cùm nemini ignotum sit, ex Principum Mecœnatum genio præsidioque, scientiarum fortunam pendere.

Antequam ab hoc capite me expediam, silentio prætereundum minimè reor, singulare hoc decus Sfortiæ familiæ contigisse, ut recens inventa maximo studiorum omnium beneficio Typographia, sub ejusdem Principatu Mediolanum induceretur. Regnante siquidem Francisco Sfortia, qui anno MCCCCLXVI. obiit, ignotam adhuc Italiæ hanc artem, cùm è Germania proficisceretur, hospitatam fuisse apud nostros Cives, in Historiæ meæ Prolegomenis tueor. Quin immo primum, qui in Italia è prælo prodierit, librum, Historiam nempe Augustam, excusum Mediolani anno MCCCCLXV. ineluctabili ferme cale- E berrimi Scriptoris Claudii Salmasii, aliorumque testimonio contendo. Græcam quoque Typographiam sub Galeatio Maria Francisci filio, anno MCCCCLXXVI., quo etiam interfectus est, Mediolani incunabula sua habuisse, ita certum est, ut nec ipse Michaël Maitaire, annalium hujus artis conditor, hanc nobis gloriam invideat. Quamvis enim alibi, superioribus annis, nonnullæ græcæ voces, aut etiam periodi typis editæ in libris forent, nemo tamen ante Dionysium Paravicinum, in Urbe nostra Typographum, utilissimam hanc studiis fovendis provinciam suscepit, ut græco charactere integra volumina excuderentur, quemadmodum idem peregit, editâ Mediolani anno MCCCCLXXVI. Lascaris Grammaticâ. Denique Mediolanensem Principatum gerentibus Joh. Galeatio Maria, & Ludovico Sfortiis, Nepote ac Patruo, in Vico Soncino, qui Mediolanensis ditionis est, fundi primùm cœpere Hæbraici typi, ac sacri Bibliorum libri in lucem eo idiomate proferri anno MCCCCLXXXIV., ut Julius Bartholocius, Magnæ Bibliothecæ Rabbinicæ Auctor, constantissimè tradit (f). Nec parva est Metropolis nostræ gloria, quòd non tam studiis suis, quàm alienis etiam promovendis insudaverit, cùm citra invidiam dici possit, quidquid commodi, ac utilitatis, ex utriusque hujus linguæ uberrimis fontibus in literariam Rempublicam derivatur, ob elaboratam apud nos earundem typographiam, deberi propemodum Mediolano.

CAPUT X.

Mediolanensia studia Seculo XVI. bellis afflicta egregiè restaurantur.

INeunte Seculo XVI. altera clades literas bonasque artes afflixit. Cùm enim bello fractus, abductusque in Gallias captivus fuisset Ludovicus Maria Sfortia Dux Mediolanensis, studiis amica pacis tranquillitas concidit, diuturnisque odiis æmularum Nationum, quas Mediolanensis imperii cupido ad arma incitabat, conflictata hæc Metropolis lugere debuit non tam direptas militari licentia, & victore alternatim pugnantium ferro, circumquaque regiones, sed magnam quoque librorum suppellectilem, in hisce urbanis scriniis, Ticinique custoditam, veluti pretiosam Insubrum prædam, ac spolia triumphalia, in regiam Gallorum Urbem translatam. Intepuere idcirco primùm liberalium disciplinarum studia, dein obstinato fervente bello, destituta cultoribus, frigidâ adeò desidiâ contabuere, ut, quemadmodum memoratus Dufresnius refert, non modò florens Vincii Academia prorsus exaruerit, verùm etiam reliquæ omnes ingenuæ facultates in ignavum ocium negligentiamque declinaverint. Hujus literariæ calamitatis acri se dolore percullum professus est M. Antonius Majoragius, qui circa medium seculi ejusdem in Palatino gymnasio Eloquentiam profitebatur, nactusque Patronum impensè studiis faventem, Alphonsum nempe Davalum Mediolanensis Provinciæ Moderatorem, impetrare ab eodem tentavit, ut ad pristinam gloriam literæ in hac Urbe renascerentur, atque ideo Orationem elucubravit, cujus fragmentum superest in editis ejusdem Operibus. In ea, postquam nobilem amplissimi hujus viri indolem commendavit, qua non tam benignè fovebat studiis deditos in hac Metropoli, sed ex longinquis etiam regionibus peritissimos quosque uberrimis propositis præmiis evocabat, ait, in spem venisse Civitatis nostræ homines, ut optimarum artium studia superiori tempore bellorum tumultibus, & hostium incursionibus prostrata & inculta, ipsius auspicio restituerentur. Opportunum inde consilium eidem proponit, quo facilè in hac Urbe, olim studiorum parente, atque altrice, tunc literarum inopia laborante, scientiæ omnes revivifcerent, inquiens, nullam tam necessario utilique proposito implendo commodiorem viam aperiri posse, quàm si publicam Mediolani Bibliothecam institueret, omnique librorum genere locupletaret; ita enim Juventus, & viva Præceptorum voce, & præstantium auctorum scriptis edocta, in liberalibus quibusvis disciplinis celerimè profecisset; Quamvis tamen præclarus ille Orator nervos omnes facundiæ intendisset, ut ad egregium perficiendum hoc opus Dava-

(f) *Tom. 1. fol. 432.*

Dsvalum incitaret, nihil evicit; five publici ærarii obstaret tenuitas, five curarum moles intentam muneri suo Principis mentem distraheret. Præterea verò hoc inclytum decus, Ambrosianæ Conditori, Federico Borromæo Cardinali, & Archiepiscopo Mediolanensi reservabatur.

Nihilominus etiam incassum decidente hujusmodi optimo intento de studiis nostris benemeriri Majoragii, non defuit Civibus ipsis literariæ gloriæ amor, quo invicem incitati enixè contenderunt, ut antiqua studiorum celebritas in hac Urbe, vividiùs etiam, refloresceret. Hinc instituta est Transformatorum Academia, cujus initia statuit ad annum MDXLVI. eruditissimus Curtius in opere Medicorum jam laudato (t), ejusque præclaram mentionem sparsim facit Jo. Marius Crescimbenius in italæ Poëtices historia. Hujus symbolum erat Platanus adjecto lemmate:

Et steriles Platani malos gessere valentes.

Gemino ab inde anno elapso publicum etiam ingenii experimentum dedêre, italica Epigrammata ab Academicis contexta evulgantes, in quibus vis decorque poeticæ artis satis elucet, eaque inscripta voluere, veluti studii sui primitias, Caroli V. filio Philippo, Principi Hispaniarum. Ex hoc ipso libello colligimus, quinam fuerint primi hujus literariæ Societatis cultores, videlicet Camillus Rhaudensis, Jo. Franciscus Castillionæus, Andreas Glussianus, M. Antonius Missalia, Cæsar Regnius, Franciscus Mantegatius, Carolus Vicecomes, M. Antonius Majoragius, Philippus Pirogallus, Facius Galeranus, Jo. Paulus Barza, & Octavianus Arcimboldus, singulari omnes tum sanguinis, tum doctrinæ splendorem per ea tempora commendati, dignique propterea ob præstitum hoc literis renascentibus beneficium, ut perennem apud nos memoriam consequantur. Nonnullorum ex hisce, medica in arte præstantium, illustris mentio habetur in historia Medicorum Mediolanensium paulò ante laudati Bartholomæi Curtii. Verùm, ut de hac Academia plenior habeatur notitia, id adnotandum censeo, tantam ejusdem subinde famam increbuisse, ut ex equestri Ordine Proceres, sacrisque etiam infulis venerabiles Præsules in illam adoptari certatim flagitarent. Tres legimus Orationes pro hujusmodi Candidatis à Majoragio exaratas, cùm primùm in Academiam Mediolanensem reciperentur; alteram pro Octaviano Roveta Terracinæ Episcopo; aliam pro Johanne Stibio, Julii III. Pontificis Maximi Commissario Decumano; postremam pro Hieronymo Crotto, qui equestri Judicum Collegio adscriptus, Decurionatum, & Urbanam etiam Præfecturam egregiè gessit. Ubique Majoragius in præclaras Academiæ illius laudes effunditur, vocans eam nobilissimum Conventum, lectissimorum hominum Cœtum, florentissimam Congregationem; quin immo de ejusdem instituto disserens, cui se quoque connumeratum cum gloria refert, ad hæc tria comparanda, tradit, intenta fuisse exercitamenta omnia illius consessus, ut nempe scienter intelligerent, politè eloquerentur, ac prudenter agerent, quæ si consequi potuissent, tum demum id obtinuisse putabant, quod præcipuè in votis erat, ut quantum homines bestiis præstant, tantum ipsi reliquorum hominum vulgo antecellerent. Tandem in exordio ultimæ Orationis profitetur summa se lætitia ac voluptate captum, quòd illa eruditissimorum hominum frequentia quotidie maximorum ingeniorum accessione fieret illustrior, pluresque alios esse præstantes viros intelligeret, qui in eundem Cœtum, in quo jam aderant florentissimorum Ordinum lumina, admitti solicitè postularent. Quousque perduraverit tam nobile institutum, prorsus in tenebris latet; cùm ferme nulla historiarum Scriptoribus cura fuerit, rei literariæ, quæ tamen pars magna publicæ felicitatis, ac regnorum est, incrementa & vicissitudines, in paginas suas referre.

(t) *Pag. 83.*

CAPUT XI.

De Studiorum incremento, hoc eodem Seculo, per Mediolanenses Cives, ac præcipuè S. Carolum Borromæum curato.

AUxere hoc Seculo studiorum proventum, quamplures Scholæ, Collegia, Seminaria, à nobilibus Civibus, Sanctoque potissimùm Carolo Mediolani Archiepiscopo instituta, quæ omnia à Paulo Morigia in Historia & Nobilitate Mediolanensi recensentur. Celebrius inter alia publica gymnasia, quæ memorati Sancti Antistitis ætatem præcessere, illud est, quod Paulus Canobius anno MDLIV. condidit, ab ejusque nomine etiam in præsens Canobianum appellatur, ut ex publicis scripturis docet diligentissimus antiquitatum perscrutator à me ante laudatus Jo. Sitonus de Scotia (u). In hoc gymnasio duplicem cathedram erexit nobilis Institutor, Dialecticæ videlicet ac Moralis Philosophiæ; utque integrum illarum decus secuturis ætatibus servaretur, Interpretum hujusmodi electionem Illustrissimo Equitum & Judicum Mediolani Collegio demandavit, à quo nonnisi peritissimi in utraque facultate Magistri designari semper fuere, eorumque ferax est ille idem Sapientissimus Consessus, è cujus gremio postremis hisce temporibus, summo cum Civium plausu, publici Interpretes deliguntur. Nec impensis pepercit hæres Canobii Nosocomium Majus hujus Urbis, ut splendidiore cultu publicum id literis beneficium præstaretur. Anno siquidem MDLXXXI. à Præfectis regimini ejusdem Equitibus, quatuor ferme aureorum millibus, erecta est ingens Aula, quæ Magisterio exercendo, & publicis discipulorum edendis experimentis magnificè inserviret, quemadmodum in ejusdem Nosocomii Archivo adnotatum reperitur. Alterum peculiare Nobili Juventuti ac liberalibus disciplinis collatum subsidium debet hæc Civitas Comiti Ambrosio Taëgio, qui anno MDXLIX (x) Collegium, olim Taegintum, nunc S. Simonis nuncupatum erexit, censusque constituit, ut ibidem, inter alios, XII. Adolescentes, clari quidem sanguinis, sed angusti patrimonii, absque impendio parentum alerentur, &, ne quidquam liberalitatis complemento deesset, plura optimarum facultatum magisteria addidit, statuens, ut in eo domicilio Grammatica, Rhetorica, Poëtica, Moralis Philosophia, Historia, ac etiam Theologicæ scientiæ perpetuò docerentur. Quamvis autem ista in præsens desierint, attenuatis fortasse Collegii reditibus, ea tamen omnia ingeniorum exercitamenta viguisse usque ad seculi illius exitum, narrat Morigia, Scriptor ejusdem ætatis. Successere postmodum gemina Collegia, Dugnanum alterum erudiendis pueris Orphanotrophii Sancti Martini, alterum Calchorum educandis instruendisque pauperibus honestioris conditionis adolescentibus instituta, quæ indicasse satis sit, cùm minutim omnia persequi minimè libeat, nec valde ad incrementa studiorum ista pertineant.

Qui plurimum restaurandis in hac Urbe scientiis adjumentum præstitit, ac de studiis præsertim Ecclesiasticis, apud nos eximiè nunc florentibus, optimè est meritus, Sanctum Carolum Borromæum fuisse nemo nostrûm, nemo exterorum ignorat; cùm enim rudem in sacris rebus populum, rudiorem quoque Clerum, ac primis etiam Latinæ linguæ rudimentis destitutum, regendum accepisset, ut Johannes Petrus Glussianus vitæ scriptor deplorat, brevi quidem tem-

(u) *In Chron. Judicum, & Equit. Mediol. num. 246.*
(x) *Sitonus in Chron. Collegii Judicum num. 328.*

temporis intervallo, sed improbis laboribus expensisque, tanto divinæ simul, humanæque Sapientiæ lumine illustravit, ut etiam in præsentia ceteris Catholici Imperii Urbibus, Ecclesiisque, in nitidissimum veluti pietatis omnis ac doctrinæ speculum exemplumque trahatur. Quantos autem is sudores profuderit, ut se ipsum prius, dein alios sacris in literis erudiret, testis est in ejusdem Vita Cardinalis Augustinus Valerius, qui cum eodem familiariter versatus, hæc constanter affirmat: „ Domus Caroli fuit „ Ecclesiastica, & sancta quædam Academia, officina virtutum omnium, piorum & doctorum hominum contubernium; „ alibi verò: „ Nulla schola, „ nostrâ, & Patrum ætate, tam celebris fuit, quàm „ Borromæi domus. „ Nec intra septa tantummodo domesticæ Aulæ stetit propensus in literas amor Sanctissimi Præsulis; Communi studiorum utilitati prospexit, inducta in hanc Urbem Societate Jesu, eo prorsus consilio, ut non tam uberem animarum fructum ab egregiis Religiosissimi illius Instituti cultoribus Ecclesia Mediolanensis colligeret, sed fertilissimam quoque omnigenæ doctrinæ messem ex assiduo præstantique illorum magisterio hæc Insubrum Metropolis ostentaret. Nec prudentem tanti Antistitis mentem fesellit exitus felix; nam apertis anno MDLXVI. in ædibus, S. Fidelis Templo adjacentibus, publicis Scholis, eisque subinde translatis in Braydense Collegium anno MDLXXII. nobile quoddam scientiarum omnium emporium studiis nostris patuit, cùm ibidem, referente Morigia, à prima usque earundem institutione, humanioribus non modò literis, verùm etiam Rhetoricæ, Mathematicæ, Græcæ, ac Hebraicæ linguæ, Philosophiæ, Theologiæ Morali & Scholasticæ, Sacræque Scripturæ expositioni præclarissimi in cathedris sederint Præceptores. Perenne autem hujusmodi literarum beneficium succedentes omnes ætates sensere, tantâ earundem gloriâ, ut nec recenseri queant, qui ex hoc veluti Equo Trojano, insignes cujuslibet liberalis disciplinæ Duces prodiere. Alterum, quod studiis, sacris præcipuè, commodum curavit Borromæus Præsul, Seminaria, ac Collegia fuere, quæ ex instituto Sacri Concilii Tridentini, ad Ecclesiasticam erudiendam juventutem, omni augustioris magnificentiæ cultu ab ipso condita, solidis adeò Eloquentiæ, ac superiorum facultatum magisteriis ditavit, ut inde, tanquam ex aureis sodinis, pretiosa quævis sacræ eruditionis & facundiæ opulentia hauriatur, quæ non tam Urbi universæ, ac Diœcesi, sed Helvetiis quoque regionibus, ad humanæ simul divinæque scientiæ præcepta informandis, abundè sufficiat. Nobili etiam Juventuti instruendæ prospexit, erecto eidem peculiari Collegio anno MDLXXIII, ut delecti adolescentes, sanguinis claritati Religionis ac literarum ornamenta adjicerent, fierentque æqualibus illustre exemplum, ne ocio ac deliciis indormientes, quam à natura nobilem indolem acceperant, ignorantia ac vitiis deturparent. Ipse verò tantâ eorum proventum curâ fovebat, ut præsens literariis illorum exercitationibus, alios plausu, alios præmiis donans, vividiùs semper ad excolenda studia incitaret, quemadmodum diligentissimus ejusdem Vitæ scriptor Glussianus enarrat. Demum prætereundam minimè censeo Oblatorum Congregationem, cui, quamvis immeritò, adscriptum me glorior, quamque institutam anno MDLXXVIII., ita semper in deliciis habuit S. Carolus, ut pastoralem cum illis quodammodo Ecclesiæ suæ curam partitus esse videretur, animarum salute ipsorum fidei commendata, regimine Seminariorum ac Collegiorum iisdem commisso, studiorum denique magisterio, ad eam, quæ tanti momenti est, Cleri doctrinam promovendam, eorundem vigiliis ac sudoribus demandato. Quantum verò Sanctissimi Parentis sui amori responderint, mihi suspicione fortasse aliqua laboranti effari non licet. Id absque invidia dici posse crediderim, non modicam laudis partem, qua Mediolanensis Ecclesiasticus ordo, ob summam doctrinæ opinionem, apud exteras etiam gentes floret, Oblatorum Sodalitio fore tribuendam. Hæc autem omnia cùm unius Sancti Caroli auctoritate, opibus, & providentia felicissimè sint peracta, meritò eundem venerari nostra Metropolis debet, ut jam Glussianus ajebat (y), tanquam alterum Mediolanensium studiorum parentem, ac scientiarum restitutorem.

Hoc ipso sæculo jam labente novum studiis nostris decus accessit ex illustri Academia, quam propria in domo condidit anno MDXCIV. literarum præstantissimus Mœcenas ac Cultor, Mutius Sforia Columna Marchio Caravagii, qui primus quoque Princeps eidem præsedit. Duodecim clarissimi & sanguine, & ingenio à Morigia recensentur (z), qui ad eruditum hunc conflandum consessum primitus convenere; sed tanta ubique ejusdem fama invaluit, ut paucorum mensium intervallo florentissimis cujuslibet nationis, aut disciplinæ Viris afflueret, omnesque confertim, aut doctrinæ præstantia celebres, aut dignitate conspicui, literariis hisce congressibus inseri peroptarent. Singillatim illos Morigia, tunc in hac Urbe vivens, enumerat, prout suo quilibet die Academicorum albo inscriptus fuit. Alterum ego Codicem manu exaratum offendi apud Illustrissimum æquè ac doctissimum Abbatem Aliprandum Vicecomitem, qui nobilis sapientisque hujus congressus Acta complectitur; multumque præstaret publicam edi in lucem, cùm ex præclara illa Equitum doctorumque hominum contentione, & antiquis in nostra Urbe literis gloria, & recenti ætati præsentius ad studia incitamentum præberetur. Symbolum sibi erexerat Academia, hydraulicam rotam, decurrentium subtus fluctuum, quibus ima parte immergitur, impetu circumactam, itaut affixa sibi, & justis distributa intervallis lignea vascula nunc vehat in altum, nunc sensim inclinet; unde quas patulo ore hausere aquas, in subjectam planitiem effundunt, ad fovendam herbarum florumque perenni humore vegetam fœcunditatem; apposito hoc lemmate: *Labor omnibus unus*; quique Academiæ nomen dederant *Inquieti* appellabantur. Subsequente anno vulgatæ leges fuere, quibus inter cetera indicebatur, ut qualibet hebdomada in publicum proferrentur, quæ privato quisque studio ad ingenii exercitationem elucubraverat; varia de scientiis utilioribus argumenta pertractarentur, locusque etiam daretur Rhetoricæ ac Poëticæ flosculis, sive Italico, sive Latino sermone ingeniosè contexendis.

Nec defuere communibus votis implendis egregii Sodales: Alphonsus siquidem Oldradus primus omnium in hujusmodi Academia sermonem habuit, pluribusque postmodum recitationibus Ethicam Aristotelis explanavit; postremò verò publicè de honorum contemptu disserens, missionem petiit ab eo Consessu, Ordini Capucinorum se se adscripturus, in quo etiam, elapso vix mense, felicissimè mortalem vitam deposuit: Ludovicus Septalius, celebris apud eruditos famæ, mirabile Pixidis nauticæ inventum ac emolumenta recensuit: Vincentius Turaldus Neapolitanus, Militum turmæ Præfectus, bellicorum tormentorum usum, atque Arcium oppugnationem pertractandam suscepit: Bartholomæus Assander è nobili Medicorum Collegio, divinæ Dantis Comœdiæ interpretationem aggressus est: Franciscus Costeus Doctor Laudensis Aquarum originem sibi indagandam proposuit, pluresque alii insignes viri consimilia eruditæ exercitationis argumenta delegêre, quemadmodum in superiùs enunciata manuscripta Ephemeride legitur; Sed humanarum rerum more, hæc quoque Academia infœlices vicissitudines suas passa est, elanguens primò, ac dein prorsus deleta.

G CA-

(y) *Lib.* 8.

(z) *Nobil. Mil. lib.* 3. *cap.* 34.

CAPUT XII.

Federici Borromæi Cardinalis Archiepiscopi erga Literas, Artesque liberales amor eximius.

DEcimomseptimum Seculum, ab ipso statim exordio, felicissimum studiis Mediolanensibus omen dedit in Fedetico Cardinali Archiepiscopo, qui Sancto Carolo consobrino suo, non minùs sanguine, quàm amore erga literas, virtutesque omnes conjunctissimus, magnum illud opus, propositum quidem, ut vidimus, sed nunquam tentatum, Bibliothecam nempe publico Civium, atque exterorum commodo dicatam, inchoavit, perfecit. Eam, ut tanta Metropoli, tantoque Conditore dignam redderet, nulli pepercit aut impensæ, aut industriæ; Magnificentiam in Ædibus curavit, quæ Principum Aulas æmularetur, & Reginam Sapientiam ostenderet; Librorum verò supellectilem tam copiosam, tamque selectam ex universis Occidentis, atque Orientis regionibus in illam contulit, ut uni locupletandæ Bibliothecæ Mediolanensi, Europa, & Asia spoliis suis inservisse videantur. Quin etiam, ut uberior eruditioni materies fieret, depictas eleganti penicillo Icones quamplurimas, insignium, doctrinâ præcipuè, virorum vultus fidelissimè referentes, circumquaque in hac Aula, porticibus, ædibusque adjectis appendi jussit, ut non tam scripta, quàm Scriptorum delineata ad vivum effigies in hoc studiorum domicilio, ad commodum & voluptatem venientium perennarent. Fructus autem immensi laboris & impensarum is est, ut frequentissima semper Civium corona circumstet, cùm amplissima hæc Bibliotheca singulis ferme diebus, duabus horis mane & vespere publico usui pateat; quo tempore, à pluribus mercede conductis famulis, tum libri, tum atramentum, ac quidquid ad scribendum opportunum est, largè accedentibus suppeditantur. Nec minor apud exteros hujus Loci celebritas viget, cùm nemo ex advenis sit, qui ad præclara Urbis nostræ decora perlustranda circumiens, Aulæ hujus majestatem, voluminum copiam, raritatem ac molem manuscriptorum, quæ simul cum editis ad quinquaginta millia numerantur, adjecta denique tum naturæ, tum artis reliqua ornamenta, & præsertim regalem Federici Conditoris animum non admiretur. Unum memoro Legatum Lusitani Regis, qui à Romana Urbe ad Ulyssiponensem contendens, atque in itinere ad Ambrosianam Bibliothecam invisendam recentissimè deductus, tam speciosa peregrinarum rerum simul hic collectarum imagine captus est, ut Regi suo constanter retulerit, Mediolanensem hanc à nulla ex Italis Bibliothecis, pulchritudine, atque opulentia superari. Quocirca etiam Princeps ille magnificus tanto incensus est desiderio parem huic nostræ in Metropoli sua condendi, ut ejusdem exactissimam delineationem, ad Architectonicæ artis leges exarandam, simulque regiminis formam, librorum numerum, Ædiumque apparatum fideli calamo describenda mandaverit. Quanto sumptu, quantoque labore paratum hoc fuerit commune scientiis omnibus beneficium, ab Prædecessore meo Petro Paulo Bosca intelligere quisque potest; is enim edito in lucem volumine *De origine & statu Bibliothecæ Ambrosianæ*, peregrinationes omnes in remotissima litora à doctis viris, Federici Cardinalis ære susceptas describit, narrat redemptam Pinellianam librorum hæreditatem nullâ pretii parsimoniâ, cum æmulationem omnium, qui ad eam comparandam confluxerant, longè amoverit, ac propemodum deterruerit Liberalitas Federici; modestiam quoque Conditoris laudat, qui non ex proprio illam nomine, sed ab Ecclesiæ Doctore Sancto Ambrosio, nostræque Provinciæ præcipuo Patrono *Ambrosianam* appellari constituit.

Parum tamen excelso animo suo satisfecisse censuit Amplissimus Præsul, condita hac, ut ita dicam, mortua Bibliotheca; alteram propterea vivam adjecit, Collegium videlicet Doctorum, quorum continuus labor est insudare condendis novis libris, atque in lucem proferendis, ut veluti perennes rivi hunc alveum Sapientiæ semper altiùs implerent. Mens erat sexdecim constituere, qui, ceteris omnibus abdicatis curis, unicè excolendis scientiis operam darent, ea tamen lege, ut singuli singulas tantùm amplecterentur, atque ita profundiùs in illas descenderent; cùm distractum in plura studia ingenium difficilè in aliqua facultate perfici valeat, hancque ideo epigraphem in aureo numismate, quod honoris gratiâ pectori appensum gerunt, imprimi voluit *Singuli singula*. Expressos autem hoc numisma refert, in anteriori parte, vultus Sanctorum Ambrosii & Caroli; in postica verò, imaginem Virginis Matris Mariæ, divinum Infantem gremio gerentis, cui etiam dicatum voluit hoc Collegium religiosissimus Institutor. Non ultra novem tamen in hoc doctissimo Cœtu numerati unquam Doctores fuere, sed ii omnes editorum voluminum præstantiâ celebres, quæ sola implendæ tanti Antistitis menti, æternæque huic Collegio gloriæ comparandæ suffecisset.

Scientiarum cultui peregrinas Linguas adjunxit, conductis luculenta mercede ex ipso Oriente Præceptoribus, qui Hæbraicum, Caldæum, Arabicum, Syriacum, Armenum, Persicum idioma familiare Urbi nostræ fecere; Abissinam quoque Linguam in hoc Collegium invehere meditabatur, sed ex geminis, quos conduxit, Magistris, nemo, teste Rivola in ejus vita, iodicare methodum valuit, quâ abstrusa illius idiomatis vocabula, & reconditi sensus explicarentur. Neque hic tantummodo gradum fixit diligentia amorque erga literas Cardinalis Federici; Typographiam integram Orientalium Characterum in Ambrosiana Bibliotheca, studentium commodo collocavit; cùm enim immanem copiam manuscriptorum Codicum, qui hujusmodi linguis exarati erant, exportari ab Asia curasset, laborem hunc Doctoribus præscripserat, ut celebriora Sapientium opera in Orientalibus regionibus, scientiarum olim domicilio, elaborata, in Latinum idioma transferrent, solidamque doctrinam, quæ ociosa apud nos latebat, utpote ignotæ linguæ cortice obvelata, ad pietatis & studiorum incrementum publica luce donarent. Plures hujus generis Libros Ambrosianæ Bibliothecæ typis vulgatos Literaria tenet Respublica; sed quod laudem summam Institutori nostro conciliat, id est, eam fuisse inprimis hujus Collegii Doctoribus Orientalium linguarum peritiam, ut Grammaticas quoque & Vocabularia earundem condiderint. Qua in re Antonius Gigæus inter ceteros palmam consecutus esse videtur, qui Arabicum Lexicon, quatuor magnæ molis voluminibus comprehensum, tanta sedulitate confecit, ut à Vito fide dignissimo mihi relatum fuerit, à Maronitis ipsius Romani Collegii, tanquam opus absolutissimum celebrari. Quod dolendum est, tam insigne decus Urbis nostræ cum Borromæo Conditore, ac primis Doctoribus periit, desidesque in præsentia characteres, & manuscripta linguarum hujusmodi, Mæcenatem aliquem avidè implorant, qui reviviscere studia hæc præclara ad patriæ, & literarum splendorem patrocinio suo jubeat. Ceterùm Federicus Archiepiscopus, studiorum proventui semper intentus, abstrahi se minimè passus est à peregrinarum linguarum cultura, itaut earum oblivisceretur, quæ Italicum solum nobilibus illustrant, *Græca* videlicet, *Latina*, atque *Etrusca*; Quo circa anno eodem, quo Bibliothecam & Collegium Doctorum aperuit, nempe MDCIX., illis quoque consuluit, instituto altero Collegio, quod *Trilingue* appellavit; utque perennis foret uberrima hæc literariæ messis seges, novum alterum Collegium condidit, quod

Alum-

Alumnorum vocaverat, ut ibidem selectiora Seminariensium gymnasiorum ingenia ad scientias linguasque exoticas erudirentur, & veluti fœcunda semina ad perpetuam studiis Mediolanensibus alimoniam, censumque gloriæ parandum succrescerent. Nisi illustria hæc Federici Cardinalis meditamenta mors importuna abrupisset, id propositi excelso animo ac mente volvebat, ut in Ambrosiano Collegio universæ Sapientiæ Athenæum construeretur, quod non tam Civibus adjumento, quàm Advenis miraculo foret; cùm quicumque Hospes aut peculiarem scientiam professus, aut peregrinâ extructus linguâ, ibidem invenire potuisset, cum quo nativo sermone colloqueretur, ac de scientia illa, quam in deliciis habuisset, magistro digna referret responsa. Quas Leges, quemque Ordinem doctarum exercitationum præscripserit Cardinalis Federicus Ambrosiano Collegio, (in quod à quadraginta jam annis, alieno potiùs favore, quàm merito meo sum cooptatus) enarrare non moror, cùm multo ab hinc tempore prælum subierint, & abundè peti possint ex operibus memoratis Petri Paoli Boschæ, ac Francisci Rivolæ, ubi etiam nomina Doctorum, editi ab ipsis libri, habiti literarii congressus, ac quidquid præclari in studiis ab hisce eximiis Viris, vivente Conditore, peractum est, minutim describuntur. Equidem *Constitutiones Collegii ac Bibliothecæ Ambrosianæ* seorsim typis commisit Federicus ipse Borromæus, cujus Consilium in fronte impressum, cùm illæ haud admodum apod exteros vulgatæ sint, non abs re censeo referre; ita enim exorditur: „ Communibus Christianæ „ Reipublicæ commodis præclarè nobis consulere „ posse videntur ii, qui Literas ita colunt, ut ad „ cognitionem bonarum artium, studium veræ pieta- „ tis adjungant. Quarum inter se rerum societatem „ constituere nobis maximè cupientibus, commodissi- „ mum illud visum est, si ad universæ Ecclesiæ, ac „ Mediolanensis potissimùm utilitatem, Collegium „ institueremus, cui Doctores ex diversis facultati- „ bus adscriberentur, qui, præter pietatem, quam „ colunt, singuli etiam singula studia, tractantes ac- „ curatiùs possint Catholicam Fidem ab adversario- „ rum mendaciis tueri, & omnem Christianam, & „ literariam rem perpetuis lucubrationibus illustrare. „ Id verò, ut ad omnes casus, & ad diuturnitatem „ longissimi temporis tutiùs conservaretur, & Apo- „ stolicæ Sedis auctoritate muniendum, confirman- „ dumque curavimus, & nos has leges à singulis in- „ violatè semper observandas, tanquam certa ejus- „ dem Collegii præsidia constituimus, & adjunximus. Prodiere etiam peculiari libello *Nomina, atque studia eorum, qui in Collegium Bibliothecæ Ambrosianæ Mediolani anno* 1609. *V. Id. Decemb. cooptati sunt*, isque recusos est Antuerpiæ anno MDCXI. à Davide Martinio, qui in calce addidit fragmentum epistolæ à Justo Lipsio ad Federicum Cardinalem Borromæum conscriptæ (a), cujus postrema tantùm verba hìc recitare placet, cùm ad Conditoris, & Instituti hujus laudem augendam maximi ponderis sit Literatissimi Viri judicium. Itaque hæc scribit: „ Sæpe miratus „ sum, cùm tam multa passim Collegia, aut Scholæ „ instituantur pueris, aut juventuti formandæ, nemi- „ nem adhuc fuisse, qui propriè solicitus esset, & „ curaret de Doctoribus, sinè quibus, cui usui tota „ illa institutio est? Speciem, non rem habet, & „ multi in cursu sunt, pauci ad metam veniunt, & „ verum studiorum finem. Cavendi, prospiciendi- „ que ratio, aut hæc est, quam inis, aut nulla: & „ ipsi eligendi, alendi, formandi sunt, qui forment.

Reticere nequeo tantum fuisse Federici Conditoris erga literas amorem, ut quæ à gravissimis pastoralis muneris curis vacabant, horas omnes studio dicaret, à quo ne immune quidem id tempus faciebat, cùm iter ageret, aut in lecto ægrotus decumberet, solitus dicere, in votis suis esse, ut dextera manu Crucifixum gerens, sinistrâ calamum, moreretur. Incredibile autem est, quot ille ingenii sui monumenta aut manu exarata, aut typis impressa reliquerit, cùm plures paginas impleat eorundem Elenchus, nec percipi satis possit, quomodo tam assiduis molestisque Ecclesiæ hujus, ac Diœcesis negotiis implicitus, Conciliorum, Visitationum, sacrarumque rerum peragendarum perpetua penè occupatione detentus, placida nihilominus mente, tam varii generis argumenta, ac centena propemodum volumina elucubrare valuerit. Plura ex hisce adhuc inedita in Bibliothecæ ab ipso conditæ scriniis religiosè asservantur; plura verò jam prælum subiere, sed ea exemplarium paucitate, ut manuscripti loco apud nos habeantur; modestia siquidem Borromæi Præsulis, quæ publicam laudem respuebat, in privati tantummodo commodi usum has editiones reservans, inceptom vix typorum opus abrumpi jubebat. Ne tamen gloriosa hæc monumenta inexplebilis penè amoris, quem erga saniora studia gerebat Borromæus Antistes, merita laude fraudentur, mei muneris esse arbitror, eorundem Elenchum ad hujus Commentarii calcem attexere; inde enim perspicuum fiet, quantum præclaris tanti Præsulis sodoribus debeat Literaria Respublica, cui accepta beneficia, librorumque ab ipso conscriptorum molem ac utilitatem simul conferenti in incerto erit, magìsne de Literis benemeritus fuerit Cardinalis Federicus Borromæus animi magnificentia, an amplitudine ingenii. Collegit quidem præstantissimus Præsul Meditamenta sua Literaria peculiari Libro, publica etiam luce donato post illius obitum, anno MDCXXXIII., quo conceptam vasta mente argumentorum seriem recenset; cùm tamen eorundem nuda tantùm mentio ibidem fiat, nec Lectori compertum sit, quid de tam ampla designatorum operum fœcunditate, aut manu exaratum, aut typis commissum supersit, rem gratam me publico desiderio præstiturum reor, si quælibet in suas classes distributa singillatim enumerem.

Ad liberales etiam artes Picturam, Sculpturam, atque Architecturam promovendas, egregiam operam præstitit Cardinalis Federicus. Quamvis enim nobiles hasce disciplinas, genios, ut diximus, jam clade afflictas, superioribus ad Borsierii ævum annis, ut ipsemet testatur, reparare tentasset Johannes Baptista Gallianus, Pictor non incelebris, inductâ in hanc Urbem Academiâ, cui *Auroræ* nomen indiderat; ea tamen tam citò evanuit, Borsierio eodem referente, ut hujusmodi Aurora noctem priùs viderit, quàm Meridiem ac Vesperas. Manebat hæc gloria Borromæo Antistiti, qui nobilia harum artium studia in antiquam sedem suam revocans, Academiam novam aperuit in Ædibus Ambrosianis, Principes Viros Juventuti erudiendæ præficiens, qui in unaquaque excellerent facultate. Architecturæ primarium Ducem constituit Fabium Mangonum, qui, ut asserit Bosca, hanc artem restituere visus est, non modò regiarum ædificationum, atque excitandæ Ædis maximæ hujus Metropolis curâ, verùm quia Carolum Butium Architectum clari nominis ad interiorem Architectonices scientiam præceptis suis deduxit. Picturæ Johannem Baptistam Crispum dedit, cui à nativo oppido cognomentum Cerani accessit, notusque posteris omnibus est, insigni penicilli sui fama. Sculpturæ demum assignavit Johannem Andream Biffium, uno tantùm eo labore, quem in exornanda exteriori parte Odæi Templi maximi adhibuit, æternum nomen promeritum; ita enim delicatâ scalpri diligentiâ ex albo marmore ad vivum educta simulacra ibidem spirant, ut peregrinis omnibus, ipsisque Principibus advenis, pro miraculis artis indigitentur. Sub illustribus adeò artium istarum luminibus enarrari vix potest, quantum hæc Academia floruerit, cùm peritissimi quique illarum artium cultores nomen eidem dederint, atque inde hauserint nitorem illum,

atque

(a) *Epist. LXXXVIII. Centuria V. Miscell.*

atque elegantiam insignium operum, quibus non tam patriam suam, quàm exteras quoque regiones exornavere. Versatur adhuc in ore omnium celebris fama eorum, qui ex hoc cœtu prodeuntes, Picturæ præcipuè laude excelluere, Danielis videlicet Crispi, Caroli Francisci Nuvoloni, dicti Pamphili, Melchioris Gilardini, Herculis Procaccini, Caroli Cornaræ, aliorumque quos enumerat Bosca. Hanc gloriam Urbi nostræ comparavit solicitudo, & liberalitas Cardinalis Federici, qui non modò sapientissimis legibus rectam hujusce Instituti disciplinam promovit, sed propositis etiam præmiis æmulationem, quæ ingeniorum cos est, succendere studuit. Præterea, quod nulli fortasse alteri Academiæ antea obvenerat, eximiam dotem munificentia Conditoris, huic Ambrosianæ paravit, geminas videlicet Aulas, in quarum altera, quæ Picturæ appellatur, pretiosiores celebrium Auctorum Titiani, Vincii, Barocii, Bruguelis, atque his æqualium tabulas longa serie disposuit, nulla auri impensa deterritus, quod in iisdem comparandis exigeretur; in altera, *Statuarum* dicta, elegantioris formæ simulacra collegit, quæ ex optimis quibuscumque protypis æreis, aut marmoreis, per Italiam omnem dispersis, educi gypso curavit, regia planè largitate, ac privatam fortunam vincente animo; Rarioris etiam artificii cælaturas in pario marmore ab Augustino Busto Mediolanensi ad sepulcrum Gastonis Foxiensis effictas, & alia id genus Sculpturæ miracula, effusâ adeò manu coëmit, ut in una tantùm Deiparæ effigie, in Carariensi marmore à Marco Antonio Præstinario exculpta, bis mille nummûm aureorum impenderit. Tantarum autem expensarum consilium id fuit, ut Academiæ hujus commodo inservirent, & qui ad eandem discendi gratia confluebant, peregrinari minimè extra Patriam deberent, ut præclara sibi ante oculos exempla proponerent, quorum imitatione studia artesque perficerentur. Aliud quoque Picturæ Sculpturæque beneficium præstitit, nocturnos hyeme, ac diurnos vere ac æstate conventus instituens, in quibus proposito nudi hominis corpore, juxta artis præcepta ad varias inflexiones accommodato, quisque ad vivum artus, musculos, venas describeret, in tabulas, aut marmora postmodum referenda; ne autem geminæ illius horæ intervallum, quæ manuum labori concedebatur, absque mentis fructu intercideret, eam indixerat legem, ut ab aliquo ejusdem cœtus, sacrarum præcipuè, historiarum lectio fieret; ita enim non tam animum utiliter pasci, sed multos etiam emendari posse Pictorum errores censuit, qui rudes ut plurimùm ignarique rerum actarum, tempora resque omnes miserrimâ in tabulis licentiâ confundunt; quin immo librum ipsemet condidit, adjecto titulo *De Sacra Pictura*, ut muneris sui eximiæ hujus artis alumnos admoneret, doceretque regulas, quibus veritatem honestatemque rerum exprimendarum cum industris penicilli ac colorum elegantia conjungerent. Cæterùm etiam hæc Academia subsequentibus annis communem æreis quoque simulacris calamitatem passa est, ut videlicet paulatim decideret ac solveretur, exorto præcipuè inter Hispanos ac Gallos bello, quod nunquam absque bonarum artium scientiarumque vastatione grassari, tristes temporum omnium memoriæ restantur. Sed pace tandem inter æmula hæc Regna compositâ, revixit in Ædibus Ambrosianis nobile hoc institutum, anno MDCLXX. creatis juxta leges Conditoris Federici Conservatoribus, qui tantum opus urgerent, delectisque egregiis viris Antonio Busca, & Dionysio Bussola, qui Academicorum agmen ducerent, cùm primus penicillo, alter scalpro ea ætate principem in hac Urbe locum tenerent; sorsque tam propitia cœptis arrisit, ut minimè dedignatus sit Dux Uzedæ Johannes Franciscus Pacechus ex Magnatibus Hispaniarum, Picturæ amantissimus, hujus Academiæ cœtui immisceri, nomenque suum cæterorum albo conscribere. Tam gloriosis initiis restituta hæc sodalitas, præscripta ad geminæ facultatis, Picturæ Sculpturæque, proventum exercitamenta usque ad præsens ævum deduxit, ejusque insigne elogium sunt pendentes è parietibus pictæ icones celebrium Pictorum, qui Ambrosianam Academiam socialibus laboribus illustravere, nobilique corona ambiunt septum illud, quod delineando nudo Corpori inservit, incitamentum simul & gloria florentis adhuc Academicæ societatis.

Novum insuper excolendis literis adjumentum meditatus est Cardinalis Federicus, institutâ in Seminariensibus Lycæis Academiâ, cui ex conjunctione sapientiæ cum eloquentia, *Hermathenaicæ* nomen indidit. Ex hac enim publicum Urbi, ac Diœcesi emolumentum doctrinæ profluere posse non dubitavit, cùm juvenes ibidem optimis disciplinis imbuti ad sacra ubique in Ecclesiis munera subeunda, absolutis studiis, designentur, & veluti lumina nitidioris sapientiæ, candelabris excelsioribus imponantur. Hinc anno MDCXIX. literarios Magistratus creavit, leges indixit, conventus ac lucubrationes statis diebus recitandas præscripsit, tanto cum fœnore semper vividiùs florentium ibidem studiorum, ut alterum veluti Seminarium excellentium ingeniorum in ipso Seminario conditum esse videatur. Refert illius vitæ Scriptor Rivola (b) hac nova institutione succrevisse in Seminariensibus claustris celerem adeò copiosamque literarii fructus messem, ut cùm Hospes aliquis aut dignitate, aut doctrina insignis Mediolanum diverteret, illum statim Cardinalis Federicus ad hujusmodi Lycæa transferret, ratus nullum dignius oblectamentum exhiberi posse illustribus Viris, quàm si Academicis exercitationibus tam egregiè eruditæ Juventutis interesse concederetur. Demum ut studia in hac Urbe, majori civium commodo soverentur, anno MDCXXX. gymnasia ipsa Philosophiæ ac Theologicæ facultatis, quæ Ecclesiasticis erudiendis adolescentibus in Seminario, Collegioque Helvetico à primis è Clero delectis Magistris pertractabantur, ad publicam utilitatem patere omnibus voluit; Quamvis autem Successor ejusdem Cardinalis Monius, aliique Mediolanenses Antistites consultiùs inde censuerint, ad privatum tantummodo illic degentium Juvenum beneficium ea redonare; nihilominus peculiari Archiepiscoporum indulgentia semper in more positum fuit, ut ad illa instruendi admitterentur nobiliores quidam Ephebi, qui postremis hisce annis ad hæc Lycæa, veluti ad emporium solidæ literaturæ, frequentiores etiam accurrunt. Neque tunc quidem oblitus est Federicus promovendæ literariæ solicitudinis in equestribus animis, quos probè noverat, potiori tum jure supra vulgi conditionem assurgere, cùm sapientiæ ornamentis decorantur, quàm cùm naturæ dona tantummodo splendore natalium ostentant. Quocirca ut nobili juventuti quendam honoris stimulum injiceret ad capessenda ferventiùs studia literarum, in Collegio ad eorundem educationem condito à S. Carolo Borromæo, Academiam erexit sub nomine *Perseverantium*, in qua variis amœniorum scriptionum generibus exercerentur, ipsoque è titulo discerent, non perfunctoriam operam libris dare, sed gloriosâ patientiâ obduratum ad labores ingenium in altum usque penitioris eruditionis doctrinæque apicem propulsare.

CA-

(b) *Lib.* 4. *cap.* 36.

C A P U T XIII.

Academiæ quamplures, ac Gymnasia Seculo XVII. instituta.

TAm illustri præeunte exemplo insignis hujus artium scientiarumque Patroni, tantus eo seculo excitatus ubique fuit fervor studiorum, ut nimis arduum sit Literariæ Reipublicæ in hac Urbe incrementa referre, plenumque opus exposcat ingens celebrium virorum, doctorumque voluminum numerus, quibus illustratam peculiari supra ceteras Urbes laude se vidit hæc Metropolis, auctusque uberrimè fuit facultatum omnium cultus, censusque. Quod præcipuè adnotandum est, certasse visi sunt gloriosa quadam contentione, ut ampliorem studiis Mediolanensibus campum aperirent, tres ii præclarissimi Religiosi Cœtus, quorum apostolicis laboribus, exemplo, pietati, doctrinæ plurimum splendoris sui debet hæc Civitas, Patres nempe Societatis Jesu, Clerici Regulares S. Pauli, à S. Barnaba Apostolo Barnabitarum nomen sortiti, aliique Regulares Clerici, quos Theatinos passim appellamus. Primi siquidem, exiguum adhuc paratum literis patrimonium existimantes perenni eo, quod jam retulimus, liberalium disciplinarum scientiarumque magisterio, geminam Braydensibus gymnasiis Academiam addidere, quarum altera, *Animosorum* vocata, vividiorem in Juvenibus Rhetoricæ ac Poëticæ cultum amoremque succenderet; altera, *Arysophorum* dicta, gravioribus Philosophiæ ac Theologiæ studiis enixiùs evolvendis incitamentum præberet.

Nec segnes fuere in occupanda hac gloria Patres Barnabitæ. Cùm enim enata in hac Urbe foret inclyta eorundem Congregatio, nimis indecorum putabant, si deesse Patriæ operam suam sinerent, vincique ab aliis paterentur soliciti conatus laude, in promovenda apud Cives suos cura studiorum. Itaque primò cœpera privatis institutionibus Mediolanensem Juventutem ad literas erudire, ut Barellius testatur (c). Dein cùm fama eximii proventus ex hujusmodi magisterio profluentis Romam usque permeasset, Johannes Baptista Arcimboldus Mediolanensis Patricius, ac Clementis VIII. Cubicularius Clericus, pingues redditus legavit, ut ad publicum literarum beneficium in patrio Sancti Alexandri Collegio Scholæ aperirentur; quod etiam præstitum est anno MDCIX. (d) solenni ritu, cùm ad primam inauguratoriam orationem audiendam convenerint regii Magistratus, universa Mediolanensium Procerum cohors, ac ipse etiam Cardinalis Archiepiscopus Federicus Borromæus. Floruere hæc gymnasia, Rhetoricæ tantummodo ac humaniorum literarum studiis designata, mansitque illis Arcimboldi nomen à primo Conditore, donec crescente optimi magisterii opinione & plausu, Patres ipsi spontaneo erga natale Congregationis suæ solum amore excitati, anno MDCXXV. gemina Lycæa inferioribus grammaticæ rudimentis addidere, ac majora semper molientes superioribus quoque scientiis publicè excolendis Præceptorum copiam fecere, erectis quadriennio post cathedris Philosophiæ, ac Moralis Theologiæ, demum Scholasticis etiam facultatibus anno MDCXXXV. in id Collegium inductis. Qua in re perficienda ad utilitatem gloriamque Metropolis nostræ, quantum non modò nobilium sudorum, sed pecuniarii sumptus impenderint, absoluta sub finem hujusmet seculi magnifica & elegans Gymnasiorum structura oculis ipsis compertum facit. Frustra verò hic tempus prodigerem, si vel egregios discipulos, vel doctrinâ illustres ma-
A gistros, quos hæc gymnasia excepere, congerere in has paginas vellem; id enim & patria monumenta, & vigens adhuc nostra ætate in hisce Lycæis florentissimus scientiarum cultus præclarè docent. Accessit etiam hujusmodi studiis novum Academiæ ornamentum, cujus eximia cum laude meminit Picinellus in suo Mundo Symbolico, quæque nomen *Ignitorum*, vulgò *Infocati*, accepit. Quantum verò in exordiis ipsis ibidem caleret erudita nobilium juvenum exercitatio, ex uno abundè discimus publico testimonio, oratione videlicet ab Antonio Rampono habita ac vulgata anno MDCXXXVIII. cùm delectus in Academiæ illius Principem fuit Guido Mazzenta, antiqua spectabili nobilitate progenitus adolescens, sed studiorum suorum gloriâ nobilior.

B Postremò Clerici Regulares Theatini, à S. Carolo in hanc Urbem invecti, ut optimis Instituti sui exemplis, veluti splendidum Sydus, Ecclesiam Mediolanensem illustrarent; cùm omnia sanctioris vitæ, cultusque animarum experimenta dedissent, prodesse quoque literis studuere, excitata nobili Academia, cui ex laboribus impigrè obeundis in excolendo pertinacibus studiis ingenio impositum nomen est *Laboriosorum*, italicè *Faticosi*. Primi, qui literarium hunc congressum meditarentur, duo ex eadem Religiosa familia celebres viri fuere D. Jo. Baptista Rabbia, & D. Celsus Quatuorcasa, annoque MDCLXII., convenire cœpit in Aula Cœnobii S. Antonii Academicorum cohors, quæ nobiliorum Procerum, ac ingeniorum flore constabat. Id autem sibi ex instituto
C statuerant docti Sodales, ut frequentibus eruditis sermonibus, Aristotelis Ethicam explanarent; quandoquidem verò Moralia Philosophiæ præcepta problematico semper argumento involuta proponebantur, Poeticis quoque ac Rhetoricis lucubrationibus libertas dabatur, ut expensa utraque parte, prout cuique ratio dictabat, amœnior animis fieret eorundem perceptio. Delectus est in Academiæ symbolum marmoreus Obeliscus, cui ad æquilibrii scrupulum in basi collocando ingeniosæ circum machinæ, ac funium plurimus ordo adhibetur, superposito lemmate *Hic labor*. Crevit subinde Academiæ hujusmodi splendor ex publico Civium plausu, ac Literatorum concursu, quorum præcipui, Lucas Assarinus, Alexander Perlasca, aliique plures præclari hujus cœtus
D consortium expetivere. Quod tamen celebriorem eidem famam conciliavit, Comitis Julianis Borromæi auctoritas fuit: Is namque & avita sanguinis nobilitate spectabilis, & summis in hac Urbe, Cæsaris nomine, muneribus gestis conspicuus, non tam benigno auspicio fuvit, quam præsentiâ suâ decorem literariis hisce auxit congressibus, dignus propterea, ut non tam primus Princeps, quam Academiæ Pater acclamaretur. Testatum reliquit Petrus Paulus Bosca (e) insedisse animo Comitis Borromæi illustre hoc consilium, ut perenniori parando literis beneficio, augustum in eo Cœnobio Conclave substrueret, sed importuna mors oblitit votis optimi Mecœnatis, qui pro magnitudine animi sui, ac familiari Borromæis Proceribus erga Patriam magnificentiâ, maxima quæque mente volvebat. Nihilominus tam faustis ini-
E tiis instituta *Laboriosorum* Academia subsequentibus annis in tantum adducta est splendorem nominis, ut singulare Mediolanensis Urbis decus fuerit tum Principatus majestate, quem felici successione purioris semper sanguinis Magnates gessere, tum Literatorum frequentiâ, qui nobilem invicem æmulationem acuentes, præclariores ingenii sui fœtus ibidem perpetuò edidere, plaudente Auditorum corona, atque in banc Aulam, veluti ad gratissimas eruditi oblectamenti delicias capiendas, avidè procursante. Testem me quoque in hac re adducere valeo, cui benignè in hunc cœtum admisso, è subselliis disserere, ac recitare plurics datum est, eo cum fructu, ut cùm vulgaria

(c) *Memor. Istor. Tom. II. fol. 14.*
(d) *III. Novembris.*

(e) *De orig. & statu Biblioth. Ambros. pag. 160.*

de meo proferrem, peregrinas illas ex alieno penu doctrinæ merces colligerem, quibus semper ditior instructiorque redirem.

Alteram quoque Academiam vergente in occasum hoc seculo conditam reperimus, quæ licèt institutionis lege, privatis tantummodo studiis inserviret, amplitudine beneficii ad integras Regiones extendebatur. Ea est, quæ *Hyphelionacorum* nomine etiam in præsentiarum donatur, suaque debet primordia magnificentissimo simul ac literarum amantissimo Cardinali Archiepiscopo Alphonso Littæ, cujus auspiciis erecta fuit in Collegio Helvetico. Cùm enim Juventus ibidem degens optimis quibusque moribus, ac disciplinis imbuatur in eum potissimum finem à Sancto Carolo Conditore statutum, ut Rhetiæ, Helvetiæque Ecclesiis, Hæreticorum viciniâ periclitantibus, egregii Ministri validique Propugnatores parentur, censuit vigilantissimus Præsul nunquam meliùs consultum iri Fidei animarumque defensioni, quàm si Academicæ instituerentur concertationes, ad quas viriliter obeundas gloriæ stimulo excitati Pugiles scientiarum, earundem magisterio erudirentur ad bellum hostibus Catholicæ Religionis generosè inferendum, armaque inde caperent solidioris doctrinæ, quibus securiùs triumpharent. Propterea in Academiæ symbolum desumta est imago Apollinis, Pythonem Serpentem ferali sagitta configentis, ut ex poëtico illo commento quicumque in hac arena sub divino Sole militaret, veram edisceret artem, qua Sapientiæ telo armatus Hæresis monstrum prosterneret. Et sanè ex voto res contigit; tot siquidem strenuos bellatores Catholica Fides habuit, quot ejusmodi Academia alumnos educavit, qui emenso studiorum curriculo in patriam redeuntes, veluti firmissima propugnacula contra hæreticas incursiones stetere, tantoque vitæ ac doctrinæ splendore, ætate qualibet claruere, ut nulla hactenus circumfusa errorum caligo partem illam Rheticæ Helveticæque telluris, quæ sereno Catholicæ Religionis Cœlo fruitur, ne modica quidem labe deturpare valuerit. Repetendas ex historiis relinquo illustres memorias eorum, qui postquam egregiè in Academica hac palæstra certaverint, ad præcipuas in iis Regionibus Ecclesiarum Præfecturas, ac etiam Infulas evecti, pro Sedis Romanæ reverentia Fideique integritate, aut facundia è rostris, aut è pluteo calamis gloriosè pugnavere; id unum innuens, nonnullos etiam ex hujus Collegii alumnis, tanta strenuitate viguisse, ut proximo Martyribus loco, vitam pro Catholica Religione inter cruciatus posuerint, quemadmodum de Sondrii Archipresbytero Nicolao Rusca, Lavezzarius (f) narrat. Is enim Græcæ Hebraicæque linguæ peritissimus, cùm privatis, publicisque disputationibus in oppido Tirani ac Plurii pro Fide Orthodoxa dimicasset, atque in ipsa pastoralis sui regiminis sede Academiam pro Catholicis condidisset, ut eam Seminario ibidem ab Hæreticis recluso opponeret, ferale adeò ipsorum odium incurrit, ut fœdissimis circumventus calumniis, atque in judicium raptus, dum asperrimè equuleo torqueretur, gloriosa morte occubuerit, æternam sibi ac Collegio Helvetico, à quo prima pietatis, & doctrinæ hauserat rudimenta, laudem concilians. Alias Academias tum hac ætate, tum superioribus Mediolanensi in Urbe institutas recensuit M. Johannes Jarkius in suo *Specimine Historiæ Academicarum eruditarum Italiæ*, edito Lipsiæ anno MDCCXXV., earumque Elenchum inseruit primo volumini præclarissimi Operis, quod *de Italicæ Poëseos historia & ratione* typis nostris edendum curat Auctor eruditissimus mihique amicitia conjunctissimus P. Franciscus Xaverius Quadrius; sed ne longa recitatione rerum earundem, quæ commodè ab hisce scriptoribus peti possunt, Lectorem fatigem, ab iis in hunc Prodromum transferendis abstinui.

Ad studiorum Mediolanensium hoc seculo vigentium coronidem, non incongruum reor memoriam innectere Scholarum, quæ *Maronæ* vocantur; Quamvis enim Grammaticæ, atque Arithmeticæ confinia minimè excedant, innatum nihilominus erga literas Civibus nostris amorem manifestiùs probant, ingensque scientiis superioribus adjumentum præstant, cùm extricata à primis implicatioribus latinæ linguæ involucris ingenia, ad altiora studia sponte sua succendantur, summumque incitamentum sit, laborantibus inopia præsertim discipulis, ut impigrè liberalium artium stadium aggrediantur, patens absque impendio crumenæ ad prima literarum elementa percipienda, gymnasiorum frequentia. Porro eas postrema voluntate in tabulis descriptas, instituit Johannes Baptista Maronus, qui hæredes ex asse relinquens Patres Ord. Prædicatorum in S. Eustorgii Cœnobio degentes, eisdem onus imposuit, ut erudiendis quinquaginta pauperibus pueris, eorundem placito deligendis, publicum aperirent gymnasium, quod etiam elapso post illius obitum anno, idest MDCLXVI. fidelissimè præstitere.

CAPUT XIV.

Seculi XVIII. pro studiis promovendis præclara meditamenta.

PRæsens jam seculum ingredimur, quod quantum studiis omnibus favorabile, cultumque sit politiori quavis literatura, nemo non videt; cùm nulla ferme Europæ Provincia reperiatur, quæ celeberrimis Academiis, Gymnasiisque non decoretur, tantusque ubique ferveat amor Liberalium disciplinarum, ut perductis ad apicem summæ nobilitatis scientiis, nihil propemodum à posteris solidioris gloriæ addi posse videatur, aureaque nunc verè literis ætas censenda sit restituta. Non caret hoc splendore Mediolanensis Civitas, quæ sicuti magnificentiam opulentiamque nemini invidet, ita nec Literarum, nobiliumque artium culturâ ab exteris vinci se patitur. Longum nimis foret, ac fortasse importunæ jactationis periculo plenum opus, insignium virorum præstantiam, qui omni scientiarum genere ad excellentiam exculti in hac Urbe florent, commendare; referre gymnasia ad publicum studiorum proventum optimis Institutoribus decorata; frequentes Civium concursus ad omnium ferme Religiosorum Ordinum Cœnobia, ut Rhetoricæ, Poëticæ, altiorumque disciplinarum nobilibus experimentis intersint, recensere; Bibliothecas denique enumerare, quæ elegantissimæ, ditissimæque non tam in sacris Cœnobitarum recessibus, sed in privatis etiam domibus, Nobilium præcipuè hoc ævo summa cum laude literarum curam gerentium, ad luxum usque instruuntur. Propterea calamo tantummodo persequar meditamenta illa Civium nostrorum, quæ illustriorem Mediolanensium studiorum famam apud æquos literarum æstimatores reddere valent, dignaque sunt, ut successuris ætatibus ad perennem patriæ gloriam, atque ingeniorum incitamentum, in exemplum proponantur.

§. I.

Equitum Academia.

PRimò igitur occurrit Academia, quam sub initium hujus seculi, idest anno MDCCII. excogitavit aperuitque nobilissimus Aurei Velleris Eques, & in Hispanorum Magnatum honores adscitus Comes Carolus Archintus. Animadverterat ille Nobilium indolem, ad magna enatam, sub primos quidem adolescentiæ ac juventutis annos, in Collegiis, vel publicis Lycæis eruditam, assidua studiorum exercitatione splendidum sui spectaculum facere; sed postmodum absoluto gymnasiorum curriculo, vel subeuntibus domesticarum rerum curis, vel affluentibus pinguioris fortunæ commodis, ita sensim distrahi, emollirique, ut concepta scientiarum semina ociosè putre-

(f) *In Historia Italica Vallis Tellinæ lib. 3. pag. 125.*

trescant, totque vigiliarum laborumque fructus incuriosa quadam desuetudine evanescant. Cùm autem ipse constanti sedulitate, adultus etiam, coluisset, quas in primævo ætatis flore superiores hauserat disciplinas, Mathematicas videlicet, Philosophicas, Historicas, Medicas, aliasque quamplures, quibus ad magisterii propemodum laudem mirè exornabatur; ut æquales suos ad tam nobile oblectamentum alliceret, literariam societatem proposuit, quæ solis Equestribus viris constaret; tantaque felicitate peracta res est, ut brevì invaluerit selectus ordo Nobilium, qui integram scientiarum omnium Academiam conflaret. Designata subinde fuit doctis congressibus, (post vagè habitas aliis in domibus Academicas exercitationes) capax Aula, quam prope Templum S. Antonii propriis in ædibus ex antiqua Oldrada familia Domini benignè obtulere, ibique subsequentibus annis, in frequentissima illustrium auditorum corona, celebriora præclarissimi hujus instituti experimenta edita fuere. Ne autem indigesta rerum farrago proferretur, quæ aures potiùs oneraret, quàm mentem erudiret, provincias veluti suas cuilibet distribuerat optimus Eques, peculiaria singulis sociis scientiarum argumenta proponens, prout ad quaslibet illarum proclivior illorum genius ferebat, hac lege statuta, ut cùm alternis habendis sermonibus proprii recurrerent dies, unusquisque de sua tantummodo assignata liberali disciplina perpetuò dissereret; alter Matheseos præcepta, & inventa recensens; militarem alter Architecturam illustrans; alii Philosophica principia, & experimenta, aut naturalem historiam exponentes; alii Italæ poëtices initia & vicissitudines, Regnorum ac Gentium primordia & mores, geographica confinia, atque his similia explicantes; omnium autem hæc una erat cura, ut solida fundamenta statuerent, varias auctorum opiniones expenderent, difficultates diluerent, seriemque rerum, quas dilucidarent, ad sanæ critices lancem vocantes, à veterum præjudiciis, ignavique vulgi falsa credulitate liberarent. Ita enim, & qui dicerent, non ex cortice tantùm, sed profundè in medullas ipsas descendentes, dignos vero Sapiente sermones proferebant, & qui audirent alieno proficientes studio ad scientias intimè possidendas sensim ac placidè perducebantur. Inter alias leges, quæ ad hujus Academiæ splendorem, ac perennitatem curandam statutæ sunt, peculiaris ea fuit, ut præter aliarum morem, nulli unquam ex Sociis Principatus honos deferretur, nec literarii crearentur Magistratus, sed unus tantummodo à Secretis deligeretur, qui communibus acceptis votis, publico nomine, Sociorum placita, atque Acta signaret. Optimi autem decreti condendi ea mens fuit, cavere, ne ulla ambitiosæ æmulationis labes in hanc Societatem sensim irreperet, violaretque sincerum studiorum amorem, quem unicè in sodalium animis regnaturum, sublata hac cura persæpe infensa concordiæ, sibi pollicebatur prudentissimus Institutor. Altero quoque decreto cautum est, ne ullus ad Academicos congressus admitteretur, nisi qui fidem suam recitationi obstringeret, & in futuris saltem conventibus pertractanda scientiæ alicujus argumenta susciperet; alienis siquidem dictis obtrectare facilè solet, qui ociosus tantummodo auditor intervenit, nec obnoxias paris criterii censuræ è domestico promtuario literarias merces unquam educit. Præterea, ne librorum egestate Academici laborarent, aut in iis comparandis largiores sumptus insumere cogerentur, regio planè animo, propriis in Ædibus Bibliothecam instruxit, elegantissimis scriniis, ac plurima christallo nitentem; quodque pretiosius est, selectissimis omnium disciplinarum voluminibus, antiquis recentibusque opulentam, hoc unum ferme sibi propositum statuens, ut commoda ac digna nobilium Academicorum studiis Aula pararetur. Ultra sexennium florentissima hæc viguit Academia, quæ publica quidem fuit, si ordinem Equestrem spectemus, cùm cuilibet ex nobilibus accessus pateret, qui nomen huic Instituto dare vellet ejusque leges profiteretur, sed nullos prœterea admittebat licet doctissimos, quos hæc illustrium natalium conditio non honestaret. Mens quidem erat præstantissimo Literarum Mecœnati Archinto decursu temporum, cùm altas jecisset radices nobilis hæc studiorum exercitatio, uberrimi proventus, qui inde fluebat, beneficium latiùs extendere; sed bellorum in nostris regionibus strepentium fortuna, cœpta simul & spem omnem ita rescidit, ut nihil præter desiderium adeò decoræ, proficuæque patriis studiis institutionis remanserit; cùm enim reducto ad Austriacam domum Mediolanensis provinciæ dominio, ipsoque Cæsare, atque Augusta Uxore in Urbem nostram felicissimè invectis, universa Procerum cohors necessariis erga Principes suos officiis occuparetur, pluresque illorum varia in remotas plagas tum itinera, tum munera suscepissent, paulatim dissolvi cœpit illustris iste consessus, solitoque magnarum molium infortunio, nemine reparante, tam nobilis Academia memoriam solummodo suam gloriosè ostentat.

§. II.

Arcadum Mediolanensium Colonia.

FElicior sors obtigit Arcadum Coloniæ, quam anno MDCCIV. in hanc Urbem deductam selectus semper nobilium Pastorum Chorus implevit, tantoque plausu ad plures annos prosequuta est Civitas nostra, ut Musas ipsas agresti illorum avena canentes audire videremur, doctusque is cœtus inter præcipua inclytæ hujus Metropolis decora numeraretur. Nemini ignotum reor quantam sui famam excitaverit Romana Princeps Arcadia, quantusque ubique fervor eruditas mentes incesserit, ut acceptis inde legibus, placitisque, sociam quisque in patrio solo Arcadiam statueret, cùm ea de re integros annales condiderit primus ejusdem custos Jo. Marius Crescimbenus, & plura jam volumina conflent illustrium Arcadum vitæ. Gloriam hanc desiderari diutiùs in Urbe nostra noluit Jo Antonius Mediobarbus è doctissima Clericorum Regularium Somaschæ Familia, vir apud nos memoriæ immortalis ob eximias tum sanguinis, tum ingenii dotes, omnigena eruditione florentis; præcipuè verò ob procuratum auctoritate, exemploque suo studiis Mediolanensibus præclarum hoc ornamentum. Redierat ille in patriam è Parisiensi regia Urbe, onustus amore ac laudibus cultissimæ illius nationis, apud quam degens illustria vividæ indolis suæ in re literaria experimenta ediderat. Ut enim reliqua sileam, excitandæ admirationi, probandoque ingenio satis fuerat una ea panegyrica Oratio ad Ludovicum XIV. Regem Galliarum, quæ antiqua & celebriora Romanorum Cæsarum numismata in unius ejusdem Magni Principis laudem inflectens, colligensque, digna visa est, ut tribus linguis excusa, Latinâ, Gallicâ, Italicâ anno MDCCIII. Parisiis vulgaretur, ipsumque Regem Commendatorem promeritus fuit, qui ad præsentius dignationis suæ testimonium, Mediobarbum summis honoribus exceptum, liberali quoque munerum largitione donatum ad nos remisit. Itaque statim ac ille Mediolanensi solo restitutum se vidit, agitare animo consilium cœpit, ut strepens per Italiam Arcadiæ nomen sedibus nostris inferret, duoque in promptu fuere præclari socii ex eadem Somaschensi Congregatione, quæ ferax semper fuit insignium religione non minùs, quàm literatum gloriâ virorum. Alter illorum, nempe D. Joseph Maria de Comitibus, maximo bonorum omnium luctu citius è vivis ereptus est; alter D. Joseph Maria Stampa, severioribus simul Mathematicæ, atque amœnis historiarum, & Rhetoricæ studiis intentus, felicissimi ingenii sui promptitudine, diu Equitum ac literatorum hominum delicium fuit, donec & ipse communem mortalium legem expleret; uterque tamen libris jam editis immortalem sibi apud posteros comparavit nominis famam. Nec arduum fuit ex Nobilium ordine reliquos socios adsi-

adsiscere, qui datis nominibus literariam hanc Coloniam non tam statuerent, quàm illustrarent; Primores siquidem viri jam ex ingenito amore ad studia propensi, tanta alacritate arripuere oblatam opportunitatem exercendi purioris eloquii, tum soluta oratione, quæ solet eruditis hujusmodi confessibus proludium facere, tum constrictis ad leges, numerosque Italicæ, Latinæque poëtices variis lucubrationibus, quas singuli Pastores stato ordine expromebant, ut illico florentissima surrexerit Arcadum Academia, nemini ex ceteris per Italiam sparsis, nobilium carminum gloriâ, concedens. Diu per varias Equitum domos peregrina erravit erudita istiusmodi cohors, in Trivultii Principis Palatio primùm excepta, dein ad Comitis Montii, Equitis in literis versatissimi, Ædes, atque aliò commigrans; cùm æmulis quisque officiis ad se pertrahere honorem eximium studeret, ut proprii lares amœna sedes fierent Arcadicis sociis, & gratissimo universæ Urbi illorum cantu propemodum consecrarentur. Postquam verò Comes Carolus Pertusatus, (nunc Mediolanensis Regii Senatus Præses dignissimus, Magnusque Cancellarius) per omnem ætatem bonis artibus impensissimè deditus, non tam Bibliothecam nulli ex privatis secundam, sed domesticum quoque viridarium ei condidit magnificentiâ, quæ Principem etiam deceret; cùm quæsiti à remotissimis oris selectissimi flores aut per areas distributi, aut in elegantibus vasculis collecti, perpetuum ferme ver conservent, fixæque solo proceræ Cedrorum arbores, tutæ rideant hyemis inclementiam, mobili domo conclusæ, quæ, rigente nivibus tellure, amœnissimæ aulæ speciem refert, eluditque præclaro spectaculo horrorem frigoris ambientis, Arcadum Colonia se se in id domicilium recepit, & hyeme quidem in aula superiore domus, celebriorum Pictorum tabulis, circumquaque ornatâ; cùm verò indulgentior aër amœnissimi Loci libertatem faceret, sub frondenti tecto, quod serpentia per arcus ad artis disciplinam arbusta contexunt, pastorales cantus edebant, suumque Tempe, ac Thessalos campos invenisse ibidem arbitrabantur. Quæ foret egregii hujus cœtus fama, quæ scriptionum elegantia, qui concursus celebriorum ex omnibus Civitatis ordinibus virorum, cùm colligendæ ad literaria exercitamenta Arcadicæ societatis rumor vulgaretur, ita unicuique Mediolanensium Civium ex recentissima memoria compertum existimo, ut iisdem enarrandis frustra calami laborem prodigerem. Id unum in hoc spectabili congressu dolendum erat, quòd quæ auribus jucundissimè insonabant castigatissima carmina, & sermones, hactenus oculis denegentur; universa siquidem, quæ typis dignissima exaravere Arcades nostri, ita modesto hucusque silentio pressere, ut præter aliorum Arcadum morem, quos liberaliores ad præla ornanda videmus, nihil in publicum prodire permiserint, vixque ab illis extorserit hoc communibus desideriis solamen natus olim Augustissimo Cæsari Infans Leopoldus: piaculum siquidem censuere, si privatæ tantummodo ædis angustiis plausus suos tunc concluderent, cùm ob lætitiæ magnitudinem extra se rapta Civitas universa, festivorum ignium ac sacrarum supplicationum frequentiâ, amorem obsequiumque suum Austriaco Principi testaretur. Ex hisce tamen poëticis lucubrationibus, quæ Arcadiæ Mediolanensis nomine excusæ sunt anno MDCCXVI. metiri quisque poterit, quàm ingenioso expolitoque ad omnem perspicuitatem, aureæque ætatis invidiam stylo exerceatur hujusmodi Academia. Addere id præstat, tam præclaram de nobilissimo hoc cœtu opinionem doctis viris insedisse, ut P. Thomas Ceva è Soc. Jesu, vir, cum viveret, summæ apud nos auctoritatis, scientiarumque ac Poëtices laude clarissimus, edendam celeberrimi Poëtæ Francisci de *Lemene* vitam, novis ejusdem laboribus auctam, Mediolanensium Arcadum Coloniæ nuncupaverit, egregios ipsorum conatus, ac singularia in Patriam merita, panegyricâ Epistolâ immortalitati commendans. Seriem illustrium horum Sodalium in libri sui fronte laudatus Ceva descripsit; Pastorale verò nomen, pro Arcadiæ more, singulis attributum, unà cum peculiari Symbolo Mediolanensis Coloniæ, Johannes Marius Crescimbenus in universa Arcadum, & Coloniarum nomenclatura recensuit. Ceterum etiam hæc nobilis ingeniorum exercitatio ferales suas vicissitudines passa est; fervente namque Gallicis primùm militibus Insubrico solo, dein tota bellicis tumultibus Italia strepente, ad graviores curas evocati Proceres Civesque, silentium Musis indixere, donec reddita turbidis hisce annis optatæ pacis serenitate, copia fiat Arcadiæ nostræ Pastoribus fistulas liberius inflandi, festivisque iterum cantibus resonet amœnus ager & aula benignissimi Mecœnatis.

§. III.

Societas Palatina.

NOvum aliud hoc seculo Mediolanensibus studiis decus, & incitamentum contulit Palatina Societas, quæ anno MDCCXXII. coaluit, Sodalesque numerat non tam præclara sanguinis nobilitate, quàm Ecclesiasticorum ac Civilium munerum splendore conspicuos. Statuendo huic literario congressui occasionem præbuit celeberrimus Ludovicus Antonius Muratorius, qui dignum quidem omni laude Opus capaci mente conceperat, sed quod magnitudine ac arduitate sua non modò ancipitem felicis exitus spem detinebat, verùm etiam deterrere videbatur, ut ipsemet per Epistolas mihi non semel significavit. Dolebat vir clarissimus, solam Italiam Literarum matrem carere gloriâ illâ, qua exteræ ferme omnes nationes, inclementius etiam Cœlum sortitæ, fruebantur, ut videlicet collectos in unum corpus rerum suarum Scriptores publicis jam typis donatos viderent. Præcipuè cùm ab exciso Romano Imperio sub Augustulo, usque ad instaurata apud nos studia seculo XV. intermedii temporis historicam seriem alta nox occupet, rarusque admodum Scriptor occurrat, qui densæ tot annorum caligini dissipandæ, atque educendæ in lucem veritati, opportunam præferat facem. Ut igitur hoc à Literis longævum infortunium amoveret, rem grandem meditatus est, mille nimirum annorum historiam, à coævis Scriptoribus tum editis, tum manuscriptis petendam; ita enim non tam depelli posse censebat incuriosam inscitiam, qua circa res gestas superiorum ætatum hactenus laboravimus, sed uberem quoque eruditis omnibus campum recludi, ut de ignotis huc usque, aut implexis inextricabili ferme difficultatum nexu eventibus bellorum, Urbium, Principum, securè differerent, cùm non ex rivulis tantùm haurienda veritas foret, sed fontes ipsi exhiberentur, testimonia videlicet eorum, qui aut præsentes, aut proximi ætate, quæ oculis auribusque suis fideliter exceperant, sincera narratione ad posteros transmisere. Verùm quis tanto labori auxiliares manus præstaret; quis vadem se præberet immanium sumptuum, quos edenda in publicum tot voluminum moles absorbere procul dubio debuisset? Quod pertinet ad rem literariam, maxima jam ex parte diligentissimè Muratorius exegerat, susceptis per Italiam longis itineribus, ut insignes Bibliothecas evolveret, & celebriora lustraret Archiva; quin etiam amicorum fidem ad illustrem hanc spartam adjuvandam repetitis literis sollicitavit. Minora tamen omnia hæc videbantur, quam quæ posceret rei amplitudo, ut dignum Literariæ Reipublicæ expectatione, ac desideriis opus prodiret. Unus enim ipse tot aliis munerum suorum curis distractus, nec satis firma valetudine utens, minimè se parem credebat exhauriendæ tam vastæ provinciæ, cui ut pro votis responderet, necessarium erat pingue ocium, & patientissimus labor, tum in conferenda cum antiquis codi-

cibus

cibus veterum auctorum ferie, delectuque habendo variarum lectionum; tum in comparanda nova manuscriptorum supellectile, quibus expiscandis illustrandisque celerior exigebatur sedulitas, ne ad tœdium usque eruditorum, in longum senium editio protraheretur. Bono autem omine effectum est, ut Philippus Argelatus, literariæ Reipublicæ jam notus, mihique singulari amicitia conjunctus, Mediolanum adventaret. Re siquidem cum Patriciis literatisque viris communicata, obex omnis evanuit, difficultate ipsa alacritatem inspirante, ut dignum Mediolanensibus animis opus aggrederentur. Statuta itaque est literaria Societas, quæ opibus simul & ingenio magnæ huic editioni absolvendæ insudaret; indicta peritis artificibus cura, ut in Urbe nostra nitidissimos funderent characteres; quæsitum denique Augustissimi Cæsaris Caroli VI. patrocinium, ut pretium labori auspicii majestas augeret. Et sanè tam grata fuit Austriaco Imperanti sapiens ista Equitum Mediolanensium solicitudo, ut pluribus clementissimæ Beneficentiæ muneribus donatam eorundem typographiam, fixo insuper domicilio collocandam mandaverit in ipso Regio Ducalique Palatio, unde etiam *Palatinæ* nomen Societas ista desumsit. Nec minoris momenti lætitia fuit, qua se perfusum sensit ex insperato hoc nuncio Muratorius ipse, qui animos illico resumens, manuque impigra calamum stringens, adornandæ tot seculorum historiæ totum se contulit. Non aliis verbis id referendum existimo, quàm quibus idem vir Clarissimus rem totam enarrat in præfatione, Operi universo præfixa, ita prope finem, professus: „ Atque hìc res poscit, ut tandem explicem, cujus beneficio tot historiarum editionem, tantamque voluminum molem literario Orbi polliceri, ac tradere cœperim; quod etsi extra Italiam minimè rarum sit, certè in Italia rarissimum non injuriâ dicendum est. Dicam ergo: hos animos mihi fecit & facit illa mea, amplissima illa, mihique velut altera patria summè dilecta Urbs, ubi adhoc *antiqui*, hoc est aurei, *mores* ab Ausonio ante tot secula laudati vigent, inclyta Insubrum Metropolis Mediolanum. Illa nempe, quæ me juvenem amplexata est, amavit, & honoribus auxit, eadem & nunc me ad illustrandas Italicas antiquitates currentem, juvandum suscepit. Vix enim à Philippo Argelato Bononiense, qui primus novit, & avidè excepit, ac deinde totis lacertis promovit, illuc allatum est consilium meum, quum continuò exarserunt Nobiles ii viri cupiditate, præstandi tam insigne beneficium literis, & subinde neque diligentiæ, neque pecuniæ pepercerunt, ut publicum bonum, mecum inito fœdere, non solùm apud Italos, sed & apud remotas gentes propagarent. Neque id mirum; nam in præclarissima illa Urbe, nostris potissimùm temporibus, complures Cives nobilitati generis, amorem & peritiam literarum singularem conjungunt; cujus rei luculentum specimen, ut spero ac ominor, futura est apud præsentes & posteros, eadem hæc per ipsos procurata insignis editio. Nunc autem eorum nomen aperiendum foret, singulisque reddendæ essent gratiæ, & totius quidem Literariæ Reipublicæ verbis: verùm quæ illos modestia ornat, meo quoque calamo compedes hactenus injecit; quos tamen si quando frangam, ignoscent illi, quòd hanc unam viam rependendi aliqua ex parte beneficii mihi penitus ereptam noluerim. ,, Hucusque Muratorius, non modò ob præclara ingenii ornamenta, verùm etiam ob gratum candidumque animum eximiè laudandus; Quid autem nobilium curarum ac literarii laboris impenderit Palatina Societas in hac perdifficili instituenda editione, alieno pensandum judicio relinquimus, ne domestici testimonii laudem proferentes, nostra plus æquo jactare videamur. Plura recensuit in prævia sua ad universum opus Epistola Philippus Argelatus, uberiora intulit in suum *Specimen Historiæ Academiarum eruditarum Italiæ*, editum Lipsiæ anno MDCCXXV. Johannes Jarkius; reliquam diligentissimam curam, quæ socios nostros in dies exercet, ut plenior illustriorque ad Eruditorum manus editio ista perveniat, prodeuntia in lucem felici successione, & summo excepta plausu per omnes Europæ nationes, ipsa exemplaria, quæ ad triginta quinque volumina excrevere, satis superque loquuntur. Cæterùm tutò, ac citra invidiam, affirmare possumus, ex quo ars typographica in Italiam penetravit, nullum magnificentius ac studiis excitandis opportunius opus è prælis nostris prodiisse, totque expensis, vigiliisque strenuè susceptis in hoc parando publico beneficio, datum fuisse à Mediolanensibus Palatinis Sociis illustre exemplum, ut Itala natio sui tandem meminerit, natumque ad magna quæque tentanda ingenium exercens, transmarinarum gentium solertiam in literis æmuletur, nec sibi inuri ab exteris probrosam hanc notam patiatur, quòd ab Archivis, Bibliothecisque nostris pulverem decutiant peregrinæ tantùm manus, & pretiosis eruditæ antiquitatis spoliis in remotas oras translatis typos suos ornent, gloriam sibi divitiasque, ex otio ac negligentia nostra comparantes.

§. IV.

Alterum Nobilium Collegium.

Singulare quoque elogium sibi hac ætate promeriti fuere Clerici Regulares S. Pauli, in S. Alexandri Cœnobio degentes, qui rem moliti, arduam sanè, sed quæ hujus Metropolis gloriam, & Literarum studia summoperè amplificaret, eandem totis lacertis non tam promovere conati sunt, verùm etiam absolutam summa cum laude reddidere. Florebat in hac Urbe Collegium Nobilium sub disciplina Patrum Societatis Jesu, equestrium omnium artium ac scientiarum exercitatione cultissimum; tantaque erat apud nostrates, exterosque opinio egregii Magisterii, quo ibidem nobilis juventus ad solidiora quælibet pietatis, & studiorum præcepta informabatur, ut illuc undequaque confluerent illustrioris sanguinis adolescentes, vixque sufficerent capaces Aulæ excipiendis, qui ex universa properabant Italia, præclaris Alumnis. Censuere itaque Patres, Barnabitæ appellati, gratissimam inclytæ huic Civitati operam se navaturos, si alterum Nobilium Collegium recluderent; ita enim & uberius commodum instituendæ equestri juventuti parari, & celebrius nomen Mediolano fieri posse arbitrabantur, gemino ad nobilium educationem hic vigente Athenæo, quod, si unico decorentur, reliquæ Urbes in eximiæ gloriæ argumentum traducunt. Quin etiam spes erat fore, ut utriusque Collegii adolescentes, acti honoris stimulo, quo nihil validius ad inflammandos Equitum animos, æmulo in studiis, bonisque artibus fervore incalescerent, ne contentione ac fructu laborum palmam invicem concedere viderentur. Comparatæ propterea sunt anno MDCCXXIII. ædes proximæ Sancti Alexandri Templo; jacta insignis Ædificii fundamenta; collectæ, distributæque in classes Nobilium juvenum turmæ, tam prospero eventu, ut Indi amnis in modum, quem statim ab initio aquis ditissimum fluere Plinius admirabatur, vix ullam hoc Collegium infantiam persenserit. Accessit augendo illius splendori propitia Augustissimi Cæsaris Caroli VI. clementia, qui egregiis Clericorum Regularium S. Pauli conatibus Patrocinii sui decorem indulgens, effecit, ut honoris gratiâ Collegium illud *Imperiale* appellaretur, adscriptique eidem Nobiles juvenes aureæ Aquilæ signum pectori affixum gestarent. Quis autem artium ingenuarum cultus, quæ in studiis fervida exercitatio, proventusque eximius in tam modico annorum numero, novâque istâ literarii curriculi arenâ succreverit, enarrare minimè est opus, cùm Soli

præferre facem id foret, tota plaudente Urbe publicis experimentis, quæ vivida ea juventus ferme per singulos menses confluentium Equitum, ac Sapientium virorum oculis præbet. Omittere nequeo, beneficium illud, quod superiùs innuimus, ex voto contigisse, ut videlicet æmulatione studia nobilius incrementum acciperent; dum enim recens hoc Equitum Collegium comparandæ sibi famæ insudaret, vetus alterum conservandæ partæ jam gloriæ adlaboravit; utque publicum specimen daret peculiaris in literis institutionis, anno MDCCXXVIII. Alumnum produxit, Comitem Antonium Joseph Rezzonicum de Turre Novocomensem, qui integram Academiam in se uno colligens, pollicitus est ex tempore se responsurum cuilibet interroganti de sacra, prosanaque historia antiqua & recenti, genealogica Principum serie, Chronologicis Epochis, ac universa terrarum Orbis Geographia: nec promissis defuit, pluries in arenam descendens, variique generis dubia inexpectatò proposita evolvens, nondum quatuor lustrorum adolescens, admirantibus omnibus facilis eloquii nitorem, ac portentum memoriæ inclamantibus, quæ tot implicatis dissitisque rebus enodandis præsentissimam se ostendebat.

§. V.

Academiæ Celiæ initia & leges.

CLaudit hanc dissertationem literarium aliud institutum, quod licèt vitio temporum informe adhuc sit, gratum nihilominus memoremque animum posteritatis meretur, cùm ad instaurandam augendamque in Urbe nostra scientiarum, & Mediolanensis nominis gloriam conspiret, plausumque sibi non minùs, quàm admirationem, peculiari hoc titulo vindicet, quòd à Fœmina sexum suum vincente meditatum, incœptumque fuerit. Celebre per universam Europam nomen est Comitissæ Celiæ Grillæ Borromeæ, Hispaniarum Magnatis, quæ aviti generis claritati, doctrinæ omnigenæ splendorem nectens, in præsentis ætatis miraculum trahitur. Linguas siquidem non domesticas modò, Etruscam, Latinam, Hispanicam, Gallicam, Anglicam, Theutonicam, sed exoticas quoque, Arabicam præcipuè, callens, eò studiorum suorum nobilem curam adduxit, ut amœnioribus omnibus disciplinis exculta, Rhetoricâ, Historiâ, Geographiâ, Philosophiâ, in abstrusiores etiam Mathematicas scientias, Geometriam, Astronomiam, Arithmeticam, Algebramque, capacem mentem invexerit, atque una hæc illi deliciis omnibus carior voluptas fiat, continentes diei noctisque horas aut sapientium virorum colloquiis, aut eruditis Lectionibus, & calamo detinere. Hinc frequens ad illius ædes fervet concursus non tam literatorum Civium, quàm exterorum, quorum nonnullos ab ultima Saxonia profectos egomet audivi, nihil in hac Urbe, tot insignibus monumentis referta, enixiùs requirentes, nisi ut ipsam inviserent. Frequentius est epistolare cum remotis Urbibus commercium, cùm celeberrimi quique Literarum cultores per Italiam, Gallias, Angliam, Germaniamque, ad illam mechanica inventa, experimenta philosophica, problemata mathematica, veluti ad oraculum dirigant, eamque certatim ambiant Mecœnatem, ejusdem nomini edenda in lucem volumina inscribentes. Sileo eximia ornamenta ingenii animique, quibus abundè adeò insignitur, ut qui illius consuetudine familiariùs usi sunt excellentiores quoque Sapientia viri, candidè fateri debuerint, præclaris ejusdem dotibus non æquari modò publicam famam, sed vinci. Ad ipsius autem laudem immortalem id unum sufficit, quod magnis ausibus, & regio planè animo, ut superiùs innuebam, Mediolani tentavit. Ferre non poterat Matrona magnanima instructissimas scientiis omnibus Academias florere tantùm in longinquis regionibus, Parisiensem, Londinensem, Berolinensem, immo nec deesse in Italia ipsa gloriosa hujusmodi exempla, Florentiæ, Pisis, Bononiæ, ubi depulsa superiorum ætatum ignava credulitate, ignis, atque aer ad trutinam revocantur, Arborum Seminumque anatome instituitur, genuina Insectorum origo indagatur, aliaque id genus naturæ arcana, hactenus altâ involuta caligine, repetitis experimentis improbo labore, atque expensa peractis, in lucem felicissimè producuntur; Metropolim verò istam, olim cultiorum disciplinarum Matrem ac Magistram, illustribus hisce studiis carere, rubiginemque ingeniis affundi, non penuriâ ingentium virorum, sed Mecœnatum raritate, qui propitia manu jacentes Literas erigerent, foverentque. Cogitavit itaque Borromæis in Ædibus florem ingeniorum colligere, ac physicis præcipuè experimentis edendis operam dare, parata pinguem omnem censum, quem ad muliebris Mundi sui pompam instruendam quotannis reciperet, in usus literarios liberali sumptu profundere. Nec ulli diligentiæ, aut invitamentis pepercit, ut huic Academiæ gloriosa donaret initia. Habito siquidem pluries cum Civium nostrorum doctissimis erudito congressu, è Patavina quoque Urbe evocavit celeberrimum virum Antonium Vallisnerium, qui utpote naturalis historiæ peritiâ hoc seculo facilè Princeps, vix credi potest, quantum contulerit excitando hujusmodi studio, cùm nova semper in dies proponerentur rerum examina, inter quæ prætereunda non est anatome Viperarum; illius namque sedula indagine explorari contigit, quænam foret acerrimi veneni sedes; an per intimos dentium tubulos in attactum morsu sanguinem virus deflueret, ut nonnulli opinati sunt, quos refellit celeberrimus Franciscus Redi (g), asserens nihilominus à summa radice ad extremum aculeum vacuos verè intus esse Viperarum dentes, quod tamen crebris initis observationibus, admotisque etiam exquisitissimis christallinis lentibus minimè nobis compertum fuit; quin immo contrarium potiùs innotuit, cùm pluries instituto diligentissimo examine, nullus unquam interior meatus occurrerit, sola que proximior radici pars patens reperta fuerit, solida crassitie reliquum occupante. Inquirere item peculiare studium fuit, qua celeritate perculsi hoc veneno Pulli interirent, aut infuso statim per vulnus antidoto convalescerent; recisane capita viperarum veneficam vim servarent perimendi, quos compressis casu, aut industriâ dentibus pupugissent; quo temporis intervallo obirent viperæ ipsæ ad ferales sibi invicem morsus inferendos incitatæ; num exclusi ovo, sed adhuc inclusi matris utero viperei fœtus insitum à natura exitiale virus foverent; educti enim ferro, atque ad morsum Pulli confestim adacti, laceravere quidem cutem, sanguine elicito, sed citra mortem sauciati animalculi. Hæc atque alia quamplura in frequenti sapientium corona agitata fuere, quæ, si propitia cœptis sors arridebit, dissertationibus illustrata in publicum proferentur. Neque minor fuit Historiæ cura, in qua mihi ipsi non semel honos delatus est, proposita dubia de antiquitate Genealogiarum illustrium, ac Regnorum titulis integra oratione exsolvendi. De Mathesi verò frequentissimè ibidem pertractatum est cum præcipuis hujus scientiæ luminibus Thoma Ceva, & Hieronymo Saccherio è Societate Jesu, aliisque peritissimis viris tum in hac Urbe degentibus, tum è remotis regionibus itineris gratiâ huc adventantibus, quorum nemo est mathematicis disciplinis insignis, qui ad Comitissæ Celiæ Borromeæ domum, tanquam ad Athenæum Sapientiæ, doctos habiturus sermones non confluat; quin etiam recentissimè è Venetis oris accersivit egregium Mathesis Professorem Johannem Cribellum Somaschensis Congregationis, eumque domestico exceptum hos-

(g) *Tom. II. edit. Venetæ anni 1712. pag. 34.*

hospitio diu magnificè fovit, ot ejusdem doctrinâ, editis libris Italiæ jam notâ, propius largiùsque perfrueretor. Attamen tot laboribus, industriisque nondum obtentum est, ut perennis ea statueretur Academia, quæ vastam tantæ Dominæ mentem impleret. Cùm enim, qui eidem componendæ selecti fuere insignes doctrina viri, aliò ut plurimùm officiorum suorum urgentibus curis proficiscantur, raró admodum baberi queunt Academici congressus, quos singulis hebdomadis ter cogendos excelsa Institutrix designaverat, itaut altera dies Philosophicis examinibus, altera Historicis, Mathematicis alia inserviret; hac enim ratione genio cujuspiam, non omnia pari jucunditate excipientis, satisfieri posse facilibs arbitrabatur. Præterea rerum parandarum farrago, ac copiosa supellex instrumentorum, quæ ad Astronomicas observationes, & experimenta tum physica, tum mathematica, accuratissimum præsentis Seculi studium exposcit, absolvendo huic nobili Instituto moram non levem injecit; cùm tanto confestim instruendo apparatui minimè par foret privatæ fortunæ opulentia, nec digna putaretur Cleliæ Borromeæ animo Academia, quæ ceteris per Europam sparsis invidere posset commodum scientiarum. Interim adhibitis in consilium Sapientibus viris, Antonio præcipuè Vallisnerio superiùs laudato, digestæ leges sunt, regulæque statutæ, ut cum splendore ac fructu studiorum prodire aliquando in publicum queat Literarium boc institutum; nec abs re erit easdem hic per compendium referre, cùm Academica hæc Respublica, antiquæ Romæ in morem, suas quoque XII. tabulas in hunc modum condiderit.

I. Admittendi in hunc Cœtum, præter natalium honestatem, conspicui erunt aut scriptis jam vulgatis, aut novis inventis ingeniique raritate, cureturque præstantia, non numerus sociorum.

II. Literarii congressus bifariam dividentur, in publicos, privatosque; hi postremi frequentibs habebuntur, rariùs primi, sed ea soliditate doctrinæ, quæ majestatem spiret, animosque instruat, non inani verborum pompa auribus tantummodo blandiatur.

III. Argumenta in congressibus petractanda ex omni Scientia, atque Arte liberali peti poterunt, ea tamen conditione, ut coctam recoctamque crambem minimè apponant, sed in iis versentur, quæ novitate, aut Rei, aut Illustrationum amplificare valeant studiorum proventum; nec multum intererit Mathematica ne sint, an Mechanica, Physica, Botanica, Medica, Anatomica, Chymica, dummodo quod proponitur, alieno labore exhaustum non sit, lucique publicæ jam donatum.

IV. In iisdem exponendis liberum erit uti Latina, aut Italica lingua, sique placebit, etiam Araba, Græca, aliisque cæterarum Nationum, quarum studium Academicis ignorum prorsus non fuerit. In votis tamen foret, ut Italica præferretur, ne vinci amore ac cultu nobilissimæ hujus linguæ videamur à Gallis, Anglis, Germanis, non secus ac olim Græcia, Latiumque, certatim curantibus, ot nativus illorum sermo longè latèque protendatur.

V. Cùm præcipuus hujus Academiæ scopus sit augmentum Scientiarum Artiumque nobilium, perpetuo exilio inde arcebitur Poësis omnis Italica, seu Latina, ac quicquid Rhetoricas tantummodo Veneres sapit, solumque studium admittetur veterum Inscriptionum, Lapidum, Nummotum, Iconum, Instrumentorum Militarium, aut Sacerdotalium, aliarumque id genus venerandæ antiqoitatis reliquiarum, ad sacram profanamque historiam spectantium, quas aut eruderari in præsentiarum contigerit, aut jam effossas nondum genuina explicatio illustraverit.

VI. Quæ ad Religionem pertinent, vetitum sit in periculosæ criticæ examen producere, sed intacta Theologis relinquantur. Commenta verò Rabbinica, Philosophiæ Mosaicæ, & reliquæ omnes scholasticæ tricæ, quæ infelici temporis dispendio nullum dilucidandæ veritatis fructum ferant, prorsus eliminentur.

VII. Qui à secretis erit, curam geret literarii commercii cum exteris Academiis, virisque per Europam doctrina illustribus, ut quidquid ad Scientiarum Artiumque liberalium incrementum alibi tentatur, in Academicis congressibus referat. Ephemerides item Literatorum, atque Acta insignium Academiarum typis credita comparabit, ne quidquam ignotum Sodalibus sit, quod ad ulteriora indaganda lucem normamque suppeditet. Eadem nobilis curiositas quemlibet Academicum incendet, ut melioris notæ libros conquirat, discatque methodum veræ Philosophiæ, tanto cum fœnore studiorum, ætate bac nostra florentis.

VIII. Animalium rariorum, si quæ vel casu, vel ex industria huc deferri contigerit, diligentissima educatio instituatur, ut in eorundem naturam, & mores securibs possit inquiri; eorum verò, cùm obierint, exquisita anatome fiat, atque in Academiæ acta referatur quidquid peculiaris observationis emerserit, tum ut historiæ animalium novum aliquod tamen addatur, tum ut Scriptorum, qui de illis plura mendaciis scatentia confidentiùs venditaverunt, errores emendentur. Plantarum quoque exoticarum ac familiarium, Aromatum, Remediorum, ac præsertim herbarum, quarum incredibilem virtutem Botanicæ jactitant officinæ, experimenta non desint, ne præjudicium laudum famæque incautos decipiat, salutisque ac crumenæ dispendio constet ociosa credulitas. Nihil denique, quamvis vulgare ac domesticum negligatur, quod triplici Regno naturæ illustrando aptum sit; studium præcipuè Insectorum, cùm genus boc amplissimum nondum exactè innotuerit, novaque in dies, citra cogitationem ac fidem, admirationis materies occurrat, atque ideo diligens ipsorum indagatio pars sit deliciarum hujus seculi, tota in minimis quoque natura elucente.

IX. Plurimùm conferet ad decus, & literariam exercitationem Academiæ suscepta ab aliquo Sodalium peregrinatio per circumjectos nostris regionibus montes, ut patienti labore perscrutetur eorumdem structuram, imbutas vario colore terras, erumpentium è culminibus fontium originem, latentes metallorum fodinas, Thermales aquas, herbas salubres, depictas in marmoribus arbores, pisces inter strata compressos, ac marina corpora in lapidem obdurata, conchasque rigenti sub cortice crystallinam medullam tegentes, quidquid denique miro naturæ opificio, aut etiam lusu, peregrinum & commendabile occurret; neque enim credi potest pulcherrimam hanc Italiæ partem carere hisce naturæ divitiis, quibus affluere asperrimas Rhetiæ, Germaniæque rupes jam novimus, ex vulgatis montanis itineribus, æneisque tabulis, reconditam omnem illarum opulentiam minuta descriptione testantibus. Si semel tantùm quolibet anno, repente Vere aut Autumno, quispiam ex Academicis eruditam hanc curam suscipiat, brevì fiet, ut peragratis alternatim proximis montibus, condi commodè possit universa naturalis historia nobilissimæ hujus regionis. Id autem procul dubio insigne studiis nostris decus comparabit, cum novis apud nos peractis experimentis, philosophica lance expendi possint tùm veterum placita, tum recentium sententiæ, quæ oraculi in modum ab exteris Scriptoribus nobis hactenus ista negligentibus obtruduntur.

X. Longè præstantius foret si Academicum aliquem ad remotiora itinera solicitaret nobilis amor invisendi non modò celeberrimas Europæ Urbes, sed quoque Asiæ, Africæ, sique ultro ferri placet, etiam Americæ. Instrui siquidem posset, ut diligenti ea indagine, quæ doctum decet, rariora quælibet naturæ aut artis portenta intimè scrutaretur, eaque per Epistolas Academiæ communicaret, diversi generis animalia, insecta, plantas, ac quidquid naturalem Medicamque historiam illustrare valet, in tabulas

bulas

bulas suas referret, Astronomicas quoque ac Geographicas observationes instrueret, Indumenta, Leges, moresque gentium describeret, nihil neglectum omittens, quod eruditioni, aut scientiis juvandis proficuum censeret; Cùmque omnis natio peculiare aliquod artificium aut arcanum, humanis usibus opportunum nobisque ignotum custodiat, omni studio ac diligentia curandum erit, ut ejusdem perficiendi regulæ addiscantur, atque ita, ingeniosis remotarum gentium laboribus inventisque, non tam Academia ad eruditionem, quàm ad publicam utilitatem Patria hæc nostra ditescat.

XI. Cùm nec omnibus studiis explendis par esse possit uniuscujusque Academici ingenium, nec si vires etiam suppeterent, id patiatur brevitas vitæ, atque aliarum curarum necessitas, sua cuique ex Sodalibus literaria provincia designabitur, ne dum multa turmatim persequi nititur, vago ac perfunctorio errans labore, nulla perficiat. Erunt itaque in hoc selectissimo Cœtu, qui Philosophicis tantummodo disciplinis, quique Historicis, Anatomicis, Mechanicis, Geometricis, aut Astronomicis scientiis sudores suos singillatim impendant. Ita enim de peculiari studio suo quisquis admonitus in id unum incumbet, ut in ea facultate, quam excolendam suscepit, excellere curet, novosque semper nisus intendat, ut dignè pro injuncto sibi munere Academicorum expectationi respondeat. Sui quoque dies explanandæ cuilibet disciplinæ statuentur, non secus ac horarum modus, qui nimiam arceat prolixitatem, ut locus omnibus esse possit opes ingenii sui in publicum proferendi; sique aliquid enucleatius pertractandum longiori temporis spatio indigebit, ad alterum Academicorum congressum, indicato interim argumento sermonis, aut experimenti, remittetur.

XII. Ne verò, quæ tot vigiliis curisque hìc perficiuntur, ignavo marceant consepulta silentio, eadem in publicam studiorum utilitatem, decusque Academiæ typis vulgentur. Id tamen sedulò cavendum erit, ne edendis in lucem Academicis Actis obstringatur Publico fides in singulos menses, aut annos. Persæpe siquidem contigit, ut ejusdem liberandæ curâ, prodeant statis temporibus libri, æquali cæteris mole, sed non æquali rerum soliditate; cùm paginis ad justam mensuram implendis plura futilia vanaque interserantur. Editionum itaque arbitrium integrum sit penes prudens Societatis consilium, ita ut præclara & nova, quæ diuturnis experimentis studiisque adnotare licuerit, eo tantùm tempore prælo committantur, cùm digna plausu Literariæ Reipublicæ, bujusque Academiæ celebritate materies colligetur.

Hucusque leges ac monita. Reliqua ad optimum Academiæ regimen, Magistratuum literariorum delectum, ordinem subselliorum ac recitationum spectantia, postremam adhuc manum expectant. Actum quidem est de nomine, quo à ceteris secernatur, idque communibus votis seligi placuit, ut appellari indidem debeat *Academia Clelia vigilantium*. Ex stemmate verò Sapientissimæ Patronæ desumptum fuit erigendi symboli corpus, Grillus videlicet, adjecto Lemmate *noctuque diuque*. Faxit Deus, ut quæ de Literis egregiè adeò benemerita est Borromæa Matrona, vegetam in longum Ævum vitam producat; Neque enim dubitandum est fore, ut, quæ ingentibus animis cœpta sunt, tanta sub Auspice, felicissimos progressus exitusque sortiantur. Excitandis profectò generosa æmulatione studiis sola hæc ipsa initia sufficient; pudebit siquidem sapientes viros amore scientiarum à fœmina vinci. Sanè cùm hujus Instituti celebris fama exteras regiones ita pervaserit, ut non tam Hiacyntus Gimma (h), & Johannes Jarkius (i) dignum censuerint, quod inter celebriorum Italiæ Academiarum monumenta recenseretur, sed conspicui quoque doctrina & scriptis Literarum cultores Borromæis sociis adscribi fervidis votis curaverint, indecorum videretur, si quos vividior sortis suæ sensus accendere deberet, frigidi inertesque jacerent Mediolanenses Cives, nec inductum ad immortalem nostræ Metropolis gloriam cultumque scientiarum nobile hoc studium totis lacertis urgerent. Hac spe firmissima nixus calamum lubens depono, posteris argumentum relinquens, ut hujusmodi Commentarium De Studiis Mediolanensibus, à me hactenus brevì manu compactum, uberrima rerum præclarè gestarum additione imposterum illustretur.

MONITUM AD LECTOREM.

Hoc loco Clarissimus Saxius in prima istius Prodromi editione Elenchum inseruerat Operum omnium à Cardinale Federico Borromæo conscriptorum tam Latino, quàm Italico idiomate, quem ab hic inserendo abstinemus, quum in Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium post Vitam Friderici ejusdem, juxta morem, editus reperiatur. Ne igitur bis in eodem Volumine ipsissima verba recudantur, neve, ut vulgo dicitur, recoctam crambem apponamus, ad pag. 597. hujus Tomi Lectorem humanissimum amandamus.

(h) *Hist. liter. Italiæ Tom. II. cap. 38. §. 24.*

(i) *Specimen Hist. Academiar. Italiæ §. XVII.*

ELENCHUS

Operum tum Manuscriptorum, tum Editorum Federici Borromæi Cardinalis Archiepiscopi Mediolanensis.

Libri Latinâ linguâ editi.

Literæ de Ecclesiastica Jurisdictione ad Regem Catholicum Philippum II. *Mediolani* 1596.

De absoluta Collegii Ambrosiani in literis institutione libri sexdecim. *Mediol.* 1616.

Plebanatum Visitationum exordia: Tractatus ad homines agros colentes: Tractatus ad Clerum Plebanum. *Mediol.* 1616.

De Ecstaticis mulieribus, & illusis, libri quatuor. *Mediol.* 1616.

Pallas compta, seu de bonarum artium cultu liber unus. *Mediol.* 1617.

De prudentia in creando Pontifice Maximo liber unus. *Mediol.* 1617.

Salomon, sive opus Regnum, liber unus. *Mediol.* 1617.

De naturali Ecstasi liber unus. *Mediol.* 1617.

De vita perfecta liber unus: De acquirendo Orationis habitu liber unus: De assidua Oratione liber unus: De vario Revelationum, & illusionum genere liber unus. *Mediol.* 1617.

Vita Catharinæ Senensis Monacæ Conversæ libri tres. *Mediol.* 1618.

Epistolarum domesticarum liber unus: Patentes Literæ. *Mediol. sinè anno, certè post* 1629.

De moribus Christi libri quatuor: De moribus Beatæ Virginis Mariæ liber unus: De Evangelicæ narrationis dignitate liber unus. *Mediol.* 1619.

De variis amoris moribus liber unus. *Mediol.* 1620.

Ad aridam mentem epistola. *Mediol.* 1620.

Tractatus ad sacras Virgines Volumen primum. *Mediol.* 1620.

De tribus vitiis Superbia, Avaritia, Concupiscentia libri tres. *Mediol.* 1620.

Notæ in duodecim Prophetas minores. *Mediol.* 1620.

De actione Contemplationis libri quatuor. *Mediol.* 1621.

De vera & occulta Sanctitate libri tres. *Mediol.* 1621.

Observationum in Apocalypsim libri septem. *Mediol.* 1622.

De Presbyterio liber unus. *Mediol.* 1622.

De fugienda ostentatione libri duo. *Mediol.* 1623.

De Villa Gregoriana, seu de contemptu Delitiarum liber unus. *Mediol.* 1623.

De non vulgari existimatione & fama, seu de Pii IV. laudibus, Apologia contra Onuphrium Panvinium liber unus. *Mediol.* 1623.

De Delectu ingeniorum libri duo. *Mediol.* 1623.

De Consiliariis Disputationes duæ. *Mediol.* 1623.

Tractatus ad sacras Virgines Volumen secundum. *Mediol.* 1623.

Philaghios, sive de amore Virtutis libri duodecim. *Mediol.* 1623.

Parallela Cosmographica de sede, & apparitionibus Dœmonum liber unus. *Mediol.* 1624.

De providentia Dei, & illius permissione cum malignis Spiritibus liber unus. *Mediol.* 1624.

De cognitionibus, quas habent Angeli, & Dœmones liber unus. *Mediol.* 1624.

De Pictura sacra libri duo. *Mediol.* 1624.

Musæum Bibliothecæ Ambrosianæ. *Mediol.* 1625.

De rebus inveniendis liber unus. *Mediol.* 1625.

De ordine rerum liber unus. *Mediol.* 1625.

De nonnullis Sacræ Scripturæ locis passim usurpatis libri duo. *Mediol.* 1625.

De Gratia Principum liber unus. *Mediol.* 1625.

De exercitatione, & labore scribendi libri tres. *Mediol.* 1625.

De addiscendis scientiis ad Comitem Federicum Borromæum liber unus. *Mediol.* 1626.

De Selectis divinarum rerum probationibus libri tres. *Mediol.* 1626.

De suis studiis Commentarius. *Mediol.* 1627.

De primis rerum nominibus libri duo. *Mediol.* 1627.

De Pythagoricis numeris libri tres. *Mediol.* 1627.

De Caballisticis Inventis libri duo. *Mediol.* 1627.

Canticorum explanatio juxta literalem sensum. *Mediol.* 1627.

Conciones sacræ dispositæ per tempora, & annos, prout recitatæ fuerunt. *Mediol.* 1627.

Conciones sacræ Volumen IX. *Mediol.* 1627.

Cypria sacra, sive de honestate, & decore Ecclesiastici moris liber unus. *Mediol.* 1628.

De actibus Prudentiæ libri quatuordecim. *Mediol.* 1628.

De Laudibus divinis libri tres. *Mediol.* 1628.

De Linguis, Nominibus, & numero Angelorum libri tres. *Mediol.* 1628.

De sacris libris Theoreticis tractatus XVII. *Mediol.* 1629.

De insanis quibusdam tentationibus liber unus. *Mediol.* 1629.

De Miraculis Gentilium liber unus. *Mediol.* 1629.

I 2 De

De Vita Contemplativa, sive de Valetudine Ascetica libri duo. *Mediol.* 1630.
De sacris nostrorum temporum Oratoribus libri quinque. *Mediol.* 1632.
De Episcopo Concionante libri tres. *Mediol.* 1632.
De Christianæ mentis jucunditate libri tres. *Mediol.* 1632.
Meditamenta literaria. *Mediol.* 1633.
Conciones Synodales Volumen primum. *Mediol.* 1633.
Sacrarum Concionum Volumen secundum. *Mediol.* 1633.
Consolatoria, atque adhortatoria Oratio ad Episcopos, *sinè anno*.
Constitutiones Collegii, ac Bibliothecæ Ambrosianæ, *sinè anno*.

Opera Italicè edita.

Vita della M. Suor Caterina Sanese Monaca convertita libri tre. *Milano* 1618.
Della Villa Gregoriana, o sia del disprezzo delle delizie. *Milano* 1624.
De' piaceri della mente Cristiana libri tre. *Milano* 1625.
L'Idiota, ovvero della facilità dell'orare. *Milano* 1626.
Delle Laudi Divine libri tre. *Milano* 1632.
La Grazia de' Principi. *Milano* 1632.
Ragionamenti Sacri Sinodali, ed altri:
Volume I. *Milano* 1632.
Volume II. *Milano* 1633.
Volumi III. IV. e V. *Milano* 1640.
Volumi VI. VII. VIII. IX. e X. *Milano* 1646.
Ragionamenti Spirituali, fatti alle Monache dell'Insigne Monastero di S. Marta di Milano, dati in luce dal Prete Gio: Zucchetto. Volume I. *Milano* 1673. Volume II. *Milano* 1676.

Opera Latina manuscripta.

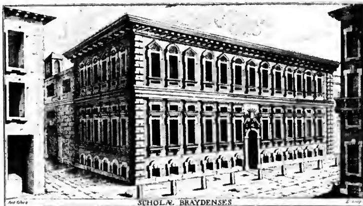
Plura spectantia ad regimen Ecclesiæ Mediolanensis.
Eloquentia extemporanea, idest Sermones variis in Locis, ac Festis diebus ex tempore habiti.
Conciones de veræ pœnitentiæ impedimentis, aliisque rebus.
Collatio Psalterii Ambrosiani cum Romano juxta editionem emendatiorem jussu Clementis VIII. factam.
Caldaica paraphrasis Psalmorum quomodo, & quibus in verbis differat à Vulgata: Item Syriaca, & Arabica impressa.
Argumenta Psalmorum ex textu Syriaco, juxta divisionem Hebraicam.
Notæ ad Sacros Sermones.
Parallelum Vitæ Jesu cum Vita Adæ.
De cultu piarum exercitationum intra privatos parietes.
Lectiones in Jonam.
Apparatus ad Conciones diversas.
Promtuarium eruditionum cum indice Latinè, & Italicè.
Notæ in Psalmos.
De sacris, & solitariis peregrinationibus libri duo, manu ipsius conscripti. Iidem etiam Italicâ linguâ.
Lectiones de Vita Sanctorum, cum Commentariis ad modum Martyrologii.
De Pestilentia in Urbe Mediolani anno 1630. grassante; ejus manu exaratus liber.

Opera Italica manuscripta.

Trattato sopra le Versioni della Scrittura Sacra fino al Libro IV. de' Re.
Trattato sopra il gesto, la voce, il luogo, e le vestimenta del corpo umano in ordine al culto Divino.
Trattato sopra la pratica delle Virtù.
Trattato della Filosofia Cristiana in nove libri.
Trattato sopra la Simetria, proporzione, e connessione, che hanno fra di sè le Parti dell'Universo.
Trattato dell'Orazione in XX. Ragionamenti.
Trattato diretto a' Conservatori del Collegio Ambrogiano diviso in quattro parti, cioè: I. dell'Educazione degli ingegni: II. dell'accrescere i Libri: III. della Stampa: IV. delle regole spettanti all'Arti liberali.
Trattati sopra l'Amor Divino, cavati dalle parole, ed azioni di S. Maria Maddalena diretti alle Monache.
Commentarj sopra i Cantici di Salomone.
Commentarj sopra i Salmi, e sopra il Libro di Giob.
Ragionamenti fatti a' Vescovi, a' Parochi della Diocesi, ed agli Oblati di S. Sepolcro.
Ragionamenti fatti da esso alle Monache in diversi Monasteri della Città, e Diocesi, divisi in molti Volumi.
Raccolta di Esempj, e sentenze morali divisa in tre Libri.
Raccolta di varie osservazioni in materie diverse.
Lettera del medesimo in risposta ad una di Marco Welsero sopra un'immagine di Orfeo, trovata in Roma nel Cemitero di Zeffirino.
Materie da meditarsi negli Esercizj Spirituali, e regole per disporsi ad essi.
Meditazioni, o Riflessioni morali, cavate dalle Vite de' Santi, e distribuite per li mesi dell'anno.
Modi di agevolare la Vita Religiosa, divisi in tre Libri.
Quattro Libri di addizioni da farsi a diversi trattati del medesimo.
Viaggio Spirituale, o sia modo di camminare alla perfezione, da esso scritto, e praticato.
Delle Vite di alcuni Santi, cavate dalle Scritture antiche, ed altre memorie, che si conservano nella Diocesi di Milano.
Di alcune cose mirabili udite, o vedute dallo stesso Cardinale.
Esercizj Spirituali da esso fatti, con varie cose, scritte di sua mano, spettanti al suo interno.
Sfera, o sia Globo mirabile.

HISTORIA
TYPOGRAPHICO-LITERARIA MEDIOLANENSIS

AB ANNO MCDLXX. USQUE AD ANNUM MD.

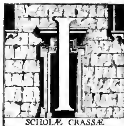

SCHOLÆ BRAYDENSES

PROLEGOMENA.

De scribendi occasione, & nonnullis Mediolani in re Typographicâ primò inventâ prærogativis.

CAPUT PRIMUM.

SCHOLÆ CRASSÆ

N eo præfervido antiquarum editionum studio, quo non Italia solùm, sed Germania, Anglia, omnesque fere excultæ nationes ita exarsere, ut in conquirendis libris primo nascentis Typographiæ seculo excusis nec auro, nec laboribus pepercerint, simulque instruxerint Bibliothecas rarioribus hisce antiquitatis monumentis refertas; quinimmo indignatæ veluti, gloriam hanc collectorum veterum codicum intra privatos parietes sisti, passim catalogos ediderint, historias texuerint, ipsamque totam Typographicam rem editis ejusdem Annalibus complexæ jam fuerint, incidit menti consilium, quo me de Patria mea non malè meritum iri arbitrabar, si illustrandis Typographiæ Mediolanensis exordiis sedulam manum admoverem, ostenderemque, in præclara hac laude non inter postremas collocandam esse Civitatem istam, quæ primas semper æquavit splendore nobilitatis, Virorum præstantiâ, gloriâ literarum. Curam igitur enixam suscepi evolvendæ tum celeberrimæ Bibliothecæ Ambrosianæ, cui multis abhinc annis præsum, tum aliarum omnium, quas adire potui, ut si quæ sepulta viderem in hisce sapientiæ sacrariis, apud nos præli beneficio nata antiqua volumina, iterum nasci juberem, magnaque illa nomina Auctorum, quæ hactenus indecora fuligo obtexit, excusso pulvere, ac detersâ ignavi silentii labe publicis typis redonarem. Acuebat animum ad tam gloriosum opus rara illa mentio Codicum nostrorum, quæ apud exteros hujus materiæ Scriptores oculis meis obrudebatur, acsi infrequentia fuissent Mediolani tunc præla; cum tamen deprædicata passim aliarum Regionum Typographia, inspersumque ubique nomen Urbium incelebriorum mihi legenti occurreret. Quocirca non abs re judicabam huic quoque labori calamum meum impendere, cujus ocium in tantâ Scriptorum patriæ suæ militantium copiâ, non nisi pudori esse potuisset. Præcipuè, cùm in nobili Typographicæ artis usu nonnulla viderem hìc aut exculta, aut inventa singulari laude, quæ Mediolanum exornare possent usque ad invidiam gentium cæterarum.

Ac primò, quis nesciat quantum literariæ Reipublicæ emolumentum attulerit Codicum græcorum impressio? Hanc tamen gloriam sibi vendicat Urbs nostra, in qua primò lucem aspexere libri græcè exarati, cùm alibi aut raræ illius idiomatis voces typis expressæ invenirentur, aut in præclaris etiam editionibus, sicubi græcus textus inserendus esset, hiarent lacunæ, quæ calami beneficium expectabant, ut implerentur. Testem habemus transalpinæ regionis Virum nullo nobiscum amoris, aut sanguinis præjudicio occupatum, Michaëlem Maittaire, qui in suis

Typo-

diolatu nudam librorum græcorum impressionem, sed posteris etiam datum exemplum illius tam proficuæ formæ editionum, ut videlicet in eadem pagina textus græcus, latinaque interpretatio sibi per columnas respondeant, cujus utilitatem exponere, summisque commendare laudibus haud superfluum duxit in suo præclaro opere de Origine Typographiæ Parisiensis Andreas Chevallierius (a). Hujus enim peculiaris diligentiæ præconio Conradi Gesneri græcas editiones Aldinis præfert, quidquid Muretus, & Scaliger contra obtrudant; Hoc autem deberi Mediolanensibus typis non inficiatur, ait enim Gesnerum, cùm ita suos edere libros meditaretur, præ oculis habuisse *Psalterium* Mediolani anno MCCCCLXXXI. geminâ hujusmodi græcâ, latinâque columnâ impressum.

Nec minoris momenti decus est ad amplificandam Urbis nostræ gloriam, quòd apud nos enata quoque sit Hebræorum Codicum Typographia: In Soncini enim Oppido Mediolanensis ditionis, primò inventi, adhibitique sunt characteres illius idiomatis. Testatur id Andreas Chevallierius (b), Michaël Maittaire ad annum MCCCCLXXXIX. (c), & qui omnes auctoritate antecellit Julius Bartoloccius Magnæ Bibliothecæ Rabbinicæ author, nunquam satis laudatus. Hic itaque Tomo primo (d) loquens de origine impressionis Codicum Hebræorum hæc tradit. „ Ex hoc „ Oppido (nempe Soncino), primò prodierunt in Italia Impressores librorum Hebræorum ex „ Judæis, qui quidem etsi traxerint originem ex Mose Spirensi Germano, voluerunt tamen ex „ Soncino cognominari *Soncinates*, sive etiam *ex Soncini familia*. „ Floruere ibidem circa annum Christi MCCCCLXXX., ut testis est Rabbi Ghedalia apud eundem (e), tantique habuere loci illius nomen, in quo tam nobili opificio artem typographicam exornaverant, ut licèt sparsi per alias regiones præla hæbraica erexerint variis in Urbibus, Brixiæ videlicet, Bononiæ, Arimini, Pisauri, Fani &c. semper tamen editis Voluminibus subscripserint, ea excusa fuisse per Impressores *de Soncino*, aut de *Familia Soncini*. Et quia Plantavitius nobis hanc Invidens laudem, Oppidum supradictum, quod legit malè *Soncinna*, conatur in Germaniam transferre, inquiens esse locum illum Coloniæ ditionis, Telonio notum, *Suns*, vulgò nuncupatum, redarguit ipsum idem Bartoloccius aperti erroris, recensens plures impressos codices, in quorum calce expressa hæc leguntur: *Apud Soncinum in Lombardiá sub Mediolanensium Ducum ditione*. Majus negotium facessere nobis videtur Buxtorfius, qui anno MDCXIII. scribens profitetur, apud Josephum Scaligerum fuisse Grammaticam Hebræam Rabbini Moysis Kimchi ante annos CLII. in Sicilia impressam, quòd in annum sexagesimum primum supra millesimum, & quadringentesimum caderet; sed imbecillitate fundamenti sui assertio ista nutat, dissolviturque; cùm enim editio tantæ antiquitatis à nullo hactenus erudito viro inspecta relataque fuerit, quis credat tam religiosè, feliciterque intra privatos Scaligerianæ domus parietes custodiri potuisse hoc unicum exemplar, de quo solus ipse gloriaretur, alia verò, quæ simul impressa fuerint, nusquam superesse in Bibliothecis, in officinis, in domibus, sed communi clade absumpta universim periisse? Præterquamquod, si vera hæc impressio foret, cur Sicula tantùm Regio, & non Urbs, aut locus designatur, in quo hæc grammatica prælum subierit? proinde dubitari meritò potest, irrepsisse errorem in computo annorum, quemadmodum in decursu operis sæpius accidisse ostendemus, præcipuè, cùm apud Chronographos Typographicæ artis constet, eo tempore aut nondum in Italiam, aut vix inductam (si vera esset, quæ Venetiis peracta dicitur editio, anno MCCCCLXI., de qua tamen infra differemus) Typographiam, eamque vernaculâ Italorum linguâ, aut latinâ tantùm, ut mirum profectò esset in Siciliâ jam edoctos Artifices fuisse difficilem hanc, peregrinamque à nostro labio linguam typis effingere illâ ætate, quæ prima tantummodo rudimenta Typographiæ didicerat, atque in materno ipso sermone fusis characteribus exprimendo, penè dixerim, balbutire videbatur.

Alteram editionem Hebraici libri *Lux populorum* inscripti factam Bononiæ, anno MCCCCLXXI. profert Cornelius (f) à Beughem, longè tamen à vero; cùm vix eo anno prælum viderit Bononia, Balthassare Azzoguidi primùm in patria sua torcular condente, ut tradit Orlandus, (g) qui Urbis suæ monumenta omnia scrutatus laudem Hebraicarum editionum Josue & Moysi, filiis Rabbi Israël Nathan Spirensis, in Oppido Soncini degentibus ingenuè adscribit, ac fatetur inde Bononiam, aliasque in Urbes, Provinciasque hanc artem translatam. Validiorem vim facit *Pentateucum hebraicum*, quod à se inspectum testatur in sua *Verona illustrata* (h) Cl. Marchio Scipio Maphæus, in pergamena Bononiæ excusum, signatumque anno Mundi 5242., qui annum reddit Æræ Christianæ MCCCCLXXXII., adeòque, ut ipse ait, Soncinatem Typographiam, aliasque omnes hactenus notas biennio præit. Attamen, quamvis gratuler eruditissimo Viro de hac nova Typographica merce in lucem educta, minimè tamen dimoveor à concepta sententia; facilè etenim reponi potest, editiones Soncini, quæ anno signatæ ad nos pervenere, esse quidem Bononiensi hac recentiores, sed non ideo hinc evinci, quod eo tantum tempore cudi cœperint Hebraici characteres in Oppido Soncinensi. Cùm autem Scriptores omnes superiùs enunciati constanter asserant Soncini enatam, dimissamque per Italiam, ac Germa-

(a) A pag 237. usque 245.
(b) Ibid. parte III. cap. 3. pag. 264.
(c) Ubi supra pag. 152. & Tom. II. pag. 139.
(d) Pag. 432. (e) Ibid. pag. 62. (f) Pag. 79
(g) Origine della Stampa pag. 110. & 197. (h) Parte III. col. 273.

niam, Hebraicam Typographiam, nec ullus editioni Bononiensi subscriptus Opifex (cui hæc gloria primævæ inventionis cedat) à Marchione Maphæo proferatur, perspicuè quisquis intelliget non ex alia Officina, quàm Soncinate repetendum esse Typographum, qui Bononiæ eo anno memoratum librum excudit. Sed cur digladiamur in tenebris, ubi facem clarissimam nobis præfert Rabbi Ghedalia in suo libro inscripto *Scialscheleth Hakkabbala*, qui tempus statuit, quo imprimi cœpere Hebraici libri, nempè annum Mundi 5240., qui Æræ nostræ est MCCCCLXXX., ut supra jam adnotavimus, adeòque biennio ante Hebraicum librum, à Cl. Maphæo productum? Bartoloccius (a), qui Ghedaliæ librum inspexit, verba ejusdem refert, adscribentia laudem primò institutæ Hebraicæ Typographiæ Soncini Opificibus, eademque Gallicè transtulit Andreas Chevallierius in suam Historicam & Criticam Dissertationem Parisiensis Typographiæ (b). Proinde certò dignoscimus Mediolanensi Ditioni sartam, tectamque hanc gloriam servandam. Præcipuè cùm hac in re patronum sese nobis exhibeat etiam Vir eruditissimus Jo. Christophorus Wolfius, qui Bibliothecam Hebraicam condens, Hebræos Italos Soncini degentes, primos hujus artis, per alias Urbes postmodum propagatæ, Auctores statuit (c), convellitque scripta in adversum Josephi Scaligeri, & Cornelii à Beughem, quorum primus, ut diximus, *Grammaticam Mosis Kimchi* primò omnium prodisse in Sicilia, anno MCCCCLXI., Alter Bononiæ editum librum jam memoratum anno MCCCCLXXI. narravere. Utrique enim ita respondet (d): „ At enim verò, ut de his antiquis editionibus certò constet, omneque quod „ subnasci potest dubium, tollatur, necesse est, ut Bibliothecæ indicentur, in quibus extent, „ & sic major lux huic negotio affundatur. „ In adnotationibus autem ad calcem paginæ adjectis, hæc habet: „ His verò priorem, speciatimque illam anni 1471. dari non crediderim. Fortasse annus, quo liber ab Auctore scriptus est, confusus est cum anno impressionis, quod aliàs „ factum esse subinde vidi, & monui. „ Fatetur quidem se nonnulla hujus artis rudimenta vidisse ante annum à R. Ghedalia assignatum Soncini Typographiæ, inquiens; „ Non puto me „ falli, si affirmavero *Eslingæ*, Civitate Imperiali in Suevia, Stutgardæ vicina, primum typis „ Hebraicis utendi periculum factum esse. In Tractatu enim *Petri Nigri*, contra perfidos Judæos *de Conditionibus veri Messiæ* exarato, *& Eslingæ*, 1475. in 4. edito, video integras voces, Hebraicis litteris, satis luculentis expressas. „ Ceterùm constans in sententia Mediolano favente, statim subdit. „ Id interim hactenus mihi extra omnem dubitationem videtur positum, „ prima integrorum librorum Hebraicè excusorum initia in Italia apud Judæos Soncinates, quorum tamen Majores Germani erant, quærenda esse. „ His exponendis prolixiùs immorari placuit, ne aliquibus fucum faciant, quæ in contrarium adducta sparsim leguntur, nostræque Urbi Metropoli singulare hoc decus & ornamentum, sanctum inviolatumque permaneat.

Accedit ad peculiarem patriæ meæ gloriam, Arabicam quoque Typographiam, si non Mediolanensi Urbi, saltem Mediolanensi Civi initia debere. Is fuit *Petrus Paulus Porrus*, qui anno MDXVI. egregium laborem Genuæ suscepit, perfecitque, è prælo suo in lucem emittens *Psalterium Davidicum*, Hebraico, Græco, Arabico, & Chaldæo Idiomate, ac tribus Latinis interpretationibus, & Glossis compactum: Opus ad illam usque ætatem à nemine tentatum, & tam speciosa characterum forma absolutum, ut textus præcipuè Græcus perito calamo affabrè pictus videatur. Proinde meritò ibidem, quinque iisdem linguis, ingeminatum est ejusdem Elogium: *Impressit miro ingenio Petrus Paulus Porrus Genuæ, in Ædibus Nicolai Justiniani Pauli*; sub Typographica autem tessera legitur *Petrus Paulus Porrus Mediolanensis, Taurini degens*. Audiamus quid de illo scribat Michaël Maittaire (e): „ Hic Typographus ad suum nomen adludens, pro „ insigni *Porrum*, cum duplici littera P. P. adsumebat; erat Mediolanensis, & degebat Taurini. „ Liber hic primus typis Arabicis excusus est; hactenus nulla Bibliorum pars lingua multiplici „ expressa lucem aspexerat. Hujus Operis curam gessit *Augustinus Justinianus* Genuensis, Ordinis Prædicatorum, Nibiensis Episcopus, quem jamdiu hanc rem agitasse, ex *Jacobi Antiquarii* ad ipsum Epistola, Mediolani VIII. Cal. Aprilis, MDVI. data, comperimus. „ Quæ deinde in laudem *Justiniani*, hujus Psalterii Auctoris, prosequitur, non est hujus loci referre; satis est, ejusdem testimonio gloriam inventi Arabici præli, datique exempli ad polyglotta Biblia imprimenda Civi nostro contigisse.

Ne tamen in peregrinis tantum linguis imprimendis Typographiæ, ac Civium nostrorum laudem figamus, præclarum aliquid ostentare possumus etiam in latinis editionibus, quibus literariæ Reipublicæ plurimum profuere typi Mediolanenses. Insignes enim Auctores tum sacros, tum profanos, qui necdum lucem aspexerant, quosque in privatis pluteis reconditos hactenus Eruditis Viris inviderat manuscriptorum exemplarium aut pretium, aut raritas, in commune beneficium præla nostra vulgarunt. Prima enim Urbs Mediolanum protulit in lucem *Historiæ augustæ Scriptores* bis editos, ut videbimus, antequam Venetiis prodirent; *Eusebii Chronica* cum *Matthæi Palmerii* additionibus; *Papiæ Vocabularium*; *Vitas Sanctorum* binis prægrandibus libris, summo adhuc desiderio expetitis, descriptas, Cive Mediolanensi Bonino Mombritio hæc omnia

(a) Tom. I. Biblioth. Rabbin. fol. 432.
(b) Parte tertia, cap. 3. pag. 265.
(c) Tom. I. pag. 1030.
(d) Tom. II. pag 541. & seqq.
(e) Annal. Typograph. Tom. II. pag. 119.

omnia curante; prima *Terentium* comicorum Carminum Magistrum; *Horatium* Lyricorum Principem, *Festum Pompejum* latinæ linguæ fontem excùdit; prima dimisit è prælo *Æneæ Silvii*, qui Summus Pontifex Pius II. fuit, *Epistolas & Orationes*; *S. Ambrosii* non tam nostræ, quàm universæ Ecclesiæ luminis splendidissimi vitam, & opera; *Pomponii Melæ* celebre Cosmographicum opus, pluraque alia, quæ ne Lectori tædium fiat, suis quæque annis adnotata in decursu proferemus. Nec typis tantùm suis, sed alienis quoque inclaruit Mediolanum; Manuscripta enim suppeditavit, quibus remotarum etiam Urbium Typographis primarum editionum honor accederet. Blondus namque Flavius *in sua Italia illustrata* (a), hoc de se ipso gloriosè narrat. „ Nos verò „ cum publicis Patriæ tractandis negotiis adolescentes Mdiolanum adiissemus, *Brutum de claris* „ *Oratoribus* primi omnium mirabili ardore, ac celeritate transcripsimus, ex quo primùm Veronam Guarino, post Leonardo Justiniano Venetias misso omnis Italia exemplis pariter est repleta. „ Verùm quidem est, Codicem illum repertum fuisse in Urbe Laudensi à summo Viro Gerardo Landriano tunc ejusdem Episcopo; sed cum pervetustis constaret literis, quarum ductus nemo fermè intelligeret, in nostris mœnibus, unà cum *Ciceronis libris de Oratore*, ab egregii ingenii Viro Cosmo Cremonensi feliciſſimè transcriptus fuit, ut idem Blondus testatur. Neque dubium est hinc permultos manu exaratos codices prodiisse, qui exteris prælis facem præferrent; Direpto enim bellis Mediolano, in partem quoque infortunii venit literaria suppellex, quæ aliò abducta in pluribus Bibliothecis, Galliarum præcipuè, nobilem quidem, sed infelicem sui pompam fecit, ut etiam hac in re emicuerit veritas antiqui illius Elogii, quod florente olim Urbe nostrâ per omnium ora volitabat: *si quis velit divitem Italiam facere, Mediolanum destruat*.

Hucusque tamen solùm in re literaria præfulsisse, ceteris visa est Civitas nostra. Quid! Cùm etiam Ecclesiasticam auxerit, atque Altaribus servire prœla sua docuerit? Post tot annos ab invento Typographico artificio, Sacri Mystæ adhuc libris manuscriptis uti, & rem divinam facere solito exscriptarum Liturgiarum dispendio cogebantur. Primus in hac Urbe Impressor Zarotus huic provinciæ manum admovit, & religiosam Typographiam suam Altarium beneficio impendens, sacros codices, qui vulgò *Missalia* vocantur, tum Ambrosiano, tum Romano ritu impressos edidit, idque non anno tantùm MCCCCLXXVIII. cui affigit laudem primæ ab hoc Typographo excogitatæ editionis Romani *Missalis* Michaël Maittaire (b), sed tribus ante annis, nempe Millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto, quo anno ex ejus Officina prodiit *Missale* Ambrosianum, quod à nullis hucusque Typographiæ Scriptoribus relatum Ambrosiana Bibliotheca custodit. Meritò igitur æterna illi laus constituta est, impresso in primævis illis sacri utriusque ritus libris glorioso hoc tetrastico.

Antoni patria Parmensis, gente Zarote,
Primus Missales imprimis arte libros.
Nemo repertorem nimium se jactet: in arte
Addere plus tantum, quàm peperisse valet.

Meritò etiam Urbi nostræ hæc contigit gloria, ut typis Suis istud sacrorum Codicum ornamentum & commodum divinis Aris prima impertiretur, cum cœlestis beneficentiæ munere illud etiam singulare decus eidem obtigerit, ut in suis mœnibus & Catholica Ecclesia primam pacem acciperet, & vigens adhuc Romæ pertinacis Idololatriæ germen extremam falcem sentiret. Utriusque eventus decoram nobis memoriam antiquis, & primi nominis Scriptoribus servatam debemus; Unam Lactantio Firmano in pretiosissimo Libro *de Mortibus Persecutorum*, qui à S. Hieronymi temporibus jam deperditus, sed ab ipso commemoratus, optatusque, post diutinum in latebris ocium seculo elapso creditur inventus, eductusque in diem (c). Ubi enim Constantini Magni, & Licinii congressum Mediolani habitum narrat, ibidem subjungit conceptum, subscriptumque Decretum ab utroque, (etsi postmodum Nicomediæ agente Licinio promulgatum), quo libertas cuique dabatur, ut Christianam Religionem publicè profiteri posset, monebanturque Provinciarum Præsides, ut Christianis faverent, Ecclesias frequentari permitterent &c. Prima recitati Decreti verba sunt: „ Cùm feliciter tam ego Constantinus Augustus, „ quàm etiam ego Licinius Augustus apud Mediolanum convenissemus, atque universa, „ quæ ad commoda, & securitatem publicam pertinerent in tractatu haberemus, hæc inter cetera, quæ videbamus pluribus hominibus profutura, vel in primis ordinanda esse credidimus, „ quibus Divinitatis reverentia continebatur, ut daremus & Christianis, & omnibus liberam potestatem &c. „

Alteram aperiunt & scripta, & vita S. Ambrosii tum à Paulino, tum à Maurinis Monachis ex ipso Ambrosio collecta, & Parisiis vulgata (d). In ea enim ad annum CCCLXXXIV. (e) narratur, quemadmodum Symmachus Præfectus Urbis, confusionem rerum, ac Valentiniani

(a) Reg. VI. pag. 346.
(b) Ibid.
(c) Lib. 2. inter Miscellanea Stephani Balutii, Tomo 2. pag. 41.
(d) Anni 1690. (e) Num. 82.

niani pueri, Matrisque Justinæ trepidationem pravis consiliis suis commodam ratus, dato clanculum libello, conatuque omni eloquentiæ, profanos ritus, Aram Victoriæ, Vestalium Virginum prærogativas, & census restituere tentavisset; sed monitus advolavit Ambrosius, fregitque impios nisus, datis ad Valentinianum Epistolis, quarum una sub num. XVII., adjecta Symmachi relatione, alia sub num. XVIII. legitur, remque omnem confecit tam felici exitu, ut Calchus historiam hanc disertè prosequens (quamvis quadriennii anacronismo ad annum CCCLXXXVIII. eam referat) læto hoc Epiphonemate narrationem suam concludat: *sicque oratione Ambrosii Vestales sublatæ, & æterni illi ignes in perpetuum extincti sunt*. Id ipsum habemus in Epist. ejusdem Ambrosii sub num. LVII. ad Eugenium Imperatorem, in qua commemorans hanc Valentiniani pietatem, similemque Theodosii, postmodum apostolicâ libertate redarguit Eugenium ipsum, à quo *donata illa fuerant præcellentibus in republica, sed gentilis observantiæ viris*, (quamvis Imperator hanc excusationem prætexeret, *quia ipse non Templis reddiderat, sed benemeritis de se donaverat*.) Neque tamen exinde revixit convulsa ab Ambrosio, quæ Romæ pullulabat superstitio; licet enim, teste Paulino, Eugenius post mortem Valentiniani imperium adeptus, *non multo post petentibus Flaviano tunc Præfecto, & Arbogaste comite aram Victoriæ, & sumtus cæremoniarum (quod Valentinianus Augustæ memoriæ adhuc in junioribus annis constitutus denegaverat) oblitus fidei suæ concesserit*, non convaluit idcirco profana illa religio, sed quasi brevis, & seipsum consumens fulgor fuit emorientis ellychnii; mox enim victo, cæsoque Eugenio in suum omnino cinerem Vestales ignes relapsi sunt. Subjungere possem, primum quoque Cœnobium in Occidente Mediolani conditum fuisse; id namque Gregorius Turonensis, de S. Martino scribens, testatur: *apud Urbem Mediolanensem Italiæ primo Monasterium constituit* (a); quod ante ipsum narraverat Severus Sulpicius in Vita ejusdem S. Martini (b) inquiens: *Italiam repetens, cum intra Gallias quoque, discessu S. Hilarii, quem ad exilium hæreticorum vis coëgerat, turbatam Ecclesiam comperisset, Mediolani sibi Monasterium statuit*. Porrò exilium S. Hilarii ad annum CCCLVI. refertur, cùmque per id tempus ad nos confugerit S. Martinus, ejusdem ætatis censendum est Cœnobium ab ipso institutum. Nec deesset tuendæ causæ Patronus celeberrimus Muratorius, qui Dissertationem exordiens *De origine Monasteriorum* (c) hoc nobis decus egregiè propugnat, respondetque Baronio, qui laudem omnem traductæ ab Oriente Romam Monasticæ vitæ Sancto Athanasio largitur. Multò id certiùs foret, si vera protulisset Ughellus (d), asserens fuisse à S. Mediolanensi Episcopo Mirocle erectum in hac Urbe ante annum CCCXIII. Cœnobium Monasticum, ut enim ajebat Mabillonius (e) *nullum fortè in tota Italia antiquius* extitisset. Verùm cum securis omnino fundamentis inniti hoc minimè videam, nolo contentiosum funem trahere, cum ea recensenda susceperim, quæ nemini invidiam creare, aut nobis venditatæ inanis gloriæ labem valeant adspergere. Veniam quidem rogo, si in hisce sacris rebus attexendis visus sim extra orbitam divagatus; neque enim grato erga patriam amori eos limites posui, ut si quæ ad ejusdem laudem augendam, illustrandamque ex antiquis evolverem latebris, literariæ huic messi, quam colligo, mihi inserere non liceret.

De Utilitate bujus Studii.

C A P. I I.

AUdivi non raró quosdam familiarium tantummodo scientiarum, quæ in scholis agitantur, opinione occupatos, aut Socratico inducto supercilio exprobrare, aut nugaci capitis, orisque intorsione deridere laborem illorum, qui in evolvendis Bibliothecarum veterum scriniis horas absumerent, alboque veluti lapillo signarent diem illum, in quo remotioris ætatis editionem aliquam offendere licuisset. Videbatur enim iis ocioso pulvere aspergi quicumque huic curæ manum apponeret, nec nisi tinearum caries colligi ab iis, qui exesas vetustate tabulas codicum antiquorum contrectarent, chartasque scrutarentur, quarum hucusque communis ferme sors fuit, ut vel neglectæ in angulis marcerent, vel relegatæ ad Piscariorum tabernas, olivis, cordylisque condendis misero penularum officio inservirent. Quantæ verò ignorantiæ indicium exprobratio ista, & risus sit, quis non intelligat, cùm videar magni nominis viros ex remotis usque litoribus trajecto mari in Italiam contendere, largèque aurum effundere, ut conquisita undique pretiosa hæc literariæ antiquitatis monumenta, non secùs ac allatas ex indicis plagis merces gloriosè in patriam reportent: videat non ignobiles calamos huic rei vividiùs illustrandæ intentos, nec ingloriè profusa hæc studia credi, si librorum materiem, Typographos, loca editionum ante XVI. seculum solâ etiam nomenclaturâ valeant indicare? Hoc certè titulo gratiosior Eruditis visa est Joannis Sauberti Historia de publica Norimbergensi Bibliotheca, quòd cidem, post narrata omnia raritatis pretio ibidem conspicua, impressiones quoque ante annum MD. in scriniis illis custoditas addiderit. Hoc officio summa cum laude defuncti sunt Philippus

Labbeus

(a) Lib. 1. in fine, & lib. 10. cap. 31. (b) Cap. 4.
(c) Tom. V. Dissert. LXV. col. 364.
(d) Italia Sacra Tom. IV.
(e) In Præfat. ad Sec. I. Benedict. §. 1. num. 17.

Labbeus Soc. Jesu, Scriptor insignis, qui antiquarum editionum catalogum regiæ Parisiensis Bibliothecæ contexuit; Andreas Chevallierius Doctor, ac Præfectus Bibliothecæ Sorbonensis, qui originem, ac progressum Typographiæ Parisiensis integro volumine gallicâ linguâ descripsit, librosque omnes in illa inclyta Urbe ab exordio impressos enumeravit; Cornelius à Beughem, qui Typographiæ universæ incunabula edidit, primos quarumlibet nationum codices excusos enuncians; Johannes de la Caille, qui rei literariæ historiam condens ab ovo, initium Typographiæ in singulis Europæ Urbibus statuit, rectoque itinere usque ad annum MDCLXXXIX. excurrit, libros omnes, ac Typographos, qui ei ad manus, oculosque pervenerant, referens; postremò verò Michaël Maittaire: (ne nimis prolixus sim, cunctos hoc labore benemeritos recensendo), qui ultimam veluti Apellis lineam ducens in tabula, informe adhuc à ceteris relictum opus absolvit, Annales Typographicos condens, in quibus desiderare nihil possis, nisi diligentiam subsequentium Scriptorum, qui adhuc reconditas in sua quaque Urbe codicum antiquorum reliquias excutiant, proferantque in lucem. Videat denique in hac ipsa florentissima Urbe Equites nobilissimos, Comitem Carolum Pertusatum Senatorii ordinis Præsidem ab intimis Consiliis S. R. M.tis Mariæ Theresiæ Austriacæ &c. ob conjunctam ceteris ingenii, animique præclarissimis dotibus summam oris comitatem, amoremque Justitiæ, Civibus æque ac Principibus charum; Comitem Carolum Archintum omnigenæ doctrinæ præstantiâ adeò ornatum (& utinam non invida morte nimis citò nobis præreptum), ut quamvis prædivitem magnificentiâ, & copiâ librorum Bibliothecam domi paravisset, ipse tamen viva quædam esset, & nobilior Bibliotheca; Marchionem Theodorum Alexandrum Trivultium non tam in arduis patriæ negotiis pertractandis prudentia, quàm assiduo Philosophiæ Historiæ, ac nobilium omnium disciplinarum cultu spectabilem; Comitem Antonium Simonettam florenti quidem ætate, sed gravitate senem, in quo Græcæ linguæ, sacræ atque profanæ Historiæ perities, & Antiquitatis perenne studium elucent; Comitem Donatum Sylvam præclarioribus scientiis, Philosophiâ, Geographiâ, Mathematicâ, & veterum quoque manuscriptorum difficili cognitione ita præditum, ut nemini secundus censeatur; aliosque Proceres non minus togâ, aut sago, quàm bonarum artium, ac scientiarum peritia conspicuos (quorum cùm inops minimè sit Civitas Mediolanensis, mihi invidiæ tribui neutiquam velim, si illos referens, cum quibus arctior mihi in re literaria consuetudo est, aliorum nomina subticeo, memoratu dignissima) videat, inquam, hos omnes in colligendis undequaque primævis editionibus liberaliter, doctèque solicitos, cautosque, ne peregrinæ, & trans montes, ac maria positæ nationes non ferro, sed auro eruditam hanc supellectilem prædentur, spoliatâque Italiâ gloriari etiamnum possint, quemadmodum olim Casaubonus in præfatione ad Historiam augustam, loquens de exemplari manu exarato, quo ipse usus fuerat ad illam emendandam, quodque capto Mediolano Ludovicus XII. Rex Galliarum Parisios transtulerat, ad augendum jacturæ nostræ dolorem, plaudere videbatur Bibliothecæ Christianissimi Regis, eam appellans *multarum Italicarum spoliis superbam*.

Et equidem si eximum illud tantummodo pretium perpendamus, quod alicui rei antiquitas facit, aut nudo oculorum testimonio stare velimus, nemo non videt jure meritò desiderium sui facere nobiles illos labores, quos Ars hujusmodi *mirabilis, & inaudita*, ut eam vocat Trithemius (a), primùm emisit in lucem, quique ut plurimum tanta venustate characterum, spatiosi marginis amplitudine, atramenti, & chartæ nitore ornantur, ut invidiam præsentibus typis faciant, & damnare videantur in pluribus recentium ætatum Calchographis sordidam nimis lucri famem, qua effectum est, ut splendidis orta natalibus Typographia, deformi jam & lurido veluti senio deturpata, ut plurimum contabescat. Quid pulchriùs primis codicibus, quos Romæ edidere Conradus Sweynheim, Arnoldus Pannartz, & Udalricus Han, cognomine latinè reddito, *Gallus*; Venetiis Joannes, & Vindelinus de Spira fratres, Nicolaus Jenson, & Joannes Coloniensis; Mediolani Antonius Zarotus, & Philippus Lavagnia, ut sileam plures alias Italiæ Urbes, in quibus egregii Artifices gloriæ, quàm pecuniæ amantiores, præclarâ æmulatione urgebantur, ut novâ quisque typorum formâ ad extremam usque elegantiam perductâ, nomen, prælumque suum celebrius facerent. Qua in re sua Venetæ Reipublicæ laus deneganda non est; aluit enim illa tantæ excellentiæ Magistros, ut teste Omnibono Leoniceno in Epistolâ ad Episcopum Bellunensem (b) libri ibidem excusi, *veluti gemma, ac prope sigillo* signati viderentur, ex quo deinde factum tradit Chevallierius, ut ad conciliandam Ectypis suis famam nonnulli postmodum Typographi Papiæ, & Romæ Operibus edendis subscripserint, *Impressum Characteribus Venetis*. (c)

Atque hic advertere non abs re duco, etiam hoc titulo pretiosiora nobis esse debere, nec ita facilè à nostris regionibus ableganda nitidissima hæc primæ ætatis exemplaria, quòd monumenta sint expolitæ in Italiâ Typographiæ, decorisque in artem illam inducti, quæ rudis admodum, Gothicisque aspera formulis ad nos pervenerat. Nec parva hæc gloria nostræ Regionis, quæ fecunda tam nobilis inventi mater vocari, ac cum Germania propemodum de beneficio possit contendere. Hoc certè præterundum non censuit Gallicus Scriptor Michaël Maittaire, qui postquam natale huic arti solum Moguntiæ statuit, gratulatur Italiæ, quòd prima illam exceperit, cœlique,

M atque

(a) In Chronic. Hirsaugiensi ad an. 1450.
(b) Ante Quintilianum anni 1471.
(c) Ibid. parte pr. cap. 4. pag. 62.

atque aëris sui clementioris benignitate ita foverit, ut ferventibus veluti radiis animata, adolescentiam simul, & maturitatem citissimè sit consecuta. Quocirca etiam temperare calamum nescit, quin ejusdem laudes repetito Elogio subtexat, Italiam vocans *Orbis terrarum Theatrum*, *omnigenæ doctrinæ sedem*, *eruditorum Virorum patriam*, *quò disciplinæ undique omnes*, *& politiora artium liberalium studia quondam confluxerant* (a), paulò post hæc scribens (b): „ Ibi olim „ cum toto suo artium choro, plenoque scientiarum comitatu floruerant Musæ: eò jam quasi „ ad portum post clades Græciæ tristissimas sese appulerant deploranda Literaturæ naufragia, & „ vix superstites eruditionis, ac eruditorum reliquiæ: ibi Convenæ Literati sub generosorum „ Principum Medicææ præsertim domus patrocinio, honestum hospitium nacti sunt, *& nullibi* „ *certè potuisset commodiùs hospitari Typographia*, *quàm ubi tot Viri doctrinâ clari*, *extorres*, *bonis* „ *exuti miserarum fortunarum solatium*, *perfugiumque invenerant*. „

Hactenus nihilominus externo, ut ita dicam, cortici inhæsimus, nobilemque hanc curam non indignam esse, quæ à doctis, clarisque Viris suscipiatur, auctoritate alienâ, ac nitore ipso librorum ostendimus; enucleanda nunc est interior medulla & fructus, quem in Rempublicam Literariam hinc abundè profluere cordatus nemo inficiabitur, palàm proferendus. Ut hoc promisso fideliùs me solvam, recurrere opus est ad ipsa nascentis Typographiæ tempora, studiumque, ac diligentiam non tam Artificum, quàm eorum, qui vigiles labores suos, cum primùm libri prælo subjicerentur, sedulò impendebant, inspicere. Neque enim è gregaria plebe selecti Artifices, rudes, indocti, quemadmodum vilescente apud nos hujusmodi arte plerumque contingit, illi operi admovebantur; nec tumultuariâ characterum compage, aut absque docto præside, editionem probati cujuslibet Auctoris præla adornabant. Norunt, qui historias ætatis illius vel leviter attigere, quanto in honore Ars impressoria tunc foret, ac proinde quàm nobiles, sapientesque Viri opificium hujusmodi exercerent, cùm Typographicas aperire Officinas minimè erubescerent, qui Equestri Ordini adscripti erant, ut Romæ Johannes Philippus de Lignamine Messanensis Eques Siculus, anno MCCCCLXXII. publici liberalium Artium Professores, ut Mediolani Alexander Minutianus, anno MIID., & Ecclesiastica etiam dignitate verendi Viri, ut Moguntiæ Petrus Scoeffer Clericus Diœcesis ejusdem, unus è primis Typographiæ inventoribus (c); Romæ Georgius Sachsel de Rychenhal, Bartholomæus Golschde Hohenecbart, & Adam Rot Clerici, anno MCCCCLXXIV. Bonettus Locatellus Presbyter Bergomensis Venetiis, per viginti fermè annos ante Seculum XVI., & Sixtus Russinger Presbyter Argentinas, qui primus Neapolim, anno MCCCCLXXI. Typorum artificium detulit, tanto Nobilium Virorum, ac Ferdinandi Regis plausu, ut Wimphelingius referat (d) à Rege amplissimos honores, & ipsum etiam Episcopatum ei sæpiùs oblatum, quæ omnia ob amorem patriæ constantissimè repudiavit. Ceteri autem ferè universi studiis innutriti, ac plerique in Latina, Græcaque lingua ita versati, ut non aliena tantummodo scripta imprimerent, sed ipsi scriberent imprimenda. Quocirca Michaël Maittaire (e) sic concludit. „ Libet interim observare quanto „ in pretio tum fuerit Ars Typographica, cui manum admovere docti omnium ordinum Viri, „ & ex Sacerdotali, & Equestri dignitate neutiquam erubescebant; „ cui adjungendus meritò est Angelus Roccha, qui comparationem quandam instituens inter antiquos, recentesque Typographos hæc scribit: „ Typographia non solùm à nobilibus, & eruditis Viris, ac ditissimis qui„ dem fuit inventa, sed etiam ab hujus generis hominibus diù exculta. Hac autem tempestate, „ in qua per totum ferè terrarum Orbem exercetur, vilissimus quisque, (perpaucis exceptis) „ egenus præterea, nulliusque eruditionis homunculus, eam illotis tractat manibus, spe tantùm „ lucri, aut mercaturæ exercendæ gratia ductus. „ (f)

Qui verò aut emendandis, aut conferendis editionibus insudabant, quanti porrò nominis Viri, quantâque doctrinâ insignes erant? Ii fermè omnes fuere, qui eo seculo celebriori in literis gloriæ strepitu floruere, Omnibonus Leoticenus, Merula, Lapidanus, Pomponius Letus, Platyna, Demetrius Chancondyles, aliique, quorum Catalogum texit in sua Correctorum in Typographiis Eruditorum Centuria, quam Norimbergæ edidit paucis ab hinc annis Johannes Conradus Zeltnerus, ante quos omnes statuuntur duo Infulâ, & pedo Venerabiles Præsules, Johannes Andreas Episcopus Aleriensis, & Johannes Antonius Campanus Episcopus Teramensis doctrinâ, & libris editis clarissimi. Industriæ tam peritorum Artificum, ac diligentiæ eorum, qui editionibus præerant, debent pretium suum excusa illa tempestate Volumina, ut pari propemodum veneratione ac Manuscripta excipiantur, certique simus de fide, ac sinceritate Auctorum, quæ tunc primùm è privato Bibliothecarum penu eruebantur; ac proinde in aperto est, quàm proficuum hoc studium esse possit, cum hac ratione se unicè adductum, ut Catalogum superiùs dictum vulgaret, profiteatur Philippus Labbæus, sic ante ipsum præfatus. „ Quàm necessariæ „ sint ad recudendos veterum Scriptorum, præsertim latinorum libros primæ editiones illæ, quæ „ ante centum, & quinquaginta annos in ipsis penè Typographiæ incunabulis prodierunt, quam„ que eæ nonnunquam emendatæ existant, ut vicem etiam Manuscriptorum codicum supplere „ possint, doctos Viros docere non aggrediar. Sciunt enim verò quantùm sibi in iis præsidii, at-

„ que

(a) Ubi supra pag. 42. (b) Ibid. pag. 74.
(c) Ita subscriptus legitur in Rationali Durandi edito anno 1459
(d) Epitome rerum German. cap. 65. apud Mallincrot de arte Typograph. pag. 84.
(e) Fol. 82. nota prima.
(f) Biblioth. Apostolica pag. 412.

„ que adjumenti collocatum sit, modò nomenclatorem aliquem, ducemque fidum nanciscantur, „ qui eas veluti digito indicet, quibusque in locis delitescant liquidò aperiat. Fungar ego tua causa lubens hoc quoque munere, candide Lector &c. „

Alterum magni momenti emolumentum est, quòd antiqui codices primò impressi, non modò emendatione, ac syncero textu novis parandis editionibus plurimùm inservire possunt, sed Historiæ quoque illorum temporum illustrandæ multum prodesse, pluribusque evolvendis ambagibus, quibus adhuc vel opinionum, vel Chronologiæ varietas nos implicat, incertosque tenet, non mediocre præferunt lumen. Cùm enim non paucis primæ impressionis libris affixæ sint aut Epistolæ nuncupatoriæ, aut Præfationes, in quibus insignium Virorum mentio inseritur, cognationes, affinitates, munera, honores, gestæque res celebres indicantur, quis non videt uberrimam hinc messem colligi posse ad steriles quandoque Historias amplificandas, assignanda certa temporum spatia, implexas Genealogicas series firmiùs texendas, Vitasque illustrium Scriptorum amplè condendas, quorum vel nullum, vel nudum persæpe nomen ad hæc sæcula transmeavit? Ista omnia quanti in re litteraria proventus sint, nemo satis explicare potest; his tamen privamur, nisi ad vetusta perquirenda exemplaria animum convertamus; venientium enim ponè ætatum sive incuria, sive amor nimis præfervidus gloriæ capiendæ, exordia illa, & erudita ornamenta omnia antiquarum editionum abscindens, nova Præambula scripta, novasque Epistolas substituit tanto Historiæ damno, ut ob id juremeritò summo in pretio esse debeat libraria vetusta suppellex. Unum, vel alterum in re nostra Mediolanensi exemplum dabimus. Francisci Philelphi Viri eloquentia, ac Poësi, Græca Latinaque lingua, sua ætate præclarissimi res gestæ ita tenui, confusaque etiam narratione recensentur, ut nec ipsum expletæ mortalitatis tempus certò referatur. Auctor enim additamentorum ad Gerardum Johannem Vossium de Historicis Latinis in Ephemeride Veneta (vulgò *Giornale de' Letterati*) XIV. & XV. (a) auctoritate Matthiæ Palermii nixus, illum morte abreptum affirmat anno MCCCCLXXX., reprehendens Vossium, qui altero post anno mortuum scripserat; quamvis postmodum errorem suum emendaverit ex Chronico MS.to Bartholomæi Fontii, dubiam tamen adhuc relinquens hanc opinionem (b). Lucas item Gauricus in suo Tractatu Astrologico IV. (c) menses insuper, & dies vitæ ejusdem enumerat, inquiens Philelphum obiisse cùm ageret annum octuagesimum primum, menses octo, dies duodecim vitæ. Quantùm tamen à vero aberret uterque, docet Epistola ejusdem, impressa ante vetustum Codicem Orationum, aliorumque Operum quorundam ab ipso editorum, dataque Mediolani anno MCCCCLXXXI., quam suo loco describemus. In ea enim apertè testatur se cùm illam exararet, octuagesimum quartum propè annum ætatis suæ attigisse. Ejusdem verò res gestas adeò minutim narrat in Invectiva prima contra Georgium Merulam, Mediolani eodem hoc anno excusa, Gabriel Paverus Fontana Philelphi discipulus, ut mirer in Vossio, aliisque de ipso scribentibus, tantas calami angustias, nec alia ratione illos excusem, nisi quod invectivæ hujusmodi editio, Exemplarium inopia, ac vetustate sua, ipsorum oculos fugerit.

Marium item Philelphum, Francisci filium Leander Albertus in Italiæ descriptione, ubi de ipso loquitur, securè tradit relictum esse à Patre *non tam ingenii, quàm fortunarum hæredem*. Utrumque falsi arguunt antiqua monumenta; ex duabus namque Epistolis Francisci Puteolani, & Lodovici Mondelli, quas infra videbimus, dilucidè patet & pauperem Patrem defunctum, cui ad Thuscos ultimò proficiscenti Jacobus Antiquarius viaticum liberaliter præbere debuit; & filium Marium, integro ante patrem anno, vitâ excessisse, cujus jam mortui Epistolarium vulgavit Mondellus eo prorsus tempore, quo adhuc integer viribus, prosperàque valetudine Mediolani vigebat Genitor Philelphus.

Quandoquidem verò Invectivæ superiùs dictæ, ac ferme deperditæ mentionem injecimus, animadvertere licet, hujusmodi studio hanc etiam Scriptoribus antiquis gratiam reddi, ut vigiliæ, laboresque sui semel tantùm excusi, & supervenientium inde librorum recentium mole veluti consepulti, meritâ iterum luce fruantur, sciatque posteritas quantùm ipsis literæ debeant. Quot enim insignes quoque materiâ, & methodo scribendi lucubrationes neglectas in angulis Bibliothecarum, aut laceras in tabernis offendimus, quas non aliâ culpâ retrò abjectas, veluti rudes vetustatis reliquias dedignatæ sunt venientes ætates, nisi quòd Gothicâ, implexâque formâ impressæ legentibus tædium sui facerent, oculisque rotundo jam, ac magis explicato characteri assuetis ingratæ, & barbaræ viderentur. Præcipuè cùm rudis primùm Typographia in Italiam adveniens citò quidem ibi decorem, politioremque vultum acceperit, ut diximus, sed non minus citò amiserit cultum suum, fœdata hujusmodi sequioris notæ sculptis literis, pluresque ubique libros Gothicè impressos ediderit, pessimum exemplum dante Veneta Urbe, quæ sicuti Magistra optimi characteris fuerat, ita enatos in Germania Gothicos typos nimis avidè amplectens, prima quoque omnium (d), teste Chevallierio ceteras Urbes crudam hanc imprimendi formam edocuit, Gothicè excusa per Johannem Coloniensem, nitidissimum alioquin Typographum, anno MCCCCLXXV. tertia parte summæ Theologicæ Alexandri Alensis. Secutæ sunt deinde abbreviationes in singulis fermè verbis tantâ intemperantiâ, ut necesse fuerit saltem Jure-consultis librum

(a) Pagg. 347. & 297.
(b) Giorn. de' Letter. Tom. 17. pag. 331.
(c) Pag. 62.
(d) Ibid. parte 2 cap. 1. pag. 105.

brum excudere anno MCCCCIID., qui earundem lectionem exponeret; Quæ autem inexplicatæ, ac nimis confertæ in reliquas impressiones inductæ sunt, in causa fuere, ut ob lectionis difficultatem negligerentur, flammisque, aut tineis cibus fierent; atque hinc ortam veterum editionum raritatem, clademque, cui ut plurimùm obnoxios fuisse sacrorum Tractatuum libros deplorat idem Chevallierius (a) referens querelam Astensis contra Typographos quosdam, nonnisi in profanis Auctoribus nitorem impressionum curantes: *Lynceis utuntur oculis, & herculeo labore, si quando Ethnicorum aliquis, aut nugax Poëta, aut verbosus Orator est imprimendus; sacris quosvis typos, quamvis tritos, & confusaneos adhibent*. Quot etiam illustrium Auctorum Commentaria, Scholia, Explanationes primo seculo excusæ sunt, quæ aut expilata indigno plagio, & nullâ antiqui lucubratoris memoriâ exaratâ, aut præterita negligenti silentio cariosis in tenebris jacere jussit novarum rerum amor, primæque gloriæ occupandæ inanis ambitio? Digna est, quæ hîc inseratur sapiens querimonia Marchionis Scipionis Maffæi, Scriptoris nostro hoc ævo non tam nobilitate, quàm eruditione clarissimi. Scribens ille aureum de antiqua Veronæ conditione opusculum acutè adnotat (b), proximis annis emanasse plures Catulli editiones, frequentibus illustratas notis, & selectioris chartæ nitore, ac tinctis exquisitè literis conspicuas, in quibus omninò subticentur nomina Baptistæ Guarini, & Alexandri ejus filii, necnon Parthenii, qui primi eximiique fuere hujus Poëtæ Commentatores. Id tamen dictu mirum, subjungit (omissa etiam laude, quæ ignotam aperientibus viam debetur), necessarium adhuc est ad priscos, neglectosque illos Commentatores confugere, si genuinum Catulli sensum acu attingere velimus; cùm recens adspersæ explicationes venustate quidem sermonis, ac multa eruditione luxurient, sed quæ ab Auctore nativam obscuritatem minimè depellant: immo, quod gravius videtur, textum ipsum Catulli, ut sinceriùs legi possit, non in præclaris hisce temporum nostrorum exemplaribus, sed in fumosis, corrosisque antiquitate primis impressionibus est exquirendum; proindeque justa urgeri solicitudine doctos Anglos ait, qui liberaliore pretio illas mercantur.

Adde, non rarò falli ingenuos Lectores, quibus celebris alicujus Authoris editio tanquam princeps, atque ideo venerabilior, emendatiorque proponitur, cùm tamen excussis diligentiùs Bibliothecis antiquior alia, digniorque emergat. Hujus innocentis ceteroqui culpæ exempla passim occurrunt in Bibliotheca universali Conradi Gesneri, Græcâ & Latinâ Alberti Fabricii, Ecclesiasticâ Ludovici Ellies Du-Pin, aliisque Scriptoribus vastam hujusmodi materiam complectentibus, quos solicita præsentis seculi indago objectis ævi superioris impressionibus non rarò erroris admonuit; atque in hoc lapsum quoque Isaacum Casaubonum, Virum certè doctissimum, nisi in Orthodoxos Auctores nimis superbè pugnasset, notat Claudius Salmasius: cùm enim ille eruditas subjiciens adnotationes Historiæ augustæ, Venetam editionem anno MCCCCXC. curatam, veluti omnium primam venditasset, alteram iste protulit multis ante annis Mediolani peractam tantæ emendationis, ut cum MSto Codice Bibliothecæ Palatinæ omnino consentiens, animum viresque ipsi addiderit ad arduam suscipiendam provinciam illius Historiæ iterum illustrandæ, quam tantus Scriptor laboribus suis visus penè fuerat exhausisse.

Longo item usu in hisce studiis perdiscimus non ita facilem fidem, laudemque illis tribuendam, qui gloriam apud posteros aucupaturi, acsi è reconditis scriniis novas literariæ mercis sarcinas extraherent, primique veherent in publicum, specioso hoc *Anecdotorum* prænomine laudabiles labores suos, quos vulgant, à reliqua librorum familia distinctos volunt; Norunt enim eruditi quanta in hoc uberi campo seges, quam primò se metere nonnulli arbitrantur, alienâ jam falce decussa aliquando inveniatur. Unum ego producam sicuti à nostra ætate remotius, ita à nostra Urbe non omnino abhorrens. Collegerat jussu Alexandri VI. Summi Pontificis Historiam Siculam magno cum labore, ingentis famæ doctrinæque Scriptor Felinus Sandeus, eique indiderat titulum *Epitome de Regno Siciliæ, & Apuliæ*. Hanc typis Wechelianis à domestica Bibliotheca erutam imprimi curavit Hannoviæ anno MDCXI. Marquardus Freherus, excusâ in fronte libri illustri hac commendatione, *nunc primùm in lucem edita*. Et tamen alteram editionem hujus operis, supra centum & quindecim annos antiquiorem viderat Roma, cujus exemplar Ambrosiana Bibliotheca custodit, nullo quidem subscripto loco, Typographo, & anno, sed certè impressum Romæ anno MCCCCXCV. Michaël namque Fernus Mediolanensis, ibidem tunc degens, hanc sibi gloriam vendicaverat vulgandi eum librum, à modesto Auctore invitò etiam subreptum; id enim ipse testatur in Epistola *ad Pomponium Lætum Literatorum Principem* eidem præfixâ, datâque eomet anno, quo expirante Campani Aprutini Antistitis opera edidit, eorundem necdum impressorum gloriosam mentionem in nuncupatoria ad *Lætum* injiciens. Extat & altera Epistola cum eleganti Epigrammate Ferni nostri ad Felinum Sandeum, quam Freherus quidem retulit, malè tamen Michaëlis *Ferini* nomen ubique usurpans, utpotè furtasse in vitiato Manuscripto suo codice ita descriptum.

Præterea neminem latet, in more positum fuisse apud antiquos Typographos, ut post collocatum in calce editi codicis tempus, & locum, plura ad historiam proficua subjicerent, Principes nempe, qui tunc rerum potiebantur, aut Reipublicæ præerant, in qua Opus vulgabatur: nobiles, divitesque viros, qui impendio suo typorum fovebant labores: Eruditorum hominum nomina, quorum sudoribus, & curâ emendati prodibant codices: eventus quoque insignes, victorias, clades, memorandaque naturæ opera, quemadmodum fuit maxima Ecclipsis Solis die XXVIII.

(a) Pag. 109. & 110. (b) Pag. 20.

XXVIII. Maji, quam fecuta eft mors Mahumetis, Magni Turcarum Domini, quæque fubfcripta legitur libro Mediolani impreffo anno MCCCCLXXXI. Itidem translatio hujus noftræ Ditionis in Ludovici XII. Galliarum Regis imperium, cujus memoriam refert liber excufus, infcriptufque *Scrutinium Confiliorum Quatriconfulti Collegii Auguftini Papienfis*, cui affixa in calce eft fubfequens Epocha: *Florentiæ per Bartholomæum præsb. Florentinum menfe, & anno transfmigrationis Ducatus Mediolani MCCCCC. XXV. Aprilis*. Quocirca valdè abftemii, ftupidique in politiori eruditione palati effe illum oportet, cui hæc ftudia non fapiant, videaturque folummodo inanis oculorum diligentia, aut fupervacanea ociofi cerebri cura, fervens illud defiderium, quo præfens feculum antiqua fectatur.

Fines prætercam præambuli fermonis, abutarque nimis patientiâ Lectoris, fi minutim omnia perfequi velim. Sufficiat coronidis loco hìc attexere, quod Michaël Maittaire non tam præftantis judicii, quàm fummæ in hujufcemodi ftudio experientiæ laude celeberrimus, initio operis fui profeffus eft (a) nullum videlicet fortaffe librum primâ ætate impreffum reperiri, qui licèt ob ftyli inelegantiam, aut argumenti futilis levitatem feverioribus humaniorum literarum affectis ftomachum moveat, placato tamen, amicoque vultu excipi non debeat, cùm plerumque ex ipfo veluti pretiofo femæfæ antiquitatis ramento ignota hactenus aliqua, pergrataque eruditis notitia eruatur, hæc fubdens: „ Multijuga rerum, quæ in latè patenti literaturæ campo occur„ runt, ratio, & penè infinita ftudiorum, quæ eadem neque omnibus, nec omni tempore pla„ cere folent, varietas evincit, pauciffimos ex veteribus illis libros effe, quos quafi prorfus inu„ tiles abjici oporteat. Injuriâ negligimus fæpe, ac præterimus quicquid ad præfens conducere „ propofitum non putamus; idem pofteà eum iifdem in ftudiis ex alio in aliud fiat viciffitudo, „ ac mutatio, aut cum ad alia fe converterit animus, defideramus, & fruftra requirimus; & ali„ cubi poteft nodus incidere, qui folvi non queat nifi libro vindice, qui hactenus pro vili, & in „ nullo loco habebatur.

De tempore inducta Mediolanum Typographiæ.

CAP. III.

Mirum eft, quantùm hucufque fagax curiofitas inveftigandi primam, fynceramque hujus utiliffimæ artis, quafi dixerim, ex immortalibus adytis ad nos delapfæ originem, diftracta fuerit in varias, perplexafque opiniones, incertoque adhuc hæreat pede, nec tutum invenerit filum, quo fe expediat ab implicatis ambagibus; cùm enim rerum quamplurium longiffimè à nobis tum regione, tum tempore diffitarum initia fideli, plenâque narratione aut per manus tradita, aut in membranis defcripta ad aures, oculofque noftros profluxerint, infolens profectò videtur, præclarum hoc inventum, necdum tercentis evolutis annis nobifcum in Europâ enatum, ortus fui vices, conditionemque altâ obfcuritate recondere; & quemadmodum Nilus majeftate nominis, ac fœcundâ aquarum copiâ Ægyptum implens fecreti quadam religione fontem fuum olim tegebat, ita Typographiam ubique gentium tanquam humanæ induftriæ ac fagacitatis miraculum exceptam, diffufamque frequentiffimo ufu in omnes ferè provincias, latère capite, ignotifque primordiis adeò celari, ut oblita fui, & in ipfis propemodum cunabulis fibi emortua dici poffit ars illa, quæ humanas res omnes edaci temporis invidiæ obnoxias æternitate donat, fluxamque memoriam, & labentem cum vita laudem refusâ quadam immortalitatis fpecie docet perennare. Multùm, fateor, lucis è tanta caligine expreffit conftans labor, & in id ftudium intenta Scriptorum folertia, fed inftar fulguris, quod nubes abrumpit, non diffolvit; quocirca adhuc omnia, quæ ad artis Typographicæ infantiam pertinent occurrentibus paffim difficultatibus ita cernimus involuta, ut neque certum defignare annum, neque Inventorem ipfum, aut locum, in quo prima iftiufmodi opificii jacta fuerint femina, decernere liceat tutò, & abfque metu injuriæ, aut querelæ. Quamvis enim poft longa Auctorum diffidia non fecus, ac de Homeri patriâ certantium, in hoc fœdus conveniant calami eruditiores, ut fcilicet Johanni Gutembergio conceptæ primùm exercitæque tam nobilis Artis gloria tribuatur; Moguntia verò prima Urbium fuerit, in qua natale veluti folum calcographia fortita fit, jamque communi penè confenfu hæc fententia convaluerit; Nihilominus fuis fe minimè fpoliatas, dejectafque juribus impigrè adhuc contendunt celeberrimæ Urbes Argentina ad Rhenum, quæ Johannem Mentelium excogitatæ primùm Typographiæ laude celebrat, eundemque publico honore profecuta eft, ut refert (b) Jacobus Mentelius (fi fides agnato tefti haberi debet) *pulfu videlicet ingentis campanæ*, in illius obitu, *quod tantùm denatis Principibus, aut aliquâ dignatione, ac meritis fupra profanum vulgus evectis hominibus fiebat*: & Harlemum in Belgio, ubi memorem Typographiæ illic primùm inventæ titulum infcriptum legi, ac ftatuam confpici pofitam Laurentio Coftero viro Confulari, primo ipfius repertori teftatur Boxhius (c). Tempus verò (omiffis etiam, quæ Argentoratum, & Harlemum de tentatâ à Civibus fuis hac arte anno MCCCCXX., aut decen-

N nio

(a) Pag. 2. ad Lectorem.
(b) Parenef. de Typograph. pag. 93.
(c) Apud la Laille pag. 5.

nio post, venditant potiùs, quàm probent) vagis adeò expansisque diffunditur spatiis, ut decem, & septem annorum intervallum defluxisse credatur ab inductis mobilium characterum formis protypis, prælisque, ad primum editum Librum certâ anni notâ subscriptum. Itaque deficiente ejus temporis probato Auctore, & autographo, cui tanquam duci itineris, & metæ conscio innistamus, dubio, cœcoque gressu divagamur; sed ne irritus omnino fluctuet labor, cùm nusquam tutum litus se aperiat, quam possumus tabulam arripimus, trahimusque annum natalem Typographiæ ad quadragesimum seculi XV., ut aliquam integri numeri Æram figamus. Trithemius siquidem vetustior hac in re Scriptor, quique cum altero ex primis hujus artificii inventoribus sermonem habuerat, dum Typographiæ nascentis memoriam suis Chronicis inserit ad annum MCCCCL. indefinitâ hac formulâ utitur: *His temporibus* &c. quæ propterea libertatem aliquam ingeniis facit, ut conjectent aliquot ante medium seculum annis huic curæ appositam manum, quo informis, rudisque compago (quemadmodum artium omnium initia sunt) expolita, & comptior prodiret. Sed quis fuerit præcedentium annorum, in quo vel serpere cœperint meditamenta, vel erumpere exordia, vel perfici rudimenta insignis hujus opificii, nemo prudenter opinari, nedum statuere potest.

Non disparem ab Urbe principe sortem patiuntur ejus Coloniæ; nam fatalis illa propemodum vel oblivio, vel incuria, quæ tot dubiis confundit Provinciam typographicæ Artis matrem, reliquas ferè omnes, in quas sensim diffusa est, eâdem ambiguitate suspensas tenet, ut ignorent vel annum, vel artificem, quo ad se deportatum hujusmodi beneficium senserint. Si Romam, Venetias, Lutetiam Parisiorum, aliasque perpaucas excipias, in quibus typorum primordia, ægrè tamen, venari possumus vel ex præfixis Epistolis, vel ex Epigrammate aliquo impressis ibi codicibus adsuto, ceteræ omnes coguntur esse immemores sortis suæ, nec designare initium possunt, sed vix conjicere vetustatem delatæ ad se hujus artis ex pura annorum nota, antiquioribus Libris subsignata: ita negligens sui tunc erat, quæ aliis insudabat industria, & quasi animum, ac diligentiam omnem exhausisset publica utilitas, nullum privati nominis studium habere visa est ars illa, tam mirè instituta, tam feliciter propagata. In hac, ut sic loquar, acephalæ Typographiæ classe Mediolanum quoque involvi non diffiteor. Exploratis enim Historiis, Epistolisque illustrium Virorum ea ætate in hac Urbe degentium tum vulgatis, tum manuscriptis, nullum ibi vestigium detegimus invectæ in nostram Metropolim librariæ impressionis, & ne literulam quidem ex tot calamis decidisse cernimus memorem loci, Typographi, Mecœnatis, quibus novam hanc artem vel primò ad nos delatam, vel benigno hospitio, & favore exceptam referamus: & quod justam admirationem ciet, Franciscus Philelphus in prægrandi Volumine, triginta septem libris ejusdem Epistolarum compacto, quæ usque ad septuagesimum tertium supra Millesimum, & quadringentesimum annum perveniunt, quamplura minùs celebria describens, de Typographia proculdubio suo tempore hùc inducta, omnino silet! quinimmo tribus Epistolis, anno MCCCCLXX. & sequente (a), expeditis ad Johannem Andream Aleriensem Episcopum, dum viriliter ipsum hortatur, ut quam restituendis bonis literis egregiam operam navabat, latinos veteres Auctores emendando, prælisque subjiciendo fervidè prosequeretur, eidemque gratias enixas agit, quòd Ciropædiam à se elaboratam flagitaret Romæ cudendam, nullum prorsùs verbum de Typis Mediolanensibus habet; cùm tamen certum sit ineunte illo met anno, ut infra ostendemus, Mediolani præla viguisse. Proinde, ne instituto meo viderer deesse, atque in hoc qualicumque labore aliquid desiderandum relinquerem, hanc quoque aleam tentare studui, cuncta omnia rimatus, quæ aliquam minimè spernendam lucem afferre possent Typographiæ nostræ primordiis illustrandis.

Et primò, si patriæ amori indulgere licentiùs placeret, & veniâ illâ uti vellem, quam Titus Livius in Exordio Historiæ Romanæ dari antiquitati asserebat, ut initia rerum augustiora faciat, in promptu Auctor esset, qui Typos Mediolanenses decoros redderet gloriâ ætatis grandioris, quàm, quæ ullas unquam extra Germaniam Urbes honestasse hactenus deprædicetur. Mollerus enim ab Alberto Fabricio in sua latina Bibliotheca (b) relatus, laudem hanc nostram ad MCCCCLV. retrahit, Historiam Augustam eo anno Mediolani excusam absque ulla formidine, vel hæsitatione affirmans; sed quia nec mendaciis laudem aucupare in animo est, nec eâ rerum ignorantiâ seculum hoc laborat, ut miscendo fabulis veritatem eruditis Viris possit imponi, sibilis & chachinnis explodendum id dicimus, cùm ne in Germania quidem ullus hucusque occurrerit liber tantæ antiquitatis Æra signatus, primusque, qui annum remoriorem indicet, sit *codex Psalmorum* biennio post Moguntiæ impressus, servatusque velut insigne Typographicæ artis monumentum, ac pretiosæ raritatis decus in Cæsarea Vindobonensi Bibliotheca. Nihilominus, etsi altè adeò exordiri Mediolanensem Typographiam, citra audaciæ inscitiæque probrum, haudquaquam liceat, non tamen justæ, solidæque auctoritatis præsidio ita destituimur, ut Urbem nostram nulli alteri Italiæ secundam aut vetustate, aut nobilitate hujus artis ostendere minimè valeamus.

Postquam à Germania Iter suum instituit peregrinatura in nostras Regiones ars hæc præstantissima, primum hospitæ sedis eidem datæ honorem inter omnes Italiæ partes sibi vendicat Sublacense Cœnobium, in quo septem Lactantii Firmiani Institutionum libri anno MCCCCLXV.

im-

(a) Lib. 32. fol. 225. & seqq.
(b) Pag. 551. primæ partis.

impressi fuere, & eorundem nitidissimum exemplar adhuc ibidem custoditur tam vigili religione, ut, quemadmodum per Litteras inde acceptas intellexi, tanquam perduellis consilii reus, animoque deprædator venerabilis illius Sacrarii habeatur, si quis ex Monachis codicem illum abalienandum censuerit, ingenti quantumvis pretio sæpius etiam repudiato. Ante hunc annum nulla certa, & fixa vestigia usque adhuc emicuere, ex quibus appareat Typographiam aliò pedem intulisse, sive de Italia sermo sit, sive de Galliis, ad quas testimonio Chevallierii solùm quinquennio post pervênit; multòque minùs dissitas longè provincias credi potest citiùs peragrasse. Nec momentum facit, quod refert Polydorus Virgilius, & ex ipso Angelus Roccha fidenter, ac absque censura suæ Vaticanæ Bibliothecæ attexuit (a), anno videlicet MCCCCLVIII. artem istam per notos Opifices Pannartz, & Swenheim fuisse Romæ illatam; id enim à veritate omnino dissonum, ut mox patebit, inter alias gerras, nugasque trudendum arbitror, quas lutulentis è rivis bibulo nimis calamo haustas Scriptor ille in eodem de *Rerum Inventoribus* opere citra delectum, conferrimque vulgavit. Etenim quàm erronea sit hujusmodi assertio, apertè liquet ex Johanne Andrea Aleriensi Episcopo, teste eorum temporum dignissimo, doctissimoque. Inscribens iste Epistolas Sancti Hieronymi, anno MCCCCLXVIII. Romæ editas Paulo II., qui nonnisi quadriennio ante ad Apostolicam supremi Hierarchæ Dignitatem fuerat evectus, inter ceteras felicis sui regiminis laudes gratulatur potissimùm, auctam ab ipso primùm celeberrima hac arte Romanam Urbem, sic prosequens: „ Tuis certè temporibus ad reliquas Dei gratias hoc etiam felicitatis Orbi „ Christiano accessit, ac munus, ut pauperrimi quique parvâ pecuniâ Bibliothecas possint redi„ mere . . . . Hoc est quod gloriosa illa, ac Cœlo digna anima Nicolai Cusensis Cardina„ lis S. Petri ad Vincula peroptabat, ut hæc sancta Ars, quæ oriri tunc videbatur in Germania „ Romam deduceretur; Jam vota illius . . . . . tuo tempore impleta sunt. „ Quod etiam adnotavit in suo Itinere Italico V. Cl. Joh. Mabillon (b), licèt fallatur in iis, quæ subjungit, videlicet inchoatam Romæ rudi Minerva à duobus illis Germanis Typographiam fuisse, deinde à Nicolao Jenson Gallo mirum in modum ibidem illustratam; neque enim verum est, aut caruisse sua venustate, & elegantia editiones à geminis illis Typographis concinnatas, ut Ambrosiana hæc Bibliotheca, aliæque Mediolanenses quampluribus earum divites docere possunt; aut Nicolaum Jenson ullo unquam tempore Romæ typos exercuisse; aut alium natione Gallum tam exactam ibi manum indigesto adhuc operi apposuisse: sed Udalricus Ham, quod cognomen latinè sonat *Gallus*, ut innui Cap. 2. eximius tunc Romæ Impressor Gallico huic Scriptori grati erroris fortasse fuit caussa.

His generatim præmissis jam redeo ad propositum meum, quo Mediolanum Typographicæ artis antiquitate nulli post Moguntiam Urbi palmam cedere ostendendum decrevi. Et quia Sublacum primas occupare videtur, ut superiùs delibavi, rem actam jure opinabor (nisi quid novi è feriniis tam fervida hucusque diligentiâ evolutis, ex improviso emergat) si evincam eodem anno, quo Sublacense Monasterium de accepta in hospitium Typographia tutò gloriatur, eam nostræ quoque Urbis fuisse inquilinam. Id liberè, & absque ulla adversæ opinionis umbra asserere non dubitavit Albertus Fabricius, in quo, utpote extraneo nobis Scriptore, neque præoccupatum animum, neque privati amoris gratiam suspicari licet; loquens enim de memorata jam Historiæ Augustæ editione Mediolani elaborata, quam malè Mollerus ad annum MCCCCLV. retulerat, eam anno LXV. ejusdem Seculi affigit; hocque assertum non solùm enunciat Tomo primo, sed iterum in Supplemento (c) strenuè confirmat. Et quia candidè rem agere volo, non inficias eo, desiderari apud nos hujus impressionis exemplar, nec posse Urbem nostram, quemadmodum Sublacum, obtrudere vivis oculis codicem ipsum: nec mirum. Quid enim faciliùs, quàm in tam varia temporum vicissitudine, bellorum injuriis, externorum incursionibus, mutatione dominii vel deperditam, vel direptam copiam omnem hujus, aliorumque plurium librorum, ut consentaneè ad superiùs dicta conjicere possumus? Nihilominus si ætati nostræ hoc solatium invidet vel sors adversa, vel incuriosus antehac veterum rerum contemptus, non defuit præcedenti proximè Seculo irreprehensum oculorum testimonium, quod ad nos transmisit Viri & doctrinâ, & famâ celeberrimi auctoritas. Is est prælaudatus Claudius Salmasius, qui antiquissimæ hujus Mediolanensis editionis exemplum sibi dono datum ab intimo Amico testatur, nec parùm inde incitamenti, auxiliique habuisse, ut sapientes curas suas intenderet ad explanandam magis Historiam Augustam, etiam post doctissimas Casauboni Commentationes. Ipsius verba hæc sunt, quæ in prima ad Ælium Spartianum adnotatione, post commendatam summam in hac re Casauboni diligentiam, injectamque memoriam codicis Palarini, in Præfatione ad Lectorem fusiùs descripti, subdit: „ Ecce autem „ cùm in eo essem, ut de nova editione Augustæ Historiæ seriò cogitarem, & hoc cùm maximè „ agerem, antiquam illius editionem Mediolani curatam utendam mihi commodavit optimus, „ & doctissimus Juretus noster; eam ego meliori jure principem editionem vocare possem, quàm, „ quæ hoc nomine, ac titulo ab eruditissimo Casaubono donata est. Mediolanensis enim illa „ *totis vigintiquinque annis* ista Veneta, quâ Casaubonus usus est, & quam pro principe habuit, „ *anterior esse liquida fide comprobatur*. „ Prosequitur deinde amovere à se periculum erroris, quo inspersum Casaubonum notaverat, inquiens, se non ideo audere hanc omnium editionum pri-

(a) In Appendice pag. 411.
(b) Pag. 64.
(c) Pag. 246.

primam asserere, licèt illa Veneta tot annis antiquiorem; potuisset enim in Germania jam divite tot insignibus typographici opificii laboribus, antequam è finibus suis excederet, altera vetustior, nec sibi nota proferri, concluditque certè *meliorem* Venetâ esse, *& quæ vice manuscripti ipsi fuit, in omnibus ferè consentiens cum illo Palatino codice optimo, adeout planè ad ejus typum, & exemplar bona fide expressa, & excusa esse videretur.*

Edirio Veneta, quam principem Casaubonus vocaverat, cujusque ætatem ab ipsomet relatam deprehendimus in fronte emendationum suarum, peracta est in illa Urbe anno MCCCCXC. per Johannem Rubeum de Vercellis, id testantibus quoque Typographicis Annalibus, ex quibus corrigendam adverto postremam Lugduno-Batavam impressionem, quæ pro nonagesimo, octuagesimum annum mendosè recudit. Et hæc fortasse Mollerum decepit, qui detractis vigintiquinque annis à Salmasio indicatis, quinquagesimum quintum ejus seculi annum inde collegit. Stante igitur, ut certum est, Venetam editionem, anno prædicto nonagesimo suisse compactam: stante manifesta affirmatione Salmasii, qui librum præ oculis habuit, sedulò scrutatus est, frequenti manu attrivit, impigrèque fatetur hanc nostram editionem *vigintiquinque annis* priorem, incomperto est ipsam anno MCCCCLXV. Mediolanensibus è typis prodiisse. Atque, ut locum omnem suspicioni præcludam, quæ subnasci cujuspiam animo posset ex satis frequenti in Typographis vitio, quo notas numerorum vel oscitanter, vel imperitè compingunt, duo in Salmasii scripto observatione digna censeo, ex quibus dilucidè patebit, haudquaquam credi posse labem numeri obrepsisse. Primum est, quòd ipse non utitur Arabicis, aut Romanis numerorum figuris, in quibus facilior est opificum lapsus, si unam omittant, aut præposterè supponant, sed patentibus, extensisque literis, ut jacent: *totis vigintiquinque annis*, exprimit sensum suum: alterum, quòd Mediolanensis supra Veneti Codicis antiquitatem non per fallaces conjecturas elicitam, aut incertæ supputationis ambagibus obnoxiam, sed *liquida fide comprobatam* oculatus testis asseverat. Quapropter nisi in tam diligenti Scriptore vel fidei integritatem sugillare, vel juxta Plauti phrasim (a) Glaucomam ob oculos objectam dicere velimus, ut, quod viderit non viderit, denegari Mediolano decus hoc nequit, quod egredienti natalibus è sedibus Typographiæ æquali saltem cum Sublacensibus gloriâ primum hospitium aperuerit.

Hactenus tamen cum prædicti Cœnobii Religiosissimis incolis amicum prælium fuit, ne superari ab ipsis Typographicæ Artis ornamento videremur; nunc consociatis Viribus decertandum remanet, ne tam eximii decoris antiquitate à Veneta Urbe vincamur. Superioribus annis suam de ortu, & progressu universæ Typographiæ Historiam aggressus Michaël Maittaire, inter multa, quæ è ruderibus ociosæ, despectæque vetustatis eruta, veluti telluris incognitæ strenuus detector, eruditis exposuit, *perinsigne*, ut ipse ait, *Typographicum opus*, ac raritate summa conspicuum profert, cui majorem conciliaturus venerationem magnificum hunc exordii apparatum præmittit (b). *Attende Lector, & expecta, quod latuit hactenus plerisque ignotum* &c. Libri titulum partim rudi Italico, & partim Latino sermone exprimi refert his verbis: *Questa sie una Opera, la quale si chiama* Decor Puellarum: *Zoe Honore delle Donzelle, la quale da ragola forma e modo al stato de le honeste Donzelle*; in calce autem legi: *Anno à Christi Incarnatione. MCCCCLXI. per Magistrum Nicolaum Jenson. Hoc opus, quod Puellarum Decor dicitur, feliciter impressum est.* Quandoquidem verò omissum est Loci nomen, nihil obstare ait, quin conjiciat id opus elaboratum fuisse *Venetiis*, in qua Urbe præli sui sedem fixit præcellens ille Typographus, statimque in ejusdem laudes effusus habenas omnes eloquentiæ laxat, inclamans felicem Galliam tam celebris Alumni natalibus illustrem: felices Venetias tanti inquilini hospitio nobilitatas, ipsum denique Artificem statuâ dignum marmoreâ, utpote qui primis inventoribus Fausto, & Schœffero fermè par ætate, longè illis virtute præstaverit, uno tentamine artem incipiens perficiensque, discipulus simul, ac Magister. Porrò si veritati congruerent, quæ tanto hic promissor hiatu decantat, conclamatum esset de gloria Sublacensium, & nostrâ; quadriennio enim integro ante vulgatum hucusque Italicæ Typographiæ initium, vidissent Venetiæ tam insignis Artificis prælo exornatas Officinas suas, caputque ideo supra ceteras Urbes, singulari hoc etiam decore auctæ erigere meritò possent. Verùm, si animi mei sententiam depromere fas est, abreptum Auctorem istum dixerim amore nationis suæ, captumque prima specie inventi libri, quæ amplificando Gallici Artificis nomini campum aperiret, quin acutiore indagine intus pervaderet, atque ad incudem critici examinis seriò perpendendam veritatem vocaret. Haud dubiè, quicumque sagaci nare illorum temporum memorias scrutetur, tam liberalem Nicolao Jenson antiquitatem impressionis neutiquam poterit indulgere, adductumque à Maittaire Librum relegabit jure ad pseudepigrapham turbam aliorum plurium, qui vitiatâ anni notâ ex omisso Romano aliquo numero spuriam vetustatem imperitis oculis ingerunt, ut Opuscula Sancti Thomæ Mediolani, anno MCCCLXXXVIII. Lactantius Venetiis, anno MCCCLXXX. Stultifera navis Parisiis MCCCCVI, & alia permulta ejusdem stigmatis opera, in quibus eruditi Viri non longævam præ ceteris originem gratulabundi suspiciunt, sed incautam Typographi manum, quam facilis unius, vel alterius literulæ fuga elusit, benignè excusant. Plura hujus negligentiæ, non admodum raræ in antiquis Typographis, exempla profert idem Maittaire (c), qui subirascens iisdem, errorem admis-

(a) Miles glor. actu 2. Scœna 1. versu 70.
(b) Ubi supra pag. 36.
(c) Tom. 1. pag. 297. nota f.

missum in præpostero assignando anno editionis quorundam librorum, *vix ignoscendum* appellat.

Neque temerè, & absque gravi fundamento id decerno; benè conscius, quòd nutaret omnis historia, si quivis genio suo posset numeri lapsum obtrudere. Sed eodem in explosis jam libris obvio errore mancum esse hoc quoque exemplar, annum sexagesimum primum, pro septuagesimo primo subjiciens, defectu romanæ literæ X, quæ decennium exprimit, clarè colligo ex publico testimonio Johannis Spirensis, qui à se primùm typographiam Venetiis exercitam, ibique institutam nonnisi anno MCCCCLXIX. suismet typis professus fuit. Luculentè utrumque testantur Carmina illa, quæ Epistolis familiaribus Ciceronis eodem anno Veneriis impressis subscripsit; in iis enim & se primum hujus artis in illa Urbe Auctorem, & hunc primò excusum à se librum Typographus ipse declarat; Carmina hæc sunt:

Primus in Adriaca formis impressit abenis
Urbe libros Spirá genitus de stirpe Johannes.
In reliquis sit quanta, vides, spes, Lector, habenda,
Quom labor hic primus calami superaverit artem.

Nec tam validè munitum perfugium est, quo se recipere studet illisus hìc veluti ad scopulum Michaël Maittaire inquiens (a) fortasse „ Johannem Spirensem sibi plus justo arrogavisse. „ Nec enim hujusmodi jactantia ignota erat antiquis illis Typographis, qui in eadem arte exco„ lenda rivales de primatu inter se contendebant, & ambitiosis librorum Inscriptionibus sibi to„ tam quisque, & quasi unicam laudem asserebant. „ Id nempe in gratiam Contribulis sui tantummodo dictum, reclamantbus undique loci, ac temporis circumstantiis nemo non videt. Quis enim credat impudenti adeò mendacio nomen, librosque suos fœdare voluisse Johannem Spirensem, ut se primum typographicâ benemeritum laude jactaret in illamet Urbe, quæ octenii antiquitatem objicere falso assertori, & subjectis oculo libris à Nicolao Jenson excusis vacuam arrogantiam obtundere potuisset? Quis credat Nicolaum ipsum, qui eodem tempore cum Johanne de Spira Venetiis imprimebat, tam placido silentio præteriturum irrogatam sibi hanc injuriam, ut nulli impressorum operum primatus sui memoriam affigeret, exultantemque impunè audaciam æmuli non infringeret; præcipuè cùm Johanne brevì præmortuo, patens area indigno refellendo commento in quamplurimis à se postmodum editis voluminibus reclusa videretur? Hæc dilucidè ostendunt, quæ fides habenda sit libro ad extendendam in remotiorem ætatem Jenson gloriam, tanta cum Lectoris admiratione producto. Sed alterum solidius etiam, ac ineluctabile, ut reor, argumentum est, quod eruo ex Epistolâ Johannis Andreæ Aleriensis Antistitis, scriptâ ad Sixtum IV. Summum Pontificem, præfixâque Tomo V. antiquæ editionis Glossæ Nicolai de Lyra; Cùm enim anno MCCCCLXXII. Conradus Swenheim, & Arnoldus Pannartz permagnum illud opus Romæ typis committerent, atque ob immanes, quos prælum tandiù fatigatum exhauserat, sumptus ad extremam penè egestatem redacti essent, supplicem libellum Sixto Papæ porrexere, ut aliquo liberalis clementiæ subsidio inopiâ levarentur; utque efficaciùs id impetrarent, Aleriensem Pontifici Maximo summè acceptum, ac de illorum exantlatis beneficio literarum laboribus optimè edoctum impulere, ut preces suas Sanctissimi pedibus advolveret. Suscepit hanc libentissimè provinciam Aleriæ Episcopus, eorumque veluti personam induens scripsit illicò ad Summum Pontificem, tam nobilium artificum sudores, & impensas exponens; quodque primò objecit oculis Sixti ad obtendendam justam optato levamini causam, hoc unum fuit, invexisse illos in Italiam tanti commodi artem antea ignotam, suoque exemplo præivisse, ut ceteri Opifices Librarii idem auderent. Ejusdem verba id exprimentia, quæ ad institutum meum pertinent, excerpta hic subjicio: „ Ut digneris misericorditer occurrere, servuli „ tuæ Sanctitatis Conradus Swenheim, & Arnoldus Pannartz, Impressores nostri, ac utilissimæ „ hujus fictoriæ artis *primi in Italia Opifices* implorant. „ Certè si Nicolaus Jenson tot ante annis libros Venetiis excudisset, quomodo salvâ fide, ac veneratione Summo Pontifici debitâ, asserere tam liberè potuisset Aleriensis Præsul *primos* illos hujus inventi *artifices* in Italiâ extitisse? Anne dubitandum est tam eruditum Præsulem ignorasse, quæ suâmet ætate Venetiis peracta erant, quæque novitate rei famam, & desiderium acuente, per omnium ora, & manus volitare debuissent? Aut fortasse credi potest etiam tantæ integritatis, dignitatisque Viro impingi debere vitium, quo laborasse primos Typographos affirmabat Maittaire, ut indebitam primatus laudem romanis illis artificibus arroganti, ac jactabundo calamo, & veritate posthabitâ adscribere voluisset? Profectò quemadmodum indecoro hoc probro onerandum minimè est clarissimum Aleriensis Antistitis nomen, ita procul dubio statuendum, corruptam anni notam in allato proximè libro fuisse, atque ideò ab anno MCCCCLXI. ad MCCCCLXXI. necessariò, ut suprà diximus, redigendam.

Multò minùs remorari nos à proposito debet, quod Michaël Maittaire ad hoc reponere conatur, sic scribens: „ Scio non deesse, quibus aliquid vitii in numeris subolet... etsi illi audian„ tur, ubi sistemus dubitandi finem? quoties enim cui libitum fuerit dubitare, numeri errorem „ statim causabitur. „ Jam huic quoque effugio viam obstruxi, ultrò præmonens, disparem esse

O fortem

(a) Pag. 64. in notis sub lit. f.

sortem librorum, qui nullo prudenter dubio pulsari possunt, & aliorum ætatem mentientium, quam coævi Scriptores, & inconcussæ fidei testimonia convellunt. Rem tamen domestico, ut ita dicam, exemplo illustrabo. Cùm ad aptiorem, concordemque sonum fundenda iterum essent Æra Campana Ecclesiæ Parochialis Sancti Bartholomæi Mediolani, qui consilio præerant Ecclesiastici Viri, religione quadam tacti alterum ex illis reservare decreverant, veluti religiosum summæ antiquitatis monumentum, eo quod ipsi impressum annum MCXXX., quo primo compactum fuerat, legeranr. Adsuit sortuitò hæc decernentibus Frater meus Franciscus Hieronymus, olim Metropolitanæ hujus Urbis Ecclesiæ Canonicus Ordinarius, qui & ipse perculsus rei tam antiquæ insolentiâ, ad hujusmodi Nolam inspiciendam statim sacram turrim conscendit, admiraturus reliquiam hanc Ecclesiastici æris, quæ barbaro Federici Ænobarbi excidio superfuisset; dum autem curiosiùs, diligentiùsque latus omne circumspicit, cœlatum advertit æs ipsum imagine S. Caroli Mediolanensis Archiepiscopi incinctâ radiis, & unâ primitus susâ; unde subridens inquit: en detractum larvam mendaci antiquitati. Tam grande senium momento fecit incuria artificis, qui literam D transiliens, quingentos annos, quos æri non impressit, opinioni affinxit. Nec plura; clamante contra tam remoti temporis notam proximioris ætatis signo, evanuit omnis ratio dubii consilii, omnis veneratio conceptæ vetustatis. In hac expeditâ eventus non injucundi narratione æquissima habemus momenta ad dijudicandam ritè, quæ identidem venditatur, in cusis codicibus senectutem. Annus, qui legitur in calce impressorum operum, ut tunc temporis mos erat, quandocumque validis, certisque ejusdem ætatis monumentis non dissentiat, aut contrariis non elidatur adjunctis, in sua possessione custodiendus est: at si non futilia, sed dilucida ex contemporaneis Scriptoribus, aliisque firmis notitiis contra militent argumenta, statim in suspicionem infidæ notæ labitur, errorque Opificis meritò arguitur, experientiâ teste, & judice Doctrinâ. Quàm aperta autem, & justi ponderis testimonia sint, quæ expositum tanto plausu à Maittaire librum, inauditæ priùs in typographia Veneta antiquitatis, dejiciunt ab omni fidei gradu, quivis sapiens decernere facilè potest.

Itaque ex deductis hucusque stat illæsa, & felix tum Sublaco, tum Urbi nostræ gloria, quòd primam ibi stationem fixerit egrediens è Germaniæ finibus ars typographica; præcipuè cùm ipsemet Michaël Maittaire, quasi immemor eorum, quæ tanto verborum strepitu scripserat in favorem Libri anno MCCCCLXI., Venetiis, ut contendebat, impressi; progrediente paululum Annalium suorum serie invertat calamum, tectamque palinodiam canat his verbis (a): „ Post „ Moguntiam nullus mihi occurrit, qui typographiâ disertè designetur inclaruisse locus ante „ Sublacense Monasterium, in quo Lactantii Firmiani Institutiones anno MCCCCLXV. antepe- „ nultimâ Octobris in folio cusæ fuerunt, optimo certè, & romano charactere. „ Ut proinde verum sit, quod superiùs innui, exornandæ Patriæ suæ studio incensum hæsisse illum in extimo vultu reperti, cum vetustiore notâ exemplaris, atque inde arreptâ occasione cumulandi Gallicum hominem effusâ supra ceteros ætatis suæ artifices laude, oratoris potiùs, quàm historici munus implevisse.

Quòd si quis acutiùs me roget, quo Typographo edita fuerit hæc, quam Mediolani tam properè impressam dixi, Augulla Historia, facili responsione me exsolvam, id minimè à Claudio Salmasio hujus Codicis tam vetusti inspectore fuisse relatum; tantòque id lubentiùs reponam, quò certiùs nec ipsi Sublacenses indicare suum possunt, qui Lactantium prælo subdiderit, loco quidem, ac tempore, sed non Typographi nomine, in ejusdem calce descripto. Si tamen per rimam aliquam conjecturæ anonymos utriusque operis Artifices conspectare tentem, subobscura, sed non longè à vero dissita lineamenta quædam mihi indicant, eosdem fuisse, qui Romæ postmodum claruere Germani Impressores Pannartz, & Sweinheim; cùm enim immotum, & constans esse debeat Episcopi Aleriensis testimonium illos indubiè asserentis primos in Italia hujus artis Opifiees, valdè consentaneum est temporis, & viarum circumstantiis opinari, cùm è Germania in Italiam iter aggrederentur, constitisse illos primùm in hac nostra Urbe, ibique opus Historiæ Augustæ elaborasse, dein, aut loci religione, aut amicitiæ gratia, vel spe præmii ditioris invitatos, adiisse Sublacense Cœnobium, ac Lactantio ibidem impresso, statuisse demum terrarum Orbis dominam Urbem incolere, sedemque præli in prima Ecclesiastici imperii sede firmare. Certè Michaël Maittaire in hoc idem propendere videtur, ut Sublaci Lactantium iisdem adscribat, dum inquit: „ non reticendum censeo, quod loca quædam à Lactantio ex aliis Scriptori- „ bus allata, græcis typis exarentur nitidissimè, quique eos, quos posteà Sweynheim, & Pan- „ nartz Romæ usurpabant, proximè referunt. „ Quapropter cùm videam Lactantium illum fermè sub finem anni jam relati in lucem prodiisse, suspicari & ipse non vereor, ineunte illomet anno Mediolani editam esse ab ipsis Historiam Augustam. Deficiente nihilominus securo teste, ac indicio clariore, conjectando hæc potiùs dicta velim, quàm asserendo.

Ab anno MCCCCLXV. usque ad MCCCCLXIX. nullum Mediolanensium typorum Opus vel ab aliis memoratum, vel à me inspectum reperiri candidè profiteor. Non ideò tamen revocari in dubium meritò potest, quod anteà statuisse reor haud imbecillo fundamento, illustratam nempe Urbem nostram fuisse laude communicatæ primò Italis Typographiæ. Neque enim Sublacenses ipsi alterum à Lactantii Institutionibus codicem è prælo illuc semel invecto dimissum hactenus ostenderunt. Quemadmodum autem id evenisse non aliâ ratione credibile est, nisi quòd

expletâ

(a) Pag. 42.

expletâ editione illâ Germani Typographi, indicati superiùs tanquam ejusdem Auctores, illicò Romam contenderint, ita non abs re est dicere unicum hoc itineris sui vestigium, Historiam nempè Augustam, ab illis Mediolani relictum, nec ita citò suffectos alios Artifices, qui eorundem discessu abruptum hunc in Urbe nostra nobilem laborem prosequerentur. Sed hoc etiam omisso, quot in aliis quoque Urbibus annorum lacunæ occurrunt, omni typographicâ memoriâ vacuæ, quas nondum implere licuit quantocumque conatu, sive reipsa deficiant libri, & ociosæ eo intervallo jacuerint impressoriæ formæ, sive edacitas temporis omnem laboris fructum absumserit, sive illos nobis invideat inexploratus adhuc, quod vix crediderim, bibliotaphi alicujus latibuli sinus? Certè Novocomi, ut ab Urbe nobis proximâ exordiar, Tractatum Appellationum Johannis Antonii à S. Georgio per Ambrosium de Orco, & Dionysium de Paravisino anno MCCCCLXXIV. non sine modicâ supra finitimas Insubrum Civitates laude, (si hanc Metropolim demas) excusum invenio: attamen sequens triennium inane prorsùs effluit, nulloque compressi ibidem literarii torcularis nomine distinguitur. Gloriatur Anglia se Oxonii habuisse magno ære conductos ab Harlemo Typographos usque ab anno MCCCCLX. id referentibus nonnullis Scriptoribus suis, quibus Andreas Chevallierius minimè acquiescit (a), sed patrocinari nititur Maittaire (b), licèt falsa quædam relata ab ipsis non inficietur: Nihilominus ante annum MCCCCLXVIII. nullus hucusque in Regno illo editus liber produci in publicum potuit. Quin immo inter ipsos Typographos non exigui temporis interstitia ab uno ad aliud impressum opus excurrere frequenter aspicimus, cùm tamen credi nequeat, voluisse illos tandiu sterile prælum, typosque ociosos in instructis ad lucrum officinis continere; unum ego Mediolani Typographum, præteritis aliis ceterarum Urbium, quos observare cuique obvium est, profero Christophorum Valdarfer, cujus interruptus decennio fermè integro labor videri potest, cùm ab anno MCCCCLXXVIII. ad octuagesimum octavum ejus Seculi nullus alius, præter Missale Ambrosianum anno MCCCCLXXXII., ab ipsius prælo eductus in hac Urbe codex hucusque, quod sciam, innotuerit. Neque idcirco opinari licet aut primo opere attritas, exæsasque impressorias formulas, aut ipsum tam delicatâ virium imbecillitate fuisse, ut iis reficiendis decennali quiete indigeret. Omnium hujusmodi in historiâ Typographica hiatuum vix ambigendum est in causa fuisse, non solùm familiare antiquitati infortunium, ut succedentium annorum dente invido corrosa exemplaria absumantur, sed multò magis susceptam serò nimis studii istius curam, cujus tarditate effectum est, ut quamplures impressi superiorum temporum literarii labores vel putrem in angulum rejecti marcuerint, cariemque contraxerint, vel tanquam papyracea scruta ad propolas fuerint ablegati. Hoc autem seculo, quo tam vividè reflorescere bonarum artium amor videtur, spe non modicâ erigimur fore, ut ab hoc ignavæ incuriæ dedecore literæ redimantur, & refossis, si quæ adhuc privatis ignotæ in Scriniis latent, remotiorum ætatum doctis reliquiis, detrimenta præteritæ negligentiæ summo cum fœnore studiorum reparentur.

Anno MCCCCLXIX. duo excusa Mediolani opera relata à Scriptoribus reperio, alterum, quod *Aratoris Subdiaconi Cardinalis Sacra Poësis* inscribitur, suis Typographiæ incunabulis à Cornelio à Beughem insertum, & in Barberinæ Bibliothecæ catalogo numeratum: alterum, cui titulus *Illustrium Virorum Epistolæ*, quodque custodiri in Bibliotheca Witian. ex ejusdem pariter catalogo docet Maittaire (c); sed cùm illorum exemplar nullum ad manus, oculosque meos huc usque pervenerit, primumque librum per literas me interrogante an adhuc in Barberinæ Familiæ cultissimis penetralibus extaret, deperditum fortasse, aut malè descriptum resciverim, supersedeo eadem referre, contentus hos quoque Mediolanensis præli non inglorios labores sub aliorum fide indicasse; reliquam seriem minimè abruptam, nec incertam ab anno MCCCCLXX. usque ad XV. seculi finem perducam. Sed antequam promissum opus aggrediar, nonnulla, quæ justæ Lectoris curiositati implendæ necessaria duxi, hîc præmittere opportunum existimo.

De Viris, Typographiâ illustribus, quos Mediolanum habuit.

CAP. IV.

QUàm nuda, & adjectis postmodum quasi lemniscis destituta se daret in publicum vix nata, & infans Typographia neminem ignorare arbitror, qui vel à primo limine hoc antiquitatis studium salutaverit. Quamvis enim, ut diximus, venustissimis typis, diluto probè atramento fuligineo, & augustâ Chartâ, spatiosoque margine, ac structurâ librorum grandiore, quæ nescio quid majestatis primo aspectui affunderet, editiones pararentur, ita nihilominus siccâ, purâque simplicitate suâ Auctorum textus imprimebantur, ut nihil eorum referrent, quæ in præsentia legentibus commodum, ac voluptatem faciunt. Hinc est, quòd in antiquis codicibus nullus ad indicandam rei pertractatæ materiem in fronte titulus legitur, cùm post aliquot tantùm annos in umbilico primæ paginæ strictim, ac inornatè cœperit collocari: nullæ adsunt literæ initiales, quibus industrio calamo, aut minio, auroque effingendis in capitum exordiis patens area

(a) Ubi supra parte prima cap. 1. pag. 25.
(b) Pag. 26 & seqq.
(c) Pag. 66. sub notâ signatâ c.

area relinquebatur : raræ admodum ad Lectorem docendum præviæ admonitiones , raræ ad aliquem Mecœnatem commendatitiæ libri edendi epistolæ occurrunt . Abfuere longo tempore à fronte , vel angulis superioribus paginarum numeri , nonnisi vergente in senium seculo illo per romanos characteres passim adjecti : Non ære incisæ imagines, ornamentaque typos ambientia in usu erant, rudibus tantùm lineis, nec adhuc edocto horum temporum elegantiam scalpro expressâ quandoque effigie aliquâ , inductisque demùm florentibus, ut vocant literis , quæ Venetiis primò inventæ sunt , quasi ars impressoria , vel extranea respueret ornamenta , vel dedignaretur alienæ manus se indigam exhibere . Indices quoque alphabeticos , ad colligendum celeri oculo quidquid sparsim per libros notatu dignum est , adeò perutiles , quique ad minuendum Lectoris laborem tam copiosi hoc ævo instruuntur , desiderari omninò passa est primorum artificum diligentia . Hæc tamen omnia condonari facilè possunt ætati illi , tot aliis parandis Literariæ Reipublicæ commodis , eruendisque primò è tenebris insignium Auctorum operibus occupatæ . Quod lenire dolorem nostrum satis nequit id est , peregrinas , & vagas , atque , ut ajunt , nullius Diœcesis editiones frequenter offendi , quæ nullo temporis , loci , aut Typographi indicio signatæ , errant veluti incertæ ætatis, ac patriæ suæ, & licèt quandoque cultissimæ, orbæ nihilominus opificem patrem minimè agnoscunt . Sive hoc effectum fuerit à Typographis modesto gloriæ contemptu , publicam potiùs utilitatem, quàm privatam laudem curantibus; sive impatientiâ quadam è prælo citiùs transmittendi ad eruditas manus labores suos ; sive ignotâ aliâ nobis ratione , certè non modicè contulit ad altiùs recondendam succrescentis istius artis originem; potuit enim omissæ hujus notæ culpâ Urbi alicui retardati decus inchoatæ antiquiùs typographiæ, cùm tantummodo ab excuso in libris remotiori anno exordiri ejusdem Epocham soleamus . Non omnes tamen libri testimonio hujusmodi destituti, vetustiori tempori sunt adscribendi; certum siquidem est, per intervalla sequentium annorum dimissa ex officinis fuisse quamplura magnæ etiam molis volumina , nescia cui Urbi , aut Opifici debeant lucem suam , & quæ nonnisi aut collatâ characterum formâ Typographo cuipiam conciliare , aut inspecto Curatoris eorundem nomine , patrio domicilio redonare , fallaci quoque conjecturâ valemus . Hujus ordinis codices impressos non paucos ex securis indiciis Mediolano vindicandos collegi : præcipuè cùm non eadem cunctis conditio sit, ut memoratis omnibus notis careant ; aliis enim hac præli avaritiâ annus tantummodo , aliis locus , aliis Artificis nomen intercidit. Qui inter istos faciliùs, certiùsque natali alicui sedi assiguntur ii sunt , qui prætermissâ quidem ætate , ac loco editionis , Impressorem suum referunt ; Cùm enim ex seriò hucusque evolutis , illustratisque antiquis hisce libris innotuerint peregrinationes , hospitia , patria , tempusque primorum Artificum, in dubio esse nequit, cui debeant loco securè assignari , quæ subscripta eorundem nominibus opera reperiuntur . Atque hoc profectò , inter cetera me ad tradendam Mediolanensium Typographorum notitiam non leviter impulit ; nam præterquamquod in historia ista literaria contexenda necessarium propè ducebam umbram hanc ingratæ veluti incuriæ ab Urbe nostra depellere , quòd videlicet perire pateretur nomina insigniorum in hac arte Virorum, à quibus studia nostra commodum, quo etiam in præsentia fruuntur , primò exceperant; nec dignum tantâ Civitate munus accepto beneficio retribui posse videbatur , nisi quam operibus nostris lucem dederant , nos typis iisdem immortalem , redderemus; Id etiam præ oculis fuit , ut si quæ gloria vulgati primùm Auctoris , ob omissum in libri calce Urbis nomen , Mediolano contendi possit , reperto saltem adjecto Typographo nobis familiari , eidem constanter adjudicetur .

Impressoriæ artis cultores primo seculo Mediolani floruisse multò plures , quàm quos Annalibus suis inseruit Michaël Maittaire , præsens opus docebit : neque tamen omnes assecutum me fuisse crediderim , cùm enim mihi sæpius contigerit in alicujus privatæ domus neglectis loculis cariosa detegere hujusmodi antiqua exemplaria Mediolani excusa, jure suspicari possum non pauca alia produci fortuitò posse, quæ vel pretii sui ignorantia adhuc in despectioribus ædium angulis tegit , aut remotis in Urbibus diligentiùs custodita itineris difficultas necdum scrutari permisit . Quòd si omnia liceret inspicere , novum fortasse Mediolanensis Typographi nomen emergeret . Quin immo cùm in ipsismet , quos sedulâ indagine ab obscuris pluteis eduxi , in hac Urbe impressis codicibus , nulliusque prælo signatis , quosdam memoratos Viros adverterim non immeritò in fœdus aliquod hujus opificii admittendos , sed neutiquam deprehendere potuerim , an præsidis tantùm , vel recognitoris nomen ipsis debeatur, an verè Typographi, Artificesque nuncupandi sint , omisso omni calami judicio , nec designata ulla classe , & gradu , ingenuam eorum memoriam statui præmittere .

Quo tempore Stephanus Nardinus Archiepiscopus Mediolanensis à Sixto IV. Summo Pontifice sacro Murice donatus fuerat , anno videlicet MCCCCLXXIII. vulgatus fuit libellus Rogationum triduanarum, quæ Ambrosiano antiquissimo ritu circumductâ per Urbem solemni supplicatione quotannis celebrantur . Nullus ibidem descriptus locus , annus , aut Artifex editionis legitur ; Mediolani tamen peractam, rei materies huic Urbi singularis, & præfixa Epistola nuncupatoria *ad Reverendum Patrem , ac Juris utriusque Doctorem eximium , Dominum Romanum de Barni , Laudensis Ecclesiæ Canonicum , & Domini D. nostri Stephani diviná miseratione Mediolani Archiepiscopi , ac Sacrosanctæ Ecclesiæ sub titulo S. Hadriani Cardinalis Vicarium Generalem* , dilucidè evincit . Hanc scripsit Archangelus Ungardus , seu de Undegardis , familiâ olim Mediolani minimè obscurâ, quippe quæ nomen Vico hujus Urbis dedit, etiam in præsentiarum vulgari vocabulo,

sed

ſed corruptè appellato *degl' Andegari*. Erat iſte non ſolùm Sacerdotio inunctus, ſed nobili inſuper regendarum curâ animarum occupatus, quemadmodum in exordio, & in decurſu ejuſdem Epiſtolæ ipſemet teſtatur: nihilominus, ſi dixerim eum quoque incubuiſſe ad typographicum in hac Civitate exercitium, ut eccleſiaſticis etiam Viris familiare tunc fuiſſe ſuperiùs memoravi, ne latum quidem unguem ab ejus verbis recedam; ſic enim præfatur: „ Jamdiu Reverende Pater, „ *ex quo me huic imprimendorum librorum arti addixi*, qua nihil Chriſtus Dominus noſter ſtudiis „ liberalium artium conducibilius monſtravit in terris, mecum ipſe conſidero, quo potiſſimùm „ præſide huic novellæ arti principium darem, cujus auſpiciis *feliciter inceptam, feliciter etiam* „ *in reliquum tempus exequi poſſem*. Ac ita mihi diutiùs cogitanti, cùm ſola perſona tua digniſſi„ ma occurreret, cujus non modò felicitati inniterer, verùm etiam patrocinio juvarer, conſilio „ regerer, ductu gubernarer; tum altera exurgebat dubietas, quòd tam fauſtum opus hoc prin„ cipio meo eligerem, quod & naturæ tuæ conſentaneum, & Mediolanenſi populo, cujus te „ ſaluti maximè affectum proſpicio, utile, & à mea profeſſione non eſſet alienum: ſed rurſus „ præexcellens virtus tua, & ardentiſſima erga Chriſtianam religionem charitas, & devotio hæ„ ſitantem confirmavit, & aberranti mihi per devia certiſſimum, ac optatiſſimum iter oſtendit. „ Etenim cùm in proximis Litaniis, hoc eſt in publica Civium devotione charitatem tuam, ad„ mirabilemque prudentiam in dirigendâ, gubernandâque procedentis turbæ pompâ contuerer, „ neque graviſſimo labori parcentem, & omnia, quæ providenda fuerant ad ordinem ſervandum „ adhibentem proſpicerem, exiſtimavi cum tibi gratiſſimum, tum publicæ utilitati non incom„ modum fore, ſi cum libellum, qui officium illud Litaniarum contineret, *meo labore, meiſque* „ *ſumptibus imprimendum curarem*. Atque eo magis, quòd ego Sacerdos, quamvis indigniſſimus „ nihil magis & officio meo, & profeſſioni conveniens reperiebam, quod Concivibus meis velut „ *primitias operationum mearum* offerrem...... Nec mihi non inhoneſtum fore non immeritò „ arbitratus ſum, qui animarum curæ præpoſitus in nulla re honeſtiori me poteram occupare. „ Quod opus cùm viderem vix in paucorum manibus eſſe, quippe in negligentiam eadente fide„ lium devotione, ac multorum charitate refrigeratâ, ſtatui nullâ magis aliâ re fretus, quàm di„ vinâ Clementiâ, tuæque Reverentiæ auxilio.... *per hanc artem, quam Chriſtus Dominus cæ*„ *litùs demiſit in terras, tantam horum librorum copiam imprimere*, quanta Mediolanenſi populo, „ cujus tibi in præſenti cura commiſſa eſt, plurimis ſeculis ſuffectura videatur. „ Ex his, quæ ſparſim in relata Epiſtola diverſo charactere conſultò ſignavi, ſi quid ſincerè ſentiam, proferre velim, nullo angerer ſcrupulo, quin Ungardum hunc quoque Typographorum Mediolanenſium catalogo adſcriberem; Cùm enim & obvium ſit in antiquis codicibus Sacerdotum nomen, curam hanc minimè indignam Ordinis ſui religione habentium, & artem iſtam veluti rem ſacram, Cœloque in terras demiſſam arripiens, rei itidem ſacræ ipſemet Ungardus impenderet, non video, quid reluctari concipiendæ conſtanti opinioni poſſit, eam non tam ſumptibus ſuis, ſed verè ſuo etiam labore, ideſt typis ſuis fuiſſe paratam, ut in Epiſtola teſtabatur; Quia tamen nec aliorum hujuſmodi artificum more ſubſcriptum eum video, nec ullum aliud exemplar ipſius nomine impreſſum ſuppetit, liberum Lectori judicium dimitto.

Alterum non memorati à Scriptoribus Typographi Mediolano adſcribendi argumentum invenio in Commentariis Pſalmorum editis in hac Urbe à D. Gabriele Brebia Monaco Caſſinenſi S. Petri in Glaxiate anno MCCCCLXXVII. Etſi enim codex ille bis ſignatus loci, annique nota, primò poſt tabulam Capitum, ac poſtremò in calce, Impreſſoris ſui nomen utrobique ſileat, non leve tamen indicium Artificis præbet in Epiſtola præmiſsâ, inſcriptâque ab ipſo Commentariorum Auctore ad *Religioſum Monacum, & ſapientem Virum D. Gregorium Beaque*. In illa ſiquidem, poſteaquam plurium gratam, dignamque memoriam intexuit, qui aut patrocinio, aut conſilio opus ſuum promoverant, eos etiam enunciat, qui liberales ad ejuſdem impreſſionem ſumptus erogaverant, ſtatim ſubjungens *coadjuvantibus amicis nonnullis*...... *& Johanne Squaſſo librario Ducali admodum induſtrio hoc opus noſtris tot vigiliis*...... *elucubratum ad multa voluminum, & exemplarium centena imprimi curavi*. Quodnam eſſet hoc *Librarii Ducalis* officium ex illorum temporum hiſtoriis non facilè liquet. Fuiſſe olim in romana Republica Viros in cam curam deſignatos, ut quæ ad militarem, aut civilem rationem pertinebant conſcriberent, ac propterea *Librarii Conſulis*, *Tribunitii*, *& Quæſtorii* appellarentur, ex Vegetii libris (a), atque antiquis marmoribus apud Gruterum (b), ac Sertorium Urſatum (c) apertè colligimus. Hæc tamen Seculo XV. minimè congruere poſſe quiſque intelligit, cùm obſoletis jam illo ævo hujuſmodi officiorum veteribus titulis, nobiliores ſuffectæ appellationes fuerint, puta Scribæ, Cancellarii, à Secretis &c. Quo circa non alia ratione nomen hoc commodiùs explicari poſſe cenſuerim, quàm ſi dicamus idem honoris, gratiæque munus in excudendis Principum decretis ab ipſo tunc occupatum, quo etiam in præſens Regia Ducalis Curia, prælo, & officinâ librariâ inſtructum, diſtinctumque à reliquis Impreſſorem ſuum tenet. Præterea intelligere nequeo quam induſtriæ laudem mereri potuiſſet in hac editione *Librarius* ille, niſi eidem curandæ typorum ſuorum diligentiam impendiſſet: Aliunde notum eſt, ut infra pluribus exemplis conſtabit, elogio iſto *viri induſtrii* paſſim Mediolani donatos eos, qui rem Typographicam exercebant. Fortaſſe

P

(a) De Re Milit. lib. 2. cap. 47.
(b) Pag. 627. num. V. primæ edit.
(c) Marmi Eruditi, Opera poſtuma Lettera quinta.

tasse etiam Commentariorum Auctor noluit uti græcâ voce Typographi, à qua abstinuisse quandoque librorum editores, latinum *Librarii* vocabulum usurpantes, certum est, ut patet in Horatii impressione ab Alexandro Minutiano Mediolani curata anno MCCCCLXXXVI., in cujus calce sic legitur: *In Officina egregii Librarii Antonii Zaroti Parmensis*. Demum cùm advertam ab Auctore hujus operis, post Johannis Squassi Librarii nomen, adjungi statim *multa exemplarium tentena imprimi curavi*, vix revocare in dubium valeo, an ipse quoque accensendus sit Mediolanensium Typographorum catalogo. Nullo tamen alio codice, qui affixo ejusdem nomine emerserit, hactenus à me inspecto, fas est certiora opperiri.

Validius testimonium est, quod proferre quis posset, ut Bonum Accursium Pisanum, celebris apud nos memoriæ ob promotam egregiè curis suis latinam, græcamque literaturam, inter Opifices hujus artis statuendum evinceret. Ad calcem siquidem selectiorum Æsopi fabularum, quas græco latinoque sermone invicem sibi per columnas respondente egomet evolvi in Bibliotheca Religiosissimi Cœnobii S. Barnabæ Mediolani, hoc romano nitido charactere excusum legitur: *Bonus Accursius Pisanus impressit, qui non doctorum hominum, sed rudium ac puerorum gratiâ hunc laborem suscepit*. Attamen, si quid sentiam in hac re sincerè exponere liceat, minimè abripior primâ nudâque fronte adjectæ hujus adnotationis, ut ita facilè id credam; sed rem intimiùs persequens, collatis, quæ mihi occurrerunt, Accursii operibus nostra in Urbe luee donatis, in alteram potiùs sententiam concedo, ut non Artificem, sed Præsidem tantummodo adlaborasse illum dirigendis prælis affirmem. Cùm enim per decennium saltem diligentiam suam impenderit edendis Mediolani melioris notæ auctoribus, ut in decursu patebit, nusquam alibi subscriptum eum hac formula inveni; quin immo adhibiti ad singulos libros imprimendos Typographi nomen apponitur, Lavania, Pachel, Scinzenzeler; Græci verò libri, quos ad fovendum linguæ hujus studium emisit in publicum, vacui, ut plurimùm sunt anni, & Typographi nota. Pape, quam mirum esset, si unica tantùm vice prælum suum prodidisset, aut eodem ocioso relicto ditandis alienis insudasset! Censerem igitur rectiùs dici posse, verbis illis *Bonus Accursius Pisanus impressit* non typos suos, sed ingenii acumen in seligendis fabulis, componendaque cum græco idiomate latina interpretatione significari, quod satis clarè indicatum arbitror in attexta ibidem periodo; Labor enim ille *pro rudibus, puerisque edocendis susceptus*, non characterum impressionem, sed præviam Auctoris curam in adornanda methodo, ac materie spectabat. Quod si religioni quis ducat confessionem hanc Boni Accursii, se se Impressorem citra pudoris formidinem profitentis, in alienum sensum traducere, contendatque saltem græcam ab ipso exercitam typographiam, cùm nullo alio Artifice libri hujus linguæ ab eodem editi signentur, non obstinatè refragabor. Id siquidem in tanti Viri laudem quoque vergere nemo non dicet; neque enim suspicari debemus manu illius compactos æreos characteres, aut pressum torcular, sed digniore ea ratione, qua nobiles & doctissimi Viri publicum huic arti contubernium domi suæ aperuere, ab ipso quoque præstitum prælo officium fuisse, directione scilicet laboris, aut impensarum erogatione. Neque etiam modicus typis nostris honos accederet, si quam aliæ Urbes gloriam ostentant, pertractatam videlicet fuisse hanc nobilem artem auspicio, & manu illustrium græca & latina facundia Virorum, inclyta hæc Metropolis domesticam sibi faceret, pluribus illo ævo in re literaria præstantibus Typographis exornata, ut infra videbimus.

ANTONIUS ZAROTUS.

PRimus, qui citra controversiam nomen suum cusis Mediolani codicibus tanquam Typographus affixerit, *Antonius Zarotus* est; nec tantùm primus, sed solus, tribus ferme annis impressoriâ arte diligenter, feliciterque hìc exercita claruit. Parmensis Civitas hunc nobis indigenam suum dedit, carens ipsa prælis, quorum nonnisi biennio post beneficium sensit. Cujus conditionis, fortunæque stirps illius foret, historiæ non memorant: Hoc certi habemus, ab ipso ætatem penè integram suam in typis nostris absumtam; ab anno enim MCCCCLXX., quo nobis constat impressos ejus curâ, & labore in hac Civitate libros, quam semel amplexus est laudabilem artem, haud intermissâ occupatione ultra illud seculum perduxit, cùm anno quoque MDIV. impigrè adhuc incumbentem ad opus incœptum repererim, editis Mediolani duobus libris, *Missali* videlicet *Ordinis Humiliatorum*, & *Curatorum Manipulo*. Atque hinc emendandi sunt Annales Typographici, in quibus Michaël Maittaire nimis angusta annorum confinia eidem statuens, decoram hanc nostro Artifici temporis seriem abrumpit, sic scribens: *Mediolani celebre nomen assecutus est Antonius Zarotus Parmensis Johannis Legnani impendio; & usque ad ann.* 1481. *operam libris non indiligentem navavit* (a). Id enim ita longè à vero distat, ut nullus fermè primo illo Seculo annus sit, quem ille præli sui editione aliqua non signaverit, & ipsa quoque grassata per Urbem integro biennio pestis, quæ omnium penè hujusmodi Artificum officinas obstruxit, Zaroti manum à typis avertere non valuerit; productis ab ipso in lucem anno octuagesimo quinto, & sexto insignibus operibus, ut infra narrabimus. Characterem adhibuit adeò nitidum, ac castigatum, ut melioribus ævi illius comparari absque pudore possit; nec parum ipsi debet Civitas nostra, cujus gratiâ impressiones hìc primùm paratæ elegantiâ suâ fiunt insigniorum etiam Bibliothecarum pretium, & ornamentum. Negari tamen nequit, eodem, quo ceteri, vitio hunc

quoque

(a) Ibid. pag. 57.

quoque Typographum laboraſſe, dum gothicis formulis aſperavit & ipſe prælum ſuum, ſed præterquamquod raro, & cautè, ac in levioris ut plurimùm, momenti opuſculis id genus barbari characteris ab ipſo uſurpatum inſpexi, aliquid etiam peculiare in iiſdem, quos adhibuit, typis ignobilioribus adnotavi; ſuſi enim molliore ductu, & ad romanum propiùs accedente, ſiccam illam, acutamque literarum, quibus alii utebantur, inelegantiam aliquatenus temperant, deliniuntque, itaut his veluti nævis ſua quoque venuſtas non deſit.

Carpit Typographum iſtum Andreas Chevallierius (a), quòd literas alphabeticas, quas *ſignaturas* appellant, ſub ultima linea in medio patentis paginæ collocari ſolitas, ut complicandis juſto, facilique ordine impreſſis ſoliis inſervirent, novâ, & illaudandâ methodo in finem ejuſdem poſtremæ lineæ tranſtulerit, ſic enim ſcribit: *Antoine Zarot Imprimeur à Milan apres avoir bien commencè de placer les ſignatures au-deſſous de la derniere ligne, voulut corriger cette bonne maniere en les mettant mal-à-propos au bout de cette même ligne, pour les faire ſervir de dernier mot; comme il paroit par ſon Edition du Jean Simoneta de Geſtis Franciſci Sfortiæ Ducis Mediol. de l'annèe 1486.* Immeritò tamen, cùm ex ipſo allato codice, in Ambroſiana Bibliotheca cuſtodito, ac propterea cuilibet obvio, dignoſci poſſit, non hanc fuiſſe mentem optimo Artifici noſtro, ut inverteret, ſuâque è ſtatione detruderet conſuetam hujuſmodi ſignorum normam; in primis ſiquidem quinque libris communem aliis Typographis ordinem ſervans, in medio infimi marginis alphabeticam notam conſtituit, ex quo congruè colligo, nihil ipſum novi meditatum; quandoquidem in ipsâ operis fronte, quæ primò oculos rapit, pompam inventi ſui facere debuiſſet, ſi à recepto uſu recedere, & peregrinum à ceteris ingenium jactitare in animo erat. Solùm igitur in decurſu operis variat methodum, & ad finem ultimæ lineæ brevi relicto interſtitio ibi figit literam ſignaturæ, fortè quia id commodius viſum eſt concinnatori typorum. At quid etiam ſi id conſultò, & ſtudio novitatis egiſſet? Num ideo reus in judicium trahi, & nigro thetâ affici dignus? Ego certè non video, quid venuſtati editionis, aut legentium utilitati officiat, cùm juſto intervallo diſtet ſignum à reliquis literis, nec hiſtoriæ ſenſum confundat, ſed clarè appareat ibi ſita nota, quæ dirigat bibliopœgum, non quæ lineam claudat Lectori. Caſſa igitur, & inanis eſt Chevallierii querela, potiuſque agendæ gratiæ ſunt tam induſtrio Typographo, quòd literis memoratis numeros ſuos adjecerit, ut nullo erroris periculo libri compactor paginas omnes aptaret, colligaretque ad uſum legentium; hac enim diligentiâ impreſſum codicem illum invenio, pari propemodum methodo, quâ in præſentiarum recti ordinis admonentur ii, quorum munus eſt ſoluta, ac recèns emiſſa è prælis ſolia ad juſti voluminis formam redigere.

Quantùm verò honoris, & laudis Zaroti nomini affuderit addita typis ſuis nobilitas prima Liturgicorum codicum impreſſione, ſatìs clareſcere arbitror ex ſuperiùs indicatis. Nunc de illius ſymbolo, ſeu typographicâ teſſerâ aliquid eſt innuendum. Poſtquam aut gloriæ, aut lucri cupiditas frequentiores huic arti aſſeclas dedit, inducta ſunt ad calcem librorum incila quædam immobilibus formis ſigna, quibus diverſa præla, non ſecus ac familiæ, è ſtemmate diſcernerentur, atque unaquæque editio, etiam ſilentibus typis, Artificem ſuum fateretur. Primò nonnili ſimplices lineæ fuere, modò in orbem circumductæ, modò pyramidalem figuram, crucem, aut ſimilia effingentes, quibus ad indicandos typorum Auctores intermixtæ initiales literæ nominum, cognominum, & quandoque etiam patriæ inſerebantur; non diſpari ratione, quâ noſtro etiam ævo Scripturæ publicæ proprii tabellionatus notâ, aut merces aliò traducendæ peculiari Domini ſui ſyngraphâ obſignantur. Succedentibus dein ætatibus excogitatæ ſunt teſſeræ politiores, quibus Artificis ſimul indicium daretur, & ornamentum codicibus fieret, atque iſta, ut plurimùm emblemata fuere elegantibus formis expreſſa, adjecto etiam quandoque lemmate, aut proprio Typographi nomine adſcripto. Aldina Venetiis officina in domeſticum ſymbolum ſibi adſcivit Anchoram cum Delphino ad ipſam circumvoluto, & diviſis ad latera his characteribus *Al-dus*. Frobeniana Baſileæ Caducæum geminâ ſulcitum manu, ſuperinſidente columba, & poſito ſimiliter Frobenii nomine. Stephaniana Pariſiis Olivam in ramos porrectam, inſertis ſurculis, & figura hominis ſtantis, indice digito lemma ſuperimminens innuentis: *noli altum ſapere*, quod deinde mutavit Henricus Stephanus junior, retento quidem Oleæ ſymbolo, ſed ramis aliis inſertis, aliis deciduis, cum inſcriptione: *defracti ſunt rami, ut ego inſerar*. Plantiniana Antuerpiæ Circinum manu directum cum lemmate: *labore, & conſtantia*, quod etiam poſtmodum uſurpatum fuit à Franciſco Raphelengio Lugduni, qui Chriſtophoro Plantino in cudendo magnifico, & immortali Opere Bibliorum regiorum ſocius manu, & conſilio adfuerat. Wecheliana Francofurti Caducæum alatum cum gemino Amaltheæ cornu, inſultante deſuper Pegaſo, & manu è nubibus educta ipſum regente &c. Atque hoc exemplum penè ſequentium inſigniorum Artificum præla ſectata ſunt, donec humanarum rerum more variis ſemper vicibus ſe ſe volventium, ingenioſus hic emblemmatum delectus in typographicis officinis jam ferme obſolevit, ſubſtitutâ ad ornatum librorum frequentiâ imaginum, uſque ad miraculum artis affabrè, eleganterque inciſarum, quæ non tam primam faciem, ſed ſparſim corpus ipſum miro decore, & prope dixerim luxu complent.

Mediolani primo Typographiæ Seculo parcè admodum in uſu fuere impreſſoria hæc ſcuta, ſeu graphices; perpauca enim è noſtris prælis peculiarem ſibi teſſeram effinxiſſe obſervavi. Inter hæc tamen illud Zaroti fuit, cujus ſymbolum duabus lineis in modum erectæ Crucis ſe interſecan-

(a) Loco citato pag. 38.

secantibus constabat, imminentibus desuper duobus sinuosis accentibus, & quatuor punctis per angulos distributis, ac literis initialibus sui nominis A. Z. ad imum stipitem hinc inde adjectis. Serò tamen selectum, raròque adhibitum, ipsius codices à me hucusque inspecti testantur; in vasta enim illius editionum mole, quæ septimi penè lustri continuatum laborem absumsit, vix unam hac notâ præditam offendere licuit, opus videlicet Leonardi Aretini inscriptum *l'Aquila*, quod Mediolani excudit anno MCCCCLXXXXV. impresso in calce hoc distyco:

Stemmata virtutum sunt hæc dignissima laude,
Quæ possessoris nomina clausa tenent.

Non ingratum Lectori futurum arbitror, si ex antiquis documentis, quæ voraces temporis, & tinearum dentes forte propitia effugêre, palam faciam egregios Viros ab Antonio Zaroto delectos, ut typographicæ suæ officinæ non tam incrementum, quàm splendorem adjicerent. Hi fuere Venerabilis Presbyter *Gabriel de Orsonibus de Cremona*, Magister *Gabriel Paverus de Fontana*, Magister *Colla Montanus*, & *Petrus Antonius de Burgo*, *dictus de Castilliono*. Cum iisdem fœdus iniit Zarotus anno MCCCCLXXII., pactaque Societatis juramento firmata in publicas tabulas relata fuere, quorum præcipua hæc sunt: I. Instruerentur quatuor Torcularia in domo conducta expensis communibus, adjecto onere ipsi Zaroto conficiendi literas latinas græcasque, antiquas ac recentes, necnon omnia suppeditandi impressionis adminicula, juxta ingenii sui, artisque vires: II. Erogarent Socii pecuniam parando operi necessariam, indictâ amissionis omnium pœnâ ei, qui ob solutionis tarditatem cogeret præla torpere; Zarotus verò Ducatos centum statim exsolveret: III. De lucro ex impressis codicibus percipiendo tertia pars Zaroto contingeret, duæ reliquæ inter Socios æqualiter dividerentur: IV. Thesaurarius Rectorque Societatis statueretur *Gabriel Paverus de Fontana*, apud quem etiam libri Scripturæque omnes editæ remanerent, atque in laboris præmium ex singulis editionibus unum volumen dono reciperet, simili munere etiam Correctoribus assignato, nisi aut moles, aut difficultas parandi operis uberiori mercede pensanda foret. V. Denique, ne quidquam damni Societas pateretur, vetitum prorsus cuilibet fuit, se se cum aliis Typographis immiscere, iisque consilium, aut subsidia quoquo modo præstare, atque hæc conventio per tres annos vigeret.

Eodem anno, ac die admissus quoque in consortium fuit Nicolaus Frater Petri Antonii de Burgo jam Socii, hisce tamen conditionibus: I. ut gemini hi Fratres vigintiquinque Ducatis Societatem donarent: II. tria conderent Torcularia, Antonio Zaroto dirigente, omnemque typographicam suppellectilem, quam eadem præla, cudendique libri exigere poterant, propriis expensis pararent: III. medietatem pretii domus conductæ, in qua simul cum aliis collocanda erant torcularia, solverent, nec in aliis facultatibus libros imprimere iis liceret, præterquam *in jure Canonico*, *jure Civili*, *ac Medicina*: IV. De lucro verò, quod divenditis libris emergeret, primùm sibi ipsis ob impensas satisfacerent Fratres, dein illius, quod superesset, quartam reliquis Sociis partem tribuerent: V. Ne autem proventus, qui ob peculiarem eam industriam laboremve à memoratis Fratribus sperabatur, fraude aliqua deperiret, juramento se se obstrinxere primi Socii, nullum omnino aliis Typographis auxilium præstandi, nullumque suis typis librum edendi, qui de iis tribus facultatibus ageret, cuilibet ex ipsis indictâ pœnâ amissionis codicum, & ducentum Ducatorum, si fidem violasset. Nec præmio carebat servata fidelitas; ex singulis namque editionibus unum volumen Zaroto, & Sociis dono promittebatur. Demum expleto triennio statutum est, ut tria hæc torcularia Zaroto resignarentur, pretio à peritis taxando.

Hinc plura ediscimus, quæ ad illustranda typographicæ artis in hanc Urbem inductæ primordia, altis obsita tenebris, lucem non modicam ferunt. Primò enim responderi interrogantibus potest, cur biennio antea rari admodum codices Mediolani editi numerentur. Siquidem solus per id tempus Zarotus, rei fortasse domesticæ penuriâ laborans in extera Civitate, aggredi minimè valuit molem illam impressionum, qua postmodum Sociis adjuvantibus, multisque jam dives prælis, literarium censum adauxit. Subinde fit compertum, qui fuerint Auctores amplificandæ apud nos nobilissimæ hujus mercis, Viri nempe non è trivio ducti, aut lucri tantùm libidine incensi, sed sincero erga literas amore, studioque, præclaram illa ætate famam consecuti, quemadmodum editiones accuratissimæ, & transmissa ad posteros ingenii monumenta testantur, quæ nos merita cum laude suo loco referemus. Postremò arcanum illud evolvitur, quod me aliquando suspensum detinuit, cùm in digerenda primarum Mediolanensium editionum serie viderem Typographos illos, qui diutiùs in Urbe nostra prælis insudavere, peculiares sibi veluti facultates adoptasse, erga quas typos suos exercerent, ita ut aliqui Jurisprudentiæ libris edendis, ut plurimùm inservirent, alii poeticis rebus producendis in lucem prælum suum devoverent, alii denique Medicinæ tantùm, aut Historiæ parando commodo visi sint adlaborasse. Id porrò ex hoc primo Zaroti exemplo profectum crediderim, qui Fratribus de Castilliono jus illud reliquit, ut sola eorundem præla in memoratis tribus facultatibus libros imprimerent; fortasse enim Typographi succedentes invicem paria sanxere, ne invida æmulatio, aut aviditas trahendi ad proprias officinas clientes, artis pretium & diligentiam minueret. Quæcumque tamen causa fuerit seu pactæ legis, seu amici inter impressores consensus, certè Mediolani viguit hæc, aliis ignota Urbibus, Classium divisio, magno, ut arbitror, studiorum emolumento, cùm edendi codices à peritis in

ea facultate, quæ objiciebatur, artificibus pertractarentur. Tabulas ipsas initæ à Zaroto Societatis, latinè redditas, in calce hujus Operis Lector accipiet. Interim in testimonium grati animi profiteri fas est, cui eas debeam, nobilissimo nempe ac eruditionis amantissimo Equiti J. C. C. D. Joseph Landriano, qui ignoratam hanc gemmam in veteris Tabularii pulvere latentem primus inspexit, & Johanni Angelo de Custodibus, antiquarum rerum sedulo indagatori, qui integrum documentum exscriptum ad me humanissime detulit.

PHILIPPUS LAVANIA.

PRoximè Zaroto, anno scilicet MCCCCLXXIII. successit *Philippus Lavania* Civis Mediolanensis, qui veluti pudori ducens totam hujus artis gloriam, & literarum proventum extero homini tunc deberi ab hac inclyta, atque omnium nobiliorum facultatum altrice Urbe, ingenium, viresque suas novis condendis typis impendit, tantoque characterum cultu, ac papyri nitore editiones adornavit, ut si cum primis Zaroti conferantur, non tam illarum elegantiam æmulentur, quàm vincant, judice quovis oculo etiam peregrino, cui nullum ex amore patriæ vitium, ut mihi, fortasse obtrudi possit. Lavaniam familiam in Urbe nostra nomine, aut splendore conspicuam viguisse nemo hactenus tradidit, abestque à Catalogo Nobilium Familiarum, quem Morigia ex antiquis Scriptoribus collectum Historiæ suæ attexuit. Ego tamen cùm evolverem libros antiquæ editionis, quos mihi invisendos exhibuit humanissimus Pater Minoris Observantiæ, Custos Bibliothecæ S. Mariæ Gratiarum apud Modoëtiam, incidi in prægrande volumen Angeli de Perusio, *de Obligationibus* inscriptum, atque impressum Mediolani anno MCCCCLXXXI. ad cujus calcem præclarum hoc de ipsius illustri genere testimonium legitur: *Petri Antonii Castillionei juris alumni doctissimi, Philippique Lavagnæ, ampli, honestique negotiatoris, nobilissimorum Mediolanensium civium sumptibus, & cura*; Negotiationem porrò tunc temporis etiam per primores Viros exercitam fuisse, absque injuria nobilitatis, quisque vel paululum edoctus de illius ævi moribus novit, cùm passim in Principum Mediolanensium Literis, & Corii Historia nobiles Mercatores occurrant. Alterum hujus rei monumentum mihi suppeditavit vetustum Viglevani Cœnobium, Sancto Petro Martyri nuncupatum, quod incolunt Religiosissimi æque ac doctissimi S. Dominici Alumni. Ibidem enim inter cetera prægrandia volumina primæ editionis, se se mihi obtulit secunda pars Consiliorum Andreæ de S. Bartholomæo de Sicilia, in cujus calce hæc leguntur: *Hujus impressionis opus exegit Nobilis, & probatæ fidei Vir Philippus Lavagnia Mediolanensis proprio sumptu. Anno MCCCCLXXXIX.* Pingui certè censu, & honestæ fortunæ bonis instructum abundè fuisse hunc Typographum prudenter conjicere possum, quia nusquam ad calcem suorum Operum, ut temporis illius consuetudo ferebat, alienis sumptibus adjutum ipsum invenio, utcumque justæ molis, & non mediocris impensæ volumina vulganda susceperit, perfeceritque: quinimmo ex memoriis ad antiquas illas editiones appositis dilucidè intelligimus, non solùm propriis typis, sed alienis quoque ære suo conductis usum fuisse Lavaniam, ut novis, dignisque impressionibus literariam dotem augeret; Post tractatum namque Bartholomæi Cepolæ Veronensis *de Servitutibus* Mediolani impressum anno MCCCCLXXV. hæc jacent: *Per Christophorum Waldarfer Ratisponensem, Impensis Juris Scolaris D. Petri Antonii de Burgo dicti de Castelliono, & Philippi de Lavania*. Dolendum porrò est, post annum octuagesimum hujus Seculi rara admodum exemplaria felicissimi hujus præli ad nos permeasse. Hujus autem jacturæ culpanda minimè est festinæ mortis invidia; apud nos siquidem incolumem adhuc viguisse testantur tum *Opera S. Ambrosii* octennio post edita, quæ hanc in fine decoram ipsius memoriam referunt: *Impressa per Magistrum Uldericum Scinzenzeler theutonicum, Opera, & impensa Domini Philippi Lavaniæ Civis Mediolanensis*, tum Consilia superiùs relata. Quocirca potiùs credendum est, amore tranquillioris vitæ, suæque sortis divite patrimonio contentum, à typorum curis proprio nomine exercendis sese abstinuisse, sumptusque tantummodo erogasse. Id certè in majus ejusdem editionum pretium cedit, quòd non tam nitore characteris ferè semper integerrimè servato, quàm raritate ipsâ commendentur.

CHRISTOPHORUS WALDARFER.

ANnus jam effluxerat, ex quo Civis noster Lavania illustrem Typothecam suam ad patriæ commodum, culmumque aperuerat, cùm Mediolanum quoque se contulit memoratus Christophorus Waldarfer (seu Baldarfer, promiscuè enim ita subscriptum libris suis vidi, consueto Germanicæ nationi pronunciandi more) Ratisponensis. Celerem hujus Typographi adventum evincunt plura volumina tum anno MCCCCLXXIV., tum sequenti ab eodem hic excusa, quæ erroris arguunt Michaëlem Maittaire (a) asserentem, biennio tantummodo post, ejusdem officinam ad nos fuisse translatam. Commigraverat ille septuagesimo prædicti Seculi anno è Germania in Italiam, primumque exercendæ huic arti locum selegerat Venetias. Inibi non ultra sequentem annum moram traxit, & licet Synchronus celeberrimis Opificibus Spirensibus fratribus, ac Nicolao Jenson, peculiari laude non caruit, cùm in calce Virgilii à Servio Commentariis illustrati,

(a) Ibid. pag. 79.

lustrati, editique anno MCCCCLXXI. legantur hæc carmina, relata à Maittaire, & fortasse compacta ab ejus emendatore Ludovico Carbone.

In commune bonum mandasti plurima formis
Ratisponensis gloria Christophore.
Nunc etiam docti das Commentaria Servi,
In quibus exponit carmina Virgilii.
Divulgasque librum, qui rarior esse solebat,
Ut parvo pretio quisque parare queat.
Hunc emite o Juvenes; operá Carbonis ad unguem
Correctus vestris serviet ingeniis.

Mediolani quoque non invenustas editiones curavit, quas tamen cum Zaroti, Lavaniæque excellentibus typis comparare non ausim. Verùm, quod minus acceptam commendatamque hujusce Artificis memoriam nostræ Metropoli facit, insolentia est gothicæ typographiæ, quam Mediolanensibus officinis ad illud usque tempus ignotam primus ipse importavit. Etsi enim huic characterum generi nobilitatem quandam adspergere contendat V. Clar. Scipio Maffæus, eorundem originem è romana usque antiquitate deducens, dum sic scribit in præfatione ad suum Cassiodorium recèns Florentiæ editum (a): *Celeri eá scripturá constabat* (MS.tum nempe ab ipso Veronæ repertum, de quo loquitur), *quam literaria omnis Respublica modò Gothicam, modò Saxonicam, modò Longobardicam appellat, & putat usque in hanc diem, Francogallicam item quandoque, Viro maximo P. Mabilloni novitatem nominis concipiente; Ego verò merè Romanam invictis, ni fallor, & ineluctabilibus argumentis ostendam aliquando, atque evincam*. Nihilominus negari nequit, quocumque demum Auctore condita fuerit, molestam esse, invisamque adeò hujusce Scripturæ formam, ut delicatior hæc ætas eandem à calamis, prælisque suis indignabundo quodam contemptu ablegaverit. Hanc verò statim ac in has oras pedem intulit Waldarfer, veluti dexteritatis suæ primitias dedit; postquam enim S. Ambrosii libros de Officiis, vitam à Paulino conscriptam, & nonnulla ejusdem Antistitis nostri opuscula publicæ luci præclaris typis donasset, expirante ipsomet primo adventus sui anno, Logicas quasdam animadversiones Pauli Veneti impressit nitidis quidem, sed minutis gothicæ formæ literis, quas secum ab Urbe Veneta detulisse vix ambigendum est; Ibi enim non modò anno septuagesimo quinto primi Seculi, ut ex Chevallierio jam dictum est, sed quinquennio ante invaluisse hunc imprimendi morem à Germanis haustum licèt nobiliorem, nec adhuc infelici posteriorum temporum crassitie infectum tradit Maittaire (b). Quantum autem ex notis hucusque operibus colligere possumus, non ultra annum octuagesimum octavum illius Seculi suos in re typographicâ labores Christophorus Waldarfer perduxit, & hos quidem decennio abruptos, ut prænotavi. Si quas alias ejus editiones è privatarum ædium pluteis erui quandoque contingat, novi luminis additamentum literariæ Reipublicæ gratulabor. Interim subjicere libet metricum elogium, quod non tam in laudem tanti Artificis, quàm Germanicæ nationis appositum legitur in editione Orationum Ciceronis ab ipso Venetiis peractâ, cùm id in decus quoque Urbis nostræ vergat, ubi diutiùs, quàm inibi adlaborasse imprimendis libris adnotavimus. Hoc autem exemplar excurrere mihi licuit in divite Bibliotheca Marchionis Laurentii Galeazii Trotti Equitis Mediolanensis, nobilitate, ac liberalibus artibus eximiè clari; sed paucis ab hinc annis immatura morte prærepti.

Germani ingenii quis non miretur acumen?
Quod vult Germanus, protinus efficiet.
Aspice quàm mirá libros impresserit arte,
Quàm subitò veterum tot monumenta dedit,
Nomine Christophorus Waldarfer *gentis alumnus*
Ratisponensis gloria magna soli.
Nunc ingens Ciceronis opus, causasque forenses,
Quas inter Patres dixit, & in populo.
Cernis quàm rectè, quàm emendato ordine struxit,
Nulla figura oculis gratior esse potest.
Hoc autem illustri Venetúm perfecit in Urbe
Præstanti Mauro sub duce Christophoro.

Acci-

(a) Anno 1721. pag. XVI.
(b) Ibid. pag. 144.

Accipite hunc librum, quibus est facundia cordi,
Qui Te, Marce, colit, sponte disertus erit.

MCCCCLXXI. Ludovicus Carbo.

Editionem hanc ad memoratum annum refert Maittaire, sed de his carminibus silet; fortasse enim propriis oculis illam minimè inspexit.

JOHANNES WRSTER.

EUndem annum MCCCCLXXIV. novo prælo signat Johannes Wrster de Campidona. Refert illum in prævio ad sequentem annum catalogo Michaël Maittaire, sed candidè professus loci indicio carere (a), veluti peregrinum sub Dio, sine hospitio, ac tecto dimittit. Ego verò non absurdè crediderim hanc Metropolim laboribus suis sedem contigisse, ipsumque inter Typographos hujus inclytæ Urbis meritò collocandum. Validum proposito meo fundamentum exhibent S. Augustini Confessiones Mediolani impressæ, atque in domestico meo bibliophylacio asservatæ, ad quorum calcem subscriptum legitur sequens tetrasticon:

Quàm lætum Augustina ferat Confessio fœtum
Præsens fratre docet pagina pressa suo.
Theutonicis delatus enim bonus ere Johannes
Hoc Mediolani fertile pressit opus.

Anno Incarnationis Domini MCCCCLXXV.

Revera in his versibus non emicat expressum cognomen Artificis, vel quia duriùs visum est, quàm elegans dulcedo carminis patiatur, vel quia ad numeros, legesque concepti jam metri trahi sine vitio non posset. Nihilominus, cùm nullus alius Typographus, nomine *Johannes*, memorato anno prælis insudasse in hac Urbe reperiatur; cùm dicatur ære conductus Theutonicis ab oris, Campidona autem, olim Campodunum, utpotè sita in Svevia, urbs Germaniæ sit; cùm nusquam alibi Wrster hanc artem exercuisse legatur, & numeretur eo anno inter Librarios opifices, quis neget ex tot adjunctis eum satìs indigitari, ac nobis evinci? Hæc ritè concludentia indicia in hanc quoque sententiam me trahunt, quòd istic eodem anno, quo S. Augustini Confessiones edidit, presserit alium librum in Annalibus Typographicis descriptum, cui nomen, cognomenque suum subfixit, locum autem omisit. Hunc videre mihi licuit apud laudatum Comitem Donatum Sylvam italico sermone exaratum, atque hoc titulo adnotatum: *Libro della Consolazione delle Medicine semplici* &c. ejusque intuitu non modicè delectatus sui, quippe romano majori charactere excusus tantum præsefert nitorem, ut nemini, quem viderim, venustatis laude concedat. Typi, quibus compactæ sunt Sancti Augustini Confessiones, eandem elegantiam ferunt, nisi quòd mediocris formæ sunt, vocesque plurimæ (ad normam fortasse exemplaris manuscripti, quod tunc præ oculis habuit) frequentibus syncopis abruptæ, ac compendiariis notulis contractæ imperitos oculos vel fatigant, vel deludunt. Cur verò affirmem, Typographum hunc anno superiore ad gemini hujus codicis editionem Mediolani prælum fixisse, in causa est prægrande Volumen romano nitidissimo charactere excusum, atque ita inscriptum: *Liber pandectarum Medicinæ, omnia Medicinæ simplicia continens, quem ex omnibus antiquorum libris aggregavit eximius Artium & Medicinæ Doctor Matthæus Silvaticus, ad Serenissimum Siciliæ Regem Robertum.* Quamvis enim in calce, ubi annus, nomenque Opificis legitur his verbis: *Impressum per Magistrum Johannem Wrster de Kampidona. Anno Domini MCCCCLXXIIII.* loci mentione careat, vagum tamen, incertumque originis suæ censeri non debet, cùm ex huc usque relatis, satis dilucidè patere arbitrer, nullam Urbem meliori jure, ac nostrám, tam insignis artificis contubernio possè gloriari. Fatear nihilominus necesse est dubium meum, quod primò animum incessit, cùm illud inspicerem, oblatum mihi humanissimè à Monacis Olivetanæ Congregationis hujus Urbis, qui adornatâ postremis hisce annis eleganti ac prædivite Bibliothecâ, novum suo S. Victoris Cœnobio, ad omnem religiosi decoris splendorem magnificè extructo, pretium & majestatem addidere. Evolvens siquidem librum, ac in ejusdem fronte legens nomen Matthæi Moreti Brixiensis, qui tunc Bononiæ, ac Astronomiæ interpres erat, atque hoc Opus studio & industria sua emendatum dicabat Francisco Gonzagæ Cardinali Mantuano, Bononiæ Legato, anceps hæsi, num fortè hic Wrster priusquam ad nos acciretur, typorum suorum primordia in ea Civitate collocasset. Sed fluctuantis animi formidinem dispulit tum carminum, quæ superiùs retuli, seria consideratio; in iis enim apertè asseritur conductum ære Theutonicis ab oris Johannem, rectà ad hanc Urbem contendisse; tum accepta à P. Orlando superiùs laudato notitia alterius editionis eodem anno Bononiæ paratæ, cui subscriptus legitur suus Typographus *Balthassar Azzoguidi*. Neque enim credibile est, illud ipsum Opus, eodem anno, in eadem Urbe à Moreto datum geminis prælis, præcipuè cùm sub initium

(a) Ibid. pag. 83.

tium quarti menſis illiuſmet anni lucem primò vidiſſet hic liber Neapoli, curâ *Angeli Catoris de Benevento* Philoſophi, & Medici. Quocirca congruè ad Hiſtoriæ fidem conciliari res poteſt, ſi dicamus, anno MCCCCLXXIV. primò editas fuiſſe Neapoli haſce pandectas *die prima Aprilis*, ut ad illum annum tradit Maittaire; poſtmodum libri ſummè proficui novitate invitatum Moretum manum eidem appoſuiſſe, ac curaſſe, ut Bononiæ emendatior prodiret; denique famâ optimi exemplaris Mediolanum delatâ, arreptam citocitius fuiſſe à Johanne Wrſter occaſionem præli ſui condecorandi, tertiamque elaboratam editionem ſimili prorſus methodo, ac fideli verborum omnium codicis Bononienſis impreſſione, qui mos eo tempore familiaris Typographis fuit, eaſdem omnino nuncupatorias Epiſtolas, Elogia, ac illuſtrium Virorum nomina, qui Operibus caſtigandis primam curam impenderant, pluribi recudentibus. Neque longè à vero aberrare me exiſtimaverim, ſi conjectando hoc quoque ſubjungam, videlicet ad evulgandum in hac Urbe tam præclarum Matthæi Silvatici laborem, nobili quodam æmulationis ſtimulo incitatos fuiſſe Mediolanenſes, ut Civem hunc ſuum (quemadmodum alibi oſtendam), adeò de re Medica benemeritum, patriæ veluti redonarent, ægrè ferentes gloriam, quam hîc promeritus fuerat, alieno tantùm in ſolo eidem deferri.

At Crucem nobis figere videtur liber alter ab eodem excuſus, *Problemata* nempe *Ariſtotelis* ex Theodori Gazæ verſione, ſine anni & loci adnotatione, ſed ita in calce ſignatus: *Per Johannem Wrſter de Campidonia, & Johannem Baumeiſter ſocios, illuſtri Principe Ludovico de Gonzaga Marchione*. Refert illum Clariſs. Marchio Scipio Maphæus in ſua Verona illuſtrata, ubi agit de Scriptoribus Veronenſibus, pag. 90. editionis in fol., teſtaturque aſſervari inter quàm plura Volumina, primo naſcentis Typographiæ ſeculo edita, in celebri Bibliotheca Cœnobii S. Leonardi Veronæ, magnis ſumptibus à D. Celſo Maphæo inſtructa; Mentio autem illa Principis Marchionis Gonzagæ, à Typographo adjecta, non leve indicium eſt loci, in quo codex prodierit, *Mantuæ* videlicet Ludovico obſequentis. Attamen ne hoc quidem mihi vim facit, ut à primæva opinione depellar, quinimmo lumen aliquod dilucidius hinc mihi ſuboriri video ad altius in eâdem pedem defigendum. Quid illud ſit, accipe. Cùm elaborando huic Operi curam impenderem, mihi offendere licuit inter amplam librorum ſuppellectilem Marchionis Alexandri Trivultii, Equitis nobilitate, prudentiâ, doctrinâque apud nos celebris, impreſſum in pergamena exemplar cujuſdam Opuſculi, à Gabriele Pavero Fontana Elegiacis Carminibus exarata: *De vita & obitu Galeaz Mariæ Sfortiæ Vicecomitis, Mediolani Ducis Quinti, ad Ill. Dominum Ludovicum Gonzagam, Mantuæ Marchionem*. Cur verò hic Auctor Mediolani degens, reſque ſub oculis ſuis in Urbe noſtra geſtas enarrans, laborem calami ſui Marchioni Mantuæ dicaverit, id in cauſa fuit, quòd Princeps ille, intellecta improba cæde in Mediolanenſem Ducem patrata, illico ad hanc Metropolim convolaverit, amorem ſuum in tanti infortunii acerbitate Familiæ Vicecomitum teſtaturus, ibique tandiu præſederit conſiliis agitandis, compeſcendis tumultibus, pacandæque turbatæ Reipublicæ, donec reſtituta turbidis rebus ſerenitate, Viduæ Principis Pupillique imperium priſtinæ ſecuritati redonaret. Hiſtoriam hanc omnem ex ipſo Pavero diſcimus in hæc verba:

Nuper at illuſtris Ludovicus Marchio venit,
Quo patre lætatur Mantua priſca ſuo
Longævum eloquio qui nobis Neſtora reddit,
Pelidemque animo, & Religione Numam;
Moribus & vita, magnis & rebus agendis
Scipiadas vincit, Cæſareoſque Duces.
Is cum ſenſiſſet læthalia fata potentis
Et chari Galeaz, haud mora, ſcandit equum.
Non morbus retinet, retinet non tarda ſenectus,
Non nix, non glacies, nonque pruina tenet;
Quin Mediolanum properet velocior euro,
Et placidus placet turbida ſi qua forent.
Ut primùm venit, cunctis ſolatia præbet,
Cum nemo dubitet, quin bene navis eat,
Quam Ludovicus agit, quo nil ſapientius uſquam,
Nil magis excellens Orbis habere poteſt.
Oh quantum quantum tibi nos debere fatemur
Quod portum e pelago noſtra carina ſubit!

En

En igitur evolutum nodum, quem implicare videbantur verba libro superiùs indicato à Wrster apposita; siquidem per ea tempora, quibus Typographus ille in Urbem nostram è Germania accitus, prælo insudabat, Ludovicus Mantuæ Marchio commissam sibi ab afflictis Sfortiis Principibus Rem Mediolanensem moderabatur, adeòque signare poterat editionem hìc paratam, illius nomine, quem veluti Dominum ac negotiorum omnium arbitrum, à Matre Filioque Ducibus constitutum Urbs nostra reverebatur, non secus ac *Paverus* eundem apud nos agentem, Carminibus suis Mecœnatem delegerat. Sanè ex allato *Pavero* fragmento compertum fit, adhuc Mediolani constitisse Gonzagam, cùm ista scriberet; eum enim alloquitur tanquam omnia nutu, auctoritate, & consiliis ita pacantem, ut eo auspice sperari posset inquieto imperio redonanda tranquillitas. Itaque, quousque solidiora documenta Urbs aliqua obarmet, ut nobis celebrem hunc, ob nitorem characterum, Typographum eripiat, vindicati Mediolano ejusdem præli, danque hospitii huic Artifici vago peregrinoque ab omnibus hactenus Scriptoribus derelicto, nunquam pigebit.

DIONYSIUS PARAVISINUS.

SEquens annus MCCCCLXXV. insignis est præclarâ memoriâ Dionysii de Paravisino, seu Paravisini, qui omnium primus Græcos integros codices excudit, ut superiùs monui, & quamvis non extraneus ipse, hoc tamen extranei cultissimique idiomatis singulare decus Metropoli suæ jam tot aliis prærogativis illustri, studio & labore maximo adjunxit, ne cui extero invectam nostris typographiis Græciam, scientiarum olim, artiumque Magistram deberemus. Originem hic suam, quamquam non ex hac Urbe, ex agro tamen Mediolanensi duxit; *Paravisinum* enim pagus est sub jure Mediolani *in Plebe Incini*, qua nostra confinia attingunt Novocomensem ditionem. Et quia ab Urbe illa dominâ Larii lacus nonnisi per quinque lapides distat, facilè credi potest, viciniæ commodo, & facili ad domesticarum rerum curam reditu illectum, primò Dionysium illuc commeasse, ut inibi tyrocinia præli sui deponeret. Biennio siquidem, antequam Mediolani sedem statueret, eum Novocomi imprimendis Libris operam dedisse certum est, laboris socio, seu Magistro Ambrosio de Orco; nam in eo, quem prælibavi, *Tractatu Appellationum Antonii à S. Georgio* anno MCCCCLXXIV. edito hæc subscripta leguntur: *Comi per Ambrosium de Orco, & Dionysium de Paravisino.* Unde prudenter conjicere possum ejus cognomen à patria ipsa deductum, quemadmodum in pluribus familiis decursu temporis contigit. Porrò etiam in hanc diem perseveravit, & frequentissimum est in ejus pagi incolis cognomen *Paravisini*. Edoctus exinde typorum artem jam alibi adultam, excultamque summo in latinis codicibus diligentiæ, decorisque experimento, aggredi cœpit à nemine hactenus tentatum opus prægrande, ac magnoperè Literariæ Reipublicæ proficuum, adoptandi in nostras impressorias officinas græcos quoque typos, inducendique in gymnasia familiare, & cusis characteribus obvium perdifficilis illius linguæ studium, quod post irruptiones Barbarorum, in Italiâ ad septingentos ferme annos, si non prorsus oblivione sepultum, saltem negligentiâ jacens, excitaverat quidem Emmanuel Chrysoloras sub initium hujus Seculi XV. verùm ob manuscriptorum raritatem, laboremque improbum omnia calamo exscribendi, in aliquibus tantùm celebrioribus Urbibus ægrè etiam promovebatur. Metropolim igitur ad Urbem profectus Paravisinus, Demetrioque Cretensi præcipuo tantæ rei parandæ adjutore usus, *Constantini Lascaris* græcam grammaticam vulgavit, iterque antehac invium aperuit, quod tantâ deinde gloriâ Venetiis Aldus calcavit, ut numerosâ mole celebrium quorumcumque Auctorum è prælo suo dimissâ, ac veluti obruente memoriam retrò excusorum græcis typis voluminum, huic erroneæ laudi locum fecerit, qua ipse tanquam primus græcæ impressionis Artifex celebraretur. Paravisinum verò statim post peractam Novocomi prælaudatam *Appellationum* editionem transmeasse in Urbem nostram, ibique anno septuagesimo quinto græcarum vocum formulis animum applicuisse, perspicuè ostendi reor ex ipsa, quam deinde anno proximè sequente edidit, grammaticâ; cùm enim die trigesimo Januarii absoluta impressio legatur, quis non videt brevi unius mensis spatio haudquaquam potuisse instrui typographicam suppellectilem, fundi insuetos characteres, aptari ectypa, & alia id genus ad insolitam arduamque provinciam inchoandam, perficiendamque necessaria, adornari. Præcipuè cùm Demetrius ipse Cretensis in præfixa ad Codicem illum Epistola, grave, ac longum studium suum in novo hoc laboris genere exhauriendo testetur inquiens: *multùm mente, plurimùm verò experientiâ laboravimus, vix tandem inveni, quonam modo libri græci imprimerentur, tum literarum compositione, quæ varia, & multiplex penes literas græcas existit, tum maximè locis accentuum servatis, quod profectò arduum erat, nec parvâ indigebat consideratione*. Hæc verba eò libentiùs retuli, quò dilucidiùs non tam sententiam meam de cito Dionysii Paravisini Mediolanum adventu ostendunt, quàm gloriam Urbis ipsius in prima Codicum græcorum impressione irrefragabili testimonio confirmant.

Præter Lascaris grammaticam, nullum alterum græcum codicem Dionysii Paravisini nomine obsignatum vidi: cùm tamen eæ, quæ subsequentibus annis Mediolani absolutæ sunt, græcæ editiones Artificem suum minimè enuncient, primo huic Impressori congruè assignari possunt: Hujusmodi laudem certè facili, apertoque animo in Paravisinum devolvit Michaël Maittaire (a), qui alibi etiam sugillat Gesnerum nimis in Aldi encomia effusum, dum in Epistola ad Paulum

R Manu-

(a) Ibid pag. 146. & 262. in notis sub lit. c.

Manutium sic scribit : *Exemplaria græca ante Patrem tuum aut nulla , ni fallor , aut pauca , nec eâ industriâ typis publicata sunt* . Subjungit siquidem Maittaire (a): *Pauca quidem ante Aldum excusa sunt : attamen in quibus industria , & typorum elegantia desiderari neutiquam mihi videtur* ; objicitque in exemplum nitidæ , accuratæque editionis Homerum Florentiæ , & Isocratem Mediolani . Addo ego Lexicon græco-latinum in hac nostra Urbe proculdubio impressum , atque à me inspectum tantâ emendatione , ac venustate characterum , ut ferre intrepidè possit utcumque liberalem , cultumque vultum codicum Aldinorum . Immo si aliquid meritæ Gesneri redargutioni addere licet , mirari me dicam , tam firmo calamo potuisse ab illo decretoriam veluti sententiam proferri , quâ Aldo gloria melioris industriæ in græcis typis decerneretur , cùm dubitaret an ulla ante ipsum græca editio extitisset ; unde colligo, nullam ab ipso visam, ac proinde imaginariâ comparatione abludi ejus præceps judicium in Aldi favorem . Sed neque omnino verum esse crediderim , pauca admodum ante hunc insignem Venetum Typographum excusa fuisse hujusce idiomatis volumina ; nam præter ea , quæ in ceteris Italiæ Urbibus emissa in lucem superiùs retuli , quæque multò plura in Annalibus Typographicis , ac Bibliothecis offendi queunt , inclyta hæc patria mea vixdum impleto primo lustro à condita Mediolani græca Typographia , quinque adhuc superstites græcos codices prælis suis excusos numerat , non leve indicium fœcundi laboris , quo infans adhuc in hac arte illa ætas promovendo tam præclaro studio insudabat . At verò, quot etiam periisse curatas eo tempore consimilis formæ impressiones opinari possumus, cùm integro quadriennio ab edita Lascaris Grammatica nulli hactenus mihi ad manus venerint eâ linguâ formati libri; nulli ab octuagesimo primo anno ad nonagesimum tertium , græci *Isocratis* optimis typis editi, præclarâ memoriâ signatum ! Vix autem invenire fidem potest, aut jacuisse desides tanto temporis intervallo, qui hunc sibi Urbique splendorem difficili curâ paraverant, aut inutiles sumptus pati voluisse, unicâ editione contentos, qui certè non mediocri impendio elaborandis hisce formis pecunias insumpserant . Profectò arbitror iniquius quoque fatum , quàm antiquæ latinæ editiones græcas expertas esse; cùm enim linguæ hujusmodi amor, quem nostrâ hac ætate apud Mediolanenses juvenes, Viros, Equitesque reflorescere video gratulorque , superiori tempore inter faces, ac incendia bellorum tepesceret, ac penè extingueretur, facilè fuit, ut imperitis Dominis, necvim, sensumque attingentibus exotici characteris , barbaræ visæ sint paginæ ignotis lineis distinctæ , contemptumque sui injecerint oculis , & relictæ absque nomine , cultuque in putri , despectiorique angulo domuum , injuriæ cuilibet situs , tinearum , ac murium fœdâ strage dilaceratæ , absumptæque fuerint . Mihi certè non raro contigit, cùm ad augendum literariæ huic historiæ Mediolanensi censum antiquæ rei , nonnullas haud ignobiles Bibliothecas lustrarem , nullos negligentiùs habitos , quàm græcos codices videre : eos verò , si qui intra ordinem ceterorum inducti erant , ignorantia hujusmodi linguæ , aut titulo vacuos dimiserat, aut unam hanc epigraphem indiscriminatim cujusvis tergo inscripserat : *Liber græcus* ; atque inter hunc cœtum anonymum , gemmam illam græci Lexici jam laudati , ac nitidissimis typis expressi propitia sors expiscandam obtulit .

Quandiu Paravisinus apud nos meruerit gloriosi hujus laboris exercito munere , prorsùs latet ; destitisse illum ab hac arte ante prædicti seculi exitum , sive abruptæ vitæ necessitate , sive intermissi præli ocio , suadent editiones græcæ anni nonagesimi tertii , & sequentium temporum, quæ aliorum Artificum nomine obsignantur . Verum quidem est, ab ipso typos adhibitos vulgandis quoque latinis codicibus ; eorum tamen nullum in hanc diem inspicere mihi licuit , vixque unum reperi in Annalibus Typographicis memoratum, *Nicolai* scilicet *Perotti rudimenta grammaticæ latinæ* in lucem data Mediolani anno MCCCCLXXVIII. typographicæ illius curæ participe altero socio , de quo mox erit sermo .

DOMINICUS DE VESPOLATE.

TYpographus iste anno MCCCCLXXVI. auxit cultissimo prælo suo Mediolanensis Urbis gloriam , & commodum literarum ; statim enim ac cudendis libris se addixit , *Papiæ Vocabularium* , hactenus ineditum publici juris fecit , tantâ characterum elegantiâ , chartæque nobilitate , ut pompam quandam sui explicare ante oculos mihi visum sit , cùm illud primò aperui , adhuc superstes à senio tantæ antiquitatis . Exercuit eo anno solus hanc artem , dein adscito sibi in socium Jacobo de Marliano , & post ipsum Dionysio Paravisino ceteras impressiones peregit , quas tamen citò abrupisse , triennio sui laboris necdum expleto , constat ex editis postea libris , in quibus ultra annum septuagesimum octavum nulla illius mentio inter subscriptos Typographos reperitur .

JACOBUS DE MARLIANO.

EAdem conditio est nuper enunciati Jacobi Marliani , seu de Marliano , qui anno MCCCCLXXVII. innotescere cœpit publico typorum opificio ; duas siquidem tantummodo editiones ab eodem paratas invenio, alteram hoc anno , quam solus perfecit , *Salustii* nempe *Operum*, alteram anno sequenti , quæ socium refert Dominicum de Vespolate , nec aliud quicquam aut de

(a) Ibid. pag. 234. in notis sub lit. a.

de stirpe ejusdem, cùm Marlianas familias permultas, summâ nobilitate conspicuas eo etiam tempore Mediolanum haberet, aut de typographia ulterius ab ipso promotâ memoriæ vestigium extat.

JOHANNES ANTONIUS, & BENIGNUS FRATRES DE HONATE.

CElebrius est nomen Johannis Antonii de Honate, ejusque Fratris Benigni, qui præla sua in hanc Urbem induxere anno MCCCCLXXVII. & pluribus, iisque eximiæ commendationis voluminibus editis claruere. Illustri eosdem stirpe progenitos fuisse dubitare non sinit expressa nobilitatis mentio, quam reperi in calce *Lecturæ Balbi super pr. & sec. parte Infortiati*, ubi hæc leguntur: *Mediolani fuit primùm correcta & emendata; postmodum ibidem impressa laboribus, & impensa Nobilium Benini, & Joh. Antonii Fratrum de Honate, & finita feliciter anno* 1479. *die* 28. *Maji*. Horum potior cura fuit Jurisprudentiæ in Urbe nostra illustrandæ typorum studium diligentius apponere, nec rivulis tantùm contenti fuere, peculiaribus videlicet tractatibus, aut commentariis, quæ (raro etiam) Waldarfer, conductus fortasse ab ipsis, domestica nobis fecerat, sed fontes ipsos publica donatos luce aperuere, juris utriusque Codices integros imprimentes tanta sedulitate, ac conatu, ut uno eodemque anno octuagesimo secundo Seculi illius ferè omnes libros, qui amplam Legum seriem, jurisque universi materiam complectuntur, ab ipsis viderim prælo vulgatos; quod certè non modicæ laudis, atque etiam admirationis argumentum est, tam brevi temporis spatio vastis adeò, arduisque Operibus parandis unius familiæ vires sufficere potuisse. Hoc tamen silere haud debeo, urgendo fovendoque labori plurimùm profuisse nobilem curam duorum, non tam sanguinis claritate, quàm doctrinæ præstantia & amore erga literas insignium virorum, Johannis scilicet Antonii Castillionæi, & Ambrosii Caymi, quos subscriptos magnis illis voluminibus cernimus, illustri memoria æris ab iisdem liberaliter collati ad tantum patriæ decus, hujusque præclarissimæ facultatis cultoribus beneficium procurandum; quo factum deinde credi facilè potest, ut largis hisce subsidiis aucti nobiles Fratres, excitatis pluribus impressoriis torcularibus, virilem operam suam consummandæ celeriter tanti laboris editioni præstiterint. Non destitere tamen ab incœptis hoc etiam absoluto ingenti conatu, sed prosequuti institutum suum, in id ferè semper incubuere, ut Commentaria Scriptorum insignium in decreta Pontificum, ac Imperatorias leges imprimerent. Quocirca peculiari hoc encomio inter Mediolanenses primi Seculi Typographos meritò illustrem hanc Fratrum copiam donandam censeo, quòd se totam penè ipsis debuerit nobilissima hæc scientia; licèt paulò ultra decennium, ex hactenus à me repertis eorundem cusis Operibus, laborasse comperiantur. Antequam verò aliò me convertam, monere Lectorem opus est, etiam in horum Fratrum cognomine exprimendo errasse Michaëlem Maittaire; cùm enim duos tantummodo ex tot à me collectis ipsorum libris retulerit, qui vel simul, vel unius tantùm ex Fratribus nempe *Johannis Antonii* nomine in calce signantur, utrobique eos vocat *de Bonafo*; Idque mihi non levem suspicionem ingerit, libros hosce minimè ad illius oculos pervenisse, sicuti neque inspectos fuisse à P. Orlando ejusdem vestigiis insistente, affirmare constanter possum; apertè siquidem cognomen illud *de bonate*, seu *bonate* (impressoriis characteribus *b* & *h* quandoque se se invicem confundentibus) enunciant quotquot horum Fratrum designatione munitas editiones mihi licuit percurrere. In graviorem lapsus errorem fuit Joannes Albertus Fabricius, qui Tomo XII. Græcæ suæ Bibliothecæ (a), antiquas librorum Juris editiones enumerans, innocenti injuria Mediolanensis Typographiæ hanc sententiam edicit: *Libri juris Mediolani prodierunt circa initium Seculi sextidecimi; hos laudavit Alciatus*. Porrò quam falsum hoc est! Cùm Fratres de Honate tot in lucem emiserint Jurisprudentiæ libros, atque per decennium ab anno MCCCCLXXIX. huic ferme uni Scientiæ illustrandæ inservierint. Præterea cùm de Zaroto sermo fuit, pacta innuimus, quibus anno MCCCCLXXII. inter Typographiæ nascentis in hac Urbe socios statutum est, ut nemo alius de Jurisprudentiæ facultate libros imprimere posset, præterquàm Fratres de Burgo, seu de Castilliono. Ex primis igitur curis una hæc fuit, ut nobilissima Scientia Juris, facilitate typorum Mediolani floreret; sed tenebræ, quæ Historiam illius ætatis hactenus operuerunt, in causa fuere, ut Eruditi etiam Viri sæpius fallerentur: Atque hinc semper dilucidiùs compertum fit, quàm necessarius fuerit susceptus à me labor, ut gloria Mediolanensis Metropolis ab historicis Scriptorum erroribus vendicaretur.

LUDOVICUS, & ALBERTUS PEDEMONTANI.

DUo, sequenti anno MCCCCLXXVIII., typographicæ artis Collegæ simul occurrunt Ludovicus, & Albertus Pedemontani. Horum nomen malè refert Michaël Maittaire (b) sic scribens Lud. & Alb. Er. acsi ultimæ syllabæ cognominis loco starent. Ego tamen, cùm plura Mediolani, & alibi editionis italicorum Carminum *Dantis*, cui Typographi isti subscripti sunt, exemplaria lustraverim, unumque extet in Ambrosiana Bibliotheca facili intuitu percurrendum, in omnibus hunc ordinem literarum inveni: *Lud. & Alber.* Ex unico illo opere tanquam è vestigio hic relicto, memoriam hujusmodi Artificum legimus; cùmque justæ molis sit, utpote auctum

(a) Pag. 359. (b) Ibid. pag. 85. & 114.

ctum locupletissimis commentariis Pauli Nidobeati, vix credi potest, in eo condendo universum eorum laborem, & quasi dixerim Officinæ patrimonium exhaustum, itaut rosarum more, de quibus Poëta cecinit:

Una dies aperit, claudit & una dies,

eodem anno institutum, sublatumque hoc prælum fuerit, cùm nec aliò translatum, ut sæpius contigit, in Annalibus deprehendatur. Quocirca validius semper fundamentum adstrui opinioni superiùs indicatæ perspicio, magnam videlicet vetustorum codicum partem intercidisse injuriâ temporum, ac neglectu custodiæ diligentioris.

ULDERICUS SCINZENZELER, & LEONARDUS PACHEL.

QUò brevior in relatis Typographis, eò diuturnior fuit nominis fama in duobus aliis, quos eodem anno MCCCCLXXVIII. Mediolanum excepit, Ulderico Scinzenzeler, & Leonardo Pachel Theutonicis. Huic postremo patria Ingolstadium fuit; id enim ipsemet testatur in calce ad *Virgilii* Opera, hoc anno apud nos edita. Natale alterius solum latet: Ex Provincia tamen Bavarica ipsum quoque prodiisse, dubitare non sinit Opus Institutionum à Michaële de Tonsis Legum Doctore, Civeque Mediolanensi emendatarum, cui adjecta est nota in hunc modum: *Per prudentes Viros Leonardum Pachel, Ulderieumque Scinzenzeller ex industriosa gente Theutonica, patriâque Baveria, in hujus mirabilis opificii exercitio consocios Mediolani impressum est, completumque feliciter secundo Idus Octobris anno à Natali Christiano MCCCCLXXVIII.* Neque prætcrire ingrato silentio fas est, cui debeam utramque hanc notitiam, vix semel deprehensam in tanta librorum copia, ut videbimus, hujusmodi Artificum prælo excusorum. Eam enim acceptam libenter profiteor à Rev.^mo^ mihique amore conjunctissimo P. D. Joachimo Besutio in Romano S. Crucis Monasterio Ord. Cisterciens. nunc Abbate, & Generali Ordinis sui Procuratore, necnon S. Officii in Urbe Consultore, qui cum summa doctrina, peritiaque exoticorum idiomatum, numismatum, & sacræ ac profanæ eruditionis, summam humanitatem conjungens, studiis meis antiqua sua libraria suppellectile, atque aliunde conquisita plurimùm favit. Junctis typis aggressi statim ab initio Opificium suum, illud integro fœdere, sedulâque manu supra decennium exercuere, donec abruptâ societate, suum quisque nomen sejunctim prodeuntibus ex propria officina libris adscripsit; nec ullus est Mediolanensium Artificum, si Zarotum demas, qui eos æquare possit copiâ impressionum; & oh utinam in fundendis characteribus nitorem potiùs, quàm lucrum curassent! Gloriari siquidem posset Urbs nostra de tam uberi ab ipsis paratâ studiorum fruge; sed cùm infelices, gothicosque ut plurimùm adhibuerint typos, materies tantummodo in pretio est, laudandusque obstinatus labor, quem ferè nunquam intermissâ curâ per omnes Seculi illius annos sustinuere. Eo autem expirante destitit quidem Ulderieus, fortasse è vivis ereptus, libros cudere; nam editiones omnes, quæ millesimum quingentesimum annum excedunt illius nomen perpetuò silent: at Leonardus Pachel ultrò progressus est in subsequens Seculum, longiore præli patientia commendationem promeritus; Anno enim MDXI. adhuc in hac arte occupatum vidi, editâ Mediolani *Ciceronis* Rhetoricâ. Uterque soluto typorum consortio peculiare symbolum, præli sui index adlegit. Pachel crucis formam adhibuit, cujus imus stipes in duas retortas lineas, quasi radices dirimitur, truncus verò supra longiore lineâ, infra breviore interfecatur, hisce literis ad latera divisim appositis L. P. Scinzenzeler & ipse crucis imagine usus est, sed duplicatis brachiis quasi decussatâ, ita ut linea brevior supra, longior infra transversim decurrat. Pes crucis videtur infixus subjecto trunco inæquales itidem angulos faciente, & includitur ductâ in orbem lineâ, intra quam habentur hinc inde hæ literæ V. S. Raro tamen primus hæc typographiæ suæ insignia explicuit, frequentiùs secundus. Leonardo Pachel alterum Socium præli obtigisse sub illius Seculi finem docet vita italicè scripta S. Nicolai Tolentinatis, quæ ad calcem hæc habet: *Impressum Mediolani per Magistrum Joannem de Lignano, & Leonardum Pachel Anno Domini MCCCCLXXXXVIIII.* Sed ultra hunc librum initi novi fœderis testem, nihil huc usque comperi, quod illius continuati imposterum fidem faciat. Fortasse enim abruptum fuit præpropero fato Joannis de Lignano, cujus celebre nomen ab instituta ferme in hac Urbe typographia usque ad hunc annum perennasse in libris ære suo excusis infra dicemus.

SIMON MAGNAGUS.

ETiam annus MCCCCLXXX. novum Typographum Mediolano dedit, Simonem Magnagum, qui opus *de Sententiis, & Synonimis ad Rhetores*, à Stephano Flisco de Soncino elucubratum vulgavit. Sed vel illum citò amisimus, vel ipsius editiones, infelici vetustarum rerum fato consumtas conqueri possumus, cum nullo alio impresso codice notus posteritati fuerit. Alterius nomen additum video insigni volumini Statutorum Mediolani hoc anno typis commendato, Pauli nempe Suardi his verbis ad calcem descriptis: *Explicit liber statutorum inclitæ Civitatis Mediolani ibidem annuente Deo diligenter impressus operâ, & impensâ egregii Magistri Pauli de Suardis*. Attamen an illum Typographorum catalogo adnumerem anceps hæreo; cùm enim aliis caream editis exemplaribus, quæ ab eodem exercitam verè hanc artem ostendant, noverimque eâ formulâ frequentissimè primo ævo usurpata *opera, & impensa* non tam designari Artifices manu, præloque impressioni insistentes, quàm Viros doctrinâ, & nobilitate conspicuos libris accuratiùs, ac splendidiùs edendis diligentiam emendationis, aut pecuniam impendentes, non ita præceps in hanc sententiam flector, judicioque pronunciando abstineo, donec clarius aliquid fors mihi non rarò favorabilis ferat.

CON-

CONRADUS PACHEL.

POst Typographum mox relatum, septennii intervallo, occurrit Conradus Pachel ex eadem fortasse Leonardi familiâ, sed nullo alio superstite indicio notus, quàm duarum impressionum in re juridicâ, quarum prima prodiit anno MCCCCLXXXVII. altera tertio abinde anno, deperditis procul dubio, ut pluries observavi, intermedii temporis editis libris.

JACOBUS DE S. NAZARIO DE RIPA.

PAulò frequentior mentio occurrit hujus Artificis, cujus typographica experimenta primò innotuere, anno MCCCCLXXXIX. Si tamen moræ diuturnitatem in Urbe hac nostra cum paucitate codicum nomen ipsius referentium componamus, asserendum erit, aut pigro nimis prælo usum fuisse, aut communi luctuosâ ceterorum calamitate quamplura ejus opera periisse; cùm ab octennii opificio hic constanter exercito, vix quinque mediocris etiam formæ impressiones nobis incolumes pulsata tot infortuniis ætas illa transmiserit. Rei medicæ typis suis promovendæ studuisse hunc Typographum, suadere videntur Commentaria super Avicennam, quæ pluribus exarata voluminibus à Johanne Matthæo ex Ferrariis de Gradi, nobiliorem superstitum editionum illius partem efficiunt. Certè, ut credamus ipsum minimè ociosum frigido Torculari insedisse; non leve argumentum est gentilitia tessera, quâ, rarò inter Mediolanenses Typographos exemplo, secerni officinam suam voluit, erectâ in symbolum cruce patriarchali duobus concentricis innixâ circulis, intra quos literæ initiales nominis, & parva alia crux sinuosis accentibus media continetur.

PHILIPPUS MANTEGATIUS.

CLaruit sequenti anno MCCCCLXXXX. Philippus Mantegatius, seu de Mantegatiis, dictus Cassanus, seu de Cassano, Oppido ad Abduæ oram etiamnum celebri. Diversam hanc appellationem consultò adnotavi, ne Lectorem fallat varietas nominum, quæ alternatim adhibuit in subscribendis libris prælo suo editis; iisdem enim unus & idem Typographus designatur. Diligentiæ hujus Artificis debemus conservata nobis scripta vigentis tunc Mediolani latinæ, ac italicæ poëseos; licèt enim hæc ultima asperis, blæsisque metris ob depravatæ linguæ istius commune tunc vitium claudicet, longèque absit à dulcedine, delectuque vocum, quibus in præsenti fluere cernitur argentei amnis in modum, lepore omni, ac venustate usque ad apicem artis exculta; plurimùm nihilominus inserviunt detegendo Seculi illius genio, primisque laudandis conatibus, multum virilis gravitatis in ipsa etiam infantia referentis hujusmodi facultatis. Vulgavit igitur Mantegatius haud ignobili charactere *Petri Apollonii Collatini* Fastos majores, *Aurelii Albucii* carmen de antiqua Mediolanensium Victoria ad Parabiagum, *Bernardi Bellinzoni* italicos Rithmos, S. Johannis Baptistæ Vitam à *Francisco Philelpho* eodem cantu descriptam, *Gasparis Vicecomitis*, Equitis Mediolanensis præclarissimi, Paulum, & Dariam simili metro illustratos; & fortasse etiam italicorum Epigrammatum (vulgò *Sonetti*) volumen ab eodem *Vicecomite* conditum tantâ ingenii, ac metri laude, ut Petrarcham Mediolano redonatum Scriptores coævi prædicarent; in eâ enim editione, priori proxima, nomen Typographi desideratur. Ast ultra nonagesimum quintum prædicti Seculi annum nihil Mantegatii typis elaboratum adhuc emersit.

BERNARDINUS DE CASTILLIONO.

HUjus Typographi unicum tantùm proximo anno MCCCCXCI. impressum opus inveneram, Æsopi videlicet vitam, & fabulas, Philippo Mantegatio sociam manum addente. Alterum postmodum casu offendi apud circumforaneum Bibliopolam, vitam nempe italicam Beatissimæ Virginis biennio inde editam; cetera, si quæ in lucem protulit, adhuc in obscuro latent.

SEBASTIANUS DE PONTREMULO, & HENRICUS GERMANUS.

EAdem raritas editionum occurrit in duobus hisce Typographis Sebastiano de Pontremulo, & Henrico Germano, quos solus *Isocrates* græcè excusus enunciat: unus tamen hic codex emendatione, ac elegantiâ typorum, quemadmodum superiùs innuimus, ita insignis est, ut summæ ipsorum laudi sufficiat, illudque Claudiani sibi adoptare possit: *numeri damnum Proserpina pensat*. Henricum hunc Germanum non alium esse, quàm Uldericum Scinzenzeler mihi aliquando insinuavit tum affinitas nominis, quæ ad indicandam in Germanis eandem personam, promiscuum Henrici, & Ulderici usum facit, quemadmodum testantur Sermones *S. Bernardi* in Cantica italicè redditi, atque in calce ita subscripti: *Impressi a Milano per Magistro Henrico Scinzenzeler todesco MCCCCXCIV.*, tum notum ejusdem Symbolum postremæ illius codicis paginæ affixum. Attamen rem altiùs perpendenti vitium est securius consilium aliter opinari. Cùm enim septennio post superfuerit in eadem typographicâ arte, ac Civitate constans Opifex iste, nullâ

aliâ editione græci voluminis notus, monſtro ſimile foret, ſi uni imprimendo Iſocrati ſe ipſum, typos tam nobiles, graveſque in iiſdem parandis impenſas addicere voluiſſet; niſi fortaſſe involvere placeat communi, quem ſupra deploravimus, græcarum impreſſionum infortunio etiam jacturam illarum, quas ſuccedentibus annis curatas ab Ulderico noſtro certè præſumere deberemus, ſi verè Iſocratis græca editio ipſum Auctorem habuiſſet; ſed quia id quoque favorabilem ſuſpicionem potiùs, quàm ſolidam conjecturam ſapit, arbitrarer dici convenientiùs poſſe, ab Ulderico Scinzenzeler exteris illis Typographis aut Officinam commodo, aut æs mutuò datum fuiſſe, atque ideò propriam quoque notam illi codici appoſitam, non ſecus ac Johannes Legnanus Mediolani, & Octavianus Scotus Venetiis libros pecuniâ ſuâ excuſos ſymbolo proprium nomen indicante obſignabant. Quidquid tamen afferamus ſuâ difficultate non caret, cùm omnia in incerto verſentur.

GULIELMUS LE SIGNERRE CUM FRATRE.

HActenus promovendæ, augendæque famæ, ac ſplendori Mediolanenſis typographiæ Itali tantùm, aut Germani Artifices inſudaverant; nunc in honoris partem etiam Gallia venit, Gulielmo le Signerre, ſeu Signer, ac Fratre ſuo Rothomagenſibus huc profectis, prælumque non incelebre in Urbe noſtra ſtatuentibus. Solus hanc artem pertractare cœpit Gulielmus, atque inter primos labores, quos anno MCCCCXCVI. in edendis libris ſuſcepit, *Franchini Gafuri Practica Muſicæ* numeratur, cultu omni non tam nitidi characteris, quàm æris inciſi figuris ſatis affabrè delineatis inſtructa; in prima enim fronte effingitur Apollo lyram manu tenens, dexterum ejus latus occupantibus Muſis vultu ſuo expreſſis, ſiniſtrum Planetis per hieroglyphica indicatis; pagina verò, quæ primos exhibet incœpti libri characteres, ejuſdem celaturæ ornamentis, quæ vocant arabica, ſparſim diſtributo cœtu puerorum, muſica inſtrumenta pulſantium, per ambitum clauditur; ſubtus in vacuæ oræ ſpatio exſculpta ipſius Gafuri imago viſitur, hinc quaſi ex Cathedra doceret, illinc veluti adſtantium diſcipulorum cantum dirigeret. Hæc autem omnia diligentiùs notanda cenſui, cùm nulla adhuc ſuperioribus annis eleganti hac methodo adornata in Urbe noſtra impreſſio occurrerit, vergatque id in laudem ampliorem Gallici hujus Typographi, qui non tam vulgari ceteris arte typos componere, ſed æreas quoque tabulas induſtrio ſcalpro exarare noverat, ut ex ipſomet teſtatum habemus in alio ejuſdem Gafuri opere inſcripto: *Harmonia Muſicorum inſtrumentorum*, editoque Mediolani per Gothardum Pontanum anno MDXVIII., ad cujus calcem hæc leguntur:

MAGISTER GULIELMUS LE SIGNERRE
Rothomagenſis figurarum cœlator

AD LECTOREM.

Deſine mirari, ſi qua mendoſa figura,
Lector, in hoc libro cernitur eſſe, rogo.
Ingenii, ſtudiique mei compleſſe putavi
Partes, aſt doleo non placuiſſe tibi.
Quod madet, ac ſiccat (quod noſti) tanta papyrus
Spargitur, invito ſæpiùs artifice.

Tertio poſt anno ſocium Fratrem habuiſſe docent impreſſiones nomine amborum adnotatæ. Uterque tamen Inſubris ſoli impatiens, expleto eodem Seculo deſeruit hanc Urbem, typoſque ſuos ad viciniorem patriæ ſuæ regionem tranſtulit. Anno enim MDIII. eos Salutiis degiſſe dilucidè indicat tractatus à me inſpectus *de Veritate contritionis* Johannis Lodovici Vivaldi de Monte-Regali Ord. Prædicatorum, ab hiſce Typographis ibidem excuſus. Nihilominus prædictum Gulielmum non omnino Mediolani immemorem evincunt memorata nuper ejus carmina, ex quibus perſpicuè habetur, vel huc remiſiſſe æreas formas manu ſuâ cœlatas, vel fortè etiam retuliſſe pedem, ut muſicas figuras æri incideret, quin typos reportaret, aut reſumeret, cùm alterius Typographi nomen indicata editio ſubjiciat.

JOHANNES BISSOLUS, & BENEDICTUS MANGIUS.

ANno MID. iterum græcæ typographiæ veſtigium Mediolani invenio, duobus hujuſmodi characterum novis, præclariſque Artificibus adlaborantibus. Hi fuere Johannes Biſſolus, & Benedictus Mangius Carpenſes, à quibus Phalaridis Apollonii, & Bruti græcas Epiſtolas anno MCCCCXCVIII. Mediolani excuſas fuiſſe, diſertè aſſerit Maittaire pag. 256. Ego tamen cùm earundem Epiſtolarum exemplar offenderim in Bibliotheca S. Barnabæ hujus Urbis, viderimque in calce adnotatum impreſſionis locum, nempe Venetias, & annum MCDXCVIII. nolui hoc novum

græcæ

græcæ typographiæ apud nos, patrio veluti in solo florentis, vestigium cœcis oculis arripere; præcipuè cùm mulcta reliquis impressoribus à Veneto Senatu indicta, affixaque eidem libro id certo certiùs evincat; nisi fortè quis velit iterum à memoratis Typographis impressas Epistolas illas, cùm Mediolanum commigrassent. Procul dubio præsenti anno Mediolanum accersiti, celebre nomen sibi fecere impresso Suidæ Lexico, ob typorum nobilitatem, atque emendationem adhuc ferme in eo pretio habitum, quo tunc erat Manuscriptum exemplar adeò perrarum, teste Demetrio Calchondyla in Epistola græca eidem præfixâ, ut qui illud in Italia, aut Græciâ possideret, thesaurum se habere arbitraretur. Nec prætereundum est, Demetrium ipsum hujus edendi Operis præcipuum Auctorem, utpotè græcæ linguæ publicum tunc Mediolani professorem, non aliam exordiendæ præfationi suæ materiem selegisse, quàm industriam, peritiamque summam hujusmodi Opificum in excudendis græcis typis, quos haud dubiè pares esse elegantioribus illorum temporum nemo in hujus idiomatis Scriptura, vel modicè versatus non judicabit; quocirca etiam à Johanne Salando in Endecasyllabo ibidem in calce impresso, singularis elogii laudem meruere.

---- præstante operam, manumque, & artem (a)
Inter calcbographos locum tenente
Primùm nunc Benedicto in Orbe nostro,
Assumpto in socium suum Johanne, &c.

Hinc emendandus est Elenchus Typographorum Mediolanensium, quem italico suo libro *De Origine Typographiæ*, inseruit Pater Orlandus, me nomina plurium ipsi ignota, unà cum nonnullis eorundem editionibus per literas transmittente; licèt in fine hanc mihi gratiam rependere professus fuerit, se videlicet abstinere à proferendis ceteris libris Mediolani editis, ne mihi hanc Historiam meditanti gloriam eriperet, cùm certè nullos alios indicandos haberet. Accensuit ille Impressorum numero *Demetrium Calchondylam*, quod quàm alienum à veritate sit, memorata Ipsius Demetrii Præfatio, & carmina mox allata abundè testantur. Simili argumento expungendos reor ab Orlandi catalogo *Petrum Antonium de Castilliono*, & *Job. Baptistam Aluisianum*, quos ipse Typographos facit, cùm impensas quidem & ingenii laborem edendis libris commodaverint, nunquam tamen apud nos typos exercuerint. Sed ad rem nostram redeamus. Non caruit symbolo suo illustre hoc prælum, quin immo rejectâ simplici illâ Crucum, ac linearum formâ, quam in more ab aliis positam supra descripsimus, primum in hac Urbe nobilioris signi exemplum dedit, adscito in tesseram impressoriam emblemmate, cujus corpus efformabat geminus palmæ ramus baccis, ac floribus exuberans, summâ cuspide ad latera obversa, & fasciâ utrumque complectente; Lemma verò in eâdem descriptum, noto poëtæ Emistichio: *sudavit, & alsit*, gloriam veluti laudis utrique Artifici dividebat, supposito primæ voci nomine Johannis Bissoli, secundæ Benedicti Mangii hoc modo I. B. – B. M.

ALEXANDER MINUTIANUS.

Nemo ex hucusque laudatis impressoribus nobiliùs, celebriùsque Mediolanensem typographiam illustravit Alexandro Minutiano; neque enim is tantùm curavit, ut in depravatas jam gothicâ colluvie Officinas primævus characterum, & chartæ nitor reduceretur, sed calamum ipsemet suum emendandis insignium Auctorum Operibus, texendisque prævüs Epistolis, tanta styli elegantia, ac diligentiæ laude impendit, ut suum Venetiis Aldum invidere Mediolanum minimè debeat. Statim ac in hanc Insubrum Metropolim Urbem est receptus, addiscendis colendisque politioribus literis se addixit, & nullo fortasse adhuc meditato consilio exercendæ typographicæ artis, in id unum incubuit, ut selectos aureæ ætatis Scriptores, vitio Manuscriptorum Exemplarium, aut primorum Artificum mancos, integritati suæ restitueret, mendisque expurgatos publico literarum beneficio donaret; quinimmo ut feliciùs suscepti labores proposito suo responderent, impensas quoque adjecit, duodecim annorum curriculo alienis semper usus typis, quos ære proprio fovebat, urgebatque ad præclaram prælis nostris gloriam comparandam, castigatissimæ in Operum editionibus puritatis, ac diligentissimi nitoris. Inter primas Minutiani curas Horatius fuit, qui cùm Mediolani anno MCCCCLXXXV. adeò malè consarcinatus, & insulsis etiam interpretationibus vitiatus potiùs, quàm auctus, *temerario, & sacrilego* (sunt verba Minutiani) *cujusdam conatu* prodiisset, ut adspersâ macie decolor, sibique dissimilis venustatem omnem, & vultum quasi suum amisisse videretur, ab eodem sequenti anno emendatus, ac splendori suo redditus, iterum ex Antonii Zaroti officinâ lucem aspicere jussus est. Rem totam narrat idem Minutianus in Epistola sua ad Bartholomæum Calchum Ducalium secretorum Magistrum, huic impressioni præfixâ, In qua se ait quæsitum fuisse à Stephano Cremonensi, Calchi contubernali, ut reparandæ Flacco venustati manum admoveret, tantique Viri auctoritate victum, negandi verecundiâ potiùs, quàm quòd se posse id præstare confideret, hanc aleam tentasse. Prosequitur deinde laudes Calchi, quas hic referre non vacat, cùm de insigni hoc Viro in Historia Literaria anni MCCCCLXXVII. uberiùs sit differendum. In calce hujus codicis non tam nationem, quàm patriam Minutiani descriptam legimus; clauditur liber his verbis: *In officinâ Egre-*

(a) In aliqua hujus Operis, illo anno editi, exemplaria irrepserat metri vitium hoc modo *manum*, & *artem*, sed in nostro Bibliothecæ Ambrosianæ correctum legitur iisdem primis typis: *manumque*, & *artem*.

Egregii librarii Antonii Zaroti Parmensis, Impendio Alexandri Minutiani Appuli, de Sancto Severo, quæ Urbs parva quidem, sed Episcopalis in Provincia Capitanata dicitur etiam *Fanum S. Severi* ad distinctionem alterius Severopolis, quæ est in Gallia, Vasconiæ caput.

Altera non minoris pretii editio est, quam Mediolani Minutianus promovit, Titus nempe Livius Romanæ Historiæ Princeps. Quid autem in hac impressione, præter nobilitatem characteris, ac exquisitam papyrum, studii etiam sui diligentiâ apud eruditos meruerit, ipsemet docer in altera ad Bartholomæum Calchum Epistola, in qua eidem opus hoc dicans anno MCCCCXCV. dolet primò avaritiâ complurium Typographorum corruptas editiones è prælo excuti, & bona studia ita depravari, ut dubitandum sit boni ne, an mali plus literariæ rei hic novus scribendi modus attulerit; deinde indicat, quantam ipse in hac sua Livii editione curam præstiterit; ait enim, accersitis ad examen vetustissimis exemplaribus, plerisque in locis integras clausulas à se repositas, quæ dimidiatæ erant, redintegratas &c. duas verò nobilissimas conciones Scipionis *fartas tectas*, ut ajunt, redditas, & sexto libro plura restituta, quæ ad secundum bellum Punicum pertinebant: postremò Calchum laudat, quòd bonarum artium studia in hac inclyta Urbe excitaverit, ita ut rem latinam pariter, & græcam indulgente Illustrissimi Principis Ludovici Mariæ Sfortiæ liberalitate ab interitu receperit. Memoratur etiam hìc ad calcem præstiti, quod diximus, æris subsidium his verbis: *Impressit Uldericus Scinzenzeler impensis Alexandri Minutiani*.

Quandoquidem verò in hac Epistola laudem illam attigit Minutianus, qua Magnificus, & Sapiens Eques Calchus de literaria Republica, ac Urbe tota Mediolanensi benemeritus erat, ob renovatum studiorum splendorem, præsertim græci, ac latini sermonis, adjungere licet ab eodem publicas scholas refectas, conductosque liberali mercede præcipuos doctrinâ Viros, qui publicè in hac Urbe nobilem docendi artem profiterentur. Inter hos Alexandrum quoque Minutianum, facundiæ purioris commendatione, ac merito adhibitæ in edendis nobilioribus libris longævæ diligentiæ celebrem selegit, eloquentiæ cathedræ præficiendum. Testatum id nobis facit Johannes Bissius illius temporis Scriptor, cujus Epigramma jam dedimus, ubi de Ludovico Maria Sfortia Literarum amantissimo, sub initium hujus Operis sermo fuit (a).

Sanè Alexandrum publico latinæ facundiæ Magisterio addictum (cujus in memorato Epigrammate cognomen Bissius silet) non alium esse, quàm Minutianum, ex pluribus invictis testimoniis colligo; Ipse enim met Alexander Minutianus dimissurus ex Officina sua typographica ineditam hactenus *Historiam* Mediolanensem Georgii Merulæ *antiquitatis Vicecomitum*, in Epistola nuncupatoria ad Ottonem V. Vicecomitem, quæ in novis impressis exemplaribus deficit, hanc inter alias ejusdem laudes recenset: *Accedit præterea indoles, quam talem omnibus dedisti, dum literis sub Jobo Viro optimo, & benè literato intra domesticos parietes, ac nobis in publico gymnasio operam navas tam diligenter, qu im assiduam*; Ex quibus verbis etiam conjicimus, quanto in honore tunc esset ars typographica, cui publicus eloquentiæ professor, nobilium discipulorum, atque Equitum præcipuorum coronâ stipatus, manum adjicere non erubesceret. Atque hìc obiter adnotandum reor, in eadem Epistola fateri Minutianum, se huic edendo Operi, eò lubentiùs manum dedisse, quòd, cùm Merulæ discipulus fuisset, optimo, doctissimoque Magistro suo gratiam rependere videbatur. Id verò contigisse arbitror cùm primò Mediolanensem cathedram conscendit Merula anno MCCCCLIV. ut græcis latinisque literis publicè Juventutem erudiret; cùm enim secundò idem Magisterium exerceret, à Ludovico Maria Sfortia è Venetis Gymnasiis luculenta mercede in hanc Urbem accitus anno MCCCCLXXXII. Minutianus adultæ jam eloquentiæ laude florens, expoliendis parandisque publicæ luci Auctoribus aurei Seculi, sudores suos impendebat, ut superiùs exposui. Quod si statuamus, designare facilè possumus tempus, quo ex Apulia ad nos properavit Minutianus, nempe circa medium Seculi XV.

Insigne quoque documentum hujus eximii decoris, Alexandro Minutiano collati, nobis exhibent Epistolæ, & Commentaria Jacobi Piccolominei Cardinalis Papiensis ipsius prælo nitidissimè impressa anno MDVI. atque ornata præviâ eleganti nuncupatoriâ Epistolâ ad Stephanum Poncherium Parisiensem Episcopum, ac Præsidem Senatus Mediolanensis, ante Jafredum Caroli tunc Sapientissimo huic Consessui Præfectum; Operi enim illi præfixum legitur Diploma Ludovici XII. Regis Francorum, Ducisque Mediolani, quo cavetur, ne quis per decennium eam impressionem renovare audeat, atque ita exorditur: *Ne dilecti nostri Bernardinus de Sancto Petro, Vincentius Aliprandus, & Magister Alexander Minutianus artis Oratoriæ professor, quod nuper accepimus, Epistolas, & reliqua Opera Cardinalis Papiensis summo studio, summ1que impensâ collegisse* &c. *debitis fraudentur* &c. Demum utramque simul & Rhetoricam, & Typographicam artem exercitam ab ipso fuisse apertissimè docet Ciceronis de Oratore liber à me inspectus in ampla, instructissimaque Bibliotheca S. Mariæ Gratiarum hujus Urbis. In ejus siquidem calce sic adnotatum reperi: *Hoc excellentissimum de Oratore opus, in quod Cicero quidquid in eloquentia habuit judicii contulit, Alexander Minutianus impressit, ut adolescentes, quos Rhetoricis initiaret sacris, ob librorum inopiam non cessarent, quin eo interprete, & duce ad sacratissima hujus divinæ virtutis adyta penetrarent*.

Quin

(a) Cap. XI.

Quin immo ad Historiæ quoque cathedram promotum fuisse Minutianum haud obscurè indicant supplices ejusdem preces porrectæ ad Leonem X. Summum Pontificem, ut suspicionem contumaciæ contra illius decreta, & inflicti anathematis verendum fulmen à capite suo averteret. Causæ hujus seriem, tanto tunc strepitu agitatæ, non injucundum Lectori erit compendiaria narratione hic descriptam inspicere. Cornelii Taciti Historia Venetis, & Mediolanensibus typis vulgata pluries prodierat, acephala tamen, magnâque sui parte adhuc in reconditis membranis latens, cùm ab undecimo tantùm libro Annales isti exordium desumerent. Succedentibus dein fervidioribus curis, antiquitatem omnem scrutantibus, sub initium Seculi XVI. inventi in Germania fuere primi quinque ejusdem libri, famâque eruderati hujus thesauri romanam usque in Urbem citò citiùs pervolante, Leo X. literarum ac literatorum Patronus & Pater, nullum non lapidem movit, ut manuscripto istiusmodi exemplari potiretur. Quingentis aureis illud redemptum Lipsius scribit; *magno* certè *pretio* acquisitum ipsemet Summus Pontifex in Brevibus suis literis eorundem impressioni præfixis testatur: Ratus enim indecorum fore liberali suo erga literariam Rempublicam genio, si quæ recèns eruta è latebris pretiosa hæc Romanæ Historiæ monumenta publicum excitaverant plausum, privatis in thecis suo tantùm commodo reservaret, ea in lucem emittere statuit, delegitque ad hanc curam gerendam Philippum Beroaldum, summâ tum doctrinæ opinione Romæ florentem. Ut verò eidem magnificentiùs gratificari posset, non modò liberam eorundem editionis facultatem ipsi concessit, sed statutâ etiam ducentûm aureorum pœnâ Ecclesiastici juris Typographis, aliisque ubique gentium indictâ excommunicatione *latæ sententiæ* vetuit, ne quis præter Beroaldum illa prælo subdere auderet. Accidit, ut per amicos Romæ degentes admonitus Minutianus impressionis, quæ ibidem peragebatur, avidusque novæ hujus historiæ oculis ebibendæ rogaret, obtineretque, ut prodeuntia è typis folia singillatim remitterentur; dein refricante animum dulci cupiditate prælum suum iisdem honestandi, inscius procul dubio (ut par est credere) interpositi anathematis, illa excudere cœpit, opusque suum alacriter prosequebatur, sperans se ab Urbe nostra hanc diligentiæ laudem recepturum, ut editis Mediolani eodem anno MDXV. Cornelii libris, Romanâ impressione studia nostra non indigerent. Rescivit hoc (quâ viâ, ignotum) Summus Pontifex Leo, plenusque justæ iræ Romam illico Minutianum accersivit. Inhorruit ad improvisum Mandatum Typographus noster, utque exasperati Principis vultum effugeret, conceptamque indignationem demulceret, præcipuos auctoritate Viros adhibuit, Sebastianum præsertim Ferrerium in Mediolanensi, & cismontanâ ditione regiis Quæstoribus generalem Præfectum, ac Senatorem gravissimum, cujus patrocinio officiisque apud Romanum Hierarcham ab ineundo molesto eo itinere levaretur. Quod etiam impetravit conditione pactâ, ut per literas excusationem errori prætenderet, inflictæque sacræ pœnæ, si qua innodatus fuerat, benignam remissionem exoraret. Dedit itaque Sanctitati Suæ supplicem libellum, in quo tenuitatem domesticæ fortunæ in primis accusat, seque ab ea prohiberi testatur, ne ad Beatitudinis Suæ pedes accederet, quod quidem in partem summæ felicitatis suæ numeravisset; deinde hæc subjungit: „ Nunc quando huic meo voto cura familiaris obstat, & rerum angustia adversatur, per literas, quod præsens nequeo, erroris mei veniam „ precor, quam quidem à clementissimâ Tuâ Sanctitate exorare non despero, quòd à nullâ cupiditate prorsùs, sed ab ignorantia penitùs profecta (culpa) est. Nam cùm ex alma Urbe ista „ Tua, Cornelii Taciti non universum corpus, sed membratim ad me missum fuisset, vidissemque „ à Beroaldo Viro sanè docto, quantum diligentiæ adhibitum esset, ut quàm emendatissimè ede„ retur, *illico cogitavi Augustalem illam historiam Auditoribus meis hoc anno exponere, cujus ut „ copia illis fieret, Librariis meis describendam tradidi* &c. „ Nec irritæ preces abiere, nam Summus Pontifex Leo Brevibus literis, datis anno MDXVI., inscriptisque *Dilecto filio Alexandro Minutiano Layco Mediolanensi*, non modò benignam absolutionem ab Ecclesiasticis censuris, si opus foret, indulsit, sed insuper facultatem fecit, ut libros eosdem ad impressionis finem perduceret, impressosque ubique gentium, re tamen cum Beroaldo compositâ, venales proponeret. Ambæ hæ literæ ad calcem Cornelii eo anno editi leguntur, cujus non tam primos quinque libros, ut Beroaldus Romæ fecerat, sed reliquum etiam corpus, Mediolani olim impressum Francisci Puteolani curâ, vulgavit. Digna lectu est Epistola Nuncupatoria ad Sebastianum Ferrerium eidem præmissa. Fingit enim (poëtica veluti raptus Idæa) Cornelium ipsum hujus Mediolanensis editionis lætitiâ summâ excitatum, ab inferis campis, ubi supra mille & quadringentos annos commorabatur, ad Minutiani domum se contulisse, eidemque hanc Epistolam dictasse, in qua se gratias quamplurimas Sebastiano Ferrerio referre profitebatur, quòd illius patrocinio deberet, ut qui Pontificii interdicti metu in hac Urbe delitescebat, coactus novum veluti carcerem pati, non minori dolore, quàm quo per tot annos apud latinitatis hostes in pedore, & tenebris neglectus jacuerat, jam tandem liberè in lucem eductus fuisset. Opportunitate autem hinc arreptâ, præclari hujus Equitis, ac filiorum laudes fusè prosequitur, ac tandem Minutianum enixè eidem commendat, redux ad Elysios campos, à quibus ob id solùm paulisper abesse impetraverat, ut tanto Mecœnati suo venerabundus advolveretur. Quod verò ad propositum meum attinet, observanda censeo verba illa superiùs memorata, *cogitavi Augustalem illam historiam Auditoribus meis hoc anno exponere*. Inde enim dilucidè satis firmari autumo, quod antea diximus, Minutianum nempe non tam Oratoriam artem, quàm Historiam in hac Urbe publicè docuisse.

Annum institutæ ab ipso typographicæ Officinæ designare non sinit longa annorum series,

quâ illum huic arti intentum fuisse scimus, quamvis in obscuro sit, an stipendiis tantummodo suis domesticum prælum ageret, an per conductos Opifices, quos ad calcem librorum positos novimus, hanc artem exerceret. Prima, quam viderim, editio adscriptum ferens, more impressorum, *Minutiani* nomen, celebris ea est, nostroque adhuc ævo pretiosa, quâ anno MCDXCVIII., & sequenti, universa Ciceronis opera usque ad illud tempus membratim tantummodo excusa in unum corpus collegit, quatuor complectens volumina; secundo enim illorum indita hæc legitur nota: *Impressit Alexander Minutianus .... in inclyta Urbe Mediolani, Lodovici Mariæ Angli legitimi Ducatus anno tertio*. Ab hoc tempore susceptum præli onus tantâ dignitate sustinuit, ut nullos nisi melioris notæ Auctores ab ipso editos, nec nisi venustissimos characteres adhibitos, nobis viginti ferme annorum labores ostendant. Filium habuit parem sibi ingenii præstantiâ, ejusdemque curæ, ac studiorum participem, *Vincentium* nomine, cujus tamen unicum hucusque literariæ diligentiæ monumentum reperi, Terentii videlicet Comœdias, Mediolani in lucem productas sequentibus in fronte verbis impressis: *Has Terentii Comœdias, cum Expositoribus Guidone Juvenale, Jodoco Badio Ascensio, ejusdemque prænotamentis, Vincentius Minutianus, Alexandri Filius recognovit* &c. Ad finem verò libri: *Publii Terentii Comœdiæ ...... nunc diligenti curâ, & impensâ ven. præsbyteri Nicolai de Gorgonzola iterum eduntur. Ex Libraria Minutiani MDXIIII. Id. Aprilis*. Postrema hæc Appendix fidem facere videtur insinuatæ superiùs ab Alexandro Patre rei familiaris angustiæ; valde enim attenuata, imminutaque esse debuit, si assuetus mercedem ceteris liberaliter porrigere, jam tum accipere didicerat, præloque suo alienis jussibus inservire: inde tamen uberior in Minutianum resilit laus, utpote qui studiosior fuerit literarum, & gloriæ, quàm rei privatæ, & lucri.

Ceterùm præclaram nominis famam consecutum eum fuisse docent abundè non tam ea, quæ hucusque retulimus, sed testimonia quoque insignium Virorum ætate illa scribentium; Lancinus enim Curtius plura de ipso sparsim in suis Epigrammatum libris commemorat, & Stephanus Dulcinus Endecasyllabis à se compactis de Catulli Sirmione, ac de toto lacu Benaco, editis Mediolani anno MDII. inserens laudes nonnullorum, Eloquentiæ præstantiâ tunc in hac Urbe florentium, Minutianum illis adnumerat, ipsumque brevi quidem, sed decoro hujusmodi Elogio insignit *Par ingenium eruditioni*. Plures Epistolas à celebri Benedicto Jovio ad ipsum datas legi in manuscripto Codice apud Comitem D. Joseph de la Turre Rezonicum Novocomensem Patricium, qui in florenti ætate non mediocrem eruditionem, amoremque studiorum ostentans, eundem proferre in lucem, unà cum aliis tanti Viri operibus meditatur. De prima tantùm Jovii Epistola delibare lubet nonnulla, ut inde dilucidius pateat, quanta is doctrinæ laude in Republica literaria fulgeret. Plautum emendare aggressus fuerat Baptista Pius, cùmque *Astartem* Deam, ab ipso memoratam, interpretaretur, constanter asserebat, vocem illam in Plauto esse corruptam, legendumque ibidem non *Astartem*, sed *Areten*, idest Virtutem. Contra Minutianus Plautinam vocem tanquam genuinam tueri cœpit, contendens *Astartem*, Deam Syriam esse, idest Venerem; ne tamen sibi nimium blandiri videretur, opinionis suæ momenta ad Jovium per Epistolam detulit, enixè eundem rogans, ut quid de *Astarte* sentiret, scripto referret. Non distulit responsum Jovius, prolixaque erudita Commentatione Minutiani sententiam illustrans, se in eandem utroque pede concedere professus est, ac post multa in illius laudem congesta, hæc subdit: *Tu, qui in studiis humanioribus adolevisti, & famam eruditionis, cordatique hominis nomen promeruisti, vel ab isto Pio decipi non poteris*. Præterire nequeo inscriptionem hisce Epistolis præfixam in hæc verba: *Benedictus Jovius Alexandro Minutiano bonarum Literarum apud Insubres Professori*; Confirmari enim video à coævo Scriptore, quod superiùs ex Biffii carmine, aliisque securis vestigiis relegeram, Minutiano nempe injunctum munus fuisse, ut publicè in hac Urbe Eloquentiam doceret.

Quo anno mortem obierit, incertum est; usque ad annum vigesimum primum Seculi subsequentis edendis in lucem libris adlaborasse constat ex Epistolis, & Commentariis Jacobi Amanati Cardinalis Papiensis, eo anno ab ipso recusis, teste Auctore Emendationum ad Vossium, Tomo XVII. Ephemeridum Venetarum (a), cùm opus illud eximium jam typis suis evulgasset anno MDVI. Post illum annum nusquam in libris editis memoratum vidi Alexandrum Minutianum, idque mihi argumento est, vivere desiisse. Quandoquidem verò neutram editionum Cardinalis Amanati in suis Annalibus memoravit Maittaire, non ingratum fore arbitror eruditis Viris, nonnullas alias è præclarissima hac Officina dimissas attexere, cum raros admodum ineunte Seculo XVI. celebris hujus Impressoris editos libros Typographici signent Annales. Apud me servatur opusculum elegantissimis romanis characteribus impressum, absque numero paginarum, ut prima hujus artis ætas ferebat, *Dialogus* nempe *de Amore*, quem Bernardinus Corius, ad amovendam juventutem à fallacibus plenisque periculi Amorum illecebris, italica tunc rudi lingua digessit. Præcedit Epistola Lancini Curtii in hæc verba: „ Consulis me pro eo, quo polles candore, magis tamen amicitiæ quàm judicio indulgens Bernardine, Vir humanissime, an Dialogum de amore, quem ad Franciscum Gallaratem affinem tuum, egregii corporis, liberalisque ingenii juvenem dedisti, quod opusculum bonæ frugis plenum haud injuria appellas, edendum censeam, & quæ tecum domi meditata disputataque sunt, digna doctis auribus credam. Respondet autem, se non tantùm luce dignum existimare, sed etiam cupere, ut in manus hominum cedat, utpote profuturum adolescentibus, ne ab ambigua illa immanique bellua, amore vide-

(a) Pag. 309.

videlicet, capi se sinant. Subinde prosequitur commendare edendam proximè ab ipso Mediolanensem Historiam, inquiens: „ Imitaberis praeterea scientissimos belli Duces, qui levis armaturae militem, veluti exploratorem quendam ad pertentandas itinerum difficultates emittunt, „ habebisque librum hunc, prodromum quasi, majoris operis tui, quo externa plura memoratu „ dignissima, & patriam omnem historiam ab ovo, ab Urbe ista condita ad tua usque tempora „ patrio & exubere sermone, ut Romani romano, complexus magno labore, innumerabilibus „ vigiliis, & lucubrationibus, conquisitis & coactis undique annalibus perduxisti, tanta rerum „ & nominum varietate, ut unde illa hauseris nonnisi admirari suppetat. Id quale quantique putandum sit, brevi videre cuicumque, characteribus elegantissimis, sub doctissimi Alexandri „ Minutiani diligentia, formatum licebit &c. „ Sequitur breve Endecasyllabum carmen Caesaris Sacci ad eundem Corium, quod ita exorditur:

Lector materiam rogas libelli.
Non hic sunt Veneris joci procaces,
Non hic insidias struit Cupido,
Non hic blanditiae Deum sequuntur,
Non illis datur hoc quies sacello,
Sed succos docuit valentiores
Rebus callidus arduis magister &c.

Reliquum verò Libelli occupat Nuncupatoria Corii Epistola ad Johannem Franciscum Gallarate consanguineum suum, & Dialogus ipse inter *Niceratum*, & *Euphilum*, in cujus calce haec leguntur:

Ex Monte Cyllenio, Olimpiade quinta cum dimedia
Supra tercentum & septuaginta ab Incarnatione Redemptoris,

quo numero Olympiadum designari annum MDII. compertum est. Claudit hunc Dialogum duplex Epigramma, alterum italicum Antonii Fregosii Equitis & Poëtae, latinum alterum Stephani Dulcini, quod non absonum est referre:

Grata Cupidinei requies liber iste furoris
Docte Cori, quanto sis probat ingenio.
Sublimi Historias animo complexus, amoris
His etiam ludis, culmina laudis habes.

Demum Alexander ipse Minutianus Epistolam ad Amatores dirigit, ut ineptias suas agnoscentes vel amorem penitus rejiciant, vel minore cum infamia ament, Auctorique gratias agant, quòd anxiis eorum curis tam salutare concinnaverit pharmacum. Minutiùs haec describere libuit, cùm penè consepultam hujus Opusculi, à Corio nostro elaborati memoriam compererim, uno vel altero tantùm Exemplari in tot excussis Bibliothecis à me reperto.

Svetonium quoque de Claris Grammaticis, & Rhetoribus, unà cum Sexto Aurelio Victore editum à Minutiano testatur Isaacus Casaubonus in suis ad eundem librum Commentariis, evulgatis anno MDCX. cùmque asserat, eum excusum Mediolani fuisse ante annos centum & octo, tempus editionis conjicimus, nempe annum MDII. Editione illa frequenter utitur idem Casaubonus, nisi quod sub initium, opinionem improbat Minutiani, qui Svetonium scripsisse affirmabat *de omnibus Viris illustribus Romanis*, cùm S. Hieronymi auctoritate, aliisque argumentis evincatur, constitisse illius Scriptoris curam in exornandis tantùm Viris literaria illustribus laude.

Eodem anno MDII. impressit Minutianus Statuta Mediolani reformata à Ludovico XII. Rege Galliarum. Bonini Mombritii Trenodicas in funere Galeaz Mariae Sfortiae Ducis Mediolani anno MDIV. Gabrielis Pirovani Dialogum de Astronomiae Veritate, cum Epistola nuncupatoria ad Johannem Jacobum Trivultium anno MDVII. Balthassaris Fidelis Archipresbyteri Modoëtiensis de Praerogativis S. Johannis Baptistae anno MDXIV. Justini, Flori, Sexti Rufi Epitomas anno MDXVII. Reliquas insignis hujus Typographi impressiones, à Maittaire non enunciatas, quae procul dubio plures sunt, alii ocio liberiori fruentes in catalogum referent.

Implendae huic seculari annorum periodo quatuor adhuc Typographi Mediolanenses supersunt. *Johannes de Lignano*, de quo ad finem sequentis Capitis uberiori laude mentio fiet, necnon *Ambrosius de Caponago*, quem sub Alexandro Minutiano stipendia fecisse docet unica à me hactenus explorata editio, nempe *Rationale caeremoniarum Missae Ambrosianae*. Uterque autem peculiari Typographi nota memoratus legitur sub finem Seculi expirantis, nempe *anno MCCCCXCIX. Johannes Angelus Scinzenzeler* procul dubio ex Ulderici familia, ut cognomen idem, atque idem symbolum libris adjectum ostendit, sequenti anno MD. imprimere libros coepit, pluribusque

satis

fatis nitidis, atque accuratis editionibus clarus, non minore laboris patientiâ, quàm pater fortasse suus Uldericus, typis continuò exercendis ætatem suam impendit. Vigintiquinque siquidem annis elapsis post datum prælo nomen suum, necdum à typographicis curis manum revocasse, ostendit insignis ea Lucani impressio, commentariis ferme omnibus illo ævo elucubratis, à Sulpitio Verulano, Philippo Beroaldo, Badio, Sabellico, Jacobo Bononiensi, aliisque stipata, quam Braydensis Patrum Societatis Jesu Bibliotheca elegantissimè instructa, selectisque libris redundans custodit. Hisce Commentariis colligendis, edendisque proficuam studiis operam suam ab hoc Artifice collocatam pluries invenio, in ipsis usque typographiæ suæ primordiis; nam anno MDI. Juvenalem à quatuor doctis Viris Mancinello, Calderino, Merula, & Valla luculentâ expositione illustratum publici juris fecit; Martialem anno MDV. cum Commentariis Calderini, Merulæ &c. Qua in re silere nequeo, Mediolanenses typos, non minus quàm Venetos de literaria Republica benemeritos esse, quòd eruditos labores istos, aliosque plures viventium ætate illâ celebrium Interpretum nobis servaverint; illis enim debemus tam intimè emedullatos, exhaustosque reconditâ doctrinâ veteres latinos Auctores, licèt neoterici eorundem illustratores gloriam sibi universam adsciscere videantur, ne indicatis quidem his fontibus tam limpidè, plenèque fluentibus; cùm tamen inde excerpta, & deducta penè omnia sanioris eruditionis additamenta sint, adeòque corniculæ Æsopianæ in modum alienis plumis se amiciant, nec aliquid novi, præter laborem selectioris compendii, aut elegantiam styli, aut venustatem impressionis depromant. Excipi hinc autem velim Harduini Plinium, paucosque alios Auctores, qui vel nullos, vel ineptos interpretes antiquos nacti sunt, quod quidem in Hermolao ipse Harduinus reprehendit. Postremus Mediolanensium Artificum *Petrus Martyr de Mantegatiis* hoc eodem anno prodit, successitque is etiam fortè Patri Philippo jam memorato, è vivis erepto; Animadverto siquidem illius agnomen *de Cassano* huic quoque subnotatum in libro mihi humanissimè communicato ab insignis non minus eruditionis, quàm pietatis Equite Mediolanensi D. Aliprando Abb. Vicecomite, cui titulus iste præfigitur: *Cerva Bianca del Magnifico Cavaliere Antonio Phileremo Fregoso in ottava rima*, leginrque in calce: *Impresso in la inclita Città de Melano per Pietro Martire di Mantegazzi dicto il Cassano nel MDX.* Hinc verò intelligimus, perdurasse illum quòque in hoc typographico opificio plurium annorum curriculo, licet quid ultra hoc tempus de illo actum sit, prorsùs ignorem.

De Typographis, quos Mediolanum aliis Urbibus dedit.

CAP. V.

Ex his, quæ hucusque enarravi, compertum est, quàm frequentes, quàmve illustres Typographos primo illo apud nos excultæ hujus artis Seculo Mediolanum habuerit, partim exteros, partim tribules suos. Verùm si quid opis alieno è Cœlo accepit, ipsa etiam natos, educatosque suo in gremio cives hujus artis cultores eximios in alias Urbes ad rei literariæ proventum effudit, non solùm hospes, sed Mater, nec sibi uni, sed extraneis quoque regionibus ferax insignium in typographia Artificum, nobiliumque Virorum, qui vel operâ, vel sumptibus suis pluribus in Urbibus hoc proficuum studiis institutum promoverent. Veneta Urbs, cui per ea tempora, nulla par esse potest editionum præstantiâ, ac numero Typographorum, non modicam partem peculiaris hujus decoris Mediolano acceptum refert; sex namque Insubrum Artificum prælis auctum sibi hujusmodi ornamentum vidit, quorum quandoquidem nonnulla omissa sunt in editis à Maittaire typographicis Annalibus, hic referre Lectori non ingratum existimo. Primus, quem repererim ibidem libris imprimendis addictum, *Marchesinus de Savionibus* fuit, cujus nomen, unà cum tribus aliis sociis, omnino à Maittaire præteritis memoratum legitur in postrema paginâ antiqui codicis tum in Ambrosiana, & Monachorum S. Ambrosii Mediolani, tum in laudati Abb. Aliprandi Vicecomitis Bibliotheca asservati, inscriptique: *Historia di Troja composta da Guido de Giudici di Colonna da Messina*, quæ alia non est, quàm *Dictes Cretensis* italicè redditus, amplior que eo, quem Cornelius in latinum transtulisse dicitur; post ultimas namque lineas libri, venustissimis typis excusi, hæc sequuntur: *Impressa per Antonio de Alexandria della Paglia, Zuane Salvazzo, Bartolomeo da Fossombrono della Marca, & Marchesino di Savioni Milanese nella inclita Città di Venexia nelli anni della Incarnazione MCCCCLXXXI.* Ibidem *Joh. Baptista de Sessa* Mediolanensis anno MCCCCXCI. floruit plurium editionum cumulo, pretioque conspicuus, quarum postrema mihi nota est, opus nempe elegantiarum *Laurentii Vallæ*, anno MID. luci donatum. *Damianus de Mediolano* Mercurium Trismegistum Marsilio Ficino Interprete, & Svetonium in XII. Cæsares cum Comment. excudit anno MCCCCXCIII., sequenti verò Virgilium cum Servii Commentariis. *Joh. Aloysius de Varisio* Horatium edidit cum quatuor Commentariis Mancinelli, Acronis, Porphyrionis, & Landini anno MIID., & alteram succedente anno à Maittaire minimè relatam, nempe *Plinii historiam naturalem* ex Castigationibus Hermolai Barbari *diligentissimè recognitam*, quam apud Comitem Donatum Sylvam inspexi hæc in calce referentem: *per Joannem Aluisium de Varisio Mediolanensem*. *Georgius de Rusconibus* impensis suis impressit Petri Hædi Presbyteri Portunensis librum *de Mundanorum hominum temeritate, atque stultitiâ* anno MDII.,

MDII., diuturnum laborem fuum typis adhibens usque ad MDXIX., quo ab ipso excusa opera *Antonii Mancinelli* inveni; addidit etiam fymbolum patriam exprimens, Mediolanum videlicet tribus hisce initialibus literis *G. R. M.*. *Jacobus* denique *Pentius de Leucho*, se quoque Mediolanensem inscribens Sermones, quadragesimales Joh. Aquilani Ordinis Prædicatorum, in Bibliotheca Chartusiæ Majoris Papiæ custoditos, in publicum protulit anno MDIX.

Nemini tamen Veneta Civitas devinctior fuit, quàm *Octaviano Scoto*, Viro nobili, in insigni Oppido Juris Mediolanensis Modoëtia nato. Hic enim Venetias profectus liberali æris sui patrocinio illius Urbis præla fic fovit, ut innumeræ ferme editiones ipsius nomen, ac fymbolum ferentes quaqua emergant, videaturque ejus ope conditum ibidem novum emporium codicum impressorum; ab anno enim MCCCCLXXX. usque ad expletum illud Seculum, quo tandem vixit, pro virili semper typos promovit, dignus propterea ut fingulari hoc elogio à Maittaire donaretur: *Venetiis rei typographicæ maximum adjumentum afferebat Octavianus Scotus Modoëtiensis Vir nobilis, quo impensas largè ministrante typographi . . . . . . plurimùm in arte profecerunt . . . . . . non profectò est, quod miremur, typographiam in suis initiis tantos progressus fecisse, cùm viri ortu, & opibus insignes arti promovendæ manus admoverent* (a). Nec minus illustris mentio est, quam fuæ Historiæ de origine, & progressu Typographiæ inferuit Johannes de la Caille; ubi enim de Urbe Venetâ loquens Octavianum Scotum recenset, hanc honoris gratiâ epigraphem fubdit: *Ce Scoti c'est distingué d'avec les autres imprimeurs de son temps par la grande quantité de livres, qu'il a fait imprimer, & particulierment de Medecine*. Quinimmo Andreas Chevallierius gallicæ nationi vindicaturus laudem deductæ ad apicem perfecti decoris fui typographicæ artis, venustiores editiones exterorum Artificum numerat, quibus effectum est, ut fupra ceteras Urbes Veneta Respublic. excellentiæ famam in re typographica consequeretur, atque inter eos, qui characterum mirâ pulchritudine præla fua celebria reddidere, Octavianum Scotum in eodem cum Spirensibus Fratribus, Johanne Coloniensi, ac Menthen, & Jacobo de Rubeis gloriæ gradu collocat, designata etiam, veluti fui dicti teste, impressione Decadum Flavii Blondi anni MCCCCLXXXIII., & altera fequentis anni Julii Cæfaris Commentariorum (b). Addo ego, quo meritum nomen gratis animis altiùs insculpam, non defecisse Venetiis Octavianum, etiam postquam Octavianus ipse vitæ defecit; transmisso enim in Posteros non tam hæreditario asse, quàm benevolo erga literas amore, institere isti gloriosis vestigiis, & fubinde ad plures annos perduxere eandem curam, & fubsidia Calchographiæ, ut testantur mihi plura eorum temporum volumina, liberali ipsorum ære excusa, & peculiariter anno MDXXX. Bartholomæi de Spirâ Quæstio *De necessitate Confessionis ante sacram Communionem*, cujus calci apposita hæc lego: *Mandato, & impensis Hæredum nobilis Viri Domini Octaviani Scoti Civis Modoëtiensis*, adpictâ etiam ipsius tesserâ typographicâ.

Neque in hoc ære nostro unicè fuit Venetiarum Civitas, Papia etiam, fcientiarum nutrix nobilissima, beneficii hujus particeps venit, *Antonium* namque *de Carchano* Mediolanensem habuit, qui pluribus ibidem annis exactis in typorum opificio, publica luce donavit Avicennam anno MCCCCLXXXIII., & Joh. Jacobi de Manliis de Bofco Alexandrini Commentaria in Mesue, appellata *luminare majus*, cum hac nota in fine: *Impressum in inclyta Civitate Papiæ studiorum omnium altrice per Magistrum Antonium de Carchano Mediolanensem Impressorem dignissimum anno MCCCCXCIV.* in fol. Has autem geminas editiones à Maittaire ignoratas inspexi in opulenta veterum impressionum Collectione Comitis Donati Sylvæ. Neque illaudatum præteriri fas est nomen Civis nostri *Johannis Legnani*, qui optimè de hac patria fua meritus ob auxilium domestici æris Mediolanensibus typis constanter præstitum ab anno MCCCCLXX. usque ad extremum Seculi illius, ac vitæ fuæ, patrocinari quoque voluit Ticinensi typographiæ, editiones insignium Auctorum in ea Urbe propriis fumptibus curans, quarum unam, *Commentaria* videlicet *super toto titulo de fide Instrumentorum Felini Sandei Ferrariensis* evolvere mihi licuit in Bibliotheca *Sanctæ Mariæ Coronatæ* Mediolani, antiquis codicibus divite, reperique in ipsa Legnani fymbolum, ac memorem hanc notam in calce: *Papiæ per Michaëlem de Giraldis, impensis Domini Johannis de Lignano Mediolanensis anno MCCCCXCIII.* Hanc tamen ficuti & cetera Felini Sandei, Viri tunc temporis celeberrimi opera, ibidem impressa eodem anno, Maittaire omnino intacta dimisit.

Quandoquidem verò de optimo hoc nostro Cive mentio incidit, non extra orbitam flexerim, fi debitam ejus familiæ laudem diligentiùs persequar; nam & ipse, ut Octavianus Scotus Venetiis, visus est indolem fuam Nepotibus infudisse, cùm ultra quinquaginta annos perennet in vulgatis codicibus celebre nomen Legnanæ Domus, cujus impensis fuere excusi: Neque folùm intenta publico bono liberalitas, fed peculiaris quoque diligentia in *Jacobo* ejus filio ita emicuit, ut viri doctrina præcipui credere ipsius prælis non dubitaverint lucubrationes fuas, quo castigatiùs imprimerentur. Fidem facit huic præclaræ commendationi Epistola data Parisiis anno MDII. à Jodoco Badio Ascensio, cujus elogia fusè recitat Chevallierius, Aldo illum æquans, & Trithemii auctoritatem interponens de eodem, in libro *De Scriptoribus Ecclesiasticis* hæc asserentis: *Vir in Secularibus Literis eruditissimus, & divinarum Scripturarum non ignarus, Philosophus, Rhetor, & Poëta clarissimus, ingenio excellens*, &c. Præfixam eam legi Epistolis familiaribus Cicero-

V

(a) Ibid. pag. 139.
(b) Ubi fupra pag. 6. & 72.

HISTORIA
TYPOGRAPHICO-LITERARIA
MEDIOLANENSIS.

AB ANNO MCCCCLXX. USQUE AD MCCCCLXXIII.

Typographiæ Italicæ incunabula Mediolani poſita fuiſſe ſtatim ac è Germania deductum in hanc Provinciam fuit præclarum hujuſmodi ornamentum, noſtramque Urbem ceteris præluxiſſe, editâ primùm apud nos *Hiſtoriâ Auguſtâ*, ita ſecuro teſtimonio firmatum ſuperiùs crediderim, ut arduæ extremæque contentionis injuria videri poſſit, principis hujus laudis gloriam Mediolanenſibus Typis denegare. Attamen cùm vel abruptus noſtra in Urbe fuerit à primis Artificibus ad Sublacenſe Cœnobium migrantibus incœptus impreſſionum conatus, vel temporum invida edacitas, verius dixerim negligentia Majorum, editos ſubſequentibus annis libros abſumpſerit, ea editionum inopia laboramus, ut hiſtoriæ Typographicæ Auctores vix unum, aut alterum codicem memorent, qui à prælis noſtris prodierit, toto quinquennio inductæ primùm in noſtram Urbem illius artis, ab anno nempe MCCCCLXV. uſque ad MCCCCLXX. Quò circa ne per inane hoc temporis ſpatium, veluti per deſertas Lybiæ arenas, fruſtra Lectorem deducam, ſatius duxi literariam meam hiſtoriam ab hoc anno exordiri; hinc enim continenti ſerie uſque ad exitum Seculi XV. rerum deſcribendarum materiem, novam ſemper variamque, temporum ordo exhibebit. Verum quidem eſt, tenuem quoque in hiſce primordiis librorum ſuppellectilem à Typis Mediolanenſibus nobis relictam occurrere, adeò ut hoſce annos, præclaræ hujus artis apud nos natæ infantiam vocare debeamus. Nihilominus, amnis in modum, qui parvis initiis è fonte dilabens, turgidiore poſtmodum aquarum mole ad Oceanum procurrit, Typographia Mediolanenſis aucto Artificum numero, in eum ſubinde crevit ſplendorem, ut ſicuti præclaro characterum nitore jam ſummam ſibi ab hujus artis Scriptoribus laudem conciliavit, ita uberi, nec adhuc cognita editorum voluminum copia, illius Annales, ſi iterum excudantur, valeat augere.

Sed antequam operi manum apponam, candidè profiteri opus eſt, me non ſemel admiratum fuiſſe, atque in Prolegomenis etiam queſtum eſſe, quòd, cùm aliarum artium primordia, reſque etiam peregrinæ primùm ad nos delatæ, in patriis hiſtoriis referantur, altum de Typographia primiſque libris Mediolani excuſis ſilentium reperiatur, tanto veluti conſenſu Scriptorum, ut quamvis per id tempus Mediolani degeret Franciſcus Philelphus, plurimaſque ad amicos procul hinc poſitos de rebus Typographicis epiſtolas daret, ac libros alibi excuſos ad ſe mittendos curaret, nullum prorſus verbum de inchoata apud nos Typographia, deque impreſſis ipſo præſente primis Auctoribus protulerit, eademque negligentia id prætererint Donatus Boſſius, Georgius Merula, Triſtanus Calchus, ac Corius, intra fines hujuſmet Seculi Patriæ hiſtoriam texentes. Hinc tamen alacriorem ingeri animum mihi perſenſi, ut quod ab omnibus omiſſum fuit, noſtraque ætate in partem haud poſtremam literariæ hiſtoriæ ceſſit, vividè aggrederer, illuſtraremque.

Qui fuerint in Urbe noſtra primi hujus artis in- A ſtitutores conjectare quidem licet, non ſecurè proferre; cùm Claudius Salmaſius, qui *Hiſtoriam Auguſtam* Mediolani procuſam anno MCCCCLXV. frequenter inſpexit, contrectavitque, minimè prodiderit Typographi nomen, cui inſignis hujus operis apud nos adornati beneficium debemus. Id tamen excuſum fuiſſe à Germanis Artificibus Conrado Sweinheym, & Arnoldo Pannartz dubitari vix poteſt, cùm teſte Joanne Andrea Epiſcopo Alerienſi in epiſtola ad Sixtum IV. primi hi fuerint in Italia Opifices Typographicæ artis, ut tertio capite jam adnotavi. Sed quidquid ſit de illo, ceteriſque libris ante hunc annum ibidem indicatis, procul dubio Antonius Zarotus Parmenſis nomen ſuum exemplaribus in Urbe noſtra editis primus inſcripſit, primumque opus B è prælo dimiſſum fuere *Six. Terentii Comœdiæ*. Ante hunc annum lucem publicam vidiſſe ſcripta celeberrimi hujus Poëtæ, quæ certatim aliis in Urbibus excuſa, atque aucta illuſtrationibus poſtmodum prodiere, nemo hactenus enunciavit. Emendandus quidem eſt Joh. Albertus Fabricius in ſua *Bibliotheca latina*, qui principem Terentii editionem eam vocat, quæ Tarviſii curata eſt anno MCCCCLXXIV. cùm tamen altera quoque Romana biennio ante præceſſerit, ut Maittaire (a), & Joh. de la Caille (b) teſtatum faciunt. Non moror hic quidquam de Legnano, in hoc codice memorato, differere, cùm egregiam illius operam, per longam annorum ſeriem juvandis prælis Mediolanenſibus præſtitam, in Prolegomenis jam commendaverim.

C Librum alterum Mediolani hoc anno vulgatum, nempe *Horatii Opera*, pleno jure nobis adſcribere certè non poſſumus, cùm nullo aut loci, aut Typographi indicio ſignetur; id benignâ tantùm Michaëlis Maittaire conjecturâ producimus, qui Urbi noſtræ, atque Antonio Zaroto illum adjudicat; poſtquam enim tetraſticon calci adjectum retulit:

Hoc quicumque dedit Venuſini carmen Horati
Et ſtudio formis correctum effinxit in illis
Vivat; & æterno ſic nomine ſæcula vincat
Omnia; ceu nunquam numeris abolebitur Auctor.

hæc ſubdit: „ eo magis miror hîc omnes impreſſionis notas omnino ſileri, annum, locum, imò & D „ Typographum, quod verſibus fini appoſitis, nec „ (ut eo tempore Poëſis ſe plerumque habebat) incultis, Typographi laudetur induſtria, ejuſque „ nomini, quod interim tacetur, optetur immortalitas. Si tamen in re tam ſtudioſè celata conjecturæ ſit locus, *Zarotum* fortè impreſſionis parentem fuiſſe, ex typorum cum aliis, quos excudit „ libris, collatorum ſimilitudine crederem. Id igitur mihi non ægrè perſuaſit, ut hunc in loco librum „ hunc, vagum licet, & quaſi fœtum à parente „ abſque ullis indiciis expoſitum, prolem tamen parenti neutiquam inficiandam, recenſeam; quòd Antonius Zarotus hoc anno Mediolani excudere „ cœperit. (c)

Nume-

(a) Annal. Typogr. ad ann. 1472.
(b) Hiſtoire de l'Imprimerie pag. 17.

(c) Pag. 73.

Poggius ille gravis, cum scriberet ista facetus
Fortè jocabatur, commiscens gaudia curis.
Ne tamen o castæ lusus legitote Camœnæ,
Quos Cottæ obsequium nostram transvexit in aulam.

Orationes funebres quatuor à Poggio habitas in lucem edidit Auctor Collectionis ejusdem Operum Basileæ MDXXXVIII. nempe in obitu *Francisci Zabarellæ Cardinalis Florentini*; *Nicolai Albergati Cardinalis S. Crucis*; *Nicolai Nicoli*; *Laurentii de Medicis*. Quinque Recanatus enumerat, sed omissâ eâ Cardinalis S. Crucis, Orationes à Poggio habitas in *Leonardi Aretini*, & *Nicolai V.* Summi Pontificis morte substituit. Ambrosiana Bibliotheca alteram *Poggii laudationem funebrem*, manuscriptam in Pergamena servat, in qua *Julianus Cæsarinus* (Senior) Cardinalis S. Angeli, ac Legatus Apostolicus, in Hungarico prœlio peremptus, eloquenti commendatione exornatur. Equidem non defuere Scriptores, qui illustria insigni hoc Viro Elogia contexerent, Æneas Sylvius, Cochlæus, Paulus Jovius, Oldoinus, aliique; quin imò Ferdinandus Ughellus (m), ut celebriorem eum redderet, inseruit Historiæ Episcoporum Grossetanæ Ecclesiæ Juliani vitam, italicè scriptam ab ejusdem Familiari *Vespasiano Florentino*; quæ tamen ferè tota versatur in recensendis illius privatis virtutibus, morumque sanctimonia planè admiranda. Publica negotia pro Dei Ecclesia præclarissimè à Juliano confecta potissimùm laudare aggressus est Poggius, captoque Orationis argumento ab ipso mortis genere tam pio, tam sancto, tam salutari, utpotè qui animam profuderit ob redimendas ab unguibus Barbarorum oves Jesu Christi, æquissimum esse ait, ut egregio huic Præsuli non tam justus honor, sed maximus habeatur; cùm etiam apud veteres in more positum fuerit, ut statuis publicisque monumentis præclaros viros donarent, qui fortiter pro Republica dimicando mortem opetiissent. Ne tamen reliqua Juliani ornamenta intacta relinqueret, ab Urbe Roma, quæ illi patria fuit, laudem exorditur, inquiens, gloriosum extitisse in omnium maxima Civitate natale solum sortiri, sed multò illustrius, quod eidem plus reddiderit gloriæ quàm accepisset, non secus ac Cæsarinæ Familiæ nobilitate clarissimæ, à qua duxerat genus. Subindè adolescentiæ studia describit peracta Romæ, Perusii, Bononiæ, Patavii, tanta ingenii felicitate, ut non tam in Oratoriæ, Philosophicæ, & Theologicæ disciplinæ laude, sed in utriusque etiam juris peritia, æquales suos longè anteiret; quam rem, optimorum Codicum assiduæ lectioni tribuit, cujus gratiâ omnes à se abdicaverat voluptates. Narrat, Julianum Cardinali Placentino postea adhæsisse, qui cùm à Martino Pontifice adversùs Bohemos Hæreticos Legatus mitteretur, eum secum advexit, tanquam aptissimum ad ineundas cum Eterodoxis disputationes, quemadmodum etiam egregiè præstitit, pluribus habitis tum ad Populum eloquentissimis concionibus, tum ad diversos Principes adhortationibus; eam ideò consecutus doctrinæ prudentiæque famam, ut ad graviora Legationis consilia semper adhibitus, cùm primùm Romam regressus est, à Martino V. Apostolicæ Cameræ Auditor meruerit renunciari; quo in officio, excellentibus semper viris demandari solito, summa cum æquitate, ac continentia se gessit, ita ut omnes ejus virtutem admirarentur, integritatem laudarent. Subdit, missum fuisse à Martino Pontifice Oratorem primò in Gallias, deinde in Angliam, ubi duo præclara edidit virtutum exempla; primum est, cùm multa offerrentur, nullo unquam munere accepto omnia recusasse, qua rara probitate animique moderatione maximam nominis famam gloriamque contraxit. Alterum est, egisse Julianum in eo Regno, quod ante illum nemo ausus erat tentare; nam habita in frequenti Prælatorum Concilio luculenta Oratione contra quædam Regni Statuta, Romanorum Pontificum auctoritati adversantia, statim illos censuris monuit, ut Pontificiæ voluntati paterent, magno quidem periculo apud homines ejus rei insuetos, sed prospero eventu ob perspectam virtutem, & sinceritatem viri, qua factum est, ut non à Rege solùm, sed ab iis etiam, quibus in perorando minandoque libertas displicuerat, commendatus discesserit. Hisce Legationibus egregiè perfunctum, ait à Martino V. Cardinalium albo adscriptum fuisse, subjungens, in ea dignitate non modò priores à Juliano mores servatos, sed virtutes omnes fuisse splendidiùs adauctas. Prosequitur enarrare Bohemicam ipsi contra Hussitas Legationem commissam; sed cùm animadverteret obduratos in Hæresi animos frangi non posse, indictum fuisse Basileæ Concilium, cui Julianus tandiù præsedit, donec conversa in Sathanæ Synagogam Synodo, Ferrariam primò, dein Florentiam ad Pontificem Eugenium, collectumque ibidem sacrum Concilium se contulit, ubique illustria relinquens vestigia Sapientiæ Constantiæque in propugnanda Sedis Apostolicæ dignitate, ac catholicæ Fidei candore servando. Memorat postea injunctam Juliano difficilem alteram Legationem ab Eugenio Pontifice, ut nempe discerptam factionibus Pannoniam amica pace componeret, quod etiam obtinuit. Siquidem cùm post Alberti Regis mortem uterum adhuc ferente uxore, quidam ex Proceribus posthumum Infantem sibi in Regem præesse vellent; alii verò in Ladislaum Poloniæ Regem summam Imperii transtulissent, atque ideò acerba utrinque fervérent dissidia, Julianus indicto Budam utriusque partis conventu, tam prudenter arduam hanc causam egit, ut cum regii pueri Matre optatum fœdus à Regni Proceribus initum fuerit. Demum ad feralem recensendum Juliani exitum progreditur, ac post descriptas insignes de Turcis per ea tempora relatas victorias tum à Johanne Hunniade, tum à Ladislao Rege Pannoniæ, postremum prœlium refert, cui præsens esse non renuit imperterritus Præsul, spe ac desiderio incensus, fore ut totâ Europâ Barbari pellerentur; quamvis interno quodam cladis præsagio literas jam dedisset ad Eugenium Pontificem, quibus profitebatur se ad Martyrium proficisci: nec felicior eventus fuit; circumseptus enim ab inopinato hostilis phalangis occursu Rex Ladislaus, sagittâ confossus, atque equo delapsus interiit; Cardinalis verò cùm usque ad extremum hortando milites in acie stetisset, omnibus in fugam conversis, & ipse fugiens est interemptus. Ad hoc triste allatum nuncium, adeò commotum Eugenium inquit Poggius, ut immaturam Juliani mortem inter maximas Ecclesiæ calamitates enumerans, per plures dies à lacrymis minimè temperare valuerit. Claudit verò Poggius Orationem his verbis: „ Nil unquam sibi in vita præter veram „ laudem, & æternam gloriam expetendam putavit. „ Id egit semper, ut sua dicta, consilia, facta con„ sensu omnium probarentur. Vitam cum omni tem„ perantia, modestia, integritate duxit; manus pu„ ras à muneribus abstinuit; animum castum & sin„ cerum præstitit. Id semper conatus est, ut nil in „ eo jure reprehendi posset. Tandem pro æterna „ celestique Republica pugnans aditum sibi ad æter„ nam gloriam, & immortalem laudem patefecit. „ Stephanus Balutius Tom. III. Miscellaneorum *narrationem* vulgavit *de morte Juliani Cæsarini Cardinalis*, descriptam ex autographo Ægidii Carlerii Decani Cameracensis, qui eam se accepisse testatus est ab ore cujusdam familiaris Juliani Cardinalis, omnibus quæ acta fuerunt usque ad extremum halitum præsentis. In ea verò exhibetur Julianus in prœlio captus à Turcis, coram Imperatore constitutus, in Fide disputationibus & promissis tentatus, demum,

(m) Ital. Sac. Tom. III. col. 672.

cum in eadem constantissimè perseveraret, atroci supplicio vivis ereptus. De illa idem Baluzius an vera illa forent, anceps fuit; sed revera fabulosam prorsus esse funebris hæc Poggii Oratio manifestum facit.

In assignando anno, quo infelix hæc Hungarorum cum Turcis apud Varnam pugna contigit, Scriptores consentiunt; is namque fuit MCCCCXLIV. die festo S. Martini, ut in Epistola ad Philippum Mariam Ducem Mediolani, eodem anno scripsit Æneas Sylvius, postea Pius II. Ætatem Cardinalis Juliani extendisse videtur Poggius, ultrà quam ceteri statuant; hæc enim habet in funebri Oratione: „ Quamvis autem vitæ ejus tempus multò longiùs esse naturâ potuisset, quippe qui *annum quinquagesimum* non excederet, satis tamen diu vixisse putandus est; nam plura parvo tempore virtutis exempla edidit, quàm multi alii ætate longissima „. Id ego tamen à Poggio factum reor, non ut ætatem Juliani definiret, sed ut rotundo numero in Oratione uteretur; Jovius enim, Ughellus, Oldoinus, aliique passim testantur, obiisse illum anno vitæ suæ quadragesimo sexto. Hæc in Epitomen referre duxi opportunum, non ea tantùm ratione, quòd hanc Poggii lucubrationem à nemine memoratam viderim, sed etiam ut plenior historia rerum tam sanctè, prudenter, fortiterque gestarum à tanto Viro erui hinc possit, ad ejusdem memoriam celebrius in posteros transmittendam.

Plura addi possent in laudem hujus præstantissimi Cardinalis ex literis ipsiusmet Poggii ad illum datis, quæ manuscriptæ in Ambrosiana Bibliotheca servantur, quæque plenæ sunt summa ejusdem virtutum commendatione; sed iis omissis, utpote fortasse jam editis, silere nequeo, in altero Codice manu exarato, nonnullas referri Epistolas *Isottæ Nogarolæ*, virginis nobilissimæ doctissimæque, quarum prima, scripta *ad Reverendissimum in Christo Patrem D. D. Julianum Cardinalem*, illustre adeò illius Elogium continet, ut panegyricæ Orationis loco esse valeat, ac proindè illud tenebris, tineisque deserere injuriosum putaverim. Itaque post modestum proœmium, in quo imbecillitatem sui sexus excusat; felicitati summæ adscribit, quòd tantus vir se amicitiâ suâ dignam existimaverit, atque ita prosequitur: „ Qua ex re parum ne mihi licet gloriari, cùm in ejus Viri familiaritatem venerim, cujus tantæ & tam multiplices existunt virtutes, ut non solum Subditi, sed & alienigenæ certatim ament, auribus, oculis, postremò cogitatione complectantur? Cujus quidem rei testimonio est Basileense Concilium, cui tantâ sapientiâ, modestiâ, humanitate, condita gravitate præfuisti, imò sanctissimè gubernasti, ut te abeuntem lacrymis, singultibus prosecutum sit. Superasti hac in re profectò sanctissimum illum Catonem, quem finito bello, provinciâ abeuntem, non votis, ut fieri solet, sed lacrymis, & insatiabili amplexu milites prosequebantur, sternentes vestes per ea loca, quibus ipse pedibus iturus erat, manusque osculantes, quod genus honoris non nisi Imperatoribus, idque perpaucis tribuebatur. Hi sunt profectò fructus, hæc sunt præmia, quæ incredibilis tui ingenii magnitudo, Literarum, totius Sacræ Scripturæ cognitio, elegans dicendi copia, divina memoria, præcipua religio, integerrima fides, domestica pietas, par quædam in omnes humanitas, regius denique splendor, atque munificentia pepererunt. Omittam hoc loco sanctitatem, humanitatem, Dei immortalis cultum, quibus quidem in rebus à nullis Monachis, & his religiosissimis, superaris, ut jam cognomen habeas non solùm Sapientissimi, verùm & Sanctissimi Viri. Duxisti enim hæc omnia, opes, voluptates, divitias, & dignitates, ad quæ tanto impetu, tanta ambitione concurritur, contemnenda esse. Sanctitati tuæ rectiùs visum est, quod & Curio Samniti videbatur, qui cùm Samnites post victoriam de ipsis habitam, ad eum venientes, & magnum auri pondus offerentes, rapas quasdam coquentem offendissent, illis respondit: ei non opus esse auro, qui talibus vesceretur cibis: sibi autem melius esse & præclarius, aurum habentibus dominari, quàm aurum habere. Adeò enim per omnes ætatis gradus vixisti, ut quotiescumque tuæ præstantiæ memoria repetitur, veneranda quædam virtutis imago humanis mentibus offeratur. Xenocratis inclyta in virtute dignitas adeò per ora mortalium celebrabatur, ut nullius animum tantâ potentiâ, tanta crudelitate, tanto furore naturæ imbutum esse existimarent, quem vel sola Xenocratis contemplatio ad eum colendum, venerandum non permoveret. Nihil dicam hoc loco quantâ curâ, studio, labore, diligentiâ insudaveris, ut Ussitas illos ad sanctam Fidem, & verum Dei cultum revocares; ad quam profectò rem perficiendam, nisi immensæ sapientiæ tuæ summa quoque accessisset eloquentia, haud existimo feros & pertinaces illorum animos te mollire potuisse &c. . . . Quantâ enim & humani, & divini juris scientiâ flores? quam ita comparasti, ut non minus ex te præsentes arbitremur, quàm prisci Quirites, auxilio Egeriæ, pontificii juris prudentiam è Numa Pompilio natam crediderunt. Perpaucos profectò inveniemus, in quibus, sicut in te, vivendi consuetudini consonaret ratio. Solent enim hæc excelsa dignitatum culmina quosdam inflatos splendore luminis adeò efferre, ut homines se oblitos neque quanti sint, neque unde emerserint, pensantes, se ex pompa, & fastu æstimari velint. At tibi verò, cujus virtus & animi magnitudo perspecta est omnibus, quem studia bonarum artium humana omnia parvipendere docuere, longè secus evenit; nulla elatio, nullus fastus, nulla verba clariora deprehenduntur. Non faciles aditus, non humana allocutio desideratur; cùm nullus tam humilis existat, cui ad te aditus non pateant, te sine interprete alloquatur. Te igitur Sanctissimus Pontifex minimè videtur ignorasse, qui non parum felicitatis & ornamentorum se comparasse judicat, quòd secum celeberrimum ac Reverendum Patrem Dominum Julianum Cardinalem conjunxisse licuit. Quamobrem immortalem tibi gratiam comparasti, qua & vivus fruaris, & post mortem vivas &c. Data est Veronæ IV. Kal. Aprilis 1439.

Poggii Opus *De Varietate Fortunæ*, venustate omni ac eloquentia refertum, quod Nicolao V. Summo Pontifici inscripsit, in Collectione Basileensi desideratur. Editum quidem ibidem legitur primi Libri Fragmentum (n), quod ita incipit: „ Nuper cùm Pontifex Martinus, paulò antequam diem suum obiret, ab Urbe in Agrum Tusculanum secessit, valitudinis causâ, nos autem essemus negotiis curisque publicis vacui &c. „ Sed caret Auctoris præfatione ad Nicolaum V., nec aliud refert, quàm *Descriptionem ruinarum Urbis Romæ*, eamque etiam mutilam; desinit enim in Sepulcro M. Antonii Antii Lupi, quod Via Ostiensi à secundo milliario juxta Tyberim adhuc intactum manere Poggius scribebat. Integrum ejusdem Exemplar manuscriptum custodit Ambrosiana Bibliotheca, quod quatuor Libros complectitur, eorumque argumenta indicantur in prævia Epistola ad memoratum Pontificem, cujus hoc est initium: „ Multa quondam pace ac bello præclara ante Ninum Assyriorum Regem fuisse arbitror, quæ Scriptorum inopiâ, nulla ad nos eorum traducta cognitione, vetustas absumpsit. Feliciora postmodum extitere secula, quorum res, lumen literarum nactæ, splendorem suum ad posteros transfuderunt &c. „ In calce enim hæc habet: „ Accipe igitur hos (oro) à me benivolo animo Libros, quorum primus Imperii Urbisque stragem continet, & quæ in ea priscorum superextent „ Ædi-

(n) Fol. 132.

,, Ædificiorum reliquiæ, tum quid sit fortuna disseritur, & Teucrorum Imperatoris (Amurati à Tamerlano subacti) describitur captivitas. Secundo exempla multorum, quos ejus varietas hac ætate nostra afflixit, usque ad Martini Pontificis obitum recensentur. Tertius illa complectitur, quæ tulere Eugenii tempora, usque ad initium sui Pontificatus. Additur his quartus, de Indis, Æthiopibusque continens nonnulla, quæ grata fore Lectoribus arbitramur &c. ,, Cl. Recanatus Literarias scriptiones Poggii enumerans, seorsim recenset *Opusculum de Urbis Romæ descriptione*, *Libellos de situ Indiæ*, & *Librum de varietate Fortunæ*, cùm tamen hæc omnia unum idemque Opus sint, teste, ut vidimus, eodem Auctore; nisi fortasse illa diversis temporibus sejunctim elaborata simul collegerit, justæ molis Volumen Pontifici Mecœnati oblaturus. Sed his omissis, quæ parum referunt, monere Lectorem opus est, in alio Codice nostro manu exarato, in quo quartus tantùm hujus Operis liber occurrit, ista à tergo adnotari: ,, Poggii Florentini Historia rerum Indicarum ex relatione Nicolai Conti Veneti, qui omnem ferme Orientem lustraverat. Est autem hæc longè copiosior narratio, quàm impressa. ,, Porrò dum id legerem, in mentem venit, non aliam editionem indicari à Vincentio Pinello (hujus erat hic Codex) nisi eam, quam Joh. Baptista Ramusius paravit, inseruitque primo Volumini italici sui Operis *De Navigationibus*, *& Itineribus* sub nomine *Nicolai de Conti*. (Alteram enim anni circiter MCCCCXCII. quam innuit Dominicus Georgius, inferiùs laudandus, non vidi). Quocirca illum consului, reperique revera in multis deficere. Quid autem præfatus fuerit ante hanc Historiam Ramusius, præstat referre.

Narrat ille, cùm intellexisset ab hoc Nicolao peragratas fuisse Indias Orientales, bujusque itineris memoriam in chartas relatam, visendi Exemplaris desiderio exarsisse, sed frustra; siquidem adhibitâ quavis curâ ut illo potiretur, neque in Veneta Urbe, neque in aliis Italiæ quampluribus quidquam emersit. Tandem nuncistum sibi ait, hoc iter Lusitanis Typis, ac lingua in Metropoli Regni illius fuisse vulgatum. Illuc igitur à se conversam diligentiam scribit, simul causam aperiens, cur tam longè repetendus fuerit enatus ille apud nos fœtus, temque ab ovo sic exorditur. Nicolaus ex Veneta antiqua Comitum familia natus, in Orientem profectus, viginti quinque annorum peregrinatione, ad extremos usque Indiarum penetraverat sinus; cùmque Italiam versùs cum duobus filiis regrederetur, in Barbaros incidit, quorum minis deterritus, victusque, ut mortem cum sua Familia effugeret, Christianam Fidem abnegavit. Itaque feliciter inde ereptus anno MCCCCLIV., ad Pontificem Eugenium IV. Florentiæ agentem contendit, gravissimi criminis absolutionem impetraturus. Excepit illum benignè Pontifex, eique ad Ecclesiæ gremium restituto, pœnitentiæ loco injunxit, ut seriem omnem itinerum suorum Poggio, qui ab ejus secretis erat, exponeret; isque exceptam narrationem latinâ linguâ donavit. Hæc Ramusius. Contra Poggius sponte sua se curasse tradit, ut Nicolaus sibi referret quidquid ad Indicas Regiones spectabat; Ita enim quartum Librum inchoat: ,, Haud ab re futurum esse arbitror, si ab instituto scribendi cursu parum divertens, cùm libro huic finem imposuero, qui sit à fortunæ acerbitate, ad mitiorem quandam sortem, jucundamque rerum varietatem, legentium animos traducturus; quamvis & in hoc quoque vim fortunæ haud parvam licet conspicere, quæ hominem ab extremis Orbis finibus per tot maria ac terras, quinque & viginti annos jactatum, sospitem in Italiam reducem fecerit. Multa cum à veteribus Scriptoribus, tum communi fama de Indis feruntur, quorum certa cognitio ad nos perlata arguit quædam ex eis, fabulis quàm vero esse similiora. Nicolaus quidam Venetus, qui ad ultima Indiæ penetravit, ad Eugenium Pontificem (is tum secundò Florentiæ erat) accessit veniæ impetrandæ gratia; quoniam cùm ab Indis rediens ad Ægypti fines mari rubro pervenisset, Fidem abnegare, neque suo tantum, quantum uxoris liberorumque, quos secum advexerat, mortis metu, coactus est. Hunc ego audiendi cupidus; multa enim ab eo jam dicta præsenseram cognitione digna, & in doctissimorum Virorum cœtu, & domi meæ percunctatus sum diligenter, plurimaque operæ pretium visum est, ut memoriæ, & literis traderentur &c. ,, Consultò Poggii verba retuli, cùm Ramusius etiam in fine Italicæ suæ versionis iterum afferat, Eugenii mandato, hæc Poggio fuisse à Nicolao narrata, nihil prorsus de hac re loquentibus Codicibus nostris. Prosequitur sermonem suum Ramusius inquiens, cùm per multos annos latinus hic Poggii labor ociosus in scriniis latuisset, anno tandem MD delatum esse ad Emmanuelem bujus nominis primum, Lusitaniæ Regem, qui summo studio in id incumbebat, ut mercatoriæ suæ naves ad intima Indiarum loca pervestiganda progrederentur. Placuit Regi recens illa de Indis relatio, utque ex ea commodiùs proficerent Subditi, in patriam lingoam jussit transferri, nec defuit, qui ejusdem votis confestim obsequeretur; Onus enim hoc suscepit *Valentinus Fernandez* (hunc fuisse natione Germanum, & familiarem Eleonoræ Portugalliæ Reginæ testatur Nicolaus Antonius in Appendice ad Bibliothecam Hispanam, referens non solùm iter Indicum *Nicolai Comitis* à Poggio latinè descriptum, sed etiam *Marci Pauli Veneti* Historiam Orientalem in Lusitanam linguam fuisse traducta), suamque interpretationem Emmanueli Regi nuncupavit. Itaque Lusitanum exemplar nactus Ramusius, italicè illud vertit, sed cùm admodum depravatum foret, multa deesse sparsim monet.

Codices nostri non solùm defæcatam Nicolai Comitis Narrationem à Poggio literis mandatam exhibent, sed alteram etiam Indicam Relationem, qua Ramusii editio caret, complectuntur. Initium ex ipso Poggio dare hic lubet: ,, Hæc de Indis à Nicolao relata, cùm huic Operi ad legentium doctrinam, servata historiæ fide inseruissem, supervênit paulò post & alter à Superiori India, Septentrionem versùs, qui ad Pontificem se missum ad pervestigandos tanquam in altero Orbe, qui fama ad Occidentem Solem ferebantur Christianos, afferebat. Regnum esse ait prope Catajum, itinere dierum viginti, cujus Rex, incolæque omnes Christiani essent, hæretici tamen, qui Nestoritæ feruntur. Ejus gentis Patriarcham se destinasse, ut certiora de nobis referret. Ecclesias apud eos majores, ornatioresque nostris, testudinibus tantùm structas asseverabat. Patriarcham auro argentoque opulentum, ut qui argenti unciam à singulis patribus familias ex censu annuo perciperet. Cum eo per interpretem Armenium, qui teucram, latinamque linguam noverat collocutus, itinerum dimensionem locaque inquisivi; nam reliqua, mores, ritus, animantes, ceteraque quæ voluptatem narrando afferunt, difficiliora cognitu inscitia Interpretis, Indique, non suo sermone loquentium, efficiebat &c.

Dignius adnotatione illud est, quod in postrema hujus Libri parte narratur; ab ea namque edocemur, ætate Poggii perspectam, atque ejusdem scriptis apud nos vulgatam fuisse originem Nili, quam subsequentibus seculis veluti rem novam protulere, qui reconditos Æthiopiæ sinus magnis itinerum laboribus pervaserunt. Ramusius hanc laudem tribuit D. Francisco Alvarez, qui anno MDXX. in Africam delatus, fontes Nili proximè attigit, acceptamque à regionis illius incolis loci descriptionem ad nos

nos transmisit; (In Historia Itineris Abyssiniæ à P. Hieronymo Lobo S. J. scripta, & edita Parisiis anno 1728., Dissertatione III. primus ex Europæis, qui Nili fontes inspexerit, asseritur fuisse P. Petrus Pays S. J Lusitanus, anno MDCXVIII. cujus narrationem P. Kircher servavit). Cùm verò causa lateret, cur flumen illud statis temporihus intumescerer, Ramusius Tomo I. inseruit geminam Epistolam, alteram à se missam ad Hieronymum Fracastorium, alteram ab ipso receptam, in quibus de incremento Nili fusè differitur. Verùm arcanum illud multò ante nobis innotuit, iis ipsis qui Nilo nascenti adjacebant Æthiopiæ habitatoribus in Italiam profectis, rem omnem vivente Eugenio IV. Summo Pontifice sincerè narrantibus En Poggii verba, quibus tum Nili ortus, tum incrementum describitur: „ Eodem ferme tempore, „ & ab Æthiopia quidam Fidei causâ ad Pontificem „ profecti cùm rogarentur à me per Interpretem „ de situ Nili, ortuque ejus, & an notus apud eos „ esset, duo ex his, se fontibus ejus propinquos patriâ testati sunt. Tum cupîdo incessit cognoscen„ di ea, quæ antiquis illis Scriptoribus, Philosophis „ quoque, & Ptolomæo, qui de fontibus Nili pri„ mus scripsit, ignota videntur fuisse, qui de ortu, „ incrementoque Nili incerti, multa conjecturâ opi„ nati sunt. At ea mihi cùm pro veris horum rela„ tu innotuissent, cùmque alia quædam plura ro„ ganti narrassent, digna scitu visa sunt, quæ literis „ mandarentur. Oriri Nilum circa æquinoctialem „ plagam in radicibus altissimorum montium, quo„ rum cacumina semper nebulis oplentur, tribus ex „ fontibus haud magnis testantur: duorum, qui pas„ sus quadraginta invicem distant, aqua infra quin„ gentos passus simul juncta fluvium efficit, qui Va„ do transiri nequit. Tertii, qui & uberior est, „ abestque ab reliquis milliario, post decem millia „ passuum aqua ceteris fontibus jungitur. Nilum „ ampliùs mille fluviorum aquis in eum utroque ab „ latere decurrentium augeri testantur. Pluvias Mar„ tio, Aprili, Majo tantùm mensibus magnis imbri„ bus effundi, quibus aucta flumina dant Nilo in„ crementum, & inundationis causam. Aquam Nili, „ antequam reliquis immisceatur, dulcissimam, sapi„ dissimamque esse, qua etiam qui abluantur, à sca„ bie & lepra mundari dicunt. Ultra Nili fontes, „ XV. dierum spatio, Regiones fertiles habitari, co„ lique, & in eis plurimas egregias Urbes; extra „ ea loca Mare dici esse, quod tamen ipsi nunquam „ vidissent. Juxta Nili ortum, Civitatem, ex qua „ orti essent, nomine Varvariam, XXV. millium „ passuum patere ambitu, admodum populatam, „ mille in ea Equitum excubias noctu fieri ad ar„ cendos multitudinis tumultus. Hanc Regionem „ aëre temperato amœnam, ac præ ceteris uberiore „ solo fertilem, ut quæ ter in anno herbas, bis fru„ ges ferat. Frumento ac vino abundat ea Regio, „ cùm maxima Æthiopum pars aquâ ordeo confectâ „ pro vino utatur. Ficus, persica, poma arancia, „ & quædam cucumeris nostris similia, limones quo„ que ac cedros, omnesque nostrates fructus, amyg„ dalis exceptis, apud eos percipi dicunt. Arbores „ permultas inauditas, atque incognitas nobis retu„ lerunt; sed interpretis difficultate, cum linguam „ tantùm Arabum nosset, conjicere in literas haud „ facilè fuit &c. Nilum usque ad Meroë Insulam, „ propter frequentes per confragosa saxa descensus „ innavigabilem esse; citra Meroën navigiis aptum „ Ægyptum usque, sed propter multiplices ejus fle„ xus, sex mensibus navigationem trahi ferunt &c. Fortasse antem hæc omnia delevit ohlivio, cùm neminem tunc excitaret cupîdo in longinquas adeò & barbaras terras se conferendi, ut propius veritatem perscrutaretur. Id peractum est altero seculo, atque iis meritò data est laus, qui laboriosæ peregrinationi sese alacriter committentes, mysterium hoc naturæ summa diligentia & studio in plenam lucem protulere. Dum hæc scriberem, adnotatum reperi in Lipsiensibus eruditis Diariis (o) opus hoc Poggii, quod Basileæ mutilum editum fuerat, integrum Lutetiæ Parisiorum anno MDCCXXIII. prodiisse cum Præfatione Cl. Viri Dominici Georgii (cui plura debeo mihi præstita Romæ humanitatis officia). Attamen cùm editione hac caream, quidve eadem complectatur ignorem, quæ in manuscriptis nostris inveni, palàm fecisse non erubescam.

Liber *De Infelicitate Principum*, editus est inter Opera Basileæ collecta, atque impressa anno MDXXXVIII. Dolendum tamen est, editionem illam frequentibus, crassisque mendis (seu Manuscripti, seu Typographi vitio) fuiste conspersam; statim enim ab initio ibidem legitur *Meridie ad Clarissimum Virum Nicolaum Incalam*, cum reponi debuisset *Nicolaum Nicolum*. Similia passim offendimus usque ad calcem; ubi hoc tantùm memoro, jacens ad quartam ex ultimis lineis, *quod doctorum hominum virtus reliquit*, cùm Poggius scripserit, *virtus requirit*. Ambrosiana Bibliotheca pergamenum Codicem tenet, non tam characteris nitore, quàm emendatione præstantem; fuerar ille Francisci Piccolpassi Archiepiscopi Mediolanensis, qui postremis tabulis eundem, unà cum reliqua literaria sua suppellectile, Metropolitanæ Mediolani Ecclesiæ legavit; cùm verò Federicus Borromæus Cardinalis Archiepiscopus Bibliothecam hanc condidistet, impetratum à Reverendissimis Ordinariis Canonicis, simul cum pluribus aliis pretiosioribus antiquis Manuscriptis, in hisce scriniis collocavit, utque perennis extaret memoria, cui debeatur hic Manuscriptorum thesaurus, in fronte cujuslibet Codicis, Ecclesiæ Metropolitanæ nomen est adnotatum. Itaque Codex iste ante annum MCCCCXLIII. quo Picolpassus obiit, conscriptus fuit; nec aberrare à vero crediderim, si suspicer ah ipso Poggio dono datum huic Archiepiscopo, cum Picolpassus Eugenio Summo Pontifici, cui ille à secretis erat (Ughello teste) admodum foret familiaris. Aliud Exemplar hujus Libri tener Ambrosiana, charta quidem confectum, sed elegantissimè scriptum anno MCCCCLVII., & iis mendis carens, quibus scatet editio Basileensis.

Alterum Codicem optimæ notæ custodit eadem Ambrosiana, chartaceum quidem, sed minio auroque fulgentem, in quo extat *Xenophontis Cyropedia* à Poggio in latinum traducta. Hoc opere caret Basileensis Collectio. Præcedit Epistola nuncupatoria ad Alphonsum Regem Neapolis, quæ ita incipit: „ Cùm plures, qui græca ad latinos hac „ ætate transtulissent, magnam essent laudem suæ „ industriæ, & ingenii consecuti; & ipse quoque „ experiundum duxi, an aliquid excudere possem, „ quod mihi honori & dignitati foret &c. „ Commendat suhindè utilitatem præstantissimi hujus libri, quaque libertate usus fuerit in adornanda hac versione fatetur; ait enim se non singula verba, sententiolas, & collocutiones, sed historiam profecutum, Ciceronis exemplo, adeout octo Xenophontis libros in sex tantùm contraxerit. Tandem ad Alphonsum conversus, ejusdem virtutes laudat, quarum gratia nemini alteri dicandam esse optimi Regis Cyri vitam se putasse asseverat. Antonius Panormita in vita Alphonsi Regis tradit, hunc laborem à Poggio susceptum instante ipso Alphonso; at si verum hoc foret, mirum profectò videri deberet, quòd ne verbum quidem in Præfatione ad eundem de hac regia jussione Auctori excidisset. Addo, contrarium evinci ex Epistola Poggii ad Nicolaum V. Summum Pontificem, quæ præfixa legitur libro *de Varietate fortunæ*; in ea enim hæc scribit: „ Plurimum quidem me tibi „ debere profiteor, qui semper tuis cohortationibus „ ad

(o) Anni 1725. Mense Maji.

„ ad ſcribendum impuliſti. *Solus* certè effeciſti, ut „ Xenophontem ad noſtros traducerem, qui eſt de „ inſtitutione Cyri, in quo ſi quid ſatis legentibus „ feci, tibi acceptum debet referri, mei laboris Au- „ ctori. „ Codex iſte, antequam in Ambroſianam Bibliothecam inferretur, fuerat *Dominici Grimani Cardinalis S. Marci*, cujus in fronte nomen gerit, cujuſque eximium erga literas amorem, compertum facit Bibliotheca octo mille voluminum in omni ſcientiarum genere domi ſuæ inſtructa, quemadmodum Ughellus, & Oldoinus teſtantur.

Dialogi de Avaritia ad Franciſcum Barbarum, tria in ſcriniis noſtris manuſcripta Exemplaria ſuperſunt, eaque omnia antiquo illius ſeculi charactere exarata. Alteri ex iſtis ſubſcriptus legitur Amanuenſis his verbis: *Explicit liber iſte, quem ego Aluyſius Mediolanenſis de Strata Mediolani ſcripſi & explevi, anno Domini currente milleſimo quadringenteſimo quinquageſimo ſeptimo, Februarii die nono*; adeòque biennio antequam è vivis Poggius excederet. Horum Codicum adjumento nobilior proficui illius libelli editio inſtrui poſſet; quæ enim Baſileæ peracta eſt, cum noſtris collata exemplaribus, ſparſim in periodis manca eſt, aut verbis redundans. Seligo medium Epiſtolæ ad Barbarum, ubi in impreſſa hæc leguntur: „ Itaque ſumpſi onus (neſcio an gratum mul- „ tis) mihi certè jucundum, &, ut exiſtimo, ceteris „ non inutile, ut referrem ſermonem habitum con- „ tra Avaritiam, ab his quos ſcio haud inferiores „ illis, qui habentur Viri hujus ſeculi doctiſſimi, ſi „ modo aſſequi potuero, ut ea perinde, atque ab il- „ lis diſputata ſunt, à me literis mandentur. „ Codices noſtri hæc habent; „ Itaque ſumpſi onus, ne- „ ſcio an gratum multis, mihi certè jucundum, & „ forſan ceteris non inutile, ut referrem ſermonem „ habitum contra Avaritiam à doctiſſimis Viris, *tui- „ que amantiſſimis, quibuſcum tibi frequens, dum hic „ aderas, & perjucunda fuit vitæ conſuetudo*, modò „ aſſequi poſſim, ut ea perinde ab illis diſputata „ ſunt, à me literis mandentur. „ De verbis autem redundantibus exemplum ſumo ex initio ipſiuſmet Epiſtolæ; ubi enim Baſileenſis editio refert: „ Id „ ego nonnullis noſtræ ætatis viris accidiſſe puto, „ qui rebus à ſe editis magnam laudem conſecuti „ ſunt, *& nomen multis ſeculis duraturum*; noſtra exemplaria hæc tantùm habent: „ Id ego nonnullis „ ætatis noſtræ Viris accidiſſe puto, qui rebus à ſe „ editis magnam laudem ſunt, & gloriam conſe- „ cuti. „

Epiſtolarum Poggii, præter eas, quæ ſparſæ inter manuſcriptas Literas celebrium Auctorum in ſcriniis noſtris occurrunt; in uno Codice XLVIII., in altero verò LXIV. diverſi generis numerantur. Quænam ex hiſce prælum nondum ſubierint, ſtatuere mihi nō licet, cùm poſtremam Epiſtolarum Poggii editionem Pariſiis actam minimè inſpexerim. Geminam Poggii Epiſtolam in alio Codice inveni, quarum prima ad Nicolaum ſcripta Romæ pridie Nonas Junii MCCCCXXXIII. ſolemnem ingreſſum in Urbem Sigiſmundi Imperatoris die Feſto Aſcenſionis Domini, atque ejus coronationem die Feſto Pentecoſtes minutim deſcribit; ſecundâ ad Leonardum Aretinum refert exitum infelicem Hieronymi Pragenſis flammis damnati ob pertinaciam in Hæreſi; ſed hæc poſtrema in editione Baſileenſi lucem jam vidit.

In memoratis Codicibus deſcriptæ ſunt nonnullæ Poggii *Orationes*. Prima eſt *de Laudibus Medicinæ*, in capiendis Doctoratus Inſigniis, quæ ita incipit: „ Vellem Patres Præſtantiſſimi tantam eſſe in me di- „ cendi copiam & facultatem, ut hanc præclariſſi- „ mam Medicinæ ſcientiam ſuis, quæ plurimæ ſunt, „ poſſem laudibus ornare; ſed breviſſimè abſolvitur. Prolixior eſt alia, quæ agit *de Laudibus Juris Civilis*, videturque habita in aliquo Juriſprudentum Collegio, quippe in fine Auditores ſic alloquitur: „ Ad „ eas (*Leges*) vos hortor, qui civilis vitæ rationem „ delegiſtis, ad earum cognitionem mentem accom- „ modare. Ego enim, qui in ocio, & pace vivere „ cupio, vellem omnes mortales illarum cura te- „ neri &c. „ Altera extat *Oratio ad Illuſtrem Principem Johannem Franciſcum Marchionem Mantuæ*, ut filio, contra quem indignatus fuerat, parceret, atque in hæc verba exorditur: „ Johannes Caſſianus „ vir doctiſſimus noſtræ religionis, Illuſtris Princeps, „ in quadam Collatione prioris Operis, ſeu partis „ ſcriptis, videri ſibi Diſcretionem (ut opinor, Pru- „ dentiam ceteri appellant) eſſe virtutem omnium „ maximam, & quaſi ceterarum parentem ac mode- „ ratricem; id multis comprobare nititur tum ra- „ tionibus, tum exemplis &c. „ *Gemina* item Poggii *Oratio* inſeritur *in gratiarum actionem*, prima ad Summum Pontificem pro ſpontè in eum collato in Curia Romana præclariſſimo *Advocationis* Officio; ſecunda ad Florentinos pro reditu ſuo in patriam. Ex *Funebribus Orationibus* duæ tantùm ibidem jacent, ſed jam Baſileæ vulgatæ, *in Obitu* nempe *Nicolai Nicoli*, & *Cardinalis Florentini*.

Tres Invectivæ in Philelphum Typis editæ, in Codicibus quoque noſtris manuſcriptæ aſſervantur. Alteram Satyricam Epiſtolam in Ambroſianis Pluteis reperi, miſſam à Poggio *ad Petrum Thomaſium* inſignem Philoſophum, & Medicum, ut eum removeret ab amicitia, & defenſione Philelphi. Quartam eam eſſe *Orationem*, ſeu *Invectivam*, ipſemet ſcribit Poggius in fine ejuſdem, quam claudit his verbis: *Hæc ſcripſi in Villa, vacans ruſticationi in Terranova XIIII. Kal. Septembres MCCCCXLVI.* Novam hanc iram in Poggio ſuccenderant magniloquæ Philelphi Literæ, in quibus ſe pollicebatur Librum *De Infamia* contra ipſum ſcripturum, omnibus Philoſophorum ſententiis refertum. Qua virulentia & maledictorum congerie reſponderit Poggius, metiri quiſque poterit ex iis, quæ lucem viderunt; ea tantùm proferam, quæ in Codice noſtro adjecta Epiſtolæ jam ſcriptæ leguntur: „ Cùm Literas uno fer- „ me ſpiritu (ut ajunt) ſcripſiſſem, reſcribendi verò „ labor eſſet moleſtus, tuli mecum ad Urbem, & „ Librario meo ſcribendas dedi, quas rogo, unà „ cum oratione, quam ad te miſi, communices cum „ ornatiſſimo, ac doctiſſimo *Franciſco Barbaro*, & „ ſi quid amplius de me ſcribat ad te (*Philelphus*), „ mitte ad me oro; Eſt enim mihi opus excitatore „ aliquo, cùm anni faciant me ſomnolentum. Hanc „ verò Epiſtolam, quo certo Auctore ad te deferre- „ tur, tradidi doctiſſimo ac diſertiſſimo Viro Ma- „ giſtro Dominico tibi amiciſſimo, quæ ſi tardiùs „ ad te deferetur, ignoſce; malui enim ad te lento „ gradu venire, quàm perire in via. Tuus Poggius „ Apoſtolicus Secretarius. „ Quæ ad hiſtoriam pertinentia ex hac Epiſtola colligi poſſunt, iſta ſunt, adhibitum fuiſſe à Philelpho apud Poggium tum ipſum Thomaſium, tum Cincium Romanum, ut in amicitiam rediret, aut ſaltem taceret; prima verò ſemina acerbiſſimæ ſimultatis inde ſumpta fuiſſe, quòd Philelphus *Nicolai Nicoli*, Poggio amiciſſimi famam, ſcriptis ſuis laceraſſet.

ANNO MCCCCLXXIII.

UBeriorem aperit campum præsens annus; licèt enim unum tantùm à torcularibus nostris editum librum, *Dantis* nempe *Comœdias* proferant Maittaire, & Orlandus, plures tamen alios designare possumus, qui in hac Urbe aut recusi sunt, aut primò lucem adspexere. De iis solùm nonnulla disseram, quos mihi licuit manibus contrectare, quique ad eruditionem proficere possunt. Servat Bibliotheca Ambrosiana impressum codicem optimæ notæ, *Epistolas* nempe Pii *II.*, quas ipse conscripsit, dum Summum Pontificatum teneret; atque hoc fortasse primum opus est hujus præclarissimi Auctoris, quod typis commissum fuerit. Jure autem meritò hanc gloriam vendicare sibi debuit Mediolanensis Civitas, cùm primos Sacerdotalium honorum gradus, qui deinum usque ad apicem pervenere, in Urbe nostra *Æneas Sylvius* conscenderit. Præpositurâ insignis Basilicæ S. Laurentii donatus ille fuerat, cùm Basilæam profectus ad Synodum ibidem celebrandam, privatam adhuc vitam ageret, Secretarii munere fungens apud Bartholomæum Vicecomitem Episcopum Novariensem, ut tradit Philelphus (a), seu potiùs apud Dominicum Capranicum, cum quo Basilæam profectum esse testatur Gregorius Lolius in Epistola ad Cardinalem Papiensem (b). Ad paucos tamen annos insignis hujus Sacerdotii tranquillam possessionem produxit Æneas Sylvius; quid autem in causa fuerit cur eodem spoliaretur, ipsemet narrat, scribens ad Guinifortum (Barzizium) Ducalem Secretarium, atque amicum præcipuum (c). „ Vacavit aliàs in Basileensi Concilio Præpositura Sancti Laurentii Mediolanensis, eamque mihi Sancta „ Synodus, quam tunc omnes recognoscebant, illicò „ contulit (seu potiùs confirmavit electionem Æneæ ad primatum illius Ecclesiæ, factam à Francisco Pizolpasso Mediolanensi Archiepiscopo, ut tradit Cl. Muratorius Tom. II. Anecdot. pag. 577.) „ Princeps „ Mediolanensis alium ex domo Landrianorum eligi „ fecit, & dari ei possessionem. Eugenius (*IV. Summus Pontifex*) cuidam Leonardo Vercellensi de „ illa providit. Veni ergo mox Mediolanum, favoreque amicorum, & ex gratia Principis, excluso „ qui jam erat intrusus, possessionem obtinui; solutis tamen ita ut fiebat Todeschino quinquaginta „ aureis: moxque jussu Ducali Basilæam repetii. Ab „ hinc triennium pestis magna invasit Concilium, „ Dux suos revocavit. Ego quia bonum officium „ ibi habebam, recedere non potui; morbum incidi, subitòque orta fama est me mortem obiisse. „ Scitum est id Mediolani; Leonardus, cui Eugenius „ providerat, sublatum me de medio gaudens, possessionem Præpositurae postulat, obtinetque. Ego „ postmodum convalescens, & audiens me spoliatum, scribo literas ad amicos; facio fidem me „ vivum esse, peto restitui, sed quia Basileæ eram, „ nunquam obtinere potui; credoque nunquam Principi fuisse rem expositam. Quare cùm tu eo in „ loco sis, quo te cupio & gaudeo, rogo obsecroque, ut aperire ista Principi velis, supplicareque, „ ut Ecclesiam meam mihi restitui faciat, & si Adversarius dicat se jus habere, non fugio judicem, „ Mediolan. Archiepiscopum virum sanctissimum, „ aut Novariens. Pontificem integerrimum Patrem, „ dummodo, quod juris est, ante omnia restituat „ in statum pristinum &c. „ Duo hinc colligenda arbitror; primum est, erroris arguendum fore Philelphum, qui aliam causam ereptæ Sylvio Laurentianæ Præpositurae assignat (d), quòd nempe „ duas „ in Basiliensi Concilio vehementes & peracerbas in „ Eugenium orationes habuerit; Quam rem Philippus (*Maria Vicecomes Dux Mediolani*) molestè „ adeò tulit & graviter, ut Præpositurae beneficium, „ quod in Divi Laurentii Templo Scaramuciæ interventu in eum dono transferri curaverat, quàm primùm ablatum Æneæ in alium transtulerit; „ Toto enim Cœlo distant, quæ superiùs Æneas ipse conscripsit: Alterum, quanti faceret collatam sibi hanc dignitatem idem Æneas, pro qua recuperanda tam sollicito conatu institit cum apud Amicos, tum apud Principem ipsum Philippum Mariam, ad quem geminas dedit Epistolas (e), quarum secunda sic incipit: „ Si essem mortuus, sicut de me adversarii mei „ tuam Celsitudinem instruxerunt, minimè has literas modò scriberem, nisi & mortui etiam scribant; ex qua etiam clariùs eliditur Philelphi intrepida assertio. Sed de hoc Scriptore parum æquo in Æneam Sylvium sermo erit ad annum MCCCCLXXXI. Incassum tamen abiere preces, Deo ad excelsiora illum designante. Hæc adnotare placuit, occasione hujus Mediolanensis editionis, ut illustre hoc decus patriæ meæ renovarem, quòd nempe insignem hunc virum, Pontificatu Maximo sub nomine Pii II., totque aliis præclarissimis virtutibus suspiciendum, inter suos aliquando numeraverit.

Mediolanensem aliam editionem profero, quæ gratior videri poterit, cùm inde lux aliqua affundatur tenebris seculi illius nondum satis depulsis. Hanc mihi suppeditavit ornatissima Bibliotheca S. Mariæ Gratiarum Mediolani hujus Urbis, liberque Typis Zaroti vulgatus ita inscribitur; *Synonima* Medicinæ *SIMONIS GENUENSIS.* Quis esset hic Simon, quem Vanderlinden cognomento *à Cordo*, Bracellius autem *Monachum* vocat, paucis exponit Augustinus Oldoinus in Athenæo Ligustico inquiens, *Medicum instituto, adfuisse Nicolao V.* (IV.) *Pontifici Maximo Sacerdotem à Sacello, circa annum salutis humanæ* 1288. Ex geminis Epistolis huic editioni adjectis, quæ etiam recusæ sunt Venetiis anno MDXIV., unà cum eodem libro, in Bibliotheca Ambrosiana recondito, clarè innotescunt ecclesiastica ejusdem munera. Prima dirigitur ab Auctore ad quendam Magistrum Campanum in hunc modum: *Domino suo præcipuo, Domino Magistro Campano Domini Papæ Capellano, Canonico Parisiensi Simon Genuensis Subdiaconus se ipsum.* Subinde profitetur se ex illius mandato, quem *Philosophiæ culmen* appellat, manum apposuisse huic perficiendæ lucubrationi, eandemque sagaci ipsius judicio emendandam relinquere. Secunda memorati Campani ita exorditur: *Venerabili viro Magistro Simoni Genuensi, Domini Papæ Subdiacono, & Capellano, Canonico Rothomagensi, amico suo carissimo tanquam fratri Campanus*. In ea verò effusis laudibus hoc opus extollit, novumque titulum libro præfigendum proponit his verbis: *Ego sic vestrum librum intitulavi, Clavis Sanationis elaborata per Magistrum Simonem Genuensem Domini Papæ Subdiaconum, & Capellanum, Medicum quondam felicis recordationis Domini Nicolai Papæ Quarti, qui fuit primus Papa de Ordine Minorum*. Hanc inscriptionem adoptavere in eodem recudendo subsequentia præla. Zarotus tamen in eo, luce primùm donando, primigenium Auctoris titulum servavit, atque hinc colligi posse crediderim, aberrasse à vero Oldoinum, qui tanquam ge-

(a) Lib. 26. epist. 1. fol. 177. tergo.
(b) Inter Epist. Jacobi Picolominei fol. 32. tergo, editionis Mediol. anni 1506.

(c) Lib. 1. Epist. 30. editionis Basil. anni 1571.
(d) Loc. cit.
(e) Epist. 52. & 53.

diversa opera à Simone Januensi conscripta recenset, *Clavem Sanitatis*, & *Synonima Medica*, cùm unum eundemque illius calami fœtum esse, variis nominibus appellatum huc usque dicta dilucidè ostendant. Ceterùm hunc editum Mediolani librum ignoravere omnes Typographiæ Scriptores, nosque ad calcem, veluti fidei arrham, enunciatas epistolas dabimus. Legitur in fine sequens Epigramma:

Cognita nec planè Medicinæ nomina *rerum*
Promere proposui, qua juvat artis opus,
Si quantum volui, tantum non posse negavi,
Ad veniam satis est hoc voluisse satis.

Ignota pariter hactenus fuit altera editio, hoc eodem anno Mediolani pulcherrimis Typis à Zaroto parata. *Simon Januensis*, de quo proximè egimus, unà cum Abrahamo Judæo, ex Arabico in latinam linguam converterat librum *Johannis, filii Serapionis, de Simplicibus Medicamentis*. Opus hoc ineditum jacuisse usque ad annum MDL. crediderunt Viri Clarissimi, Julius Bartolocius (f), Oldoinus (g), aliique, ac primò tunc Venetiis apud Juntas in lucem productum. Errorem detegere mihi licuit beneficio Augustinianorum Patrum Urbis Cremensis; In eorum namque Bibliotheca, referta antiquis Codicibus, custoditur hic liber, septuaginta septem annis antea typis nostris publici juris factus. An verò *Simon Januensis*, qui hanc versionem adornavit, idem sit cum *Simone Januense* Synonimorum Auctore, dubium est inter Scriptores. Diversum opinatur in Athenæo Ligustico Augustinus Oldoinus, idque apertè tradunt Lindenius, ac Mercklinus; Albertus tamen Fabricius in Elencho Veterum Medicorum (h) unum eundemque utriusque Operis Auctorem esse contendit; quin etiam Chronologico mendo lapsos fuisse postremos duos Scriptores ait; siquidem inter Opera Symonia Januensis recensent ejusdem *Annotationes in Pandectas Matthæi Sylvatici*, cùm Auctor adnotationum ad has Pandectas, ætate posterior, multa ex illius *Synonimis* in suum librum transtulerit.

Prodiit quoque hoc anno Mediolanensibus typis Liber *de Medicina Johannis Heben Mesues*, adjecta in calce adnotatione, *Opus correctum, ac diligenter examinatum per Egregios Doctores almi Collegii Mediolanensis*. Illustris hæc memoria prætereunda non erat, cùm florens famâ, doctrinæque laude per eam ætatem Medicorum Collegium in Urbe nostra, praeclarissimo indicio testetur. De illo nonnulla innui, ubi *de Studiis Mediolanensibus antiquis, & novis* egi. Plenis autem voluminibus hoc Collegium illustravere duo insignes viri *Jab. Baptista Silvaticus*, qui de ejusdem antiquitatibus, ac privilegiis disseruit, & *Bartholomæus Curtius*, qui de Scriptis Medicorum Mediolanensium historicas tabulas italicè condidit. Certè pretiosior censeri potest hæc editio, quæ virorum tanti nominis criterium subiit, & fortasse illam minimè præ oculis habuere, qui universa *Mesues* Opera Lugduni postmodum vulgaverunt.

DANTES ALIGHERIUS.

Impressa hoc anno fuit Mediolani typis Antonii Zarotti *Dantis* Comœdia, testibus Maittaire, & Orlando. Ea ad oculos meos nunquam pervênit, atque ideo de hujusmodi editione quidquam proferre mihi non licet. Ne igitur siccam dimittam mentionem celeberrimi hujus Poëtæ, ad manuscripta ejusdem opera enuncianda, quæ in Exemplaribus manuscriptis Bibliothecæ Ambrosianæ servantur, me transferam. Antequam tamen de iis verba faciam, monere Lectorem opus est, in altero ex nostris codicibus, quos præmitti in fronte hæc duo, charactere non admodum recenti: *Nota, Dantem floruisse anno MCCCXXI.*, revera tamen florere desiit, cùm eo anno Ravennæ animam efflaverit: *Nota secundo, extare Libros tres de Monarchia Dantis Aligherii Florentini, quem alium faciunt à Dante isto Poëta*. Hæsi ad hæc verba admiratione suspensus, cùm neminem viderim Scriptorum, ejusdem Opera referentium, qui vel minimam hujus rei suspicionem injiceret. Extat in Scriniis nostris chartaceum Exemplar à tercentis saltem annis conscriptum sine titulo, sed cum hac in calce adnotatione ejusdem ætatis: *Explicit Monarchia Dantis Aligherii Celeberrimi Poëtæ Florentini*; nec alio sub nomine proscriptus est ab Ecclesia hic liber in Indice Clementis VIII. Quin imò dubitationi omni locum præcludit Auctor ipse, qui Epitaphium sibi condens dum viveret, primò illud Opus enumerat:

Jura Monarchiæ, Superos, Phlegetonta, Lacusque
Lustrando cecini, voluerunt Fata quousque:
Sed quia pars cessit melioribus hospita Castris,
Auctoremque suum petiit felicior Astris,
Hic claudor Dantes, *patriis extorris ab oris,*
Quem genuit parvi Florentia *mater amoris.*

Elegantissimus Codex alter, in folio pergameno exaratus, & sparsim ad Capita variis coloribus auro immixtis, ac figuris depictus, qui seculo XV. ineunte confectus videtur, continet integram Dantis Comœdiam, eique per columnas respondent breves latini Commentarii, nitidissimo ac typos æmulante charactere descripti. Cujus Auctoris hic labor fuerit, paginæ omnes silent. Præmittitur hæc Adnotatio: *Codex hic diligentissimè conscriptus, & notis antiquioribus illustratus, primum fuit Thomæ Segeti, mox Vincentii Pinelli Viri Cl., à cujus hæredibus, tota ejusdem Bibliotheca Neapoli empta fuit, jussu Illustrissimi Cardinalis Federici Borromæi Ambrosianæ Bibliothecæ Fundatoris. Olgiatus* (primus eidem Præfectus) *scripsit anno MDCIX.* Sequitur statim Libri Titulus in hunc modum: „ Incipit Comœdia „ Dantis Allegerii Florentini natione & non more, „ quæ dividitur in tres partes, quarum prima allegoricè *Infernum* appellatur, & tractatur in ea de „ vita vitiosa. Secunda *Purgatorium* nominatur, & „ tractatur in ea de vita morali. Tertia *Paradisus* „ nuncupatur, & tractatur in ea de vita felici, seu „ felicissima. „ In fine verò hæc leguntur: „ Quæcumque verò super hac delectabili & utili Comœdia notavi in his glossulis, sive Postillis, studui „ scribere singola secundùm intentionem poëticam „ Auctoris; non ut fatear aut credam realiter vera „ fuisse, vel esse futura. Præsertim ea, quæ tangere „ videntur contra Ecclesiæ Romanæ Pastores, & articulos Fidei Christianæ, in quibus ipse Poëta vel „ fingendo, vel animo livoroso, vel iracundiæ zelo „ succensus, à via recta in stilum Poëticum declinasset. Eatenus supplico reverenter, quatenus Lector, si quid erroneum, illepidum, vel ineptum „ invenerit, limam benignæ correptionis adhibere „ dignetur huic Operi, quod non præsumptuosè, sed „ obedienter, licet insufficiens, mandato Egregii „ Viri (*nomen deest*) domini mei suscepi; Gratiarum largitori divino hic & semper laudes, & gratias devotè & humiliter referendo.

Aliud quoque Exemplar pergamenum ejusdem antiquitatis & diligentis characteris in hisce pluteis jacet, quod universam hanc *Comœdiam* complectitur; sed nuda tantùm refert carmina; in postremo folio hæc jacent recentiori scriptura *M̄ Patricii Codex*.

Sequuntur duo manuscripta Commentaria, quæ primam hujus Comœdiæ partem exponunt. Alterum italicâ linguâ est conscriptum anno MCCCXCVIII., atque ita incipit: *Nel mezzo del Chamin di nostra vita &c.* „ Ad inteligencia de la presente Chomedia, „ si chomo usa li Expositori in le Sciencie, si è da „ notare quatro chose. La prima che è la materia, „ over subiecto de la presente Chomedia. Segonda „ quale la forma e d'onde tolse tal titolo e nome „ de Libro. Terzo quale la Chaxon efficiente. „ Quar-

(f) Biblioth. Rabbin. Tom. I. (g) Athen. Ligust.

(h) Biblioth. Græcn Tom. XIII. pag. 424.

„ Quarta & ultima, quale la Chaxou finale over utilitade e sola e direta, e sotto qual filosofia è sottoposta &c „ In fine ista subduutur: „ Expliciunt Expositiones super Inferno, videlicet super tota prima parte Chomediæ Dantis de Adigeriis de Florentia, scriptæ ad peticionem egregii ac uobilis, & Sapientis Viri Domini Francisci filii Domini Johannis Superanzio de Coutrata Sancti Johannis de Bragoll per me *Ottobonum de Curte de Mantua*, carceratum in carcere novo Communis Venetiarum, & completæ die martis, vigesimo mensis Augusti, anno à Nativitate Domini nostri Jesu Christi Millesimo trecentesimo nonagesimo octavo, Indictione sexta, existente ipso Domino Johanne præfato Potestate & Capitaneo Torcell, & præfato Domino Francisco filio suo Domino nō. Cùm hunc Codicem evolverem, nullo signatum nomine, incidit menti suspicio, num forsan Commentaria, quæ ibidem leguntur, Auctorem haberent *Jacobum Laneum Bononiensem*, qui primus italicâ linguâ Dantis Comœdiam illustravit; annus enim nostro Exemplari subscriptus, proximus est illius ætati; *Ottobonus* autem *de Curte* Mantuanus, à nemine inter Dantis Commentatores enumeratus, Amanuensis tantùm partes egisse videtur. Clarior mihi lux affulsit ex altero Codice manu exarato, quem paulò post proferam. Siquidem cùm apud Eruditos notum sit, Commentaria à Jacobo Laneo conscripta, latinè postmodum reddita fuisse *ab Alberico Rosate Bergomensi*, versio ista latina reperta à me ibidem fuit, memoratis italicis expositionibus prorsus consentiens. Itaque istum etiam literarium laborem, huc usque apud nos anonymum rejectum, Auctori suo à me restitutum non absurdè crediderim.

In secundo Exemplari multò majoris molis, sed characteris, qui eandem ætatem redolet, cùm nonnulla Prologi, ac postremi Cantus folia desint, Auctoris nomen desideratur. Initium latino sermone expositum dabo. *Lo giorno se ne andava e l'ajer bruno*. „ Postquam in præcedenti primo Cantico proœmiali Auctor noster fecit propositionem, in qua tetigit locum, tempus, & causam motivam istius Operis, & impedimenta occurrentia sibi, & succursum Virgilii, nunc consequenter in hoc secundo capitulo similiter proœmiali, more poëtico facit suam invocationem &c. „ Ex hac prima periodo, quis fuerit iste Dantis interpres deprehendi; cùm enim alium perlustrarem manuscriptum Codicem ejusdem Bibliothecæ, cui præfixum est nomen *Benvenuti de Imola*, eadem prorsus verba hoc loco occurrerunt, reliquo etiam textu ad verbum conformi. Itaque duplex hujus diligentissimi Commentatoris exemplar possidemus, aliud vetustius, ac proinde in principio ac fine lacerum, aliud recentius, eleganti charactere conscriptum à quodam *Uberto Alamanno* (ut in calce legitur) anno MCCCCLXIII. Cl. Muratorius *Excerpta quædam Historica*, ab hoc Scriptore Seculi XIV. desumpta, intulit in primum Volumen *Antiquitatum Italiæ medii Ævi*, multa de *Benvenuto Imolensi* eruditè præfatus. Inter cetera animadvertit, ad hunc bibisse fontem plures, qui postmodum Dantem illustrare aggressi sunt, quin eidem gratam saltem nominis memoriam rependerent; idque non rarum etiam nostrorum temporum vitium fuit; alienam enim Sylvam temporis longinquitate ab oculis multorum subductam, ingressi, qui antiquos Scriptores Commentariis explanandos suscepere, collecta inde ligna tanquam propria venditaverunt, ut cum Cl. Marchione Maphæo in Prolegomenis innuebam. Præterea statuit (quod hîc omittendum non est) editionem Commentariorum Dantis sub nomine *Benvenuti de Imola*, Venetiis actam anno MCCCCLXXVII. falsò eidem adscribi; quippe, cùm italico sermone confecta ea sit, potuit quidem ab aliquo Benvenuti expilatore compingi, sed minimè genuinus illius credendus est fœtus, qui latina tantùm lingua opus suum elaboravit. Pluribus aliis argumentis opinionem hanc, in aliquos graves etiam Scriptores à Veneta editione deceptos propagatam, evertit Abbas Barcellinus inferius memorandus, eique explodendæ calculum suum addidere Auctores Ephemeridis Venetæ (i) Literatorum.

Pretiosior est Codex chartaceus in magno folio, anno MCCCXCIX. scriptus, in quo ea omnia continentur, quæ *Jacobus Dantis filius* elaboravit, ut celebrem hanc Patris sui Comœdiam explanaret. Præmittitur titulus: *In Nomine Domini nostri Jesu Christi. Incipit quædam declaratio summaria facta per Dominum Jacobum filium Dantis Allegherii Poëtæ de Civitate Florentiæ super prima, secunda, & tertia Comœdia ipsius Dantis, scilicet super Inferno, Purgatorio, & Paradiso*. Sequitur *Declaratio*:

O voi che sete del verace lume
Alquanto illuminati ne la mente &c.

Postmodum incipiunt Commentaria in primam & secundam partem, quæ, ut diximus, *Alberici Rosati* esse noscuntur; tertia solis carminibus constat. In calce Amanuensis nomen descriptum erat, sed nunc abrasum conspicitur, hoc solum relicto: Scriptus & „ exemplatus per . . . . . De Luca Juris utriusque „ Doctorem . . . . . . Nat. D. MCCCLXXXXVIIII. „ Indic . . . . . die XXIIII. Mensis Decembris. „ Subinde adnectitur alia ejusdem *Jacobi* Poësis cum hoc titulo: *Incipiunt glosæ eximii Legum Doctoris Domini Jacobi filii Dantis Allegherii de Civitate Florentiæ vulgarizzatæ per ipsum ristimanda*:

Nel mezzo del Camin di nostra vita.
Trentacinqu' anni s'intende vivendo,
Se prima per altrui non t'è impedita.
La selva obscura, l'ignoranza intendo
Di questo Mondo miser doloroso,
Quando da prima entriam nulla sapendo &c.

Dubium inter Commentatores Ævi recentioris fuit, quo anno Dantes calamum apprehenderit, ut hanc Comœdiam instrueret; nonnulli enim, quibus adhæret Reverendiss. Abbas Innocentius Barcellinus (l) annum MCCXCIV. designant: Attamen cùm certum sit, prodiisse illum in lucem anno MCCLXV.; ejusdem verò filius Jacobus testetur, XXXV. annos vitæ fuisse à Patre tunc numeratos, *Trentacinqu'anni s'intende vivendo*, manifestum fit, expirante illo seculo Opus hoc initium sumpsisse. Eundem annorum numerum explicat antiquus ille Interpres, quem superius innui fuisse *Jacobum Laneum*; siquidem Dantes ætati hominis, juxta Davidis Oraculum, LXX. annos figebat, adeòque medium vitæ se tunc attigisse arbitrabatur, quamvis revera minimè ad metam illam pervenerit, quinquagesimo sexto anno vitam absolvens. Glossa hæc *Jacobi Aligerii* in nostro Codice octo Cantibus expletur.

Epigrammata Italica, vulgò *Sonetti* numero XXV. super Infernum *Dantis*, composita à *Mino di Vanni Aretino* manuscripta hîc servantur in Codice pergameno characteris Seculi XIV. De hoc Auctore mentio fit à diligentissimo Crescimbenio (m), qui alterum ex iisdem in specimen profert (n), sed aut inemendati Exemplaris ab ipso descripti, aut Typographi culpa, vitiati alicubi versus leguntur.

Vita item *Nova* Dantis, in alio Codice centum quinquaginta circiter annorum reperitur, sed multò castigatior ac plenior ea, quæ in lucem edita fuit Florentiæ, unà cum vita Dantis à Johanne Boccaccio conscripta, typis Bartholomæi Sermartelli anno MDLXXVI.

ÆNEAS

(i) Tom. XIX. pag. 258.
(l) Relatus in Ephemeride Veneta Tom. XIX. pag. 254.
(m) Comment. D. P. V. Vol. III. pag. 130.
(n) Ibid. Parte II. pag. 244.

ÆNEAS SYLVIUS PICOLOMINEUS,
postea
PIUS II. PONT. MAX.

Metropolis nostræ, ut paulo ante innuebam, laus hæc fuit, primam extitisse, quæ typos impenderet publica luce donandis epistolis ab Ænea Sylvio Picolomineo in excelsa Pontificis Maximi, sub nomine Pii II., dignitate conscriptis. Plures subinde Urbes sibi gloriæ duxere nonnulla ex multis operibus à celebri hoc viro, in varia vitæ suæ conditione elaboratis, sparsim vulgare; donec Basilæa, quæ testis fuerat præstantissimi ejusdem ingenii atque eloquentiæ, cùm Basileense Concilium celebraretur, provinciam susciperet anno MDLXXI. in unum corpus colligendi, ac prælo excudendi quidquid ab erudito ejus calamo menteque profluxerat. Attamen hac etiam nobili cura diligentiaque minimè assecutus est Typographus ille, ut omnino fieret voti sui compos; siquidem è privatis scriniis alia per subsequentes ætates Pii II. opera in publicum prodiere, quibus carebat editio Basileensis. Bibliotheca Ambrosiana inter manuscriptos suos codices numerat Æneæ Sylvii *Historiam Australem*, quæ inedita jacuit usque ad annum MDCLXXXV. quo Argentorati impressa primùm fuit sub titulo *Historiæ rerum Friderici III. Imperatoris, cum Annotationibus Joh. Henrici Boecleri*.

Codex alter manu exaratus in eadem servatur, continens *duas supra viginti Orationes*, quarum nonnullæ nunquam lucem aspexere; Eas in publicum literariæ Reipublicæ beneficium edere meditatus est Cl. Muratorius, seque promisso eruditis Viris obstrinxit in secundo *Anecdotorum* volumine, sed aliis distractus curis, duas tantùm iisdem inseruit. Itaque Elenchum earum, quæ typis editæ sunt dimittens, gratiam apud doctos Lectores me initurum arbitror, si quæ prælum non subiere, degustandæ saltem per compendium proferantur. Memoratus Codex diligentissimè scriptus hunc titulum gerit:

Orationes Æneæ Sylvii, qui postea Summum Pontificatum adeptus Pius II. est appellatus.

I. *Hæc prima habita fuit ab eo nondum sacris initiato in Concilio Basileensi, cùm ageretur de loco eligendo pro OEcumenico Concilio cum Græcis habendo;* incipit: „ Audivi Patres optimi, atque Sanctissimi, „ quæ superioribus diebus Viri cum eloquentia, tum „ etiam bonitate præstantes Gaspar Perusinus, seu „ Florentinus, quod illa sit Civitate donatus, ac Si„ mon Venetus de suis Legationibus referebant, quo„ rum, si ritè judico, eò penitus tendebat Oratio, „ ut ad se quisquam Concilium traheret, hic Vene„ tias, ille Florentiam &c. „ Post adductas verò etiam reliquorum sententias, qui varias proponebant Urbes, suam depromit, *Civitatem Ticinensem* commendans eleganti panegyrico sermone, tanquam rei tam gravi gerendæ opportunissimam, ob aëris clementiam, commeatuum copiam facilè convehendam, loci præsidium & securitatem, Ædiumque magnificentiam, eam afferens, ob Philippi Mariæ Ducis Mediolani indolem benignissimam, atque subsidiis omnibus præstandis paratum ejusdem animum, minimè suspectam Græcis futuram.

II. *Sermo Æneæ Sylvii* Picolominei *Senensis ad Plebem suam Ecclesiæ Sanctæ Mariæ in Hausspach Pataviensis Diœcesis*. Incipit: „ Non est apud me du„ bium, Viri circumstantes, quam plerosque vestrum „ admiratio teneat, me vobis alienigenam, & alte„ rius linguæ magis quam vestræ peritum, in anima„ rum esse vestrarum Pastorem Rectoremque datum „ &c. „ Paulo verò post ait, id prudenti consilio factum à *præstantissimo Patre & Domino suo colendissimo Leonardo Episcopo Pataviensi, excellenti &* A *clari nominis Principe*, qui indolem ejus loci incolarum perpendens censuerat, extraneo libentiùs se submissuros, quàm si conterraneum aliquem illis præfecisset, ac subjungit: „ Ceterùm supra me quantum „ pondus acceperim, & quot me vinculis obligave„ rim, non ignoro. „ Aggreditur subinde salutaria suggerere monita; vitia, quæ aliorum Capita sunt, eorumque turpitudinem singillatim describere; ac demum vehementer hortari, ut Catholicæ disciplinæ præcepta sectentur, virtutesque omnes cujusvis ordini accommodatas, atque eloquenter propositas seriò complectantur, quibus ad cœlestem gloriam valeant eniti; imprimis autem illis Obedientiam commendat erga Romanum Pontificem, ejusdemque Legatos, Episcopum Pataviensem eorundem ordinarium B Pastorem, & Archiepiscopum Saltzburgensem illius terræ Metropolitam.

III. *Oratio Æneæ Sylvii ad Populum Mediolanensem post obitum Philippi Mariæ Mediolani Ducis, cùm esset Legatus Friderici Cæsaris*. Incipit: „ Est mihi „ non parum oneris, Reverendi Patres, Magnifici ac „ Spectabiles Domini, ceterique Viri præstantes, in „ hoc amplissimo loco, gloriosissimi Domini nostri „ Friderici Romanorum Regis semper Augusti, quæ „ suscepimus mandata referre, quamvis justissima „ sint, & vobis erunt sicut arbitror gratissima, & „ perjocunda &c. „ Defecerat anno MCCCCXLVII. in Philippo Maria stirps Vicecomitum, quæ jure hæreditario Principatum Mediolanensem tenebat. Ne igitur à fidelitate erga Romanorum Imperatorem Ci- C ves recederent, Fridericus III. Æneam Sylvium, qui à Secretis ejusdem erat, Mediolanum legavit, ut destitutam proprio Principe Metropolim nostram, ad præstandam Cæsari obedientiam compelleret. Egregiè functus est ille munere suo, ad universos Civium Ordines Orationem hanc habens, in qua argumentis omnibus eloquentissimè explicatis, devolutam ad Cæsareæ Majestatis jura Mediolanensem provinciam evincere nititur; Beneficia inde omnibus Civium classibos obventura sub Augusto Cæsaris imperio deprædicat, inquiens: „ Habebitis hîc Principem humanissimum, „ nulli gravem, omnibus mitem, pium, religiosum, „ Justitiæ cultorem, quem sæpè affari poteritis, ac „ ejus aspectu benignissimo jocundoque perfrui. Cle„ rus vester sub religioso Principe religiosam serva- D „ bit vitam, gaudebitque liberè suis bonis; Nobili„ tas in Curia regia splendidior fiet; Literati indu„ striosique omnes viri tribunal Imperatorium cir„ cumdabunt; Mercatoribus terræ Mariaque pate„ bunt; quotidianum lucrum artifices duplicabunt, „ conditionem singuli meliorem efficient &c. „ Insuper illustri hoc Elogio Mediolanensium dignitatem extollit. „ Novit Serenitas Imperatoria Urbem istam „ splendidam, ac magnificentissimam, quæ Cœli cle„ mentia, soli ubertate ac industria Civium, non „ solum Galliæ Cisalpinæ, sed Italiæ totius præcel„ lit Urbes, ut tradunt Historici, duobus millibus „ annorum & amplius, semper Insubrium Caput „ fuisse, & nunc magnorum Ducum, nunc Regum, „ nunc Cæsarum sedem extitisse; Nam & Theodo„ sium, & Valentinianum, Romanosque plures Im- E „ peratores hoc loci sedisse, jura reddidisse, Con„ cilia celebrasse constat &c. „ Demum fausta omnia pollicetur sub Cæsare, qui è Mediolanensi sanguine originem trahit. Nihil tamen profecit, cùm Mediolanenses nullius jugum ferre decreverint, suis se legibus in liberæ Reipublicæ modum regentes, donec anno MCCCCL. imminente Urbi armis triumphalibus Francisco Sfortia, eundem excipere coacti sunt, ac Ducem creare.

IV. *Oratio Æneæ Silvii Picolominei Senensis, de Coronatione Cæsaris, habita Romæ coram Nicola V. Pont. Max.* Incipit: „ Fateor, Maxime Pontifex, „ eum, qui coram tua Sanctitate loquatur, non im„ meritò commoveri, eum propter celsitudinem „ throni tui, quo nullus est in terris altior, tum

„ propter ingenium tuum divino dono aureum , & „ omni doctrinarum genere fœcundum &c. „ Postquam ostendisset , Coronationem Cæsarum magno in honore habitam, & honestissimam fuisse, ab illo præsertim ævo , quo Sedes Apostolica Imperatoriam dignitatem Carolo M. contulit, tria Romani Imp. tempora distinguit, ab Augusto nempe ad Constantinum; ab isto ad Carolum M , à Carolo denique ad Fridericum III. , cujus nomine Sylvius Pontificem alloquebatur . In Orationis decursu præclaras pro Ecclesia res à Cæsare gestas enumerat , auxilium nempe tum Eugenio IV. , tum Nicolao ipsi præstitum in Schismate Concilii Basilcensis post electionem Amedei Sabaudi . Causas subinde addit , quare Fridericus distulerit Coronationem , primamque fuisse , ait , ut obedientia ab omnibus Friderici Subditis Nicolao Pont. præstaretur; alteram verò, quod statim ac ille Imperatoriam Sedem conscendit , atque per Oratores suos , literasque Coronam postulavisset , negotio commisso *Patri gravissimo , atque modestissimo Cardinali S. Angeli Apostolicæ Sedis Legato*; emerserint è vestigio novi tumultus Austriam infestantes , turbata etiam Pace in Suevia , Franconia , Bavaria , & Rheni tractu , quibus compescendis Fridericus præsentia , & armis adlaborare debuerat . Demum ait , restituta Germaniæ tranquillitate , cupere Cæsarem , ac supplicem petere , ut reservata Nicolao Pont. Max. hæc gloria Coronationis impleatur , dignetur que omnia opportunis mandatis disponere, ne desint faciles transitus , hospitia , & necessarii victui ementibus commeatus . Postquam autem egregia Nicolai jam quartum Pontificatus annum agentis Opera commendavit , id unum laudi illius superesse inquit , ut Cæsareo capiti coronam imponat , simul que ostendit, quanti emolumenti futura sint Christiano populo , utriusque gladil concursus , & Romani Pontificis ac Cæsaris unitas .

V. *Oratio Sylvii Picolominei Episcopi Senensis, habita Ratisbonæ in Conventu , præsente Burgundiæ Duce* . Incipit : „ Quamvis omnibus , qui adestis , „ Reverendissimi Patres , Illustrissimi & Excellentissimi Principes , & præstabiles Domini honorandi „ nota sit causa Conventionis vestræ ; in literis enim „ ad unumquemque transmissis exprimitur ; quia tamen res maxima est, & universam Christianitatem „ concernit , propter quam Divus Cæsar Fredericus „ Rom Imp. Aug Dominus noster invictissimus in „ hoc celeberrimo loco conventum indixit ; utile „ videtur Reverendissimis ac Magnificis Dominis, & „ Collegis meis Imperatoriæ Majestatis Oratoribus „ causam ipsam Conventionis amplius explicare , & „ quod sit Imperatoriæ Majestatis intentum ad consulendum Reipublicæ Christianæ , in hoc amplissimo Auditorio exponere &c. „ Maximam sanè provinciam susceperat Sylvius , deleti nempe Græcorum Imperii , capta Constantinopolis Urbe à Turcis, qui odio & furore contra Christianos turgebant, funestum nuncium congregatis in eo Concilio Principibus deferendi , incitandique illos ad validam præstandam opem Cæsari , meditanti crudelem Tyrannum ab ea Regione armis depellere . Primò igitur describit florentissimæ illius Urbis miseram direptionem, ruinas, injuriamque sacris rebus illatam. Subinde periculum memorat , ne insolescens victoriâ suâ perfidus hostis, ulteriùs protendat Christianæ Religionis excidium . Pergit exponere , quàm facile sit audaciam victoris confringere , si Christianorum Principum adsit Concordia ; veterum Imperatorum ac Regum exempla referens, qui in viscera ipsa Saracenici Imperii arma ferentes, ibidem Christi crucem fixere, atque asserens; non deesse Christianis arma , equos , viros , naves , & ea quidem omnia longè validiora , quàm Turcis. Demum Cæsaris nomine hortatur primò Præsules , ut cum Clero Sacrificiis Deo litare non desinant , & commissos eorum curæ populos ad pietatis opera accendant ; deinde Principes, ut singuli sententiam suam prodant, qua via citiùs & validiùs tam necessaria contra communes hostes expeditio compleri possit , ac tandem opportunum consilium capessere necessarium ostendit, ne totius Christiani populi expectatio irrita evadat , si Conventus ille, re infecta , dissolvatur.

VI. *Responsio Æneæ Sylvii &c. data Legatis Hungarorum nomine Cæsaris in Civitate Austriæ XXIII. Martii MCCCCLV.* Incipit : „ Si mihi Reverendissimi Patres , Nobiles , & Magnifici Proceres Inclyti Regni Hungariæ Legati , tanta dicendi copia , vel gravitas esset , quantam hodie facundissimus ac sapientissimus Varadinensis Ecclesiæ Pontifex , Collega vester , in hoc amplissimo Auditorio per se tulit, nequaquam in præsentiarum Divo „ Cæsari Frederico Rom. Imp. Aug. Domino nostro „ piissimo , ac gloriosissimo , qui me vestræ Legationi respondere jubet, invitus parêrem &c. „ Quinque proposuerat Varadinensis Præsul , ut Cæsarem moveret ad suppeditanda Militum auxilia Hungaricæ Genti , quibus adjuta Turcis se opponeret ; nempe I. voluntatem optimam Regis ac Regni Hungarici erga Cæsarem ; II. periculum Regni illius post cladem Constantinopolis ; III. Cæsaris propositum de tuenda Religione ; IV. Pannoniæ Proceres ad bellum paratos ; V. Fredericum enixè rogari ad implenda omnia , quæ Francfordiæ pacta fuerant. His omnibus eloquenti sermone respondet Sylvius , paratum Cæsarem ad præstandum auxilium asseverans , dummodo alii Catholici Principes idipsum impleant , atque adsit inter ipsos verus Religionis amor, & plena concordia .

VII. *Responsio data nomine Cæsaris Legatis Hungarorum in nova Civitate Austriæ per Æneam Sylvium Picolomineum Episcopum Senensem , XXIII. Aprilis MCCCCLV*. Incipit : „ Optasset Sacra Majestas Imperatoria , Reverendissimi Patres , ac Magnifici Proceres Inclyti Regni Hungariæ Legati , „ quæ Francfordiæ conclusa , & conscripta fuerunt, „ exequutioni hoc in loco , ut institutum erat , potuisse mandari ; sic enim & impetus hostium nostræ Religionis compesci , & Respublica Christiana , quæ nimiùm ævo nostro lacerata est, vires resumere potuisset &c. „ Prosequitur Sylvius indicare Causas , cur Fridericus III. Imp. anno illo non posset validum bellatorum exercitum contra Turcas armare ; pollicetur tamen , curaturum eum esse , ut ad diem Ascensionis Dominicæ anni sequentis in Hungaria prope Savum Fluvium , quammultæ militum copiæ castra figant . Additque, Cæsarem nosse, duo necessaria requiri , ne tanta Christianæ Reipublicæ spes fallatur ; primum , ut Pax inter discordes Germaniæ Principes constituatur ; alterum , ut de navali valida classe instruenda certò constet . Cæsarem ipsum totis viribus incumbere velle ad utrumque ; nec omissurum hortari Principes omnes Germaniæ , Galliæ , atque Italiæ , præcipuè autem Romanum Pontificem , quem recèns electum putabat , ut pro rei momento impigrè agant , & collectam invicem validam militum manum in superbum hostem expediant, & promptum pro viribus quisque suis auxilium ferant . Claudit tandem Sylvius Orationem suam, Imperatoris nomine Hungariæ Regi suadens, ut fidenti animo in bellum se obarmet , aliosque confœderatos Principes ad opem citò conferendam soliciter, ne causam suam, immo totius Ortodoxæ Religionis , negligenti otio indefensam relinquat .

VIII. *Oratio habita ab Ænea Sylvio &c. in Conventu Viennensi , jussu Cæsaris* . Duplex Orationis hujus exordium in Codice nostro legitur ; id solùm dabimus, quo usus est Sylvius, & incipit : „ In hoc „ florentissimo , atque amplissimo Conventu nostro „ Reverendissimi Patres , Illustrissimi Principes , ceterique Viri magnanimi , ac præstantissimi , non „ est , cur hodie differamus , an bellum indicere „ Turcis expediat ; id namque , & in Ratispona super Danubium, & in Francfordia super Muganum „ abundè discussum , atque determinatum est, &c. „ Contendit Sylvius hac Oratione adstantes Principes, Pro-

Procerefque urgere ad nobile opus implendum, quod ab ipforum armis pofcebat Chriftiana Religio, ut ferox audacia Turcarum confringeretur. Laudat militarem fcientiam præfentium ibi Ducum, Alberti Marchionis, Joannis Comitis, & Georgii Boëmiæ Gubernatoria; afferit poftmodum, purgandos à vitiis Fideles priufquam arma fumant, ut à Deo profperum expeditionis bellicæ exitum impetrent; audiendos fubdit Prophetas, audiendum Johannem de Capiftraon, Ord. Minor. S. Francifci, quem vocat *Veracem Verbi Dei Prædicatorem, qui diebus fingulis nobis evangelizat*, (nos in præfentiarum Sanctis adfcriptum veneramut). Infirmat demum timorem hoftium, pluribus exemplis probans, non numerum, fed virtutem in milite quæri.

IX. *Oratio Pii II. in difceffu, vel in fine Dietæ Mantuanæ*. Incipit: „ Septimo jam exacto menfe, „ Venerabiles in Chrillo Fratres, ac Filii dilectiffimi, & octavo currente, finis adeft Mantuani Conventus, quem non diffolvimus, fed nobifcum quòcumque duxerimus Curiam noftram, transferendum duximus, & auctoritate Apoftolica transferimus. Sed quoniam &c. „ Exorditur enarrans, Eugenium, Nicolaum, Calixtum antecefſores fuos, audita Græciæ clade, cogitaffe continuò de fervanda Chriftiana Republica; fe verò arbitrari folam Romanam Sedem tantam belli molem fuftinere non poffe, fed communibus Fidelium armis effe certandum. Divina ope factum dicit, ut omnes, qui convenerant, uno ore bellum Turcis effe indicendum clamaverint; In Italia, inquit, Francifcum Sfortiam Mediolani Principem, Borfium Mutinæ Ducem, Ludovicum Marchionem Mantuæ, Florentinos, Senenfes, Lucenfes, Marchionem Montisferrati, Genuenfes, Ludovicum Sabaudiæ Ducem, Venetus, vel pollicitos fuiffe auxilia, vel indubiè daturos; Joannem Aragoniæ Regem, & Ferdinandum Siciliæ multa promififfe; Italiam plura fuppeditate; nec otiofos effe velle Germanos Principes; Fredericum Imperatorem Auftriæ, Bavariæ, & Saxoniæ Duces, Marchiones, Comites, Populos Alamanniæ duo fuper quadraginta pugnatorum millia educturos, Philippum Burgundiæ Ducem fex millia armaturum; Hungaros XII. millia equitum, peditumque non modicum numerum in aciem paratum habituros; fe quoque parem Militum Legionem inftructurum. Summam integram copiarum feptuaginta millibus armatorum implendam, quibus adderentur quammulti Crucefignatorum cunei. Majora auxilia fperare fe afſeverat à Carolo Francorum, Henrico Caftellæ, Alphonfo Lufitaniæ, Henrico Angliæ, Jacobo Scotorum, & Cafimiro Poloniæ Regibus, necnon à Georgio Boëmiæ Gubernatore. Quandoquidem verò in Germania bellum adbuc vigebat, miffurum fe ait Beffarionem Cardinalem Nicœnum, qui vel Pacem, vel inducias componat.

X. *Oratio Pii II.* (feu potiùs *Bulla*) *contra Sigifmundum Auftriæ Ducem ex captura Cardinalis*. Incipit: „ Pius Epifcopus Serv. Serv. Dei univerfis „ Chriftifidelibus, ad quos hæ literæ pervenerint, „ falutem & Apoftolicam benedictionem. Juftiffima „ quamvis judicia & honeftiffima fint quævis Apoftolicæ Sedis decreta, & opera ejua mortalis coarguere nemo poteft; quia tamen multi reperiuntur „ iniquæ mentis homines, qui erecto fupercilio tollere os in Cœlum non verentur, & gradiente lingua eorum fuper terram, in Chrifti Vicarium jactantes opprobria, facta ejus damnare fæpenumero audent &c. „ Nicolaus V. Ecclefiæ Brixinenfi in Alpibus, quæ Italiam à Germania fejungunt, fitæ, & Salisburienfis Metropolis fuffraganeæ, Epifcopum dederat Nicolaum Cardinalem tit. S. Petri ad Vincula: fubinde inter Cardinalem Epifcopum, ac Sigifmundum Imper. pro fervandis Ecclefiæ fuæ juribus ortæ funt fimultates, quæ adeò exarfere, ut per Sicarios Cardinalis vitæ paratæ fuerint infidiæ. Calliftus III. Pont Max his intellectis contentionibus, Sigifmundum per literas monuit, ut Cardinalem revereretur, indictâ, fi fecus egiffet, anathematis pœnâ. Cùm deinde Pius ad Mantuanum Concilium fe contuliffet, ibi affuit & Sigifmundus, nihilque Pontifex omifit, ut pacem inter utrumque componeret; quæ tamen recedente Sigifmundo Mantuâ, haudquaquam confecta eft; quinimmo cùm Cardinalis Brumackaram Diœcefia fuæ Arcem adiiffet, in eadem à Sigifmundi copiis obleffus eft, & pacta deditione, idem Præful in vincula conjectus, quin aliis conditionibus libertatem affequi poffet, nifi magno foluto auri pondere, & dimiffo Ecclefiæ fuæ munitiffimo Caftro. Delectus eft à Pio Pont. Max. Joanoes tit. S. Prifcæ S. R. E Card., qui banc Caufam cognofceret, unà cum duobus integerrimis Epifcopis; indictumque Sigifmundo, ut intra quadraginta quinque dierum fpatium coram Pontifice adeffet, ad excufationem tanti facinoris producendam. Paucis ante ftatutum terminum diebus, afferit Pius, adveniffe Sigifmundi nomine Laurentium quemdam Pruffum, nullo allato fubeundi judicii, aut petendæ veniæ mandato; poft verò plura colloquia, Laurentium eumdem à Pontifice malè edocto ad meliùs edoctum appellaffe; fe tamen ad VI. Augufti menfis judicium diftuliffe; cùm verò indictus dies adveniffet, tamdem fententiam protuliffe, in qua nibil aliud à fe actum profitetur, quàm quod Sacrorum Canonum, & Prædeceſſorum fuorum leges ac decreta præfcribunt. Præclara in hifce Literis mifcet Auftriacæ pietatis elogia, nec commemorare omittit beneficia, quæ ipfemet receperat ab Auguftæ bujus Domus Principibus, antequam Summus Pontifex fieret.

XI. *Oratio Romæ habita in Bafilica S. Petri pro Canonizatione Beatæ Catharinæ Senenfis*. Incipit: „ Catherinam Senenfem, in Cathalogum hodie Sanctarum Chrifti Virginum relaturi, dignum exiftimamus, Venerabiles Fratres, ac Filii dilectiffimi, „ quid fibi velit Sanctitatis vocabulum, cur Sanctorum Canonizatio fit introducta, & an Virgo ipfa „ bujus honoris digna fit, paucis aperire &c. „ In ea, de qua loquimur, Oratione, Pius Virtutes, & Miracula hujufce Virginia innuit ac commendat, & optima ejufdem exempla Chriftifidelium imitationi proponit.

XII. *Refponfio Pii II. Pont. Max. data Romæ Oratoribus Regis Franciæ*. Incipit: „ Per me Reges regnant, & Legum Conditores jufta decernunt, Salomonis in Parabolis hæc verba leguntut; fed non „ funt Salomonis, nec funt hominis ex peccato geniti; Sapientia Dei, Filius Dei, fplendor Paternæ gloriæ, ideft ipfum Dei Verbum, per quod „ facta funt omnia, introducitur loquens. „ Duoa Cardinales Ludovici Regis Franciæ Oratores, cum Viris doctrina & pietate præftantibus ante confpectum fuum pofitos alloquitur Pius. Summa cum animi hilaritate fponfionem recipit regio nomine ab iia factam de auxiliis militaribus præbendis pro defenfione Fidei, tanto Rege dignis. Pro his maximis minima ab iifdem peti ait, adjudicanda nempe ipfi jura fui Sanguinis in Regno Siciliæ, multis verbis à Cardinali Atrebatenfi expofita. Pergit merita Francorum Regum erga Chrifti Ecclefiam commendare. De Ludovico plura refert præclarè gefta, & præcipuè quòd pragmaticam fanctionem deleverit.

XIII. *Refponfio Pii II. Pont. Max. data Oratoribus Regis Renati*. Incipit: „ De Regno Siciliæ, „ cujus proprietas ad Nos, & Romanam Ecclefiam „ pertinet, quamvis duo Reges armis inter fe contendunt, non eft tamen propofiti noftri, cui jus „ competat in præfentiarum definire &c. „ Renati Regis Oratores Pontificem poftulaverant, ut eidem Regni Siciliæ *Inveftituram* concederet; Petitioni tamen eorundem annuere fe non poffe inquit cum alterius damno, & injuria; fiquidem Regnum illud Ferdinaodus jam obtinebat, cùm ipfe in Apoftolico folio confedit, accepto à Prædeceſſoribus fuia Diplomate, communi interveniente populorum confenfu, petentibus etiam Venetis, Duce Mediolani, Florentinis,

tinis, & Duce Mutinæ; quinimmo in Fœdere Principum Italiæ sub Nicolao V. Pontifice ob frœnum Turcis injiciendum firmato, jam statutum fuisse testatur, ut Ferdinandus Alphonsi filius in Regno succederet. Retulisse se addit ad Collegium Cardinalium utriusque postulationem, eosque in hanc sententiam descendisse: Ferdinando concedendam *Investituram*, Renato viam juris relinqui. Si hoc Renatus in judicium velit deducere, se justitiæ reddendæ paratissimum offert. Nolle pacta infringere; revocare se non posse promissa jam auxilia, quæ possessorem tuentur, justo titulo fretum. Legatum abs se missum B (*Bartholomæum Roverella Ferrariensem*) Archiepiscopum Ravennatem, ut lites dirimeret, sed à Ferdinando susceptum, ab altera verò parte fuisse rejectum, atque insuper à Renato expeditos Avenionem Nuncios, qui de legatione Archiepiscopi conquererentur; addendo, Pontificem Max. Regi suo gravem esse, qui propterea ad futurum Concilium appellabat. Minatur denique Pius Renato ipsi pœnas, in conventu Mantuano contra provocantes ad Concilium decretas, nisi appellationem revocaverit.

XIV. *Responsio Pii II. Pont. Max. data Oratoribus Regis Boëmiæ Romæ in Concistorio*. Incipit: „Superioribus diebus cùm audivissemus vos Oratores „carissimi Filii nostri Regis Boëmiæ illustris, quamvis aliquam ex tempore diximus responsionem, „tamen solidam, & efficacem cum Fratrum consilio faciendam in aliud tempus reservavimus &c.„ Duo præcipuè proposuerant Boëmiæ Oratores: obedientiam scilicet nomine Regis eidem præstandam, & usum Calicis Regno Boëmiæ, & Marchionatui Moraviæ concedendum; quapropter Pius respondens primæ petitioni multa profert in laudem Regis; secundam satis jam discussam asserit in Conciliis Basileensi, & Constantiensi, damnando errorem Jacobelli, & Sectatorum ejus; quapropter negara se coactum, ait, Calicis usum, rationes exponens, quatum pondere concedi à se id non posse demonstrat.

XV. Clauditur noster Codex *Narratione Anonymi cujusdam de Translatione Capitis S. Andreæ Apostoli Romam*, quæ incipit: „Si quæ sunt memoriæ commendanda ex his, quæ nostra tempestate geruntur, „ea profectò convenit ad posteros historiarum beneficio transmittere, quæ in honorem & gloriam „Sanctorum fiunt &c.„ Translationis hujus mentionem facit Cardinalis Baronius in Annotationibus Martyrologii Romani, ad diem IX. Maji, atque historiam hujus rei gestæ, eomet tempore, quo accidit exaratam, in manuscripto Codice à se lectam testatur. Memoriam prædictæ Translationis inventam in manuscripto Floriacensi referunt Patres Bollandistæ ad diem XII. Aprilis, sed eam rejiciunt exponendam ad diem Natalem S. Andreæ XXX. Novembris. Itaque jucundum fore Lectori arbitror, hîc summatim referre, quæ noster continet Codex. S. Apostoli Caput Patracenses servaverant ad annum usque MCCCCLX., subinde contigit, ut Thomas Constantini Palæologi Imperatoris filius, post cladem à Turcis Græciæ illatam fugiens, secum illud deferret ad Insulam, S. Mauræ à recentioribus appellatam. Hoc sacrum pignus à multis tum Italis, tum Transalpinis Principibus, magna spe donorum quæsitum Pius II. Romam transferri curavit. Ab eodem Thoma anno sequenti Anconam usque delatum est; Missus verò à Pontifice Alexander tit. S. Susannæ Cardinalis Legatus, recognitas Reliquias Narniam deduxit. Pluribus elapsis mensibus statuit Pontifex Translationem solemniter celebrare, tresque ideo Cardinales delegit, Bessarionem Episcopum Tusculanum, Alexandrum prædictum, & Franciscum Senensis Ecclesiæ Administratorem, suum ex Francisca sorore Nepotem, qui ex Narniensi Arce illud Romam deferrent. Cardinales ad Pontem Milvium die Dominica Palmarum XII. Aprilis MCCCCLXII. pervenere, ut inde solemni omnium Ordinum conventu in Urbem Sacrum caput deduceretur. Obviam processit Summus Pontifex extra Portam Flaminiam, cùmque genibus flexis, oculisque madidis exuvias tam venerabiles manu excepisset, effari sic cœpit: „Devenisti tandem Sacratissimum & odoratissimum S. „Apostoli Caput; Turcorum tua te sede furor expulit; ad fratrem tuum Apostolorum Principem confugisti exulans &c.„ In fine Apostolum precatur, ut Romanos, suos ex fratre S. Petro nepotes protegat, & iram Dei Christianorum peccatis debitam in Barbaros convertat; Provocasse narratur Oratio Pii omnium lacrymas; Dein ex alto pegmate affluenti populo Pius ipse sacrum Caput ostendit. Decantatus est Ambrosianus Hymnus *Te Deum laudamus* &c atque alter in honorem ejusdem Apostoli, Pontificis jussu ab Agapito Anconitano Episcopo, Romano Cive compositus, quem integrè transcribere placuit, utpote elegantissimè dictatum:

Primus hic Jesum sequitur vocantem,
Et Crucem primus similem subivit
Martyr Argivis veneratus oris
Omne per ævum.

Hinc Pius, Grajos populanta Turco,
Præda ne fiat canibus cruentis,
Tollit, & sancta profugum secundus
Excipit Urbe.

Seque cum sacro comitem Senatu
Obvium præbet redolente Roma
Floribus festis, resonanta clero
Cantica laudum.

Sacra fert dextrâ nitidus Sacerdos,
Splendidi Carmen referunt Quirites:
Alme sis nostræ columen precamur
Et Pater Urbis.

O pugil Sanctæ Fidei supremus,
Primus agnoscens Dominum vocantem,
Primus & ligno simili triumphans,
Protege Romam.

Hunc diem faustum Deus alme nobis
Fulmen in Turcas acuens trisulcum
Audit Andreas, populum precantem
Talia reddens.

Te precor Cœli sator, atque Terræ,
Tolle jam clades, scelerumque pœnas,
Et tui tandem populi misertus
Contera Turcos.

Hoc Pius pastor meritique tanti
Pronus exorat; miserere fessis,
Da manum mundo prope jam labanti
Maxime Rector.

Hoc duces Urbis Petrus, atque Paulus
Supplices poscunt, pariterque Roma
His velut nitens geminis columnis
Strata precatur.

Da Pio vitam rogitamus omnes.
Solus in Turcos animo perenni
Ausus alpinos superare montes
Arma vocavit.

Et

Et caput prabet proprium libenter,
Nomen ut Christi veneretur Orbis,
Ut viam nostræ videat salutis
Perfidus hostis. Amen.

Tum Pius præ manibus ferens pretiosum hoc pignus, in Altari S. Mariæ de Populo reverenter deposuit. Apparatum viarum, & pompam supplicationis, quæ sequenti die habita fuit, ut ad Basilicam Vaticanam transferretur sacrum Caput, minutim describit Anonymus iste, Cardinales omnes Præsulesque enumerans, qui eidem interfuere. Tum narrare prosequitur, collocatum id fuisse in Ara, B Petri memoriæ sacra, atque ibidem Cardinalem Bessarionem in dextero Altaris cornu, hinc ad sacrum Caput, inde ad Pontificem oculos convertentem, luculentam habuisse Orationem in hæc verba: *Ecce Frater tuus Beatissime Petre, Princeps Apostolorum* &c. In ea verò Andream inducit alloquentem Petrum fratrem suum, & contra Turcas incitantem. Pius quoque aliam Oratiunculam pronunciavit, in hæc verba præfatus: *Si loqui possent* &c. Petrum & Paulum gaudere in Cœlis exponens, quòd Caput B. Andreæ ipsorum Corporibus fuerit consociatum; deinde spem maximam se concipere inquit de Infidelibus è Græcia pellendis, & ipso Capite in sedem suam referendo. Mox Anonymus divertit narrationem ad enunciandа cetera Majoris Hebdomadæ Mysteria à Pontifice Pio celebrata.

Alteram Orationem Æneæ Sylvii, habitam Neapoli coram Alphonso Aragonum Rege in Templo, cui principium est *Modestius fortasse fuerit* &c. adnotavit in Anecdoris ex Codice nostro manuscripto Cl. Muratorius; sed cùm eam editam Basileæ invenerim, calamum retraho.

Plura alia Manuscripta Opera Pii II. Ambrosiana Bibliotheca custodit, nempe librum *de Miseria Amicorum*, *Somnium de Fortuna*, quæ jam Basileæ prodierunt; Item duplex exemplar prolixæ *Epistolæ ad Mahumetem Turcarum Principem*, ut se ad Christianam Religionem convertat; alias quoque Epistolas *ad Blancam Mariam Ducissam Mediolani*, ut obstet Viro deliberanti ire pro Fide contra Turcas; *ad Paulum Archiepiscopum Januæ*, patriæ suæ Ducem electum; *ad Borsium Estensem Mutinæ Ducem, & Ferrariæ Marchionem* servat, quas omnes prima nostra Mediolanensis editio in publicum protulit; De his tamen postremis nonnulla disserere opus est. Ea, quæ ad Archiepiscopum Januensem dirigitur, tum in manu exarato, tum in impresso exemplari, titulum præfert prorsus alienum à mente Pontificis; ita enim inscribitur: *Pii Papæ secundi ad Archiepiscopum Januæ. Monet ut abstineat se ab illo Ducatu, & Magistratu temporali*; Nihil tamen minus, quàm hæc de dimittenda ea Dignitate admonitio in Pii Epistola legitur. Ubertus Folietta in sua Genuensium Historia ad annum MCCCCLXIII. contrarium prorsus enarrat inquiens: „ Interea Paulum Fulgosium (seu *Fregosium*) pœnitentia cœperat Principatus depositi; quare Ludovico, nullo negotio iterum dejecto, Principatum iterum invasit, quem sibi à Pio Pontifice ratum fieri, se seque legibus solvi, si quibus fortasse Vir sacer profanum Principatum gerere prohiberetur, postulavit, impetravitque. „ Itaque Pius II. non prohibuit, sed benignè Pauli precibus annuit, salutaria tantùm monita Epistolæ suæ inserens, quibus pro decore Sacerdotii munus illud justè ac clementer posset implere; quinimmo statim illum & Archiepiscopum, & Ducem appellat his verbis: „ Venerabili Fratri Paulo Archiepiscopo, & Duci Januensi salutem & Apostolicam Benedictionem. Ducatum patriæ tuæ ex libero Civium decreto te assecutum scribis, eumque per nostram Benedictionem Fraternitati tuæ flagitas confirmari. Admirati sumus consilium tuum, qui ejus Civitatis temporale regimen acceperis, quæ super omnes Italas novitate gaudens semper nutat, semper in motu est, nec ullum diu Rectorem Ducemve patitur. Et tu anno superiore, quanta sit tuorum Civium constantia in te ipso didicisti, qui cùm ab eis ad hunc ipsum Principatum fuisses assumptus, non tam citò Magistratum inivisti, quàm deponere coactus fuisti. Nobis quidem eodem ferè tempore & assumptio tua, & depositio nunciata fuit; quid nunc futurum sit ignoramus &c. „ In fine autem illi ea dignitate ornato, & Civibus suis *In nomine Sanctæ Trinitatis benedicit*. Paternis Pii II. adhortationibus, ac documentis malè respondisse Paulum Archiepiscopum narrat idem Folietta; pulsus enim tum à Civibus, tum à Francisci Sfortiæ militibus, Principatum deserere, atque Urbe ipsa excedere coactus fuit. Baptista verò Fulgosius in libro *de Factis ac Dictis memorabilibus* (o) acerbis querelis hunc Patruum suum exagitat, perfidiæ atque ingrati animi notam eidem inurens; verùm Oldoinus incertus hæret, an memoratis Scriptoribus præstanda omnino sit fides, cùm Paulus iste à Sixto IV. Cardinalium albo adscriptus, Legationem Hydruntinam optimè gesserit, Turcarum classe fugata, atque iterum ad regendam Campaniam ab Alexandro VI. missus præclaram virtutum suarum memoriam reliquerit, moriens Romæ anno MCCCCXCVIII.

Quod attinet ad Epistolam Estensi Principi Borsio inscriptam, cujus duplex manuscriptum apographum extat in Bibliotheca Ambrosiana, Cl. Muratorius in secundo *Antiquitatum Estensium* volumine (p) ea tantùm enarrat, quæ Borsius regali magnificentia atque apparatu egit, ut Pium II in itinere ad Mantuanum Concilium, ac reditu anno MCCCCLIX. & sequenti, Ferrariæ splendide exciperet. Exortas postmodum fuisse inter ipsos non leves simultates docet hæc Epistola, data Viterbii Nonis Junii MCCCCLXII. Cùm enim Borsius ad Oratorem suum Romæ agentem Literas misisset, modestas quidem sed acribus contra Pontificem querelis refertas, Pius II. sese ab iis, quæ objiciebantur expurgaturus, responsionem in multas paginas excurrentem, ita exorditur: „ Nemo verum de se minus audit, quàm publica potestas, quæ quanto major est, tanto magis fallitur ..... Probat hoc Epistola tua, quam misisti Antonio Oratori tuo apud nos agenti, in qua ferè tot sunt præclara de te ipso testimonia, quot verba. Nihil est enim illic quod in tuam præcipuam laudem non vergat, & tamen à te dictata deprehenditur, & tuum sermonem redolet. Jussisti ut nobis ostenderetur; legimus eam, quamvis longissima est, non semel sed iterum: Fuerunt enim & quæ cum voluptate, & quæ cum molestia audivimus, quibus abundè consideratis coacti sumus etiam inviti aliquid respondere, tecumque non adulantis, sed pii patris more agere, nullamque boni Pastoris partem relinquere. Vera erunt verba nostra, etsi fortasse dura videbuntur; sed melior est amara veritas, quàm dulce mendacium ..... Querelis & purgationibus plena est Epistola tua; verùm nec justè quereris, neque ritè purgaris: monstrabimus ista per partes &c.

In altero manuscripto Exemplari duæ Pii II. *Constitutiones* leguntur *pro Erectione Collegii Abbreviatorum*; quarum prima incipit: *Vices illius gerentes in terris*; secunda: *Quò salubrius & honestius*. Utramque Johannes Ciampinus edidit in præclara sua *Historia Abbreviatorum de Parco majori*; verùm in postrema, in qua Pontifex Pius recenset nomina eorum, quos Collegio à se instituto adscribebat, aliqua desiderantur, punctis ideo à Ciampino signata, cùm fortasse usus ille fuerit veteri charta, tunc temporis vel exesa, vel lacera. Codex noster integrum numerum refert, nonnullis etiam nominibus, & cognominibus

(o) Lib. IX. Cap. VI.

(p) Fol. 215. & 218.

A diverso modo exaratis, quæ an finceriora fint definire non audeo. Inter hos Abbreviatores clarè utrobique legitur descriptus *Leodrisius Cribellus*, de quo mihi literaria quæstio fuit cum eruditissimo in re Genealogica, præsertim Mediolanensi, Johanne Sitono de Scotia; ipse enim unum tantùm per eam ætatem agnoscebat, ac mordicus tuebatur *Leodrisium Cribellum*, atque illum eundem esse ajebat, contra quem Franciscus Philelphus virus omne obtrectationis ac dicteriorum evomuit in Epistola, seu Invectiva, quæ prima est libri XXVI. ejusdem Epistolarum. Plura in hanc rem scripsi ante vitam Francisci Sfortiæ, editam in XIX. volumine Scriptorum Italiæ, contendens, alium esse *Cribellum* ejusdem nominis, vitæ illius Auctorem. Nunc ex hac Pii II. Constitutione B data anno MCCCCLXIII. vel LXIV. ut apud Ciampinum, luce clarius constare arbitror, non unum tantùm eo tempore floruisse *Leodrisium*. Quis enim credat, illum insignem virum, quem describit Sitonus (q) sedentem in Collegio Equitum & Judicum Mediolani ab anno MCCCCXLIV. ad MCCCCLXIII., summis in Patria perfunctum muneribus, missum sæpiùs à Ducibus Mediolani Oratorem ad Principes, & Senatoria etiam toga donatum, post tot splendidos in hac Urbe acceptos honores, hinc fuisse profectum, ut Abbreviatorum munus Romæ exerceret? Donec igitur nodum quis solvat, & hujus Scœnæ adeò inversæ causam assignet, Prudens quisque affirmabit, alterum Mediolani tunc extitisse *Leodrisium Cribellum*, ob præclaram virtutem Francisco Sfortiæ C gratissimum; alterum Romæ ob laudem ingenii Pio II. acceptum, atque illo honore insignitum. Primum verò, ut gratiam Principi suo redderet, ejusdem vi-

A tam condidisse; secundum Pontificis Maximi Beneficentiæ responsurum, duos eos libros *de Expeditione Pii II. in Turcas*, quos Cl. Muratorius Tomo XXIII. Scriptorum Italiæ inseruit, ipsi dicasse, verisimillimum est opinari.

Superest alius Codex manu exaratus, in quo continetur *Bulla* jam edita Pii II. *pro Expeditione contra Turcas*, incipiens *Ezechielis Prophetæ* &c. Hanc perpetuis Commentariis, non vulgari eruditione refertis, ac justum volumen implentibus, illustravit *Rodericus de Arevalo, utriusque Legis Professor, Episcopus Ovetensis, ejusdem Sanctitatis Referendarius, ac Serenissimi Principis Domini Regis Hispaniæ Orator*. Vix crediderim istud opus aliquando in lucem fuisse prolatum; certè ignotus fuit hic Au- B ctor Nicolao Antonio, qui in *Hispanica* sua *Bibliotheca* plures enumerans Scriptores *de Arevalo*, *Rodericum* prorsus omisit; Alterius item *Bullæ Pii II.* exemplar apud nos custoditur, in quo *Antonius de Aragonia de Picolominibus, Dux Amalphiæ*, ejusdem ex Fratre Nepos, unà cum omnibus masculis descendentibus in infinitum, instituitur *Vicarius perpetuus in temporalibus Civitatis Senogalliæ, & Mondavii cum toto ejus Vicariatu*, quæ ad Apostolicam Sedem pleno jure spectabant, eoque fine Liberis decedente substituuntur Fratres germani ejusdem Antonii, *Jacobus, & Andreas de Picolominibus*. Datæ sunt hæ Literæ anno MCCCCLXIII. quarto Calendas Decembris. Tempus, quo ab Amanuensi descripta est hæc *Bulla*, adnotatur in fronte his verbis: *Originalis re-* C *peritur hodie, quinta mensis Maji, MDXLII. apud Ducem Amalphiæ*.

ANNO MCCCCLXXIV.

Dedecus aliquod, ab hac inclyta Civitate minimè ferendum videri poterat, si fervente jam typis Urbe, neglecta jacerent Opera Sancti Doctoris, Patronique Ambrosii, cujus eximia Sanctitate, Sapientia, vigiliis, laboribus illustrata Ecclesia Mediolanensis, ejusque etiam glorioso donata nomine, tantum apud omnes nationes famæ ac splen- D doris acceperat. Itaque hoc anno excudi cœpta sunt nonnulla librorum ejusdem fragmenta, ut facilè inurendam ingrati animi notam à se ipsis Cives depellerent, melleamque tanti Doctoris facundiam degustare liberiùs posset Christiana Respublica. Dolendum quidem est, exordia editionis Operum tam insignis Ecclesiæ Doctoris desumpta fuisse ex iis, quæ tanquam adulterina rejiciuntur in novissima collectione lucubrationum S. Ambrosii; præmissâ enim vitâ ejusdem à Paulino conscriptâ, statim legitur *Vita gloriosæ Virginis Agnetis, Passio Sanctorum Martyrum Vitalis & Agricolæ*, ac demum *Passio Sanctorum Martyrum Protasii ac Gervasii*, seu *Epistola ad Fratres Italiæ*, quæ omnia à doctissimis Maurinis Monachis ad spuria ablegantur. Attamen dum hæc at- E tentè conferrem, inveni prima duo non omninò hujus furfuris esse, sed compacta partim ex apocryphis, partim ex genuinis S. Ambrosii libris, nempe ex primo *De Virginibus*, & altero, qui inscribitur *Exhortatio Virginitatis*; adeòque censeo ab aliquo Consarcinatore decerpta fuisse hinc inde quæ ad hos Martyres pertinebant, ut collectum offerretur Lectoribus quidquid de hisce Sanctus Martyribus disseruisse Præsul ille Sanctissimus credebatur. Equidem novi, *Vitam S. Agnetis* à Bollando referri ad diem XXI. Januarii, tanquam verè à S. Ambrosio descriptam;

at Monachi S. Mauri, in admonitione ad eandem, solidis argumentis tuentur, Acta hæc minimè congruere ætati illius Sanctissimi Præsulis; quin imò ex Codice Bibliothecæ Vaticanæ tradunt græcè primum conscripta fuisse, ac subindè in latinum translata. Verùm quidquid de hoc sit, primus, qui occurrat in hac editione, indubius Antistitis nostri fœtus, est Epistola ad Marcellinam Sororem *de Inventione San-* D *ctorum Corporum Gervasii & Protasii*, quam excipiunt tres *De Officiis* libri, nec aliud continet Codex iste, à quo etiam abest illius mentio, qui hisce operibus Sancti nostri Antistitis colligendis evulgandisque propitiam manum admovit. Editionem hanc ignoravere Casimirus Oudin, & Jo. Alb. Fabricius (a), eas tantùm referentes, quas biennio post *Masellus Venia*, & nonagesimo illius sæculi anno *Petrus Cribellus*, redemptâ à situ, tineisque, uberiore manuscriptorum S. Ambrosii copiâ, Mediolanensibus typis parandas curavere; Sed de his suo loco agemus.

BONINUS MOMBRITIUS.

Inter ceteros illius Ævi Literatos Viros floruit E Mediolani Boninus Mombritius, Civis noster, multis in lucem editis libris tum insignium Auctorum, tum suo marte elucubratis, apud omnes celebris dignusque, ut peculiaris ejusdem hic memoria inferatur. Inter nobiles familias Mediolanenses Mombritiam, seu Mombretam recenset Morigia (b), virque patritius à Scriptoribus, qui de illo meminere, appellatur; attamen Generis nobilitati par domestica suppellex non fuit, ut infra videbimus. In Urbe Ferrariæ ediscendis literis operam dedit, teste Ferrante Borsetto in Historia Ferrariensis Gymnasii (c), eumque vivi-

do

(q) In Chron. Equitum, Judicum, & Comitum J. C. Mediolani, Par. II. num. 164.

(a) Tom. III. Bibl. Lat. pag. mihi 430.
(b) In Indice Nobil. famil. post Hist. Mediol.
(c) Parte II. pag. 298.

do mentis acumine, nitidaque facundia præditum fuisse luculento testimonio evincunt scripta, quæ tum soluta, tum stricta numeris oratione ad nos pervenere; quin imò græcis literis apprimè eruditum, ea quæ inferiùs proferam, abundè docebunt. Quocirca merita illum laude quamplures cumulavere Scriptores, Bergomas, Gesnerus, Frisius, Sixtus Senensis, Picinellus, aliique. Ego quæ ex impressis per ea tempora codicibus epistolisque, utpote minus obviis, collegi ad illustrandam ejusdem vitam, pro suscepto instituto evulgabo. Primus, qui mihi occurrerit Mombritii labor, est liber *Summularum Pauli Veneti*, quem hoc anno Mediolani edidit Christophorus Valdarfer, adnexo in calce Epigrammate non invenusto, in quo Boninus Venetos Cives invitat ad grates Typographo nostro reddendas, quòd perrarum hoc opus conterranei sui, facilè parandum prima hac editione reddiderit.

Quid ratio possit Logices arguta probandi
Dogmata, de Veneto littore Paule doces.
Pone tuam sed nil prodesse legentibus artem
Scis: quia perraros constat ubique libros.
Hæc Christophorus Germanis vidit ab oris
Valdafer; impressum reddidit ære librum,
Reddidit innumeros, & quos emisse pusillo
Jam licet argenti, summula parva sat est.
Quales Teutonico, quales agis Adria grates,
Cujus sit Paulus plurimus arte tuus!
Per Boninum Mombritium.
Anno Incarnationis Domini MCCCCLXXIIII. &c.
Mediolani impressum.

De hoc Paulo, qui Augustinianus Monachus fuit, obiitque anno MCCCCXXIX. vide Josephum Pamphilum in Chronicis, plura in illius encomium proferentem.

Antequam hasce Summulas Pauli Veneti in lucem proferret Mombritius, fortasse hoc eodem anno ediderat *Solinum de Mirabilibus Mundi*; sed nullo adjecto anni, loci, aut Typographi indicio. Id enim arui clarè crediderim ex ejusdem Epigrammate in fronte impresso, in quo primum hunc diligentiæ suæ laborem appellat. Cùm igitur liber proximè relatus Pauli Veneti certa temporis nota signetur, posterius edi à Mombritio debuit. Servat *Solem* codicem Ambrosiana Bibliotheca, primâque in pagina legitur Carmen, quo dicatur hoc opus *Reverendo in Christo Patri & Domino Antonio Triulcio Juris Pontificis Doctori Clarissimo, ac Divi Antonii Commendatori optimè merito*. Fuit is subinde ad Comensem Infulam promotus, ac demum Cardinalium Collegio ab Alexandro VI. adscriptus, ejusque res præclarissimè gestas summa cum laude enarrat Oldoinus (d). Insigne suæ pietatis monumentum in Urbe Mediolanensi reliquit, sacram nempe S. Antonio Ædem ab ipso conditam, ut testatur Inscriptio ab eodem Oldoino relata (e); quamvis veteris illius Templi vix aliquod nunc vestigium occurrat; cùm inducti in illud atque in adjectum Cœnobium à S. Carolo Borromæo Theatini Clerici Regulares, qui adhuc ibidem degunt, egregiis virtutum exemplis, & animarum proventu florentes, alterum exeitaverint magnificentia omni elegantiaque exornatum. Qua in re corrigendus est Oldoinus, qui à memorato Trivulcio datam Theatinis Ecclesiam S. Antonii ab ipso erectam refert, cùm anno MDVIII. ille obierit, multo antea, quàm Nobilissimus hic Ordo sub Clemente VII. exordia desumeret. Sequitur Epigramma:

Accipe primitias nostri vir summe laboris,
Et disces parvo maxima sæpe dari.
Quid nostræ possint his experiere novales
Frugibus; expectes jam meliora velim.

Et sanè graviora postmodum aggressus, summo labore ac studio *Vitas Sanctorum* alphabetico Ordine digestas ac depromptas ex antiquissimis manuscriptis concinnavit, quæ duobus magnis voluminibus comprehensæ Agiographis omnibus ad Ecclesiasticam illustrandam historiam subsidio non modico fuere, atque etiam præsenti ætate insignium Bibliothecarum rarius pretium faciunt. *Eusebii* quoque *Chronica*, à S. Hieronymo in latinum translata atque aucta, unà cum Prosperi Aquitanici additamentis, & Matthæi Palmerii Florentini supplemento, ex illius libro *De Temporibus* decerpto usque ad annum MCCCCXLVIII. Mediolanensibus typis excusa, publici juris fecit, hujusque editionis præclaram mentionem inseruit Venetis Ephemeridibus (f) Auctor additamentorum ad Vossium, asserens tanta existimatione apud eruditos haberi, ut ejusdem exemplaria tanquam præcipua ac perrara librariæ suppellectilis ornamenta ostendantur. Cetera, quæ in instruendis edendisque alienis operibus præstitit Mombritius, in decursu hujus historiæ suis annis designabuntur.

Publico in gymnasio delectum eum fuisse ad informandam eloquentiæ præceptis Mediolanensem juventutem colligo ex funebri oratione, quam Ludovicus Sangallus artis primariæ in amplissima Ticinensi Academia publicus interpres habuit in obitu *consummatissimi J. U. D. Petri Crassi*; in ea enim de juvenilibus defuncti illius viri studiis loquens, ait: „ Inter æquales & condiscipulos suos, qui eo tem„ pore sub disertissimis romanæ linguæ professoribus „ Francisco Philelpho, *Mombritio*, Cola Montano, „ Gabriele Pavero Fontana, & denique Francisco „ Puteolano merebant, palmarium abstulisse. „ Hinc autem etiam tempus suscepti publici Magisterii non obscurè innotescit; cùm enim statim post Philelphum recenseatur, eidem successisse credi potest anno MCCCCLXXXI. quo Florentiam ille profectus itinere atque ætate confectus interiit; nec parva ejusdem gloria est, quòd tam facundi & celebris viri subsellium proximè occupaverit. Certè inter disertissimos Eloquentiæ interpretes, quibus Mediolanum tunc affluebat, connumeratum jam vidimus.

Petrus Candidus Decembrius vir celeberrimi nominis, latinaque ac græca eruditione præstantissimus, ut ejus opera tum edita, tum MSS. testantur, ad Boninum Mombritium plures epistolas dedit, quæ manuscriptæ in Ambrosiana Bibliotheca asservantur. Ex iis autem elucet quanta opinione doctrinæ ac venerationе erga ipsum teneretur, cui labores calami sui, ut ab ipso emendarentur, committere non dubitabat; sic enim in prima Bonino inscripta Epistola ipsum alloquitur: *Pergratum est mihi quod tam diligenter à nobis scripta in dies annotes, quod nihil inemendatum transire sinas* &c. In altera verò ad eundem hæc habet: „ Magno tui teneor desiderio Bo„ nine mi, & cupio scire quid agas &c. utcumque „ nihil nisi virtute dignum te agere certè scio; sic „ enim eruditus es, sic à puero institutus, ut nihil „ nisi pium, nisi sanctum, nisi memoria & laude „ dignum possis cogitare &c. Perfeci nuper vitam „ Beati Ambrosii, quam prius emendatam, ut vi„ deas mittam Reverendo Primicerio nostro, cui in„ scripta est, ut & tu inspicias, & mei memor sis, „ qui te unicè diligo, Bonine mi, & à te diutius „ amari cupio. Vale. Ferrariæ. Secundo Martii „ MCCCCLXVIII. „ Hujus epistolæ fragmentum eo libentiùs transcripsi, quòd in eadem enunciatum opus

(d) Vitæ Pontif. Tom. III. col. 197.
(e) Ibidem.
(f) Tom. X. pag. 446.

opus Decembrii videam, nempe vitam S. Ambrosii ab ipso conditam, quam in Elencho operum ejusdem minimè recensuit Lazarus Augustinus Cotta (g). Primicerius autem, de quo hîc loquitur Decembrius, erat Franciscus de la Cruce Ordinarius Ecclesiæ Metropolitanæ, & à Republica Mediolanensi anno MCCCCXLVIII. ad *Lecturam extraordinariam Decretorum* designatus, stipendio CC. Florenorum, ut jam adnotavit Joh. Sitonus de Scotia, antiquitatis peritissimus in calce libri, *De Medicis Mediolanensibus* à Bartholomæo Curtio (h) italicè editi. Ad eundem Primicerium biennio ante epistolam dederat Decembrius, quæ tota circa vitam S Ambrosii à se conscribendam versatur, sicque incipit: „ Reverende Pater. Vidi partem earum scripturarum, quas optabam, & præ omnibus apertè deprehendo, circa libros CLXX. editos fuisse à B. Ambrosio, hymnos circa XXXVI. præfationes CLXXIV. vel circa, quæ omnia breviter annotanda sunt, cùm de studiis agetur &c. Deus mihi ut spero erit adjutor Confessoris sui laudes describenti. Qui primus vitam ejusdem ad Augustinum misit, ut ex præfatione constat, rudis admodum mihi visus est non stylo solum, sed ordine dicendi &c. Ecclesiastica historia aliquanto clarior & ornatior est in referendo, licèt non multa contineat, utcumque profutura est. De miraculis verò explicandis, ad quem certius convertar ignoro &c. Si quid igitur aliundè sperare possimus, rogo cogitetis. Nascentur enim quotidie in corde vestro nova, nec etiam ipse defatigabor in quærendo, dum tempus suppetet; est quippe non paucorum dierum opus, si cum dignitate, & veritate, & Doctorum testimonio fieri debet. Remitto libellos duos ex vestris non ulterius necessarios, uni ex quibus in fine addidi præfationem olim per me editam Genuæ in celebri Missa B. Ambrosii; item explicationem ejus characteris, de quo dubitare videmini, laudes relaturus & gratias paternitati vestræ de muneribus vestris cùm licuerit, cui me commendo semper. Ex Laribus III. Novemb. MCCCCLXVI. „ Vitam hanc, cui elaborandæ duos ad minus annos impendisse Decembrium ex memoratis epistolis patet, unà cum Primicerii scripturis deperditam esse, jure conqueri possumus, ac lugere.

Sed jam ad Mombritium redeo. Præter humaniores literas, latinam Poësim coluit, ac præcipuè adamavit, relatus ideò inter claros illius sæculi vates à Lilio Gregorio Giraldo (i), & *Poëta optimus* à Decembrio in memoratis epistolis appellatus. Nonnulla ejusdem poëmata publicam lucem videre; plura inedita teste Labbeo (l) servat Bibliotheca Parisiensis, non secus ac Vaticana, aliæque. De iis tantùm, quæ Ambrosiana custodit, sermonem instituam. Extat non parvæ molis volumen à Mombritio elucubratum, quod duodecim carminum heroicorum libros complectitur, & *Momidos* inscribitur; Momum enim inducit denudantem ac carpentem vitia mulierum, laudibus subinde summis eas exornans, quæ pudicitia & virtutibus præstant; qua in re se primum fuisse ait, qui in hanc arenam descenderit, scribens paulò post initium;

Jam coeptum pergamus iter, laudemque Bonarum,
Crimina cantemus totiens carpenda nocentum.
De maribus condunt non pauca volumina multi;
Vix est qui sexum velit intemptare minorem,
Primus ego, haud metuens, indico nocentibus arma,
Arma choros, quæ sunt semper tutanda pudicos.

Cœlibem vitam à Mombritio ductam ea, quæ in hujus Poëmatis exordio scribit, abundè testantur; hoc enim objicit sibi

(g) Museo Novarese pag. 252. (h) Fol. 281.
(i) De Poet. Dial. p. fol. mihi 388.

Dic age, sed qualis, cum nullos passus amores
Virginibus debere nihil, Venerique solebas?

Dicavit Auctor opus suum Bonæ Sfortiæ, Galeatii Mariæ Mediolani Ducis uxori, eamque ab eximia virtute commendat, sicuti etiam Blancam Mariam, Francisci I. Sfortiæ conjugem, ejusdem Socrum, sub finem libri IX. plurimum laudat, vitaque jam functam innuit. Hinc verò tempus eruitur, quo elaboratum est hoc opus; cùm enim Blancam Mariam vivis ereptam memoret, Galeatium verò adhuc viventem alloquatur, compertum sit, post annum sexagesimum octavum illius sæculi, quo Blanca obiit, & septuagesimum sextum, quo Galeaz Maria occisus fuit, esse conscriptum, absolutumque.

Geminum item Epithalamium latino carmine à Mombritio conditum, servat Ambrosiana Bibliotheca, alterum in Nuptiis *Sfortiæ II.* cum *Antonia Vermia* filia Ludovici, seu Aloysii Vermii, stirpe, clientelis, rebusque inclyte gestis ea ætate clarissimi; alterum in *Tristani Vicecomitis* Connubiali celebritate acta Mediolani, cùm *Beatricem Estensem*, Borsi Mutinæ Ducis sororem, in uxorem duxit. Uterque ex hisce Principibus viris Patrem habuerat Franciscum I. Sfortiam Vicecomitem, Mediolani Ducem; primus verò *Comitum Sfortiarum de Burgo novo* progeniem instituit; secundus nobiles Magistratus in Patria gessit, Senatui quoque Mediolanensi adscriptus post Galeatii Mariæ violentam mortem, sed citò è vivis decessit, Beatrice Estensi vidua relicta. Quo anno nuptialia hæc carmina ediderit Auctor, designari facilè nequit. Pactas *Antoniæ Vermiæ* nuptias eo tempore, quo *Aloysius* Pater, Placentiâ à Francisco I. Sfortia occupatâ, in ejusdem partes concessit, Corius enarrat sub annum MCCCCXLVIII. sed easdem celebratas cùm Franciscus I. Sfortia *factus Ligurum Monarcha* foret, Poëta noster canit, adeòque post annum MCCCCL. Extant apud Vermensem Familiam, adhuc in hac Urbe summo splendore florentem, publicæ tabulæ Dotis exsolutæ Francisco Sfortiæ Duci Mediolani V. Kal. Octobris anni MCCCCLI. in quibus Sfortia II. Antoniæ *Maritus* nuncupatur; quocirca paulò ante celebratas has nuptias securè statuere possumus. Non ita facilè decernere licet de aliis initis cum *Tristano* Vicecomite, cui desponsatam quidem fuisse à *Borso* Estensi *Beatricem* Sororem peculiari mandato, expedito anno MCCCCLIV. testatur Cl. Muratorius in secundo volumine *Antiquitatum Estensium* (m), sed annum quo Mediolanum ducta sit ad Sponsum Tristanum minimè adnotavit. Verùm, cùm inter Opera Francisci Philelphi legatur Oratio Nuptialis ab ipso habita Ferrariæ VIII. Idus Apriles anno MCCCCLV. in celebratione Nuptiarum Beatricis Estensis, & Tristani Sfortiæ, per Lancellotum Mainum Avunculum Procuratorem, dubitari nequit, quin hoc anno in Urbem nostram advenerit. Certè splendida insignique pompa exceptam fuisse à Francisco Mediolani Duce, refert eleganti carminum descriptione Mombritius, qui tamen in utroque hoc Poëmate cognomen suum aliter scribit, *Boninum Montebretum* se appellans, nempe à loco in Insubribus non incelebri, in quo domum, atque agros hæreditario jure stirps sua possidebat, unde etiam cognomen accepit *de Montebretto*, & contractius *Mombritii*, seu *Mombretti*.

Græcæ etiam linguæ peritiâ instructissimum fuisse docet *Hesiodi Theogonia* hexametris versibus in latinum traducta, quæ typis impressa jamdio prodiit in lucem. Alterum in Ambrosianæ Bibliothecæ scriniis hujus rei monumentum latet, *Grammatica* nempe *græca* à Constantino Lascare edita, quam Mombritius industri carmine Latio donavit, dicavitque nobilissimæ Puellæ Hippolytæ Sfortiæ Vicecomiti, Capuæ Calabriæque Dominæ. Fuit hæc primogenita Fran-

(l) Supplem. 8. Biblioth. MSSrum fol. 319. 325. 333.
(m) Fol. 213.

Francisci I. Sfortiæ Ducis Mediolani, qui eam vix decennem, anno MCCCCLV. in uxorem spopondit Alphonso Aragonio, Ferdinandi filio, Duci Calabriæ, ad Neapolitanum Regnum demum evecto. Interim in Aula Patris Hippolyta educabatur, unà cum Fratre Galeatio Maria, præclaræ indolis ingeniique specimen præbens in liberalibus studiis, sub Præceptoribus è longinquo accitis ad eam latinis græcisque literis informandam. Est mihi domi codex in pergamena conscriptus, minioque & auro exornatus, qui Grammaticæ & Rhetoricæ præcepta à *Baldo Martorello* Picentino, facili & expedita methodo exposita complectitur, ut ipso docente excelsa hæc virgo eloquentiam edisceret. Tanta autem ingenii pernicitate literarium hoc stadium percurrit Hippolyta, ut de Matris suæ, Principis ac Matronæ lectissimæ, virtutibus panegyricam orationem elucubraverit, & vix pubertatis fines egressa coram Pio II. Pontifice Maximo Mantuæ degente peroraverit, admirantibus Cardinalium Cœtu, & ipso summo Pastore, qui temperare non potuit, quin ex tempore in has laudes erumperet: „ Habuisti dilecta
„ filia coram nobis orationem elegantem, tersam,
„ & magno oratore dignam. Admiramur te, inge
„ nium, & virtutem tuam. Gaudeat mater tua præ-
„ sens & pater tuus absens, qui te talem genuere
„ parentes. Quòd nos tantoperè supra verum laudas,
„ tuæ parentumque tuorum benivolentiæ ascribimus.
„ Quòd parentes ipsos parcè laudasti, tuæ modestiæ
„ attribuimus. Quòd autem nobis devoti sint, devo
„ tioni eorum nos, & hi Venerabiles fratres nostri
„ Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales semper res-
„ pondebimus; & eam omni favore & benivolentia
„ prosequemur. Tibi verò Deus benedicat, & nos
„ benedicimus tibi. „ Omnia hæc in Ambrosianæ Bibliothecæ codicibus manuscripta leguntur. De græci etiam idiomatis studio ab hac illustri puella suscepto testis est Mombritius, qui in nuncupatoria metrica Epistola hæc habet:

Me modo sed quis iter cæptum pervadere jussit,
Atque novum sulcare nova mare compulit Argo?
Mens tua gymnasio græco quæ sæpe laborat,
Mentis & ingenuæ vires, ardorque colendi
Palladis antiquas venerandum nomen Athenas.

Imò profugum Constantinum Lascarim ab Urbe Constantinopolis, sub Turcica tyrannide tunc gementis, exceptum fuisse à Francisco Sfortia Patre, ac Mediolani detentum, ut Filiæ votis obsecundaret, in decursu Epistolæ narrat Mombritios, inquiens, in hac Urbe elaboratam à Lascare græcam grammaticam, atque Hippolytæ ab ipso foisse dicatam; en Mombritii de hoc celebri viro loquentis verba:

Hic erat Hippolyte, quem tu licèt inscia quondam
Optabas, justis faverunt sydera votis.
Hujus apud te sunt primi commenta laboris,
Qui te adeò dignam vidit, cui jure dicaret
Primitias, cujus vestigia pulchra secutus
Hic ego, si pateris, te nunc donabo libello.
Quem neque si grajum dici, nec forte latinum
Virgo putes, lingua tamen est confectus utraque.

Ex hoc postremo carmine manifestum fit, hoc opus à Mombritio fuisse dicatum ante annum MCCCCLXV, quo Hippolyta ad Maritom Alphonsum Calabriæ Ducem traducta est; Virgo enim ab ipso appellatur, eamque adhuc Mediolani commorantem alloquitur.

A Ceterùm, licèt Boninus noster nobili è stirpe prodiisset, ot docent publicæ tabulæ in Archivo Nobilissimæ Archintææ Familiæ, quæ antiquos Mombritiæ domus agros possidet; attamen communi quodam Poetarum fato, cum egestate luctari debuit, ut ipsemet fatetur in Dialogo Musæ cum Auctore, quem præmisit libello Grammaticæ proximè relatæ; Musa enim ita ad eum fatur:

Fama ferax, & honestus honos, majoraque cervis
Nomina, nominibus sæcla nec æqua tuis.
Sperandum est, veniet multo cum fœnore merces,
Perfer; habet qui scit, præmia, multa pati.

B At ille respondet:

Fama ferax? dixisse ferox te Diva decebat,
Quæ mihi dat curas, quæ mihi demit opes.
Ecquis honos nobis per se memoratur honestus?
Non honor est, nulla qui stipe fit, sed onus.
Quid prodest mea si cervos & secula vincant
Nomina, resque domi sit nimis arcta meæ?
Speravi, sperando gravis percussit egestas,
Spe sine perdo nihil, spe duce sumo nihil.

Neque tantùm rei domesticæ inopia laborasse Mombritium, sed etiam fortunæ adversantis insolentia
C sæpius exagitatum, dejectumque in extremam penè oblivionem colligo ex epistola, quam *Ascalcon Vallis* præfixit *Bonini Mombritii Poëtæ Mediolanensis Trenodiæ, in funere Illustrissimi qu. D. D. Galeaz Mariæ Sfortiæ*, dom primò illam ederet typis Alexandri Minutiani anno MDIV. In ea namque hæc habet: „ Inspectum aliquando leviter Mombritii libel-
„ lum forte proximis diebus retractavi. Variè, dum
„ fuit in manibus, affectus sum; Ingenio, curâque
„ operis delectabar; recordatione aotem ejus vitæ,
„ fortunæque præcipuè commovebar; Vir enim om-
„ nino pitsimus, & excultissimus, in omni ferè vita
„ perpetuis fortunæ plagis oblisus est. Ex quo quasi
„ stupeo quanam mente poemata illa conciperet,
„ quæ & Momidos libros duodecim, & Dominicæ
D „ passionis sex, & de fortuna decem absolvit. Quos,
„ si ocio abundans, insigniùs exacturus fuit, doleo
„ justâ illom ingenii æstimatione apod posteros care-
„ re. Sed hîc me monuit cogitatio, nondum ab in-
„ juriis fortunæ tutum esse optimi vatis honorem,
„ nam ut fœtum aliquem eâ invitâ procreavit, sic
„ eadem urgente non adeò difficile est aboleri. For-
„ tasse enim hoc unum, quod asservabam, exemplar
„ supererat. Quocirca (quod possem) ei subvenire
„ animum induxi; plures enim sanè casus effugiet,
„ quo plora diversis in locis condita fuerint exem-
„ plaria, &c.

Quo anno è vivis decesserit, nemo hactenus, quem viderim, indicavit. Ducangius in Præfatione *Glossarii Mediæ & infimæ Latinitatis* (n) censuit ad
E annum usque MCCCCXCVI. vitam à Mombritio productam; ait enim, illius curâ tunc editum fuisse Venetiis *Papiæ Vocabularium*, sed citra verum; ignoravit enim vir doctissimus primam editionem hujus Vocabularii, quam viginti ante Venetam annis Mediolani Mombritius instruxit, suo in fronte impresso epigrammate ac nomine. Idem Epigramma, & nomen recodit Typographus Venetus, ut videre licet in exemplari adhuc superstite in Bibliotheca Ambrosiana; inde verò error profluxit Ducangii, existimantis eam, quam antiquiorem putabat hujus libri editionem, fuisse Venetiis à Mombritio curatam. Itaque si conjecturis agenda res sit, censerem hujus viri obitum statui posse anno octuagesimo secundo

B b seculi

(n) Num. XLIV. novæ editionis 1733.

ſeculi XV. ; id enim ſuadere videtur tum adventus in hanc Urbem Georgii Merulæ, quem è Veneta Urbe illo anno accerſivit Ludovicus Sfortia Dux Mediolani, ut in publico gymnaſio latinas, græcaſque literas doceret, ſuperiore anno eaſdem profitente Mombritio Philelphi ſucceſſore, ut ſuperiùs innuimus; tum ſilentium in hiſtoriis, librìſque editis, non ampliùs Mombritii nomen referentibus poſt illum annum, quæ omnia indicio eſſe poſſunt, calamitatibus & literariis laboribus conſumptum vivere eo tempore deſiiſſe.

APOLLINARIS OFFREDUS.

Floruit etiam ea tempeſtate *Apollinaris Offredus*, patriâ quidem Cremonenſis, ſed diu in hac Urbe verſatus, cùm Mediolanenſium Principum, ac præſertim Ducis Philippi Mariæ Vicecomitis gratiam promeritus, ob ſingularem doctrinam peritiamque in Medicis rebus, iiſdem acceptiſſimus foret. Celebris hujus viri à ſtirpis nobilitate, nominis fama, librìſque editis, diligenti Commentario proſecutus eſt Vir Cl., mihique amiciſſimus *Franciſcus Ariſius* Tomo I. *Cremonæ Literatæ* (o), ubi quamplura literaria memorati Auctoris monumenta in lucem edita profert, magnamque de illius præſtantia conceptam opinionem tum à coævis doctis viris, ac ſubſequentium ætatum Scriptoribus, tum ab Eugenio IV. Pontifice Maximo, aliiſque per Italiam Principibus fusè commemorat. Prima tamen fuit Urbs noſtra, quæ illius nomen, egregioſque labores publica luce donavit, vulgavitque, excuſa hoc anno *Expoſitione in libros Ariſtotelis de Anima*, quam Offredus ipſe *primitias* ſtudiorum ſuorum appellat, in hoc unum reſervatas, ut Philippo Mariæ Vicecomiti dicarentur; quemadmodum etiam præſtitit, oblato eidem hoc libro manu exarato, nuncupatoriam ad ipſum Epiſtolam præferente. Hujus nonnulla fragmenta protulit Ariſius, at nos integram in calce dabimus ſub num III., ut ex ejuſdem met Auctoris verbis, de rebus quæ ad ipſum ſpectant, plenior lux inclareſcat. Itaque primò fatetur Offredus, ſe huic Principi noſtro debere non tam natalium gloriam ſub excelſa ejuſdem dominatione, atque umbræ propitiæ tutela, ſed etiam honorum augmentum, ſplendoremque omnem ſuum; deinde ait, ſe, cùm nihil magnitudine Principis dignum ex fortunæ bonis, pro uſu quotidiano anguſtiſſimis, offerendum haberet, convertiſſe animum ad fructus ingenii ex longævis ſtudiis perceptos, & primas has fruges decerptas è phyſicis & philoſophicis literis, in quibus attritus fuerat, illius nomini conſecraſſe; demum Philippi Mariæ patrocinio ſtudia, fortunas, liberos, famam, dignitatem, & vitam ſuam, *deinceps & in finem* committit. Hoc poſtremum conſultò adnotavi, ut fucum diluam, quem Cl. Ariſio fecit vitiata, in quam incidit, hujus Epiſtolæ editio; enumeratis enim Offredi literariis laboribus ad poſteritatem tranſmiſſis, hæc ſubjungit: *Reliquit & libros, quos indicat in fine Præfationis librorum de Anima, illos, & ſe ipſum commendans Philippo Vicecomiti*; neque enim in prima hujus epiſtolæ editione legitur *libros*, ſed *Liberos*; eam minimè vidit Ariſius, geminam tantùm enuncians Venetiis paratam eo ſæculo jam expirante, adeòque Typographi errore deceptus cenſuit alia Offredi ſtudio confecta volumina Mediolanenſis Ducis curæ fuiſſe commiſſa.

MATTHÆUS SYLVATICUS.

Prodiere quoque hoc anno, Mediolanenſibus typis impreſſæ *Pandectæ Medicinæ Matthæi Sylvatici*, quarum mentio facta eſt in prolegomenis, ubi de Joanne Wurster Typographo ſermonem inſtitui (p). Nunc inquirendum remanet, quam ille Patriam ſortitus eſſet; invaluit enim opinio apud non paucos Scriptores, qui Catalogos Auctorum texentes ſeſe invicem pro more paſſim exſcribunt, natale Sylvatico ſolum *Mantuam* contigiſſe, proinde verò eundem referentes *Mantuanum* appellant, cùm tamen Nicolaus Topi (q) eundem Salernitanum faciat. Porrò in primis editionibus hujus operis, *Sylvatici* patria non enunciatur; Morigia verò eundem apertè Mediolanenſibus connumerat (r), non ſecus ac Picinellus (ſ), & Curtius (t). Nec ullus dubio locus relinquitur: Siquidem tum in vaſto opere familiarum Mediolanenſium, quod Fagnanus conſcripſit, aſſervaturque adhuc ineditum in Archivo Collegii Equitum, Comitum, & Judicum Mediolani, inter Majores Sylvaticæ ſtirpis Matthæus iſte recenſetur; tum in Chronicis manuſcriptis Collegii Medicorum hujus Metropolis à Cl. Johanne Sitono de Scotia, antiquæ eruditionis, præcipuè Mediolanenſis, peritiâ inſtructiſſimo confectis, adſcriptus legitur ſæculo XIV. *Matthæus Sylvaticus*, eidem Collegio; quinimò indicantur ejuſdem Pater *Faciolus*, uxor Domina *Eraſmina Lampugnana*, Domicilium in Regione Ticinenſi prope *S. Maurilium*, munera demum in Patria præclarè geſta, cùm inter Primores Urbis ad Civile regimen conſideret, ut nihil deſiderari ſolidius poſſit ad Civem hunc optimum Mediolano vendicandum.

Attamen ne nimio amore erga Patriæ gloriam abripi videar, diſſimulare nolo, non levia militare Salerno argumenta, ut Auctor Pandectarum ejuſdem Urbis Civis credatur. En quid acceperim per Epiſtolam à Nobili, atque erudito viro Ignatio Maria Como, Neapoli degente. In Cœnobio Salernitano S. Mariæ de Porta aſſervantur publicæ tabulæ in pergamena confectæ anno MCCCXLII. in quibus legitur *Dominus Matthæus Sylvaticus de Salerno Miles Regis, Phyſicus*. Eundem Salernitanum aſſerunt Octavius Beltramus in Deſcriptione Regni Neapolis (u), Antonius Caracciolus ex Clericis Regularibus in Libro *de Sacris Neapolitanæ Eccleſiæ Monumentis* (x), Antonius Maza de Rebus Salernitanis (y), & poſtremò Johannes Bernardinus Taſurius in Serie Chronologica Scriptorum Regni Neapolis, quæ in *Opuſculis Scientificis* celeberrimi P. D. Angeli Calogierà Venetiis imprimitur. Demum Bocutius Grillus Salernitanus in Opere manuſcripto *De differentiis pulſuum* hæc habet: *ut refert Matthæus Sylvaticus concivis meus in ſuo libro inſcripto: Pandecta Medicinalis Matthæi Sylvatici Medici Salernitani*. Addit verò prælaudatus Comus, Sylvaticam familiam jam extinctam, fruitam fuiſſe Nobilitate *Nel ſeggio detto del Campo*, ejuſque domum ibi extitiſſe, ubi ſurgit Eccleſia S. Mariæ Gratiarum. Itaque ſi veritatem amamus, conciliari hæc poſſunt aſſerendo, Matthæum Sylvaticum Mediolanenſem patriâ, Salernum profectum ibidem ſtudia coluiſſe, & ob excellentem Medicinæ peritiam ea Civitate donatum, dein relicto Salerni aliquo ex filiis, qui familiam propagaverit, reverſum in patriam obiiſſe ea munera, quæ in monumentis noſtris leguntur; niſi ſtatuere malis, duos floruiſſe ejuſdem nominis Sylvaticos Seculo XIV. Mediolanenſem unum, alterum Salernitanum. Sed de his penès eruditos judicium erit.

De hoc Opere Pandectarum parum æquè ſenſit Otto Brunsfeldius Medicus, apud Ducangium (z), tertiam quamque ferè dictionem corruptam, vitiatamque aſſerens, & exoticis vocabulis, quæ Necromanticorum potiùs, aut Dæmonum nomina videantur, refertum enuncians. Primum Ducangius excuſat, vitium hoc non in Auctorem, ſed in exſcribentium incuriam rejiciens; ſecundum verò, nempe vocabula, quæ

(o) Num. XL. fol. 248.
(p) Cap. IV. pag. XCIX.
(q) Bibliot. Napolit. lit. M.
(r) Nobiltà di Milano lib. III. cap. XIII.
(ſ) Ateneo de' Letterati pag. 418.
(t) Scrittori Medici Milan. pag. 23.
(u) In præfat. Gloſſar. med. & inf. Latinitatis, num. 48.
(x) Pag. 182. (y) Pag. 257. (z) Pag. 124.

quæ horridam Brunsfeldio exhibent damnatorum nominum speciem, Medicis, ac linguæ præsertim Arabicæ peritis dijudicanda relinquit. Certè illo sæculo apud artis Medicæ cultores summo in pretio fuisse Matthæi Pandectas manifestè docet solicitudo, qua diversi Typographi ter uno hoc met anno imprimendas curavere, Neapoli, Bononiæ, & Mediolani; multoque magis evincit fervor subsequentium annorum, tanta contentione præla fatigantium, ut teste Orlando (a) sola Urbs Veneta, intra illius sæculi fines, quarta vice has Pandectas recuderit.

GEORGIUS TRAPEZUNTIUS.

Alterum profero librum, cujus Mediolanensem editionem hujus anni, nemo Scriptorum, quos hactenus legerim, refert. Is est *Compendium Prisciani de Partibus Orationis* à Georgio Trapezuntio elaboratum, primaque vice jam editum in hac Urbe anno MCCCCLXXII., ut ibidem innuimus. Susceperat hanc curam Trapezuntius, ut filium suum Andream latinis literis erudiret, sed ætatis ingravescentis molestiis, & tœdio, atque angustiis animi pressus victusque illam abruperat; tandem urgente apud ipsum solicitis precibus Cola Montano, incœptum opus absolvit. Id omne Trapezuntius enarrat; postquam enim in libri fronte Epistolam dedisset ad Andream filium, quem instituere utilioribus præceptis ac breviore via contendebat, alteram in calce ad *Colam Montanum suum* dirigit, scriptam Romæ IV. Kal. Novembres MCCCCLXXI. in qua se opus hoc in ejus gratiam absolvisse testatur, etsi laboriosum nimis, arduumque ob senectutem suam ipsi videretur: „ Jam enim (inquit) ut nosti, neque literas formare vacillanti manu, neque volumina evolvere sine ingenti labore valeo; tamen, non existimavi posse me effugere nomen impietatis, si tibi omnium, quos aut vidi unquam, aut audivi, aut legi, maximè pio, quidquam denegarem, præsertim tam honesta petenti. Profueris enim hac compendii exactione non solum juventuti Mediolanensi, de cujus virtutibus, & disciplina solicitus hoc mihi onus imposuisti, sed ceteris quoque latinæ linguæ studiosis; neque tantùm in hoc compendio, verùm in aliis etiam operibus, quæ olim à me suscepta, deinde tœdio senectutis, & ingratorum odio intermissa, nunc toto animo meo tua pietate recreato ad communem utilitatem perficientur; Me verò destituti operis infamia liberaris, quod ego cur deseruerim nihil aliud video, nisi Deo ita volente, ut cùm quatuor partes ad Andream filium meum scripsissem, reliquæ superessent quatuor, quas ad te scriberem, quem nec minus amo, quàm ipsum Andream, nec minus filium existimo. Illius enim Corpus mortale & corruptibile ex meo corpore genui, tuum verò animum ex meo animo, quod multo plus est, impressi ac formavi, ut quod de Jove ac Minerva Poetæ fabulantur, tu de meo capite quodammodo & videri possis, & credi cupias. Vale. „ Ex hac Epistola discimus, quo in gradu benevolentiæ, amorisque haberet Montanum Trapezuntius, quantique faceret Mediolanensia studia, cùm annis gravis, fractisque penè viribus, laborem hunc aggressus fuerit, ut facilior ad Eloquentiam adolescentibus nostris via sterneretur.

Quæ ad Georgium Trapezuntium pertinent, egregiè illustravit Auctor additamentorum ad Vossium in Ephemeride Veneta (b), ubi inter cetera ejusdem opera refertur *Invectiva in Theodorum Gazam*, quæ nunquam lucem adspexit. Ambrosiana Bibliotheca servat nonnullos manuscriptos Codices hunc titulum præferentes: *Georgii Trapezuntii in perversionem Problematum Aristotelis à quodam Theodoro Cage* (ita Gazam semper appellat) *editam, & Problematum Aristotelis Philosophiæ protectio*. Hunc ego crediderim librum eum esse, qui ab aliis *Invectivæ* nomine designatur. Dirigit eundem Auctor ad *Divum Alphonsum Aragonum Regem, & utriusque Siciliæ*, quem non tam patronum implorat, sed etiam Judicem in hac causa constituit, inquiens paulò post Epistolæ initium: „ Theodorus enim quidam natione græcus, moribus & ingenio barbarus, Aristotelis problemata perversione sua nuper evertit funditus, atque corrupit: quantumque in ipso est, & hanc philosophiæ partem è medio sustulit, & auctorem ejus Aristotelem tarditatis nota, amentiæque affecit, cùm ineptias ei suas attribuerit. Ad hæc priscis etiam omnibus Aristotelis Interpretibus ignorantiæ dedecus inurere in præfatione sua conatur, in vivos quoque tam medicos, quàm philosophos impudenter insultat; mihi etiam, qui antea quàm ipse, traduxeram, non parvam injuriam facit: sed quod ad nos attinet, totum sibi condonamus, nec aliam, præter rerum cognitionem, petimus ultionem: philosophiæ autem, atque Aristotelis causam ad te Regem justissimum, & ipsius Philosophiæ studiosissimum deferre constituimus. Certiores enim sumus te, qui pro innata tibi humanitate, atque justitia, vel in rebus minimis jus non contemnis, philosophiæ ac Aristotelis causam suscepturum, præsertim cùm ea res perpetuo philosophantium præconio, utcumque abs te suscepta fuerit, non prædicari non poterit. Quare ut faciliùs tota possit cognosci causa, libellum ad te scripsimus, tuoque nomini dedicavimus, in quo Theodori portenta, non omnia, plura enim penè sunt, quàm enumerari queant, sed tot quot sufficere putavimus è libris traductionum suarum transcripsimus: & quid Aristoteles velit, quid Theodorus somniat, in lucem protraximus, rationemque ac viam aperuimus, qua universus Theodori monstrorum acervus percipi potest, quaque diligenter legentibus patebit, quanta injuria philosophantes insequitur, quanta ignominia priscos Interpretes è luce in tenebras trudit, ut putat, quas ignorantiæ notas Aristoteli philosophiæ parenti studet inurere, quantam denique problematicæ philosophiæ ignorantiam legentibus ipsum conatur infundere, &c. „ In præfatione verò describit originem simultatum, quæ inter ipsum & Gazam intercesserant; ait enim, cùm Romam Theodorus venisset, ut ingenium sibi divinum inesse ostentaret captasse occasionem, qua Georgius docens è cathedra asserebat, *finem Oratoriæ facultatis esse persuasionem*, statimque insurrexisse, publicè contra ipsum declamando, ultimum Rhetoricæ finem non unum esse, sed duplicem; simili etiam contentione alteram à Gaza motam quæstionem memorat, quæ Trapezuntii sententiam everteret *de fine generationis rerum naturalium*; Verùm tum quia Græcus esse videretur, tum quia ignorantium injurias non persequi, sed contemnere consueverat, nihil se dixisse aut cogitasse profitetur Trapezuntius, quod Gazam posset offendere; Ipsum verò ait eâ patientiâ animos extullentem ad Nicolaum V. literas misisse, quibus Georgium absentem innocentemque conabatur opprimere, ac dedecore quanto poterat per injuriam, & nefas afficere; Quò circa in apertum bellum erumpens ita prosequitur Trapezuntius: „ Hæc omnia sic ipsi præ modestia nos condonaremus: ut nisi perseveraret in maledicendi, malefaciendique quantum in ipso est proposito; nisique Aristotelis problemata dejici mala interpretatione sua videremus; hunc scribendi laborem non approbavissemus; quippe qui videamus non esse nobis honori amentium sceleratorumque injurias persequi. Verùm quoniam tanto est cuique repulsio injuriæ, quamvis impotentis, ac defensio sui honestior atque laudabilior; quanto unà omnes à legendis interpretationibus perfidia ignorantiaque depravatis revo-

„ can-

(a) Origine della Stampa pag. 407.

(b) Tom. XVI. pag. 414. & seqq.

„ cantur ; non magis nostrum, quippe qui nunquam de Theodoro calcitrante curavimus , quàm philosophiæ ipsius ac veritatis protectionem libenter suscepimus. Breviter igitur, primùm quàm indoctus in eligendis verbis sit ; Deinde quàm rudis in intelligendo Aristotele , & calidus in depravando sensu ipsius dicemus ; & sic ante oculos omnium ponere curabimus quanta obscuritas , quanta dicendi asperitas , quàm horrida componendi durities , quàm aliena verborum à consuetudine latinè dicentium potestas , quàm ineptè omnia denique in oratione sua inveniantur .

In exitu hujus Invectivæ ad aliam quæstionem sese convertit , utrum videlicet legendum sit in Evangelio (c): *Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te?* an verò legi debeat, *si eum volo manere*, ut Theodorus Gaza, ejusque asseclæ, quos ipse *Gaguleos* vocat, præfractè contendebant. Itaque Apologiam Evangelicæ lectionis ita exorditur : „ Hanc inter summæ dignitatis viros , aut saltem summæ proximos , contentionem fuisse nuper audivi , quam quidem contentionem tantam extitisse ajunt , ut qui non *sic eum volo manere* dicendum putant, emendandum illum Evangelii locum censeant ; idque si aliquando poterunt , ex nunc se ostendant facturos . Ea igitur ipsa repetam , quæ mihi ad præstantem Patrem Petrum de Monte Brixiensem Episcopum conscripta sunt ; sic enim & locus ille divinarum Scripturarum rectè traductus comprobabitur, & multi Aristotelici textus perversi ab istis novis traductoribus , etiam quia potestatem naturamque *si* particulæ penitus ignorant , luce , ut dicitur , clarius patebit . „ Pergit deinde auctoritate , ratione , exemplisque textum Evangelicum propugnare , quin aliquid prorsus in nostro Codice manuscripto innuatur de illa sententia , quam evulgasse Trapezuntium in Tractatu de iisdem verbis , edito Basileæ anno MDXLIII. refert Dupinius (d), Sanctum nempe Johannem Evangelistam morti minimè concessisse . Hanc controversiam egregiè pertractavit Augustinus Calmet in erudita Dissertatione *de Obitu S. Johannis* , Sacræ Scripturæ Commentariis inserta .

Plura alia Trapezuntii Opera manuscripta in pluteis Ambrosianæ Bibliothecæ adservantur , nempe *Problemata Aristotelis* è græcu traducta , & in varias classes distributa; *Ptolomæi* libri *de Motibus Cœlestium* , seu *Magnæ compositionis* , de græca lingua in latinam conversi , additis Commentariis ; In calce hæc leguntur : *Pontifex summus Nicolaus V. volumen traducendum mense Martii tradidit , & mense Decembris anni ejusdem , & librum traductum , & Commentarios vidit absolutos , propter quos postea me destruxit , ut schedulæ ostendunt per ignorantissimum Jacobum Cremonensem oppositæ* ; Traductio librorum *Aristotelis de Animalibus* Nicolao V. dicata ; *Libri Rhetoricorum Aristotelis à Georgio Trapezuntio traducti* cum Scholiis margini adjectis ; *Logicorum Liber* ; *Commentaria in Orationem Ciceronis pro Q. Ligario* ; *Oratio in funere Fantini Michael Veneti* . Græcè autem scripta hæc sunt: *Oratio ad Johannem Cotoclesium* ; *Anonymi Epistola , & ejus responsio* ; *Ad Essiüm Monachum , utrum natura consilio agat* . In hoc argumentum græcè scripsit etiam Theodorus Gaza , cujus Opusculum *Quod natura consilio agat* in Ambrosianæ Bibliothecæ Codicibus manuscriptis custoditur. Libellum hunc non Theodori Gazæ, sed Bessarionis calamo elaboratum animadvertit Leo Allatius in *Diatribæ de Georgiis* , quam adnotationibus & supplementis auctam recudi curavit Jo. Albertus Fabricius (e), diligentissimo commentario Trapezuntii vitam & scripta illustrans .

(c) Johannis cap. ultimo.
(d) Biblioth. Ecclef. Tom. XII.
(e) Tom. X. Bibliot. Græcæ pag. 721.

COLA MONTANUS.

De hoc viro , quem adeo laudatum à Trapezuntio proximè vidimus, quique publicum olim docendi munus in hac Urbe gerebat , vix apud nos memoria nominis, eaque satis iniqua, ut videbimus, perennavit. Patrem illi fuisse *Mordinum Montanum*, captumque ab ipso domicilium , dum apud nos ageret , *in domibus Abbatiæ Sancti Ambrosii* , constat ex publicis tabulis , confectis anno MCCCCLXXII. , quo idem *Cola* typographicam societatem iniit cum Antonio Zaroto Impressore Mediolanensi , ut in Prolegomenis enarravi . Nullum hactenus literarium ejusdem monumentum ad posteros transmissum offendi , præter Orationem satis prolixam ab ipso habitam coram Lucensibus Patribus , ut eos ab inito cum Florentinis fœdere dimoveret ; iisdem Laurentium de Medicis , tanquam tyrannum , sacrilegum , efferatum , perculsumque Pontificio anathemate acerbissimâ invectivâ depingens. Asservatur hæc inter Codices manuscriptos Bibliothecæ Ambrosianæ , videturque Montanus in hoc Officio Neapolitani Regis Ferdinandi partes egisse ; illius enim bellicam virtutem, sapientiam , viresque ob pactum recentissimè cum Summo Pontifice fœdus, commendat . Tempus etiam quo in illo Senatu peroravit , ex eo colligitur, quòd in decursu Orationis , Galeatium Sfortiam triennio antea contra Lucenses solicitatum , & Florentiam à Johanne Galeatio Vicecomite primo Mediolanensium Duce obsessam , ac ferè compulsam ad deditionem, nisi ejusdem mors intercessisset , octuagesimo circiter ab inde anno commemorat . Hæc omnia designant annum MCCCCLXXVIII. & sequentem, quibus Sixtus IV. Pontifex Maximus Laurentium Medicæum Anathematis telo confixit , & Ferdinandus Neapolis Rex castra ad Florentinam Urbem admovit , referente Odorico Raynaldo ad illos annos . Quocirca credere fas est, Mediolano abeuntem Neapolim versùs Colam Montanum , Ferdinandi Regis gratiam iniisse, atque ob facundiæ suæ præstantiam delectum, ut defectionem à Laurentio Medicæo Lucensibus suaderet . Quo autem tempore , quave occasione Urbem nostram deseruerit Cola , inferiùs patebit ; interim quæ Paulus Jovius in Elogiis Illustrium Virorum (f) enarrat , proferre lubet . Auctor præcipuus ille fuerat conjurationis quorundam Nobilium Mediolanensium , qui Galeatium Sfortiam Ducem suum gladio aggressi, in Templo ac die, Sancto Stephano Protomartyri sacro, anno MCCCCLXXVI pluribus confossum vulneribus trucidavere . Odii tam immanis , quo in Galeatium Cola excanduerat , hic fomes extitit , Jovio testante , quòd Princeps ille Mediolanensi imperio potitus , & asperæ disciplinæ memor , qua sub ejusdem magisterio olim Puerulus ferulæ immitioris plagas exceperat , ut rustico duroque Præceptori vicem rependeret , publicè eundem , denudatis puerorum in modum clunibus , flagro jusserat cædi ; eâ verò ignominiâ percitus Montanus, iræque impotentiâ Vindictam meditatus , tanto livore incendit animum Olgiati discipuli sui , aliorumque Nobilium Adolescentium , ut æmulaturi inanem gloriam, sæpius à Magistro auribus animisque ingestam Cassii, & Bruti , qui tyranno Patriam liberandam curaverant , impium tandem facinus perpetraverint .

Patriam Montani , atque alia ad ipsum spectantia securo testimonio discimus ex Corii Historia primæ editionis (g); Hieronymus enim Olgiatus, alter ex conjuratis , captus , jussusque à Judice nefarii sceleris ordinem revelare , sermonem suum ita exorditur : *Cola de Montanis de Sagio , Bononiensis , vir summi ingenii & eloquentiæ , preceptor meus* &c. Subjungit, se ab eodem frequentibus adhortationibus primò

(f) Tom. III. fol. 100. & seq. edit. Basil. anni 1577.
(g) Ad annum 1476.

primò incitatum, ut arduum aliquid, dignumque viro Mediolanensi pro patriæ libertate aggrederetur; dein missum unà cum Nobilibus aliis juvenibus ad militiæ stipendia facienda sub Bartholomæo Colleonio, insciis prorsus parentibus, omnemque ideo moventibus lapidem, ut in domesticos lares filii reducerentur; quam ob rem Montanus è gratia Nobilium omnino ceciderat, vacuumque discipulis gymnasium deserere coactus fuerat; Verùm post varia suscepta itinera reversum in hanc Urbem, quæcumque amiserat recuperasse, summâque benevolentiâ atque honoris fortunâ apud primarios quoque Civitatis Proceres floruisse; At cùm mordacia quædam in Gabrielem Paverum (de quo suo loco sermo erit) epigrammata edidisset, jubente Principe in carcerem conjectum, vixque adnitentibus Amicorum precibus post decem dies è vinculis evasisse; hinc verò acerbiùs exasperatum non cessasse à querelis iraque in Galeatium, donec in exilium pulsus Mediolano valediceret, relictis tamen ibidem feralis odii leminibus, quæ postmodum in miserandam Sfortiæ necem erupere. Itaque ante annum septuagesimum sextum illius sæculi, saltem labentem, quo occisus est Galeaz, ab hac Urbe jam Montanus recesserat. Non diu tamen inultus stetit, exitu infelici sublatus. Siquidem Laurentius de Medicis Montano iratus, sive ob procuratam Galeatii Vicecomitis cædem, ut Jovius scribit, sive, ut congruentius videtur, ob maledicta in Oratione ad Lucenses contra ipsum prolata, in Alpibus Bononiensibus comprehensum, latronum more, laqueo præfocandum mandavit.

BARTHOLOMÆUS CAIMUS.

Postremum hujus anni ornamentum est literarius labor Civis nostri Mediolanensis, quem primò edidit Christophorus Valdarfer Typographus, è Veneta Urbe Mediolanum delatus. Inscribitur liber: *Interrogatorium seu Confessionale, per Venerabilem Fratrem Bartholomæum de Chaimis de Mediolano Ord. Min. compositum in loco S. Mariæ de Angelis apud Mediolanum*. Prodiit Bartholomæus è nobili Caimorum Familia, quæ à pluribus sæculis usque ad hanc ætatem in Urbe nostra florens, præclarissimos bello & pace semper edidit viros, quos, post Donatum Bossium, Corium, & Calchum, singillatim enumerat Paulus Morigia (h). Is despectis paternæ domus commodis, Evangelicam paupertatem amplexus est, Ordini Seraphico adscriptus, tantâque non minus sanctitatis, quàm doctrinæ laude conspicuum se reddidit, ut eum inter Franciscanæ Familiæ Viros Seculo XV. celebres retulerint, ac commendaverint Morigia, Possevinus, Picinellus, aliique. Henricus Willot in suis *Athenis Sodalitii Franciscani* (i) illum vocat *Sacrarum Literarum peritissimum*, hujusque peritiæ luculentum testimonium est Opus, hoc anno Mediolani excusum, quod Theologicæ doctrinæ succo refertum, sacrisque pœnitentiæ Ministris valde proficuum, adeò tunc acceptum omnibus fuit, ut in hac una Urbe intra paucos annos ter lucem aspexerit. Ad facilius promovendum regimen animarum, quod *Ars artium est*, ac periculi plenum si quis eo malè fungatur, quatuor explananda Auctor proponit, agens primò *De Confessoris ligandi atque solvendi potestate*; secundò *De Pœnitentis solerti ad Confessionem admissione*; tertiò *De circumstantiarum peccatorum diligenti investigatione*; quo in genere prolixius versatur, gradus omnes ac conditionem singularum artium ac Ministeriorum, culpis obnoxiam expendens; quartò *De Pœnitentiæ injunctione, ac peccatorum absolutione*. Porrò optandum esset, ut inviolata ad nos pervenisset stricta hæc & dilucida pernecessariam scientiam docendi methodus, solidis fundamentis innixa; cùm per subsequentem ætatem excrescentia in vastam molem volumina Theologorum, variis sese implicantium sententiis, illam visa sint potius opprimere, quàm illustrare.

De Loco item, nempe *S. Mariæ de Angelis*, in quo hic liber compositus dicitur, innuendum est aliquid; neque enim Cœnobium illud indicatur, quod eleganti Ecclesiæ ædificio amplisque Claustris in præsentia conspicuum, *Sancti Angeli* titulum præfert, sed alterum prope hanc Urbem extra navigabilem fossam magnificè extructum, ubi olim ædicula *Sancti Angeli* appellata, & tenue tugurium, ad Præpositum, & Canonicos S. Mariæ Fulcorinæ spectans extabat. Surrexerat illud anno MCCCCXVIII. liberali Mediolanensium pietate, qui, ut S. Bernardino Senensi, apostolicâ facundiâ hic concionanti, reverentiam, amoremque suum testarentur, ultro benignè cedentibus juri suo piissimis Fulcorinæ Canonicis, domicilium ducentum Cellarum Minoritis Fratribus erexere, tantaque pulchritudine exornatum reddiderunt, ut *Paradisus Mediolani* nuncuparetur. Succedentibus inde annis, seu fortuitò, seu malignitate hominum, feralibus flammis absumptum, vagam dispersamque hac illac, Fratrum ibidem degentium copiam reliquit, donec Ferdinandus Gonzaga, Supremus Mediolanensis Provinciæ Moderator, anno MDLI. restituendi in pristinum decus Cœnobii illius spem omnem abrupit. Siquidem veritus, ne ingruens hostis loci opportunitate uteretur ad mœnia securibus oppugnanda, non tam superstites ab incendio semirutos parietes solo æquavit, sed vestigia ipsa tam venusti ædificii prorsus delevit. Obtinuit tamen, ut à Clementissimo Imperatore Carolo V. Literæ expedirentur, quibus injungebatur Primoribus Civitatis, ut novo intra Urbem extruendo Cœnobio Minoritis Fratribus spatium concederetur; illudque est, quod magnis subinde auctum incrementis adhuc incolunt, sub nomine antiquo *Sancti Angeli*, religiosissimi Observantiæ Fratres Minores. Jactum primum lapidem augustæ hujus Ecclesiæ à Johanne Angelo Arcimboldo die XXI. Februarii anno MDLII. refert in Annalibus Lucas Wadingus (l), fusiusque narrat omnia, quæ ad hoc Cœnobium pertinent, in sua Chronologica Historia italicè scripta, quam de exordiis, atque incrementis Ordinis S. Francisci in Urbe Mediolanensi eruditè digessit, Fr. Petrus Nicolaus Bonavilla (m), de Ordine suo ac Patria benemeritus.

Addere nunc liceat Epigramma in calce hujus Operis excusum, ut lepidi aliquid huic narrationi inspergatur. Pro more illorum temporum metrico elogio commendandus erat Auctor, cùmque illustrem Familiam sortitus foret, ipsa quoque in partem laudis trahi debuerat. Itaque Poëta (quicumque tandem ille fuerit, neque enim nomen exprimitur), ut ad primam usque mundi adolescentiam vetustam ejusdem originem deduceret, Chaim Adami filium Chaimæ Gentis stipitem fixit; censuit enim argutiam aliquam elucere in carmine posse, si impœnitentem Fratricidam, cum Nepote Pœnitentiæ Magistro conferret, atque hunc veluti indignabundum induceret, quòd Avum agnoscere deberet Chaim, in patrato scelere mendacem, obduratumque. Quid insulsius excogitari poterat? At hæc erat libido Scriptorum illius ætatis, fabulis ineptiisque tum solutas, tum strictas numeris orationes infarcire, ut augustiora Familiarum initia facerent, earumque radices in alta remotiorum temporum caligine collocarent. Paria figmenta insanæ adulationis in decursu videbimus. Sed jam accipe Carmen ipsum:

Si quem pœniteat scelerum, culpamque fateri
Aures Clavigeri Præsulis ante velit;
Non indignetur docti præcepta libelli,
Quique salutiferæ norma sit ampla viæ.

(h) Historia di Milano lib. III. cap. XXV.
(i) Pag. 57.

(l) Tom. X. fol. 17. edit. Rom. anni 1734.
(m) Pag. 66.

Quis credet? vetus abscondit sua crimina Chaim,
Culpam percusso Fratre negavit Abel.
Ex illo soboles Italas Chaima per oras
Crevit, & hos inter Bartholomæus erat.
Mundanas contempsit opes sub paupere dives
Francisco: nec Avum gaudet habere Chaim.
Quod Fratrem, dixit pater, occidisse negasti;
Ostendam culpam dissimulare nefas.
Et quo cuique modo præstet delicta fateri,
Si modo post ipsum sidera crimen amet.
Dixit ut hac: sacrum sibi confecisse volumen
Pergit, non parvâ scripta legenda morâ.
Turba coit, plenumque suæ sitibunda salutis
Dignum te, repetit, Bartholomæe librum.
Nec mora, Christophorus populum coiisse fidelem
Valdafer attenta protinus aure notat.
Et faturemus, ait, dignandis agmina votis,
Deque Rhatispona quin damus artis opem?
Civibus hinc nostris Mediolanoque potenti
Impressit magnum maximus auctor Opus.

ANNO MCCCCLXXV.

TYpographicæ artis beneficio ampla & commoda librorum fruges parata jam fuerat alendis Eloquentiæ, aliarumque omnium scientiarum studiis, cùm disseminata per omnes ferme Europæ Urbes præla, edendis in lucem insignium virorum Operibus insudarent; soli Altarium Ministri nobili hoc munere carebant, atque ob divina ad Aras celebranda mysteria, uti cogebantur liturgicis libris, quos aut ætas corrosisset, aut non sine magno dispendio novus calami labor describeret. Diutiùs non tulit eum hisce angustiis luctari Sacerdotes suos Mediolanensis Ecclesia; quocirca hoc anno egregiam curam suscepit subdendi torcularibus Zarotti Sacros Codices, qui *Missalia* appellantur, primaque ceteris omnibus exemplum dedit, ut facilè comparanda hac merce, Rectoribus ac Mystis enormes sumptus adimerent. Exemplar unum Missalium ritus nostri primævæ editionis Ambrosiana ostendit Bibliotheca, characteris & chartæ præstantia, iis, quæ præsenti ætate excuduntur, longè antecellens. Frons ejusdem raro per ea tempora ornamento insignitur, incisâ nempe tabulâ, quæ S Ambrosium stantem exhibet, pontificalibus vestibus indutum, & Planeta in acutum desinente. Dextera manu flagellum tenet, sinistrâ Episcopalem Crucem Vexillum explicantem, quo symbolo designatam arbitror ejusdem constantiam, Augustæ fœminæ minis iræque obluctantem, ut Catholicæ Fidei candorem, atque Ecclesiæ suæ jura, fremente licèt Cæsaris Aula, imperterritus propugnaret. Mitræ, quæ caput præcingit, tres impendent coronæ, Laureolas fortasse adumbrantes, quas diverso sanctorum Operum genere sibi eximius ille Antistes promeritus fuit; primam imponere æternus Pater, reliquas sustentare manibus videntur gemini Angeli, explicatis alis per aërem volitantes; lateribus adstant proprio nomine indicati hujus Ecclesiæ Defensores Sancti Protasius & Gervasius, palmam atque ensem ferentes; pone verò eandem paginam Annuncistæ Virginis incisa pariter effigies conspicitur, Angelicæ Salutationis verbis in Coronide duplicis arcus expressis. In hoc Missali præcipuè describuntur ritus omnes, quibus celebrari tunc solebant Ambrosiano more postremi tres dies sanctioris Hebdomadæ, atque ex iis discimus, perseverasse in Metropolitana Mediolanensi Ecclesia etiam sub exitum Seculi XV. antiquum institutum, quo Pueri, educati instructique à Scholarum Magistris, sacras obibant functiones, canebantque alternatim Responsoria in Choro. Siquidem ibidem præscriptum legitur: *Tunc minor Magister Chori, seu Scolarum, cantat primum versum solus in pulpito, stant in medio Puerorum .... Magister cum pueris respondet .... Unus Puerorum solus cantat priorem versum in pulpito* &c. Sublatum fuisse hunc morem à Sancto Carolo Borromæo inde arguo, quòd, cùm mentionem Puerorum reperiam in Missali edito anno MDLX., in altero anni MDXCIV. substitutos Pueris Clericos video. Citiùs abrogata fuit Missa de *Sancto Jobo*, quæ in hoc Missali legitur post Solemnitatem diei Pentecostes; in eo enim, quod emendatum, atque impressum Mediolani prodiit anno MDXXII. nusquam occurrit. Demum celebrem illam contra Gallos missam ob Victoriam Parabiagi, excusam ad calcem refert hic liber; eandem retinuere editores enunciati proximè Missalis, sed Gallorum nomine prorsus expuncto. Verùm quid de hujusmodi Liturgia sentiendum sit, consule eruditam Dissertationem Cl. Collegæ mei Nicolai Sormani, qui argumentum hoc egregiè illustravit, edito recenter libro *De Anathemate S. Ambrosii contra Gallos*.

Neque desiderari debuere sacri libri, qui *Breviaria* appellantur, ad quotidianas in Templis divinæ Psalmodiæ laudes Deo persolvendas. Christophorus enim Valdarfer, illos eodem hoc anno edidit, charactere ac charta nitidissimis. Verùm ne primus foret in hisce libris vulgandis, gloriam hanc occupaverant superiore anno Taurinenses Typographi Johannes Fabri, & Johanninus de Petro, impresso ibidem *Breviario Romano*. Liber iste Ambrosiani Officii, quem Valdarfer impressit, titulo ac præfationibus caret, statimque exorditur ab Hymno *Te Deum*. Nullæ in ipso aut è Sacris Scripturis, aut è Sanctorum vitis decerptæ lectiones occurrunt, diversoque prorsus ordine ab iis, quibus nunc utimur, in Psalmorum ac precum designatione procurrit; hoc enim beneficium inter cetera nobis præstitit immortalis memoriæ, divinique cultus amantissimus S. Carolus Borromæus, qui omnia ad sacras laudes Deo quotidie à Sacerdotibus offerendas spectantia, mira perspicuitate ad antiquum hujus Ecclesiæ ritum digessit, adhibito in partem nobilis curæ unà cum aliis doctis viris Petro Galesinio, in Ecclesiastica eruditione egregiè versato, cujus etiam sunt lectiones de vitis Sanctorum, quæ Breviario ejusdem Sancti Archiepiscopi jussu tunc edito insertæ, præsenti quoque ævo recitantur in eorundem Natalibus.

BONACURSIUS PISANUS.

Claruit per ea tempora non mediocri opinione eruditionis *Bonus Accursius*, seu *Bonacursius Pisanus*, Eloquentiâ, peritiâque græcæ etiam linguæ optimè instructus. *Pisani* nomen, non patriæ indicium, sed familiæ cognomen suspicari mihi aliquando ex eo licuit, quòd *Pisanorum* familia, ætate quoque nostra inter honestas Mediolanenses recenseatur. Dubium tamen omne diluit Philelphi Epistola (a) ad ipsum data anno MCCCCLXVII., in qua hæc scribit: *Ceterùm, quia tu Columbis his delectaris, quos à Nobilitate patriæ tuæ Pisanos vulgò nomi-*

(a) Lib. XXVIII. fol. 193.

minant, par sibi unum apud me servatur. Nibilominus Mediolani Bonacursius moram egit diuturnam, A & rem literariam constanti labore promovit, celebrioribus veterum Auctorum operibus emendandis, edendisque in lucem semper intentus. Præceptorem habuit Franciscum Philelphum; id enim ipse met testatur in Epistola prævia ad *Valerii Maximi librum de Dictis, & Factis* hoc anno Mediolani impressum, in qus hæc leguntur: „ Videmus Plutarchum Cheronensem apud Græcos, quem vir utriusque linguæ peritissimus, ac nullius doctrinæ ignarus Franciscus Philelphus Præceptor meus traduxit ad nostros, magno ab eruditis omnibus haberi in pretio. „ Inde verò inter illos summum amicitiæ fœdus coaluit, ut docent Epistolæ plures, quas ad Bonacursium Philelphus conscripsit. Antequam in hac B Urbe domicilium statueret, Oratoriam artem professus est publico in gymnasio, nobilesque adolescentes erudiendos suscepit, quos Philelphus memorat, (b) eidem affluentiam discipulorum exoptans. Quo autem in loco latinas literas doceret, adnotatum non vidi, Ferrariensi fortasse in urbe gymnasium aperuit; ibidem enim editas fuisse ejusdem animadversiones in C. Julii Cæsaris Commentaria anno MCCCCLXXIV. refert Orlandus (c), hujusque rei in Philelphi Epistolis lumen aliquod elucet, in quibus Pisces majores Padi, vulgò *Sturiones*, Bonacursii dono, à se receptos enunciat. Demum post annum septuagesimum tertium illius seculi Mediolanum profectus, invitante eodem Philelpho (d), in Urbe quoque nostra literarium ludum aperuit; Id enim conjicio ex Epistola Joh. Francisci Marliani, præfixâ C libris Conviviorum ejusdem Philelphi, & datâ Ticini, anno MCCCCLXXVII., quæ sic incipit: „ Cupio jamdiu, ut nosti Francisce mi Philelphe, & videre, & legere libros, quos edidisti Conviviorum Mediolanensium; acceperam enim ab aliquibus, sed in primis à disertissimo Præceptore meo *Bonacursio Pisano* maximè in hujus compositione codicis, tui vires ingenii declarasse. Verum &c. „ Quidquid tamen sit, ad locupletandam rarioribus libris literariam Rempublicam totum se contulit, ac primò vulgavit *Isagogicum libellum* Augustini Dati Senensis, qui totus selectis floribus decerptis ex Ciceronis libris, & Orationibus constat, hujusque editionis rationem reddit Bonacursius in Epistola ejusdem fronti præfixa, inquiens: „ Neque enim nostræ tempe- D statis viri, qui facundia clarent, negligendi sunt; sed eò majore habendi in laude, quò laboribus suis ceteros ad eloquentiam comparandam faciliùs conducunt. „ Sanè quantum Augustinus Datus Oratoria, & Philosophica facultate polleret, illius opera primùm Senis edita anno MDIII., ac postmodum Venetiis MDXVI. dilucidè ostendunt; id autem commemoravi, cùm iisdem nonnulla, quæ ad nos pertinent, interserantur, Orationes nempe ab ipso habitæ ad Duces per id tempus Mediolano imperantes. Huic libello *Bonacursius* adjecit *Laurentii Vallæ Elegantias*, non quidem omnes, sed selectiores, quas idcircò appellavit *Vallæ adipem frugaliorem* in Epistola iisdem apposita, & ad calcem unà cum aliis hujus Scriptoris edenda. Id autem omne in gratiam præcipuè Filiorum *Cichi Simonettæ* adornavit, ut in Oratoria E facultate faciliùs solidiùsque proficerent.

Imprimendos deinde curavit *Ovidii Metamorphoseon* libros; qua in re quid ipse præstiterit, ut nobilior editio post Romanam Andreæ Aleriensis Episcopi, & Bononiensem pararetur, in Epistola prævia compertum facit his verbis: „ P. Ovidium Nasonem Metamorphoseon meâ operâ correctum, atque emendatum, imprimendum curavi. Verùm cùm diligentiùs quærerem quæ prisci Scriptores literis mandaverunt, incidi in Cœlium Firmianum Lactantium Placidum, qui in Statii Thebaida scripsit, Virum meâ sententiâ & diligentissimum, & disertissimum, & qui in fabulas ejusdem Poëtæ commentatus est. Cujus ego ingenium non potui equidem non mirari; nam incredibili quadam brevitate fabulam quamque complectitur, & interpretatur. Quæ omnia ita in hoc opere inserui, ut nimiam pulchritudinem præseferant &c. „ In hoc tamen lapsus est Bonacursius, quòd Commentaria in Statii Thebaidem tribuerit Cœlio Firmiano Lactantio, qui temporibus Constantini Magni Nicomediæ Rhetoricam docuit, cùm Auctorem illa habeant alterum Lactantium nomine Placidum, ætate posteriorem Boëtio, & Sedulio, quos citat, quamvis revera antiquissimus & ipse sit, quemadmodum optimè animadvertit Fridericus Lindenbruch in admonitione ad Statii opera, edita Parisiis anno MDC. Novo etiam ornamento editionem hanc auxit Bonacursius, Ovidii nempe vitâ ab ipso collectâ.

Historiæ Augustæ Scriptores, quos anno MCCCCLXV. Mediolani editos propugnavi in Prolegomenis, lucem hoc anno iterum videre cum additamentis Bonacursii Pisani; curavit enim, ut ipse ait in calce Epistolæ præviæ, imprimendos Auctores omnes, qui à Julio Cæsare ad Justinum Constantinopolitanum usque, vitas ac res gestas brevi compendio complexi sunt. Itaque antiquis hujus Historiæ Scriptoribus addidit Eutropii de Romana historia libros X., & Pauli Diaconi libros VI., quos à se diligenter perlectos, atque accuratissimè emendatos testatur. In fine sequitur vita Svetonii ex Domitio Calderino, & Sicco Polentone, cum Ausonii Carminibus. Hunc librum, aliosque omnes superiùs memoratos, editosque anno præsenti dicavit *Cicho Simonetæ Equiti aurato, ac Ducali Secretario*, quem propitium Auspicem nactus, fortunarum etiam omnium suarum Auctorem grata commemoratione testatur.

Quando autem hic mentio incidit præstantissimi hujus viri *CICHI SIMONETÆ*, non abs re erit aliqua innuere, non ita facilè ex historiis petenda, quæ præclaram ejusdem indolem, & pronum semper animum ad sovenda patrocinio ac beneficiis studia literarum ostendunt, atque ideo ejus nomen illustrius gratiusque posteris reddent. Ortum illius Majores duxerant *Cacursi* in Calabria, ut in sua *Pantopologia Calabra* testatum facit P. M. Elias de Amato, verbo *Cacurium*. De ejusdem familia nullum nobilius elogium desiderandum crediderim, quàm quod Franciscus Philelphus Epistolam dirigens ad Johannem Jacobum, Cichi filium, in hæc verba conscripsit (e): „ Non es nescius, Simonetas tuos, viros optimos & præclaros, jam annos circiter sexaginta, magna cum laude apud Sfortianos Principes assiduè versatos in hanc usque diem non dignitate minus, & gratia ceteris omnibus, quàm fide integritateque præstitisse. „ Data est hæc Epistola anno MCCCCLXXII.; proinde verò, cùm à sexaginta jam retro annis virtus & nobilitas præstantissimæ hujus stirpis eluxisset, apud hos insignes copiarum Ductores, metiri quilibet potest claritatem generis, à quo spiritus digni Principum benevolentiâ in Nepotes derivarentur.

Profectus inde in hanc Urbem Cichus, Francisco Sfortiæ Patri, & Galeatio Mariæ filio Mediolani Principibus acceptissimus fuit, tantaque fide atque observantia erga illos se gessit, ut unus propemodum à consiliis esset, remque omnem amplissimæ hujus ditionis summo penè auctoritatis imperio moderaretur. Imò sublato, Conjuratorum perfidiâ, postremo hoc Duce, Tutor unà cum Principe matre datus infantulo Successori, in eo gravissimo nutantis principatus periculo, singulari adeò dexteritate prudentiâque publica negotia administravit, ut in illius ferme unius laudem cesserit restitutus rebus turbulen-

(b) Epist. lib. XXX. fol. 208.
(c) Origine della Stampa pag. 268.

(d) Epist. lib. XXXII. fol. 224.
(e) Epist. lib. XXXV. fol. 250.

lenissimis ordo, & firmata sedatis tumultibus pacis tranquillitas. At hæc fusiùs enarrata legi possunt in Corio, aliisque Historiæ Mediolanensis Scriptoribus; Quod ad rem literariam attinet, id unum proferre satis foret, certatim confluxisse ad Cichum, tanquam ad alterum illius ætatis Mecœnatem, quotquot in hac Urbe excellentia doctrinæ facundiæque laude florebant; Bonacursium Pisanum jam vidimus in hunc unum oculos intendisse, ut æquum literariis suis laboribus æstimatorem, atque Patronum deligeret. Boninus quoque Mombritius præcipuum illud curarum suarum opus, adhuc raritate & pretio venerabile, vitas nempe Sanctorum alphabeticè digestas, ac gemino prægrandi volumine comprehensas, honestatum voluit illustri Simonetæ nomine fronti inscripto, eundem non tam arbitrum belli pacisque, quàm literarum Præsidium stricto metris encomio deprædicans. Quot Epistolas ad ipsum dederit Franciscus Philelphus, græcæ latinæque eloquentiæ præstantiâ clarissimus, cuilibet earundem Elenchum percurrenti, in impresso Venetiis codice obvium est discere; In iis autem, quanta comitate amoreque bonas artes virosque literatos Cichus complecteretur, passim Philelphus posteros monet. Inter cetera Auctor ille profitetur, se ad hunc nobilem virum veluti ad aram salutarem in rei domesticæ angustiia confugisse, nec irrisis votis; Siquidem cùm aliquando inopiâ premeretur, nec apud Principem quidquam proficerent preces, Cichus spontanea largitate, splendidoque animo uberem alimoniæ copiam ad Philelphum dono miserat, adjecta etiam non vulgari pecunia, ut ipsemet grata Epistola ad eundem scripta (f) memorat inquiens: „ Darem equidem hanc in rem literas ad te pluri„ bus, ni vererer visum iri quibusdam, id ob eam „ rem à me fieri ob plurima in me tua & maxima „ beneficia, utpote qui nunquam defatigeria me pul„ cherrimis donis quotidie cumulare. Dedisti ad me „ antea semel & iterum cum alia munuscula, tum „ etiam non vulgarem pecuniam. In præsentia verò „ cùm accepisses me cibi potusque inopia non me„ diocriter premi, quoniam quæ mihi mei muneris „ præmia constituta fuerant, non dissolverentur, non „ mediocrem vim & vini & tritici ad me misisti do„ no. „ Ne autem soli Philelpho reservata hæc beneficentiæ amplitudo videri possit, juvat in laudem tanti viri exordium prædictæ Epistolæ huc transferre. „ Nisi ego te, mi Ciche, non diligam solùm, sed „ & colam & observem, sim planè accusandus in„ gratitudinis, idque cum aliis permultis. Cui enim „ non ades in tempore, non studes, non benefacis? „ Es tu profectò egregia quadam incredibilique vir„ tute, ut ea sanè tanta, quanta conferendum tecum „ novi alium neminem. Non enim ea in te adum„ brata est inani quapiam, atque simulata bonitatis „ imagine, sed expressa penitus & perspicua, fir„ missimisque nitens atque hærens radicibus. Quo „ fit, ut omnia tibi Deus in dies magis, magisque „ fortunet, & ita fortunet, ut præstantiæ tuæ ma„ gnitudine, superata invidia, & ameris ab omnibus, „ & admirationi habearis. „

Neque liberalitas tantùm, aut summa Cichi auctoritas in causa fuit, ut Eruditorum cœtus frequens eidem adstaret, nominisque famam longè protenderet. Validius amori omnium incitamentum fuere eximiæ animi dotes, ac præcipuè singularia doctrina, qua mirè excultus, accedente etiam plurium linguarum peritia, teste Morigia (g), supra ceteros eminebat. Inter Codices manu exaratos Bibliothecæ Ambrosianæ extant Epistolæ Petri Candidi Decembrii, celebris per ea tempora Scriptoris, earumque non paucæ numero ad Cichum diriguntur, hoc titulo ferè semper inscri-

(f) Lib. XXXIII. fol. 131. à tergo.
(g) Historia di Milano cap. XLIII. pag. 684.
(h) Epist. CXIII. (i) Epist. CXXI.
(l) Epist. CLXXXIII.

A ptæ *Cicho Simonettæ Viro Doctissimo*. Testes autem conceptæ summæ opinionis de illius præstantia in literis, sunt libri, quos à se elucubratos, Cichi judicio Decembrius subdebat. Numero LX. ejusdem Epistolarum, quæ adhuc ineditæ sunt occurrit Diodori Siculi sextus decimus liber è græco ab ipso translatus, ad Cichum missus, ut de illo pro sua in græco idiomate peritia sententiam ferret; alibi (h) metricum suum opus eidem offerens hæc subjungit: *Tu si versus meos trutinæ imposueris, memento altera ex lance fidem ac simplicitatem meam ponere, sic enim minoris ponderis habitura sunt errata mea*; Demum (i) Aristotelis partem è græco traductam; Res gestas Francisci Sfortiæ ab origine ejus usque ad pacem ultimò cum Venetia factam, brevi & emendatissimo

B opusculo descriptas (l), (ut alia sileam) sapienti Cichi examini perpendenda committit. Imò cùm aliquod insurgeret literarium dissidium, Cichum veluti Oraculum utraque pars consulebat. Id contigisse inter memoratos Scriptores ex impresso codice Epistolarum Philelphi, & manuscripto Decembrii colligo. Conscripserat iste poeticum quoddam Eulogium in laudem clarissimæ Virginis Luciæ Sfortiæ. In eo nonnulla reprehendenda adnotavit Philelphus, ejusdem hostis acerrimus; præcipuè verò improbandum censuit, quòd Franciscum, Luciæ patrem, appellasset *Ligurum Ducem*. Itaque scripsit ad Cichum, castigationum suarum momenta exponens (m), atque ad hanc postremam fulciendam inquit: *Urbem Mediolanum non in Liguribus, sed in Insubribus si-*

C *tam esse*. Non segnia fuit Decembrius ad repellendam injuriam, prolixam & ipse ad Cichum epistolam scribens, qua veterum recentiorumque Auctorum testimoniis causam suam tuebatur (n); nec una contentus, alteram dedit (o) ad uberiorem dictis suis lucem affundendam. Cui palmam Cichus contulerit, codices silent; perspicuè tamen hinc discimus, præclara in existimatione sapientiæ apud doctissimos sui temporis viros habitum illum fuisse.

Dolendum quidem est, insignem hunc Equitem adversæ fortunæ ludibriis succubuisse, raptum, ut omnes norunt, in carcerem, ac securi percussum, invidiæ præpotentis libidine; direptam etiam domum, populata prædia, filios per orbem terrarum sparsos dolet coævus Fulgosius (p). Sed immeriti funeris

D ornamentum fuere Bonorum omnium lacrymæ, ac testes publici amoris Inscriptiones sepulchro appositæ, quas Corius refert (q); Ejusdem autem posteritas nostræ Urbi redonata, in Ecclesia Romana, in Foro, in Castris, in Aulis splendidissima semper floruit, vigetque adhuc in Comite *Antonio Simonetta*, qui acceptum à magno Avo hereditarium erga literas amorem, instructa domi divite Bibliotheca, admissisque ad frequentes eruditos congressus viris Nobilibus, humanissimè ostentat.

Redeo jam ad Bonacursium, qui postquam expoliendis insignium Auctorum latinis Operibus plurium annorum labores impendisset, ad græca quoque in lucem edenda studium convertit. Igitur anno MCCCCLXXX. *Compendium octo orationis partium*

E Constantini Lascasis, quod græcè tantùm legebatur, latino quoque idiomate expressum vulgavit, illudque *Julio Pomponio*, Viro Clarissimo nuncupatum voluit, præfixâ operi Epistolâ ex hac Urbe datâ, in qua inquit, opera studioque suo effectum esse, ut Venerabilis, & græcè ac latinè doctissimus *Johannes Monachus Placentinus* Erotemata hæc Lascasis in latinum transferret; ita enim iis, qui græcæ literaturæ peritiam assequi optabant, rem perutilem se facturum arbitrabatur. *Esopi* etiam *vitam & fabulas* Mediolanensibus prælis subdidit, adjecta interpretatione *Rynucii Thettali*, viri docti & diserti, ut idem Bonacur-

(m) Epist. lib. XVI. fol. 120.
(n) Epist. CX. (o) Epist. CXXXI.
(p) Lib. VI. de humanis cas. ac fortunæ variet. prope fin.
(q) Hist. Mil. ad an. 1480.

nacursius testatur in Epistola ad *Johannem Franciscum Turrianum Ducalem Quæstorem*; Quin imò ratus, ne hoc quidem beneficio satis consultum commodo Juventutis, alteram molitus est editionem, quam eidem Turriano dicavit, hæc scribens: „ In superiore codice, ut nosti, imprimi curavimus Æsopi „ fabulas græcis & literis, & verbis &c. Nunc verò „ quo major liberis tuis ac facilior aditus sit ad „ utramque linguam & græcam, & latinam, quasdam *electiores fabulas*, quæ in communi sunt nostrorum hominum usu, ita singillatim in eisdem „ paginis informari curavimus, ut in eodem latere „ habeatur ex dextera parte græcus, ex sinistra autem latinus sermo. Hoc enim pacto verbum quasi „ verbo respondebit, sine longa inquisitione.

Lexicon item *Græco-latinum* in lucem protulit, præclarissimo charactere, sed absque Loci, temporis, & Typographi indicio, procul dubio tamen in Urbe Mediolanensi; id enim apertè docet præcedens eidem Epistola, quam *Bonus Accursius Pisanus Viro Literatissimo, ac gravissimo Johanni Francisco Turriano, Ducali Quæstori inscribit*. In ea postquam græcæ linguæ, ac Lexici ad eam addiscendam, percipiendamque veluti manu ducentis, necessitatem exposuit, Auctorem prodit, curamque omnem ab ipso adhibitam, ut explanato per disposita passim præcepta tramite quisque incederet, atque in apicem græcæ Literaturæ, nullo alio Præceptore indigens, eniteretur. Ait igitur: „ Fateor equidem „ cum alios quosdam, tum Constantinum Lascarim „ nostrum illum, de significatis verborum pulcherrima „ præcepta tradidisse; Defecisse autem in quibusdam „ etsi admodum paucis: quoniam non omnino calleret nostram latinitatem. Verùm modò post illum, „ oblatus nobis est Frater Johannes Crastonus Placentinus Carmelitanus, vir profectò meâ sententiâ cum græcè, atque latinè peritissimus, tum „ moribus excultus gravissimis, atque sanctissimis, „ in cujus ore nullum mendacium inest, nulla vanitas. Is cùm intelligeret, quæ latino sermoni necessaria admodum essent, vidissetque quæ & à Constantino Lascari, & ab aliis quibusdam in medium „ elata forent, non dicam inconsideratè, sed minus „ eleganter & propriè; voluit pro sua bonitate tantu errori occurrere, & ea omnia emendare, quæ „ non emendatè ac dilucidè tradita judicasset. „ Prosequitur inde methodum regularum in hoc libro servatam singillatim indicare; ac demum Epistolam claudens hæc ad Turrianum scribit: „ Ego autem „ operam dedi, ut hæc præcepta, itaut dixi, in „ ordinem redacta imprimerentur, quo non solùm „ in hac felicissima patria, sed per universam Italiam „ nomen tuum, quod per se splendidissimum est, „ diffunderetur, omnesque tibi agerent gratias immortales, cujus ductu atque auspiciis tanta utilitas unicuique esset oblata. „ Neque hic diligentia amorque studiorum Bonacursii quievit. Alterum literis beneficium paravit, Mediolanensibus typis committens *Vocabularium Latino-græcum, ut per ordinem latini Alphabeti*, quemadmodum ipse ait in Epistola prævia, *omnia ferme verba, quæ in usum communem cadunt vel Oratorum, vel Poëtarum, quo pacto græcè interpretari debeamus, in medium sint prolata; nam si pulchrum est græca vocabula exponere latinè, quanto esset pulchrius quæ latina sunt, per græca verba reddere dilucidiora?* Huoc etiam laborem susceperat Johannes Monachus Placentinus, eumque meritis laudibus celebrat Bonacursius, dicans hunc librum *Clarissimo viro Antonio Bracello Jurisconsulto primario, ac Ducali Senatori*.

Usque ad annum MCCCCLXXXV. protractam à Bonacursio nobilem curam locupletandi literario censu studia Mediolanensis juventutis invenio; eo enim anno *Epistolas Familiares Ciceronis* edidit, Hubertini Clerici Crescentinatis Commentariis illustratas, dicavitque Mecœnati suo *Johanni Francisco Turriano*. Ad calcem legitur Epistola ejusdem Hubertini ad Bonacursium data, cujus initium non abs re erit hic referre, cùm ea, quæ hucusque diximus de egregio hoc viro, veluti complectatur. Ait igitur: „ Cùm jam multos & eosdem utiles libros, vir eruditissime Bonacursi Pisane, operâ tuâ imprimendos „ curaveris, non contentus ea, quam jam plurimis labore tuo utilitatem attulisti, cupiens & in dies majorem afferre, sæpenumero me hortatus es, ut quæ „ inter legendum interpretandumque idoneos romanæ linguæ auctores optima & probatissima adnotassem, ea tandem ad studiosorum hominum utilitatem ederem &c. Tibi plurimum debuit studiosa „ juventus, quòd me ad hunc laborem impulisti ejus „ causâ, cui & ingenio tuo, & labore assiduè consulere studes, non modò latinos, verùm etiam & „ græcos codices ita in medium afferens diligenter „ impressos, ut jam nemo possit, qui non discat, „ nisi negligentiam suam accusare &c. „ Post hunc annum nihil offendi Bonacursii studio emissum in lucem, adeòque suspicari licet, illum, aut ferali teterrimæ luis, tunc per Urbem nostram grassantis, morbo consumtum, aut eludendi periculi solicitudine abreptum in patriam remeasse. Quicumque tamen ejusdem exitus fuerit, perenni apud nos dignum memoria, ob auctam Mediolanensis Civitatis gloriam, nemo inficiabitur; cùm illius ope industriaque id laudis accesserit prælis nostris, ut in adornandis Lexicis utriusque simul linguæ, græcæ & latinæ, ceteris omnibus exemplo præiret.

JOHANNES CRESTONUS.

Neque dimittendum reor insalutatum *Johannem Monachum Placentinum*, cujus diligentissimi labores tot nobis emolumenta in re literaria peperere. Præclaram memoriam, quam de illo posteris prodidit Trithemius, suæ Carmeliticæ Bibliothecæ inseruit Petrus Lucius (r); in hunc autem modum Elogiû conscripsit: „ Jo. Placentinus, vir undequaque doctissimus, Theologus & Rhetor celeberrimus, ingenio promptus, & „ disertus eloquio, græcæ ac latinæ linguæ peritissimus, quippe qui multa eleganter traduxit, fertur „ complura scripsisse opuscula, quibus nomen suum „ immortalitati consecravit, è quibus vidi dumtaxat „ *Vocabularium græcum*, opus profectò utile & necessarium; Extat ejus & aliud volumen minus, „ ubi latinum Græco præponitur. Ad Lodovicum „ Donatum Episcopum Bergomensem è Græco Psalterium de verbo ad verbum proprissimè transtulit, „ quod opus nemo dignè laudare sufficit, in qua „ græcam translationem præmisit Literis græcis, & „ suam subnectit latinis; Epistolas & plures elegantes ad diversos composuit. Alia quoque multa „ scripsisse dicitur, quæ ad notitiam meam non venerunt. Claruit sub Innocentio Papa Octavo, & „ credo eum adhuc vivere. „ Hinc discimus non incongruum esse, usque ad extremos Seculi XV. annos Placentini hujus vitam productam opinari, cùm anno MCCCCXCII. Trithemius hæc scriberet. Multò tamen antea singularis doctrinæ famam Johannes Placentinus sibi jam comparaverat; viden enim *Masellum Veniam Beneventanum*, cùm novam Operum S. Ambrosii collectionem edendam Mediolani adornaret, in dubiis rebus ad Monachum hunc tanquam ad Oraculum confugisse. Hærebat anceps Masellus, num liber ille Sanctissimi Antistitis nostri, qui passim *Hexameros* appellatur, inscribendus potiùs esset *Hexaemeron*, cum secundo *e* aspirato, atque hanc postremam vocem amplectens rationem reddit in prævia Epistola ad *Ambrosium Coranum Eremitanæ Religionis S. Augustini Generalem Vicarium*; inquiens: *cùm de illa dubitarem, virum & latinarum, & græcarum literarum peritissimum Johannem Placentinum Mo-*

Dd

(r) Pag. 53. Flor. 1593.

Monachum consului, ab eoque, quæ infra subnectam, perdidici. Sanè eandem inscriptionem *Exaemeron* in nova S. Ambrosii Operum editione Maurini Monachi retinuere. Quo anno in lucem prodierit hic Maselli labor, colligi nequit ex codice impresso, qui omni caret adnotatione temporis, loci, & Typographi; cùm tamen dicatus sit *Ambrosio Corano*, seu *de Cora*, cui, anno tantùm MCCCCLXXVI. demandatum fuit munus Generalis Vicarii, quique in ea dignitate diu non perstitit, sequenti anno in Generalem Ministrum delectus, quemadmodum ad eos annos refert Aloysius Torellus in *Sæculis Augustinianis*, manifestum fit tempus editionis hujus Mediolanensis; simulque elucet, quanta etiam per illam ætatem opinione doctrinæ floreret Monachus Placentinus.

Familiæ cognomen siluere Scriptores, cœnobiticæ tantùm vitæ titulum ejus nomini addentes; memoratus Lucius (f) conjecturæ locum fecit inquiens, se non abhorrere ab eorum opinione, qui asserunt hunc Johannem Placentinum eumdem esse, qui ab aliis vocatur *Jo. Crestonus*; mihi pro certo est hoc illi verè cognomen fuisse, siquidem Joseph Falconus, & ipse patriâ Placentinus, in suis Carmelitani Ordinis Chronicis italicè scriptis, & Placentiæ editis (t) de illo agens inter illustres Carmelitanos Doctores, *Crastonæ* familiæ hunc Johannem adscribit. Idem confirmatum videmus testimonio Bonacursii Pisani in Epistola præfixa Lexico græco-latino, cujus fragmentum paulò ante dedimus; eodem enim Monacho Interprete utens in græcis libris, quos latinè reddisos in lucem edebas, hæc clarè scribit; oblatus nobis est Frarer *Johannes Crastonus Placentinus Carmelitanus*. Qua in Urbe studia coluerit, quove Præceptore tantum profecerit *Crastonus* in utriusque linguæ tum græcæ, tum latinæ peritia, indicatum minimè reperi; id certè in peculiarem ejusdem gloriam vergit, quòd Philelphus neminem præter se ipsum in literis præcipuè Græcis præstantem existimans, Johannem Crastonum summè commendaverit, teste Bonacursio, qui hæc scribit in Epistola ante Vocabularium latino-græcum: *Non mediocri laude mihi dignus visus est Vir profectò, vel ipsius Philelphi sententia, cui neminem antepono, & eruditus & eloquens in primis Johannes Monachus Placentinus*. Nobilius monumentum est, quod de hujus viri celebritate impressum reliquit *Jacobus Crucius*, seu *Crucejus*; etenim cùm græci Callimachi Hymnos in exametros versus transtulisset, dicans eosdem Magnifico ac Nobilissimo Equiti *Galeatio Vicecomiti*, prope finem Epistolæ ita loquitur: „ Ceterùm cùm ipse mecum reputo, cum quibus ista contulerim, Demetrio scilicet ac Jano Placentino Monacho, viris „ nunquam satis laudatis, eosque hæc nostra probasse, his veluti præsidiis munitus livorem facilè „ despicio. „ Porrò non modica hæc laus est, quòd Johannem Placentinum, parem doctrina Crucejus fecerit Demetrio Calcondylæ, qui in Græcia natus insignem per ea tempora in utraque lingua præstantiæ famam adeptus fuerat. Antiqua ista editio, nullo anni, Urbis, & Typographi indicio signata, in Ambrosiana Bibliotheca asservatur; quando verò hunc Monachum poëtica etiam laude claruisse Trithemius affirmat, censeo inopportunum non esse Epigramma ejusdem subjungere, quod in fronte prælaudati libri sic jacet:

Janus Monachus Placentinus in Hymnos Callimachi.

Carmina Battiadæ laudes complexa Deorum
Perlege, Callimachi perlege Lector opus.
Sed quis de Lybiæ nostras advexerit oras
Nosse cupis, non est dicere difficile:
Nam genus Auctoris, patriam, nomenque docebo,
Nec facient longas carmina nostra moras.
Crux genus Auctoris, patria est Felsina, Jacobus
Nomen, habes Lector sandide quidquid ames.

Enumeratum vidimus à Trithemio inter opera Johannis Crastoni Monachi *Psalterium* è græco in latinam linguam accuratissimè traductum. Hujus exemplar unum vidi, Mediolani impressum anno MCCCCLXXXI., præviamque Epistolam ad Lodovicum Donatum Episcopum Bergomensem transcripsi, ad calcem præsentis historiæ recudendam. In ea adnotantur quamplura emendata, quæ in Psalterium à S. Hieronymo è græco in latinum conversum, audaciâ Sciolorum irrepserant, simulque inseritur præclara laus Ecclesiæ Ambrosianæ, quòd nempe in Canonicis horis Psalterio utatur sincero, & quàm maximè græcis codicibus consentiente. Torsit non parum ingenia vocum diversitas, quibus Psalmi Davidici, qui à nobis recitantur, à Romanis dissentiunt. Putavere aliqui Ambrosianos Mystas uti versione LXX. Interpretum; alii in ea fuere opinione, Psalterium nostrum ex versione, quæ *Italica* vocabatur, quamque ante S. Hieronymum universa Latina Ecclesia usurpabat, fuisse desumptum, atque in hæc tempora continuatum. Id animadvertere sibi visus est Petrus Galesinius, consciumque per Epistolam fecis Sanctum Carolum Borromæum. Johannes Crastonus alteram sententiam protulit, scilicet in Ecclesia Ambrosiana retentam fuisse genuinam S. Hieronymi translationem; ita enim ad Bergomensem Episcopum scribit: „ Unum te Præsul memorande „ ignorare nolo, Psalterium, quod Ambrosianum „ dicitur, in paucis, imò in nullis à græco discrepare. Cantica, quæ sex sunt, omnino græcia similia, nostris omnino dissimilia. Propterea Hieronymi ea potius dicenda est translatio, ut vir „ quidam fide non indignus mihi affirmavit. „ Quid in hac re decernendum sit, non vacat expendere; interim non ingratum erit Ecclesiasticæ eruditionis cupidis integram Galesinii Epistolam, quam proximè innui, è manuscripto Italico, hîc latinè conscriptam subjicere.

Ill.me & Rev.me Dñe Dñe Col.me

„ Vidi transactis diebus Bibliothecam Specianorum (Nobilium Papiæ civium), quæ admodum locuples jam fuit, ut conjicere potui ex libris, qui adhuc supersunt. Inter alios ibidem inveni Psalterium quinque editionum. Tres adornavit S. Hieronymus, primam instante Summo Pontifice Damaso; alteram precibus Sophronii, illius amici; tertiam pro Ecclesiis Galliarum, quæ ideo appellata fuit *Psalterium Gallicum*. Reliquarum duarum editionum una illa est, quæ dicitur *Psalterium Conciliatum*, eâque Ecclesia Romana nunc utitur, ita vocatâ ob conciliationem, quam præsefert, Græci & Hebraici textus; secunda est vetus illa, quam ante S. Hieronymum, & Papam Damasum adhibebant Ecclesia Romana, Africana, omnesque aliæ Ecclesiæ Latinæ. Hæc editio consilium fuit ipsius S. Hieronymi, ne in aliquo immutaretur; illam conferens cum Psalmis Ambrosianis, inveni eandem esse, qua utitur Mediolanensis Ecclesia. Id notum esse volui Dominationi Vestræ Illustrissimæ, quæ procul dubio non modico afficietur solatio, cùm videat traductionem Psalmorum Ambrosiani ritus, esse illam antiquam, adhibitam ab universa Ecclesia, atque omnibus iis Patribus latinis, qui S. Gregorium præcessere, cujus ætate Ecclesia Romana, deserens veterem edi- „ tio-

(f) Loc. cit.

(t) Anno 1595.

„ tionem , uti Psalmis cœpit *Psalterii conciliati*. „ Hanc deferens notitiam manus deosculor Domin. „ V. Illustriss. & Reverendiss. eique à Deo precor „ ad omnium beneficium vitam diuturnam .

„ Mediolani nono die Octobris MDLXVII. (u)

Humill. & Perpetuus Servus
Petrus Galesinius.

Quincuplex hoc *Psalterium* Ambrosiana servat Bibliotheca , absolutum Parisiis anno MDVIII. editumque castigatius quinque post annis . Ibidem leguntur tres Hieronymi editiones , *Gallica* , *Romana* , *Hebræa* , simulque *Vetus* , & *Conciliata*, sed mihi Ambrosianos Psalmos cum ea, quæ *Vetus* dicitur , conferenti, compertum fuit, adhuc in pluribus dissentire. Nonnulla etiam *Jacobus Fabri* Stapulensis in Præfatione ad idem Psalterium adnotavit , quæ Galesinii Epistolæ conformia non sunt . Itaque verisimilior mihi ea opinio videtur , quam Augustinus Calmetus protulit, Dissertationem instituens *in Vulgatam*; Loquens namque sub initium de versione *Itala* , seu *Italica* , quæ ante S. Hieronymum *communis* erat in Ecclesia, quamque nunc *veterem* appellamus , inquit : „ Quod „ canitur Psalterium in Ecclesia Mediolanensi , nec „ vulgatæ nostræ , nec veteri Italicæ congruit ; sed „ versio est alia, ad Romanam magis, quàm ad vul„ gatam accedens . „ Quis autem Auctor fuerit antiquæ hujus versionis , qua utitur Ecclesia Ambrosiana, indicare non licer ; cùm S. Augustinus apud eundem Calmet ista scribat : „ Qui Scripturas ex He„ bræa lingua in Græcam verterunt , numerari pos„ sunt ; Latini autem Interpretes , nullo modo . „ At de his satis , cùm ista discutere pro dignitate, Historiæ hujus Literariæ institutum minimè patiatur. Joh. Monachi Placentini nomen magni fecit etiam Baptista Mantuanus , ad eum dirigens Elegiam (x), venustate atque eruditione refertam , cujus hoc est initium :

Vade Calestani visure cacumina montis ,

Vade bono auspicio , sed meliore redi &c.

(Calestanus Mons ab Urbe Parmensi sexdecim mille passibus distat , ad flumen Parmam assurgens , saluberrimo aere , atque loci amœnitate jucundissimus). Nullum tamen aliud illustrius Elogium desiderandum reliquit Joseph Falconus , qui in Chronicis memoratis, insignis hujus viri mentionem claudit, asserens Johannem Crastonum , ob vitæ integerrimæ sanctimoniam , famamque doctrinæ excellentis, gloriam fuisse Nobilissimi sui Cœnobii Carmelitani Placentiæ .

VINCENTIUS BANDELLUS.

Omitti etiam nequit *Vincentius Bandellus* , qui hoc anno Mediolani edidit Opusculum *de Veritate Conceptionis Beatæ Mariæ Virginis* . Siquidem in Mediolanensis tunc Ditionis Oppido, *Castronovo* appellato, Dertonensis Diœcesis , natus educatusque , peculiari ad nos titulo spectat ; imò cùm in hac ipsa Urbe moram diutiùs traxerit , ac præclarum doctrinæ atque integritatis specimen dederit , recensendus est æquo jure inter eos , qui non tam Literariæ Reipublicæ , sed etiam hujus Metropolis gloriam cumulavere . Sanè Religiosi Alumni S. Dominici , Cœnobium Mediolanense S. Mariæ Gratiarum incolentes , dignum eum censuere , cui exculpta in marmore effigie , inscriptoque aureis characteribus lapide , perpetuum conderetur monumentum . Siquidem cùm sacræ illius Familiæ regimini addictus summa floreret probitatis , & sapientiæ commendatione , gratiam amoremque Ludovici Mariæ Sfortiæ Mediolani Ducis sibi adeò conciliavit , ut eundem in Moderatorem conscientiæ suæ delegerit , atque amplissimo donaverit munere , prædiis nempe *Sfortiadæ* , quæ in Viglebanensi agro, ad captandum venatioois oblectamentum , magnificis Ædibus exornata, olim Principum Sfortianorum delicium fuerat , nuoc verò alendis in Mediolanensi memorato Cœnobio Religiosis Viris præcipuam annonæ partem constituit. Id omne complectitur Inscriptio , quam iidem Patres in perenne grati animi sui testimonium paucis ab hinc annis incidendam curavere in hæc verba :

REV.mo PRI VINCENTIO BANDELLO
DE CASTRONOVO AD SCRIPIAM
ORD. PRAED. MRO GENERALI
PIETATE DOCTRINA PRVDENTIA SPECTATISSIMO
QVOD
DVCALE HOC COENOBIVM SFORTIADAE PRAEDIIS AVXERIT
RECEPTO A LVDOVICO MRA MED. DVCE
CVI A CONFESSIONIBVS ERAT DIPLOMATE
FR. N. N. INQVISITOR
PATRIA AFFINITATE INSTITVTO CONIVNCTVS
PERENNE MONVMENTVM POS. ANNO MDCCXXXV.

Quos ille honorum gradus conscenderit , antequam Supremam Dominicani Ordinis Præfecturam consequeretur , quotque præclaros ingenii sui fœtus in lucem ediderit , supervacunm est referre, cùm abundè vitam ejusdem illustraverint Leander Albertus (y) , Echardus (z), aliique ; Id unum exscribere placet , quod Johannes Garzonus Bononiensis io Epistola nuncupatoria ad Vincentium Bandellum , nondum Generalem Ordinis Magistrum , præfixa vitæ S Dominici , testatum reliquit ; Postquam enim eximiam ejusdem Religionem , doctrinamque pluribus commendavit , hæc subdit : „ Sunt hæc memoratu di„ gna .

(u) Epist. S. Caroli Borrom. Tom. III. Epist. CCLXXI. in Biblioth. Ambros. MSScum.
(x) Lib. III. Sylvarum .
(y) De Viris Illust. Ord. Prædic. lib. I.
(z) Biblioth. Scriptorum Ord. Prædic. Tom. II.

„ gna . Illud autem amplum , immortale est , & divinum . Ut enim in Illustrissimi Viri Ludovici Sfortiæ conspectum te contulisti , eò deducti sunt Judæi , genus hominum superstitionis maleficæ . Non semel , sed sæpius eos suo , ut ajunt , telo confodisti . Coacti sunt sese abdicare ; ex quo eam laudem consecutus es, quam nulla unquam ætas conticescet . „ Certavit etiam acerrime & lingua , & calamo , ut minus favorabilem Beatissimæ Virgini opinionem de contracto , in primo Conceptionis instanti , Originali peccato firmaret , hujusque fervidæ concertationis luculentus testis est libellus hoc anno Mediolani procusus, qui, licèt Auctorem suum sileat, Bandelli tamen opus esse candidè fatetur *Tractatus* alter , ab eodem Bononiæ sexennio post editus hoc titulo : *De singulari puritate , & prærogativa Conceptionis Salvatoris nostri Jesu Christi* . In utrumque autem congessit Bandellus Auctoritates CCLX. Anctorum, qui primigenio Candori Conceptæ Deiparæ Virginis adversari videbantur, tanto studio ac sedulitate , ut Dupinio affirmante (a), qui ejusdem vestigiis postmodum institere, vix aliquid repererint , quod productom ab ipso non fuerit . Imò tam ultra limites abripi se passus est susceptæ disputationis æstu, ut in Epistola ad *Magnificum Comitem Petrum de Gambara* , Mediolanensi Opusculo affixa , hæresis penè Libem inspersserit iis , qui primævæ maculæ expertem Virginem facerent , quamvis in Epilogo se *correctioni Sanctæ Romanæ Ecclesiæ* subjiciat . Proinde Cardinalis Sfondratus in sua *Innocentia Vindicata* meritò id de Bandello asseruit (b): *Nemo ardentius innocentiam Virginis persecutus est* . Contra eundem tamen calamum strinxere quamplures, Sfondratus ipse , Nierembergius (c), præcipuè verò Petrus de Alva , qui egregiè propugnati in Virgine Concepta intacti candoris gloriam non modicam retulisset , nisi procaciter adversatiis insultans , & dicteria Religioso viro indecora in ipsos contorquens , chartas fœdasset , improbatus ideo non tam ab Eccardo Scriptorum Ordinis Sancti Dominici collectore , sed ab ipso etiam Nicolao Augustino , qui Bibliothecam Hispanicam condens , literarios ejusdem libores & enumerat , & commendat (d). Ceterùm de *Bandello* dici potest , quod de *S. Bernardo* ajebat Sfondratus (e), nempe , si nunc viveret , audiretque Ecclesias omnes Immaculatæ Conceptionis laudibus personantes , mitiùs in hac controversia se acturum; cùm disjectis jam densioribus tenebris ferme ad meridiem lux ista processerit , iisque præsidiis insigne hoc Virginis Privilegium ab ipsis etiam Summis Pontificibus roboretur , quæ nihil desiderandum relinquunt , nisi postremum Apostolicæ Sedis Oraculum, ut firmum inconcussumque permaneat .

ANNO MCCCCLXXVI.

CElebrem , ac omni ævo memorandum reddidit hunc annum tentata primùm Mediolani græca integrorum Codicum Typographia , quæ ceteris Impressoribus invium hactenus callem apetiens , & facem veluti præferens , incitamento fuit , ut universis græcæ literaturæ spoliis in oras nostras advectis, omnique typorum elegantia excusis , Italiam constituerent Emporium scientiarum . De hoc insigni Urbis nostræ ornamento plura jam diseruimus; nunc rependenda est gratia iis , quorum sudore ac industria nobis parta fuit hæc gloria. Primus occurrit *Demetrius Cretensis* , cujus quanta fuerit diligentia , labor , ingeniom in designando perficiendoque arduo græcorum characterum opificio , nemo recensere dignius potest , nisi qui ejusdem Epistolam , græcè latinèque editam in exordio *Grammaticæ græcæ* , à Constantino Lascare adornatæ , & Mediolanensi prælo in lucem productæ, accuratè perlustret. Siquidem in ea, ingenuam studiosamque Urbis nostræ Juventutem alloquens *Demetrius* , restatur se plurimum mente volutasse quonam modo formari compingique typi possent ad græcos imprimendos libros, longoque studio atque experientia vix tandem artem invenisse , qua publicum hoc beneficium gymnasiis pararet , parvoque impendio consuleret avidis græcæ disciplinæ adolescentibus , ut illam facilius perdiscerent . In commendationem novæ hujus nobilissimæ artis Mediolani absolutæ elegans Epigramma condidit Angelus Politianus , quod jam editum in Collectione illustrium Poëtarum italorum Joh. Matthæi Toscani (f), hic recudere opportunum existimo :

Qui colis Aonidas , Grajos quoque volve libellos ;
Namque illas genuit Græcia , non Latium .
En Paravisinus quanta hos Dionysius arte
Imprimit , en quanto cernitis ingenio .
Te quoque Demetri Ponto circumsona Crete
Tanti operis nobis edidit artificem .
Turce quid insultas ? Tu græca volumina perdis ,
Hi pariunt , Hydræ , nunc age , colla seca .

Natione quidem *Cretensis* fuit Demetrius , sed diuturnâ apud nos morâ , & contubernio *Mediolanensis* nomen adeptus est ; utroque enim hoc titulo donatum illum reperio in libris per ea tempora editis . Luculentum hujus rei testimonium est præclarissima græca *Homeri* editio Florentiæ instructa anno MCCCCLXXXVIII. , cujus rara admodum ad nos exemplaria , ob elegantiam venustatemque suam , tanquam pretiosa antiquitatis monumenta in Bibliothecis servantur . Bernardus Nerlius eandem curavit , dicavitque *Petro Medices Laurentii Filio* , duos in latina Epistola *Demetrios* laudans , alterum *Cretensem* , *Atheniensem* alterum , nempe *Chalcondylam* , quorum dexteritate ac pertinaci studio effectum dicit , ut absolutum emendatumque insigne hoc opus prodiret . In calce verò duplici agnomine expressa primi *Demetrii* mentio reperitur, *Mediolanensis* nempe , & *Cretensis* his verbis : „ πόνῳ δὲ καὶ δεξιότητι Δημητρίου Μεδιολανέως Κρητός , ut jam in Prolegomenis monui . Hinc facilè argui potest, perlatâ ad Florentinam Urbem famâ institutæ ab ingenioso doctoque hoc viro græcæ Typographiæ, nobilique experimento perspecto , quod Mediolani primò ediderat , desideratum accitumque fuisse Florentiam , ut gravioribus sumptibus parandæ Homeri editioni manum apponeret , quemadmodum etiam summa cum laude difficillimo hoc munere perfunctus fuit. Num autem inde ad nos reversus fuerit , affirmare non ausim , cùm in græcis libris postmodum in Urbe nostra impressis , *Demetrii Cretensis* nomen nusquam offenderim . Jacobus Augustinus Thuanus (g) refert *Demetrium Ducam Cretensem* ex Italia fuisse evocatum à Cardinali Francisco Ximenio , ut in Academia *Compluti in Carpetanis* , paulò ante ab ipso condita , græcas

(a) Biblioth. des Auteurs Eccles. Tom. XII.
(b) Fol. 118.
(c) De Exceptionibus Concilii Trident.
(d) Tom. II. fol. 131.
(e) Loc. cit. fol. 51. & 101.
(f) Tom. II. pag. 106 edit. Lutetiæ anni 1577.
(g) In Hist. ad an. 1552.

græcas literas profiteretur. Quin etiam, cùm anno MDII. maximum illud ac laboriosissimum opus, *Biblia* videlicet *Polyglotta Complutensia*, compingendum Ximenius meditaretur, inter ceteros insignes peritia doctrinaque viros *Demetrius* iste delectus est, cujus præcipuè studio curaque egregius hic conatus perficeretur. Id enarratum legimus ab Alvaro Gomesio in secundo *de rebus gestis Card. Franc. Ximenii* libro, ejusque verba in suam *Bibliothecam Sacram* intulit Jacobus le Long (a), qui tamen loco *Demetrii Ducæ* passim eundem appellat *Demetrium Lucam*. Miratus quandoque sum, inter quamplures *Demetrios* à Jo. Alberto Fabricio enumeratos, illustratosque in quatuordecim Voluminibus *Græcæ* suæ *Bibliothecæ*, nullum celebri huic *Demetrio Cretensi* locum fuisse assignatum, vixque illius nomen adnotari, ubi de Complutensi Polyglotta mentionem habet (b). Attamen Maittaire, qui superiùs dicta refert, admirationem solvit inquiens (c), Nicolaum Antonium in *Hispana Bibliotheca* Demetrii Ducæ minimè meminisse, sicuti neque Alphonsi Zamoræ, *quòd scilicet nihil scripserint*; idem asserendum est de Alberto Fabricio.

CONSTANTINUS LASCARIS.

Constantino Lascari non minus debet hæc Civitas; cùm ejusdem assiduâ in gymnasiis curâ græcam linguam optimè edocta, id tandem obtinuerit, ut ad proficuum hoc studium latiùs propagandum, græcæ instruendæ Typographiæ exemplo, magistra fieret Gentium ceterarum. Primus Lascaris in Italia labor *græca* fuit *grammatica*, quam, ut diximus, primogenitæ Francisci I. Mediolani Ducis filiæ dicavit, eaque prima etiam singulare decus sortita est, ut typis excusa in publicum proferretur. Jure igitur tam benemerito Viro Boninus Mombritius Elogium conscripsit, memoria dignum (d) his versibus:

Te dedit, ut nobis Præceptor, Juppiter, esses,
Duxque nova fieres ad græca volumina gentis.
Te duce consuluit, sit ut his Academia terris,
Ne foret Actæo, quo cederet, Insuber Orbi.

Non diu tamen illius præsentia frui nobis licuit; fortasse enim aut Mecœnatis sui Francisci Sfortiæ obitus, aut nobilioris fortunæ cupido Lascarim impulit, ut in alienas terras commigraret. Sed præstat referre quid de eodem scriptum reliquerit in sua *Sicula veteri Bibliotheca* Hieronymus Renda-Ragusa (e): „ Constantinus Lascaris, Patritius Byzantinus, cùm in Turcarum potestatem post fœdi, ac diuturni belli incommoda Byzantium cessisset, anno reparatæ salutis MCCCCLIV. vilem illam servitutem, atque indignam Barbarorum Tyrannidem altissimo animo aspernatus, aliò aliis nobilibus pari fortitudine commigrantibus, in Italiam, velut in commune summorum virorum domicilium, profugus venit: secumque, ut Æneas Trojanos Penates, Græcas literas illuc importavit. Primùm Mediolani à Francisco Sfortia, Mediolanensi Regulo, liberaliter exceptus, Insubricæ juventutis emolumento sanè maximo eas literas publicè docuit. Deinde Romam profectus, Cardinalem Bessarionem, cum generis, tum morum affinitate, arctissimo amicitiæ vinculo sibi astrinxit. Magnis inde præmiis à Ferdinando I. invitatus, Neapoli eloquentiam, & patriam linguam omni laude professus est. Postremò in Siciliam navigans, Messanæ perpetuam sedem fixit, cœli salubri temperie, soli amœnitate, humanissimis civium moribus allectus, quòdque frequens esset Navium appulsus Messanam ex Oriente, unde suorum literæ ultro citroque perferrentur faciliùs: acerbum exilii casum honestâ ipsius causâ, & hoc quoque blandimento mitigaturus. Joanne Aragonio Rege MCCCCLXV. donatus Civitate à Senatu, donis à Civibus, utrisque gratiosissimus, tanta nominis celebritate mitiores ibi tradidit facultates, ut ex Italia in Siciliam præpotentes viri filios suos ad erudiendum ablegarent. Petrus Bembus Venetus, adolescens adhuc, post inter Purpuratos Patres à Clemente VII. cooptatus, auditor extitit Constantini, eumque loco parentis coluit. Senatui Messanensi Bibliothecam testamento legavit, quam selectissimorum librorum copiâ instructissimam à Græcia asportaverat; Civibus exempla suarum virtutum reliquit. Ab eodem Senatu publico ære, à Civibus mœstissimis lacrymis mortuo parentatum. Peractâ justorum funebrium pompâ conditur in marmoreo tumulo, quem paucis ante annis dirutum in Templo Carmelitanorum Paulus Bellius Societatis Jesu queritur: cùm ea sit temporis voracitas, ut neque insanis molibus parcat, laboresque multarum gentium, ac plurium seculorum conatus sæpe uno die dissolvat. Viget tamen Constantini memoria ad hanc ætatem, neque unquam consenescet, majori nominis pretio ex annorum longinquitate derivato. „ Constantini Lascaris librum unum ab eodem exaratum retulit sub initium Tomi XIV. Bibliothecæ Græcæ Albertus Fabricius, nempe *De Scriptoribus græcis, patria Siculis*, ad Ferdinandum Acuñam Siciliæ Pro-Regem. Bibliotheca Ambrosiana, alia nonnulla græca hujus Auctoris Opuscula tenet; videlicet: *De Constructione Verborum*: *Solutiones quarundam Quæstionum grammaticalium*: *In Prolegomena Orphæi*: Demum *Epistolam ad Bartholomæum Sulmonensem contra Philelphum*, in qua illum carpit, quòd nimium se jactaret de græcæ linguæ peritia, plures ejusdem errores condemnans, ac genuinam nonnullarum vocum originem, & significationem exponens. Porrò non parva græci hujus Auctoris gloria est, quòd Aldus ipse Manutius, experimentum facturus in Urbe Veneta græcæ Typographiæ, exordium duxerit à grammaticis institutionibus Constantini Lascaris, non secus ac Mediolanum tot ante annis præstiterat. Id enim ipsemet Aldus profitetur in Epistola iisdem præfixa anno MCCCCXCIV., cujus fragmentum refert Maittaire (f). Meliori tamen conditione Aldo contigit illas recudere, quippe exemplar nactus est, manu propria Constantini emendatum in locis circiter centum & quinquaginta, ut ibidem legimus adnotatum.

Inter cetera literaria Scriptorum monumenta, quæ hoc anno è Mediolanensibus prælis prodiere, peculiari adnotatione dignæ sunt *Francisci Philelphi Satyræ*; cùm celeberrimus Auctor iste, græcas latinasque literas publicè docens, in gymnasiis nostris consenuerit, neque ab hoc munere, supra quadraginta annos apud nos gesto, sese abdicaverit, nisi cùm ætate & laboribus fractus, Florentiam petens vitam deposuit. Quamplures ille doctos ingenii sui fœtus ediderat, & nonnulli etiam alienis typis publicam in lucem educti, illius auxerant famam; verùm, quamvis tardior hæc Metropolis extiterit in illius nomine chartis imprimendo, initium tamen sumpsit ab ea Philelphi lucubratione, nempe *Satyras*, quas insignius ejusdem opus esse, votisque avidioribus ab eruditis conquisitum testatur Auctor additamentorum ad Vossium in Ephemeride Veneta (g), sique alii laudatores deessent, unus sufficeret ad eas plenè commendandas Pius II., à quo in libro de Europa (h) Philelphus vocatur *Nobilis Satyrarum Scriptor*. Extremam illis manum apposi-

(a) Pag. 14. & 18. edit. Lipsiæ anno 1709.
(b) Vol. III. pag. 325.
(c) Annal. Typogr. Tom. II. pag. 130.
(d) In præfat. MS Grammaticæ Græcæ hexametris Carminibus traductæ.
(e) Pag. 1.
(f) Annal. Typogr. Tom. 1. pag. 330.
(g) Tom. XIV. pag. 343.
(h) Cap. XLIX. pag. mihi 449.

ram anno MCCCCXLIX. docet inscriptio jacens in calce, idque etiam colligimus ex Philelphi Epistola (i), ad *Amicum Divalum* sequenti anno data, in qua scribit, se ad illum mittere perlegendam ultimam Satyram, ut inde intelligeret, opus hoc omne nomini Alphonsi Regis fuisse consecratum. Rationem quoque ibidem reddit, cur has Satyras *Hecatosticas* nominaverit, quòd nempe singulæ Satyræ in decem Decades æquali numero distributæ, singulis centenis versibus constarent. Clariùs loquitur in altera ad eundem scripta biennio post (l): *Satyrarum codex, Decadas decem, denas Satyris singulatim distributas, ad versus decem millia complectitur*; simulque loco eodem conqueritur retardatum sibi annis jam quatuor iter Neapolim, quò se conferre meditabatur, ut Alphonso Regi Satyrarum codicem, minio pulcherrimè ornatum, coram offerret. Quod esset argumentum Satyricæ hujus Poëseos, exponere lubet Epigrammata ipso eidem adjecto, cùm non omnium oculis obvius sit rarus hic liber.

Calliphilus Bernardinus Robiatinus in Francisci Philelphi Poëtæ Præceptoris sui Satyras.

Terrarum cursus Satyræ discurrite: flammis
Et facinus vestris urite quodque malum.
Ambitio, livor, cædes, vis, furta, rapinæ,
Orbe micant toto; regnat & ipse Cocys.
Nunc trutinam prætura tenet male sana retortam;
Et quæ jam fuerant dextra, sinistra manent.
Mitra suum, proh, nulla quidem conservat asylum.
Canosæ fiunt Fama frequenter haræ.
Artemin atque juvat fœda parère Dionæ.
Mercurium Bromio; Thaidi Penelopen.
Quis parcit vitio? Quis vel non crimina curat?
Vel quis non aurum nocte dieque sitit?
Ergo precor: tantas jam pellite, pellite clades;
Corrigite & vestro fulmine quosque reos.

Ceterùm de Philelpho varia sunt Scriptorum judicia. Lilius Gregorius Gyraldus in Dialogo de Poëtis (m) dignum eum quidem laude pronunciat, sed præstantiorem Æqualibus suis futurum fuisse ait, si maturare quæ scribebat, nec sibi tantùm arrogare maluisset; Idemque scriptum reliquit in Dialogo *de latinæ linguæ reparatione* M. Antonius Sabellicus, inquiens, „ fuisse in eo viro facultatem dicendi eximiam, naturamque omnibus Eloquentiæ partibus accommodatam, sed judicium in quibusdam defuisse. „ Sanè si vera scribit Petrus Candidus Decembrius in Epistola manuscripta ad Cichum Simonettam, tanta ingenii sui æstimatione inflari se permiserat Philelphus, ut præstantiorem Virgilio Poëtam se jactaret: „ Quamobrem (prosequitur Decembrius) „ & ipse carmina meditari cœpi, opusque Principis „ (Francisci I. Sfortiæ) ex novo cudere, non ordine, quo ille usus est à Bello Mediolanensi incipiens, „ sed ab adoptione Principis à Philippo Duce, & „ jam quinque centum, aut paulo pauciora edidi carmina, quæ cùm libuerit, proferam ante te legenda, ut aliquando intelligas, Philelphum, non tantùm Virgilio parem esse, sed longè imparem iis, „ qui se Virgilio inferiores esse confitentur. „ Plura quæ ad Philelphum attinent, reservanda duxi ad annum MCCCCLXXXI., quo ex libris tunc editis latior differendi campus patebit. Interim ejusdem Opera manuscripta, quæ in Ambrosianæ Bibliothecæ Scriniis servantur, non ingratum eruditis fore crediderim, hìc indicare.

(i) Lib. VII. Epist. fol. 48. (l) Lib. X. fol. 73.
(m) Fol. 387. edit. Basil. anni 1580.

Duo extant Exemplaria *Sfortiados*, alterum in pergamena elegantissimè conscriptum, auroque fulgens; alterum in charta vulgari, sed utrumque nonnisi octo libros refert, quos primò Philelphus edidit, dicavitque Francisco Sfortiæ Duci Mediolani. Tres alios postmodum ab eo adjectos fuisse testantur ejusdem Epistolæ (o); hos verò libros octo, versibus sex mille quadringentis constare ipse Auctor tradit in invectiva contra Leodrisium Cribellum (o), in qua opera omnia à se græcè & latinè poëtico metro exarata enumerat. In calce unius ex enunciatis Ambrosianis exemplaribus duplex legitur satis elegans Epigramma Ubertini Clerici Crescentinatis, in laudem hujus Operis, ejusque Auctoris. Fortasse autem blandis hisce faculis præconiorum, vehementiùs in Philelpho succensus est vanæ illius opinionis æstus, qua, ut audivimus à Decembrio, superatos à se venditabat antiquos Poëtas; hæc enim post reliqua encomia de illo prædicabat Ubertinus:

Vix antiqua dabunt mihi secula cuncta, Philelpho
Quos meritò possim præposuisse viros;
Sive sonas altis horrentia cantibus arma,
Hic te Lucanum, Virgiliumque puto.
Mollia seu ludis, docto tamen ore, cavilla;
Quem tibi contulerit, non mea Musa videt;
Hic Veronensis cedit tibi jure Catullus,
Conceditque tuis Pastor & ille jocis.
Quid memorem qualis, quantus sermone soluto es,
Judice me, vix es jam Cicerone minor.
Vis tanta es Latiæ tibi linguæ, tanta Pelasgæ,
Clarior in toto nullus ut Orbe micet, &c.

Poëticus iste Philelphi labor nunquam prelum subiit, ideoque ut aliquid de hoc Poemate, multis laudato, degustare Lector possit, non incongruum censeo carmina, quæ Operis frontem aperiunt, subnectere:

Prisca vocent alios, qui nil nisi ficta referre
Et simulata velint, vanique simillima somni:
At nos vera juvant, quæ nostro maxima seclo,
Nemine posterior meritis, nec laude priorum
Sfortiadum lux clara ducum, columenque ruentis
Italiæ gessit Franciscus, solus in omnes,
Idem animo, ingenioque vices infractus & acer.
Hunc igitur canimus: duce qui virtute superbæ
Insidias semper fortunæ vicit, & iras.
Unde novum temptemus opus dic Diva, quid hæres?
Non Satyris agimus, Lyricis nec plectra movemus
Carminibus, forteis agitamus in agmina turbas.
Unde jubes temptemus opus? num prima juventæ
Quæ Calabri sensere, mones memorare trophæa?
Prostratasque acies, & tantæ funera cladis?
An quibus auxiliis, rapti post fata parentis,
Parthenopen tutam, trepida formidine septam
Reddidit? An potius quibus ingens occidit armis
Bracius? Hæc sunt magna quidem, nullaque silenda
Posteritate hominum. Verùm majora tulerunt
Insubribus Venetisque Dei documenta ferocis
Imperii, quod jam Latio supereminet omni.
Hic cœpisse libet; totumque heroa futuris
Pro-

(n) Lib. XV fol. 110. & lib. XVI. fol. 116.
(o) Lib. XXVI. fol. 179.

Promere temporibus; non hic mihi fingitur ullus
Æacides, Ithacusque sagax, nec Troius error.
Unus enim nostro celebratur carmine, cujus
Res Itali gestas belloque, manuque potentes
Per clarum probitatis opus videre, simulque
Experti sensere omnes: tellusque reposta,
Ac Pelagi sensit Domitor, cognovit Olympus.
Hunc age Diva refer, pandens primordia rerum &c.

De Jocis, & Seriis. Codex Ambrosianus primo libro caret, ultimique etiam pars aliqua desideratur. In decem libros ea distribuit Philelphus, quorum primos quinque *Malatestæ Novello Cæsenæ Princeps*, reliquos *Alexandro Sfortiæ Pisauri Domino* nuncupavit, eosque versibus decem millibus absolutos ait in Invectiva superiùs memorata. Congeries hæc Carminum, quæ Dysticha, Epigrammata, Elegias, & brevia Poëmata, præclaris varii Ordinis Viris inscripta complectitur, quamplura habet non indigna tam celebri Vate, sed multa impetu calami effusa, nulloque lepore aut sale conspersa, desipiunt ac frigent. Nonnullas etiam Satyras Philelphus inseruit, præsertim contra Petrum Candidum Decembrium; cùm duo hi nobiles alioquin Scriptores, rabidorum canum more, dicteriis, conviciisque sese invicem lacerarent.

Lyrici versus contra Negantes Christianorum fidem. Subsequitur latina Epistola ad Nicolaum Arcimboldum Jurisconsultum, quem virum gravissimum, eundemque doctissimum vocat, petens ut de Saphicis hisce Carminibus, Christianam Religionem tuentibus, judicium suum proferat, *rectè ne, an minus prudenter ea de re verba fecerit*. Data est XV. Kal. Decembris MCCCCXLIX.

Satyra de Venatione. Una est ex Hecatosticis jam vulgatis.

Epitaphium illustris Nicolai Picinini, seu potius vitæ compendium & laus, heroico carmine; ita incipit:

Inclyta si quenquam gestarum gloria rerum
Ducit in exemplum, si quem juvat aurea virtus,
Corporis huc oculos, & mentis lumina tollat.
Non hic vana Viri vulgaris conditur umbra,
Sed fidei speculum, Perusinæ Laurea gentis
Nicholeos, cujus similem vel pace, vel armis
Secula viderunt alium præsentia nullum &c.

Ad Marium filium, adhuc puerum, vitæ institutio, in hæc verba metro adstricta:

Nate Mari, vita mihi carior, una voluptas
Spesque Patri, præcepta sequi si nostra Philelphe
Perges, te magnum reddes nobisque tibique,
Illustremque virum &c.

Ad Florentinos, de pace cum Mediolanensi Duce (Philippo Maria) *Gratulatio Satyrica.*

Ite triumphales Capitolia ad alta, Superbi
Ducite festivo Cives modulamine currus,
Jam Peana sacrum totam cantate per Urbem,
Frondentique comas lauro vincite nitentes,
Pax rediit tandem magno discrimine parta &c.

De Educatione Jo. Galeatii Sfortiæ. Opusculum hoc elaboravit Philelphus in gratiam *Matthiæ Triviani*, qui delectus à Galeatio Maria Sfortia Duce Mediolanensi ad instituendum literis optimisque moribus Jo. Galeatium filium, ætate sexennem, eundem rogaverat, ut ad dignè obeundum perdifficile hoc munus, opportuna præcepta suggereret. Itaque Philelphus exemplis, ac documentis insignium dignitate ac sapientia Virorum in hoc libello congestis, ea omnia præscribit, quæ spem Patris implere, magnamque indolem inclyti Infantis parem reddere possent imperio Mediolanensi, ad quod aliquando foret perventurus. Adnotatur in calce annus MCCCCLXXV. Hujus *Matthiæ Triviani* meminit in suis Epistolis (p) ipse Philelphus, eumque vocat *Ducalem Aulicum*, Francisco I. Sfortia, Mediolanense imperium regente; quin etiam gloriatur illum, admodum adolescentem, fuisse olim inter Auditores suos enumeratum.

Oratio funebris in obitu Magnif. Viri D. Stephani Frederici Thodeschino. Inter impressas legitur.

Altera *in obitu D. Baldessaris Castelliono*. Patruum iste habuerat Brandam Castellionum Cardinalem S. R. E., in cujus laudes Philelphus effunditur. Hæc oratio lucem non vidit, non secus ac sequentia.

Epithalamium in Nuptiis Johanninæ Merlianæ, desponsatæ Francisco Urbani, ex familia Sanctæ Rosæ.

Oratio de regimine Magistratus. Eam habuit Philelphus anno MCCCCXLII., cùm Franciscus Comes Spoletanus in Bononiensi Prætura succederet Petro Corrado Tudertino; & tota ferme versatur in laudibus Ludovici Alamanni, seu Aldemanni, tunc Bononiæ Legati sub nomine Cardinalis Arelatensis, de quo plura Oldoinus scribit (q).

Oratio in Creatione Dominorum Capitaneorum, & Defensorum Libertatis Mediolanensis. Deficiente, ob Philippi Mariæ obitum, Vicecomitum Principum Stirpe, Civitas Mediolanensis Vexillum Libertatis erexit, & ne domesticæ invidiæ, aut ambitionis vitio communis salus depravaretur, bimestre tantum regiminis spatium statuerat iis, qui suprema auctoritate Reipublicæ clavo assiderent. Orationem hanc habuit Philelphus Kalendis Novembribus anni MCCCCXLVIII. cùm novi Duces ac defensores instituerentur. Ibi autem commemorat quæ duobus proximè elapsis mensibus gesta fuerant, deletas nempe ad Caravagium ingenti clade hostiles copias; capta Venetorum & Florentinorum Signa, quæ anno superiore intra primum lapidem tantam servitutis formidinem Urbis muris intulerant; recuperata Abduæ Castella, & Urbem Laudensem, quæ ad hostes defecerat; occupatum denique universum Bergomensem, & Brixiensem agrum, tanta finitimorum consternatione, ut aliud nihil quàm deditionem cogitarent. Hortatur autem, ut partam tot laboribus ac periculis libertatem impigrè tueantur. Aliam quoque in idem argumentum *Orationem* condidit, Kal Julias anni sequentis MCCCCXLIX. Quin etiam *Adhortatoriam ad Florentinos Epistolam* scripsit eodem anno, ut per Legatos suos ad pacis Consilia adigerent Comitem Franciscum Sfortiam, qui institutâ post Philippi Mariæ Vicecomitis mortem, in hac Urbe Republicâ, non tam se abdicaverat Præfecturâ, quam gerebat, Mediolanensium Copiarum, sed actus libidine dominandi, ut ajebat Philelphus, arma in illos converterat. Demum cùm incassum cecidissent hæc vota, anno eodem, pridie Nonas Julias, alteram habuit *Orationem ad Principes, Senatum, & Populum Mediolanensem, de Laudibus illustris Caroli Gonzagæ, Populi Præsidis, & Præfecti.* Siquidem cùm Respublica hæc, bello pulsata à fœderatis Francisco Sfortia, Venetis, Florentinis, Genuensibus, ruinam metueret, vindicem, Tutoremque Libertatis constituerat Mantuanum eum Principem, cujus ideò laudes, ab Avorum, ipsiusque Caroli rebus inclytè gestis petitas, eleganti sermone Philelphus concelebrat. Hæc om-

(p) Lib. XXVI. Epist. I. fol. 178.

(q) Tom. II. ad an. 1417.

omnia adhuc inedita Ambrosiana Bibliotheca custodit.

Consolatio ad Jacobum Antonium Marcellum Patricium Venetum de obitu Valerii filii edita fuit per ea tempora tum seorsim, tum simul cum aliis Philelphi Orationibus. Alia inedita legitur in manuscripto Volumine *De jocis, & seriis*, libro VI., eamque Elegiaco carmine satis prolixo conscripsit Philelphus nomine Francisci Sfortiæ Ducis Mediolani, qui olim Præfecturam gerens Veneti exercitus, cum Jacobo Antonio Marcello arctissimum amicitiæ fœdus inierat. Quandoquidem hic mentionem injecimus de consolatorio Philelphi libello ad Marcellum misso, liceat paucis subjungere, quæ inter manuscriptos Ambrosianos Codices reperi. Laudaturus Marcellum Philelphus, à patriæ nobilitate exordium ceperat asserens, nullam ea clariorem in universo terrarum Orbe nominis gloria floruisse; quippe Gens Veneta à Doribus profecta, relicta ea Galliæ Transalpinæ parte opulentissima & præclara, quæ jacet è regione Britanniæ, junctoque cum Græcis fœdere, ex ipsius Priami & Hectoris voluntate, coloniam deduxerat intra Adriaticum sinum. Non placuit hæc opinio de tam remota Venetorum origine *Hieronymo de Ursinis* Juris Civilis Doctori; adeoque, ut illam refelleret, elegans Opusculum scripsit, ipsique Philelpho legendum obtulit contendens, non Gallos Britannis olim, nunc Anglia obversos, sed Paphlagones in Asia Venetis Populis ortum dedisse. Summa eruditione refertum est breve hoc opus, ac pari modestia conscriptum, quod certè admirari ac laudare opus est iis temporibus, quibus in pretio esse videbantur explosæ invicem atroces injuriæ, nec nisi fœdis conviciis literariæ lites agitabantur; Et utinam pessimum exemplum præsens quoque ætas imitata non foret! Quamplura ibidem leguntur, quæ antiquæ Venetæ ditionis loca illustrant, ipsiusque Jacobi Antonii Marcelli laus eximia subtexitur; ut proinde, si lucem adhuc non vidit, erui è tenebris mereretur. Confectus est libellus iste, anno subsequenti ad illum Philelphi, nempe MCCCCLXII., manuque propria Auctoris subscriptus.

Reliqua manuscripta Philelphi Opera, quæ in Ambrosiana servantur, cùm jam in publicum typis prodierint, innuere satis erit, videlicet *Cyropediam Xenophontis*; *Plutarchi Apophtegmata*; *Commentaria in Italicam Poësim Petrarchæ*; *Vitam S. Joh. Baptistæ* italicis carminibus; *Epistolam Basilii Magni, De Vita Solitaria*; Nonnullas *Epistolas*, inter quas tamen quædam ineditæ sunt, præsertim ad *Antonium Pessinam* scriptæ. Id unum subjungam, quod Gyraldus de Philelphi Operibus affirmavit (r): „ Quæ soluta oratione vel scripsit ipse, vel à Græcis transtulit, adeò multa sunt, ut non ea legentem modò, sed connumerantem lassare possint.

ANNO MCCCCLXXVII.

NOvam hoc anno collectionem Operum S. Ambrosii, sedula partam industria, prælo subjecit *Masellus Venia Beneventanus*. Dolebat Vir iste de nostra Civitate ac literis benemeritus, inter ceteras Italiæ clades à Barbaris illatas, recenseri debere eam librorum, præsertim sacrorum, qui potissima pars sunt antiqui splendoris, seque mirari ajebat incuriosam adeò fuisse superiorem ætatem, ut de reparandis gravibus hisce damnis minimè cogitaret; inde sermonem ad Mediolanenses convertens, iisdem negligentiam exprobrabat, qua passi fuerant, ut erectis mœnibus domibusque prostratæ Urbis, pretiosiora cœlestis doctrinæ monumenta, quæ S. Pater & Patronus Ambrosius condiderat, dejecta ac sepulta in ruinis jacerent. Hisce querelis nuncupatoriam exorsus Epistolam, referre pergit quo studio diligentiaque libros Sanctissimi hujus Doctoris conquisierit, erutosque è latebris in lucem produxerit. Parvus quidem rivulus est, quem ex vasto flumine, adhuc latente, mellifluæ Ambrosii Eloquentiæ decerpere tunc potuit Masellus Venia. Siquidem quinque tantùm eidem adscriptos fœtus editio ista complectitur, nempe *Hexæmeron, seu de principiis rerum*; Libellum *de Paradiso*; Sermonem *de ortu Adæ*; Sermonem *de Arbore interdicta*; Libellum *de Abel & Cain*, addita Sancti Auctoris vita à Paulino contexta. Nihilominus laudem meretur non modicam, cùm ampliori quàm antea manipulo raræ hujus messis, publicum horreum ditaverit, stimulosque aliis addiderit, ut spicas omnes hinc inde dispersas in unum congerentes, illud tandem pretiosa hac segete implerent. Patronum in hac curanda editione sibi delegit *Ambrosium de Cora*, ad ipsum Epistolam dirigens, cùm Vicarii Generalis Eremitani Ordinis S. Augustini munere fungeretur. Hinc verò tempus clarè dignoscimus, quo apud nos prodiit hic liber nulla anni adnotatione signatus; Cùm enim in ea dignitate duobus ultra annum unum mensibus perduraverit, ad Supremam illius Ordinis Præfecturam promotus in Pentecoste anni MCCCCLXXVII.; cùmque quamplura in hujusmodi regimine egregiè jam acta ab eodem Masellus commemoret, dubitari vix potest ineunte hoc anno fuisse typis commissum.

AMBROSIUS DE CORA.

Agnomen Ambrosio Corano ex illius patria profluxit; ortum namque duxerat *Coræ* in Latio, sed familia illi obtigerat *Massaria* cognomine. Qua morum innocentia, doctrinæque laude excelluerit conatus est Aloysius Torellus in suis Augustinianis Seculis (a) abundè explicare; Uberiora tamen de primis ejusdem studiis, gestis muneribus, librisque editis, pandit hæc Maselli Epistola, fortasse ignota Torello, atque aliis, qui de Ambrosii Corani Operibus ac Vita scripsere. Inde enim intelligimus, ab ipso recepta Perusino in Studio Magistratus Laurea, publicè ibidem legendo famam non modicam comparatam; actas in Palatio Apostolico per sexdecim annos causas summa cum Eloquentiæ commendatione; administratam Romanam Provinciam novem annis, præter Ordinis sui consuetudinem, qua munus illud ad annum præscribebatur; à Serenissimo Rege Ferdinando, apud quem peroraverat, honore ac laudibus cumulatum; largissimo conductum stipendio, ut Romana in Curia Philosophiæ ac Theologiæ præcepta doceret; demum in Generali Ordinis Synodo, Bononiæ coacta, omnium sibi animos adeò devinxisse elegantissima habita oratione, publicaque Disputatione, ut ex Provinciali ac Definitore Romanæ Regionis, totius Religionis Eremitarum Procurator constitutus fuerit, ac conspicuum illud munus per septennium gesserit, *præludium sanè hujus, cui nunc dignissimè præsides, Generalis Vicariatus*, ut Masellus concludit. De literariis ejusdem Operibus nonnulla in hac Epistola enunciantur, quæ in Elenchis Josephi Pamphili (b), ac Prosperi Mandosii (c) minimè leges. Quo circa pergratum Eruditis erit illam ad calcem recudere.

In-

(r) De Poëtis Nost. temp. Dial. I. fol. 387.

(a) Tom. VII. (b) Chron. Ord. Erem. S. August pag 93.
(c) Bibliotheca Romana Tom. II.

Interim innuere liceat percelebrem controversiam, quæ Mediolani agitata tunc fuit, & in qua Ambrosius de Cora partes suas egit. Exornandum erat hoc anno Templi maximi immane Ædificium sculptis simulacris quatuor Ecclesiæ Doctorum, dataque fuerat Artificibus cura, ut illa è marmore educerent; cùm ecce ad famæ hujus strepitum excitati Canonici Regulares Lateranenses precibus institere apud Archiepiscopum, Fabricæque Præfectos, ut S. Augustinus, eorundem Pater, habitu Congregationis suæ indutus effingeretur; contra verò Eremitani Fratres in S. Marci Cœnobio degentes, lapidem omnem movere, ut coriaceo præcinctus cingulo, capucioque ad Ordinis sui normam exsculptus prodiret; nec calamo temperatum est, pugnantibus pro Canonicorum juribus Eusebio Corrado Mediolanensi, & Dominico Tarvisino; proque Eremitanis Ambrosio Corano. In hac partium fervida contentione, quæ importunam indicto Operi moram injicere videbatur, captum consilium est utrisque assentientibus, ut collecto gravium doctorumque hominum cœtu, pensatisque ad æquam lancem argumentis, quæ hinc inde producebantur, decretoria proferretur sententia; quemadmodum etiam actum est, favorabili calculo in Eremitarum partem cedente, ut Aloysius Torellus testatur ad hunc annum (d), subdens, simili propitio exitu diremtam hanc litem sub Philippo Maria Vicecomite, Mediolani Duce, qui ea universa ditione sua Sapientes Viros in Papiensem Urbem acciverat, ad causam hujusmodi decernendam, suique Ambrosii de Cora, tunc in vivis agentis testimonium profert. Quidquid tamen hac de re sit, succensus certè inter æmulas partes ignis minimè deferbuit; quin imò cùm altiùs excresceret, atque ad convicia injuriasque à religiosa modestia abhorrentes declinaret, Pastoralis vigilantiæ suæ munus esse duxit Sixtus IV. Pontifex Maximus illum compescere, positâque ad radicem falce, futiles hasce controversias rixasque penitus resecare. Itaque expeditis anno MCCCCLXXXIV. brevibus literis, utrique Ordini perpetuum silentium indixit, fulmenque Anathematis latæ sententiæ, Sedi Apostolicæ reservati interposuit, ne imposterum tetra hæc revivisceret flamma. Easdem recitat ad illum annum memoratus Torellus. Accidit, ea, quæ Mediolani efformata fuerant simulacra, tanta mole assurrexisse, ut ponderis magnitudine ruinæ timorem incuterent; proinde ad eam avertendam cautum à Præfectis Fabricæ fuit, ut loco illorum, exilioris formæ statuæ quatuor Ecclesiæ Doctorum substituerentur. Hinc verò exortæ iterum sunt anno MCCCCXCV. mutuæ contentiones; Canonici Regulares ad Mediolanensem Archiepiscopum Guidum Antonium Arcimboldum precibus confugêre, ut S. Augustini simulacrum, novo exsculpendum opere, Canonicis vestibus amiciretur, pronumque ad eorum vota Præsulis animum invenerant, nisi obstitissent Eremitani Fratres, qui ad Sedem Apostolicam querelas suas deferentes, obtinuere ab Alexandro VI. Breves literas, ad Mediolanensem Archiepiscopum datas, quibus eidem injungebatur, si vera forent quæ exponebantur, videlicet sculptam fuisse primam effigiem S. Augustini Eremitico habitu, nihil innovari permitteret. Recitat illas Torellus ad eum annum, scribens ignotas forasse easdem fuisse Gabrieli Pennoto, qui in præfatione ad suam tripartitam Historiam reos facit violati silentii à Sixto IV. indicti, Eremitanos Fratres, cùm clarè ea ipsis constet, culpam hanc potiùs in Lateranenses Canonicos refundendam. Sed de his plura referre non vacat; id tantùm subjungam, Apologiam hoc anno elaboratam ab Ambrosio Corano (Coriolanum Scriptores vocant) contra Regulares Canonicos, editamque Romæ anno MCCCCLXXXI. malè traduci à Bzovio (e), Spondano (f), & Celso Rosino (g), ac si Pontificio Sixti IV. decreto flammis devota fuerit, ob calumnias & maledicta in adversarios congesta; imò ab iisdem asseritur, Auctorem ipsum in vincula fuisse conjectum, mandante Innocentio VIII., qui ferre non poterat inquietum illius animum, ferventemque ira calamum acerbiùs, quàm par erat, in Canonicos Regulares. Hæc omnia falsi arguit idem Torellus, confessus tamen, carceri mancipatum Ambrosium suum ab hoc Summo Pontifice anno MCCCCLXXXV., sed alias ob causas, atque ob id mœrore confectum interiisse. Ceterùm insignis vir iste pietatis suæ in Urbe nostra illustria reliquit vestigia, Regulari Observantia in S. Marci Cœnobium inductâ, conditisque ad eam conservandam peculiaribus Decretis, quæ postmodum instantibus Jo. Galeatio Sfortia, & Bona Matre, Mediolani Ducibus, anno MCCCCLXXVIII. à Sixto IV. Pontif. Max. confirmationem obtinuere; quin etiam ejusdem reditus auxit prædiis alterius Cœnobii, appellati *della Rochetta*, quod à Mediolanensibus Principibus dirutum, ob Arcem ibidem construendam, S. Marci Monasterio adnexum fuit anno MCCCCLXXXIV., ut ad illum annum in Augustinianis Seculis legitur.

MASELLUS VENIA.

De Masello Venia pauca adnotanda supersunt. Beneventi natus in Augustinianam Familiam concessit; id enim testatur Albertus Fabricius (h), & haud obscurè ex Epistola hac ipsa colligitur, in qua causas enumerans, quæ illum impulerant ad hanc Opusculorum S. Ambrosii editionem Ambrosio Corano dicandam, hæc habet: „ Tertia fuit, quam & habitu profiteris, & opere imples, Sanctissimi Augustini tui sanctissima, mihi devotissima Religio; „ quæ planè postrema ratio, quia te Ambrosio Nepotem in Christo asserit; neque enim cuiquam obscurum est, Augustinum tuum, *addo & meum*, ab „ eo fuisse regeneratum, tibi velut debitum hereditariumque legatum destinat. „ Nullis ingenii sui literariis laboribus, aut gestorum munerum dignitate claruisse Masellum apertè docet silentium tum Pamphili, tum Torelli, qui ejusdem nomen Chronicis suis minimè inseruere. Attamen non otiosum atque inglorium in hac Urbe moratum ostendit cura, quam in edendis alienis Operibus per plures annos suscepit. Siquidem Ephemeridem Belli Trojani *Dictys Cretensis* hoc ipso anno primus in publicum protulit Mediolanensibus typis, dicavitque *Magnifico, & præstantissimo Viro D. Bartholomæo Chalco Ducali Secretario Dignissimo*. In hac Epistola conqueritur Masellus, quòd inter tot Scriptores posterioris Ævi, qui de Trojanorum clade meminere, solus *Dictys Cretensis*, Vir non minus disertus, quàm prudentissimus, & ad Trojanarum rerum cognitionem necessarius negligeretur; proinde ait se miseratione commotum, quòd tanti viri fama, oblivione posterorum jam prope concidisset, jaceretque in pulvere tam nobilis labor, conatum omnem adhibuisse, ut lucem tandem conspiceret. Prosequitur commendare veritatem hujus Historiæ, utpote conscriptæ ab eo, qui rebus, cùm gererentur, interfuit, bellique illius ærumnas ex parte perpessus fuit. Demum in Auspicis sui laudes effusus, hisce primitiis solertiæ suæ benignum ejusdem patrocinium implorat.

Præmittitur huic Opusculo Epistola L., seu Q. Septimii ad Aradium, in qua ait, Punicis literis conscriptam primùm fuisse ab Auctore hanc historiam, dein post multa secula, lapso per vetustatem apud Gnosios ejus sepulcro, à Pastoribus inventam, delatam fuisse ad *Praxin*, seu *Eupraxim* Cretensem Dominum, subinde ad Neronem, qui magno illam

Ff pretio

(d) Tom. VII. Secul. Augustin. fol. 251.
(e) Tom. XVIII. Annal. ad an. 1484.
(f) Ad eundem annum.

(g) Lyceum Lateranense in Eusebio Corrado.
(h) In Biblioth. Lat. Tom. III., ubi de S. Ambrosii Operibus agit.

pretio redemit. Supposititia hæc omnia esse, ætatis nostræ eruditi Censores agnovere; antiquum tamen, & saltem S. Ambrosio æqualem extitisse ejusdem Auctorem tradit Albertus Fabricius, qui omnia, quæ de hoc *Pseudo-Dyćte* doctissimi viri scripsere, variasque illius editiones collegit in sua tum Latina (i), tum Græca Bibliotheca (l); adeòque illas consulat, cui ad fata & fortunam hujus, Homero vetustioris olim creditæ historiæ, conlectandi tempus suppetit. Hoc unum ego addam, in Ambrosiana Bibliotheca asservari (m) pergamenum manuscriptum ejusdem Exemplar Seculi ad minus decimi Æræ Christianæ, ex quo emendari permulta possunt, quæ in edito hoc Opusculo aut manca, aut corrupta leguntur, ut mihi conferenti compertum fuit.

Editionem hanc, pro more illorum temporum, carmine exornavit Masellus, falsa opinione, quæ tunc vigebat captus, historicum id opus genuinum esse fœtum vetusti illius Scriptoris. Hæc itaque impressit ad calcem:

Troica qui cupies paucis cognoscere facta,
Me lege, qui vidi prælia cuncta geri.
Per me cognosces etiam quam plurima, postquam
Pergama victores deseruere Duces;
Exilia, erroresque Ducum, cædesque nefandas,
Et quid cuique Duci contigit, ipse cano.
Si placet noster Studiose sudor,
Gratias multas agimus libenter;
Usque dum nostros refovebit artus
Spiritus almus.
Si quis est contra nimium severus,
Qui trahat rictus simul, atque nasum
Torqueat, falsò queritur, quòd illi
Nil ego prompsi.

Hinc patet, non infelicem quoque Poëtam fuisse Masellum; id autem confirmatum video altero ejusdem Epigrammate, quod legitur post Opera Medica *Abubetri Rasis*, seu *Albubecar*, ut illum vocat Albertus Fabricius (n), primò impressa Mediolani anno MCCCCLXXXI.

Ne timeas æger, morbo quacumque labores,
Rasis adest Medicus, alter Apollo tibi.
Quod nequeunt reliqui, Galienus, Averroie, & tu
Magne Avicenna, cita dat tibi Rasis ope.
Vos etiam Medici, nec non vos Pharmacopolæ
Gaudete, exoritur gloria vestra modò.

Edidit quoque *Masellus Venia* libros V. de Bello Hispanico, quos Jacobus Bracellus, à secretis Reipublicæ Genuensis elegantissimè elaboravit, deduxitque usque ad annum MCCCCXLIV. Præfixam iisdem legi Epistolam ejusdem *Veniæ* nomine inscriptam Philippo Mariæ Sforiæ Vicecomiti, Francisci I. Ducis Mediolanensis filio, quæ postmodum resecata est in editione Parisiensi anni MDXX., substitutâ Epistolâ nuncupatoriâ *Augustini Justiniani* Episcopi Nebiensis ad *Renatum de Sabaudia*, Magnum Franciæ Magistrum. Ita secundæ posteriorum curæ priorum nomen & gloriam abradunt; Neutram ex hisce editionibus adnotavit Augustinus Oldoinus in suo Athenæo Ligustico. Quo anno Bracelli Historiam in lucem produxerit Masellus, libri illius paginæ silent. Mediolani certè paratam, primamque

(i) Tom. I. pag. 70. edit. an. 1721.
(l) Tom. I. lib. I. cap. V. num. VIII.
(m) Lit. C. num. LXXII. infert. in fol.

A eam editionem fuisse non dubito, cùm nulla vetustior proferatur, Masellus verò circa hos annos ditandis prælis nostris labores suos semper impenderit. Sed præter ea, quæ hactenus enunciavi, aliud nihil ejusdem diligentiâ excusum occurrit.

BARTHOLOMÆUS CALCHUS.

Memoratum superiùs vidimus à Masello Venia *Bartholomæum Calchum*, præcipuo apud Mediolanenses Principes honore & gratia florentem. Recenseri dignus & ipse est hac in historia, cùm eximium in Urbe nostra Literatorum Patronum se gesserit, bonasque omnes artes egregiè coluerit, foveritque. Patria Mediolanensis fuit, ex Johanne Arcis Nova-
B riæ Præfecto genitus, ejusque familia Infulis & Laticlavis fulgens in præsentem quoque diem conspicua perdurat. Gregorium Tiphernatem, cujus elogium conscripsit Paulus Jovius (o), præceptorem audivit, tantùmque doctrina, prudentiaque præstitit, ut Joh. Galeaz, & Ludovicus Sfortia Principes Mediolani, Primi Secretorum Magistri dignitate ornatum, curarum etiam omnium imperii sui participem semper voluerint. Quid ille in proventum studiorum egerit, tanta donatus auctoritate, sub initium hujus historiæ adnotavi, cùm refecta ab ipso publica gymnasia, inductosque ad excolendam liberalibus artibus Mediolanensem juventutem, doctrinæ famâ excellentes viros referrem. Adeò autem se omnibus rem literariam promoventibus propitium exhibuit, ut certatim ipsum edendis libris suis Mecœnatem deligerent, se-
C que non tam in eo Sapientiam, quàm benignitatem admirari profiterentur. Masellus Venia *Dictys Cretensis Ephemeridem* ad eundem dirigens sic loquitur: „ Hoc ego tibi, Vir doctissime, græcique simul & „ latini Eloquii Pater, ceu prima nostræ solertiæ li„ bamina dedicavi, priscos illos imitatus, quorum „ ut quisque primitias studiorum suorum præsidibus „ Numinibus, sic ego tibi haud dubiè Numini, Præ„ sidique, quidquid est in me vel ingenii, vel indu„ striæ, primas agelli mei fruges, si non præmium „ meritorum in me tuorum, saltem animi monumen„ tum defero. „ Nec minori eum laude exornat Alexander Minutianus in prævia ad Horatium anno MCCCCLXXXVI. emendatissimè ab ipso vulgatum Epistola; commendat enim Calchum ab integritate,
D prudentia, & aurea mediocritate, quam in tanto fastigio collocatus ita servabat, ut ad parandas opes accommodatissimam dignitatem, ad augendam privatam rem nullo modo impenderet, sed literas foveret, quibus etiam delectabatur, iisdem reliquias temporis, quod à magnis negotiis supererat, dicans. Laudat demum altissimam memoriam, cujus beneficio ea, quæ à doctissimo Gregorio Tiphernate præceptore suo audiverat, promptè adeò eloquebatur, ut nullis aliis curis unquam distractus fuisse videretur. Anno verò MCCCCXCV. prægrande volumen Titi Livii, laboribus suis castigatum impressumque, ejusdem nomini inscribens, hæc habet: „ Tu autem „ Vir integerrime, cui meæ omnes ingenii vires, „ cuique corporis labores debentur omnes, non cer„ tè magis ut me tuis beneficiis gratum approbent,
E „ quàm publico Literatorum nomine, quòd illis sem„ per faveris, & bonarum artium studia in inclyta „ hac Urbe excitaveris, ita ut rem latinam pariter „ & græcam, indulgente Principis liberalitate ab in„ teritu receperis; Tu inquam nostros hos labores, „ qualescumque sint, tuis auspiciis procedere æquo ani„ mo patiaris, non ut in iis tui memoria celebretur, „ quæ facundiorum virorum monumentis ære peren„ nioribus in posteros diffunditur, sed ut tui nomi„ nis magnitudine nostra hæc editio commendetur. Obiit Bartholomæus Calchus anno MDVIII., eique à Ne-

(n) Tom. XIII. Biblioth. Græcæ pag. 46.
(o) Elogia illustr. Liter. Viror. fol. 201.

à Nepotibus illustre Epitaphium Sepulchro inscriptum fuit in Sacra Æde *S. Mariæ, de Passione* appellatæ, ubi ejusdem cineres reconduntur. Familiam verò integro Capite illustravit Paulus Morigia in Historia Mediol (p). Vide etiam Cl. Sitonum, plures ejusdem stirpis insignes viros, Collegio Judicum, & Equitum Mediolani adscriptos ad hanc usque ætatem (q) suis Chronicis inserentem.

GABRIEL PAVERUS FONTANA.

Gabriel Paverus Fontana, in Prolegomenis jam laudatus, ob egregiè promotam Mediolanensem Typographiam, innotescere hoc anno cœpit, edito Opusculo, quod infra referam. Natale ipsi solum Placentia fuit, & Patricia genitus stirpe, singulari etiam Eloquentiæ laude apud nos claruit. Poëticis figmentis lusit *Franciscus Bernardinus Cypellarius Buxetanus*, qui S. Antonini Martyris, Placentiæ Tutelaris, Vitam heroico describens carmine, familiam hanc à summa Romanorum antiquitate repetit, eidemque inditum cognomen tradit ab Anseribus, quorum clamoribus excitati milites in Capitolium per noctis tenebras euitentes Gallos in præceps egere; aut saltem è Papyria Gente profluxisse scribit; En ejus verba:

Hinc Fontanensis clara de Stirpe Quiritum,
Quæ se progenitam probat, atque insignia monstrat.
Pars Capitalino referunt ex ansere nomen
Gentile, & vigilem portant insigne volucrem,
Quæ cecinit Gallos Capitoli in limine adesse,
Relliquiasque Urbis tanto servavit ab hoste.
Quod si liberior verbis audacia detur,
Et conjectura facili renovare vetusta,
Sectari & linguam liceat, vocisque figuram,
Nomine dicetur plaudente Papyria *proles.*

Prosequitur deinde laudes contexere duobus *Gabrielis filiis*, *Cœlio*, & *Fabricio*, alteram comminiscens originem, à Romana Thuscorum Colonia deductam, quare *Fontanenses* appellarentur. Editum fuit hoc Cypellarii Poëma Mediolani, anno MDXXI. apud Magistrum Johannem de Castilliono. Non adeò altum Familiæ suæ exordium jactat Gabriel ipse Paverus, (quamvis aliqua ostentatione non careat), in Invectiva paulò post memoranda; Deridens enim Georgium Merulam, eo quòd fastidio actus proprii cognominis *Merlani*, se *Merulam* appellari voluisset, ac si ab antiqua Romana *Corneliorum* stirpe Genus duxisset, hæc scribit: „ Quot in meis Gentilibus, „ certè numerosis? illorum namque septem supra „ octoginta Patres familias inveniss, qui Scipiones, „ Augusti, Cæsares, Alexandri, Cœlii fuerunt nun„cupati. Quantum ii deridiculi fuissent, si se de „ illorum stirpe prædicavissent!

Mediolanum profectus Gabriel Paverus, sub Francisco Philelpho græcæ, latinæque linguæ tyrocinia posuit, tantique fecit Præceptorem hunc suum, ut cùm à Georgio Merula, olim Discipulo, dein hoste, jurgiis & maledictis scripto vulgatis lacesseretur, calamum in Philelphi tutelam armaverit, præloque subdiderit acerrimam contra Merulam Invectivam, quam *Merlanam primam* nuncupavit. De hac ad annum MCCCCLXXXI. opportuniùs loquar; nonnulla tamen in præsentiarum ex ea decerpam, quæ ad illustrandam Paveri vitam inserviunt. Publicum ille Oratoriæ facultatis interpretem egit in Urbe nostra, ut jam monuimus, de Bonino Mombritio superiùs differentes; id autem ipsemet testatur in eadem Invectiva, inducens per Dialogum Merulam cum ipso colloquentem, ac commemorantem

(p) Lib. III. pag. 495.

Ciceronis exornationes ad Herennium scriptas; statim enim respondet: *Memini jam pridem, dum Mediolani vitam ageres, illas me privatim, & publicè fuisse tibi, plurimisque aliis non indiligenter interpretatum*: triennii spatio à se institutum Merulam, non tam in Oratoria, quàm in Poëtica facultate testatur in Epistola nuncupatoria huic Invectivæ præfixa. Item de *Francisco Puteolano* loquens, hæc habet: „ Hic cùm in Ducalibus esset Cancellis, T. Livii „ principium sic esse castigandum, Auctore Quinti„liano, ut hexametri teneret exordium, persuadere „ Nicolao Gambarello, Concivi meo prænobili, Du„calique Scribæ, ingenio, doctrina, fide præstanti „ conabatur. Verùm Nicolaus, in his nostris prom„ptissimus studiis, quippe qui tenellis ab unguiculis „ meus diutissimè fuit Auditor, id agere recusabat, „ cùm hujusmodi præcepto à me nunquam fuisset „ institutus. Fortè fortunâ tempestivè superveni, co„gnitâque certaminis causâ, statim negavi id esse „ faciendum, eodem Quintiliano teste. „ Ex hac etiam Invectiva discimus, elucubrata fuisse à Gabriele Pavero *Commentarea in Horatium*, quæ, ut ipse inquit, *jam forent edita, nisi mala vis morbi nos nimium cruciaret*. *Institutiones* etiam quasdam *Grammaticas* à se editas scribit, pro puero Johanne Galeaz Maria, Mediolani Duce Sexto, easque legendas Merulæ offert: *neque enim*, ut prosequitur, *in errores valde pudendos, & spongia delendos totiem incurrere, quales in his pauculis* (quæ supra retulerat) *enatant verbulis*. Porrò Simultates, quæ inter ipsum & *Franciscum Puteolanum Parmensem* (de quo alibi loquar) exortæ fuerant, hìc enarrantur. Ait enim se, cùm è gratia Cichi Simonettæ decidisset, eo quòd à Lodovici Mariæ Sfortiæ, aliorumque Fratrum exulum partibus staret, eò penè adductum, ut radicitus hinc evulsus ex Urbe detruderetur; conductum verò ad publicè edocendam Mediolanensem juventutem *Franciscum Puteolanum*, qui rabidos dentes acuens in plerosque optimos Cives ipsi faventes, & in ipsos etiam mortuos Sfortias Principes, tanquam famelicus Lycisca nulli parcebat. Itaque ubique illum exagitat, levitatis, adulationis, inscitiæ redarguens, & pro more improbando illorum temporum, ejusdem famam maledicentia probrisque discerpens.

Musas præcipuè adamavit, hoc ipsum Opusculum versibus passim inspergens, cujus rei causam afferens, hæc ad Merulam scribit:

Ne mirere, meo si sint tot carmina libro,
Dum prosam meditor, versus ab ore fluit.

Extat Elegiacum Poëma, quod Gabriel Paverus Fontana conscripsit *De vita, & obitu Galeaz Mariæ Sfortiæ Vicecomitis Mediolani Ducis Quinti, ad Ill. Dominum Ludovicum Gonzagam Mantuæ Marchionem*. Duo Exemplaria hujus Poëmatis, in pergamena impressi, mihi inspicere licuit, absque Loci, temporis, & Typographi indicio; In utroque tamen hæc in calce leguntur, charactere illius Seculi scripta, *Kalendis Martiis* 1477. Quæ enarranda susceperit, sequenti Epigrammate in fronte excuso, Auctor ipse patefacit:

Continet hic Galeaz *vitam, cædemque Libellus,*
Imperium primò scribitur, atque timor.
E Gallis remeat, Dux declaratur, & Orat,
Componit Regnum, Flaminiamque petit.
Allobrogum Ductor candentes præterit alpes,
Linquere Dux socios, Flaminiamque parat.
Itur Vercellae, pax fit, patriamque revisit,
Otia dat Latio, Dux Bona *nubit ei.*

Ma-

(q) Part. II. num. 481. & seqq.

Mater Blanca *perit , terna hinc connubia fiunt ,*
Allobrogas superat , vulnere deinde cadit .
Narrantur post signa necis , clamatur ad ipsum ,
Dux Bona *regna capit , orat acerba gemens .*
Solantur Proceres *ægram , veniuntque volantes*
Undique Legati , Mantua mittit Herum .
Tu quoque Johannes *rosco redimite galero*
Adventas properè , clauditur inde Liber .

Johannes S. R. E. Cardinalis, quem ultimo loco nominat Paverus , fuit *Joh. Baptista Millinus* , Mediolanum missus à Sixto IV. Summo Pontifice , statim ac intellexit nefariam Galeatii Ducis cædem . Qua ille celeritate iter susceperit per hyemem , supra hominum memoriam, asperrimè tunc sævientem ; quantumque auctoritate & gratia profuerit unà cum Ludovico Marchione Mantuano , ut excitatas in Mediolanensi Provincia discordias & tumultus componeret, Oldoinus enarrat (r) ; idque etiam dignum visum fuit , ut peculiari laude , inter egregias ejusdem res gestas , in sepulchrali inscriptione recenseretur .

In Bibliotheca Ambrosiana servatur manuscriptum Exemplar Epitalamii , quod *Paverus* habuit in nuptiis *Francisci Lampugnani , & Elisabettæ Borromeæ*, ibique nobilissimæ utriusque conjugis Familiæ plurimùm commendantur eleganti, eruditaque facundia ; ut proinde Joh. Biffius meritò eundem inter disertissimos illius ætatis Poëtas , & Oratores numeraverit ; offerens enim Illustrissimo Adolescenti Johanni Galeaz Principi Mediolanensi Elegiacam gratulationem , ob acceptum ab Ascanio Maria, Patruo ejusdem, sacræ Purpuræ honorem , quæ Romæ edita fuerat anno MCCCCLXXXIV. hæc scribit : „ Cùm tanto ingenio polleas , sisque hominum doctorum promptissimus fautor, quod certè neminem latet; cùm tua „ Urbs florentissima tres viros inter ceteros , qui plures sunt , Bartholomæum Cremonensem præceptorem tuum , Franciscum Puteolanum Parmensem , „ & Gabrielem Placentinum , egregios meo quidem „ judicio & Poëtas , & Oratores teneat , quartum „ etiam Georgium Merulam Alexandrinum addidisti, „ ne juventus , penuriâ Doctorum , inertiâ torpesceret . „ Recusa hæc fuit Mediolani cum aliis Biffii carminibus anno MDXII. Inter Epistolas Francisci Philelphi una legitur (s) ad Gabrielem Paverum data , quæ ita incipit : „ Quæsieras à me quid sentirem de versu illo pentametro in prima Heroidum „ Epistola , ubi Publius Ovidius Naso Penelopem fingit ita scripsisse ad Ulyssem :

Hic alacer missos terruit Hector equos &c.

Prosequitur inde difficultates exponere, suamque demum hac in re sententiam profert . Hinc aliquod suboriri lumen arbitror , ut opinari possimus susceptum quoque fuisse ab hoc Auctore laborem illustrandi Commentariis hoc opus Ovidii , quemadmodum in Horatio præstiterat ; sed cùm ad id asserendum nulla suppetant monumenta ; fortasse verò Præceptorem olim suum interrogaverit Paverus de genuina illius carminis interpretatione , ut dilucidiùs aureum eum Auctorem suis Auditoribus explanaret, calamum retraho , hæc innuisse contentus .

GABRIEL BREBIA.

Gabrielem alterum , ex *Brebia* nobili Mediolanensi familia enatum , habuit hoc anno Urbs nostra sacro literario labore conspicuum . Benedictino Ordini in Cœnobio Sanctorum Petri & Pauli de Glaxiate nomen is dederat, divinæque Scripturæ studiis intentus , accedente cohortatione eruditissimi ac religiosissimi amici, cujus nomen silet, Commentariolum, seu potiùs, ut ipse ait in Epistola eidem adnexa, *Epitomam* brevissimam contexuit in Psalmos Davidicos. Non levis tamen labor fuit, quem in concinnanda expedita hac Psalmorum explanatione impendit . Siquidem evolvendi eidem fuere Veterum Patrum , præsertim Hieronymi libri , Nicolai Lyrani recenter editæ Glossæ, aliorumque Sacrorum Interpretum Codices tam latini , quam græci, ut planior sincer iorque verborum sensus attingeretur ; id enim omne in memorata Epistola Auctor testatur . Imò ne arrogantiæ , aut præsumptionis in eorundem interpretatione argueretur , ait se rem contulisse cum doctissimis & religiosissimis viris *Fratre Petro Neapolitano* Ordinis & Observantiæ Minorum Generali Vicario , Theologo & Philosopho eximio , *Fratre Bernardo Parmensi* , in Terra Sancta ad Domini Sepulcrum Custode, qui tum fortè aderat Mediolani , *Fratre Michaële Carcano Mediolanensi* , *Fratre Paulo Brixiensi* , *& Fratre Antonio Vercellensi* , ætate illa Theologis , Philosophis , & Concionatoribus clarissimis , qui omnes & propositum laudavere , & maximè exhortati sunt , ut inceptum opus absolveret . Ibidem disserit de tribus S. Hieronymi Psalmorum translationibus , de eorundem Auctore , fructu , & nobilitate ; demum mentionem injicit de Patre *D. Urbano Pagnano* , seu *Pagano* celebris Cœnobii *S. Petri in Gessate Priore* , viro cum Juris Pontificii, tum Sacræ Theologiæ doctrina præstantissimo . (Hujus Mediolanensis Civis , fortunæ Bonis , generis nobilitate , præcipuè verò virtutibus clari , res gestas summa cum laude refert in Glaxiatensibus Chronicis (t) Placidus Pucinellus). Alios item insignes Viros in hac Urbe tunc florentes enumerat , Magnificum Senatorem *D. Antonium Bracellum* , Sacrarum Legum interpretem Sapientissimum , divinæque Scripturæ studiosissimum , *D. Joannem Melcium* Ducalem Quæstorem , divini cultus & Scripturarum amantissimum , *Nobilem Georgium Rociven* Ducalem Scribam , *Johannem Squassum* Librarium Ducalem , qui aut ære proprio , aut industria hisce edendis Commentariis operam præstitere , reliquos subinde recensens , qui oblatis antiquis codicibus eidem in hac re perficienda adjumento fuerant , spectatum nempe *Bartholomæum Ratum* , Ducalem Scribam , Virum eruditissimum , ex cujus vetustissimo Psalterio plurimas orationes Psalmis accommodatas se decerpsisse , ac locis suis aptasse profitetur , (quemadmodum etiam peregit hac nostra ætate in suo elucidato Psalterio , Ven. memoriæ Cardinalis Thomasius) , & *Gabrielem Palcarium* Illustrissimi quondam Principis Galeatii Mariæ à Secretis , qui sacris studiis impensè deditus , divitem suis in ædibus sacrorum Codicum Bibliothecam paraverat . Hæc ille scribebat ad Religiosum Monachum, & Sapientem Virum *D. Georgium Besque* , cujus Patriciam Mediolanensem familiam sæpiùs laudat in enunciatis Chronicis Picinellus, tumulum etiam designans, in quem illatus est , Monastico habitu indutus celeberrimus Protophysicus hujus Civitatis , in omnibus scientiis peritissimus anno MCCCCLXIII. *Antonius de Beaquis* (u) . Nec dubio locus relinquitur , librum hunc à tot insignibus viris approbatum , commendatumque , omnium quoque plausu in publicum prodiisse . Attamen subsequentium Interpretum copia , & sedulitas in explanandis Davidicis Psalmis obruit memoriam & curas præclari hujus viri ; sed meriti minimè debemus à meridiana luce , in qua nunc versamur , susceptos labores iis temporibus , quibus vix caput è tenebris attollere incipiebant sacræ profanæque literæ , adeòque rependenda sua est laus illis , qui superfusam iisdem , incuriâ Majorum , caliginem depellere contenderunt , primique facem prætulere ad alta Scripturarum mysteria novis ac splendidioribus semper luminibus illustranda .

Post

(r) Hist. Pontif. Tom. III. Col. 61.
(s) Lib. XXXVI. fol. 255. tergo.

(t) Chron. S. Petri de Glaxiate cap. L. pag. 124.
(u) Ibid. pag. 341.

Post editos ingenii sui foetus, ad alienos in lucem proferendos studium convertit. Peculiari is amore complectebatur S. Francisci alumnos, quorum, ut vidimus, doctrina consilioque usus fuerat in evulgando Psalterio Davidico. Itaque cùm *Fr. Pacificus Novariensis*, instante pio quodam Sacerdote ex *Vinceguerra* Familia, expeditam eam methodum, quæ ex Auctoris nomine *Summa Pacifica* est appellata, Italico sermone elaborasset ad instruendos sacros ministros, ut in Pœnitentiæ Tribunali accedentibus Christifidelibus ritè ac cum fructu animarum absolutionem impenderent, Gabriel Brebia primus eandem è privatis loculis eruit, atque unà cum Philippo Lavania nobili Typographo, erogato ære proprio, edendam curavit anno MCCCCLXXIX. Lazarus Augustinus Cotta, qui in suo Novariensi Musæo (x) Auctorem hujus libri meritis laudibus cumulat, Epigraphen impressam ad calcem voluminis, mutilam refert, Gabrielis Brebiæ nomen omittens; illud tamen apertè legitur in exemplari primæ editionis, quod Ambrosiana Bibliotheca custodit. Ceterùm, quàm solidæ doctrinæ succo affluat hic liber, dilucidè comprobant aliena præla, quæ intra paucos annos, quinquies eundem recuderunt, ut prælaudatus Cotta testatur.

Editam hoc anno Ephemeridem Trojanam, sub falso nomine *Dictys Cretensis*, proximè adnotavi; alterum librum indicare nunc lubet, *L. Fenestellæ* nomen præferentem, cùm tamen recentioris esse Auctoris opus Eruditi jam noverint. Inscriptus is est *De Magistratibus Romanorum*, ac Mediolani hoc eodem anno excusus, curante fortasse Venia ipso Beneventano, qui *Dictym* vulgaverat, quique nondum edoctus merces adulterinas à veris secernere, facilè complectebatur quidquid vetustum nomen præferret. Quicumque tamen primus fuerit editor, liber iste per longum annorum curriculum Lectoribus imposuit, qui genuini Fenestellæ, Tiberii Imperatoris Ævo viventis Plinio teste (y), opus se tenere arbitrabantur, donec Gyraldus (z) larvam detraxit, suoque illud Auctori restituit, nempe *Andreæ Dominico Flocco* Florentino; & sanè sub ejus nomine vulgatus fuit ab Ægidio Witsco Brugensi, anno MDLXI. Antuerpiæ, eundemque postea legitimum hujus fœtus patrem constanter professi sunt, Albertus Fabricius (a), Julius Negri (b), aliique Scriptores, de rei veritate certiores facti, tum à repertis manuscriptis Codicibus nomine *Andreæ Dominici Flocci* signatis, tum ab Epistola prævia, sed in editis libris omissa, qua idem Auctor literarium laborem hunc suum dicat Brandæ Castillionæo Cardinali Placentino, Purpura donato à Joanne XXII. dicto XXIII. anno MCCCCXI Reliquum Critici Examinis, quo *Fenestellæ* abjudicatur hic liber, deductum ab allegatis ibidem recentioris ævi testimoniis, styloque ætatem auream minimè redolente, vide apud prælaudatum Gyraldum.

PETRUS JUSTINUS PHILELPHUS.

Spectandum quoque hoc anno se dedit *Petrus Justinus*, seu *Augustinus* (ut promiscuè appellatum hunc virum inveni) *Philelphus*. Tholentini ortus is fuerat ex *Alfina* Matrona honestissima, & celeberrimum Franciscum Philelphum Proavunculum habuerat, cujus erat frater Nicolaus *Alfinæ* Pater. Hæc discimus ex Epistola ad ipsum Petrum Justinum data, quæ legitur post Orationes atque alia Opuscula Francisci Philelphi, edita Mediolani anno MCCCCLXXXI. Cùm enim memorata Alfina è mortali hac vita ad æternam migrasset, anno MCCCCLXXVI., Franciscus verò tunc Romæ degens intellexisset, ejusdem Alfinæ filium alto ob hanc causam mœrore conflici, calamum statim arripuit, ut gravibus adductis argumentis temperandi doloris, profundâ illum mœstitiâ levaret. Ita autem exorditur: „ Audio te angi „ animi ex obitu Alfinæ matris honestissimæ, & pro- „ batissimæ fœminæ, vehementiùs quàm par est. „ Amisisti tu sanè matrem, at ego filiam; cùm „ enim nata esset ex Nicolao Fratre meo Germano, „ haberetturque Tholentini primaria quædam mulier, „ eam certè diligebam ut filiam. Itaque non minor „ mihi in ea jactura facta est, quàm tibi filio Num „ fortassis ignoras ea nos lege natos omnes, ut tan- „ dem moriamur? Illorum dulenda mors est, qui „ nunquam meminere se morituros; At Alfina quid „ de hac mortali vita sentiret, liquidò fecit explora- „ tum omnibus, cùm foret usque Pietatis & Chri- „ stianæ Religionis observantissima, misericordiæ „ operibus assiduè dedita, nullo in proximos odio „ tenebatur, injuriarum non minus oblita, quàm „ beneficentiæ memor. „ Hinc laxatis veluti habenis in Alfinæ laudes procurrit, mores comptissimos, & virtutes supra fœmineum sexum assurgentes, vitam denique omnem castigatissimam, & ad Evangelii non tam præcepta, quàm consilia mirè efformatam, ita profusè celebrans, ut non Epistola, sed panegyrica Oratio videri possit; tandem concludit: „ Hæc si tecum ipse cogitabis, judicabis profectò „ non modò tibi non esse dolendum, sed lætandum „ potiùs, quòd ea sis matre natus, cujus sanctissimis „ meritis in cœlestem sis gloriam perventurus.

Mediolanum se contulit Petrus Justinus, evocatus fortasse post obitum Matris à Proavunculo Francisco, qui & ipse in hanc Urbem è Romana concesserat. Certè anno MCCCCLXXVI. quo contigit mors Alfinæ, eum apud nos degentem invenio. Siquidem *Commentaria G. Julii Cæsaris* ad prælum instruens, eadem dicavit Johanni Simonettæ Ducali Secretario, Epistolam signans his notis: *Mediolani ex ædibus meis XV. Kalendas Decembres, anno à Natali Christiano Millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto*. Sæpiùs lucem viderant elegantissima hæc Commentaria, Romæ præsertim, ubi geminam editionem sub Paulo II. peractam refert Eminentissimus Cardinalis Quirinus in suis eruditissimis vindiciis ejusdem Summi Pontificis (c), alteram anno MCCCCLXXVI. Albertus Fabricius (d) editiones Commentariorum Julii Cæsaris enumerans, Mediolanensem hujus anni ab Antonio Zarotto paratam, & quinquennio vetustiorem Veneta, quam post Romanas recitat, ignoravit. Proinde agendæ sunt gratiæ Petro Justino Philelpho, cui curæ fuit, ut tam pretioso Romanæ Eloquentiæ monumento præla nostra minimè carerent. Quin imò ut gratius redderetur hoc donum, non tam Commentaria de Bello Alexandrino, Africo, & Hispano *A. Hirtii*, & *C. Oppii* adjecit, sed etiam ad calcem imprimenda adjunxit, quæ de populis, fluminibus, locis, rebusque aliis ad Gallicam Provinciam pertinentibus diligentissimè collegerat gravissimus atque doctissimus Vir *RAYMUNDUS MARLIANUS*, qui cùm in partibus Transalpinis diu multumque fuisset versatus, omnia est accuratissimè perscrutatus, ut in Epistola ad Johannem Simonettam Petrus Justinus testatur. Hæc tabula alphabeticè est digesta, pluraque ad antiquam & recentem Topographiam Galliarum illustrandam aptissima profert, præcipuè verò ad Julii Cæsaris Commentaria perspicuè intelligenda conducit, Cornelii quoque Taciti annalibus lumen non modicum præbens.

Ex Equestri Nobilissima Mediolani familia genitus hic Raymundus, illustriorem se reddidit eximio cultu scientiarum, atque ideo prætereundus in hac historia tacitè non videtur, cùm inter præcipua illius seculi ornamenta Civitas nostra illum recenseat.

(x) Fol. 238.
(y) Lib. XXXIII. Cap. XI.
(z) Dialogo IV. de Poetis fol. mihi 171.

(a) Tom. I. pag. 745. edit. anni 1721.
(b) In Hist. Ital. Script. Florentin.
(c) Fol. 175.
(d) Tom. I. Biblioth. Lat. pag. 176.

ANNO MCCCCLXXVIII.

Plurimum laudis apud Eruditos adepta sunt prela nostra ob editum hoc anno celebre *Dantis Poëma*, non sola carminum suorum venustate spectabile, ut quinquennio ante in hac Urbe contigerat, sed plenis insuper, novisque commentariis exornatum; atque illud etiam ad ampliorem Mediolani gloriam accessit, quòd eadem magna ex parte, à nobilis sui Civis ingenio, diligentiaque profluxerint. Is fuit *Guido Terzagus*, claris ortus parentibus, Jacobo nempe, in illustre Physicorum Mediolanensium Collegium cooptato, ut in Chronicis ejusdem Collegii manuscriptis tradit Cl. Joh: Sitonus. In Novariensi Musæo Lazarus Augustinus Cotta Auctorem hujus Operis statuit *Martinum Paulum Nidobeatum*, nulla Guidonis Terzagi mentione injecta. Contra verò Julius Negri *de Scriptoribus Florentinis* Civi nostro illud universim adscribit. Attamen si vera consectari velimus, negari nequit, utrumque junctis curis studiisque manus dedisse, ut labor iste perficeretur. Testis est ipsemet *Nidobeatus* in Epistola nuncupatoria ad *Divum Gulielmum Marchionem Montisferrati, Militiæ supremum Ducem, Sacri Romani Imperii Principem, Vicariumque perpetuum*. Postquam enim in hujus excellentis Poëtæ laudes uberrimas calamum laxavit, seque testatus est ejusdem carminum lectione plurimùm delectatum, cùm mœrori solatia quæreret ob dolorem conceptum ex nefaria cæde *Divi Principis Galeatii Mariæ Sfortiæ*, quem boni omnes, ut par erat, immortalem esse cupiebant, subdit, se non modica admiratione ac fastidio captum, quòd in tanta imprimentium copia, quibus Italia, Germaniaque, & totus penè terrarum Orbis exuberabat, nemo Dantis accuratiùs imprimendi animum curamque suscepisset, cùm tamen innumerabiles libri, blattarum & tinearum epulæ futuræ, essent impressi; quo circa persuasisse ait, *Guido Terzago nobili Insubri, summi ingenii ac diligentiæ viro, uti per idoneos homines negotium conficeret, Commentumque apponeret*. Enumerat deinde eos omnes, qui Commentaria adjecerant Dantis carminibus, nempe Franciscum & Petrum ejusdem Dantis filios, Jacobum Laneum Bononiensem, Benvenutum Imolanum, Johannem Bocacium, Fratrem Ricardum Carmelitam, Andream Parthenopæum, & sua ætate Guinifortum Barzizium Bergomensem, Oratorem gravem, & Jurisconsultum disertissimum; sed præcipuè inter hos laudat Laneum, qui materna Bononiensi lingua Dantem est interpretatus, ac statim hæc scribit: *Et nos aliquibus locis pleraque conjunximus, aut usu comperta, aut ex diversis auctoribus, & annalibus tanquam ex fluminibus derivata, quæ cum juvare, tum etiam delectare legentem possint*. Tandem ad commendationem Marchionis Guilelmi conversus, inter alia bello paceque præclarè ab ipso gesta id unum admirari se inquit, quòd inter tela gladiosque enutritus tantam haurire disciplinam potuisset; quantum vix ulli eorum haurire contigit, qui totos annos cum summa diligentia ac studio inter Philosophantium Cathedras sunt versati. Siquidem multis, iisque gravissimis curis distentus ita se ipsum subripere sibi noverat, ut multas horas quotidie studio impenderet, quemadmodum propriis se conspexisse oculis refert Nidobeatus, qui *non tanquam servus, sed uti fiduciarius homo* per vigini septem annos ejusdem lateri adhæserat. Data est hæc epistola *Mediolani Kalendis Martiis* hujusmet anni. Itaque hinc dilucidè patet, Nidobeatum minimè ociosum spectatorem in hac arena stetisse, aut classicum tantùm cecinisse, ut alios ad hanc Spartam adornandam urgeret, sed plura etiam suo labore addidisse; quod etiam animadvertit claræ memoriæ Joh. Marius Crescimbenus (a).

De hisce Commentariis varia Eruditi sensere; Auctores Ephemeridum Venetarum centonem esse ajunt, Superiorum Interpretum laciniis consutum (b). Mitiùs loquitur Eques Leonardus Salviatus, sparsa in iis asserens fragmenta ex aliis decerpta (c), sed stylo Italico deteriore. Lazarus verò Augustinus Cotta ita illa extollit, ut affirmet ad ea veluti ad clarum Sydus respexisse subsequentes Scriptores, Landinum, Velutellum, ac Bernardinum Daniellum, cùm suas in Dantem explanationes contexerent, quod certè nimis exaggeratum crediderim, cùm Landinus præcipuè, Commentatores Dantis sigillatim in procemio recensens, ne *gry* quidem de Nidobeato pronunciet. Porrò desomta fuisse quamplura ex aliis, præsertim à Jacobo Laneo, nemo inficiabitur, ipseque Nidobeatus candidè fassus est in Epistola memorata; sed non idcirco tam triste stigma inurendum reor Auctori, ut tanquam ineptissimus consarcinator & plagiarius traduci debeat, quemadmodum etiam alibi in prælaudatis Ephemeridibus traditur (d). Cur enim singulis, qui in Dantis Comœdias scripserant, enumeratis Auctoribus, novum hoc opus tanto præconiorum apparatu Marchioni Montisferrati obtrudisset Nidobeatus, si quidquid in eo congestum erat, recocta crambes fuisset, raptumque insulsè ea iis, quæ jam antea legebantur? Quis credat curatores Mediolanensis hujus editionis magnis parandæ sumptibus, nihil aliud mercari voluisse, quàm turpem notam expilati luxatique alieni laboris? Præterea summa raritas, quæ præsenti ætate intactis adhuc Mediolanensium Commentariorum exemplaribus pretium non modicum facit, haud leve indicium est, ævo illo, certè non barbaro, communi excepta plausu, ita per manus doctorum hominum volitasse, ut quàm citò distraherentur. Hæc innuere opportunum duxi, non ut ementito lucis colore umbras depingam, atque hoc opus, veluti defæcatum absolutumque decantem, sed ne Civis nostri fama in imum detrusa, tanto dedecore obruatur.

Obiter hìc adnotabo, *Nidobeati* cognomen non familiæ fuisse, quæ *Nibia* vocabatur, sed ab ipso Martino Paulo usurpatum, ac si *Nibiæ* vocabulum contractum esset ex duabus vocibus *Nidus Beatus*; sed ea nobilibus suis posteris neminem habuit in hac ethymologica novitate sectatorem. Describi hic meretur Epigramma, quod huic præfiait volumini, cùm eximiæ Dantis laudes felici calamo expressæ referantur.

Ecce Pater Vatum Dantes dignissimus aris
Pinguibus, æterni carminis auctor adest,
Ausus avernales descendere vivus ad undas,
Quoque pii manes crimina fonte lavant.
Nemo mihi Æneam, nemo Orphea, Thesea nemo,
Nemo mihi Alciden, Perithoumque canat.
Quæ prisci cecinere viri, gessere novelli,
Omnia Danteus dat tibi nota labor.
Hic pecudes, frugesque canit, idem erigit Urbes,
Floribus ornat agros, militiamque sonat.

Irruit

(a) Storia della Volg. Poesia Tom. I. pag. 290.
(b) Tom. X. art. V. pag. 249.
(c) Avvertim. della Lingua pag. 115.
(d) Tom. VI. pag. 184.

Irruit in mores, summo nec pareit honori,
Templa Ducesque notat, Pulpita, Rura, Forum.
Pondera, Mensuras, Numeros, & Tempora monstrat,
Deque suo dulcis Fabula fonte fluit.
Ille per immensum Cosmographus ambulat Orbem,
Æthera conscendit, celsa per Astra volat.
Signiferumque Polum scandens leve Regna Tonantis
Lustrat, & angelicis agmina mixta choris.
Esse nihil certum est quod non sua musa reponat,
Dic, quid eum lector non cecinisse putes?
Quin etiam obscurum gravior si fortè poësie
Personat, id certo nomine glossa refert.
Glossa salebrosum quotiens modulamine carmen
Indiget, ad faciles ducere prompta modos.
Adde quod in plenos lucubrata volumina nervos
Retulit exactis cura laborque viri.
Hic tibi commentis digestum ex omnibus unum
Parsit, & æquato carmine clausit opus.
Neve sit errandum quærenti singula, prorsus
Signavit propriis invenienda locis.
Ergo quis impressum tanto molimine Vatem
Non emat, & multo protinus ære paret?
Huc puer, huc centum justo fer pondere nummos,
Hoc ego plus omni carmine carmen emo.

GEORGIUS MERULA.

Prima in editionibus nostris hoc anno objicitur mentio *Georgii Merulæ Alexandrini*, Viri de literis Mediolanensibus optimè meriti, cùm per viginti duos annos, interruptis tamen vicibus, latinæ græcæque linguæ publicus in hac Urbe Interpres fuerit, largoque à Sfortiis Principibus stipendio donatus præclarum *de Antiquitate Vicecomitum* opus condiderit. Annotationes quasdam ille Venetiis ediderat anno MCCCCLXX. ob illustranda Martialis carmina, cùm ibidem Eloquentiam profiteretur. Easdem Mediolani recudendas curavit Philippus Lavania, aliquod novum hoc anno suæ Martialis editioni ornamentum paraturus. In calce impressa est Merulæ Epistola ad *Angelum Adrianum Oratorem Regium*, quæ fortasse in prima Veneta editione, quam non vidi, frontem occupabat. In ea nullum de *Domitio Calderino* verbum offenditur; sed adductum se ait Merula nonnullorum exhortatione ad hunc suscipiendum laborem, ut quod *Literatorum quorundam arrogantia depravatum* fuerat, ipsius studio diligentiaque emendaretur. Verùm omnibus compertum fuit, in eum finem scripsisse Merulam, ut *Calderini* Commentaria in eundem Poëtam, tanquam inscitiæ plena, convelleret ac denigraret. Non tulit hanc injuriam patienti animo *Cornelius Vitellius*, adeòque in Merulam acerrimè invectus, ad Hermolaum Barbarum dedit Epistolam, Critico Gruteri Thesauro insertam, quam multo quidem eruditionis ac perspicacis ingenii sale inspersit, sed conviciandi intemperantiâ plurimùm deturpavit. Quæ fuerit hujus contentionis series, in Veneta Ephemeride (e) abundè narratur; nos quæ Mediolani peracta sunt ab insigni hoc viro prosequimur.

Græcas, Latinasque Literas à Francisco Philelpho Institutore celeberrimo edoctus, egregios & ipse discipulos effecit, inter quos non infimi subsellii censendus est Alexander Minutianus, præclara jam cum

A laude in Prolegomenis memoratus. Is gratum animum erga eximium Præceptorem suum testaturus, ne invida temporum oblivione ejusdem fama deperiret, Historiam Vicecomitum, quæ illo è vivis erepto, ociosa in pluteis jacebat, in lucem eduxit, plenamque encomiis Epistolam præfigens volumini, inter alia scribit *ex illius ludo, veluti ex Equo Trojano, multos magnæ & excellentis doctrinæ Viros prodiisse*; nec doctrinam tantùm, sed insignem quoque vitæ probitatem commendat. Quo tempore cœperit Merula publico è Gymnasio Mediolanensem juventutem Eloquentiæ præceptis imbuere, Jovius in ejusdem Elogio (f) non signat, quadraginta annorum numero promiscuè complectens actum Præceptoris munus in Urbe Veneta, ac nostra. Diligentiùs hæc
B perscrutatus fuit Eruditissimus Auctor Additamentorum ad Vossium in Ephemeride Veneta (g); ex securis enim illorum temporum testimoniis colligit, inchoatam ab eo Mediolani publicam literarum institutionem sub Francisco I. Sfortia anno MCCCCLIV. atque ad decennium protractam; subinde verò Venetias migrasse, ubi majorem, melioremque vitæ partem cum summa tam judicii, quàm memoriæ admiratione docendo, commentandoque contrivit, adeò ut eruditos homines ex remotissimis terrarum partibus, nedum ex universa Italia, *Georgii* fama magis, quàm Urbis illius admiranda magnificentia attraheret, quemadmodum Minutianus tradit in Epistola jam relata. Expletis autem ibidem decem & octo annis, iterum Mediolanensem in Urbem à Ludovico Sfortia Principe revocatum apud nos reliquum vitæ
C transegisse, ab anno nempe MCCCCLXXXII. usque ad annum MCCCCXCIV. quo vivere desiit. Tanti viri obitum peculiari adnotatione dignum censuit *Petrus Leo Vercellensis* (de quo alibi sermo instituetur) ejusdem discipulus; scribens enim ad *Eusebium Scutarium*, diem atque horam designat, ita exordiens Epistolam: „ Salvus sis Eusebi. Tibi & ceteris Viris doctis, maximè deflere licet, propterea quòd *Georgius Merula* Alexandrinus, Polyhistor, & utriusque linguæ Pater, à vivis decessit, migravitque *hora vigesima secunda, quintodecimo Kalendas Apriles*. Quare pro ejus anima (cui præcipuè multum debes) Deum Opt. & Max. ora. „ Data est hæc Epistola *Mediolani MCCCCXCIV*. quo circa dubitari nequit de anno mortis Georgii Meru-
D læ. Genus morbi extremi describit *Jacobus Antiquarius*; interceptum nempe faucium ejusdem meatum, adeò ut fistulâ argenteâ alendus esset; qua difficultate in dies ingravescente, ad sepulcrum tandem detrusus est; Legitur hæc *Antiquarii* Epistola inter editas Angeli Politiani (h). Ceterùm docti insignesque Viri mortem Merulæ procul dubio luxerunt, eandem inter præcipuas illius ætatis calamitates, ac literarum detrimenta connumerantes, verbaque illorum refert in Ephemeride Veneta (i) prælaudatus diligentissimus Auctor.

Nunc pauca ex ipso *Eusebio Scutario* proximè enunciato proferenda sunt, quæ Merulæ scripta & memoriam illustrant. Patriam eandem cum Petro Leone sortitus est *Scutarius*, nempe Urbem Vercel-
E larum, simulque in hanc Metropolim profectus, studia confecit sub Merulæ disciplina. Ut autem ingenii sui, uberisque in literis relati proventus specimen daret, emendandas suscepit Plautinas XX. Comœdias, quas olim studio suo expolitas Georgius Merula primus è tenebris erueras, ac Venetiis ediderat anno MCCCCLXXII easque octennio elapso Mediolani imprimendas curavit. Præfixa est huic editioni Epistola Merulæ ad *Jacobum Zenum* Patavinum Antistitem, illa eadem nempe, qua opus hoc suum doctissimo illi Præsuli dicaverat, cùm primò è Venetis prælis prodiret. Eandem recitat in suo Eruditissimo

(e) Tom. XVII. art. XI. pag. 295. & seqq;
(f) Tom. III. pag 71.
(g) Tom. XVII. pag. 296.

(h) Lib. XI. Epist. VIII. edit. Parif. anni 1519.
(i) Tom. cit. pag. 318. & seqq;

tiſſimo Opere de *Brixiana Literatura* Eminentiſſimus Cardinalis Quirinus, qui omnes enatas inter eruditos illius ſeculi ac ſubſeqnentis, circa Plautum controverſias luculentiſſimè enarrat (l). Alteram in calce ſubjecit *Euſebius Scutarius* ad ipſum Merulam, quæ ſic incipit: „ Conſecimus non minus ſedulò „ quam libenter, prudentiſſime Præceptor, quod „ nobis ſuperioribus diebus injunxiſti; Plautinas enim „ Comœdias, latinæ linguæ delicias, ut puto, pro „ doctrina noſtra ſatis diligenter recognovimus, ut „ ſcilicet emendatiores imprimerentur. „ Pergit deinde referre quid ipſe peregerit, quidve ſuo marte adjunxerit, ut improbè depravatis Impreſſorum culpâ carminibus elegantiſſimi hujus Poëtæ genuinum ſplendorem reſtitueret. Ac demum ad laudes Præceptoris ſui calamum convertens, literaria ejuſdem opera enumerat, inquiens: „ Et ut ex conſulto omittam quòd librum jam pridem *de Ortographia* ſcripſiſti conſummatiſſimi Operis Virgiliani in multis „ veram lectionem reſtituens; & *de homine* adverſùs Galeotum, Commentarioloſque *in Sapphus* libellum: quòd annotamenta in lepidiſſimum *epigrammatographum*, quibus illius argnti & docti ſales vereneſqoe intelligi poſſunt; ac interpretationem ſanè utilem in M. T. Cic. artificioſam Orationem *pro Q. Ligario*, & argumentum in Epiſtolam *ad Lentulum Sphinterem*: quòd *rei ruſticæ* „ *Scriptores* maxima abs te lucubratione adamuſſim „ correctos ſuis verbis, ideſt latiniſſimis exornaſti, „ multaque interpres fidiſſimus, & nonnunquam Paraphraſtes è græco in latinum traduxiſti: quòd eruditiſſimas enarrationes *in Juvenalem* multijugâ doctrinâ refertas; & item Epicedia, Epithalamia, „ infinitaſque in omni genere dicendi orationes edidiſti: quòd obſervationes tuæ tam græcæ, quam „ latinæ, quas ferè innumerabiles obſervaſti, jamdiu volitent per ora Virum, à quibuſdamque, auctore diſſimulato, excipiantur, & fronte perfrictâ „ recitentur pro ſuis, quos utique manifeſtos furti „ tenemus, atque plagiaria Lege agitare poſſumus. „ Et ut alia haud parum multa abs te elaborata ſcienter prætereeam, elegantiſſimam conſcripſiſti & „ adhuc conſcribis hiſtoriam *de Antiquitate Vicecomitum*, orſus à primordio Urbis Opulentiſſimæ, „ juſſu Excellentiſſimi & Liberaliſſimi Principis Ludovici Mariæ Sfortiæ Vicecomitis, Bari Ducis, „ omnes hiſtoricorum leges ſervans, lacteam quandam cum fide maxima ubertatem, Livianamque in „ concionibus majeſtatem feliciſſimè aſſecutus. „ Redit poſtmodum ad Plautum, & de *Plautinis* Merulæ *Quæſtionibus* nonnulla innuit, quæ hic lubet annotare. Cornelius Vitellius in ſuo *de Obſervations dierum, menſium, annorumque Commentario* ſcribens ad Pyladem Buccardum Brixienſem, hæc habet: *Sexcentos & amplius errores ipſius* (Merulæ) . . . . . . *jam edidiſſem, niſi expectarem ipſius Quæſtiones Plautinas, quas jam decem annos in utero geſtat, & adhuc non modo non perit, ſed ne parturit quidem*. *Eas ad Coronida ferè perductas* teſtatur *Scutarius*, rogatque Merulam, ut edendas curet unà cum Plauti explanatione, quam tum in lucem proferre meditabatur. Reverà quæſtiones illæ, Mediolanenſi editioni adjectæ minimè fuere; Hinc dubium exoritur an illas abſolverit, aut etiam digeſſerit Merula. Conclamatum de hiſce Quæſtionibus, eaſque inane nomen eſſe contendere aliquis poſſet, nixus teſtimonio Vitellii ſuperiùs adducto, multòque ſolidiùs Epiſtolis Jacobi Antiquarii, & Angeli Politiani, quorum primus ſcribens ad Politianum poſt Merulæ mortem ait, non alia ſuperfuiſſe ejuſdem monumenta, præter Hiſtorias & Epiſtolas quaſdam, *Plautinas vero Quæſtiones apparere nullas*; ſecundus in Epiſt. ad Philippum Beroaldum lib. VI. hæc habet: *Nec eſt quod ulla expectemus ejus ſcripta quaſi poſthuma, corvos deluſit hiantes. Nam nec Centuriæ uſquam, nec Plautinæ Quæſtiones comparent. Ita lepidus homo poſteris impoſuit*. At niſi inverecundæ, quin imò impudentiſſimæ adulationis reum facere velimus *Euſebium Scutarium*, qui non tam incœptum, ſed ferè ad Coronida perductum literarium hunc Merulæ laborem profitetur, non ita ſolemniter impoſturæ damnandum reor egregium hunc Virum. Præcipuè cùm in Epiſtola *Scutaris*, quid etiam complecterentur eæ Quæſtiones, deſcribatur. Itaque ſatiùs duxerim id in incerto relinquere, teſtimoniis eorum temporum partim adverſantibus, partim faventibus. Certè Antiquarius haud ait nullas extitiſſe, ſed nullas apparere. Cornelius autem Vitellius ſcribebat circa annum MCCCCLXXXI. ut animadvertit laudatus Auctor Additamentorum ad Voſſium, *Scutarius* novem poſt annos Plautum ſuum edidit, quo temporis intervallo non tam parturire, ſed etiam parere potuerat Quæſtiones has Merula. Sanè illas infelici fato periiſſe non abs re eſt opinari; Siquidem Hieronymus Ghilinus in Theatro Virorum literis Illuſtrium (m) ſcriptum reliquit, Merulam, poſt vegetam in ſtudiis actam ætatem, præcipiti morte occupatum, edere minimè potuiſſe, quæ elaboraverat; direptam verò fuiſſe literariam ejuſdem ſuppellectilem ab iis, qui Veſpillonum more, mortuorum ſpoliis ſe amiciunt. Verùm de his ſatis.

Auxit non modicè Mediolanenſem gloriam *Georgius Merula*, novo in Urbe noſtra literis parato patrimonio, inventis nempe celebrium Auctorum Operibus, quæ per longam temporum ſeriem ſublata ex oculis hominum, fortaſſe in miſerandum tinearum cibum neglecta ceſſiſſent. Munere Ludovici Mariæ Sfortiæ Mediolani Ducis ad Cœnobium Bobienſe deductus perſcrutari pro libito potuit inſignes illos antiquitate Codices manuſcriptos, quos ſcientiarum cuſtodes Monachi, furentibus per Italiam Barbaris, ibidem tanquam in Refugii Ara collegerant, & quorum magna poſtmodum pars eorundem dono ad Ven. memoriæ Cardinalem Federicum Borromæum delata, Ambroſianam Bibliothecam pretioſo veluti theſauro ditavit. Igitur iis præcipuè vetuſtis Scriptoribus eruendis, qui ad humaniora ſtudia promovenda ſpectabant, diligentiam intendens, *Velium Longum* antiquum Grammaticum, & *Terentianum Maurum* à S. Auguſtino memoratum, in publicum protulit; ſubinde verò alios quamplures ex eodem Bobienſi Cœnobio eduxit, quorum Catalogum edidit Raphaël Volaterranus in Commentariis Urbanis (n). Quamvis autem hic Auctor *Merulæ* nomen ſubticeat, deſignato tantùm anno MCCCCXCIV., in Ephemeride tamen Veneta, præclarus Voſſii illuſtrator ſæpius laudatus (o) pro certo tradit, repertos eos Codices eidem deberi. Gratulata eſt Merulæ Eruditorum Cohors de tam pingui literaria meſſe collecta, & Politianus ipſe, licèt non parum contra eundem, ob ſimultates quæ interceſſerant, exaſperatus, ſtimulos illi addidit, ut optimi Viri officio fungens libros recèns inventos publicam in lucem emitteret (p). Id quidem in eo reprehendit Politianus, quòd tantum ſe jactaret, ac ſuſtolleret animos ob libros illos, quos auſpicio Ludovici Sfortiæ Sapientiſſimi Principis invenerat, beneficium ſupprimens (q). Verùm inuſtam ſibi ab Æmulo labem detergere conatus eſt Merula, ſic ad eum reſcribens (r): „ Ceterùm ut ad libros „ redeam, quos auſpicio Ludovici Principis Excellentiſſimi, à ſitu & propinquo interitu vindicavimus, quid reum calumniæ me facis, quaſi beneficium ſupprimere velim? Publicavi Auctorum nomina, & operum titulos. Geſtiunt credo Umbræ

(l) Part. I. pag. 4.
(m) Part. I. pag. 77.
(n) Lib. IV. fol. 120. edit. Lugdun. anni 1552.
(o) Tom. XVII. pag. 305.

(p) Lib. XI. Epiſt. VI.
(q) Ibid. Epiſt. II.
(r) ibid. Epiſt. V.

A „ & Scriptorum Manes, ad quos diligentiam & fidem Merulæ jam pervenisse puto. An existimas ex „ ingenio, si non tuo, certè multorum me esse, qui „ si thesauros hos invenissent, iterum eos defodissent?

Non minorem sibi laudem comparavit Georgius Merula ex condita, ut diximus, Mediolanensi Historia, præclarisque Vicecomitum Principum gestis rebus, in claram lucem productis. Ob hunc enim susceptum egregium laborem, non tam liberalibus à Ludovico Sfortia præmiis, quàm effusis doctorum hominum, Mediolanensium atque exterorum præconiis cumulatus fuit, quemadmodum Eusebios Scutarius, Minutianus, Ghilinus, ac Tristanus ipse Calchus abundè, testimoniis editis, prodidere. Verum

B quidem est hunc postremum, cùm Merulæ historiæ perficiendæ manum apponeret, ita eam frequentibus nevis infulcatam perturbatamque reperisse, ut ad eandem ab ovo retexendam compulsum se affirmaverit. Sanè inficiari non possumus in statuenda præsertim Vicecomitum Stirpis origine ad impuros fontes Merulam bibisse, remotiùs, quàm veritas patiatur, illam repetentem, ac si à Comitibus Angleriæ, qui etiam longo tempore dominati fuerint Italiæ Regio titulo insignes, sanguinis claritatem derivassent. Irrisione excepit hanc fabulam Calchus, primusque fuit, qui excusso adulationis jugo, Dominam illam Mediolanensis Imperii gentem palpare desineret. Ego quoque ejusdem insistens vestigiis, remque altiùs perscrutatus, opinionem hanc de Angleriæ Comitibus, quæ

C altas in superioris ætatis historiis radices jam egerat, ac per manus, tanquam oraculum, posteris tradebatur, convellere nisus sum, invictis, ut arbitror, argumentis (f). Nihilominus immortali apud nos memoriâ vigere debet Merulæ nomen, cùm intentatum opus summis aggressus conatibus, novum inclytæ huic Urbi decus pepererit, collectam nempe rerum præteritarum seriem, quæ dispersæ in codicibus, privatisque in loculis latentes, aliquando invidiâ temporum interiissent. Quòd verò à recto historicæ veritatis tramite non raró deflexerit, exactique ordinis legibus aberraverit, id non ingenii vitio aut incuriæ tribuendum est, sed festinæ morti, quæ illum adhuc in hoc studio versantem deprehendit, vetuitque ne historiam suam ad umbilicum perduceret, & novas

D postmodum curas adhiberet, ad eam diligentiùs expoliendam illustrandamque. Dicavit illam Merula Mecœnati suo Ludovico Mariæ Sfortiæ, cujus laudes, non secus ac ejus Avorum Vicecomitum, qui afflictam diuque laceratam civilibus discordiis Patriam tranquilla pace donaverant, eleganti Epistola prosequitur. Hanc resecavere, qui post centum & ultra annos Merulæ Historiam Mediolani recudendam curarunt; idcircò eam in calce dabimus.

Præter hoc opus, cui elaborando duodecim annos impendit, Mediolanensibus typis subdidit *Ausonium Poëtam* anno MCCCCXC, indignatus lucem hactenus illum caruisse in ea Urbe, cujus ornamenta & præstantiam elegantissimo carmine à nobis jam superiùs relato, exsculptoque in publica marmorea tabula, celebraverat. Eidem Præfationem adjecit,

E quam mihi videre non licuit, sed illam iterum Venetiis impressam sexto post anno testatur in Ephemeride Veneta (t) Auctor sæpiùs laudatus. Quod ex Epistola Julii Æmilii Ferrarii, Ausonio præfixa, (de qua ad annum MCCCCXC loquar) colligere potui, id est, obtigisse Merulæ felicem sortem eruendi ex manuscriptis Codicibus Cœnobii Sancti Eustorgii Mediolani nonnulla inedita hujus Auctoris Epigrammata; ita enim scribit: „ adjecimus ex Catalogo Illu„ strium Urbium nonnulla excerpta Epigrammata, „ quæ Georgius Merula Polyhistor præceptor noster,

(f) In Differt. de Corporibus Sanctorum Gervasii & Protasii pag. 163., nec non in Appendice ad eandem pag. 82.
(t) Tom. XVII. pag. 303.

A „ & primarius dicendi artifex, in Bibliotheca Divi „ Eustorgii primus indagavit. „ Quandoquidem verò de Ausonii editionibus nonnulla attigimus, id etiam indicabo, reperiri in Ambrosiana Bibliotheca ejusdem opera, Venetiis impressa, optimis typis, ac spatioso margine, *à Nativitate Christi ducentesimæ nonagesimæ quintæ Olympiadis anno II. VII. Idus Decembres*, idest anno MCCCCLXXVII. supputatis Olympiadibus per quinque annos in singulas; sed nomen Impressoris non legitur. Præfigitur huic volumini admonitio ad Lectorem majusculo charactere: „ O Musarum Cultor, quisquis es, Ausonii Pæonii „ Epigrammatôn libellum intuens, quanta fuerimus „ sedulitate usi in his, quæ tum ad latinarum lite„ rarum eruditionem, solertiamque pertinent, ad-

B „ vertas precemur, ac Pub. Ovidii Nasonis Vatis „ Eminentiss. ad Liviam de morte Drusi Epistolam, „ Probæque Falconiæ Vatis Clariss. à Divo Hiero„ nymo comprobatæ Centonam, nec non Calphur„ nii Siculi Poëtæ Bucolicum Carmen, demumque „ P Gregorii Tiferni Epigrammatôn libellum, ut „ diligenter perlegas, vehementer etiam atque etiam „ rogamus. Vale. „ Nomenque Auctoris adnotatur initialibus syllabis B. G., quæ *Bartholomæum Girardinum* signant, ut infra patebit; dein sequuntur tituli Capitum omnium in indicem redacti, cum primo eorundem verbo enunciato; In fine Operum Ausonii hæc leguntur majusculis literis: *Expliciunt ea Ausonii fragmenta, quæ invidia* (invida), *cuncta corrodens vetustas ad manus nostras venire permisit*;

C subjicitur Bartholomæi Girardini, qui editioni huic præfuit, Epigramma partim græcum, partim latinum:

Αὐσόνιος fueram solus : νῦν [illegible]
Artificis [illegible] ;
[illegible] tum prisca queat renovare vetustas :
Tum νέος antiquis præferat officiis.

Græco item nitido charactere impressa sparsim leguntur quædam Ausonii Carmina. Opera hîc edita sunt, Epigrammata, Versus Paschales, Epistolæ, Gratiarum actio, Monosyllabi, Crippus de ternario numero, Cœna nuptialis, Endecasyllabi, Precatio Matutina ad Deum, Epicedia, Protrepticus ad Hes-

D perium filium, Eglogæ, Versus de Bissula. Addo post Bucolicum carmen Titi Calphurnii annum exptimi MCCCCLXXII. quo nempe illud Auctor absolvit. Hæc minutiùs adnotare placuit, cùm viderim editionem istam, vetustate ac pretio spectabilem, ignotam fuisse Maittaire, Orlando, & Alberto Fabricio, qui Ausonium Mediolani primò editum censuit (u).

Ut verò ad Merulam revertar, miratus sum nullum extare in Ambrosiana Bibliotheca manuscriptum Codicem præclari hujus viri, qui tandiu Mediolani docuit, suusque etiam cineres in Templo S. Eustorgii reliquit; atque hinc confirmari ratus sum Ghilini testimonium, qui, ut vidimus, rapinæ patuisse literariam Merulæ hæreditatem tradit. Plures ille

E sibi æmulos fecit carpendi licentiâ; omnium tamen consensu, si inter coæraneos suos Principem locum non tenuit, ut Joh. Bapt. Pius in suis *Posterioribus Annotationibus* (x) affirmabat, nemini tamen secundus fuit, eumque inter præcipuos latinæ linguæ cultores, eximia cum laude, Sabellicus numerat (y). Id autem, procul dubio, in summum Mediolanensium gymnasiorum decus vergit; siquidem manifestam facit nobilem eam curam, qua studiorum Præsides Principesque hujus Metropolis, nullis parcentes sumptibus effecere, ut nonnisi insignes doctrina viri suis in cathedris considerent.

ANNO

(u) Biblioth. Lat. Tom. I. pag. 588. edit. 1521.
(x) Cap. XXXII.
(y) Dialog. cit. Tom. III. fol. 53.

ANNO MCCCCLXXIX.

JOHANNES SIMONETTA.

J*Ohannes Simonetta* multis jam titulis clarus, splendidiorem se reddidit editis hoc anno *Commentariis Rerum gestarum Francisci Sfortiæ Mediolanensium Ducis*. Caret quidem impressum volumen anni annotatione, sed illum signare videtur Epistola Francisci Philelphi ad calcem excusa, qua à se perlectam, Auctore ipso mandante, hanc historiam summopere commendat, ac mirari se ait, hominem tot Rerum publicarum negotiis implicitum, tantos tamque varios belli & pacis eventus summa cura, ordine, ac prudentia persequi potuisse. Ego tamen cùm attentiùs relegerem diem datæ à Philelpho Epistolæ, idest VI. Idus Junias anno MCCCCLXXIX., illumque conferrem cum die à Zarotto Impressore expresso, idest X. Kalendas Februarias, arbitratus sum satis dilucidè colligi, historiam hanc non nisi anno sequenti lucem vidisse, ne adjectam calci eam Epistolam, ferme quinque mensibus post editum librum, dicamus. Verùm dimissa hac indagine, quæ parum refert, se qui malui commonem Scriptorum morem, qui Simonettæ Commentaria typis nostris impressa ad hunc annum retulere.

Plura de insigni hoc Viro præfatus est Cl. Muratorius ante illius *Commentaria*, inter Rerum Italicarum Scriptores (a) Mediolani recusa; Nonnulla ego quoque addam, quæ ad susceptam à me provinciam implendam arbitror pertinere. *Caccurii* in Calabria natus, cùm Franciscus Sfortia Oppidi illius ditionem ex dote Polixenæ Rufæ uxoris obtinuisset, ita ejusdem gratiam iniit, ut individuus itinerum comes, & Consiliorum particeps fuerit. Mediolanum cum Principe Francisco, bujus tandem Metropolis Domino, delatus, primis nuptiis in sponsam duxit *Margaritam Mirabiliam* fœminam lectissimam, & cum primariæ nobilitatis Mediolanensibus familiis affinitate conjunctam. Extat in Ambrosiana Bibliotheca elegans manuscripta Oratio, habita in ejusdem funere à *Rev. Patre Magistro Joachino Castiliongo, Ordinis Prædicatorum*, in qua facundus Orator, & Genus clarissimum, & eximias illius virtutes abundè commemorat; præclaris item laudibus effert *Johannem Simonettam*, virum ejus spectatissimum, fratremque Cichum, atque Angelum Patruum; demum enumeratis nobilissimis Affinibus bujus inclytæ stirpis, nescium se ait, *plusne Simonetta domus tot familiis, an tot familiæ Domui Simonettæ ornamenti ac splendoris attulerint*. E secunda conjuge Catharina Barbavaria splendidissimam sobolem tulit, Jacobum præsertim, sacrâ Purpurâ à Paulo III. donatum, & non tam plurium Ecclesiarum Episcopali regimine, quàm vulgato *De Beneficiorum reservatione* tractatu, immortale nomen apud posteros consecutum. Qua vitæ integritate & morum candore præfulserit *Johannes* in excelso Ducalium Secretorum Magistri munere, quod sub Francisci Sfortiæ Filio, ac Nepote egregiè gessit; sicuti etiam (ut rerum humanarum sese volventium infelix fert conditio), qua calamitatum acerbitate perculsus fuerit, carcere, exilioque indignè damnatus, notius est in historiis, quàm ut id repetere hîc debeam; Id tantùm persequar, quod ad literariam rem spectat.

Porrò nullum ille ingenii sui monumentum reliquit, præter hæc Commentaria, sed eadem tanta majestate ac cultu Orationis digessit, ut meritò ob hoc unum inter illustres illius ævi Scriptores ab omnibus recenseatur, ac commendetur. Exorsus est Historiam suam ab anno MCCCCXXI. eamque deduxit usque ad MCCCCLXVI., qui vitæ quidem, non gloriæ cursum abrupit Invictissimo, ac Celeberrimo Duci Francisco Sfortiæ; nec desideranda in eo fides est, cùm ipsemet in Epistola nuncupatoria testetur: „ nihil à se scriptum, quod vel non ipse viderit, & „ contemplatus fuerit, vel à locupletissimis testibus „ auctoribusque, vel etiam ab ipso Francisco, dum „ ille de se modestissimè loquens aliquando, præteri- „ torum temporum pericula, resque per omnem for- „ tunam non tam abs se, quàm ab aliis gestas re- „ censeret, acceperit. „ Hujus Operis pretium ex eo metiri possumus, quod per ora & manus Eruditorum summo cum plausu certatim volitans, intra undecim annos ter lucem in hac Urbe viderit, bis quidem primigenio latino sermone, tertiò verò in Italicam linguam translatum à magni nominis in Literaria Republica viro *Christophoro Landino*. Quin imò, nondum satis expleto præclaræ hujus historiæ desiderio, altera versio Italica parata est à Sebastiano Fausto, & Venetiis edita anno MDXLIII. Verùm de hac interpretatione malè loquitur *Leonardus Nicodemus in Additionibus ad Toppii Bibliothecam Neapolitanam*, tum quòd *Simonettæ* nomen prorsus omiserit, tum quòd Plagii suspectus sit *Faustus*, relatus ideo in *Theatrum Anonymorum, & Pseudoanonymorum* à Vincentio Placio (b). Quidquid tamen sit, Landini labor in hac Historia Etrusco sermone condenda, sequente anno in eadem Urbe Veneta prælum iterum subiit; demum præsenti seculo diligentioribus expolita curis, expresso temporum ordine, atque Additamentis ex Autographo desumtis exornata hæc Commentaria Cl. Muratorius æternitati, ut jam innui, consecravit. Annum, quo Vir iste insignis, ac Patriæ nostræ decus obierit, minimè designat illustre Epitaphium in Templo S. Mariæ Gratiarum Mediolani, ejusdem sepulchro inscriptum, ac recitatum à Cl. Muratorio, & Joh. Sitono (c). Memoriâ certè non excident laudes à Volaterrano, Sabellico, Matthæo Tuscano, Jovio, aliisque multis in ipsum collatæ, ac perennibus Typis concreditæ.

Ad annum MCCCCLXXVII. retuli excitatam Mediolani fervidam controversiam inter Canonicos Regulares ac Fratres Eremitanos, quo habitu effingi deberet S. Doctoris Augustini Simulacrum, Templi Maximi fastigio imponendum. Prodiere in campum utrinque acies Scriptorum, acriterque libellis editis pugnatum est; quodque miserationem & lacrymas ciet, nec modestiæ, nec caritati pepercere, querelas, jurgia, ac etiam maledicta, veluti acuta spicula invicem contorquentes. Excusare suos nititur Celsus de Rosinis, sed candidè fatetur, in hac contentione à recto calle aberratum, inquiens (d): „ Si dignam Viro Sacro modestiam imitari prætulis- „ sent, profectò præclariùs in re actum esset. Ve- „ rùm lacessita Virtus, ac veritas opprobriis indi- „ gnè appetita, nequivit non pro merito rependere „ contumacibus adversariis, atque non eâdem men- „ surâ metiri, qua mensa prior ipsa fuerat. „ Antequam tamen librum hoc anno Mediolani impressum referam; opus est pauca præmittere.

EUSEBIUS CORRADUS.

Dominicus de Franchis Tarvisinus Canonicus Regularis, ut librum oppugnaret à Paulo Lulmio Bergomensi ex Ordine Eremitarum typis vulgatum,

10

(a) Tom. XXI.
(b) Tom. I. fol. 652.

(c) Chronic. Judic. & Equit. Mediol. Parte II. num. 336.
(d) Lyceum Lateranen. fol. 270.

in quo, ut ait Rosinus (e): *plura in Regulares Canonicos cumulabantur probrosa, falsa, contumeliosa*, Opusculum ediderat inscriptum *Defensio Canonicorum Regularium contra Eremitas*. In hunc Virum, modestè alioquin scribentem, insurrexere Bartholomæus Patavinus, & Angelus Cremonensis Eremitani Instituti, turbas eas excitantes, quas Rosinus describit; Quapropter ut eorum clamores obtunderet *Eusebius Corradus* Regularis Canonicus, impressam Mediolanensi prælo Apologiam hoc anno in publicum protulit, ita inscriptam, ut tradit Rosinus, *Responsiones in Maledicta cujusdam Fratris Patavini, & cujusdam Angeli Cremonensis*. Revera tamen in edito libro hic titulus legitur: *Eusebii Conradi Mediolanensis Canonici Regularis Congregationis Lateranensis adversùs Fratrem quendam Blacteronem Ordinis Eremitarum, Canonicorum Regularium Sycophantam, & falsidicum Prædicatorem, Responsio pro Venerabili & erudito Dei Prædicatore Domno Dominico Canonico Regulari clara atque verissima, qua demonstratur S. Augustinum Eremitam non fuisse, nec habitum Eremitarum induisse, & Fratres, olim Gulielmitas dictos, nunc verò Eremitanos vulgò appellatos, nunquam instituisse, sed Clericos & Canonicos tantummodo Regulares institutis Apostolicis decorasse*. Sanè, si vera sunt, quæ in decursu hujus Operis narrat Eusebius, justo percitus dolore videbatur; inter cetera enim probra, quæ Angelus Cremonensis in adversarios conjecerat; eò insolentiæ processerat, ut Cremonæ, & in aliis Civitatibus præ injuria vulgaret, *S. Augustinum nunquam induisse habitum Canonicorum Regularium, nisi cum ad equile, vel ad visendas haras, & pecus suum pergeret*. Quod in hac disceptatione risum nobis movere possit, id est, inductum fuisse ab Eusebio S. Augustinum acerbas contra Mediolanenses querelas effundentem, eo quòd exsculptam in marmore effigiem suam in habitu Fratrum Eremitarum permitterent collocari in præstantiori loco Templi sui Majoris, ac si malè responderent beneficiis atque honori, quo illos cumulaverat docendo, scribendoque in hac Metropoli Urbe. Profectò si hoc solum crimen erat, cujus caussâ ob jurgari debuissent Cives nostri ab Augustino, Magistro olim suo, nunc Patrono venerandissimo, tutos prorsus existimare se poterant ab ejus indignatione. Quid enim noxæ contraxerant, uno vel altero habitu illum induentes? Cùm quæcumque vestis horum insignium duorum Ordinum adhibita fuisset ad illius simulacrum effingendum, dedecori certè esse non poterat tanto Doctori, qui ob eximia virtutum exempla, & tradita regularis disciplinæ præcepta Pater à singulis appellabatur. Sed condonari hoc potest Eusebio, qui ob ingenium præfervidum, conceptamque in Æmulos non immeritam iram, compescere calamum nescivit, quin ultra limites invehendo excurreret, & cum umbris etiam digladiaretur.

Non hæsere taciti Patres Augustiniani Eremitæ; Ambrosius namque de Cora, seu Coriolanus, de quo plura jam diximus, retundere conatus est quidquid Eusebius objecerat; novisque semper in arenam descendentibus hinc inde Propugnatoribus, à Rosino singillatim enumeratis, res ad eam non modò Scriptorarum, sed jurgiorum frequentiam reducta est, ut acerbum hoc dissidium, Pontificio Sixti IV. decreto, atque anathemate pacari debuerit. Verùm extincto etiam literario hoc incendio, aliquas erupisse scintillas colligo ex altero *Eusebii Conradi* Opere, quod licèt anni & loci adnotatione careat, Mediolani tamen editum esse Seculo XV. expirante dubitari nequit. Siquidem illo iner anno MD. degens Eusebius in Cœnobio S. Mariæ de Passione extremum diem suum clausit, & in Præfatione ait, Tractatum alterum de hac re à se compositum, impressum fuisse Romæ *viginti ante annis*. Inscriptus est hic Liber: *Eusebii Conradi Mediolanensis, Canonici Regularis, Tractatus secundus de Præcedentia, & Dignitate Clericorum Regularium præ Monachis*; dicaturque ab Auctore *D. Hieronymo Bossio, Canonicorum Regularium Generali Rectori*. In Epistola autem nuncupatoria hæc scribit: „ Cùm anno superiori, idest 1499. „ (hinc annus hujus editionis, nempe MD. eruitur, „ & alterius Romanæ superiùs memoratæ, ac viginti „ annis antea peractæ, idest anno MCCCCLXXX.) „ essem à Patribus in Canonica S. Georgii de Brinate, reformationis gratiâ designatus, & Reverendus Pater D. Sylvanus Venetus Generalis Rector „ tunc esset, attulit ad me, nescio quæ contra Ordinem nostrum scripta in modum Dialogi, ac alia „ plurium Doctorum notata in favorem Monachalis „ Præsidentiæ, hortabaturque monendo, atque mandando, ut Doctorum consiliis & Collegiis in favorem Præsidentiæ Monachorum contra nos scribentium responderem &c. „ Maturiùs quàm Ordo Historiæ ferret hæc retuli, ut quæ de *Eusebio Corrado* dicenda erant, simul complecterer. Ceterùm hic secundus Tractatus Mediolanensibus Typis vulgatus diligentiam fugit Pennotti (f), & Rosini (g), qui Eusebii Corradi res gestas, & libros editos descripsere.

Nunc redeo ad ejusdem *Responsionem* hoc anno excusam nostra in Urbe. Præfert illa Epistolam Severini Calchi ad Joh. Cribellum *S. Petri de Ulmo* Præpositum, cui etiam opus hoc suum dicavit *Eusebius*. In ea testatur Calchus, Monasterium illud excitatum fuisse ab Urbano Summo Pontifice hujus nominis tertio, ex Patricia Mediolanensi familia de Cribellis, paternæque hæreditatis prædiis ditatum. Addit Pennottus (h) hinc colligi, Canonicos Regulares in hoc Monasterio sub Præposito item Regulari *usque ad annum 1478* (veriùs 1479.) *quo anno liber est impressus*, perdurasse. Seriùs tamen in Cœnobio S. Petri ad Ulmum moram egisse Canonicos Regulares docent Chronica ejusdem Ordinis à Joh. Philippo Novariensi conscripta anno MDXXIX & typis edita sexennio post Cremonæ per Cæsarem de Ricardis; in iis enim (i) inter Monasteria, adhuc vigentia sui Ordinis illud S. Petri ad Ulmum enumerat. Subsequentibus annis, ut Pennottus ait: *Locus Canonicis destitutus, Monasterium destructum, Ecclesia vix superstite, & Bona illius, quæ maximos proventus reddunt, commendata*. Nunc eidem Commendæ præsidet Abbas D. Eugenius Vicecomes Marchionis Annibalis, Marescalli, atque Mediolanensi Joviæ Arci Præfecti, pace & bello celeberrimi filius, qui florenti ætati senilem prudentiam doctrinamque eximiam conjungens, magnarum rerum spem facit, Ecclesiamque sibi commendatam summis sumptibus in antiquum splendorem restituit.

In decursu hujus libri alia etiam enunciat *Eusebius* Canonicorum Regularium Cœnobia, quæ tunc in Mediolanensi ditione vigebant, nempe *S. Mariæ de Carpenzago*, *Monasterium de Bernago*, & *Monasterium, ubi dicitur, Campus-mortuus, Jus patronatus nobilis Familiæ de Mantegatiis Mediolani*. De hoc postremo Pennottus (l) ita scribit: „ Monasterium, Campi mortui nuncupatum, à nobilissima „ Familia de Mantegatiis fundatum (fuit), constitutis in eo Canonicis Regularibus, qui per multa „ tempora illud tenuerunt; nam & in sæpe memorato Capitulo Papiensi (*anno 1340. celebrata*), hujus Monasterii, & illius Prioris mentio habetur. „ Sed quanquam esset de jure Patronatus Familiæ de „ Mantegatiis, neque alii quàm Canonici Regulariter professi ex Fundatoris dispositione possent instituì Priores, patronis reclamantibus, Clericis „ Secularibus est commendatum, & disciplina penitus sublata. „ Rediit tamen in eandem Familiam Man-

(e) Ibid.
(f) Histor. Tripart. lib. III. cap. X. fol. 581. & 791.
(g) Lyceum Lateran. fol. 293.

(h) Ibid. fol. 313.
(i) Lib. III. cap. XLII.
(l) Ibid.

Mantegariam commendata hæc Ecclesia, eamque nunc possidet Abbas D. Joseph Mantegaria, anno MDCCXLII. electus à clarissimæ hujus stirpis Condominis. Demum altero legitur in hoc Codice Epistola *Nicolai Clavasiensis*, Canonici Regularis, *ad Eusebium Mediolanensem, integerrimum, & optimum Patrem, hujus Operis Auctorem*, quæ tota in ejus laudibus versatur, sed nihil ad Historiam pertinens continet.

PAULUS FLORENTINUS.

Equestris Ordo Sancti Spiritus, in Galliis enatus, Italiam, Urbemque Romam penetravit; Laicis primùm, dein Religiosis viris solemnia vota profitentibus permixtum constitit: post medium verò Seculi XV. ad solos Regulares transiit, auctoritate Sixti IV. Summi Pontificis, qui ad id statuendum Bullaras literas expedivit anno MCCCCLXXVI., quarum fragmentum recitat Auctor Historiæ Religiosorum Ordinum gallicè Parisiis editæ (m) anno MDCC. XIV., apud quem hæc & alia ad hunc Ordinem spectantia videri possunt, fusiùs relata. Ea præmittere opportunum censui, cùm per illa eadem tempora floruerit in memorato Ordine Sancti Spiritus *Paulus Florentinus*, cujus hoc anno excusum est Mediolani Opus non modicæ molis, nec pauco etiam sudore elaboratum, nempe *Quadragesimale* à Septuagesima usque ad Festa Dominicæ Resurrectionis. Dixi Auctorem hunc fuisse Sancti Spiritus Ordini adscriptum; id enim suadet ejusdem effigies prælo impressa in prima voluminis columna, regulari illius Ordinis habitu, Cruce duplici, & hisce initialibus literis M. P. F. O. S. S, idest, *Magister Paulus Florentinus Ordinis Sancti Spiritus*. Sanè hic Paulus à teneris annis sese devoverat Ordini Servorum Beatæ M. V., religiosum ejusdem habitum induens, atque in eo probitate & literis multum profecerat; insurgentibus tamen acribus inter suos dissidiis, Romam confugit, sacroque S. Spiritus Instituto nomen dedit. Narrat id Archangelus Gianus in Annalibus Servorum his verbis (n). Paulus Florentinus „ olim domesticis perturbationibus lacessitus, relicto Ordine, inter Fratres „ Xenodochii S. Spiritus de Urbe, etsi honorificè „ semper, nec otiosè, magna cum gravitate, plures „ annos legendo & concionando consedit, ubi etiam „ præclarum illud Declamationum Quadragesimalium „ (volumen) edidit, & magno illius Domus Præ„ceptori D........ ob multa accepta beneficia „ nuncupavit. „ Diversa tradit Julius Negri in Historia Florentin. Script. (o) asserens, evocatum Paulum fuisse à Summo Pontifice, ut *Commendatarii* provinciam susciperet in illo Sancti Spiritus insigni Nosocomio; sed pertæsum regiminis, cujus assiduis curis à grato studiorum cultu animus abrumpebatur, impetrasse, ut onus deponeret, reversumque fuisse ad primæva Servorum B. V. claustra. Hæc ille; cùm tamen neque Pontificis nomen, neque ullum hujus rei documentum enunciet, penès ipsum sit fides. Certè anno MCCCCLXXXV. ad primævum Servitarum Institutum jam commigrasse evincit Oratio ab eodem habita in Comitiis Generalibus eo anno *Vetralæ* celebratis, ejusque reditum paulò ante contigisse ex eo colligi potest, quòd cùm Antonius Alabanti, Generalis Ordinis Magister electus, ut Servitarum gregem ferè dispersum in unum ovile revocaret, statutum tempus præfixisset Fratribus suis ad redeundum in Claustra, non modò Paulum Florentinum benignè habuit, sed eundem sibi in socium adscivit; quo clementiæ exemplo, ut Gianus scribit, *plerique protinus ad Caulam reversi fuere*. Verùm in hæc ultrò inquirere ocium non suppetit.

(m) Tom. II. pag. 595.
(n) Tom. II. fol. 54. col. 2.
(o) Fol. 445.

Mecœnatis nomen, cui hoc volumen *Paulus* inscripsit, prætermissum vidimus in verbis *Giani* superiùs relatis; præstat igitur integrum titulum hic adnotare, qui sic jacet: *Paulus Florentinus, Theologorum minimus Divi Ordinis Sancti Spiritus de Urbe, Reverendissimo in Christo Patri, & Domino Innocentio Romano, ejusdem almæ Religionis Generali Præceptori dignissimo, ac suorum omnium Benefactorum maximo, Salutem dicit plurimam*. Epistolam exorditur beneficia enumerans, quæ ab ipso receperat, inquiens: „ Non priùs ad te unicum laborum meorum „ refugium clamavi, quòd adjutricem statim porrexisti manum, de profundis pelagi naufragum eduxisti, ditasti pauperem, ac tanto cum honore in „ patriam remisisti, quod quàm omnibus præstat; „ ad amœna semperque florentia literarum studia, „ quod in Cœlum usque evehit, facitque beatum, „ parasti iter. „ Enarrat subinde, quanto labore ac vigiliis post suam ab Urbe discessionem hoc opus perfecerit; Commissam sibi jamdiu, in officio prædicationis animarum curam commemorat, ac demum Œconomiam omnem adhibitam in singulis sermonibus digerendis exponit, quam hîc repetere supervacaneum reor, cùm Epistolam ipsam, ad calcem hujus Historiæ imprimendam remiserim.

Præter hunc *Thesaurum Concionatorum*, uti eum *Paulus* appellat, alterum ejusdem Auctoris Opusculum, hoc anno, Mediolanense torcular edidit, *Explicationem* nempe *septem Pœnitentialium Psalmorum*. Hanc italico sermone conscriptam fuisse suspicatus est Julius Negri (p); sed latinam nobis exhibet Codex superstes in Archintea Bibliotheca. Eam elaboravit, cùm adhuc in Ordine S. Spiritus degeret, dicavitque *Domino Leonardo de Platis, Civi & Canonico Mediolanensi*, cujus rogatu hosce Davidis Psalmos explanandos susceperat. Mirum est, qua inscitia, seu adulatione in texendis Geneologicis arboribus laboraret illa ætas. Siquidem nobilissimam Platorum Familiam commendaturus *Paulus Florentinus*, primævam ejusdem originem à Platone deducit, eumque ideo profusis laudibus extollit, sacra etiam profanis immiscens. Descendit subinde ad insignes viros inclytæ hujus Domus enumerandos, qui per ea tempora Mediolani florebant, *Georgium* nempe *Platum*, eu, ut ipse ait, *omnem Monarchiam Legum divinitus datam Italia omnis intellexit*, & *Theodorum* ejus filium, *Jurisconsultorum jubar clarissimum, nostrisque temporibus Mediolani decus*. Porrò hic Theodorus à Patriæ nostræ Scriptoribus summa cum laude memoratus, Ducique Ludovico Mariæ Sfortiæ, cui à Consiliis erat, acceptissimus, amoris sui erga Patriam illustre monumentum reliquit, *Scholas* videlicet ex suo cognomine *Platinas* appellatas condens, annuo ære statuto, ut Mathematicas Scientias, græcasque literas præstantissimi Institutores quotidie docerent, quemadmodum in Procemio latiùs jam retuli. Extat (q) Oratio habita à Francisco Philelpho in nuptiis Theodori Plati, & Elisabettæ Vicecomitis, in qua Orator ille facundissimus non tam de maximis Viri hujus Virtutibus, quàm de Familiæ antiquitate ac præstantia luculentum sermonem instituit, sed in eam insaniam & ipse incidit, ut non contentus *Platorum* Gentem à *Platone* derivare, usque ad Codrum Atheniensium Regem per paternum illius genus, & ad Nileum Neptuni filium ac Peliæ Fratrem, per maternum, ridiculo sanè commento procurrat. Recitavit hanc Orationem Philelphus Papiæ, die V. Augusti, anno MCCCCLX. teste Morigia (r), qui plura de hac Familia disserit.

Duos etiam filios hujus Familiæ adhuc tenellos enunciat *Paulus*, in magnam spem crescentes, his verbis: *Ipsi quoque quatuor annorum pueri, tanquam gemini Castor & Pollux, in cœlestia fortè signa redi-*

(p) Loc. cit.
(q) Inter ejus Opuscula pag. 48.
(r) Hist. di Milano pag. 622.

digendi, *Platonem divina quadam indole polliceri videntur*. Hos pueros fuiſſe *Martinum* & *Ludovicum Platos* fratres, vix dubio locum eſſe crediderim, cùm ineunte ſeculo ſubſequenti, celebres in hac Urbe fuerint, eorumque præclaram mentionem inſerat ſuis Chronicis Collegii Judicum, & Equitum Mediolani (ſ) Cl. Sitonus. De altero item adoleſcente hujus familiæ meminit, hæc ſcribens: *Dediſti mihi in Adoptionis filium Chriſtophorum, tam bonæ indolis puerum, ut in uno corpore duos admirari poſſimus, ætatis puerulum, & moribus ſenem*. Reliquum Epiſtolæ impendit Paulus ad commendandam hæreditariam in hac Familia, Platonis doctrinam, altiùs & ipſe conſcendens, & *regalis, divinæque Stirpis* illuſtri fabula Leonardo ſuo blandiens.

Ex *Attavante*, nobili Florentina Familia, prodiit hic *Paulus*, eumque, Virum *undequaque doctiſſimum*, *& in concionando apprimè facundum* Gianus appellat (t). Uſque ad annum MID. vitam protraxit; illius Opera, & res geſtas præclara cum laude recenſent Archangelus Gianus (u), & Julius Negri (x), qui elaborata ab hoc Paulo *Commentaria in Opera Dantis & Petrarchæ* refert; cùm tamen de Dante loquens, inter ejuſdem Commentatores hunc minimè enumeret. Vereor ne illi impoſuerit Epiſtola prævia ad Quadrageſimale hoc anno editum Mediolani, in qua *Paulus Florentinus* hæc habet: Dantem „ non tanquam Poëtam, ſed ut Theologum „ maximum, cum omni vulgari Opere Divi Franci„ ſci Petrarchæ, mira cum claritate brevitateque, „ & admirabilium ſententiarum ſuavitate commen„ tati ſumus, ut legentibus nullo ampliùs interprete „ opus ſit. „

Verùm, ſi attentè hanc eandem Epiſtolam perlegamus, clarè patebit, non aliquod ſejunctum opus fuiſſe à Paulo conſcriptum, quo Dantis, & Petrarchæ carmina illuſtraret, ſed ex editis eorundem libris graviores ſententias, ſuſcepto ſacro ſui muneri opportunas, ab ipſo delectas, atque in Concionibus ſparſim relatas, quibus uberem nitidamque explanationem adjecit, eaſdem proinde in memorata Epiſtola appellans *Excerpta electiora*.

ANNO MCCCCLXXX.

USque ad hunc annum pergamenis, aut chartaceis tantùm Codicibus uſa fuerat Metropolis noſtra, ut Municipales Leges, quæ paſſim *Statuta* appellantur, Civibus ſuis præſcriberet. Typorum facilitas, quibus jam hæc Urbs affluebat, in cauſa fuit, ut iſtud quoque Mediolanenſibus commodum pararetur. *Paulo Suardo* Civi ſuo benemerito debet hoc beneficium Patria noſtra, qui non tam induſtriam, ſed pecunias etiam impendit, ut prægrande *Statutorum Mediolanenſium* volumen præſenti anno in publicum ederetur, datique ceteris Urbibus proficui exempli laus prælis noſtris accreſceret. Antequam tamen de memorata editione quidquam enunciem, mei muneris eſſe crediderim, compendiariam aliquam Legum noſtrarum notitiam proferre.

Quo tempore condi cœperint ſingularum Urbium Italicarum Statuta, deſignari facilè nequit; cùm aliæ citiùs, aliæ ſeriùs ſuis creatis in Reipublicæ ſpeciem Magiſtratibus, abrogatoque, ſeu potiùs in deſuetudinem abeunte jure Romano, Langobardico, Salico, quod in Judicum Curiis per longam temporum ſeriem viguerat, proprias quæque leges conflaverint, indixerintque ad civiles dirimendas lites, imponendas criminibus pœnas, publicoque ærario vectigalia paranda. Cl. Muratorius in Italicis Medii Ævi antiquitatibus (a) Statutorum originem celebri *Paci Conſtantiæ* figit, poſt quam Friderici I. Auguſti indulgentiâ aſſertæ in libertatem Italicæ Civitates ſeſe in Reipublicæ modum compoſuere, conditiſque ad Populorum regimen ſalutaribus edictis, municipale jus evulgarunt. Sanè antiquius Urbis noſtræ hac in re monumentum, ſunt *Conſuetudines Mediolani*, collectæ ac promulgatæ anno MCCXVI., quarum authenticum manuſcriptum exemplar in Ambroſianæ Bibliothecæ ſcriniis ſervatur. Narratur in hoc Codice, à Brunaſio Porca (Novarienſi) Prætore Mediolani (anno MCCXV.) decretum fuiſſe de Conſilio Civium, ut ſequentis anni Prætor *univerſas Conſuetudines, quæ in hac Civitate de cetero ſervarentur, in unum redigeret, vel redigi faceret, ut non aliunde Conſuetudines inducerentur, niſi quæ in illo volumine fuiſſent inventæ*. Itaque *Jacobus Malecoxigia*, ſeu *Malcorrigia* Placentinus, ut eum vocat Galvaneus Flamma in Manipulo Florum (b), Brunaſio in Mediolanenſi Prætura ſuccedens, quatuordecim diſcretis Viris delectis, quorum nomina ibidem leguntur, eoſdem Sacramento obſtrinxit, ut conquiſitis undique prædictis Conſuetudinibus, illas calculo ſuo approbarent, in ſuos titulos diſtribuerent, conferrentque in unum volumen; quemadmodum etiam peractum eſt, incipiendo à Civilibus Cauſis, quæ frequentiùs agitantur.

Inter ceteras Conſuetudines hæc etiam legitur, inſcripta *De Pugnis*, *& in quibus caſibus fiant*, *& quomodo ſecundum noſtram Conſuetudinem fiant*. Mos iſte, qui *Monomachia*, ſeu *Duellum* ab aliis appellatur, à Barbaris Gentibus in Italiam invectus, eorumque legibus comprobatus, plurimam Chriſtiani Ævi partem infecit, nec niſi ſuccedente cultiorum temporum Religione, quæ ab efferatis animis antiquam rubiginem deterſit, aboleri potuit, ac penitus extirpari. Mediolani Seculo XIII. adhuc vigebat, ſed citra ſanguinis mortiſque periculum, deductâ à Francis mitiori certaminis formâ, ideſt ſcuto tantum, ac fuſte, ſive baculo, quo armati inter ſe pugnabant; eam autem imitatos fuiſſe etiam Patavinos memorat Muratorius infra laudandus (c). Accipe quid in noſtra hac Urbe Statutum foret ad ineundam hanc pugnam. „ Fit autem pugna per Campiones. „ Interdum per primas perſonas, quæ nunquam pu„ gnam, ſive duellum fecerunt. Et hoc arbitrio il„ lius, qui convenitur, plerumque relinquitur, utrum „ per ſe velit pugnare, vel Campionem, vel aliam „ perſonam. Et ſi per ſe pugnare elegerit, arbitrio „ Judicis, inſpecta utriuſque perſona, ſimilis ei ad „ pugnandum datur. Si verò per Campionem pu„ gnare velit, quemcumque voluerit Campionem „ accipiet; & adverſarius ejus ſimiliter. At ſi per „ aliam pravam perſonam, quæ nunquam fecit pu„ gnam, contendere voluerit, optionem habebit „ eligendi quem voluerit meliorem, & altera vero„ ſimilior. Alioquin, ſi reus voluerit, adæquatio „ perſonarum fiet per Judicem. At ubi per conſen„ ſum partium, vel Judicis ſolertiam de Campioni„ bus, qui pugnaturi ſunt, certum fuit, per Judicem „ certa pugnandi dies ſtatuitur, ut ante Conſulis „ præſentiam utraque pars veniat parata ad pugnan„ dum. Et ſi per unam partem ſteterit, quo minus „ ad diem ordinatam ad pugnandum venerit, alteri „ parti

(ſ) Part. II. num. 147.
(t) Ibid. fol. 37.
(u) Ibid. fol. 71.
(x) Iſtor. de Scritt. Fiorent.

(a) Tom. II. Differt. XXII. col. 282.
(b) Tom. XI. Rer. Italic. col. 666.
(c) Tom. III. Antiquit. medii Ævi, Differt. XXXIX. col. 616.

parti occurrenti omnes expensas persolvet.

„ Aliud erit dicendum, si casu fortuito, sive per infirmitatem Campionis sui, vel alio modo ad pugnam suam finiendam die præfixa non venerit, quo à præstatione expensarum liberatur. Utrâque parte adveniente, Campiones missam audiunt, & armis juxta altare positis benedictionem à Sacerdote accipiunt, & arma signantur; & postmodum ad præsentiam Judicis utraque pars venit.

„ Et in Via publica, antiquis temporibus Consule assistente, & Misso Regis, tales solemnitates exigebantur in nostra Civitate, videlicet sedente Judice pro Tribunali, sedentibus quoque patronis causarum utriusque partis interrogabatur patronus actoris, si confitebatur in causa sedere pro Misso Regis ad appellandum, & ipse de licentia sui clientuli respondebat, confiteor; Et ipse interrogabat Judicem si confitebatur se in judicio sedere pro Misso Regis ad pugnam illam audiendam, & judicandam, & ipse similiter respondebat, confiteor. Et iis verbis solemniter propositis patronus actoris petitâ licentiâ à suo clientulo appellat & dicit. Ego talis dico, & ipse meus clientulus suo tempore dicet, quòd habet certam suspicionem, quòd talis est fur, vel collega furis de rebus designatis per libellum, quas res sibi subreptas esse dicit uno furto à tali tempore infra. Hic isto animo venit ad hoc appellandum, & sic olim jurabat Campio actoris; sed hodie hoc jurat actormet in propria persona si major est, si minor verò sit, jurat Curator, vel Tutor ejus. Versa vice, & eisdem solemnitatibus admissis reus, & ejus licentiâ patronus negando respondebit, & jurabit hodie, principalis persona rei si major sit, quòd non isto animo venit ad defendendum, & quòd non fecit furtum vel guastum, nec collega est furis, quod verbum Collega tamen in furto dicitur; si verò sit minor, idem jurabitur per Tutores, vel Curatores. Iis ita peractis, Judex sic dicet: Ego autem auctoritate Missi, qua fungor, Judico pugnam inde fieri, & postea pugna ligonis, seu baculis hinc inde permutatis guadiatur. Et subsequenter ad Sacramentum actor taliter accedit, ut si per se pugnaturus est, sic jurat, ut ejus patronus appellaverat. Et eo ampliùs quod si per vim herbarum, vel verborum alicujus maleficii non venit ad hanc pugnam. Sin autem pugnare debet per alium, Campio ab ipso sæpius licentiâ petitâ in ejus actoris animam jurabit, ut supra dictum est, & nomine suo de malis, econtra Campio rei negando simili modo per suum Campionem sacramentum subibit, quibus omnibus consummatis ad campum pugnandi causâ venitur, & Judex, ut nihil ex solemnitatibus prætermitteret actoris Campioni, vel ipsi actori si pugnabit, scutum sic annuntians offerebat: Accipe scutum impugnationis secundum justitiam, quoque fustem eidem tribuebat sic dicens: Accipe fustem impugnationis secundum justitiam, reo quoque similiter arma offerebat, dicens: Accipe scutum, & fustem defensionis secundum justitiam.

„ Istæ solemnitates olim ante pacem Imperatoris Federici in usu fuerunt; pace verò facta cum Domino Federico Imperatore, qui Mediolano, & aliis Lombardis plenam Jurisdictionem concessit, pro magna parte hujusmodi solemnitates exularunt, & absque Misso Regis Consul Mediolani duellum judicat, disponit, & ordinat.

„ Sed nec in Via publica hodie, sicut olim à partibus juramenta præstantur, & pugna judicatur, sed in Consulatu, ubi fuerat sententia lata, omnia de plano expediuntur, absque magna verborum solemnitate; licèt hodie quidam sequentes morem antiquorum iis verbis solemnibus in appellando, & respondendo ex abundanti utantur.

„ Principales quoque personæ hodie per se jurant si fuerint majores, aut eorum Tutores, vel Curatores, si minores fuerint. Campiones verò per se jurant, quòd per vim herbarum, vel verborum, vel alicujus maleficii ad pugnandum non veniunt, & ampliùs quòd bona fide pugnabunt. Restat ut de modo pugnandi, quid per consuetudinem nostræ Civitatis obtineat, breviter videamus.

„ In primis sciendum, quòd Campiones semper cum scuto in capite, & fuste certantur, nisi de consensu partium aliud fuerit actum. Feltrum quoque in dorsum, & in una tibia habere permissum est. Inde est etsi per pravam personam, quam reus meliorem eligere voluerit, pugna fieri debeat. At si per aliam personam, quæ nunquam pugnam fecit, & præcipuè quæ sit de Villis, duellum speratur fieri, sæpe per scutum & cistam pugna ordinatur; hæc tamen omnia, quæ dicta sunt, ex Judicis arbitrio pendent; pugnâ verò secundum Judicis officium ordinatâ, is qui ceciderit, idest cujus caput suum terram tetigerit, succumbit. Alioquin si genibus terram percusserit, vel terram manibus tetigerit, & corpus ad terram non fuerit prostratum, non succumbit.

Judicium etiam *aquæ frigidæ* eodem tempore à Mediolanensibus antiqua consuetudine usurpabatur. Cl. Muratorius, qui de *Judiciis Dei*, *& Duello* geminam eruditissimam Dissertationem edidit in tertio Antiquitatum Italicarum Volumine (d), ex *Antiphonario* pervetusto Bibliothecæ Metropolitani Canonicorum Mediolanensium Collegii, descripsit *Ordinem Judicii ad aquam frigidam*, quod præmissis Orationibus, invocatoque Deo teste veritatis peragebatur. De hoc *Judicio* in nostro Consuetudinum Codice hæc leguntur: „ De Judicio verò aquæ frigidæ illud scire oportet, quòd tunc demum ad illud pervenitur, cùm accusatus, propter paupertatem pugnare per Campionem non potest, nec persona, quæ convenitur, habilis est ad pugnandum. Et judicantis est diligenter investigare facultates accusati recusantis pugnam per se, vel per alium facere, si ejus facultates solidos centum valeant, vel non. Et si minus solidorum centum in bonis habet, ad Judicium prædictum perveniat aquæ frigidæ, in quo quidem judicio per partes sic juratur, ut superiùs dictum est de pugna.

„ Fit autem judicium aquæ frigidæ per puerum virginem ligatum, & in aquam per eundem dimissum, & si illum aqua non recepit nec submersus fuerit, qui fuerat accusatus succumbat; Si verò illum aqua sumpserit, & submersus fuerit, obtinebit. Illud autem scire oportet, quòd ferventis ferri judicium in nostra Civitate non admittitur, licèt in quibusdam locis Jurisdictionis Domini Archiepiscopi secus obtineat. „ Sanè *Benedictionem ad Judicium ferri candentis in manu* continet Antiphonarium memoratum Ecclesiæ Mediolanensis, e quo illam vulgavit prælaudatus Muratorius (e). Cùm tamen nihil ipse de tempore ac modo, quo Mediolani hæ pugnæ, ac Judicia publico jure indicebantur, chartis suis inseruerit, non incongruum duxi, ad illustrandam Patriam Historiam, è manuscripto nostro Codice ista proferre.

Plures ibidem assignantur causæ in Civilibus, ac Criminalibus Controversiis ad intentanda hæc Legum remedia; potior erat *Furtum, si summam solidorum sex, vel circa excedebat* juxta Langobardicas Leges. Excipiebantur tamen aliqui casus & personæ, quibus Pugnæ judicium præscribi non poterat Municipali statuto; inter alia hæc adnotantur: *Sed nec de perjurio, jure nostræ Consuetudinis, pugna statuitur; & ideo Lex, Lombardorum scilicet, meritò in nostra Civitate locum non habet. Sed nec inter testes contrarios jure nostro pugna ordinatur, licèt jure Legum fieri*

(d) Col. 613.

(e) Ibid. col. 629.

fieri debeat. Aliæ etiam Causæ enumerantur: *De incendio quoque & guasto fit pugna, veluti si blavam in agris quis guastasse, vel vites taliasse, vel arbores scorticasse dicatur, & damnum fuerit soldorum sex vel plurium. Et hæc ita cum adjectione Statuti facti tempore Guilielmi de Ardicho Potestatis Mediolani* (hujus nomen non legitur in Manipulo Florum, ubi Prætorum Mediolanensium series contexitur ab anno MCLXXXVI.) *De morte quoque furtiva, & de ea, quæ post pacem, vel treguam facta dicitur, pugna legitimè ordinatur* &c.

Hisce Consuetudinibus, publica Auctoritate in usum ... fuisse vim Legis dubitare non sinunt verba expressa in formula juramenti, ad calcem Codicis nostri apposita, *quæ debebunt observari*. Non ideò tamen incœpisse tunc solum *Jus Municipale* Mediolanense credendum est; siquidem in eodem *Consuetudinum* libro, ubi *de Mutuo* agitur, ista leguntur: *Si Debitor promittat in Instrumento omnes expensas, & damnum se daturum absque Sacramento Creditoris, non tamen cogitur prædicta solvere, nisi Creditor juraverit*. Sanè per Legem Municipalem *duorum solidorum pro libra, si debitum fuerit usurarium, absque Sacramento solvere tenetur*, quæ Lex inter Statuta reperitur. Aderant igitur ante hoc tempus & *Lex Municipalis*, & *Statuta*; sed ea ad nos minimè pervenerunt. In titulo quoque *de Locatione, & Conductione* recitantur *Statuta*, quæ condita fuerant superiore seculo „ à Consulibus utriusque Con„ sulatus Mediolani tam Reipublicæ, quàm Justitiæ, „ Consilio etiam plurium Sapientum, ad hoc convo„ catorum inter eos æqua lance disponere, atque „ discernere; „ enumeratis verò illius Ævi Consulibus hæc adduntur: „ Girardus Pistus Consul Rei„ publicæ, cùm in ipsa Concione esset Orator hæc „ firmavit, & omnia quæ superiùs leguntur lauda„ vit, die Dominica, in Ecclesia Sanctæ Teclæ duo„ decimo Calen. Octobris. „ Annus non exprimitur, sed procul dubio fuit MCLXX. Asservatur in Archivo Monachorum Charavallensium prope Mediolanum archetypa sententia, lata eo anno in favorem Abbatis ejusdem Monasterii de Charavalle contra quosdam de Puteobonello, nonnulla prædia *in loco & fundo Vicomajore* hæreditarii sui juris esse contendentes. Eam verò pronunciavere *in Consulatu Mediolani* omnes illi Justitiæ Consules, qui in hoc Consuetudinum Mediolanensium libro convenisse dicuntur ad ea condenda Statuta, quæ tunc promulgata fuere in Ecclesia S. Theclæ, subscriptusque sententiæ legitur is, quem paulò ante nominavimus, *Girardus Causidicus, & Judex, qui dicor Pistus*. Nemo autem ignorat munus Consulare in Urbe nostra nonnisi ad annum geri consuevisse. Præterea dies Dominicus, hic enunciatus, cum vigesimo Septembris illius anni optimè conjungebatur, ut ex tabulis Paschalibus colligi potest. Itaque multò etiam ante *Pacem Constantiæ* Leges suas ediderat Mediolanensis Respublica. Galvaneus item Flamma, ubi in Manipulo Florum tripartitum regimen hujus Urbis, labente seculo duodecimo refert, electionem Consulum his verbis describit: „ Consules verò sic eligebantur; Quia enim „ Civitas de novo fuerat reædificata; Nobiles fue„ rant suis nobilitatibus privati, & Populus obtinuit „ in electione Consulum unum magnum jus, quia „ ex Artistis eligebantur usque ad centum; isti verò „ eligebant non de Populo, nec de se ipsis, duo„ decim ex Nobilioribus Civibus de Mediolano; qui „ erant eo anno Consules, & totaliter Domini Civi„ tatis, & jurabant servare *Statuta Communitatis*, „ omni privata affectione postposita. „ An verò etiam ante excisam Friderici I. Imperatoris odio Mediolanensem Urbem, instituta jam forent Jus Municipale, & Statuta, deficientibus eorum temporum monumentis, asserere pro certo non possumus. Conjectare id quidem licet ex Forma Reipublicæ, quam procul dubio assumpserat à seculo saltem XI. Civitas nostra, testibus Arnulfo & Landulfo seniore, Ævi illius Scriptoribus, quos etiam profert Cl. Muratorius in XLV. Dissertatione *De assumta à Civitatibus Italicis Reipublicæ forma, atque origine libertatis* (f). Quis enim credat, novis creatis Magistratibus, neminem intendisse animum ad peculiares condendas Leges, quibus conservandæ publicæ privatæque Civium tranquillitati prospiceretur?

Quæ hactenus descripsi, minimè attigit *Franciscus Crassus* in suo *De Origine Juris Mediolanensis* libello, quem primò seorsim, dein simul cum *Novis Mediolani Constitutionibus* edidit; sicuti neque quidquam protulit de novis *Statutis Communis Mediolani*, à Consilio generali Novemcentum, aliisque Civitatis regimini præsidentibus, anno MCCCXXX. promulgatis, quo tempore collatum fuit, decreto eorundem, Imperium Mediolanense *nobili & egregio militi Azoni Vicecomiti*, Galeatii I. filio, quorum omnium publicum Documentum edidit in suis *Monumentis Vicecomitum* Cl. Joh. de Sitonia de Scotia; fortasse enim ista in Manuscriptis tunc latentia Codicibus sese illius oculis subripuere. Porrò non alias ipse Leges à nostris Majoribus conditas agnovit, quàm *Consuetudines Feudorum* in unum volumen à Mediolanensibus Jureconsultis, Friderico I. Imperante redactas; ait postmodum, vendicatâ ob Pacem Constantiæ libertate, Prætorum Edicta apud nos invaluisse pro Legibus; demum ad Matthæi Magni Vicecomitis tempora deveniens inquit, eo expulso prævaluisse Turrianos, statimque subdit; *Et tunc primùm Mediolani Leges Municipales conditæ*. Quid hæ Leges continerent, quibusque Auctoribus compactæ editæque fuerint, neque Crassus innoit, neque mihi veteres Codices evolventi innotescere potuit; citiùs tamen quàm ille definiverit, *Municipale jus* conditum usurpatumque in Urbe nostra, ex allatis superiùs testimoniis luculenter evincitur. Certiora sunt quæ idem Crassus, cursim quidem, sed diligenter enunciat de latis subinde Legibus à Matthæi Magni Vicecomitis filiis, aliisque subsequentibus Mediolani Principibus usque ad Carolum V., cujus demum auctoritate *Novarum Constitutionum* Jus, adhuc vigens, Curiis nostris fuit indictum.

Id unum in Francisci Crassi libello minimè dimittendum censeo absque annotatione, onerari nempe famam Jo. Galeatii Vicecomitis, primi Ducis Mediolani, ab hoc Auctore, ac si in edendis Statutis Ecclesiasticam libertatem plurimùm violaverit; ait enim: *is Sylvam Decretorum proposuit, præsertim contra libertatem Ecclesiasticam plusquam ducentum*. Porrò in Ambrosiana Bibliotheca custoditur prægrande manuscriptum volumen Statutorum, quæ promulgata fuere jussu ejusdem Joannis Galeaz anno MCCCXCVI. charactere illius temporis exaratum; ibi autem post abrogata *vetera Ordinamenta*, indictamque novorum Observantiam, statim subjungitur: *Statuitur, quòd si aliquod præsentium Statutorum, reperiatur in aliquo contra libertatem Sanctæ Matris Ecclesiæ, quòd sit cassum, & irritum, & nullius valoris ac momenti, & pro non facto habeatur, in quantum esset contra dictam libertatem*. Consuluit itaque optimus Princeps, prævio hoc decreto, reverentiæ, quam erga Romanam Ecclesiam profitebatur, cujusque gloriam statim ab initio præ oculis habuit, quemadmodum docet sequens Exordium: „ In nomine Domini. Hæc sunt Statuta, seu jura „ Municipalia facta, seu compilata ad Magnificum & „ gloriosissimum honorem Domini nostri Jesu Christi, „ & Beatissimæ Virginis Mariæ Matris ejus, Johan„ nis Baptistæ Protectoris omnium Longobardorum, „ & Beati Ambrosii dignissimi Confessoris, ac Lau„ dabilis Protectoris & Defensoris Communis & ho„ minum Mediolani, ac totius Curiæ Cœlestis, *ho„ norantiæ Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ*, & Sacri „ Im-

(f) Tom. IV. Antiquit. ital. col. 22.

„ Imperii , nec non Illustris Principis , ac Magnifici „ & Excelsi Domini Domini Johannis Galeaz Vicecomitis Dei gratia Domini generalis Mediolani &c. „ Comitis Virtutum , Imperialis Vicarii generalis , „ divisa in octo libros , quorum octo Librorum nomina sunt hæc , Jurisdictionum , Maleficiorum , „ Civilium , Extraordinariorum , Victualium Dariorum , Mercatorum , Mercatorum lanæ . „ Præfiguntur huic Codici nomina eorum , qui Mediolanensis Civitatis regimini tunc præsidebant , nec non Jurisperitorum , quorum sapientia , consilioque , unico volumine comprehensa atque emendata fuere superiorum temporum Statuta, & Literæ Confirmationis Johannis Galeaz Ducis Mediolani, ac forma promulgationis peractæ die Jovis , tertiodecimo mensis Januarii in Vesperis , anno prædicto MCCCXCVI. Quantâ verò Sapientiâ Prudentiâque conditæ sint hæ Leges , unum Tristani Calchi testimonium probat , qui in descriptione Nuptiarum Johannis Galeatii Sfortiæ, & Isabellæ Aragoniæ Orationem refert , habitam coram Neapolitano Rege, ab Antonio Trivultio Episcopo Comensi , postea Cardinali , in qua hæc leguntur : „ Magistratibus & populis jura præscripsit „ (Dux ille primus Mediolani), quibus non subditi „ solùm paruerunt , sed quibus propter æquissimas „ Moderationes Civitas nostra semper vixit , retinuit, „ vulgavit , ut & ab externis Nationibus appeterentur , ac diu crebræ undique Legationes ad ea describenda ventitarint .

Ad calcem memorati Codicis leguntur Statuta, quæ condidit *Johannes Vicecomes Dei gratia Archiepiscopus, & Dominus Mediolani* anno MCCCLI. quæque collecta jam fuerant anno MCCCXLVIII. Placidus Pucinellus (*) narrat ex Corio , à Johanne Vicecomite Archiepiscopo , & Principe , demandatam fuisse provinciam emendandi jura Municipalia , aliquot ante annos in Volumen unum congesta, duodecim *Jurisconsultis* , atque unum ex iis extitisse *Antoniolum Restum* , non tam Legum , quàm amœniorum etiam facultatum peritiâ instructissimum . Nihilominus diu illa vim obtinere minimè potuerunt ; siquidem *certis ex causis* in suspenso mansere , de mandato *quondam bonæ memoriæ Magnifici Domini Domini Luchini Vicecomitis , Domini Mediolani* . Quod in evolvendo hoc Volumine animadverti , id est , obliteratum prorsus fuisse seculo XIV. à nostris Civibus vestigium illud barbaræ Dominationis , cujus scripta lege indicebatur , ut in causis dubiis *pugna* institueretur , aut ad *judicium aquæ frigidæ* , & *ferri candentis* provocatio fieret ; nullum enim in hisce paginis de irreligiosa atque efferata hac in judiciis sanctione , superiore seculo adhuc vigente , verbum occurrit . Quocirca gratulari meritò possumus Civibus nostris , ferale id jugum excussum citiùs , quàm ab aliis Nationibus , apud quas perdurasse usque ad seculum XVI. iniquam hanc legem testatus est Cl Muratorius (g).

Venio nunc ad Codicem Statutorum præsenti anno impressum . Id quidem nulla Principis auctoritate , aut decreto firmatum legimus , sed eo prorsus Ordine , quo jus Municipale per ea tempora Mediolani usurpabatur, è manuscriptis Codicibus in lucem productum nemo poterit dubitare . Incipit autem à *Criminalibus*, sparsæque occurrunt Literæ Principum Vicecomitum, & Sfortiarum ex Archivis depromtæ, quibus illi per varias ætates Mediolanensis Populi justo regimini, ac Mercaturæ præcipuè commodo prospexere . Additur in fine Codicis, quem Ambrosiana tenet Bibliotheca , manuscriptum exemplar prolixi Decreti circa civiles Causas , editi ac promulgati à Johanne Galeaz Vicecomite anno MCCCLXXXVI. die secunda mensis Octobris . Quis fuerit Paulus ille Suardus , cujus ære diligentiaque absolutum diximus præclarum hoc Opus , huc usque nondum innotuit .

(*) In Chron. Gloriat. Cap. CXLIX.
(g) Antiquit. Medii Ævi Tom. III. col. 650.

Plures Paulos Suardos vidit labens illud seculum , doctrinæ famâ , & Scriptis illustres ; alterum Brixiæ insignem Grammaticum , cujus laudes inseruit Eruditissimo Operi suo *de Brixiana Literatura* (h) Eminentissimus Quirinus; alterum Mediolani, cujus *Thesaurus Aromatariorum* , Clarissimis Dominis Collegii Mediolanensis Physicis nuncupatus prodiit in hac Urbe, typis Joh. Angeli Scinzenzeler anno MDVII. Præter illos, alium circa hos annos inveni, Mediolanensi Notariorum Collegio adscriptum , cujus nonnullæ publicæ tabulæ propria manu signatæ in Archivis adhuc supersunt . Hunc , utpote in Foro versatum , crediderim edendis nostris Statutis animum opemque adjecisse .

Inter ceteros Principes , qui Mediolanensem Rempublicam justitiâ , magnificentiâ , Artium & Literarum culturâ in summum splendorem adduxere , peculiari recensendus est laude Ludovicus Maria Sfortia Vicecomes , dignus immortali apud nos memoria , nisi abreptus nimia dominandi ambitione , Imperium , Urbem , Familiam , seque etiam ipsum acerbis calamitatibus involvisset . Is frustra tentatum à Majoribus suis opus aggressus redigendi in accuratum Ordinem magnam illam Decretorum ac Legum congeriem , quam Philippus Maria Vicecomes in longo suo triginta quinque annorum principatu condiderat, Statuta Civilia edidit anno MCCCCXCVIII, præfixis volumini Literis manu propria subscriptis , quas , utpote Mediolanensi Civitati admodum decoras , recudendas censuit Horatius Carpanus , cùm Lucubrationes suas commendatissimas in jus omne Municipale Mediolanense vulgaret . Ait enim optimus ille Princeps , Majores nostros à primis initiis Leges proprias tantâ prudentiâ delegisse ac scripsisse, ut permultæ in hac Cisalpina Gallia Urbes dignam Civitatem Mediolanensem duxerint , quam in hoc jure deligendo imitari deberent . Pollicitus ibidem fuerat Ludovicus se propediem reliqua Mediolanensia Statuta editurum ; sed ingruentibus Gallorum armis primò concussus, deinc fractus, abductusque in miseram captivitatem , imperii successori Ludovico XII. Francorum Regi implendum hoc consilium reliquit , quemadmodum etiam peractum est , approbatis editisque anno MDII. Statutis Mediolanensibus. Hanc etiam laudem Ludovico Mariæ Sfortiæ tribuit Franciscus Crassus , quòd nempe, ut Alexandro VI. Pontifici Max. satisfaceret , omnia , quæ Ecclesiasticam libertatem lædere videbantur, unico edicto aboleverit . Verùm de his satis .

JOHANNES BERNARDUS FORTIS.

Plura veterum Auctorum opera , ad studiorum commodum edita hoc anno sunt Mediolani , quæ in Elencho referam ; peculiari tamen annotatione dignum est *Vocabularium Ecclesiasticum* à Joh Bernardo Saonensi , Ordinis Eremitarum S Augustini confectum . Præcesserat in hac provincia adornanda *Gulielmus Brito* Ordinis Fratrum Minorum , ex antiquorum Britonum stirpe in Cambria natus , qui Opusculum *Difficilium Vocabulorum Bibliæ ex Glossis Sanctorum* contexuit . Hujus Scriptoris meminit Carolus Dufresne in Præfatione ad Glossarium mediæ & infimæ latinitatis (i) asserens, eundem obiisse anno MCCCLVI. ex Wadingi Annalibus , in quibus ad illum annum ejusdem Viri Elogium præstringitur ; sed cùm ordinem Librorum Sacræ Scripturæ sequatur , Glossæ potiùs quàm Lexici nomine donandum censet . Eâdem viâ incessit Auctor Libri, qui inscribitur *Mammotrectus* , seu , ut græcum fert vocabulum *Mammothreptus* , verba omnia exponens , quæ gradatim occurrunt in Genesi , Exodo aliisque Sacris Testamenti utriusque Libris , & Prologis ; quin imò Ethymologiam tituli ipsius reddit , inquiens in

Kk præ-

(h) Parte II. fol. 31.
(i) Num. XLIX.

præfationis calce, *& quia morem gerit talis decursus Pædagogi, qui gressus dirigit parvulorum, Mammotrectus poterit appellari*. Tanto plausu exceptus fuit hic labor, tamque folicitis typis excusus, ut in ipsis artis Typographicæ initiis Moguntiæ primum anno MCCCCLXX. lucem viderit, dein certatim reliqui Impressores, suis quique in Urbibus, usque ad finem Seculi XVI. illum vulgare perrexerint; Ducangio enim teste, Venetiis iterum impressus fuit hic liber anno MDXCVI. Quod tamen raro evenit, in tam uberi Editionum copia Auctoris nomen alta sepultum oblivione jacebat, gloriam omnem occupante titulo ipso *Mammotrecti*, qui ab Auctore semel excogitatus, atque unicè semper libris inscriptus, ejusdem memoriam prorsus obliteravit; sed illum immortalem reddidit Lucas Wadingus, qui tum in Elencho Scriptorum Ordinis Seraphici, tum in Annalibus ad annum MCCXCIX. (l) *Johanni Marchesino de Regio* ejusdem Minorum Familiæ, illustris hujus editi fœtus laudem attribuit. Secutus Wadiogum est in eodem assignando Auctore Ducangius (m), ac postremò Johannes Guaschus, antiquorum Patriæ suæ, nempe Regii Lepidi, Rhetorum monumenta recensens, in Historia Italica ab ipso diligentissimè elaborata Academiæ illius Urbis, decus omne Conterraneo huic suo restituit, plura etiam alia ejusdem Scriptoris Opera tum impressa, tum manuscripta commemorans, quæ non tam doctrina, quàm pietate illustrem fuisse illum testantur. Ætas Marchesini in dubium vocatur, cùm discors à Wadingo Sixtus Senensis (n) asserat, eundem floruisse anno MCCCCL., potior tamen est Wadinghi auctoritas, qui Ordinis sui Archiva ex instituto scrutatus, eum Seculi XIII. Scriptorem facit; Sixtus verò Senensis eo tantùm tempore vixisse illum credidit, quo ejusdem Opera in lucem prodiere, ut suspicari se ait Cl. Guaschus: mihi verò id pro certo esse videtur, cùm neque Auctoris nomen Sixtus resciverit. His attentibs enodandis immorari aliquantulum placuit, cùm sæpius etiam in Urbe nostra *Mammotrectus* prælum subierit, adeòque ad literariam typographiæ Mediolanensis historiam ista quoque pertineant.

Ex hactenus allatis patet, libros, qui impressionem *Vocabularis Ecclesiastici* apud nos peractam præcessere, complexos quidem fuisse Biblicarum omnium vocum explicationem, sed diversa prorsus lege ab ea, qua Lexica instruuntur, ut videlicet ordine alphabetico cuncta procedant. Itaque suum pretium inest labori, quem suscepit Eremitanus Auctor, suaque prælis nostris laus, quòd prima divinos tractantibus Codices, Sacrarum Literarum studium facilius commodiusve reddiderint. Licèt verò modestus Auctor in Prologo fontes indicaverit, nempe *Mammotrectum* ipsum, & *Papiam*, à quibus latices suos derivavit, nihilominus de re Ecclesiastica benemeritus fuit, cùm rudem inopemque, ut velis, ideam obtulerit opulentissimis atque elegantibus Biblicis Lexicis, quæ in præsentiarum tanto cum eruditionis fructu ac voluptate versamus. Censoriam virgam in hoc Vocabularium districtam fuisse à Francisco Philelpho, tunc Mediolani degente, ex eo intelligo, quod in calce exemplaris à me inspecti, inter vitia impressionis calamo emendanda, ista leguntur: *Magdalene Magdalenes ultimam acuit*. Corrige: „ Contra Opinionem Mammotrecti hic positam, dicit Philelphus, Vir doctissimus, quia cùm Græci „ dicant *Magdalini Magdalinis* per *ita*, quæ litera „ apud nos efficitur *e* longum, ideo Magdalene „ Magdalenes penultimam producit. *Pascha Paschatis*, idem Philelphus contra opinionem Fratris Johannis (Crestoni) Carmelitani inquit, quòd etsi „ nulla dictio latina neutri generis sit primæ aut „ quintæ declinationis, *Pascha* non est dictio latina, „ sed barbara, ideò quamvis sit generis neutri, debet declinari *Pascha*, *Pascæ* &c.

Nunc aliqua de Auctore ipso sunt enuncianda. Saonensem patriâ fuisse nemo est qui ignoret, sed è qua stirpe prodierit, Chronistæ Eremitani Ordinis silent. Id nobis innotescit ex Codice ipso Mediolani edito, in quo ad calcem ista jacent: „ Ad honorem „ Dei, omniumque Sanctorum impressum fuit hoc „ Opus *Fratris Johannis Bernardi Fortis Savonensis*, „ Ordinis S. Augustini, Mediolani, per excellentes „ Opifices Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeler anno Domini MCCCCLXXX. „ Ejusdem famam præclaro Elogio posteris commendavit Hieronymus Romanus, in Chronicis Ordinis Eremitarum S. Augustini, hispanicâ linguâ conscriptis (o), ubi hæc, ab illo idiomate in latinum translata, scribit: „ Fr. Johannes Bernardus de Savona, vir magnæ Sanctitatis & Religionis, floruit per hæc tempora (anno MCCCCXCV.) in Congregatione „ Lombardiæ, & citra dubium lux atque ornamentum fuit Ordinis nostri, sepultus in Cœnobio Urbis Saonensis. „ Aloysius Torellus in contexendis Seculis suis Augustinianis (p) hoc præconium memorans, ait panegyricam esse Orationem paucis verbis expletam, qua nihil illustrius ad celebrandam hujus viri memoriam proferri queat; sed neuter de literariis ejusdem studiis, atque hoc *Vocabulario* edito mentionem agit. Illud tamen tanti æstimandum duxit *Benedictus Pucius* Monachus Camaldulensis, ut recudi curaverit Venetiis anno MDCXXVIII., adjectis suo loco, quæ in calce erant, emendationibus, novoque seorsim impresso Additamento *Nominum, Verborum, ac Urbium, unà cum Gemmarum naturæ explanatione*, quod ipsemet Pucius concinnavit, dicavitque Vitali Zuccolio Patavino, S. Michaëlis de Moriano, Camaldulensium Ordinis Abbati meritissimo. Nec minori plausu exceptum fuit hoc Opus, etiam primo illo Typographiæ Seculo; iterum enim Mediolani impressum illud vidi nono post anno, editionem curante Raphaële Peragallo, cujus nomen sequens Epigramma eidem adjectum anno MCCCCLXXXIX. nobis servavit.

Non tantùm Auctori, qui me perscripsit habendæ
Sunt grates, quam qui me dedit esse tuum.
Raphaël has igitur merito Peragallus habebit,
Cujus ope impressum me modò quisquis habet.

(l) Num. V. edit. Rom. anni 1733.
(m) Ibid. num. L.
(n) Biblioth. Sancta. V. *Mammotreptus*.

(o) Centuria XII. fol. 104.
(p) Tom. VII. fol. 442.

ANNO MCCCCLXXXI.

FRANCISCUS PHILELPHUS.

POllicitus sum ad annum MCCCCLXXVI. me hoc loco de *Francisco Philelpho* luculentiùs elocuturum : complendis promissis viam aperiunt ejusdem Orationes , & alia quædam Opuscula procul dubio præsenti anno in nostra Urbe vulgata ; licèt enim Editio ista consuetis careat annotationibus loci , temporis , & Typographi ; id tamen dilucidè indicat præfixa iisdem Auctoris Epistola . Dirigit illam Philelphus ad Ludovicum Mariam Johannis Galeatii Sfortiæ Tutorem his verbis : „ Franciscus Philelphus Ludovico Mariæ Sfortiæ Bari Duci, ac Ducali primario Locumtenenti Salutem plurimam dicit. Quam parentalem quondam pro nobilissimo illo Principe patre tuo Francisco Sfortia Orationem habuissem, idcirco ad te dedi , quia multa in ea leguntur , quæ ad illius laudem & immortalitatem pertinent , cujus me studiosissimum esse non ignoras. Huic ego cum nonnullis Orationibus & Operibus meis, duas subjeci Orationes , quarum alteram habueram in funere Divæ illius Viraginis Blancæ Mariæ , & item alteram consolatoriam , quam jampridem scripseram ad Virum Patritium illum Venetum Jacobum Antonium Marcellum de obitu Valerii filii ; nam si quis hasce tres Orationes diligentiùs lectitarit , ut mea fert opinio , tum verò quæ ad animarum immortalitatem pertinent , animadvertet , non inepte à me esse pro tempore & discussa , & disputata . Nec uni mihi prætereundum fuit , propterea Orationem illam consolatoriam ad Jacobum Antonium Marcellum *curasse hoc tempore cum hisce imprimendam* , quoniam quæ ante fuerat Mediolani ab aliis quibusdam impressa , eam pluribus in locis depravatam , corruptamque offendi , sive inscitiâ factum fuerit , seu invidentiâ , nesciam affirmare . Quod si quæsieris , quibus in præsentia delecter studiis , quid aliud me putes cogitare , qui non longè absum ab octogesimo quarto ætatis anno , quàm ea omnia , quæ à Philosophis Theologisque acutè sunt & subtiliter disputata ? Hæc qualia sint brevì cognosces . Vale mi humanissime Princeps , & me commendatum habe : Mediolani ex Ædibus meis VI. Kalendas Junias MCCCCLXXXI.

Consultò integram hanc Epistolam transcribere libuit , tum ut vindicetur Mediolano , atque huic anno ista Editio , cùm ipse Philelphus asserat se illam curasse imprimendam *hoc tempore* , quo Mediolani degebat , ac propterea sub suis met oculis , ut accuratior redderetur ; tum ut ipsius ætas , quæ apud Historicos controversa est , clariùs innotescat .

Nonnullos insignes superioris ac recentis Ævi Scriptores memoravi , ubi *De utilitate hujus Studii, & Operis* sermo fuit , qui obitum Philelphi anno MCCCCLXXX. constanter fixere ; nunc alterum producere lubet Eruditissimum Virum, nempe Johannem Baptistam Recanatum , cujus *Observationes Criticæ* contra *Poggiana* Jacobi Lenfant , italicè scriptæ, Venetiis prodiere . Is inter Adversarii sui errores hunc etiam sugillat , quòd mortuum Philelphum anno octuagesimo primo Seculi XV. enunciasset , cùm, ut ipse ait , superiore anno jam fatis cessisset . Ad hanc refellendam incongruam emendationem non alio teste opus est , quàm Philelpho ipso in hac Epistola, asserente se, cùm illam scriberet, non longè abfuisse ab octuagesimo quarto ætatis anno ; cùm enim in lucem prodiisset anno MCCCXCVIII. die XXV. Julii , ut sæpius in Epistolis suis testatur , neque integri duo menses supererant inchoando octuagesimo quarto , quem hìc memorat , anno ; Quando autem illius mors acciderit dubitare non licet ; siquidem diligenter eam adnotavere duo celebres Mediolanensis Historiæ Chronographi Donatus Bossius , & Bernardinus Corius , non tam coævi Philelpho , sed fortasse etiam familiares ejusdem ; uterque enim in suis Patriæ Annalibus testatum reliquit, Franciscum Philelphum Poëtam , atque Oratorem eximium exeunte Julio anni MCCCCLXXXI. Florentiæ diem extremum obiisse ; curatâ namque Mediolani hac editione Operum suorum sub exitum Maji ejusdem anni , ad Florentinam Urbem se contulit, ibique aut longi itineris defatigatione , aut æstivi caloris intemperie afflictus , ingravescente insuper longævæ ætatis pondere , ferali morbo correptus è vivis excessit . Profectum autem illuc fuisse clarè discimus ex Epistola Francisci Puteolani , præfixa *XII. Panegyricis veterum* , ab ipso editis Mediolani , è qua paulò post aliqua decerpam . In quodam codice inedito, & relato ab Auctore Additamentorum ad Vossium (a) Bartholomæus Fontius scriptum reliquit, vocatum illuc fuisse Philelphum , ut græcas latinasque literas ibidem publicè profiteretur , seque suffectum in eo literario munere ob ejusdem mortem , quæ ad Florentinam Urbem vix delato Cathedram , vitamque surripuit .

Quodnam verò esset opus illud, quod Philelphus non longè absens ab octuagesimo quarto ætatis suæ anno , se à Philosophorum , ac Theologorum disputationibus collectum elaborare asserebat , promittebatque Ludovico Mariæ Sfortiæ citò citiùs edendum, iis verbis : *Hæc qualia sint brevì cognosces*, non aliud porrò existimo fuisse , quàm libros quinque de morali disciplina , quos Franciscus Robortellus , adhuc extremam expectantes manum , ex ipsiusmet Philelphi autographo desumpsit , vulgavitque Venetiis anno MDLII. In iis enim Ethnicorum Sapientum doctrinam cum Evangelicis præceptis ad rectam morum regulam instituendam conciliare propemodum studet , quemadmodum summa cum laude tanti Viri adnotavit Robortellus in Epistola nuncupatoria ad Johannem Donatum Patritium Venetum ; quamvis non ita facilè admittendum putem , quod idem Auctor subjungit in calce ultimi libri , inquiens : „ Reliquum , quod huic libro quinto deest, iniqua Philelphi fata nobis inviderunt ; septuagesimum enim septimum annum , cùm hæc scriberet , agens (ut initio ferè Libri quarti ipse affirmat) morteque præventus insperata , supremam operi manum addere non potuit . „ Siquidem cùm Philelphus superstes adhuc fuerit integro penè quinquennio post inceptum quartum hujus Operis librum , non interruptum certè quinti complementum fuisse ex ea , quæ adducitur causa , nempe sestina inopinata morte, sed ex alia credendum est ; eaque fuit, susceptum ab ipso iter Mediolano Romam , ubi Tusculanas Ciceronis Philelphum valde senem publicè legisse testatur Alexander ab Alexandro , qui unus ex illius Auditoribus erat (b). Id etiam apertè docent tum ejus Oratio ad Sixtum IV. à quo Romam accersitus fuerat , tum altera ibidem habita in principio studiorum anno MCCCCLXXV. in eodem Codice insertæ . Imò in Oratione de suo in Urbem reditu ad prædictum Summum Pontificem narrat , se Mediolanum iterum contulisse , atque ibidem diutiùs quàm par erat moratum

(a) Giorn. de Letter. Venet. Tom. XVII. pag. 331.

(b) Lib. I. Dier. Genial. Cap. XXIII.

ratum esse, ob domesticam calamitatem, quæ inferiùs narrabitur. Itaque complendo huic Operi non vita, sed tempus insumptum inter itinera & moram aliis in Urbibus defuit; præcipuè cùm viro adeò facundo, semperque studiis intento, incredibile sit quinque annos steriles excidisse, ita ut intra hoc tempus nec quintum librum hujus Operis minimè vastæ molis absolvere potuerit. Ne tamen refragari omnino videar Robottello id asserenti, subdam, fieri potuisse, ut restitutus Mediolano calamum denuò arriperet, eoque ipso tempore, quo ad Ludovicum Mariam Sfortiam superiorem Epistolam dedit, ad perficiendum intermissum opus incumberet, sed morte post paucos menses vitam præcidente infectum reliquerit.

Editio autem ista, quam valde raram esse ex huc usque dictis conjicere licet, continet Orationes Funebres, nuptiales diversas, Consolatoriam ad Jacobum Antonium Marcellum de Valerii filii obitu, ab ipso Auctore pristino nitori restitutam, Rhetoricam Aristotelis ad Alohonsum Cardinalem, Apophtegmata Plutarchi ad Philippum Mariam Mediolani Ducem, Apophtegmata ejusdem Laconica ad Nicolaum V. Summum Pontificem, Epistolam ad Fredericum Cornelium de Legibus, Instructionem italicam bene vivendi ad Illust. Principem Philibertum Ducem Sabaudiæ, quam à se conscriptam ait, enixè id postulantibus Magnifico Equite Rufino de Mures, & Nobilissimo Viro Johanne Baptista Caimo, Epistolam denique Consolatoriam ad Petrum Justinum Philelphum nepotem suum, de obitu Alfinæ Matris dilectissimæ, cujus aliqua fragmenta superiùs jam dedimus

Hactenus de impresso Codice, nunc de Auctore ipso est differendum. Antequam tamen quidquam de ejusdem vita rebusque gestis enunciem, ineditum monumentum, futurum Eruditis non injucundum, ut reor, proferre placet. Cùm Bibliothecam & Archivum spectatissimi Mediolanensis Metropolitani Capituli lustrarem, in manus meas incidère ultimæ Francisci Philelphi tabulæ, Anno MCCCCLXXII. Indictione sexta, die Martis, XXIII. Februarii conditæ, atque in pergamena conscriptæ, iisque perlectis non modica me conspersum lætitia persensi, cùm prævia hac face, celebris illius Viri, ejusque filii Johannis Marii Philelphi illustrandæ memoriæ, nondum satis hactenus exploratæ, opportunum lumen affundi intuerer. Eas illico in Adversaria mea per compendium conjeci, ad contexendam eorundem vitam profuturas, quam Historiæ Literario-Typographicæ Mediolanensi inserere meditabar.

Itaque in memoratis tabulis, post consuetas Tabellionibus formulas, *cum Miles clarissimus, & præstantissimus Poeta Laureatus Franciscus Philelphus* &c. hæc leguntur, nempe ab eo in primis statui „ quòd si contingat, eundem mori in Urbe Mediolanensi, tumulari vult corpus suum in Ecclesia S. Mariæ Servorum, in Sepulchro novo, in quo nec humatus sit, nec humari possit alius quàm ipse. „ Jacobus Philippus Bergumensis in supplemento Chronicorum lib. XV. tradit, Franciscum Philelphum sepultum Florentiæ fuisse apud *Annunciatam Servorum*, idque ut valde consentaneum veritati credi potest, cùm ex his tabulis peculiare Philelphi obsequium atque amor erga Beatissimam Virginem, ejusque Servorum Ordinem elucescat.

„ Legat deinde Dominæ Lauræ Magdalenæ de Mazorinis, suæ legitimæ uxori præter Dotem, & Bona paraphernalia, Florenos ducentos, valoris ad computum solidorum triginta duorum Imperialium pro quolibet Floreno, indumenta omnia &c. *eamque instituit usufructuariam universalem, Tutricem Filiorum, & cum plena potestate*. Demum dictæ Dominæ Lauræ commendat Filios suos naturales, videlicet Sfortiam Curionem, & Cæsarem Eufrasium, unà cum Cyro Nepote suo Abiatico, erga quos se ait non dubitare, eam se ita humanam benignamque præstituram, ac si illos quodammodo genuisset. „ Fuit hæc tertia Philelphi uxor, quæ tamen diu postmodum non superfuit. Siquidem cùm Romam evocatus à Sixto IV. fuisset Philelphus, constitutis pro mercede suscipiendi laboris Ducatis aureis quingentis in singulos annos, ut ipsemet testatur in Epistola ad Ludovicum Fuscaranum (c), ibique studia aperuisset Anno MCCCCLXXV. habita publicè Oratione in Tusculanas M. Tullii Ciceronis Quæstiones, quas legere instituerat, quasque, ut diximus, adolescentulum se audivisse testatur Alexander ab Alexandro (d), Mediolanum reversus est, ut Uxorem, Filios, reliquamque Familiam secum ad Urbem duceret, eo sub cœlo vitam omnem acturus. Verùm obstitit ejusdem consiliis acerba calamitas; amissis namque duobus Liberis, & Matre ipsa ob longævam morbi inclementiam penè spiritum agente, solus Romam redire coactus est, quemadmodum solus venerat. Rem omnem narrat Philelphus in Oratione ad Sixtum IV. *De suo in Urbem reditu* inquiens: „ Impedimento mihi fuit, quò seriùs fungi officio meo quirem, repentinus, ut cetera missa faciam, duorum meorum Liberorum casus, mihique pro humanæ imbecillitatis conditione admodum molestus, quippe qui per paucorum dierum intervallum vitam deseruere, præclaræ illi quidem indolis & magnæ spei; (Cæsar, & Fridericus Agathus vocabantur, ut in margine ejusdem Orationis legitur) Agebat enim ætatis annum alter septimum, alter octavum, cùm & vigerent & saperent longè magis quàm pueri. Ex quorum inopinato celerique obitu misera Mater, mihique carissima, tantum animo dolorem, mœroremque concepit, ut in vehementissimam ægrotationem inciderit. De cujus brevì recuperanda valetudine cùm eruditissimi, prudentissimique Medici mihi suaderent, coactus sum eventum rei expectare, ut non inanis omnino revertisse Mediolanum possem existimari . . . . . Sed oh quàm vani, quàm mutabiles sunt casus humanæ naturæ, quàm miserabilis conditio nostra omnis! Cùm visa jam foret Uxor convaluisse, meque itineri accingerem, vel potiùs jam essem in itinere, nova calamitas supervênit; illa enim exceptis intra præcordia penitus acerbissimis illis amissorum Filiorum vulneribus, cùm diutiùs ea perpeti non posset, repentè propter abortivum partum, quem ante illorum obitum passa fuerat, ita vexata, ita exanimata est, ut morti ipsi prope concederet. „ Revera autem obiisse Lauram Magdalenam post reditum in Urbem Philelphi, tribus relictis Filiabus, quæ paternam dies, atque noctes præsentiam, subsidiumque ejusdem miserabiliter implorabant, legimus in Gabrielis Paveri Fontanæ Invectiva contra Georgium Merulam, edita Mediolani Anno MCCCCLXXXI. (e). Quamobrem opus fuit Philelpho Mediolanum repetere, ubi ad VI. Idus Junias anni MCCCCLXXVII. jam degebat; eo enim die Orationem habuit in Arce Portæ Jovis pro Nuptiis Annæ Mariæ Sfortiæ Vicecomitis, sororis Johannis Galeatii cum Alphonso Estensi filio infantulo primogenito Herculis Estensis, quæ impressa est inter nuptiales ejusdem Orationes.

„ Legat secundò Friderico Francisco filio suo legitimo ex eadem Laura Magdalena omnes suos Libros Græcos & Latinos, omnesque scripturas suas; ipso autem deficiente, omnes prædictos Libros suos, & Opera, legat Ecclesiæ Majori, seu Bibliothecæ Capituli Metropolitani Mediolanensis. An iste Fridericus Franciscus idem sit cum Friderico Agatho, quem superiùs vidimus morte præreptum, affir-

(c) Lib. XXXVI. fol. 253. editionis Venetæ anni 1502.
(d) Loco citato.

(e) Pag. 5.

affirmare non ausim. Certè memoratus Gabriel Fontana de tribus tantùm Filiabus, relictis post Lauræ mortem; mentionem agit; quin imò asserit, commoraturum Romæ fuisse Philelphum usque ad extremum vitæ suæ diem, *nisi Laura tertia thori fidissima socia, cum Friderico dulcissimo, & summæ spei filio periisset*.

„ Legat tertiò Augustæ, filiæ suæ legitimæ, ex „ olim Domina Ursina de Oxnago uxore sua, Du„ catos sexdecim auri & in auro, pro emendo uno „ Breviario; & hoc, in quantum dicta Augusta, „ quæ nunc vocatur Soror Prudentia, degitque in „ Monasterio Cantalupi (hoc tempore appellatur S. Bernardini) „ debitam fecerit professionem. Si „ aliud petat, eam privat. „ Ursina de Oxnago, secunda uxor Philelphi fuit De ista loquens Gabriel Fontana, hæc contra Merulam scribit: „ Dum ejus „ (Philelphi) nomen, non secus per Italiam quàquà, „ quàm Lucifer in Cœlo, fulgesceret, Philippus Ma„ ria Anglus Vicecomes Mediolani Dux nunquam „ destitit, donec illum precariò, & pretio ad se „ pellexerit, quem honorificè & utiliter excipiens, „ patrem appellavit, jussitque, mortua prima con„ juge, alteram ei Mediolanensem Oreusinam Osna„ gam, generosam mulierem cum grandi dote legi„ timis nubere nuptiis Hæc duas cùm eodem partu „ peperisset filias, quarum Sacri Baptismi cum qui„ busdam Magnificis Civibus, Aulicisque fui testis, „ pauculis post annis vitam cum morte commutavit, „ Julia infante priùs sepulta, relictâque patri tenel„ lis in annis Augustâ, quæ nunc Deo dicata, san„ ctissimam vitam ducit. „ Obiisse Ursinam hanc Osnagam ante annum MCCCCLIV. constat ex Epistola Philelphi ad Nicolaum Cebam (f), ubi hæc habet: *Quas duas habui deinceps uxores, alteram, ut nosti, Constantinopolitanam, alteram Mediolanensem, virgines & puellas, non grandiores, viduasque selegi; & si mihi tertiò nubendum esset, eodem uterer instituto*.

„ Denique in omnibus mobilibus & immobili„ bus &c. nominat & instituit Hæredes suos univer„ sales Dominum Marium, & Fridericum Franci„ scum fratres de Philelphis, filios suos legitimos, „ & Florium de Philelphis nepotem suum Abiaticum, „ filium quondam Domini Xenophontis, filii ipsius „ Testatoris, & Dominæ Jacobinæ de Ragusio, olim „ uxoris dicti Xenophontis, æquis portionibus; hac „ tamen conditione efficaciter expressa, quòd cùm „ dictus Marius, filius suus ex Theodora Chrysolo„ rina, habuerit multas prærogativas, & adjumenta „ à dicto Testatore patre suo, quæ non habuerunt „ alii filii dicti Testatoris, præcipuè quando misit „ eum ad studendum Constantinopoli, ubi retinuit „ eum Dominum Marium per plures annos, cum ma„ ximis impensis, & laboribus, atque etiam quando „ ipse Marius vendidit, & alienavit plures libros di„ cti sui patris Testatoris, & quia gratiâ dicti Te„ statoris evaserit Vir doctissimus, habet modum lu„ crandi, & honorificè vivendi &c. Idem Testator „ decernit & vult, quòd dictus Marius non habeat, „ nec petere possit de ipsius bonis, nisi possessiones „ immobiles, quas dictus Testator habet in Marchia „ Anconitana in Territorio Terræ Tolentini, ex di„ visione Bonorum inter ipsum Testatorem, & fra„ trem ejus Nicolaum, ut ex Instrumento confecto „ in Tolentino, anno MCCCCLXIII. Indictione XI. „ XXIV. Martii; aliter eum privat omnibus bonis. „ Obligat etiam Florium Abiaticum suum ad immit„ tenda in hæreditatem omnia bona, quæ remanse„ runt Ragusii ex dicto Xenophonte patre suo, qui „ emancipatus non erat. Obligat etiam hæredes suos „ ad residentiam faciendam Mediolani, ita ut non „ possint aliò Bona transferre. Quòd si Florius im„ prolis moriatur, Bona Ragusii transfert in Cirum „ nepotem Abiaticum, filium naturalem dicti quon„ dam Xenophontis. „ Theodora Chrysolora, seu Chrysolorina, ut illam appellabat Philelphus, eidem in primam uxorem obtigit, cùm in Urbe Constantinopolis moraretur; patrem habuit Johannem Chrysoloram, non Emmanuelem, quemadmodum Jovius, aliique perperam tradidere; id enim non uno in loco testatur Philelphus, præcipuè in Epistola ad Laurentium Medicem (g), ubi hæc scribit: „ Nec inficier „ vobis ad græcam locutionem plurimum conduxisse „ primam illam uxorem meam, quæ mihi vitâ ipsâ „ carior fuit, Theodotam Chrysolorinam, summi „ illius viri Manuelis Chrysoloræ neptem, cujus mo„ dò mentionem feci; nam & Literaturam, *& ca„ teras Græcorum disciplinas, splendidissimus Eques „ auratus socer meus Johannes Chrysoloras, hujus pa„ ter, me docuit*. „ Ex ea Philelphus duos filios suscepit, Johannem Marium, & Xenophontem. Hic postremus Florentiæ natus ad VIII Kalendas Aprilis anni MCCCCXXXIII., vivere desiit anno MCCCCLXX. in Urbe Ragusii, ubi cum Jacoba matrimonium inierat, patre non tam inscio, quàm filium acriter increpante. De his omnibus extant Literæ Philelphi (h). Plurimum mœroris ob intempestivam hanc filii mortem concepit genitor, qui ad Bartholomæum Sfondradum de acerbo hoc infortunio scribens, eximias ejusdem dotes lacrymabundus enunciat. Præter hos mares, duas item fœminas conjugi suo peperit Theodora, quæ nobilibus conjunctæ maritis, naturæ Deoque ante patrem concessere, teste Gabriele Pavero Fontana, loco laudato. Horum omnium Liberorum meminit ipse Philelphus in Epistola ad Petrum Thomasium (i), in qua infelicem sortem deplorat, cùm, captâ à Mahumete Constantinopoli, socrus ejusdem Manfredina Auria, nobilissima & pudicissima fœmina, cum duabus filiis, *suorum quatuor filiorum matertera*, in obscuram servitutem à Barbaris, & teterrimis Turcis acta fuit. Eas autem datis ab ipso ad Mahumetem literis, libertati redonatas fuisse profitetur in Epistola, seu potiùs Invectiva contra Leodrisium Cribellum (l). Theodora Philelphi uxor ferali morbo consumpta est ad V. Nonas Majas anni MCCCCXLI, triste nuncium ad Johannem Marium filium, adhuc Constantinopoli degentem, per Epistolam (m) patre deferente.

Clauduntur hæ tabulæ consuetis Fori solemnitatibus „ Actum in domo ipsius Testatoris, coram „ Joanne Baptista de Campatiis, filio quondam Do„ mini Georgii Portæ Novæ, Paroch. S Andreæ „ ad Pusterulam Novam, Bernardino de Marinoni„ bus filio quond Domini Galeaz, Portæ Cumanæ, „ Paroch S. Carpophori intus, ambobus Mediolani „ Notariis & prænotatis. „ Deinde enumeratis septem aliis testibus, subscribuntur: „ Vivaldenus de „ Lanteriis, filius quond. Domini Petri Notarius „ Portæ Novæ, Paroch. S. Andreæ ad Pusterulam „ Novam, rogavit &c.

Condendi hujus Testamenti Auctor fuit *Johannes Marius*, datâ ad patrem Epistolâ, in qua decrepitudinem eidem exprobrabat, monebatque, consulendum esse Familiæ quieti, ne quid litigii ipsi cum ceteris Fratribus suis habendum foret. Ægrè tulit genitor hanc filii in ipsum ingravescentis libertatem, inquiens, cavendum esse, ne Ovidianum illud de Mario dici à quopiam rectè posset:

Filius ante diem patrios inquirit in annos.

itaque eidem respondit (n), ipsum ætatem potiùs annorum septuaginta quinque, quàm bonam valetu-

L l dinem

(f) Data eo anno, Lib. XI. fol. 81.
(g) Lib. XVII. fol. 261.
(h) Lib. XVII. fol. 117. & Lib. XXXIII. fol. 228.
(i) Lib. XI. fol. 82.

(l) Lib. XXVI. fol. 176.
(m) Lib. V. fol. 31.
(n) Lib. XXXVI. fol. 255.

dinem corporis, animi robur, & integritatem sensuum in patre consideraſſe; his enim partibus longiſſimè illum ſe antecellere aſſeverabat. Addit, ſe putaſſe, quòd ubi ſuperſtes fuiſſet Marius, *quod*, inquit, *vehementer magis opto, quàm ſpero, ni aliam ſibi vitam inſtitueris* (idque propheticum veluti dictum fuit) ſororum fratrumque ſuorum, qui majori ex parte infantiam agebant, futurus eſſet perinde ac pater. Demum ſubdit: „ De condendo Teſta„ mento nihil in hanc diem cogitaram; ſed in præ„ ſentia, quoniam & mentem mihi tuam, & animum „ omnem patefeciſti, operam dabo, ne quid tibi li„ tigii, ac controverſiæ cum hiſce minoribus ſit fu„ turum. „ Data eſt hæc Epiſtola anno MCCCCLXXII. decimoquinto Kal. Januarii. Quocirca vix elapſis duobus menſibus obſecutus eſt Philelphus Marii voluntati, ultimam ſuam, ſubſequente Februario, publicis tabulis conſignando. Deceſſiſſe autem illum nulla re poſtmodum immutata, duabus haud infirmis, ut arbitror, conjecturis ſuadeor. Altera eſt, Librariam omnem ejuſdem ſuppellectilem in Metropolitani Capituli Bibliothecam conceſſiſſe, quemadmodum hîc ſtatutum conſpeximus. Id mihi innotuit, cùm Libros in eadem reconditos manu verſarem; plures enim, ſub primos typographici artificii annos, nitidiſſimis typis excuſos, Franciſci Philelphi nomine ſignatos inveni. Præterea, ultimæ ipſæ tabulæ ibidem ſervatæ, non leve indicium præbent impletæ hac in re poſtremæ illius voluntatis, cujus gratiâ, deſcriptum ea in Charta Teſtatoris manus, Metropolitani Canonici perenni memoria dignum cenſuere. Altera, quòd extinctis ante illius obitum ferme omnibus filiis, hæreditas ipſa perierat. Siquidem pauperem obiiſſe celeberrimum hunc Virum, Trithemius (o), & Philippus Bergomas (p) tradunt; Jovius verò in ejuſdem Elogio ſcribit, Philelphum nonagenario proximum periiſſe Florentiæ, *adeò diſſipatis domeſticæ rei copiis, ut ad efferendum funus, & cubiculi, & coquinæ inſtrumenta venierint*. Certè Franciſcus Puteolanus in ſua ad Jacobum Antiquarium Epiſtola, præfixa XII. Veterum Panegyricis, editis anno MCCCCLXXXII. ad celebrandam ejuſdem erga Literatos munificentiam, hæc peculiariter adnotat, quòd Philelphum, utriuſque linguæ principem, optimumque ſenem, ultimò Thuſcos petentem, viatico adjuverit; hinc autem facile quiſquis intelliget, non mediocri tunc egeſtate laboraſſe Philelphum, cùm emendicanda quoque fuerint ad conficiendas itineris impenſas, ſubſidia. Id unum ſubjungam, tantâ egeſtatis moleſtiâ afflictum fuiſſe Philelphum, ut penè in deſperationem actus, ad Jacobum Cardinalem Papienſem ſcripſerit, velle ſe ad Turcas confugere. Verùm turpe hoc conſilium improbans Vir integerrimus hæc reſpondit (q): „ Fugam ad Infideles & „ Chriſti hoſtes, ad everſores Religionis, quam uſ„ que ad ſenium tenuiſti, ſpe ditioris vitæ arripere, „ nihil aliud eſt, quàm intemperantem animum, & „ anguſtum cor declarare, ac poſt longam vitæ na„ vigationem, & tempeſtates perpeſſas, & declina„ tos ſcopulos, in portu, hoc eſt in extremo ætatis „ curſu, turpiſſimum naufragium facere.

Jam verò ut aliqua de tam celebri Viro attingamus, opportunum cenſeo illa repetere ex altero libro, qui hoc eodem anno Mediolani excuſus fuit, quique in ipſo ſui ad lucem ortu propemodum interire viſus eſt, cùm rara admodum exemplaria ad nos tranſmeaverint. *Gabriel Paverus Fontana*, ut alibi enunciavi, Invectivam in Georgium Merulam edidit, quàm *Merlanam primam* inſcripſit, acerba indignatione commotus ob duas hoc ipſomet anno typis vulgatas à Merula Epiſtolas, quibus Philelphi nomen & famam mordaciſſimè lacerabat, non alia offenſione ad acuendum tam indignè calamum provocatus, niſi quòd ille in quibuſdam Merulæ ſcriptis verbulum reprehendiſſet, aſſerens Mahumetis aſſeclas *Turcos* dicendos eſſe, non *Turcas*. Id innuere videtur ipſe Fontana; referens enim in Epiſtola nuncupatoria Juvenalis carmina: *Dii &c. aut Præceptorem, ſancti voluere parentis eſſe loco*, ſubjungit: „ Nefa„ riè deliquit igitur Merlanus, qui vix culicis acu„ leo punctus, parricidii crimen ſubire nequaquam „ timuit; „ fuerat namque Merula Philelphi diſcipulus. Itaque, ut Præceptoris ſui, ſenio jam gravis, gloriam ab illatis contumeliis redimeret, epitomen illius vitæ oculis Merulæ objecit, eaque eſt, quam, pluribus procul dubio ignotam, ego quoque hîc recudere ſtatui. Ita igitur ſcribit: „ Tholentini natus „ haud ignobilibus ſanè parentibus, tanto fuit inge„ nio, tanta doctrina, tantaque promptitudine, ut „ in iſta Venetiarum celeberrima Civitate, vel ado„ leſcens non mediocres laudes, atque fructus ex „ inſtitutione Venetorum juvenum in Græciam ſecum „ vexerit. Cùm in Urbe Conſtantinopoli ſuis in ſtu„ diis tantum profeciſſet, ut non minùs literas gra„ jas, quàm latinas calleret, creatus eſt Secretarius „ ac Conſiliarius illius Divi Johannis Palæologi Con„ ſtantinopolitani Imperatoris. „ (Vera hæc eſſe, innuere videtur Philelphus ipſe ſcribens (r) Johanni Palæologo Imperatori, qui eum Conſtantinopolim invitaverat, his verbis: „ Nihil eſt apud „ animum meum antiquius, quàm tuæ obſequi vo„ luntati, cui nihil eſt, quod, poſt Deum, non „ debeam. Tua in me multa, cùm apud te „ Conſtantinopoli agerem, & maxima beneficia, „ nulla unquam deletura eſt oblivio. Quibus me „ muneribus non donaſti, quibus honoribus non or„ naſti? „ Data eſt hæc Epiſtola Senis anno MCCCCXXXVIII.) Proſequitur *Paverus*: „ Eo quidem „ tempore ad nonnullos Principatus atque Reges, „ & in primis ad Sigiſmundum Imperatorem, Ro„ manorum Regem ingenti cum laude ac emolu„ mento legationes obivit. „ (Id nos docet etiam Philelphus, querelas ſuas exponens (ſ) Jacobo Cardinali Ticinenſi, quòd minimè evocatus eſſet ad expeditionem *adverſus Turcos*, inquiens: „ Nemo Vir lati„ nus & linguam, & mores, & locos Græcæ Re„ gionis aut meliùs novit, aut exquiſitiùs; quippe „ qui annos ſeptem apud Joannem Palæologum Im„ peratorem, & ſapientem & fortem, Conſtantino„ poli egerim, & miſſus non ſolùm Orator ad Amo„ rathum, iſtius impii Mahometi patrem, ſed ad „ Romanorum quoque Imperatorem & Regem Si„ giſmundum. „) Narrat ſubinde *Paverus* itinera omnia à Philelpho ſuſcepta per Græciam, Pannoniam, & Polonos, apud quos cùm ageret, ait, ab Uladiſlao Rege invitatum fuiſſe, *ut Oratorem Imperatorium* ad nuptias Cracoviæ celebrandas comitaretur, ibique Orationem nuptialem habuiſſe, *in maxima Regum, Principumque, & variarum gentium multitudine*: „ Quibus ex rebus idem Im„ perator impulſus non renuit ei Theodoram Chry„ ſoloram, non illepidam venuſtamque puellam, „ ſibi conſanguineam, nuptum dare. „ (Inter Epiſtolas Philelphi à me perlectas, nunquam memini fuiſſe aliquid ab ipſo commemoratum de hac illuſtri affinitate. Mirum autem foret, ſi eam modeſto ſilentio præteriiſſet Auctor iſte, qui vanæ laudis fumum captans, quidquid ſplendidi ad eandem amplificandam occurreret, tuba canere ſolebat.) „ Ex illa duos ſuſcepit filios pereruditos atque di„ ſertos, quorum extinctorum fama vivit, perpetuò„ que vivet: nec non totidem filias, quæ nobilibus „ conjunctæ maritis quoque naturæ Deoque conceſ„ ſerunt. Cùm verò crebris illinc literis, & nun„ ciis in Italiam à ſuis revocaretur, urbe Byzantii „ re-

(o) De Scriptor. Eccleſiaſtic.
(p) In ſupplem. Chronic. ad ann. 1454.
(q) Fol. 11. edit. Mediol. anni 1506.

(r) Epiſt. lib. II. fol. 15.
(ſ) Lib. XX. fol. 141.

„ relicta dulcem repetiit, revisitque patriam, non
„ sine grandi librorum nummorumque copia, lauta-
„ que suppellectile. Ibi cùm mirabilis ipsius esset au-
„ ctoritas, à Bononiensibus primò ad publicam le-
„ ctionem tum græcam, tum latinam magno stipen-
„ dio conductus est, quanto alius præmio per id
„ temporis nemo; paucis mox interjectis annis à
„ Florentinis, deinceps à Senensibus, conditione sem-
„ per amplificata. Denique dum ejus nomen non-
„ secus per Italiam quaqua, quàm Lucifer in Cœlo
„ fulgesceret, Philippus Maria Anglus Vicecomes
„ Mediolani Dux nunquam destitit, donec illum
„ precatio, & pretio ad se pellexerit. (Rogaverat Philelphus Senis degens, ut à Philippo Maria in Urbem suam admitteretur, usus ad gratiam hanc impetrandam benevolo Amico suo Johanne Francisco Gallina; id enim constat ex Epistola ad ipsum data anno MCCCCXXXVI., in qua scribit, se ob aëris inclementiam, & hostium suorum insidias, profectionem meditari, atque hæc subjungit: *Nam quanquam Munificentissimus iste Princeps quamplurimis abundat & prudentibus, & Eruditis Viris, tamen fideli & innocenti deesse nemini debet apud eum locus*; imò addit, se iter jam suscepturum fore, ut expeditè ad illum advolaret, nisi retardaret Familiæ solicitudo, quam, ut ipse ait, (t) *nec deserere debeo, neque mecum sine certa spe possum adducere*.) „ Quem honorificè
„ & utiliter excipiens patrem appellavit; jussitque
„ mortua prima conjuge, alteram ei Mediolanensem
„ Oreusinam Osnagam generosam mulierem cum
„ grandi dote legitimis nubere nuptiis. Hæc, duas
„ cùm eodem partu peperisset filias, quarum Sacri
„ Baptismi cum quibusdam magnificis Civibus Auli-
„ cisque fui testis, pauculis post annis mortem cum
„ vita commutavit, Julia infante priùs sepulta, reli-
„ ctâque patri tenellis in annis Augustâ, quæ nunc
„ Deo dicata sanctissimam ducit vitam. Philippo Ma-
„ ria vitâ defuncto successit Dux Franciscus Sfortia
„ Vicecomes, apud quem Poëta noster sic fuit gra-
„ tiosus, ut nihil unquam ab eo frustra petierit,
„ multaque munera se non petente sæpius acceperit.
„ Eodem tempore cùm ad Alphonsum Regem Nea-
„ politanum, sui videndi cupidissimum, concessisset,
„ à Regia Majestate benignè, liberaliterque fuit ex-
„ ceptus, eumque apud se retinere cupiens, quem
„ optaret gradum dignitatis obtulit. Id cùm ab eo
„ Rex nequiret exorare, quòd Mediolani fidem re-
„ deundi reliquerat, regiis donis Virum decoravit,
„ auratumque Equitem, laureatumque Poëtam me-
„ morabiliter creavit. „ (Annum, diem, & horam recepti hujus præclari honoris ab Alphonso Rege Neapolitano adnotavit Philelphus in duabus Epistolis, datis anno MCCCCLIII. alterâ ad Xenophontem filium, alterâ ad Nicolaum Arcimboldum (u).)

„ Inde abiens Romam petiit, Nicolaumque
„ Pontificem Quintum salutavit, à quo quidem dono
„ septingentos nummos tulit aureos, & nisi digamus
„ fuisset, ipsum purpureo galero redimivisset. Ejus
„ autem Poëmata non cremavit, sicuti mentiris, sed
„ digna censuit esse, quæ in Divi Petri Bibliotheca
„ reponerentur, licèt aliud nullum ejus poëma vide-
„ rit, quàm Satyrarum Codicem, quem ad Regem
„ Alphonsum tulerat. „ (Codicem Satyrarum, quem ad Alphonsum Regem Philelphus deferebat, lectum quidem fuisse à Nicolao V. Summo Pontifice, sed statim restitutum, Philelphus ipse testatur in Epistola ad Nicolaum Arcimboldum (x). An verò alterum ejusdem exemplar, postea receptum, in *Divi Petri Bibliothecam* intulerit Nicolaus, fides esto apud hunc Auctorem. Id certè negari nequit, Scriptiones aliquas Philelphi fuisse rejectas, nisi etiam igni pabulum datas ab hoc Summo Pontifice; Gregorius enim Lollius coævus, ac Romæ multùm versatus, in Epistola ad Cardinalem Papiensem data, quæ legitur fol 30. Epistol. Jacobi Picolominei, editionis Mediolanensis anni MDVI. hæc habet: „ Rectè divinus ille Pontifex Nicolaus
„ Quintus, cùm ei Philelphus libellum laudum sua-
„ rum inepte, sine ulla gravitate conscriptarum of-
„ ferret, magnanimus Vir & omni laude dignus,
„ cùm nec scribentem, nec scribendi modum proba-
„ ret, mercedem ei dedit, ac de rebus suis deinceps
„ tacere jussit.)

„ Et quanti præterea hunc fecerit, vel eo pa-
„ tet argumento, quòd Secretarium suum constitue-
„ rit; id, quod ejus literis constat, & in singulos
„ annos, sexcenos aureos eidem nummos deputavit.
(Hæc omnia fusè narrat idem Philelphus in Epistola ad Nicolaum Arcimboldum (y); & in altera ad Leodrisium Cribellum (z).)

„ Postea verò cùm Pius Pontifex Secundus, Chri-
„ stianæ fidei salutis gratiâ se Mantuam recepisset,
„ quò universi Christianæ fidei Principes sunt acciti,
„ sic in illa splendidissima concione mirabiliter orans:
(Mistus fuerat Philelphus à Francisco Sfortia Mediolani Duce Legatus ad Conventum Mantuanum, habitum à Pio II. anno MCCCCLIX., ibique peroravit, opem omnem pollicitus contra Turcas nomine ejusdem Francisci. Extat hæc Oratio inter Philelphi Opera, hoc anno edita) „ Philelphum Præceptorem
„ suum, (de hac Philelphi laude paulò post disseram) „ qui suam jam peroraverat causam, tot &
„ tantis extulit laudibus, ut eum facilè cunctorum
„ Principem Literatorum statueret. Quasi non viris
„ omnibus clarissimis nota sit ejus de Philelphi præ-
„ coniis Oratio, cujus hoc est initium: Durum &
„ perdifficile est post Lyram dulce resonantem rau-
„ cam audire Tibiam. Quis enim conferri queat
„ cum eloquentissimo Viro Francisco Philelpho,
„ quem jure ac meritò Musam Atticam appellare
„ possumus? „ (Hoc idem repetit Philelphus in Epistola ad Leodrisium Cribellum (a), tanquam insigne Eloquentiæ suæ ac famæ documentum). „ Eum-
„ que trecentis aureis donavit nummis, eidemque
„ ducenos item aureos pro annuo salario constituit.
(Ab anno usque MCCCCLVIII. donum hoc annuum à Pio II. receperat Philelphus, ut constat ex ejusdem Epistola ad Pium data (b).) „ Post Francisci Du-
„ cis obitum Sixtus Pontifex Quartus, non vulgari-
„ bus propositis præmiis, hunc Romam attraxit. „
(Romam à Sixto IV. accersitus, docere cœpit pridie Idus Januarias anni MCCCCLXXV. quo die Orationem habuit, inter Opera sua editam) „ quo
„ suâ perillustrem Urbem præsentiâ magis illustraret;
„ suisque monimentis ab Augusti temporibus usque
„ ad sua res Italas, præcipuèque Romanas, immorta-
„ litati commendaret, & suos ibidem dies finiret:
„ id quod sanè factum fuisset, nisi Laura tertia thori
„ fidissima socia, cum Frederico dulcissimo, & sum-
„ mæ spei filio periisset, tribus relictis filiabus, pater-
„ nam dies atque noctes præsentiam subsidiumque
„ miserabiliter implorantibus. Quas ob res coactus
„ est Mediolanum reverti, ubi à Johanne Galeacio
„ Maria, nunc Mediolani Duce faustissimo, solitis re-
„ tentus est conditionibus. „ (Justus jam fuerat à Galeatio Maria Mediolani Duce anno MCCCCLXXI. publicè legere, quod munus à vigintiquinque annis intermiserat, mortuo videlicet Philippo Maria Vicecomite; id enim ille testatur, Orationem in principio Studiorum Mediolanensium ita exordiens: „ Tan-
„ quam Eloquentiæ, & illustrium disciplinarum stu-
„ dia ad triarios sint redacta, revocatur miles eme-
„ ritus post quintum & vigesimum annum in aciem
„ edocendi, & ne is quidem invitus, cùm intelligat
„ hujusmodi benignitatis munere se rem facturum
„ Ex-

(t) Lib. II. Epist. fol. 13. à tergo.
(u) Lib. XI. Epist. fol 79. à tergo.
(x) Fol. 79.
(y) Lib. XI. Epist. fol. 79.

(z) Lib. XXVI. fol. 181.
(a) Fol. 178.
(b) Lib. XIV. fol. 103.

,, Excellentissimo suo Principi Galeatio Mariæ non
,, gratam solùm, sed perjucundam, si ita instituerit
,, florentissimæ hujus Reipublicæ juventutem, ut &
,, dicendo, & judicando, jure possit cum universa
,, Italia de gloria contendere. ,, Romam deinde pro-
fectus, ob causam à Fontana relatam, iterum Medio-
lani domum figere debuit.) ,, Nec Româ fuit ex-
,, plosus, quemadmodum te grunnire nihil piguit.
,, Quin illud nequaquam silentio est involvendum,
,, quòd idem Summus & Sapientissimus Pontifex Si-
,, stus, quater diversis in locis orationis suæ, *suam pa-*
,, *ternitatem* dicere sit dignatus; quo certè verbo
,, nunquam esset usus, nisi dignum censuisset ejus-
,, modi appellatione. His tot & tantis Viri præco-
,, niis tuam tacitus excutias Conscientiam, si boni
,, viri, discipuli, gratique munus obivisti, falsissimis
,, eum criminibus technisque, cui omnia debes, in
,, invidiam, odium, contentionem petulanter ac tur-
,, piter (*conatus*) adducere, quid adducere? imò rapere.
,, Si non intelligas, omnem te bonitatis splendorem,
,, decus, nomen amisisse, plumbeus es, aut Arcas asi-
,, nus. Qua malum confidentia Philelphum Archipæ-
,, dagogus potuisti delatrare, Pædagogorum, necnon
,, Doctorum propudium, qui plures, quàm vix tu
,, legendo revolveris, conscripsit Librorum Codices
,, tum versu, tum prosa, nec minus græcè quàm
,, latinè, & in omni celebri facultate, præsertimque
,, in Philosophia, quam quidem non minùs, quàm
,, digitos unguesque suos novit, & sic, ut excellat?
,, Qui quacumque vir mirabilis incedit, tanquam
,, nitidum virtutis & intelligentiæ speculum digito
,, monstratur; qui publico Lectitandi munere tot fe-
,, cit homines, nulla quot unquam sit ætas oblivioni
,, mandatura. Inter alios supra millenos Auditores
,, hos habuit perillustres, Pium, quem diximus ma-
,, ximum Christi Vicarium; & te Bernarde, Justi-
,, nianæ domus

Ut decus egregium, sic lumen quoque refulgens,

,, à quo pater salutatur, nec non Franciscum Patri-
,, cium nunc Episcopum Cajetæ, & Augustinum Da-
,, tum, quorum scripta habentur in pretio. His ad-
,, de Bartholomæum Scalam doctissimum Virum,
,, nunc Florentiæ Cancellarium Secretariumque di-
,, gnissimum. ,, (Plures alios Auditores olim suos
memorat Philelphus in Epistolis editis, Johannem
Petrum Lucensem, Lapum Florentinum, Antonium
Tudertinum, Leonardum Grisum Episcopum Eugu-
binum, Johannem Petrum Arrivabenum &c.)

Prosequitur deinde Merulæ dicta refellere, sed
eâ mordacis calami intemperantiâ, quæ vix patien-
ter ferri possit; condonandum tamen id est infelici
temporum illorum conditioni, quibus insulsæ frigi-
dæque videbantur inter Literatos Viros contentiones,
nisi acri contumeliarum sale condirentur, cedebat-
que in partem victoriæ denigrata turpiùs Auctorum
fama. Dicavit Fontana hunc Dialogum Bernardo
Justiniano Equiti aurato, Patricio, Senatorique Ve-
neto, clausitque opus suum Epigrammate, Merulæ
inscripto, in quo perpetuum se hostem illi futurum
promittit, nisi parcere Bonis discat, inquiens:

Anser enim vindex Merulam sic quaque sequetur,
Ut nullo valeat mœsta sedere loco.

Verùm festina mors, quæ tertium post mensem ab
hoc edito libro Philelphum tumulo dedit, utriusque
calamis silentium indixit.

Distuli in hunc locum luculentiùs differere de
gloriosa ea exornatione, qua Paverus Fontana Phi-
lelphum condecorat, asserens Æneam Sylvium postea
Pium II. eidem in discipulum contigisse; neque enim
ita facilè in ejus verba, tanquam in Oraculi fidem
est concedendum. Porrò Philelphus non semel hanc
sibi gloriam arrogavit, præcipue in Epistola ad Leo-
drisium Cribellum (c), in qua historiam veluti ab
ovo texit, inquiens: ,, Rogas quo pacto, quove
,, tempore Pius Pontifex discipulus noster fuerit?
,, Accipe Censor egregie. Anno à Natali Christiano
,, millesimo quadringentesimo vigesimo nono, cùm
,, Florentiæ docerem, eò ad nos venit Æneas Syl-
,, vius ex patria in Urbe Sena. Meque adiit permo-
,, destè & comiter. Suum discendi desiderium non
,, dissimulanter declaravit, mihique rem suam, non
,, appositè minùs, quàm verecundè commendavit.
,, Excepi illum perhumane, & ea benignitate qua
,, soleo illos omneis, qui mihi videntur digni, qui
,, amentur. Fuit apud me domi circiter menses duos,
,, sumque ejus consuetudine non mediocriter dele-
,, ctatus. Erat enim & ingenio facili, & urbanis
,, moribus, & mihi prope æqualis, quantum scili-
,, cet ex ore ipso, atque aspectu judicari poterat
,, ... Placuit deinde Æneæ aliquid studiis
,, suis subsidii comparare; erant enim tempestate illa
,, Æneæ pertenues fortunæ, & quibus se pater Syl-
,, vius extenuari haud patiebatur. Itaque meâ operâ
,, Ludovicus Siculus, Eques auratus & adolescens,
,, cùm pecuniosus tum etiam liberalis, qui non mul-
,, tò antea ex Urbe Messana ad nos discendi gratia
,, solverat, excepit eum apud sese, cum mercede
,, annua aureûm quadraginta, apud quem assiduè
,, nos publicè privatimque audiens, egit circiter an-
,, nos duos, nec inde priùs decessit, quàm pestilen-
,, tiæ morbus Florentiam vehementer corripuisset.
Contra verò, præter Leodrisium memoratum, qui
hanc laudem tanquam fictitiam irridebat, Gregorius
Lollius apertè id negat, utque mendacii arguat Phi-
lelphum, scribens ad Cardinalem Papiensem Jacobum
Amanatum (d) hæc habet: ,, Audax ille mentitor
,, se tanti discipuli præceptorem falsò asserit, & Pium
,, præceptori suo ingratum, quem Poeticam & Rhe-
,, toricam Florentiæ, dum ibi esset Eugenius docuit.
,, Multos habet testes, & quidem præstantes viros,
,, nam & tempus celebre, & locum non obscurum
,, designat. Plurimi sunt in Romana Curia, qui cum
,, Eugenio Florentiæ agèbant. Multi sunt Florentini
,, clari viri, qui tum literis operam dabant. Oh
,, quàm facilè mendax capitur, & se ipsam tuetur
,, veritas! Ego à tenerioribus & juvenilibus annis
,, fortunam, mores, & studia Pii, & ubi, & quan-
,, to tempore, & quando in Italia degerit, osten-
,, dam. Intelliges profectò, tum nunquam Florentiæ
,, vidisse Philelphum, nec Eugenium, quod nec
,, Florentiam ipsam, nisi cùm viator illam pertrans-
,, ierit. ,, Postmodum annum & diem ortus Pii II.
designat, indolem, studia, itinera, & loca quæ adiit,
cùm primos ageret Juventutis suæ annos, minutim
describit, ac tandem concludit, *Pium II. postquam
primùm patria propria egressus est, Florentiam, nisi
Legatum Cæsaris Romam versùs missum, nunquam
vidisse, & nisi multis post annis, quàm Philelphus
Florentia exul Senam venit*; subjungitque: *Hæc per-
curri, ne tanti Discipuli gloriam Philelpho tribuen-
dam falsò censeres*. Sanè hunc testem magni facien-
dum existimo, cùm se diu contubernalem cum Ænea
Sylvio, ac comitem itinerum, antequam summos
dignitatum gradus conscenderet, in hac eadem Epi-
stola enunciet.

Præterea, cùm ad hunc ipsum Gregorium Lol-
lium, utpote Pio II. acceptissimum, plures Philel-
phus literas dederit, querelas intermiscens ob retar-
datam annuam trecentum aureorum mercedem,
quam ipsi Pontifex ille benignè assignaverat, argu-
menta omnia profert, ut quod promissum erat, con-
sequeretur; de hoc verò prorsus silet, quod certè
opportunissimum fuisset, ut gratum Pii animum ad
rependendam Præceptori suo hanc gratiam inflecte-
ret. Itaque audiri id tantum cœpit mortuo Sacro
illo Principe; siquidem spe frustratus Philelphus ob-
tinendæ pecuniæ, atque ira exardens, insectatus est
jur-

(c) Fol. 177.

(d) Loco superiùs citato.

jurgiis, & maledictis Sanctissimi Pontificis manes, damnans in eo avaritiam, ingratique animi vitium exagerans hac ipsa de causa, tunc primùm vulgata, quòd de Institutore suo (Philelpho) tam malè meritus fuisset. Scripsit quoque ad Paulum II. plenam injuriosæ dicacitatis Epistolam contra Prædecessorem suũ Pium, & licèt se excusare contendat apud Leodrisium Cribellum, de tanta audacia illum increpantem, inquiens: ,, Unum sanctè, ac verè affirmare non dubitabo, quæ de Pio vita functo, ad Summum Pontificem Paulum ab me scripta sunt, ea scripsisse me, nulla permotum animi perturbatione, sed ductum potiùs quadam communi causa doctissimorum, & disertissimorum virorum plurium, pro incorrupto & integro sinceræ mentis rationisque judicio. Quos enim ad emolumenta Pius debuisset, dignitatesque extollere, eos vel contempsit, vel neglexit. ,, Negari tamen nequit non tam indigna, sed etiam improba & falsa contra hunc integerrimum, sanctumque Sedis Apostolicæ Patrem fuisse à Philelpho in vulgus producta. Extat in ejusdem Libro inedito *de Jocis, & Seriis* Epitaphium in morte Pii II. ab ipso compositum, quo nihil iniquius, mendaciusve excogitari ab hostibus Catholicæ Religionis, ne dicam Inferis potest; sic autem jacet:

Quo magis ingratus nemo fuit alter, & idem
Qui dici voluit impietate Pius,
Hac, sibi quam vivus construxit, clauditur area
Corpore, nam Stygios mens habet atra Lacus.
Hic, doctum quia se, vatemque volebat haberi,
Vatibus, & Doctis omnibus hostis erat.
Eloquio insignes, Musisque dicata Juventus
Solvite vota Diis, qui rapuere Pium.

Quid plura? perculit adeò probos viros insana ista Philelphi, Martique Patrem imitati temeritas, ut Franciscus Sfortia Dux Mediolani utrumque in carcerem conjici jusserit. Legitur inter Epistolas Jacobi Picolominei (e) gratiarum actio, missa nomine Collegii Cardinalium ab eodem Cardinali Ticinensi ad memoratum Principem Mediolani, quam non ingratum erit integram hic describere.

,, Francisco Duci Mediolani, nomine Collegii.

,, Cùm diebus præteritis audivissemus, Franciscum ,, Philelphum, & filium ejus Marium naturæ ,, suæ obsecutos, versus, & solutam orationem scri- ,, psisse adversùs Sanctæ memoriæ Dominum Pium ,, Pontificem nostrum nuper defunctum, admirati ,, non mediocriter sumus, dolentes tantam erroris ,, mentem in literato homine inveniri, ut immemor ,, Christianæ Professionis, in cœlum ponere os, men- ,, dacia fingere, sanctum Domini lacerare, & con- ,, silia Romanæ Sedis audeat condemnare, notissima ,, quidem toti Orbi, & ab eodem aliis in scriptis ,, suis laudata. Rursum cùm intelleximus, hanc insa- ,, niam Excellentiæ vestræ pariter non placuisse, & ,, doluisse admodum non præstari à suis eam reve- ,, rentiam Romano Pontifici, quam ipsa devotè sem- ,, per exhibuit, ac propterea ambos in carcerem ,, ductos, officio vestro multùm sumus lætati, vi- ,, dentes non solùm maledicos illos pœnam ferre sce- ,, leris sui, sed caram esse sæculari potestati, æsti- ,, mationem Vicarii Jesu Christi. Agimus eidem Ex- ,, cellentiæ vestræ debitas gratias; factum suum lau- ,, damus, & dignum ducimus Catholico Principe. ,, Fecit quod sapientiæ suæ consentaneum fuit, & ,, quod facturam eam re audita credidimus. Sacri- ,, ficium Deo obtulit carum & beneplacitum; siqui- ,, dem odibile ei est os pravum, & detrahentia la- ,, bia detestatur. Ita hortamur Excellentiam vestram ,, sedulò agat; Matrem Ecclesiam & honorem pri- ,, mæ Sedis & colat, & à suis detractoribus tuea- ,, tur. Nos, qui viventis Pii membra fuimus, & ,, Pontificibus debemus quod sumus, pro hac com- ,, mendabili significatione sua debitores illi nos con- ,, fitemur; Nosque & nostra omnia beneplacitis suis ,, offerimus, quam Deus incolumem, & florentem ,, conservet.

Dedit quoque ad Philelphum Epistolam idem Picolomineus, suadens ipsi, quem alioquin ob præclaras ingenii dotes colebat, diligebatque, ut Palinodiam caneret; paruitque Philelphus, sed levi adeò manu, enervique oratione, ut ad illum rescribens memoratus Cardinalis, hanc sententiam edixerit: ,, Legi ,, Palinodiam tuam de Pio . . . . . . Pro Palinodia gra- ,, tias ago. Etsi enim validiori manu illata, quàm sa- ,, nata sint vulnera, Majestasque Romani Principis of- ,, fensa stilo, calamis jus suum non teneat, tamen ac- ,, ceptissima fuit . . . . Tu interim labori in- ,, choato finem non facies, sed parenti, auctorique ,, fortunarum nostrarum præstabis, quod alioquin ,, injusti direptores pacatis oppidis præstant. Ut si ,, unâ diligentiâ restituere prædam totam non possunt, ,, sensim, ut quæque proferuntur, restituantur. Sic ,, tu, qui in Pii gloriam iratus invasisti, si minus uno ,, labore reddere quod ademptum est potuisti, red- ,, des paulatim & novis, & pluribus. Quod ut fa- ,, cias non solum opto, sed pro amoris imperio etiam ,, volo.

Sanè si à conviciis contra omnes sibi non obsequentes temperasset Philelphus, inter splendidissima Eloquentiæ lumina, quæ illo seculo fulgebant, numerandus foret, sed cùm nimia sui opinione inflatus, neminem sibi parem fieri pateretur, laudem, quam pertinaci studiorum cultu, ac facundiæ præstantia sibi paraverat, mordacis arrogantiæ insolentiâ plurimùm minuit. Cornelius Lollius, in additamentis ad Pierium Valerianum, *De Infelicitate Literatorum*, primum Lectoribus objicit Franciscum Philelphum, sed nihil de iis, quæ supra retulimus, adnotat, & plura etiam ad illius vitam spectantia citra verum enarrat.

PETRUS APOLLONIUS COLLATIUS.

Editum quoque fuit hoc anno in Urbe nostra Carmen Heroicum *Petri Apollonii Collatii* Presbyteri Novariensis *De Eversione Urbis Jerusalem*. Semel tantùm impressum fuisse egregium hoc Poëma credidit Adrianus Vanderburchius, primamque editionem paratam esse à Johanne Gagnæo Lutetiæ Parisiorum anno MDXL., adeòque suam, quam curavit Antuerpiæ anno MDLXXXVI., *secundam* appellavit. Alteram nos exhibemus Mediolani peractam, quinquaginta novem annis, primâ illâ, quæ obtendebatur, vetustiorem. De Ætate hujus Scriptoris, incerti fuere quamplures, teste ipso Vanderburchio, qui in Præfatione ad Lectorem hæc habet: ,, Quo ,, tempore vixerit, incertum; sed Megarinus, (Mar- ,, garinus de la Bigne) Theologus Parisiensis illum ,, in instructissima Sanctorum Patrum Bibliotheca ,, (f) sub septimo Centenario locat, & annis abhinc ,, ferè mille scripsisse putat. ,, Eadem tradit Ricciolius in sua Chronologia (g); verùm his aliisque imposuit Anagrammaticum nomen *Apollonii Collatii*, seu *Collatini*, quod nonnihil antiquitatis sapit, cùm vera ejusdem Familia, *Cattanea* fuerit, quemadmodum Lazarus Augustinus Cotta refert in suo Musæo Novariensi (h). Dubitare primùm cœpere de tam remota vetustate Gerardus Joh. Vossius, & Philippus Brietius; demum larvam omnem detraxit laudatus Cotta, pluribus allatis documentis, quæ Aucto-

(e) Fol. 26.
(f) Tom. XII. fol. 750.

(g) Tom. III. fol. 271.
(h) Stanza II. fol. 215.

rem hunc seculo XV. floruisse testantur. Ego ad id confirmandum ea tantùm proferam, quæ in impressis Mediolani per ea tempora Libris inveni. Prodiere in nostra Urbe ejusdem *Fasti Majores*, poëticè scripti anno MCCCCXCII., Opusque hoc suum Auctor ipse dicavit *Ardicino* (juniori) *de la Porta*, *Episcopo Aleriensi*, *Cardinali Presbytero Sanctorum Johannis & Pauli*, ad eam dignitatem promoto, anno MCCCCLXXXIX In calce autem hæc leguntur: *Impensa Pauli Taegii, qui ob singularem erga Auctorem benivolentiam illud non ultra passus est incognitum hominibus fore*. Quin imò in vivis fuisse anno etiam MCCCCXCIII. apertè docet altera editio Mediolanensis; cùm enim anno illo Gaspar Vicecomes typis commisisset Italicam suam Poësim; Petrus Apollonius Collatius in Auctotis laudem Epigramma, quod in calce legitur, eleganter conscripsit; Demum alterum ipsius Opus, nempe heroicum Carmen *De Duello Davidis, & Goliæ*, cujus manuscriptum exemplar, cùm ultra centum annos delituisset in Florentina Medicæa Bibliotheca, inde impetratum publici juris fecit Mediolanensibus Typis laudatus Cotta, sub finem Seculi proximè elapsi. In ejusdem autem fronte venustissima legitur Elegia, qua Petrus Apollonius Novariensis laborem hunc suum dicat *Præstantissimo Viro D. Laurentio de Medicis Civi Florentino*. Proinde luce clarius patet, Auctorem istum non septimo aut octavo Seculo, sed decimoquinto esse assignandum. Quæ fuerit illius conditio & vita, neque ipsi Cottæ, Novariensium rerum peritissimo, compertum fuit; id certum est, sanè eundem, in poëtica facultate, laude fulsisse, ut Vanderburchius memoratus hæc professus fuerit: „ Scriptor est Eruditus, & „ elegans, qui & multos hujus Seculi Poetas vincat, „ & cum quibusdam prisci Ævi certare possit.

SANCTUS BRASCHA.

Brascha, nomine *Sanctus*, Civis Mediolanensis, se hoc anno memorandum reddidit, non magno quidem opere, sed pio simul jucundoque libello. Aggressus fuerat anno MCCCCLXXX. laboriosam peregrinationem ad Sacra Palæstinæ loca, utque non tam sibi quàm ceteris, præsertim contribulibus suis, aliquem ex longo illo itinere fructum in patriam reportaret, dietim ea omnia descripsit, quæ in Urbibus Insulisque, quas navi ductus peragrabat, digna memori calamo videbantur. Itaque non modò rariora, quæ passim oculis objiciebantur, sed etiam qui Principes dominarentur, qui forent gentium mores, quæ Locorum distantia, diligentissimè exploravit, adnotavitque. Ubi verò de Jerosolyma, aliisque per eam Regionem sparsis vestigiis antiquitatis, aut sacris Ædibus, sermonem instituit, nihil desiderandum reliquit, quod sive ad veterem, sive ad recentem eorundem formam edocendam, optare devota legentium curiositas posset; quin imò pias quoque exercitationes precesve, quæ peregrinis ea loca invisentibus indicuntur, minutim expressit. Demum ut faciliorem peregrinari cupientibus ad tam illustria Redemptionis nostræ lustranda Mysteria, viam sterneret, quid expendere, quid curare, quid effugere debeant iter illud suscipientes, peculiari monito designavit. Licèt autem usque ad Urbem Nazareth, atque ad montem, ad quem ab Angelis delatum est S Catharinæ corpus, minimè progressus fuerit, nihilominus apprimè instructus à peritissimis Viris, ac etiam Religiosis Præsidibus Cœnobiorum, quæ ibidem vigebant, quique Jerosolymam tunc convenerant, quidquid sacrum ac peregrinum in via, Locisque iis occurreret, tam distinctè enarravit, ut nisi præmonuisset Lectorem, vix credi posset, ea tantùm auribus, non oculis fuisse ab ipso percepta. Porrò cùm tot descriptis itineribus præsenti seculo redundent Bibliothecæ, mirum est, nemini curam subortam fuisse, ut hæc peregrinatio recuderetur, præcipuè cùm immutata sit rerum facies, pulsisque ab ea ditione Caliphis Ægypti Principibus, Selimus I. Turcarum Imperator sub initium seculi subsequentis, diversum Regimen, Ædificia, ac mores intulerit, atque ideo pergratum esse posset, intelligere, quæ foret ante hoc tempus illius Regionis conditio. Sed fortasse rudis Italica lingua, qua conscriptus est hic libellus, illum ad ociosum pulverem, tineasque neglectum amandavit. Dicatum fuit ab Auctore hoc Opusculum *Magnifico Domino Antonio Landriano Ducali Thesaurario generali*, quem inter cetera vitæ ac munerum ornamenta, singulari excultum pietate, amoreque erga res sacras deprædicat.

Brascham Familiam inter Nobiles Mediolanenses recenset Morigia in earundem Elencho, Historiæ suæ adnexo. Clari sanguinis illustre monumentum sunt Sepulcrales Inscriptiones, quas in Ecclesia S Euphemiæ Mediolani positas memorat Placidus Pucinellus (i). Ibi enim tumulatus legitur Matronianus Brascba hoc distico apposito:

Hoc fieri jussit Matrognanus Brascha Sepulcrum,
Ut sibi sit requies, omnibus atque suis.

1461. *diebus Decembris* (legendum arbitror *die Idus* Decembris).

Alterum Epitaphium in hunc modum refertur: „Hic „ situs est M. Eques Hieronymus Brascha, Maximiliani Cæsaris, Ducisque Mediolani Consiliarius, „ & ad Europæ Reges Orator Legatus, tandem „ Tergestinæ Urbis Præfectus diem obiit An. Sal. „ 1502 Non Febr. & in patriam efferri testamento „ curavit. Vixit an. 38 mens. 4. dies 2. Pientiss. „ Fratres D. Thomas, Johannes, & Ambrosius hunc „ tumulum P. P.

Demum Sanctus Brascha enunciatur benemeritus de illa Ecclesia, ob conditum in eadem Sacellum anno MDII. sub omnium Sanctorum titulo, sibi & Posteris suis, adjecto hoc distico:

Hoc vivens posuit tibi Sanctus Brascha Sacellum
Summe Poli Rector, Cœlicolisque tuis.

statimque subjungitur: „ Is Sanctus bis Quæstor, „ ter Eques, Oratorium munus sæpe peregit, Hierosolymam peregrinatus est, & in utraque lingua „ clarus.

Hoc anno, quo vulgatus est ejusdem libellus, Cancellarii tantùm Ducalis munere fungebatur, ut paulò post videbimus Ceterùm licèt nulla alia editâ, seu manuscripta lucubratione notus sit, literis tamen deditum fuisse testatur adnotata superiùs utriusque linguæ, latinæ scilicet ac græcæ præstantia; quin etiam poetica facultate ornatum ostendit Rythmica Italica Oratio, quam à se compositam ait, cùm nudis pedibus, in Calvariæ monte, Crucifixi Domini acerbum funus recoleret, eamque ad calcem hujus operis, unà cum Epigrammate italico in Valle Josaphat ad Beatissimæ Virginis Mariæ sepulcrum condito, imprimendam curavit.

AMBROSIUS ARCHINTUS.

Ad hoc vulgandum Hierosolymitanum iter stimulos Braschæ injecit *Ambrosius Archintus*, vir per ea tempora non tam nobilitate, quàm doctrina conspicuus. Extat ibidem latina ejusdem Epistola, inscripta *Insigni Viro, Sancto Braschæ, Ducali Cancellario*, in qua post significatum non mediocrem dolorem suum, ob difficilem susceptam ab ipso provinciam invisendæ Terræ Sanctæ, & perceptum subinde gaudium ob glo-

(i) Mem. Sepolcr. della Città di Mil. pag. 100. & 101.

gloriosissimum in patriam reditum, summoperè commendat traditas sibi ad legendum pagellas, quas accuratissimo labore exaraverat inter tumultuarium triremis strepitum, & remigantium clamores. Deinde gratias eidem agit, quas etiam jure ab omnibus reddendas esse profitetur, cùm ope hujus libelli factum fit, ut domi quoque sedentibus ante oculos apponantur exquisitissima quæque ornamenta litorum remotorum, & tanquam in tabella picta hoc sanctum iter, hominum mores, regiones, & quæcumque in eis pretiosiora sunt, liceat intueri. Postremò illum appellat doctissimum, ac laudatissimum, suæque familiæ gloriam, & decus. Non minorem tamen nobilissimæ Stirpi suæ splendorem attulit ipsemet *Ambrosius Archintus*; literariis enim laboribus labente illo seculo occupatum, latinique sermonis elegantia præstantem invenio. Siquidem Pii II. Pontificis Maximi Epistolas, & varios tractatus, *dum esset in minoribus*, anno MCCCCXCVI. Ulderici Scinzenzeler prælo subdendos curavit, suamque iis præfixit Epistolam, in qua incitatum ad eadem Mediolani recudenda se ait, ab amore erga optimum Principem; cujus lectissimæ Epistolæ, adeò corruptæ in Germania impressæ fuerant, ut nisi divinando legi non possent, proinde verò manum apposuisse, ut redactæ in ordinem, emendatiores prodirent. Postmodum Pii II. res gestas, & Sacra munera, quibus gradatim ad summum Apostolicæ Sedis honorem evectus fuit, per compendium enarrat, atque inter ea memorat Mediolanensem Præposituram S. Laurentii Majoris ipsi collatam, de qua superius jam disseruimus. Laudat deinde hunc Pontificem à benevolentia, qua viros doctos complectebatur, quoscumque præmiis ac dignitatibus exornans, jacentes literas sublevans, & omnes ad virtutem alliciens etiam exemplo suo, cùm semper aliquid in tanto quoque sui regiminis tumultu scriberet, legeretve. Nominat *Johannem Vinzalium*, Virum doctum, qui hoc opus totum diligenter percurrit, ac demum commendat omnibus memoriam Pii II. bonarum artium & Literarum Patris indulgentissimi, cujus, ait,

Umbræ dent Superi tenuem & sine pondere vitam,
Spirantesque crocbos, & in urna perpetuum ver.

Hinc patet quàm mendax improbusque fuerit Franciscus Philelphus, in laceranda tanti Pontificis fama, cùm præter sexcentos laudum suarum præcones, etiam Civis noster *Archintus*, eo seculo vivens, in amplo censu egregiarum illius virtutum, tanquam præcipuum ornamentum reponat, amorem, profusamque erga doctos Viros liberalitatem. Promotus postea fuit *Ambrosius Archintus* ad graviores Patriæ curas, Decurionatus munere insignitus, in eoque integerrimè gerendo usque ad annum MDXVIII. perduravit. Successere Filii, variis & ipsi honoribus decorati, eorumque nomina & laudes refert Cl. Sitonus in Chronicis Collegii Comitum, Judicum, & Equitum Mediolani (l), ad quæ Lectorem remitto.

Pudet hoc loco referre, inter primos Typographos, qui *Alexandri de Villa Dei Grammaticam*, seu *Doctrinal* prælo vulgaverunt, fuisse Mediolanenses. Auctor iste seculo XIII. scribens, grammaticæ artis præcepta ad pueros erudiendos carminibus constrinxerat, & commentariis illustraverat, in eo se totum defigens, ut *Maximiani* Scriptoris multò antiquioris rudimenta latinæ linguæ, jam in scholis vigentia, tanquam futiles nænias fabulasque, extremo telo configeret; idque etiam obtinuit, impresso Mediolani, atque in aliis Urbibus per subsequentes annos hoc libro. Verùm in inducta à Maximiano caligine facem accendere existimans, densiores ipse tenebras studiis affudit, adeò ut Lilius Gyraldus in Historia Poëtarum (m) loquens de *Maximiano*, quem *nugatorem*, & *Nebulonem* vocat, ista subjungat, *cujus & insignis grammaticæ nugator Alexander nugas irridet*. Ducangius in præfatione ad Glossarium (n) laudat Johannem Despauterium, qui depulsa veterum Institutorum barbarie, unà cum aliis doctis viris, grammaticalia Opuscula nitidioris Eloquentiæ præceptis referta, Scholis intulit, quæ etiam num cum fructu leguntur. Eminentissimus Cardinalis Quirinus, in suo Eruditissimo de Brixiana Literatura (o) Opere, *Pyladem Buccardum* profert, qui Grammaticæ arti suppetias ferens, Doctrinale hoc Alexandri de Villadei, quod manibus puerorum unicè terendum à rudibus Ludimagistris tradebatur, funditus evertit, nitoremque pristinum latinæ linguæ studiis restituit. In nostra Editione memoratur in fine *Ludovicus de Guaschis*, sed quid in hoc adornando Opusculo præstiterit, in obscuro prorsus latet.

(l) Part. II. num. 378.
(m) Dialogo IV. fol. mihi 254.

(n) Med. & Inf. Latinit. num. LI.
(o) Parte II. pag. 1. & seqq.

ANNO

ANNO MCCCCLXXXII.

FRANCISCUS PUTEOLANUS.

JAcuerant indecoro contectæ pulvere usque ad hunc annum Plinii Cœcilii Secundi ad Trajanum, aliorumque antiquorum Rhetorum ad diversos Principes panegyricæ Orationes, quas postmodum tanquam unica, post Ciceronem, in eo genere Eloquentiæ apud Latinos exempla, certatim arripuere præla, & Gymnasia. Eas à situ in lucem eduxit *Franciscus Puteolanus*, quemadmodum in Epistola nuncupatoria ipsemet narrat. Harum nitidissimum primum exemplar, minio, auroque conspersum, atque in pergamena impressum servat Bibliotheca Ambrosiana, quod quamvis adnotatione temporis, quo excusum est, destituatur, assignandum tamen huic anno censui ex verbis ipsis Puteolani, qui dicans illud *Jacobo Antiquario Secretario Ducali*, ait, florentissimas hasce duodecim Orationes editas à se fuisse in gratiam Johannis Galeatii Sfortiæ, *nunc primum pubescentis*, & ad Eloquentiam erudiendi; Dux autem ille Mediolanensis, natus anno MCCCCLXIX. hoc prorsus tempore pubertatem ingrediebatur. Jacobus de la Baune Soc Jesu, qui has veteres Plinii, Mammertini, Eumenii, Nazarii, & Pacati exornatorias Orationes ad usum Serenissimi Delphini edidit, illustravitque, non aliam antiquiorem à se visam editionem testatur illâ, quæ à Beato Rhenano typis data anno MDXX. Frobeniana appellatur. Nos duplicem ostendere possumus, intra Seculum XV. Mediolani paratam, *Francisco Puteolano* adnitente; alteram quæ duodecim tantùm Orationes complectitur, Romano quidem, sed minutiori charactere exaratam, cui propria manu se subscripsit *Ambrosius Archintus*, superiore anno memoratus; alteram, cui adjuncta sunt *Agricolæ Vita à Cornelio Tacito* conscripta, & *Petronii Arbitri* fragmenta, ut in justam molem liber excresceret. Inquirendum jam remanet quis fuerit hic Puteolanus.

Parmensem Urbem nactus est patriam; id enim exprimit Johannes Bissius, qui dicans Elegiam suam gratulatoriam, pro accepto ab Ascanio Sfortia Sacræ Purpuræ honore, Joh. Galeatio Sfortiæ Duci Mediolani, inter egregios Oratores & Poëtas, tunc in nostra Urbe florentes, Bartholomæum Cremonensem præceptorem ejusdem Ducis, & *Franciscum Puteolanum Parmensem* enumerat. Mediolani rudimenta Eloquentiæ percepit, fuitque Auditor Gabrielis Paveri Fontanæ, ut alibi jam adnotavimus. Bononiam inde se contulit, sed, ipso fatente, pulsatus ibidem fuit acerbis adeò rerum perturbatarum vicibus, (quam ob caussam silet), ut ejusdem fortunæ omnes prope naufragium subiissent, nisi eas Jacobus Antiquarius subjectis veloti humeris ab imminenti exitio liberasset. Mediolanum evocatus à Cicho Simoneta, honestissimo stipendio professus est Oratoriam facultatem in publico Gymnasio, à quo dejectus fuerat Gabriel Paverus Fontana, utpote Ludovico Mariæ, ejusque Fratribus tunc exilio perculsis, amore conjunctus. Hinc verò inter utrumque contentiones atque odia erupere. Nonnulla jam attigimus, cùm de ipso Pavero institutus est sermo; nunc ea, quæ idem Paverus prosequitur in memorata Invectiva contra Merulam, sunt enuncianda. Accusat ille Puteolanum inconstantis & versatilis animi; ait enim, dum Calaber Cichus, cui vivo & mortuo omnia debebat, honore atque auctoritate floreret:

Cichus erat Divus, Sapiens, Patriæque Patronus,
Egregiusque Pater, lumen, decus Urbis & Orbis,
Omnia Cichus erat, Cichus fulgebat ut astrum.

Eo verò per Edictum Principis capite mulctato, inversâ statim linguâ canere cœpisse:

Cichus erat cæcus, Schirron, sævusque Procustes,
Impius, Immanis, nequam, Patriæque ruina &c.

Subdit aliod exemplum, inquiens; cùm revocatus ab exilio foret Ludovicus Maria Sfortia, à Puteolano inventam fuisse viam, qua in illius gratiam irreperet; postea verò ad Antonium Tassinum, Ducissæ Bonæ acceptissimum (de quo Corius agit ad annum MCCCCLXXX.) insalutato priore Domino profugisse; illo autem expulso ab hac Urbe, benignis Johannis Vitaliani Borromæi officiis adjutum, ad eundem Ludovicum Bari Ducem remeasse. Demum arguit illum ignorantiæ his verbis: „ Puteolanus publicè Romanorum vitam, resque gestas Imperatorum reboans „ interpretatur, & si quis fortè dignus vindice nodus inciderit, non veretur agilis saltator, cœnosam latitudinis quatuor vel sex ulnarum, & nonnunquam plurium, foveam tacitus transilire, Auditoribus in cœno miserabiliter involutis, qui si longum centies clament jo jo succurre Poëtone, (ita eum per contemptum appellabat) non quibit semel tollere quemquam. „ Porrò ista omnia in ore Adversarii exacerbati, & fervidam bilem in calamum evomentis, non ita facilè fidem invenient. Nihilominus id certi habemus, aliqua intercessisse, quæ Ludovici Mariæ gratiam erga Puteolanum abruperant. Siquidem in altera ex Epistolis nuncupatoriis ad eundem Jacobum Antiquarium, quas in calce dabimus, inter cetera insignia beneficia à tanto Patrono in ipsum collata, hoc etiam enumerat, quòd, cùm in gravissimam offensionem illustris Principis Ludovici Sfortiæ cecidisset, illius operâ, non eidem reconciliatus solùm, sed quoque in numerum amicorum receptus fuisset. Itaque si vera sunt, quæ Paverus scribit, bis saltem Ludovici indignationem Puteolanus accendit, scilicet, cùm primò Borromæum, secundò Antiquarium sequestrem pacis persenserit. Sanè hoc postremum dissidium recentius acciderat; in eadem namque Epistola memoratur acerrimum bellum, quo tota Italia concutiebatur; id autem post annum MCCCCLXXXI. quo Paverus scribebat, procul dubio contigit, cùm effusæ per hanc Regionem sub Carolo VIII. Gallicæ copiæ, ab ipso Ludovico Sfortia evocatæ contra Neapolitanum Regem militarent.

Ceterùm magna nominis, & Eloquentiæ famâ Puteolanus hìc floruit, ab exteris quoque eruditis viris in pretio habitus; siquidem Angelus Politianus, scribens ad Hieronymum Donatum (a) Mediolani agentem, eundem rogat, ut Merulæ, ac Puteolano salutem nunciet. Primus etiam inter Literatos familiares Nicolai Lucari, celeberrimi Cremonæ Rhetoris, numeratur à Johanne Jacobo Crotto in Oratione funebri ejusdem Lucari, edita Papiæ anno MDXVIII. Promotus fuit ad Historiæ Cathedram, ut ex allato proximè Paveri testimonio non obscurè colligimus; ait enim *Romanorum vitas, resque gestas Imperatorum publicè interpretatum*. Præmiis quoque opimis est auctus; ita enim ad Mecœnatem suum *Antiquarium* scribit: „ Mediolanum vocatum multis maximisque rebus ornasti. Tua suffragatione „ Fra-

(a) Epist. penult. libri II.

„ Fratres mei immunitate donati ; Ego honestissimo „ salario profiteor , certissimis ac honestissimis Sa„ cerdotiis cumulatus, quantum nec quidem venerat „ in mentem unquam optare. Hæc beneficia omne „ Puteolanum nomen potuere in perpetuum tibi ob„ stringere. „ Proinde verò habenas omnes facundiæ laxat , arrepta qualibet scribendi occasione , ut novis semper laudibus Antiquarium extollat , imitatus Plinium, quem ediderat, in exornando Trajano. Nec ociosum calamum detinuit , perpetuo labore contendens insignium Auctorum Opera in lucem proferre. *Johannis Simonettæ* Commentaria de rebus gestis Francisci Sfortiæ ad prælum instruxit , dicavitque Ludovico Mariæ Sfortiæ Duci Barensi , & Johannis Galeatii Infantis tutori , eleganti Oratione , in qua Francisci Patris , & Ludovici Filii imaginem , vivis adeò Eloquentiæ coloribus depingit, ut eos tanquam Prototypos virtutum , optimo dignarum Principe , exhibere Posteris videatur .

Chiris dein *Consulti Fortunatiani Rhetoricorum* libros tres, ejusque *Dialecticam*, & *Computum* vulgavit , simulque addidit *Dionysii Halicarnassei* præcepta de Oratione Nuptiali, Natalitiâ, & Epithalamiis, quæ Theodotus Gazes è græco in latinum traduxerat , sine anno, loco, & Typographo , sed certè Mediolani . Præfixam versio hæc gerit ejusdem Theodori Epistolam ad *Luchinum de Medicis* , in qua expurgare se nititur ab ea , quæ inuri eidem poterat , temeritatis nota, cur nempe, cùm homo græcus foret, atque in hoc dicendi genere hospes, provinciam hanc suscepisset ; idque ait factum ipso Luchino jubente , qui non ad inculti calami sui verba , sed ad sententiarum flores , quibus priscus ille Auctor opus suum consperserat , oculos intendisset . Eundem tamen enixè rogat , ut antequam literarius ille labor in lucem edatur , patriâ elegantiâ condiat , quæque ipse, ob inopiam latini sermonis , nuda proferebat , casti gatioris Eloquentiæ ornamento vestire non dedignetur .

Editionem hanc ignoravit Albertus Fabricius , qui inter *inedita scripta* Theodori Gazæ, versionem istam reponit (b) , inquiens : „ Neminem vidi , qui „ illam interpretationem editam memorasset . „ Adjecta est in fine brevis quædam Oratio in nuptiis *Ugutionis Contrarii* , Nobilissimi Civis Ferrariensis , cum Camilla , *Marci* è vetustissima *Priorum* familiâ geniti , Viri Clarissimi filiâ ; sed an ejusdem Theodori Gazæ illa sit , definire non valeo . Hæc autem omnia Puteolanus inscripsit *Jacobo Antiquario* Patrono suo .

Cornelii quoque *Taciti* quidquid incuriosæ antiquitati superfuerat , idest *Fragmenta* ex actionibus diurnalibus *Augustæ Historiæ : De Moribus & situ Germaniæ : De genere Eloquentiæ non corruptæ* , cui Operi à quibusdam titulus *De Claris Oratoribus* inscribitur : *Vitam Julii Agricolæ* Soceri recognovit, ac typis commisit . Qua in re multas à se vigilias , curasque studii pertinacis adhibitas testatur , adjuvante *Bernardino Lanterio* , quem *omnium Mediolanensium eruditissimum* vocat , *ut eum parcissimè laudet* . Librum autem hunc , tanquam munusculum obtulit Jacobo suo Antiquario, eximias ejusdem virtutes luculentâ commendans Epistolâ , seque illius patrocinio debere omnia in utraque fortuna professus . Panegyricam deinde Orationem attexit , qua Cornelium Tacitum supra reliquos effert Scriptores, hisce verbis Epistolam claudens : „ Hunc primò le„ gens laudabis Eloquentiam ; cùm iterum in ma„ num sumpseris , mirum acumen deprehendes & „ miraberis ; ubi contubernalem reddideris , semper „ artificiosa docebit varietate , immensaque jucun„ ditate delectabit .

Poëtica facultate plurimùm floruisse discimus ex ipsa Paveri Invectiva , in qua passim , ut vidimus , *Poëtonus* appellatur , sed nullum ejusdem Opus ad oculos meos venit, præter *Epicedium extemporaneum* in funere Galeatii Mariæ Sfortiæ, à conjuratis trucidati , quod inter manuscriptos Codices Bibliothecæ Ambrosianæ servatur . In fronte gerit nomen *Francisci Puteolani Poetæ Parmensis* , atque ita incipit :

Junoni prælata diu Bona Conjuge tanto ,
Uxor jam summi desinit esse Ducis .
Jam vidua extincti relegis miserabile carmen ,
Et versas vacuo frigida membra thoro ;
Verbaque non audis suavi manantia lingua ,
Nec potis es flavas ternere, ut ante, comas ;
Pæstanasque rosas vincentia labra requiris ,
Collaque , vel Pariis æmula marmoribus &c.

Breve tamen est , ac vacuum , nec Epicedii titulo dignum , cùm querelas tantùm viduæ conjugis referat .

Addere opportunum hic reor Epitaphium, quod Puteolano Lancinus Curtius (c) inscripsit ; ex eo enim , quæ ad illius clericale institutum , & poëticæ præstantiæ laudem pertinent , colliguntur :

Qui Literatorum sater eboro ternis
Magni Poëtæ nobilem rogum salut .
Franciscus aurato Duce canens plectro ,
Qui sensibus Vatum imbuit juventutem ,
Vero Sacerdos Numini resacratus ,
Cessisse fatis ossa , spiritum & Phœbo
Scires volebat : Nomini satis famæ est ,
Ut spe recepit , si polo additus vivit .

BERNARDINUS LANTERIUS.

Bernardini Lanterii , quem Principem eruditorum Mediolani deprædicabat Puteolanus , nullum hactenus opus , proprio marte confectum inveni . Si Stephani Dulcinii testimonio stemus , id in causa fuit , quòd , cùm severâ nimis censurâ in calami sui fœtus animadverteret , nullum unquam castigatum satis existimabat , ut dignè in lucem prodiret ; ita enim scribit in Endecasyllabis impressis *De Catulli Sirmione* , ubi plures alios sui temporis egregios viros commendat :

Aut quas Lanterius vigil lucernas
Impendit Cytharæ severiori ;
Insuitus in arte , diligensque
Ad unguem , nimiùmque pertinax est ,
Dum nunquam satis aut sibi , aut lituris
Indultum putat , invidusque famæ
Unus qui propriæ , legenda celat ,
Et multâ terit expolita limâ .

Hic *Bernardinus*, seu *Berardinus*, idem est ac *Paulus Lanterius*, cujus in calce hujus libri legitur Epigramma in laudem Dulcinii ; siquidem utrumque nomen gerebat, atque ad eum , duplici hoc nomine appellatum, carmen dirigit Lancinus Curtius (d) . Plura ejusdem Epigrammata in libris illo Seculo editis , in Auctorum laudem occurrunt ; erat autem Præpositus Viglevanensis Ecclesiæ ; hoc enim titulo distinctus legitur post italicum Poëma Gasparis Vicecomitis, editum Mediolani anno MCCCCXCV. ubi duo ejusdem Epigrammata impressa fuere .

N n In

(b) Biblioth. Græc. Tom. IX. pag. 195.

(c) Epigrammaton lib. IV.
(d) Lib. V. Epigramm. fol. 75.

In Poëmate manuscripto Benedicti Jovii *De XII. Fontibus*, Comum ambientibus &c. quem eruditis Commentariis illustratum edere meditatur nobilissimus Eques, & Jurisprudentiæ ac Liberalium Artium cultu præclarus, Comes Joseph Rezonicus de la Turre, in Prolegomenis jam laudatus, nonum Caput hunc titulum gerit: *Surga, Fons Lantherii*. In eo Jovius eleganti carmine geminos ejusdem hortos describit, quos in Comensi Agro ad ocii sui delicias, omni fructuum herbarumque peregrinatum amœnitate conséverat, Fonte etiam *Surga* artis industriâ in altum deducto, ut per montis declivia fluens illos irrigaret; Jovii verba de hoc fonte, ista sunt:

Talis erat quondam Lantherius, optima de se
Pollicitus, ni fata senem superesse negassent,
Flaminis insignis, fanoque sacratus in amplo,
Tempore, quo geminos muro discreverat hortos,
Atque suburbani veteres renovaverat ædes,
Irriguos fecit, deducto fonte, per alti
Surgeret ut rursus saliens declivia montis.
Clarus erat, potu suavis, præstabat & usum,
Atque voluptatem, manibus, frontique lavandæ &c.

Lantherium hunc esse Paulum Bernardinum, de quo disserimus, clarè indicat Jovius, eundem vocans *Flaminem insignem*, & *amplo Fano sacratum*; Siquidem primariam is, ut diximus, dignitatem obtinebat in ea Viglevanensi Ecclesia, quam paucis postmodum decurrentibus annis, Episcopali honore decorandam curavit Franciscus II. ex principe Sfortia Familia, Mediolanensium Dux postremus. Prosequitur inde Jovius ornamenta omnia singillatim referre, quæ Lantherii hortos ad jucundissimam voluptatem capiendam vestiebant, ac demum Historiam narrat fraudis, qua Nebulo quidam avidum illum Turdos captandi irretivit, ac fortasse etiam mœrore ob derisionem confecit; obiisse namque non valdè ætate provectum, proximè relatis carminibus testatus est Jovius:

Emerat hic alios quondam Lantherius hortos,
Quos hedera ambibat densis ornata corymbis.
Hæc erat (ut mos est) brumalibus hospita Turdis;
Inmissis laqueis domino, qui vendidit hortos,
Cura fuit pastus avidas captare volucres;
Tempore sed longo parva est captura secuta.
Ast emptis avibus totam complere tabernam,
Et propriis captas hortis jactare solebat.
Illuc divertens Lantherius, ista putavit
Vera fore, ingenti pretio tunc emit & hortos.
Aptat & hic laqueos: pennatas non capit ullas;
Scilicet assuetas jamdudum noscere frondes.
Tunc se deceptum sentit; Veterator at ille
Risit, & hoc astu nummos à Flamine rasit.
Qualiter in Siculo fraudatum litore Civem
Scripsit in Officiis Cicero, factumque notavit.

Claudit Jovius Poëma de *Surga fonte*, insigni pietatis Elogio, quo decedens vitâ Lantherius, adornatos ad privatum solatium Hortos, Pauperibus ad inopiam sublevandam legavit, inquiens:

Mira fuit pietas homini, miseratus egenos
Nam moriens, Inopes hæc omnia, dixit, habento,
Hortos, atque domos, & amœni munera fontis.

JACOBUS ANTIQUARIUS.

Jacobi Antiquarii nomen, à Francisco Puteolano tot laudibus celebratum, summo quoque plausu, per doctorum hominum tum Mediolanensium, tum exterorum illius seculi, ora & calamos volitavit; neminem tamen inter Perusinos Scriptores, de præclaris patriæ suæ viris differentes inspexi, qui eximii hujus bonarum artium cultoris, & patroni, munera & res gestas diligenter persequeretur, ac literis consignaret. Itaque ut clarior memoria ejus viri perennet, qui exactâ majore vitæ parte in hac Urbe, ac depositis etiã in ejus sinu cineribus suis, illustri apud nos fama etiamnum vivit, instituti mei esse censui ea omnia, quæ ex conditis illa ætate monumentis, inscriptisque illius nomini nuncupatoriis Epistolis collegi, in hanc Historiam conferre. De Urbe Perusiæ, quæ illi natale solum contigit, dubium non est, cùm ipsemet in Epistolis suis id sæpius testetur, honestissimos parentes, aliosque sibi affinitate conjunctos enuncians. Eloquentiæ rudimenta percepit à Clarissimo illo Joh. Antonio Campano, qui ob singularem facundiæ præstantiam Pio II. Summo Pontifici admodum carus, Crotonensi primùm, dein Interamnensi Aprutina Infula donatus fuit. Gratum verò animum erga Præceptorem suum, tanta integritate in longævos etiam annos perduxit, ut cùm vita functo Campano, inculta ac dispersa jacerent ejusdem opera, incentor fuerit Michaëli Ferno Mediolanensi ad eadem colligenda, edendaque in lucem; quemadmodum etiam ille peregit, magno volumine Romæ impresso anno MCCCCXCV. In ejus fronte legitur Epistola Jacobi Antiquarii ad Michaëlem Fernum his verbis concepta: „ Tanti ego Campanum, cujus Auditorium, „ apud Perusinos meos tum admodum celebre, puero mihi licuit ingredi, feci semper, ut ad solum „ ejus nomen inter molestissimas res animum recreari sæpe senserim; non enim quenquam dicendi studiosum esse puto, qui vel ejus laude non delectetur, vel non capiatur ingenio &c. „ Quantùm verò profecerit sub disertissimo hoc Magistro, ex eo conjicere possumus, quòd nondum adolescentiam egressus, Bononiam accitus fuerit à Johanne Baptista Sabello illius Provinciæ Legato, ut illi à conscribendis Epistolis inserviret. Narrat hoc in eadem Epistola ipse Antiquarius; loquens enim de Campano ait: „ Cùm in Germaniam ad Conventum Ratisponensem in comitatu Cardinalis Senensis proficisceretur, Bononiæ apud Sabellum, ubi ego adolescentior ad Epistolas Provinciæ eram addictus, „ triduò divertit. „ Puteolanus quoque in Nuncupatoria præfixa *Duodecim Veterum Panegyricis* id cum laude recenset: „ Bononiæ sub Baptista Sabello Viro priscæ frugalitatis, & continentiæ Legato „ Consulari, Magister Epistolarum in maxima procuratione fuisti similis antiquis, qualis ante te „ nullus, post te paucos reor futuros; contendisti „ enim quanquam adolescentulus eras, & Urbs ac „ amplissimum Officium ad delicias invitabant, tetricam castigatissimi Præsidis imitari innocentiam. Hinc refelli potest Augustinus Oldoinus, qui in suo *Athenæo Augusto* refert, Antiquarium Romam vocatum fuisse à Cardinali Sabello ad hoc munus implendum. Siquidem Sabellus renunciatus Cardinalis unà cum aliis in Concistorio secreto à Paulo II. anno MCCCCLXXI. sed non admissus à Successore Sixto IV., ad eam dignitatem promotus non fuit nisi anno MCCCCLXXX. Eo autem tempore Antiquarius jam à pluribus annis in Mediolanensium Ducum Aulam inductus, in Urbe nostra versabatur; antea verò Bononiæ, non Romæ, officium illud exercuit.

Prosequitur Puteolanus ibidem, scribens ad Antiquarium: „ Præfuisti, postea Mediolanum evocatus, „ sub duobus Principibus Patre & Filio, ordinandis Sacerdotum Comitiis, tanta opinione hominum, ut quod Senatus juratus olim Scipioni Na-

„ ficæ

„ ficæ tribuit, tibi miro omnium hominum consensu, *Optimi* cognomen sit inditum. „ Annum, quo ad nos delatus fuerit Antiquarius, definire non valeo; lumen tamen aliquod ex Libro Epistolarum ejusdem sublucet; scribens enim sub exitum Seculi XV. ad Antonium Julianum fratris sui filium, hæc habet: „ Beneficium, quod modò Frater tuus Constantinus cum Laurentio Albiganense commutavit, venienti mihi in Galliam Cisalpinam, inter primas, *abhinc annis triginta sex*, Principis liberalitates obtigerat, suitque ideo carum oiu, quòd *Derthon* vetus est Civitas, & delubrum habet Religione celebratum. „ Dolet subinde, quòd illud male collocaverit in juvene, qui spem conceptam fefellerat, projiciens ornamenta, quibus illum honestare curaverat. Igitur circa annum MCCCCLX. Antiquarius Mediolanum advênit. Anceps hæsi an id Beneficium, quod in Constantinum memoratum transtulit, esset Ecclesia Sanctæ Mariæ de Clavena, Diœcesis Comensis, Ordinis Cistercienfis, cujus ipse erat *Abbas Commendatarius*; eam enim Lublinus testatur in *Notitia Abbatiarum Italiæ* (e) vocatam olim fuisse *de Derta*, seu *de Dona*; verùm eandem fuisse ab illo retentam usque ad annum MCCCCXCVII. quo jus omne suum liberè Alexandro VI. Summo Pontifici resignavit, constat ex Chronico Glaxiatensi (f), ubi Placidus Pucinellus recitat Literas Apostolicas, quibus eodem anno aggregata fuit prædicta Ecclesia Cœnobio S. Petri in Glaxiate, Ordinis Benedictini; atque in iis mentio fit de *Jacobo Antiquario*, qui sponte abdicaverat, ductus fortasse amore erga Monachos illos, apud quos sepulcrum sibi, posterisque suis vivens delegit. Quocirca credi potest, in Agro Dertonensi constitisse Beneficium, quod in Fratris filium transtulerat; pluribus enim Sacerdotiis atque honoribus, Mediolanensium Principum largitate, auctum fuisse Antiquarium tradit Puteolanus in Epistola ante Cornelium Tacitum, eidem dicatum.

Ex his quæ attulimus patet, insignem hunc Virum, non tam Ecclesiastico cœtui nomen dedisse, sed Præsidem quoque ad pertractanda Cleri Mediolanensis negotia fuisse à nostris Ducibus constitutum. Crevit subinde auctoritas; delectus enim fuit à Secretis Johannis Galeatii, & Ludovici Mariæ Ducum Mediolani, quo in munere summam comitatem cum summa dignitate conjunxit; sed præstat id audire à coævo Puteolano in duabus Epistolis, quas unà cum aliis in calce integras dabimus; in prima namque ita scribit: „ Optimorum tu unus doctissimus, doctissimorum idem optimus, literas tacere non sinis, erigis Professores, Ingenia foves, nec quisquam est alicujus per Italiam nominis, qui se ab Antiquario adjutum, ornatum, non libenter testificetur. Hæc non mihi famâ, qua alioquio gratissima uteris, sed re ipsa perspecta sunt. Quo viatico optimum Senem Franciscum Philelphum, utriusque linguæ Principem, Thuscos ultimò petentem prosecutus es; quo studio, quanta contentione Georgii Vallensis, & alterius Georgii Merulæ doctissimorum hominum causam suscepisti, atque ita suscepisti, ut alter teoucrit quod quærebat, de altero nondum spem amiserimus. Cujus tui animi, ac paterni, ut ita dicam, in Artes affectus grande præmium retulisti, ita amatus, ita probatus ab omnibus, ut tanquam Genius colaris, ad te omnium scripta deferantur, libelli dedicentur, quasi prorsus omnes certent, ut in negotiis consilio, ita in studiis judicio tuo uti: advertunt enim omnes, plurimùm te fide, plurimùm veritate, plurimùm intelligentia præstare; Carere ambitu, & cùm altius posses ascendere, in mediocri gradu substitisse, quod pulchrius & speciosius duxeris castitate, justitia, gravitate, prudentia Princeps agnosci. Quis Antiquario melior? quis sanctior? quis in omni genere laudis ad exemplar antiquitatis, unde tibi cognomen, expressior? Eadem (quod equidem in admodum paucis numero vidi) tibi honestatis cura Domi atque intra privatos parietes, quæ in publico; nec unquam de fama, quàm de conscientia solicitior fuisti. „ In altera verò hæc interserit: „ Tu tranquillam vitam, ad quam enixissimè frustra contendebam, tribuisti; neque in me uno tua innotuit beneficentia; longus ordo post me, & ante me extat te patronum salutantium, nam cùm ob rarissimas animi tui virtutes, gravissimos mores, religionis cultum, totius vitæ tenorem æquabilem, modestiam in isto fastigio admirandam, lenitatem, & mansuetudinem pari conjunctam gravitati, in omni fortuna constantiam, miram scientiam, atque facundiam, in agendis rebus dexteritatem, ad maxima negotia obeunda efficaces cogitationes, in omnibus rebus fidem, ac pares laude prudentiam atque simplicitatem, non modò multitudini fueris acceptissimus, verùm & totius Italiæ Principes, Tetrarchæ, Reges, Pontifices te suspexerint, erexerint, promoverint. Nihil unquam tibi ambivisti, rogasti, impetrasti. Quidquid tulisti, honores, Sacerdotia, mera Principum liberalitas ac judicium fuit, quanquam nec ea quidem pro virtutibus aut meritis, quæ licèt multis maxima videantur, plerique haudquaquam artibus suis præ te plura tenuerunt. Piget pudetque referre adulatores, scurras, delatores, quos cernimus ditiores. Cur tu ut virtute & innocentia, ita Flaminiis, Procurationibus, Præfecturis alios non excellis? Verùm non eodem judicio, quo ceteris felicitatem metiris, ideo quæ maxima isti potant, semper contempsisti. Compertum habeo exiguo labore, levissimis atque etiam honestissimis precibus honorificentissima quædam tibi quæri potuisse. Obstitit antiquus rigor, & prisca frugalitas; & modicia contentus animus. Quod pro te tamen nunquam propositis ullis præmiis faceres, vidimus multoties amicorum causa ambitiosissimè contendisse; multa enim multis rogasti, atque impetrasti. Sed ego in hoc latissimo campo, in uberrima tuarum laudum materia, parciùs loqui cogor: quòd enim omnia tibi debeo, vereor ne fœda assentandi libidine rapi videar. Accedit, quòd virtutibus tuis parem Orationem afferre non possumus, sed ut floribus, ac interdum solis precibus Diis supplicant, qui thura non habent: Sic hoc tempore ego tibi, quem vice magni numinis colo, munusculum affero &c. „ Nec minori cum doctrinæ, tum vitæ castigatissimæ laude loquitur Aldus Manutius, Jacobo Antiquario dicans *Opuscula Græca Plutarchi*, anno MDIX. Siquidem se ocularem testem profitetur eorum omnium, quæ in illo commendat, cùm Mediolani hospes apud ipsum moraretur. Imò *Franchinus Gafurus* minimè veritus est sub oculos ipsos Ludovici Mariæ Ducis nostri præconia tanti viri afferre; in nuncupatoria namque ad eundem Epistola præfixa *Theoricæ Musicæ*, quam Mediolani edidit anno MCCCCXCII. hæc scribit: „ Auxit opinionem meam (nempe de hoc Opere typis vulgando), ut currenti calcar subderet, Vir consummatissimus *Jacobus* tuus *Antiquarius*, cujus tanta est vel Auctoritas, vel Religio, vel cum summa morum & vitæ integritate scientiarum omnium eruditio, ut nil æquè contentiosum sit, quàm quo magis præstet, velle diutiùs perquirere. „ Præterea doctissimos Viros Johannem Picum Mirandulanum, Franciscum Philelphum, Angelum Politianum, Georgium Vallam, Marsilium Ficinum, Michaëlem Feroum, Stephanum Dulcinum, Lancinum Curtium, Petrum Leonis, aliosque quamplures, qui aut latinis Epistolis, aut Carminibus eundem celebravere. Id unum mirari me fateor, eo seculo, quo intemperans supra ceteros eminendi cupido Literatorum animos succutiebat,

(e) Pag. 103.

(f) Pag. 178.

tlebat, alienæque gloriæ invidia æmulationem & censuras in coævos armabat, neminem non tam de Antiquario obloquutum fuisse, sed ad illius doctrinam pietatemque præconiis omnibus extollendam quoslibet conspirasse.

Pauca ingenii sui monumenta ad nos pervenere. Duos *Epistolarum libros* Ambrosiana tenet Bibliotheca Perusiæ editos, post illius obitum, anno MDXIX. sed eæ, ut plurimùm, ad Perusinos affines suos, ac res domesticas spectant; qua in re acerbæ occurrunt ejusdem querelæ, quòd degeneres ab accepta optima educatione nonnulli ex Fratris filiis forent, dissipatique incassum evanuissent quamplures nummi, quos ad emenda in patrio solo prædia iisdem indulgenter erogaverat; quapropter scribens ad Jacobum Paulinum (g) ait: „ Excoriavi me, ut benefacerem nepotibus meis; quidquid supererit, in animo est non „ oblivisci quantum Deo debeam. „ Digna lectu illa est ad eundem Paulinum missa (h), quæ in Perusiæ laudibus versatur; eam verò à se adolescentulo florentissimam relictam, comparat cum infelici præsentium tunc temporum conditione, quibus deformata ac discerpta ab intestinis dissidiis, vultum omnem pristinæ majestatis amiserat.

Præter Epistolas, editum quoque fuisse volumen *Epigrammatum*, atque *Orationum* Antiquarii narrat Oldoinus. In Ambrosiana Bibliotheca una tantùm Oratio extat, Alexandri Minutiani typis vulgata anno MDIX. quam ille obtulit *Ludovico XII. Regi Francorum, & Duci Mediolanensium invictissimo*, in celebratione Triumphi pro victoria de Venetis relata. Epigrammata quoque sparsim impressa tum in Epistolis, tum in calce librorum, qui tunc in lucem prodibant, non infrequentia occurrunt; sed an Codex aliquis iisdem refertus prælum subierit, prorsus ignoro. Certè delectatum Poesi fuisse Antiquarium testatur Puteolanus in una ex laudatis Epistolis inquiens: „ Quales versus, quàm venustos, „ quàm prurientes, quàm dulces, quàm argutos „ scribis, quasi Catullus, aut Tibullus? „ Idem Oldoinus hæc de illo refert: „ Res à Perusinis præ „ clarè gestas conscribere aggressus est; causatus ta„ men ætatem, laboribus apud Sfortianos suos fra„ ctam, inceptum opus prætermisit; hæsit tantum„ modo in quibusdam Commentariolis, quorum ple„ raque neque absolvit, neque publicavit. „ Sanè opinio de Historia Perusina ab Antiquario inchoata serpere cœperat etiam illa ætate apud suos, sed eam proprio calamo ipse met vix nascentem confixit; respondens enim Johanni Mariæ Vibio, qui eum de hac re interpellaverat, inquit: „ Putas, sicut ex „ tuis literis animadverto, me Historiæ conscriben„ dæ curam ingressum esse. Contra accidit, atque „ in ista opinione ne te ipsum frustra habeas hortor, „ atque admonitum volo; multa deterrent à tali lu„ cubratione: eaque recenset, præcipuè scopulum illum, ad quem impingere solet de rebus patriæ suæ scribentium fides, ut vel adulatione, ac silentio vitiorum, infringatur; vel odium Familiarum, sincerâ veritatis narratione, incurrat; tandem verò concludit: „ Ocium igitur ætas laboribus fracta mihi suadet, „ ne in extremo actu insanire videar; non enim ita „ stultus sum, ut memet hoc tempore metiri ne„ sciam, qui rem arduam, &, ut dixi, periculo„ sam audeam exequi. „ Auctor quidem fuit Francisco Maturantio Affini suo, acerrimi cultique ingenii Viro, ut hanc provinciam susciperet, pluribus ad ipsum, & Vibium datis Epistolis, sed quid profecerit, reliquæ Epistolæ minimè referunt.

De *Commentariolis* hæsitare non sinunt relatæ literæ, in quarum calce, illos fatetur præ manibus se habere, *breves & concisos*. Versari tamen debuere in afflictis Insubrum rebus, & mutata fortunæ facie, ob ereptum Sfortianis Principibus regnum; subjungit enim: „ Dolorem meum ex proximis calamitatibus Princi„ pum tractare reformido. „ Certè meditatum eum fuisse aliqua scriptis tradere de hoc ipsi amaro infortunio, legitur in Epistola ad eundem Maturantium (i) his verbis: „ Cœpi nuper animo mecum volu„ tare, an de exitu imperii Mediolanensis, quod est „ ad Gallos fato quodam translatum, quicquam scri„ bere temptem; vulneris recens acerbitas, quæ „ etiam levissimam manum reformidat, neque sine „ magno dolore attingi potest, ita deterret, ut in„ genium quoque, quòd imbecillum sit, ad legiti„ mam excusationem advocet. „ Duo addit Oldoinus; alterum est, expulso tractoque in carcerem Ludovico Sfortia Duce Mediolanensi, Gallos Mediolano potitos, Antiquarium, *ejusdem Status Moderatorem*, veneratos fuisse; *adeò*, ut ipse ait, *summa fides & virtus, etiam apud hostes, venerationi sibi vendicat locum*: Alterum, cùm senuisset, in patriam reversum esse, ibique inter alia per eum egregiè acta, Collegium Gregorianum, vulgò *Sapientiam veterem* appellatum, divitiis locupletasse, relicto Nepotibus jure proponendi alumnos ad numerum studentium augendum. De hoc postremo litem non moveo, cùm etiam absens potuerit, in amoris erga patriam ac cives suos pignus, splendidum istud monumentum relinquere; cetera plurimùm nutant. Ac primò, Mediolanensem Provinciam moderatum fuisse Antiquarium, nemo ex coævis retulit; siluere de tam excelsa dignitate Scriptores, qui eum adhuc in nostra Urbe manentem profusis laudibus ornant; siluit ipse Antiquarius, qui in suis Epistolis, de Gallis Mediolanum invectis crebrò miscet sermonem; ex Annalibus verò Mediolanensibus discimus, cùm adventante Gallico exercitu Ludovicus Sfortia in Germaniam fugam arriperet, demandatam ab ipso fuisse curam Urbis hujus, Provinciæque, quatuor præcipuè insignibus Viris, Hieronymo Landriano Generali Humiliatorum Præposito, Antonio Trivultio Episcopo Comensi, Johanni Jacobo Castillioneo Barensi Archiepiscopo, ac Francisco Bernardino Vicecomiti; De Antiquario ne verbum quidem facit Morigia, qui hæc refert (l); Eo autem tempore Galli Mediolanensem Urbem tenuere. Quòd autem senex in patriam redierit, non alio, ut refelli possit, opus est teste, quàm ipso Antiquario, qui eversis anno MD. Sfortiæ domus fortunis, scribens ad Maturantium (m) ait, undecimum se agere annum sub iis, qui de tanto imperio triumphaverant. En ejus verba: „ Homo sum, qui servitutem servierim an„ nis plurimis egregiam & fidelem, neque sum à „ vitæ splendore repulsus, nisi cùm ii corruerunt, „ qui maximam partem Italiæ cum sua gloria con„ junctam esse volebant, quamvis temporis error vi„ sus sit evertisse eorum optima consilia. Undeci„ mum tamen annum sub Clementissimo Victore agi„ mus. „ Itaque senectute etiam gravis, pedem ab Insubribus ille non movit. Habuerat quidem in votis patrios penates invisere, atque inter oscula suorum, amicorumve complexus, vacuum ab omni cura reliquum vitæ transigere, idque etiam sæpiùs in Literis repetit, ac pollicetur. Verùm depositam ab ipso spem omnem testatur in Epistola ad Jacobum Paulinum (n), hæc scribens: „ Ex longo itaque „ ac justo meo desiderio sæpe depulsus, tacete satis „ non potui meorum expectationi, quorum aspectu „ renovare corporis vires, & depositam dudum ani„ mi alacritatem resumere sperabam; sed quod nunc „ quoque magis torquet, malorum exitum nullum „ reperio, cùm interim patriæ cupiditate magis at„ que magis in dies conflicter; non quòd Mediola„ num regia & gloriosa semper Civitas, me invitum „ detineat, ubi posteritati sepulcra, quoad per Ne„ potum

(g) Versùs finem Secundi Libri.
(h) Circa medium Libri Secundi.
(i) Lib. I. Epist. XXVI.

(l) Lib. I. Hist. Mediol. pag. 171. & Lib. III. pag. ...
(m) Lib. II. Epist. V.
(n) Lib. II. Epist. XIX.

A „ potum sobolem licebit, minimè obscura religione „ paravimus, sed quia nativum nutriciumque solum „ semper adeò magis solet delectare, quòd interfit „ multum, quo loco honestis parentibus geniti, in- „ fantiam adolescentiamque inter æquales, ac prima „ rudimenta peregimus . . . . Quamquam, ut „ Flaccus inquit,

Omne solum forti patria est, ut piscibus Æquor.

Præterea supersunt adhuc plura in vulgatis libris vestigia, quæ fidem perennis illius moræ apud nos faciunt; nempe gemina ejusdem Epistola post Bernardini Corii Historiam anno MDIII. editam Mediolani; altera in fronte Psalterii Pentilinguis ex hac B Urbe data anno MDVI. cui edendo incitamentum ipse dederat, licèt nonnisi decimo post anno Genuæ lucem aspexerit; Oratio Mediolani habita pro triumpho Galliarum Regis de fractis Venetis, acto anno MDIX. Sepulcralis inscriptio, apponenda tumulo D. Balioni Vibii, Mediolano Perusiam missa anno MDXI., atque inserta in Epistola Antiquarii ad Jacobum Paulinum Cancellarium Perusinum (o). Denique Mediolani constitisse illum anno quoque MDXII. testis est ejusdem Epistola ad memoratum Paulinum (p), in qua eum certiorem reddit de rebus actis à Maximiliano Cæsare, pro reditu in hanc Urbem Maximiliani Sfortiæ, inquiens: „ Audisti quæ „ acciderint? falla ne putes, sed miraculo proxima: „ Elvetii pene inermes, Gallos, qui pluribus locis „ videbantur fuisse Victores, conversis Julianis aus- C „ piciis, sanctaque societate facta, ex Italia præci- „ pites esploserunt. Maximianus verò Augustus Du- „ cem Maximianum (sic enim scribit) nobis restituit, „ consensu Electorum Imperii &c. ac tandem ingenioso hoc carmine in calce ludit:

Ætatem ut reparet Coluber, pellatque senectam,
Cæsaris in sacra cernimus esse manu.
Attamen in Colubro Fatorum redditur ordo,
Italia ut renovet Cæsaris imperium.
Voce sed ut simili geminentur gaudia: redde
Maximiane Ducem: Maximiane veni.

Verùm hic annus feralis ipsi fuit; extremum enim diem obiit, sepultus in Ecclesia S. Petri in Glaxiate, ut in Chronico illius Cœnobii à Pucinello adnotatur. Hinc verò emendandus est Oldoinus, qui fortasse ob lapsum calami scripsit, Antiquarium floruisse *sub initium Seculi XV. à Christo nato*, cùm scribere debuisset *sub finem*.

Ex pluribus Fratris filiis, quos curæ suæ relictos, post obitum Genitoris, in Epistolis Jacobus testatur, nemo Mediolani sedem fixit, præter *Nicolaum Antiquarium*, cujus meminit Lazarus Augustinus Cotta, in Appendice ad Historiam Mediolanensium Medicorum à Bartholomæo Curtio vulgatam; sed malè illum suspicatur fuisse filium celebris *Jacobi*, cùm iste Altaribus, ob Sacerdotium addictus, cœlibem semper duxerit vitam. Humanioribus Literis ac Dialectica, & Philosophia optimè instructus *Nicolaus*, ad Medicam Facultatem studium convertit, atque in ejus gratiam Georgius Valla *Galeni Introductorium ad Medicinam*, è græco latinum fecit, dicavitque illius Patruo Jacobo. Blancam spectatissimam fœminam uxorem duxit, quæ anno MCCCCLXXXVIII. extincta est, ac deposita in Ecclesia S. Petri Glaxiatensis, teste Pucinello, laudato nuper loco, qui Nicolaum hunc vocat *celeberrimum Physicum*. Sanè Medicorum Mediolanensium Collegio adscriptus, doctrinæ famâ obtinuit, ut à Lancino Curtio, & Petro Leone, illius Ævi Poëtis illustribus, carmine laudaretur.

ANNO MCCCCLXXXIII.

D FUndamenta Ordinis Humiliatorum, qui sanctitate conditus, flagitio omnibus noto corruit, jacta fuisse in Germania, ac postmodum Mediolani firmata, nemo est qui inficietur; tempus in controversiam vocatur. Cùm enim certum sit, domitis Italis, qui contra Cæsarem arma susceperant, ut rebellionis capita plecterentur, abductos in Germaniam captivos, nonnullos Insubrum Proceres fuisse, eosque diuturni exilii pertæsos, revocasse animum ad cœlestia, & splendidis abjectis indumentis sub cinereo oblongo habitu sanctos mores coluisse; Scriptorum aliqui Henrico I. Imperante, alii Conrado Salico, plerique etiam seriùs sub Friderico Ænobarbo id peractum testantur.

Auctor Historiæ Monasticæ, & Regularium Ordinum, gallicè primùm editæ, atque octo voluminibus comprehensæ, omnem à se lapidem motum E enarrat, ut secura huic Ordini exordia statueret; verùm incassum abiisse curas & studia fatetur, nullo eorum temporum monumento superstite, cujus ductu, hanc dispellere in præsentia caliginem valeamus. Condidere multi celebris illius Ordinis Chronicos Libros, plures etiam Scriptores suis in Historiis de Humiliatorum Origine disseruere; sed cùm quatuor saltem seculis (qui vetustiores sunt) ab incœpto eo Instituto distarent, atque in obscuro versarentur, eam sententiam complexi fuere, quam cuique Cæsarei alicujus belli apud nos gesti memoria, peculiari veritatis specie, commendare videbatur. Inter hos memoratus Gallicus Auctor suam quoque depromere voluit,

(o) Lib. I. Epist. XIX.

qua nemini consentiens, acta hæc censet, sub Henrico V. Germaniæ Rege, in Italiam profecto, ut Augusto Diademate Romæ coronaretur anno MCXVII.; Is enim plures Italas Urbes ad Imperii obedientiam ferro coegit, potuitque arrepta occasione felicis sortis, ne nova seditionum germina succrescerent, factiosum hunc Nobilium Manipulum in Germaniam ablegare. Ut hoc statueret, se adactum ait à scriptis ad ipsum Epistolis Mediolanensium, quos ipse rogaverat, ut hujus Ordinis, adhuc in hac Urbe apud nonnulla Virginum Religiosarum Asceteria vigentis, initia docerent. In iis autem, quæ descripta erant, quæque desumpta dicebantur ex antiquioribus Humiliatorum Chronicis, altera nempe anno MCCCCXIX. altera anno MCCCCXCIII. exaratis, duo ista ipsi occurrebant, cum recto Chronologiæ calculo difficilè componenda, annus videlicet MXVII. Ordinis exordio assignatus, & annus MCXXXIV. quo S. Bernardus ClaræVallensis, Mediolanum delatus, Humiliatis precantibus Regulas dedit; Ut quid enim (secum mente volvebat) integri & ampliùs seculi spatium expectandum fuit, ad novæ susceptæ vitæ mores certis legibus dirigendos? Ordinem absque Regulis institutum, quis credat? Idcirco arbitratus est, nullam opportuniorem Epocham, utpote S. Bernardo magis proximam, figi posse, quàm annum superiùs relatum, quo Rex Henricus V. in Italiam descendit.

Porrò laudari meretur egregius Eruditissimi Auctoris conatus, sed condonandum est remoto in solo versanti, si fidens transmissis Epistolis, nec inspectis intimè manuscriptis nostris Codicibus, opinionem

(p) Pag. 327.

protulit non tam infirmam, quàm cum iisdem prorsus pugnantem. Johannes Petrus Puricellus monumenta omnia ad Humiliatos spectantia magno collegit volumine, Constitutiones scilicet in Generalibus eorundem Comitiis statutas; geminas Chronicas Historias jam memoratas, è latino in Italicum sermonem ab ipso translatas; Privilegia Summorum Pontificum; Regulas S. Benedicti eorum Ordini adaptatas; Divinum Officium, quod peculiare ipsis est, propugnatum; declinantis demum Ordinis ab antiquo Instituto caussas, seriemque enarratam usque ad annum MDLXXI., quo à Pio V., Pontificio telo confixus, extremam sensit ruinam, ob tentatam S. Caroli Cardinalis Archiepiscopi sacrilegam mortem: illudque servat adhuc ineditum Bibliotheca Ambrosiana. Itaque ex eo constat, novo huic vitæ generi nomen dedisse non Religiosos votis obstrictos, sed Laicos Viros, qui in patriam reversi, in propria domo cum suis conjugibus morabantur, & Lanæ opificio intenti, mercatoram modestis conditionibus exercebant, nec alia ratione à ceteris secernebantur, nisi quòd uniformi vestium demissione, cultuque sanctarum virtutum, nobile vitæ castigatioris exemplum in Urbibus, ac Pagis præseferebant. Id unum peculiare ipsis erat, quòd statis temporibus in Aulam, propriis sumptibus comparatam conveniebant, ubi à *Ministro*, qui delectus erat, de susceptæ artis incremento simul, ac de promovenda salute animarum sermo instituebatur; proinde verò communi voce, *Fratres de Convenio* appellabantur; atque hoc titulo vocatum fuit *Primum* Ordinis *Membrum*; quo stante, quid quæso opus erat, ut privatæ vitæ, cui satis superque Evangelium prælucebat, distinctæ in Capita Regulæ præscriberentur?

Successit alterum; cùm enim crescente spiritu, aliqui strictioris vitæ desiderio inflammati, de thalamo maritali deserendo, & procul à se amovendis domesticis tricis, consilium animo agitarent, extructæ sunt Ædes, in quibus sejunctæ à Viris Mulieres divinis rebus insisterent, retento tamen apud utrumque sexum Lanificii labore, ut propriis manibus victum sibi pararent, quodque ex negotiatione superesset, Ordini amplificando impenderetur. Hoc verò institutum, *Secundi* eo in Ordine *Membri* nomen accepit, nec Regulis caruit. Siquidem erectis Cœnobiis sub *Domuum* titulo, anno MXL., (ut secundæ Humiliatorum Historiæ Scriptor enarrat), proprias sibi Leges condiderunt sub *Prælatis* (hoc enim vocabulo dicti sunt, qui priùs *Ministri* nominabantur); atque iis postmodum S. Benedicti Regulam addidere, demptis iis, quæ unicè ad Monachos pertinebant. At istæ appellari Regulæ minimè poterant, cùm nondum iisdem Apostolicæ Sedis auctoritas accessisset. Quapropter, cùm ob id à pluribus arguerentur, ad Innocentium III. supplices tandem preces porrexere, qui eas ad examen vocatas, atque emendatas confirmavit Bullatis Literis, anno MCCI expeditis. Tunc verò prodiit *Tertium* Ordinis *Membrum*, ætate quidem posterius, sed dignitate ceteris antecedens, atque ideò etiam *primum* vocatum; cùm enim antea Laici tantùm, dein Tonsura initiati in Domibus degerent, *S. Johannes de Meda*, primus Sacerdotium in illud induxit, novumque vultum succedentibus annis Ordo recepit, dimissa negotiatione, & coactis omnibus Primi, & Secundi Humiliatorum Ordinis Domibus, uni Generali Præfecto, seu Magistro obtemperare.

Ceterùm, quæ de tradita Humiliatis à S. Bernardo Regula venditantur, atque ad Gallicum Auctorem bona fide scripta sunt, manifesto errore laborant. Cur enim Regulas peterent ad susceptam vitam sanctiùs ducendam, si ut proximè retulimus, integro ferme seculo, ante adventum S. Bernardi ad Urbem Mediolanensem, descriptæ fuerant Leges secundo perfectiori regendo instituto? Adde quòd antiquior illius Ordinis Scriptor, Capite X. apertè ait, eos, qui ad S. Bernardum concurrisse perhibentur, rectè vivendi normam postulaturi, non fuisse Nobiles Mediolanenses ab exilio in patriam reversos, à quibus Ordo initium recepit; *ex dictis namque*, ut ipse inquit, *contrarium evincitur*.

Fuit olim in ea sententia etiam Daniel Papebrochius, qui in Exegesi Archiepiscoporum Mediolanensium (a) tradidit, Nobiles Cives Mediolanenses, divino Spiritu à S. Bernardo inebriatos, ab eodem sumpsisse formam vivendi in habitu Religioso, cum suis famulis inhabitando, atque ideo appellatos *Fratres S. Bernardi*; eos verò *Fundatores fuisse Primi & Secundi Ordinis Humiliatorum*. Contra eum pugnavi in Commentariis ad Historiam Mediolanensem Landulphi Junioris (b). Nunc verò, quàm aliena sit à veritate hæc opinio, tum ea quæ hactenus narravimus, tum quæ subsequuntur, abundè docebunt.

Et primò, non levis momenti ad eam refellendam esse arbitror altum silentium in coævis Scriptoribus Vitæ S. Bernardi, à quibus omnes ipsius res gestæ Mediolani minutim recensentur. Humiliatorum verò ne nomen quidem legitur enunciatum, quod certè ad ejusdem gloriam adnotandum erat, si illorum Ordo, citissimè in Italiæ Urbibus ac Oppidis propagatus, ut Chronicæ referunt, ab hoc Sancto Abbate Regulas accepisset. Fucum nonnullis fecit id, quod à Landulpho Juniore narratum est (c), nempe S. Bernardi tempore, prodiisse in publicum Mediolani *quamplures pure indutos rudi, & inculta lana, & rasos insolita rasura*, eosque acceptos fuisse à Populo, *quasi Angelos* Cœlo demissos; credidere namque, in illis, Humiliatos describi. Mihi contrarium sentienti hæc ipsamet verba diversos prorsus vultus ostendunt; Si enim in admirationem rapi Populus debuit, rarum aliquid, nec antea visum fuisse dicendum est, quod ipsi offerebatur. At Humiliati, admissa etiam recentiori Epocha Gallici Auctoris, qui Annum MCXVII. eorundem origini statuit, Mediolanensibus familiares jam erant, cùm longa plurium annorum consuetudine, illorum vivendi normam, atque habitum nossent; proinde ipsis prodigii loco esse non poterat Humiliatorum aspectus. Quinam ergo fuere? Ut nodus hic faciliùs exsolvatur, recolenda sunt, quæ scribit Gaspar Antonius Petrina, in Historia Chronologica S. Bernardi, Italicè edita Taurini anno MDCCXXXVII. Narrat ille (d), statim ac Mediolanensibus nunciatum est, Sanctum Clarævallensem Abbatem, ab Innocentio II. Pisas vocatum, è Gallia in Italiam descendisse, missos Legatos nomine Cleri, Senatus, & Populi, qui eum ad hanc Metropolim invitarent. Occurrerunt iidem Sancto Bernardo, jam in Pedemontanam Regionem delato, atque inter cetera, quæ de repudiando Anacleto Pseudo-Pontifice, præstandâque Lothario Regi obedientiâ exponebant, ut faciliorem illum suis precibus redderent, id etiam addidere, multos jam Nobiles Mediolanenses, ejuratis Seculi pompis, nihil aliud ardentiùs optare, quàm ut Monasticum Institutum sub optimo ipsius Magisterio profiterentur. Annuere tunc non potuit Mediolanensium votis S. Abbas, solicitus de itinere ad Pisanum Concilium. Geminam tamen scripsit Epistolam Clero, & Civibus, atque alteram etiam adjecit ad *Novitios apud Mediolanum conversos*, qui ut factis testarentur Mundi contemptum, *griseum* induerant habitum, ac crinem omnem præciderant, ut refert Landulphus. En igitur qui forent ii, quos Mediolanensis Populus, tanquam rem insolitam, & *quasi Angelos* mirabatur. Nondum hæc Civitas viderat Cistercensium Cœnobia, ut contra Baronium laudatus Auctor cum Ughello tuetur; *Novitii* enim, ad quos scribebat Sanctus Bernardus, antequam Clarævallense Monasterium prope nostram Urbem con-

(a) Ante Tom. VII. Maji num. 116.
(b) Tom. V. Rer. Italic. col. 513.
(c) Ibidem.
(d) Ad Annum 1134. num. 323.

conderetur, Nobiles ii erant Mediolanenses, qui adhuc in propriis versantes domibus, abjecto capitis ornamento, laneaque amicti veste, ad amplectendam Cisterciensem disciplinam sese erudiebant. Addo ego, ex ipsis *griseis*, quas induerant vestibus, manifestè conjici, eos ad Cisterciensem familiam pertinuisse; siquidem, teste Jacobo de Vitriaco in Hist. Occident. (e) *primi Cistercienses nigrum habitum in griseum commutavere*, adeout passim *Grisei Monachi* appellarentur (f). Itaque procul dubio ii, quos Mediolanensis populus quasi Angelos excepit, fuere Candidati Ordinis S. Bernardi; proinde illos malè cum Humiliatis confudere, qui rem intimiùs minimè perpenderunt.

Video quid objici possit, ut saltem Tertio Humiliatorum Ordini traditam à S. Bernardo Regulam fateamur, testimonium nempe Galvanei Flammæ, quod retulit quoque Pagius ad annum MCXXXIV. (g), in hanc sententiam, Puricelli auctoritate pertractus „ Nobilis Vir Guido, & Capitaneus Portæ „ Orientalis, fuit specialis adjutor Beati Bernardi „ in fundando Monasterio de Charavalle juxta Me„ diolanum, de divitiis ejus anno Domini MCXXXV. „ &c. Et iste Guido Tertium Ordinem *Fratrum de* „ *Convenio S. Bernardi* in porta Orientali constru„ xit, in die S. Vincentii, quem Innocentius III. con„ firmavit, & ab Innocentio III. dictus est *Ordo Ter*„ *tius*. Isti Fratres de Convenio fundaverunt Ordi„ nem Fratrum Humiliatorum, & ipsum visitabant. At hæc, si conferantur cum relatis superius Chronicis, aliisque apud Comitem Constantium de Abdua, infra laudandum, ægrè fidem invenient. In altera enim à Fratre Hieronymo Torgio conscripta, anno MCCCCXXI. Cap. XXV. hæc jacent: „ Innocentius „ Papa III. tradidit Ser Guidoni de Porta Orientali „ Mediolani, & sociis suis Regulam Fratrum primi „ Membri Ordinis, anno Domini MCXCIX., ut de„ notat Frater Bonvicinus de Ripa; (florebat is Seculo XIII. clarus pietate, & scriptâ sui Ordinis Historiâ, quam tamen frustra quæsivi). Attamen, quis facilè credat, Guidonem, qui S. Bernardo Mediolani moram trahente anno MCXXXIV. Capitaneus erat Portæ Orientalis, adeòque vir ætatis jam confirmatæ, illum eundem esse, qui sexaginta quinque post annos Romam iter suscipiens, approbatam primi Ordinis Regulam ab Innocentio recepit? Itaque opinari fas est, duos extitisse Guidones, alium patriæ militantem, & in condendo Charævallensi Cœnobio divitiis suis S. Bernardo adjutorem; alium inter Humiliatos Deo dicatum, & Sanctitatis famâ conspicuum, qui Seculo incœpto sequente, approbatis à Summo Pontifice Regulis omnibus, confirmatoque auctoritate Apostolica Ordine suo, ejusdem *Fundator* est appellatus. Utrolque in unum miscuit Flamma, similitudine nominis fortasse deceptus, sicuti etiam *Fratres de Convenio* cum Cistetciensibus, qui verè dicebantur *Fratres S. Bernardi*.

Multò minoris apud me ponderis est Documentum aliud Puricelli, à Pagio pariter ibidem adjectum in hæc verba: „ S. Bernardus venit Mediola„ num, & ibi multis miraculis claruit, & Monaste„ rium construxit, à quo quidam Magnates & No„ biles Cives Mediolani, divino Spiritu inebriati for„ mam vivendi in habitu Religioso, cum suis famu„ lis habitando, sumpserunt. Fuit ergo *S. Bernar*„ *dus hujus primus Fundator*. Unde Fratres Tertii „ Ordinis hujus vocantur hodie alicubi, *Fratres San*„ *cti Bernardi*. Manserunt autem sic Fratres Ordi„ nis hujus per se in habitu Religioso per annos „ LIV. (LXIV.), priusquam concessa eis esset Re„ gula ab Ecclesia Romana. Anno autem MCXC„ IX. penultimo die Maji, data fuit eis Regula à „ Domino Papa Innocentio III. Quare sciendum est, „ quòd Fratres tertii Ordinis hujus fuerunt Funda„ tores Primi & Secundi Ordinis Humiliatorum. „ Ita scriptum reperiri, ait Puricellus, ante Privilegiorum Ordinis Humiliati exemplaria manuscripta Metropolitanæ Mediolanensis Bibliothecæ. Verùm quot scateat erroribus hæc brevis Historia, ex hactenus dictis evinci potest. Qui forent ii Nobiles Mediolanenses, qui divino inebriati Spiritu, habitum motesque induerant, Angelicam Populo speciem ingerentes, paulò ante jam designavimus. Nunc differendum est, quî fieri possit, ut *S. Bernardus primus* hujus *Ordinis Humiliatorum Fundator* dicatur? Mirum mihi est, ex tot ejusdem Scriptoribus neminem à me repertum, qui in descriptis historiis verbum ullum de hoc Sancto Abbate, tanquam de Patre suo exaratum reliquerit: Mirum, quòd dulcissimus Præsul Bernardus hosce Filios, Institutione sua ac Regulis efformatos, Orphanos veluti in ipsis cunabulis ita deseruerit, ut nullam, ad eos in tradita disciplina promovendos, Epistolam dederit, ac ne quidem alicubi in Operibus suis, quæ *de Humilitate* fusè conscripsit, *Humiliatorum* nomen protulerit? Præterea, cùm certum sit, emendata, immutataque fuisse ab Innocentio III. nonnulla in Regulis hujus Ordinis eidem porrectis, cui unquam persuasum erit, censuram hanc adhibiturum Innocentium, si tantus Præsul, tantique in Ecclesia nominis illas dictasset? Proinde firmum atque inconcussum habendum est, quod etiam Humiliatorum Historici tradunt, vivendi normam non à S. Bernardo iis fuisse indictam, sed ex variis Sanctorum Patrum religiosis Legibus decerptam conflatamque, potissimùm verò ex S. Benedicti Regula, quam demum quoque amplexi sunt, demptis iis, quæ ad Institutum suum minimè pertinebant. Id expressè refert Auctor Chronici Humiliatorum conditi anno MCCCCXIX., Capite namque XVI. ita scribit: „ A principio sui novi Ordinis „ (nempe Secundi), bene licuit eis ex pluribus Re„ gulis novam Regulam compilare; sed eam, quoad „ usque ab Apostolico suisset confirmata, non intitu„ lare, nec vocare *Normam* decebat. Veruntamen „ nemo de Ordine nostro facit, nec meo tempore „ fecit professionem, ut sub Regula S. Benedicti, ut „ faciunt Monachi Nigri, & Fratres Montis Oliveti, „ sed sub Regula hujus Congregationis, scilicet hu„ jus Ordinis, faciunt professionem. „ Vides hic nullam de Claræuallensi Abbate mentionem fieri, quamvis de principio novi Ordinis sermonem instituat! Quòd verò ejusmodi Ordo Fratrum de Convenio in suo ipso stemmate tutelarem gestaverit hunc Sanctum Abbatem, appellatique alicubi sint *Fratres Sancti Bernardi*, ut apud Pagium profitetur Puricellus, id ex alio titulo derivatum credere possumus, puta, ob singularem reverentiam erga Sanctum eum Præsulem, cujus admirandam Sanctimoniam ipsimet coram in hac Urbe conspexerant; ob Templum aliquod suis in Cœnobiis eidem dicatum, à quo vulgus illos vocaret *Fratres S. Bernardi*, quemadmodum etiam præsenti seculo Fratres Ordinis Minimorum passim Mediolani audiunt *Fratres S. Anastasiæ*, Minores Observantes *Fratres S. Angeli* &c., à nomine videlicet tutelarium Sanctorum, in quorum honorem conditæ sunt Ædes sacræ, Monasteriis adnexæ; denique ob singulare aliquod, invocato S. Bernardi patrocinio, beneficium ab Ordine acceptum.

Remanet jam inquirendum, qua verè ætate Humiliatorum Ordo prodierit. Ut brevibus agam, non recedendum arbitror ab eo anno MXVII quem ambæ Chronicæ memoratæ, aliique antiqui Scriptores assignavere. Ad hoc fidentiùs statuendum, solida basis est Exemplar Chartæ veteris, quam à se, pluribusque aliis sui Ordinis Fratribus, visam lectamque, restatur Primus Humiliatorum Historiæ Scriptor, Capite X., in qua describebatur emptio prædii vitibus consiti, facta à *Goffredo Crippi* nomine *Domus Bray*.

(e) Cap. XIV.
(f) Vide Ducang. in Glossar. verbo *Ordo Grisens*.

(g) Crit. in Annal. Baronii num. XV.

Brayde, in loco qui dicitur *Roncus*, eamque in publicas tabulas retulerat Cresceimbenus de Guidonibus anno MXXXVI. die V. Januarii. Jam ergo eo anno erecta erat *Brayde Domus*, quæ postmodum totius Ordinis veluti Metropolis fuit. Ex superiùs verò relatis discimus, nova hæc Cœnobia, quibus nomen *Domus* inditum fuit, instituta non fuisse, nisi, cùm calentibus divinarum rerum fervidiori amore animis, cœpit Secundus Ordo rigidiorem vitam complecti. Itaque credendum est, annorum aliquot spatium interfluxisse, ut sua quoque decurreret ætas primævo inito Instituto, religiosos mores colendi privatis in Domibus, Lanæ texturam unà cum suis Conjugibus exercendo. His autem admissis, quæ congrua videntur humanis rebus, à parvis ad magna, per intervalla tendentibus, facilè calculus colligetur, optimè hujus Ordinis exordia ad illum annum referri. Præterea si Historias consulamus, nullum aptius tempus, quàm Henrici I. adscripti Sanctis Imperium, accommodari potest exilio, quod Insubres Nobiles pertulere. Assueti namque Itali per annos quamplures, Regibus ex Natione sua delectis subjici, ægrè ferebant pristinum Germanorum Cæsarum jugum. Id expertus est ipse Henricus, qui anno MIV. Italiam ingressus, cùm fracto Ardoino Epotediæ Marchione, assumpto in Italiæ Regem à Langobardis Proceribus, Papiæ degeret; excitato in Urbe illa tumultu, injici Palatio suo ignem à Civibus sensit; quapropter missa ad coërcendum furorem militum manu, multa millia rebellium jussit interfici gladio, omnibus simul Ædificiis exustis, ut Libro VI. Ditmarus narrat. Non ideo tamen destitit Ardoinus infesta contra Henricum vexilla explicare, quin imò nova clade perculsus ab eodem, anno MXIV., quo Romæ Imperii coronam suscepit, post illius in Germaniam reditum, arma iterum movit, sed ab Arnulphi Mediolanensis Archiepiscopi, pro Henrico stantis, exercitu deterritus, Regno se abdicans, Fructuariense Monasterium adiit, ubi etiam anno eodem suscepti belli MXV. nimio animi dolore confectus interiit. Hac occasione verosimillimum est, Henricum Ardoini fautores, inter quos quamplures Mediolani, atque aliarum Urbium Nobiles Viros extitisse facilè quisque credet, ne ultra quidquam conjurationum contra ipsum auderent, exules in Germaniam propulisse. Nec alio meliori nexu jungi possunt, quæ supra narravimus, quàm si dicamus, anno depositi ab Ardoino Regni, pulsos fuisse in exilium Insubres Rebelles, ibique post longam duorum annorum moram anno MXVII., ad sanctiorem frugem revocatos, per aliud biennium rudimenta Ordinis Humiliatorum posuisse, donec perspecto egregio Christianarum virtutum exemplo, libertate à piissimo Cæsare donati anno MXIX. in patriam redirent, ubi religiosam in propriis Domibus vitam duxere, usque ad annum MXXXIV., quo Secundus Ordo cœpit Cœnobia construere, legibus etiam sibi non multò post indictis, quemadmodum in memoratis Chronicis legitur. Reliqua spectantia ad Tertium Ordinem, anno MCXIX. à S. Johanne de Meda Sacerdotii honore distinctum, cùm minùs obscura sint, illustrari non indigent.

Hæc præfari debui, non ut Historiam Humiliatorum contexerem, sed ne sicca narratione referrem editum primò in hac Urbe Ordinis ejusdem *Breviarium*; nec inutilia ea fuisse arbitror, cùm hinc emendari possint, quæ postremus Auctor Gallicus, alieno, haud satis fideli, testimonio fretus, de Humiliatorum initiis excogitavit. Itaque præsenti anno prodiit Horarum Canonicarum Codex, juxta Humiliatæ Congregationis ritum, illiusque edendi Auctor fuit *Philippus de Sanctis*, ex Vicoboldoni Humiliatorum Familia, qui pudori sibi ducens, plenâ jam Typographis nostra Urbe, à Fratribus suis exesas adhuc lacerasque chartas, calamo exaratas, manu versari, solumque Ordinem istum in recitatione divinarum precum eo beneficio carere, quo cæteri, ut ipse ait, in sacra librorum suppellectile prælis impressa, usque ad delicias affluebant, ad *Stephanum Nottium* in eodem Ordine Sacræ Theologiæ Magistrum, Artium, Jurisque Pontificii Doctorem, & S. Trinitatis Mediolani Præpositum confugit, evicitque, ut multo labore ac lucubrationibus, quotidianarum Orationum, ad Chorum spectantium Ordinem, quem *Breviarium* vulgò nuncupant, spectata Majorum suorum consuetudine, ac lustratis temporum superiorum manuscriptis libris instrueret, & rubricis ornaret. Illud autem elegantibus Zaroti characteribus excusum dicavit *Reverendissimo in Christo Patri Jacobo Landriano, Decretorum Doctori eximio, Dei gratia Humiliatorum Ordinis Generali Magistro*. Quis primus Officium hoc Divinum, Humiliatis peculiare condiderit, Puricellus indicat, Sanctum nempe Johannem de Meda; sed non omnibus commune id fuit; Mediolanensia enim eorundem Cœnobia Ambrosiano utebantur, ut ritum servarent in hac Urbe indictum etiam Regularibus, ut alibi à me comprobatum est testimonio Sancti Caroli Borromæi (h). Alexander IV. datis ad eosdem Literis anno MCCLVII ab hac lege illos exemit, jussitque ut proprium Ordinis recitarent; idque à Monialibus retentum est, etiam post extinctam à Pio V. religiosam hanc Fratrum Societatem. Verùm anno MDCXXXI. persuasere ipsis nonnulli, futilibus argumentis ducti, ut abjecto proprio, Romanum amplecterentur. Obstitit impigrè Puricellus, delatoque ad Cardinalem Archiepiscopum Federicum Borromæum judicio, is eodem anno MDCXXXI. Pastoralem Epistolam edidit, quam utpote multa eruditione conspersam, hic latinè redditam subdo.

„ Dilectæ in Christo filiæ. Ad aures nostras pervênit, aliquorum impulsu, qui vana & falsa obtendentes, id etiam inter cetera affirmavere, nostram hac in re intercessisse voluntatem, dimissum à vobis fuisse Breviarium consuetum, propriumque Ordinis vestri. Cùm tamen nunquam tale prorsus senserimus, muneris nostri esse duximus, mentem nostram ampla declaratione vobis patefacere, simulque suadere, ut vestrum iterum Breviarium in usum pristinum revocetis. Quod spectat ad vestrum Ordinem Religiosum, nobis quidem semper displicuere perversi mores, atque corrupta disciplina eorum, qui ab ipso degenerabant; nunquam tamen antiqui, sancti, & approbati ritus ejusdem, inter quos numeramus illum proprii vestri Officii Divini. Postquam diligenter perlegerimus diversas Chronicas MStas hujus Ordinis, post inspecta varia ejusdem Breviaria, etiam ipsa multo jam à tempore calamo exarata, præter tot alia exemplaria pluribus vicibus typis edita, certò scimus, illud perseverasse usque ad nostram ætatem, jam à multo tempore ante annum Domini MCC. incœptum, ita ut rationi consonum sit credere, inductum illud fuisse à S. Johanne de Meda, per emphasim dicto *Presbytero*, eo quòd ipse primus in Ordine Sacerdos fuerit, quemadmodum etiam Auctor extitit tertii atque insignioris ejusdem membri; obiit autem hic Sanctus anno MCLIX., floruitque circa annum MCXIX. Præterea nobis constat, in Regula, quam compactam ex illa S. Benedicti, propriam Ordinis sibi fecere, & quam etiam postremò vigere voluerunt, (cujus exemplar MStum, & satis antiquum nos vidimus) eundem ritum expressè describi sub nomine Officii Canonicorum; ita enim in ipsa Humiliati appellantur. Hinc sequitur, illud jam antiquitus approbatum fuisse non minus, quàm Regulam ipsam, quæ procul dubio Brevibus Literis Apostolicis confirmata est à diversis Summis Pontificibus. Primò „ illam

(h) Dissertatio Historica ad vindicandam veritatem &c. pag. 24.

„ illam approbavit Innocentius III. anno MCCI. aliquam ejusdem partem immutans, verùm quoad Officium ita se continuit, ut nullum inde apicem detraxerit, intactum relinquens; imò jussit, ut etiam à Fratribus Secundi Membri adhiberetur, sicuti jam antea in usu fuerat apud Fratres Tertii, ab eo usque tempore, quo Membrum istud initium duxit à supradicto S. Johanne. Confirmavit subinde illam Honorius III. anno MCCXIX., & MCCXXVI., post ipsum Gregorius IX. anno MCCXXVII., & Innocentius IV. anno MCCXLVI., Nicolaus IV. anno MCCLXXXVIII. & per subsequentia tempora diversi alii Summi Pontifices, ut ex memoratis Chronicis constat. Præterquamquod in Bibliotheca, quam S. Carolus Prædecessor noster, & Consanguineus dono dedit Capitulo Metropolitanæ nostræ Ecclesiæ, collecta & optimè scripta exemplaria leguntur Privilegiorum, & Brevium Literarum, de quibus mentionem fecimus, unà cum aliis permultis ejusdem Ordinis. Quinimò Alexander PP. IV. admonitus intra Diœcesim nostram Mediolanensem Humiliatos diversimodè ab aliis sui Ordinis Fratribus, & contra præscriptum Regulæ perseverare in usu nostri Breviarii Ambrosiani, expeditis Bullatis Literis anno MCCLVII. præcepit, ut ipsi etiam adhiberent proprium Humiliatorum, & in recitatione divinarum precum sese conformes cum ceteris alibi degentibus redderent. Hoc ipsum Breviarium postmodum denuò emendatum, prima vice impressum fuit anno MCCCCLXXXIII., ac subinde annis MDIV., & MDXXXV.; sed majori diligentia repurgatum, editumque fuit anno MDXLVIII. utque emendationes factæ confirmarentur, non defuit Breve Apostolicum Pauli III. cum aliquibus Epistolis Cardinalis Johannis Moroni, tunc Ordinis Protectoris. Anno tandem MDLXVIII. Pontifex Pius V. in favorem Breviarii Romani tunc denuo reformati, bullatas Literas edidit, quibus omnia prorsus Breviaria inhibebat, nisi in usu antea fuissent per CC. annorum antiquitatem; atque intra montes, in quibus nostra Italia comprehenditur, declaravit, elapsis tribus mensibus ab hujus Brevis Apostolici emanatione, cuncta illa Breviaria præter Romanum, adeò vetita esse, ut nullius momenti forent, neque sufficerent ad implendum onus, quod alicui incumberet recitandi Officium Divinum. Prælatis autem, etiam Ordinariis Provinciarum, præceptum injunxit tanto rigore, ut si negligentes ea in re fuissent, certè ipsi quoque lethalis culpæ rei forent, tanquam participes gravis peccati eorum, qui, cùm Officio Divino obstringerentur, nihilominus post tempus à Summo Pontifice præfixum, minimè debito suo satisfaciebant, adhibendo ea Breviaria, quæ ipse inhibuerat. Ita igitur disposuit Pius V. Verùm non ideo abstinuere ab usu Breviarii sui Fratres Humiliati, qui tamen perduravere in Religiosis suis Domibus usque ad annum MDLXX. Pariter non destitere Moniales, etiamsi jam ab eodem anno MDLXVIII. ab eodem Pio V. subtractæ fuissent à Regimine suorum Fratrum, & assignatæ illi Prælatorum, qui Ordinarii erant Locorum. S. Carolus postea (ne hìc mentionem faciamus de aliis Episcopis), qui tunc, non solùm Ordinarius Præsul erat istius nostræ Provinciæ, & Diœcesis, nec non munitus amplissima auctoritate Apostolica, sed etiam Protectoris officio fungebatur, atque insuper peculiari Decreto Delegationem acceperat ob reformandum Ordinem Humiliatorum; proinde verò arctiùs obstringebatur perversos usus evellere; nihilominus ipse, quamvis plenè conscius (sicuti procul dubio credendum est) Brevium Literarum Pii V., nec non retenti usus Breviarii Humiliati, atque oneris suæ conscientiæ, quoad vixit, (vixitque usque ad annum MDLXXXIV.) nunquam obstitit ea in re ipsis Fratribus, aut Monialibus; quando si obstitisset, quid arcere illum poterat ab exigenda saltem à Monialibus ipsi subditis obedientia? Quando autem eidem jubenti Fratres non paruissent, constaret nobis saltem de contumacia eorundem in re tam gravi, tantique momenti, & notoria, cujus tamen nullum reperitur vestigium, aut mentio. Hinc igitur tenendum id est, tanquam res illis temporibus evidenter manifesta & certa, Breviarium Humiliatum minimè vetitum fuisse, sed potiùs permissum ab ipso Summo Pontifice Pio V. in iisdem Bullatis Literis, ratione antiquitatis tam celebris, tamque approbatæ Humiliatorum Breviarii, quemadmodum superiùs narravimus. Ob parem causam igitur Nos quoque nunquam in animo habuimus prohibere, ne ullum Cœnobium nostrarum Monialium Humiliatarum, & præcipuè vestrum (scribebat enim Priorissæ Monasterii S. Mariæ Magdalenæ ad Circum Mediolani, suisque Monialibus) frueretur singulari hac sua hæreditate, quæ testis etiam ipsa est, & indicium certissimum antiquæ nobilitatis Ordinis Humiliati. Certò certiùs videtur tanto magis opportunum, & laude plenum, vobis Monialibus illud retinere (præter causas communes cum tot aliis Religiosis Ordinibus, qui proprium habent Officium), quanto miserabiliùs Fratres ob culpam contemptæ Regulæ, quam professi fuerant, ab ea tandem in extremam ruinam decidêre, ad exemplum perpetuum, & clarissimum documentum omnibus omnino Regularibus Ordinibus, quantacùmque auctoritate atque amplitudine excellant, perenni Sancti sui primævi Instituti ac Regularum cultu, cavendum esse, ne in æquale infortunium, ac fortasse etiam pejus ipsi quoque delabantur; cùm tamen Ordo vester Humiliatus, quamvis in Fratribus jam extinctus, vivat, floreatque etiam hoc tempore in vobis Monialibus hujus Cœnobii, cum tot aliis Ordinis ejusdem. Quandoquidem verò, postquam vobis dilucidè innotuit, quæ nostra esset vera voluntas, non dubitastis ad intermissum vestrum Breviarium iterum vos reducere, Nos factum certè approbamus, vobisque demum benedictionem impertimur.

„ E Palatio nostro Archiepiscopali die X. Aprilis MDCXXXI.

FEDERICUS CARD. BORROMÆUS.

Exemplar hujus Epistolæ inseruit Puricellus suis *Humiliatorum monumentis*, propria manu descriptum eodem anno ac mense, nempe die XXVIII. Aprilis, ut perennis extaret memoria propugnati, confirmatique Divini eorundem Officii.

STEPHANUS NOTTIUS.

Stephanum Nottium, seu *de Nottis*, vidimus sedulam impendisse operam, ut Canonicæ preces, quæ *Breviarium* appellantur, juxta Ordinis sui præscriptum, numeris omnibus absolutæ prodirent. Alterum ipsæ sacræ Eruditionis, fructusque animarum laborem suscepit, Tractatum nempe de Jubilæo, quem inscripsit *Opus remissionis à pœna, & culpa*, illumque edidit Mediolani anno MD. Præcesserant alii in hisce rebus explanandis eodem illo Seculo, videlicet Johannes ab Annania currente Jubilæo anni MCCCCL., & Felinus Sandeus in altero anni MCCCCLXXV. Idem argumentum pleno volumine in subsequente Jubilæo complexus est *Stephanus Nottius*, non tam dubia omnia exsolvens, Juris Canonici, & Sanctorum Patrum auctoritate; sed etiam modum edocens, quo percipi à Christifidelibus posset amplissima hæc Apostolicæ Sedis Indulgentia. Dicavit lucubrationem hanc suam *Reverendissimo in Christo Patri Domino Domino Johanni Antonio de Sancto Georgio, dicto de Placentia, Civi Mediolanensi, aliàs Ecclesiæ S. Ambrosii Præposito, Juris utriusque Do-*

ctori, & Interpreti Clarissimo, nunc Cardinali Alexandrino dignissimo. In Epistola nuncupatoria caussam enunciat, cur illum in Patronum delegerit, inquiens: „ Posteaquam tua Reverendissima Dominatio, cùm esset in minoribus, Papiæ legeret solemniter & ordinariè de mane Decretales Epistolas, & ipse io eis studendo tunc operam darem, & tandem divina bonitate suffragante, per tempus à canonibus statutum, ipsarum literarum studium consumpsissem, volens, ut fieri solet, in eadem Canonica facultate examen ingredi rigorosum, tuam adivi præstantissimam dominationem, eam deprecando, ut me tali in examine sub alis suis habere dignaretur. Quod quidem effecit tua mirabilis bonitas, & me, tali finito examine, Insignibus Doctoreis communivit, ac ornavit. Et propterea te Reverendissimum Dominum, in Dominum meum observandissimum semper habui; & si quis ex doctrina, qua proficere Dei gratiâ curavi, fructus nasceretur, tuo altari illum offerre peroptavi, ut inde puritatem reciperet, ac incrementum &c. „ Rogat subinde illum, ut Præceptoris munere adhuc fungatur, emendans ea, quæ in hoc libello censuram mererentur. Acceptum fuisse memoratum Opus Doctis Viris inde colligo, quòd, cùm elapsis septuaginta tribus annis Mediolani imprimeretur *Commentarius in Leviticum*, alibi jam excusus, celebris Martini Azpilcuttæ Navarri, ubi *de Jubilæo, & Indulgentiis* amplè disseritur, adjectum fuit in calce compendium hujus Libri, sub hoc titulo: *Anni Jobilæi brevis explicatio, contexta à Stephano Nottio, Theologiæ & Juris Canonici Doctore*. Post studia Ticini acta sub tanto Magistro, Mundo valedixit, professus Ordinem Humiliatorum in Domo Braydensi, ibique doctrina morumque honestate adeò præluxit, ut primò Santissimæ Trinitatis in Suburbio Portæ Comensis, dein in Domo de Carugate ejusdem Ordinis & Civitatis, constitutus Præpositus fuerit; hoc enim postremum adnotatur in calce Libri *de Jubilæo*, quem vulgavit anno MD. Philosophicis etiam disciplinis admodum instructum fuisse testatur Procemium, à Samuele Cassinensi additum Opusculo Stephani Burlifer, seu Brulifer Doctoris Parisiensis *De Formalitatibus* juxta Scoti doctrinam, quod Mediolani unà cum suis interpretationibus idem Samuel imprimendum curavit anno MCCCCXCIV. In eo namque per Dialogum colloquentes inducit *Hieronymum Landrianum* Ordinis Humiliatorum Generalem Magistrum, & *Stephanum Nottium*, adhuc illo anno in Domo Sanctissimæ Trinitatis Præpositum; nec aliud quidquam in Codicibus eorum temporum de hoc Scriptore commemoratum inveni:

De *Jacobo Landriano* Generali Humiliatorum Magistro, cui dicatum est hoc *Breviarium*, mentio fit in manuscriptis eorundem Chronicis apud Comitem *Constantium de Abdua*, Equitem nobilitate, prudentia, atque eruditione in nostra Urbe clarissimum, in hæc verba: „ Decimus nonus (Generalium Magistrorum, qui creari cœperunt anno MCCXLVI) „ Frater Jacobus de Landriano, Præpositus Vicoboldoni, canonicè electus fuit anno Domini MCCCCLXIX., qui ad totius Capituli generalis postulationem, à Summo Pontifice ad vitam confirmatus, postea anno Generalatus sui decimo septimo (incœpto) decessit, quod est anno MCCCCLXXXV. die octavo Novembris, & fuit Doctor. De *Hieronymo* quoque *Landriano*, quem proximè à Samuele Cassinensi memoratum vidimus, ista leguntur in Additamentis Fratris Octaviani Pizii ad præcedentem Humiliatorum Historiam, apud eundem Comitem: „ Vigesimus (Magister Generalis) Frater Hieronymus de Landriano electus fuit in Generalem, & stetit Magister Generalis per annos triginta sex, vel potiùs à Papa Eugenio fuit factus Generalis, & fuit Doctor. Multas obivit Legationes Mori, Mediolani Ducis (Ludovici Mariæ), & à Maximiliano Duce Mediolani in Senatus Præsidem constitutus est, & in locum Ducis erat. Romam profectus est de anno MDXIX. & omnes Præpositi Ordinis, ibique Capitulum Generale celebratum est, in quo Capitulo per Leonem X Pontificem confirmatus est in Magistrum Generalem. Fuit nimis potens, & erat Præpositus Sancti Abundii Cremonæ. Decessit anno MDXXV. undecimo Februarii. „ Nobilem ejusdem Familiam pluribus laudat Morigia, Libro tertio Historiæ Mediol. Cap. VI.

DIONYSIUS NESTORIUS.

Nestoris Dionysii Novariensis, ex Ordine Minorum, *Dictionarium* hoc anno Mediolani impressum fuit, primamque hanc editionem ignoravit Lazarus Augustinus Cotta, qui in suo Novariensi Museo Venetam solùm anni MDVI. refert. Ab Avvogadra illus Urbis Patricia Familia genus ab illo ductum fuisse, tradit idem Cotta, sed de illius ætate prorsus se incertum fatetur. Cùm tamen in Veneto Codice hæc legisset: *Habes peritissime Lector Nestorem tuum, antiquum, decrepitum, moribundum, jam jamque ad interitum properantem, operâ, industriâ, & exactiori diligentia Johannis Taurini, juvenem &c.* arbitratus est, statuendam eam esse circa annum MCCCC. Plurimùm tamen deceptus fuit, cùm, quæ de libro in senectutem & cariem vergente ob exemplarium inopiam Typographus scripsit, ad remotos Auctoris annos traduxit. Præclarum hac in re testimonium profero Michaëlis Ferni Mediolanensis, qui in Epistola prævia Orationibus *Johannis Antonii Campani*, Latinæ Linguæ ac Literis gratulatur, quòd excusso veteri squalore ac situ, in pristinum tandem fastigium, lumen, auctoritatemque revectæ fuerint, ac subinde insignes Viros enumerans, qui erigendis iisdem ingenium & calamum porrexere, inter eos, quorum sudoribus iterum floruit Latinæ linguæ antiquum decus, hos nominat, *Vallam, Tortellium, Domitium, Varrinum, Sypontinum, & unum postremum Nestorem Dionysium, Virum Religione spectatum*. Istorum namque, ut ipse ait „ fuit in inquirendis & Grammaticæ, & pudicæ elocutionis præceptis, & interpretandis abstrusis poëtarum sensibus, diligentia tanta, quanta ne major quidem ab ipsis rei latinæ auctoribus impensa. „ Posterior igitur erat ætate Nestor Scriptoribus, qui Seculo XV. jam adulto, ac etiam senescente viventes, susceptum restituendi latini sermonis munus impleverant. Verùm quid aliena testimonia sectamur, cùm ipsum Nestoris opus Mediolani editum, hæsitationis omnis nodum abrumpat? Siquidem in fronte gerit Exametrum Carmen, quo librum hunc suum Auctor dicavit *Illustrissimo Principi Ludovico Sfortiæ*, Johannis Galeatii ex fratre Nepotis nomine, Imperii Mediolanensis habenas moderantis. Raritas autem exemplarium primæ hujus Editionis, & consuetudo, quæ apud Typographos postmodum inolevit, expungendi in nova librorum impressione veteres nuncupatorias Epistolas, in causa fuit, cur patens olim veritas, subsequentibus seculis, dubiorum caligine obruta laboraret. Acceptum adeò fuit latinam profitentibus linguam *Nestoris Vocabularium*, ut avidè illum arripuerint prœla, & plures, etiam ante annum MDVI. à Cotta memoratum, editiones curaverint. Ex iis, quæ mihi innotuere, subsequuta est Mediolanensem altera Gulielmi de Tridino anno MCCCCLXXXVIII. (1) Parisiensis anno MCCCCXCVI. (l), Veneta eodem anno (m), & Argentinensis anno MDII. (n). Summa etiam laude ob literariam hanc curam donatus est Auctor à doctis Viris,

(1) Giorn. de Letter. Ven. Tom. X. pag. 250.
(l) Orland. Orig. della Stampa.

(m) Maittaire Annal. Typograph.
(n) Ducang. in Præfat. ad Glossar. num. LI.

ris, quorum nomina in Novarienſi Muſeo recenſuit Cotta. Unum ego Matthiæ Martinii præconium ſeligo, ut qualecumque hoc grati animi donum reddam *Neſtori Dionyſio*, qui typis noſtris gloriam tribuit edendi prima vice hanc magis expurgatam à vetuſta barbarie regulam latini ſermonis. Vocat igitur ille hunc Auctorem (o) „ Virum ſanè quàm doctiſſimum, qui *vocabula ſuis locis collocavit*, ante Calepinum conſcripſit. Ita nuncupat Dictionarium ordine Alphabetico conſcriptum, breve quidem, „ ſed pereruditum, in quo ſomnia Catholici, &

A „ Ugutionis (ſic enim Scapham Scapham, ligonem „ ligonem appellitant) prope omnibus paginis redarguit, & allegatis teſtimoniis fidem facit, ſe non tam veteres Grammaticos & Criticos illos melioris „ notæ, Servium, Donatum, Priſcianum, & ſimiles gnaviter, & cum accurati cujuſdam judicii „ vigore evolviſſe, ſed & claſſicos Scriptores, Hiſtoricos, Poëtas, & Oratores haud ſegniter perluſtraſſe &c. „ Evulgato tamen egregio Ambroſii *Calepini* labore, in oblivionem abiit Neſtoris labor, & nomen.

ANNO MCCCCLXXXIV.

MARIUS PHILELPHUS.

M*Arii Philelphi Epiſtolarium*, hoc anno Mediolani editum ſuit. Hunc librum manu exaratum Auctor ipſe dono tranſmiſerat ad Ludovicum Mondellum Mediolanenſem, Seraphici Ordinis Theologum ac Doctorem; utque fideliùs rem ageret cum Amico, à quo rogatus fuerat, ne alteri quàm ſibi Scriptionis illius copiam faceret, autographon ipſum propria manu conſcriptum liberali munere indulſerat, nullo prorſus apud ſe, ad peracti laboris memoriam ſervato exemplari, quemadmodum Marius ipſe teſtatur in Epiſtola huic Operi præfixa, & data *ex Urbino VI. Idus Februarii, anno MCCCCLXXVII.* Cùm verò tertio poſt anno ſublatus è vivis fuiſſet Marius, conſilium animo volvere cœpit Mondellus doctas haſce Amici reliquias domeſticis tenebris eripiendi, vulgandique publicis typis, ut honorem hunc ſaltem mortuo rependeret, à quo vivente adeò ſe dilectum ornatumque ſingulari hoc benevolentiæ indicio conſpexerat. Scripſit igitur ad Octavianum Ubaldinum Mercathelli Dominum, & Ducis Urbini Germanum, eidem propoſitum ſuum aperiens, quo *Marii Epiſtolarium* prælo ſubdere meditabatur, in regia Pariſiorum Urbe „ ut in loco totius Orbis eminentiori, inter tot Academias, inter tot Sapientiſſimos Viros, ab omnibus Marius „ etiam functus & coleretur, & admirationem reciperet; „ ſimulque rogans, ut per eam, qua olim cum Mario conjunctus fuerat, amicitiam, illum pluſquam dimidium animæ ſuæ reputans, ejuſque ſcripta tanquam libros Sybillinos reveritus, ſententiam ſuam hac in re proferret. Placuit Ubaldino conſilium, deditque ad Mondellum literas, quibus non tam ſibi gratam rem iſtam profitebatur, ſed Mario quoque decoram, omnibuſque Literarum Cultoribus valde proficuam, ita Epiſtolam claudens: „ Curabis igitur „ Ludovice Mondelle, vel ſolùm propter hoc ipſum „ omnium amore digniſſime, ut animo concepiſti „ (nec te ulla avertat ſuſpicio), Marium noſtrum in „ Occidente, & in iſta Pariſiorum Urbe, quaſi Orbis terrarum Arce, illuſtrare. Ego verò hìc apud „ nos eidem non deero; dignus enim eſt ut vivat, „ quamdiu vixerint homines, quorum utilitati & „ uſui multa comparavit. Gravi etiam cenſura (*dign:*) „ cenſendi nos eſſemus, ſi tantâ per eum meſſe comparata, ejus fructum amitteremus, & poſteris noſtris tranſmittendum minimè laboraremus. Vale. „ Urbini Tertio nonas Julii MCCCCLXXXI. „ An editio iſta, tot epiſtolis conſiliiſque maturata, verè acta fuerit in Urbe illa Regia, decernere haud licet, cùm nulla ejuſdem apud Typographiæ etiam Pariſienſis Scriptores mentio legatur. Attamen non tanti faciendum eſt ſilentium hujuſmodi, ut implendo propoſito defuiſſe Mondello vires, aut intepuiſſe à primo fervore animum ſecurè aſſeramus; ſiquidem

B ignota quoque omnibus fuit noſtra Mediolanenſis, quam hoc anno indubiè curatam proferimus. Continet autem hic liber præcepta Rhetoricæ, non omnia tamen, nec ſervatis Legibus Ariſtotelis ac Ciceronis, ſed ea dumtaxat, quæ privato uſui Ludovici Mondelli, in cujus gratiam conſcribebantur, neceſſaria viſa fuerant; is enim, non in foro inter Cauſarum ſtrepitus, ſed in Conciliis Pontificum, coronâque Auditorum verſari debebat, ut Marius ipſe præfixâ libro Epiſtolâ monet. Adjiciuntur tituli Epiſtolis inſcribendi juxta illius ſeculi morem, à Summo Pontifice, uſque ad agreſtis artis cultores. Demum, cùm Cicero ſcripſerit, *Epiſtolarum multa ſunt genera*, Marius octuaginta recenſuit, atque ad ea conficienda, non tam methodum, quàm exempla

C ſubjecit. Id verò à nemine alio, quàm à ſe ipſo inventum ac traditum gloriatur. Sanè in iis fœcunda ingenii alacritas nitet, quæ tamen cultioris noſtri ævi guſtui non admodum arrideret; potior enim eſt verborum affluentia, quàm ſententiarum maturitas; verùm præcipitis calami excuſationem Marius idem obtendit, in memorata ad Mondellum Epiſtola, inquiens: „ Si quid inter legendum percurres non „ omnino excultum induſtriâ, elaboratumque ingenio, aſcribes temporis brevitati, qua centum circiter ac quadraginta chartas latiores coëgiſti, infra „ dies viginti, tranſcribere. „ Geminam alteram hujus Libri editionem refert Orlandus, Mediolani MCCCCLXXXIX., & Venetiis MCCCCXCII. Hanc poſtremam tenet Bibliotheca Ambroſiana, cum hac

D Inſcriptione in medio primæ paginæ: *Epiſtolæ Marii Philelphi*, quo titulo Typographus quamplures decepit, qui eundem in Catalogis expreſſum legentes, credidere, non ſecus ac Franciſci Patris, ita & Filii editas collectim fuiſſe latinas Epiſtolas ad alios conſcriptas, cùm Marius tantùm ad eas elaborandas præcepta condiderit.

Ortum igitur Marius habuit à Franciſco Philelpho, qui primum hunc fructum collegit ex nuptiis cum Theodora Johannis Chryſoloræ, Equitis doctiſſimi ac ſplendidiſſimi filia. Annus, quo in lucem prodiit, ſimulque nomina, quæ indita eidem fuere, indicantur in Patris Epiſtola, Senis data V. Idus Octobris anno MCCCCXXVII. ad Leonardum Juſtinianum (a), in qua hæc habet: „ De Familia mea

E „ quod ſcire cupis, mihi eſt uxor annos nata ſexdecim, & ex ea puer annos natus unum, menſes „ duos, dies ſeptem ac decem, nomine *Johannes* „ *Marius Jacobus*, ſervæ quatuor, ſervus unus, „ miniſter mercenarius item unus. „ Itaque natalitius dies Mario contigit XXV. Julii anni MCCCCXXVI. Affluebat autem tunc Pater divite cenſu, cùm tot ancillis, ſerviſque ſtipatam domum teneret; evanuit opulentia cùm ſenex factus eſt, ut infra videbimus. Sub Genitoris diſciplina latinas, græcaſque literas didicit; ab eoque etiam, ut in Virum, paterna expectatione dignum creſceret, Opuſculum car-

(o) Lexic. Philolog. in Epiſt. ad Lectorem.

(a) Lib. I. Epiſt. II.

carmine exametro ſcriptum recepit, cujus ſpecimen ſuperiùs jam dedi (b); in eo autem Franciſcus con geſſerat præcepta omnia, quæ ad vitam, caſtigatis honeſtiſque moribus ducendam ſpectarent, Deum in primis aſſiduo ac ſincero obſequio colendum proponens, dein ſingillatim indicans, quæ ſtudia complecti deberet, quem corporis oriſque habitum gerere, quas effugere illecebras, quos ſocios adhibere, neipſit etiam ludis omiſſis ad animum recreandum, inter quos aucupium & venationem, Principibus quoque atque Heroibus familiarem, plurimùm commendabat.

An hiſce ſolicitis curis patris amantiſſimi Marius reſponderit, quæ paulò poſt ſcribemus oſtendent. Interim Franciſcus Philelphus conſilium arripuit eundem Conſtantinopolim ablegandi, ut longè à lenociniis paternæ domus totus ad comparandas liberales artes incumberet. Illuc accerſitum fuiſſe à Johanne Palæologo tradit idem Philelphus in Epiſtola, ad illum Imperatorem ſcripta, ſub annum MCCCCXXXVIII. (c) his verbis: „ Quod hortaris, „ Johannem Marium filium ad te mittere, faciam id „ quidem nequaquam invitus. Quid enim mihi optatius cedere poſſit, quàm meum dilectiſſimum „ filium vel hoſpitio tuo, vel diſciplina uti, qui „ omnium Chriſtianorum Principum & dignitate ſis „ maximus, & virtute primarius. „ Attamen in Aula Palæologi verſatum hoſpitemque fuiſſe, cùm in ea Urbe degeret Marius, credere vetant ultimæ Philelphi Tabulæ, à me relatæ (d), in quibus huic filio hæreditarium aſſem diminuit Pater ea de cauſa, quòd maximas erogaſſet impenſas, ut illum ſcientiis addiſcendis, per plures annos, Conſtantinopoli detineret. Evocavit tandem Marium ex ea Urbe anno MCCCCXLI. non tam ob mortem Theodoræ Matris, quæ illo anno deceſſerat, quàm ob deſidem filii vitam, qui deſtinatum ſtudiis tempus, ignaviâ ocioque abſumebat. De hac re conqueſtus jam fuerat in Epiſtola ad Perleonem (e) inquiens, ſe fruſtra niti invitâ Minervâ; poſtmodum ad Marium ipſum ſcribens, ſic eum alloquitur (f): „ Tu fac „ ad nos quamprimum reditum matures; nam nihil „ eſt quòd iſtic diutiùs tempus teras. Quandoqui„ dem in Literarum ſtudio, quarum gratiâ Conſtan„ tinopolim es profectus, non modò non proficis, „ ſed etiam quæ ab nobis abiens didiceras, amiſeris; „ uſque adeò ſtudioſum te, diligentemque præſti„ tiſti. „ Reverſus Mediolanum, diſciplinis omnibus à Patre imbutus fuit, atque urgente, tum ejuſdem præſentia, tum exemplo, eò Eloquentiæ ac Eruditionis enixus eſt, ut Franciſcus ipſe Philelphus hanc ei laudem in ultimis tabulis ſcriptam tribuerit, expenſis nempe ac laboribus ſuis evaſiſſe Marium in diſertiſſimum Virum.

Prima virtutis ſuæ experimenta edidit in Aula Renati, utriuſque Siciliæ Regis, cùm adhuc adoleſcentiâ floreret. Siquidem Princeps ille præclaris Marii dotibus captus, honorificè exceptum ac muneribus cumulatum, in partem ſtudiorum, quibus delectabatur, eundem admiſit. Officioſiſſimam ob id Epiſtolam ad memoratum Regem Genitor dedit anno MCCCCL. (g), in qua hæc ſcribit: „ Johan„ nes Marius filius, cùm nuper Mediolanum mei vi„ ſendi gratiâ rediiſſet, cùm adventu ſuo, cupienti „ & exoptanti mihi voluptatem maximam attulit, „ tum eò jucundior fuit, quòd ſe tibi chariſſimum „ eſſe declaravit, & id quidem permultis erga ſe„ tuis, & pulcherrimis beneficiis. Quid enim ado„ leſcenti, ad virtutem vel nato, vel contendenti for„ tunatius poſſit contingere, quàm ejus Principis uti „ conſuetudine, apud quem verſari non minus ſit „ honorificum, quàm fructuoſum? „ Poſtquam verò in laudes Regis illius plurimùm ſeſe effudit, iſta ſubjungit: „ His ergo præclaris, regalibuſque vir„ tutibus cùm te ornatum eſſe intelligo, Rex Renate, „ æquiore patior animo abſentiam dilectiſſimi filii, „ præſertim cùm animadverto, filii utilitatem cum „ tua & utilitate, & voluptate conjunctam eſſe. „ Non enim is tibi parum prodeſſe queat ad græcæ „ diſciplinæ perceptionem, qua te jure delectari au„ dio ac lætor. „ Porrò Princeps ille non benigno tantùm oris aſpectu, aut munerum largitate Marium donavit, ſed etiam honoribus auxit, conſpicuum Maſſiliæ gerendum Magiſtratum ei committens, quem egregiè quoque implevit. Gratulatur ob id filio Franciſcus Philelphus, Epiſtolâ ad eundem datâ, adnotato proximè anno, quæ ſic incipit (h): „ Audio „ te functum Maſſiliæ Magiſtratu, & eo quidem non „ mediocri tua cum laude, id quod me plurimùm „ delectat; tua enim laus omnis noſtra eſt. Reli„ quum eſt, ut tempus vacuum labi patiaris, quod „ eo magis facere debes, quo meliùs tibi & uxori, „ familiæque conſulas. „ Fortaſſe etiam à Renato Rege Marius obtinuit decoros eos titulos *Equitis aurati*, *& Poetæ Laureati*, quibus ſe paſſim inſcribit. Attamen non diu apud ipſum manſit; anno enim ſequente, ſive inconſtantis animi levitate, ſive deſiderio vitæ liberioris, à Renato jam receſſerat, opuſque fuit Genitoris præcepto, ut ad ipſum rediret. Extat Epiſtola Franciſci Philelphi ad Marium filium ſcripta (i), & data Mediolani anno MCCCCLI. in hæc verba: „ Franciſcus ille Alexandrinus, eruditiſ„ ſimus Medicus, improbat vehementer cunctatio„ nem tuam non ſolum iſtic, ſed etiam Maſſiliæ, „ hortaturque, ut Renatum Regem, qui te pluri„ mùm diligit, aſſiduè ſequaris; ſic enim & digni„ tatem, & rem, te non mediocriter aſſecuturum. „ Quod ut facias non ſolum probo, ſed & jubeo. An id impleverit Marius, fruſtra indagavi; certè in reliquis Epiſtolis, quas ad Renatum Regem ſcripſit Philelphus, filii mentio nuſquam occurrit.

Interes tamen celebris hujus Viri fama, quæ ſingulari eloquentia doctrinaque præditum eundem deprædicabat, Venetæ Reipublicæ Proceres impulit, ut anno MCCCCLX. ad erudiendam juventutem in primaria ſua Urbe Marium accirent. Gratiſſimum id fuit Franciſco Patri, qui fauſtum nuncium deferens ad Johannem Petrum Eutychium VI. Kal Aprilis ejuſdem anni (l) hæc ſcribit: „ Marius filius, „ id quod audiſſe te puto, eſt his diebus à floren„ tiſſimo Venetorum Senatu honorificè conductus ad „ docendum Venetiis Oratoriam, ac Philoſophiam; „ id autem eò pluris faciundum exiſtimo, quod an„ tea nemini unquam contigit. „ Nec pœnitere debuit illos Reipublicæ Præſides delecti ad præclarum id munus Marii; ſiquidem in publico Senatorum conventu ingenii ſui periculum faciens, eam eloquentiæ mentiſque ubertatem explicavit, ut omnium animos admiratione compleverit. Continere calamum Pater non potuit, quin concepti gaudii ſui participem filium per Epiſtolam faceret (m); ait enim, poſt egregiè commendatam Venetam Rempublicam, ſe à Marcheſio Variſino, qui pro Franciſco Sfortia Venetiis Oratorem agebat, certiorem factum „ quan„ ta cum laude tua, & admiratione omnium, pro„ ximis diebus coram Illuſtriſſimo Principe Paſchale „ Malipperio, in publico florentiſſimoque Senatu & „ dictaveris ex tempore, ſine ulla intercapedine, „ primo die argumenta duo ac triginta, ſingula No„ tariis ſingulis, in omni dicendi genere, pro eo„ rum voluntate, à quibus ejuſmodi materiæ ſunt „ propoſitæ; & duobus deinceps diebus eruditè, „ eloquenterque docueris. „ Enixè demum eum hortatur, ut pertinaci labore ac ſtudio parem ſe acce-

pto

(b) Ad Annum 1476.
(c) Lib. II. Epiſtolarum fol. 15.
(d) Ad an. 1481.
(e) Lib. V. fol. 30.
(f) Ibid. fol. 31.

(g) Lib. VIII. fol. 52.
(h) Lib. VII. fol. 49.
(i) Lib. VIII. fol. 55.
(l) Lib. XV. fol. 113.
(m) Lib. XV. fol. 114.

pro honori ac muneri gerat. Xenophon quoque, alter ex eadem Matre Theodora Francisci filius, audito hoc prospero eventu, iter Venetias arripere statuit, ut Fratris gloriam in literis æmularetur. Suscepto consilio facile subscripsit Pater, Epistolâ ad ipsum datâ (n): „ Profectionem ad Venetos non possum non probare; nam soli Veneti mihi visi sunt hac tempestate in Italia, qui virtutem colant. Reliquæ vel Civitates, vel Principatus, stationes sunt, non portus. „ Addit subinde documenta Patre amantissimo digna, inquiens: „ Præterea te, ac item Marium moneo atque hortor, & pro jure paterno, vestrûm utrique jubeo, ne quid agatis temerè, ne quid insolenter. Si modestiâ volueritis & gravitate uti, quietissima istic vobis, & commodissima sedes parata est, eaque perpetua.

Attamen uterque citò spem Genitoris fefellit. Xenophon namque intra paucos menses, moræ ibidem pertæsus, Ragusium se contulit, ubi cum Jacoba quadam, alioquin honesta fœmina, nuptias iniit, non tam Patre inscio, sed etiam per literas increpante (o), quòd Sponsæ potiùs, quàm patris meminisset; siquidem prudentiæ fuisset, nihil istiusmodi non modò agere, sed ne tentare quidem patre inconsulto. Marius verò & ipse, non multo post Venetis Musis nuncio remisso, Romam profectus est, ubi à Pio II. Pontifice Maximo perhumaniter adeò atque honorificè exceptus fuit, ut eundem Advocati Concistorialis munere donare voluerit, quemadmodum testatur Philelphus in Invectiva contra Leodrisium Cribellum (p). Varias subinde Italarum Urbium insigniores Cathedras conscendit, quin tamen in ulla earum firmum pedem statueret; demum Anconæ docendi munus exercuit, sed pati versatilis animi labe. Reprehendit illum Pater, Epistolâ ad eum scriptâ sub annum MCCCCLXXII. (q), in qua hæc interserit: „ Memini scripsisse me, & id quidem etrusca lingua, ac Literis græcis, ne transire posset ad posteros, esse mihi renunciatum, tua istic docendi initia mirificè omnibus placuisse, non Anconitanis modò, verùm etiam Picentibus universis. Ceterùm non perseverare te, sed frequenti intercapedine abesse plerumque ab Urbe diutiùs, non tam remittendi à laboribus animi, quàm relaxandi gratiâ, quam tuam consuetudinem esse & Civibus tuis, & peregrinis minimè gratam. Itaque memor ipse, quid tibi superioribus annis, & Bergomi, & Veronæ, & Venetiis, & Bononiæ acciderit, ob istiusmodi tuam consuetudinem, te pro dilectione officioque paterno sum hortatus, ut diligentiorem te præstares, siquidem instituisses quamdiutissimè istic esse. Sed tu adhuc ea es acerbitate ingenii, ut qui adolescens nunquam castigari volueris, ingravescens quoque, septimum enim & quadragesimum agis ætatis annum, vel admoneri à Patre prodigii loco ducas. „ Quadriennio tamen perdurasse ibidem Marium, post acceptas à Patre has Literas, testatum faciunt Epistolæ Platini Plati ad ipsum scriptæ, anno MCCCCLXXV. & sequenti, cum hac Inscriptione: *Platinus Mario Philelpho, Poetæ, Anconæ profitenti*. Ex hisce Epistolis plura discimus ad eundem spectantia; Primum est, à Mario habitam fuisse Arimini *Orationem in Sponsalibus Roberti Malatestæ*; ait enim se iter suscepisse, ut illam apud ipsum legeret: Secundum, *Theodoram* unicam Marii filiam, eximiis virtutibus & forma præditam, obiisse anno MCCCCLXXVI. Anconæ; quapropter ipsum à concepto mœrore dimovere nititur consolatoriâ Epistolâ: Tertium, commoratum cum Mario fuisse *Johannem Mariam*, Tolentinatem, filium Sororis; Is enim è Patrui domo fugiens (causa non exprimitur) se se receperat apud Platinum, in *Appignano* agri Piceni degentem, Tolentinum profecturus. Itaque illius patrocinium suscepit Platinus, Patruum per Epistolam rogans, ne spectatum juvenem, quem illi natura conjunctissimum fecerat, abdicare à se vellet „ præsertim hoc tempore, (verba sunt Platini) quo facturus es iter difficillimum in Galliam, in quo si te comite privaveris, ages, mihi crede, pœnitentiam. Ubi enim talem unquam invenies? An tu mavis operâ mercenariorum, quàm necessariorum uti? . . . . Quare, si me audies, illico Johannem Mariam ad te revocabis, & eo magis, quòd ipse sine te vitam sibi acerbam putat, & cùm tuâ se gratiâ privatum reminiscitur, ingemiscit. „ An verò Gallico, quod meditabatur, itineri se commiserit Marius, ignotum mihi est. Id pro certo habemus, etiam ab Anconensi Urbe Marium literaria signa refixisse; tradit namque Vossius (r), à Friderico Gonzaga Mantuam evocatum fuisse, ut liberales Artes publicè ibidem profiteretur. Hæc autem postrema ipsius sedes fuit; mors enim, ætatem adhuc vegetam minimè reverita, eundem tumulo dedit.

Exitus vitæ Marii Philelphi apud Scriptores obvolutus ambagibus hactenus fuit, aliis præmortuum Patri, aliis superstitem referentibus. Leander Albertus in descriptione Italiæ, ubi de Tolentino Oppido, deque Francisco Philelpho loquitur, disertè scribit: *Decedens, Marium filium non modò fortunarum, sed etiam animi, ac ingenii hæredem reliquit*. Utrumque falsitare laborat; si enim de fortunis agere velimus, nullæ prorsus fuere in Patre, non tam obitus tempore, quàm pluribus quoque ante mortem annis. Testis est ipse, in Epistolis suis, extremæ propemodum, qua senex factus angebatur, inopiæ. Ad Cichum Simonettam scribens exclamat (s): „ Ubi sunt fundi mei, ubi prædia, ubi thesauri pro tot lucubrationibus, laboribusque meis? Victus etiam familiaris mihi deest, nunc mihi omnia sunt in fœnore. „ Apud Franciscum Gonzagam Cardinalem Mantuanum biennio post exaggerat (t): „ Meæ facultates pertenues sont, ac prope nullæ in tanta ac tam gravi familia. „ Stephano item Bottigellæ egestatem suam aperit, inquiens (u): „ Filia mihi est jam nubilis, pecuniæ autem esse quæ possint, cùm jam tot annos nulli mei proventus fuerint; qua ipsa re fit, ut etiam ex amicorum subsidio mihi vitæ victusque alimenta sint tandiu, id quod te non latet, perinde atque mendicanda; „ Dotem autem ab eo gratuitam petit.

Cautior hac in re fuit Jovius, qui in Elogio Francisci Philelphi, afflictum adeò paupertie sub vitæ finem illum fatetur, ut parando funeri domestica suppellex divendi debuerit; verùm in Leandri errorem ipse etiam impingit, hæredem paternæ virtutis relictum Marium affirmans. Omnibus id sentientibus unam objicimus memoratam superiùs Ludovici Mondelli Epistolam, quæ data est III. Kal. Majas anni MCCCCLXXXI., quæque hæc refert: „ Ingratus & impius censendus essem, si ego, qui suo funeri non interfui, nunc, *licèt longo post tempore*, cùm possum, quasi pompâ instauratâ, ad eum ornandum meam ferculorum partem non afferrem? „ Jam ergo mense Aprili ejusdem anni, & longo etiam antea tempore, sepulcro Marius fuerat demandatus. Itaque, cùm alibi ostenderim (x), usque ad exeuntem Julium illiusmet anni, vitam à Francisco patre fuisse productam, luce clariùs constat, hoc etiam infortunio cumulatum Genitorem, quòd erepti sibi tam celebris filii orbitatem lugere debuerit. Quamobrem præferenda

(n) Ibid fol. 110.
(o) Lib. XVII. fol. 117.
(p) Lib. XXVI fol 180.
(q) Lib. XXXVI fol. 255.
(r) De Historicis Latinis.

(s) Lib. XXVIII. fol. 192.
(t) Lib. XXX. fol 211.
(u) Lib. XXXVI. fol. 257.
(x) Ad annum 1481.

ceteris est Trithemii auctoritas, qui Marii mortem consignans anno MCCCCLXXX. Patrem illius decessisse ait, *anno post obitum Marii filii*.

De illius vividæ facilisque mentis præstantia in latina præsertim Poësi, scripsere quamplures. Ad Marii encomium, Franciscus Pater sufficeret, qui in Epistola ad Paschalem Malipperium Ducem Venetiarum, inquit (y): „ De filio autem ut verecundiùs loquar necesse est, ne in eo laudando videar meæ gloriæ favere. Unum tamen ausim affirmare, me neminem in hanc diem cognovisse, qui æquè ad summum atque Marius filius, & ingenio simul vigeret, & memoria; nam quantùm doctrinâ valeat & facundiâ, ipse de se locupletissimum afferet testimonium. „ Verùm cùm aliquid paterni amoris in hanc laudem irrepsisse, suspicari possimus, Lilium Gregorium Gyraldum profero (z), qui ait: „ Philelphi filii fuere Marius & Cyrus, ex Chrysoloræ græci hominis doctissimi filia, quorum Marius paratissimo fuit ingenio, & memoria quadam incredibili; nam ut ipse ex Cyro fratre audivi, uno penè stans vestigio centum per ordinem, materiam proponentibus, confestim cuique, quo proposita fuerat ordine, carmine referebat. Longè tamen hic in Coronis promptior, quàm scriptis cognitus est. „ Fallitur tantùm Gyraldus in eo, quòd Cyrum, cum quo se collocutum scribit, Francisci & Theodoræ Chrysoloræ filium putaverit; id enim Philelphicæ Stirpis genealogiæ prorsus repugnat. Theodora duos solùm mares edidit, Marium & Xenophontem; hic verò ex Jacoba Ragusina Florium genuit, Cyrum quoque habuit filium, sed ex thoro illicito procreatum, ut constat ex ultimis Philelphi tabulis, quas ad annum MCCCCLXXXI. recitavi. Itaque Francisci Philelphi Nepos erat, non filius. Idem Elogium repetit Marcus Ant. Sabellicus in Libro *De Latinæ Linguæ reparatione*, nisi quòd sincero, ut solet, calamo literarios hujus Viri nævos revelat; loquens enim de *Porcelio* Poëta, inquit: „ Leporem in eo probant cuncti, eruditionem & gravitatem adimunt. Quæ duo Mario quoque Philelphi filio defuisse, cùm cetera illius scripta, tum ejus Bucolicum Carmen manifestè declarat; „ & post laudatam promptitudinem ingenii, memoriamque capacissimam, subdit: „ Fuit ad hæc rotato sermone, utpote graji sanguinis matre natus, Chrysoloræ filia, plura fronte polliceri, quàm recessu præstaret. Vix ex eo quicquam docto homine dignum videri potest profectum, omnia præcipitata potiùs, quàm edita.

Quæ posteris felicissimi ingenii sui Monumenta Marius reliquerit, nec Gyraldus, nec Vossius indicant. Plurium Elenchum texit Jacobus Philippus Bergomas (a), sed longè abest à numero, quem primus prodidit Clar. Marchio Scipio Maphæus: Postquam enim adnotasset in libro inscripto *Traduttori Italiani*, translatum fuisse à Mario Italicis Carminibus Officium integrum Beatissimæ Virginis, cujus manuscriptum Exemplar à se inspectum ait apud Nobilem Virum Bernardum Trivisanum, ita exordiens: *Signor le labra mie* &c., loquens in sua *Verona Illustrata* (b) de hoc Viro, Veronensis Civitatis gloriæ addictissimo, testatur à se repertam *in Codice Saibante*, ibidem suis numeris signato, Marii Elegiam, in qua sexaginta circiter Opera, marte suo condita, ipsemet recenset, sibi ipsi plaudens hoc carmine:

Me brevior Naso, meque Maro brevior.

Ea potissimùm metro diversi generis adstricta esse, ac Tragedias etiam, Comœdiasque complecti, tradit Maphæus; Quocirca non immeritò venditare Marius potuit, nullam fuisse poeticæ facultatis me-

(y) Lib XVI fol. 225.
(z) Dialog. I. De Poëtis fol. 387.

thodum, aut ejusdem menti ignotam, aut à suo calamo omissam. Alias quoque Marii lucubrationes, in manuscriptis Codicibus adhuc latentes enunciat, inter quas memorat *Dantu uuam*, cujus ego quoque testis esse valeo; invisens namque Florentiæ Laurentianam Bibliothecam, in indice manu conscriptorum codicum adnotatum vidi, *Marii Philelphi*, *De Vita & moribus Dantis*.

Unum ex operibus Marii Philelphi non adeò notum indicare opus est, *Historiam* nempe *Belli Finariensis* octo libris comprehensam, quæ prælum Mediolanense Palatinum jam subierat, inserenda Italicarum Rerum magnæ Collectioni, sed cùm Cl. Muratorius, Sociique animadverterent, eam ab imperito Amanuensi ita infeliciter fuisse descriptam, ut nullâ emendari diligentiâ potuisset, abscindendam censuere, ne depravata, implexa, abruptaque passim narratio fastidium potiùs Lectori, quàm voluptatem crearet. Itaque tenebris suis iterum relicta, exemplar defecatius expectat, ut cum Auctoris laude, fructuque legentium, publicam lucem aspiciat. Versatur illa circa discordias, quæ inter Genuensem Rempublicam, & Marchionem *Galeottum de Caretto* jam pridem exortæ, anno MCCCCXLVII. in apertum bellum erupere. Actam refert Marius à Genuensibus Oppidi Finariensis obsidionem, illudque pertinaci oppugnatione post biennium ad deditionem compulsum. Subjungit inde recuperatam ditionem illam, strenuitate ac constantia *Galeotti* ejusdem, fratrisque Germani *Johannis Marchionis Montisferrati*. Qua in re laudanda, tantum Eloquentiæ ubique impendit, ut Oratoris simul & Historici partes, pro Carectensium gloria, suscepisse videatur. Primum hujus Operis exemplar manu propria exaratum, legendum obtulit *Magnifico Spinetæ*, *Sagunæ Marchioni*, cujus potissimùm dexteritate & virtute fractis Genuensium turmis, parta *Carectis* victoria fuerat; postmodum alterâ Epistolâ adjectâ, librum dicavit *Constantino Palæologo Græcorum Imperatori*, ut illustri recentive hoc exemplo eundem accenderet ad rem impigrè gerendam contra Turcarum Tyrannum, qui extremam Constantinopolis mœnibus ruinam intentabat. Sed frustra cessere calami vota, cùm paucis post annis capta Urbe, cæsoque ipso Principe Constantino, deploranda seculis omnibus calamitate, florentissimum illud Imperium exciderit. Hæc innuere de hujusmodi Historia volui, ne interim sepulta omnino jaceat. Ceterùm eruditissimus Vir *Johannes Bricherius Colombus*, Finariensis Orator in Aula Vindoboniensi, quem ob suam, filiique *Dominici* eximiam in literis præstantiam, plurimùm colo, edendam eam aliquando, adnotationibus illustratam, pollicetur in *Manuductione ad Tabulas Genealogicas Gentis Carettensis*, Viennæ Austriæ nuperrimè ab ipso vulgata (*); id enim in præclarum Patriæ suæ decus concessurum existimat.

Hactenus proferre licuit, tum ex editis Scriptorum libris, tum è reconditis scriniis literariæ suppellectilis, quæ ad memoriam celebrandam facundissimi hujus Viri, nostra in Urbe educati, spectabant. Reticere mox nequeo, pro more illius seculi, eundem quoque non caruisse Æmulorum Invectivis. *Trebanus Aurelius*, amico, ut ipse ait, officio Marium per Epistolam admonuerat, plura in suis Carminibus non tantùm limam, quàm spongiam mereri. Ad hanc ille censuram, modestis quamvis verbis conceptam, pro ea, qua sui opinione turgebat, insremuit, satyramque primùm in Trebanum conscripsit, cujus initium erat

Fare age Romanæ spes una Trebanule linguæ.

Dein Epistolam ad ipsum dedit, qua scriptiones simul & mores adversarii insolenter carpebat, obscœna jurgia,

&

(a) Supplem. Chronic. ad annum 1471.
(b) In fol. Lib. III. pag. 107.
(*) Fol. 56.

& contumelias passim inspergens. Honori suo consulendum censuit Trebanus, adeòque responsionem adornavit peracerbam sanè, sed ea tantùm recensentem de corrupta Marii Eloquentia ac vita, quæ ut is in calce profitetur, doctis probisque Viris erant notissima. Asservatur hæc manu exarata inter Codices Bibliothecæ Ambrosianæ, atque ita incipit: „ Superioribus Literis, quas ad te scripsi, officio magis & benevolentia adductus, quàm quòd ita res exigeret, commonefeci te, ut errores, qui passim in tuis Poëmatibus deprehenduntur, corrigeres; existimans, quemadmodum verisimile videbatur, eo moderatiore animo literas meas te acceptturum, quòd te maximè in familiaritatem & amicitiam provocabam. Tu verò rectiùs honori meo consulens, quàm ego, & alienæ admonitionis impatientissimus, cùm errores tuos, de quibus erat contentio, defendere non posses, à doctrina dilapsus, ad convicia, ad morsus, & ad rabiem confugiens, in mores meos invectus es, Satyricum illum Pedium imitatus, cui cùm ab adversario objiceretur, quòd fur esset, ille, ut Persius inquit in Antithetis, & doctas posuisse figuras laudatur. Ego autem semper existimavi, ut qui in alterum dicere paratus est, paratum esse oporteat, ut in eum dici non possit; & cujus vitam à probatissimis Viris probari intelligerem, ejus etiam non solùm facta, sed verba quoque gravia, honesta, ac munda esse debere; cujus verò sermones fuerint impuri, obscœni, ac petulantissimi, vitam quoque labefactum iri oportere, exploratissimum est &c. „ Et post pauca: „ Itaque obmissis aliquando moribus tuis, & omni contumelia, quæ ab humanitate, & à literis penitus abhorrere videtur, de tuenda gloria, quam mihi victoria peperit, tecum dimicatum est. Et ubi superiori Epistola, ut amicus amicum suis scriptis delirantem commonefeci, nunc pro legitima causa, sicut magister discipulum castigare solet, pari censura ineptias & errata tua castigare, & corrigere ne pœniteat, ut in his saltem literarum disciplinis, in quibus non solùm tu te ipse excellentem prædicas, sed unus omnium præstantissimus & dici, & haberi vis, discas etiam erubescere, si continget, ut ab aliis lauderis &c.

Aggreditur deinde Marii Satyram ad criticum examen vocare, ostenditque, in ea nihil deprehendi, quod sapiat Logicum, aut Historicum, vel Poëtam præsertim Laureatum, qualem se esse jactabat, exemplis veterum Poëtarum, & Scriptorum auctoritate suas muniens censuras. Ad Epistolam verò sese convertens, quam, latrantem veluti catulum vocat, eo quòd eandem accepisset, scriptam sub nomine cujusdam Christophori de Puteo, Marii discipuli, hæc habet: „ Est itaque Epistola isthæc tua ad defensionem primùm Philippi Ariminensis, mox ad accusationem meam peregregia, in qua ita acriter illum defendis, ut malit meo judicio non certasse, quàm te defensore sperare victoriam. De Doctrina loquor, nam de moribus cum Philippo nulla est mihi contentio; nihil enim quàm de studiis nostris illum non rectè sensisse accepi. Ego verò ut aliquam vicem illi referrem, quædam ex ejus Carminibus annotavi, hac tamen usus modestia, ut illius nomini pepercissem, cùm ipse interim de me vel publicè non tacuisset. Tu verò, ut aliquem habere videreris tuorum errorum consimilem, illius nomen à me suppressum palam fecisti. „ Deridet postmodum critici examinis ineptias, quibus latinæ suæ Epistolæ non tam verba, quàm commata, Marius improbaverat, easdem vocans contentiunculas puerorum, & somnia lemurum, qui ab ipso per quietem visi fuerant, in lucem deprompta, ut cùm *nihil diceret, aliquid tamen dixisse videretur*. De moribus item suis honestissimis, ac perversis Marii, ad publicum Famæ testimonium appellat.

Quæ ad Historiam illustrandam ex hoc Opusculo colligi possunt, ea sunt, primò, *Trebanum Aurelium* exercuisse munus Ludi-Magistri; id enim objiciebat Marius, quòd pueros edoceret: secundò, eundem in Bononiensi Academia, Philosophiæ laureâ fuisse præcinctum; siquidem cùm Marius asseruisset, à Bononiensibus Philosophis pecuniâ à Trebano corruptis, in gratiam accepti muneris, auratam zonam, ceteraque Philosophorum insignia eidem fuisse collata, mendacii illum arguit, inquiens: „ Scito, me non à Principe aliquo Gallorum aurum recepisse, à quo etiam rabulæ, mimi, histriones, & ridicula Capita pro joco sibi illud plerumque devendicant; sed ab Urbe omnium antiquissima, & ab eo quidem Collegio, ubi nonnisi benemeritis, atque consummatis Viris laureus honos exhibetur. Tu verò . . . . ad Principem confugisti, ut aurum acciperes, ad quem nonnisi indocti, verentes publicum Literarum examen subire, divertunt. Quo circa folia & coronam à Gallis recepisti, auctoritatem verò ac dignitatem Literarum apud Italos amisisti. „ Hinc autem confirmatum video, quod antea suspicabar, aurati Militis, & laureati Poëtæ titulos, à Renato Rege fuisse Mario collatos. Alia nonnulla, quæ ad Marium pertinent, Codex iste patefacit; videlicet editum in lucem fuisse Constantinopoli; inquit enim Trebanus: „ Cùm in quibusdam carminibus tuis patrem nobis esse communem asseruisti, facilè concessi, propterea quòd patrem meum in Urbe Byzantio, *ubi tu natus es*, diutiùs commoratum esse sciebam. „ Præterea, hoc etiam *Trebani* testimonio evincitur, quàm rectam protulerit Sententiam de illius Scriptis Sabellicus, *præcipitata* nempe *omnia fuisse potiùs, quàm edita*; id namque ab ipsiusmet ore profluxisse tradit hic Auctor, inquiens: „ Nonnulli dicunt, apud se eo pacto te excusasse inconcinnitatem & vitia Orationis tuæ, ut qui te dicas rapidissimè omnia & præcipitanti calamo Poëmata facere, & ob eam ingenii vim jam millia versuum edidisse. „ Demum, quod Franciscus pater in filio isto exprobrabat, in hisce paginis refricatum legimus; causas enim Trebanus assignans, cur è Marii Gymnasio recederent Adolescentes, quos summâ diligentiâ & sedulitate instruendos perquisiverat, hanc inter alias, ipsum alloquens affert: „ quia inconstantiam & levitatem tuam intellexerunt, utpote qui nunc legas, nunc ludas, nunc urgente inopia causidicus fias, nihilque tibi reliqui facias, quod libero & forti animo dignum sit: ita nec hos, nec illos, nec alios quidem habes, à quibus tuæ nebulæ exaudiantur.

Ad hujus Satyræ complementum adjecta est longa series Epigrammatum, quorum aliqua diriguntur ad *Augustinum Frecavallum* Cremensem Philosophum, ad *Petrum Justinianum* Virum Patricium, & *Antonium de Cellis* Philosophum; in eorum specimen hoc tantùm distycon proferam:

Si tumor, & pompa, & frondes, insania, ventus
Tollantur, Mario, dicite, quid remanet?

Equidem probus quisque intelliget, Satyris non esse auscultandum, utpote ab irato, suique minime compote calamo effusis; attamen cùm Patrem ipsum viderimus sæpiùs conquestum esse de moribus filii, ac etiam vaticinium festinæ mortis edidisse, nisi aliam vitam sibi instituisset, fateri necesse est, in Mario parem haud fuisse ingenio prudentiam.

PLATINUS PLATUS.

Platinus Platus, Patricius Mediolanensis, acerbum dolorem solaturus, ob inflictam sibi à Principe carceris pœnam, varia in misera ea conditione, Epigrammata & Rythmos condiderat, quibus nunc vota ad Superos concipiebat, nunc enixis precibus Amicos,

cos, Ducemque ipsum Mediolanensem rogabat, ut tandem libertati redonaretur. Ea omnia in unum collecta hoc anno Typis vulgavit, titulum iisdem inscribens, *de Carcere*, dicavitque *Magnifico Thomæ Thebaldo Bononiensi, Equiti aurato, ac Ducali Senatori Clarissimo*, qui plurimum, ad obtinendam à Principe gratiam, bonæ frugis attulerat. Tantæ in illum indignationis caussam ipsemet pandit, sed eâ styli acrimoniâ, quæ nondum obductam, etiam post longum tempus, accepti vulneris cicatricem ostendit; scribens enim ad Johannem Jacobum Trivultium (c), ut promissi cujusdam Sacerdotii eidem conferendi, aliquando spem impleret, ait, se modestè precari, paratum etiam pati repulsam; ac statim subjungit: „ Satis enim superque me docuit insontem in teterrimo carcere Moguntino, (idest *Modoetiensi*) nigerrimorum quindecim mensium spatio, Galeatius Maria Princeps, imò Tyrannus Insubrium, à Civibus jure cæsus, cujus alumnum me fuisse puderet, nisi tuus apud ipsum Collega fuissem, nihil esse flagitandum à Principibus in iram facilè pronis, eo quia importunè petentibus ingens aliquod ab ipsis Dominis malum immineret. Eundem mensium numerum enunciat in Epigrammate ad Lectorem inter vetera, quæ Ludovico Francorum Regi dicavit, inquiens:

Carceris, o Lector, menses ter quinque recepi,
Mercedem fidei per tria lustra meæ.

Lustra hæc tria nonnulli malè accepere pro tempore toleratæ à Platino diuturnæ pœnæ, cùm ex secundo carmine clarè pateat, Auctorem loqui de fide præstita Galeatio, per quindecim annos, dum in illius aula versaretur, honorarius Ephœbus, unà cum Johanne Jacobo Trivultio.

Quo anno dimissus è carcere fuerit, compertum habemus ex Epistolis Procerum Mediolanensium, & Amicorum, eidem gratulantium de favorabili Principis Decreto, edito ad illum vinculis exsolvendum; signatæ enim sunt anno MCCCCLXX. Inter eas leguntur etiam literæ Johannis Petri Arrivabeni Româ expeditæ, quibus conceptam summam animo voluptatem, ob liberum ipsius in patriam reditum, non tam significabat, sed etiam spe illa detineri se ajebat, ut sub placato Duce, prætenita calamitas paritura foret honoris, & fortunarum incrementa. Verbm eidem respondit Platinus: „ Utinam tua gratulatio non esset inanis, & ut ab animo proficiscitur optimo, ita numeros suos haberet. Sed ego vulnificam tantùm Principis mei lanceam, non Achilleam expertus sum in me ipso . . . . . Illius manus effugi, & ad inclytissimum Herculem Ferrariæ Ducem me recepi, cujus in Aula tutus, ut in portu, quiesco. „ Ibidem nobile experimentum dedit egregiæ virtutis; siquidem cùm ab eo Duce institutus fuisset publicos hastarum conflictus, inter conspicuos Viros, qui in illa ludiera arena invicem congressi sunt, palmam tulit Platinus; qua de re ab Urbe Bononiensi, quò hæc fama pervenerat, Gerardus Cerrutus, Ducalis apud ipsam Orator, plenam laudis Epistolam misit, accepitque à Platino hoc responsum: „ Plus attulit voluptatis Epistola tua Cicerone digna, quàm quidquid honoris adeptus sum in ludis hastarum, hîc celebratis; pluris enim facio præconium tuum perpetuum, quàm temporaneum in Circo Ferrariensi plausum, cum acclamationibus Populi, mihi nuper editum.

Militarem subinde vitam complexus prima stipendia fecit triennii spatio sub Duce Urbinate (d); postmodum ad Johannis Jacobi Trivultii vexilla transiit, quin tamen Musarum Castra desereret; colebat enim Poësim etiam inter bellicos strepitus. Extat Epistola Jacobi Antiquarii ad ipsum, quem *Primipilum* vocat, in hæc verba desinens: „ In acie versari, multorum habetur; hostem verò conficere, ac memoriam posteris relinquere, ad te pertinet, qui *arma tractas, & Musas*; „ cui respondens Platinus excusationem affert, inquiens: „ Hactenus Exercitus nostri Ductores, adversùs hostium Ducem Urbinatem, Fabios se gesserunt. Profectò nisi Trivultius esset, ociosa Castra prorsus haberemus; quas enim ab illo factas in agrum hostilem excursiones ad Senæ portas, cum nostro dumtaxat equitatu Sfortiano, ferro flammaque suburbia vastante intellexisti, veræ clarissimæque fuerunt: Equidem illis intersui cum turma, cui sum Præfectus. Hîc tu jure miraris, de re bene gesta nullum me carmen adhuc edidisse; quod accidit, quia valde me mea fefellit opinio; siquidem brevì nos ad manus cum hostibus deventuros existimabam &c. „ postmodum subdit: „ Distuli, utpote sperans, id quod etiam non despero, victoriam, pro qua vos istic vota nuncupastis, & nos illicò consecuturos, & me statim carmine celebraturum. Confecto in Italia Bello, cùm Carolus Francorum Rex in Gallias remearet, preces ad ipsum dedit, ut signa prosequi posset Joh. Jacobi Trivultii, cum Exercitu Gallico in eam Regionem proficiscentis; sed quamvis plurimùm laborasset per amicos, ac eundem etiam Trivultium, impetrare id à Rege nequivit (e).

Itaque dimissa spe bellicæ tentandæ fortunæ, ad Literas se convertit, adornavitque librum tunc manu exaratum Elegiarum, & Epigrammatum, ut illum Carolo dicaret, ac splendidum *Regii Poetæ* titulum, & præmia consequeretur; resque jam in tuto erat, adnitente præsertim Trivultii auctoritate. Sors tamen, quæ semper Platino infesta fuit, hoc etiam infortunium protulit, ut brevì Rex Carolus morti concederet; quo nuncio exanimatus refertam dolore Epistolam ad Anastasium Platum fratrem suum dedit, quam hîc præstat exscribere: „ Vidisti ne unquam mi charissime Frater hominem adversâ magis fortunâ, quàm me jactari? vel qui tam sæpe novis immeritò calamitatibus afficeretur? puto neminem. Omitto veteres ærumnas, in quibus etiam versor; unam volo recentem, etsi publicam, meam tamen ipsius tibi commemorare. Jam pridem Elegiarum mearum, Epigrammatumque Librum Carolo Francorum Regi Christianissimo dedicaram, & jam erat emittendus. Unum fructum non mediocrem ab Rege liberalissimo, interventu maximi Trivultii patroni mei perpetui, consecuturum me sperabam. Utque te non fugit, idem Trivultius, oræ Cisalpinæ Prorex, optatum mihi locum Poetæ Regii jure suo promiserat:

Ecce mihi tantum mors intercepit honorem,

„ Rege videlicet extincto. Actum est igitur de Libro meo, ne dicam de me; siquidem oleum & chartam amisi. Dices: Ejus Successori Ludovico majori virtute Regi, poteris inscribere. Non est ita, mi Frater; etenim res gestæ Divi Caroli, quæ sunt in libro meo descriptæ, minimè possunt alii convenire. Quas ob res aut erit totus immutandus, ne mendax potiùs, quàm mendosus inveniatur; aut in perpetuum occultandus; vigiliasque nostras (nisi Trivultius in eo libro multum à me cum Rege laudatus occurrat) amisimus, in quo majorem me jacturam fecisse putabo, quòd carebo nomine, cujus equidem fui semper avidior, quàm pecuniæ.

Nihilominus quadriennio post, idest anno MDII. illum edidit Typis Alexandri Minutiani, unà cum altero libro, quem *Secundum* appellavit, eò quòd Caroli, & Ludovici Galliæ Regum nomen præferret, teste Puricello (f). Nescio tamen unde hic hauserit,

(c) Epistola I. inter editas Platini Plati, Mediol. anno 1506.
(d) Epistola CXXXVI.

(e) Epistola II.
(f) Dissert. Nazar. Cap. II. fol. 14.

ferit, toleratum fuisse à Platino exilium per septem annos; eductus enim è carcere anno MCCCCLXX. spontaneam fugam è Galeatii Mariæ Principis manibus, ut jam diximus, arripuit; eo autem cæso, Mediolanum reversus est anno MCCCCLXXVII., quemadmodum ex ipsius Epistolis illo anno in hac Urbe scriptis evincitur. Profugum se quidem sæpiùs dicit, sed ob militares expeditiones, quibus varias peragrare terras cogebatur, nusquam diuturnam figens stationem. Ut verò ad illius librum redeam, illum denuo Ludovico Regi Francorum anno MDVIII. nuncupavit, omissis tamen, quæ ad Regem Carolum pertinebant, quamvis non tam nova, quàm vetera Epigrammata, & Elegias in eo collegisset. Atque hìc obiter mihi liceat adnotare, sub Ludovico Rege Mediolani Domino, Mediolanenses, dimissis chlamydatis vestibus, quibus antea induebantur, gallicis uti cœpisse; id enim indicat Platinus, scribens ad Anastasium fratrem suum (g) his verbis: „ Cùm „ ex Chlamydula quadam serica purpureaque, quæ „ nondum vetustiscere, sed inveterascere videbatur, „ eo quòd mihi brevis admodum esset & indecens, „ *ob immutatum sub Rege nostro Christianissimo vestitum*, gallicam mihi diploidem formari fecerim, „ reliquum Agneti nostræ, filiolæ tuæ suavissimæ „ duxi mittendum.

Demum post actam omnem in Aula pueritiam, in Castris verò totam adolescentiam, ut ipsemet ait (h), sedem fixit in Oppido Garlaschi non longè à Viglevano; inde enim ut plurimùm Epistolæ ipsius ad consanguineos, Doctos Viros, ac Proceres missæ leguntur. Ibidem Oratoriam Artem publicè professum esse Platinum, docet Oratio habita coram Illustrissimo Præsule, Prætore, & frequenti Auditorum corona, cùm explanare aggrederetur Salustium *de Conjuratione Catilinæ*, eaque edita est in calce ejusdem Epistolarum. Munus autem illud à Trivultio Viglevani Marchione obtinuerat; id enim profitetur Platinus in Epistola prima ad ipsum data: „ Quòd „ adhuc ab universo Populo Garlaschino color, ac„ ceptum tibi refero. „ Nec ingratus honori fuit, quem illi memoratus Populus exhibebat; siquidem cùm anno MDV. Municipium Garlaschi acerbissimo incendio conflagrasset, supplicem libellum obtulit *Sancto Senatui Regio*, ut ab Ærario Principis reficeretur, adjecta insuper immunitate vectigalium ac militum. Verùm neque illic caruit occasione mœroris; obstinatis namque febribus, aliisque morbis se conflictatum sæpiùs scribit; quocirca Michaël Fernus in præfatione ad Orationes Campani, eum recensens inter insignes Poëtas, qui seculo XV. florebant, vocat *Virum in gracili corpore, ingenio amplissimum*. Sanè quanta foret in Platini carminibus elegantia, & splendor, ex eo intelligi potest, quod de se ipso narrat scribens ad Johannem Thomam Patruum suum: „ Mihi quoque, mi Patrue, gloriari licet (exemplo Martialis, cujus Epigramma recitat,

Fertur habere meos, si vera est fama, libellos
Inter delicias pulchra Vienna suas)

„ in celeberrimo Papiæ Gymnasio res meas celebra„ ri; Nuper enim meus ibi liber Poëticus à Gymna„ siarchis judicatus est dignus, qui publicè legere„ tur, & à Bibliopolis impressus venderetur. Is igi„ tur, ut audio, certatim emitur, & à Gallis in „ Galliam defertur. Hoc ad te scribere me debere „ putavi, qui familiæ nostræ gloriam affectas. „ Meritò autem curanda erat Familiæ gloria, cùm à Nobilissima stirpe prodiisset Platinus; habuit namque Patrem, Georgium Platum Mediolanensis Civitatis Decurionem, & à consiliis Ducum, prudentiâ eloquentiâque conspicuum, Fratres verò Theodorum, & Anastasium Jurisperitorum Collegio adscriptos, quorum primus Scholas, *Platinas* nuncupatas, proprio ære in hac Urbe condidit, ut initio hujus libri jam narravimus. Bernardino item Corio, nobilitate ac Historiis suis claro, affinitate conjungebatur, quippe Platini neptem ex sorore in conjugem Corius duxerat (i). Nec caruit exterorum etiam insignium Virorum æstimatione ac præconiis. Laurentius Medices quanta voluptate afficeretur in perlegendis Poëticis ejusdem lucubrationibus, quantoque illum in pretio haberet, testatus est in Epistola ad ipsum scripta, ob acceptum ex ejus carminibus non mediocre doloris levamen, in nefaria patrata fratris sui cæde; ait enim: „ Vetus est verbum, mi Platine, *insuavem esse in luctu Musicam*; ego verò tuis perlectis versiculis, „ re ipsa reperi, nihil tam maximè ad solatium fa„ cere, quàm Musicam...... Tui ipsius auctori„ tas tanti apud me ponderis est, ut vel nefarium „ putem, Platino consolante ingemiscere. „ Baptista quoque Fulgosus, Principatu Genuensi spoliatus, cùm Lugdunum in Gallia se recepisset, enixè Platinum rogavit, ut illuc se conferret, apud ipsum non socii tantùm, sed Magistri personam acturus, suaque interim literaria Opera ejusdem subjecit examini, amicam ab ipso censuram expectans. Id constat ex quinta Platini Epistola, in qua hæc rescribit: „ Rythmos tuos elegantissimos, prooemiumque & „ libri tui perorationem diligenter excussi, simul ad„ miratus sum, in suo quodque genere disertissimum, „ pauca tamen, & ea quidem minima notavi, quò „ tibi morem gererem, qui mihi nimium tribuis, & „ ego tibi nimis obsequor. „ Tanti autem Platinum fecit Fulgosus, ut eum secum colloquentem induxerit in Libro, quem inscripsit *Anteros*, ediditque Mediolani anno MCCCCXCVI., summis eum præconiis exornans. Reliquas aliorum laudes prætereo, ne panegyricam videar texere orationem. Non abs re erit referre ejusdem Testamentum carmine conditum, quod inter Platini Epigrammata legitur; ex ipso enim discimus, vitam ab ipso cœlibem ductam, honestâque licet tenui familiâ fuisse contentum; quippe, ut ad Trivultium scribebat (l) parsimonia pro vectigali utebatur:

Non expectatâ, quæ vitam finiat, horâ,
Sum Testamenti conditor ipse mei.
Do Superis animam, telluri corpus, in arca
Argentum quod erit, funeris esto mei.
Linquo Emphyteusim Papiensem Bartholomæo
Eustachio, Insubrem Plate Camille tibi;
Quosque tuus Genitor mihi non exsolverit annos;
Ancillæ reliquam rem, famuloque meam.
De capite orta meo, divinæ Palladis instar,
Posteritas, opera quinque relinquo tibi.
Et quoniam cœlebs vixi, sine prole peribo,
Hæc mihi progenies sola superstes erit.

Eustachiæ nobilis Familiæ viro nupserat ejusdem soror; Camillus verò Platus, Anastasio, ut opinor, Fratre, cui filiolam nomine Agnetem fuisse vidimus, genitus erat. Ex quinque Operibus, quæ pro filiis se habere, ac posteritati relinquere hìc statuit Platinus, tria tantùm Ambrosiana servat Bibliotheca, nempe Librum *de Carcere* anno MCCCCLXXX:V., *Epistolas* CXLVII, *tresque Orationes* anno MDVI., *Epigrammata & Elegias* anno MDVIII. Mediolani edita. Duo alia commemorata in illius Epistolis legi, videlicet *Opusculum metricum de utriusque juris origine*; scribens enim ad Bernardinum Crispum, *Præceptorem Pompejanum* (idest Pompeji Castellionei) post laudatam ejus Eloquentiam Tullianæ proximam, subdit:

R r

(g) Epistola XXXVII.
(h) Epistola XXII.
(i) Epist. XVIII. ad Jac. Antiquarium.
(l) Epistola I.

dit : „ Opusculum meum metricum de utriusque „ Juris origine , quòd tantopere meque laudes , ago „ tibi gratias , & debeo plurimùm ; etsi non te- „ merè , suspicari queam , potiùs te qnale debeat „ opus esse, quàm quale sit ostendere voluisse : Alia „ etiam ejusmodi propediem per eundem Johannem „ Donatum (Bossium) ad te dabo ; Equidem non „ vereor , quin carminibus te meis expleam, Episto- „ lis ego tuis expleri mihi non posse videor . „ (m) *Commentariolum Catonis* , in altera Epistola (n) ad Johannem Placentinum doctissimum Sacerdotem , innuit à se elaboratum, & unâ dumtaxat ejusdem Epistolâ immortalem effectum . An verò lucem ista unquam viderint , prorsus latet .

ANNO MCCCCLXXXV.

HOc anno per Urbem nostram grassari cœpit lues teterrima, quæ ultra triennium contumaciter desæviens, centum mille Civium Mediolanensium miserrimè absumpsit , atque integras familias , Morigia referente (a), prorsus delevit . Infaustam tantæ cladis memoriam primus Typis commisit Bettinus Tricius anno MCCCCLXXXVIII., postmodum suis Annalibus eandem inseruit Bernardinus Corius , qui , ut periclitanti saluti consuleret , in paternum prædium secedens , ocii necessitatem in Literarum beneficium convertit , patriam historiam exorsus , cui absolvendæ magno non tam sudorum , quàm pecuniarum sumptu in perquirendis per Italiam veteribus monumentis , decem & octo annos impendit . Hæc omnia ipsemet narrat , annum ætatis quadragesimum tertium se tunc agere affirmans , cùm illi extremam manum imposuit . Nil mirum igitur , si in tam ferali luctu , ac domuum vastatione conticuerint Academiæ, & Gymnasia, prælaque ipsa lento admodum labore in officinis chartas excuderint , paucis per hæc tempora editis libris . Non defuere tamen docti Viri , ac Typographi , qui novo censu rem literariam augerent , immortale , in tam præsenti vitæ discrimine, sibi nomen comparaturi .

UBERTINUS CLERICUS CRESCENTINAS.

Ubertinus Clericus Crescentinas io M. T. Ciceronis familiares Epistolas Commentaria elaboraverat , eaque ad Bonacursium Pisanum imprimenda direxerat , adjectâ ad eundem Epistolâ , cujus fragmentum jam dedi, cùm Viri illius memoriam illustrarem (b). In ea profitebatur se , ut ipsi non tam efflagitanti , sed etiam calcar addenti morem gereret , rapim ac celeriter illa confIasse ; præcipuè cùm accederet auctoritas *Christophori Cambiagi*, à Mediolanensis Ducis secretis , qui , ut *Clericus* ait „ oon solùm mira „ quadam rerum prudentia , egregia probitate , & „ in invictissimum Galeatium Mariam Mediolanensium Ducem quintum spectata fide , sed ita om- „ nium bonarum artium cognitione excellebat , ut „ fidelior Secretarius , an melior Orator esset , non „ facilè judicaretur ; studia verò sua peculiari amore „ ac patrocinio fovebat . „ Hinc pater , ante annum MCCCCLXXVI. , quo sublatus est Galeatius Maria, librum bunc in publicam utilitatem fuisse à Bonacursio typis vulgatum , sed illum mihi offendere minimè licuit , adeòque usus sum altera editione , quam Johannes Angelus Scinzenzeler Mediolani curavit anno MDVII. Novas subinde curas adbibuit, ut accuratiùs pleniùsque perdifficile hoc Ciceronis opus explanaretur , aliamque dedit ad Bonacursium Epistolam , quæ præsenti anno excusa fuit , legiturque in calce, his verbis concepta : „ Habes doctissime atque „ Optime , Bone Accursi Pisane , Opus longè ma- „ jus , atqne uberius , quàm uti initio promisi , qui „ non solùm difficiliora quædam & annotatu digniora edere contentus sui , sed cùm Virorum quo- „ rundam bonorum, & doctrina præstantium exhor- „ tatione, tum verò tuis & præstantissimi doctissimi- „ que Viri , Comitis , & Ducalis Quæstoris *Johannis Francisci Turriani* efflagitationibus, ita omnes „ locos io his Ciceronis Epistolis adductus sum ut „ explanarem , ut non solum qui vel longiùs in hac „ dicendi arte provecti , & qui jam in cursu essent, „ verùm etiam omnion rudes haberent , quo tantum „ pelagus tutò ingredi auderent, & ad portum per- „ venire possent . In quo quantum laudis & benivo- „ lentiæ mihi à Viris bonis futurum confido, tantum „ invidiæ & detractionis, & maledicentiæ jam nunc „ à malivolis quibusdam esse intelligo , quos omnia „ pervertentes , officio meo detrahere audio . „ Atque hìc contra eos , qui labores snos carpebant , iovehitur , occurritque accusationibus , quas in ipsum contorqnere possent , cùm non ambitione aliqua ductus, sed desiderio promovendæ ad studia juventutis, rem multo tempore maturandam citiùs protulisset , quàm esse pro merito videbatur . Argumenta, quibus & suum nomen , & susceptæ arduæ provinciæ acceleratam ultimam manum tueri contendit , in eadem Epistola , quam integram ad calcem dabimus, commodiùs percurrere poterit Lector . Prætereundum minimè puto , primum eum fuisse , qui bunc callem dumis undique consitum, nec antea teotatum recluderet ; id enim ipsemet testatur inquiens : „ Non „ modò me invidia cariturum , verùm etiam laudem „ magnam , & gloriam assecuturum confido , cui „ quod nemo ætate nostra ex iis , qui vel doctissimi „ habiti sunt, facere ausus est, cùm bonorum, & eo- „ rundem doctorum gratia & laude, contigerit , ut „ totum Ciceronem in Epistolis familiaribus patefa- „ cerem , efficeremque , ut id pelagus à multis na- „ vigaretur , quod antea fuerat ignoratum , & intactum &c „ Porrò laborem hunc eximiè commendavit M. Ant. Sabellicus io Dialogo *de Latinæ Linguæ reparatione*, inquiens: „ Ubertinus ille Crescentinas, „ qui familiares Ciceronis Epistolas diligenti enarra- „ tione familiarissimas reddidit , non minùs meo ju- „ dicio meretur , quàm qui peregrè profecturis via- „ ticum officiosè comparet . Nulla lectio est , in „ qua teneriora ingenia faciliùs coalescant, sed mul- „ ta priùs io eo opere ignoratione rerum obscura ; „ multæ dicendi virtutes parum intellectæ . Quæ res „ in causa fuit , ut qui omnia altiùs scrutari solent, „ diu non temerè eam lectionem adierint ; at nunc „ communis facta , & in qua adolescentes , velut „ in primo studiorum limine paulisper immorati, mi- „ rum in modum proficiant .

Oratoriæ artis interpretem agebat *Ubertinus Clericus* , eoque in Officio gloriabatur, *multos se alumnos non sine magna & laude & gratia peperisse , quotidieque parere* . Papiæ primùm per septennium docuit , dein Mediolanum migravit , à Francisco Sfortia, filioque Galeatio benignissimè exceptus , quemadmodum Bonacursius Pisanus, in Epistola huic operi præfixa, scribit ad Mecœnatem suum *Johannem Franciscum Turrianum*, eximiè Ubertinum commendans. Postmodum dimisso spontè publico docendi munere, ob immutatas Mediolanensis regiminis vices, nefariè perempto Galeatio Duce, Casalem S. Evasii se recepit , ibique Literariam Palæstram aperuit , liberali sti-

(m) Epist. LXXIII.
(n) Epist. LXXXIX.

(a) Istor. Mil. lib. I. Cap. XXVII. pag. 165.
(b) Ad annum 1475.

ſtipendio ab illius Urbis Civibus, ac Domino Marchione Montisferrati donatus. Hæc refert Ubertinus in Epiſtola *ad Magnificum & ſplendidiſſimum Virum Guidonem de Sancto Georgio, Comitem de Blandrate, & primum Marchionalem Camerarium, & Conſiliarium digniſſimum*, qua eidem dicat *Commentaria* ſua *in Epiſtolas Heroidum Ovidii*. Siquidem ait, functum ſe fuiſſe interpretandi munere Papiæ ac Mediolani, honeſta ubique mercede conductum, gratiamque ac benignitatem Principum Mediolanenſium expertum. At cæſo Galeatio, pulſiſque in exilium Aſcanio, & Ludovico fratribus, necnon Roberto Sanſeverino, in quibus plurimum ſpei ac præſidii ſui collocaverat, ſatiùs duxiſſe in Montemferratum, Caſaleque ſe conferre, ſub Principis illius auſpicio, qui ſtudia laboreſque ſuos clementi patrocinio foveret. Digna ſunt, quæ huic Hiſtoriæ inſerantur, verba in calce deſcripta: „ Interpretatio Epi„ ſtolarum Heroidum Ovidii, non ad oſtentationem „ ingenii, ſed ad communem utilitatem ab *Huber*„ *tino* cognomine *Clerico*, Creſcentinati edita, im„ preſſa eſt in loco Caſalis S. Evaxii, anno Salutis „ humanæ MCCCCLXXXI. octavo Idus Septembris, „ prædicto Hubertino artem dicendi in ipſo loco „ Caſalis publicè interpretante, ſalario & ſtipe ipſius „ Civitatis, & in primis Illuſtriſſimi Excellentiſſimi„ que Gulielmi Marchionis Montisferrati, Sacri Ro„ mani Imperii Principis, Vicarii perpetui, ac Du„ calis Mediolanenſium Capitanei Generalis, bello „ paceque clariſſimi, anno ejus Marchionatus feli„ ciſſimi decimo ſeptimo, anno verò ſeptimo, ex quo „ Caſalis Oppidum, ipſius præſtantiſſimi Principis „ beneficio & munere, Civitatis nomen, Epiſcopa„ tus decus, & denique non minus morum, quàm „ ædificiorum renovationem adeptus eſt. Impreſſit „ Gulielmus de Canepa-nova, de Campanilibus de „ Sancto Salvatore, impensâ prædicti Hubertini, „ venerabiliſque & integerrimi Sacerdotis Presbyteri „ Stephani de Ulmo, de loco Seſſami, Præpoſiti „ Bubbii, & Canonici in Æde dicti S. Evexii. Si „ qui errores vel in defectu, vel in mutatione lite„ rarum fuerint, non aſcribantur Auctori, qui bre„ vì majora eſt editurus. „ Sanè illa Civitas Epiſcopali dignitate aucta eſt à Sixto IV. Summo Pontifice anno MCCCCLXXIV., ut ex Ughello conſtat, qui Apoſtolicas ejuſdem Literas recitat. Ceterùm editionem hanc in Caſalis Urbe, memorato anno peractam, eò lubentiùs retuli, quòd eam viderim à Typographicæ hiſtoriæ Scriptoribus prorſus ignoratam, tanto Caſalis S. Evaſii ſilentio, ut neque crediderint Seculo XV. præla ibidem conſtitiſſe.

Quando autem *Ubertinus Clericus* brevì majora ſe editurum hic pollicitus fuit, non abs re erit referre, quæ ipſe in prima ad Bonacurſium Piſanum Epiſtole ſcribit; poſtquam enim Commentaria in Epiſtolas familiares Ciceronis, laborum ſuorum & vigiliarum primitias vocavit, ſubjungit, ſe ubi viderit ipſius, & Chriſtophori Cambiagi viri graviſſimi judicio hæc probari, vulgaturum propediem, quæ *in primo Naſonis Metamorphoſeon*, & *in Officia Ciceronis* non negligenter conſcripſerat; deinde ad alios idoneos Auctores illuſtrandos calamum converſurum. Num verò, præter enunciatos libros typis impreſſos, promiſſa hæc nova literarie ſuppellex in lucem producta fuerit, mihi hactenus eſt incompertum. Duplex Ubertini manuſcriptum Epigramma, ut jam retulimus (c), legitur in Codice Bibliothecæ Ambroſianæ poſt octo *Sfortiadis* Libros; in iis verò Franciſcum Philelphum auctorem tam effuſa laude commendat, ut ipſemet, licèt gloriæ avidiſſimus, moderationem ſuadere debuerit hoc Carmine, ibidem exarato:

Hubertine meos laudibus efferens
Verſus, & numeris ſcripta reconditis,
Illud conſequeris, quòd mihi funditus
Cordis vim reſeras tui.
Verùm, dum nimis hunc diligis, uberem
Qui tantam ingenii luxuriem tui
Et mores probat, hujus inde modeſtiam
Cura parciùs efferas.
Livor ſumma petit, nemo protervius
Terſitem ſtuduit vincere Nevium,
Nemo nec Bavium carminis enſibus
Certat fundere ſordidum.
Quare judicio præferimus tuo,
Qua me proſequeris vim nimiam boni
Erga nos animi, qui facit ut mihi
Sis jucundior admodum.

Platinus quoque Platus, eidem amore conjunctiſſimus fuit, dumque illius opus in Epiſtolas familiares Ciceronis Mediolani ederetur, Epigramma in Ubertini laudem ad Octavianum Vicomercatum dedit (d), quod ita incipit:

Ingeniis antiqua ſuis ne Secula tantùm
Illuſtrata putes, inclyta noſtra vide.
Ex Hubertino Creſcentinate latinis
Utile manavit, quod modo prompſit opus, &c.

Imò neque hoc contentus, Ampliſſimos Senatus Mediolanenſis Patres hortatus eſt, ut Oratoriæ artis Magiſterio inſignem hunc Rhetorem præficerent:

Noſtra (quod invidiam citra dicatur) abundat
Urbs opibus magnis, egregiiſque Viris.
Sed ſtudia, accedat ſi Rhetor, ut ipſa requirit,
Hubertinus, erunt uberiora Patres.

Inter Codices manuſcriptos Bibliothecæ Ambroſianæ, deſcriptam reperi *Orationem*, habitam ab Ubertino Clerico Creſcentinate *in laudem Illuſtriſſimi quondam Domini Franciſci Sfortiæ*, Ducis Mediolani. Eam recitavit in ampliſſimo Conventu Senatus Mediolanenſis, Magiſtratuum, ac Nobilium, cùm annua memoria recurreret acerbæ mortis, qua ſplendidiſſimum illud Sfortianæ Familiæ lumen defecit. Piam hanc celebritatem quotannis renovandam induxerant tum Dux Galeatius Maria filius, tum Urbis noſtræ clavo regendo delecti Optimates, ut videlicet talis tantique Principis annua parentalia, non ſolùm ſacris religioſiſque ex Chriſtiana inſtitutione cæremoniis, precibuſque, ſed etiam oratorio laudum vectigali abſolverentur. *Æquum enim erat*, inquit Creſcentinus, ut qui rebus præclariſſimè geſtis immortalem conſecutus fuerat gloriam, nulla quoque ætate laudari deſineret. Compta eſt & erudita hæc Oratio, qua Ubertinus non tam Franciſci Patris, quàm Galeatii Mariæ primogeniti virtutes exornat, hæc ſubdens in fine: „ qui tanto conſilio, tanta gravitate, tanta conſtan„ tia, tanta denique juſtitia, & ſe, & imperium „ à patre relictum gerit & tuetur, ut non tam op„ tandus nobis ſit Franciſcus Sfortia, qui cum ſum„ ma gloria naturæ *jamdiu* ſatisfecit, quàm perpe„ tuò memorandus, quòd & talis fuit, & talem no„ bis Principem genuit. „ Hinc verò tempus eruimus, quo Ubertinus in hiſce annuis inferiis, Franciſco celebratis peroravit; cùm enim illum *jamdiu* extinctum aſſerat, vivoque Principi Galeatio laudem contexat, palam fit, proximè ad annum MCCCCLXXVI., qui poſtremus fuit infelici huic Duci, funebrem Patris laudationem fuiſſe ab Ubertino Clerico pronunciatam.

ANNO

(c) Ad Annum 1476.

(d) Inter Plati Epigramm. pag. 16.

ANNO MCCCCLXXXVI.

ALEXANDER MINUTIANUS.

Licèt etiam hoc anno, multa Civium strage, ut Corius refert (a), pestis per Urbem nostram sævissimè debaccharetur, ociari præla minimè passi sunt insignes doctrinâ Viri. Primus in Literariam arenam descendit *Alexander Minutianus*, vindicaturus Horatii Flacci gloriam, plurimùm deformatam ab insulso quodam Interprete, qui superiore anno illius Opera Mediolani edenda, atque illustranda susceperat. Rem totam narrat ipse in Epistola *ad Magnificum Virum Bartholomæum Calchum, Ducalium Secretorum Magistrum*, cui opus suum dicat, inquiens, se quæsitum à Stephano Cremonensi, qui ob singularem prudentiam, virtutesque eximias, carus, & contubernalis Calchi erat, ut manus novæ editioni Horatii Operum admoveret, cui recentissimis in eundem interpretationibus temerarius, & sacrilegus cujusdam conatus majestatem adeò abstulerat, ut brevì totus contabuisset Horatius; nec recusare hoc onus potuisse, victum potiùs negandi verecundiâ, quàm quòd id præstare se posse confideret. Transit subinde ad texendas laudes Calcho, quas alibi jam retulimus, cùm de docto illo Mediolanensium Studiorum Mecœnate incidit sermo. Itaque provinciam hanc aggressus, nobiliori cultu adornatum Flaccum vulgavit, sed tacito illius nomine, cui temeritatis, & sacrilegii notam proximè relatam infigit; neque mihi rescire id licuit, cùm præteriti anni editionem non viderim, eamque tantùm indicatam à Maittaire ad eundem annum repererim, adjecto in calce nomine *Augustini Mariæ Conagi*, cujus impensis peracta fuit; an verò præter impensas, infelices etiam interpretationes addiderit, quas acri adeò censura Stephanus Cremonensis, & Minutianus confixere, prorsus me latet. Alios quidem *Conagos*, *Gabrielem* nempe, ac *Lucinum*, in excusis Mediolani Seculo XV. codicibus, memoratos vidi, cùm primus pecuniam erogaverit ad imprimendos *Ovidii Fastorum* Libros anno MCCCCLXXXIX., & additamenta ad *Nonnium Marcellum* anno MD., alter Epigrammata condiderit in laudem Grammaticæ *Perotti Sypontini* anno MCCCCLXXXIII., & Musicæ *Franchini Gafuri* anno MCCCCXCVI.; *Augustinum* hunc ista solùm editione notum inveni.

STEPHANUS CREMONENSIS.

Stephanum Cremonensem Calcho acceptissimum, quem memorabat Minutianus, non alium esse crediderim, quàm *Stephanum Nigrum*, qui Mediolanum delatus, insigni doctrinæ famâ per hæc tempora clarescere apud nos cœpit. Græcam præcipuè linguam optimè calluit, Institutore usus Demetrio Calchondyla, cui etiam familiarissimus fuit. Quocirca cùm Præceptor ille suus rarum illud ac pretiosum opus, *Græcum* nempe *Lexicon Suidæ* in lucem educeret, Mediolanensibus typis impressum, Stephanus Niger Dialogum græcè scriptum eidem præfixit, in quo Bibliopolam, cum Juvene studii amante colloquentem inducit, illius libri utilitatem exponens, stipemque *trium aureorum* ad eum ex officina redimendum constituens. Demetrio Præceptore è vivis erepto, publicam ipse Cathedram in hac Urbe ad instituendam græco idiomate Juventutem affectavit, rogavitque sæpiùs *Johannem Franciscum Marlianum* Mediolanensis Senatus Præsidem, ut eâ donaretur, sed frustra; non quòd Candidati idonei, atque ipso meliores tunc forent, qui in ea gerenda provincia palmam eidem præripere possent, sed quia Marlianus, Basilio, Demetrii Calchondylæ filio, cùm Mediolanum rediisset, id munus conferre meditabatur. Scripsit igitur ad Marlianum Niger, se audivisse, Basilium, beneficio Johannis Lascaris, à quo unicè diligebatur, Romæ publicè profiteri, esseque Summo Pontifici, ob Patris memoriam, oppidò quàm acceptum, nec inde Mediolanum ampliùs reversurum; quocirca voti tandem sui compos est factus, annuo insuper stipendio statuto, quod se debere ait Illustrissimo Viro Antonio Prato, utriusque Galliæ Magno Cancellario, in Libro *de nimia Obsoniorum appetentia* eidem dicato, & impresso Mediolani, cum aliis nonnullis ejusdem Operibus, per Johannem de Castelliono, anno MDXXI.

Oratoriam quoque artem Mediolani publicè docuit, Mediolanensi Duce (Maximiliano fortasse Sfortia) id honoris largiente, ut ipse Niger testatur in calce Præfationis ad T. Livium, quem Auditoribus suis interpretandum susceperat, his verbis: „ Huic „ meæ orationi finem imponam, si tamen priùs etiam „ inclyto Duci nostro, qui honestissimum hunc locum nobis designaverit, & vobis, qui summa attentione me dicentem audiveritis, gratias egero „ immortales, quorum alteri quidem *de laudibus ipsius composita, atque in lucem edita oratione*; alteris verò, idest vobis, assiduo labore, multisque vigiliis, modò nostrâ operâ uti non dedignemini, „ satis pro viribus facere conabimur. Nam sive „ græcè tantùm quispiam, sive latinè, seu in utraque literatura voluerit erudiri, dabimus equidem „ operam, ut brevì aut in alterutra, aut in utraque plurimùm proficiat; cùm deinceps utriusque „ linguæ probatissimos, ac præstantissimos simus Auctores publicè interpretaturi. „ Plures ingenii sui fœtus in lucem edidit, quos recenset Franciscus Arisius in sua *Cremona Literata* (b), inter quos adnumeratam minimè legi geminam lucubrationem, cujus idem Niger mentionem agit, *Orationem* videlicet *de laudibus Ducis Mediolanensis*, in Præfatione proximè indicata, & *Commentariolum in Hermogenem*, quem in fine Libri *de nimia Obsoniorum appetentia*, se paulò post vulgaturum ait, inscribendum nomini Antonii Prati, subjungens: „ quod profectò „ jamdudum fecissemus, ni maxima vis morbi, quo „ superiore anno laboravimus, nostrum remoratum „ esset desiderium. „ Præstat hìc tantùm referre nomina Procerum, quos operum suorum Mecœnates adhibuit, quique ab Arisio minimè indicantur, cùm tamen Literariæ historiæ pars hæc sit, non spernenda. Itaque inscripsit *Icones Philostrati* è græco translatas *Johanni Grolierio* Lugdunensi, Christianissimi Francorum Regis à Secretis, ac Insubrum Quæstori primario; *Commentariolum in aurea Pitagoræ carmina Lazaro & Georgio de Selva*, amplissimi Senatus Mediolanensis Præsidis filiis; *Quinque Chrias*, quas filias suas appellat, Ancillasque *Præfationes tres in Homerum, Pindarum, & Livium*, habitas in publico Mediolani gymnasio, *Antonio & Gulielmo* filiis Magni Cancellarii Antonii Prati; & *Musonium de Principe optimo*, necnon *Isocratis Orationem de Regis muneribus*, utriusque Literaturæ peritissimo Viro *Galeatio Vicecomiti*. Franciscus Arisius in commendationem tam docti Viri adnotandum censuit, tamquam præclari ingenii indicium, iniisse illum cum Alciato nostro amicam necessitudinem, inquiens: *Inter præcipuos Amicos habuit magnum Juris, ac omnis eruditionis Oraculum, Andream Alciatum, à quo crebrò illustribus Carminibus commendatur*.

Ste-

(a) Ad hunc annum.

(b) Tom. I. fol. 396.

Stephani hujus nomen quamplures illius ævi Poëtæ celebravere, eorumque carmina impressa leguntur inter edita ejusdem opera; unum addo Platini Plati, qui nomen impositurus edendis in lucem Elegiis, & Epigrammatis suis, veteribus, novisque, hæc ad Nigrum scribit (c):

Unum redde precor duo nostra vocabula græcum,
O cui se totam Pallas, amice, dedit.
Seminovum carmen baptiza, semivetusque,
Nomen erit libro, quod dabis ipse meo;

& sanè librum illum evulgavit, indito nomine *Palæoneos*. Memorat cum laude *Stephanum Nigrum* Michaël Maittaire, inquiens (d): „ Hic Niger est „ ex Casali Majore Cremonensis agri, cujus Dialo„ gum habemus eruditissimum, *editum* Mediolani „ MDXVII., ubi comperimus, ipsum consuevisse „ quatuor Viros, quam sæpissimè sua Oratione ce„ lebrare, quos, inter utriusque literaturæ peritissi„ mos, Principatum facilè obtinere ingenuè fatebatur, „ *Demetrium* scilicet *Calchondylam*, Præceptorem „ suum, qui (ut ipse ait) jamdiu in hac nostra in„ clyta Civitate, publico conductus stipendio græ„ cas docet literas: *Johannem Lascarum*, qui nunc „ Venetiis honorificentissimè regium agit Legatum: „ *Marcum Musurum* Cretem, qui Patavii publicè „ profitetur: *Aldum Romanum*, cujus opera ac stu„ dio Respublica Literaria plurimùm adaucta est.

Inter Mediolanenses Scriptores eundem enumerat Picinellus (e), sed nullo adducto documento, quo patria Mediolanum ipsi vindicetur. Si rectè interpretari mihi contigit cognomen *Stephani* à Minutiano enunciati, *Cremonensi* Urbi concedendum esse doctum hunc Virum, coævi ejusdem Minutiani testimonium evincit; quamvis ne Interprete quidem opus est, si, teste Arisio, ipse Niger *Cremonensem* se inscripsit in Epigrammate ante *Introductorium Anatomicum* Jacobi Berengarii de Carpio, impressum Bononiæ anno MDXXIII. Quicumque tamen locus Nigrum nascentem exceperit, infelix certè fuit exitus vitæ. Siquidem concussâ bellicis Germani, Gallicique exercitus tumultibus Insubrum Regione, fraudatus primùm annuo stipendio, dein rei familiaris inopiâ pressus, in lacrymis & sordibus miserrimè defecit, ut Pierii Valeriani (f) verbis Arisius idem enarrat.

FRANCISCUS PUTEOLANUS.

Franciscus Puteolanus iterum hoc anno Zarotti prælo submisit *Commentaria* Johannis Simonettæ *de Vita & rebus gestis Francisci I. Sfortiæ* Ducis Mediolani, auspiciis & jussu Illustrissimi Ludovici Sfortiæ, ut in calce adnotatur. Præcedit eadem Oratio, seu Panegyrica Epistola, quæ primam editionem ornabat, quæque instar Oraculi fuit, cùm brevi diffundendum in finitimas exterasque regiones hoc opus, nomenque ubique celebrandum Genitoris simul, ac Filii, polliceretur. Sanè ad inopiam redacta fuisse exemplaria, ac nondum satis expletum eruditorum hominum desiderium egregiæ hujus historiæ perlegendæ, nova ista impressiu testatur, iniquo adeò tempore furentis pestis, multisque ob libri molem curis parata. Quanta eloquentiæ ubertate affluat, quamque explicet laudum pompam erga Sfortianos hos Principes Oratio prædicta, vix attigi ad annum MCCCCLXXX.; proinde verò locus hic foret prodendi vim eam ingenii, quam ostentare visus est Puteolanus, veterum Oratorum, Cæsares suos commendantium imitatione; sed ne historiæ avidum, Rhetoricis hisce flosculis Lectorem detineam, ad extremas paginas, in quibus integra recudetur, si percurrere libeat, illum remitto. Plora in Prodromo de *Ludovici Mariæ* erga literas patrocinio & amore; non secus ac de *Puteolano* ad annum MCCCCLXXXII. abundè scripsi, quo circa hinc calamum retraho.

ROBERTUS DE LITIO.

Inserere huic historiæ mens mea non erat *Quadragesimale Roberti de Litio*, hoc eodem anno Zarotti torcularibus impressum; sed cùm opus ipsum sæpibs recusum, notum sit magis, quàm Auctoris cognomen ac dignitas, isque aliquando Mediolani moratus fuerit Pontificius Orator, illum silentio prorsus involvere incongruum duxi. *Dominicus de Angelis*, ineunte currenti seculo, Neapolitanis typis ejus vitam ediderat; egregium inde laborem suscipiens, Salentinorum doctrinâ insignium Literaria Opera, & res gestas è tenebris eruendi, à Roberto exordium cepit. Relata hæc omnia in compendium leguntur in Ephemeride Literatorum Veneta (g), atque inde comperimus, Auctorem hunc in lucem editum fuisse anno MCCCCXXV. Aletii, Urbe præcipua Neapolitani Regni in Japigia, ex *Caracciola* nobilissima stirpe, *Leonis & Brundusii* appellata. Seraphicum postea Ordinem amplexus, Evangelicæ per Italiam prædicationi totus inhæsit, tanta celebritate famæ ob sacræ vim eloquentiæ, fructumque animarum, ut *alter Paulus* passim nuncuparetur, incisâ etiam in tumulo tam gloriosæ appellationis memoriâ, ut infra videbimus. Delectus postmodum fuit à Calixto III. Summo Pontifice ad Franciscum Sfortiam Insubrum Ducem, & Ludovicum Marchionem Montisferrati Legatus, ut in eorum Regionibus subsidia, quæ *Decimas* vocant, pro bello contra Infideles gerendo colligeret. Qua in re felicissimè confecta, dignum eundem peculiari commendatione censuit Calixtus, adeòque ad illum laude refertas Breves Literas dedit, quas in Annales suos intulit Lucas Wadingus (h). Is etiam refert, cùm Mediolanum profectus fuisset Robertus, ob celebranda Generalia Ordinis sui Comitia, summâ apud Franciscum Sfortiam *propter Concionum excellentiam*, gratiâ floruisse (i). Ad Aquinatem Insulam à Sixto IV. promotus, neque dignitatis altiori gradu, neque solicitudine pastoralium curarum, à suscepto munere disseminandi Verbum Dei unquam dimoveri se passus fuit, in eodem per annos quinquaginta usque ad mortem constantissimè perseverans, quemadmodum adnotatur in funebri Elogio, seu Tetrastico, quod sepulcro illius inscriptum recitant Ughellus (l), & Wadingus (m). Uterque ait conditum fuisse hoc Epitaphium ab *Hermolao Barbaro* Viro doctissimo; sed prorsus citra verum, cùm anno præcedente Roberti obitum, is è vivis excesserit. Defunctus autem est Robertus anno MCCCCXCV. in S. Francisci Cœnobio patriæ suæ Lyciensis, ad cujus Ecclesiam, Episcopali auctoritate regendam, designatus fuerat à Sixto IV., quamvis ejus obtinendæ spem eidem præciderit festina mors Summi Pontificis. Magistratus ejusdem Urbis optimo Civi suo marmoreum tumulum extruendum curavit, in cujus fronte sequens distichon insculptum voluit:

Ille Robertus hic est, Christi, quo Præsule, Vatum
Nemo post Paulum clarior Orbe fuit.

Ignota extitit ætas, & cognatio hujus Antistitis Carolo Josepho Imbonato, qui in quinto Bibliothecæ Rabbinicæ Volumine *Robertum de Lycio* confudit

(c) Pag. 8.
(d) Annal. Typogr. Tom. I. pag. 258.
(e) Athen. Mediol.
(f) De Infel. Literat. lib. II.
(g) Tom. XIII. pag. 263.

(h) Tom. XIII. Editionis postremæ Romanæ fol. 11.
(i) Ibid. fol. 30.
(l) Tom. I. Italiæ Sacræ in Episc. Aquens.
(m) Tom. XV. fol. 117.

cum *Roberto Leccestrio* Anglo, jam à feculo ferme & dimidio ante illum demortuo (n). Aliorum errores de hoc Auctore fugillat relata Veneta Literatorum Ephemeris. Ejusdem Operum Catalogum contexuit in illius Vita Dominicus de Angelis, quæ tamen, ut plurimùm, in re concionatoria verfantur. Per octo Quadragesimas se divina eloquia Neapoli effudisse in populum facro è fuggestu, Rege jubente, narrat idem Robertus in Epistola nuncupatoria ad Alphonsum Ducem Calabriæ, Ferdinandi Regis primogenitum, quam præmisit Libro inscripto *Speculum Fidei*. Sane *Quadragesimale* hoc anno editum Mediolani, compactum fuit instante ipso Rege Ferdinando, cui etiam illud Auctor dicavit; an autem idem sit cum altero, superiore anno Venetiis impresso, ac relato in Ephemeride memorata, compertum non habeo, cùm editionem Venetam minimè inspexerim. Res ab illo gestas, multa cum laude, in Epitomen redegit Wadingus ad annum MCCCCXCV. qui tamen excitatas à Roberto in Ordine suo turbas, sparsim in aliis Annalium voluminibus dolet, narrans postmodum, præclaro religiosæ demissionis exemplo, eas demum quievisse.

ANNO MCCCCLXXXVII.

JOHANNES PETRUS NOVARIENSIS.

NEminem ferme hic annus exhibet ex doctis Mediolani degentibus Viris, qui nova fruge aut sua, aut aliena, literariam auxerit messem. Solummodo memoratum in editis Codicibus vidi *Johannem Petrum Novariensem*, quin tamen illius cognomen deprehendi possit; cùm neque alicubi designetur, neque in Musæo Novariensi Lazari Augustini Cottæ quisquam occurrat, qui cum ea ætate componi valeat, atque unus tantùm ibidem recenseatur hoc nomine, doctrinæque famâ apud nos clarus, nempe *Johannes Petrus Gallaratus*, è patricia Novariensi gente progenitus, qui ad erudiendam juventutem in publico Mediolani gymnasio, per decem annos Eloquentiæ Institutor, revocatus in patriam fuit, ut in novo Canobiano Lycæo humaniora studia profiteretur; sed is per integrum seculum ab his temporibus distat, dignus nihilominus, utpote de literia nostris benemeritus, ac vulgatis facundiæ suæ monumentis conspicuus, in grati animi testimonium, saltem hîc obiter memorari. Itaque, quicumque tandem is fuerit, ejusdem diligentiæ debemus, quod *Pii II. Epistolæ* sedulis curis recognitæ è prælis nostris castigatiores emerserint.

Breviarium quoque *Ambrosianum* hoc anno recusum fuit, illudque fervat elegantissimè in pergamena impressum Metropolitana Collegii Ordinariorum Bibliotheca. Meretur illud hîc adnotari, cùm inde dignoscamus, sua ad res sacras edendas præla constitisse in Ecclesiasticis domiciliis, quod utinam nostra etiam ætate renovaretur; diligentiùs enim, atque nobiliùs elaborati prodirent, divinis recitandis precibus ac celebrandis mysteriis, dispositi libri. Extat in ejusdem calce hæc memoria, typis nempe id vulgatum fuisse *in Canonica S. Ambrosii, labore, cura, & dispendio Zentolini de Mayno, Ecclesiæ Majoris Mediolani Presbytero, & Cardinali nuncupato, & Divi Ambrosii Ecclesiæ Mediolani Canonico, ac Bruzani Præposito*. Cardinalium titulus longo etiam post tempore apud Canonicos Ordinarios Metropolitanæ nostræ Basilicæ perduravit, non secus ac multiplex in dissitis Ecclesiis Beneficiorum possessio, cujus quamplura exempla proferre possem ex antiquissimo Archivo insignis Collegii Canonicorum S. Georgii, appellati in Palatio, præter ea, quæ alibi jam adduxi (a). Mos autem iste invaluit, præcipuè penès Canonicos Ordinarios Mediolanensis Ecclesiæ, donec salutari decreto Sacrosancti Tridentini Concilii prorsus abrogatus est, ac deletus.

Ceteros probatorum Auctorum libros, quos ad subsidium Eloquentiæ, Jurisprudentiæ, ac Medicinæ, seu publicæ utilitatis, seu privati etiam lucri amore Typographi ipsi, currente hoc anno, spontè edidere, suo loco enumerabimus.

(n) Fol. 318.

Interim ne vacuum omnino literaria eruditione hunc annum dimittam, proferre lubet hoc loco vetustam Chartam, qua implexus adhuc in re historica nodus facilè solvitur. Eam servat prædives veterum documentorum Archivum, super memoratum, Sancti Georgii in Palatio, cui in ordinem redigendo sedulam curam impendit Joseph Maria Saxius, ejusdem Ecclesiæ Canonicus, & Fratris mei filius. Apographa quidem est, sed seculo XI. scripta, ut ex Tabellione, & testibus, qui illo ævo, in aliis pergamenis contractuum tabulis, subscripti occurrunt, evincitur. Continet illa commutationem quandam prædiorum inter *Adelgrausum Episcopum Laudensem*, & *Richardum Decumanum Presbyterum S. Mediolanensis Ecclesiæ, officialem Ecclesiæ S. Georgii*; eorumque temporum consueto more, ab Ottonis I. Imperatoris, ejusque filii annis exorditur, his verbis: *In Christi nomine. Otto Dei gratia Imperator Augustus, anno Imperii ejus nono, & item Otto Imperator filio ejus, anno Imperii ejus tertio, octavo Kal. Februarias, Indictione tertia decima*, quæ annum designat DCCCCLXX.

Scriptorum omnium testimonio constat, Ottonem I. augustâ Imperii coronâ donatum fuisse Romæ à Johanne XII. Summo Pontifice, anno DCCCCLXII. sed quo mense, aut die peracta sit ea celebritas, nemo adnotavit. Pagius ex Diplomate ab Ottone dato in Ecclesiæ Romanæ favorem, sub die tertia decima mensis Februarii ejusdem anni, nihil aliud statuit, nisi ante diem XIII. mensis prædicti, ab illo Imperatore acceptam coronam. Clariorem his tenebris lucem affundit pergamena hæc nostra, quæ Indictione XIII., ut dicebam, signans annum DCCCCLXX. nonum Imperii Ottonis annum numerat, *octavo Kal. Februarias*, idest die XXV. Januarii; jam ergo ante illum diem solemni inauguratione renunciatus fuerat Imperator. Hinc verò si historias cum hac Charta componamus, planè compertum erit, circa medium Januarii susceptam Romæ fuisse ab Ottone I. Imperii coronam. Siquidem, cùm Natalitium Domini Festum diem Papiæ degens celebraverit; inde autem Romam profectus, universum secum exercitum duxerit, plures dies tum itineri peragendo, tum parandæ in Alma Urbe celebritati, absumi debuere, adeò ut citiùs illam contigisse minimè sit credendum.

Lumen alterum historicum eadem Charta suppeditat, nempe Laudensem Episcopum *Adelgrausum*, quem prorsus ignoravit Ughellus; in ea enim temporum caligine, vix unum expiscatus est Ecclesiæ illius Antistitem ab anno DCCCCXXIV. ad annum DCCCCLXXII. *Oggerium* nomine, cujus etiam genus, patriam, acta, & tempus initæ, dimissæque Sedis omnino silet, inopiâ documentorum.

Memorantur in hac Charta *Juges*, quorum frequens mentio per eam ætatem in Documentis occurrit. Ducangius hanc vocem, ejusque exempla, è publicis

(a) Differt. Histor. ad vindicandam veritatem Cap. XVII.

blicis tabulis desumpta refert, sed quam terræ amplitudinem complectetentur, prorsus iotactum dimittit. Mihi ex altera ejusdem Archivi Charta deprehendere contigit, quæ agrorum portio apud nos significari eo nomine consuevisset; enunciatis enim mensuria, quas *Perticas* vocant, *Jugium* inde pro flueotium numerus in calce statuitur; initis autem calculis manifestom fit, singulos *Juges* è duodecim *Perticis* fuisse conflatos. Et sanè, *Perticæ*, quæ in hoc etiam Documeoto passim enumeratæ, *Juges* superant, ad decimum numerum pertingunt, sed undecimum excedere nunquam leguntur. Sed jam Chartam proferamus:

„ IN Christi nomine. Otto Dei gratia Imperator Augustus, anno Imperii ejus nono; & item Otto Imperator filio ejus anno Imperii ejus tertio, octavo Kal. Februarias, Indictione tertiadecima. Commutatio bone fidei noscitur esse contractus, ut vice emptionis obtineat firmitatem eodemque nexu obligat contrahentes. Placuit itaque, & bona convenit voluntate inter Domnos Aldegrausus Sancte Laudensis Ecclesie Episcopus, nec non & Richardus Presbiter de inter Decumanos Sancte Mediolanensis Ecclesie Offitiale Ecclesie Sancti Georgii, & filius quondam Boniperti, ot in Dei nomine debeat dare, sicut & à presenti dedit is ipse Domnus Aldegrausus Episcopus eidem Richardo Presbitero in causa commutationis presenti de soo jure habendum, idest rebus territoriis illis iu ...s Episcopati Sancte Laudensis Ecclesie, quibus esse videntur in vico & fundo Rossiate, qood sunt rebus ipsis sediminas tres, Camporas triginta & septem, pratas tres, silva roborea & stallarea, seu cerreto cum area, ubi estaot, petia una: Suprascripto sedimen cum Capella habente, consecrata in honore Sanctorum Nazarii & Celsi, & Sancti Vedastri, seu Sancti Martioi, cum casis, & puteo, adque broilio, seu prato, & campo, omnia in simul tenente, est per mensuram sedimen ipsum, & broilo cum prato, & campo insimul cum incisas suas jugies legiptimas decem ...... Jugalis quinque. Coheret ei in circuitu da doas partes vias, da tertia Andrei: Secundo Sedimen ibi prope tantum una ex ipsas vias, iotermedium est Calas superhabeote, & vinea cum area, ubi estar seu campo, omnia insimul tenente. Coheret ei da duas partes vias: est sedimen ipsum, & area ex ipsa vioea, & eodem campo insimul per mensura justa jugies legiptimas tres, & perticas jugales quinque. In tertio Sedimen cum Casina super habente; est ibi prope & campo uno, qui vocatur Badalauco, ibi se tenente: coheret in circuitu da duas partes vias. Est Sedimen ipsum cum eodem campo insimul tenente per mensoram justa jugies legiptimas sex. Secunda vinea dicitur à Prado Adelberga; est area ejus per meosuram justa perticas jugalis quadtuor, & tabulas decem octo: est ei da meridie, & sera Andrei. Tertia vioea dicitur à Selesto; est area ei per mensura perticas jugales septem: est ei da meridie Sancti Ambrosii. Quarto campo ibi se tenente, & dicitur similiter Selesto: coheret ei da duas partes vias; est Campua ipse per mensura justa jugies legiptimas octo, & perticas quadtuor, & tabulas octo. Quinto, campo dicitur Antredelli, est perticas jugalia sex: est ei da mane de Monasterio, quod dicitur Aurone. Sexto ibi ---- jugia legiptima una. Septimo ibi loco est ei da una parte via, est per mensura justa perticas jugales decem. Octavo dicitur à Limidi: est jugies quinque, & perticas legiptimas octo cum tabulis duodecim; est ei da meridie ipsius Monasterio. Nono; Campo ibi se tenente, est jugies quadtuor, & perticas jugales ------: coheret ei da mane ipsius Monasterii. Decimo dicitur à Tareineto, est juges duas, & pertica jugalis una: coheret ei da maoe Sancti Ambrosii. Uodecimo ibi loco est jugia legiptima una; est ei da mane via. Duodecimo, Campo cum ex parte Castaneto, dicitur in Levanico: est per mensura justa insimul jugies undecim, & perticas ------, tabulas quindecim: coheret ei in circuitu da maoe & sera vias. In tertiodecimo Campo, quod est runcus ibi in Levanico, est perticas jugalis novem, & tabulas quadtuor: est ei da tres partes ejusdem Monasterii. Quartodecimo dicitor à Cerreto; est per mensura justa jugies legiptimas ------ novem, da montes ipsius Monasterii. Quintodecimo dicitur in Bulli; est jugias duas, & perticaa jugalea decem cum tabulis quadtuor; est ei da mane parte via. Sexiodecimo, ibi est jugia una; est ei da una parte via, de alias Sancti Ambrosii. Septimodecimo ibi tenente est jugia una ------ Octavodecimo dicitur à Cerreto; est ei da una parte via: est per mensura jugia una. Nonodecimo, Campo, dicitur à Silvugha; coheret ei da mane via; est per mensura justa jugias legiptimas tres. Vigesimo, Campo ibi loco; coheret ei da mane via, est per mensura jugia una, & pertica una, cum tabulis quindecim. Vigesimoprimo, Campo, dicitur similiter Silvugha; coheret ei da duas partes ejusdem Monasterii, est perticas jugales septem, & tabulas duodecim. Vigesimosecundo ibi, est perticas jugales sex, & tabulas duodecim: coheret ei da meridie Sancti Ambrosii. Vigesimotertio dicitur à Ceregalioli ------ mensura perticas jugales quinque, & tabulas septem: coheret ei da duas partes Sancti Ambrosii. Vigesimoquarto dicitur à Silvugla: coheret ei da duas partes Sancti Ambrosii; est cum incisa jugies quadtuor cum perticis octo, & tabulis decem & septem. Vigesimoquinto dicitur à Castanea triarola; est ei da uoa parte via: est per mensura jugia una, & perticas jugales quadtoor. Vigesimosexto dicitur in Campo Sancti Petri; coheret da una parte via: est jugia una, & perticas jugales quadtuor. Vigesimoseptimo dicitur à Morgola; est jugia ona, & perticas jugales novem, cum tabulis duodecim: est ei da una parte ejusdem Monasterii. Vigesimooctavo ibi da una parte Sancti Ambrosii; est perticas quinque, & tabulas decem. Vigesimonono ibi loco est perticas septem, & tabulas duodecim, da ona parte ejusdem Monasterii. Trigesimo, Campo, dicitur à Morgula; est per mensuram jugies legiptimas octo, & perticas jugales quinque; est ei da una parte via. Trigesimoprimo. Campo, dicitur à Talvuro, est jugies duas; coheret ei da duas partes vias. Trigesimosecundo ------ jugales septem, & tabulas duodecim; est ei da una parte Morgula. Trigesimotertio ibi à Talvurn; est ei da una parte Morgula; est per menlura jugies legiptimas octo, pertica una, cum tabulis octo. Trigesimoquarto, Campo, ibi à Morgula, da ona -------- Morgula, est per mensura jugia una. Trigesimoquinto ibi da parte Petri, est perticas jugales tres. Trigesimosexto, ibi, -------- est jugias duas, da una parte Sancti Ambrosii. Trigesimoseptimo verò Campo cum Runco, & buscalia insimul tenente se cum suprascripta Silva roborea: coheret ei da duas partes Sancti Ambrosii; est insimul jugies legiptimas undecim. Secundo, & tertio Prata dicitur Casubio, & Prato cluso; sunt per mensura justa insimul jugies legiptimas duas, & perticas jugales duas. Suprascripta Silva roborea & stallarea cum suprascripto avitaio: coheret ei in circuitu da mane prato & Silva Sancti Ambrosii; da meridie similiter S. Ambrosii, da sera Rio Calendone, & est area ejus per mensura justa iosimul jugies octuaginta.

„ Unde ad vicem recepit ipse Domnus Adelgrausus Episcopus ab eodem Richardo Presbitero a parte ejusdem Sancte Laudensis Ecclesie similiter iu causa commutationis noioine presenti ad habendum

„ bendum ; hoc sunt casis , & Castrum , seu Capella
„ una edificata & consecrata in honore Sancti Bas-
„ siani , & rebus territoriis illis , adque Molendinum
„ unum in Fluvio Lambro , omnia juris ejusdem Ri-
„ chardo Presbitero , quod habere visus est in locis ,
„ & fundis Bargari , Grisinello , Gudi , & Villasca ,
„ quod omnia simul tenente esse videntur in Comi-
„ tatu Laudense justa eodem Fluvio Lambro , quod
„ sunt casis & rebus ipsis inter ipsum Castrum , &
„ area , ubi ipsa Capella estat , que & in ipso Loco
„ Bargari , & Sediminas ipsius Loci foris ipso Ca-
„ stro cum Prato , & Molendinum - - - - - - tenente
„ per mensura justa jugies legiptimas quinque de
„ terris arabilis , tam in ipso loco & fundo Bargari ,
„ quàm & in prædictis locis & fundis Grisinello ,
„ Gudi , & Villasca ; & sunt per mensura justa ju-
„ gies octuaginta : de runcoras jugies legiptimas
„ quindecim : de Prais & Insolis cum Lacis , sunt
„ per mensura justa jngies legiptimas sexaginta . De
„ Silvis Castaneis sunt areis earum per mensuram
„ justa jugies legiptimas viginti ; seu , & de vineis
„ sunt areis earum jugies legiptimas quinque , atque
„ de silvis roboreis & itallareis , seu buscalis & ger-
„ bis sunt areis earum insimul jugies legiptimas cen-
„ rum quindecim . Quidem & ut ordo Legis depo-
„ scit , & ad hanc providendam commutationem
„ accessit super ipsis rebus , idest Abo humilis Dia-
„ conus de ordine ejusdem Sancte Laudensis Eccle-
„ sie , Missus idem Domni Adelgrausi Episcopi una
„ simul cum alii Dominum timentes homines extima-
„ tores , quorum nomina subterhabentur , quibus ab
„ ipso Misso comparuit , & ipsis extimatores extima-
„ verunt , eo quòd de melioratam , & ampliatam
„ causam reciperet ipse Domnus Adelgrausus Epi-
„ scopus ab eodem Richardo Presbitero à parte ejus-
„ dem Episcopari habendum , quam ei daret , & Le-
„ gibus commutatio hec fieri posset . His autem ca-
„ sis , & rebus , adque Capellis superins dictis , una
„ cum accessionibus , & ingressoras earum , seu su-
„ perioribus , & inferioribus suorum , sicut superius
„ legitur , ipsis comutatores , sibi invicem comuta-
„ tionis nomine tradiderunt , faciendum inde pars
„ parti à presenti die , quod ut superius in comuta-
„ tione receperunt com heredibus , & successoribus ,
„ suorum proprietario jure Legibus quod voluerint ,
„ sine omni uni alterius contradictione . Et sponon-
„ derunt ipsis comutatores sibi universis averis cum
„ heredibus & successoribus , casis , & rebus , Ca-
„ strum , & Capellis , sicut superius legitur in inte-
„ grum , ab omni homine defensare , juxta Lex , de
„ quibus & pena inter se obligaverunt , ut quis ex
„ ipsis , aut heredes , vel successores suorum se de
„ hac comutatione removere quesierint , & non per-
„ manserint in eo omni , qualiter superius legitur ,
„ vel si ab unumquemque hominum , Casis , & re-
„ bus ipsis , sicut superius legitur , non defensave-
„ rint , ut componat illa pars , quæ non conserva-
„ verit à parte fidem servanti dublis ipsis Casis &
„ rebus , Castrum & Capellia , sicut superius legi-
„ tur , sicut pro tempore fuerint , melioratis , aut
„ valuerint , sob estimatione in eisdem locis , quia
„ sic inter eis stetit & convenit .

„ Actum Civitate Mediolani .

„ Adelgrausus humilis Episcopus à me facta sub-
„ scripsi .
„ Abo Diaconus missus fui , ot supra & subscripsi .
„ Jonam Judex Domnorum Imperatorum extimavi
„ & subscripsi .
„ Grimoaldus Judex Domnorum Imperatorum exti-
„ mavi & subscripsi .
„ Liuprandus Judex Domnorum Imperatorum exti-
„ mavi & subscripsi .
„ Andreas Jodex Domnorum Imperatorum extimavi
„ & subscripsi .
„ Giselbertus , qui & Gezo , Judex Domnorum Im-
„ peratorum extimavi & subscripsi .
„ Egimulfus Judex Domnorum Imperatorum extimavi
„ & subscripsi .
„ Aribertus Judex Domnorum Imperatorum extimavi
„ & subscripsi .
„ Lazarus Judex Domnorum Imperatorum rogatus
„ subscripsi .
„ Anselmus Notarius rogatus subscripsi .
„ Arnaldus Notarius Domnorum Imperatorum roga-
„ tus subscripsi .
„ Herlembaldus rogatus subscripsi .
„ Tebaldus rogatus subscripsi .
„ Marinus rogatus subscripsi .
„ David Judex Domnorum Imperatorum rogatus sub-
„ scripsi .
„ Auteramus Notarius & Judex Domnorum Impera-
„ torum scripsi ; post traditum complevi & dedi .
„ Giselbertus , qui & Gezo , Judex Domnorum Im-
„ peratorum hunc exemplo ex autentico edita
„ subscripsi , & me in ipso autentico pro estima-
„ torem subscripsi , & sic inibi continebatur , sicut
„ in ista habetur exempla , extra Litteras plus mi-
„ nusve .
„ Marinus in hac exempla ex authentico edita sub-
„ scripsi , & in ipso autentico me rogatus subscri-
„ psi , & sicut continet in ipso autentico , sicut in
„ ista legitur exempla , extra Litteras plus minusve .
„ Anselmus Notariua in hac exempla ex autentico
„ edita subscripsi , & in ipso autentico me roga-
„ tus subscripsi ; & sic continet in ipso autentico ,
„ sicut in ista legitur exempla , extra Litteras plus
„ minusve .
„ ✠ Ego Ambrosius de Valnexio Sacri Palatii No-
„ tarius Antenticum bujus exempli videns legi ,
„ & sic in eo continebatur , sicut in isto babetur
„ exemplo , extra Litteras plus minusve .

ANNO

ANNO MCCCCLXXXVIII.

PAULUS SONCINAS.

DEpulsa à mœnibus istis pertinaci lue, literæ quoque cœpere depressum caput liberius erigere. Primus, qui hoc anno Mediolanenses typos nova luce adornaverit, fuit *Paulus Soncinas* ex Ordine Prædicatorum. Is quadraginta novem S. Thomæ Opuscula, diligentissimè castigata, publici juris fecit, dicavitque *Ascanio Mariæ Sfortiæ*, S. R. E. Cardinali, & Bononiæ Legato Apostolico. In Epistola nuncupatoria narrat *Paulus*, laborasse tunc temporis Principem Ludovicum Mariam Sfortiam, germanum ejusdem fratrem, morbo adeò gravi, ut non tam vitæ periculum imminens timeretur, sed sparsus etiam inter cives mendax rumor ereptum illum morte vulgaret. Solicitatus interim per Literas absens Ascanius, Româ confestim excessit, atque itinere concitato patriæ se reddidit, non modò, ut extremos saltem dilectissimo fratri amplexus daret, sed ut Johanni quoque Galeatio, immaturam adhuc imperio Mediolanensi ætatem agenti, opportunas ferret suppetias; Hæc autem omnia sub finem superioris anni contigisse, Corius in Annalibus refert. Itaque, ab initio statim Epistolæ, in gratulationem de tam felici faustoque ad hanc Urbem reditu Paulus effunditur, simulque causam exponit, cur aurea S. Thomæ Opuscula illius nomini inscripserit. Siquidem, cùm in iisdem primum locum tenerent libri *de Regimine Principum*, quos ad optimè gerendam Dominationem, Cypri Regi Angelicus Doctor obtulerat, non alium sortiri Mecœnatem debuerant, quàm illum, qui amplissima Ecclesiastica dignitate ornatus, sacrisque difficillimis Muneribus administrandis delectus, singularis prudentiæ, virtutis, ac dexteritatis exemplum Majorum præceptis addebat.

Porrò inter Eruditos Scriptores agitatum est diu, an Libri *de Regimine Principum*, Sancti Aquinatis Magistri fœtus legitimus forent, eosque Viri Clarissimi, inter quos Cardinalis Robertus Bellarminus, ad spurios ablegavere. Idem legimus in *Censura Opusculorum, quæ sub Divi Thomæ Aquinatis titulo hactenus prodiere*. Eam adhuc ineditam servat Bibliotheca Ambrosiana, elaboratam à Johanne Ambrosio Barbavaria Ordinis Prædicatorum, missamque *ad Reverendum Patrem Magistrum Seraphinum Caballum Brixiensem, Ordinis S. Dominici Generalem*. Contra verò Johannes Paulus Nazarius, ejusdem Ordinis, integra edita Dissertatione (a), non secus ac Sebastianus Macius (b), Bellarmini argumenta evertere totis viribus contenderunt. Neutra tamen pars aut oppugnando, aut refellendo, veritatem plenè attingebat, cùm de integro opere quæstio apud ipsos ferveret. Controversiæ tandem finem imposuere celebres duo Auctores Bibliothecæ Scriptorum Ordinis Dominicani, Eccardus & Quetif, qui claro plurium veterum Codicum manuscriptorum testimonio compertum fecere, primum illius Operis librum, & alterum etiam usque ad medium capitis quarti, verè ab Angelico Præceptore fuisse conscriptos; reliquum autem, additamentum esse *Ptolomæi de Luca*, cùm id & styli varietas, & rerum post obitum S. Thomæ gestarum narratio manifestissimè evincant. Momenta cetera, quibus sententiam suam firmant, vide apud ipsos, ubi de utriusque vita, & Operibus sermonem instituunt.

Nec minor hæsitatio dubios tenuit Auctores, quis ille Cypri Rex foret, ad quem præcepta benè administrandæ Reipublicæ dirigebat S. Doctor Aquinas. Memoratus Nazarius impigrè nominat *Americum Lusignanum*, minimè animadvertens, (ut accuratæ posteriorum temporum historiæ docent) *Americum*, seu *Aimericum* vixisse sub initium Seculi XIII. quo nondum in lucem editus fuerat Angelicus Doctor. Alii Hugonem III substituunt, qui procul dubio annis iisdem Cypro dominabatur, quibus sanctitatis & doctrinæ famâ conspicuus Thomas florebat; sed cùm is brevem in illa Insula moram traxerit, ac senex jam foret, vix credi potest, indigum fuisse rudimentorum ad capessendum, gerendumque Regnum optimis institutis. Verisimilior igitur est opinio, cui inhærent Quetif & Eccardus, adlaborasse Sanctum Doctorem Hugoni II erudiendo, qui ab extincto patre puer relictus annorum quatuordecim, imbuendus erat sanis consiliis, ut auspicatissimè Regnum iniret. Verùm, cùm celeri raptus morte decesserit, vel anno eodem suscepti Regni, vel sequenti MCCLXVII. id fortasse in causa fuit, cur S. Thomas inceptum opus abrumperet.

Ex qua familia ortum duxerit *Paulus* in Oppido Soncinate, paucis notum fuit; eam designavit Leander Albertus in descriptione Italiæ, ubi Soncinum illustrat inquiens: *Ornavere Soncinum* Paulus *Barbus, ex Ordine Prædicatorum, homo doctissimus*. Diversa appellatione illam refert Franciscus Arisius in sua *Cremona Literata* (c) Paulum vocans *de Barbobus*, & *Barbovium* in Indice. Humanam divinamque Philosophiam annis pluribus Mediolani professum esse testatur Isidorus Isolanus; dein Ferrariæ, Senis, & Bononiæ docuisse, publico donatum stipendio addit Arisius. Claruit etiam lucubrationibus suis in lucem emissis, quæ ab Auctoribus Dominicanæ Bibliothecæ, atque uberiùs à laudato Arisio recensentur. Id unum adnotare in laudem præclari hujus viri, mihi præ ceteris licet, strictioris Observantiæ suo in Ordine alumnum eum fuisse, ac curasse, ut in hac Urbe rigidioris disciplinæ institutum, quod Papiæ jam vigebat, confirmaretur; ita enim Cardinalem Ascanium in calce prædictæ Epistolæ alloquitur: „ Illud postremò abs te perhumanissimè flagitaverim, ut Prædicatorum Ordinem, in primis verò *nostram hanc regularis vitæ ac cognomenti societatem*, & me metipsum, qui te amore prosequimur, observantiâ colimus, & pietate complectimur, ita diligas, ames, juves, atque conserves, ut *tuis ergò auspiciis possit*, & favoribus illustrari, & amplificari magis ac magis, quo vitam quieti omnes, securique & læti agamus. „ Nec frustratus est noxia vota felix eventus. Siquidem donati paupere tecto nonnulli Fratres è Congregatione S. Apollinaris Papiensis anno MCCCCLXIII. à Comite Gaspare Vicomercato, Generali Mediolanensis Exercitus Præfecto, extructam sibi subinde viderunt insignem Ecclesiam, sacra omni pretiosa suppellectile ornatam, amplumque Cœnobium sub titulo *S. Mariæ Gratiarum*, quod etiam nunc incolunt religiosissimi S. Patriarchæ Dominici filii, amplificatum munificentiâ Ludovici Mariæ Sfortiæ, Ascanii fratris, qui pinguem quoque prædiorum dotem illis constituit. *Paulus* tamen *Soncinas*, delectus ad regimen Cremonensis Cœnobii, mortales exuvias ibidem deposuit, moriens anno MCCCCXCIV.

Alterum diligentiæ suæ monumentum nobis reliquit *Paulus Soncinas*, nempe *Sermones de Sanctis* à *S. Vincentio Ferrerio* confectos, & à quodam ejusdem Ordinis Fratre Mediolanensi quàm accuratè emendatos, cùm alibi à Typographis malè habiti fuissent.

T r Eos

(a) De Scriptis S. Thomæ pag. 22. & seqq.
(b) Ibid.

(c) Tom. I. fol. 371.

Eos autem in Urbe nostra hoc anno impressos, præfixâ in fronte Epistolâ, dicavit *Reverendo Patri, Fratri Calabro Ordinis Prædicatorum, in utraque Lombardia, Vicario Generali*.

BETINUS TRICIUS.

Editum fuit hoc anno italicum Poëma, quo *Betinus Tricius* feralem historiam pestis superius memoratæ describere conatus est, illudque *Letilogiam* appellavit. Singulis autem Urbibus, quas acerrima lues stragibus fœdavit, Mediolano nempe, Papiæ, Laudi, & Novocomo, suam Poëmatis partem assignavit, varia intermiscens ad illarum antiqua ornamenta & decus spectantia. Mecœnatem, cui Opus suum inscriberet, Cardinalem *Ascanium Mariam Sfortiam* delegit, obtinuitque ab eodem, ut sequenti Epigrammate laudaretur:

Cùm virtute nihil toto sit clarius Orbe,
Illius & nostro pectore regnet amor.
Accipio tristes, peracerbaque funera, luctus,
At Operis titulum, munera grata tui.
Scilicet egregii generosus muneris auctor
Laudibus extolli debet ubique suis.
Est Opus hoc per se dignum; Guaynerius autem
Efficit verbis dignius esse suis.

Non segnis fuit ad gratiam rependendam *Betinus*, alterum hoc carmen ad Ascanium remittens:

Stagna licèt sacri mihi sint ignota liquoris,
Et tenuis nostros dictet avena modos.
Dat numeris experta tamen clementia vires,
Nec cytharæ nervos hæc mea plectra regunt.
Par igitur nequeat cùm Musa referre, libelli
Nomina describi qui tua fronte sinis;
Pectoris hæc tantum concepi vota sub imo,
Arbitrio noscens cetera fausta tuo:
Euboici superes annis ut vatis arenam,
Nulla notet nullos & tibi gemma dies.
Conspicua virtute micans Guaynerius autem
Sentiat optatis prospera cuncta suis.

Porrò latinum hoc carmen (ut candidè loquar), tolerabilior pars est, ac veluti flosculus, qui ab amplo hujusmodi poëtico agro possit decerpi. Siquidem si poësim ipsam spectemus, adeò rudis est, latinisque verbis pedagogico more asperata, ut eam, inter infelicis illius seculi quisquilias, non sine stomacho Crescimbenus (d) rejecerit, nonnulla etiam ejusdem carmina referens, depravatæ in hac nobili arte ejus ætatis manifestum exemplum. Si verò historiam perpendamus, vix aliquid memoriâ dignum inde emungere valemus, cùm tota vis ingenii in eo ferme absumatur, ut mortis imperium extollat, longa serie enumeratis omnibus Artificum classibus, Virisque militari virtute, dignitatibus, ac doctrina fulgentibus, in quos illa quovis tempore falcem distrinxit. Id unum eruditionis amantibus fortasse acceptum foret, numerus nempe, ac nomen Ecclesiarum, in qualibet ex prædictis Urbibus iis annis vigentium; eas enim singillatim recenset, quamvis alicubi vocibus, ob servandas carminis leges, adeò involutis, ut iis enodandis, nonnisi peritus aliquis antiquitatum suarum Civis sufficiat.

Tricii agnomen non familiæ, sed patriæ fuit; primam enim lucem hausit in Oppido *Tricii*, Diœcesis, Agrique Mediolanensis. Miror autem, celeberrimum Marium Crescimbenum in eam sententiam descendisse, ut non à *Tricii* Oppido, sed à *Trecate* Castro Novariensi, repetendam censeret patriam Betini; apertè namque, unde ortum duxerit, ipsemet indicat in secunda sui Poematis parte, nec non in Epigrammate Italico ad Ascanium Sfortiam, his verbis:

l'umil Servitore
Betin da Trezo *dona di presente*
Quest' Opresella extracta del suo Cuore,
Letilogia *vulgar nuncupata*.

Humili stirpe, tenuique fortuna editum se fatetur, cui etiam graviùs premendæ, accessit onus sexdecim filiorum; horum tamen XI. festina mors rapuit, aliosque duos pestis, marem nempe natu majorem, ac puellam infantem. Maternum ac paternum genus suum refert, inquiens, matrem prodiisse à familia *de Sanctis*, patrem verò appellatum cognomine *Ulicianum*. Consobrinum quoque suum laudat, pietate doctrinaque illustrem, atque Archidiaconum in Majore Ticinensi Ecclesia, simulque publicum Juris utriusque in eo Gymnasio Institutorem. Domicilium familiæ Papiæ collocaverat, compatremque habuerat Comitem *Johannem Attendolum*, cujus ideo eximiam liberalitatem commendat in transmittenda è Castro S. Angeli ad Urbem Ticinensem uberi annona, opportunisque in tam tristi pestis infortunio subsidiis; Comitem etiam *Philippum Eustachium* Arci Præfectum, ac *Margaritam Vicecomitem* commemorat, pari, erga lue, atque egestate afflictos, Christianæ caritatis igne succensos; nec aliud quidquam ex hoc libro ad Historiam spectans eruitur.

Hoc eodem anno Liturgicum Volumen, quod *Missale* vocant, *secundum consuetudinem S. Ambrosii*, à se emendatum, proprio ære imprimendum curavit *Rev. Dominus Presbyter Andreas de Bossiis Præpositus S. Teglæ*, quæ erat Ecclesia Æstiva, ubi Metropolitanus Clerus divina persolvebat Officia à Paschate Resurrectionis usque ad tertium Octobris Dominicum diem, summaque in veneratione à Civibus habebatur, ob depositum ibidem *sacrum Clavum*, quo Dominus Cruci confixus fuit; id enim constat ex Literis Johannis Galeaz Vicecomitis, Domini Mediolani, datis die IV. Novembris anni MCCCXCII. Indictione I. quæ asservantur in Archivo Officii, ut appellant, *Provisionis*, in *Codice* signato C. num. CLII. *Literarum Ducalium*. Etenim, cùm Ecclesia illa vetustate fatisceret, eam reparandam statuit memoratus Princeps, atque inter alia, quibus se permotum ait ad hoc Decretum condendum, ista subjungit: „ potissimum quia ipsa Ecclesia, quæ est ex magnis devotis Ecclesiis Civitatis Mediolani, & quæ iis pendentibus magnam ruinam minatur, ex quo intrantes dictam Ecclesiam pro visitando Crucem ibidem positam, in qua est *Reliquia ex Clavis*, cum quibus fixum fuit in cruce Sacratissimum Corpus Domini nostri Jesu Christi, & pro audiendo divina, periculis maximis subjacere noscuntur, & scandalum in populo maximum generatur &c. „ Quando autem pretiosus ille *Sacri Clavi* thesaurus illatus fuerit in Templum Maximum, ubi renovata quotannis solemni celebritate, confluentium undique populorum frequentissimo cœtu, & fremente in obsessis corporibus Dæmonum turba, etiam num colitur, Donatus Bossius in Chronicis nobis enarrat; Ad annum namque MCCCCLXXXI. hæc scribit: „ Die quinto Septembris jacta sunt fundamenta, in Campo Arengi Mediolani, Templi Divæ Teglæ, auctore Venerabili Viro *Andrea Bossio*, Præposito ejus Templi. „ Tunc verò, ne sacrarum rerum religio quidquam detrimenti pateretur inter ruinas deje-

(d) Comment. della Volg. Poes. Tom. I. pag. 322. & 324.

dejectæ ad solum Ædis antiquæ, sacra omnis suppellex insignium *Reliquiarum*, quæ in eâdem custodiebantur, transiit in Ecclesiam Majorem. Coævum hujus rei testem habemus Stephanum Dulcinum Scalensem Canonicum, qui octavo inde anno librum suum typis edens *De Nuptiis Illustrissimi Ducis Mediolani* Johannis Galeatii *Sfortiæ*, atque in eo accuratè describens Majus Templum, à Johanne Galeatio I. regio sumptu inchoatum, sub initium inquit: „ Ut subjacens forum capacius esset, vetustissimam, & multa religione venerandam Teclæ Virgini dicatam Ædem demoliti, eandem, non longè à priore, instaurant. Donaria, sacræ imagines, Galdini Corpus, Chrismi A & Ω, *Clavusque, quem Deus homo, affixus Cruci, salutifero cruore inspersit*, ex hoc veteri in novum Templum reverenter transportantur.

Ut autem de hoc *Missali* loquar, adnotanda videtur disciplina Ecclesiæ nostræ in probibenda statis temporibus Nuptiarum celebratione. Edmundus Martene *De Antiquis Ecclesiæ ritibus* scribens (e), nonnulla Conciliorum Decreta, & Ecclesiarum Statuta refert, quibus non tam in Adventu, & Quadragesima, sed etiam tribus ante Festum S. Johannis hebdomadis, nuptiæ vetabantur. Antiquius Concilium est *Ilerdense* à Gratiano (f), & à Labbeo (g) relatum, atque anno DXXIV. celebratum, in cujus fragmentis ad nos transmissis lex illa condita reperitur, ob eam rationem, ut inquit Martene, quòd magis ad mentem Ecclesiæ id accedebat, cùm tria illa tempora jejunio, & pœnitentiæ designarentur. Addi poterat exemplum quoque Ecclesiæ Ambrosianæ; in hoc enim *Missali* expressa rubro charactere ista leguntur: „ Determinatio feriarum probibitionis Matrimonii, videlicet; Tempus feriarum, quo prohibetur transductio Nuptialis, ac matrimonii consummatio est istud, videlicet primò; Ab Adventu Domini usque ad octavam Epiphaniæ; secundò, à Septuagesima usque ad Octavam Paschæ; tertiò, à tribus Septimanis ante Festum S. Johannis Baptistæ, quæ tres septimanæ incipiunt à tribus diebus ante Ascensionem, & protendunt usque ad Pentecostem. Alii dicunt usque ad Octavam Pentecostes, sed tamen in ipsa Octava bene possunt consummari matrimonia, quia Pentecostes non habet Octavam. „ Id autem intelligendum est de ultimo Octavæ die; siquidem sacra hæc celebritas, non secus ac illa Resurrectionis Dominicæ, septem tantùm diebus absolvitur, ut eruditè animadvertit Johannes Grancolas in *Commentariis ad Breviarium Romanum* (h), in quibus plura differit de Origine in Occidente hujus Octavæ, statutique intra hos dies jejunii quatuor Temporum. Lex ista in Ambrosiana Ecclesia, quæ tenax semper fuit antiquæ disciplinæ in colendis peculiari Religione diebus pœnitentiæ sacris, perduravit usque ad Concilium Tridentinum, cujus mitiori Decreto (i) solum Adventus, & Quadragesimæ tempus interdicendis nuptiis est assignatum; eandem enim recusam vidi in *Missali* anno MDLX. Mediolani edito, in quo ad Nuptias inhibendas præter Adventus dies, idem Septuagesimæ initium, & Feria secunda ante Ascensionem usque ad Octavam Pentecostes statuitur.

PETRUS CANDIDUS DECEMBRIUS.

Petrus Candidus Decembrius, sæpiùs in hoc Opere à me laudatus, trigesimo nono ætatis suæ anno *Quinti Curtii Historiam* è Latino in Italicum sermonem convertit, illamque anno MCCCCXXXVIII obtulit Serenissimo Duci Mediolani *Philippo Mariæ Vicecomiti*; in cujus Aula conspicuo *ab Epistolis* munere versabatur. Jacuit ineditus labor iste Decembrii usque ad hunc annum, quo tandem typis nostris publica donatus est luce. Editionis hujus notitiam debeo Cl. Equiti Scipioni Maphæo, qui eam enunciavit in Libro inscripto *Traduttori Italiani*. Certatim subinde illum aliena præla imprimere aggressa sunt, Florentiæ MDXIX, Venetiis MDXXIV., & iterum ibidem anno MDXXXV. Bibliotheca Ambrosiana manuscriptum Exemplar servat, exaratum Neapoli ab Amanuensi anno eodem, quo vivere desiit Decembrius, nempe MCCCCLXXVII. Rudi lingua est conscriptum, eademque, ut arbitror, Mediolani primò etiam impressum fuit, cùm infelix per illud Ævum in Urbe nostra corruptarum vocum asperitas invaluisset. Bernardus Philippi de Junctis in nitidiorem Etruscam linguam redactam versionem hanc edidit, illamque Francisco Guidetto Patricio Florentino nuncupavit, præfixâ eidem Epistolâ, quam Veneta quoque editio præfefert. A tertio libro exorditur, cùm primi duo jam periissent; pars etiam decimi libri, totus undecimus, ac initium duodecimi vacant. Decembrius supplere conatus est ea, quæ ad Alexandri obitum pertinent, ex libris Plutarchi è Græco in Italicum sermonem translatis; id enim in MSto exemplari nostro adnotatum legitur, cùm in editis desit. Adjecta fuit Comparatio Julii Cæsaris cum Magno Alexandro, elaborata pariter à Decembrio, & prædicto Mediolanensi Duci dicata, in cujus præfatione Vitam quoque Julii Cæsaris, à se è Latino in maternum suum idioma translatum testatur; sed an hæc simul cum historia prodierit hoc anno, quo Q. Curtius italicè redditus lucem apud nos vidit, Cl. Maphæus minimè indicavit.

Quoniam verò Q. Curtii mentio incidit, obiter innuam, novissimè typis Bononiensibus vulgatum fuisse Opusculum, atque ad me dono Humanissimi ac Nobilissimi Auctoris, Comitis Joh. Francisci Joseph Bagnoli transmissum, in quo *de Curtia Gente, atque ætate* hujus celeberrimi Scriptoris, omni antiquæ solidæque eruditionis apparatu differitur. Ignorat nemo, in quot varias, atque abs se invicem dissitas opiniones abierint doctissimi Viri, cùm alii Augusti ætatem Curtio assignent; alii sub uno, aut altero Cæsarum subsequentium usque ad Theodosium Imperatorem, eundem collocent; alii demum ad Seculum decimum sextum detrudant, manifesto tamen errore; siquidem, præter testimonia Veterum Scriptorum, de hac Curtii Historia loquentium, Albertus Fabricius testatur (l), in Bibliothecis Medicæa, aliisque asservari manuscripta exemplaria, redolentia antiquitatem septem centum, ac etiam mille annorum. Cl. Bagnolus sententias omnes expendit, ac confert cum duobus Q. Curtii locis, asserens, adaptari ea minimè posse nisi Magni Constantini ætati, qua illum verè floruisse contendit. Dignus lectu Liber est, cùm plura etiam alia celebrium Scriptorum dicta ad justam criticæ artis lancem in adnotationibus revocentur, Virumque ostendant, optimè in remotæ Antiquitatis doctrina versatum.

Sed ne longiùs divertam à Petro Candido Decembrio, quem plures *Publium* perperam appellavere; illius Familiam, munera, Legationes, res gestas, & literaria monumenta jam retulere Vossius (m), Cotta (n), Muratorius (o), Fabricius (p), aliique; nec opus est ista recoquere, præsertim cùm ea diligentem manum expectent Viri de Literaria Republica optimè meriti *Laurentii Mehus*, qui Epistolas illustrium Scriptorum Seculi XV. cum eorundem Vita, Florentiæ edendas suscepit. Rem Eruditis Viris magis acceptam me præstiturum existimo, si ali-

(e) Tom. II. Lib. I. Cap. IX. art. II. postremæ edit. anni 1736. (f) 33. Q. 4. (g) Tom. IV. col. 1610.
(h) Lib. II. Cap. LXXIX.
(i) Sess. XXIV. de Reform. Matrim. Cap. X.
(l) Biblioth. Lat. Tom. I. pag. mihi 440. & Tom. II. Supplem ad eandem.
(m) De Historicis Latinis.
(n) Museo Novar.
(o) Tom. XX. Rer. Ital.
(p) Biblioth. Medii Ævi.

ſi aliqua ediſſeram de manuſcriptis Decembrii Exemplaribus, quæ in Ambroſiana Bibliotheca ſervantur.

Occurrit primò Codex Epiſtolarum, numero CCLXVIII., iis tamen comprehenſis, quæ ab illuſtribus doctiſque Viris conſcriptæ ad ipſum fuere. Dicavit eas *Candidus Ludovico Caſellio, Illuſtriſſimi Domini Borſii Ducis Mutinæ Referendario, & Conſiliario Secreto*, quem doctrinâ prudentiâque conſpicuum ſæpiùs in hoc volumine laudat. Nuncupatoriam Epiſtolam his verbis claudit: *Perfecimus jam Libros quinque* (Epiſtolarum), *ſi fata vitam dederint, ſequentes quoque tuo nomini inſcribemus*. Data eſt hæc Epiſtola *ex Æ tibus Ferr rienſibus, penultimo Julii MCCCCLXVIII.* Codicem verò Ambroſianum exarsvit *Thom s de Caccus Nov rienſis, die Mercurii, decimo Julii, in Civit te M diol ni, anno MCCCCLXXVI.*, ut in fine adnotetur. Exigua hæc pars eſt Candidi Epiſtolarum; ſcribens enim ille ad Nicomedum Tranchedinum (q) hæc ait: *Epiſtolarum Libros quinque ſupra viginti à me editos, tuo nomine, nullâ tibi impensâ tranſcribi faciam*. Clariùs id explicat, ſingulos enumerans libros in altera ad eundem Epiſtola (r), his verbis: „ Curavi qua potui diligentia, ut Epiſtolarum mearum Libri, per „ copiam tibi mitterentur, ex quo tantoperè illos „ affectare videris. Erunt autem illi, quos requiris, „ *Viginti quinque*, videlicet Epiſtolarum primarum „ ad Bartholomæum Cremonenſem, Mediolanenſem „ Archiepiſcopum *Libri octo*; Noviſſimarum *Libri novem* ad Simoninum Gerglinum; Inſcriptarum „ ad Ducem Hunfredum Cloueeſtrenſem, in controverſia traductionis Ethicæ Ariſtotelis, & aliarum „ *Libri duo*; Additarum demum Epiſtolarum *Libri* „ *quinque*, qui nemini adhuc inſcripti ſunt à nobis „ (hos poſtea, ut vidimus, Ludovico Caſellio di- „ cavit). Apponimus autem in ordinem *Librum* „ *unicum* Epiſtolarum, quæ Pontificis Nicolai no- „ mine, Regibus ac Principibus Chriſtianis editæ per „ nos fuere, cum *Orationibus* palam habitis ad va- „ rias Mundi partes. „ Supereſſe Bononiæ Libros octo, quibus præfixa eſt Epiſtola ad Bartholomæum Mediolanenſem Antiſtitem, tradit Mabillonius in itinere Italico (ſ); reliqui duodecim an perierint, an alicubi ſepulti adhuc latitent, ignoratur. Porrò quàm multa hinc poſſint decerpi ad illuſtrandam temporum illorum hiſtoriam, ignotum nemini reor, cùm plura in hiſce paginis Candidus ſcripſerit de Viris inſignibus, Bellis, Conſiliis, Rebuſque publicis, quibus adminiſtrandis dirigendiſque, non tam vivente, quàm defuncto Philippo Maria Duce Mediolanenſi, adhibitus fuerat, Orator etiam miſſus ab hujus Civitatis Præſidibus, pro magni momenti negotiis pertractandis ad Reges, Principeſque. Ego in iis, quæ ad rem literariam pertinent, aliquantulum immorabor.

In Lapide Sepulcrali hujus Decembrii à Cotta relato, hæc leguntur: *Operum à ſe editorum libros ſupra CXXVII., vulgaribus exceptis, poſteritati, memoriæque reliquit*. Is tamen in ſuo Novarienſi Muſæo. non ultra quatuor ac triginta, ibidem adnotata, colligi à ſe potuiſſe teſtatur. Memorata in hiſce Epiſtolis vidi alia nonnulla, quæ Cottæ diligentiam effugere. Scribens Candidus Alphonſo Arragonum Regi (t) anno MCCCCLI. poſtquam ait: „ Annus, ni „ fallor, undecimus elapſus eſt, ex quo *ſex Iliados* „ *libros* ad Clariſſimum Caſtellæ Regem, Johannem „ nomine, pluribus & literis, & nunciis ab eodem „ exoratus in latinum verti „ interpretationem in *Diodorum Siculum* pollicetur inquiens: „ *Diodorum Ho-* „ *mero faciabo*. „ Promiſſis autem illum ſtetiſſe, teſtis eſt Epiſtola LX. ad Cichum Simonetam miſſa, octo poſt annis, in qua hæc habet: „ Dedi ſpecta- „ bili Johanni Antonio de Vicomercato librum ſex- „ tum decimum *Diodori Siculi*, Hiſtorici elegantiſſi- „ mi, à me olim traductum è Græco, tibi deferen- „ dum; „ ait autem, cœptum ab ipſo fuiſſe hunc laborem, *finitis prius Appiani Libris*, dum Romæ degeret apud Nicolaum V. Summum Pontificem, ſed ob ejus obitum intermittere illum debuiſſe.

Vitam Franciſci Petrarchæ, fusè deſcriptam, & *Commentaria in Italicam ejuſdem Poëſim* à Petro Candido edita, memorat *Federicus Gallus* in Epiſtola CXCVII. ad ipſum data, in qua hæc ſcribit: „ Me- „ mini te ſignificaſſe, talem vitam (*Petrarchæ*) co- „ pioſiſſimè collegiſſe, commentumque ſuper canti- „ lenas edidiſſe. Quamobrem . . . . . . ſi tuo com- „ modo fieri poteſt, quod aliter ne optarem quidem, „ illum librum mihi exarandum mittas quàm maxi- „ mè velim; arden cupiditate incredibili me tuo „ tali munere affici, quod ſi aſſecutus fuero, meæ „ erga te obſervantiæ cumulus non parvus accedet. Sanè Nicolaus Corrigia, cùm inter amicos quæſtio ſuborta fuiſſet de quibuſdam Petrarchæ carminibus, Petrum Candidum per Epiſtolam (u) conſuluit, ut Poëtæ illius mentem aſſequeretur, iſque pro ea ſingulari eruditione, qua uſus fuerat in illuſtrandis ejuſdem Operibus, egregiè nodum exſolvit, laudatus ideo à Corrigia in altera Epiſtola. Dum verò de Petrarcha loquimur, non incongruum erit innuere, in Ambroſiana Bibliotheca reperiri Codicem pergamenum Virgilii, manu Petrarchæ exaratum cum Servii Commentariis, quem in delitiis habuit celeberrimus ille Poëta, & paſſim adnotationibus proprio charactere appoſitis exornavit. Hunc autem eundem eſſe procul dubio aſſeri debet, quem Candidus Decembrius enunciat in Epiſtola (x) ad Ludovicum Caſellium inquiens: „ Franciſcus Petrarcha, meo ju- „ dicio vir optimus & doctiſſimus (loquantur quid- „ quid volunt), non erubuit Ciceronis de ſenectute „ mores nonnullis in locis corrigere, Epiſtolis po- „ ſteritati traditis Itidem, cùm de Hiſtoriis, & Hu- „ manitatis ſtudiis ageretur, non continuit judicandi „ licentia. Eſt in Papienſi Bibliotheca Virgilii volu- „ men cum Servio, manu propria ejus exaratum, „ ſub temporibus, ut ipſe dicit, adoleſcentiæ ſuæ, „ quod quidem cùm ſenex ipſe revideret, multa per „ poſtillas in Servium addens emendavit, Servium- „ que redarguit pluribus in locis; ut memini quo- „ dam in loco, illum meliorem grammaticum eſſe „ inquiens, quàm hiſtoricum.

In Lactantium ſe ſcripſiſſe ipſemet teſtatur in Epiſtola (y) *ad Magnificum Equitem Franciſcum Vicecomitem* data, pridie Kal. Januarias anno MCCCCLXIV. ubi hæc ait: „ Inſtitui amicorum preci- „ bus edere quædam Opuſcula ex meis, nec ulteriùs „ incluſa retinere, quòd jucunda & utilia ſint. Sed „ quod majoris eſt ponderis, Librum conſcripſi *in* „ *Lactantium, pro defenſione Illuſtrium Virorum*. „ Deliberavi hunc tibi Inſcribere . . . . Per om- „ nium manus diverſabitur, variaque erunt judicia, „ cùm multi etiam ignorantes Lactantio afficiantur, „ & plerumque homines ea magis laudent, quæ mi- „ nus intelligunt.

Octavius Vicomercatus ad Candidum ſcribens (z) hæc inquit: „ *Librum Platonis de Amicitia* à te „ è Græco Latinum factum tibi remitto, quem ſi diu- „ tiùs, quàm mihi præſcripſeras, tenui, non negli- „ gentiæ, aut oblivioni id mihi attribuendum fuerit, „ ſed ejus Libri ſuavitati, atque elegantiæ, qua mi- „ rum in modum delectatus, & quodammodo ac- „ cenſus, non modò ſæpius lectitavi, verumetiam „ exſcribi volui &c. „ De eodem Libro pleniùs ipſe Candidus diſſerit in Epiſtola (a) ad Alphonſum Burgenſem Epiſcopum, inquiens: „ Traduxi *Platonis* „ *Librum de Amicitia*, perjucundum quidem, nec „ Ciceroniano Opuſculo perſimilem, nam diverſa „ ab illo dicendi forma amicitiæ vim inquirit, & in „ ſum-

(q) Epiſt. CLXXXV.
(r) Epiſt. CLXXVII.
(ſ) Pag. 197. (t) Epiſt. XXXVIII.

(u) CCLV & ſeqq. (x) CCLXII.
(y) CCXII. (a) Epiſt. CCXIV.
(a) Num. LXXXVIII.

„ summa, tantum bomines amari, quantum utilis „ est, non explicat, sed insinuat.

Homeri vitam in latinum translatam à Candido, refert Cotta in suo Novariensi Musæo, ex Epistolis ad Antonium Rhaudensem. Non translatam, sed ex integro à se conditam narrat idem Decembrius, hæc ad Angelum Reatinum Jurisconsultum scribens (b): „ Mitto ad te *Homeri vitam*, Poetæ cunctorum cla„ rissimi, quos prisca tulit ætas, non adeò cultam „ ornatamque, ut Auctoris meritum & claritas ex„ poscit, at certè fideliter interpretatam à me *ex* „ *græcis* jam pridem, *latinisque Scriptoribus*; cui & „ *Catonis Censoris vitam* addendam censui, non per „ similitudinem, sed dignitatem comparandam, sum„ ptam ex Cornelio Nepote, Scriptore illustri, at„ que eleganti. „ Idem repetit in Epistola (c) ad Antonium Rhaudensem, asserens, Homeri vitam, *partim latinis literis erutam, partim græcis interpretatam* se fuisse.

Apologiam contra Antoninm Cassarinum enunciat laudatus Cotta, sed qua de caussa conscripta fuerit à Candido, minimè docet. Eam compertam habemus in ejusdem Epistola ad *Lampugninum Biragum, virum doctissimum*, quæ sic jacet (d): „ Cujus na„ turæ fuerit Antonius Cassarinus, qui Genuæ Lite„ ras edocuit, & quibus moribus institutus erga „ bonos, à me declarari postulas. Ego quid de illo „ senserim, brevissimè exponam. Antooius iste Cas„ sarinus, Philelci (*ita Franciscum Philelphum, cum* „ *quo perpetuas turbas agitavit, semper appellat*) „ naturâ haud dispar babitus, vitiis non inferior, ut „ optimarum artium, ut ipse ajebat, æmulator, bo„ norum omnium procul dubio hostis fuit. Nam „ cùm quid eleganter, & ornatè ab ullo transcriptum „ animadvertisset, statim omnia vel reprehendere, „ vel denuo transferre nitebatur, non ut transferen„ di laborem sumeret, sed ut alterius studiis insistens, „ & secus edita deprehendens, si qua inessent emen„ daret, & se ceteris doctiorem, & limatiorem esse „ ostenderet. Is nempe à quodam Contribnle suo „ adhortatus, ut *Politiam* à oobis *traductam à Pla*„ *tone*, denuo traduceret, adeò illustre Opus detur„ pavit, ut nihil deterius à quocumque fuerit præ„ scriptum. In hunc Apologiam edidimus, quam „ ad te legendam mittere visum est, ut intelligas, ju„ dicium nostrum à veritate non discedere.

In fronte Codicis manuscripti Ambrosianæ Bibliothecæ ista adnotantur: „ Hos Platonicæ Politiæ „ Libros decem elegantissimos, cùm Petrus Candi„ dus è græcis Literis in latinas transtulisset, motus „ operis invidiâ quidam Antonius Panormita, per „ Compatriotam suum Antonium Cassarioum eosdem „ denuo transferri curavit. Verùm res ita successit, „ ut ex oova traductione, non solùm imprudentiam „ suam detegeret, ut clarè omnibus innotuit, sed „ se inscium non literarum modò græcarum, sed la„ tinæ grammaticæ penitus ostenderet, quemadmo„ dum ab ipso Candido in Apologia, contra eundem „ edita, quilibet doctus potest intueri.

Xenophontis Libros à se in latinum translatos Decembrius testatur in altera ad eundem Biragum Epistola (e), hæc scribens: „ Quæris à me, quæ „ Opera à Xenophonte tradnxerim; breviter expe„ diam. Primum opus sunt Libri septem de ascensu „ Cyri adversùs Artaxersem Persarum Regem, Cy„ rique ipsius fratrem, scripti græcè à Xenophonte „ Philosopho, qui & ipse cum Cyro ascendit. Opus „ quidem, ut Auctores græci asserunt, grave & ele„ gans, plenum ipsum consiliorum ac disciplinæ mi„ litaris, plenum exemplorum nobilium, ac nisi de„ est aliquid interpreti, plenum eloquentiæ, plenum „ rerum variarum, & moralis disciplinæ; nam & „ Cyri mores egregios, quasi Principis cujusdam „ generosi, vitamque describit, ac nonnullorum Du„ cum, qui cum eo ascenderant. Describit jucundè „ iter illud sanè longum, ac regiones varias, gentes„ que, ac diversos mores, magnitudinemque Regni „ Persarum, bella quoque & tot difficultates in reditu, „ & post reditum; licet etiam hoc in opere (*intueri*) „ virtutem priscam, ac vires Græciæ (oh ingentem „ commutationem nunc tam conflictatæ, & miseræ!) „ Sed hæc latiùs legendo cognosci poterunt. Huic „ verò Operi est addita, & conversa simul in lati„ num, *Artaxerxis* ipsius *Vita*, non à Xenophonte, „ sed à Plutarcho edita, quasi ad perficiendam hanc „ Historiam, quam sanè perficit, sine qua ea multa „ desiderari possent, quæ omisit Xenophon. Habet „ autem hæc vita quàm multa alia varia, & gravia, „ cognitu non indigna. Data est anno MCCCCLX.

Quandam *Aristotelis Librorum partem* è Græco in Latinum sermonem à se traductam, mittendamque dono ad *Cichum Simonetam*, quem sciebat, *non jocis oblectari, sed seriis*, scribit Decembrius in Epistola (f) ad eundem, sed quænam illa foret, non indicat. Suspicio mihi suboritur, *Ethicam* suisse; tum quia hisce studiis delectatum illum video, tum etiam quòd geminos Epistolarum Libros *In Controversia traductionis Ethicæ Aristotelis*, Duci Gloucestrensi dicatos ab ipso, superiùs jam retuli.

Orationem in funere illustris Nicolai Marchionis Estensis edidit Candidus, dicavitque Leonello filio. Eam *ad Johannem Calcaterram Quæstorem Ducalem* legendam misit; utque eandem restitueret, amicis deposcentibus tribuendam, ipsum per Epistolam (g) rogavit, alia simul spondens, quæ Nato ejus erudiendo profutura censebat.

Vitam S. Ambrosii, à Decembrio biennii labore absolutam, alibi in boc Opere memoravi ex Epistola (h) ad Boninum Mombritium data, sicuti etiam *Vitam Francisci I. Sfortiæ*, Mediolani Ducis, Heroico *carmine descriptam*, quæ omnia in Lazari Cottæ catalogo desunt. Occasionem huic novo condendo Poëmati, (præter aversum jam animum contra Philelphum Sfortiadis auctorem) dedit Vincentius Amidanus, qui prolixam ad Candidum scribens Epistolam (i), non mediocri admiratione permotum se ait, quòd cùm Philelphus, in vita ejusdem Francisci Principis, illustria quæque Belli facinora memoranda sumpsisset, plurimas & præcipuas ac celeberrimas res gestas in castris, penitus silentio compressas prætermisisset. Itaque respondit Decembrius (l), se metro, & quidem eleganti, scribere aggressum esse rerum gestarum Francisci Sfortiæ, sive *de Bellis Italicis*, & jam quatercentum & quinquaginta, aut ampliùs carmina excudisse, sumpto ab adoptione Principis illius initio. Meditatus etiam est, Librum conscribere *in laudem Galeatii Mariæ Sfortiæ*, suumque consilium aperuit Ludovico Casellio, inquiens, visum sibi fuisse opportunum „ Clarissimorum Virorum exempla memoranda, quæ „ ad virtutes primùm pertinerent, libro uno absol„ vere, nihilque vulgare, ac tritum illis immiscere, „ sed quid ad Principes tantùm referri possit, & quæ „ ad liberalitatem, magnificentiam, dignitatem, at„ que clementiam spectarent, solùm quærere; id„ que opus dignissimo dumtaxar Principi ad famam, „ honoremque conscribere, ut ex eo non voluptatem „ solùm, sed utilitatem vendicaret, inter ipsa illu„ strium exempla virtutes suas nonnunquam repeten„ do, præconiisque adaugendo. „ Sed an ista perfecerit, ex hisce Epistolis colligi nequit, cùm annum MCCCCLXVIII., quo scripta est hæc Epistola (m), non excedant.

Non injucundum erit subjungere, quod sibi in-

Vu re

(b) Epist. CLXXVI
(c) Sub num. XXIX.
(d) Sub num. CXXXV.
(e) Sub num. CXXVIII.
(f) Sub num. CXXI.

(g) Sub num. CVI.
(h) CCLIII.
(i) Num. CXCI.
(l) Epist. CXC.
(m) Sub num. CCLXV.

re literaria contigisse narrat Decembrius, scribens *ad Nicolaum Strozzam Equitem illustrem* (n). Ait igitur: „ Mirum est, quàm eximia ingeniorum vis, „ quanta licentia, quàm lata mentiendi fiducia sit, „ cognoscere, ut medius fidius longâ experientiâ „ opus sit ad discernendum à bonis mala. Ecce puerulus ipse (ut peccatum meum tibi confitear) vix „ dum prima expertus studia, ausus sum Epistolam „ confingere, eamque Virgilio attribuere, quam „ nunc in Authenticis perscriptam voluminibus hac „ in Urbe Ferrariæ, & alibi visam, ut admiror, ita „ irrideo. Fuerat quippe inter me, & Johannem „ quendam Currutium, Civem Cremonensem, Virum doctum, disceptatio; cùm ille assereret, nullam ex Virgilii Epistolis apud Latinos extare, „ præter unicam, quæ à Macrobio refertur; Ipse „ in contrarium, alteram vidisse affirmarem. Appositum est inter nos fidei pignus, ut qui minùs vera „ retulisset, aurei unius pretium exsolveret. Testis „ polliciti nostri Martinus Gisulfus, & idem Cremonensis, utriusque amantissimus. Quid verbis opus „ est? veritate exutus, ad poësim confugi, finxique „ ex me Epistolam, quam ad te mitto, ut rideas: „ quæ nunc non ab indoctis solùm, sed à doctis summoperè legitur, colitur, in honore habetur: nec „ quisquam à me editam mihi nunc affirmanti acquiescit, tanta falsitati auctoritas cum tempore „ accrevit. Quis enim non crederet, fucatis nominibus refertam, Mecœnate, Russo Pompejo, Flacco Varro, & his, qui temporibus illis florebant, „ intuens? Cajetæ potissimùm mentione facta, in „ qua Virgilius diversari solitus; Homeri præterea „ additâ memoriâ. Nam Philelphi nomen quemadmodum mihi occurrerit obstupesco, nunquam ab „ ullo auditum, nisi meis scriptis adversarium futurum divinabam animo. Illud profectò admiratione „ dignissimum, non credentes mihi à principio, visâ „ Epistolâ, nullo alio affirmante, nihil in contrarium ausos dicere, sed fidem præstitisse. I nunc, „ & circumspice diligenter, ne fallaris ab his, qui „ auctoritate verendi sunt, & miracula plerumque „ affirmant; nam facit hoc multorum vanitas, & libido quædam tuendi opiniones suas, ut cùm eas „ vetustate comprobare nequeant, falsitate defendant. „ Vale. Ferrariæ ex Laribus XVI. Julii MCCCC„ LXI.

Ne autem exaggeratus videatur numerus, in tumulo Petri Candidi Decembrii descriptus, librorum CXXVII., exceptis Italicis, referre juvat, quod ipse adnotavit in Epistola (o) ad *T. de Vixerage*, Abbatem Laudensem: „ Scripsi in hodiernum usque diem „ variis de rebus, partim in historia, partim in his „ humanitatis, & ocii literis, *libros quatuor supra „ octoginta* . . . . *Marci Antonii vitam*, quæ „ imperfecta erat, his diebus absolvi . . . . . Perfectâ *Agidis, & Cleomenis vitâ*, *Demetrium* expediam. „ In altera verò ad *Matthiam Trivinensem* hæc habet: „ Perfeci *quatuor super octoginta Libros* „ rerum variarum, novem distinctos voluminibus, „ quorum Indicem ad te misi. In his multa à me „ edita, multa è Græcis traducta leguntur, partim „ historiæ accommodata, partim humanitatis studiis, „ non contemnenda . . . . Decimum volumen „ adimplebimus, *centum conficiemus Libros*, Numine „ ferente opem; lassus sum, & adhuc laborare studeo. Ita ex labore requiem, ex requie laborem „ quærito. „ Datæ sunt hæ Literæ anno MCCCCLX. & sequenti; cùm autem usque ad annum MCCCCLXXVII. vitam produxerit, credi facilè potest, nobile sepulcri elogium, editis aliis felicissimi illius ingenii, calamique fœtibus, impletum fuisse.

Alterum Opus Petri Candidi adhuc ineditum tenet Bibliotheca Ambrosiana, tribus distinctum libris, atque inscriptum *Peregrina Historia*. Primus Cosmographiam complectitur, & Provincias, Insulasque Europæ, Asiæ, atque Africæ brevi, sed accurata dimensione describit. In secundo *de Genitura Hominis*, juxta Physicæ principia disserit, & admiranda narrat de lapide *Ætite*, qui in nidis Aquilarum colore fulvus, & alios lapillos continens, reperitur; ait enim se vidisse, ac plerumque expertum fuisse, lapidem illum prægnanti mulieri impositum, partus discrimina avertisse, & fœminam cum fœtu præstitisse incolumen, subjungitque: „ Et ne quis rem commentitiam putet, plurimæ in Mediolanensi Urbe, ejus „ ope liberatæ sunt, cùm lapidem ipsum à nobis habuissent . . . . . . Hunc *Marratius* Avus meus, vir „ Physicæ peritus, ut puerum me audisse memini, „ in Germanorum Alpibus adeptus est, summâ indu„ striâ nidos Aquilarum insectatus. „ In tertio *de Muneribus Romanæ Reipublicæ* agit, singula Officia, quibus tum civilis, tum sacra res gerebatur, describens, eruditione illo seculo non admodum nota. Nonnulla etiam attexit de præclaris Viris ac Vatibus, Julio Cæsare, Octavio Augusto, Cajo Germanico, Virgilio, Ovidio, Statio, Lucano, Horatio, & Juvenali. Hos Libros dicavit *doctissimo Nicolao Arcimboldo, Episcopo Parmensi*.

Subsequuntur alii duo Libri, sub titulo *Grammaticon*, *ad Virum insignem & eruditissimum Guarnerium Castellionem*. In primo explicat ordine Alphabetico difficiliora latina vocabula, & nomina Vestium, Colorum, Navigiorum, Vasorum, Armorum, & Ordinum Militarium, ac Ponderum, *secundùm antiquos Scriptores*. In altero *De Proprietate Verborum Latinorum* sermonem instituit, eandem Alphabeticam Methodum servans, atque ita præfatur: „ Qui eloquentiæ studia diligentius auspicantur, „ Vir insignis & eloquentissime, non tam scribendi „ lasciviam, & inanes dicendi sonos consectari solent, quàm verborum sensus & proprietatem imitari, quibus tanta vis inest, ut quæ animo concepimus, eleganter exponere, dilucidè exarare, faciliter imprimere possimus. Quid enim tam ineptum, „ quàm illa mandare literis, quæ solo verborum „ strepitu, nullâ disciplinâ fulta sunt, & quæ faci„ liùs admirentur homines, quàm intelligant, ut plerique ætate nostra prisca nimis imitantes, ex duodecim tabulis scripta referunt, nonnulli autem vulgaribus nugis & ineptiis oblectantur &c. „ Non omnem tamen rubiginem ipsemet Candidus à lucubrationibus suis detersit, cùm plura occurrant, quæ aureum Latinæ linguæ nitorem non referunt. Cardinalis Paulus Cortesius in suo Dialogo manuscripto *de Doctis Hominibus*, quamvis Decembrium illustribus illius ævi literatis Viris comparet, *duritatem tamen, & orationis quasi mœstitiam*, (ut ajebat Cicero) in ipso reprehendit (p).

Alius Codex pergamenus *Brevem Epitomen* continet *Historiæ Romanæ*, quam Candidus Serenissimo Principi Alphonso Aragonum, Jerusalem, & Siciliæ Regi dicavit. Post Epistolam nuncupatoriam hæc scribit: „ Regum, Consulum, Imperatorum, Romanorumque Ducum res gestas, ac nomina, quibus „ Populus Romanus, per annos septingentos ab Urbe condita, usque ad Augustum Cæsarem, Orbem „ subegit, hoc brevi Opusculo ad te Serenissime „ Rex scribere institui, ut labili admodum memoriæ „ exiguo compendio subvenire queat. Nam cùm à „ Patre meo, non tam minus politè, quàm imperfectè, hujusmodi historia confecta esset, sumpsi „ onus novæ scriptionis. „ Quos autem Auctores adhibuerit ad eam conflandam, pandit in fine inquiens: „ Habes, Serenissime Rex, quæ Lucius Florus, partim etiam Tranquillus attigit; in qua re „ nihil Historiæ fidei demptum à me, sed brevitati „ dumtaxat ac memoriæ consultum est. „ *Jacobi Antiquarii* volumen hoc fuit, in quo etiam Flori

com

(n) Epist. CCXXXV.
(o) Num. CXIX.

(p) Diar. Literat. Ital. Tom. XII. pag. 348.

compendium ex Tito Livio, & Ruffi Festi brevis Historia à primis Urbis initiis, usque ad tempus Valentiniani Imperatoris describuntur; se enim ipse propria manu subscripsit, his verbis: „ Die XI. Augusti MCCCCLXXX. emi hoc volumen à Paulino „ Suardo Aromatario Mediolanensi, uno aureo. Jacobus Antiquarius. „ Gratissimum fuisse Alphonso Regi hoc Decembrii munus, docent humanissimæ Literæ ad ipsum datæ anno MCCCCXLII., è quibus hæc decerpere placet: „ Quàm jucundus, Vir præ„stans, nobis fuerit Libellus tuus Historiarum bre„viatarum, quem fidelis Secretarius noster Johannes „ Caburgada ad nos detulit, vel ex hoc intelligi „ potest, quòd eum frequenter liber in manus su„mere. Et profectò si nobis per occupationes lice„ret, non frequenter, sed semper coram habere„mus; nam adeò concinne, adeò breviter quæ ad „ rem pertinent complectitur, ut nihil supra. Fit „ igitur, ut ex ejus lectione magnam voluptatem „ non solùm capiamus, sed etiam quotiens à nobis „ legitur, tui memores nominis simus. Tametsi „ tuum ipsum nomen, etiamsi libellus nusquam fuis„set, pro tua singulari virtute, menti nostræ scul„ptum resideat. Magnas proinde tibi ex hoc munere „ gratias habemus &c. (q)

Geminus alius pergamenus Codex elegantissimè conscriptus, Libros exhibet *Appiani Alexandrini de Civilibus, & Externis Romanorum Bellis*, quos Candidus Decembrius è Græco in Latinum convertit. Sed cùm utrumque opus, sub initia Italicæ Typographiæ, Romæ, ac Venetiis lucem jam viderit, de re nota disserere inane foret.

Platonis de Republica Libros decem, quos Genitor suus Obertus December è Græcis Latinos fecerat, novo exornavit volumine Petrus Candidus. Eos primus Latio donaverat Emmanuel Chrysoloras, adeò, ut mirum sit, uni traducendo Platoni tres insignes Viros, eadem ætate, seorsim adlaborasse. Quomodo id contigerit, præstat intelligere ex Candidi ipsius nuncupatoria Epistola, huic Codici præfixa ad Principem Hunfredum Ducem Gloucestrensem; postquam enim Chrysoloræ laudes, ejusque egregios discipulos retulit, ita prosequitur: „ Sed „ ut ad Emmanuelem ipsum redeam, cùm plurimos „ sibi literis ac virtute potissimùm devinctos reddi„disset, Genitorem tamen meum, virum humanissi„mum, adeò in primis dicitur coluisse, ut non modò „ Græcarum literarum haberet auditorem, verùm „ omnium consiliorum, totiusque vitæ suæ comitem „ asciscerct. Habitabat autem ea tempestate in Ti„cini Urbe, in primis Liguriæ antiqua & præclara, „ Divo tunc Johanne Galeaz Vicecomite, primo & „ felicissimo Duce imperante, sub quo & quieta „ pax, & studiis honos, & virtuti præcipuè laus „ floruit. Cùm multa itaque solitudine uteretur stu„diosissimus Vir, partimque Auditorum vacaret di„sciplinis, partim perscribendis libris inhæreret, „ nec unquam à bonarum artium studiis absisteret, „ hos potissimùm Platonis Libros, veluti curarum „ suarum laxamentum, & humanitatis cibum tradu„cere curavit. At verò, cùm nostrorum disciplinis „ haudquaquam egregiè ea ætate frueretur, doctri„nâ præpotentem sermonis gratia, decusque destituit. „ Post quem Ubertos genitor meus, quantum stilo „ eniti potuit, elegantiores illos reddere conatus, „ infelicitate quadam temporum, imperfectos reli„quisse visus est. Hos igitur, ut hæres non bono„rum modò, sed paterni quoque nominis, tuique „ decoris præcipuus amator, postliminio è Græcis „ literis in Latinos versos, & ornatus tibi inscribere „ decrevi, ne aut suo splendore destituti Platonis „ Libri, cujus eloquentia inter Græcos singularis „ est, & tu vel in primis prudentiæ, magnanimita„tis, temperantiæ, & justitiæ tuæ fructum conse„querere &c. „ Ignotus erat illi Principi *Candidus*, quocirca Franciscum Picolpassum, Mediolanensem Archiepiscopum rogavit, ut eidem Librum quintum, veluti specimen hujus sui laboris offerret; implevitque injunctum sibi munus optimus Archipræsul, datis ad eum Ducem Literis, in hoc Codice descriptis, quibus *Candidum Viglevanensem, virum bonarum artium & studiorum humanitatis eruditissimum, tam Græcæ, quàm Latinæ*, Hunfredo commendat, integrum opus illius numini dicandum spondens. Duplex hic etiam legitur Decembrii Epistola ad memoratum Ducem, cum humanissimis ejusdem responsionibus. Plures aliæ Candidi Epistolæ sparsim in hoc Opere occurrunt, tum ad eundem Hunfredum, tum ad illustres Viros *Johannem Amidanum* Jurisconsultum præstantissimum, *Alphonsum Hispanum* Burgensem Episcopum, quem *honorem illius seculi* vocat, & *Franciscum Picolpassum* Mediolanensem Antistitem, summè laudatum; iisdem namque nonnullos ex hisce Platonis libris inscripsit.

Adnotatione dignum est, quod in fronte Libri octavi Candidus memorat, scribens ad Ducem Hunfredum: „ Gratias non ingentes modò, sed uberri„mas *Nicolao Nicoli* Civi Florentino reddere tene„mur, qui cùm plura & egregia virtutis suæ mo„numenta reliquisset, omnium insuper illustrium li„brorum genera, in quibus viri optimi & sanctissi„mi divina sua ingenia reliquere, summo studio la„boreque congessit; multos quoque, veluti ex nau„fragio emersos, & penè obrutos in portum salutis „ detulit, sacratissimoque in Templo collocavit, ubi „ nunc vacat tantorum virorum ingenia, literatissimi „ Viri curâ contemplari. „ Id mihi visum est aptissimum dirimendæ controversiæ, quæ ab Eruditis Viris agitatur, num *Nicolaus Falcuccius*, & *Nicolaus Nicolius* unus & idem sint, an duo. Postremam hanc opinionem amplexus est *Julius Negri* in Italica Historia Scriptorum Florentiæ, diversis capitibus de utroque agens. Fundamenta, quibus innititur, sunt, testimonium Blondi Flavii, & Ugolini Verini, qui nihil à Nicolio scriptum, aut editum tradunt; sicut etiam obitus annus, utrique ab aliis statutus, nempe *Falcuccio* MCCCCXII., *Nicolio* MCCCCXL. Bibliothecæ autem, quæ in S. Marci Cœnobium Ordinis Prædicatorum Florentiæ illata fuit, *Nicolaum Falcuccium* conditorem facit. Contra verò Petrus Candidus syncronus Scriptor, à *Nicolio* literatissimo Viro relicta *plura egregia virtutis monumenta*, & collecta *omnium illustrium Librorum genera, sacratissimo in Templo* (S. Marci) *collocata* testatur. Manifestè igitur patet, uni eidemque *Nicolio* tribuenda esse, quæ *Falcuccio* adscribit Julius Negri; quod etiam sensisse, ipsemet fatetur, Antonium Magliabecum magnæ in hac re auctoritatis, & Johannem Cinelium, qui sejungendum à *Falcuccio Nicolium* prorsus negabant. Annus quoque mortis Nicolii malè assignatur MCCCCXL; in calce namque hujus Codicis Ambrosiani jacet Epistola Ducis Hunfredi, data ad Decembrium ex Londinensi Urbe anno MCCCCXXXIX., in qua receptos à se Platonis Libros ait, gratiasque quamplurimas ipsi rependit. Cùm ergo in Literis Libro Octavo præfixis, ut vidimus, Petrus Candidus de *Nicolio* tanquam è vivis sublato loquatur, ejusque literariam suppellectilem jam collocatam asserat in *Sacratissimo Templo*, nempe S. Marci Cœnobio, quod non nisi post illius obitum à Cosmo Medicæo peractum tradit Auctor additamentorum ad Vossium, in Ephemeride Veneta (r), naturæ debitum solverat Nicolius multò ante annum quadragesimum Seculi XV. Itaque hoc etiam Candidi testimonio firmatum optimè video, quod in memorata Ephemeride statuitur, videlicet obiisse Nicolium anno MCCCCXXXVI. die IV. Februarii, cùm annum ætatis ageret LXXIII. ut in sepulcrali Inscriptione, posita sub effigie marmorea ejusdem, in Claustro S. Spiritus Florentiæ legitur. Atque hinc alterum confusæ à Ju-

(q) Inter Candidi Epist. num. CXL.

(r) Tom. IX. pag. 166.

a Julio Negri hujus historiæ argumentum desumitur; eundem enim annorum vitæ numerum, eundemque obitus diem assignat Nicolao Falcuccio; quod clarè indicat, ex uno duos perperam factos.

Manuscriptus alius Codea Dialogum continet *De Vitæ ignorantia*. Quæ fuerit io hoc opere mens Auctoris, ipsemet Candidus explicar in Epistola scripta ad *Ruglerium Comitis* Jurisconsultum, quam integram hîc transcribo: „ Cùm adolescens adhuc essem, studiisque humanitatis intentus, nil præter otium & libros magni facerem, versabar sæpenumero cum eruditis Viris, aut his, quorum studiis delectari, & naturæ meæ moribus non omnino abhorrentes intelligebam. Fuit autem inter ceteros mihi familiaris, & quasi amicitiâ mutuâ conjunctus *Savinus Rifius*; non de illo loquor, qui Curiæ nostræ deditus, post varias Principum adulationes insanire cœpit, aut certè insanus effectus est; sed de illo modesto & docto homine, qui quanquam nobili domo innutritus, honestis eruditus disciplinis, conscius tamen humanæ fragilitatis, Religioni & Sacris Literis otium impenderat. Hujus igitur memoriam cùm elapsa tempora nonnihil abstulissent, lectio à te nuper oblata renovavit. Legebam fortè Dialogum *Lombardi Serici*, Petrarchæ familiarissimi, tua manu mihi oblatum, cujus lectione per maximè lætatus, statim animum ad pristina studia retuli, similisque profectò disputationi meæ visus est, qua erga Savinum ipsum usus fueram, licèt opinione dissimili. Verùm id jucundum in primis arbitror, Academicorum more certantes inter se oratione ambigua & digna referentes, quamquam diversa videantur audire. Intelligens igitur, *Rugleri* doctissime, mihique carissime, quibus verbis inter me, & *Savinum* ipsum aliquando disputatum fit, cùm ille Religiosam vitam collaudaret, cetetisque præferret, ut æquum est; ego Civilem anteponetem, &, cùm earundem genera referrentur, ipse eaploderem. Ea bis enim concipies, quanta facilitas sit in omni re disputandi, præsertim humanitatis studiis imbutis: ita ut nullua assensus dandus sit à Judice, quàm pars altera audiatur. „

In altero Codica occurrunt primò *Catonis Uticensis*, *Phocionis Athmiensis*, & *Titi Quinti Flaminii* Vitæ, Græco charactere à Petro Candido manu propria conscriptæ anno MCCCCXXXVII. Dein Liber *De Humani animi immortalitate*, cujus initium & Prologum ad Illustrem Equitem, & Jurisconsultum eximium, Dominum *Franciscum Viceeamitem*, proferenda censui, ut specimen aliquod hujus Operis Lector deguttet. Præfatur ergo Candidus in hunc modum: „ Qui nobilitatem tuam laudant, Francisce Clarissime, si ad Vicecomitum stirpem, Majoresque tuos pace, belloque illustrissimos, aciem mentis suæ referant, non absurdà ta hujus Mediolanensium Urbis, totiusque Galliæ nostræ Cisalpinæ opulentissimæ, quàm nobilissimum fatebuntur esse, quæ per centum & septuaginta elapsos annos imperio, auspicioque Majorum tuorum regitur, tantùm enim ab initio Principatus eorum ad Philippi Mariæ eaitum, quem præ ceteris sanguine proaimus attingis, distare notum est. Sin verò ad ingenii virtutem, doctrinam, eruditionem, experientiamqua multarum rerum, si ad animi tui sublimitatem & excellentiam, oculos converterint, longè te nobiliorem esse, ut axistiment necesse est; quanto majora & præstantiora animi, quàm corporis bona judicari debent; & quæ à Deo conferuntur fortunæ ipsius dona, quamquam præcipua & maxima illa sint, solent superare. Itaque cùm ad te aliquid moribus, & virtute tua dignum scribere instituissem, quo caritati tuæ & amori erga nos morem gererem, nihil præstantius occurrebat, quàm de animi nostri vi, immortalitateque differere. Quid enim majus, aut dignius, aut rationi nostræ convenientius aaquirere, & literis mandare possumus, quàm ut nos à brutorum natura segregantes æternitati emancipemus, & Deo quàm simillimos, vitæ integritate, spe honestæ, piæque investigationis fore contendamus; quæ licèt scitu gravia, atque ardua sint, non sunt tamen à nobis, aut à bonis omittenda, potissimùm cùm sanctissimos & doctissimos imitemur duces. Sic igitur de re difficillima scripturi, Deo duce, quàm brevissimè, succinteque verba faciemus. Non equidem Veterum opiniones dumtaaat consectari meditor, aut eas in medium afferre in animo est, sed fidei nostræ Sacrosanctæ vestigia imitando, si quid à prudentibus & sanctis Viris Religioni consentaneum, & veritati legimus, breviter exponere. „ Librum autem ita inchoat: „ Anima igitur, aa qua Animus dictus est, simplea est, & incomposita, ut docti perhibent, neque duas animas in uno homine esse dicimus, unam naturalem, qua corpus animetur, & immistam sanguini, alteram spiritualem, qua ratione perfruatur; sed unam & eandem esse in hominibus, quæ & corpus sua conjunctione vivificet, & semetipsam sua ratione disponat, & arbitrii libertatem in se habeat &c. „ Demum *Collectanea Rerum diversarum & memorabilium* in eodem Codice occurrunt, quæ tamen incondita Sylva sunt, ex variis congesta probatis Auctoribus, ad eruditionem & memoriam fovendam. Animadvertere necessarium hîc duco, referri à Lazaro Augustino Cotta, in Musæo Novariensi, inter Opera hujus Decembrii oum. XIX. *Descriptionem Mortis Darii*, cùm tamen ea *Operis* nomen minimè mereatur; duodecim enim lineis, ea Plutarcho desumptis absolvitur.

Superiùs narravi, scripsisse Decembrium in Epistola ad Matthiam Trivinensem, decimo volumini se manum appositurum, quo libri sui ad numerum centenum excrescerent. Fortè lustranti mihi Bibliothecam Clericorum Regularium S. Antonii Mediolani, oblatus est ab humanissimo doctoque Patre D. Josepho Crucejo, Codex manuscriptus cum hoc titulo: *Petri Candidi Volumen undecimum, Libri XVI.* In eo reperi *Peregrinam Historiam*, & *Grammaticam*, de quibus in Ambrosiana seorsim asservatis disserui. Alia nusquam à me perspecta, aut à Scriptoribus relata, de novo emerserunt, nempe *Metricarum Epistolarum Libri duo*. Præcedit Epistola *ad Illustrem Inichum Davalum, Magnum Regni Siciliæ Camerarium*, in hæc verba: „ Composuisse me quædam Epigrammata, & Epistolas quamplures metri lege dum animadverterem, Iniche Clarissime, easque dispersa legerentur, veritus ne aliquando ab Auctoris sui notitia eaciderent, singula in unum coarctare, & tibi inter scribendum mittere & dedicare institui, ut & studiis meis vicissim parcerem, & mentem tuam sæpenumero à curis anxiam, hujusceemodi non indigna lactione mitigarem. Leges igitur, quæ à me variis temporibus exposita magis, quàm expolita, partim dystico, partim longiori carmine, aut ab iis, qui ad me scripsere, confecta sunt. Hæc quippe peregrinationis meæ ocia, quæ aliis fortasse negotia exeuterent, non indigna visa sunt, quæ à te legantur, pensitentur, corrigantur, deinde in vulgus transeant. Vale. „ Inter bas Epistolas metro conscriptas, plures occurrunt *Bonini Mombritii*, & *Hubertini Crescentinatis* ad Candidum, & bujus ad eosdem; quod indicium est, initæ inter doctos hosce Viros io re literaria mutuæ necessitudinis, conceptæque invicem de ingenii, calamique præstantia, superioribus paginis à me descripta, justæ opinionis.

Ecloga quoque, *Galathea* nomine, à Candido confecta, ibidem conspicitur, cujus prima hæc sunt Carmina:

Formosus nimium Pastor, doctusque canenda
Daphnis erat, longum jam dedignatus amorem.

Sæpe

Sæpe illum viridesque casæ , & mapalia læta
Nocte tenent ; meditatur enim sua carmina Daphnis:
Et quotiens mœstum cantu sedare dolorem
Ille cupit , tantoque magis pine incitat ardor ,
Syderea veniente die , longa avia lustrans
Rura petit , pecorique legit nova gramina Pastor ,
Et virides errore vias , umbramque patentem ,
Unde suae videt ille boves , placidasque capellas
Errantes passim , media resupinus in herba ,
Absentemque vocat Galathea hoc carmine Daphnis.
Quid cantus, quid musa juvat, quid carmina nobis? &c.

Alterum opus elaboratum fuisse à Petro Candido, colligo ex adnotatione ad marginem hujus Eclogæ; ait enim, eam descriptam reperiri in Libro *de Ludicris* . Ejusdem libri mentio , alibi etiam , in hoc codice occurrit , sed an deperditus sit , aut alicubi lateat , quis divinet ?

Tentavit arduum opus Candidus, aggressus Libris Æneidos Virgilii decimum tertium sufficere ; sed sive pudore ictus nectendi versus suos aureo celeberrimi illius Auctoris Poëmati , calamum suspenderit ; sive Amanuensis negligentia in transcribenda hac Candidi lucubratione vacuas reliquerit paginas , in Codice laudato , Carmina exarata neque ad centum pertingunt ; attamen nobilis hujus ausi specimen aliquod dare Lectori ingratum non reor , quamvis plurimùm ab imperito Amanuense vitiatum :

Postquam magnanimus morientia sanguine fudit
Pectora , & ingentes expirant luminis oras
Damnis Iliacos sacravit vulnere Manes ,
Componit Senior regni jam fracta latini
Culmina , disjectos Urbis jubet aggere muros
Attolli , quibus aëreas deducere turres
Cura sit , & summis Vulcani pellere tectis
Imponit , priscis reddit cultoribus agros &c.

Homeri vita , quam proximè innuimus , *è Græcis & Latinis literis fideliter interpretata , & composita à P. Candido* , hîc integra legitur , cum prævia Epistola ad *Gloriosissimum Principem Johannem Castellæ , & Legionis Regem* , quæ tota in ejusdem laudibus versatur . Adnexa est *Interpretatio Iliados Homeri soluta oratione perscripta* , itaut singulis carminibus latina versio respondeat ; sed quatuor tamùm primos libros , & decimum , codex iste complectitur .

Nobilius Historicum Opus , hujus Codicis indicabat Elenchus , nempe *Vitam Illustrissimi Principis Herculis Estensis , Ferrariæ secundi Ducis* ; verùm expectationem frustratæ sunt paginæ, ad quas Lector mittebatur, ut de rebus egregiè ab illo gestis instrueretur ; in iis enim nihil descriptum offendi , præter procemium informe *de Origine Estensis Familiæ* , atque id etiam è lutulentis fontibus derivatum ; ubi verò ad inchoandam illius Principis vitam sese conferre Candidus profitebatur, nihil in ea pagella, nisi inane , & vacuum occurrit . Itaque , sive Decembrius incœptum opus abruperit , sive Amanuensis ab exscribenda narratione , quæ in antiquo ejusdem Auctoris exemplari legeretur, manum retraxerit , nobis non aliud hujus historici indicati monumenti relictum est , quàm desiderium , & titulus . Jacturam tamen hanc abundè reparavit Cl. Ludovicus Antonius Muratorius, qui non solùm quidquid ad præclarissimum hunc Principem spectabat , sed universæ etiam Serenissimæ Estensis Domus *Antiquitates* , gemino typis edito volumine complexus est , summâque eruditione, ac veterum Documentorum sincera fide illustravit .

Translatum à P. Candido è Græco in Latinum sermonem decimum sextum Librum *Diodori Siculi* , Epistolarum ejusdem testimonio narravimus . In hoc Codice labor iste Decembrii exaratus legitur , cum hac in margine adnotatione : *Poggius sex Libros prius transtulit , & P. Candidus XVI.* , (idest sextumdecimum) . Quinque tantùm *Diodori* Libros à Poggio è Græco traductos , ac Nicolao V. Summo Pontifici dicatos memorat Clariss. Recanatus (s), nec à vero abludit ; quamvis enim revera sex numerentur in editionibus prælo vulgatis , quarum tres in una Urbe Veneta peractæ sunt illo Seculo , nempe anno MCCCCLXXVI. , XCIII. , & XCVI. : senarius tamen hic numerus privatum consilium fuit Interpretis Poggii , qui ex primo Diodori libro , utpote geminam sectionem complectente , duos effecit . Adjecta sunt huic Candidi Libro *Capita sequentium quatuor Diodori Librorum usque ad XX.* , sed nudè è Græco ab eodem translata. Hæc sunt, quæ de indefesso hoc in studiis Scriptore , è literario Ambrosianæ præsertim Bibliothecæ penu depromere valui . Adjungere liceat *Necrologium* Familiæ *Decembriorum* , desumptum ex *memoriali* , quod in Codice nostro legitur , manu propria Petri Candidi conscriptum (t).

„ MCCCCXXIV. die Veneris XVIII Augusti , „ decessit Paulus Valerius , frater P. Candidi, repositus in Ecclesia S. Laurentii Genuæ .

„ MCCCCXXV. die Jovis . . . . decessit „ Candidus Maria, filius P. Candidi Decembrii, re„ positus in Ecclesia S. Petri in Caminadella Medio„ lani, Deo Laus .

„ MCCCCXXVII. die Veneris XXV. Aprilis , „ inter primam & secundam horam noctis , deces„ sit D. Ubertus, parens P. Candidi, in Oppido Tri„ vilii , ibidem Potestas , repositus Mediolani in Ec„ clesia Sancti Ambrosii .

„ MCCCCXXX. die Saturni . . . . Augusti, „ decessit Modestus, frater P. Candidi, in Castro Ar„ quate Placentini soli , ibidem Potestas, repositus in „ Ecclesia Majori .

„ MCCCCXXX. die Martis XVIII. Septembris, „ decessit D. Catherina , parens P. Candidi , reposita „ cum conjuge in Ecclesia S. Ambrosii .

„ MCCCCXL. die Solis XII. Junii, hora decima „ quinta , decessit Candidus Antonius , filius P. Can„ didi , repositus in Ecclesia S. Mariæ Vallis Medio„ lani .

„ MCCCCLVIII. die Solis XXVI Februarii , „ decessit Constantia , filia adoptiva ex Susanna nepte „ ejus , reposita in Ecclesia S Ambrosii , nata MCC„ CCXLIII. die Lunæ XXX Julii .

„ MCCCCLXIV. die Solis XX. Maji, hora XXII. „ Mediolani in Festo Spiritus Sancti , decessit D. Ca„ therina de Bossis , consors P Candidi , reposita in „ Ecclesia Sancti Ambrosii, prope Constantiam supra„ dictam .

„ MCCCCLXV. die Jovis XXIV. Januarii , Me„ diolani duxi uxorem D. Baptistinam de Camulio „ hora XI. noctis, ætatis annorum XXV. Deo Laus.

Addita est diverso charactere sequens memoria.

„ MCCCCLXXVII. die Mercurii , hora tertia„ rum , XII. Novembris, decessit præfatus D. P Can„ didus , Poëta & Orator illustris , Eques auratus , „ optimorum morum , ac integerrimæ & modestissi„ mæ vitæ, repositus in Ecclesia S. Ambrosii , in sepul„ cro insigni , ei , & memoriæ suæ condito per mode„ stissimam D. Baptistinam , Consorti simillimam .

Plurimùm gloriari debet Civitas nostra de insigni hoc Viro , qui tot relictis ingenii sui monumentis Metropolim hanc illustravit . Quanti ille doctrinæ amplitudine in omni ferme Scientiarum genere

X x flo-

(s) In ejus Vita , Hist. Florent. præfixa Cap. XI.

(t) In Codice MS. Biblioth. Ambros. sign. B. 123. in 4.

A

florcret, testari abundè possunt, tum uberrima eruditarum scriptionum messis, quam ex Ambrosianis præsertim scriniis collectam huc usque in lucem proferre contendimus, tum eximiæ laudes, quibus Decembrium cumulavere Summi Pontifices, Reges, Principes, ac præstantissimi quique illius ætatis Auctores, in longam seriem à Lazaro Augustino Cotta (u) producti, inter quos *Antonius Rhaudensis* loquens de celebri hoc Viro, in quadam Apologia, quæ manuscripta in Ambrosiana Bibliotheca servatur (x), præclarum ejusdem elogium his verbis claudit: „ Si Comica, si Tsagica, si Satyrica, si Historias quis efflagitet, absentibus libris, ei singula („ mirabile dictu!) memoriter dicet; cui narranti, „ dubio procul, eam fidem fecero, ac si Livium,

B

„ ac si Herodotum præ oculis, in manibus haberem. Varietatem fortunæ, quam expertus est, ex *Francisco Barbaro* discimus; cùm enim Mediolani Græcas, Latinasque literas Decembrius docuisset, mortuoque Philippo Maria Vicecomite, Mediolani Duce, ob singularem sapientiæ non minus, quàm prudentiæ famam, delectus esset patriæ libertatis Defensor, ac Præses, mutata rerum facie, atque iterum in servitutem abducta Mediolanensi Republica, paternis omnibus bonis exutus Romam confugere coactus est, ubi à Nicolao V. benignissimè exceptus, Apostolicas Literas conscribendi munere donatus fuit. Consilium hoc laudavit *Barbarus*, Epistolâ ad ipsum scriptâ, cui ob similitudinem studiorum conjunctissimus erat.

Fragmentum ejusdem Epistolæ, quod Eminentissimus Cardinalis Quirinus Eruditissimæ suæ *Diatribæ* de insigni eo Viro inseruit, hîc transcribere præstat; neque enim modica Decembrii laus est, ab æquissimo illo literarii census æstimatore, non modò fuisse in peculiarem amicitiam adscitum, sed etiam ad præclariora Græcæ Latinæque eruditionis monumenta condenda, fervida cohortatione incitatum. Itaque ait: „ Quod autem, postquam Mediolanenses, quando lux quædam libertatis affulserat, non tam hostium armis, quàm partium studiis, & domesticis „ insidiis, nescio quo fato, in antiquam servitutem „ reciderunt, ad Nicolaum Summum Pontificem te „ contuleris, laudo consilium tuum, quia cùm ipse „ virtute, & fortuna excellat, & bonis, & doctis „ Viris quodammodo non minus favere possit, quàm „ velit, ut spero, pro sua laude, & gloria, ita propitius erit afflictis rebus tuis, ut omnes intelligant, „ licèt res humanæ mille casibus subjectæ sint, vivo „ tamen Nicolao Romæ honores sapientibus Viris „ deesse non posse. „ Demum hæc subjungit: „ Hortor igitur, ut, sicut facis, conscientiâ bene actæ „ vitæ contentus, casus adversos fortiter, & sapienter feras, & quod coram facere prohiberis, absens civibus tuis, & bonis omnibus prosis; & si „ qua se occasio obtulerit, quod magni Viri esse „ Scipio dixit, non desis fortunæ se offerenti. Cum „ Græcis autem ita Latina conjunge, ut non minori „ Philosophiæ ornamento sis, quàm ipsa tibi.

ANNO MCCCCLXXXIX.

C

FRANCISCUS PHILELPHUS.

ITerum in literarium Scœnam prodit *Franciscus Philelphus*, ob editum Mediolani hoc anno ejusdem Opusculum. Continet illud *breves Epistolas*, Italico sermone confcsiptas, latinèque redditas, numero CCXIV., atque hæc in fronte admonitio ad Lectorem præfigitur: „ Legant avidè, & ediscant diligenter omnes Adolescentuli, Eloquentiæ cupidi, hoc *Exercitatiuncularum* „ genus Fsancifci Philelphi, Poëtæ nostri seculi non „ obscuri, excogitatum industriâ, quo duce non solùm Latinæ linguæ flosculos decerpent, verùm „ etiam ipsius linguæ vernaculæ; quoniam utrâque „ mirificè Poëtam nostrum polluisse, doctorum am„ bigit nemo. „ Sanè quod attinet ad Latium ser

D

monem, minimè spernenda sunt quæ leguntur, cùm renascens illa tempestate literarum majestas, sese ad aureæ ætatis elegantiam componeret, & inter præcipuos illius Ævi Rhetores, non infimo loco Philelphus resideret; lingua tamen vernacula Mediolanensis ctaffiosi adhuc cœno inficiebatur, adeòque exempla ibidem proposita, impoliti tunc sermonis vitio, in præsentia vilescunt, ac sordent. In calce adjectum est *Petri Sallii Vercellensis carmen in Francisci Philelphi detractores*, ex quo comperimus, non defuisse, qui etiam mortuo insultarent, illius *Sfortiadem* præcipuè carpentes. Fragmentum hic damus:

E

Parce sacri Vatis famam lacerare Philelphi
Invide: quid tantum te maledicta juvant?
Si tibi lingua loquax, atque omni dente soluta est,
Utere cum vivis garrulitate tua;
Et sine defunctos merita requiescere in urna,
Non satis est pœnas, quas meruere, pati?
Jura requirendi sceleris sub gurgite nigro
Æacus, & Minos, & Radamantus habent.
Cerberеam rabiem si fundis in ora Virorum,
Cerberеam rabiem noris obesse tibi.
Nonne pudet tanti divina Poëmata *Vatis*
Carpere; quin potiùs garrula lingua taces?
Splendida Sfortiadum cantavit voce sonora
Gesta Ducum, quorum nomen in Orbe sonat.
Carmine Smyrnæo vivet furibundus Achilles,
Formaque Tindaridis cognita semper erit.
Te Maro sacravit Vates, Dux Inclyte Teucrum,
Et tua divino carmine gesta patent.
Anguiger & vivet Franciscus Sfortia semper,
Huic quoniam Vates ipse Philelphus *erat &c.*

De hoc autem Libro hæc in fine subdit:

Ne foret ulla suo sine munere quæ studet ætas,
Discipulis scripsit quod modò cernis opus.
Frugifero Lector vigilans incumbe labori,
Quo labor est major, laus tibi major erit.

Editionem hanc eo libentiùs retuli, quòd neque in Annalibus Typographicis, neque ab ullo Scriptorum, qui Philelphi Opera recensuere, quidquam de hujusmodi lucubratione adnotatum repererim. Impressit illam denuo in nostra Urbe Johannes Angelus Scinzenzeler anno MDXV. sed titulo, qui Lectorem facilè potest decipere, acsi de rebus privatis, aut publicis in hisce Epistolis ageretur, cùm vacuæ prorsus eruditione sint, nec nisi ad Italicam, Latinamque linguam rectè instituendam, in variis exprimendis mentis, animique sensibus, digesta sit hæc Sylva verborum; siquidem Typographus ita librum inscripsit: *Epistole di Mesere Francisco Filelfo, vulgare e latine, novamente stampate, e diligentemente correcte.* De celebri hoc Viro plura jam superiùs narravi. Non-

(u) Mus. Novar. fol. 252. & seq.

(x) Sub lis. M. num. 49. in 4.

Nonnulla Eminentissimus *Cardinalis Quirinus* ex pluribus Codicibus collecta edidit, in sua eruditissima *Diatriba præliminari ad Francisci Barbari Epistolas*, quibus acerba ejusdem dissidia cum Viris insignibus, Nicolao præsertim Florentino, & Poggio, illustrantur, eaque apud ipsum degustare poterit Lector.

STEPHANUS DULCINUS.

Stephanus Dulcinus, patriâ Cremonensis, claruit per hæc tempora, tum suis, tum aliorum in Urbe nostra editis libris. Quo in loco primam viderit lucem, ipsemet indicat in fronte secundi Libri *De persecutionibus Christianorum, Bonifacii Simonetæ*; compendio enim referens, quid duodecima complectatur Epistola, quam Auctor inscripserat *Splendidissimo Equiti Corrado Lando Placentino, Manfredi Comitis filio*, inquit: *Sub cujus ditione ego natus sum in Complanensis Agri Sambuceto MCCCCLXII.* Malè id interpretatus est, qui editionem hujus voluminis Basileæ curavit anno MDIX. Siquidem in margine, typis adnotatum vidi: *Patria Bonifacii Simonetæ*, cùm de ortu suo *Dulcinus* loquatur. *Nicolaum Lucarum* in publico Cremonæ Gymnasio, eloquentissimum Rhetoricæ Interpretem audivit, teste Johanne Jacobo Crotto, qui in funebri Oratione superiùs laudata (a), *Stephanum Dulcinum* inter præcipuos Lucari discipulos numerat. Mediolanum delatus, præceptorem *Georgium Merulam* habuit, idque gloriæ sibi tribuit, loquens de Alexandrina Urbe in *Vicecomitum Genealogia*, de qua paulò post sermo erit. Benigno Mediolanensium Principum munere adscriptus est Insigni Canonicorum Scalensis Ecclesiæ Collegio, admodum juvenis; agens enim de Bernabove Vicecomite, inter cetera magnificentiæ monumenta in hac Urbe ab eodem relicta, hoc etiam recenset: *Nostram Scalam in ruinis Turrianarum ædium MCCCLXXVIII. ædificavit*; cùm autem hæc scriberet, annum vigesimum septimum ætatis suæ vix attingebat, Sacerdotio illo donatus, triennio jam ante.

Primum ingenii sui specimen dedit, vulgata hoc anno Mediolanensibus Typis *Descriptione Nuptiarum*, quas regio cultu celebravit Johannes Galeatius Sfortia, Dux VI. Mediolani, cum Isabella Alphonsi Calabriæ Ducis, & Hippolytæ sororis suæ filia, Regisque Neapolis Ferdinandi nepte. Dignum lectu opus est, in varia capita distributum. Præmittit brevem Historiam Vicecomitum gentis, cujus originem à Langobardis Regibus trahit, mitiore figmento, quàm ceteris placuerit, qui superiori ad ipsum tempore, Trojanum sanguinem, longa Regum Italiæ successione, in Vicecomitum venas derivatum somniavere, tanta fœlicitate, ut Philippus Maria, *Angli*, Nepotis Æneæ, agnomen gloriosè usurpaverit. Has ego assentationes, in Appendice ad Dissertationem de Sanctis Gervasio & Protasio (b), satis dilucidè, ut arbitror, mendaces ostendi, idemque pustmodum confirmavit Cl. Johannes Georgius Eccardus, edito peculiari tractatu *de Stemmate genuino Desiderii Regis Longobardorum*, contra *Illustrem Imhoff* Genealogiarum Scriptorem. A Matthæo autem Magno exordium sumens, enarrare aggreditur subsequentium Principum, Barnabovis præsertim, & Galeatii II egregias virtutes, atque addita huic Metropoli magnifica illa ædificiorum ornamenta, quæ non tam singularem Urbi venustatem, quàm famam apud exteros celeberrimam peperere. Francisci quoque Sfortiæ, ad Mediolanense imperium, sublatis Vicecomitibus, evecti, regiam indolem laudat, duo illa insignia Monumenta, ab ipso condita in hac Urbe, describens, Arcem nempe Jovis, quam *Gigantum opus* appellat, & Xenodochion Majus, Regum Palatiis comparandum. Centum quatuordecim lectos fovendis Infirmis, ætate sua, patuisse refert Dulcinus; at quantâ Christianæ pietatis laude Cives nostri numerum illum auxere! cùm præsidentium religioso huic operi Equitum provida Caritas, aliquando in præsentiarum, ultra mille & quingentos Ægros excipiat.

Altero capite Templum maximum Mediolanense, immanibus sumptibus Johannis Galeatii primi Ducis Insubrum, à fundamentis extructum anno MCCCLXXXVII. accuratâ singularum partium veluti picturâ oculis objicit. Postquam verò mathematica ratione quale tunc esset, ac futurum sit, cùm absolvatur, hoc artis miraculum, elegantissimè exposuit, descriptionem suam his verbis claudit: „Sed „ ipsum pro dignitate describere, divinum potiùs „ esset, quàm humanum; nemo enim quale sit, co„ gitatione imaginari, si non viderit: nemo scriptu„ râ, quæ sit intus & foris pulchritudo, explicare „ possit &c. „ Omittendum non est, quod de Hierarchico Templi maximi Ordine, tunc vigente, recenset; ait igitur: „ Nec minor est venerandorum „ Flaminum admiratio, qui ad Cœremonias, & res „ divinas quotidie conveniunt; Centum namque Sa„ cerdotes, sacerdotiis opulenti, ministerio depu„ tantur: Archipresbyter, Præpositus, Archidiaco„ nus, Primicerii duo: Tactici, quos Ordinarios „ vocant, Decumani, Notarii, Mazeconii, quibus „ Supplicationum cantus, & Litaniarum preces, fu„ nerum quoque Nœniæ imprimis procurantur: Ana„ gnostæ, Phonasci, Obedientiarii, Custodes, quo„ rum primus Cimeliarcha, cui thesaurorum cura, „ & eorum, quæ Græci κειμήλια dicunt, deman„ datur: Æditui, Pueri, utriusque sexus phanati„ ci Senes, qui ex ritu veteri panem & vinum in „ sacrificio offerunt: omnium præterea Collegiorum „ diversi habitus, partitaque Officiorum munia. „ Omnibus præsidet Archiepiscopus, multarum Ci„ vitatum Pastor; Is est Guido Antonius Arcimbol„ dus, nuperrimè electus, qui sanguinis nobilitate, „ Fidei experimento, multarum rerum usu, bonis „ gratus est Principibus. His omnibus argenteorum, „ aureorumque vasorum, ac rerum sacrarum pre„ tiosa suppellex respondet. „ Hæc erat Ecclesiæ nostræ facies, cùm labente Seculo XV. scriberet Dulcinus; quandoquidem verò nonnulla, quæ hic narrantur, obsolevere, atque alia ad novum decorem addita fuerunt, operæ pretium duxi, ad illustrandam Ecclesiasticam Mediolanensem historiam, eadem hoc loco indicare.

Ac primò præmonendum censeo, malè post Archipresbyterum Metropolitani majoris Ordinis collocari *Præpositum*; ille enim quartam in Choro sedem occupat, utpote nonnisi anno MCCCCL. institutus; verùm hic error ab Amanuensis, aut Typographi incuria profluxisse dicendus est, cùm ab Auctore circa memoratum tempus vivente, recens ea institutio ignorari non posset. *Primicerii duo*, qui indiscriminatim nominantur, in antiquis chartis *Major*, ac *Minor* dicuntur. Hic postremus ab antiquis semper temporibus in Ambrosiana majori Ecclesia resedit, *Primicerius Lectorum* appellatus olim, nunc *Chori Magister*. *Primus* autem, qui universum, extra Templum maximum, urbanum Clerum moderabatur, pluribus per anteactas ætates privilegiis decoratus, tandem anno MCCCCXLII. Apostolica auctoritate, consensuque omnium Sacerdotum, quibus illum deligendi jus inerat, Metropolitano primario Ordini accessit, in tertiam, ut vocant, Dignitatem assumptus. Canonicis Ordinariis, quos veluti sacram aciem instruentes *Tacticos* appellat Dulcinus, collatum à Summo Pontifice fuit, nostra ætate, illustre decus Infularum, atque Episcopalium ornamentorum, quibus Aras, & Metropolim omnem splendidiore implent majestate. *Decumani*, à S. Ambrosio instituti, ut in Ecclesiis insignioribus Mediolani Sacra facerent, ac divina Officia persolverent, inductis in eas, Seculo X. & XI. Præpositis ac Canonicis, in primario tantùm Templo constitere; sed, cùm Seculo

(a) Ad annum 1482.

(b) Additamento IV.

culo XVI. valde imminuti numero forent, eosdem penitus sustulit S. Carolus Borromæus. *Obedientiarii*, qui in Pagis, atque Oppidis distributi, in eam curam incumbebant, ut grassante Hæresum lue, intactos ab errorum præstigiis Catholicos populos conservarent, iisdem extirpatis, ad Metropolitanam hanc Ecclesiam se receperunt, quemadmodum testatur *Franciscus Castellus* Canonicus Ordinarius, qui Seculo XVI. plura de sacris Mediolanensis Ecclesiæ rebus manuscripta reliquit, eorumque exemplar Ambrosiana Bibliotheca custodit. Quo tempore hic Sacerdotum ordo desierit, incertum est; cùm tamen *Castellus* asserat, nullum ex hisce *Obedientiariis* se unquam in Ecclesia vidisse, ac nomen solum suo tempore perdurasse; Dulcinus verò eosdem ceteris Metropolitani Templi Ministris annumeret, compertum fit, intra illud tempus, quod ab ætate utriusque defluxit, fuisse illos ex albo deletos. *Custodum* Collegium à Sancto Carolo Borromæo fuisse abrogatum, ex ejusdem rebus, ad hujus Ecclesiæ cultum, ac splendorem gestis, atque à Glussiano descriptis (c), ediscimus. *Pueri* olim in Ambrosiana Ecclesia ex antiquissimo Instituto adhibebantur ad cantum quarundam precum, & *Responsoria* ingeminanda, iique ad Ecclesiasticam disciplinam erudiebantur à *Magistris Scholarum*, quos nunc corrupto vocabulo *Mazeconicos* appellamus. Eos in prædicto munere perseverasse usque ad XII. Seculum, Beroldus illa ætate scribens nos docuit; Dulcini testimonio evincitur, viguisse adhuc Seculo XV. vetustum hunc morem, qui tamen paulò post in desuetudinem abiit, relicto tantùm in *Breviariis* vestigio, quæ in Rubricis quandoque præscribunt *Responsorium, cum Infantibus*. Auctum subinde fuit Metropolitanum Collegium altera Dignitate, nempe *Decanatus*, eamque primus obtinuit anno MDXLIX. Præpositus S. Theclæ, cùm dirutâ funditus illâ Ecclesiâ, Clerus eidem inserviens in Templum maximum transiit, mutuum hunc nexum utriusque sacri Ordinis, novamque institutam Dignitatem approbante Paulo III. Summo Pontifice.

Dein ad opulentissimum Nuptiarum apparatum progreditur Dulcinus, singillatim exponens qoidquid splendidi luxus, industrisque laboris impensum fuerat in rotundo temporario Ædificio ante fores Templi, Arcu triumphali, magnificentia dispositæ Arcis, Lecti Genialis ornamento, Viarum tegumentis, & festo Urbis ornatu, Sacerdotum & Militum pompâ, Principis egressu & comitatu, Altari auro argentoque fulgente, ac celebratione ipsa Nuptiarum. Plura ex hisce à Dulcino enarratis rebus frustra quæres in Tristani Calchi libello, quem de Nuptiis iisdem conscripsit, ediditque postmodum Johannes Petrus Puricellus anno MDCXLIV. Siquidem Calchus ab exordio narrationem suam repetit, Desponsationis Neapolitana in Urbe peractæ ordinem, atque itinera Genuam, Dertonam, Viglevanum, ac demum Mediolanum nitidissimâ eloquentiâ referens, quæ omnia omisit Dulcinus, in eo tantùm defixus, ut quæ oculis suis in hac Metropoli admiratione digna conspexerat, exactè narraret; id enim ipsemet in Epilogo profitetur. Peculiare illud est, quod de pretiosa suppellectile Altaris à Ludovico Sfortia parata scribit, nempe inter Scyphos, Amphoras, Urnas, Vasa ex auro obrizo, argentoque purissimo, ac miro artificum ingenio fabrefacta, sexaginta fuisse, sub quibus singulis quaterni homines ferendo anhelabant, quæque tricubitali, quadricubitalique altitudine omnes in admirationem tantæ opulentiæ pertraxerunt.

Johannes Antonius Corvinus de Arretio, vir Spectabilis, de condito hoc opere gratulatus est Dulcino, Epistolâ ad ipsum datâ, quam proximè referam; utque celebrior fieret ejusdem fama, mille exemplaria expensis suis imprimenda curavit. Attamen, injuriâ temporum, adeò infeliciter periere, ut Puricellos in Præfatione ad *Tristani Calchi residua*, hæc impressa reliquerit: „ Illas (Nuptias) tunc temporis descripsit Stephanus Dulcinus, Scalensis in hac Urbe Canonicus, nec non etiam Nicolao Lucaro, Rhetori Cremonensi, nuncupatas typis hîc evulgavit anno Domini MCCCCLXXXIX. Sed rarissima hoc tempore sunt ejus exemplaria, & unum tantummodo hactenus ego in Ambrosiana vidi Bibliotheca. „ Corvini Epistola sic jacet: „ Vidi, Suavissime Stephane, quæ tu de Magnanimi Principis nostri præstantissimis excellentissimisque Nuptiis graviter, ornatèque scripsisti; quodque inter cetera, & admirandum maximè, atque summopere præclarum est, quàm eleganter, quàm accommodatè totam hujus rei seriem non descripseris modò, verùm etiam, ut ipse met scribis, quasi in tabella depinxeris, ut qui ea legerint, non legisse modò, verùm etiam illa oculis conspexisse, procul dubio affirmare possint: ita cuncta hac in re gesta, miro ordine, singulari apertaque rerum descriptione collegisti, & idem dicere qui tua scripta perlegerint, quod Comicus noster Poëta Dantes, picturam quandam admiratus, dixit:

Non vide più di me, chi vide il vero;

„ ita nihil minùs vero, qoi tua scripta perlegerit, vidit. Illud inter cetera mihi quidem non mediocrem admirationem, atque jucunditatem præstitit, quod in Ædificii illius mirabilis amphitheatrali orbe constructi descriptione præstitisti; nec non Arcus triumphalis, dispositionisque Regiæ Arcis, ac totius Viæ mirabili ornatu, ceterisqoe aliis memoratu dignis in his rebus gestis. Quid Vicecomitum prosapiam, quid admirabilem Templi descriptionem commemoro? quæ singula non mediocri vi ingenii, nec vulgari & qnotidiana eloquentia, sed ornatissimo scribendi genere, ac vocabulis ad rem accommodatis, exquisitissimisque, etsi sanè difficilioribus, summâ diligentiâ, singularique studio complexus es: ut verè ego pro me affirmare possim, ex ornatissimis Scriptis tuis plurima vocabula peregrina, & cognitu profectò digna intellexisse, quæ antea mihi, & doctioribus forsan incognita extitissent. Itaque tuis his ornatissimis Scriptis non legentes modò mirificè oblectasti, sed & quod longè præstantius est, etiam adjuvisti, eruditioresque doctrinâ tuâ reddidisti. Quamobrem tua hac Historia, ac ornato & gravi scribendi genere adeò sum delectatus, ut mille exemplaribus hæc meis impensis imprimi curaverim, grande operæ pretium aliis quoque hac opera afferri posse arbitratus. Perge igitur, ut cœpisti, juvenilem hanc ætatem talibus monumentis excolere, nominis tui æternitati, & amicorum utilitati consulturus; altioraque jam animo volvens, & scribere aggrediens, te nobis in dies & ornatiorem, & laudatiorem præsta: quibus ex rebus & carior nobis plurimùm tua virtute fies, & pro merito tuo, quod Maximæ Urbes præstantissimis, ac doctissimis Civibus suis aliquando præstiterunt, illud etiam tibi à tua Inclyta Urbe quandoque concedi posse certè sperabis. Vale, meque, ut facis, mutuò dilige. Mediolani pridie Kal. Martii MCCCCLXXXIX „ Epistolam, quam Dulcinus ipse in fronte Libri ad Lucarum direxit, cùm nihil ad rem meam pertinens complectatur, omittendam censui. Id unum inde eruitur, has fuisse primitias ejusdem studiorum, ut superiùs dicebam; ait enim: „ Exercendi in re nova ingenii causâ, & quid in veram palæstram aliquando possemus, periclitandarum gra-

(c) In Vita lib. II. cap. IX.

„ gratiâ virium, anteludia isthæc tibi edidimus.

Eodem hoc anno in finem vergente, *Manilii Astronomicon* à se emendatum Mediolani vulgavit, dicavitque Marchioni *Rolando Palavicino*, Senatori Amplissimo. Quid in restituendo Manilii Opere Dulcinus præstiterit, referre nequeo, cùm Michaël Maittaire editionem hanc in Typographicis suis Annalibus nudè adnotaverit. Alteram quidem inveni anno MCCCCIC. in hac Urbe peractam, cum Epistola nuncupatoria ad memoratum Marchionem, sed illam exscribere impatiens moræ tempus vetavit. Subjungo tamen, *Rolando Palavicino* Equiti Nobilissimo, è Marchione Johanne Ludovico Senatore, & Anastasia Taurella genito, deberi quamplura Opuscula Cardinalis *Nicolai de Cusa*, quæ ille primus ære proprio edenda in lucem curavit, eadem inscribens *Reverendissimo & Illustrissimo D. Georgio de Amboisa Cardinali Rothomag. Legato Apostolico, & Regio Locumtenenti Generali*. In Epistola verò nuncupatoria refert, manuscriptos celeberrimi illius Auctoris Codices sibi ad manus pervenisse, operâ *Hieronymi Tornielli*, Ordinis Fratrum Minorum Observantiæ Vicarii Generalis, doctissimi, & religiosissimi. Laudat doctrinam, & pietatem Cardinalis de Cusa, quem vocat *Theologorum maximum*, ac postmodum subdit: „ Hinc ego Theologiæ initiatus, zelo fidei Orthodoxæ invitatus, illectus, impulsus nolui pro virili parte diutiùs pati, volumina tanti Viri, nullis ferè cognita, in tenebris jacere, sed a situ & tinearum morsibus vendicata Impressoribus tradidi, ære meo excudenda. „ Commendat inde Cardinalem de Amboisa, quem vocat pium, eruditum, benignum, magnificentissimum, eique omnia se debere testatur. Data est hæc Epistola *ex Castro Lauro* anno gratiæ MDII. Opuscula tunc impressa ea sunt, quæ sequuntur: *De Docta ignorantia: De Conjecturis: De Mente: De Visione Dei: De Pace Fidei: De Staticis Experimentis: Cribrationes Alcorani: De Venatione Sapientiæ: De Mathematica perfectione: De Ludo globi: De Beryllo*. Editionem hanc, Mediolani peractam à Cive nostro, primam fuisse, ex allatis ejusdem Palavicini Literis patet; Georgius enim de Amboisa, cui obstrictum se adeò Palavicinus profitebatur, Mediolanum advenerat anno MD missus cum plena potestate à Lodovico XII. ut intestina exorta dissidia, ob translatum à Sfortiis ad Francos Insubrum Imperium, componeret. Quapropter deceptum fuisse suspicor Pelegrinum Antonium Orlandi, qui (d) primo Typographiæ seculo, *Varia Opera* Cardinalis de Cusa *impressa Fabriani*, sine anno, & Typographo adnotavit, cùm præla in Oppido illo condita, nusquam in suo volumine memoret. Fortasse autem calami lapsu Amanuensi excidit *Fabriani*, pro *Mediolani*.

Alterum *Dulcini* nobile poëticum Opus illud est, quod *Endecasyllabon de Catulli Sermione* appellavit, ediditque anno MDII elegantissimo *Minutiani* charactere impressum. Quæ fuerit occasio pangendi hæc carmina, ipsemet prodit in prævia *ad Jacobum Antonium Turrianum* Epistola, quam integram hîc referre, ob Latini sermonis venustatem, jucundissimum Lectoribus reor: „ Stephanus Dulcinus Secundus, Jacobo Antonio Turriano Comiti ac Prothonotario Apostolico S D. Quum his Vindemiarum remissionibus, Vir nobilissime, & in omni Literarum studio eminentissime, in Veronensi feriatus pervagarer, contigit, ut per Benacum Lacum amœnissimum ociabundo remige devectus, Insulam quoque ascenderem lepidissimi Vatis memoriâ adeò famigeratam; quam curiosiùs perlustrans, primò qua parte, intercurrenti quodam quasi Lacus Euripo, ab antiqua continentis proximæ perpetuitate abscissa dissociatur, sumptuosum pontem, munitissimam arcem, ornatissimas novorum Operum structiones, non sine voluptate admiratus sum. Deinde per Insulæ dorsum introrsus progrediens, inter arborum ac maximè Olivetorum opacas densitates, incidi in veterum Ædificiorum ancipites ruinas, herbarum cespitibus vastè fruticantes. Hinc autem ulteriùs procedentes, ingentium fundamentorum solo æquatas moles, muscoso situ desolationem suam lacrymantes, non magis mirati, quàm miserati sumus. In his cernere erat multiplicium hypogæorum cæcos, ac in se recurrentes amfractus, inerti terreno obstructos, subterraneosque cuniculorum fornices, vetustatis ac tempestatis injuriâ dissolutos. Non sine dolore etiam arcuatos latissimarum fenestrarum hiatus, seculorum diuturnitate affatim dehiscentes, offendimus, ubi parietum rursus in se collapsorum macerias, hederis ac caprificis contectas, dolore affecti contemplabamur. Augebant indignationem concameratæ porticus, convulsis tristegis, ac excelsis quondam cœnationibus subjectum, incursantemque Lacum, truncatis, semiruptisque pedamentorum fulcturis miserabiliter despectantes. Pavimentorum insuper frustula diversicoloribus etiamnum lapillis tessellatim variegata, frutetis, spinetisque passim horrentia. Et, quod inconsolabiliter dolebamus, ex tantis monumentorum veterum, seu Poëtæ ipsius Catulli privatis, seu conterraneorum publicis apparatibus, nihil jam supra soli superficiem apparebat: ita omnia plana, plena, abscissa, obsessa, ac intra terræ latebrosa viscera, deformi rudere, ac colluviosa cœmentorum, calcisque congestione suffocata, putrescentiaque pressim subsidebant, cavernis dumtaxat quibusdam, ac arearum perforatis sepimentis pervia, vel per hypetrarum aperta, aut scalis, aut saltu, præcipitiove supernè adeunda. Ibi me anxio, atque ævi omnia opera paulatim deterentis tabificam vim detestante, deplorandæque vetustatis vix extantia vestigia cum senioribus indigenis perscrutante, ecce Poëticæ pruriginis ambitiosa titillatio animum stupore defixum invasit, intentionemque aliò deflexit, atque hinc ad licentiosam poëtandi garrulitatem, traduxit. Quas igitur de hujus Insulæ antiquitatibus, & de Catulli Poëtæ laudibus, deque Benaci amœnitate, & locorum ubertate, de hominum etiam moribus, ac negotiorum illius Regionis diversitatibus, subito quodam calore correpti, nugulas tunc temerè effudimus; nunc Mediolanum reversi, tibi, omnium, quos hoc Seculo non planè inerudito sciam, (facessat livor) Poëtarum, ut doctissimo, ita & ingeniosissimo, sub regulam maturiùs redigendas, ac, ut aliquando in publicum tutù prodire possint, severiùs castigandas, hoc schedio committimus, majore etiam fiducia id ausi, quòd in Amicorum, & quidem haud indoctorum manibus, atque ore eas esse videbamus. Sis autem hac Præfatione, ut tibi convenientissima, in præsentia contentus, dum alia virtutum tuarum nomina, meliore stylo ac commodiore tempore recensenda reponimus. Erat enim animus, hoc loco laudum tuarum inexplicabilem Sylvam percurrere, nisi veriti fuissemus, ab aliquibus posse existimari, nos hac ad ineundam gratiam tuam comparata insinuatione, vel liberum judicii tui acumen restinguere, vel pares affectatæ laudationis abs re vices reposcere voluisse. Quo in illud etiam, quod in veteri proverbio est, incurrisse, argui poteramus, *mutuum muli scabunt*. Adde rursus, quod hac commendationis occasione liberalitatem tuam tacitè provocare & nos videbamur, & tu hujusmodi, quamquam verissimas laudes, ab omni prorsus ambitione alienus, pro ea, qua es, verecundia, non nisi parcissimè agnoscis. Quare nemini mirum fuerit, si, ut hanc suspicionem dilueremus, nec quàm prudenter de utroque Jure respondeas, nec quantam altioribus studiis operam impendas, quam

(d) Orig. della Stampa pag. 381.

„ etiam efficax Orator, quàm dulcis & varius Poëta sis. hoc Epistolio testatum non relinquimus; si item religionem, constantiam, mansuetudinem, magnificentiam tuam merito præconio defraudamus, quum hæc, & alia quamplurima ingenii tui ornamenta talem tibi splendorem præferant, ut ab omnibus facilè cognosci possint, ac jure prædicari debeant. Taceo quoque vetustissimam Turrianorum Principum nobilitatem, ex qua tu ortus es; antiquas etiam, & honestissimas divitias, in quibus modestissimè es educatus, ceteraque & fortunæ, & corporis, tibi, & Familiæ tuæ collata munera enumerare supersedeo: proposito meo fatis esse existimans, quòd mansuetiores Musas istas adeò feliciter colis, ut ex nullis aliis studiis diuturniorem gloriam tibi comparari posse persuasum habeas. Has igitur nostras rusticulas, tuarum famulicio futuras pedisequas, excipere, atque refovere pro tua humanitate non aspernaberis; quas, ubi tua emendatione adornatas, melioresque effectas cognoveris, amicorum quibus libuerit, sed in primis *Cornigero*, & *Musiolæ*, contubernalibus tuis ostendes, utroque secundùm te, & doctrina multijuga, & ingenio ad carmen promptissimo. Sed ne in re tam nihili, & frivola vos diutiùs torqueam, Epigrammatici nobilissimi præcursores Phalæcii quatuor, uno tantùm ex nostris spurio in comitatum admisso, Endecasyllaborum etiam nostrorum degenerem audaciam apud te relaturi, apperentibus, ac jam jam verecundè pulsantibus germinis accurrentes, Scœnæ hujus fores pro me tandem adaperiant. Vale.

„ Mediolani ex Scala, pridie Cal. Novembris MDII.

Nostris ocia commoda Camœnis
Nec torva lege fronte, sed remissa
Censuræ trepidos tuæ Libellos:
Sic forsan tener ausus est Catullus
Magno mittere passerem Maroni.

Huic Poësi plurium ea ætate celebrium Virorum laudes Dulcinus immiscuit, & à nonnullis etiam illorum in calce laudatur. Epistola ejusdem altera ibidem legitur. data ad *Paulum Hieronymum Francum* Genuensem, quæ unà cum aliis Seculi XV. inferiùs excudetur. cùm rarissima sint hujus tam præclari Operis exemplaria, adeòque mirum non sit, in collectione Illustrium Poëtarum recenter adornata, huic quoque commendatissimo Vati locum minimè fuisse assignatum.

Curam quoque suscepit Dulcinus Sanctissimi Patris nostri Ambrosii Epistolas prælo subdendi, castigatione omni ac nitore expolitas; eas namque octo libris comprehensas *Nicolaus Antiquarius*, Jacobi Antiquarii ex Fratre Nepos, emendatissimas tradere Impressoribus meditatus jam fuerat, nullumque aptiorem censuerat, qui tantæ rei pro dignitate absolvendæ manum apponeret, elegantissimo hoc Viro. Supererat quærendus Mecœnas, cujus auspicio feliciùs in publicum egrederentur; hunc autem delegit Dulcinus, Epistolam, quæ libro præfixa est, dirigens ad *Ludovicum Mariam Sfortiam Vicecomitem Ducem Bari*. Quæ ibidem eloquitur de amore hujus Principis erga bonas Artes, ac studia; de ejusdem Religione in Orthodoxa propugnanda Fide, Templis erigendis, Sacellis ditandis; de Providentia demum, qua publicæ utilitati prospicere, ac rectam imperii administrationem gerere satagebat, Sancti Ambrosii egregias virtutes sibi in exemplar proponens, fatiùs duxi ad calcem rejicere, integrâ recusâ hac Epistolâ, quæ Ducis nostri memoriæ immortali panegyricæ Orationis loco esse potest. Prodiit liber ille Mediolani anno MCCCCXCI. cum nonnullis aliis S. Ambrosii Opusculis, inter quæ illud *De ædificatione Mediolani*, quod vix aliquis credet à disertissimo Sancti illius Doctoris calamo profluxisse; certè à Monachis S. Mauri, neque dignum visum fuit tituli recensione, dum reliqua S. Ambrosii Opera tum legitima, tum eidem afficta, in catalogum redigebant.

BONIFACII SIMONETÆ Librum *de Persecutionibus Christianorum*, unà cum ejusdem Epistolis. publica luce donavit Stephanus Dulcinus, Mediolani anno MCCCCXCII. Hanc editionem ignoravit Clariss. Arisius in sua *Cremona Literata*, ubi de Dulcino agit, nec non Auctor Ephemeridis Venetæ (e), qui primò editum hoc Opus ait anno MDII. Singulis sex Libris *Breviarium* rerum, quæ in iisdem pertractantur, attexuit, dicavitque *R. D. Johanni Baptistæ Ferro Mediolani Archiepiscopali Vicario integerrimo*, præfixâ fronti Epistolâ, quæ tota versatur in laudibus Auctoris, præclaræque ipsius Familiæ, cujus Domum, ob productos in omni disciplinarum genere egregios Viros, *Literarum officinam*, *imò Museon* appellat.

In Indice manuscripto pergameno. minio auroque consperso, Bibliothecæ Blesensis conditæ à Francisco I. Rege Galliarum, adnotatum reperi librum, ita inscriptum, *Daulcini* (Dulcini) *Poëtæ Latini*. *De die S. Fortunatâ, quo Franciscus Sfortia fuit Dux Mediolani*. Hunc Indicem, à Fratre *Gulielmo Parvy* Ordinis Prædicatorum, qui à Sacello, & Confessionibus erat ejusdem Regis, anno MDXVIII. gallico sermone confectum, mihi humanissimè communicavit Eques Eruditissimus *D. Carolus Emmanuel de Este* Marchio S. Christinæ, celebris nominis inter Arcades Coloniæ Mediolanensium, antequam in opulentam Serenissimi Principis Eugenii à Sabaudia Bibliothecam inferretur. Opus memoratum *Gulielmi Parvy*, seu *Parvi*, ignotum fuit Clarissimis Viris Quetif & Eccardo, à quibus in Bibliotheca Scriptorum sui Ordinis, reliqui hujus Auctoris editi libri, cum illustri ejusdem Elogio adnotantur. Porrò Gulielmus eo ipso anno, quo Indicem illum confecit, non nuda quidem nominum, ac titulorum recensione, sed rerum etiam in quolibet volumine descriptarum Epitome adauctum, delectus est à Rege in Trecensem Episcopum; dein Silvanectensi Ecclesiæ Antistes datus, ibidem doctrina & virtutibus clarus obdormivit in Domino, anno MDXXXVI., ut *Galliæ Christianæ* Scriptores in catalogo Episcoporum illius Urbis testantur.

Parcè admodum de Literato hoc Viro, qui Urbi nostræ non modicum decus attulit, scripsisse tum Arisium, tum Picinellum, quorum alter inter Cremonenses, alter inter Mediolanenses Scriptores Dulcinum enumerat, optimè animadvertit Auctor Ephemeridis Venetæ loco laudato. Siquidem, præter quæ huc usque enunciavimus, plura ejusdem carmina impressa leguntur in laudem insignium Virorum, Bernardini præsertim Corii, Gasparis Vicecomitis, Lancini Curtii; plura etiam luculenta testimonia de summa in Literis, Dulcini præstantia, in illius Ævi libris occurrunt. Illud præclarum est, quod Johannes Bandellus scriptum reliquit in altera ex suis *Novellis*, ejusdem nomini inscripta, quæ quinquagesima septima est Partis II. editionis Lucensis; in ea enim tradit, excelluisse Dulcinum tam strictâ metro, quam soluta oratione; præcipuè verò memoratum illius *Endecasyllabon* peculiari elogio commendat. Eundem Dulcini librum eximiè laudavit Lancinus Curtius (f), qui tanti hunc Poëtam faciebat, ut emendari ab ipso sua Carmina optaret, rogaretque (g). Epistolas item, & varia *Dulcini Opuscula* impressa fuisse Mediolani anno MCCCCXCII. Cornelius à Beughem in suis *Typographiæ incunabulis* adnotavit, quin tamen, qua in-

re

(e) Tom. XIII. pag. 204.
(f) Lib. X. Epigram. fol. 152.

(g) Lib. V. fol. 72.

re versentur, non doceat. Hæc omnia omissa sunt in Arisii ac Picinelli voluminibus, non secus ac annus, & dies mortis Dulcini, quem fato ereptum die XIII. Octobris anni MDVIII. testatus est *D. Joh. Paulus Mazzucchellus* sub *Justi Vicecomitis* nomine latens, in edito libello contra Cl. Antonium Gattum *pro Colonia* Ticinensi. Addo dysticon illud, quod insculptum dicitur Sepulcro Bernardini Corii:

Bernardine tibi Insubres debere fatentur,
Non minus, ac magno Roma superba Tito.

Auctorem habuisse Stephanum Dulcinum. Siquidem ejusdem nomen adnotatum legitur post relata carmina, impressa sub Corii sedentis effigie, in ejus Historia Mediolanensi primæ Editionis.

ANNO MCCCCXC.

PETRUS CASOLA.

Petrus Casola, Vir probitate & doctrina per hæc tempora clarus, illustrandæ rei Ecclesiasticæ, quæ ad Ambrosianam Ecclesiam pertinebat, animum, curamque omnem impendit, Divinique Officii tam nocturni, quàm diurni, Ordinem, quem *Breviarium* appellant, juxta morem S. Ambrosii, grandiori primùm forma, dein etiam exiliori charactere impressum hoc anno vulgavit. Editionem hanc servat Bibliotheca Ambrosiana, majusculis typis excusam in folio pergameno, minioque, auro, & picturis elegantissime refulgentem; hujus autem, ut ita dicam, Typographici luxus rationem reddit ipsemet Casola, inquiens: „ Ego, atque hi, qui ante me impresserunt, diversa spectavimus; illi enim solùm iter agentibus consuluisse videntur, qui minutissimis notulis, & volumine admodum brevi, id opus, ne ferentes oneraret, imprimi curaverunt. Quod etsi ociosis quoque ex parte interim conferat, hebetioribus certè oculis incommodum est; nec ob gracilitatem modò figurarum, sed quòd & dimidiatæ plerumque literæ sunt, dum nimiæ brevitati studetur, & non ad plenum impactæ, atque ipsa constipatione interdum ita confusæ, ut vix à clarissimis oculis discernantur. Nos caliganti etiam ætati providimus, quam eo minùs negligendam judicavimus, quo abundantiori indiget præsidio; nam dedimus operam, ut talia esset impressio, quæ nec infirmiores oculos posset offendere. „ Quid verò in hoc adornando, perficiendoque munere suscepto præstiterit, indicare prosequitur, amovens primò à se invidiam, quòd novitatis ac sapientiæ præ ceteris, qui illum antecesserant, gloriolam aucuparetur, dein subjungens: „ Ad hujus Operis castigationem non meâ solius industriâ contentus fui, sed collectis undique antiquissimis Codicibus indubitatæ fidei, quotquot reperire potui, & eos maximè, qui in Ecclesia Cathedrali ipsa antiquitate venerabiles, velut archetypi reservantur, qui non modò integram, incorruptamque hanc orandi institutionem, sed ratione quoque cœremoniarum, quantum ad id pertinet, & quid, quibus temporibus quibusve modis dicendum sit, docent; adhibitis præterea sæpe in consilium venerabilibus Sacerdotibus, quorum doctrina & continuus in re divina usus, cunctis exploratus erat, quantâ potui curâ & diligentiâ correxi. In quo eo nobis enixiùs elaborandum existimavimus, quòd multa comperiebamus volumina, nec ex impressis modò, sed etiam manuscriptis, in quibus nec ordo, nec ratio Ambrosiani officii constabat. „ Fatetur autem, minimè se putare, tanto etiam labore id fuisse assecutum, ut de emendatis ad unguem, pristinæque fidei restitutis omnino his precandi legibus gloriari posset. Et sanè decurrentium inde annorum experientia docuit, multum adhuc desiderandum in iis relictum fuisse, ut pars hæc non modica pretiosæ hæreditatis primorum Antistitum, & præsertim S. Ambrosii Patroni, vetustum decorem, ac majestatem indueret; Sanctus enim Carolus Borromæus rem ex integro adorsus, adhibito peritorum piorumque hominum consilio, exploratis antiquis exemplaribus, aliisque sinceris hujus Ecclesiæ monumentis, totius divini Officii normam, in multiplici *Breviarii* Ambrosiani varietate ita statuit, ut rite & congruenter veteribus Ambrosianis institutis conformaretur; quemadmodum Sanctus ipse Archiepiscopus præfatus est in editione Breviarii, ejusdem jussu Mediolani peracta anno MDLXXXII. Atque hinc effectum est, ut subsequentibus Florentissimæ Ambrosianæ Sedis Pontificibus nihil reliquum fuerit, nisi ob recenter adscriptos Sanctorum albo Viros pietate insignes, servato proprii ritus ordine, in sacrarum precum censum novas opes inferre.

Dicavit hoc volumen Petrus Casola *Dignissimo atque omni reverentia Venerando Papæ Guidoni Antonio Arrimboldo Mediolani Archiepiscopo*. Insolens fortasse inerudito alicui Lectori videbitur, quod *Papæ* nomen tributum fuerit Guidoni Arcimboldo; id tamen antiquitus adeò frequenter Episcopia inscriptum legimus usque ad Seculum IX, ut Baronius in Martyrologio Romano (a) à proferendis testimoniis, utpote in re nota, abstinendum censuerit. An verò post Decretum Gregorii VII conditum in Romana Synodo contra Schismaticus anno MLXXIII., ut nempe soli Summo Pontifici hæc appellatio reservaretur, usurpatum fuerit *Papæ* nomen ad alios compellandos Episcopos præter Romanum, apertè Baluzius negat (b), inquiens, eam fuisse Occidentalium Populorum reverentiam erga Romanum Antistitem, ut eidem soli nomen illud deinceps tribuerint. Adnotat quidem, etiam post id tempus, ab Urbano II. ipso, Summo Pontifice, vocatum fuisse Anselmum Cantuariensem Archiepiscopum, *Papam alterius Orbis*, nempe Britanniæ (ut scriptum est) *toto Orbe divisæ*; sed peculiaris dignationis titulus is fuit, nec alia suppetunt exempla. Non ita contigit in Orientali Ecclesia; siquidem, Mabillonio teste (c), „ postremis saltem seculis Patriarcha Alexandrinus „ *Papæ* nomen sibi sumit, tum in privatis, tum in „ publicis literis, seu Conciliorum subscriptionibus. „ Quamquam *Papæ* denominatio, apud illos Hieromonachis, & Plebanis, seu Parœciarum Rectoribus communis est, ut patet ex variis eorum subscriptionibus, quæ in novissima Synodi Hierosolymitanæ editione habentur. „ Ceterum, quod pertinet ad Mediolanensem Ecclesiam, scripta reliquit memoratus Baluzius (d), hæc verba: „ Adhuc sub „ Gregorio V. dignitas Episcopi Mediolanensis vocabatur *Papatus*, ut patet ex Diplomate Ottonis „ III. Imperatoris, edito in Collectione bipartita „ ab Holstenio (e). „ Attamen post undecimum seculum nulla supersunt vestigia, quæ constantem in Ambrosianis Præsulibus hanc nominis prærogativam fulcire valeant. Id quidem usurpatum vidi etiam à Georgio Cribello Presbytero, qui Libros *S. Hilarii*

(a) Ad diem X. Januarii.
(b) In notis ad Epist. LXXXI. Servati Lupi.
(c) De re Diplom. Lib. II. Cap. II. fol. 63.

(d) Loc. cit.
(e) Parte II. pag. 219.

rii de Trinitate, Mediolani anno superiore impressos, dicans ridem Guidoni Antonio Arcimboldo, nuncupatoriam Epistolam ita exorditur: *Nequeo satis admirari Præsul dignissime* &c. Sed an hæc recentioris Ævi publica Scriptorum testimonia satis sint firmandæ antiquæ consuetudini, quæ à communi indicta ceteris lege Archiepiscopum Mediolanensem eximeret, an potiùs censendum sit privatæ adulationis indicium, qua huic Præsuli, tanquam Ambrosiani Ritus Capiti, ex vulgari appellatione abblandiri vellent dijudicandum, cui libebit, relinquo. Epistolam præmisit Casola satis prolixam ad Mecœnatem suum Arcimboldum, sed cùm nihil differat, aut de rebus ad Ecclesiasticam Eruditionem spectantibus, aut de ipso Mediolanensi Archipræsule, illam exscribere minimè duxi opportunum. Non siluit tamen M Antonius Majoragius, qui in Oratione habita, cum primùm Mediolani exceptus est solemni pompa Johannes Angelus Arcimboldus hujus Metropolis Archiepiscopus (f), in Arcimboldæ familiæ laudes effusus, Guidi Antonii præclaras animi dotes, sapientiam, facundiam, munera, & Legationes egregiè gestas commendat, subjungens: „ Extat adhuc in Bicocano (*Locus est non longè à Mediolano*) quædam amplissima porticus variis picturis exornata, „ quibus totus ejus Legationis (*nempe ad Mathiam Pannoniæ Regem*) successus singillatim, & accuratè significatur „ Pleniùs de insigni hoc Mediolanensi Archiepiscopo scripsit Johannes Bissius coævus, qui in Epistola ad eundem, præfixa poëticis suis operibus, editis anno MDXII. Mediolani, pastoralia præsertim ejusdem munera egregiè gesta, singillatim recenset.

Huic *Breviario*, adjectum est in calce *Speculum Matutinalis Officii*, more Ambrosiano, in quo Mysteria, & Ordo sacrarum precum, adductis ex veteri novoque Testamento exemplis, egregiè illustrantur. Nobile hoc opus primam tunc lucem vidit expresso nomine *Theodori Archiepiscopi Mediolanensis*, tanquam Auctoris; idem sensit etiam S. Carolus Borromæus in Epistola *ad Clerum Mediolanensem*, præfixa edito à se *Breviario*, inquiens: „ Theodorus in „ primis Archiepiscopus, prædecessor noster, ejusdem Ambrosiani divinarum precum Officii nocturni, matutinique partes, piè & cruditè explicavit, „ luculenta Mysteriorum interpretatione. „ Puricellus tamen in Dissertatione Nazariana (g), ægrè se adduci fatetur ad calculum suum addendum huic receptæ apud nos opinioni; ait enim: „ Eundem „ Theodorum Archiepiscopum ex hac vita migrasse „ ante annum Christi Septingentesimum Sexagesimum „ (*multò priùs illum mortuum statuit Papebrochius* „ *in Catalogo Mediolanensium Archiepiscoporum*, „ *ante volumen Septimum Maii*, *nempe anno DCC.* „ *XXXIX*) concors est eorum omnium sententia, „ qui quoto ille migraverit anno expresserunt, mihi „ que adhuc ad manus pervenerunt. Ex altera verò „ parte verus illius *Speculi* Auctor, in eo exemplari „ quod ego legi, quodque à Casola editum est, „ quin etiam in altero quoque in charta pergamena „ manuscripto, quod postea mihi ad manus accidit; „ in eo inquam utroque exemplari testem sæpiùs pro„ duxit *Amalarium de Officiis*. Hic autem Amala„ rius florebat anno Domini Octingentesimo trigesi„ mo, ut bene probavit Bellarminus in Libro *de* „ *Scriptoribus Ecclesiasticis*. Quid quod etiam Li„ bros illos *de Officiis* (nimirum Ecclesiasticis) non „ nisi post annum octingentesimum vigesimum (*tri*„ *gesimum*) conscripsit? Hoc enim ex ipsiusmet Scri„ ptis evidenter collegit Melchior Hittorpius in præ„ fatione ad Lectorem, quæ circumfertur præfixa „ volumini *De Catholicæ Ecclesiæ Officiis*, *ac Mini*„ *steriis variis*, *vetustorum ferè omnium Ecclesiæ Pa*„ *trum*, *ac Scriptorum Libri*, quod volumen typis „ impressum est Romæ anno Millesimo quingentesi„ mo nonagesimo primo. Quocirca reliquum est, „ ut verus illius Speculi Auctor non fuerit Theodo„ rus Archiepiscopus noster, sed alter quispiam „ Theodorus, eo saltem posterior tempore, quo in „ publicum prodierat Amalarii Opus illud de Offi„ ciis. „ Ego nihilominus in eam partem propendeo, ut credam, opus non esse comminisci alterum posteriorem Theodorum, sed verè Speculi hujus Auctorem fuisse nostrum Antistitem. Id mihi suadet constans per superiores ætates Mediolanensium Scriptorum consensus, suadent quoque veteres omnes Catalogi Archiepiscoporum Ecclesiæ nostræ, in quibus laus ista Theodoro II. tribuitur, quòd egregius extiterit Rituum Ambrosianorum Interpres, & cœremoniarum, quæ aliquantulum à primæva institutione deciderant, instaurator. *Amalarii* verò nomen adjici potuit Theodori Locubrationi ab aliquo subsequentis Ævi Scriptore, qui confirmatam eam doctrinam inspiceret testimonio recentis illius rerum Ecclesiasticarum illustratoris, aut saltem ad marginem adnotari, ita ut Amanuensis imperitus illud postmodum in textum intulerit, quod non raro accidisse, eruditos Viros experientia jam docuit. Sanè se non carere suspicione ab alio suppositæ novæ mercis in Libro Theodori, Puricellus ipse fatetur. Quare cùm de antiquissimo Scriptore agatur, cujus autographom explorare obvium non est, donec clariora emergant, à traditione tot seculis obfirmata recedendum haud esse, prudens quisque rerum æstimator censebit.

Ortum duxit in Urbe nostra *Petrus Casola* paulò post annum MCCCCXXX. siquidem cùm typis Mediolanensibus, expirante illo Seculo, ederet Librum à se confectum, atque inscriptum: *Rationale Cæremoniarum Missæ Ambrosianæ*, in præfatione indicavit, se non longè abesse à septuagesimo vitæ anno, his verbis: *advesperascente jam ætatis meæ termino*, *utpote juxta sententiam Psalmi octogesimi noni*, *qui vitam hominis in ipsis LXX. annis constitutam esse voluit*. Excessit tamen hunc numerum productâ usque ad annum MDVIII. vitâ. Ecclesiasticæ militiæ admodum adolescens nomen dedit; in Epistola namque prævia ad memoratum *Breviarium* anni MCCCCXC. hæc scribit: „ Quis mihi jure vitio verterit, si quid „ plusculum me, quàm superiores, vidisse hac in re „ dixero, qui *supra quadragesimum annum* in tali „ versor officio, cùm ex superioribus quidam ne „ Clerici quidem fuerint, ac proinde minus in tali„ bus experti? „ Inter Canonicos Ordinarios Metropolitanæ Mediolanensis adscriptus est anno MCCCCLXXVIII. ut ex eorundem Archivi Catalogis constat; Peregrinationem quoque suscepit in Græciam, & Orientem, ibique moram trahens, multa à Græcis Sacerdotibus in divini Sacrificii celebratione peragi animadvertit, quæ Ambrosianæ Missæ ritibus congruunt, quemadmodum ipsemet testatur in ejusdem explanatione, quam reversus in patriam scribere aggressus est, non tam Ordinem, & Cœremonias Missæ nostræ exponens, sed etiam recondita in iisdem mysteria recensens, ut Ambrosiani ritus irrisoribus, ut ipse ait, malignum os obstrueretur. Qua in re egregiè se gessit, edito Mediolani anno MCCCCIC. *Rationali Cœremoniarum*, ut diximus, in quo utraque Ambrosiana Missa pro vivis, mortuisque luculenter illustrantur. De hoc solùm monere opus est Lectores illius Libri, si forsasse exemplar aliquod senio superstes ad manus perveniat, nonnullas ex iis sacrarum precum formulis, ac cœremoniis, quæ in usu tunc erant, Præsulum nostrorum, & Sancti præcipuè Caroli Borromæi auctoritate fuisse abrogatas, ut sacrosanctum hoc munus ad antiqui instituti leges, atque integritatem restitueretur. Pauca innuam: præscribitur Sacerdoti in hoc *Rationali*, ut cùm, inchoaturus Missam, ad Epistolæ cornu procedit, *aperto Libro*

(f) Edita est una cum aliis Oration. & Præfation. ejusdem Venetiis anno 1582.

(g) Cap. XXXV. num. XXIII. & XXIV.

bro missali osculetur pedes Crucifixi ; idem statuitur antequam Canonem incipiat : *Revertitur ad Librum, & osculatur pedes Crucifixi , aut saltem pedem Crucis in libro depictæ* ; demum expletâ ultimâ super populum oratione , pariter hoc indicitur : *Celebrans osculatur pedes Crucifixi , aut Crucem* . Equidem hujus Cœremoniæ , in aliis etiam Ecclesiis usurpatæ meminit Edmundus Martene in Libro *De Antiquis Ecclesiæ Ritibus* (h); sed privatâ , ut opinor , Sacerdotum religione apud nos in morem inducta , jam obsolevit . Similiter post elevatum Calicem consecratum , hæc adnotata reperio : *Osculatur labium Calicis , deinde reponit* ; antequam verò benedictionem dimittendo Populo impendat , præscriptum legitur : *Accipit Syndonem post Communionem jam plicatam , & crucem faciendo cum ipsa Syndone super altare dicit : Benedicat & exaudiat nos Deus* . Hæc, atque alia ibidem exposita , cùm ad vetusti instituti normam liturgicæ rubricæ nostræ præscriberentur, expuncta prorsus fuere ; proinde ex eo *Rationali*, quid olim superadditum foret, non quid Ambrosianus exigat ritus , colligi potest .

Impensis quoque suis Petrus Casola edi curavit *Tridnanarum Rogationum* librum , de more nitidam chartam , grandioresque adhibens characteres , ut quæ ad Divinum cultum pertinebant , magnificentiùs excuderentur ; *Rubricas* item *Breviarii cum multis aliis* in Metropolitana Mediolanensi Bibliotheca manuscriptas reliquit , è quibus Puricellus nonnulla ad illustrandam Ecclesiasticam nostram Historiam decerpsit , præcipuè verò, quandonam Ecclesia *S. Johannis ad Fontes* æquata solo fuerit . Adjacebat illa novo intramurano Majori Templo , quod Mediolanenses condiderant , statim ac Constantini , ac Licinii decreto , reddita Christianæ Religioni pax & libertas fuit, nomenque *ad Fontes* acceperat , eo quòd in ipsa extaret unicus per ea tempora Fons Baptismalis ; atque ibidem sacrâ ablutum undâ S. Augustinum à S. Ambrosio, vulgatissima traditio est , eodem teste Puricello (i). Alterum subinde *Baptisterium* erexit Eustorgius II. Mediolani Archiepiscopus in Ecclesia appellata *S. Stephani ad Fontes*, ob id etiam Epigrammate (l) à S. Ennodio laudatus . Ambæ autem istæ Ecclesiæ funditus dirutæ , unà cum aliis , quæ antiquam olim Majorem Sacram Ædem ambiebant , locum cessere immani Templi Maximi ædificio , quod à Johanne Galeatio Vicecomite , primo Mediolanensium Duce incœptum , seculorum labores absumpsit, aliosque plures subsequentium expectat , ut extremæ magnificentiæ spectaculo inserviat . Epocam dejectæ Ecclesiæ *S. Johannis ad Fontes* nobis in memorato Codice reservavit Casola, inquiens, anno MCCCCX. die XVI mensis Julii consecratum fuisse Altare Cimelii Aquilonaris Ecclesiæ Metropolitanæ in honorem B Johannis Baptistæ à Reverendiss. D. Fratre Ambrosio Archiepiscopo Mithilenensi , ibidemque reposita fuisse Sanctorum Lipsana , quæ in eversa *S. Johannis ad Fontes* ara quiescebant . Plura alia antiquitatis monumenta in eodem codice collecta debemus diligentiæ Petri Casolæ : *Reformationem* nempe, *& instaurationem Missæ Ambrosianæ, factam tempore Domini Francisci* (seu Franchini) *de Parma , Archiepiscopi Mediolani , anno MCCCIV. Pontificatus ejus IX.* , & Descriptionem *Coronationis Sigismundi Imper. factæ Mediolani die XXV. Novembris anno MCCCCXXXI.* (de qua nonnulla etiam edidit Clar. Muratorius) exaratam à *Francisco de la Cruce* , Primicerio & Ordinario Ecclesiæ Mediolanensis , qui eidem interfuit .

GEORGIUS CRIBELLUS.

Georgius Cribellus Presbyter laudem hoc anno sibi non modicam comparavit , eductis iterum in lucem Operibus Sanctissimi nostri Patroni , ac Patris Ambrosii . Paucis ea quidem incrementis aucta nunc quoque prodiere , cùm privato scriniorum carceri damnatæ adhuc tanti Doctoris lucubrationes , literatorum hominum desideria & curas eluderent, nec ea libertate fruerentur, qua tandem donatæ biennio post Basileæ, curante *Joh. Amerbachio* , tribus statim implendis voluminibus suffecere . Civium tamen nostrorum diligentia non defuit, ut tentata sæpius hac alea, illustria Parentis sui monumenta in publicam utilitatem, patriæque decus typis vulgarent . Porrò conquestus est in calce hujus Libri de illata scriptis melliflui Doctoris injuria ipse Cribellus , sequenti non invenusto Epigrammate :

Ambrosii libros omnes delere nequisti
Feralis Satan , hostis inique Dei :
Germanos quamvis bello, Gotthosque furentes
Italiæ in gentes egeris attonitas .
Nam tua cura fuit cunctos (sed Rector olympi
Abnuit) heu Fidei velle abolere libros :
Præsertim clari Doctoris splendida scripta
Ambrosii : tua qui dira venena necat .
Immo ubi me vidisti propagare per orbem
Ambrosii libros , quos pia turba legat :
In me conatum vertisti turbidus omnem :
Desinerem cœptis illicet ut trepidus :
Sed tamen haud fractus , deprompsi scripta parentis
Nostri : ut perfocet colla sinusque tibi .
Ambiat hunc omnis : quoniam facundus & acer
Eloquitur puram mente , stiloque Fidem .
Nunc gravis austero vibrat dictata cothurno :
Nunc aptis salibus verba jocundat ovans .
Hæc nos impensè correximus : at tamen error
Si quis inest , ut tu Lector acute vides :
Id puero tribuas rapido , cui dum notat istos
Ambrosii libros , excidit ordo meus .
Ut facilè indoctis , & festinantibus error
Subrepit tacitus , pectora nube tegens .

Ex hoc Carmine discimus , non defuisse Cribello adversarios, qui ab hoc nobili implendo voto malignis eundem artibus removere contenderent ; obstitisse tamen illum infracto animo, ne ab incœptis desisteret . Quid in hanc Collectionem is intulerit , præstat referre ; primò occurrunt *Epistolarum S. Ambrosii* Libri X. : dein *De Vocatione Omnium Gentium* Libri II. *Sermones* XC. : *Orationes dicendæ ante Missam* II : *De Sacramentis , & Mysteriis* Lib. I. : *De Virginibus* Libri III. : *De Cohortatione Virginum, & Dedicatione Templi, à Juliana structi* Lib. I. *De Institutione Virginis ad Eusebium* Lib. I. : *De Jejunio* Lib. I. Multum suppositæ mercis in hoc volumine congestum animadvertet Lector quisque eruditus ; sed ætas illa augendo studiorum censui , excutiendoque à veterum Scriptorum manuscriptis operibus pulveri otioso intenta , nondum didicerat criticæ artis præcepta , quibus ævi præsentis viri doctissimi vera à spuriis secernentes , legitimos suis Auctoribus fœtus reddidere , sentesque ferme omnes ab olim confuso studiorum calle extirparunt . Vide quid de Operibus S. Ambrosio falsò adscriptis , eruditè disputaverint Parisienses Monachi S. Mauri .

Non minori præconio celebrandus est Cribellus noster , quòd Libros XII. *de Trinitate* à *S. Hilario*

Z z non

(h) Tom. I. Lib. I. Cap. IV. art. III.
(i) In Vita S. Laurentii pag. 341.

(l) CXLIX.

non minùs doctè, quàm eleganter confectos, prælo Mediolanensi subdiderit, anno MCCCCLXXXIX., siquidem cùm tot seculis, ut ipsemet ait in prævia Epistola, incognitum pulcherrimum illud Opus, cariei tantùm, ac tineis cibus jacuisset, ipse exemplar ejusdem nactus propria manu descripsit, utque etiam ceteris copia suppeteret, haud minimâ impensâ imprimendum curavit; neque hoc contentus, *Librum* ejusdem Auctoris adjecit, scriptum *contra Constantium Augustum*, Arrianæ hæresis acerrimum propugnatorem; eo enim reconciliatum Hilario Cæsarem illum, & placatiorem Catholicæ unitati redditum ajunt: duos item *Libellos ad ipsum Constantium*: *Librum contra Auxentium*, & *Auxentii Epistolam* ad Valentinianum & Valentem, qua se purgare nititur, ac simul conqueritur, se falsò hæresis insimulatum fuisse ab Hilario: demum *Libellum* attexuit *de Græciæ Synodis*, quem facunda illa natio ita admirata est, ut in propriam linguam transtulerit. Hilarii Operibus *Augustini* quoque Libros XV. de Trinitate adjungendos censuit, rem haud ingratam Catholicæ Fidei cultoribus se facturum arbitratus, si insigne id Opus tanti Doctoris, neque materiæ dignitate, neque disputandi acumine, neque Orationis nitore, atque elegantia inferius, & tamen ab impressoribus hactenus præteritum, evulgaret. Hæc omnia in unum volumen collecta dicavit Mediolanensi Archiepiscopo *Guidoni Antonio Arcimboldo*, datâ ad ipsum Epistolâ, in qua potissimùm egregias Hilarii virtutes ac doctrinam commendat. Et meritò quidem Mediolanensi viro reservanda erat hæc gloria, ut eruta à situ, atque pulvere hæc pretiosa Ecclesiastica suppellex in publicam lucem proferretur; Pictaviensis enim ille Antistes, diu Mediolani versatus, pro intacta servanda Ecclesia nostra, præclarè ac constanter contra Auxentium pugnaverat, eundem hinc expellendum totis connisus viribus, ut ab ipso velut à venenato serpente Mediolanensem Civitatem, quæ ob singulare in Catholicam Fidem studium cara ipsi semper fuerat, liberaret; quemadmodum in Vita ex ejus potissimùm scriptis collecta, Monachi Benedictini S. Mauri testantur (m). Editionem hanc primam referunt iidem in Præfatione, nec non Casimirus Oudin *de Scriptoribus Ecclesiasticis*, sed quo anno, & qua in Urbe peracta sit, silentio prætereunt.

E qua *Cribellorum* Familia, quorum plures vetusta præstant nobilitate, *Georgius* iste prodierit, assequi minimè licuit; certè illum Oratoria ac Poëtica laude floruisse docent, quæ mox relatis editionibus adjecta sunt Epistolarum, atque Epigrammatum ornamenta; quin etiam Græcam linguam optimè calluisse, testis est Gaudentius Merula (n), qui de Georgio Cribello loquens ait, omnem *Iliadam* metrica latinitate fuisse ab illo donatam.

CHRISTOPHORUS LANDINUS.

Christophorus Landinus, Philosophicæ ac Rhetoricæ facultatis laude apud Florentinos suos clarus, de Urbe quoque nostra benemeritus fuit, è Latino in Etruscum sermonem transferens *Commentaria Johannis Simonetæ de Rebus gestis Francisci I. Sfortiæ* Ducis Mediolani. Ludovicus Maria Sfortia ejusdem filius Cosmum Medicem, Florentiæ Principem, cui amicitiæ fœdere conjunctissimus erat, per literas rogaverat, ut alicui ex præclaris suis Civibus curam committeret Italicam reddendi hanc historiam, typis Mediolanensibus jam vulgatam, ratus propagandam latiùs fore tum patris, tum familiæ suæ gloriam, si materno edita idiomate legi posset. Is verò Christophorum Landinum delegit, qui Principis mandato parens, amplum illud volumen exhausit, misitque ad Ludovicum ipsum, præfixâ ad eundem Epistolâ, in qua enarrat hæc omnia. Autographon hujus Libri, nitidissimo charactere in pergamena conscriptum, picturisque & auro elegantissimè ornatum, quod olim apud Sfortianos Duces servabatur, possidet nunc Ambrosiana Bibliotheca. In eo plures emendationes vidi rerum, quæ aut omissæ, aut à Landino malè traductæ fuerant, &, si rectè conjicio, Auctor earum fuit *Gabriel Paverus Fontana*; passim enim invehitur in primum Latinæ hujus Historiæ editorem *Franciscum Puteolanum*, tanquam primigenii textus depravatorem, eum, consueta sibi, ut vidimus, phrasi, *Prædonem* appellans. Quidquid tamen sit, hoc anno Mediolani lucem aspexit *Landini* labor, qui certè ad oculos *Julii Nigri* minimè pervênit; texens namque ille Landini Elogium in suis Florentinis Scriptoribus, atque Opera ejusdem recensens, ait, translatum ab eo fuisse in Etruscam linguam *Poëma*, inscriptum *Sfortiades Johannis Simonettæ*, editum Mediolani anno MCCCCXC., confundens fortasse Simonetam cum Philelpho, qui verè *Sfortiadem* metro elaboravit, sed nunquam prælo donatam.

Proximè innuimus, accusari Landinum in Emendationibus, margini manuscripti nostri exemplaris appositis, quòd plura ille omiserit, aut malè intellexerit; eandem notam ipsi ab aliis inustam refert Sabellicus in Libello de *Latinæ Linguæ reparatione*; postquam enim Christophorum Landinum, *Florentinæ Academiæ decus maximum* appellavit; hæc subdit: „ Accusatur „ tamen in quibusdam ut parum diligens, tanquam „ planè constet, ea illum non præstare, quæ aut incuriâ, aut consultò præterit. Velles ad hæc beatissimam illam dicendi facultatem ad majorem usum „ comparatam, quàm ut imperitæ multitudini servire „ voluisset. T. Livium, & Plinium duo Latinæ lin„ guæ lumina, non sine piaculi suspicione omnibus „ vulgavit; sed tantum abest, ut sit in altero id quod „ maximè optabat consecutus, ut nemo obscurè præ„ seferat, duriorem esse Plinium jam Tuscum fa„ ctum, quàm antea Romanus fuisset &c.

JULIUS ÆMILIUS FERRARIUS.

De *Julio Æmilio Ferrario* aliqua in hoc Opere delibavi, nunc producendus est in arenam, cùm hoc anno Mediolani publicis typis locum inter literarum cultores sibi comparaverit, edito *Ausonio*, cujus Epigrammata, & reliqua Opera pro virili parte, ut ipse ait, emendata, castigataque, dicavit *Magnifico Ambrosio Varisio Rosato, Philosopho præstantissimo, Ducali Physico primario, & Patrono suo optimo*. In Epistola nuncupatoria, spectatissimi hujus viri dotes eximias laude amplissima celebrat, asserens, illum ingenio, vigilantia, doctrina, & fide ceteros ætatis suæ, non modò Insubrium, verùm totius Italiæ Physicos, & Astronomos antecelluisse; Poëticæ facultatis, & Historiæ scientissimum, atque in genere dicendi gravem & ornatum eum appellat; innuit Philosophiæ, & Astronomiæ monumenta, quæ brevi editurus erat *Varisius*, doctrinæ suæ testimonia posteris relinquenda; nec conticescit patrocinium, quod eruditis omnibus oppressis, ac injustè vexatis, sibique præsertim in ærumnis & laboribus penè herculeis benignè semper impenderat; proinde omnia & corporis, & fortunæ bona eidem se debere candidè profitetur; demum Ambrosii Varisii continentiam, gravitatem, frugalitatem, & in omni re modestiam commendat, inquiens, postremum hoc illius decus ita omnibus admirationi fuisse, ut priscorum Romanorum more illum vivere, ac prælucere omnibus crederent. Porrò inter præclarissimos Cives nostros Seculo XV. non tam sanguinis splendore, quàm scientiarum cultu florentes, numerandum esse hunc Varisium, abunde probant, quæ in suo Italico libro de Mediolanensibus Medicis (o) vulgavit Cl. Bartholomæus Curtius, ubi integra leguntur Diplomata Ludovici Mariæ, & Maxi-

(m) Ante Opera S. Hilarii fol. CXVII., num. 101.
(n) De Bello Erasmico.

(o) Pag. 37. & seqq.

ximiliani Sfortiæ, Burgi ac Plebis Rosati dominium cum gladii potestate eidem largientium, & confirmantium, quæ panegyricæ Orationis speciem referre videntur.

Quæ *Ferrarius* præstiterit in hac adornanda editione, ipsemet refert in Epistola memorata, inquiens, non modò depravatum Librariorum inscitiâ codicem, pristinæ integritati fuisse studio suo restitutum, sed etiam Ausonii vitam ex ejus Libris, & Epicedio summatim collectam, adjectaque nonnulla Epigrammata, ex Catalogo illustrium Urbium decerpta, quæ Georgius Merula in Cœnobio Mediolanensi S. Eustorgii primus repererat. Tristanus Calchus in historia Patriæ nostræ, de Ausonio loquens, dolet, ejusdem Libellum *de Claris Urbibus* injuriâ temporum majori ex parte mutilatum, & dimidiata Carmina fuisse, subditque: „ Nos, vetusto codice, ex Ticinensi Vicecomitum Bibliotheca prolato, redintegravimus, & „ ubi quinque tantùm imperfecta habebantur, nos „ decem & octo absoluta Urbium Epigrammata „ edidimus, inter quæ septimo loco est celebre illud

En Mediolani mira omnia; copia rerum &c.

Adjutorem habuit *Ferrarius* in hoc explendo labore *JOHANNEM STEPHANUM COTTAM*, quem vocat *Doctissimum*, *Virum patricium*, *& à Secretis Senatus unum*. Sanè non tam nobili stirpe ac dignitate, quàm literarum præstantia per ea tempora claruit Civis hic noster. Plurima ab ipso, legenda posteris, Scripta fuisse relicta, testatur Elogium sepulcro ejusdem insculptum; nullus tamen ingenii illius fœtus in lucem prodiit, præter aliqua Epigrammata, editis ea ætate Libris adjecta ad laudem Auctorum. Poesi præcipuè delectatus est, servaturque apud me *Descriptio* Elegiaca manuscripta *Vallis Cuvii*, cujus Feudo potiebatur, quam integram etiam vulgavit Lazarus Augustinus Cotta in suis Commentariis ad Dominici Macanei Chorographiam Verbani Lacus (p). Aliud metricum ejusdem Opus adnotatum reperi in Catalogo Bibliothecæ Francisci I. Regis Galliarum, cujus ad superiorem annum mentionem egi, cum hoc titulo: *Ecloga Stephani Cottæ ad Franciscum Sfortiam Ducem Mediolani*. De illius poëticis lucubrationibus hæc innuit Lancinus Curtius in tertio Sylvarum Libro:

Undenis pedibus notior & notis
Condis prælia Principum;
Audes grandiloquis jungere versibus
Heroas veteres novis, &c.

Stipendia fecit in Gallia sub Vexillis Ludovici XII. Regis; eum enim Platinus Platus *Commilitonem in Gallia* suum vocat, mittens ad eundem Epigramma (q), quo ipsum de morte Patris solabatur. Variâ usum fuisse fortunâ egregium hunc Virum colligo ex altero Platini Epigrammate (r), in quo hæc canit:

Te licèt & Fratres aliquando fefellerit aula,
Te tamen & Fratres extulit aula tuos.
Me verò passum graviora reliquit inanem
Cotta, nec aspexit me Deus ullus adhuc.

Equidem præclaros honores adeptus est Cotta, tum Romæ, ubi & à Secretis Summi Pontificis, & inter Abbreviatores Apostolicos relatus fuit; tum apud Blancam Sfortiam Maximiliano Cæsari nuptam, cui eum Ludovicus Patruus comitem in itinere ab Epistolis dedit; tum demum in patria, in qua Senatoriam provinciam administravit. Hæc omnia complectitur Epitaphium in Scalensi Templo eidem, vitâ erepto, hisce carminibus conscriptum:

Qui Regum, pariterque Ducum quandoque Senator,
Qui gemino Romæ functus honore fuit;
Præfuitatque tuis qui Regia Blanca tabellis,
Plurima qui populis Scripta legenda dedit;
Hæc sacra Johannem Stephanum tegit Urnula Cottam,
Quæ requies longi sola laboris erit.
Obiit die XXIV. Martii MDXXV.

Nihil præter nomen adnotavit Lazarus Augustinus Cotta in *Museo Novariensi* de Cive suo *Julio Æmilio Ferrario*. Quæ mihi contigit ex illius temporis monumentis colligere, hic subjicio. E patria Novaria, Mediolanum proficiscens, Georgium Merulam sortitus est præceptorem; de hoc enim gloriatur in Epistola ante Ausonium, eundem *Polyhistorem* vocans. Id autem referendum reor ad tempora Francisci I. Sfortiæ, cùm prima vice conductus est Merula ad publicum in hac Urbe docendi munus anno MCCCCLIV. in eoque per decennium perduravit; redeunte autemque illo Mediolanum post decem & octo annos Venetiis actos, Ferrarius jam par erat suscipiendo Institutoris Officio: Siquidem paucis elapsis à Merulæ reditu annis, Oratoriæ facultatis cathedram in publico Mediolani gymnasio conscendit, manum porrigente Ambrosio Varisio, cui se illam debere scribit (Ausonium dicans) his verbis: „ Jovem (utpote *Ludovicum Mariam Sfortiam*) non „ solùm benivolum, sed propitium, imò propensissimum mihi reddidisti, qui nuper profitendi munere cum honestissimo salario me dignatus est. „ In ejusdem Libri calce conqueritur, se *competitorum certaminibus vexari*, præsertim verò traduci ait Epistolam nuncupatoriam, veluti *affectatam*, *fucatamque*, alterum ex adversariis suis indicans sub nomine „ *Felis pullariæ*, qui aliena scripta pro suis, nescio „ quid dulce reboantia, edidit, quæ profanum tantùm Ambronum vulgus suscipit, & Opicorum „ turba deosculatur. „ Quapropter Ambrosium Varisium rogat, ut sua, quemadmodum solet, defendat: adeò per illa tempora carpendi libido invaluerat, ut libris, vix è prælo caput erigentibus, censoria intenderetur virga, atque insultaret obtrectatio. Georgius Merula in Annotationibus contra Galeoti Martii librum *De Homine* inquirens: „ Quis Marcus, *feles* olim *pullaria* dictus? Existimavi, ait, „ felem esse, quem nunc vulgus *Fovinum* appellat.

Plura à Julio Æmilio edita fuisse veterum Auctorum Opera, docet Epigramma Petri Leonis Vercellensis *De Laudibus Julii Æmilii Oratoris Clarissimi*, quod integrum recitare opus est, cùm ea mihi minimè occurrerint.

Lector si quæras, cunctis quis doctior Urbe
Anguigera? dicam, Julius *unus adest.*
Grammaticos doctos, superat qui Rhetoras omnes
Eloquio, ingenio, judicioque simul.
Hic tenet Historias omnes, Ænigmata Vatum
Solvit, nec cedit Socraticisque Viris.
Auctore Æmilio Stygiis revocatus ab umbris
Plinius, Ausonius venit & ad Superos.
Hincque Milo, & Verres, Antonius, & Catilina
Constant, Hermogenis, & Ciceronis Opus.
Pieridas quicumque colis, hunc prorsus adora:
Æmilium semper candide Lector ama.

Historiæ Auditoribus explanandæ provinciam fuisse demandatam Æmilio jam retuli, ubi *de Literariis Me-*

(p) Num. CVIII.
(q) Pag. 20. à tergo.
(r) Pag. 8. à tergo.

Mediolanensium Studiis, sub Ludovico Maria Sfortia, narrationis ordo sermonem exigebat. Quantum in eo Eruditionis genere excelleret, ex hoc etiam coævo teste intelligimus; sed quid subinde actum sit de præclaro laudato Viro, & quandiu superfuerit, hactenus frustra indagavi. Claruisse illum famâ Eloquentiæ non modicâ dubitari nequit, cùm Lancinus quoque Curtius ejusdem nomini carmina inscripserit, quæ inter edita ipsius Epigrammata (s) legi possunt.

DOMINICUS MACANEUS.

Dominici Macanei memoriam, illustrem, celebremque reddidit Lazarus Augustinus Cotta, qui eximium ejusdem Opus, hoc anno Mediolanensibus typis vulgatum, post integra exacta duo secula revivíscere jussit, novoque auctum Commentariorum ornamento in lucem eduxit hac ipsa in Urbe, anno MDCIC quin ullam sibi gloriam adscriberet, latens sub nomine adscititio *Statee Trugi Catalauni*. Ediderat is elegantem *Verbani Lacus Chorographicam Descriptionem*; sed temporis invida edacitas adeò exemplaria consumpserat, ut Paulus Morigia, qui de nobilitate ejusdem Lacus scribendi provinciam susceperat, fassus sit (t), ne ulla quidem Macaneæ Lucubrationis fragmenta sibi offendere licuisse, quamvis diligentia omni etiam per Amicos adhibita, Librarias Officinas, & Scrinia tum Mediolani, tum Augustæ Taurinorum excussisset. Unum tandem emersit è pulvere, quod avidè arreptum laudatus Cotta, atque ampla rerum, quæ in Verbani Lacus oris post Macaneum contigerant, accessione ditatum, iterum prælo donavit.

Quis esset, quibusque ingenii dotibus effulgeret illa tempestate *Macaneus*, in Italica memorati Lacus Historia (u) exposuit idem Morigia. Cognomen sibi *Dominicus* adoptaverat ab Oppido *Macanei inferioris*, quod ipsemet vocat *dulce natale solum nostrum*. Ferax illud fuit insignium Virorum, Morigia teste; ceterùm Familia Dominici appellabatur *de Bells*, seu *de la Bella*, ut vult Cotta (x). Prima Eloquentiæ rudimenta percepit à *Cola Montano*, diserto quidem Magistro, sed turbido Mediolanensis pacis hoste, insinuatâ, ut diximus, adolescentibus suis Galeatii Mariæ Sfortiæ Principis cæde, adeòque multò ante annum MCCCCLXXVI imbutus oratoriæ artis præceptis à *Cola* Macaneus credi potest, cùm in Judicum quæstionibus de hoc crimine habitis, atque à Corio relatis, nulla hujus discipuli mentio fiat. Oratoria & Poëtica facultate optimè excultus, Græcâ quoque linguâ plurimùm præstitit. Humaniores literas in Urbe nostra docuit, nobilemque præsertim puerum erudiendum suscepit, filium nempe *Gasparis Vicecomitis*, cui hoc Opus inscripsit, memorans in Epistola nuncupatoria, collatum sibi literariæ hujus disciplinæ munus, à quo ob egregiam adolescentis indolem, gloriæ fructum se collecturum sperabat. Alterum eidem discipulum magni nominis addit *Cotta*, *Johannem* scilicet *Mariam Cataneum*, Novariensem Patricium, quem tamen Jovius in Elogiis, de Macaneo silens, Georgii Merulæ, & Demetrii Calchondylæ auditorem facit. Profectus ad Urbem Taurinensem, publico in gymnasio, Eloquentiæ præceptis juventutem instituit; eumque Plinii naturalem historiam interpretantem se audivisse testatur Gaudentius Merula (y). Ibidem famam doctrinæ non modicam consecutus, Serenissimæ (nunc Regiæ) Sabaudæ Domus historiæ condendæ manum apposuit, in id à Principe illius Urbis delectus, ut refert Morigia. Reliquum vitæ docendo, scribendoque impendit usque ad annum circiter MDXXX., quo mortalem vitam Taurini deposuit, posteritatem suam relinquens dignitatibus, & Legationibus apud Reges Principesque illustrem, quemadmodum fidem faciunt Sepulcrales Inscriptiones Patris, & Nepotum à Cotta recitatæ.

Libros à *Macaneo* conscriptos idem recenset, nempe *Observationes ad Tranquillum*, & *Valerium Maximum*, quarum ipse Auctor mentionem agit in Epistola memorata ad Gasparem Vicecomitem, *Antiquitates Allobrogicas* Italicè scriptas, & Latinas *novem Ducum Sabaudiæ vitas*, quæ omnia luce adhuc carentia, apud Cl. Sitonum servantur. *Quæstiunculæ* nonnullæ ejusdem, videlicet: *Quomodo secernerentur cineres Corporum combustorum apud Romanos*. *Quid sint* Pagani; *Principium Valerii Maximi à barbarie vindicatum*, adjectæ sunt primæ Mediolanensi impressioni *Chorographiæ Lacus Verbani*, atque iterum recusæ in Volumine IX. Magnæ Collectionis Scriptorum Italiæ, à Burmanno post Grevium. Alterum ego Macanei Opus, Taurini degens inveni, à Cotta ignoratum, *Commentaria* nempe *in Cornelii Nepotis Viros illustres*. Edita ea fuere in Taurinensi Urbe, anno MDVIII. (z), & ab Auctore dicata *Venerando, ac Reverendissimo Domino Amadeo Romagnano, Episcopo Montisregalensi, & Ducali Cancellario dignissimo*. In Epistola ad eundem ita se inscribit: *Dominicus Macaneus, publicus Taurini Orator*; in decursu verò se excusat, quòd involucris negotiorum irretitus publicæ Lectionis, gymnasii privati, laboriosi contubernii, rei familiaris, tempus non pro voto, sed furtim ac successivè in hæc Commentaria impenderit. Sequitur brevis exegesis *de Cancellario, Secretariis, & Scribis, eorumque vocabulis* ad *Venerandum Cuneatem Antistitem Dominicum Georgium Torniellum*; dein *Cornelii Vita* à Macaneo conscripta; & Caji Catelliani Cottæ ad Tristanum Calchum Epistola, quæ in calce legi poterit. Siquidem alteram Editionem Cornelii Catellianus jamdiu Mediolani confecerat, libellum ejusdem *de Viris Illustribus* Tristano Calcho dicans. In ea Epistola nuncupatoria inquirit, quis Auctor illius fuerit; tandem controversiam inter eruditos agitatam, num verè Cornelii Nepotis fœtus dicendus sit, tanti Mecœnatis in literis versatissimi judicio solvendam relinquit, ut suo loco videbimus. In calce alia jacet Epistola *Johannis Thomæ Sertorii* Cremonensis, & Epigramma in hujus Operis laudem.

HIERONYMUS VICECOMES.

Hieronymi Vicecomitis Liber *de Lamiis* Mediolani prodiit hoc anno, non tamen Auctore ipso curante, is enim è vita jamdudum migraverat. Hinc error Picinelli deprehenditur, qui in Atheneo Mediolanensium Scripturum, eundem confundit cum altero *Hieronymo Vicecomite*, centum ferme post annos florente, cujus *Saturnalia*, & *Lusus* elegiaco carmine anno MDLXX. vulgata typis habemus. Ex amplissima Principum Vicecomitum progenie sanguinem traxit Senior iste *Hieronymus*, sed luxui ac splendori familiæ nuncium remittens, Prædicatorum Ordinem amplexus est, ductâque potissimùm in S. Eustorgii hujus Urbis Cœnobio, religiosissimâ vitâ, extremum ibidem diem clausit, immortali memoria relicta, ob summam, quæ in ipso claruit, morum honestatem, atque doctrinam. Hæc omnia memorat *Aluisius de la Cruce, Carævallis Monachus, & Decretorum Doctor* in Epistola huic Opusculo inserta *ad Franciscum Bossium Amicum*, qui ære proprio illud imprimendum spoponderat. Ait, Lucubrationem hanc, penès se thesauri loco retentam, in publicam utilitatem libenter se protulisse, eamque acceptam fatetur à *præstantissimo Ducali Chirurgo, Magistro Ga-*

(s) Fol. 130. à tergo.
(t) Istor. del Lago Maggiore Cap. XXVI. pag. 221.
(u) Pag. 220.
(x) In prævia ad Macaneum Epistola.
(y) De Gallor. Insubr. Sed. Lib. II. Cap. XV.
(z) Taurini per Magistrum Franciscum de Silva XVI. Octobris, in 4.

Gabriele Birago, omnis bonæ margaritæ Sapientiæ quæsitore, inventore, emptore, ac conservatore, sibique cognatione juncto, ob *Claram* sororem suam in conjugem ductam; prosequitur laudes *Hieronymi Vicecomitis*, cui adjungit *Joachimum* sapientiâ clarum, & *Philippum Magnerium* doctrina & religione insignem, atque olim præceptorem suum, omnes in eodem Prædicatorum Ordine Literatissimos Viros; subjungitque: *Hos colo tres, mortuos in via, immortales in patria, nunc clara fama viventes*.

Bifariam dividitur hic liber; in altera enim parte disputat Vicecomes, *an Lamiæ verè & non fantasticè, sive apparenter ad ludum eant*; productisque hinc inde argumentis, sententiam suam explicat, asserens, præstigia esse Dæmonum, Lamiarum menti illudentium; in altera verò proponit, *an Lamiæ sint velut hæreticæ judicandæ*, easque vero hæresis crimine contaminatas defendit. Controversias hasce illustrandas suscepit, ut morem gereret Francisco I. Sfortiæ Duci Mediolani, qui, ut inquit in memorata Epistola Aluisius de la Cruce, anceps hærebat, an Lamiæ ab Ecclesiastico foro damnatæ, justè dimitterentur judicibus secularibus puniendæ. Eidem etiam Francisco Principi opus hoc suum dicavit Hieronymus satis eleganti Epistola, quam in calce dabimus. Hanc editionem ignoravere Eccardus, & Quetif in *Bibliotheca Scriptorum Ord. Prædic.*, qui hoc Hieronymi Vicecomitis opus referunt, tanquam adhuc ineditum ex Thomasino. Addo, indicari ab eodem Vicecomite, in hac disceptatione, alterum à se editum Tractatum, his verbis: „ Investigare „ an verè tales (*Lamiæ*) eant ad ludum, an ludi„ ficentur omnino, non est præsentis speculationis. „ Aliàs edidi Tractatum super hac re, ubi opinio„ nem meam posui, & multa dubia, quæ moveri pos„ sunt, declaravi. „ Nec solus per ea tempora in hujusmodi argumento versatus est; *Samuel* namque *de Cassinis* Ordinis Minorum Observantiæ Regularis, typis edidit *Quæstionem Lamiarum* anno MDV., & Johannes Franciscus Picus Mirandulanus Dialogum condidit inscriptum, *Strix, sive de Ludificatione Dæmonum*, quem Leander Albertus Mirandulæ acceptum, Chalcographis excudendum Bononiæ tradidit anno MDXXIII., dicavitque *Amplissimo Patri, Altobello Averoldo Brixiano, Polæ Antistiti, ac Vicelegato Bononiæ*.

Alterum ab hoc Auctore doctrinæ suæ monumentum, posteris relictum, memorat Jacobus Quetif in Bibliotheca Scriptorum Dominicani Ordinis (*), nempe *Compendium Quæstionis de Obligatione Populi*, ubi peculiariter inquirit, *an Summus Pontifex se obligare possit dominis Cardinalibus, vel aliis voto, & juramento*; atque affirmativè respondet, ea, quæ in adversum objiciebantur, dissolvens. Mecœnatem huic Operi edendo selegit, *Equitem Clarissimum Cichum Simonetam, primum Ducalium Secretorum Consiliarium*, adeòque absolvi debuit hic labor literarius ante annum MCCCCLXXX., quo, æmulorum prævalente invidia, caput securi Cichus immeritus dedit; Prodiit autem excusus Parisiis anno MDXII. De hoc Sodali suo nullam sibi occurrisse memoriam candidè fatetur Quetif, hoc unum subjungens, floruisse illum ineunte seculo XVI. Id tamen veritati repugnare superiùs comprobavimus ex coævo Scriptore *Aluisio de la Cruce*. qui Librum *de Lamiis* edidit nondum expleto seculo XV., cùm Hieronymus Vicecomes jam multò antea decessisset. Certè inter præstantes Literis viros ea ætate florentes, numerari debet Civis hic noster; siquidem cùm sese in Reipublicæ speciem composuisset Mediolanensis Civitas post Philippi Mariæ Vicecomitis mortem, conditumque fuisset in hac Urbe à Magnificis Defensoribus Ducibusque publicæ libertatis *Studium generale*, cuilibet Scientiarum Classi assignati sunt illustriores Magistri, Fratrique *Hieronymo Vicecomiti* Logicæ docendæ munus injunctum fuit, triginta Florenorum stipendio assignato, quemadmodum refert Catalogus Præceptorum, publica auctoritate legentium anno MCCCCXLVIII., quem Clar. Sitonus vulgavit, post Librum Italicum Bartholomæi Curtii *de Mediolanensibus Medicis*.

GALEOTUS MARTIUS.

Galeotus Martius Narniensis Librum vulgaverat, inscriptum *de Homine*, in quo partes omnes, quæ illum intus forisque constituunt, singillatim enucleaverat, præviâque Epistolâ ad *Johannem Strigoniensem Archiepiscopum*, expendendum transmiserat. Censuram, quam ab optimo Mecœnate propitiam expectabat, severam, rigidamque à *Georgio Merula* accepit, qui mordaci calamo in Galeotum insurgens, annotationibus conscriptis, eundem passim inscitiæ, latinique sermonis imperitiæ coarguit. Professus quidem fuerat Merula in Præfatione *ad Laurentium & Julianum Medices*, se in hac concertatione Modestiæ limitibus minimè excessurum, inquiens: „ Nos au„ tem etsi in errores hominis, sibi plurimùm arro„ gantis, & qui omne genus scriptorum tractare „ audet, invehamur; tamen nec petulanti, nec con„ tumelioso sermone res agitur, sed literis & erudi„ tione certatur, ut scilicet aliquando dijudicari „ possit, veriusne Galeotus, an Georgius de re latina „ differat; „ Verùm insanabili illius ætatis morbo, pati frœnum nequivit carpendi licentia, singulis ferme pagellis in jurgia & contumelias erumpente Georgio. Unum proferam, quod propè Annotationum exordium legitur; cùm enim Galeotus, vocem explicans *Caliendrum*, interpretatus eam fuisset pro vitta, seu mitra mulierum, aut mollium virorum, aut puerorum, subjungens, *sicut clarè ostendimus in Invectiva contra Philelphum*, eundem Merula traducit, veluti Religioni injuriosum, Græcique sermonis ignarum, ac subdit: „ Contra Franciscum Philelphum Galeotus? „ Sus in Palladem. Hîc plura non dicam, nisi te „ non minus hoc homine, & istâ tuâ in hominem „ eruditissimum petulantiâ, ludibrio literatis Viris „ ita fuisse, ut si Tersites Hectorem ad singulare „ certamen provocasset. „ Ex his aliquid lucis effulget, ut argui possit, quæ occasio extiterit hujus inter Galeotum, & Merulam pugnæ; sive enim deturpatam ab illo Philelphi famam, cui amico tunc fœdere jungebatur, vindicare voluerit Merula; sive Galeoti jactationem castigare, qua fortasse supra Merulam Eloquentiæ laude se efferre contenderat, amaræ evomendæ bili, quæ jamdiu in utriusque sinu fervebat, libellus iste incitamentum dedit. Porrò non multum distulit Galeotus Merulæ vicem rependere, edita *Refutatione objectorum*, quæ omnia simul hoc anno Mediolani prodiere typis Philippi de Mantegatiis. De hac postrema Galeoti responsione differere quidquam non licet, cùm neque Mediolanensem, neque Taurinensem editionem integri hujus Operis, anno MDXVII. paratam, explorare mihi in ocio contigerit, sed eâ tantùm uti potuerim, quæ duos complectens primos libros Basileæ acta est, eodem Taurinensis editionis anno, atque in Ambrosiana servatur. Subnectere opus esse reor, quod de Galeoto Sabellicus adnotavit in Dialogo de *Latinæ Linguæ reparatione*: „ Nec Galeotus Narniensis nihil præ„ stitit, si quæ scripserat omnino stare contigisset; „ extant tamen adhuc aliqua, ut *De Homine* Opu„ sculum, & alia quædam parum nota, in quibus „ video, nonnullos verborum proprietatem deside„ rare.

Aaa ANNO

(*) Tom. II. fol. 24.

ANNO MCCCCXCI.

ITerum hoc anno præla Mediolanensia insudavere imprimendis *Sancti* Doctoris, nostrique Patroni *Ambrosii Operibus*, quæ licèt adhuc mendosa forent, nec supposititiis scriptionibus emendata, nihilominus venerationem summam Civium erga tam præclarum Antistitem, piamque aviditatem hauriendæ illius doctrinæ procul dubio testantur; cùm (ut vidimus) superiore anno confecta à Georgio Cribello eorundem editione, nondum expletum esset publicum desiderium, adeòque paranda forent nova exemplaria. Quis curam suam Typographo Zaroto præstiterit, ut castigata in lucem prodirent, ex superstite illo codice, quem unicum præsenti anno impressum, mihi exhibuerat Metropolitanæ nostræ Ecclesiæ Bibliotheca, colligere non licuerat, cùm liber ille careret præfatione, nec alio nomine signaretur, quàm Impressoris. Oblatum est mihi postmodum aliud Exemplar, ex quo intellexi, demandatam fuisse hanc provinciam disertissimo Viro Stephano Dulcino, Scalensi Canonico, qui pro viribus studuit, ut pristinus decor aureæ Sancti Ambrosii Eloquentiæ, Amanuensium imperitiâ deformatæ, redonaretur, quemadmodum suo loco (a) narravimus. Continet autem *Epistolas*, *De Vocatione Gentium*, *De Ædificatione Urbis Mediolani*, *De Isaac*, *& Anima*, *& De Fuga Sæculi*.

MAPHEUS VEGIUS.

Mapheus Vegius Patricius Laudensis inter alia felicissimi ingenii sui monumenta, aureos sex libros reliquit *De Liberorum Educatione*, *& eorum claris moribus*. Illos Mediolani impressit hoc anno Leonardus Pachel Typographus, nullâ Epistolâ nuncupatoriâ, vel Præfatione exornatos. In calce breve compendium legitur ejusdem vitæ, quod idem omnino in subsequentibus Editionibus descriptum est, donec Paulus Bertoëtius, omnia Vegii Opera, quæ haberi potuerant, colligens, in Urbe Laudensi anno MDCXIII. vulgavit, adjectâ in fronte Auctoris vitâ paulò uberiore; tandem integram, criticè digestam confecit, ediditque Conradus Janningus in Supplemento II. Junii ad Acta Sanctorum Bollandi (b). Hanc inferiùs dabimus, rati, gratissimam me rem facturum viris eruditis, si quæ sepulta veluti jacet in vasta illorum voluminum mole, paucorum manu tractanda, facilis & omnium oculis obvia fiat, seorsim hoc loco recusa. Mea quoque plurimùm interest, pro instituto suscepto, illustriorem reddere præclarissimi hujus Scriptoris memoriam, qui in hac Metropoli Civitate, finitimaque Ticinensi Academia, Grammaticæ, Rhetoricæ, Dialecticæ, & Jurisprudentiæ lac & succum hausit, quo to tam celebris famæ Virum tandem evasit.

Interim Lectores monitos volo, incidisse in manus meas Librum, Lutetiæ Parisiorum anno MDVIII. excusum, sine Typographi nomine, atque hoc titulo distinctum, *De Liberorum educatione aurei Libri sex noviter recogniti*, *Francisci Philelphi Poëtæ*, *Oratoris*, *Philosophique præstantissimi*, *succincto cum indice*, *& brevibus marginariis adnotationibus*, *obscurarum sensa dictionum aperientibus*, *Nicolai Bonæspei Trecensis Campani cura superadditis*. In calce ejusdem paginæ sequens distichon legitur:

Hunc memori trutinate brevem sub mente libellum,
Si juvenum mores vultis habere probos.

A Succedit Prooemium: *Antonio Ægidio Nuceriensi, bono, mediocrisque literaturæ, Colono, ac ejus Conthorali Annæ Curiali, Nicolai Bonæspei Trecensis Carmen Tumultuarium.*

Munera multijugis pretiosa det alter amicis,
Mi satis est gracilem posse dicare librum;
Ibit in extinctum quo nomen in ora Virorum,
Quo duce post obitum fama superstes erit.
Ergo salutiferum hoc tibi Frater amande volumen,
Ac tibi pro pueris do soror Anna tuis;
Jam quibus Altipotens concessit pignora septem,
B *Pignora doctrinis instituenda sacris.*
Post varios igitur rediens vir rure labores,
Mens erit hæc mores posse docere bonos.
Fac nitidis geminos referant probitate parentes,
Funditus eximium nosse juvabit opus.
Edocet omnigenam nitidissima dogmata pubem,
Continet innumeras iste Libellus opes.
Hos teneros semper (uti facis) imbue fœtus,
Ut Samio dextrum vate sequantur iter.
Qui servire Deo virides incœpit in annos,
Deseret haud cœptas cana senecta vias.
C *Felices Mundi tandem super astra quiescent;*
Auferet injustos mors inopina reos.

Valete Sospites Germani Memores, ex Parrhisiorum Lutetia MDVIII.

Obstupui ad novum hunc repertum *Philelphi* fœtum, quem hactenus à nemine commemoratum inveneram. Verùm, cùm interiùs Librum percurrerem, certior factus sum, illum eundem esse, quem elaboraverat Vegius. Attamen imperitus is rei literariæ æstimator, adeò intrepidè Philelpho adjudicabat hoc opus, ut subnectens Patris *Francisci*, filiique *Marii* Vitam ex Trithemio, mirari se diceret, à docto illo Spanehemensi Abbate, inter alia enumerata
D *Philelphi* Opera, egregium istud fuisse silentio præteritum; atque, ut verè ab hoc Auctore id confectum assereret, in argumentum proferebat *florulentam & redolentem phrasim*, *vulgatumque titulum*, *& Libri inscriptionem*, *ac pudicum dicendi charácterem*. Quàm verò mendax sit hæc opinio, abundè docent tum antiquæ editiones, nostra videlicet hujus anni, altera Franchini Gaphuri anni MDXIII., Basilejensis anni MDXLI., Laudensis anni MDCXIII., quæ omnes *Maphei Vegii* nomen præferunt; tum auctoritas Scriptorum omnium, qui de *Vegii* Vita, scriptisque disseruere, ac pretiosum hunc Codicem eidem adscribunt. Gesnerus quidem in *Bibliotheca Universali* (c) inter Francisci Philelphi Opera istud recenset: *De Educatione puerorum institutio hecatosticha*,
E *impressa Basileæ apud Rob. Winter*, *cum Pœmatiis aliquot Insignibus variorum Auctorum*, in 8. Obvius mihi hic Liber non fuit, sed certè quem consului Parisiis editum, Vegium, non Philelphum, Auctorem habet. Præstat referre alterum Epigramma, quod subjacet Parisiensi libello; neque enim par omnibus ejusdem editionis copia esse potest, mul-

(a) Ad an. 1489.
(b) Fol. 57.

(c) Fol. mihi 257.

multumque proderit ad tam præclari Operis pretium posteris commendandum.

Hoc pater inspicias plenum probitate libellum
Quisquis es, hoc fœtus imbue lacte rudes.
Tuque Magister ama teneri moderator ovilis
Ambiguam ducens ad meliora viam.
Quo semel est imbuta recens servabit odorem
Testa diu; hoc Flacci ceu documenta ferunt.
Utque refert Populo Salomon sapientior omni,
A teneris cœptum nemo reliquit iter.
Ergo age, dum faciles animi, dum mobilis ætas,
Cervices juvenum, teste Marone, doma.
Qui puerum viridet non castigabit in annos,
Vix dabit eximium curva senecta decus.
Lucretii Soboles patrium præscindere nasum
Haud timuit, meritum dentibus alta nefas.
Quisquis es hunc igitur gracilem reverere Libellum;
Vis dicam: melior nullus in Orbe Liber.

Jam verò ut promissis me exsolvam, Vegii vitam subjungo, quam Janningus adornavit, præfixitque Libello ejusdem *De Rebus antiquis Memorabilibus Basilicæ S. Petri Romæ*, quem usque ad id tempus ineditum publicæ luci donavit.

„ Mapheus Vegius, Orator & Poëta insignis, uti ejus Opera testantur, Civitatem in Ducatu Mediolanensi Laudensem (quæ & Laus nova Pompeja multis dicitur, excitata Seculo XII. ab Imperatore Frederico Œnobarbo ex ruinis Laudis Pompejæ veteris, à Bojis olim conditæ, & à Mediolanensibus aliquot tunc ante annos destructæ, vulgò *Lodi*) patriam habuit, natus ex Familia clara, patre Bellorio, matre Catharina Lauteria (*Lanteria*), anno Christi nati MCCCCVI., uti mox ostendam ex ipsius met scriptis. Non à matre, sed à nutrice pia fœmina & moribus integra, verecundiâque præcipua, lactatus infans: unà cum lacte mores quoque ejus suxit. Quales autem illi mores fuerint, sic tradit ipse Libro I. de Educatione Liberorum Cap. IV. in fine: *Me autem aluit nutrix tantæ verecundiæ, ut viris coram, ne oculos unquam attolleret: fœminas verò sæpius intuens, erubesceret: memorque sum, à matre accepisse, nunquam se illam, quin rubore magno semper suffunderetur, alloqui potuisse. Erat præterea loquendi parcissima, solitudinis appetentissima, turbæ inimicissima, adeò ut domi fermè semper, marito longè illam increpante, se contineret. Hujus ita nutricis meæ mores examussim me comitati sunt, ac si cor ejus, atque animam cum lacte simul imbibissem.*

„ Puer Mediolani in Grammaticæ disciplinis pium Senem institutorem nactus, ibi anno XII. ætatis suæ concionantem audivit S. Bernardinum Senensem ex Ordine Minorum, quatuordecim tunc annis continenter in prædicandi munere versatum. Ex quo colligitur, nativitatem Maphei referendam esse ad annum Christi MCCCCVI. Mundo quippe natus Bernardinus anno MCCCLXXX in Festo Nativitatis B. Mariæ, VIII. Septembris, primitias suas Sacerdos ordinatus Deo obtulit anno MCCCCIV. in eodem Festo; & continuò concionari cœpit; ut post annos quatuordecim illo in labore transactos, debeat fluxisse annus MCCCCXVIII., quando Mediolanum concionator venit, ibique à Mapheo anno circiter duodecimo ætatis ejus auditus est: illis autem à decem & octo abstractis, reducitur nativitas ejusdem ad annum sextum supra millesimum & quadringentesimum.

„ Pleraque hactenus dicta fundantur in ipsius Maphei Scriptis de Vita S. Bernardini, apud nos die XX. Maji impressis Tomo V. à pag. 287. Cap. II num. 17, ubi de tempore suscepti ab eo habitus religionis, primæ Missæ, & prædicationis initio: tum Cap. V. num 35., ubi prædicationis Bernardini, atque ætatis suæ annum simul indicat Mapheus, suamque etiam tunc temporis indolem, ac mores sufficienter declarat: *Bernardinus*, inquit citato Cap. V. num 34, *tandem venit Mediolanum, actis jam quatuordecim annis, quibus disseminando verbo Dei semper intenderat. Ego tum, dum puer essem duodecim circiter annos natus, recolo eum ibi vidisse, absque ullo prorsus nomine & fama; audivisse etiam in populo loquentem.*

„ *Nam erat mihi Præceptor Grammaticæ optimus quidam Senex, qui diebus festis cùm verba faceret, audire eum avidè, ac discipulos quosdam, præcipuè sibi commendatos, quorum unus eram, audituros etiam simul secum ducere consueverat, diceretque ad nos sæpius: Eamus Filii audituri bonum illum Fraterculum, tam vili ac trita indutum veste, cui tanta linguæ gratia, tantus splendor eloquii, tam aptus dicendi modus, tanta verborum simul, atque sententiarum majestas. Hujusmodi enim solebat sermonem de illo proferre: nam magnificè, egregièque eum semper commendabat, atque extollebat, affirmans constanter, nunquam similem illi, aliquem vidisse. Ego judicio magistri mei fretus, non meo, quod nullum quidem erat propter breviorem ætatem, maximi faciebam hominem, audiebamque verba illius attentè, licèt minus capax esset ingenium ad accipiendum pondus ipsorum. Sed cùm talem illum esse arbitrarer, qualem Magister judicabat, videbantur mihi omnia quæcumque diceret, divino ore prolata.* Hæc uti ad commendationem S. Bernardini concionatoris multum faciunt, ita non parum indolem in pueritia facilem, atque morigeram commendant Scriptoris.

„ Idem Scriptor eodem in Opere de Educ. Liberorum Libro II. Cap. VIII., ait, se pudoris (quam virtutem à se cum lacte nutricis verecundæ haustam dixit), & laudis studio mirificè in litteris profecisse: *Quid verius*, inquit, *hac sententia (quod juventus, ex doctrina Lyconis Philosophi, debeat pudore simul ac laude ad literarum studia incitari, sicut equus calcaribus ac fræno ad currendum) quid præclarius? Ego ita eam veram & præclaram affirmare audeo; ut nihil in tenerioribus annis, quibus summa sub Magistri cura eruditus fui, senserim, quod ad percipiendas magis literas profuerit. Solebat enim Magister (ut recolo, ac recolens sæpe rideo) dividere, quasi in bellatorum acies, discipulos invicem disceptaturos sub Judice eorum quopiam, qui doctior videbatur: atque ubi probè conflictatum esset; qui fortiùs, præstantiùsque pugnassent; & laudibus plurimùm efferre, & sedibus etiam dignioribus honestare. Id genus decertandi non possum satis dicere, quantum me, ne inferior aliis saltem judicarer, ad sustinendam omnem vigiliarum, studiorumque molem, plusquam ætas etiam illa pateretur, incendebat, quantumque incitabat, ut qui doctiores aliis videbantur, imitarer, excellentioresque sequens, tardiores minimè attenderem.* Atque hæc ad primum Maphei admodum pueri magistrum (duos quippe habuit in Grammaticæ studiis) referenda sint. Transiit inde undennis ad alterius pii Senis disciplinam, uti sequitur ex Cap. IX. ejusdem Libri.

„ *Narrabo*, inquit ibi, *& alterius præceptoris mei artificiosiorem erudiendi industriam, quæ cùm & laudis amore, & pudoris metu pueros magis ad literas excitaret, eò convenientiùs & huic loco subjicienda est. Secundum itaque mihi pater præceptorem adhibuit; non quòd primi doctrina aut cura*

„ aut

,, *aut m ree illi displicerent, quem summo certè amore, assiduaque familiaritate, convictu etiam frequenti conjunctissimum habebat; sed quòd ex Mediolanensi Urbe, in qua educatus fui, in aliam patriam, cogente nescio quâ rerum suarum ratione, migravit. Traditus ergo fui Seni cuidam, cujus me delectat memoria, propterea quod licèt non multum doctus esset, summa tamen humanitate morum, simplicitate quoque atque integritate vitæ eximia præstabat.* Tum subdit: *qua industria ille pueros instituebat, animabatque ad studendum alacrius*; & paulò post describit, quo modo ipse sub ejus disciplina profecerit, hac narratione:

,, *Quare cùm de laudandis pueris sermo susceptus sit, instabo etiam magis, atque alea, quæ mihi sub eodem præceptore contigerunt, non omittam. Cùm enim à primo Doctore, à quo jam omnia Grammatices rudimenta perceperam, transissem in secundi Magistri disciplinam, ac propter breves annos (nondum enim undecimum annum attigeram) viderer sibi, ea, quæ minimè ignorabam (præ pudore autem, non ignorare subticebam) edocendus: ubi ille animadvertit, & celeriter quæ me docebat ediscere, & scite, priusquam etiam doceret, ad omnia quæsita respondere; mirari adeò cœpit, ut & subdocentes ultrò advocans, in admirationem secum duceret; & magna sæpius ac præclara de tanta ingenii bonitate (eùm longè tamen falleretur) prædicaret: sineret multa proinde etiam mihi pro arbitrio licere. Ejus ego Magistri amore atque humanitate, illis ego laudibus allectus, ad literarum tantùm studia incensus fui, quantum, si sub primo Præceptore perstitissem, sperandum de me nihil unquam prorsus fuisset. Erat enim asper, rigidus, iracundus, qui & diligentius me curare existemans, sæviebat sæpiùs plagis, etiam ubi opus non erat, nimisque deterrebat, terrore deprimebat, solitudine constringebat, animum vix unquam relaxare permittebat. Ex illius itaque disciplina, tanquam è carcere liberatus, atque ad alterum humaniorem dulcioremque Præceptorem translatus, mirum est, quàm erexi me animo, quàm literis toto me dedi studio, quàm laborem ultro omnem, discendi causa, suscepi; adeò ut & nonnulla jam ipse poëtarum volumina evolverem, & carminis aliquid novi (ad quod mira vi naturæ impellebar) quotidie semper excuderem, nemine etiam docente. Neque enim erat quisquam ejus negotii gnarus. Ita profuit, lenem, blandum, ac ipsius, qualecumque esset, ingenii laudatorem, admiratoremque Magistrum habuisse.*

,, Paria de suo in poësim genio prosequitur Lib. III Cap. II., prohibetur autem à patre ei indulgere, volente utilioribus studiis animum ut applicaret. Sic ibi loquitur: *Quæ experientiâ didici nimirum rectè illa testari possum, qui à tenella usque ætate, neque ducente, neque docente quoquam, sola autem tantùm impellente natura, tam vehementi Poëtarum amore inflammari cœpi, ut eorum comparatione cætera mihi parva viderentur: quibus cùm secundâ aurâ navigans, totis jam remis incumberem, prohibuit me pater, atque ad Dialecticen, tanquam ad graviorem, honestioremque disciplinam, ut studium converterem jussit. Parebam itaque paternæ voluntati: cùm tandem naturæ longè majus imperium evicit, ut Musas, quibus latenter ac furtim quidem, ne id pater præsentiret, vacabam, revocarem. Post Dialecticen verò, quam non minus certè quàm pestiferum quiddam exhorrebam, translatus fui à patre in primo ipso pubertatis limine ad studia Jurisconsultorum, quorum lectione, propter summam, quam in eis offendi & ingenii, & eruditionis, & eloquentiæ vim, plurimùm semper delectatus fui. Cæterùm, quod ad exercendam eam facultatem spectat, nihil est, à quo unquam magis abhorruerim, nihil, quod naturæ meæ adversum unquam, repugnansque magis habuerim, ut (quod Naso de se canit)*

,, *Nec me verbosas Leges ediscere, nec me*
,, *Ingrato voces prostituisse Foro,*

,, *licuerit. Quare poëtas, licèt me multa inde violentissimè retraherent, cogente tamen majore nescio qua vi animi, inter ipsa Legum studia repetebam; in quibus quantulumcumque profecerim, illud certè non ambigo, parum me, vel nihil in quavis alia disciplina consecuturum unquam fuisse. Tam invicta indomitaque est, tanto imperio dominatur sua cuique natura.*

,, A Jurisprudentia, quam didicit quidem non illubenter, sed inducere animum non potuit, ut illam publicè exerceret; videtur sanctioribus studiis applicuisse animum, seque Romam deinde contulisse. Quando autem? Sunt qui Mapheum Martini PP V. anno MCCCCXXXI. defuncti, Datarium faciunt, quos inter Wadingus in Annalibus suis ad annum MCCCLXXX. non uno loco: & ante ipsum, ad impressum Romæ an. MDLXXXVI. Maphei carmen de Translatione S. Monicæ, monetur Lector, quod Maph us Vegius Martini Papæ V Datarius ad recipiendas & honorificè collocandas S. Monicæ reliquias sacras, marmoreum sepulcrum, mira arte elaboratum, erigendum tunc curavit, eùm illæ Romam transferrentur. Alii etiam scribunt, Mapheum & translationem Sacri Corporis curasse, & suis impensis perfecisse. Quæ quamquam negare olim posse omnia sic facta fuisse, cuperem tamen Scriptorem habere ipsi tempori translationis propinquiorem, qui id afferat.

,, Martinus Papa tam in suo Brevi de translatione Corporis, quàm in Sermone ad Fratres Augustinianos, qui dicitur ex verbis ipsius Pontificis fuisse editus, nominat nonnullos, quorum rogatu consensit, corpus Ostiâ Romam transferri, & quorum operâ id factum fuit; videlicet Petrum Electensem Episcopum, Apostolicæ Capellæ Sacristam & Confessorem suum, Ordinis Eremitarum S. Augustini, qui vocavit ad se alium Fratrem Augustinum, atque illi operam dat negotii deducendi: ille verò ut libenter suscepit, ita sine mora omnia parat, quæ viderentur opportuna negotio: idem ceteros Ordinis sui solicitat, ut in rem parati adsint: nam sibi in animo esse, ut in die Palmarum transveherentur. Hæc in Sermone citato, in quo nulla uspiam mentio fit Maphæi, aut curæ ab ipso adhibitæ in translatione.

,, Præterea in vita Maphei utriusque editionis indicatæ, legitur: Romam demum profectus Maphæus Eugenio Pontifice Maximo, adscitus est in Scribarum Magistrum, in quo munere cùm summa integritate & modestia versaretur, ad majorem est evectus dignitatem, quam Datariam vulgò ibidem nominant. Post in Canonicorum primariæ Ædis Apostolorum Collegium honorificè cooptatus est: qua contentus dignitate, Episcopatum magni sanè proventus recusavit; cùm se imparem, & minus idoneum (tantæ erat modestiæ) tanto oneri prædicaret. Post Eugenii Papæ obitum, non minori caritate & benovolentia illum Nicolaus V., qui Eugenio successit, complexus est; à quo & res literaria illustrabatur, & literati omnes liberalissimè fovebantur. Hactenus vita, quæ Maphei adventum Romam, post obitum Martini, sub Eugenio PP. IV. signat, atque ab hoc primò Magistrum Scribarum, deinde Datarium ejus creatum fuisse, enuntiat. Ex quo concluditur, ipsum vivente Martino, neque Datarium ejus egisse, neque translationem S. Monicæ curasse, aut ei interfuisse; imò nec Romam sub Martino venisse.

,, Et verò ætas Maphei, quæ moriente Martino Papa anno MCCCCXXXI. mense Februario, annum XXVI. poterat attigisse, dissuadet, ipsum fuisse sub Martino Datarium. Quippe officium

,, illud

A „ illud, teste Dominico Macro in Hierolexico, est
„ magnæ æstimationis estque prælatitium, & aliquan
„ do Cardinalitium; ut vix credibile videri possit, sa-
„ pientissimum Pontificem juveni, & Romæ quodam-
„ modo peregrino (si tamen tunc Romam venerat)
„ & rerum Curiæ Romanæ non perito, tantæ digni-
„ tatis munus, quod experientiæ virum requirit, sta
„ tim contulisse. Prudenter Eugenius primò ipsum
„ ad minora officia, in iisque probatum, ad Data-
„ rium promovit: nec verò illum ipse ad minora
„ adhibuisset; si jam tum sub Decessore suo Data
„ riam administrasset. Debuerit igitur Mapheus Da
„ tarii dignitatem Eugenio, non Martino.
„ Id, quod ipsemet etiam gratus agnoscit in hoc
„ ipso Opusculo, quod edimus. In quo cùm multos
B „ Pontifices Romanos celebret, eorumque gesta lau
„ det, & sepulturæ loca frequenter designet, in-
„ primis gratum animum suum effundit in Eugenium
„ PP. IV., & Nicolaum V., quorum Datarius fue-
„ rat, & utriusque suo marte epitaphium condidit;
„ nulla uspiam Martini V. mentione facta, nedum
„ signo gratitudinis suæ dato. De Eugenio quippe
„ jam tum demortuo sic loquitur num. 132. *Cujus*
„ *dulcis heri mei memoriam, uti omnino continuò gero,*
„ *ita verbis libenter usurpo*. Et de Nicolao, qui fuit
„ alter: *nunquam ex animo delendus mihi optimus he-*
„ *rus meus*. Tum utriusque animi dotes laudat, ac
„ demum addit: *His nos ambobus etiam Epitaphia*
„ *condidimus, quæ sequuntur; atque illic legi possunt*
„ Inter hæc, adeòne oblitus fuerit Mapheus Martini
„ Papæ, & beneficiorum ejus, si ab illo peregrinus
C „ Romam veniens, exceptus, honoribus affectus, Da
„ tariæ præfectus, translationem quoque S. Monicæ
„ curare jussus fuisset, ut hoc loco, aut alibi in
„ hoc suo tractatu, ubi frequens occasio erat, nus-
„ quam illius, aut illorum meminerit? Cùm tamen
„ beneficia Martini in Mapheum longè pluris fuissent
„ æstimanda, quàm quæ deinde ei collata fuerunt
„ ab Eugenio, & Nicolao; quia Martiniana fuis-
„ sent prima, quæ facilem sternebant viam ad poste-
„ riora sub sequentibus Pontificibus.
„ Igitur quod tunc, cùm reliquiæ S. Monicæ
„ Romam transferrentur anno MCCCCXXX., uti
„ supra allegatum est, Mapheus & Martini V. Da-
„ tarius fuerit, & ad recipiendas reliquias marmo-
„ reum sepulcrum mira arte elaboratum, erigendum
D „ curaverit, æquè à vero alienum est. Ut non di-
„ cam, quòd sepulcrum marmoreum, mira arte
„ elaboratum, illo anno elaborari vix aut ne vix qui-
„ dem potuerit. Vero similiora scribit Pancirolus
„ Hippolytus, è Societate Jesu, in Thesauris abscon-
„ ditis Urbis Romæ, sub nomine Octavii Panciroli
„ Italicè editus Romæ typis Zanettinis, primùm
„ anno MDC. in 4., deinde auctiùs recusus ibi in
„ 8., atque anno MDCXXV. paulò post obitum
„ Hippolyti, denuo editus. Ibi in Regione Urbis
„ sexta, Ecclesia prima, quæ est S. Augustini, di-
„ cit Auctor, Sacellum S. Monicæ magnis impensis
„ fuisse ornatum anno MCCCCXL. à Mapheo Ve-
„ gio, celebri Poëta illius temporis, & Datario Eu
„ genii IV. Fecerit igitur Mapheus Sepulcrum mar-
„ moreum S. Monicæ, quod ornavit anno MCCCC-
E „ XL., decimo post corporis translationem anno.
„ Sequitur in vita Maphei post allegata à me
„ supra num. 12. in editione Schotti: *Scripsit multa*
„ *pedestri & equestri oratione*. Carmine quidem Li-
„ brum *de ultimis Æneæ gestis, & obitu*, quem
„ *tertium decimum Æneidos* nuncupavit, non quasi
„ imperfectum esse Opus Maronis putaret; sed ut in
„ Poeticis ingenium, ad quæ ferebatur, exerceret:
„ idque ad exemplum Quinti Smyrnæi, qui Home-
„ ro [illegible] librum decimum quartum addere
„ est ausus. Lusit & Vegius *de morte Astianactis* li-
„ brum unum, quem nuper Coloniæ in Ubiis Franc.
„ Modius evulgavit. *Antoniados* item libros quatuor,
„ *de beatissimi Anacoretæ Antonii Vita* conscripsit
„ heroicis versibus, quibus excelluit: etsi *epigram-*

A „ *mata, & elegos* conscripsisse etiam adolescens fer-
„ tur. Prosa, seu soluta Oratione scripsit hæc, quæ
„ quidem extant; *Terræ, Solis, & Auri altercatio-*
„ *nem*, opusculum elegans: item *de Perseverantia*
„ *in Religione* libros sex, ad Sorores Religiosas Eli-
„ zabetam & Monicam: & *de Quatuor novissimis*
„ Librum singularem: *Dialogum* quoque *Philaleten,*
„ *de veritatis amore*, ad Eustachium fratrem. Ha-
„ buit & alterum fratrem Laurentium. Denique *de*
„ *puerorum Institutione*, post Plutarchum Chæronen-
„ sem, ... eruditissimos, atque utilissimos
„ Libros sex reliquit, qui Parisiis anno MDXL., &
„ Basileæ anno sequenti ex officina Roberti Winter,
„ atque anno MDCXXII. in Bibliotheca Patrum,
„ Tomo XV., Coloniæ Agrippinæ, prodierunt.
B „ Et hæc quidem Maphei opera, in citato Bi-
„ bliothecæ Tomo impressa sunt omnia; non tamen
„ sunt omnia, quæ (ut ibidem affirmatur) reperiri
„ potuerunt. Repererunt postea Decessores nostri an-
„ no MDCLXI alia Romæ in Bibliotheca Altem-
„ psiana, videlicet Libros tres *de Vita & obitu B.*
„ *Monicæ ex verbis S. Augustini*. Item *Officium*
„ *B. Monicæ, & Officium translationis ejusdem*.
„ Item *Vitam & Officium S. Augustini; & Officium*
„ *conversionis ejusdem*. Præterea *Vitam & Officium*
„ *B. Nicolai Tolentinatis*. Et hæc omnia indicantur
„ Tomo primo de Actis Sanctorum Maji pag. 491.
„ num. IV, iterumque Tomo quinto pag. 257. * in
„ S. Bernardino Senensi. Atque hic insuper indica-
„ tur idem Auctor etiam scripsisse librum *de Felici-*
„ *tate & miseria Palinuri & Charontis*: Item *Vitam*
C „ *B. Petri Cælestini* scripsisse Romæ apud S. Petrum
„ anno MCCCCXLIV., & *Vitam S. Bernardini Se-*
„ *nensis* ibidem anno MCCCCLIII. Additur etiam
„ *Tractatus de rebus antiquis memorabilibus Basilicæ*
„ *S. Petri Romæ*. Ex his vita S. Bernardini, ante
„ non edita, impressa est Tomo V. Maji nostri pag.
„ 287 *: & hîc ex MSS. datur Opusculum de Basi-
„ lica S. Petri, prout sequitur; Quod felix faustum-
„ que sit ad communem utilitatem.
„ Clausit Mapheus Romæ diem extremum, ut
„ in vita à Schorio recognita, anno primo Pontifi-
„ catus Æneæ Sylvii, qui Pius Secundus est Pontifex
„ nuncupatus; Christi verò MCCCCLVII. secundùm
„ Trithemium; sepultus in Templo S. Augustini in Sa-
„ cello, quod in honorem B. Monicæ, Augustini
D „ Matris optimæ, dum viveret, ornatissimè erexit:
„ ubi ossa ipsius Monicæ ab Ostia in Urbem, impen-
„ sâ Maphei, translata sunt, & opulento Sarcopha-
„ go condita, cum illius tetrasticho:

Hic Augustini Sanctam venerare parentem,
Votaque fer tumulo, quo jacet illa, sacro.
Quæ quondam gnato, toti nunc Monica Mundo
Succurrit, precibus præstat opemque suis.

„ A quo etiam Sacerdote Divinum Officium in ho-
„ norem S. Monicæ, quod in Urbe celebratur, com-
„ positum est; uti & S. Nicolai Tolentinatis ejusdem
„ Ordinis Eremitarum Augustinianorum.
Pauci hujus illustris Auctoris manuscripti Codi-
E ces in Ambrosiana Bibliotheca occurrunt, iique con-
tinent literaria tantùm Vegii Opera, quæ jam lucem
viderunt, cujusmodi sunt *Dialogus Veritatis, & Phi-*
lalitis; Disceptatio inter Terram, Solem, & Au-
rum; Poëma inscriptum *Astianax*, cum aliis Carmi-
nibus rerum variarum, inter quæ legitur Epigramma
in laudem *Agnus Dei*, quo caret editio Laudensis;
Carmina item *Rusticalia*, quæ tamen, in nostro Co-
dice antiqui characteris, dicuntur data *Ex Villa*
Pompejana MCCCCXXXI., cùm Laudensis collector
signaverit annum MCCCCXXII. Subsequitur Episto-
la Maphei Vegii ad *Bartholomæum Vicecomitem* Præ-
sulem Novariensem, his verbis conceptam: „ Ex his,
„ quæ ad me scripsit Compisius, cognovi, te summo-
„ pere desiderare *Rusticalia* mea. Laudo quidem

Bbb „ hoc

„ hoc propositum tuum, & quod, cùm à grandioribus negotiis tuis vacas, referas te nonnunquam ad humiliores, jucundasque res, quibus honestè, ut semper facis, recreatus, refocillatusque, altiora demum promptiùs meditari ac gerere possis . . . . . Hasce itaque humiles nugas meas accipito, & læta, qua soles, fronte perlegito. Existimes autem velim, me non tam maledicendi studio, quàm exercitandi ingenii gratiâ, maledicta hæc profudisse. quid maledicta? imò benedicta. Quod enim aliud Poetarum est officium, quàm hominum vitam instruere, à vitiis avocare, ad virtutem invitare quemcumque? Et aliquando audivisti porro quosdam ætatis nostræ Sacerdotes, qui cùm animorum saluti consulere vellent, quàm multa in Vulgus hujuscemodi nonnunquam effuderunt. Neque hæc ab re scribo; namque hesterno vesperi renunciavit mihi Heugolinus nomine tuo, ne me ad invehendum ullo pacto prolabi finerem; quam rem uti prudentissimus es, ita prudentissimè me admonuisti. Quanquam non aliter, ac tu jubes, in animum unquam induxi meum; hoc solum quippe invehendi genere didici, patienter ferre aliorum erga me maledicta. Vale spes unica. Papiæ, Idibus Decembris.

Ex hac Epistola erui nonnulla posse arbitror, quæ historiam illustrent. Primum est, revera hoc Opusculum nonnisi anno, qui in Codice Ambrosiano enunciatur, fuisse confectum; de illo enim tanquam recenti, ac nondum vulgato, loqui videtur Novariensis Præsul, Vegium monens, ut ab Invectivis sese cohibeat. Præterea *Bartholomæus Vicecomes*, vix biennio ante, ad eam dignitatem promotus fuerat; cùm autem ad eum jam Novariæ Præsulem carmina hæc perlegenda transmittat *Vegius*, dubitari nequit, ad assignatum annum esse referenda. Alterum est, confirmari sententiam Patris Conradi Janningi, qui in Vita hoc loco recusa scribit, Vegium *Datarii* munere nunquam fuisse functum sub Martino V., revocatque in dubium, an Romam tunc contendisset. Porrò id certum redditur ex nostra Epistola. Eo namque anno MCCCCXXXI. quo Martinus V. Pontifex Max obiit, Mapheus Vegius in *Pompejana Villa*, per autumnales feriasse ferias, hisce carminibus luserat. Papiæ verò morabatur medio Decembri mense, ubi addiscendæ Jurisprudentiæ vacasse jam diximus. Nondum ergo vivente Martino V. consilium cœperat Romam adeundi.

Manuscripti quoque in eadem Bibliotheca servantur sex Libri *Maphei Vegii Laudensis De Educatione Liberorum, & eorum claris moribus*, qui eo pretiosiores sunt, quòd summam antiquitatem præseferunt; conscripti enim fuere anno MCCCCLXXIII., ut in calce adnotatur. Conferenti autem mihi hoc exemplar cum editis, Mediolanensi ac Laudensi, compertum factum est, ad verbum singula respondere. Demum, ut omnia complectar, Mediolanensis Civitas hanc gloriam occupavit, ut plura, quæ lucem non viderant, Opera hujus illustris Auctoris, typis suis excusa prodirent. Franchinus namque Gafurius in Urbe nostra degens, ne ulteriùs in tenebris delitescerent lucubrationes Municipis sui, imprimenda hæc curavit anno MCCCCXCVII. *Disceptationem Terræ, Solis, & Auri; Libros Philalitis, & Veritatis; De Felicitate & Miseria; Carmen de morte Astianactis, & describendæ rerum gestarum historiæ excusationem.*

Transferre huc placet ex ea editione Sepulcrale Elogium, Mapheo Vegio conditum à Carolo Aretino.

His Maffee jacet inimica morte solutus,
Quem sibi præreptum lingua latina dolet.
Non lascivus eras, quales sunt sæpe Poëtæ,
Mens tibi cum casto corpore sancta fuit.
Edita testantur centum volumina per te,
Ingenii fuerint flumina quanta tui.
Urbs te Laudensis, Vegiorum è sanguine claro
Edidit, extinctum Roma vetusta tenet.

Carolus Aretinus, hujus Epigrammatis Auctor, non ille est, quem Vossius, Moreriius, aliique *Johannis Tortellii* fratrem fuisse, & vita ereptum anno MCCCCXLIV. falsò tradidere; ille enim è *Marsupina* nobilissima Aretii Familia prodiit, obiitque anno MCCCCLIII. teste Eugenio Gamurrino in Historia Genealogica Familiarum Tusciæ, & Umbriæ (d): sed alter *Carolus Aretinus junior*, cujus meminit Auctor Additamentorum ad Vossium in Ephemeride Veneta (e), quique seniorem Carolum patrem habuit, ac cum Marsilio Ficino summa necessitudine jungebatur, ut patet ex Epistolis invicem datis, inter Opera Ficini edita Basileæ anno MDLXI. (f).

Non incongruum reor subnectere amœnum manuscriptum Epigramma insignis hujus Viri, quod legitur in nostro Codice (g), ex illo namque intelligimus, quanto intimæ familiaritatis nexu jungeretur Mapheus Vegius, cum nobili Cive Mediolanensi Josepho Brippio, Metropolitanæ Ecclesiæ Canonico Ordinario, egregioque simul Oratore ac Poëta. Siquidem acceptâ ab eodem Epistolâ metro conscriptâ, qua post laudes eximias, ad captandas secum Ruris delicias à Brippio invitabatur, ita respondet:

Quos mihi scripsisti, vir mansuetissime Joseph,
Perlegi numeros terque quaterque tuos.
Dulce canis, certò tenerum tibi carmen in ore est,
Majestas verbis, splendor inestque tuis.
Vix mihi credideris, quantam tua tersa, nitensque
Musa voluptatem, lætitiamque tulit.
Verùm, quàm deceat, titulis majoribus effers,
Et versu laudes liberiore meas.
Parce meas tanta celebrari nomine musas,
Nimque mihi nomen vel mediocre sat est.
Nunc redeo ad quod me primùm tua litera poscit,
Ad vada vicini fluminis ire paras.
Si tibi visa loqui, Mater sic jussit aquarum,
Retia tende, leves illa parabit aquas.
Ipse etiam, quoniam, ut scribit, me Diva vocavit,
En venio, Aonidum sanctaque turba venit.
Musas duco meas, Fœbumque, & multa Deorum
Numina, si pro tot commodus hospes eris.

In eodem Codice mentio fit alterius Operis à Vegio elaborati, quod fortasse nunc periit; Scriptor enim ille, qui relatum Epigramma nobis servavit, innuens unde illud desumpserit, hæc subdit: „ Ex „ libro Cornelii Balbi, in quem temerè, ut fit, multa „ erant congesta. In eodem libro erat ejusdem *Vegii* quoddam *Poema Heroicum ad Cæsarem Sigismundum*, in quo hæc ita scribit: *Kartago. Ad fusi dudum &c.* credo fideliter exscripta ex ejusdem „ Auctoris exemplari.

JOSEPH BRIPPIUS.

Quoniam præclari Civis nostri, ac Vegio amicissimi, *Josephi Brippii* mentio incidit, peculiari laude

(d) Tom. I. in Marsupina Familia.
(e) Tom. X. pag. 486.

(f) Tom. I. Lib. I. Epistolarum.
(g) D. 5. in 4.

laude, quam meretur ob celebritatem doctrinæ, fraudari non debet; quamvis enim nullum typis editum ejusdem Opus invenerim, plura tamen relicta ingenii monumenta, inter manuscriptos Codices, Ambrosiana Bibliotheca custodit. Traxerat ille splendorem sanguinis è nobili Brippiorum familia, sacramque amplexus militiam, primario Metropolitanæ Ecclesiæ Ordini adscriptus fuerat, inter Canonicos Ordinarios sub initium Seculi XV. cooptatus. Quantâ autem liberalium artium præstantiâ floruerit, docet lapis adhuc publicè expositus in Majori sacra Æde hujus Urbis, prope fores Sacrarii eorundem Canonicorum; cùm enim Martinus V. Summus Pontifex, redux à Constantiensi Concilio anno MCCCCXVIII. Aram Maximam consecrasset, ut tanti accepti honoris memoria posteris fieret, sub marmorea ejusdem Pontificis effigie insculptum est carmen, additumque Auctoris nomen, qui illud pepigerat, fortasse à Thoma Caponago, ibidem subscripto, sed metri inexperte:

Carminis est Bripius Joseph *Ordinarius Auctor,*
Doctor Canonici Juris, sacræque Magister
Theologiæ &c.

Unus item obstitit anno MCCCCXLI., ne *Primicerius Cleri*, cujus summa extra Templum Maximum auctoritas erat, in Metropolitanæ sacrum Collegium admitteretur, validè perorans pro reliquis Ecclesiarum Sacerdotibus, quibus antiquum electionis jus adimi, præcludique ad eam dignitatem aditus videbatur. Incasso tamen labore insudavit, erecta in Metropolitano majori Ordine tertia, ut vocant, Dignitate, sub nomine *Primicerii*, anno sequente, omnium consensu, ipsoque approbante Summo Pontifice, ut publicis productis Documentis, fusè alibi jam enarravi (h).

Delectus quoque fuit Brippius ab Universitate Ticinensi, ut coram Summo Pontifice Martino V., dum Papiæ morabatur eodem anno MCCCCXVIII, publico Doctorum & Civitatis nomine, debitum Vicario Christi obsequium, & obedientiam profiteretur; idque præstitit eleganti Sermone habito *die Martis X[1]. Octobris*, in quo Martini simul, & Urbis Ticinensis laudes immiscuit, atque hunc integrum servat in suis scriniis Ambrosiana.

Ibidem Poema legitur Serenissimo Romanorum Imperatori Sigismundo dicatum, cujus hoc est initium:

Si bene prisca Ducum, Regum quoque gesta revolvo,
Codicibus mandata Patrum; si comparo cunctos
Augustos Mundi, seu facta moderna potentum
Omnia commemorem, nemo est, celeberrime Cæsar,
Nemo profectò fuit te major &c.

Alterum etiam, sed brevius, obtulit Sanctissimo Patri, atque universæ Ecclesiæ Pastori Martino V., gratulatus eidem acceptam summam Dignitatem, faustissimæ pacis, ac publicæ felicitatis prænunciam.

Initum à Brippio nostro cum præclaris illius ætatis Viris literarium commercium testantur metricæ Epistolæ ad ipsos scriptæ, quarum nonnullæ in hisce pluteis supersunt. Prima ad *Nicolaum Nicolum* Florentinum dirigitur, de quo fingit Apollinem ita secum loquentem:

Sed tibi, quæso, meus Nicolaus, an ipse sileri
Dignus erit? nosti ne suum in virtutibus amplis
Illustre ingenium? Nam elucet & ille latini
Eloquii, grajique decus, cui tanta voluptas
Palladis innata est, ut quærat ubique Sophiæ,
Linguæ utriusque libros, antiqua volumina &c.

Inserit quoque laudes eximias *Antonii Lusci*, ac *Leonardi Aretini*; demum Florentiam, insignium Literis Virorum copia fœcundam commendans, ejusdem Elogium sic claudit:

- - - - - - - - velut æmula Romæ,
Quæ sibi tanta hominum clarorum laude triumphat.

Altera ad *Franciscum Barbavariam*, nobilissimum ac præstantissimum Mediolanensem Civem data, tota versatur in gratulatione, quòd iterum ad intima Philippi Mariæ Ducis consilia admissus fuerit, Patriamque inducit, sibi omnia læta & felicia sub illius auspiciis pollicentem. Postrema ad *Ubertum Decembrium Ducalem Secretarium* missa est. Ediderat ille carmina quædam in laudem Johannis Vicecomitis in Mediolani Archiepiscopum renonciati, & Malatestæ de Malatestis ad Cesenæ regimen succedentis; eadem perlegens *Brippius*, claudicare plurimùm vidit, adeòque per Epistolam illum admoniturus fingit, sibi id in mandatis datum à Musis in somno apparentibus, quæ pudori ducebant, Alumnum ceterà ipsis carum, tam fœde in numeris, metrique legibus aberrasse. Excepit placidè hanc objurgationem Decembrius, reposuitque, Amanuensium vitio, non Auctoris id contigisse; verùm excusationi huic non acquievit Brippius, aliamque Epistolam scripsit, inquiens, Divis illis Virginibus, sincerè omnia lustrantibus, non exemplaria tantùm, sed archetypum ipsum sub oculis fuisse, proinde verò cautiùs illi esse imposterum incedendum. Hæc omnia in nostris codicibus extant; atque hoc unicum fortasse, illa ætate, exemplum habemus, literariam de ingenii artisque peritia litem, absque jurgiis, & ira effræni, agitari potuisse; neque enim in utriusque carminibus verbum inveni, quo alter ab altero licentiùs carperetur.

Recensere opus est hoc ultimo loco primitias Carminum, quibus noster hic Civis facilem ad Poësim venam ostendit eo tempore, idest anno MCCCCIX., quo Petrus Philargus, ab Archiepiscopatu Mediolanensi, ad excelsum Apostolicæ Romanæ Sedis gradum conscendit. Siquidem Brippius Poëma Heroicum statim conscripsit, ad eumque misit, in hæc Carmina exordiens:

Princeps Summe Patrum, te te sibi Græcia talem
Lætetur genuisse Virum; non quippe minorem
Antiquis illis virtute, atque arte sciendi,
Et morum gravitate Viris, qui nomine claro
Orbe vigent &c.

Eò libentius initium hoc retuli, quò validius hinc desumi posse argumentum videtur ad refutandam opinionem Clariss. Viri *Lazari Augustini Cottæ*, qui in suo *Novariensi Musæo* totis lacertis contendit, Novariensem origine facere Alexandrum V. Summum Pontificem, inquiens, ex Oppido Crusinallo Novariensis Diœcesis ejusdem Familiam prodiisse; Scriptor enim iste, cui notissimus esse debuerat Archiepiscopus olim suus Petrus Philargus, ausus non fuisset Græcam Nationem eidem objicere, à quo redargui aut mendacii, aut injuriæ potuisset in ipsa Poëmatis fronte, quòd nempe natum in Italo solo, ex illustri progenie, ut tradit Cotta, barbarum veluti ac peregrinum nostris oris facere vellet.

Romam senex profectus Joseph Brippius, ibidem vivere desiit anno MCCCCL., tumulatus in Æde S. Alexio sacra, ad servandam perennem memoriam, sepulcrali lapidi insculpto Epigrammate, ingenii & vitæ laudes complectente.

ANNO

(h) Differtat. Histor. ad vindicandam veritatem &c.

ANNO MCCCCXCII.

ETiam hic annus non caruit gloriâ novâ editionis Operum S. Ambrosii. *Andreas de Bossis* Præpositus S. Theclæ Mediolani, quem alibi memoravimus, *Librum Pastoralem* Sanctissimi nostri Prælulis typis commisit; is autem non alios est, quàm qui in Editione Parisiensi anni MDCIII. inscribitur *De Dignitate Sacerdotali Liber unus*; sed eum meritò rejecerunt inter suppositos S. Ambrosio Monachi Benedictini S. Mauri, in Appendice ad ejusdem Opera (a), ubi, quàm variis titulis in manuscriptis Codicibus hoc Opusculum indicatum occurrat, enarrant. Mabillonius in secunda Analectorum parte illum protulit, desumptum ab Ecclesia S. Martialis apud Lemovices, cum hac Inscriptione: *Sermo Gilberti Philosophi, Papæ Urbis Romæ, qui cognominatus est Silvester, De Informatione Episcoporum*. Verùm cùm Sermo ille sensu quidem aliis manuscriptis consentiat, in elocutione tamen perpetuò diffideat, iidem Monachi nihil certi statuunt, rem totam Lectorum judicio definiendam permittentes. Reliqua in præsenti editione vulgata S. Ambrosii Opera ad hæc referuntur: Libri novem *ad Gratianum Imperatorem*, quinque primi *De Fide*, unà cum *Epistola Gratiani*; tres verò subsequentes *De Spiritu Sancto*, ultimus *De Incarnatione Verbi*: Liber *De obitu S. Satyri* fratris sui: Liber *De non metuenda morte*: Liber *De resurrectione Corporis*: Liber *De Bono mortis*: item *De Resurrectione & Cruce Domini*, nec non *Expositio super Pater noster*; quorum postremi falsò adscribuntur S. Antistiti Ambrosio.

DONATUS BOSSIUS.

Donatus Bossius, Civis Mediolanensis, celebre in Urbe nostra nomen reliquit, editâ hoc anno *Chronica*, quæ appellatur *Bossiana*. Laudem procul dubio meretur, quòd primus Annales Rerum Mediolanensium condiderit, atque vulgaverit. Verùm optimi consilii fructum, qui decerpi potuisset, plurimùm vitiavere, tum deductum à Creatione Mundi, more rudioris ævi, historiæ suæ exordium; tum adoptatæ fabolæ omnes, Lamberti Regis Gallorum per decennium Mediolanum obsidentis seculo sexto; Peridei electi Ducis Mediolanensis, excusso post Albuini mortem Langobardorum Imperio; Sigisberti Clinchis, Vicarii Regis Galliæ Transalpinæ, qui trecenta militum millia secum adduxerit in auxilium Mediolanensium contra Romanos seculo eodem, quas unà cum aliis quisquiliis è fœculentis fontibus in sua Chronica derivavit; tum demum Chronologicus ordo passim perturbatus; quæ omnia effecere, ut de iisdem recudendis parum curaverint subsequentes Viri eruditi. Nihilominus acceptus posteris semper erit egregius Auctoris conatus, qui plura veritati consona è tenebris eruit, quorum memoriam edax tempus absompsisset, præcipuè verò res actas proximis ætati suæ temporibus, quibus fidem accommodare facilè possumus, utpote ab ingenuo, conscioque teste enarratis. Præmisit huic Historiæ Arborem, genealogicis lineis distinctam, Familiæ Vicecomitum; modestius tamen, quàm ceteri Principum, Ducumque Mediolanensium assentatores, qui à Trojano sanguine, Angloque Æneæ Nepote, deductam splendidæ hujus stirpis originem commenti sunt, aut saltem Desiderium Langobardorum Regem, confictis Documentis, stipitem constituerunt. Siquidem Bossius ab *Uberto* tantùm, *Ottonis Magni*, Mediolani Archiepiscopi Patre, exordium ducit; idque non leve indicium est, repudiatis anilibus fabulis, noluisse illum, nisi purum sincerumque nobilitatis fontem, excelso Mecœnati offerre, cui satis superque gloriæ accedebat ex tot vetustis Avis Principibus, non interrupta serie, Vicecomitum simul, & Sfortianorum progeniem illustrantibus.

Dicavit Opus hoc suum *Illustrissimo Principi Johanni Galeatio, Mediolanensium Duci Sexto*, laudes Ludovici Mariæ Patrui in Epistola præfixa intermiscens. Per tria lustra se insudasse Auctor testatur elaborandæ huic historiæ, inter Fori, cui addictus erat, strepitus, & rei familiaris negotia. In calce autem ejusdem, Urbes Johanni Galeatio subditas enumerat, inquiens: „ Dux Mediolani hoc tempore „ annum agit vigesimum tertium, imperatque bis „ Civitatibus, Mediolano, Cremonæ, Parmæ, Papiæ, Como, Laudi, Placentiæ, Novariæ, Alexaodriæ, Terdonæ, Bobio, Genuæ, Savonæ, Albingauno, Vintimilio, & toti præterea Genuensium dominio. „ E nobilissima stirpe Donatus prodierat, ex ea videlicet, quæ cum Principe Domo Mediolanensium Ducum conjoncta erat, quemadmodum testatur Celsus Rosinus (b) in Elogio *Matthæi Bossii* Veronensis; antequam enim præclaras ejusdem res gestas, & conscripta volumina recenseat, Familiæ nobilitatem ab Affinitate bac excelsa metitur. *Matthæus* verò *Bossius*, scribens ad Donatum nostrum (c), communem cum ipso Familiæ originem se habere gloriatur. Prætereunda non est Epistola ista, quæ plura nobis servavit, aptissima ad clariorem nominis famam reddendam Civis hujus Mediolanensis. Primò enim illum vocat *Virum sine dubitatione eruditum, & accuratum*; dein literarias nonnullas Donati Bossii lucubrationes enunciat, quæ an adhuc in privatis scriniis supersint, divinare non possumus; certè tamen ab illius calamo prodiere. Inquit enim: „ *Annotationes nostri temporis, eventusque bellorum*, quos scribis, legi tuos, & ita avidè quidem, atque perbelle, ut ego te amo Donate, & ut est honos gratissimus mihi, quem tu „ affers Bossio nomini, à quo ego tecum originem „ duco. „ Alterum quoque confectum à Donato Librum memorat sequentibus verbis: „ Quòd si ea „ quoque, quæ te audio lucubrasse *in laudem*, perpetuamque memoriam *Francisci Sfortiæ*, olim „ optimi & omnium felicissimi Ducis, & quem insecutura celebrent secula verè dignissimi, ad me „ transmiseris, illa percurram quàm impigrè potero, „ moxque remittam cumulata cum gratia. Eum „ enim tuis scriptis puto nonnisi magnificè te nobilitasse Virum, & Ducem, qui non modò propagavit rem Sfortianam gloriosissimis armis, seque virtute evexit, & extulit ad hoc pulcherrimum culmen Mediolanensis Imperii; sed victor tandem effectus, sopitis bellorum incendiis, evulsisque radicibus, universæ pacem Italiæ, atque finitimis peperit, stabilivitque, dum vixit, suorum populorum „ pater, amor, atque delitiæ, & cunctis denique „ gentibus adeò carus, ut, quæ non cadit in homine, „ divina ei desiderata sit immortalitas. Quo & regnante præclaræ omnes artes revixere, & aureum „ seculum Dei singularis clementia visa est excitasse. „ Apud quem & me diversatum, dum agerem in Seculo juvenis, partem felicitatis semper existimavi. Tam illustre Elogium Francisco Sfortiæ conscriptum à coævo & familiari ejusdem teste, recudendum hic erat, ut nosset posteritas, quantum huic Principi debuc-

(a) Tom. II. col. 357.

(b) Lyceum Lateranense.
(c) Secundar. Familiar. Epistol. num. 129.

buerint non tam Cives & Populi, quàm Literæ. Artesque, illius munere ad hujus Metropolis decus splendidè restitutæ, ut jam in *Prodromo* innuebam.

Historiæ suæ adjecit *Donatus Bossius* Mediolanensium Archiepiscoporum Catalogum, ab initio conditæ Ecclesiæ usque ad suam ætatem, qui certè parvi faciendus non est, cùm singulis hujus Ecclesiæ Præsulibus addat nonnulla, quæ sacræ nostræ Historiæ illustrandæ opportuna esse valent, quamvis aliquando mendis non careant. Chronologiæ tamen ordinem prorsus depravatum, saltem in antiquis Episcopis, intelliget quisquis Papebrochii animadversiones consulat ante Tomum VII. Maji, ubi ex vetustis Ambrosianæ Bibliothecæ Catalogis Mediolanensium Præsulum ætas solidiùs statuitur. Ego quoque in Commentariis ad Historiam Italiæ Caroli Sigonii, conatus sum, fide Diplomatum, ac veterum Chartarum, rectam instituere seriem annorum, quibus memorati à Sigonio Mediolanenses Pontifices Sedem tenuere, sicuti etiam aliquot nævos, qui in Papebrochii laudatam lucubrationem irrepserant, abolevi. Annum ortus *Donati Bossii*, idest MCCCCXXXVI concordes adnotavere Ghilinus, & Picinellus; Obitus tempus, nemo, quem hactenus viderim, literis consignavit.

BONIFACIUS SIMONETA.

Bonifacius Simoneta, è nobili ea Familia progenitus, quæ Mediolanensi Civitati tot Heroës dedit, quot viros, amplitudinem ingenii sui testatam fecit, edens hoc anno typis nostris librum, titulo apposito: *De Christianæ Fidei & Romanorum Pontificum persecutionibus*. Non hosce tamen limites, quos sibi indixisse videbatur, adeò religiosè custodivit, quin etiam in alia, prorsus à proposito dissita argumenta, liberiore calamo evagaretur. Siquidem, ne tædium narratione non interrupta Lectoribus crearetur, Epistolas CCLXXIX ad varios insignes Viros conscriptas intermiscuit, in quibus I. historiam aliquam remotiorem ex Græcis, aut Latinis Scriptoribus refert: II. Membrum, vel partem aliquam humani corporis, morbosque, & remedia designat: III. Locorum omnium, quos in Epistolis memorat, descriptionem methodo cosmographica attexit: IV. Secretum aliquod ex naturali magia, ut plurimùm indicat. In postremo verò Libro (sex enim sunt) nonnulla de Astronomiæ, Chyromantiæ, & Physiognomiæ præceptis & experimentis evulgat, ne in ulla scientiarum, aut artium classe peregrinum se ostendat.

Quatuor prævias Epistolas exhibet hic Liber: tres Auctor ipse condidit, primam dirigens ad Deum Opt. Max., sub nomine *Orationis*, ut Opus suum illi commendet; secundam inscribit *Carolo Octavo Regi Gallorum*, inquiens, mirum fortasse videri, quòd omisso Johanne Galeatio Sfortia Principe suo, Mecœnatem huic Volumini quæsierit longè positum Regem; subjungitque, id factum, jubente Ludovico Galeatii Patruo, qui Pontificiam Historiam non alteri dicandam esse asserebat, quàm Carolo VIII., integritate ac magnitudine animi, nemini Avorum cedenti. Inde verò ejusdem laudes à Carolo Magno, & Successoribus repetens, plura de Caroli VII. & Ludovici XI. virtutibus narrat, ac tandem encomia Regis illius proferre aggreditur, sed tanta prolixitate, tantoque veterum historiarum apparatu, ut Librum potiùs, quàm Epistolam texere videatur; sed ea tunc erat miseranda scribentium persuasio, ut nullo se plausu dignos in exarandis libris putarent, nisi ad eruditionis pompam pulverulentos excurrerent Codices, exemplisque antiquorum Ducum, ac Philosophorum sententiis paginas infarcirent. Aliquas ex hisce nuncupatoriis Epistolis imprimendas in calce censui, ut illius seculi genius delibetur; ceteras tædio futuras Lectoribus, vetustis Libris affixas reliqui. Eâdem methodo tertiam conscribit Bonifacius ad *Gulielmum de Rupeforti*, Militem, Juriumque interpretem, quem *Achatem Caroli VIII.* appellat, suoque Operi Auspicem deligit. Altera, quæ omnes præcedit, Auctorem habet Stephanum Dulcinium Scalensem Canonicum, de quo jam disseruimus. Is nactus hunc Simonetæ Librum, typis Mediolanensibus edendum curavit, dicavitque *R. D. Johanni Baptistæ Ferro Mediolani Archiepiscopali Vicario integerrimo*, plenâ laudibus Epistolâ tum Operis, tum Familiæ Simonetæ clarissimæ.

De Vitæ suæ primordiis loquitur ipsemet Bonifacius scribens ad *Aluysium Crucem, auratum interpretem, Cisterciensis Ordinis professum* (d) „ Ab „ Apulia, quæ mihi patria est, opibus paternis Venetias trajiciens, infans à piratica triremi interceptus sum. Potentatu Antonii Patrui, qui militiam „ solverat, & Anchonæ Magistratum gerebat, evasi; „ inde sine hominum blanditiis veluti inter barbaros „ adolevi. Absens & rusticitate famulorum, præsens illecebras severi patris semper ignoravi. Æquales nihilominus, inter commercia quorum sum „ educatus, militiâ, auro, virtute insignati, ad Magistratus penè omnes devenere. Meam sortem à „ mollitie discretam gnarus, & ne comites præferrentur, æmulus, an illustre opus exordiri possem, „ deambulando percunctabar. „ Subjungit deinde, se ab Aloysio, quem *Cisterciensis professionis acces* vocat, suisse incitatum, ut scriberet. In altera verò Epistola ad *Ambrosium Rosatum* Medicinæ, ac Mathematicarum Artium auratum interpretem (e), ait, sibi ab ejus Genitore, *Insubrium Eruditissimo*, Quintilianum, Priscianum, aliosque veteres Oratores suppeditante, prima suisse tradita rudimenta. Cisterciensi Ordini adscriptus, florente stirpis suæ fortuna, in Abbatem S. Stephani de Cornu, in agro Laudensi delectus fuit; cui autem acceptam eam dignitatem deberet, profiterur idem Bonifacius in ultima Libri hujus Epistola, inquiens: „ Franciscus „ (Sfortia Dux Mediolani I.) serenis diebus cùm „ omnia florerent, & nobis nationes inclinarentur, „ ac nostra domus in Cœlo digitum, in terrisve „ Mercurii caducæum teneret, me coronavit „. Verùm, cùm, Cicho Principis sententiâ capite diminuto, nobilissimæ hujus domus Proceres direptione, exiliisque mulctarentur, Bonifacius quoque in partem calamitatis venit, Romamque confugiens, apud Cardinalem Johannem Baptistam Cibum, qui postea sub Innocentii VIII. nomine Summus Pontifex est renunciatus, hospitalem domum invênit. Accessit ad reliqua infortunia Padi alluvio, qua effectum fuit, ut eversis omnibus prædiis, campisque ac domibus absorptis, nullum ferme celeberrimi illius Cœnobii vestigium extaret. Elapsus tamen *à clade Domus Simonetarum*, atque ab exilio remeans, statutâ, *pro bono pacis* à Sixto IV. *ducentorum aureorum pensione* quotannis solvenda, restaurandi Monasterii curam suscepit, ac supplicem libellum Innocentio VIII. tandem porrexit, ut à *pensionis* onere levaretur; quid autem ipse post reditum ad sedem suam peregerit, refert ibidem his verbis (f): „ Sublimia Ædificia, „ quorum expensæ sunt quasi ad decem millia aureorum, pro hospitibus, atque pro Abbatiæ pro- „ ventibus servandis, quod omnes procul dubio mirantur, construxi. Si hospites, ac Abbatiæ altilia in tam exiguo tempore, cùm sim adhuc è pro- „ cellis udus, sic amplas structuras habuere, cur „ non & ipsi Ministri, ac ipse Deus decentiori cul- „ mine effulgere debent? Pater Innocenti, Ego Bo- „ nifacius, qui obscuram, & nullius nominis Abba- „ tiam è stercore cum paternis fortunis, & sedulitate extruxi, in retributione laborum, ac patrimo- „ nii proximis adempti, per pensiones distractus rapior. Reditus, in pauperes, & in usus Deorum „ impartiendi, per hujusmodi pensionem, quod la- „ cry-

(d) Lib. I. Epist. VII.
(e) Lib. VI. in fine.
(f) Lib. III. Epist. III.

,, crymabile eſt, rapiuntur. Itaqoe, ſi mihi, ſi Religioni, ſi Divinitati penſionem remittendo ſatisfeceris, Sacerdotibus, Divinitati perennc opus, futuriſque ſeculis ſpecimen, quod tibi dicabo, conſtruam. ,, Literas quoque ad Romanæ Eccleſiæ Cardinales dedit in quibus ſingillatim enarrat, quanta paſſus ſit ab Adverſario, qui in illius *Abbatiam* ſe immiſerat, quique *contra omne jus, ducentorum aureorum penſionarius erat* (g).

Plures habuit fratres, ad quos datæ in hoc volumine leguntur Epiſtolæ, *Hiacynthum* nempe *ſtrenuum militem*, *Johannem Antonium Virum ornatiſſimum*, & *Jacobum Antonium*, quem vocat *in Legum enucleatione alterum Scevolam*, *in moribus Curium*; Sororem quoque *Margaritam* nomine, Sanctimonialium numero adſcriptam, peculiari Epiſtola conſciam facit de fœminarum religione, & Veſtalium Virginum moribus. Patrui Bonifacio fuere inſignes duo illi viri, *Cichus*, & *Johannes* Rerum à Franciſco I. Sfortia geſtarum Scriptor, è Simoneta Familia. Quinquagenarius autem erat cùm librum hunc edidit, quemadmodum ipſemet teſtatur in poſtrema Epiſtola, Sexto Libro adnexa, ad *Ambroſium Roſatum*, ubi etiam gratias relaturus Ludovico Sfortiæ, cujus beneficio è naufragio emergens, in priſtinam reſtitutus fortunam fuerat, ſpondet Annales ejuſdem vitæ ſe conſcripturum his verbis: ,, Certè ego ingentibus hominis præconiis illectus, cùm ero magis terſus atque elimatus, ei, ſi piè dignabitur, Annales componam; ,, ſed eos aut non incœptos, aut immutata rerum facie interruptos, poſteritas nunquam vidit.

Tanto ea tempeſtate in pretio fuit hoc Opus, ut decimo ſeptimo poſt primam editionem anno *Hieronymus Emſer* à Secretis Ducis Miſniæ illud iterum Baſileæ imprimendum curaverit anno MDIX. præmiſſo in fronte inſigni hoc Elogio *Opus penè divinum, & meritum est*, eamque ſubjunxerit Epitomen rerum huic volumini inſertarum, quam ſub initium retulimus. Novam etiam nuncupatoriam Epiſtolam præfixit *ad Reverendum in Christo Patrem D. Martinum Cellæ Veteris Abbatem, Divi Ordinis Ciſtercienſis generalem Commiſſarium*, in qua ſanctiſſimi illius Ordinis, noſtrique Auctoris laudes plurimas condit; quin imò ad nobilius Libri ornamentum, geminum Indicem Alphabeticum addidit, alterum Rerum in primis pagellis, alterum in calce Summorum Pontificum. Sanè pro ea ætate admirationem ciere potuit ampla ea eruditionis ſeges, doctrinæque farrago, quæ oculis objiciebatur; ſed expolitis hiſce ſeculis inepta cenſeretur memoriæ oſtentatio, centies recantata Priſcorum nomina in ſcenam producere, eorumque dictis, factiſque, conferto veluti agmine, libros implere. Proinde hujus Auctoris, ceteroquin doctiſſimi, fama citò conticuit, vixque aliquod tam laudatæ olim ſcriptionis exemplar in Bibliothecis nunc ſupereſt. Commendandus quidem eſt, quòd in ſerie Summorum Pontificum putidam Fabellam Johannæ Papiſſæ prorſus omiſerit; verùm non ita cautè ſe geſſit, cùm ageret de Sylveſtro II; inſulſum namque figmentum de ejuſdem Magia, initoque pacto cum Dæmone, credidit, retulitque. Baronius ad annum IM. & Mabillonius in Annalibus anno MIII pingui hujus calumniæ caligini diluendæ, qua ſe offundi paſſi ſunt rudium temporum Scriptores, nitidam facem prætulere, impudentiam *Bennonis* Schiſmatici, qui primus illam excogitavit, apertiſſimi mendacii damnantes.

FRANCHINUS GAFURIUS.

Franchini Gafurii nomen non ſemel in hoc Opere memoravimus; nunc proferendæ ſunt lucubrationes typis noſtris vulgatæ, quibus ingenii, peritiæque ſuæ experimentum publicum dedit. Is origine Bergomenſis, patriam ſortitus eſt Laudem Pompejam: Sacerdotio initiatus muſicam artem tanto ſtudio coluit, tantaque famæ celebritate in ea profecit, ut eundem accitum in hanc Urbem Ludovicus Maria Mediolani Princeps erudiendæ juventuti Inſtitutorem præfecerit, novumque iſtud florentibus omni ſcientiarum genere Gymnaſiis noſtris decus adjunxerit, ut jam in *Prodromo* enarravi. Inter ejuſdem Opera, quæ prælum ſubiere, impreſſum legitur *Franchini* vitæ Compendium, decerptum *ex Scriptis Pantaleonis Malegult Laudenſis*, quod utpote non omnibus obvium, hìc referre gratum erit Lectoribus.

,, Franchinus Gafurius, Betino Patre ex Oppido ,, Leminis Bergomenſi, qui pedibus equoque ſtrenuè ,, ſtipendia fecerat; matre verò Catherina Fixiraga ,, caſtiſſima fœmina anno Salutis MCCCCLI. Jovis ,, quartodecimo Januarii, hora duodecima, Laude ,, eſt editus. Puer primùm ſacris initiatus. In juventa autem ipſa, quam rectam compoſitamque ,, tranſegit, cùm Sacerdotii dignitatem attigiſſet anno poſt ſecundo, muſicis ſtudiis in patria enixiſſimè operam dedit: Fratre Johanne Godendach Carmelita magiſtro primùm uſus. Ab his rudimentis ,, cùm primùm patriâ exire conſtituit, Mantuam ad ,, Patrem ſub Ludovico Gonzaga Clariſſimo Marchione tunc merentem conceſſit; ubi duorum annorum ſtudio, acri labore, noctu, interdiuque ,, intento, multa in artis ſpeculatione, & actione diligentiſſimè conſcripſit, & plura ſubtiliter excogitavit. Veronam deinde profectus, totidem annos ,, cùm publicè docuiſſet, muſicæ inſtitutionis collocutiones, & florem compoſuit, ac infinita in Arte collegit. Mox Genuam à Proſpero Adorno evocatus, annum illic profeſſus, eumdem à Baptiſta ,, Campofregoſo, & Bona Maria, Johanneque Galeatio Mediolanenſium Ducibus urbe expulſum fecutus, Neapolim trajecit. Ibi Philippini Bononii, ,, Regis ſcribæ, municipis & æqualis ſui hortatu, ,, in muſica meditatione exercitatus tantum præſtitit, ,, ut jam cum Johanne Tinctoris, Gulielmo Guarnerii, Bernardo Hycart, compluribuſque clariſſimis muſicis acutiſſimè diſſerere non dubitaret. ,, Theoricam tunc, ſubtiliſſimum opus, contexuit. ,, Orta tum in Civitate peſte, & infeſtiſſimo Turcarum bello, qui jam, quidquid obviam dabatur in ,, Apulia populati, Hydruntum expugnaverant; Laudem reverſus ad Carolum Palavicinum Urbis Epiſcopum, ejus litteris acceſſitus in agrum Cremonenſem Monticellos divertit, penes quem cùm ,, triennio fuiſſet, tum plurimos adoleſcentes erudiit, ,, tum practicam ſcribere incœpit. Interim Civium ,, precibus victus, & ſtipendio invitatus, Bergomum ,, ſe contulit; ſed ſubſecuto ſtatim bello, quod Bergomenſibus Mediolani Dux intulerat, in patriam ,, redire compellitur. Ejus famâ poſtremò & diſciplinæ amore accenſus Romanus Barnus Laudenſis ,, Canonicus humani divinique Juris interpres, Mediolanum, ubi Archiepiſcopi vices cum maxima ,, authoritate obibat, ad ſe excivit. Profecti hominis æſtimatio apud quoſque ampliſſimos viros propter ſingularem virtutem tanto ardore crevit, ut ,, è veſtigio alacri omnium primariæ ædis Præſulum ,, conſenſu, vigeſimo ſecundo Januarii, milleſimo ,, quadringenteſimo octogeſimo quarto, ceteris cantoribus citra æmulationem præpoſitus fuerit. Quantum autem ibi docendo, legendo, & dictando ,, muſicam adjuverit, teſtatur univerſa Civitas. Teſtes ſunt tot diſcipoli, quos inſtituit. Infinita præterea Volumina, quorum duo, quod maximè eminerent, Theoricam & Practicam, quia alia efficaci minus cura fortaſſe compoſuerat, in hac Inclyta Urbe, recenti velut argilla ſubacta, & examuſſim conformata (vernacula etiam lingua) imprimi permiſit. Prætereo veterum Muſicorum græca Opera, Ariſtidæ Quintiliani, Manuelis Brien-

,, nii,

(g) Ibid. Epiſt. V.

„ nii, Bacchei fenis Introductorium, & Ptholomei „ Harmonicon, quæ omnia ejus cura & impensa, „ à diversis Interpretibus in Latinum sunt conversa. „ Exit novissimè hoc præsens de harmonia instrumen„ tali volumen, quod uno de quinquagesimo ætatis „ anno composuit, cujus quicumque materiam inspi„ ciat, & altè perscrutetur, necesse est confiteri, ar„ tem Musicam ab Antiquis quidem inchoatam, sed „ ab eo absolutam fuisse. Quare si quispiam benè „ actæ vitæ & laborum præmii, quæ est gloria & „ recti conscientia, securus esse debeat, Franchi„ num præcipuum fore arbitror, qui sibi mortales „ studiis suis obnoxios reddere potuit.

Theoricam Musicæ proximè enunciatam hoc anno Mediolani edidit Franchinus Gafurius, eamque inscripsit Ludovico Mariæ Sfortiæ, asserens in Epistola nuncupatoria, se ad scribendi exercitationem conversum esse, ut Musicen à squalore, & injuria literis vindicaret. Transit deinde ad Principis illius laudea, atque inter cetera hæc scribit: „ Nihil nisi „ magnâ sapientiâ cogitas, majore consilio disponis, „ paterna & maxima fortuna regis & gubernas. Qua„ re & tibi sapientissima Arborum *Morus* cognomen „ dedit. „ Hinc prorsus diluium dubium illud videmus, quod plures ancipites tenuit, cur Ludovicus Maria Sfortia *Morus* appellaretur; nonnullis enim persuasum erat, vulgò ita nuncupatum, quòd fusco, atque ad *Mauros* accedente colore vultus ejusdem suffusus nigrescere videretur. Inanem hanc opinionem jam exsufflaverat Jovius in memorati Ducis elogio, inquiens, id profluxisse „ ab argumento, quod „ pro insigni gestabat, *Mori* Arboris, quæ idcirco „ sapientissima arborum (h) censetur, quoniam tar„ dè & non priùs germinet & florescat, quàm hye„ mis injuriam effugerit, statimque toto partu ocis„ simè fruticet, quasi hoc ingenio suo esse insitum „ indicare vellet, in omni actione nunquam properè, „ sed graviter consilia inire, atque ea, sicuti oporte„ ret, maturè & celeriter explicare. „ Verùm id extra omnem dubitationis aleam ponitur ex coævi hujus Auctoris ad Ludovicum ipsum scribentis clarissimo effato. Adnotanda etiam sunt, quæ subdit: „ Tu virtutes toto Orbe fugientes revocas, amari„ que & exquiri cogis, dum, veterum Imperatorum „ more, Reipublicæ tuæ felix Augustus doctiores „ probas, præmia laboribus proponens amplissima; semper enim solidiùs confirmatur, quod de hoc Principe sæpiùs deprædicavi, liberali nempe illius patrocinio, contigisse Literis in Urbe Mediolanensi florentissimum regnum.

Quatuor subinde post annos *Practicam* quoque *Musicæ* typis nostris vulgavit, eundemque sibi Mecœnatem delegit, cui eam dicaret. In Epistola verò post laudes amplissimas Musicæ, ab omnium Gentium consensu, nec non Philosophorum, & Poëtarum auctoritate desumptas, quid discriminis habendum sit inter genuinam, spuriamque hanc Artem explicat. inquiens: „ Ceterùm, cùm de Musica loquor, non „ hanc Theatralem, atque effœminatam intelligo, „ quæ mores publicos corrumpit potiùs, quàm in„ formet; sed illam modestam atque virilem antiquis „ Heroibus celebratam, quæ mensis Regum, con„ vivalibusque Epulis admota, recubantium concer„ tatione, circumlatâ inter eos cytharâ, clarissimo„ rum Virorum egregia facinora decantabat; quod „ maximum profectò ad virtutis studia incitamen„ tum fuit &c. „ Dein convertens sese ad Ludovicum, iterum eundem commendat, quòd præclara gymnasia disciplinarum quidem omnium, sed præcipuè Græcæ Latinæque facundiæ, maximâ curâ per imperii sui Urbes instituerit. Demum Epistolam claudit his verbis: „ Cùm alioquin nos, ut omnia vel „ fortunæ nostræ, vel ingenii bona tibi accepta refe„ rimus, sic quidquid studio, industriaque effeceri„ mus, nomini tuo tempus in omne dicatum, con„ secratumque esse volumus. „ Postrema hæc confessio Franchini luculentiùs comprobat, quod superiùs enarravimus, evocatum nempe illum fuisse in hanc Urbem à Ludovico Maria, ut Musicæ præceptis Mediolanenses juvenes publicè imbueret. Addo Fragmentum Carminis, quod à Lucino Conago in laudem Principis illius compositum, ad calcem hujusmet Libri impressum legitur:

Prodiit & Stygia, per te, de sede revulsa
Musica, nec notos attulit ipsa modos.
Ecce suas Franchinus opes, sua munera profert,
Pieria qua non clarior arte viget.

Ista prolixiùs exposui, ne repugnare viderer iis, quæ in compendio vitæ Franchini, proximè relato, *Malegulus* ejus discipulus scripta reliquit, nempe inductum fuisse in Mediolanensem Urbem à *Romano Barno*, Generali Archiepiscopi Vicario, & primariæ Ædis Præsulum consensu, in eodem Templo Maximo Præfectum Musicæ constitutum; potuit enim in varia ejusdem fortuna ab utroque acciri; primùm, ut in publico gymnasio Ludovici jussu doceret; deinde, ut in Æde Majori sacris præesset dirigendis concentibus; æqualis namque ponderis sunt cum Maleguli auctoritate, testimonia, quæ adduximus hìc & in Prodromo

Alterum Librum conscripsit Franchinus *de Harmonia Musicorum Instrumentorum*, annum ætatis agens *undequinquagesimum*, ut laudatus *Malegulus* restatur, adeòque anno MD, cùm editus in lucem Auctor fuisset anno MCCCCLI Diu tamen in tenebris latuit hic liber, nonnisi anno MDXVIII. typis commissus per Gotardum Pontanum Mediolanensem Calcographum. De hac editione, cujus gemina exemplaria servat Bibliotheca Ambrosiana, quæque extra tempus à me huic historiæ statutum vagatur, quidquam differere opportunum non reor. Id tamen adnotare fas est, Opus istud minimè intactum abiisse ab Æmulorum censuris; *Johannes* namque *Spatarius* Bononiensis Musicus, illud acerrimè scriptis exagitavit, & quamvis Gafurius in eundem invectus esset mordaci Apologia, editâ Taurini per Magistrum Augustinum de Vicomercato Anno Domini MDXX. *Spatarius* iterum calamum armavit, Bononiæ vulgans *Elenchum erratorum*, quæ non tam in Opere illo, quàm in reliquis Franchinus admiscrat, quemadmodum refert Orlandus in *Notitia Bononiensium Scriptorum*. Hoc veluti Classicum fuit, quo apertum Mediolani bellum contra Spatarium indiceretur; siquidem in arenam descenderunt Bartholomæus Philippineus Varallensis, Dionysius Brippius, Jacobus Antonius Riccius, Mediolanenses Patricii, Gaudentius Merula, aliique Placentini ac Parmenses Viri, ut Gafurii famam, doctrinamque soluta, & stricta numeris oratione tuerentur. Franchinus ipse geminam dedit Epistolam, alteram ad universum Musicorum cœtum, alteram ad Mathematicæ, Philosophiæ, & Musicea studiosissimum Juvenem *Antonium de Albertis Florentinum*, quibus Adversarii tela prorsus hebetare contendit, ac primò ementitum *Spatarii* nomen redarguit, quo *cunctis timorem incuteret*, inquiens: *Non enim majores sui spatas fabricare solebant, cùm vaginas tantùm consuerent, atque componerent*; quo circa eundem passim *Johannem Vaginarium* appellat. Lepidum est Epigramma, quod secundæ Epistulæ inseruir:

Qui gladios quondam corio vestibat, & enses,
Pelleret ut vili sordidus arte famem;
Musicolas audet rabido nunc carpere morsu,
Proh pudor! & nostro detrabit ingenio.

Phœbe

(h) Ita eam vocat Plinius Hist. Nat. Lib. XVI. Cap. XXV.

Phœbe diu, tantumne scelus patieris inultum,
Num sævus tanti criminis ultor erit?
Phœb. *Non impune feret, sed qualis Marsia victus,*
Pelle teget gladios perfidus ille sua.

Hæc omnia simul edita fuere Taurini per Franciscum de Sylva eodem anno MDXXI. Attamen si vera loqui velimus, intemperantibus adeò probris, conviciis, maledictis, tertio quovis ferme verbo referta sunt, ut non Apologiæ vocari debeant, sed armamentarium jurgiorum.

Præter enunciata superiore anno Maphei Vegii Opera, primus, Franchinus Gafurius, ejusdem poëseos fœtus in lucem protulit, nempe *Pompejana*, *Epigrammata in Rusticos*, *Convivium Deorum*, *& Carmen ad Salvatorem in Sepulcro positum*, anno MDXXI. typis Johannis de Castilliono Mediolani. Id testatur memoratus Philippineus in prævio Endecasyllabo, in quo Vegium laudans hæc ait:

Te Romana gemunt, Vegi, Theatra,
Te Latina gemit modò Juventus
Præreptum; quoniam gravis, disertus,
Et sanctus fueras Vegi: Camœnæ
En situm & tenebras tuæ relinquunt,
Quæ situ & tenebris erant repostæ,
Franchini *auxilio, manuque larga.*
Debet ergo tibi, Vegi, juventus,
Debet Gafurio *simul, labore*
Cujus clara Virûm volas per ora.

Publici quoqoe juris fecit *Gafurius* Mediolani anno MDIX. Orationem, quam Jacobus Antiquarius condiderat, cùm Ludovicus XII. Galliarum Rex, & Dux Mediolani de Venetis triumphavit, ac præ modestia celabat privato in scrinio sepultam; hoc enim ipsemet *Franchinus* innuit in præfixa Editioni Epistola *ad Philippum Bononium Laudensem*, *Monasterii Divi Bassiani Commendatarium*. Itaque amantissimus studiorum patronus & cultor fuit *Gafurius*, ac proinde meritò à literatiis illius temporis viris celebratus, veluti Urbis nostræ splendidum lumen. Unum profero Lancinum Curtium, qui in Sylvis suis (i) Franchinum Calphurium (Gafurium) effusè commendans, his carminibus laudem obsignat:

Unus post veterum longa volumina
Cantantem sequitur voce Boëtium.
Vita, Consiliis, Arte, Scientia
Ullum non triviis conveniat parem.
. . . .
O Divûm domus, o patria mi inclyta,
Patres, o pueri, vosque puellulæ
Culmen grande hominum Mercuriolium,
Franchinum meritis dicite laudibus,
Franchinum immodicis tollite honoribus,
Franchinumque piis cingite frondibus,
Et myrto, aut oleo, sive volubili
Exornate hedera, sive apii magis
Serto, seu diadema hæmonis apparat
Daphne; quæ propria est laurea Apollinis
Cingat thespiaci tempora Musici.

Senex obiit, sed quo anno, designare non valeo.

(i) Lib. VI. fol. 113.
(l) Tom. XVI. Rer. Ital. col. 655.

BERNARDINUS DE BUSTIS.

Prodiere hoc anno è nostris prælis nonnulla Opuscula *Bernardini de Bustis*, quem à *Busto*, Mediolanensi Oppido, denominatum, perperam censuere Scriptores non pauci, inter quos etiam Wadingus, eum vocans à *Busto*; ortum enim proculdubio Mediolani duxit ex illustri *Bustorum* familia, quæ à vetustis temporibus in Urbe nostra florebat. Siquidem *Amizo de Busti* connumeratus legitur in *Annalibus Mediolanensibus* (l), ceteris Nobilibus, expulsis à Populi factione anno MCCLVIII. Cl. Joh. Sitonus de Scotia, ejusdem Patrem *Laurentium* hujus Metropolis Decurionem, inter adscriptos nobilissimo Jurisperitorum Mediolanensium Collegio Equites (m), enunciat, ac sedisse ait ab anno MCCCCXLV. ad MCCCCLXXVII. Sed nullo digniori testimonio uti possumus, ipsomet *Bernardino*, qui Sermone IX. *de Conceptione Mariæ* (n) hæc habet: „ Cùm essem „ quadam die cum peritissimo in utroque Jure, Do„ mino *Laurentio de Busti*, quondam Patre meo, „ qui fuit de Collegio Doctorum Mediolani annis „ XLII. interrogavi, quid teneret de Conceptione „ B. Virginis; & ipse mihi respondit, quòd indubi„ tanter credebat, ac credendum erat, ipsam sine „ peccato originali fuisse conceptam. „ Spretis paternæ domus, Mundique totius oblectamentis, Seraphico S Francisci Ordini nomen dedit, rigidiorem Fratrum Minorum de Observantia vitam amplexus. Quo tempore religiosum hoc Institutum professus fuerit, licèt sileant Wadingi Annales, facilè tamen est ex iisdem colligere; Ubi enim ad annum MCCCCLXIX narratur, peramplum, pulcrumque Cœnobium in *Legnani* Oppido construi cœpisse, atque inductos in illud fuisse Alumnos S. Francisci, Christophoro Varisio, tunc Vicario Provinciæ Minorum Observantiæ, possessionem capiente anno MCCCCLXXI., hæc statim subjuncta legimus: „ Hic suscepit habitum *Bernardinus à Busto*, auxitque Bi„ bliothecam, quæ magnâ Fratrum incuriâ, ex be„ ne instructa, ad nihilum ferme redacta est. „ Itaque, nonnisi post hunc annum, sub S. Francisci vexillis sacram militiam inchoavit: Citò tamen præclaris pietatis & doctrinæ exemplis emicuit; cùm namque per eam ætatem celebris Quæstio agitaretur de Virginia Beatissimæ Conceptione, *Vincentio Badello*, ut vidimus, vulgatis libellis classicum canente, ad infensam ejusdem candori opinionem propugnandam; *Bernardinus de Busti* contra intrepidus stetit, favorabilem Virgini sententiam voce ac scriptis defendens; quin etiam illustria secutus vestigia *Leonardi Nogarolæ*, à quo recenter editum fuerat Immaculatæ Conceptionis Officium, alterum ipse ex integro condidit, obtulitque Sixto IV. Summo Pontifici, præfixâ eidem Elegiâ, cujus hoc est initium:

Non fuit Antistes, Pater o Sanctissime, quisquam,
Sed neque venturis forte diebus erit,
Te magis, intactæ præconia Virginis optans,
Et laudes ardens magnificare suas;
Namque sui totum Conceptus fama per Orbem
Panditur Officio, Sixte Beate, tuo.
Laudatur patrio nunquam fœdata cruore,
Cerbereo nunquam subjacuisse jugo &c.

Laudat subinde illius pietatem, qua nimia liberè declamantibus quibusdam contra nitorem virgineæ originis, fræna injecerat, Immaculatæ Conceptionis Festum diem, etiam per subsequens Octiduum Officio celebrandum concedens. Demum rogat, ut hunc etiam laborem suum, non tam benignè excipere, quàm

(m) Chron. Collegii Equitum, Judicum &c. num. 153.
(n) Marial. par. pr.

quàm approbare dignetur, quemadmodum quoque obtinuit, expeditis à Sixto IV. Brevibus Literis anno MCCCCLXXX.

Lucas Wadingus has Sixti Literas ad illum annum recitans, hæc scribit: „ Invaluerat plurimùm hoc tempore devotio erga Immaculatam Conceptionem Beatæ Virginis Mariæ, & libenter omnes concurrebant ad celebrationem hujus Mysterii. Visum est Bernardino de Busti Mediolanensi Officium, à Leonardo de Nogarolis compositum, & à Sixto concessis Indulgentiis, uti supra narravimus commendatum, non adeò ab omnibus probari, aliudque proinde conscripsit, quod eidem Sixto exposuit, ut recitari juberet, uti ipse non semel enarrat. Permisit ille, non præcepit, sed recitantibus lucrum non proposuit Indulgentiarum. ,, Porrò in editione hujus *Officii*, quæ peracta est Mediolani hoc anno MCCCCXCII., impressa post Breves Sixti IV Literas, ista leguntur: „ Reverendus Pater Fr. Matthæus de Novaria Ordinis Minorum, dum esset Commissarius in Curia Romana Reverendiss. Patris Fr. Angeli de Clavasio, Vicarii Generalis quo ad Fratres de Observantia in partibus Cismontanis; existens coram Sanctissimo Domino nostro Sixto quarto Summo Pontifice, dixit: Placeat Sanctitati Vestræ, quòd celebrantes Officium Conceptionis Beatæ Virginis Mariæ, editum per Fratrem Bernardinum de Busti, habeant eandem Indulgentiam, quam Sanctitas Vestra concessit celebrantibus Officium Domini Leonardi Nogaroli. Summus autem Pontifex respondit: Nos sumus contenti, & dedit Benedictionem suam. „ Nihilominus, periisse illud *Bernardini*, ac prævaluisse *Leonardi* Officium, testatur idem Wadingus. Quod quidem contingere potuit, volventibus se se annis, propter obnoxium mutationi hominum genium. Ceterùm, adeò tunc acceptus omnibus fuit religiosus iste Bernardini labor, ut necdum elapso Bimestri, recudendum fuerit hoc Officium, unà cum Missa, quibus præmisit hic Auctor novum à se compositum opus, *Elucidarium* nempe *de Immaculatæ Virginis Conceptione*.

Adnexum in nostra editione huic Officio est alterum *Nominis Jesu*, ab eodem *Bernardino* compositum, quemadmodum clarè indicat Epigramma in calce excusum, cujus postrema hæc sunt carmina:

Ast ego, Senensis Patris pia gesta secutus,
Gratulor & clari nominis esse comes;
Nam tulit Italiam verbo velut ipse per omnem,
Officio, hoc toto Nomen in Orbe feram.

Subsequuntur LXIII. Capita versuum Italicorum in laudem Beatissimæ Virginis, ad quam poëtico metro commendandam succensus fuerat ab ejusdem Ordinis Fratre *Samuele de Cassinis*, ut suo loco enarrabimus. His adjecit plura alia italica carmina ad pios in cordibus Fidelium excitandos affectus, eaque inscripsit: *Tesoro Spirituale*. Verùm, in pretio esse potiùs debet eorum pietas, quàm elegantia.

Antequam hinc manum referam, commemorare opus est, neminem tunc temporis vitiliùs pugnasse, quàm Bernardinum nostrum, pro statuenda pia persuasione Immaculatæ Conceptionis Beatissimæ Virginis; novem namque prolixos doctosque Sermones ad eandem firmandam impendit, in suo *Mariali* sæpius recuso, momenta omnia rationum, auctoritatum, atque exemplorum, in iis egregiè armans, quæ adversariorum argumenta prorsus evertere posse arbitrabatur. In postremo illorum plura interserit de pietate Mediolanensium erga hanc dignissimam Virginem, & miracula narrat, quæ in hac Metropoli peracta sunt, ad vividiùs excitandam in Civium nostrorum animis hujus Mysterii religionem. Ego id tantùm decerpam, quod aliquid historiæ sapit. Ait igitur in prima parte ultimi Sermonis: „ Devotissimus Princeps Dominus Azo Vicecomes, Dominus Mediolani, qui fuit Patruus primæ Ducissæ Mediolani, Dominæ scilicet Catherinæ Vicecomitis, Ecclesiam sive Capellam pulcram fecit penès suam Curiam ædificari, quæ nunc communiter appellatur, *Sanctus Gottardus*, quam Ecclesiam consecrari fecit solemniter à multis Episcopis, sub titulo Immaculatæ Conceptionis Virginis Mariæ, præcepitque, ut per totum Dominium suum omnes facerent Festum in die Conceptionis ejusdem. Ordinavit etiam prædictus Princeps, devotus Fratrum Minorum, ut certus numerus ex eis Fratribus ibidem moraretur, qui die noctuque divinis Officiis deserviens, Immaculatam Virginem laudaret; ac propter hoc certa Ædificia erigi fecit, & usui Fratrum deputari. Post mortem verò ipsius Domini Azonis, inclusis dictis Ædificiis cum eadem Ecclesia, in Curia Ducali, & non valentibus prædictis Fratribus ibidem commodè permanere, ac Festum prædictum celebrare; ex Ordinatione Illustrissimæ Ducissæ primæ Mediolani, prædictum Festum Conceptionis translatum fuit ad Capellam Beatæ Virginis Mariæ, quæ sita est in Ecclesia S Francisci, & similiter constructa fuit per prædictum Dominum Azonem; unde dicta Ducissa præcepit Rectoribus Communitatis Mediolani, ut per Collegia, sive Paratica artium dictæ Civitatis, fieret Oblatio de communi pecunia ad Capellam prædictam Beatæ Virginis, sitam in Ecclesia prædicta S. Francisci, cum interdicto causarum, & de tanta quantitate, quanta & quemadmodum fit in Festo S. Barnabæ. Hanc etiam Ordinationem servari fecit tempore suo Illustrissimus Dux Philippus. & inclytus Princeps Franciscus Sfortia Vicecomes, ut in eorum Literis, annuatim Rectoribus prædictis directis, pleniùs continetur. „ *Mariale* istud primò imprimendum Mediolani curavit ipsemet Bernardinus, dicavitque Alexandro VI., Summo Pontifici, anno MCCCCXCIII. Fr. autem Dominicus Ponzonus ejusdem Ordinis, qui ibidem appellatur *Prædicator Apostolicus*, *Theologus & Poëta præclarus*, delectus à Generali sui Ordinis Vicario ad librum hunc perlegendum, ac sententiam de illo ferendam, eam carmine expressit, cujus hoc est initium:

Bernardine ideo, Bustina à gente vetusta,
Te tulit Omnipotens veneranda ad septa Minorum,
Hoc opus ut strueres, nec te pro munere tanto
Gloria parva manet; toto celebrabitur Orbe
Iste liber &c.

Non minori strepitu agitata est altera quæstio Seculo XV. labente, quam hic breviter perstringam. *Barnabas Interamnensis* Ordinis Minorum, cùm Perusii Apostolicum concionandi munus exerceret, videretque omnem pauperum substantiam per Judæorum intolerabiles usuras exhauriri, primus omnium excogitavit, *Montem*, *Pietatis* appellatum, erigere, à quo, per mutuum pecuniæ, eorundem indigentiæ subveniretur, accepto pignore, ac detento denariolo in stipendium Ministrorum, qui pio operi inservirent; idque etiam felicissimè implevit, ut fuse narrat Wadingus ad annum MCCCCLXXIV. (o) Perusinum exemplum imitatæ sunt quamplures aliæ Urbes, in quibus statuti sunt *Montes Pietatis*, accedente Summorum Pontificum approbatione, Pii II, Pauli II., Sixti IV., atque aliorum, quos idem Auctor enumerat. Cùm verò detractis expensis, stipendiisque Ministrorum, aliæ superessent pecuniæ, quæ varie pro locorum consuetudine distrahebantur, ubique contentiones exortæ sunt, pluribus tanquam usu-

(o) Num. XI. & seqq.

rariam rem banc damnantibus; aliis autem, labis omnis expertem tuentibus; eòque processit contradicendi invicem ardor, ut decretis Apostolicis controversia fuerit decernenda. Mediolani quoque non levis acta est disceptatio; Fr *Nicolaus Barianus*, Ordinis Eremitarum S. Augustini, regularis Observantiæ, cujus præclaram mentionem agit Torellus in *Seculis Augustinianis* ad annum MCCCCLXXVII., Tractatum composuit, editum postea Cremonæ *adversus Montem Pietatis*, illumque dicavit *Reverendissimo Domino Georgio, Albanensi Episcopo, & Sanctæ Christi Ecclesiæ Cardinali dignissimo*, Epistolâ *Mediolani* datâ *Calendis Junii* MCCCCXCIV., atque inscripto in fronte titulo *De Monte Impietatis*. Contra hunc Auctorem scribere aggressus est *Bernardinus de Busti*, typis vulgato Opere in hac Urbe anno MCCCCXCVII. sub boc nomine: *Defensorium Montis Pietatis contra figmenta omnia æmulæ falsitatis*; atque illud obtulit *Reverendissimo in Christo Patri, ac Domino D. Bernardino Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ, tituli Sanctæ Crucis in Hierusalem, Presbytero Cardinali Dignissimo, atque Sanctissimi Domini nostri Alexandri Papæ Sexti, & Apostolicæ Sedis Legato de Latere*.

Qui fuerit exitus hujus fervidæ disputationis, ex utraque parte à doctissimis simul & piissimis Viris agitatæ, notior est, quàm hic debeat referri Siquidem Leo X. edita Constitutione anoo MDXV. lites omnes compescuit, statuitque modum, quo licitè & absque usuræ periculo, erigi, atque administrari possent *Montes Pietatis*, indictâ imposterum excommunicationis latæ sententiæ pœnâ iis, qui contra de cetero prædicare, seu disputare verbo, vel scriptis ausi fuissent. Extat hæc *Constitutio* in Romano Bullario (p). Longè tamen antequam Pontificio decreto hæc controversia dirimeretur, Charitas Mediolanensium Civium, succensa publicis adhortationibus Bernardini Feltrensis, Bernardini de Busti, Dominici Ponzoni, aliorumque Fratrum Minorum, liberali manu pecunias contulerat ad *Montem Pietatis* in Urbe nostra condendum, isque sub finem Seculi XV subsidio pauperum patuit, Ludovico Maria Sfortia, Mediolani Duce, Patrocinii sui auctoritatem interponente. Quapropter Johannes Bissius in avaros Fœneratores invectus, pium hoc opus laudavit Epigrammate, quod inter ipsius Carmina, Mediolani simul impressa sub initium Seculi subsequentis legitur, atque ita incipit:

Tartareas sedes, & nigri quærite Ditis
Regna, quibus diri fœnoris usus erat &c.

Verùm, ut ad historiam literariam revertar, animadverto, annotari in *Regesto Ordinis*, in quo describuntur missi per varias Italiæ Urbes eximii Minorum Concionatores, *Bernardinum de Busti* obiisse apud suos in *Melmiani* Oppido anno MCCCCLXXX. Porrò id ab aliquo recentiore Scriptore additum fuisse, manifestum fit, ex Epistola ejusdem Bernardini, huic libro præfixa, quæ data est *Mediolani, pridie Cal. Februarii MCCCCXCVII.*; itaque hoc Seculo expirante, adhuc in vivis erat Auctor hic præstantissimus. Eidem Cardinali *Bernardino Caravagial*, qui usque ad annum MDXXII. vitam produxit, dicavit suum *Rosarium Sermonum prædicabilium* idem Bernardinus de Busti, teste Oldoino in Vita Alexandri VI. (q). Primam hujus libri editionem non vidi; ea tamen censenda est, quam refert Orlandus in Appendice sui Operis *De Origine Typographiæ*, quæque peracta est Venetiis anno MCCCCXCVIII., atque indicio esse potest, vitam ab hoc Auctore fuisse productam ultra illius Seculi exitum, quemadmodum in sua Medii Ævi Bibliotheca tradit Albertus Fabricius. Celebravit Bernardinum Bustium Lancinus Curtius (r) carmine, ad formam Italicorum Epigrammatum composito, quæ frequens illa ætate fuit; sed methodus ista subsequentibus Seculis sectatores non habuit cùm Pædagogum potiùs redoleat, quàm Poëtam; certè illam numerat inter vitia nondum expolitæ poëseos Crescimbenus (s), *monstrum* eam vocans corrupti Seculi quintidecimi.

Edita etiam est hoc tempore Mediolani, *Lucani Pharsalia*, à *Cardinali Monticello*, seu *Montichiello* in Italicam linguam poëtico metro conversa. In calce libri ista leguntur: *Explicit liber Lucani Cordubensis, Poetæ clarissimi, translatus per R. in Christo Patrem, & Dominum L. de Montichiello, Cardinalem dignissimum*. Quis esset, aut quo tempore floreret memoratus Poëta, Cl. Marius Crescimbenus (t), post evoluta diligentissimè vetera monumenta, candidè scribit, prorsus se ignorare, ac nihil quoque ab eruditissimis, quos consuluerat, viris rescire potuisse. Contra verò Pellegrinus Antonius Orlandus (u), referens editionem, Romæ hoc eodem anno peractam, cum hoc titulo: *Lucanus carmenicè factus, Italicè*, fidentissimè indicat, quis esset Auctor italici carminis, inquiens: *Monticellus, Octavianus Romanus, ab Innocentio II. creatus Cardinalis anno MCXXXVIII.* Quam inconsideratè tamen id protulerit, nemo non videt; Ætate namque Innocentii II., non modò Poësis italica enata non erat, sed ipsa etiam vernacula lingua, nondum infantilibus fasciis soluta, vix incœperat balbutire. Præterea in nostro exemplari, non *Octavianus*, sed ex impressa ea littera L., aliud Auctori nomen fuisse apertè colligitur. Itaque, adhuc in obscuro versamur: Porrò, cùm de *Cardinali Monticello* altum viderem in Oldoino silentium, suspicatus eram, Mediolanensem eum fuisse, atque inter Cardinales Ecclesiæ Ambrosianæ connumeratum; siquidem in Urbe nostra, *Monticelli* nobilis Familia bis etiam temporibus viget. Evanuit tamen suspicio, cùm verba relegerem impressi codicis nostri, quibus dicitur *R. in Christo Patri, & Domino*; eo enim titulo tunc familiari, donabantur Episcopi, aliique primarii Patres Ecclesiæ Romanæ.

Alterum *Montichiellum*, nomine *Dominicum*, Monachum Vallumbrosanum, memorat ibidem Crescimbenus, à quo translatæ fuere, octenis per sedes singulas carminibus, in Italicam linguam *Epistolæ Ovidii*. Opus istud, nonnisi manuscriptum apud nobilissimum Equitem, & Præsulem, eruditione eximia ornatum. Marchionem Philippum Montium, à se inspectum testatur (x). Mihi contigit illud offendere, Mediolani jam editum sub initium Seculi XVI. his verbis: *Epistole del famosissimo Ovidio vulgare in octava rima insloriato. Incominicia el libro delle Epistole di Ovidio vulgarizate in rima per Messere Dominico da Monticello Toscano*. In calce: *Impressum Mediolani per Zanotto da Castellione* M$\overline{V}$XV. *die XX. Novembris*. De tempore, quo uterque floruit, cùm nihil statui securè possit, censuit Crescimbenus, assignandum exitum Seculi XIV. aut initium sequentis; barbaries namque styli, scripsisse illos ante expolitam nitidiori vocum, atque elegantiæ cultu italicam Poësim, satis dilucidè ostendit.

ANNO

(p) Tom. I. fol. 483. edit. Rom. anni 1617.
(q) Tom. III. col. 170.
(r) Lib. V. Epigrammaton.
(s) Comment. Vol. I. lib. VI. cap. VII.
(t) Ibid. cap. XIV.
(u) Orig. della Stampa pag. 368.
(x) Vol. II. par. II. pag. 133.

ANNO MCCCCXCIII.

BERNARDUS BELINCIONUS.

INter Italicæ Poëseos cultores, qui in Aula Principis Ludovici Mariæ Sfortiæ frequentissimi versabantur, & quorum plures magni nominis enumerat Clar. Franciscus Xaverius Quadrius, in suo insigni Opere *Della Storia, e della Ragione d'ogni Poesia* (a), non postremo loco recensendus est *Bernardus Belincionus*; quamvis enim in suis carminibus sectatus sit rude illud linguæ vitium, quo tunc inficiebatur Civitas nostra; nihilominus in iisdem texendis, suoque acumine ac lepore exornandis, Poëtam se ostendit, excelluitque præsertim in jocosis, facœtisque argumentis. Patriâ Florentinus, celebri fama præstantis ingenii id promeritus est, ut à Ludovico Insubrium Duce Mediolanum evocaretur. Nec sterilis, vacuusque fuit Principis amor, quemadmodum, infelici Poetarum conditione, pluribus contigit, quorum virtus, adoreis plausuque insignita, in egestatis pedore, ac sordibus marcuit. Siquidem Belincionus benignissimè exceptus, atque in deliciis habitus, munificentiam Ludovici sensit, tanta largitate erga se effusam, ut pingui opum censu, & honorum gloria donatus, in hac Metropoli, egregia cum laude ac splendore floruerit. Quin imò, teste *Julio Negri* (b), addidit Ludovicus, tot congestis in ipsum muneribus, illud etiam publicum testimonium benevolentiæ, summæque de hujus viri præstantia conceptæ opinionis, ut nempe inter magnificam pompam, lætitiamque Sponsalium Isabellæ Aragoniæ, quibus celebrandis omnem ingenii sui elegantiam Belincionus impenderat, eundem Poëtica Lauru propriis manibus coronaret. Non diu tamen frui licuit huic Vati sorte tam prospera; anno enim MCCCCXCI. è vivis sublatus, exemplum reliquit, felicitatem Poëtis, vel peregrinam esse, vel brevem. Sepulcralem Inscriptionem amico suo condidit *Franciscus Tantius*, quam retulit quidem laudatus *Negri*, sed absque nomine Auctoris; Ea verò, ante opera Belincioni impressa, sic legitur:

Bernardi Belincioni Florentini

Animam Cœlum, Corpus Saxum, Famam Mundus,
Opes, quas Ludovicus Sfortia, Ingeniis favens, dedit,
Pauperes, Amicus, & Alumnus tenent.

Is etiam post obitum hujus Poëtæ curam suscepit schedas omnes colligendi, quæ sparsæ confusæque in illius scriniis jacebant, effecitque, ut integrum ejusdem carminum volumen typis nostris excusum hoc anno prodiret, sub auspiciis ipsiusmet Ludovici, qui Belinciono fuerat Mecœnas, & Pater. In Epistola nuncupatoria, italicè scripta, Tantius Ludovicum laudat, quòd plura Mediolani sacra & profana Ædificia magnificè extruxerit, ac præsertim, ad Francisci I. Sfortiæ Genitoris sui memoriam omni ævo conservandam, Colosseum Simulacrum erigendum curaverit: Commendat eximium illius amorem erga literatos Viros, & studia amœniora, ob quæ nobiliùs promovenda, Belincionum ad se pertraxerat, ut vernaculos linguæ suæ flores in Italicam nostram Poësim inferret. Demum indicat, quantum diligentiæ laborisque ipse contulerit adornandæ edendæque huic carminum collectioni, non tam ut Principi gratam rem faceret, sed etiam ut immortale apud posteros nomen Amico dignissimo compararet, cujus lateri per plures annos adhæserat, familiari ejusdem consuetudine fruens. Subdit postmodum funebre Elogium superiùs relatum, atque alterum italicis versibus descriptum, quæ ipse Belincioni tumulo apponenda paraverat.

Nonnulla ad Historiam spectantia, quorum mentio sparsim inseritur Belincioni carminibus, omittenda non censui. Prædia quædam prope Viglevanense tunc Oppidum sibi delegerat Ludovicus ad venationis oblectamentum, ibidemque dignum Principe domicilium condiderat. Itaque ut perennis memoria extaret depulsæ ab agris sterilitatis, locique olim informis ad amœnitatem, & delicias compositi, exculpi jussit in albo marmore aureis characteribus celebre Epigramma, quod etiamnum legitur, affixum uni ex lateribus magnificæ illius domus:

Vilis gleba fui, nunc sum ditissima tellus,
Cur? quia Sfortiadum me pia dextra colit.
Mutata est facies, mutavi nomina; Vilis
Dicebar, dicor nunc ego Sfortiaca &c.

Auctorem hujus Carminis fuisse *Hermolaum Barbarum*, coævus hic testis confirmat, qui illud etiam in italicum Epigramma convertit. Sfortiaca hæc dirio, ut alibi monuimus, ejusdem Ludovici munere, assignata postmodum in dotem fuit Cœnobio S. Mariæ Gratiarum, Ordinis S. Dominici.

Paulò ante retuli, à Ludovico erectam Patri fuisse vastæ molis statuam, quæ illius vultum, atque habitum futuris ætatibus indicaret. Addere nunc lubet, opus eam fuisse Leonardi Vincii, atque ad Francisci I. Sfortiæ tumulum collocatam, adjecta Epigraphe, quam ex manuscripto Volumine antiquarum Inscriptionum Mediolanensium, in Bibliotheca Monachorum S. Ambrosii servato, desumptam hic refero:

Quisquis Colosson Principis vides, asta.
Franciscus, Auctor Sfortiæ sacer Gentis,
Ille ille bello est maximus, toga major,
Fortunæ alumnus, redditum Ætheri numen,
Postquam aureum Urbi seculum tulit sceptris,
Par, gentium Victor, Numæ, Quirinoque,
Pietatem amat Mauri, ac opus Leonardi
Vinci *æstimat. Vidisti? abi hospes, & gaude.*

Verùm, communi rerum humanarum fato, non tam vestigia insignis hujus simulacri, sed memoriam ipsam vetustas delevit.

Johannis quoque Galeatii Vicecomitis primi Ducis Mediolani, à quo Ludovicus maternum genus trahebat, cineribus nobiliùs collocandis mentem intendit, adeòque tumulum construendum jussit eâ omni artis elegantiâ, atque ornatu, qui mortui simul ac vivi Principis majestatem referret. Præsto fuit Belincionus operi exornando, sequens non invenustum Italicum Epigramma, Epitaphii nomine, magnifico parans sepulcro:

Qui

(a) Tom. II. pag. 215.

(b) Stor. de' Scritt. Fiorent.

Qui dormon le famose, & sacre spoglie
Di Giovan Galeazo primo Duce,
Ch'è di Visconte ancor la prima luce,
Unde ogni exemplo di virtù si toglie.
O fortunato sasso, ove s'accoglie
L'alto valor di quel, che in Ciel riluce,
Di cui la vita, a dir ciascun conduce:
Chi semina virtù fama ricoglie.
O quanta invida fusti Morte allora
Al ben d'Italia, qual per farsi Sposa
Era felicemente a tanto Nume.
Or Ludovico il suo parente onora
D'un bel Sepulcro, e Storia gloriosa,
Unde hà sua fama a rinovar le piume.

Hinc etiam discimus, à *Leonardo Vincio* mirum in hac Urbe specimen datum industriæ, ingeniique, cùm publica celebritas ageretur Nuptiarum Johannis Galeatii Sfortiæ cum Isabella Aragonica. Siquidem inter ludicra Theatri spectacula, Cœlum effinxit, atque in eo septem Planetas ita versatiles, ut in suos revoluti orbes alternatim succederent, habituque Numinum, quæ referebant, distincti (delitescentibus sub eo peritis musicæ Viris) Sponsorum Ducum laudes canerent, quas vario Poësis genere descripserat Belincionus. Extat inter ejus Opera præclara mentio ingeniosæ hujus machinæ à Vincio elaboratæ. De hoc insigni Artifice, cui plurimum splendoris ac commodi Civitas nostra æternùm debebit, præsertim ob Aquas ex Abduæ flumine ad mœnia deductas, alibi jam differui; plura verò de illius vita, & obitu adnotavit in suo *De Scriptoribus Florentinis* volumine Julius Negri.

Ceterùm, in commendationem Belincioni, quem nostrum jure aliquo appellare possumus, cùm is Mediolanum, alteram suam patriam dulcissimam vocet, Marius Crescimbenus in illius laudem (c) id unum refert, quod celeberrimus ætatis ejusdem Poëta, *Aloysius Pulcius* scriptum reliquit, videlicet se in propriis carminibus judicem, aut laudatorem, neminem optaturum, præter hunc Virum:

Non sien dati miei versi a Varo, o Tucca;
E basta il Bellincion, che affermi, e lodi.

GASPAR VICECOMES.

Florentino Vati alterum Mediolanensem adnectimus, nobilitate ac doctrina clarissimum, nempe *Gasparem Vicecomitem*. Qui foret illius parentum, videlicet *Gasparis*, & *Margaritæ Alciatæ* conjugum, sanguinis & fortunarum splendor, genealogicæ historiæ Scriptoribus enarrandum dimitto. Literaria persequor. Dominicus Macaneus Gaspari Vicecomiti inscribens, ut diximus, *Corographiam Verbani Lacus*, in eo commendat, præter vernaculæ Poeseos nitorem, Historiæ ac fabularum peritiam, Eloquentiam mellifluam, ingenii acumen, aureamque animi moderationem, subjungens: „ Vererer equidem ne „ fœdæ crimine assentationis accusari possem, nisi „ adessent hac præclarissima in Civitate prudentissimi, literatissimique Viri, amplissimi harum rerum „ testes, quorum commercio assiduo oblectatis, & „ quibus non minorem apud posteros, familiaritate „ tua, laudem tribuas. „ Plura de ipso canit Lancinus Curtius, alteram ex suis *Sylvis* (d) *Gaspari* dicans; postquam enim ejusdem Domum *Bonis* omnibus communem, illumque Patrem & Præsidium *Bonorum* omnium, præsertim Poëtarum vocavit, tandem Musis omnibus felix Regnum à propaganda ejus stirpe auspicatur, hæc scribens:

Sic doctus Pater usque doctiores
Natos provehet, ut vehant Nepotes,
Et quantum Proavi potentiores
Auro, Sanguine, Marte, Vi, Periclis,
Magnæ signa domus tulere in altum,
Tantum vi ingenii Genus propaget,
Extra omnem invidiæ impetum furentis &c.

Plura de insigni hoc Viro tradit Morigia (e) inquiens, illum non tam Latina lingua, & Etrusca, sed Græca quoque, atque Hebraica plurimùm excelluisse, adeout in qualibet earum, ad ingenii sui exercitationem, nitidè scriberet.

Edidit hoc anno *Gaspar Vicecomes* Rhythmos suos italicos, eosque obtulit *Illustri Domino Nicolao Vicecomiti Corigiæ*, datâ ad ipsum Epistolâ, in qua invehitur contra Momos, & Aristarchos sui temporis, qui nec humanis rebus, nec divinis parcebant; ideo ait se jamdiu in eo stetisse proposito, ut carmina hæc sua vel æternis damnarentur tenebris, vel flammis pabulum fierent. Victum tamen se profitetur tanti Viri reverentiâ, cui nihil quamvis arduum denegare audebat, coactumque illa in publicum prodere, licèt raptim confecta, & nativo Mediolanensi idiomate, per eam ætatem admodum infelici, exarata. Eadem verò illius patrocinio commendat, cùmque ut plurimùm hi Rhythmi versentur in describenda juvenilium amorum suorum serie, infestæ sibi hac in re fortunæ acerbitatem deplorat, & feliciorem hisce Carminibus exitum sub *Nicolai* auspiciis præstolatur. Per compendium hanc Epistolam retuli, cùm ob sermonis italici ruditatem ingrata esse posset, si in calce recuderetur. Quis esset *Nicolaus Corigia*, quem *Vicecomitem* Gaspar appellat, discimus à Petro Candido Decembrio, qui ad eundem scribens, hæc ait: „ Observavi parentem tuum, „ Virum clarissimum, atque omni virtute præditum, „ cujus nomen, ut tu possides, sic ego famam, glo„riam, animo possideo, colo, veneror. Gaudeo „ itaque, te illi similem, non effigie tantùm, sed mo„ribus, denique omni virtute enituisse, & literis „ studiisque humanitatis, quibus ille delectabatur, „ non inferiorem evasisse. „ Data est hæc Epistola Ferrariæ MCCCCLXVIII. (f). Igitur alterius *Nicolai* Comitis Corigii filius erat, matremque habuit *Beatricem Estensem*, mortuam anno MCCCCXLIX. teste Sansovino (g). Cur autem *Vicecomes* diceretur, idem Sansovinus pandit, inquiens, adeò acceptum eundem fuisse Ludovico Mariæ Sfortiæ, Duci Mediolani, ut in Vicecomitum Familiam illum adoptaverit. Imò cùm expedienda Romam foret Legatio ad præstandum, Ludovici nomine, obsequium Alexandro VI., in Pontificem Maximum recenter inaugurato, delecti fuere Comes Johannes Franciscus Sanseverinus, Comes Franciscus Sfortia, *Nicolaus Corigia*, & Jason Maynus, qui cum Marchione Hermete, Excellentissimi Ducis Germano, præclarum illud munus implerent. Quanto autem splendore id actum sit, Romanis, Exterisque omnibus magnificentiam Legationis mirantibus, *Michaël Fernus*, qui præsens erat, accuratè narrat in suo Libello *de Legationibus Italicis Principum*, ad Alexandrum VI. tunc missis, edito Romæ hoc anno MCCCCXCIII., & Jacobi Antiquarii nomini inscripto. Claruit Nicolaus non tam sanguinis dignitate, quàm literis, *Poëta rarus* à Sansovino dictus, & à Decembrio laudatus

(c) Comment. Tom. II. par. II. pag. 186.
(d) Lib. IX.

(e) Nobil. di Mil. lib. III.
(f) In Bibl. Ambros. MS. num. 255. Epistolarum.
(g) Famil. Illust. d'Italia pag. 277.

datus (h), quòd noo minùs stricta numeris, sed soluta etiam Oratione præstaret; idque latinæ Epistolæ adhuc superstites inter eas Decembrii abundè testantur; Crescimbenus (i) edita ejusdem Opera cum laude recenset.

Duo tantùm ex hoc Gasparis Viecccomitis Libro decerpenda censui; alterum est italicum Epigramma, cui hunc titulum præfixit: *Epitaphium primi Ducis Mediolani, qui testamento reliquit viscera, & jecur S. Antonio Viennæ* (Allobrogum), *S. Jacobo Gallæciæ cor, reliquum Carthusiæ Papiæ*, oec indignum est hîc referri:

Del nostro primo Duca il corpo jace
Per una parte in questa oscura tomba,
Il Sancto l'altra de Vienna impiomba,
L'altra in Galitia se riposa in pace.
Ad hora, ad hor la fama più vivace
Cresce nel Mondo, e sona in maggior tromba,
L'Alma volando al Ciel, come Colomba
Arde le piume ne l'eterna face.
Dopo la dolce & mansueta morte,
Le membra per Europa furon sparse,
Che Insubria non capea tanta ruina.
Contra Italia in quel punto l'empia Sorte
D'extrema crudeltà più che mai arse,
Ch'era per farse in breve ancor Regina.

Qua religione permotus fuerit Johannes Galeatius Vicecomes, ut S. Antonio Viennæ Galliæ partem sui moriens legaret, Historiæ oon memorant; id ei fortasse insinuavit familiaris consuetudo cum Fratribus Ordinis Antoniani, qui Mediolanum inde vocati ægrotis inserviebant, *sacro*, ut ajunt, *igne* perculsis, in Nosocomio prope Ecclesiam S. Antonii, nunc *Teatinorum*, ibique moram traxere, donec Apostolica Pii II auctoritate, Nosocomia omnia Urbis nostræ anno MCCCCLVIII. in unum, *Majus* etiamnum appellatum, & à Francisco I. Sfortia Duce, biennio ante magnificentissimè conditum, coaluere. Porrò Bernardinus Corius ad annum MCCCCII. ultimas Johannis Galeatii tabulas, superiore anno emendatas referens, statuisse illum ait, ut ad Sanctum Antonium Viennensem delata viscera sepulcro inferrentur, cui insculpta essent ejusdem insignia & imago, Antoniani Ordinis habitu induta. Ceterùm, quod ad Cor attinet, mirum est, quàm varia legantur. Corius illud unà cum Corpore Carthusiæ Papiensi postremis tabulis relictnm testatur; idque mihi etiam compertum fuit ex authentico earondem exemplari, in quo præscribitur, ibidem erigendum Mausoleum, in cujus culmine effigies ejusdem, cultu omni ac corona Ducali ornata, sedensque conspiceretur, Corpore & Corde intus recondito. Gaspar Vicecomes, ut vidimus, missum in Hispanias ad S. Jacobum Gallæciæ tradit: Inscriptio verò marmori inhærens in Papiensi Carthusia, ab utriusque testimonio prorsus dissentit, his verbis:

Constituit moriens Cor *Viennam Allobrogum;*
Reliqua intestina ad Gallæcos deportari
In Ædibus Divorum Jacobi & Antonii;
Ossa verò in Cœnobio Carthusiensium
Juxta Papiam condi testamento jussit.

Jovios in Elogio Joh. Galeatii Vicecomitis Carmen recitat, subscriptum cælato ejusdem Sepulcro in Templo Carthusiæ, in quo clarè asseritur, cor illius non Viennæ, ant in Gallæcia, sed Ticini in Æde sacra Sancto Michaëli, fuisse depositum:

Cum Ducis Anguigeri, variis divisa sepulcris
Membra cubent; sic jussit enim; nam viscera servat,
Antoni, tua sancta Domus celebrata Viennæ,
Cor Ticinensis Michaël, Carthusia Corpus &c.

Quid ergo in tanta Monumentorum, Scriptorumque varietate statuendum? Equidem non multum interest ista diligentiùs scrutari; attamen cùm omnium una vox sit, id ultima Principis voluntate decretum, putarem illam in pluribus conditis testamentis, seu *Codicillis* (ut vocant) fuisse immutatam: Quæ verò obtinuerit, ignoratur. Scriptores nostri, Bossius, Corius, Morigia, Viennæ tantùm, & in Carthusia quiescere primi Ducis Mediolanensis membra concordes narravere.

Ex altero italico Epigrammate dignoscimus, per illam ætatem confecta jam fuisse parva gestatoria Horologia, quæ non tam horas, quàm cursum Planetarum, diesque festos signarent, ac sonum ederent; iis enim comparat Juvenem amore captum (l) his versibus:

Hò certa occulta forza in la secreta
Parte del Cor, qual sempre si lavora
De sera a sera, e d'una a l'altra aurora,
Che non spero la mente aver mai queta.
Legger ben mi potria ogni discreta
Vista nel fronte, ove amor colora
D'affanno e di dolore il punto e l'ora,
E la cagion, che riposar mi vieta.
L'umil squilletta sona il pio lamento,
Che spesso mando al Cielo, e a la fortuna,
Per disfogar cridando il fier tormento.
De le Feste annual non ne mostro una,
Ma Pianeti iracondi, e di spavento,
Eclipsati col Sole, e con la Luna.

Itaque, parva Horologia, quæ nunc aureis gemmatisque capsulis inclusa, in partem muliebris mundi Nobilium Sponsarum, ab Anglia quæruntur, tercentum ferme annorum antiquitatem præseferunt. Quando autem, aut à quo inventa fuerint, non ita facile quispiam certò decernet. *Dominicus Maria Manni*, in suo *De Florentinis inventis* libello (m), oonnihil lucis affert ad hasce tenebras discutiendas; testimonio namque plurium Scriptorum nixus, primum fuisse ait *Laurentium à Vulparia*, Florentiæ natum, qui inexcogitato hactenus artificio Horologia conficeret, Solis, & Planetarum cursum signantia. Verùm, cùm Angelus Politianus, in Epistola ad Franciscum Casam, data Fæsulis anno MCCCCLXXXIV., ingeniosi hujus Operis specimen, in Mediceo servatum Palatio describens, hæc habeat: *Columella est quadrata, quæ pyramidis modo in acutum desinens fastigiatur, altitudinis ferè trium cubitûm*, compertum fit, ad horologia grandioris mensuræ id pertinuisse. Alterum, Florentinum pariter Civem subjungit Mannius (n), *Franciscum Generinium*, mathematicis celebrem

(h) Epist. CCLVIII.
(i) In Comment. part. II. lib. III. pag. 275.
(l) Inscriptio hujus Epigrammatis sic jacet: „ Si fanno „ certi Orologii piccioli e portativi, che con poco di „ artificio sempre lavorano, mostrando le ore, e „ molti corsi de Pianeti, & le Feste, sonando quan„ do il tempo lo recerca. Questo Sonetto è facto in „ persona de uno ionamorato, che guardando uno „ delli predicti Orologii, compara se stesso a quello „ &c.
(m) Cap. XXIX.
(n) Cap. XXX.

lebrem disciplinis, qui parva simul & magna horologia, distributis ad cœlestes motus horis construxit: Quocirca non incongruè conjectare possumus, circa hæc tempora, automatas eas machinulas, quæ facilè gestarentur, in Italia enatas fuisse; idque etiam indicare videtur titulus, à Gaspare Vicecomite Epigrammati suo inscriptus: *Si fanno certi Orologii piccioli, e portatovi* &c. ex quo facilè conjicere possumus, novum illis fuisse artificium, sed nondum in familiarem, uti nunc videmus, usum traductas.

Sequenti anno MCCCCXCIV. *Gaspar Vicecomes* edendis castigatius in lucem Francisci Petrarchæ *Triumphis, Rhythmisque* italicis operam dedit. Qua in re quantum laboris diligentiæque impenderit Eques ille Magnificus, testatum facit *Franciscus Tantius Corniger*, qui in Epistola ad calcem posita profitetur, actum fore de restituendis ad pristinum decorem hisce Carminibus, Typographorum incuriâ pessimè deturpatis, nisi ad præstandum vulneribus remedium accessisset tanti Viri ingenium & manus; nemo enim tunc temporis, ut ipse ait, arcanam eorundem vim profundiùs attingebat, ac nemo etiam occurrebat, qui Petrarchæ amantior, eidemque versuum nitore foret propinquior.

Anno MCCCCXCV. idem Vicecomes novo poëtico Opusculo, Mediolanense prælum ditavit, cui *Duorum Amantium* titulum indidit. *Octavarum*, ut ajunt, numero, ac metro illud composuit, obtulitque manu exaratum Duci Ludovico Mariæ, cui à Consiliis erat; *Johannes* autem *Stephanus Vicomercatus* Papiensis Canonicus, mille exemplaribus impressum vulgavit. Refert hic Liber. confictam à Poëta Historiam *Pauli & Orsiæ*, quos ferventissimo amore succensos, adversa semper fortuna sejunctos tenuit; sola mors eodem conditos sepulcro sociavit. Fabulam exorditur à Cœnobio Monachorum S. Ambrosii, quod Ludovicus Maria Sfortia, veteri diruto, magnificè extruendum jussit, commissâ celeberrimo Architecto *Bramanti* excelsi Operis curâ. Ibi dum fundamenta jacerentur, repertam fuisse inquit, Arcam, in qua duo hæc corpora quiescebant, insculptis exteriùs nominibus, libroque intus laminis plumbeis circumdato, qui infelicis eorundem amoris seriem referebat; fingit verò se in exesis vetustate characteribus percipiendis plurimùm laborasse, ac demum pertinaci diligentia rem assecutum, carmine descripsisse. Hæc ille in Poëmatis initio Sfortiæ Principi narrat. Si tamen intimiùs id perpendamus, totus iste poëticus lusus, in Familiæ Vicecomitum laudem contextus videtur; siquidem superiorum Principum ab Otrone magno Archiepiscopo successionem, resque ab illis præclarè gestas interserit; Insignes armis viros, quos inductis in scenam festivis spectaculis interfuisse tradit, ut ludicra gererent prælia, ex hac stirpe desumit; denique qui præcipui Actores sunt in hoc tragico cantu, nempe *Paulus*, & *Darius*, Vicecomites dicuntur, splendidis in utriusque domo affinitatibus enunciatis; adeout facilè opinari possimus, voluisse Auctorem jucundo hoc figmento, Ludovici Mecœnatis genio, de illustri generis sui nobilitate gratulari, blandirique.

Nonnulla ejusdem carmina italica, quæ lucem non viderunt, servat Bibliotheca Clericorum Regularium S. Barnabæ Mediolani, in codice elegantissimè scripto: illius accuratam descriptionem intulit in suam Italicæ Poëseos historiam laudatus P. Quadrius (o), adeòque ad eam Lectorem remitto. Non diu tamen vitam produxit Gaspar Vicecomes, anno MCCCCIC. tumulo datus.

BALTHASSAR TACCONUS.

Novus hoc anno emersit Poëta *Balthassar Tacconus Alexandrinus*, edito Mediolani Poëmate italico, octenis versibus condito. Argumentum huic Opusculo præbuere Nuptiæ Augustæ *Blancæ Mariæ Sfortiæ*, cum *Maximiliano I* Romanorum Rege, quæ tunc in hac Urbe opulentissimo apparatu celebratæ fuere. Itaque, ut magnificentiæ Ludovici Patrui perenne monumentum extaret, vulganda typis censuit Tacconus hæc carmina, Principi eidem dicata, aggressus rem omnem, pro ut acta est, accuratè describere. Altiùs tamen cantum suum exorditur, nempe ab origine inclytæ Vicecomitum Domus, fabulas colligens cunctas, quibus per longam Langobardorum Regum seriem, propagatam eorumdem stirpem commenti sunt imperantium Ducum assentatores. Propiùs autem ad propositum suum accedens, missos è Germania nobilissimos Proceres numerat, qui Maximiliani nomine, Regiæ Sponsæ digito nuptialem innecterent annulum; pompam splendidissimi currus, quo ad Templum maximum ducta est Blanca Maria, universo nobilium choro latus stipante; initas ibidem nuptias, susceptamque Regni Coronam, Guidone Antonio Arcimboldo Mediolani Archipræsule solemne Sacrum faciente, & Jasone Mayno eloquentissimè perorante, quo die colitur Sanctus Andreas Apostolus; lautissima convivia, equestres ante Arcem Jovis bellicos congressus, nocturnosque lætos ignes passim succensos; demum ab hac Urbe discessionem, die tertio Decembris, commemorat, ut ad Augustum conjugem properaret. Dotem quoque pactam refert quatuor centum mille florenorum auri, additis aliis centum millibus, quæ regalis suppellex, gemmarumque pretium exposcebat. Hunc eundem florenorum numerum reliqui etiam Scriptores nostri in historicis suis tabulis descripsere, sed citra verum; siquidem emanare in vulgus jussa est hæc fama, ut augustis Nuptiis honor conciliaretur, cùm tamen multò minori ære soluta Dos fuerit. Corius Documentum refert ad hunc annum, *Maximiliane* ipsius manu subscriptum, in quo expressa hæc verba leguntur, *ad honorem Nuptiarum*; ceterùm, nonnisi tercenti mille aurei floreni, secreta pactione, Doti assignantur.

Nihil aliud historiæ inserviens ex hoc *Tacconi* Poëmate elicimus, nisi memoriam ænei Simulacri Equo insidentis, quod Francisco I. Patri suo Ludovicus in Ducali Æde fundendum curavit ab insigni artifice Leonardo Vincio; sed an idem sit quod tumulo impositum superiùs diximus, an alterum in patenti area Principis domus conspicuum, ignotum prorsus est; cùm hæc omnia rapaci bellorum furore direpta evanuerint. Laudes postmodum Auctor hic subdit felicissimi Regni, quo Ludovicus Urbem nostram emporium scientiarum, atque artium reddiderat, inculto tamen, humilique adeò stylo, ut tineis relinqui sine injuria possit. Sanè obscuri nominis Poëtam fuisse indicat coævorum silentium, apud quos rara ejusdem occurrit mentio, nisi fortè latinas Musas minùs iratas sibi persenserit; clausit enim hoc Poëma tolerabiliori tetrastico; eoque in genere laudatum reor à Platino Plato, hisce carminibus:

Jam mihi non possum non esse Poëta videri
Balthasar, egregium quem tua Musa vocat.
Qui Vates à Vate bonus præstante vocatur,
Ille Poëtarum cum grege tutus eat.

Sed nulla superest ejusdem lucubratio, è qua metiri hominem valeamus, nec quidquam de illius vita, obituque in vetustis libris offendi. Lancinus Curtius *Balthassarem Alexandrinum*, quem non alium, quàm *Tacconum* existimo, commendat à facundia, & morum probitate, libro quarto *Epigrammatum* (p); munus autem, quod in Urbe nostra gerebat, indicatur in fronte italici sui Poëmatis, ubi *Cancellarius* inscribitur.

Jo-

(o) Ubi supra.

(p) Fol. 59.

JOHANNES BIFFIUS.

Celebrior fuit latinus alter Poëta Mediolanensis *Johannes Biffius* Presbyter, cujus nonnulla carmina hoc anno typis nostris edi cœperunt. Inscripsit iisdem hunc titulum: *Parcarum Premantheusis in die natali Illustrissimi Principis Ludovici*. Parcas enim in eo Poëmate inducit, vaticinantes omnia, quæ Ludovicus Sfortia, grandia Patris, Fratrisque exempla sectatus, bello, ac pace præclarissimè postmodum gessit. Libellum item *Epigrammatum* suorum adjecit, nuncupavitque Johanni Galeatio Duci VI. Mediolani; plena est Epistola prævia laudibus ejusdem, ac Patrui Ludovici, quorum ope effectum fuerat, ut hæc Metropolis nihil gloriæ invideret Urbi Romanæ; quo circa eam loqui fingit sequenti distico:

Roma vetus cedeas, certabo Principe, Muris,
Divitiis, populo, dogmate, Marte, fide.

Muros nominat Biffius; inter cetera namque ædificia, quibus splendidam, ornatamque hanc Urbem Ludovicus effecerat, novis etiam mœnibus illam præcinxerat; quocirca in hisce carminibus recentissimum illud beneficium sæpius commemorat; quinimò integrum in hujus excelsi operis laudem Epigramma condit, ita exordiens:

Urbs nova præfulget, Mauro reparata potenti,
Quis neget hæc superis mœnia digna Diis? &c.

Plura alia Opuscula diversis temporibus vulgavit, parvæ tamen molis, eorundem enim novem numero, in unum collecta, atque iterum prælo Mediolanensi commissa anno MDXII. exiguum libellum conficiunt. Alteri ex iis inseruit Carmen, seu Elegiam *Fausti* Poëtæ Foroliviensis: *De duodecim articulis Fidei, & de laudibus Poëtarum, ad Divum Ludovicum Gonzagam Pontificem Mantuanum*. Cur autem hoc Fausti opusculum suis carminibus immiscuerit, rationem ipsemet Biffius reddit, scribens ad Cardinalem Sedunensem Matthæum Schiner, in Germania, & Langobardia Pontificium Legatum; id enim factum ait, quòd eumdem sibi veluti Magistrum proposuisset, ut Musam suam nitidiore cultu exornaret, his verbis: „ Nonnulla fortasse admiratione ducêris, quod etiam aliena ad te mittam. „ Ex hoc singularem meam, in societatem humanam „ fidem colligere potes, qui *Faustum*, nullo fastu, „ sua laude (*non*) defraudarim, qui Romæ Sixti IV. „ Pontificis tempore floruit, & meis carminibus suo „ consilio nonnihil profuit, à quo & argutiam, & „ leporem, & exculta epitheta, versui inserere di„ dici, ut sua Venere non carerent. „ Satius tamen fuisset, si ex aurei Seculi fontibus Poësim suam haurire conatus esset; quamvis enim facilis è Biffii calamo vena fluere videatur, non ea tamen defœcata, sibique constans ubique manat, mixtique cœno nivei quandoque lapilli evolvuntur. Interim non abs re erit alteram *Fausti Poëtæ* lucubrationem indicare, quam adnotatam vidi in Catalogo manuscripto Bibliothecæ Blesensis, de quo superius jam disserui, nempe *De Captivitate Ludovici Sfortiæ ad Ludovicum XII. Regem Gallorum*.

Inter hæc Opuscula, mentio, & laus occurrit rei, ad Ecclesiasticam Mediolanensem historiam pertinentis, ac ferme à Scriptoribus nostris omissæ, nempe *Canonicæ*, institutæ à Magno Trivultio ante Aram Beatissimæ Virginis Assumptæ, quæ adhuc superest in vestibulo Basilicæ Sancti Nazarii Mediolani. Insignis ille Gallicorum exercituum ductor, post edita in Castris præclarissima excelsi animi, ac militaris fortitudinis experimenta, pietatis quoque suæ peculiare monumentum posteris relinquendum curavit. Itaque magnifico sumptu Sacellum extruxit, illudque dicavit Augustissimæ Deiparæ in Cœlum Assumptæ; prædia insuper, & annuum censum constituit, ut duodecim Sacerdotes, Canonicorum titulo præditi, quotidiana Sacrificia, & preces in perpetuum Virgini Matri exhiberent. Huic Collegio Archipresbyterum præfecit, primusque hoc munus exercuit, *Franciscus Gilassius* Mediolanensis, qui anno MDXII. Festo die Epiphaniæ, felicissimè ad metam deducta Johannis Jacobi Trivultii pia institutione, sacris functionibus initium dedit, atque ad Altare prædictæ Canonicæ ante Decumanam Januam Sancti Nazarii, solemne Sacrum confecit. Inter ceteros Canonicos connumeratus est etiam hujus opusculi Auctor Johannes Biffius, isque rem totam carminibus, eodem anno vulgatis descripsit. Præstat nonnulla ex iis proferre, ut inde palam fiat, pium hoc opus celeriùs inchoatum fuisse, quàm ferat Inscriptio marmori insculpta, quæ etiam nunc legitur in fronte ejusdem Sacelli, atque à Carolo Turrio refertur (q) in hæc verba:

Jo. Jacobus Trivultius Marchio Viglevani,
Marescal. Franciæ,
Inter militares labores Religionis observantissimus,
Sacellum hoc Assumptæ Virgini erexit,
& dotavit
MDXVIII. die V. Augusti.

Biffius enim, alter ex iisdem Canonicis, sexennio ante, typis editum præsens opusculum inscripsit memorato *Reverendo in Christo Patri Domino Francisco Gilassio, Archipresbytero prædictæ Canonicæ, institutæ ab Illustrissimo D. D. Johanne Jacobo Magno Trivultio, Principe clarissimo, & regii exercitus Gallorum ductore solertissimo*. Post Epistolam verò nuncupatoriam Epigramma subjungit, in quo virtutem hujus Præfecti Collegio suo egregiè commendans, hæc habet:

Te duce magnanimi præfulgens dextra Triulti
Immortale decus Relligionis habet.
Nunc & Apostolicum numerum per secula fecit,
Tradidit & largas, nobile munus, opes.
Prædia lata tulit nobis cantantibus, & te
Prudentem tanto prætulit officio &c.

Alterum inde gratulatorium Epigramma ad Cives Mediolanenses dirigit, ob divina Officia persolvi cœpta, & celebratum solemni cantu Missæ lacrum ante Aram illam Assumptæ Virginis, recurrente annua Epiphaniæ celebritate, ita scribens:

Certa salus patriæ, nullo concussa tumultu,
O Mediolanum Dux Iacobus adest,
Sæpe suis qui te securum præstitit armis,
Solerti & Venetos vicit ab arte duces,
Qui res, qui postquam tutissima corpora fecit,
Fida salus animæ, fida tutela patet;
Namque ad Nazari, Collegia Sancta dicavit,
Presbyteros numero legit Apostolico;
Qui canent horas, gratissima dona Tonanti,
Quotidie & celebrent, & pia thura ferant &c.

Fortasse autem ejectis eodem anno MDXII. ex hac Metropoli Gallis, & restituto à Germanis copiis

(q) Ritratto di Milano pag. 25.

piis in Mediolanensi Ducum Sede Maximiliano Sfortia, interruptum jacuit recens id Institutum, donec Gallis iterum nostra Urbe potitis sub Francisco I. Francorum Rege, auspicatior dies implendo Trivultii religioso mandato eluceret, nobiliùsque Sacello exornato, novam veluti faciem incœptum jamdiu pium hoc Opus acciperet, ac firmaretur, anno MDXVIII, ut docet Inscriptio. Non viguit tamen idem Canonicorum numerus; fortasse namque imminutâ, ob bellicas direptiones, prædiorum Dote, ad octo tantùm redactum fuit Trivultii Collegium, ut tradit memoratus Turrius, primævæ institutionis omnino ignarus. Quandiu illud perduraverit, ignoramus; desiisse jam sub initium Seculi XVII. certùm est; Cardinalis namque Federicus Borromæus, Mediolani Archiepiscopus, vacuum superius domicilium, consentiente Familia Trivultia, Juvenibus tradidit, qui statis diebus (etiam præsenti ævo) ad eandem conveniunt, & *secreto*, ut ajunt, *regimine*, sub disciplina Rectorum Doctrinæ Christianæ, longè ab ocio vulgique licentia detinentur, piis primùm exercitationibus, ac colloquiis, dein honestis etiam ludis horas, quæ à studiis vacant, transigentes.

Nunc aliqua de *Bossio* ipso sunt referenda. Ortum duxit in Oppido Mezago Agri Mediolanensis, è Patre Philippo, & Matre de Capitaneis; studiorum palestram iniit adolescens in hac Metropoli, variosque audivit Magistros, quos ipse enumerat in Epistola ad Barchinonensem Episcopum *Gundisalvum Heredium*; Græcas quoque literas didicit, sed præcipuè Latinas Musas coluit, Epigrammata, Elegias, *Poëmata* passim facili calamo fundens, quorum singillatim catalogum texere molestum Lectoribus foret; cùm brevi hac via gratiam sibi ac laudem à magnis Principibus, doctisque viris aucuparetur. Mediocri semper fortuna usus est, multa quidem, sed tenuis census Sacerdotia consecutus, eaque ipsemet sparsim recenset in Opusculis suis, describens quoque itinera Florentiam, Viterbium, Romam, & res à se gestas in literariis ingenii sui exercitationibus, tanta sedulitate, ut gloriolæ captandæ admodum cupidus fuisse possit videri. Id sanè compertum facit accurata solicitudo, qua epistolas Principum, Præsulumque in Scriniis apud se, veluti gemmas, servatas testatur; & qua Titulos etiam ac laudes, tum in extima earundem fronte, tum intus extantes, quibus ipsius nomen decorabatur, verbatim recitans, atque Amicis obtrudens, typis vulgabat. Nativitatis quidem annum reperi, nempe MCCCCLXXXIII., mortis tempus ignotum est mihi.

Post hactenus enunciatas, tot in Urbe nostra editas in lucem, Poëtarum lucubrationes, proferre lubet opus, soluta quoque oratione confectum, nempe *Dialogum cognomento Lucidarium*; ita enim inscribitur. Quis illud condiderit, in obscuro est, cùm Auctor ipse consultò nomen suum tenebris involvendum statuerit; hæc namque in Prologo scribit: „Nomen autem meum volui silentio contegi, ne quis „invidiâ tabescens juberet utile opus contemnendo „negligi.„ In Catalogis Bibliothecarum *Bernardino Scinzenzeler* Presbytero adscribitur, sed is nonnisi hujus libri editor fuit, errorique caulam dedit Epistola *Pantaleonis Cusani*, quæ in fronte legitur, his verbis concepta: „Dialogum tuum cognomento Lucidarium, quem superioribus diebus ad me dedisti „tribus lucubrationibus, pro viribus tibi reddidi „castigatum, optime Bernardine, &c.„ Sed ridiculum planè foret, si Prologus, qui statim sequitur, silentium profiteretur, nomen autem Auctoris frons ipsa ostentaret. Quatuor insignes Viri, duo ex Ordine Prædicatorum, alter ex Familia Seraphica, & memoratus Pantaleo Cusanus Canonicus Lateranensis in Caloreti Cœnobio, insudavere huic libro emendando, ut dignius prodiret; id enim ex sequenti Epigrammate ad calcem impresso intelligimus.

Vade age terse Liber doctos visure Penates,
Quatuor excussum, quem polivere viri.
Primus in excelsa, qui Relligione Minorum
Franciscus *Sacri Dogmatis alta sapit.*
Calaguritani sectans Arcangelus *ora,*
Doctrina, ingenio, laudibus egregiis:
Atque eodem Thomas *fervescens numine clarus,*
Hoc sydus Terris Patria nostra dedit.
Pantaleoque *vigens, censura maximus acri,*
Horum judicium livida turba feret.
Felices animæ, quæ talia scripta revolvent,
Queis Cœli & Terræ condita quæque patent.
Hanc dedit in lucem gemmam probitate celebris
Bernardus, *grates candide Lector age.*

Cùm in hisce carminibus peculiari laude efferatur *Thomas*, veluti *Patriæ nostræ Sydus*, non alium eum fuisse crediderim, quàm *Thomam de Mediolano*, Domus S. Mariæ Gratiarum Alumnum, quem circa hæc tempora politiori literatura, ac mathematicis disciplinis optimè excultum, celebre sibi nomen fecisse testatur Quetif in Bibliotheca Scriptorum sui Ordinis (r). Ceterùm labor iste tot præstantium Virorum, in adornando ad lucem hoc opere, parvæ quidem molis, sed pinguis succi, illius pretium satis superque deprædicat. Siquidem, ut ajebat in prædicta Epistola ad Scarlionum Cusanus „etsi quidquid de Trinitate, quidquid de Sex dierum creatione, de Luciferi casu, primique parentis piaculo, de Incarnatione Verbi, deque aliis dici potest „Sacramentis, Divus Augustinus, noster Ambrosius, reliquique Doctores, dignissimis, luculentissimisque voluminibus diligentissimè enucleaverint, „atque in lucem produxerint, hic tamen vir egregius, atque doctissimus, hæc omnia brevi, facilique & eleganti stylo complexus est, ut non solùm „à Viris sapientibus, verùm etiam à pueris in ludo „literario certantibus, facillimè possit intelligi.„ Porrò, cùm opus istud ita dispositum fuerit, ut per interrogationem, à Magistro Discipulus erudiretur, præludium quoddam dici potest aurei illius libelli de *Doctrina Christiana*, quem postea, ad captum puerorum tam ingeniosè Italicâ linguâ elaboravit, memoriæ clarissimæ, Cardinalis Bellarminus, adeòque non modica Urbis nostræ laus est, quòd hìc primùm, Latino sermone, rei tam proficuæ exemplar excogitatum, atque editum fuerit.

Memorandus esset *Isocrates*, hoc anno elegantissimis græcis typis Mediolani impressus, cujus pergamenum exemplar Bibliotheca Ambrosiana custodit; id enim ad gloriam hujus Metropolis plurimùm confert, cùm inde manifestum fiat, nulli alteri Civitati quàm nostræ, ortum suum, ac venustatem debere græcam Typographiam, quemadmodum in Prolegomenis innuebam. Verùm deficiente eruditionis materie, quæ ad historiam pertineat, præterire illum fas est; destitutus namque Præfatione, ac Patrono, cui præclara hæc Editio nuncupari merebatur, vix nomen in calce profert *Demetrii Calchondylæ*, cujus labore, ac industria emendatus prodiit in lucem. Is tamen solus ornamentum omne ac pretium codici facit, cùm notum omnibus sit, qua in Græcis literis præstantia polleret Vir ille in Græcia natus, æternâque apod nos memoriâ dignus, ob præstitam non tam gymnasiis, quàm prælis constantem usque ad obitum operam, ut omni cultu expolitum idioma illud in Urbe hac nostra floreret. Plura Isocratis opera in Græcis Ambrosianæ Bibliothecæ manuscripta servantur, nempe *Orationes*, & *Epistolæ*; *ad Di-*

(r) Tom. II. fol. 24.

Dicoclem, *de Regno*: *Oratio Parænetica ad Demonicum*: *Encomium Helenæ*, *& Busiridis*, quibus addi possunt *Notæ & Scholia in Isocratem*, Anonymo Auctore.

Aderat quoque in Ambrosiana Bibliotheca exemplar *Vitarum Plutarchi* græcis characteribus impressi hoc anno Mediolani; illud enim adnotatum legimus in Indice nostro manuscripto Codicum Græcorum, qui typis vulgati in publicam studiorum utilitatem ibidem servantur. Verùm in præsentia desideratur, fortasse aut furto sublatum (neque enim iniquo hoc exemplo caremus), aut negligentiâ alicujus Bibliophori extra ordinem malè collocatum, nec amplius, nisi fortuitò, in tam opulenta librorum suppellectile aliquando inveniendum.

ANNO MCCCCXCIV.

Quamvis exigui numero fuerint hoc anno Scriptores, qui nova messe Typographicum censum augerent, rei tamen literariæ inopiâ minimè laboramus. Gaspar Vicecomes, Eques Mediolanensis non minus stirpe, quàm ingenio clarus, quemadmodum superiore anno enarravimus, Petrarchæ carmina diligentissimè castigata ad codices genuinos, typis in hac Urbe committens, amplam de insigni eo viro disserendi materiem suppeditavit. Antequam tamen id aggrediamur, operæ pretium est ad eos, qui proprio marte aliquid condidere, sermonem convertere.

PETRUS LAZARONUS.

Primus se se offert *Petrus Lazaronus*, non incelebris illorum temporum Scriptor, cujus heroicum Poëma præsenti anno in vulgus emissum, illustrius eidem peperit nomen. Hic æmulatus reliquos suæ ætatis Poëtas, atque Oratores, quorum festivis plausibus celebratæ fuerant nuptiæ, initæ à Blanca Maria Sfortia cum Maximiliano Romanorum Rege, desiderari non passus est calami sui solertiam, ut perennis earundem memoria posteritati commendaretur. Itaque, regium omnem apparatum carmine descripsit, publicæque Coronationis pompam retulit, inde occasionem capiens, singillatim enumerandi amplissimas omnes virtutes excelsæ hujus Virginis, quarum splendore, nobilior altera, & pretiosior auro gemmisque, animo intexebatur corona; demum quæcumque acta sunt in recessu ab hac Urbe regiæ nuptæ, ad Principem Sponsum deducendæ, historicè enarravit, laudes ubique intermiscens Sfortianæ familiæ, præsertim verò Ludovici Mariæ, qui tunc imperii nostri clavum tenebat. Dicavit hoc opus ipsi Cæsari Maximiliano; attamen, quod mireris, nihil de Augusti conjugis stirpe, rebusque ab eodem egregiè gestis (ut in hisce Epitalamiis mos est), ne supremis quidem labiis delibavit, excusationem prætendens, ampla ea esse adeò ut, absque injuria, brevi limite coarctari non possent. Quamobrem, quæ ad Cæsarem spectabant, se alio tempore celebraturum spopondit in Epistola nuncupatoria, & in exordio Poëmatis, hæc inquiens:

Veniâ me feceris ipse
Dignum, si tacitis cantavero carmina factis,
Quæ virtute tua conslasti Maximus Heros.
Non caperet præsens florentia facta libellus,
Marte sub indomito, quæ tu pugnator ad arma
Collustrare manu potuisti, & pectore firmo.
Tempestate alia, membrana divite scribam,
Laude sub insigni, quæ feceris unus, ad unguem.

An verò conceptum solverit votum, ignotum mihi est; cùm non alia Petri Lazaroni carmina typis edita offenderim, quàm duodecim Epigrammata, seu Epitaphia ab ipso condita, in obitu *Illustrissimæ ac pudicissimæ Beatricis, olìm Consortis Illustrissimi, atque invictissimi Ducis Mediolani Ludovici M. Sfortiæ*, anno MCCCCXCVII.

Alterum quidem poëticum opus hujus Auctoris occurrit, sed multò antea confectum; siquidem, ut ex præfixa fronti Epistola conjici potest, circa annum MCCCCLXXVIII. elaboratum videtur. Obtulit illud mihi, eleganti manu in pergamena descriptum, Bibliotheca, manuscriptis codicibus dives, *Domus professæ Sancti Fidelis Societatis Jesu* in hac Urbe, cùmque adhuc ineditum sit, paucisque exploratum, immorari in eodem referendo aliquantulum placet. Continet hic liber res gestas trium Mediolani Ducum, Philippi Mariæ Vicecomitis, Francisci I. Sfortiæ, & Galeatii Mariæ, quas carmine heroico enarratas proponere Auctor contendebat Johanni Galeatio Sexto Duci, tenellam adhuc ætatem agenti, ad incitamentum, atque æmulationem virtutis; proinde verò eidem illum dicans hæc scribit:

„ Illustrissimo Duci Johanni Galeacio Mediolani Sexto,
„ Petrus Lazaronus, S. P. D.

„ Cogitanti mihi, Illustrissime Princeps, quo munere gratiori majestatem tuam donare possem, succurrebat illud ante omnia, ut aliquid ex clarissimis rebus ederem, quas olim superiores Duces, unde genus ducis, cum perenni laude gesserunt, quibus mentem tuam, etsi satis sponte sua incitatam esse confiderem, attamen multò magis incitatiorem redderem; quanquam præstantissimum Doctorem habeas, qualis ille tuus omni honore & laude prosequendus *Bartholomæus Petronius*, quem meritò fortuna felix Excellentiæ tuæ Doctorem adjunxit; nam eum non minùs literis Græcis, quàm Latinis florentem novi. Præterea omnibus naturæ muneribus ita præditus est, ut natura intenta visa sit ad formandum hominem integrum. Non enim rerum externarum munere à nobis donari poteras, quum earum facultas non se nobis suppeditet, nec non quum tu illarum non solùm ditissimus hæres, verùm etiam liberalissimus donator existas. Ex fructibus, quos agellus noster edidit, percipere digneris, quibus si te delectari sensero, omnem industriam & laborem intendam, quo ager cultior solitò reddatur, ut gustui tuo fructus sapidiores existant. Existimavi, majestatem tuam nullo tam illustri, tamque excellenti exemplo moneri posse, quàm Illustrissimorum Ducum, Ducum Philippi Tertii, Francisci Quarti, & Galeacii Mariæ Quinti, clarissimi genitoris tui, & eo libentiùs memoranda eorum gesta placuit illustrare, quia adhuc multi clari & insignes viri superstites sunt, qui tantarum rerum optimi testes fuere, ex ore quorum majorem partem eorum, quæ scripsi, justè collegi. Hunc enim libellum in quatuor partes divisi, & eum clarissimo nomini tuo meritò dedicavi. Velim intelligat Excellentia tua, se habere Petrum Lazaronum obsequutorem fidissimum, cui nihil gratius, nihil verò majus accidere posset, quàm ea congredi, quæ Illustrissimæ Amplitudini tuæ gratissima forent; nam, quantum in me fuit, enixus sum facilitati inhærere, quo stilus

„ congruitatem tenellæ ætatis tuæ aucuparetur; quapropter fortè notabor ab his, qui altiori stilo gaudebunt, & quod deliberatæ mentis fuit, imperitiæ fortassis adscribent. Sed malui opinionem nostram sequi, quàm eorum judicia timere. Sic igitur accipias velim, Clarissime Princeps, hoc munusculum, ut tibi calcar ad æmulationem tuorum Majorum datum existimes, & Lazaronam Familiam, Imperio tuo fidissimam, ad felicitatem erigas.

In hac Epistola memoratur *Bartholomæus Petronius*, pueri Ducis Præceptor, à *Lazarono* laudatus. Fuit is patriâ Cremonensis, Poësi, & Oratoria facultate clarissimus, eumque inter celeberrimos Viros, qui Mediolani tunc temporis versabantur, enumeratum vidimus à Johanne Bissio ad annum MCCCCLXXXII. Franciscus Arisius, in Cremonæ suæ Literatæ Indice, ejusdem ætati assignat annum MCCCCLXVI. Ubi verò de ipso agit (a), acceptum adeò fuisse ait Francisco Sfortiæ, ut ejusdem disciplinæ cariora familiæ suæ pignora, filios nempe, Philippum Mariam, Ludovicum, Ascanium, Octavianum, Hippolytam, & Elisabet, humanioribus literis imbuenda commiserit. Perseverasse illum in aula horum Principum nobili eo munere donatum, erudiendi nempe liberalibus disciplinis succedentes Sfortianæ Domus Filios, Epistolæ allatæ testimonium abundè docet. Specimen elegantis carminis, in patriæ suæ laudem à Petronio editi, Lector inveniet apud laudatum Arisium, rerum antiquarum diligentissimum vindicem, mihique, ut sæpius professus sum, amicitiâ conjunctissimum, sed amaræ in præsentia memoriæ, cùm triste mortis nuncium recentissimè acceperim.

Nunc de Codice ipso est differendum, qui minio auroque conspersus, elegantique charactere descriptus, speciem refert primi exemplaris, oblati Sexto Duci Johanni Galeatio, cui carmina dicabantur. Exordium his verbis concipitur:

Magnanimi Reges, qui præsunt Urbibus amplis,
Qui populos in pace regunt, Clarissime Princeps,
Magna parant, magnisque juvat consistere rebus.
Æthere qui terras, quæ ignes secrevit ab undis,
Ordine cælesti, summi Sapientia Regis,
Hæc eadem terris, & jussit in Orbe reponi
Laude Duces summos; Fraudis discrimina vastæ,
Qui premerent jure, & violentos stringere possent &c.

Aggreditur subinde narrare sigillatim per capita, quàm fortiter se gesserit Philippus Maria Vicecomes, adhuc prima lanugine tectus, in bello contra Helvetios, ac postmodum adultus contra Sigismundum Imperatorem; qua felicitate imperium suum amplificaverit, fracto Pandulfo Malatesta, & recuperatis Bergomo, ac Brixia; quo pietatis studio incensus Romanæ Ecclesiæ jura defenderit, Carolo Malatesta in Martinum V. Summum Pontificem arma movente, non tam castris spoliato, sed etiam in vincula conjecto; qua demum liberali magnificentia captos Reges Aragoniæ, & Navarræ, non libertate tantùm, sed pretiosis etiam donatos muneribus, ad proprias regias Ædes remiserit. Eodem ordine Francisci Primi, ac Galeatii Mariæ Sfortiæ præclarè acta describit; postremò verò fausta omnia Johanni Galeatio pollicetur, enumerans singulos Proceres, prudentiâ, doctrinâ, & fide insignes, quos ejusdem nobili educationi Ludovicus Patruus assignaverat. Desiderari in hoc Poemate nobilioris styli venustatem nemo, cui legendum objiciatur, non dicet; minimè tamen spernendum est, cùm se historici potiùs, quàm Poëtæ partes egisse Auctor ipse profiteatur. Id memorare hoc loco opus est (eodem Lazarono monente), improbum eum laborem, in pangendo præsenti Poemate, ab ipso fuisse susceptum, ut nempe universa hæc carmina à Dactylo inciperent; ita enim (sibi ipsi blandiens) arbitrabatur, nobiliorem, *altioremque sonum* versibus inspirari: Verùm, an peculiari laude digna sit superstitiosa hæc diligentia, facilè is decernet, qui non à numero syllabarum, sed ab elegantia, & gravitate sermonis, petendum esse carminum decus didicerit, neque id præscriptum viderit aut præceptis, aut exemplis insignium veterum Poëtarum.

Publici Oratoriæ artis in Ticinensi gymnasio Institutoris partes egisse *Lazaronum*, ex ejusdem editis libris patet; hoc autem munere decoratum fuisse à Ludovico Maria Sfortia labente Seculo illo, inde colligo, quòd se Lectoris publici titulo inscripserit tunc solùm, cùm Epitaphia mortuæ excelsæ ejusdem Conjugis Beatricis vulgavit; antea enim, manuscriptum Poëma, proximè relatum, Johanni Galeatio dicans, nonnisi nudum nomen Epistolæ apposuit. *Lancinum Curtium* invenio, solicitis precibus *Lazaronum* incitantem, ut libellos suos edat in lucem; Epigramma namque ad ipsum dirigit (b), in hæc carmina desinens:

Profer opus docto de pectore, consule chartis,
Incipias curæ præmia ferre vagæ,
Quod nec Cecropiæ turres, nec lima retundat,
Profer opus: cineri nomen inane venis.

Quid tamen prælo subdiderit, præter enunciatas poëticas lucubrationes, inexploratum adhuc mihi est. Adnotatum quidem reperi in Indice Bibliothecæ Francisci I. Regis Galliarum, de quo sæpius memini, *Poema latinum in pergamena, missum ad Carolum VIII. Galliæ Regem à Petro Lazarono Poëta*, sed qua in re versaretur, pagina illa silet. In altero pariter Catalogo librorum venalium, impresso Venetiis, anno MDCCXLII. enumeratos vidi, inter manuscriptos codices, *Lazaroni* (*Petri*) *Carminum, libros quatuor*. Literariam hanc mercem, pretio erogato redimendam, per Epistolas curavi, ut inde uberior Viri hujus, diuturno tempore in Urbe nostra versati, notitia eliceretur; sed irritus eccidit conatus, cùm distrahi seorsim manuscriptos libros, eorundem Dominus minimè pateretur.

Remanet inquirendum, quæ patria Lazarono contigerit; neque dubio locus est, cùm se *Civem Veronensem* ipsemet appellet; originem tamen familia ejusdem traxit, non à *Brixia* Urbe, sed à *Valle Tellina*; in calce enim memorati codicis manuscripti, quem obtulit Johanni Galeatio, hæc illum alloquens canit:

Stirps memori tanto gestetur pectore Princeps,
Quam sibi Lazarona *domus devota reponit,*
Quærere si tentes, unde innascatur origo;
Nam generis veteres, & primos edidit ortus
Imperio submissa tuo, & servire parata
Vallibus ex magnis Vallis Tellina *vocata.*
Hæc domus innumeros homines, & digna petentes
Oppida permulta, & per magnas sparserat Urbes &c.

FRANCISCUS PHILELPHUS.

Plura de egregio hoc Viro in Historiæ hujus serie conscripsimus, sed nondum est finis. Franciscus Philelphus fœcundissimi ingenii sui, in Græcis Latinisque literis, vim ac præstantiam, pluribus ætate sua editis libris, jam comprobaverat; tentanda illi erat Italica Poësis, in qua nullum hactenus publicum specimen dederat, integro aliquo elaborato, vulgatoque volumine. Id tandem aggressus est anno MCCCCXLV. vitam S. Johannis Baptistæ italicis in expo-

(a) Fol. 299.

(b) Lib. I. fol. 15.

exponens Carminibus, quæ nunc *Terzetti* appellamus Opus hoc dicavit Philippo Mariæ Vicecomiti Mediolanensium Duci, cujus nutu à se illud incœptum, atque absolutum, in præfatione testatur. Quadraginta octo Cantibus vita hæc absolvitur, nec indigna est quæ legatur, si vitium linguæ demas, in nostra præsertim Urbe tunc plurimùm depravatæ. Crescimbenius in Commentariis suis de Italica Poësi, hujus libri non meminit; Philelphum tamen inter italicos Poetas, illo ævo florentes cum laude recenset (c); quin imò in tertio Volumine (d) specimen ejusdem Carminum profert, nempe Cantionem, qua Ducis Philippi Mariæ egregias virtutes laudabat, faustumque imperium à summo Deo ipsi adprecabatur. Altera anno MCCCCXLVI à Philelpho confecta, in qua preces ad Deiparam is dirigebat, ut Principem illum cumulatiore semper gratia, & patrocinio foveret, ab Editore hujus vitæ imprimi jussa est ad calcem ejusdem. Ceterùm, quod mihi in hoc perlegendo libro risum movit, id est, voluisse Philelphum, etiam sacrum hoc argumentum impotentis iræ suæ felle conspergere. Notum est, quàm amarum contra Poggium Florentinum ille stomachum gereret; Itaque, ut eundem in hanc scœnam, licèt per machinas, traheret, dum lascivos mores Filiæ Herodiadis describit, hos versus inserit, quibus fortasse carpit editas ab ipso Facœtias:

In lei ogni lascivia si discola,
Non dicea oration, ne fuso, o roccha
In man prendea, ma dat' era a la gola;
Nè in cosa honesta aprìa gà mai la bocca,
Ma sol con buffonie, com' fà hor Poggio,
In fatti osceni el suo parlar discroccha.

Ineditus jacuit labor iste Philelphi usque ad annum MCCCCXCIV., quo Petrus Justinus Philelphus, ex Fratris filia nepos memorati Francisci, studio & impensa sua, ut jam suo loco innuimus, Mediolanensibus typis, in lucem eduxit.

SAMUEL CASSINAS.

Samuel Cassinensis, seu *de Cassinis*, Ordini Fratrum Minorum de Observantia nomen dedit, & in Cœnobio S. Angeli prope Mœnia Urbis Mediolanensis, religiosam vitam ducens, Philosophicis præsertim in studiis adeò profecit, ut in Gallias missus, ibidem Philosophiam docuerit. Testatur hoc ipsemet Samuel in Prooemio *Isagogici* sui Operis, quod hoc anno Mediolani editum, atque ab Auctore inscriptum fuit Stephano Fratris sui filio, artium & medicinæ Professori. Continet hic liber Logicæ præcepta, ex Aristotelis, & Scoti libris desumpta, sed nova & tam facili methodo per Dialogum explanata, ut intra semestre quilibet Discipulus instrui ad magisterium posset, quemadmodum ibidem Samuel pollicebatur his verbis: „ Si quispiam benevolus ad hoc „ opus accesserit, maximè Magistro duce aliquo viro „ docto, poterit intra menses sex adeò doctus, & „ in Logicalibus elimatus evadere, ut in quovis egregio gymnasio, haud rubore perfusus, vel risu dignus, disputet, legat, appareat, ut tu quoque „ ex parte, cùm audires in Gallia expertus es. „ Sanè, *Franciscus Ruerus* Sacerdos, qui in Urbe nostra primò imprimendum curavit hunc librum, in Epistola missa ad *Peritissimum artium & medicinæ Doctorem, Dominum Magistrum Gabrielem Pirovanum, Medicum Ducalem celeberrimum*, hæc scripsit: „ Tradidit (Samuel de Cassinis) artificiosissimè quidquid in Logica inveniri fortè potest, atque adeò, „ ut quisquis diligenter introspexerit, quod ordinatissimè compegit, erit intra paucissimos menses, „ ne dixerim annos, edoctus in his, quæ Scotus sentit, & Philosophus exequitur. Hæc dixerim, non „ desiderii passione permotus, sed experientia teste „ conscientiaque mea, qui aliquem è suis discipulis „ novi, quem cùm paulò ante putasses elinguem, & „ Literarum penitus expertem, nunc Philosophum „ judicare possis, ac penè Theologum. „ Transcribere ista opus fuit, ut manifestum fieret, quantâ studentium gratiâ, atque anxietate percipiendi celeris fructus, excipi tunc debuerit liber iste, quem in Gallia incœptum, Mediolani Samuel perfecit, ut idem *Ruerus* testatur.

Præter memoratum Isagogicum librum, alterum hoc ipso anno Mediolanensibus typis edidit *De immortalitate animæ*, dicavitque Ludovico Mariæ Sfortiæ, omnium tunc Literatorum præsentissimo Mecœnati. Quid illum impulerit ad brevem hunc tractatum edendum, neque in Epistola nuncupatoria, neque in decursu quæstionis innuitur; in id certè vim omnem ingenii contulit, *ut animam rationalem immortalem esse, rationibus naturalibus demonstrantibus apertissimè*, propugnaret. Peculiari mentione dignum censuit hoc opus Lucas Wadingus in Annalibus ad annum MCCCCXCVIII., docti hujus Viri memoriam cum laude recensens.

Extat in Ambrosiana Bibliotheca aliud opusculum, typis exculum anno MDV., sed sine loco ac Typographo, cum hoc titulo: *Quæstio Lamiarum Fratris Samuelis de Cassinis Ord. Minorum Ob. regularis*. In eo, validis omnibus productis argumentis, sententiam illam propugnat, *quod Diabolus non possit deferre homines de loco ad locum, causâ alicujus Maleficii perpetrandi*, sed illudat, fallatque Lamias profanis insomniis. De his nonnulla attigimus ad annum MCCCCXC.

Poëtica quoque laude non caruit, cujus experimentum aliquod extat impressum ante italicos Rhythmos Bernardini de Bustis, quos in Deiparæ Virginis commendationem composuit, sub hoc titulo, *Corona della Beatissima Vergine Maria*. Samuel namque de Cassinis Auctor fuit Bernardino, ut ad eosdem pangendos pium calamum admoveret, brevem Elegiam ad ipsum mittens, quæ incipit:

Bella canant alii, temerataque mœnia Trojæ,
Et tua Romanum gesta, Quirine, decus,
Riteque ventosis referant Capitolia Musæ,
Nec taceas Grajos dulcis Homere tuos;
Atque hunc occiduum modulato carmine mundum
Rimetur Thales, Esiodusque simul.
Denique Cœlorum motus Ptolomæus, & Orbes
Instruat Euclides, quæ numeravit item.
Nunc repetenda tibi major via laudis, & altus
Orbis honos, Virgo sæpe canenda venit &c.
Sume Lyram, natura modum mutavit, & ultro
Ad tua se fundit carmina, sume Lyram &c.

Majoris molis ac studii Literarium opus aggressus est *Samuel*, *Commentaria* nempe *sub triplici modo expositionis in octo libros* Physicorum Aristotelis. Laborem hunc suum dicavit Almæ Universitati Parisiensi, cujus ipse *Alumnus* fuerat, quemadmodum profitetur in Epistola nuncupatoria, quæ plena est laudibus inclyti illius Sapientissimi Consessus, adeòque recudi in calce meretur, licèt confinia, quibus hanc historiam circumseptam volui, prætergrediatur. Siquidem liber iste impressus fuit *in nobili & egregio Oppido Cunei in Pedemontium, opera & diligentia Simonis Bevilaqua, anno Domini Millesimo quingentesimo & decimo, Pontifice Maximo Julio secundo, & Mundo multis cladibus, & tribulationibus laboran-*

(c) Vol. II. par. II. pag. 148.

(d) Pag. 172.

bormie. Exemplar ejusdem servatur in Ambrosiana Bibliotheca, complectens etiam in fine Isagogicum librum, de quo superiùs meminimus. Ex altera Epistola, fronti præfixa, suspicari possumus, Ligurem ipsum natione fuisse; illam enim inscripsit his verbis: *Confratribus suis de Ordine Minorum Frater Samuel ejusdem Ordinis, & Provinciæ Januæ, salutem plurimam dicit*. Sanè Augustinus Oldoinus *Samuelem Cascinum*, seu *Cassinum*, inter Ligusticos Scriptores enumerat, sed brevi Elogio se expedit, nec omnes Literarios fœtus præclari hujus Auctoris enunciat, quos hic subjungere è tenebris erutos, decorum ipsi Samueli, atque Ordini Minorum futurum non dubito.

Edidit Samuel Papiæ anno MDVI. typis Magistri Bernardini de Garaldi, proficuum Opusculum, cum hac Inscriptione: *Ars evadendi omne Sophisticum*, in quo modum præscribit detegendi fallacias, ac solvendi, ut ipse ait, insolubilia, idque in Ambrosiana custoditur.

Alterum Modoëtiæ legi in Capuccinorum Cœnobio, quod *Argumentationes* continet *in Magistri Stephani Burlifer Doctoris Parisiensis, ex Ordine Minorum, formalitates*. Eas per Dialogum Samuel conscripsit, interloquentes inducens in Pomœrio prope Urbis Mediolanensis mœnia, Hieronymum Landrianum Humiliatorum Generalem Præpositum, & Stephanum Nottium ejusdem Ordinis Theologum, de quo aliqua superiùs disserui. In fine profert judicium celeberrimi Theologi Gometii, Ordinis Minorum, qui Papiæ degens, perlectis attentè hisce omnibus eruditis concertationibus, censuit eas minimè relinquendas esse sub modio, atque hortatus enixè fuit Samuelem, ut eas in lucem educeret, quemadmodum etiam peractum est, impresso Mediolani per Uldericum Scinzenzeler hoc libro anno MCCCCXCVI., non tam approbante, sed etiam summis laudibus opus istud commendante, Fratre Hieronymo Tornielo Novariensi, Ministri Generalis Ordinis Minorum Vicario, quem Samuel vocat *Literis eminentem*.

Demum ibidem quoque inveni *Samuelis Cassinensis Invectivam in Prophetiam Fratris Hieronymi*, quæ hoc titulo inscribitur: *De modo discernendi falsum Prophetam à vero Propheta*. Impressa hæc fuit Mediolani anno MCCCCXCVII., absque Typographi nomine, sed venustas characteris *Minutiani* prælum non obscurè designat. Præcedit Epistola ejusdem Samuelis ad Fratrem Hieronymum, in qua testatur se, cùm perpenderet libellum Revelationis, ab illo in vulgum sparsæ, non potuisse non excandescere, atque iræ sanctæ fervore succendi; etsi enim manifesti erroris coargui nequiret, intus tamen noxium latebat delitium, quo facilè Simplicium mentes subverterentur. Itaque minutim illam discutit, Auctorem ubique fallaciæ damnans, ac penè in ridiculam circumforanei Blatteronis speciem depingens. Quis esset hic *Frater Hieronymus*, liber ille non indicat; cùm tamen Capite nono Florentina Civitas enuncietur, pro qua ille Prophetam agens rogabat, ut *divitiis, & dilatatione imperii, ad diffundenda gratiarum Dei munera in ceteros populos, abundaret*, videtur innui celeber *Savonarola*, miserrimè in crucem actus, ac publicè ibidem flammis absumptus. Sanè Venetiis excusa fuit, ea ætate, *Visio revelata divinitus, quod Mundus debeat reformari per Carolum VIII. Regem Francorum Christianissimum*. Hanc à pluribus Auctoribus tributam fuisse *Savonarolæ*, qui dicto Regi multa ex Dei parte scripsit, fatentur Eccart, & Quetif in Bibliotheca Ordinis Prædicatorum (e). Extat in Ambrosianæ nostræ scriniis *Compendium Revelationum inutilis servi Jesu Christi, Fratris Hieronymi de Ferraria Ordinis Prædicatorum*, quod à se conscriptum, & gravibus de causis vulgatum, ipsemet sub initium testatur; Impressum autem Florentiæ fuit à Ser Francisco Bonacursio, anno Salutis MCCCCXCV. V Nonas mensis Octobris, triennio antequam in ea Urbe extremo supplicio afficeretur. In eo integra legitur *Revelatio*, seu *Visio*, in quam Samuel Cassinensis acerrimè invehitur, ut mihi conferenti compertum fuit; adeòque non ampliùs dubio locus relinquitur, in Hieronymum Savonarolam fuisse hunc librum editum à Samuele. Hæc omnia in catalogo ejusdem Operum omisit Oldoinus.

(e) Tom. II. fol. 335.

FRANCISCUS PETRARCHA.

Sub initium hujus anni, Petrarchæ editionem, & nomen memoravimus; Sanè ordo temporum postulabat, ut de celebratissimo Seculis omnibus hoc Viro, in Literaria Mediolanensi, quam scribimus, Historia, celerior mentio institueretur; siquidem non segnis adeò, atque immemor fuit acceptæ gloriæ (ad exterorum penè dixerim invidiam) Civitas nostra, in cujus sinu, altera veluti in patria, per decennium resedit *Franciscus Petrarcha*, studia promovens, Academias condens, Aulamque Vicecomitum Principum, Consiliorum, & Sapientiæ suæ luce illustriorem reddens, ut neglecta in tenebris jacere illius opera sineret, nec se nobilibus stimulis urgeri sentiret ad Poëticos præsertim ejusdem labores, in publicum Literarum commodum typis vulgandos. Extat in Ambrosiana impressum Exemplar, continens italica Petrarchæ *Epigrammata, & Triumphos*, nitidissimo charactere, spatioso margine, picturisque & auro frontem, atque literas initiales ornantibus: Nullo illud signatur indicio loci, Typographi, temporis, quo editum fuit, sed speciem omnem remotissimæ antiquitatis refert, cùm vacuæ numeris in superiori parte paginæ sint, desintque in earundem fine literæ, ut vocant, reclamantes, signaque Librarium admonentia, ut recto ordine librum compingat; Typi verò, cum iis Antonii Zaroti Impressoris Mediolanensis, comparari, similitudine venustatis eundem Artificem produnt. Quocirca inter primas Civium nostrorum typographicas curas, hanc susceptam fuisse, credere facilè possumus, ne insigne hoc opus ab alienis prælis repetere cogerentur Lycæa nostra quæ vivam Petrarchæ vocem, per tot annos, magistram exceperant. Hanc nobis gloriam excusi à Zaroto memorati codicis, lubens confirmavit, in Elencho editionum Petrarchæ, diligentissimus ille Patavinus Auctor, cujus ope à torcularibus *Comini* dimissos tanti Poëtæ versus, defæcatissimos legimus. Quidquid tamen sit de hac apud nos, fortasse prima omnium, editione, procul dubio italica Petrarchæ Poësis, à remotis Typographiæ Mediolanensis temporibus, prodiit in lucem, servatque codicem impressum à Zaroto anno MCCCCLXXIII. ditissima Archintea Bibliotheca, præclaræ hujus diligentiæ testimonium, ab ætatum injuriis adhuc superstes. Iterum hoc anno Mediolani vulgata typis sunt memorata *Petrarchæ* carmina, expositionibus aucta *Bernardi Ilicini, Francisci Philelphi*, & *Hieronymi Squarciafici*, manum propitiam admovente, ut diximus, *Gaspare Vicecomite*, cujus labore, & industria effectum est, ut ad puriorum veterum Exemplarium fidem exacta, pristino decori, quem in repetitis incuriosis editionibus amiserant, restituerentur.

Quod attinet ad res gestas, atque editos à Francisco Petrarcha elegantissimi ingenii fœtus, adeò in iisdem recensendis illustrandisque defatigati sunt calami veterum recentiumque Scriptorum, ut nihil tentandum supersit, ad immortalem tam illustris Poëtæ famam augendam. Attamen operam me non ludere arbitrabor, si manuscripta ejusdem Opera, quæ in Ambrosiana servantur, palam proponam. Extat pergamenus Codex (f) nitidissimo charactere conscriptus,

(f) Sub lit. N. num. 273. in 4.

ptus, atque elegantis picturæ, aurique ornatum in fronte ostentans, cum stemmate, ad cujus marginem sequentes literæ initiales auro conspersæ leguntur:

∽ ∽
IA: TR: quibus indicatur *Jacobus Trivultius*, *Magni* agnomen adeptus. Continet ille nonnulla Opuscula, inter quæ libellus, ita inscriptus: *Francisci Petrarchæ, Poetæ laureati, ad D. Nicolaum de Azajolis de Florentia, magni* (magnum) *Regni Siciliæ Senescalcum, De Regimine Principum, libellus aureus incipit feliciter*: „ Jam tandem, Vir clarissime, perfidiam fides, avaritiam largitas, superbiam vicit humilitas; jam caritati odium, desperatio spei cessit, perseverantiæ difficultas: jam sub malleo veritatis pertinax mendacium, & mendax obstinatio votis tuis obstantium, fracta est &c. Suspensum me detinuit relatus titulus, cùm à nemine enumeratum viderim, inter opera à Petrarcha elaborata, librum *de Regimine Principum*. Attamen illum evolvens, percurrensque, fallaciam detexi, comperique, non opus aliquod eum esse, sejunctim editum, sed puram putamque Epistolam, quam ad memoratum Nicolaum Petrarcha conscripserat, quæque signata est num. XXIX. in editione Basilejensi anni MDXXCI. sub titulo *Variarum*. Verum quidem est, gravibus adeò sententiis, monitis, consiliisque refertam esse, ut meritò à Principibus accipi possit, tanquam magisterium optimi regiminis, ad privatam licentiam pravarum cupiditatum interiùs cohibendam, veramque publicam felicitatem populis conciliandam; Proinde verò arbitror, ideo delectam inter ceteras, & *Libelli* nomine fuisse donatam, ut Magnus Trivultius, in aulis Principum, Regumque degens, atque eorundem consiliis frequenter adhibitus, saniora rerum gerendarum præcepta, & exempla inde perciperet; neque enim alia mens fuerat Petrarchæ in illa exaranda, nisi, ut Nicolaus quoque Azajolus Juvenem Siciliæ Regem, ejusdem curæ commissum, ad imperium in populos capessendum salutaribus omnibus æquitatis virtutisque legibus erudiret.

Alterum Codicem pergamenum tenet eadem Bibliotheca, conscriptum Romæ ab Amanuensi anno MCCCCXXVI., ut in calce adnotatur. Titulus, rubro charactere exaratus, sic legitur: *Francisci Petrarchæ Poetæ Laureati, quorundam clarissimorum Heroum Epitomatis ad generosissimum Patavii Dominum, inclytum Franciscum de Carraria: De Romulo primo Romanorum Rege*. In anteriori pagina refertur testimonium ipsius Petrarchæ, desumtum ex libro II. Invectivarum, ubi hæc ait: „ Scribo de Viris illustribus quale non ausim dicere, judicent qui legent: de quantitate pronuncio haud dubiè magnum opus, multarumque vigiliarum, etsi non ab Auctore, certè à subjecta materia nominandum; nihil ibi de Medicis, nec de Poëtis quidem aut Philosophis agitur, sed de his tantùm, qui bellicis virtutibus, aut magno Reipublicæ studio floruerunt, & præclaram rerum gestarum gloriam consecuti sunt. „ In altera verò, elegantissima occurrit imago, vivis coloribus expressa, Regis coronâ redimiti, atque albo equo insidentis, qua fortasse *Romulum* primum Regem, à quo initium sumebat Petrarcha, designare Pictor voluit; ibidem enim, à tergo hujus imaginis, erecta in alto Colle turris conspicitur, ac proximè adjacens nemus, quod scimus à Romulo *Asylum* constitutum. Porrò impressam habemus *Epitomen Virorum illustrium* sub Petrarchæ nomine, Basileæ anno MDLXIII. per Henricum Petri, simul cum *Vitis illustrium Virorum*, descriptis à pluribus aliis Auctoribus; Illam iisdem verbis recusam protulit in editione, à me inspecta, omnium Operum Francisci Petrarchæ, viginti octo post annos, Basilejensis Typographus. Attamen diversus omnino est contextus codicis nostri; ampliori enim narratione descriptas vitas illas exhibet, majoremque numerum Virorum illustrium complectitur. Specimen dabo ex Romulo ipso, qui primus in hoc Codice occurrit, non secus ac in Epitome vulgata, ita enim incipit:

„ Romulus Romanorum primus, Romanæque Reipublicæ parens, fuit ardentis animi vir in primis, atque armis eximius; talem venturis nempe successibus fata prospexerant, quo autore tot circumtonantibus vicinorum minis, è dumosis collibus in Cœlum usque venturi imperii fundamenta consurgerent; neque enim tutò poterat molli arte tanta rerum moles imponi. Solum stabile, vehementissimi Ducem spiritus res tanta poscebat; affuit, atque ubi prius herbarum vix armento satis herculeo, vix capellis Faustoli abundè esse frondium consueverat, illic arcem omnium terrarum struxit, ac supremum mortalibus principatum. Is ergo cum Remo fratre simul, Rhea Sylvia, quæ & Ylia dicta, matre haud dubia, Marte autem, seu ficto patre, seu credito genitus, ubi primum lucis limen attigit, non in matre solùm, sed in se etiam, & fratre, sævitiam Æmilii Albanorum Regis expertus est, à quo in Tyberim mergi jussi, casu quodam, seu quod de tanto imperio credi potest, divinâ providentiâ liberati sunt &c. „ Si quis hæc conferat cum edita in Epitome Romuli vita, toto, ut ajunt, Cœlo distantia comperiet.

Quatuordecim illustres illi Viri, quorum mentio fit in Epitome impressa, eâdem serie in nostro codice recensentur, sed diversa methodo, ac nitidiore eloquentia; sequuntur inde alii Heroës antiqui, quos in Supplemento, hisce elaboratis à Magistro suo vitis adjecit *Lombardus Sirichius* Patavinus, Petrarchæ discipulus, usque ad *Cornelium Scipionem Nasicam*. Fusiùs tamen describuntur eorundem res gestæ, adeò ut sola *Publii Cornelii Scipionis Africani Majoris* vita libellum compingere valeat. Demum abrupto *Sirichii* ordine, post descriptam *Marci Portii Catonis Censoris* vitam, sex densas occupantem paginas, succedit altera *Caji Julii Cæsaris*, quæ ferme dimidium implet codicis memorati. Hæc autem omnia, in apposita ad calcem annotatione, *Francisci Petrarchæ* fœtus esse dicuntur. *Lombardus Sirichius* in Supplementi sui præfatione narrat, commissum fuisse onus scribendi *de Viris illustribus* Francisco Petrarchæ à Principe Carrariensi; dum autem ille obsecundare ejusdem votis conaretur, terris evanuisse; adeòque in ipsum rejectam curam, ut inceptum Præceptoris sui laborem ad umbilicum perduceret. Sanè, si verba *Sirichii* attendamus, nullus dubio locus superesse videtur, quin edita Epitome, ea una sit, quam vix incœptam à tanto viro, abrupit mors importuna. Quis enim credit, aut ignoratum, aut omissum fuisse à Discipulo hoc opus, Carrariensi Principi adeò gratum, si verè a Petrarcha confectum, in tantam molem jam excrevisset? Nihilominus, cùm testimonium meditor relatum superiùs, ac decerptum ex ejusdem secunda Invectiva *scribo de Viris illustribus* ...... *magnum Opus, multarumque vigiliarum* ...... *Nihil ibi de Medicis, nec de Poëtis quidem, aut de Philosophis agitur, sed de his tantùm, qui bellicis virtutibus, aut magno Reipublicæ studio floruerunt*, mihi compertissimum fit, Petrarcham non loqui de quatuor iis libris, qui *Rerum memorandarum* inscribuntur, quique aliquando sub titulo *De Viris illustribus* prodiere; ibi enim & Medicos, & Poëtas, & Philosophos in exemplum producit. Non aliud igitur Opus ibidem ille indicabat, quàm præsens, in quo revera nonnisi præclarissimi Duces, Consulesque, ac Viri Reipublicæ bono addictissimi proferuntur; cùm autem illud vocet *magnum, multarumque vigiliarum*, non de futuris, sed de jam susceptis laboribus verba fecisse censendus est, ne inanis jactantiæ fumo periodum inflasse dicatur, vigilias, quas nondum absumpserat, veluti jam actas commemorans, illa voce *Scribo*. Profectò, paucæ illæ paginæ, quæ impressæ sunt, gloriam hanc non merentur. Stylus præterea Petrarchæ ingenium, atque eloquentiam sapit, nec leve indicium est con-

diti ab ipso hujus Operis, antiquitas pergameni Codicis nostri, non longè admodum ab illius ætate descripti, signoque ingeminato ejusdem nomine, in principio, ac in fine. Quid ergo statuendum? Cùm *Stricbii* auctoritas in Supplemento ad vulgatam Epitomen obstare videatur; cùmque *Julius Negri*, in Historia *de Florentinis Scriptoribus*, nec seorsim, nec simul in titulis quatuor librorum, quibus *Samuel Crispinus* Opera Petrarchæ omnia comprehendit, edidítque Lugduni anno MDCI., de peculiari hac lucubratione quidquam enunciet, intactum Lectoribus judicium relinquo, satis habeos, argumenta exposuisse, quæ Codicis nostri pretium possint augere, novamque hanc mercem, si verè Petrarcham Auctorem habet, Eruditis significasse.

Insigne aliud manuscriptum Exemplar servat Ambrosiana Bibliotheca, *Virgilium* nempe cum *Servii* Commentariis, manu propria Petrarchæ conscriptum. Illud extitisse suo tempore *in Papiensi Bibliotheca* testatus est Petrus Candidus Decembrius in Epistola adhuc inedita ad Ludovicum Casellium, ejusque verba retuli ad annum MCCCCLXXXVIII. Id tantùm hoc loco repetere juvat, Decembrii, ac Petrarchæ ipsius testimonio constare, manum appositam fuisse à celeberrimo eo Viro, exarandis in pergamena Virgilii carminibus, ac Servii Commentariis, *sub temporibus adolescentiæ suæ*. Cùm verò senex factus esset, multamque Romanarum rerum eruditionem sibi comparasset, iterum calamum sumpsit, pluresque ad marginem annotationes adjunxit, quibus malè intellectum à Servio principem illum Poëtam, aut oon rectè antiquas descriptas historias palàm faceret, atque emendaret. Quòd verò character ille sit manu propria Petrarchæ conditus, invictè probat celebris ea memoria, quam de morte *Lauræ* suæ, mœsto calamo affixit interiori hujus codicis tegumento, statim ac ejusdem funestum nuncium accepit. Edita sæpius illa fuit, legiturque etiam in fronte antiquissimæ editionis italicorum carminum Petrarchæ, quam paulò ante adscripsimus Mediolano, cùm careat anni, loci, ac Typographi nota. Nihilominus cùm viderim, in nulla editione fideliter ad verbum, prout in nostro Codice jacet, fuisse relatam, præstat eandem ex autographo suo hic exhibere, ut rei etiam, de qua loquimur, veritas dilucidiùs innotescat:

Laura propriis virtutibus illustris, & meis longum celebrata carminibus, primùm oculis meis apparuit sub primum adolescentiæ meæ tempus Anno Domini M. CCC. XXVII. die VI. mensis Aprilis in Ecclesia S. Claræ Avinione hora matutina. Et in eadem Civitate, eodem mense Aprili, eodem die VI. eadem hora prima, Anno autem M. CCC. XLVIII. ab hac luce lux illa subtracta est, cùm ego fortè tunc Veronæ essem, heu fati mei nescius! Rumor autem infelix per literas Ludovici mei me Parmæ reperit Anno eodem, mense Majo, die XIX. mane. Corpus illud castissimum, atque pulcherrimum in loco Fratrum Minorum repositum est ipso die mortis ad vesperam. Animam quidem ejus, ut de Africano ait Seneca, in Cœlum, unde erat, rediisse persuadeo mihi. Hoc autem ad acerbam rei memoriam, amara quadam dulcedine, scribere visum est hoc potissimùm loco, qui sæpe sub oculos meos redit, ut scilicet nihil esse deberet, (quod) amplius mihi placeat in hac vita, & effracto majori laqueo, tempus esse de Babylone fugiendi, crebra horum inspectione, ac fugacissimæ ætatis æstimatione commovear; quod, prævia Dei gratiâ, facile erit præteriti temporis curas supervacuas, spes inanes, & inexpectatos exitus acriter, ac viriliter cogitanti.

Hinc plura colligi possunt, ad nobis hunc thesaurum sartum rectumque servandum; primum est, monumentum istud doloris sui, aliæque rerum humanarum despectionis, non fuisse à Petrarcha commissum mobili chartæ, aliò facilè transferendæ, sed in ipsa Codicis tabula scriptum; alterum, ibidem esse exaratum in eum prorsus finem, ut aperiens librum Virgilii, quem in deliciis habebat, totumque adsperserat doctis sudoribus, obviam oculis statim haberet doloris sui causam, & vota, quæ conceperat de humanis rebus omnibus despiciendis, animo renovaret; tertium, eâdem prorsus formâ conditos objici characteres, qua sparsim in marginibus scriptæ sunt annotationes, ipsius manu (ut Decembrius testabatur) confectæ. Itaque gloriari possumus, superesse adhuc in hac Metropoli nobile istud vestigium Petrarchæ, cujus præsentia familiari decorata olim fuerat, tanto scientiarum, atque honoris incremento.

Quindecim manuscripta exemplaria Carminum Italicorum Petrarchæ, partim pergamena, partim papyracea, in hac Bibliotheca servantur, quorum nonnulla varium ab editis ordinem Capitum, diversam verborum lectionem, & quasdam etiam annotatiunculas continent. Verùm, cùm tanta jam sedulitate illustrium Virorum expurgata atque ad puriorum veterum codicum fidem impressa, in præsentia legantur, supervacaneum forei nova tentare; id tantùm ex hoc numero exemplarium animadvertendum censeo, quanto in pretio quavis ætate fuerit hæc Petrarchæ Poësis, cùm exscribendis ejusdem italicis versibus tot Amanuensium calami laborem impenderint.

Ludovicus Beccatellus Archiepiscopus Ragusinus in Vita Petrarchæ, quam italicis ejusdem Carminibus, summo nitore, atque emendatione recusis anno MDCCXXXII. Patavini editores præmisere, latinum Epigramma retulit, quod Epitaphii loco apponendum tumulo Francisci puerili, Nepotis sui, in Urbe Ticinensi, Petrarcha condiderat. Illud idem suæ italicæ Historiæ Mediolanensi Corius inseruit ad annum MCCCLXVIII., quo mors hujus Infantis, Avo suo acerbissima, contigit. Alterum Epitaphium metro conceptum legitur in Codice papyraceo Bibliothecæ Ambrosianæ (g), cum hoc titulo:

Epitaphium editum per D. Franciscum Petrarcham,
in Sepulcro Franciscæ filiæ suæ,
Patavi Defunctæ.

Sequitur Epigramma:

Thusca parente pio, sed facta Ligustica dulci
Conjuge, jam partu mater eram gemino.
Nulla magis seu fida Viro, seu subdita Patri,
Seu magis externæ nescia lætitiæ.
Nomen erat Francisca*; meum studium sed honestas,*
Dos mea simplicitas, & sine labe pudor.
Me mea sors variè puerili vexit in ævo;
Hic immota quies, hic mihi certa domus.
Jam Matrona quidem, sed adhuc florentibus annis,
Eripior terræ, restituorque Polo.

Notum est, Mediolani, ut nonnulli Scriptores tradidere, ex non ignobili fœmina genitam fuisse à Petrarcha Filiam, cui nomen indidit *Franciscæ*. Eam religiosissimè educatam secum semper duxit, quòcumque ipse iret, maturamque demum nuptiis, sponsam dedit Mediolanensi juveni *Francisco de Brossanc*, honestis parentibus nato, atque Hæredi postmodum suo. Fx allato Epigrammate discimus, non unius tantùm Filii, ut retulit Cl. Beccatellus, sed geminî partus fœcundum fuisse talamum Franciscæ, Petrarchæ

(g) Lit. M. num. 44. in 4.

shæ filiæ, ipsamque in juvenilibus annis sublatam morte, ac Patavii sepultam, Patre adhuc vivente. Quo anno illa obierit, facilè colligi potest ex iis, quæ mox subjungo. Certum est, in vivis adhuc fuisse *Franciscam*, cùm raptus immaturo interitu est ejusdem filius, ac nepos Petrarchæ; id enim ipsemet testatur in Epistola IV. Senilium ad *Donatum Apenigenum Grammaticum*, inquiens: „ non illum ego „ (quod ad rem), at mei genuerant *Francisci*, qui „ ut nosti per se quisque non minus, quàm ego ipse „ animo meo, *cari sunt*; ita ex duobus longè mihi „ carissimis progenitus, duplo mihi erat carior, „ quàm si ex me genitus fuisset. „ Aliunde verò in ultimæ voluntatis tabulis, à Petrarcha conditis anno MCCCLXX., nullum de *Francisca* filia verbum innuitur, cui procul dubio Genitor amantissimus pignus aliquod dilectionis legasset, nisi jam sepulcro fuisset illata. Itaque securè statuendam esse reor mortem *Franciscæ*, intermedio eo tempore, quod consecutum est obitum filii, & præcessit testamentum Patris, adeòque anno MCCCLXIX.

Claudere placet illustrem dignissimi hujus Viri memoriam relatione præclarissimæ institutionis, cujus Petrarcha apud nos degens Auctor fuit, ut cultum, & amorem Literarum in hac Metropoli promoveret. Delegerat Pagum *Linterni*, qui nunc corrupto vocabulo appellatur *Linfernus*, ad honestam animi relaxationem captandam, longèque ab Aulæ tumultu studiis vacandum. Distat is locus ab Urbe nostra, quarto tantùm lapide, adeòque facilis illuc erat Amicorum accessus; ut tamen dignæ ingenio suo, atque animo forent Ruris deliciæ, triginta selectorum Juvenum Academiam instituit, qui literariis colloquiis, ac lucubrationibus dignitatem ocio facerent, & amœnum illud corporis oblectamentum, proventu mentis, ac nobili Musarum contubernio veluti consecrarent. Mansit etiam post Petrarchæ discessum florentissimus iste congressus, egregiæque in literis peractæ culturæ specimen dedit, cùm Galeaz II. Violantem filiam suam Leonello Duci Clarentiæ Regisque Angliæ filio, matrimonio conjunxit. Siquidem cùm Patavio vocatus à Principe Vicecomite fuisset Franciscus Petrarcha jam senex factus, ad regias has nuptias præsentiâ suâ condecorandas, atque unà cum Clarissimis Sponsis mensæ consedisset, ut Corius narrat (h), adducti in medium fuere adscripti huic Academiæ Socii, qui variis italicæ Poeseos metris coram Præceptore suo experimentum ingenii producerent, atque utriusque Sponsi laudes elegantiâ carminum celebrarent. Inter hos adfuit *Antoniolus Resta*, de quo hæc scribit Placidus Pucinellus (i): „ Commendatur plurimùm inter ceteros *Antoniolus* „ *Resta*, qui enumerabatur inter XXX. selectiores „ Mediolanenses juvenes, Francisci Petrarchæ Aca„ demicos, qui *Linterni*, quarto lapide ab Urbe „ Mediolani, studiorum causa degebat, ubi coram „ Leonello Clarentiæ Duce, Angliæ Regis filio, cui „ tunc fuerat Matrimonii vinculo juncta Violans, fi„ lia Galeatii Vicecumitis, quamplurimis aliis Eu„ ropæ Principibus, qui ad nuptiarum celebritatem „ ad hanc Insubrum Metropolim venerant, jussu Etru„ scorum Poëtarum Principis, Academici ipsi perele„ gantem habuere vicissim interlocutionem. „ Præterire nequeo quod Corius subjungit, acceptum nempe à Petrarcha hunc honorem, inspersum fuisse amarissima calamitate; illo enim ipso die, quo huic magnifico intererat convivio, idest XV. Junii anni MCCCLXVIII. ereptus è luce fuit Ticini tenellus infans, è *Francisca* filia progenitus, summo cum ejusdem dolore, ut superiùs jam vidimus. Plura alia ornamenta Urbi nostræ, quam uti alteram quasi patriam dilexit, addere Petrarcha curavit, Bibliothecam, Musæum, Palladium, quorum nonnisi fama, temporum iniquitate ad nos pervenit. Præsertim verò S. Ambrosium coluit, apud cujus Ecclesiam, quo tempore Mediolani fuit, toto quinquennio domicilium tenuit, ut ipsemet scribit Joanni Boccacio (l); quin imò in postremis tabulis, de humando corpore suo post mortem loquens, statuit, quod si Mediolani obire ipsum contingeret, condi volebat *ante Ecclesiam S. Ambrosii, juxta primum introitum, qui Civitatis muros aspicit*.

FRANCISCUS TANTIUS PRESBYTER.

Superioribus in paginis monui, adhibitam fuisse à *Francisco Tantio* sedulam curam, ut italica Petrarchæ carmina, pristinæ pulcritudini restituta imprimerentur; nunc aliqua de præstanti hoc Viro memorare æquissimum censeo; quamvis enim nullum ejusdem ad nos pervenerit integrum Opus, de Literis tamen nostris benemeritus fuit, multàque per illam ætatem claruit doctrinæ ac nominis famâ. Nobilissimos sortitus est Parentes, Avosque, præcipuis in Patria muneribus longa serie perfunctos, atque insignitos Decurionatus Mediolanensis honore, per duo ferme secula hæreditario veluti in Posteris facto. Quin etiam inclyta hæc Domus nobile pietatis vestigium, adhuc vigens, apud nos reliquit; *Petrus* namque *Tantius*, Nobilis Civis Mediolanensis, ac Januensis, impetratam ab Archiepiscopo Mediolani parvam Ecclesiam, *S. Mariæ Blancæ*, seu *de Misericordia* nuncupatam, in loco, qui dicitur *Casoretum*, extra Orientalem Portam, eandem bonorum omnium suorum hæredem instituit anno MCCCCV., atque à Summo Pontifice obtinuit, ut ibidem Cœnobium Canonicorum Regularium erigeretur, quorum quatuor è Frigdionario Monasterio rigidioris disciplinæ, superiore anno Mediolanum acciverat, suaque in domo, prope memoratam Ecclesiam, opportunis constructis cellulis, collocaverat; Gabriel Pennottus, qui hæc narrat (m) publicum documentum recitat in hujus rei fidem, desumptum ab Archivo Romano S. Mariæ Pacis. Celsus quoque Rosinus (n) alterius *Tantii*, nomine *Anselmi*, memoriam illustrat, qui eidem Ordini Canonicorum adscriptus, sub exitum Seculi XV. poëtica facultate, & traducto in Italicam linguam libro *Boetii de Consolatione Philosophiæ*, non vulgarem sibi gloriam apud posteros comparavit. Horum laudem æmulatus Franciscus Tantius cœlibem in Sacerdotio vitam delegit, ac totus studiis intentus, aliorum operibus edendis in lucem, non tam diligentiam, quàm pecunias impendit; ac primò imprimendum in hac Urbe curavit, typis Philippi de Mantegatiis, volumen, in quo hæc tria continebantur, *Galeottus Martius de Homine* ad Episcopum Strigoniensem Johannem; *Georgius Merula in Galeottum* ad Laurentium & Julianum Medices; & *Galeotti responsio* ad Fridericum Ducem Urbini, anno MCCCCXC. Deinde rogatus ab amicis, ut *Bernardi Bellincioni*, vivis erepti, carmina italica in unum colligeret, ea summo studio undique conquisivit, præloque impressa dicavit Ludovico Mariæ Sfortiæ, Mediolani Duci, cui Poëtam illum fuisse acceptissimum noverat. Epistola fronti præfixa, utpote rudi eorum temporum lingua vulgari contexta, describi non meretur; nonnulla tamen, quæ ad historiam illustrandam spectant, decerpsi, eaque retuli ad annum MCCCCXCIII. cùm agerem de *Bellincione*.

Auctor etiam fuit *Franciscus Tantius* præclaræ impressionis carminum Italicorum *Gasparis Vicecomitis*, quem in superioribus paginis laudavimus; liberalem verò ejusdem curam, in edendo egregio hoc Opere, commendandam apud Posteros censuit Typographus, addita in calce annotatione sequenti: „ Ne elegan„ tissimi Operis lepos mellifluus, temporis edacis in„ juriâ,

(h) Hist. Mediol. ad annum 1368.
(i) Chron. Glasiatense cap. CXLIX. pag. 289.

(l) Lib. I. Senil. Epist. IV. edit. Basilejens.
(m) Hist. Tripart. lib. III. cap. X.
(n) Licæum Later. fol. 33.

„ jurià , tibi Lector optime aliquando periret , aut „ illuſtriſſimi Auctoris inclyta memoria ævo oblitedraretur ; ne etiam poſteritas , hac delectione de„ fraudata , cupidineis luſibus careret , *Franciſcus* „ *Tantius Corniger* , Poëta Mediolanenſis , hos Rhy„ thmos magnifici , ac ſplendidiſſimi Equitis , *Gaſpa* „ *ris Vicecomitis* , linguâ vernaculâ compoſitos , quam„ quam invito Domino , in mille exemplaria impri„ mi juſſit . „ Neque immeritò *Poëtæ* laus eidem tributa fuit , cùm plura in editis per eam ætatem libris occurrant carmina tum Italicâ , tum Latinâ linguâ ab ipſo confecta , quamvis quæ vernaculi idiomatis metro ſcripſit , ob depravatam vocum , & ſtyli normam , oculis evileſcant . Nihilominus , ob alias etiam ingenii ſui laudes , apud eruditos illius Seculi viros in pretio fuit ; *Stephanus Dulcinus* , elegantiſſimus Poëta , & Orator Mediolanenſis , tanti illum fecit , ut , cùm Sirmionem ſuum Catullianum , endecaſyllabis verſibus deſcriptum , editurus eſſet in lucem , curaverit imprimis ſubire cenſuram Franciſci Tantii Cornigeri , à quo poëticum illud opus diligenti lima expoliendum optabat ; ob id autem rogavit Johannem Antonium Turrianum , Comitem , & Prothonotarium Apoſtolicum , datâ ad ipſum Epiſtolâ , in qua hæc ſcribit : „ Amicorum quibus li„ buerit , imprimis verò *Cornigero* , & *Muſicolæ* , „ Contubernalibus tuis oſtendes , utroque fœcundum „ re , & doctrinâ multijugâ , & ingenio ad carmen „ promptiſſimo . „ Archangelus quoque Madrignanus in ſuo *Itinere Luſitanorum* ad Indos ſcribens ad *Jafredum Caroli* , eximia laude Tantium exornat . Non ita æquus erga ipſum fuit Lancinus Curtius , qui illum deridet (o) , quòd *Anaxagoræ cognomini* gauderet , & pede claudicaret (p) . Cauſam hujus ſimultatis innuit ipſe Lancinus ; cùm enim ad *Muſicolam* carmen quoddam dediſſet , Tantius metri vitium in illo reprehendit , idque ſatis fuit , ut mordaci ſtatim calamo , pro eorum temporum more , in eundem inſurgeret .

Ad rei domeſticæ anguſtias redactum fuiſſe Tantium , ſupplices docent preces , quas ſæpius obtulit Ludovico Mariæ Sfortiæ , ut illius opem imploraret . Inter italica Bernardi Belincioni Carmina impreſſum legitur Epigramma , pariter italicum , quo eundem Ducem enixè Tantius rogat , ut ad egeſtatis ſuæ levamen , Sfortiadis agri Sacellum , & Sacerdotium eidem indulgeat . Locus ille , magnifico exornatus Palatio , in deliciis erat Ludovico Mariæ , cùm oblectamentum caperet venationis . Ibi vitam degere ſacris rebus addictus Tantius optabat , fruiturus honeſta mercede , quam Principis largitas Sacelli ſui Miniſtro ſtatuerat ; nec vana ſpes fuit ; annuit enim Dux ille , alterum Epigramma iiſdem metris conceptum , ad Tantium dirigens , ſpondenſque inopiæ ſubſidium , ea liberali clementia , qua doctos omnes , proboſque viros proſequi conſueverat . An verè ab ingenio Ducis Mediolani Ludovici Mariæ hoc carmen profluxerit , an ejus nomine fuerit à Belinciono compoſitum , non valde refert inquirere . Id certi eruo , & egeſtate Tantium laboraſſe , & Præceptorem eidem contigiſſe celebrem Mediolanenſem Virum , *Johannem Marlianum* ; His enim argumentis permovere animum illius Principis Tantius nitebatur , ut ſimul in vitæ alimoniam , & ſtudii exacti præmium , ipſi munus illud elargiretur . Alterum latinum Carmen ad eundem Ludovicum , in modum ſupplicis libelli porrectum , ibidem occurrit , quod lubens ſubjicio , ut aliquod ſpecimen præſtantiæ hujus noſtri Civis in poëtica facultate Lectoribus exhibeatur :

Parvus magna peto , fateor , Ludovice , rogatam ,
Ad me ſi ſpectes , jure negabis opem .
Magna decent magnos ; Vatem pia dextra jacentem
Sublevet , & vacuas non ſinat eſſe preces .
Terra boves , & equos , animalia grandia nutrit ,
Vermiculis etiam non negat illa cibos .
Victum Balenis , Phocis , Delphinibus Æquor
Præbet , piſciculos non minus illud alit .
Antigonus non ſis igitur Ludovice petenti ;
Magnus Alexander tu magis eſſe velis .

DE ROGATIONIBUS TRIDUANIS MEDIOLANENSIS ECCLESIÆ .

PETRUS CASOLA , Metropolitanæ hujus Eccleſiæ Canonicus Ordinarius , typis cudendum curavit , præſenti anno , Libellum Rogationum triduanarum (ut alibi innuimus) , deſcriptis linguâ Italicâ Rubricis , atque Ordine , quo illa ætate ab Ambroſiano Clero celebrabantur . Puricellus in Diſſertatione Nazariana (q) univerſum earundem Ritum , & Cœremonias , ex memorato Opuſculo decerpſit , illuſtravitque , candidè teſtatus , nullum ſibi vetuſtius impreſſum exemplar ad manus veniſſe ; quamvis , ut ipſe ait , probe noſſet , Stephanum Nardinum Cardinalem , & Archiepiſcopum Mediolani , beneficio Typographiæ recenter in hanc Urbem inductæ , copiam eorundem Clericis ſuis feciſſe , cùm antea manu tantùm deſcripti Litaniarum libri , raritate ſua , & pretio à paucis admodum poſſent comparari . Tres mihi illius primæ editionis codices inſpicere licuit ; in iis verò nihil enunciatum inveni de Archiepiſcopo Nardino , cujus conſilio , aut mandato res iſta perficeretur . Primus , qui hanc laudem tribuit memorato Archipræſuli noſtro , Petrus Galeſinus fuit ; condens enim *Tabulam* Archiepiſcoporum Mediolanenſium , inſertam *Actis* ejuſdem Eccleſiæ , hæc de Nardino annotavit : *Solemnium Litaniarum triduanarum librum , multis ante Seculis conſcriptum , temporum incuriâ penè intermiſſum , reſtituit* . Fortaſſe namque , cùm librum illum Mediolani impreſſum vidiſſet , eomet tempore , quo Ambroſianam Eccleſiam Nardinus moderabatur , ejuſdem nutu cenſuit fuiſſe prælo commiſſum , atque in lucem productum . Revera tamen ſponte ſua commodum hoc paravit Mediolanenſibus Clericis *Archangelus Ungardus* , quemadmodum ipſemet profitetur in Epiſtola nuncupatoria *ad Reverendum Patrem , D. Romanum de Barni Vicarium Generalem* Cardinalis Archiepiſcopi Stephani Nardini , in qua hæc habet : „ Cùm in proximis Litaniis , hoc eſt in „ publica Civium devotione , caritatem tuam , admi„ rabilemque prudentiam , in dirigenda gubernanda„ que procedentis turbæ pompa contuerer , neque „ graviſſimo labori parcentem , & omnia , quæ pro„ videnda fuerant ad ordinem ſervandum , provi„ dentem proſpicerem , exiſtimavi cum tibi gratiſſi„ mum , tum publicæ utilitati non incommodum fore , „ ſi eum libellum , qui officium illud Litaniarum „ contineret , meo labore , meiſque ſumptibus im„ primendum curarem . . . . . . Quod opus , cùm „ viderem vix in paucorum manibus eſſe , quippe in „ negligentiam cadente Fidelium devotione , ac mul„ torum caritate refrigerata , ſtatui nulla magis alia „ re fretus , quàm divina Clementia , tuæque Reve„ rentiæ auxilio . . . . . . tantam novorum librorum „ copiam imprimere , quanta Mediolanenſi populo , „ cujus tibi in præſenti cura commiſſa eſt , plurimis „ ſeculis ſuffectura videatur . „ Itaque , ut veritati in hiſce hiſtoricis paginis locus fiat , Archiepiſcopo noſtro Nardino deneganda non eſt laus illa , quod negle-

(o) Lib. IV. Epigramm. fol. 45.
(p) Lib. X. fol. 149.

(q) Cap. LXIV.

neglectas, aut incuriosè, confusèque peractas eorum dierum supplicationes, ad religiosum antiqui Instituti ordinem, revocaverit; siquidem hoc elogio ejusdem memoriam exornant concordes Ughellus, & Oldoinus; librum tamen privato suo consilio typis vulgatum fuisse à Mediolanensi Sacerdote *Ungardo*, ineluctabile ipsius testimonium evincit; sed de hoc obiter, cùm parum intersit, cujus ope aut mandato Libellus iste excusus, primam obtinuerit lucem.

Gravius Dubium exoritur, quis in Ambrosiana Ecclesia triduanas Rogationes condiderit. Scriptores passim, Sanctum *Mamertum*, seu *Mamertinum*, Viennæ in Gallia Episcopum, Auctorem faciunt piæ hujus Institutionis, atque inde sacrum eum morem propagatum in universas Occidentis Ecclesias constanter affirmant. Contra Mediolanenses, superiore ad *S. Mamertum* tempore, institutas à S. Lazaro Antistite nostro triduanas Supplicationes in hac Diœcesi, firmiter credunt; idque non modò referunt nostrates Historici, quibus Claudius Robertus in Appendice II. ad *Galliam Christianam*, & Ferdinandus Ughellus in *Italia sacra* adhæsere, sed Ambrosiani etiam sacri Codices quotidiani Officii, Deo persolvendi, recitandum exhibent in lectione diei XI. Februarii, quo S. Lazari Archiepiscopi Mediolani memoria colitur, his verbis: *Vastabat sævissimè Italiam Attila Hunnorum Rex, cùm Lazarus, Civis Mediolanensis, ex Primicerio Ecclesiæ bujus Episcopus creatus est ..... Instituit triduanas Litanias, quæ inter hujus Ecclesiæ ritus quotannis celebrantur.* Plures alios Auctores, S. Lazaro adscribentes inductam in Insubrem Clerum hanc consuetudinem Litaniarum, enumerat Puricellus (r), quamvis non omnino iisdem consentire videatur, inquiens: *Si tamen ipse illas verè primus instituit, qua de re non immeritò fortasse dubitari etiam posset* Porrò mihi, traditionem nostram sedulò expendenti, nullum suboritur dubium, quin admitti servarique debeat, donec valida, quæ illam evertant, argumenta proferantur: Præsertim cùm Puricellus ipse ibidem fateatur, *Triduanas ejusmodi Litanias, in antiquissimis etiam Ritus Ambrosiani Codicibus præscriptas, & dispositas reperiri.*

Et primò, si veterem Ecclesiæ disciplinam spectemus, viguisse usum procedendi ad loca Martyrum in Oriente simul, atque Occidente à primis usque prædicationis Evangelicæ seculis, testatum abundè faciunt Tertullianus, Gregorius Thaumaturgus, Basilius, ac Hieronymus, quos allegat Baronius (s), hæc scribens: „ A quo *Litaniæ* primùm „ fuerint institutæ, adhuc mihi est inexploratum; „ vetustissimum saoè morem fuisse in Ecclesia, Lita„ nias peragere, certissimum est. „ Addit, non unam tantùm in anno, sed plures fieri consuevisse *Litanias*, pro more cujusque Ecclesiæ, atque id confirmat exemplo Ecclesiæ Ravennatis, in qua S. Gregorius Pontifex tradit, quatuor vel quinque solemnes Litanias fuisse solitas celebrari; demum concludit: „ Eas„ dem itaque, sive *Litanias*, sive *Processiones* dicere „ velimus, unusquisque Episcopus in suis Ecclesiis „ studiosè agere consuevit. „ Quin imò, in Gallia ipsa, etiam ante S. Mamertum, in usu erant Supplicationes, teste Sidonio Apollinari (t), qui ait: „ Erant quidem priùs (quod salva fidei pace sit di„ ctum) vagæ, tepentes, infrequentesque, & si di„ xeris, oscitabundæ Supplicationes ..... In his „ autem, quas præfatus Sacerdos (*Mamertus*) & „ protulit pariter, & contulit, jejunatur, oratur, „ psallitur, fletur. „ Quo circa non primò S. Mamertus sacras *Rogationes* induxit, sed tantùm restituit, atque in meliorem formam redegit, ut optimè animadvertunt Baronius, Fratres Sammartani in Archiepiscopis Viennensibus Galliæ Christianæ, & Eminentissimus Cozza (u), à quo tamen merita laude donatur Sanctus ille Viennensis Episcopus, his verbis: „ Verum est, quòd Mamertus, usus, seu ritus „ Litaniarum, & Rogationum non fuerit primus in„ stitutor, sed restitutor; primus tamen fuit, quòd „ sanxerit, celebrandas esse tribus diebus ante Ascen„ sionem Domini. „ His ita præmissis, nihil repugnare video, quin Sanctus quoque Lazarus instituere potuerit sua in Ecclesia triduanas Rogationes, ad avertendam ab hâc Metropoli gravissimam imminentem calamitatem, quemadmodum majorum traditio, & repetita quotannis in ore Sacerdorum hujus facti memoria, nos docet; nec arduum est indagare, quanto in periculo tunc versaretur Metropolis nostra.

Pervulgata est Scriptorum calamo infelix conditio Seculi quinti, sub cujus initium effusæ in Italicas regiones, Romamque ipsam, turbidi rapidique torrentis adinstar, Barbaræ Gentes omnia rapinis & cædibus, Alarico Duce, miserrimè miscuere. Honoria postmodum, Valentiniani III. Cæsaris soror, Attilam Hunnorum Regem. anno CCCCXXXIV. teste Jornande (x), clam misso Clientulo, in Italiam ad sui connubium invitaverat, irrito quidem conatu, sed excitata in crudelissimi illius Regis animo avara cupiditate tam divitis prædæ, aliquando capiendæ. Nec conceptis tunc votis defuit Barbarus hostis, Romanum ubique Imperium direptione, incendio, ac stragibus implens; tandem anno CCCCXLII. in Illyricum irrumpens, expugnatis Oppidis Arcibusque, tanto metu proximas Provincias perculit, ut Theodosius Junior amicæ pacis Legationem ad ipsum mittere, atque annuum auri tributum solvere sit coactus, quemadmodum ex Auctore Miscellæ ad illum annum narrat Baronius. Gensericus quoque Vandalorum Rex (referente Isidoro Hispalensi, in Historia Vandalica) anno superiore in Siciliam cum classe transgressus, cuncta, in quæ inciderat, ferro & igne vastaverat. Itaque in tot irruptionum, ac cladium ferali conspectu, in tam justa concepta formidine novæ direptionis, qua non tam Cæsar ipse, quàm universa Italia concutiebatur, iis prorsus annis, quibus S. Lazarus regendam susceperat Mediolanensem Ecclesiam, quid excogitari potest congruentius pietati Sanctissimi illius Præsulis, quàm indictas ab ipso fuisse trium dierum supplicationes, preces, jejunia, ut divinæ Clementiæ implorato subsidio, bellicus Barbararum Nationum impetus ab hujus Metropolis mœnibus longè propulsaretur? Porrò erravit Ripamontius, qui ad contexendam S. Lazari Lectionem designatus (sicuti certa fide sibi compertum fuisse scripsit Puricellus), eandem inchoavit, relatis superiùs verbis: *Vastabat sævissimè Italiam Attila* &c.; anno enim CCCCLII., quo ferox ille Tyrannus Italicas Urbes ferro igneque absumebat, S. Lazarus jam ad Superos evolaverat, ejusque Successor Eusebius Synodicam Epistolam, adhuc superstitem, miserat ad Chalcedonense Concilium. Verùm, expectanda non erat præsentia barbari Hostis, ut supplices ad Deum manus à nostris Civibus tenderentur; adeòque facillimum est credere, amantissimum Gregis sui Pastorem Lazarum, cùm primùm vulgatus est rumor, imminere Italiæ Attilam, atque extremum hisce Provinciis excidium minitari, triduanas Litanias indixisse, ut posita jam sub oculis imago strepentis Flagelli ab ovium suarum capite averteretur. Et revera, institutas eas esse ad Barbarorum præcipuè impetum repellendum, memorata *Breviarii* Lectio fidem facit; ipsæque preces ad singulas Urbis Portas repetitæ nos docent: *Pone in muris, & portis ejus Angelorum custodiam, salutis ancilia, munitionem omnium Sanctorum tuorum* &c.

Atque hinc alterum Historicum lumen affulget traditioni nostræ, vividiùs roborandæ. Ut clariùs id

Hhh

(r) Ibid num. 7.
(s) In Not. ad Martyrol. die XXV. Aprilis.
(t) Lib. XV. Epist. IV. ad Aprum.

(u) De Ecclesiastico Jejunio, Par. II Art. XXI.
(x) De Successi. Regn. cap. XCVII.

id explicem, recolenda sunt quæ Ludovicus Thomassinus ex Gregorio Turonensi tradit, in suo præclaro tractatu, *De Jejunio*, gallicè scripto, ubi de triduanis Rogationibus agit; inquit enim, à Sancto Mamerto Episcopo indictas eas fuisse Viennensi Populo, ob peculiarem calamitatem, qua Civitas illa conflictabatur, frequentes nempe terræmotus, Cervorum Luporumque in Urbem incursiones, ac Palatii regii, immisso cælitus igne, conflagrationem; dehinc narrat, propagatas illas esse subsequentibus Seculis in reliquas Galliarum Ecclesias; loquens autem de Italia, scribit, pium hunc usum in Italicas Ecclesias, nonnisi multò post annum DC. penetrasse (y). At, Seculo septimo & octavo, nullus Barbarorum irruptionum metus animis ingerebatur, cùm Langobardi Reges, barbari quidem, sed jam mitiores facti, pacificè his Provinciis potirentur. Itaque ad remotiora ea S. Lazari tempora recurrendum esse verisimilius quisque censebit, quibus sævissimus Attila, exciso Illyrico, justum incutere timorem poterat Italis Civitatibus, ne Montes, aut Mare transiliens, in nostris Regionibus pari furore debaccharetur; ea enim occasione æquissimum est opinari, à Sancto eo Præsule institutas fuisse triduanas Supplicationes, & preces, quæ in antiquis Ambrosianis codicibus præscribuntur, ad impetrandam à Deo custodiam Mœnium, ac Portarum inclytæ hujus Metropolis, Provinciæque. Addo, Eminentiss. Laurentium Cozzam in memorato eruditissimo libro, *De Jejunio Ecclesiastico*, rationem afferre, cur post Gallos, Anglos, Hispanos, universa ferè Ecclesia Latina religiosam hanc consuetudinem sibi adoptaverit, hæc scribens: *Id, quod Mamertus ad clades sui populi repellendas instituit, ceteri populi ad ubertatem fructus terræ obtinendam, ad sanitatem Dei auxilio conservandam, & ad veniam peccatorum impetrandam susceperunt*. Cùm verò Mediolanensis Ecclesiæ ritu, à Sacerdotibus circumeuntibus Portas omnes, Murosque, quibus antiquitus Urbs ista cingebatur, antequam amplior fieret, eorundem custodia, à Deo per subsidia Angelorum Sanctorumque præcipuè imploretur, quis non videt, vetustiorem originem esse quærendam, nec aliam veritati propinquiorem videri eâ, quam hucusque assignavimus?

Tempus etiam, Ambrosiano more, triduanis Litaniis celebrandis statutum, non leve indicium est, illas fuisse institutas, sicuti dissimili de causa, ita diversa à Gallicanis Ecclesiis ætate. S. Mamertus, cujus exemplum secutæ dicuntur aliæ Nationes, easdem indixit peragendas hebdomadâ ipsâ Dominicæ Ascensionis: Mediolanensis Ecclesia, ut docent vetusti, qui adhuc supersunt, Ambrosiani Liturgici codices, subsequente Ascensionem Domini hebdomada illas constantissimè celebravit, (ab Hispanis etiam *rejectas post Ascensionem* triduanas Rogationes annotat Mabillon, sub initium libri tertii *De Liturgia Gallicana*, sed multo serius id factum est.), adjecta quoque lege servandi jejunii, quod licèt, refrigescente in populis caritate, semel, aut iterum intermissum fuerit; religiosâ tamen Antistitum nostrorum vigilantiâ restitutum, ac conservatum fuit, tanquam pretiosum antiquæ apud nos institutionis vestigium, ut proximè ostendam. Id verò, an in reliquis latinis Ecclesiis olim viguerit, non vacat inquirere; quamvis enim Mabillonius in *Liturgia Gallicana* (z) loquens de triduanis Rogationibus, post alios Scriptores asserat, jejunium antiquitus hisce diebus servatum verè fuisse, Conciliis præcipientibus, clarisque veterum Patrum testimoniis confirmantibus. Thomassinus tamen loco laudato, intelligendos esse Conciliorum Canones ait de sola à carnibus abstinentia, ut ex ipsis eorundem verbis patere testatur, vixque arbitratur à S. Mamerto potuisse illud indici populo suo Viennensi, pro illa prima vice, cùm salutare hoc remedium poscere videretur tam gravis infortunii amovendi necessitas. Neque prætendi potest, quod nonnulli opinantur, translatas nempe fuisse ab Ecclesia Mediolanensi in Pentecostis hebdomadam eam jejunii onere has Litanias, eo quia improbata fuit à Niceno Concilio jejunandi consuetudo, utpote injuriosa Paschalium dierum lætitiæ, cui miscendus non est pœnitentiæ mœror, ac luctus, antequam Sponsus ab oculis eripiatur. Sanctus enim Ambrosius in Sermone, Mediolani habito, *de Festivitate Pentecostes*, scribit, istorum quinquaginta dierum numerum *jugem esse & continuatam festivitatem*, atque instar Dominicæ diei celebrari, quin ulla observanda indicantur jejunia (*excepta Vigilia Pentecostes*). Itaque, jejunii peragendi causâ minimè censendæ sunt Rogationes nostræ ad hebdomadam post Ascensionem Domini traductæ, sed iis prorsus diebus ab initio institutæ. Quid contigerit S. Martyri Arialdo, qui Seculo XI, cùm more solito Clerus Mediolanensis triduanas Litanias celebraret, jejunium illud acriter reprehendit, Concilii Niceni, & B. Ambrosii auctoritatem, proximè relatam, Civibus nostris in publica objiciens concione, ut tradit Auctor ejusdem vitæ à Puricello typis vulgatæ (a), inferiùs referemus. Interim ad vindicandam ritus nostri legem proferre lubet Cardinalis Bellarmini verba, qui in libro *De Bonis Operibus in particulari* (b), postquam adnotasset, satis constare inter Pascha & Pentecostem, ex antiquissima consuetudine nulla jejunia imperari, subdit: *sicubi tamen hoc ipsum jejunium præcepti lege servatur, non est improbandum; servanda est enim in ejusmodi rebus Ecclesiæ consuetudo, ut Hieronymus in Epistola ad Lucinium, & Augustinus in Epistola ad Casulanum monent*. Sanè S. Carolus collapsum hunc morem jejunandi restituturus, ad antiquam Ecclesiæ nostræ disciplinam respexit, condens in primo Provinciali Concilio sequens decretum: *Edicimus, ut triduo Rogationum post Ascensionem Domini*, ex veteri instituto, *in Mediolanensi Ecclesia jejunium adhibeatur*.

Puricellus, cui neque S. Lazarus, religiosi hujus ritus Auctor probari poterat, neque Attilæ, irruptionem in Italiam meditantis, occasio placebat, aliam ingeniosè quæsivit, proposuitque, annum statuens MXXXVII. quo Conradus II Imperator „ adversùs Aribertum (aliis Heribertum) Archiepiscopum nostrum implacabiliter iratus, omni ope Mediolanum obsidebat, oppugnabat, gladio & igne omnia in ejus circuitu consumebat; & hæc præsertim è Dominicæ Ascensionis die usque ad proximam Pentecosten, quo temporis intervallo Rogationes ejusmodi, secundùm Ecclesiæ Mediolanensis consuetudinem celebrari solent; neque hinc recessit, nisi manifesto S. Ambrosii prodigio repulsus; „ tunc enim additas censet preces illas, quæ ad singulas Urbis portas in triduanis Litaniis recitantur, *Mœstorum refugium Deus* &c., atque indictum jejunium.

Equidem, ut candidè loquar, eruditè potiùs, quàm verè, scripta hæc esse crediderim. Et primò, cùm certum sit, antiquiores undecimo Seculo triduanas Litanias esse in Ecclesia Ambrosiana, ut ipsemet Puricellus fatetur, quo testimonio evincet, non consuevisse Clerum Mediolanensem circumire muros Urbis, atque in singulis Portis memoratas preces repetere, ante Conradum? Profectò, id tantùm opinando doctus hic Auctor proposuit; Mihi verò scrutanti veteres Codices, contrarium elucere videtur. Extat in privata domus meæ Bibliotheca pergamenum *Missale Ambrosianum*, seculo circiter nono scriptum, in quo *Orationes* ad Deum fundendæ in triduanis Rogationibus, & *Missarum* ordo præscribuntur. In iis autem frequenter mentio fit de *præsenti tribulatione, flagello avertendo*; quin imò in altera ex precibus hæc leguntur:

Fa-

(y) Par. I. Cap. XXIV. num. 2.
(z) Pag. 263. & 377.

(a) Lib. II. cap. XXI.
(b) Lib. II. cap. XXI.

Famulos tuos nimia tribulatione laborantes placato intuere obtutu. Quæ foret hæc tribulatio, non obscurè significat *Præfatio* in Missa secundæ diei, quæ inter alia hæc habet: „ Indulgentiæ tuæ præveniat nos „ semper affectus, qui & à noxiis voluptatibus in„ desinenter expediat, *& à mundanis cladibus di„ gnanter eripiat*. „ Aderat igitur *præsens*, & etiam nimia Civium afflictio; aderat imminens *flagellum*, & *cladium* timor, priùs quoque, quàm minax contra hanc Urbem adventaret Conradus. Quid verò prohibet credere, institutas has preces fuisse Seculo V., quo ingressæ jam Italiam barbaræ Gentes Romam ipsam fœda depopulatione sub Alarico obruerant, & obstrepens ubique rumor Genserici, & Attilæ, non longè positas Regiones sævissimè deprædantium, admonere poterat Italos populos, atque hanc præsertim Metropolim, ut pro avertendo novæ irruptionis, & *cladium flagello*, Dei clementiam enixè deprecarentur?

De Jejunii lege, multò ante undecimum Seculum Civibus nostris indicta in triduanis Litaniis, dubitari nequit; nam præter *Orationes*, quæ in hoc antiquo *Missali* jejunium memorant, iisdem prorsus formulis, quibus illud Quadragesimalium dierum exprimitur, ea primæ diei Rogationum, quæ *Præfatio* appellatur, quæque nunquam immutata fuit, his verbis concipitur: „ Æquum & salutare, Nos te in ob„ servatione jejunii quærere, qui es panis verus & „ vivus de Cœlo descendens. Te igitur humiliantes „ *jejunio* corpora, menteque famulantes devota, per „ hujus Sacrificii immolationem rogamus, ut humi„ liationem *jejunii* hujus, quam pro nostris reatibus „ *in hac triduana observatione* persolvimus, intuea„ ris placatus, & à delictis *jejunantes* absolvens, „ quos incontinentia ciborum in pravitatis transgres„ sionem immersit, eosdem continentiâ revoces ad „ salutem. „ Puricellus, qui in vetustissimis Liturgicis libris hæc vidit, consilium in iis, non præceptum agnoscit, nixus verbis, quæ leguntur in Vita S. Arialdi, quam scripsit *Beatus Andreas*, ejusdem Alumnus, postea verò Monachus & Abbas Vallumbrosanus; referens enim hic Auctor sermonem, quo Sanctus ille contra populum Mediolanensem, iis diebus jejunantem, declamaverat, hæc præmittit: „ Tri„ duanum illud jejunium, quod inter dies Paschales, „ contra antiquorum dicta Sanctorum, *noviter est* „ *peragi usitatum*, sic vehementer horrebat, ut li„ benter diceret, velle se tradere morti, si tantùm „ exhortari posset populum, quatenus in tempus mu„ taretur licitum, & aptum. Quapropter in uno eo„ rum dierum, una omni jam Ecclesia congregata, „ ut solito more ad Litanias procederet, locum, in „ quo docere solebat, conscendit &c. „ Inde enim colligi clarè arbitratur, circa illud tempus originem duxisse Mediolani legem triduani jejunii, quæ tanquam *res nova* à S. Arialdo condemnabatur. Verùm in hac narratione, si rem sinceris oculis inspiciamus, nullum de novo imposito præcepto vestigium elucet, sicuti nec Puricellus ullum unquam documentum aut testimonium nobis exhibuit, ut fateamur, jejunium antiquitus, hisce diebus, fuisse spontaneo tantùm cultu servatum, Conradi verò Imperatoris tempore in Legem transiisse.

At, inquiet aliquis, quid ergo novi à Sancto Arialdo reprehendendum fuit in populo? Ut sensum meum depromam, præmitto, in sacris Liturgiæ Mediolanensis pergamenis codicibus, scriptis superiori tempore ad hujus Sancti Martyris ætatem, citra controversiam adnotatum legi triduanum Litaniarum jejunium, ut jam vidimus. Hoc autem posito, quis adeò in historiis hospes ignorat, humanarum rerum inconstantem vicissitudinem ferre potuisse, ut ab initio severa Lex jejunii vigeret, suadente tunc solidam pœnitentiam acerba calamitatum experientia; pacatis verò subinde rebus, cùm benignior arrideret temporum facies, collabi paulatim inciperet hæc disciplina, ac tandem omnino aboleretur: Urgente autem novo excidii metu, ob iratum Cæsarem Conradum, mœnibus exercitum admoventem, iterum quoque Mediolanensis populus, hisce prorsus diebus in angustiis positus, ad neglecti antiqui jejunii remedium confugeret? Manifestum hujus rei exemplum habemus, subsequentibus Seculis datum; Antequam enim Mediolanensi Ecclesiæ præficeretur acerrimus ille vindex Ecclesiasticorum rituum, S. Carolus Borromæus, Litaniæ Majores, S. Marci appellatæ, ita corruerant, ut, ipso testante in Synodo Diœcesana Secunda (c), *nullum pristinæ institutionis vestigium appareret*; Jejunium verò in triduanis Rogationibus adeò intermissum erat, ut in ipso Ambrosiani ritus *Psalterio*, impresso anno MDLV. ista legantur: *Ad jejunium Rogationum nullus est arctandus, sed potiùs hortandus*. Illud restituit S. Carolus peculiari Decreto proximè relato, & ne populus reclamaret, *vetus* hujus Ecclesiæ *Institutum* objecit. En quomodo videri potuerit S. Arialdo *noviter peragi usitatum* triduanum jejunium, & quàm levi fundamento nitatur Puricelli conjectura! Cùm enim certum sit ex codicibus, Conradi Imperatoris ætatem præcedentibus, servatum fuisse in Ambrosiana Ecclesia jejunium, non alia ratione conciliari hæc possunt, nisi asserendo, post S. Lazarum, jejunandi legem obsolevisse, atque ob imminens Urbis excidium, fuisse ab Heriberto Mediolanensi Archiepiscopo renovatam; non secus ac iterum collapsa, restituta ex præcepto fuit à Sancto Carolo Borromæo ad normam veteris disciplinæ. Porrò, tam ægrè tulit populus Mediolanensis Arialdi Declamationem contra triduanum Rogationum jejunium, ut Plebs commota, furensque in illius domicilium irruerit, ipsum etiam interfectura, nisi in Ecclesiam S. Ambrosii post concionem divertisset, quemadmodum vitæ Auctor enarrat. Tantæ autem indignationis causam, si à me reposcas, non aliam assignandam crediderim, quàm acceptam à Majoribus traditionem, cujus persuasione Cives nostri censerent, non aliquid novi in hanc Ecclesiam inductum fuisse, sed antiquitus præcepti jejunii morem tantummodo renovatum; adeòque primæ institutionis tenaces, se se ab hac lege dimoveri non paterentur. Non omittendum est, quàm rigida pœnitentiæ significatione triduanas Rogationes tunc peragerent Mediolanenses; eam enim in argumentum objurgationis, post improbatum jejunium, sumpserat Arialdus, ita sermonem suum prosequens: *Est & res alia, quæ super hoc nimis me hæsitare cogit; nam in istis diebus, tam acriter vos affligere cerno, vestibus laneis induendo, nudis pedibus incedendo, in pane tantummodo, & aqua jejunando, quomodo, quando hæc agere, debitè jussum est, vos nullo modo facere inspicio*.

Hæc differere placuit, capta opportunitate *Litaniarum libelli*, quem hoc anno edidit Petrus Casola, ne traditio nostra de antiquiori apud nos earundem institutione, tam celebris Scriptoris auctoritate labefactetur. Et sanè, cùm ea consentiat primævæ Ecclesiæ consuetudini, qua Episcopi in propria Diœcesi ad implorandam divinam opem Litanias instituebant; cùm alia prorsus de causa ab ea, quæ impulit S. Mamertum, initium apud nos sumpserint Rogationes triduanæ, atque insuper diversis à communi ritu diebus, ac legibus Ambrosianus Clerus ad hanc usque ætatem illas celebraverit; cùm eas S. Lazaro adscribant non plures tantùm Scriptores, sed ipsa etiam in Matutinis Canonicis Horis Mediolanensis Ecclesia; nec ulla, ut vidimus, in adversum pugnet firma & ineluctabilis ratio, quid quæso urgere nos debet, ut ab antiqua hujus honoris possessione pedem revocemus, & tam altæ originis opinionem, tamquam futilem deseramus? Eruditissimus Godefridus Henschenius, Vitam S. Lazari in *Actis* San-

(c) Decreto III.

Sanctorum Bollandi illustrans (d), rem hanc adeò consonam veritati censuit, ut secundo paragrapho titulum istum inscripserit: *Litaniæ triduanæ à S. Lazaro institutæ*; referens verò Chronologicum mendum Ripamontii, qui S. Lazarum posteriorem ætate facit S. Mamerto, reliqua ejusdem verba describit: *Ceterùm haud sum nescius, dissentire quosdam, & initia consuetudinis hujus in ipsum Lazarum referre*, ac statim subjungit: „ Et meritò, cùm ante S. Lazarus è vita decesserit, quàm S. Mamertus Viennensium fit ordinatus Episcopus. Neque famam eam cum Ripamontio sequimur, quam plures amplectuntur, sed quam re accuratè examinata ratio cogit amplecti.

Plurimi æstimandus est hic Rogationum Mediolanensium liber, quamvis parvæ molis, cùm nobis quandam *in Rubricis* depingat imaginem antiquæ Urbis, quæ olim breviori Murorum ambitu circumsepta erat; siquidem Portarum locum, nomina viarum, Pusterulas, Suburbia, Ecclesias designat, quæ nunc aut dirutæ sunt, aut in Urbem receptæ; plura demum, ad Topographicam vetusti illius tempo- A ris notitiam spectantia, sub oculis ponit. Hæc omnia diligentissimus Puricellus, pergamenis Documentis productis, illustranda & confirmanda suscepit (e). Ceterùm longiori, quàm in præsentiarum, itinere triduanæ istæ Supplicationes peragebantur: Refert Glussianus (f), cùm eas revocasset in morem S. Carolus Borromæus, adfuisse illum quotannis Choro, primâ post mediam noctem horâ, ut Matutinas preces unà cum Canonicis Ordinariis persolveret, ac postmodum impositis capiti confluentis populi sacris cineribus, initas ante exortum diei fuisse Supplicationes ad statutas Ecclesias, nec finem religiosis Stationibus datum, nisi tertiâ, vel etiam quartâ post meridiem horâ. Petrus Paulus Bosca in Ambrosiano Martyrologio (g), traditionem nostram de S. Lazaro, Au- B ctore Litaniarum propugnans, tempus adnotat, quo mitigata fuit laboriosa hæc per Urbem Cleri peregrinatio, inquiens: „ Ab anno quadragesimo secundo supra Millesimum sexcentesimum, cùm ego nondum ex Ephebis egressus essem, iter brevius, & pauciorum Ecclesiarum Stationes, lassitudinem supplicantium recreare cœperunt.

ANNO MCCCCXCV.

Modicam rei literariæ materiam præsens annus suppeditat: *Gaspar* quidem *Vicecomes*, Civis Mediolanensis, atque ornatissimus Eques, Poëma italicum *de Duobus Amantibus*, *Paulo & Dario*, hoc anno typis nostris vulgavit, sed cùm de illo in superioribus paginis abundè scripserimus, missum hìc facere cogimur. Id tantùm memorare fas est, adeò in pretio apud literatos Viros eo tempore fuisse ingeniosum istud Gasparis carmen, ut celebriores Poetæ, *Stephanus Campana*, *Petrus Pitius Florentinus*, *Cæsar Saccus Laudensis*, *Bernardinus Paulus Lanterius*, *Præpositus Viglevanensis*, eidem commendando, calamum certatim impenderint. Unum ego seligo metricum Elogium *Bernardini Æmiliæ Novariensis*, quod eximiam Operis simul, atque Auctoris laudem complectitur:

Non te solicitet sacer libellus
Famæ perpetuum decus vigentis;
Nam si quid Latiis licet Camœnis,
Hoc spondere potest Poëta solùm
Gaspar, *qui Insubria refulget Urbe*,
Ut Phœbus medio polo coruscat.
Quantum vivet honor sacer Petrarchæ,
Et nomen, cui tradidit Beatrix,
Tam te posteritas leget Dariam,
Paulum, *ac ingenium mei Poëtæ*,
Qui nullo meritis peribit ævo.

Alexander quoque *Minutianus* non mediocrem sibi gloriam comparavit, edita Mediolani hoc anno *Titi Livii historia*, quam nostro etiam ævo inter pretiosas antiquæ librariæ supellectilis opes Bibliothecæ custodiunt, non tam ob chartæ grandioris majestatem, atque elegantiam characteris, quàm ob juges vigilias, insumptas à celebri hoc viro, in eadem ad prælum adornanda; Cùm enim ex nonnullis antea Officinis corrupta, & mutila prodiisset, *Minutianus*, adhibitis in coadunationem vetustissimis exemplaribus, plerisque in locis integras clausulas reposuit, dimidiatas redintegravit, duas nobilissimas Conciones Scipionis sartas tectas, ut ajunt, reddidit, & C sexto libro plura restituit, quæ ad secundum bellum Punicum pertinebant, quemadmodum ipsemet, scribens ad Mecœnatem suum Bartholomæum Calchum testatur. Verùm, cùm de hoc insigni ac benemerito Mediolanensium studiorum cultore plura in Prolegomenis scripserim, eadem hìc refricare supervacaneum, molestumque Lectoribus reor. Itaque de duobus tantùm illustribus viris, quorum literaria quædam Opera præsenti anno apud nos impressa conspexi, compendiarium texam sermonem. Primus est

FR. MICHAEL DE CARCANO.

Patria illi Mediolanum fuit, ac nascendi ordo D ex Parentibus, patricia nobilitate conspicuis, ejusdem namque Genitor *Defensoris publicæ Libertatis* munus egregiè gessit, cùm Civitas Mediolanensis, sublatâ, ob mortem Philippi Mariæ, Vicecomitum stirpe, se se in Reipublicæ formam composuit; restitutâ verò à Sfortiis antiquâ Principum dominatione, in Decurionum Consessu regendæ Civitatis consiliis interfuit. *Michaël* tamen noster Seraphico Minorum de Observantia Ordini adscriptus, illustriorem reddidit Patriam, Familiamque, splendore, doctrinæ, & pietatis, quarum gloriosa vestigia, ubique per Italiam, impressa reliquit. Nullum nobilius tanti viri Elogium proferri posse censeo, quàm quod sincera fide condidit, inseruitque Annalibus Minorum Lucas Wadingus (h), ut immortalem insignis hujus Alumni S. Francisci memoriam posteritati consecraret. Ait E igitur: „ In Urbe Comensi, Guardiano Fratre Sylvestro, habitum suscepit Minorum, tempore Sancti Bernardini, à quo & Alberto Sartianensi reprehensus, quòd leviuscule & minus religiosè, quàm deceret, conversaretur, liberiori relicto vivendi genere, strictiorem sibi proposuit normam, deinceps constantissimè observandam. Eam literis dedit operam, ut præcipuas, quæ virum religiosum decent, scientias perfectè sit assecutus. Ingenio subtilis, pietate insignis, concione celeberrimus, in præcipuis Italiæ Urbibus fructuosè prædicavit. Mirâ dicendi efficaciâ, Auditorum quòcumque „ vel-

(d) Ad diem XI. Februarii.
(e) Ubi supra.
(f) Vita S. Caroli lib. II. cap. XI.

(g) Ad diem XI. Februarii.
(h) Ad annum MCCCCLXXXV. num. 7.

„ vellet, animos flectebat; eâque frequentiâ con„ currebant undique populi, ut in plateis & campis „ opportuerit sæpissimè prædicare. Absque fuco & „ timore veritatem pandebat, unde & molestas pas„ sus est persecutiones, atque ab universo statu Me„ diolanensi exilium, de quo reducendo, & Duci „ Mediolanensi reconciliando, impensè egit Vicarius „ Generalis (*Minorum*) Angelus à Clavasio. Candi„ dæ, sive Blancæ Mariæ Sfortiæ Ducissæ à Confes„ sionibus fuisse diximus aliàs, cui etiam morienti „ Sacramentum dedit extremæ Unctionis. Mediola„ nensibus Auctor fuit, cooperante Bernardino Fel„ trensi, ut amplissimum, & commodatissimum Xe„ nodochium (*Nosocomium, à Francisco I. Sfortia Duce* „ *constructum*), atque aliud Comi, nuncupatum „ *Hospitale Majus Sanctæ Annæ*, sub Branda Ca„ stillione Cardinale Urbis Episcopo, curarit ædifi„ cari. *Montem Pietatis* multis in locis erexit. Co„ mi mortuus, multa reliquit suæ pietatis argumen„ ta, & ingenii monumenta.„ Annum, quo vitam exuit Michaël de Carcano, variè statuunt Scriptores. Wadingus non absurdè opinatur, obiisse illum circa annum MCCCCLXXXV. cùm enim ex Ordinis *Regesto* manifestum fiat, Conciones ab ipso habitas fuisse in Urbe Parmensi, anno illius Seculi octuagesimo tertio, nullum subinde vestigium vitæ, aut rerum gestarum sibi occurrisse testatur. Fortasse autem à teterrima lue, quæ in hac Metropoli, proximisque Urbibus tunc grassabatur, absumptus interiit. De Corpore controversia est Comenses inter, atque Laudenses; Certè in Ecclesia Minorum Observantiæ, Laudensi in Urbe, ejusdem Caput (*titulo* Beati *in Martyrologiis inscribitur*) publicæ venerationi quotannis exponitur.

Qua opinione doctrinæ floruerit Michaël de Carcano, satis superque docent frequentes ejusdem Operum editiones, quibus tum ipso vivente, tum mortuo, Basilejenses, Colonienses, Veneti, & Mediolanenses Typographi præla sua per illud ævum illustrare contenderunt. In Urbe nostra impressum fuit hoc anno *Sermonarium de commendatione virtutum, & reprobatione vitiorum, editum per R. P. Fratrem Michaëlem de Carchano Mediolanensem, Ordinis Minorum de Observantia, Præconem Apostolicum*. Mentem suam, atque ordinem adhibitum in digerendis hisce sermonibus Auctor ipse declarat in Præfatione, cujus fragmentum transferre huc lubet, ut aliquod specimen præclari ejusdem ingenii, & præstantiæ in sacro Eloquio, Lector percipiat, cùm exemplaria ferme omnia aut vetustas consumpserit, aut difficultas lectionis, ob implexum, quo excusa sunt, characterem, ad tineas corrodenda ablegaverit. Ait igitur prope finem: „ Virtus primò non satis exercita„ tis paululum est amara, sed eam consuetudo dele„ ctabilem facit; tantaque protinus facilitas subse„ quitur, ut si hoc ignavorum hominum genus per„ ciperet, rumperet moras, atque illam totis viri„ bus amplexandam non ultra differret. Conjeci igi„ tur in hoc Opusculo omnem ejus originem, digni„ tatem, atque præstantiam, ne qui hanc publicè „ dicendi provinciam ingressi sunt, vagari, tempus„ que conterere opus habeant, ac etiam tantum uti„ litatis ex ipso valeant consequi, quòd si ei operam „ dederint, probissimi non multo tempore evadere „ possint. Et ne à Philosophi præceptis discedam, „ cujus sententia est, *opposita juxta se posita magis* „ *elucere*, de virtute ferè quemcumque sermonem „ texam, ac sibi opposito vitio. A virtute igitur „ principe, Caritate videlicet, sumam initium, nec „ aliquid eorum, quæ *in aliis voluminibus, à nobis* „ *non primè editis* (scripta sunt) repetam, nec quod „ judicio meo in illa coincidere valeat; sed nova „ quædam, & præclara, nec omnibus nota conte„ xam, non involutè ac obscurè, sed carptim (*cla*„ *rè*), & quam luculentissimè potero.„ Consultò hæc verba transcripsi, ut Michaëlis ipsius testimonio pateret, plura ab eodem confecta fuisse volumina, quamvis illorum tituli hoc Ævo indicari securè nequeant, confusis lucubrationibus cum altero ejusdem nominis, atque Ordinis viro, circa id tempus scribente, *Michaële de Mediolano*, quem alium esse à *Michaële de Carcano*, atque obiisse in Cœnobio S. Angeli, anno MCCCCXC. testatur Wadingus (i). Primam hanc fuisse editionem hujus Operis, quod LXXII. prolixos Sermones complectitur, colligo ex Epistola, calci adjecta, *Raphaëlis Piragalli*, qua illud dicavit *Reverendo in Christo Patri, Domino Fratri Hieronymo de Tornellis, Ordinis Minorum Observantiæ regularis, in partibus Cismontanis, dignissimo Vicario Generali*; in ea enim profitetur, se cùm vidisset, Sermones hosce plurimum utilitatis, ac commodi conferre posse legentibus, docentibusque, curasse, ut impensis suis excusi prodirent, atque in sequentes ætates perenni animarum fructu diffunderentur. Quorundam etiam Scriptorum error, quos innuit Wadingus, quique Michaëlis de Carcano vitam ad annum MD. protendunt, *Piragalli* testimonio configitur; is namque de Auctore hujus Operis, tanquam è vivis erepto loquitur, inquiens, æquum esse, ut insignium Doctorum, quos mors importuna intercepit, *relicta post se scripta* in publicam lucem proferantur. Demum devovens *Hieronymo Tornello* impressum hunc librum, subdit, *ut sicut alteri libello fuisti tu decus, favor, & gloria, ita & huic, qui non minoris est præconii* &c.

Libellus alter, quem à se inscriptum eidem *Torniello* memorat Peragallus, Mediolanensibus typis editus fuit superiore anno MCCCCXCIV., isque continet *Figuras Bibliorum*, seu potiùs Compendium *Figurarum*, secundùm ordinem materiarum alphabeticè digestum, *Antonii Rampegoli*, Ordinis Eremitarum S. Augustini. Hujus Operis manuscriptum exemplar, elegantissimè in pergamena exaratum, servat Bibliotheca Ambrosiana; sed refertæ sunt ceteræ Bibliothecæ impressis ejusdem codicibus, cùm illud sæpissimè per eam ætatem præla subierit, gratumque fuerit sacris præsertim Divini Verbi Præconibus, tum ob rerum facilè inveniendarum commodum, tum ob celebre Auctoris nomen, qui Juris utriusque peritissimus, doctrinâque omni excellens, Theologi munus exercuit in Constantiensi Concilio anno MCCCCXVI., ut Torellus in *Seculis Augustinianis* ad illum annum, & Oldoinus in *Athenæo Ligustico* cum laude testantur. In nostra editione præcedit Epistola nuncupatoria *Raphaëlis Peragalli*, & responsio *Fr. Tornielli* ad eandem, quæ sic incipit: „ Te scribente, „ dilectissime Raphael, cognovi, sacrum illud vo„ lumen cum figuris, quod *Biblia* nuncupatur, tuo „ ingenio, proprioque ære, Impressorum solertiâ, in „ lucem venturum; rem equidem, & omnibus, qui „ sacris incumbunt literis, & mihi gratissimam &c. Alibi annotavimus (l), *Peragalli* hujus curâ, iterum Mediolani excusum fuisse librum, inscriptum *Vocabulista Ecclesiastico*, adjecto in calce Epigrammate, quod parati ab eodem sacris studiis novi illius subsidii memoriam signabat. Præter hasce Editiones, nihil proprio marte confectum reperi, quo Reipublicæ literariæ notum se redderet hic *Peragallus*. Animum tamen ostendit, intentum promovendæ sacrarum literarum culturæ; cùmque suppetias ex proprio semper censu Typographis tulerit, non mediocris fortunæ vir fuisse censendus est: Sanè illa ætate floruisse Mediolani nobilem *Pirogallam* familiam, testantur lapides Sepulcrales in Cœnobio Fr. Servorum B. V. Sancti Dionysii prope muros Urbis, positi memoriæ perenni *Francisci Pirogalli* J. C. C. qui natus anno MCCCCLXXVII., octuaginta post annos decedens, hæredes illos instituit.

(i) Annal. ad an. MCCCCXC. num. 6.

(l) Ad an. MCCCCLXXX.

PETRUS PAULUS VERGÈRIUS.

Justinopolitani hujus Civis liber, *de ingenuis moribus, & liberalibus studiis* Mediolani anno MCCCCLXXIV jam impressus, alibi postmodum crebrò editus, ac quovis seculo, à Literatis Viris eximiè commendatus, iterum in Urbe nostra hoc anno lucem aspexit. Non opus est hìc tempus prodigere celebrandæ doctrinæ præclarissimi Auctoris, cùm id passim præstiterint alii plures egregii Scriptores; illud unum Elogium proferam, quod de hoc Opere exaratum reliquit Sabellicus, in suo Dialogo *de Latinæ Linguæ reparatione*: „ Vergerii libellus *de ingenuis* „ *moribus* passim legitur, majori penè elegantia, „ quàm in hominem ejus ætatis cadere debuisset; „ suavis quidem, nec interim ociosus, gravissimisque „ respersus sententiis, utpote qui Philosophiæ „ priùs operam dedit, quàm ad scribendum venisset. „ Fuit is Chrysoloræ Constantinopolitani auditor &c. Tria pretiosi hujus libelli manuscripta exemplaria in Ambrosianæ Bibliothecæ scriniis servantur, indicium non leve, quantum illius exscribendi, statim ac prodiit, doctorum hominum animos desiderium incenderit. Reliqua ejusdem Opera, inter ceteros, diligenter recensuit *Petrus Bayl* in *Dictionario Historico-Critico*. Unum egò addam ex manuscriptis Bibliothecæ Ambrosianæ, cujus ille mentionem non egit, *Comœdiam* nempe inscriptam *Paulus*. Initium dabo, prout jacet in nostro codice antiqui characteris:

PETRI PAULI VERGERII JUSTINOPOLITANI

P A U L U S

Comœdia ad Juvenum mores corrigendos.

P R O L O G U S.

Hanc dum Poëta mihi verecundus Fabulam
Tradidit recensendam: Juvenis, ait, hæc lusi;
Jam plenior dabit sensum maturum ætas.
Veritus, opinor, ne se homines forte graves
Levitatis arguant; quos contra sentio
Si quis ita sentiat, quæ sunt in rogo,

A *Quæ plus ferant in vita levitatis, ponderis*
Quæ, nosce, quantum sit inimica bonis
Studiis rerum copia.
Date commodum aures, atque animum intendite,
Quam commentus fiet Poëta Fabulam,
Dum non lugentium, sed negligentium,
Mores novæ ratione corrigit veteri.
Quantum momentum ad diluendas opes
In malis fiet Servus,
Quàm miserè parentes fallat venalis amor.
Postremò fatim esse sentit, frustra se
B *Laborare, quàm gratis ociosum agere; esse*
Servos infidos, sodales devios, parentes crudeles.

In eadem Ambrosiana Bibliotheca duo MSS. Exemplaria servantur *Historiæ Principum Carrariensium*, nec non *Vita Francisci Petrarchæ*, quæ Auctorem habent *Petrum Paulum Vergerium*, sed hæc comperta jam sunt omnibus, eruditione aliqua veterum Monumentorum conspersis. Eminentiss. Cardinalis Quirinus, in sua *Diatriba præliminari* sæpius laodata, Epistolam memorat Petri Pauli Vergerii, in qua elegantissimos *Francisci Barbari* Commentarios *De Re uxoria*, summa cum voloptate, atque admiratione præclari ingenii ex iisdem elucentis, à se per-
C lectos testatur. Hujus manuscsiptum exemplar, unà com alterá Poggii, legitur post *Barbari* libellum, variis annotationibus, sed difficillimi characteris in margine refertum, Bibliothecæ Ambrosianæ; attamen eâdem, qua ceteri codices, obscuritate laborat in exprimendo nomine illius *Physici*, ad quem ex Constantia III. Non Aprilis Vergerius Literas dirigebat, sic enim Inscriptio se habet: P. *Paulus Vergerius Sal. pl. d. doctissimo viro hic* (Nic) *Leon Physico*. Tenebras halce, quas densiores fecere Typographi, *Nicolaum Leonicenum Physicum* excudentes (quemadmodum Antuerpiensis editio *apud Martinum Cæsarem*, nullo anno signata refert, in Ambrosiana) egregiè dispulit Eminentiss. Quirinus (m), *Nicolaum Leonardum* clarissimum *Physicum*, Venetiis commo-
D rantem, ex coævis testimoniis substituena.

(m) Par. I. cap. IV. §. II. num. 6.

ANNO

ANNO MCCCCXCVI.

GREGORIUS BRITANNICUS.

PRimnm in Literariam hanc arenam evocare lubet *Gregorium Britannicum*, S. Dominici alumnnm, cujus Opusculnm Mediolani boc anno impressum fuit, hoc titulo: *Sermones funebres vulgares, & literales, item Sermones Nuptiales*. Brixiana in Urbe paternos habuit lares, ex ea editus familia, quæ illustres doctrinâ viros Literariæ Reipublicæ dedit, ut infra commemorabo. Scriptor iste penè evanuit ab ocnlis Auctorum *Bibliothecæ Ordinis Prædicatorum*; quamvis enim de illo mentionem egissent Lusitanus, Altamura, & Rovetta, ancipites tamen hæsere, an hic *Gregorius* idem foret, cum Fratre ejusdem Ordinis *Benedicto Britannico*; ac tandem, similitudinem cognominis, ætatis, & lucubrationum expendentes, hanc veluti decretoriam sententiam protulere, *manifestè videri, unicum Scriptorem* (Benedictum) *in duos fuisse multiplicatum*. Nibilominus (pace illorum dixerim), manifestum est, diversos extitisse; siquidem in Ambrosiana Bibliotheca obvii cuilibet sunt editi utriusque libri, proprio sub nomine. Et quidem *Gregorii Britannici* geminum exemplar occurrit (præter illud, quod superibs enunciavi); alterum ita inscriptum: *Sermones funebres vulgares, literaliterque pronunciandi, item sermones nuptiales pulcherrimi*, absque annotatione anni, loci, & Typographi, in calce; in fronte verò præfert Epistolam *Gregorii Britannici, sacri Ordinis Prædicatorum professoris, ad Reverendissimum in Christo Patrem, & Dominum, D. Paulum Zane Episcopum Brixianum*, datam *ex Æde Divi Floriani* XIV Cal. Aprilis MCCCCXCV., eique adnexa est Episcopi Zane responsio, conscripta tertio post die; alterum, cum iisdem epistolis atque titulo, sed auctum quinquaginta ferme sermonibus, & Venetiis impressum *per Georgium de Rusconibus Mediolanensem* Anno MDXVI. Contra *Benedicti Britannici* liber in eadem Bibliotheca hoc titulo inscribitur: *Luculentissimi sermones funerecii ac nuptiales noviter editi, & merito vocitati: Pelagus aureum*; Editio antem peracta est Brixiæ *per Ludovicum, Vincentium Benedictum, & Antonium fratres Britannicos*, anno MDVII.

Porrò si Sermones istos invicem conferas, quamvis eandem argumenti faciem præseferant, nec methodo, nec verbis sibi cohærere perspicies; ita ut alium prorsua, atque alium calamum iis digerendis adhibitum fuisse, negare vix possis. Accedit, ab Auctoribus harnm Lucubrationum, statim ac absolutæ paratæque sunt luci, diversis esse Viris inscriptas; *Gregorii* namque Sermones, ut vidimus, Episcopo Brixiano dicati, sequenti anno Mediolanensibus typis excusi fuere; *Benedictus* verò suos direxit ad Nepotem ex Fratre, *Damianum Britannicum*, simulque ad *Nicolaum Belammum* Amicum Soncinensem. Præstat nuncupatorias bas Epistolas Lectoribus exhibere, cùm rara jam sint antiqua hæc Exemplaria, & veritati è tenebris eruendæ nitidam facem accendant.

„ F. Benedictus Britannicus B (i. *Brixianus*)
„ F. Damiano Britannico B. (*Brixiano*)
S. P.

„ Diu, multumque mecum consideranti, Nepos suavissime, quum peragratâ jam quadriennio magna ex parte Italiâ, dum (ut par est) Antistitibus nostris obtemperans sum, in Patriam remigrarem, quidnam potissimùm deferrem, quod animum tuum oblectare posset; te enim neque aurum, neque argenrum à me expectare probè sciebam, quippe qui omnibus, quæ fortunæ dicuntur, bonis penitus abjectis, cultui tantùm Divino vacares: illud sanè libuit ad te deferendum, quo gratius nihil tibi, aut jucundius fore existimabam. Ego, dum hoc temporis spacio à vobis absum; supra treis & quinquaginta funebreis diversis in locis habui Orationeis, ad Amicorum, necessariorumque demulcenda in amissione Mortuorum ægra pectora. Quas planè Oratiunculas, & præcipuè quæ aliqua ex parte dignæ visæ sunt, ad te detulimus, tibique dicavimus, ut eas, quum ocium tibi fuerit, inspicias, inspiciendoque observes, an in iis aliquid insit, quod tibi imitandum fuerit. Hoc unum scies, si hac in re ingenium desiderandum fuit, studium, industriamque non defuisse. Confido, te ex bis laboribus nostris quod te plurimum delectet habiturum. Illud à te peto, ut quum eas percurreris, me certiorem facias, quid de his sentias; tuum enim omnibus in rebus plurimi facio judicium; es enim ex eo patre natus Joanne Britannico, nt de te bene semper existimandum sit, quum bona ex arbore boni fœtus haberi solaant. Duo autem restant, quæ mihi à te, alisque laborum nostrorum Lectoribus, quibus hæc placuerint, petenda sont: alterum, ut si quando hæc nostra imitari volueritis, actione vestra ornetis, semper id reminiscentes Demosthenis, præcipuum Oratoris munus esse, pronnnciationem, sine qua omnis jacet, veluti elumbis, præclarissima quæque Oratio: Alterum, ut me ab obtrectatorum maledicentia, morsibusque pientissimè tueamini, qui tenebricosum, hebes, & aridum prorsus à natura nacti ingenium, optimum quemque lancinant, licèt hos Zoilos, Democriti more, excelso semper animo flocci fecerim; appositè enim, & scitè ajebat, eodem loco sibi esse imperitorum voces, quo ventre redditos crepitus. Quid, inquit, mea refert, sursum isti, an deorsum sonent? Has itaque veluti testes amoris mei erga te summi, post gravia tua studia, postque tuas Musices harmonias, qua in re tanquam alter Arion & Orpheus factus es, velim evolvas, confidens te tui pertæsum laboris nequicqoam fore. Vale, boc tempore juvenum decus.

„ F. Benedictus Britannicus Brix. F. Nicolao
„ Belammo Soncinensi, S.

„ Frequenti, ac ferè quotidiano rogatu ab me flagitasti, lepide, & amantissime Nicolae, ederem in vulgum Funericios Sermones, quos quum unà alias ageremus, acceperam. En jam vel cum fœnore tibi nunc exhibeo; summa namque, & singularis mea in te pietas pati non potuit, quominus hac in re morem tibi gererem, quippe qui esses & mutuo amore, & assiduo de me præconio, & ingenuo quodam naturæ, morumque simulacro, inter reliquos amantissimus. Et quo cumulatiùs candidum tuum mulcere animum posses, adjeci eas Ciceronis moraliores Sententias, quas cognovi quotidiano in Sermone esse cuique & ornamento, & usui. Id modò unum animadvertas velim, me in sermonum structura, linguâ prope vulgari ex industria usum, patrium potiùs attendens eloquium, quàm Latinum. Quod ea sanè egi ratione, ut à quovis vel primis vix literarum rudimentis imbuto, facilè, ac commodè haberi possent. Nostras igitur has nugas, quum ociabere, quandoque invise diligentiùs, memori tuo semper gerens sub pectore, Benedictum Britannicum tibi, tuisque esse ubique gentium deditissimum. Vale.

Fas, quas *Gregorius* conscripsit, Literas, cum responsione Brixiani Præsulis, ad calcem hujus Operis

ris amandare fatius mihi visum est, ne nimia illarum prolixitate Historiæ seriem abrumpam, Lectoremque fatigem. Nunc colligenda sunt, quæ ad discutiendam eorum temporum caliginem ex hisce Epistolis eruuntur. *Benedictus*, & *Gregorius* è Brixiana *Britannicorum* familia prodiere, Fraterque illis fuit Doctissimus Vir *Johannes Britannicus*, Genitor *Fr. Damiani*: Memoratus *Johannes*, non modò interpretatus est luculentissimis Commentariis Seculo XV. impressis, veteres celeberrimos Poëtas, *Persium*, *Statium*, *Juvenalem*, sed etiam illustrare aggressus est *Ovidii Metamorphoseon* librum; id enim testatus est Episcopus *Paulus*, qui scribens ad *Gregorium Britannicum*, ista in ejus laudem, ac universæ Domus *Britannicæ* profert: „ Tu igitur, Frater Gregori, „ cura, ut quàm primùm Impressoribus hoc Immor„ tale Opus commendetur, ne injuriâ unius, multo„ rum utilitas impediatur, & testimonium ample„ xandæ virtutis, multitudine modicum, sed æterna „ commendatione dignum, diutiùs occultetur. Quan„ tum autem debeat huic domui Britannicæ ista mor„ talitas, quæ tum *Johannis* fratris tui interpreta„ tionibus, tam in Persium, Poëtam quamdifficilli„ mum, quàm in Statium Achilleidos satis illustrata „ est, egregiaque in dies expectat Commentaria in „ Juvenalem, Ovidiumque Metamorphoseos; tum „ reliquorum Fratrum ornamentis, qui se se student „ ceteris præstare venustissimis moribus, animanti„ bus meis sermonibus difficilè panderem. „ Hinc discimus, Commentaria Johannis Britannici in Juvenalem ante XII. Cal. Apriles anni MCCCCXCV. nondum edita fuisse, aliisque præstantissimis Fratribus (præter Johannem) gloriari potuisse *Gregorium*, inter quos numeratum *Benedictum*, quis inficietur? Hæc diligentiùs perscrutari opportunum censui, ut laudatus à doctissimo Præsule Brixiano Auctor iste, quem à catalogo Scriptorum expunxisse visi sunt Viri Clarissimi *Eccart*, & *Quetif*, insigni Prædicatorum Ordini restituatur. Fateor, me in hac Sparta adornanda occupatum fuisse ab egregiis laboribus Eminentissimi Quirini, qui in suo commendatissimo volumine *De Brixiana Literatura* (a) Epistolas hasce recudit, & errorem Auctorum Bibliothecæ Ordinis S. Dominici detexit, emendavitque. Attamen, cùm provincia à me suscepta typographicæ historiæ Mediolanensis illustrandæ, atque editio nostra Sermonum *Gregorii Britannici* eidem ignota, novemque annis præcedens illam, quæ ipsi præ manibus fuit, id poscere viderentur, ratus sum nihil detrahi existimationi, quæ summa apud me est, tanti Scriptoris, si intactas hoc loco relinquerem animadversiones meas, quas, libros Ambrosianæ Bibliothecæ consulens, jam exaraveram, antequam eruditissimas ejusdem paginas perlustrarem. Hoc unum subjungam, in codice nostro auctiori Sermonum *Gregorii Britannici*, duas postremo loco editas legi funebres Orationes, quas habuit Cremonæ *Nicolaus Lucarus* Rhetor, alteram in morte *Beatricis Estensis*, uxoris Ludovici Mariæ Sfortiæ Ducis Mediolani; alteram, in obitu *Baptistæ Pisis*, Astronomi peritissimi, addito in ejus laudem Epigrammate *Johannis Cropelli* Soncinatis, quod sic incipit:

Qui lacrymis oculos, gemituque insana fatigas
Pectora, Baptistæ sævaque fata gemis;
Heu, luctus pia causa tui est: quippe ille salutis,
Astrorumque jacet, Justitiaque Pater &c.

Cropellus iste literarium ludum pro pueris Mediolani aperuerat; ad eum autem querelas suas metro adstrictas misit Platinus Platus (b), eo quòd rescivisset, libellum quendam à se editum, fuisse ab ejus discipulis in frusta discerptum, atque ita claudit Epigramma:

(a) Par. II. pag. 221. & seqq.
(b) Epigrammata, & Elegiæ pag. 9.

Peccarunt pueri, sed te sua crimina tangunt,
Qui pateris libri probra, vidésque mei.
Scribe quid in nostro damnaveris ipse libello,
Et mihi (si quod habes) mitte opus ipse tuum.

De illo agit Cl. Arisius in sua *Cremona literata* (c), nonnullas ejusdem lucobrationes recensens, quæ tamen nunquam prælum subiere.

BAPTISTA FULGOSIUS.

Quæ de nobilissimi hujus Viri rebus gestis in utraque fortuna, prospera & adversa, Genuensi principe Dignitate spoliato Patre, ipsoque etiam ad exilium coacto dicenda forent, adeò nota sunt ex Historiis, ut operam ludere viderer, si in iisdem Lectori obtrudendis inane tempus absumerem. De literariis igitur tantùm studiis agam, quæ unicè is adamavit, prætulitque castris, atque aulis, & quorum primitiæ hoc anno Mediolanensibus typis impressæ prodiere. Liber ille inscriptus fuit græco vocabulo *Anteros*, sed italicâ linguâ contextus Dialogum continet contra obscœnum amorem, in cujus prima parte inducitur *Platinus Platus*, nobilis Poëta & Orator Mediolanensis, disputans cum Auctore; in altera verò adjungitur ad mutuam concertationem *Carolus à Sabaudia*, utrique acceptissimus, & familiaris. Præmittitur incisa tabula, quæ universam operis ideam oculis subjicit; cùm enim mens Auctoris foret de impuri amoris damnis, ac remediis disserere, sculptus in medio Puer visitur, obducta tenniis fronte, fractoque arcu ac telis in terra jacentibus; Eundem circumstant luridæ fœminarum imagines, suo quæque nomine designatæ, *Inopia* nempe, *Zelotypia*, *Derisio*, *Luctus*, *Mors immatura Corporis*, & *Animæ æterna*. Desuper pendentes ex arbore procera lemnisci inscripta gerunt remedia, quibus obtundi possint noxiæ Amoris illecebræ, scilicet *Matrimonium*, *Oratio*, *Negotia*, *Abstinentia*; In angulo verò tabulæ Auctor occurrit, equestri habitu indutus, ac sedens, qui intentis ad memorata spectra oculis, deformem eorundem faciem in libro depingit. Ingeniosa sanè est, ac proficua hæc lucubratio, utpote optimis Philosophorum, Poëtarum, ac Sanctorum Patrum sententiis referta; sed plurimum ejusdem pulchritudini detrahit ruditas corrupti sermonis, qua ætas illa inficiebatur, quæque ad tineas eam ablegavit. Ceterùm, quo Eloquentiæ castigatioris candore latinè scriberet, Baptista Fulgosius, satis superque docet admodum nitida, atque elegans *Apostrophe ad librum* calci adjecta, & digna inter alias ævi illius Epistolas, post hanc Historiam, reponi.

Dicavit *Fulgosius* Opus hoc suum *splendido Equiti Johanni Francisco Pusterlæ*, cujus amicis precibus ad illud elaborandum se adductum testatur; eam verò sibi gloriam tribuit, tentatam nempe à se fuisse viam, quam nemo ex antiquis Philosophis, ac Poëtis percurrerat; quamvis enim plura *de Amore* scripsissent, minimè tamen, ad explorandam diluendamque blandi hujus, sed noxii veneni perniciem, diligentiam & salutaris consilii medicinam contulerant. Præstat referre, quæ de memorato libro, ac Mecœnate scripsit Platinus Platus in Epistola (d) ad eundem missa; ait igitur: „ Vix exprimi literis, il„ lustris Baptista, potest, quanta me voluptate sua„ vissimus quidam libellus tuus, ad me tuo nomine „ perlatus affecerit, Etruscâ linguâ disertissimè com„ positus, ubique tersus, & castigatus:

Nam neque serpit humi, neque turget magna professus,

„ ut ait Horatius; in quo me tecum ornatè subtili„ terque, & de Amore disputantem inducis. Et ia
„ in-

(c) Tom. I. pag. 368.
(d) Epist. num. 137.

„ inscriptus est Johanni Francisco Posterulæ, Equiti „ ornatissimo, & de rebus ipsis jure dijudicaturo; „ valet enim Johannes Franciscus summa & ingenii „ bonitate, & morum elegantia, & in hujusmodi „ palæstra jamdiu versatus est, & adhuc versatur „ egregiè. Me quoque, non injuriâ contradicentem „ adhibuisti, facilèque patior, in hoc domtaxat ge„ nere quæstionum, mihi tecum (sic enim tu volui„ sti) non convenire; cùm in omni reliqua vita no„ stra, cùm similitudine morum, tum conjunctione „ voluntatum, inter nos ita conveniat, ut unâ eâ„ demque animâ duo corpora nostra constare videan„ tur. „ Prosequitur deinde Aoctoris laudes exponere, inquiens: „ Non possum non admirari magni„ tudinem animi tui, consiliique in adolescentia ma„ turitatem, qui dissimulata, & in tempus dimissa „ virtute bellica, quam habes hæreditariam, atque „ domesticam, & à Majoribus, præsertim à Petro „ patre tuo Duce fortissimo relictam, domi te, su„ periori tempore, continueris in ocio solùm litera„ rio; ne tua, si qua fortè fuisset, armorum exerci„ tatio, cuipiam suspecta foret &c. „ Denique, sequens Epigramma in fronte libri imprimendum curavit:

Platinus in ANTEROTA Illustris Baptistæ C. Fulgosi ad Lectorem.

Quicquid Acidalium contra reperitur Amorem
Omnibus in Libris, annotat iste Liber;
Nectaris Hyblæi similem quem dicere possis,
Quod labor ex omni flore creavit apum.
Fulgosus Baptista facit, quod Plinius inquit,
Thesauros Lector dat studiose tibi.
Auctorum citat omne genus, quicumque leguntur,
Et sua diversá Palladi dicta probat.
Nec minuit famam vernacula lingua diserti
Principis: & famam Scriptio talis habet.
Nec poterit Censor vel iniquus carpere Librum
Hunc: Fulgomastyx ille quis esse velit?
Si dedit Antherota *primævus, ut ipse recordor,*
Quale putas illud, quod modò cudit Opus?
Admiranda Viri claros industria, qui res
Scripserit, & scribit; gesserit, atque gerit.
O me felicem, quem tantus nominat Auctor
Sæpius in Libro, nec sinè laude, suo!
Plenum fulgoris Fulgosum Gallia nostrum
Nunc habet. O quantum Gallia lumen habet!

In hoc Epigrammate innuit Platinus Opus aliud, cui condendo tunc insudabat Fulgosus; quodnam autem id esset, colligi potest ex Epistola quinta ejusdem ad *Baptistam Fulgosum*, in cujus calce hæc scribit: *Vale Scriptor Elegantissime Dictorum, atque Factorum memorabilium, quæ semper es ipse mirabiliter æmulatus*. Hinc verò etiam discimus, plures absumptos annos fuisse à Fulgosio in digerenda hac lucubratione; data enim est hæc Epistola anno MCCCCXCIV., biennio scilicet antequam liber, inscriptus *Anteros*, ederetur. Sanè, crevisse per ocium longæ quietis volumen istud *De Factis, & Dictis memorabilibus*, testatur ipse Folgosus in Præfatione, inquiens: „ Dum in hunc Literarium ceu portum me recepi, „ ut per hanc rationem adversæ tempestatis mala „ minuerem, is mihi semper mos fuit, ut ex quo„ tidiana lectione mea ea annotarem, quibus vel ad „ imitandum, vel ad evitandum in vita, fructus spes „ aliqua proponi videretur, quæ cùm in unum con„ tulissem, additis aliorum temporum collectaneis „ (legendo enim animi gratiâ eundem morem serva„ veram), & mihi latinè scribendi stylus ac ratio, „ aulæ & non studiis assueto, deesset, per *Raymun„ dum Sonematem*, præceptorem meum, latina facere „ decreveram &c „ Postrema hæc verba opinionem eam evertunt, qua nonnulli asseruere, Scriptorem alium à *Fulgoso* fuisse delectum, ut liber iste, Italicâ linguâ conscriptus, in Latinam transferretur, atque etiam castigationem subiret, adeòque Joh. Jacobo Ghilino esse commissum; Nihil enim de hac re innuit Fulgosus, quin imò sermonem suum prosequens ait, se, cùm spe concepta frustratus esset, ob aliò delatum Raymundum (fortasse tunc primariam, in patria Soncino, Archipresbyteri dignitatem obtinuerat, quemadmodum tradit (e) Arisius), statim ad *Petrum* filium oculos convertisse, tradito eidem volumine, meliori quo potuerat ordine concinnato, ut proficua nobilium exemplorum lectione mores suos ad virtutem formaret, atque ad dignam rerum præclarè gestarum à majoribus suis æmulationem succenderetur. Latinè illud postmodum reddidit, ediditque Mediolanensibus typis anno MDIX. *Camillus Ghilinus*, Civis nobilissimus noster, qui utpote vix emergens è pubertate, cùm arduam hanc provinciam aggrederetur, insimulatus plagii fuit, acsi acti à Patre laboris gloriam sibi adscripsisset. Verùm, ut optimè animadvertit Bailettus (f), mendacem hunc rumorem obtundit sincera rei prout accidit narratio, quam idem Camillus inseruit Epistolæ nuncupatoriæ ad *Jafredum Carolum Regium Præsidem*, his verbis: „ Im„ pulit parens meus *Johannes Jacobus*, ut onus su„ sciperem, qui Baptistam viventem singulari obser„ vantia prosecutus, oblato ut inspiceret à propin„ quis ejus volumine, cùm intellexisset, ei magnopere „ curæ fuisse, ut latinum hoc opus fieret, arbitra„ tus est, neque se erga magnum amicum officio sa„ tisfacturum, & irrequietos Baptistæ manes futu„ ros, nisi ipse quoquo modo posset, posteaquam „ melior alius rem non aggrediebatur, ut latinum „ fieret, pro virili sua eniteretur. Coëgit igitur, ut „ inter themata, quæ ad alendam dicendi faculta„ tem, pueris proponuntur, ego quotidie hujus ope„ ris particulam in latinum verterem &c

Memini, à me relatum fuisse ad annum MCCCCLXXXIV., cùm de *Platino Plato* agerem, alterum Opus Baptistæ Fulgosi, *Rhythmos* nempe elegantissimos, quos cum *Proœmio* emendandos è Gallia miserat ad eundem. Illud recensere iterum hoc loco opportunum censeo, ut addi possit Elencho librorum, quos in exilio positus Princeps iste conscripsit, vario studiorum genere acerbitatem fortunæ temperaturus. Augustinus Oldoinus in *Athenæo Ligustico*, non tam memoratam *Rhythmorum* scriptionem ignoravit, sed librum etiam præsenti anno Mediolani impressum, atque inscriptum *Anteros*, prorsus omisit. Obiisse Baptistam Fulgosum, ante annum MDIX., ex proximè adductis Camilli Ghilini verbis manifestè dignoscimus.

P E T R U S   L E O .

Non incelebre nomen adeptus est Mediolani *Petrus Leo*, cujus Opera hoc anno apud nos impressa prodiere, inscripto hoc titulo, *Leonea*. Complectitur volumen illud Orationes ejusdem, Epistolas, & latina Epigrammata, quibus etiam nonnulla Italica permiscentur. Principem locum tenet Oratio *ad Serenissimum Carolum* (VIII) *Gallorum Regem* pro amico Pacis fœdere cum Ecclesia statuendo, sed cujus nomine illam habuerit, ignoratur. Turbatæ bellis res Italiæ, quæque acta sunt inter Carolum, & Alexandrum VI. Summum Pontificem anno MCCCCXCV. legi possunt apud Raynaldum, aliosque illius

(e) Crem. Lit. fol. 75. Tom. II.

(f) Jugem. de Scavant. Tom. V.

Ævi Scriptores. Subsequuntur in memorato Codice *Nuptiales Orationes*, quibus illustrari admodum valent quamplures antiquæ Nobiles Mediolanenses Familiæ, cùm in iis Cognationes, Affinitates, & præclara majorum exempla referantur: nomina tantum indicabo, eaque sunt, *Jacobinæ, magnifici Ambrosini Longuignanæ filiæ* cum *Ludovico Cabiato*; *Bonæ Castronovatæ* cum *Michaële Marliano*; *Lucretiæ Vicecomitis* cum *Magnifico Alexandro Bripia*; *Veronicæ Belinzonæ* cum *Nobilissimo Corradino Marliano*. Adnexum est huic libro aliud Petri Leonis Epitalamion, in Nuptiis *Illustrissimi Caroli* (III.) *Principis, Sabaudiæ Ducis, & Beatricis Portugallensis*, quod provecta jam ætate gravis recitavit, coram Serenissimis Sponsis, ac typis excusum in Urbe nostra, vulgatum fuit anno MDXXI.: Nec omitti debet, in ejusdem calce impressam legi Elegiam cum latina præfatiuncula, quam in conspectu Principum Conjugum pronunciavit, easdem nuptias celebratura, *Veronica Lucia de Leonibus, quatuor annos nata*: In hujus Infantulæ laudem carmen edidit *Bartholomæus Philippinæus Varallensis*, quod hîc referre non piget:

Prisca fuit Templum gens admirata Dianæ,
Et nimiùm Cyri celsa theatra Ducis.
Atque Pharon turrim, totiens & Apollinis aram,
Et Laberynthæas, concava tecta, vias.
Sed miranda magis veniunt spectacula nostro
Tempore, quæ nulla sunt reticenda die.
Vix bene materno depulsa à lacte Puella,
Ante Duces, partes jam Ciceronis agit.
Est divina magis, quàm res humana ferenda:
Prodigium Lector non erit ergo tibi.

Ut verò ad Petrum ipsum Leonem sermo convertatur, fuit is natione Vercellensis, sed in *Caballiaca* natus; id enim testitur idem Leo in proximè relato Epitalamio. Siquidem aggressus enumerare Chorographica descriptione Loca omnia, & Provincias, quæ tunc Sabaudiæ Principum imperio parebant, dum Vercellensem Urbem, ejusque Agrum describit, hæc subdit: „ Ingratissimus nunc sim, „ prorsusque inhumanus, nisi & te *Caballiaca*, cui „ *Caballinus*, ut opinor, *Collis*, meorum prædio„ rum quota nunc pars, & tibi vicinus, nomen de„ dit, succedens, pro virili parte commendavero, „ de teque meminero: Tu enim me genuisti, in lu„ cem eduxisti, lac propinasti, melleoque sinu tuo „ ad Adolescentiæ limina fovisti, eaque Literarum „ rudimenta cum moribus puero dedisti, ut quoquo „ fortuna, vel subitus casus aliquis, seu propria „ me voluntas adegisset, tibi non per omnia inglo„ rius viderer futurus. Quantum autem ab te de„ cedens, literis subinde profecerim, quid inde mihi „ nominis compararim, eorum, qui me sunt experti, „ sit judicium. „ Prosequitur subinde ibidem referre Viros alios doctrinâ præstantes, suæ præsertim familiæ, quorum is Locus ferax fuit, inquiens: „ Sed „ neque soli te mihi alumnam extitisse gloriari licet, „ quum, ut veteres multos, quos progenuisti, Viros „ silentio involvam, utpote *Johannem Pasqualem* „ mihi sanguine conjunctum, *Johannemque Solinum*, „ ambos Jurisconsultos, sua ætate consultissimos, hic „ Taurini ferè semper agentes; duos & eosdem mihi „ cognomines procrearis, aluerisque, unum quidem „ Theologum summum, & divini Verbi satorem „ optimum, Fratrem *Augustinum* cognomento *Leo*„*nem*; alterum item, cui & nomen *Leoni* est *Pe*„*tro*, Cæsarei juris & Pontificii sic me hercle peri„ tum, ut de ipso, quod de Bartolo juris civilis lu„ mine, quidam sapiens dixit, *quod* scilicet *Petrus* „ *in Legalibus ignorat Leo disciplinis, id scito nemo,* „ jure dici queat. Ambo verò Vercellis nunc agunt, „ ille in Divi Pauli Cœnobio, sub Ordinis Prædica„ torum titulo, diligentissimus suæ Religionis in „ omnibus assecla, ad unguemque observator; Hic „ Reverendissimi ibidem Episcopi, (id quod non „ exiguum doctrinæ hominis & morum est indicium) „ vices gerit, juraque petentibus mira æquitate sub„ ministrat. „ Nomen quoque Parentum suorum, & primævam stirpis suæ originem alteri ex Epigrammatis suis inseruit, hisce Carminibus:

Castro, *quippe*, novo *Natale habuere priores*,
Hinc mihi cara dedit Cabaliaca *solum*.
Olim Iacobus *erant nobis*, Agnesque *parentes*,
Nunc Agnes servat moter honesta thorum.

Seriem quoque studiorum suorum ipsemet refert in Epistola ad *Magnificum Virum Franciscum Agaciam Vercellensem, artis Medicinæ præstantissimum, & Philosophum optimum*, his verbis: „ Apud Mi„ chaëlem fratrem tuum, olim Virum gravissimum, „ sub præceptore sanè docto *Nicolao Cremonensi* (dum „ vita manebat) Literis & moribus operam dedi, „ & imbibi, quibus ad aliquem honoris gradum, „ amicorum operâ possem evadere. Quod revera „ domui tuæ non parum debebo, à quo principium „ habui, sine quo finis esse non potest. Deinde Me„ diolanum, Urbem inclytissimam, me contuli, ubi „ Humanitatis studia semper floruerunt; necnon do„ ctissimorum utriusque linguæ virorum maxima est „ copia; ex quibus quantùm profecerim, res ipsa „ satis indicat: Nam Mediolani pluribus annis & pu„ blicè, & privatim docui. „ Data est hæc Epistola anno MCCCCXCV., quo jam obierat *Nicolaus Cremonensis*; in altera verò scripta ad *Nicolaum* ipsum præceptorem suum, quem appellat *Nicolinum Advocatum*, tempus enunciat, quo studiis Mediolani vacabat, nempe cùm *populosa Insubrium Urbs contagio laboraret*, idest anno MCCCCLXXXV. hæc narrans: „ Nunc, quum *Franciscum Puteolanum* „ disertissimum, necnon *Georgium Merulam* Alexan„ drinum, utriusque linguæ doctissimum audiam, „ ut fructum, quem ex tam claris viris excerpsi, ali„ qua ex parte cognosceres, nonnulla ad te scribere „ constitui, sed quid scribam, non certè scio.

Subiit postmodum animum Petri Leonis cupido melioris fortunæ, adeòque memoratum *Franciscum Agaciam*, cujus summa erat apud Illustrissimam Sabaudiæ Principem auctoritas, enixè rogavit, ut erudiendo bonis moribus, & liberalibus disciplinis Infanti Duci Præceptor assignaretur. Quin etiam, ut securius voti sui compos fieret, ad matrem ipsam, *Blancam Sabaudiæ Ducem*, Italicum hunc Rhythmum, veluti specimen ingenii sui dedit:

Del maggior Fium, che Italia bagna, e fende,
Presso alle labra de' suoi chiari fonti,
Sede un famoso Pian, cinto da Monti,
Che di Ville, e Città copioso splende.
Quivi una Donna al Reggimento attende,
De Monferrato nata, e de' Vescbonti,
De qual si e gesti son notandi, e pronti,
Che la sua gloria, terra, e ciel transcende.
Picol' Opera mia, quando al conspecto
De tanta Majestà giunta serai,
Mostra pria del mio cor l'ardente affecto;
Poi dì, che 'l calda de suoi sancti rai
M'han messo di lei cose in el concecto,
Che torran spene a Morte, haverla mai.

In-

Incassum tamen preces abiere; immaturum enim funus Serenissimi illius Infantis, fractis subsequente anno cervicibus, ob fortuitum corporis lapsum, extincti, spem quoque Petri Leonis irritam fecit.

Anceps diu fuit, num sese Matrimonii vinculis illigaret; sed aut consiliis obsequens doctorum hominum, ut ipse scribit in Epistula ad *Johannem Jacobum Velatum*, aut pudorem non ferens acceptæ repulsæ à divite Anu, cujus opibus inhiabat, quemadmodum eidem sæpius exprobravit *Lancinus Curtius* (g), sacerdotio se addixit. Fuit hic Curtius Leoni adeò infensus, ut post varios in eundem editos satyricos versus, in postremo Epigrammate, allegoricè imprecatus eidem fuerit (h), (pro improbo illorum temporum more) Crucem latronum. Neque hunc solum Petrus Leo nactus est adversarium; etiam cum *Alexandro Minutiano* graves miscuit turbas; innuit eas idem Curtius (i), atque irridens Leonem, inter alia, hæc scribit:

Ut vidi, mordax visus nimis Apulus, atque
Dixi, Asini in tergo est Apula musca trucis.

Minutianus namque ex Apulia ortum duxerat; sed non segnis fuit Leo ad rependendam injuriam, integrum condens Epigramma in Apulam muscam, contumeliis scatens, atque his carminibus clausum:

Apula musca dapes, vinum, convivia tactu,
Atque thoros fœdans, Apula musca volet.
Non impunè tamen, prope sunt, prope frigora brumæ,
Horrida frigoribus mortua musca cadet.

Diuturnior fuit contentio, quam habuit cum *Juliano* quodam *Montano* Ludimagistro: Commiserationе digna sunt, quæ leguntur, exarata à Petro Leone contra illum, à quo ipse, pari canina rabie lacerabatur; nulli enim parcit maledicto, & venusta ceteroquin Poësis italica simul, ac latina, servire fœdissimè cogitur iræ impotenti. Alterum literarium Leonis hostem offendi in Epistolis *Jacobi Antiquarii*, *Michaelem* nempe *Fernum*, Civem Mediolanensem eloquentiâ præstantem; hunc tamen *Antiquarius* monet, ut à jurgiis temperet, nec in immerentem invehatur, hæc scribens: „ Nullem abs te in *Petrum* „ dentes converti, dum rugientem, rudentem, mugientem nuncupas; non enim est Bos, neque Asinus, sed ex *Leonum* non pudenda familia Vercellis ortus, & diutius gratiam Acticam Mediolani „ docuit, quæ ei prima fuit via ad nobilissimum Regem, à quo præmium tulit. Hominem innoxium „ in judicio persecutus, ad extremum cum victus sis, „ convicio lacessis. Mi Ferne, nemo Bonus istos „ mores unquam amavit. „ Quænam fuerit controversia, in qua Fernus succubuit, divinare non valeo; Præmium certè, quo donatus est Petrus Leo à Galliarum Rege Ludovico XII., facilè licet indicare, decorum scilicet ac pingue Sacerdotium in illustri Collegio Templi Scalensis; sed præstat ipsum audire, in Epitalamio Taurinensium Ducum, quod memoravimus, ita loquentem ad Principem Sponsum: „ Mediolanum remigrandum est jam jam mihi, „ qua in Civitate domicilium, & jubentibus sic Superis, & Ludovici Francorum quondam Regis invictissimi munere, non indecorum est mihi; ille „ enim, quum opusculo quodam laudassem meo, „ quemadmodum erat liberalissimus, ut grati ejus „ in me animi indicium aliquod ostenderet, me dignum duxit, quem, inter Canonicos illic Scalenses, summæ nobilitatis, dignitatis, & probitatis „ Viros, unum constitueret. „ Ad extremam usque senectam pervênit; scribens namque ad *Magnificum Jacobum*, *Masini Comitem*, qui eum invitaverat, sese à suscipiendo itinere excusat, hæc subdens: „ Equidem, nisi senectus mihi obsisteret (sum enim „ octogenarius), corpusque præterea invalidum, „ ipse ad te pergerem, ut jubes.

Extant in calce impressi hujus voluminis egregiæ Auctoris laudes, carminibus expressæ à Presbytero *Stephano Isacho*, *Hieronymo Decio* Mediolanense, *Johanne Nicolao de Iniciatis* Alexandrino, præfixa iisdem Epistola *Balthassaris Novelini de Saluzolia* Vercellensis, quem Petrus Leo, describens in Epitalamio Oppidum illud, ait, *Grammaticen, artemque Oratoriam Mediolani jam multos annos, non sine honestissimo nomine, & fama docuisse*.

(g) Lib. VIII. Epigram. fol. 128., & lib. IX. fol. 130.
(h) Lib. X. fol. 157.
(i) Lib. VII. fol. 112.

ANNO

ANNO MCCCCXCVII.

CUm plura in superioribus paginis jam enunciaverim Oratoriæ, ac Poëticæ facultatis volumina, quæ à præclaris in Urbe nostra degentibus Viris hoc anno in lucem producta, Mediolanensem Typographiam exornavere, vacuum ferme literaria segete relictum mihi campum intueor, è quo vix aliquas valeo spicas decerpere; non fine fructu tamen eruditionis erit, ut arbitror, illas colligere. *Franchinus Gafurus*, cujus in Musicis rebus peritiam, amoremque erga literas superiùs laudavimus, præsenti anno, in hac Metropoli prælo subdidit Opera quædam Laudensis Conterranei sui *Maphei Vegii*, eloquentissimi Viri. Insignis hujus Poëtæ, atque Oratoris vitam, à Conrado Janningo Societatis Jesu contextam, editamque inter Acta Sanctorum Bollandi, recusam dedi sub anno MCCCCXCI., ibique retuli eruditam ab ipso Janningo excitatam dubitationem, an verè hic *Vegius*, sub Martino V. Summo Pontifice, *Datarii*, ut vocant, præclarum munus exercuisset. Pervulgata est in historiis, Seculo subsequente impressis, hæc fama, eamque, citra sedulom examen, amplexi sunt celebres Scriptores, Raphaël Volaterranus, Wadingus, aliique; Quin imò, in libello Romæ vulgato anno MDLXXX. *De translatione Corporis S. Monicæ Ostiâ Romam*, post Sermonem *ad Fratres Augustinianos, ex verbis Martini Papæ V.*, subditur, à Mapheo Vegio, *Martini Papæ V. Datario*, elaboratum fuisse marmoreum Sepulcrum, ad excipiendas S. Monicæ Reliquias, *tunc, cùm illæ Romam transferrentur*, idest anno MCCCCXXX., idque fortasse persuasit Auctori libelli fides, habita memorato *Volaterrano*, qui de Mapheo Vegio loquens, hæc ait: „ Scripsit encomium in Monicam Augustini matrem, quam magnopere „ colebat, *suaque impensâ ex Ostiensi Oppido in Urbem transferendam curavit*, in Sacellum, quod „ nunc cernitur, ab eo constructum. „ Janningus validis argumentis evertere connisus est traditum hunc per manus errorem, ostendens, tum ab ætate XXVI. annorum, quam Vegius agebat, cùm Martinus V. vitam explevit, quæque minimè idonea existimanda erat, (ut par est credere) à Sapientissimo illo Pontifice, ad Officium, gravissimis amplissimisque Viris conferri solitum, eidem committendum; tum à silentio ipsiusmet Vegii, qui accepta ab Eugenio IV., & Nicolao V. beneficia commemorans summa cum grati animi significatione, nullum de Martini V. erga ipsum largitate verbum facit; tum denique à Scriptoribus Vitæ Maphei, qui eundem Romam profectum, ab Eugenio IV. in *Scribarum Magistrum* adscitum, dein *Datarii* dignitate exornatum testantur, manifestè colligi, inane prorsus esse prematurum hoc Vegio collatum decus, cujus splendorem procul dubio admodum obnubilasset subsequens inter *Scribas* cooptatio. Ut Janningi sententiam roborarem, mihi licuit proferre ineditam hactenus Epistolam *Vegii*, datam è Ticinensi Urbe, anno MCCCCXXXI ad *Bartholomæum Vicecomitem* Novariensem Episcopum, è qua eruitur, mortuo etiam Martino V., nondum conceptum ab ipso fuisse votum Romam adeundi, cùm adhuc Papiæ Jurisprudentiæ studiis vacaret. Alteram postmodum nactus sum, præfixam libro *de Significatione Verborum*, quam Mapheus Vegius pertinaci diligentia inchoavit absolvitque in eadem Ticini Urbe, biennio post mortem Martini Summi Pontificis. Copiam ejusdem, latentis inter manuscriptos codices Bibliothecæ Teatinorum S. Antonii Mediolani, mihi humanissime fecit P. D. Cajetanus de la Cruce, multis nominibus à me colendus; nec inopportunum censui, illam hoc loco describere, cùm ad radicem falsæ hujus opinionis, quæ apud doctos etiam Viros invaluit, falcem mittere videarur.

Dicare Opus suum statuerat Vegius Mediolanensi Archiepiscopo, Bartholomæo Capræ, qui in Basilejensi Concilio, ubi etiam extremum diem obiit, Legationis pro Philippo Maria Vicecomite, Duce Mediolani, munere fungebatur, adeòque ad illum has Literas dedit.

„ Mapheus Vegius Bartholomæo de la Capra
„ Præsuli Mediolanensium Sal.

„ Si fortè admiraris, Præsul sanctissime, quòd „ ego, qui in studiis Poëtarum versatus sum, nunc „ ad Legum traditionem me convertam: cujus utriusque studii non magis quàm lucis, & tenebrarum „ cognatio est, desines certè admirari: si intellcaeris conditionem temporum meorum: si animadverteris utilitatem negotii, quod in præsentiarum aggredior. Etenim fatebor, fuisse mihi semper præcipuum in lectitandis Poëtis studium, amoremque „ vehementissimum; sed jussu parentum meorum, „ quibus refragari neque fas, neque pium erat, avocatus fui à suavissimis primæ ætatis meæ institutis, „ ad novam Jureconsultorum facultatem, & sapientiam. Cui quum operam dederim, licèt contra „ propositi mei rationem: operæ pretium tamen „ duxi perscribere, si quid ingenuum & elegans ex „ ipsa, ut ita dicam, Legum venatione nactus sim. „ Porro faciliùs ab aspectu Euridices contineri Orpheus, quàm ego multoties à carminis officio „ potuissem: sed tam vehemens & scita Jureconsultorum & dicendi, & docendi ratio, tam integrum „ & penè divinum est judicium; ut in hoc suo scribendi genere neminem eorum extitisse, qui eloquentiâ gloriam adepti sunt parem ipsis, ne dicam „ superiorem fuisse. Ita factum est, ut qui antea „ auditu etiam Leges abhorrerem, cœperim miro „ admodum amore inflammari, degustatâ sapientissimorum Legislatorum eruditione & elegantia. „ Inter poëtandum igitur transferebam me sæpè numero ad lectionem Digestorum, quod & nunc facio curiosissimè: non quo tamen verbosis Tractatibus & Commentariis animum intenderim, quibus totum passim Jus civile obscuratum, confusumque est: sed quia pellectus summa vi dicendi, „ summo verborum ornatu & splendore, sententiarumque majestate, plurimarum etiam, maximarumque rerum traditione, persuasi mihi nihil tersius, nihil præclarius, & sempiterna laude dignius „ inveniri posse. Verùm enim verò, ut propius rem „ adstringam, cujus gratiâ huc accessi: fuit mihi, inter cetera, perbelle omnia à Jureconsultis scripta, „ summo studio & voluptate penè incredibili lectitare, & admirari significationes verborum, quæ „ tanta cum ratione, & ubertate sparsim in Digestis „ expositæ legi possunt, ut nescio quis Nonius, quis „ Festus, aut Varro vel eruditior, vel elegantior „ evasisse videatur. Planè rem utilissimam, & admodum necessariam omnibus futuram esse credidi „ colligere in unum singula, & conficere libellum „ excerptum *de Verborum significatione*; in quo licèt plus laboris, quàm gloriæ comparaturus essem, quia nihil meum, præter elaborationem, & „ diligentiam; non indignum tamen putavi, si tantisper relegatis Musis, aliorum etiam utilitati prospicerem. Sanè non possum non dolere, & vehementer non excitari, pulcherrimam illam, & admirabilem tot librorum suppellectilem, quot à sanctissimis Legum conditoribus scripti erant, deperiisse manu *Tribuniani* Viri excelsi, & Exquatoris

„ ris Sacri Palatii, ut non aliis, ac suis utar verbis. Credidisti *Tribuniane*? ut ex omnibus conlegis tuis unum te adpellem: credidisti ne & tibi, & posteritati consulere? dum obruisti tot inlustrium Scriptorum congestos labores, tot opera cælitus demissa, tantam denique, quam, quanti nunc emeremus, elegantiam? Existimabas, ut opinor, plurimum conducere utilitati studentium, si quod antea multitudine tractatuum tardiùs efficerent, coangustatis postea libris citiùs adsequi possent; sed non animadvertebas, quòd dum lucem tenebris adtulisse putas, luci tenebras induxisti. Persuadebas enim tibi, hoc facto tuo reddere Jus totum planum, dilucidum, & ab omni contrarietate absolutum prorsus; exigere insuper, & in omnem ætatem delere vilissimos commentariorum anfractus, & ambages; sed longè secus, ac persuadebas tibi, cessit. Quis namque nesciat infinitas, & nonnunquam ineptas, vanasque interpretationes, adversasque sententias? quibus nulla ferè lex exempta est. Quis præterea non intelligat? quot Causidicorum capita, tot penè volumina, & commentarios, quibus vehendis non subficeret quicquid jumentorum est. At verò te, Bartholomæe sapientissime, elegisse volui, cujus nomini hoc quodcumque libelli est, inscriberem, cujus pariter judicio factum ipsum Tribuniani relinquerem; scio enim, te plurimum callere priscos vel Poëtas, vel Oratores, amatoremque esse maximum veteris elegantiæ, in qua ne ceteras virtutes tuas commemorem, profecisti adeò, ut jam in proverbio sit, te non modò literarum decus & ornamentum, sed & literatorum hominum fautorem, adjutoremque esse. Sunt quidem innumerabiles & præclaræ benefactorum tuorum laudes, sed literarum gratia tantum splendoris adjecit rebus à te, vel maximis, bene, prudenterque actis, ut non facile sit judicare, literarum ne, an rerum gestarum laude sis superior. Possem autem recensere, quantum pro tua Pontificia potestate apud Insubres clarueris; quantumque in urbe Genua, dum præsidatum gereres, excellueris, cujus res aliquando desolatas, penèque exsangues, & destitutas adjuvisti insigniter; non adjuvisti, sed auxilii, sed conservasti. Possem dehinc maximas, apud Pontifices, atque Cæsares, tuas res gestas memoriæ commendare; quisque præcipuè illic nunc in Basileensi Concilio geris sapienter, & consultissimè; ut, etsi hactenus magna gesseris; certum sit tamen, & ad majora te natum esse, quem singulare religionis præsidium, & Fidei nostræ pugilem invictissimum prædicant omnes. Sed quoniam non huc veni, quo te laudibus efferre vellem, patieris potius æquanimiter, uti soles, si singulas laudes tuas præteriero, quas vel ab alio quovis egregio Scriptore, vel à me etiam aliquando carminibus referendas, nunc missas facio. Pergam igitur ad id, quod institui, ad Tribunianum scilicet, cujus operâ tantum damni, tantum infelicitatis adcepimus, quantum nescio ne unquam linguæ Latinæ contigerit. Quod si renascendum foret divis Jureconsultis, quo dolore adfici putares *Servium Sulpicium*, Jureconsultum, non minus eloquentissimum, quàm doctissimum, qui & in caussis orandis primum locum, aut procerto post Marcum Tullium obtinuit: *Antistium Labeonem*, qui præter Leges, & ceteris operibus sapientiæ operam dederat; quorum alter prope centum & octoginta libros; alter quadraginta volumina reliquit: *Simphronium* insuper, maximæ scientiæ hominem, quem Populus Romanus σοφὸν adpellavit: *C. Scipionem Nasicam*, qui optimus à Senatu adpellatus est: *Tiberium Coruncanium*, qui primus Leges publicè profiteri cœpit: *Sextum Ælium*, quem etiam Ennius laudavit. Quo dehinc mœrore, qua tristicia perturbari crederes *Marcum Catonem*, principem Porciæ familiæ, cujus & libri extabant; sed & plurimos ejus filios, ex quibus ceteri oriuntur: *Publium* item *Mutium*, Pontificem maximum: *Brutum*, & *Manilium*, qui Jus civile fundaverunt: *Lucium Crassum*, fratrem Publii Mutii, qui Mutianus dictus est, quem & Cicero ait Jureconsultorum disertissimum. *Quintum* quoque *Mutium*, Publii filium, & Pontificem utique Maximum, sed & quamplures ejus auditores, ex quibus maximæ auctoritatis *Aquilium Gallum*. Post hos etiam *Alphenum Varrum*: *Aulum Offilium*: *Aufidium Namusam*: *Attejum Capitonem*, & reliquos, ne quorumcumque vel nomina, vel libros enumerem, quos certè numero multos ediderunt. Quibus præterea verbis putas adcusarent *Tribonianum*, *Theophilum*. *Leontium*, *Dorotheum*, ceterosque ejusce gregis homines. Nimirum dolerent, lacrymarentque sacratissimi Legum latores, pro *Sabinis*, *Celsis*, *Ulpianis*; subjectos videre *Rofredos*, *Matarelos*, *Rainerios*, quos nec intelligerent; & quamquam ita scitè omnia Jureconsulti literis consecrassent, ut singula auro redimenda essent; ante omnia tamen ego quanti redimerem significationes illas verborum? quot deperditas esse & doleo, & æternum dolebo! Cognosceremus facilè innumerabilium verborum rationem, quorum nulla apud Leges nunc mentio habetur, ut exempli gratiâ referamus *Vestibulum*, cujus significatio nullibi est in Digestis; ejus autem mentionem facit *A. Gellius* in libro Noctium suarum, quod expositum esse refert à *Cecilio Gallo* in libro II, quem de Significatione Verborum ad Jus civile pertinentium, scriptum reliquit, ut sit *vestibulum*, non in ipsis ædibus, neque pars ædium, sed locus ante januam domûs vacuus, sive area, quæ à via domum dividit; ipsa enim janua procul à via fiebat areâ interfitâ, quæ vacaret. Mille itaque hujuscemodi à Jureconsultis eleganter diffinita, nobis nunc plana & aperta essent, quæ Tribuniaco postea facto intercepta, demersaque penitus interierunt. Sed feramus oportet æquo animo, quandoquidem malefacta ipsa redintegrare facultas non est. Quamquam non possum sinè dolore magno dicere, eò deventum esse, ut plus fidei adhibeatur *Cino*, vel *Bartolo*, quàm *Scævolæ*, aut *Papiniano*, aut cuivis Jureconsultorum. Quod non aliunde evenisse arbitror, quàm *Tribuniani* causâ, à quo absumptis Jureconsultorum libris, necesse fuit oriri tot indifficiles, quot in Jure sunt contrarietates; ac proinde posteros interpretes, *Bartolum*, & alios tanquam Apollinis oracula observamus. Qui enim fieri potuit, ut defectis, detruncatisque à *Tribuniano* Legibus, permutatis item, & nonnunquam additis, emendatisque, ut ipse profitetur, non opus esset summa quadam, & diligenti earum interpretatione, quibus è prato velut in silvam redactis, emersit tanta vis contrariorum, & difficultas, quæ nemo certè nisi Œdippus solvat; unde nec ab re se expurgare possint commentariorum auctores, si quas *Tribunianus* Leges confuderat, ipsi, quoad potuerint, exponere, & dilucidare conati sunt. Verùm omittamus hasce eorum inexplicitas adhuc lites, & controversias, quarum gratiâ nulla nos præsentis instituti ratio duxit. Ceterùm tandem descendamus, ad quas polliciti sumus, Significationes Verborum, quas ex tribus Digestorum voluminibus excerptas nomini tuo dedicavimus, in quibus si quid magnum, & memorabile offenderis, quod certò offendes, id totum summæ divorum Jureconsultorum laudi concedes, sin contra aliquid, quod tuum lædat judicium præstantissimum, id mihi adtribuito. Vale. Ex Papia Idibus Martiis MCCCCXXXIII.

In hac Epistola, præter elegantiam, & eruditionem amplissimam, illud, pro re nostra, annotandum occurrit, degisse Vegium constanti mora, in Ticinensi Urbe, usque ad tertium supra trigesimum Seculi XV. annum, quo Eugenius IV. Apostolicæ

Sedi jam à biennio præerat : commemorari ibidem Parentum mandatum , cui , ut obsequeretur , passus fuerat abstrahi se, licès invitum , è gremio Musarum, atque in Jurisprudentiæ disciplinam se tradi , in qua demum novas, & solidiores delicias invenerat : nihil insuper innui de mutato unquam Cœlo , aut interrupto Legom studio , cui , morem gerens parentibus , animum addixerat. Porrò, si in Romana Curia conspicuam *Datarii* provinciam administrasset , mirum foret , nullum hoc loco excidisse ab illins calamo verbum , quo causa indicaretur , cur Pontificum aulâ dimissâ , iterum Ticinense gymnasium adiisset, seque totum Jurisprudentiæ dicasset . Itaque hæc omnia , ad recti judicii lancem vocata, manifestum reddunt , nonnisi post annum huic Epistolæ subscriptum, initum fuisse à Vegio consilium , ut Romam contenderet , atque ideo gesti sub Martino illustris illius muneris famam , quæ pluribus imposuit , esse imposterum abolendam .

DOMINICUS CAVALCHA.

Dominici Cavalchæ Pisani , ex Ordine Prædicatorum , probitate ac doctrina clarissimi , egregius liber , inscriptus *Specchio di Croce*, præsenti anno impressus apud nos fuit, seu potiùs recusus , cùm octo annis antea , primam in hac ipsa Urbe lucem vidisset. Utramque hanc editionem ignoravere Scriptores Bibliothecæ Prædicatorum , aliique Nomenclatores Codicum antiquæ impressionis ; Nec modica est laus hæc nostra : nam præter eximia Christianæ pietatis documenta , quibus affluit ea lucubratio , Florentinæ quoque Academiæ exemplaris loco extitit , ut purioris Italicæ linguæ voces *Furfuris* Lexico inferret . De rebus ab insigni hoc viro gestis altum adeò in antiquis libris silentium occurrit , ut qui literaria ejusdem opera retulere , in ipso nomine Auctoris erraverint ; quin imò , ex uno plures effecerint , quemadmodum animadvertunt Quetif , & Eccard (a) . Tempus etiam , quo floruit, non ita certò statui posse videtur Eques *Leonardus Salviatus* in Admonitionibus de lingua Italica , mentionem injicit *Dominici Cavalchæ* ex Ordine Prædicatorum , eum recensens inter nitidioris linguæ magistros (b); ubi verò manuscriptorum melioris notæ elenchum exhibet , librum , cui titulus *Specchio di Croce* , in classe eorum, quos circa annum MCCCXXXV. exaratos censuit , referre non dubitat . Memorati Quetif , & Eccard ad finem sequentis Seculi, Auctoris hujus ætatem detrudunt , claruisse illum asserentes circa annum MCCCCXCIII. Sanè, multo etiam ante postremos hosce annos , præclari animi ingeniique sui monumenta edita fuisse à *Dominico Cavalcha*, docet codex impressus Romæ anno MCCCCLXXII qui inscribitur *Pungilingua*, eo quod pio aculeo linguæ vitia perstringat. Si statui ætas posset *Gullielmi* ejusdem *Gallici* , qui *Summam de vitiis* conscripsit , facilè dignosceretur, quo verè Seculo floruisset Cavalcha; Siquidem in Prologo libri enunciati ipsemet profitetur, à se in Latinum sermonem fuisse traducta , quæ religiosus ac Sapientissimus ille *Gullielmus Gallicus Ordinis Prædicatorum* italicè ediderat . Verùm, cùm videam in laudata Prædicatorum Bibliotheca (c) plures referri *Gullielmos Gallicos* , Seculo tertiodecimo, & sequenti viventes , quin ulli eorum adscribatur liber , à Cavalcha indicatus , calamum suspendere jubeor , donec certiora offerantur .

Alterum hujus Auctoris opus , sanctioris vitæ regulas profitentibus valde proficuum, inscriptumque *Disciplina de Spirituali* , anno MCCCCXC. in hac Metropoli Leonardus Pachel impressit ; non tamen prima editio hæc fuit, cùm alia Florentiæ præcesserit anno MCCCCLXXXVII., quemadmodum testatus est Pater D. *Franciscus de Monte Sansavino* , Monachus Camaldulensis , qui aureum hunc libellum recudendum curavit in eadem Urbe , dicavitque Reverendiss. Patri D. Johanni Baptistæ à Novaria , sui Ordinis Eremitarum Generali Præfecto , anno MDLXIX. Placuit Auctori titulum memoratum præfigere Operi ab ipso conscripto, eo quòd quamplures sanctiorem vitam profitentur , devii tamen à solidæ pietatis tramite, multis se ambagibus involvunt, larvamque potiùs sanctimoniæ, quàm veram ejusdem imaginem gerunt . Quocirca in hisce paginis crassos errores, viris fœminisque ejusmodi classis familiares, detegit , castigatque, remedia subinde proponens , quibus abductus à fallaciis animus, recto cursu ad virtutis metam contendat . Reliquas religiosissimi hujus Scriptoris lucubrationes , cùm eo Seculo Mediolani impressas non viderim , aliis enumerandas relinquo .

Liceat mihi huic laudato *Cavalchæ* libro alterum non imparis notæ subjungere , Mediolani hoc anno vulgatum ; is est , qui Epistolas S. Hieronymi ad *Eustochium* Virginem scriptas , atque Italicâ linguâ donatas complectitur , quique locum non ultimum tenet inter codices, à peritis viris adhibitos, ut vernaculus sermo noster à fœce vocum impolitarum emundaretur. In Procemio Auctor Italicæ hujus versionis causam exponit , cur hunc laborem susceperit; ait enim se ab honestis quibusdam fœminis & virginibus , latini idiomatis ignaris, adductum fuisse, ut in Italicam linguam transferret , quæ maximus ille Doctor *Eustochio* , nobilissimæ Romanæ Virgini, ad cœlicam in terris ducendam vitam præscripserat . Quandoquidem autem S. Hieronymus nonnulla innuerat Sacræ Scripturæ testimonia , quin eadem integra referret , profitetur se huic quoque rei perficiendæ manum apposuisse , ut pleniùs, clariùsque latentia in sacris paginis divini Spiritus documenta à sexu indocto perciperentur; imò ad commodiorem sternendam viam proventui animarum , inquit à se immutatum fuisse ordinem rerum , librumque in capita distributum , quæ XIII. numerantur . Quis hujus versionis Auctor fuerit, aut quo tempore vixerit, arduum est indagare : Prælaudatus Eques *Salviatus* (d), Elencbum texens veterum codicum purioris Italicæ linguæ, Epistolas *S. Hieronymi ad Eustochium* vulgari idiomate conscriptas, reponit in Classe anni MCCCL., earumque verba in exemplum adducit. An verò illa eadem versio sit, quæ hoc anno excusa apud nos fuit, decernere non audeo, cùm indicatum à prædicto Equite antiquum Codicem minimè inspexerim . Plura alia celebrium Auctorum volumina, Mediolanensibus typis impressa, in publicum protulit annus iste; sed , cùm præter memoratas hìc , atque alibi , insignium doctrina virorum curas , in edendis adornandisque libris , reliqua Literariæ rei nostræ parum afferant lucis , ad librorum , qui in hac Urbe impressi tunc fuere , catalogum infra vulgandum , recensenda amandamus .

(a) Scriptores Ord. Prædicat. Tom. I. fol.
(b) Lib. II. pag. 116. edit. Venetæ anni 1584.

(c) Ibidem fol. 469.
(d) Vol. II. sub initium primi libri, & pag. 47, ac 48.

ANNO

ANNO MCCCCXCVIII.

BARTHOLOMÆUS DE PISIS.

MUltò ante hunc annum Literariæ Reipublicæ innotuerat *Bartholomæi de Pisis*, Ordinis Prædicatorum, in Theologicis pertractandis rebus doctrina, & præstantia: Siquidem, sub ipsa Typographiæ Parisiensis exordia, edita fuit in alma illa Urbe religiosi illius Auctoris *Summa de Casibus conscientiæ*, quæ *Magistrutia* etiam, & *Pisanella* appellatur. Eandem avidè excepere ceterarum Urbium præla, sæpiusque illam, unà cum aliis ejusdem generis, tum veterum, tum recentium Scriptorum, luci redonavere; is enim erat Seculi XV. ac sequentis genius, hisce studiis plurimum delectari, curamque omnem impendere, ut quæ ad sacrum Pœnitentiæ tribunal spectabant, erutis è pulvere antiquis codicibus, novisque conditis, adamussim illustrarentur. Hinc frequentissimæ in librorum catalogis occurrunt *Summæ casuum*, varia methodo concinnatæ, atque iis temporibus excusæ, diversis inscriptis nominibus, *Astensis* nempe, *Pisanæ*, *Pacificæ*, *Rosellæ*, *Angelicæ*, *Aureæ armillæ*, &c. *Confessionalia* item, ac *Interrogatoria*, nonnullæ earum sunt nuncupatæ; tantaque exemplarium copia parata tunc fuit, ut etiamnum Bibliothecæ iisdem abundent, ad angulos tamen, ob gothici, ut ajunt, characteria barbariem rejectis. Quin imò quandoque effectum est, ut libri titulus, passim à legentibus usurpatus, aut Auctoris memoriam deleverit, aut cum alio confuderit; idque memorato Bartholomæo de Pisis contigit, cujus labor in aliquibus Venetis, Norimbergensibus, ac Coloniensibus Seculi XV. editionibus *Astesani* nomen præfetulit, adscripta eidem *Summa de Casibus*, *Magistrutia*, *seu Pisanella*. Restituere illum Auctori suo contendit Michaël Maittaire (a), hæc scribens: „ Attribuitur „ alibi Bartholomæo Pisano, cui potiùs, quàm illi „ adjudicanda mihi videtur. Uterque potuit de eo„ dem argumento scripsisse, & operi suo eundem „ *Summæ de Casibus* titulum dedisse. Ne autem ti„ tuli similitudo confusionem pareret, alterius Sum„ mæ nomen, discriminis gratiâ, additum est, & „ Bartholomæi Pisani Summa appellata est ab ipso, „ *Pisanella*, ut ab *Astesani* Summa distingueretur. Sanè, cùm utriusque libros oculis meis perlustraverim, manifesto errore deceptos eos Typographos vidi; hæc enim duo à se invicem, velut Oriens Occidensque, longo distant intervallo; siquidem *Bartholomæus Pisanus* Opus suum, unico, parvæque molis codice comprehensum, alphabeticè digessit; *Astesanus* verò ad duo integra volumina suam *de Casibus Summam* continuata serie protendit. Ab ætate quoque, omnino dispare, qua uterque scribere incœpit, editi literarii proprii fœtus discrimen agnoscitur. Astesanus namque floruit ineunte Seculo XIV. dicavitque elaboratam diuturno studio *Summam* suam *Johanni Gajetano*, Cardinali Diacono S. Theodori, anno MCCCXVII. Alter verò provecto jam illo Seculo claruit, absolvitque Theologicum suum libellum anno MCCCXXXVIII. ut apud Scriptores Bibliothecæ Prædicatorum annotatum legitur (b).

Huic Operi illustrando manum adjecit insignis alter ex Ordine Minorum Theologus Fr. *Nicolaus Auximanus*, qui animadvertens, ociosum jam penè in scriniis jacere proficuum ejusmodi librum, eo quòd brevitas, obscuritasque doctrinæ imperitioribus ingeniis difficultatem pareret, atque ideo negligeretur, eundem ampliorem clarioremque reddidit, additamentis suis *Supplementi* nomen inscribens. In Urbe nostra Mediolanensi paratum fuit sacris Ministris hoc commodum; in calce namque ipsemet profitetur, expleta ista fuisse *apud nostrum locum prope Mediolanum, Sanctæ Mariæ de Angelis nuncupatum, & vulgariter Sancti Angeli*, anno MCCCCXLIX.

Alterum præclarum virum ejusdem nominis, patriæ, atque ætatis protulit Seculum XV., isque est, de quo in præsentia disserere aggredimur, *Bartholomæus* nempe *de Pisis*, Seraphici Ordinis Minorum alumnus. Præmittere tamen opus fuit primi mentionem, tum quia memorata *Casuum Conscientiæ Summa* non semel per ea tempora in hac Metropoli typos nostros exercuit, ut ex elencho patebit; tum quia unum ex utroque fecere, decepti à conformi nomine Scriptores nonnulli, inter quos Wadingus. & Michaël Maittaire, qui conscriptos ab hisce Auctoribus libros, indiscriminatim, sub uno *Bartholomæo de Pisis* recenset. Prodiit Mediolani hoc anno volumen, inscriptum: *Quadragesimale Magistri Bartholomæi de Pisis Ordinis Minorum, de Contemptu Mundi, Sensibili scilicet, Microcosmo, & Archetypo*. Quid autem postremis hisce verbis significare velit, Auctor ipse in Prologo pandit, inquiens, ita constitutum à se fuisse ordinem Quadragesimalium concionum, ut primò, de *Mundo sensibili* contemnendo agens, ad perniciosas illius blanditias repudiandas, validiora omnia argumenta proferret; dein de *parvo Mundo*, videlicet homine virtutibus excolendo dicturus, ad easdem consectandas incitamenta suggereret; denique de *Mundo archetypo*, idest Deo appetendo, ultimis diebus loquens, in ejus amorem Auditorum animos inflammaret. Delituere in tenebris neglecti hi sermones integro Seculo, donec Magister *Johannes Mapellus* Mediolanensis, ejusdem Ordinis, typis nostris edendos curavit, & tanquam splendidum florentis inter suos pietatis, ac doctrinæ antiquum vestigium, obtulit *Reverendo Patri, Fratri Juliano Miglensi, sacræ Theologiæ professori celeberrimo*, Epistolam ad illum dirigens, in qua de Auctore eorundem hæc scribit: „ Bartholomæi Pisani, venerandi Theo„ logi, qui anno centesimo, nunc peracto, claruit, „ volumen *de Contemptu Mundi* Calchographis tra„ didi. Multa profectò Theologica monumenta re„ liquit: *Sanctorum laudes*; *Conscientiæ casus*; *Chri„ sti, & Francisci parallelum, seu vitæ congruen„ tiam*; *In Magistrum sententiarum Commentarios*; „ *Mariale, opus Mariæ Virginis laudes complectens*; „ In libris *de Contemptu Mundi*, de triplici Mundo, „ videlicet Sensibili, Microcosmo, & Archetypo dis„ serit, qui dum Bibliothecam B. Francisci evolve„ rem, in manus meas pervenerunt, & cui dicarem, „ te digniorem hoc munere censui &c. „ Hinc emendandus est Lucas Wadingus, qui in libro *De Scriptoribus Ordinis Minorum*, agens de Bartholomæo *Albisio*, seu *de Albizis* Pisano, ait, Sermones *de Contemptu Mundi*, seu *de triplici Mundo* impressos fuisse Mediolani anno MCCCCLXXXVIII., ac postmodum *Fr. Johannem Mapellellum* (Mapellum) curasse, ut Venetiis ederentur anno MDIII. Errat namque, tum in anno primæ editionis Mediolanensis, quæ decennio post contigit, tum in Veneta impressione, quam curatam à *Mapello* arbitratur; cùm Venetus Typographus, fideli tantùm prælo recuderit Opus illud, quod Mediolani jam ediderat memoratus Mapellus. Constant hæc omnia ex superstite adhuc primo exemplari hujus nostræ editionis in Bibliotheca Ambrosiana.

Plura hic enunciata videmus Bartholomæi de Pisis

(a) In Indice Tom. I. pag. 87.

(b) Annal. Min. ad an. 1399. num. 8.

Pisis Opera, quorum fortasse nonnulla, eruditis Viris adhuc ignota, nunquam lucem viderunt. Spoponderat quidem Mapellus, Epistolam suam claudens, se *cetera volumina impressurum*; sed ipsi defuit aut ocium, aut tempus. Siqoidem reperio ejusdem *Mariale*, per alios centum annos ineditum jacuisse; id enim frons ipsa Operis, tandem excusi *Venetiis MC. XCVI.* (MDXCVI.) *apud Petrum Dusinellum*, testatur his verbis: *Bartholomæi de Pisis, ex Ordine Minorum Conventualium famosissimi Doctoris, De Vita, & laudibus B. Mariæ Virginis, libri sex, ab hinc plusquam ducentis annis compositi, sed nunquam antea in lucem, nisi nunc editi*. Frater autem Guidus Bartholuccius Assisias, ejusdem instituti alumnus, dicans illud Amplissimo D. Augustioo Cusano S. R. E. Presbytero Cardinali, & universæ Religionis Franciscanæ Conventualium Protectori vigilantissimo, in Epistola hæc ait: „ Non est itaque cur „ admireris Illustrissime Præsul . . . . . . si ego inter „ Franciscanos minimus, tuorum tamen beneficio„ rum non immemor . . . . . . hunc librum grati ani„ mi mei in te recordatinnia mnimosinon, debitæ „ servitutis testimonium, ducentia ferè annis in la„ tebris hærentem, pulvere quasi consumptum, à „ Fratre *Bartholomæo de Pisis*, viro integerrimo, & „ suis temposibua Theologo summè præstanti con„ scriptum, in præsens usque nunquam evulgatum, „ apprimè utilem, Lectoribusque, & Concionato„ ribus maximè necessarium, tibi inscriptum dedi „ caverim. „ Verùm, non in hoc solum compingendo libro, amorem suum erga Deiparam Virginem compertum fecit Pisanus Auctor; alterum majoris molis ac laboris volumen, in Excelsæ Matris Dei laudes à se conditom, ac *Summæ* titulo donatom, ipsemet innuit in Proœmio hujus libri ad Lectorem, inquiens: „ Volentes tameo pleniùs intueri „ præfata, ad *Summam* recurrere possunt, quam de „ hac materia composui, ubi hìc omissa diffusiùs „ pertractantur. „ Illud autem, nec Mapellus indicavit, oec unquam prælo à tenebris vindicatum mihi offendere licuit.

Mapellus, ut vidimus, claruisse ait egregium hunc sui Ordinis socium expirante Seculo XIV, quo Concionum Quadragesimalium opus absolvit. Idem confirmatum video à Wadingo, qui librum *Conformitatum S. Francisci cum vita Christi*, nonoisi anno MCCCXCIX oblatum fuisse à Bartholomæo de Pisis Patribus suis, Comitia generalia Assisii celebrantibus, asserit, contra Marianum, & Marcum Ulyssipponensem, multò citiùs id peractum referentes. Quanto autem plausu exceptus fuerit liber ille, narrat idem Scriptor (c), his verbis: „ In his Comi„ tiis produxit Opus suum *De Conformitatibus* Fra„ ter Bartholomæus Pisanus, in quo magno labore, „ multis undiqoe collectis argumentis, voluit osten„ dere, Sanctum Franciscum per universum vitæ „ curriculum Christo nostro Redemptori fuisse con„ formem. Multa sanè utilia, & quæ lucem nostris „ attulere Historicis, bona fide congessit, rudi tamen „ stylo, & confuso rerum, ac temporum ordine; „ suo tamen instituto accommodo. Non omnia om„ nes, maximè critici & delicatuli ingenii viri pro„ bant; eo tamen candore, & sinceritate ea scripsit, „ ut injurius sit, qui quidquam ab eo commentum, „ aut effictum esse submusmuret. Probarunt librum „ Patres in Comitiis congregati, quibus examinan„ dum, & discutiendum ille commisit, ut ex ipsius „ Epistola, & altera Ministri Generalis, reliquorum„ que virorum istius Consessus Operi præmissis appa„ ret. Illis gratum fuisse Opus, ingenti, & singu„ lari in eum collato dono testificati fuot; ultra „ enim immensas gratias, quas literis, & verbia „ reddiderunt, Minister Generalis ex totius Capituli „ assensu, dedit ei habitum integrum, quò utebatur „ S. Franciscus; dignum quippe judicarunt, ut qui „ qualis fuerit Franciscus exactè descripsit, Franci„ sci exuviis donaretur &c. „ Cæterùm, explerum fuisse pium hunc Pisani laborem quatuordecim aote annis, docet nos editio ejusdem, Mediolani acta, atque ita inscripta: *De Conformitate Vitæ Beati Francisci ad Vitam Domini Jesu Christi Redemptoris nostri, editum à Fratre Bartholomæo de Pisis, Ordinis Minorum, Sacræ Theologiæ Magistro, ob reverentiam sui Patris præcipui, Beati Francisci, anno Domini MCCCLXXXV. Impressum Mediolani, per Gotardum* Ponticum, *cujus Officina libraria est apud Templum S. Satiri. Anno MDX. die XVIII. mensis Septembris*. Fol.

Conscientiæ Casus, inter libros à Bartholomæo de Pisis conscriptos, enumeravit *Mapellus*; hinc verò facilè profluxit error, quo *Summa Casuum Conscientiæ*, ab altero Bartholomæo confecta, transire ab aliquibus jussa est, ad hojus Operum Elenchum augendum. Revera tamen Bartholomæus iste Pisanus in eandem arenam & ipse descendit, sed dispare methodo argumentum hoc pertractavit; siquidem cùm in sacro suggestu de morum disciplina rectè instituenda dissereret, dubia intermiscebat, quorum explanatione Auditores erudirentur, quæ salvâ conscientiâ amplecti possent, quæve animæ noxia, & à divinis homaoisque legibus absona fugere tenerentur. Extat in Ambrosiana Bibliotheca codex Lugduni impressus anno MDXIX. cum hoc titulo: *Sermones lucidissimi, & insignes Dubiorum, & Casuum Conscientialium contemptivi, & elucidativi super Evangeliis Quadragesimalibus, Reverendi Patris*, Fratris Bartholomæi de Pisis, Ordinis Minorum, *hactenus nusquam impressi, diligenter revisi, visitati, & correcti per certum Fratrem, in alma Parisiensi Universitate famosum, Religiosum Ordinis ejusdem, omnibus prædicantibus perutiles; cum Privilegio*.

Res præclarè gestas ab insigni hoc Viro, qui non tam ingenii, quàm sanctimoniæ famâ per ea tempora floruit, luculento encomio recensuit Wadingus (d). Ex eo illa tantùm referam, quæ historicæ inserviunt eruditioni: „ Filius fuit Domini *Al„ bici de Rivonico*, & in adolescentia Minoribus no„ men dedit. Virtutis & doctrinæ studiis solerter „ se exercuit, & tantam inter suos consodales con„ secutus est opinionem, ut ad docendos alios evo„ catus sit Bononiam, Patavium, Pisas, Senas, Flo„ rentiam, quibua in locis sacram Theologiam sum„ ma cum laude professus est. Non minorem assecu„ tus est famam in sacris declamationibus, quibus „ ab anno MCCCXLII. usque ad vitæ terminum per „ annos sexaginta, potenti virtute, plurimos ad Chri„ sti fidem & meliorem frugem convertit . . . . . . „ Multa, & varia opera scripsit, à me in Scripto„ rum catalogo numeranda, & tandem plenus die„ rum, ferme centenarius obdormivit in Domino. „ Obiisse illum Pisis anno MCCCCLI nonnulli asseruere, fulti auctoritate Epitaphii, quod insculptum dicitur marmoreo sepulcro ad cornu Evangelii, ad Aram majorem; sed mendum irrepsisse, ac substituendum MCCCCI. contendit idem Wadingus, nisi ultra annos centum & triginta effœtam protrahere ejusdem vitam velimus.

Ut verò ad nuncupatoriam *Mapelli* nostri Epistolam redeam, illustre in ea Elogium legitur Magistri Juliani, cujus peritiam in publico ac privato Jure, eloquentiam, gravitatem, ac leporem in dicendo commendat, subdens: „ Unde fit, ut concio„ nantem, fuioma admiratione Mediolanensium, qoi„ bus Quadragesimalem annum tertium peregisti, „ omois Ordo te audiat, te suspiciat, summo studio „ te prosequatur. „ Verùm, præter hunc librum, nullum aliud de *Mapelli*, ac *Juliani*, relicta posteris memoria, in antiqua codicibus vestigium occurrit. Subjungitur Epistolæ hoc Epigramma:

Deli-

(c) Ad illum annum.

(d) Ibid. num. IX.

Delituit, Lector, Pisanus Bartholomæus,
Nec potnit doctis ntilis esse viris;
Curaque Johannis non est perpessa Mapelli
Hoc tam divinum delituisse Bonnm.
Fallacem Mundum, fellitaque gaudia Secli,
Spernere opes cunctas edocet iste liber.

ALEXANDER MINUTIANUS.

Inter cetera insignia ornamenta, quibus in re typographica, supra Urbes alias caput attollere, ac palmam præferre potest Metropolis nostra, non ultimo loco reponendum est, quod Alexander Minutianus hoc anno Prælis Mediolanensibus comparavit. Insudaverant omnium Nationum celebriores viri, ut Principis romanæ eloquentiæ M. Tullii Ciceronis Opera, decusso pulvere ac sordibus, quibus indignè consperſa, in privatis scriniis ferme neglecta jacebant, ad latini sermonis eliminandam barbariem, quæ in Gymnasiis invaluerat, tanquam exemplar nitidissimum publicæ luci committerentur. Nemo tamen ex tot præclaris Typographis, qui cunctas jam impleverant Europæ provincias, hactenus animum in eam curam intenderat, ut sparsa hinc inde, Rhodii veluti Colossi pretiosa fragmenta, in unum colligeret, atque hoc splendidum admirandumque sapientiæ Simulacrum, suis integrum membris refectum, patenti in area collocaret. Tentavit perdifficile hoc opus, magnisque impensis parandum, Minutianus, qui constanti duorum annorum labore hanc nobis tandem gloriam peperit, primusque universos Ciceronis libros, quos ætas illa eruderaverat, quatuor comprehensos voluminibus evulgavit. Quæ ipse præstiterit in hac adornanda editione, ipsemet Lectorem docet in fronte Catalogi operum Ciceronis hæc scribens: „ Ciceronis Opera, quæ nobis benigniora fata reservarunt, „ in quatuor volumina digesta impressimus, non eo „ ordine, quem temporum ratio disponebat, sed „ quem necessitas præscripsit, dum vetustiora exem„ plaria ex diversis, & longinquis locis expectamus. Itaque non cœco ductu, ea, quæ jam sæpius lucem viderant, ex editis libris consarcinavit, sed plures manuscriptos codices, à remotis etiam regionibus conquisitos in consilium adhibuit, ut sincerior, & novo dives ornatu, thesaurus iste eloquentiæ Mediolanensibus gymnasiis, ac literariæ universæ Reipublicæ exhiberetur. Proinde verò ab hoc nobili conatu, diligentiaque Minutiani, illud etiam peculiaris laudis Mediolano accedit, quòd non solùm totus Cicero, sed expolitior quoque hìc primùm prodierit. Sit igitur salvus honor suus *Stephanis*, *Manutiisque*, quorum erudito ac pertinaci labore, in Parisiensi & Veneta Urbe effectum est, ut nihil ferme, hac in re, splendoris atque ornamenti desiderandum relinqueretur; gloriari semper poterit Metropolis nostra, tantum animi amorisque erga literas fuisse incolis suis, ut pro ea temporum caligine, atque egestate Codicum adhuc latentium, ad conquirendam, colligendamque, dispersam hanc pretiosam hæreditatem, nisus omnes intenderint, facemque ceteris exemplo prætulerint, qui postmodum feliciùs atque illustriùs illam auxere.

Caruit egregium hoc Opus Mecœnate, cujus auspiciis ederetur, ad finem usque anni insequentis; fortasse namque expectandum censuit Minutianus, donec parati prælo Ciceronis libri, qui adhuc imprimendi supererant, extremam Typographi manum reciperent. Interea exarsit acerrimum bellum, Ludovico XII. Galliarum Rege castra movente contra Ludovicum Mariam Sfortiam, Ducem Mediolanensem; tamque felix pro Gallica natione improvisi hujus belli exitus fuit, ut compulso Sfortiâ fugam in Germaniam arripere, invadentibus copiis Mediolanum in deditionem concesserit. Primus, ad hanc Provinciam Regio nomine moderandam, delectus est Princeps Johannes Jacobus Trivultius, universo jam Gallorum exercitui Præfectus. In hunc Minutianus oculos statim convertit, dignumque putavit, cui duo saltem postrema Ciceronis volumina, recentibus typis edita dicarentur. Itaque nuncupatoriam Epistolam iisdem præfixit, in qua, post expositam consilii sui rationem in ardua hac suscipienda, explendaque provincia, ad tanti Ducis laudes progreditur, brevi elogio commendans, quæ ille gloriosè gesserat in compescendo Autumensi tumultu, atque avertenda ab Ecclesiæ Romanæ finibus Turcarum irruptione; adjuvandis Neapolitanis Regibus bellica virtute ac prudentia; aperiendo incolumi reditu in Galliam per medios confertos hostes Carolo VIII., novoque felici in Italiam regressu parando Gallicis militibus, ut Ludovici XII. sceptro Mediolanense imperium accederet. Præcipuè tamen eundem laudat à cultu & patrocinio Literarum, inquiens: „ Hanc nostram Operam, cùm alicujus ma„ gni viri præsidio communire vellem, qui & ma„ gnitudine rerum gestarum, auctoritate polleret; „ & bonarum Artium studiis delectatus, hos nostros „ labores, qualescumque essent, non aspernatus fuis„ set, tu mihi solus occurrebas, cui nostram hanc „ industriam commendarem, quem, uti rerum ge„ starum fulgore, inter Illustrissimos quosque Princi„ pes micantem spectamus, ita vel inter maximas „ belli occupationes, Literarum studia adeò semper „ concelebrasse scimus, ut huic tantùm negotio in„ tentus videaris. „ Data est hæc Epistola *Idibus Octobris*; Cùm verò, mutatâ armorum fortunâ, Ludovicus Sfortia, in hanc Metropolim reversus eodem anno MCCCCXCIX Gallos inde expulisset, pœnituit fortasse Minutianum quæsiti inter hostes Operi suo Mecœnatis, adeòque ratus, minimè tutum sibi esse, fronti ejusdem relinquere invisum Principi suo nomen Trivultii, integram Epistolam à postremis hisce voluminibus avulsit, occultavitque; id enim non incongruè colligo ex duobus primæ hujus editionis exemplaribus, in quorum altero apud amplissimum Senatorem Paulum Æmilium Olivatum impressæ leguntur, datæ ad Trivultium hæ Literæ; in altero verò Marchionis Alexandri Theodori Trivultii, albæ tantùm, eo loco substitutæ, occurrunt pagellæ. Ordinem, Classesque, in quas magnam librorum Ciceronis molem, Minutianus digessit, in Elencho veterum Mediolanensium codicum recensenda distulimus.

HIERONYMUS PASSIRANUS DE ASULA.

Hieronymus Passiranus de Asula, Hierodulus, (ut eum vocat Johannes Baptista Pius Bononiensis) Ecclesiæ Sancti Johannis ad Murum, quæ Parœcia est, prope Arcem Jovis in Urbe Mediolanensi, amore Literarum incensus, conquirendis antiquis Codicibus curam intendit, utque in publicam utilitatem cederet nobilis hæc diligentia, eosdem committere prælo constituit. Antequam tamen illos in lucem proferret, à Duce Mediolanensi Ludovico Maria Sfortia, superiore anno Literas expediendas curavit, quibus cavebatur, ne alius ex Typographis hujus ditionis edendos ab ipso libros, aut recuderet, aut alibi impressos in nostram Urbem venales inferret. Extant hæ Literæ in fronte *Sidonii Apollinaris*, cujus Epistolas, & Carmina, hoc anno, edidit Mediolani, novo auctas ornatu, Commentariis nempe memorati *Pii* Bononiensis, qui in Epistola præfixa, ad *Johannem Franciscum Marlianum, Equitem, Senatorem, & Jureconsultum, Mediolanensem Civem*, profitetur, se illius precibus victum, cùm ejusdem mensæ assideret, manum apposuisse illustrando Sidonio, & ingruentibus Impressoribus ad eas temporis angustias fuisse redactum, *ut una diecula elucubraverit hasce ann tatiuncul as, tumultuario, & incondito schedio*. Porrò, felix ingenium, facilemque

eloquentiam obtigisse huic *Pio*, qui aliquando in publico etiam hujus Metropolis Gymnasio oratoriam docuit, nemo inficiabitur; attamen, cùm nec modica Sidonii operum moles, nec adeò breves sint Commentarii, quibus paginæ circumsepiuntur, incredibile prorsus mihi est, effundi potuisse, *unius diculæ* spatio, tot rerum obscurarum explanationes, quæ plurium mensium laborem, in erudito quovis viro absumere debuissent. Sit itaque penès ipsum hac in re fides.

Sidonii Apollinaris Opera in Urbe nostra primùm edita fuisse, compertum est omnibus; sed quo anno, relinqui dubio locus videtur. Michaël Maittaire in Annalibus Typographicis tres ante hunc annum, Mediolani peractas editiones enumerat; Albertus Fabricius in Bibliotheca latina (e), nonnisi hoc anno, erutum è tenebris, eductumque in lucem Mediolanensibus typis Sidonium affirmat. In hac ancipiti alea, ut sinceri Historici partes agam, Fabricio subscribendum censerem; plura enim me ad ejusmodi sententiam propugnandam non levi impulsu propellunt. Hieronymus Passiranus, sub finem tantùm anni superioris, nempe IX Novembris, favorabiles Literas, quas memoravimus, à Mediolanensi Principe obtinuit; in iis autem expressum legitur, libros, à Passirano edendos, *magna sua cura, & impensa ab eruditis hominibus fuisse redemptos*, primusque in calce adnotatur *Sidonius Apollinaris*. Porrò, si toties jam prodisset, opus non erat, ut tanta cura, & impensa ab eruditis hominibus redimeretur: Clarius est *Sebastiani Ducis* testimonium, huic libro adjectum sequenti Epigrammate:

Flebat in obscuro, miserum! caligine mersus
Sidonius, cupiens ire per ora Virûm.
Forte Pion *vidit, vocat hunc, & talia poscit:*
Fac, precor, ut redeat pristina forma mihi.
Non ingratus ero, reddam pro munere munus,
Æqua tibi mecum gloria semper erit.
Dicta Pios *firmat, squallorem dispulit, ecce*
Sidonium, qualem reddidit, ipse vides.

Indicatur in hoc carmine *Johannes Baptista Pius*, qui Commentariis Sidonium illustravit; sed cùm dicatur in primo dystico Sidonius, obscura mersus caligine flere, ac cupere, ut per ora virûm ferretur, innui satis dilucidè videtur, tunc primùm è privati scrinii fuliginosis latebris in lucem emersisse. Demum, cùm nullam ex Sidonii editionibus, hunc annum præcedentibus, mihi offendere in tot perlustratis à me Bibliothecis, licuerit, suborta est suspicio, annorum impressionis numerum, Amanuensium incuriâ, fuisse vitiatum. Nihilominus tanti est apud me auctoritas Michaëlis Maittaire, qui rem typographicam diligentissimè pertractavit, ut conjecturis meis fidere nolim; proinde verò in Catalogo Mediolanensium librorum primæ ætatis, illas fideli calamo suis locis inserui.

Alterum, hoc eodem anno, librum vulgavit *Passiranus de Asula*, videlicet *Fulgentii Episcopi Carthaginensis Mythologias*, ad quas etiam, prælo tantùm suo edendas, Principis Decretum extendebatur. Quis esset hic *Fulgentius*, quem variis cognominibus *Placiades*, *Planciadis*, *Plantiadis* appellatum invenio, adhuc inter Scriptores diversa viget opinio. Nonnulli, cùm Auctor iste vixisse credatur Seculo VI., illum confudere cum *S. Fulgentio Afro*, Ecclesiæ Ruspensis Episcopo, tres hosce libros Mythologiarum ejusdem Operibus accensentes; sed eos optimè refellit Johannes Molanus (f) in Præfatione ad Lectorem, inquiens: „Habent quædam Fulgentii edita exemplaria post sermones, *B. Fulgentii libros tres Mythologiarum, ad Catum Presbyterum Carthaginensem*. Sed in his libris nihil est aut B. Fulgentio aut quoquam Theologo dignum, ut non immeritò eos Dominus Cochlæus sciens omiserit, qui primus Norimbergæ Fulgentii Opera edidit. Advertat etiam Lector in impressis exemplaribus, non nostro Fulgentio, Ruspensi Episcopo, eos inscribi, sed Fulgentio Episcopo Carthaginensi. Quamvis ego opus ipsum nullius arbitrer esse, aut Episcopi, aut Theologi; nam in Bibliotheca Gemblacensis Monasterii memini me has Mythologias legisse, sub nomine cujusdam Placiadis Fulgentii, quem non aliud, quàm Grammaticum fuisse suspicor.„ Sanè *Hieronymus Commelinus*, qui hos libros unà cum aliis antiquis Mythologis prælo paravit, edente illos postmodum Heidelbergæ anno MDXCIX. ejusdem consanguineo *Juda Bonutio*, nonalium *Fabio Planciadi Fulgentio*, quam *Viri Clarissimi* titulum inscripsit; idemque præstitit in altera editione, quam ibidem vivens curavit anno MDLXXXIX. laudatus Commelinus, libri nempe ab eodem Fulgentio confecti *de Expositione Virgilianæ Continentiæ*, seu *de Allegoria verborum Virgilii ad Calcidium Grammaticum*. Mythologias *Fulgentii*, quæ hoc anno Mediolani prodiere, Commentariis auxit Johannes Baptista Pius, qui plurimum *Hieronymo de Asula* deferebat. Dolui, à me descriptam non fuisse Epistolam, quam huic libro præfixit, eundem dicans Antonio Mariæ Bentivolio idem Pius Bononiensis; fortasse namque aliquid ibi occurrisset, quo & Fulgentii nomen, & editio nostra nobiliùs illustraretur; Raptim tamen hæc omnia in Adversaria mea conjicienti, longioris moræ tempus aliquando defuit, ut uberiora congererem.

Prosecutus est *Passiranus* egregias suas typographicas curas, libros eos in lucem emittens, pro quibus privatæ jus editionis à Mediolanensi Duce impetraverat; Hi fuere *Nonnius Marcellus integer*; *Varro de lingua Latina emendatus cum enarrationibus*; *Apicius de Cibariis*, seu *de re Coquinaria* (hoc anno editum Mediolani testatur Maittaire); *Festus Pompejus cum appendicibus*. Quamvis verò literarios suos labores, in iis exornandis, Pius Bononiensis ferè semper impenderit, gratâ nihilominus memoriâ donandus erat hoc loco liberalis erga studia nostra hujus Presbyteri amor, qui minime impensis parcens, novis defossis opibus, novoque ornamento pretiosioribus redditis, Mediolanensem Typographiam locupletavit. Ob id autem *Pius*, sæpius laudatus, in Epistola ante Sidonium, vocat illum græca phrasi *Bonorum mare*.

(e) Pag. 635. & seq.

(f) In Biblioth. Patrum Tom. IX. fol. 2.

ANNO MCCCCXCIX.

SUperiore anno illustrem se reddidit Mediolanensis Typographia, collectis, impressisque simul, Operibus latinæ eloquentiæ Principis, Ciceronis; nobilius alterum sibi decus in præsentia comparavit, Græci nobilissimi Scriptoris nunquam antea excuso volumine, in lucem emisso. Svidas hic est, cujus Lexicon græcum, quamvis suis nævis non careat, in pretio tamen apud eruditos omnes viros adeò fuit, ut Kusterus infra laudandus, & ab Alberto Fabricio relatus, in nono græcæ suæ Bibliothecæ Tomo (a) hæc scribere non dubitaverit: „ Est liber longè utilissimus, & quem thesaurum, omnigenæque eruditionis penu, cum incomparabili Reynesio, meritò appellaveris. Vel sola historia Poëtarum, Oratorum, Historicorum, quæ in eo continetur, auro contra cara est, & qua, sine irreparabili damno, Respublica literaria carere non possit. Taceo tot, & tam præclara fragmenta veterum Scriptorum, hodie amissorum, quæ in Lexico hoc nobis conservantur, & pretium ei non parvum conciliant. „ Leo quoque Allatius, vir doctissimus, in hujus Operis laudem, ubi *de Socratis libris* loquitur, præclarum hoc elogium inseruit: „ Non tantum tribuo Svidæ, at panni, ex quibus consutos ille liber est, cum sint admodum pretiosi, & rari, multum tribuendum est. „ Et tamen, quod valde mireris, tam dignus Auctor, qui tot scriptis ac Scriptoribus, à situ & oblivione redemptis, immortalitatem dedit, ita in tenebris jacet, ut ipsum nomen, genus, atque ætas in controversiam vocentur.

Ancipites hæsere Politianus, aliique, an sub hoc nomine ullus unquam Auctor extiterit, fictitium ideo illud censentes; verùm Kusterus in Præfatione ad Svidam Græcolatinum, ab ipso editum Cantabrigiæ anno MDCCV. *Svidam verè extitisse*, pluribus Auctorum testimoniis evincit. De ejusdem Genere, cùm nihil memoriæ de se ipso, in toto hoc Lexico Scriptor iste prodiderit, in obscuro versamur; videtur quidem Svidas, ubi agit de *Samothracis*, se *à Samiis*, qui Insulam illam incoluerunt, *ortum* testari; sed verba hæc, Scriptoris Anonymi, non Svidæ esse Kusterus affirmat: *Monachum Byzantinum* eundem fecere Johannes Rosinus (b), & Cardinalis Bona in catalogo Auctorum *de divina Psalmodia*, aliique apud Fabricium, quibus se adjunxit Isaacus Casaubonus (c) ipsum vocans *Cucullatum Grammaticum*, nullo tamen indicato vel testimonio, vel documento. At nihil diuturnius acriusque torsit ingenia, quàm figendæ illius ætatis studiosa cupido; fuere namque nonnulli, qui recentem Seculi XIV. Scriptorem, Svidam dixerunt: alii contra, illum Strabone antiquiorem asseruere, eundem esse Svidam Historicum, & Lexicographum reputantes; Demum, variis sese involventes opinionibus, ac conjecturis alii quamplures, nunc Seculum V., nunc VIII. vel IX., nunc X. vel XI. eidem assignaverunt. In hisce ambagibus diversa scribentium, nescius Kusterus, cui sententiæ calculo suo pondus adjiceret, his verbis se expedit: *incertum esse, quo tempore verus Svidas, seu primus Lexici hujus Auctor vixerit; antiquiorem tamen procul dubio esse, quàm vulgo credatur*. Non ita se angustiis premi passus est Fabricius, qui liberiore calamo votum suum explicavit; cùm enim Kusterus, primus animadvertisset, in Svidæ Lexico legi nonnulla, ex Michaële Psello decerpta, qui sub Alexio Comneno floruit, vitamque usque ad initium Seculi XII. produxit, ac postmodum subdidisset, non inde

A comprobari posse, posteriorem Psello Svidam fuisse, quippe dubium non erat Pselli verba deesse, uno saltem loco in Parisiensibus manuscriptis Lexicis Svidæ, adeòque à recentioribus addita fuisse; inde argumentum capit Fabricius ista scribendi: „ Quoniam Kusterus primum tantummodo locum non agnosci à MSS. Parisiensibus observat, hinc videtur tacitè simul professus, cetera loca ex Psello adducta in Codicibus illis contineri, quorum unum, annorum saltem quingentorum vetustatem habere infra §.16. non diffitetur. Itaque veram puto illorum sententiam, qui statuunt, ex Pselli libro Svidam ipsum quædam in Lexicon suum transtulisse, & sub Alexio Comneno, ut visum est etiam Vossio, circa Seculi XI extremum floruisse. „ Attamen, an soli
B Parisienses Codices (qui admissâ etiam assignata vetustate, Seculum XI. non attingunt, neque Autographi præsumuntur), satis sint difficili huic arcano solvendo, præsertim cùm tacita solùm Kusteri confessio de ceteris Pselli locis, ibidem descriptis, prætendatur, eruditus Lector commodiùs expendet. Ad editionem nostram revertor.

DEMETRIUS CHALCONDYLES.

Parando ad prælum huic Operi diligentiam omnem impendit Vir clarissimi nominis *Demetrius Chalcondyles*, cujus eximia in Græcis literis doctrina, non modò in publicis Gymnasiis, sed in Florentina quoque Urbe, insigni experimento emicuerat, cùm
C græca Homeri carmina, ejusdem ductu, & industria anno MCCCCLXXXVIII. elegantissimè impressa, primam ibidem lucem aspexere. Quanta verò sedulitate ac labore insudaverit, ut pretiosa hæc antiquæ eruditionis suppellex dignè prodiret in publicum, ipsemet profitetur in græca Epistola, quam Svidæ nostro præfixit; in ea namque testatur, se quam pluribus in consilium adhibitis MSS Codicibus, castigasse, quæ limam patiebantur; quæ verò adeò exulcerata videbantur, ut medicas non admitterent manus, intacta reliquisse; nonnulla etiam, aliunde petita, in hunc censum collata à se scribit, quin ulli parceret studio, ut pro caligine rerum digerendarum, ordo & claritas Operi tribueretur. Quid autem illum impulerit, ad laboriosam hanc suscipien-
D dam provinciam, enarrare prosequitur, inquiens, id in causa fuisse, quòd Svidæ liber, in Græcia simul atque in Italia, ita esset rarus ac pretiosus, ut qui eum teneret, gloriaretur veluti de insigni thesauro, & cornu, quod ajunt, Amaltheæ, suis in scriniis servaro.

Laudes Chalcondylæ, ob editum egregium hoc Opus, publicas fecit in Epistola ad Albertum Pium, ante Svidam impressâ, Johannes Maria Cattaneus, qui patria Novariensis, Mediolani latinas Literas à Georgio Merula, græcas ab ipso Chalcondyla didicit, pluribusque postmodum libris in lucem productis claruit, texentibus eidem illustre elogium Jovio, & Cotta in Novariensi Musæo. Is igitur scribens ad Carpensem Principem Albertum, hæc habet: „ La-
E tebat in tenebris, paucorum factus tam pretiosus Auctor, & ab omnibus in dies desiderabatur. Nullus opem ferebat, nec poterat. Tandem ad hanc provinciam reservatur Vir Atticæ facundiæ princeps Demetrius Chalcondyles, præceptor noster. Non, ut ceteri Græcorum, studiosis tantam felicitatem invidit, sed ducem se constituens, egregios hujus artis, & industrios artifices Bissolum, „ &

(a) Pag. 620. & seqq.
(b) In Antiq. Rom.

(c) Lib. I. cap. VI. ad Athenæum.

„ & Benedictum Mangium Carpenses accersivit, ad- „ ditis etiam plerisque & magnæ, & admirandæ gra- „ tiæ ; quippe qui in eo genere præstantissimi sint, „ & præter conditionem, & ætatem suam, pluribus „ multorica collatis exemplaribus emendandum, imò „ excolendum, & renovandum Svidam aggreditur, „ tanto studio & diligentia usus, ut obscura detexe- „ rit, inversa correxerit, manca suppleverit, & ut „ demum quod sentio dicam, in illo expoliendo Au- „ ctorem ipsum superaverit. „ Neque solus in Mediolanensi commendanda Svidæ editione Cattaneus Demetrii discipulus fuit; Kusterus quoque, carpens *Æmilium Portum*, qui Græcolatinum Svidam malè consarcinatum vulgaverat, causam, cur non paucos errores typographicos Aldinæ, & Basilejensis editionis, imprudenter in textum receperit, fuisse ait, quòd *Mediolanensem, quæ omnium prima est, & nonnullis in locis emendatior reliquis, nunquam inspexisset*; Nicolaus verò Alemannus, referente Fabricio (d), manuscriptos Svidæ Codices Vaticanos memorans, Svidam à Chalcondyla, de Græcis literis benemerito, emendatum, præ ceteris laudat.

Ceterùm, etiam antequam alienis scriptis prœla nostra Demetrius illustraret, ipsemet suis illa ditaverat. Refert Jovius in ejus elogio, subortas fuisse in Urbe Florentina simultates, inter ipsum & Politianum, iisque modum impositum à Laurentio Medice, assignatâ utrique diversâ docendi provinciâ; tandem verò accersitum à Ludovico Maria Sfortia Demetrium, cum universa familia Mediolanum commigrasse, atque novam *Græcam Grammaticam* condidisse. Hanc impressam optimo charactere servat Bibliotheca Ambrosiana, nullo indicato loco editionis, anno, aut Typographo; procul dubio tamen Mediolani excusam fuisse, argumento est publicum ab ipso gestum in hac Urbe munus juventutem græcis Literis erudiendi, & perennis usque ad obitum mora, apud nos ducta. Favet conceptæ à me persuasioni *Zenoni* auctoritas, relata à Maittaire (e), qui de adventu Chalcondylæ in hanc Metropolim loquens, subjungit: *non multo post Grammaticæ suæ rudimenta luci publicæ exposuit*.

Quæ foret Demetrii familia, quam secum Florentiâ Mediolanum duxit, Jovii testimonio edocemur; tres namque Liberos quos veros idem appellat ex ore græco effigiem Patriam referentes, ab uxore (ut Jovius ait) dubiæ pudicitiæ suscepit, Theophilum, Basilium, Seleucum. Hic postremus ante pubertatem decessit; Theophilus, cùm Ticini Homerum profiteretur, nocturno & petulanti (ut idem scribit) certamine confossus est; Basilius verò à Leone X. Romam evocatus, ut in publico Gymnasio juventutem doceret, lenta paucorum mensium febre contabuit. Supererat Puella, quæ *Aulo Jano Parrhasio* nupta fuit, viro tantæ eloquentiæ doctrinæque, ut laudatus Jovius dignum censuerit sequenti Elugio, minimè à me omittendo, cùm in splendorem vergat Metropolis nostræ, præstantissimis quibusque Literarum cultoribus tunc affluentis; ait igitur: „ Hic honesta familia Consentiæ, quum „ è suggestu summa facundiæ majestate Latinas lite- „ ras Mediolani profiteretur, cunctos nostri Seculi „ Doctores, erudito rerum omnium quæ explicaret „ apparatu, ac unâ præsertim rotundæ pronunciatio- „ nis gloriâ, superavit. Duxerat uxorem Demetrii „ Chalcondylis filiam, qua felici cognatione, & So- „ cer, & Gener, mutui suffragatores in schola, „ utriusque linguæ imperium tenuerunt, tantâ Par- „ rhasii famâ, ut Trivultius summæ dignitatis sexa- „ genarius Imperator, inter juvenes Auditores con „ spiceretur. „ *Parrhasii* nominis larvam à Baillerto detractam refert Vincentius Placcius (f), illius verba referens, quibus carpere videtur egregium hunc Scriptorem, quòd græcam affectare vellet originem, acsi à *Parrhasia*. Urbe Arcadica, Gens sua prodiisset. Multo tamen antea verum illius nomen expresserat *Marcus Antonius Majoragius*, in Oratione coram Senatu Mediolanensi habita *De mutatione nominis sui*, recentia plura doctissimorum hominum exempla proferens, qui citra probrum, aut levem etiam reprehensionem, adscititia sibi vocabula præposuerant, atque inter eos hunc quoque ita proponens: *Quid Janus Parrhasius, nonne antea* Johannes Paulus de Parisiis *dicebatur*? Moram adhuc Mediolani ducebat Parrbasius anno MDII. quo Endecasyllabos suos *de Catulli Sermone* vulgavit Stephanus Dulcinus; hæc enim, illum cum laude memorans, scribit:

Vel, qua Parrhasium meum benigne
Ditas, Parrhasium Neapoliten,
Qui nunc Insubria vigens in Urbe,
Atque artes studio excitans jacentes,
Et solus legit, & facit Poetas.

Petrus Bayle in suo Lexico Historico Critico, res à Parrhasio gestas, aut ab aliis narratas accurato examine discutit, atque Aldi Manutii testimonio refert, ab ipso edita in lucem fuisse *Antiquitatis fragmenta*, cùm Mediolani Humaniores literas profiteretur, subditque, monstro sibi esse, quòd in amplis Nicodemi additamentis ad Bibliothecam Neapolitanam, minimè indicetur quid Parrbasius vivens typis vulgaverit. Infelici exitu vitam clausit; compulsus namque Mediolano abscedere, ob pudorem afflicti cidem, per turpem æmulorum calumniam, obscœni sceleris, Vicentiam primò, dein Romam se contulit; sed morbi articularis inclementiâ, ad eam membrorum contractionem redactus, ut nihil, præter linguam, in universo corpore haberet incolume, magna insuper egestate oppressus, ac ferme in desperationem actus Patriæ se restituerit, ibique acerbissimo cruciatu ac febri vexatus miserrimè obierit. Narrat hæc omnia Pierius Valerianus (g), qui luctuosas quoque Demetrii Chalcondylæ ærumnas describit, præsertim in amittendis optimæ spei juvenibus filiis.

Sanè quàm præclara foret eorum indoles, fluens & ipse lacrymis Janus Parrhasius, eorundem Sororis conjux, his verbis testatur (h): „ In medio studio- „ rum cursu *Theophilo* manus (*mors*) injecit, eorum „ quos asciveram natu maximo, Philosophiæ jam „ Candidato, quodque difficulter aliqui credent, „ ipsi Demetrio patri jam tum ferè æquando. In quo „ tantum probitatis, eruditionis, ingenii, industriæ, „ studii, memoriæ denique fuit, ut brevissimo spa- „ tio, omnia vitæ munera peregisse videretur: „ De *Basilio* autem loquens, latiùs etiam in ejus laudes effunditur: „ Uxoris meæ fratrem Basilium mors „ fortunæ satelles eripuit, mihi non minus ob alia „ carissimum, quàm quòd affinis; quippe quem cor- „ poris & animæ præclarissimæ dotes, emendatissimi „ mores, ingenium præcox, acre, varium, flexi- „ bile, multiplex, etiam vobis omnibus (*Romani „ Gymnasii Auditoribus*) commendabat: à quo, si „ utriusque linguæ proprietas exprimebatur, ut utram- „ cumque attingeret, ad eam demum natus appare- „ ret. O fragilem conditionis humanæ sortem! De- „ cessit in primo flore ætatis (*annorum XXIV.*, *ut „ Pierius Valerianus* testatur) egregius adolescens, „ posteritati plurimum profuturus, si virtutes ejus „ematuruissent, si quæ priùs à Demetrio patre, „ quem nulla homine libero digna latuit disciplina; „ si quæ mox apud Janum Lascarim, humanarum „ divinarumque rerum scientiâ nemini secundum, „ plenis faucibus hauserat, aliquando promere po- „ tuisset . . . . . . Nam si Basilio paulo longinquior „ ætas

(d) Ibidem pag. 644.
(e) Tom I. pag. 290.
(f) De Scriptoribus Pseudonymis.

(g) De Infelicis. Literat. pag. mihi 25.
(h) De rebus per Epistolas quæsitis pag. 144.

„ ætas acceſſiſſet, o quot ingenii fœtus edidiſſet! cùm vix à ferula ſubducta mano, præter aſſiduas Auctorum græcorum ſolerteſque expoſitiooes, Aonibalis Romaoorumque res in Hiſpania ac Italia geſtas, ab Appiano ſecretis operibus illuſtratas, Latii jure nondum donatas, adeò luculenter, atque ſententiarom fide, verborumque ſplendore tranſtulit, ut undecumque doctiſſimum Leonem X. admiratio legentem ſubierit.

Hæreditariam veluti hanc morom caſtigationem, & ſtudii patientiam, uterque acceperat à Demetrio Patre, de quo in Dialogo Stephani Nigri, edito Mediolani anno MDXVII., & à Maittaire in Aonalibus Typographicis relato (i), hæc leguntur: „ Quid mihi Demetrii (*Chalcondylæ*) humanitatem memoras? quem omnes tam Latini, quàm Græci, qui ejus conſuetudine oſi ſunt, bumaniſſimum, doctiſſimum, prudentiſſimom, continentiſſimumque prædicare nunquam deſiſtunt. Nonne Stephanus Niger præceptor noſter, qui ei tot annos aſſiduam operam dedit, quique ſemper inter intimos ejus familiares extitit, tantam ait eſſe Demetrii integritarem, tantam eruditionem, tantam frugalitatem, tam candidos mores, ut ætatis noſtræ mortalium nemini poſtponendus videatur? „ Ad extremam ſenectotem, nullis unquam literariis laboribus fractus pervênit, diemque ultimum claufit Mediolani, paulo antequam Galli ab hac Metropoli pellerentur, ut ſcribit Jovius, ſeu, ut clariùs adnotat Albertus Fabricius (l), anno MDX. In ejus laudem ſequens Epigramma impreſſit ante Svidæ Lexicon *Antonius Motta*, ejuſdem diſcipulus:

Demetri æternos debet tibi Mundus honores,
Quòd dignum, quòd tam nobile tradis Opus.
Debet Motta magis, caro cui tanta reſultat
Gloria diſcipulo, te Duce quanta datur.

Alterum quoque ſubjunxit, in quo majorem aceeſſiſſe gloriam Mediolanenſi Metropoli ex edito Svida teſtatur, quàm Locis illis, in quibus primam lucem Heſiodus, Homerus, Pindarus recepere:

Olim Phocis *erat, doctis celebrata Poëtis,*
Unde novum exhauſit funditus Aſcra *Melos;*
Proximus huic Helicon, *rivo forte æmulus illi,*
In quo tam expreſſit nobile Smyrna *Sophos.*
Cadmæas Dircæus *olor volitare per arces,*
Dictus & immenſo eſt perſtrepuiſſe ſono.
Dignius Inſubri, Svidæ *decus exit, ab Urbe,*
In cujus lapſa eſt Græcia *tota ſinum.*

Demetrium Chalcondylam eundem fuiſſe cum *Demetrio Cretenſi* credidit Maittaire; loquens enim de Græca Laſcaris Grammatica, Mediolani primùm edita anno MCCCCLXXVI. (m) inquit: „ Vix dubium eſt, quin huic editioni corrigendæ *Demetrius Chalcondyles*, qui ſcripſit Epiſtolam, præfuerit. „ Longè tamen aberrat à vero; ſiquidem eo anno nondum Mediolanom *Chalcondylas* viderat; profugus namque à Conſtantinopoli, cùm deleto Græcorum Imperio, barbarum Turcarum jugum Urbs illa ſuſcepit, benigno apud Medicæos Principes Florentiæ Hoſpitio eſt donatus; inde autem Mediolanum evocatus à Ludovico Sfortia, ut Jovius teſtatur, deferri in hanc Urbem non potuit, niſi poſt annum octuageſimum illius Seculi, quo Tutor datus Johanni Galeatio Duci, adhuc puberi, Ludovicus rem omnem publicam pro libito adminiſtrabat. Præterea diverſum genus, ac patria his Demetriis contigit, *Cretenſis* oamque primus, *Athenenſis* alter appellabatur. Demum, in elegantiſſima Græca Homeri editione, Florentiæ peracta anno MCCCCLXXXVIII. Bernardus Nerlius latinam eidem Epiſtolam præfigens, unum ab altero clarè ſejuogit, utrumque io adornando ad lucem illo Opere, ſicuti laboris, ita gloriæ participem fuiſſe commemoraos, his verbis: „ Nam, ut omittam Nerii fratris liberalitatem, & Johannis Aciajoli auxilium, *Demetrium Cretenſis* dexteritatem, id inprimis mibi opportunum fuit, maximèque optatum, quòd ad hanc rem *Demetrium Chalcondylem Athenienſem* nactus eram, Virum profectò tempeſtate noſtra doctiſſimum, præceptoremque meum, à quo hujuſmodi opus accuratiſſimè recognoſci poſſet. Perdifficile enim mihi videbatur, ſine eruditiſſimo viro, id operis caſtigatiſſimum, emendatiſſimumque fieri poſſe. Itaque ex illius conſilio Homerum, ut vetuſtate primum, ita etiam divino quodam ingenio ſummum Poëtam, ac literarum fontem elegi, qui quidem ob incuriam, atque negligentiam Librariorum, ita ſui diſſimilis videbatur, ut in nullo fere codice, quamvis perveteri, integer agnoſceretur. Quamobrem eruditiſſimi ſanè viri Operâ, qualem Demetrium nactus eſt, ſummopere indigebat, qui & amore, quo me non mediocri proſequitur, & communis utilitatis gratiâ, ipſa Homeri Opera, ſingulari diligentia, ſummoque ſtudio, cum Euſtathii commentariis conferens examinavit, atque emendavit; cujus quidem viri diligentiam aut nibil arbitror præteriiſſe, aut ſiqua præteriiſſe videbuntur, ea certè vel dubia quædam ſont, vel ejuſmodi, ut ea in tali, tantoque opere juſtus, æquuſque rerum æſtimator non magni faciat. „ Itaque duobus Demetriis debet Metropolis noſtra inſigne decus ioventæ primùm, ac dein tanto characterum ſplendore propagatæ apud nos Græcorum codicum Typographiæ, quemadmodum in hac hiſtoria ſuis locis retulimus.

Quòd verò Chalcondylas *apud Aldum græcos codices ſub prælo ſudantes diu correxerit*, ut ex Zeltnero refert ibidem Maittaire, difficillimè apud eruditos fidem ioveniet; ex quo enim Florentiâ Mediolanum ſe contulit, inde pedem moviſſe, ut alias in Urbes commigraret, nuſquam in libris illa ætate impreſſis memoriæ proditum legitur; Accedit, anno tantùm MCCCCXCIII fuiſſe incœptam Venetiis ab Aldo græcam typographiam; eo autem anno nitidiſſimam *Iſocratis* græcam editionem Mediolani Demetrius paravit, nec dimiſſum ſubinde illius linguæ magiſterium, moramque in hac Urbe abruptam, dilucidè oſtendit longus arduuſque labor, qui impendi ab ipſo debuit, ut conferendum cum manuſcriptis codicibus, emendandum, augendumque Svidæ Lexicon, digna ſui nominis laude procuderetur. Denique mirum foret, neque ab Aldo unquam fuiſſe commemoratum, neque in Venetis hujus linguæ libris impreſſum Chalcondylæ nomen, ſi tam celebris famæ vir, Aldinis prælis diuturno tempore *Corrector* adſtitiſſet.

(i) Tom. I. pag. 258.
(l) Tom. X. Biblioth. græcæ pag. 392.
(m) Tom. I. pag. 262. nota *a*.

ANNO MD.

CLaudo hanc historicam seriem novo alio Literario monumento, quod licèt Chronicis careat notis, mihi admodum verisimile sit, Mediolani hoc anno, aut paulò post, editum fuisse Georgius Merula, Vir præclari nominis ac doctrinæ, ut superiùs ostendimus, immenso labore illud condiderat, Historiam Mediolanensem ab ovo repetens, resque præsertim à Vicecomitum Principum stirpe gestas, usque ad Matthæi magni ævum deducens, politiore facundia, quàm nullus antea ex Urbis nostræ Scriptoribus peregisset. Sublato è vivis Auctore, priusquam nobile hoc Opus in lucem prodiret, diu in tenebris latuit, donec Alexander Minutianus, Latinæ eloquentiæ, atque Historiæ publicus apud nos Institutor, à Tristano Chalco acceptum prælo commisit. Traductum ea tempestate jam èrat Mediolanense imperium à Sfortiis ad Gallos, capto post varias fortunæ vices, ablegatoque in longinquum carcerem Principe Ludovico Maria. Nihilominus, cùm recens foret calamitas, atque in oculis adhuc fulgeret relicta imago præteritæ Majestatis, qua Gens Vicecomitum à remota plurium ætatum antiquitate, florentissimæ hujus Metropolis dominationi præfuerat, non alium sibi Mecœnatem deligendum censuit Minutianus, quàm qui illustrium memoratæ stirpis Avorum gloriam, sanguine simul, ac hæreditario nomine faceret immortalem. Itaque *Ottoni V. Vicecomiti*, editionem hanc nuncupavit, multa præfatus de illius progenitoribus, qui per Sacromotos, à Bernabove Mediolani olim Domino genus ducebant Procurrit subinde in ejusdem laudes, subdens, degenerem minimè illum futurum primo Ottoni, à quo Insubrica Ditio in Vicecomitum familiam profluxit, cùm & Literarum studio, & militaribus exercitamentis, se se ad Reipublicæ administrationem, atque ad arma in castris strenuè tractanda, egregiè componeret.

De Historia vero Merulæ loquens, mirum est quot illam præconiis extollat; scribens enim ad Mecœnatem suum, inter alia hæc subjungit: „ Is cùm „ acerrimi esset judicii, & sciret quanti operis esset, „ res gestas Literarum monumentis commendare, „ non solùm diligentiam probavit, dum veteres per„ pendit annales, ne quid non verè dicat; id quod „ fuit admodum difficile, quando de originibus hujus „ magnificæ Urbis, deque gentis tuæ antiquitatibus, „ quas hac librorum Decade est executus, pleraque „ fabulosa circumferebantur; sed varietate rerum „ peritissimè distinxit, & verborum delectu, atque „ proprietate perpolivit, de cujus toto orationis ge„ nere, si, quod sentio, paucis aperire voluero, ip„ sius ferè verbis utar, qui cùm ad judicii sui state„ ram nonnullorum nostri temporis scripta appende„ ret, dicere solebat, eos, quàm simillimos videri „ fluviis, qui leni & æquabili aquarum agmine pro„ fluentes, nullis raperentur vorticibus. qui non „ sine grata voluptate in magnis spectantur aquis. „ Similiter illius hæc ego scripta vorticoso compa„ ravetim flumini, ubi tamen nullum timeatur peri„ culum, adeò nulla est clausula, quæ novitate, & „ figura dictionis, aut elaborata elocutione Lecto„ rem non remoretur. Sed hoc candidi Lectoris ju„ dicio relinquimus, quem non dubitamus, ubi opus „ diligenter perlegerit, longè melius, quàm ego ipse „ sentiam, de eo judicaturum. „ Nec minore apparatu de hoc ipso Opere suo differuerat Merula, dicans illud, dum viveret, Ludovico Mariæ Sfortiæ, pro Fratris filio Mediolanensis imperii clavum regenti; in Epistola namque eidem inscripta, atque in fronte hujus editionis impressa, rudem sermonem, confusam rerum seriem, anilesque fabulas, quibus sordebant superiorum temporum codices, hoc idem argumentum pertractantes, improbat, subsannatque. Utramque Epistolam tum Merulæ, tum Minutiani, ex albo erasere, qui hanc Historiam typis iterum evulgandam suscepere, anno MDCXXIX. Sed eas, luce, quam semel acceperant, dignas, in calce Lector inveniet.

Georgii Merulæ laudem elevasse visus est Tristanus Chalcus, qui delectus ab absolvendam Præceptoris sui Historiam, quam mors ejusdem abruperat, causatus est in Merula non modò ignorantiam plurium Documentorum, in reconditis Scriniis latentium, quæ innocens erat; sed negligentiam quoque, atque oscitantiam in iis perlegendis Antiquorum libris, quos oculis obvios consulere facilimè potuisset: ideoque integram ipse Mediolanensem Historiam exorsus est, sepultâ penè dixerim Magistri sui memoriâ, nisi ubi eundem carpendi opportunitas occurrebat. Strinxere calamum in Tristanum, qui Seculo XVII recudendum Merulam curaverunt, longâque præfatione conati sunt ejusdem fidem, ac diligentiam tutari, præfervidæ æmulationis, atque invidiæ Chalcum insimulantes. Potior tamen acerbæ hujus censuræ stimulus fuit, sejecta ad fabulas ab boc Auctore Vicecomitum vetustissima, quæ prætendebatur origo ab Æneæ Nepote, atque Angleriæ Comitibus; is enim præcipuus cardo est exaratæ pro Merula Apologiæ, tantæque in Chalcum iræ conceptæ, cùm ab illustri hac Familia progeniti forent illius famæ, atque Operis defensores. Qua in re, quis ex hisce præclaris Scriptoribus erroris sit arguendus, cùm ad sententiam ferendam boc loco, minimè urgeri me videam, eruditis Viris discutiendum dimitto. Id pro certo affirmare possum, utrique rerum nostrarum Chronographo plurimas esse gratias persolvendas; alteri, quòd viam aperuerit nobiliori texendæ historiæ; alteri, quòd superstites adhuc in illa cautes, foveasque abstulerit. atque explanaverit. Quamvis, ne in Chalco quidem, desunt sui historici anfractus, implexique ambagibus nodi, quos aliquando peritior calamus exsolvere poterit, ac meliori luce illustrare Puricellus se se obtulerat ad Mediolanensem Historiam, accuratâ omni diligentiâ ex integro conscribendam, datique ab eo sunt ad Primores Urbis supplices libelli, ut decoro huic Operi elaborando propitias manus porrigerent, iique in Ambrosiana Bibliotheca manuscripti asservantur; sed sive iniquitas temporum aliò distraxerit curas Reipublicæ nostræ Præsidum, sive perficiendis ac etiam propugnandis, quos inceperat, atque ediderat libris, reliquum tempus vitæ absumpserit Puricellus, inane prorsus evanuit ejusdem consilium. Itaque, licèt plores, præter Donatum Bossium, Merulam, Chalcum, hanc provinciam tentaverint, Corius nempe, Morigia, Ripamontius, aliique, nihilominus Rerum Mediolanensium Historiam, defœcatam, sinceramque, adhuc desideramus.

AULUS JANUS PARRHASIUS.

Superiore anno nonnulla de præclaro hoc Viro protuli, quæ ad illius genus, patriam, res gestas, atque exitum pertinebant; nunc de iis agendum est, quæ ad ingenii sui fœcunditatem, & eruditionis antiquæ copiam patefaciendam, elaboravit, cùm in publico Mediolani gymnasio Humaniores Literas profiteretur. *Commentariis in Claudianum*, *De raptu Proserpinæ*, primæ fuere literariæ fruges, quas deprompsit Parrhasius, illæque in publicum prodiere anno MD., quo easdem obtulit *Castellano Cottæ Mediolanensi Patricio*, Epistolâ ad ipsum datâ. In ea, postquam ejus indolem, in flore adolescentiæ matura

jam

jam virtutis argumenta præbentem commendavit, in familiæ laudes excurrit, ac primò *Lucium Cottam*, Avum ejusdem profert, qui tunc superstes funeribus filii, & nepotis, eâdem vultus hilaritate, atque animi constantia, qua summis in Republica honoribus functus fuerat, adversæ sortis ictus ferebat, erumpentes gemitus premens, & incredibilem animi corporisque cruciatum immotus, tacitusque transmittens; memorat subinde *Catellianum seniorem*, *Albertum*, *Innocentium*, quibus oppetita mors pro communibus patriæ fortunis, diuturniorem, apud hominum memoriam, vitam pepererat; *Catellianum* postmodum Patrem laudat ab eximia privati publicique Juris peritia, ab æqui justique tenacissima observantia, ab aperto demum indicto bello adversùs duas capitales hominum pestes, Avaritiam, & Ambitionem. Fratres quoque in domesticæ laudis argumentum producit, *Albertum* nempe, quem pari cum Majoribus virtutum gradu incedentem, in medio cursu mors importuna subripuerat, & *Hieronymum*, qui adhuc juvenis, in rebus gerendis prudentiâ, in castris verò bellica strenuitate, non sine nobili invidia, supra ceteros eminebat. Ne autem etiam stirps ista eo careret ornamento, quo per illam ætatem reliquæ illustres Familiæ fruebantur, ut videlicet, liberalitate blandientum Scriptorum, earundem origo, à remotissima Trojanorum, Romanorumque Heroum serie deduceretur, desiderari noluit hanc gloriam Parrhasius ab inclyta Cottarum Gente, *Cajum* illum *Cottam*, cujus, ut ipse ait, *nomen supprimere piaculum Niso duxit*, Virum triumphalem, & Pontificem Maximum, Auctorem faciens nobilissimæ hujus domus.

Non indiguit tamen hisce fucatis honoribus Catellianus, ut posteris cum laude innotesceret; illustri namque procul dubio sanguine ortus, clariorem se reddidit, integritate morum, & summis etiam in hac Metropoli gestis muneribus, præsertim verò Literarum amore ac cultu, quæ tantùm hic persequi, Instituti mei postulat ratio. Inter cetera ingenii sui monumenta, quæ Bibliographis notâ sunt, atque in tabulas jam relata, unum ego, antiquos impressos codices volvens, inveni, quod aliorum oculos fugit, & licèt calami ejusdem fœtus non sit, propensum tamen animum ab ipsa adolescentia ad literariæ Reipublicæ amplificandum censum ostendit. Cornelium Nepotem *De Viris illustribus* edidit, pluribus in locis suo studio emendatum, cùm nondum è publico Gymnasio, in quo liberalium Disciplinarum rudimenta à Parrhasio excipiebat, pedem retulisset. Laborem hunc suum dicavit Tristano Chalco, sequenti Epistola, quam hoc loco percurrere, utpote brevem, ac rei, de qua hic agimus, valde consonam, minimè Lectorem pigebit:

„ C. Catellianus Cotta Tristano Chalco.
„ Regii Senatus à Secretis Insubriæ
„ S. P. D.

„ Libellum de Viris Illustribus, elegantissimo stylo conditum, quidam Svetonii Tranquilli, plerique Plinii Cæcilii suspicantur. Hermolaus autem Barbarus pro Cornelio Nepote citat, & ita vetus habet Inscriptio, quod Janus etiam Parrhasius præceptor noster affirmat, ejusque testimonio frequenter utitur in L. Florum, quem singulis hoc anno lectionibus publicè nobis exponit. Invenias tamen aliquos, Tristane vir optime, contentiosiùs refragantes, hac (ut ajunt) adductos ratione, quòd A. Gellius in suis illis noctibus Atticis, Cornelii Nepotis auctoritate scribit, Manlium Capitolinum virgis necatum; cùm tamen hoc ipso opere, quod Janus, & Hermolaus Cornelio vindicant, è saxo Tarpejo præcipitatus esse dicatur. Sed ne isti non vident, Cornelii Nepotis Chronica, quorum Catullus etiam meminit, non Viros illustres ab A. Gellio citari? Potuit autem Cornelius in diversis operibus, diversas Annalium complecti sententias, quod alii quoque fecerunt. Equidem nullum majus ad hanc rem fore argumentum putarim, quàm quo M. Varro usus est in explorandis Plauti Comœdiis, ut quis M. Catonis, & Attici vitas, quæ de tot ipsius Cornelii lucubrationibus præterea supersunt, & Tranquilli, Pliniique scripta sumat in manus, accuratèque tractata simul inter se comparet. Itaque, cui libelli dictio propiùs accedet, ejus esse statuat. Sed in hoc acri judicio opus est, & eruditione, quæ cùm in te summa sint, idoneus litis hujus disceptator ab omnibus existimaris. Namqui tuis in historiis eloquutionis antiquæ multum refers, facilè deprehendes, dicendi genus hoc ex tribus illis Auctoribus, cui magis conveniat. Interea Viros illustres ex Hermolai, Janique nostri sententia, sub titulo Cornelii Nepotis emittemus, & illos quidem multis in locis à me castigatos, ipsius ope Jani, quem quoniam sic velle intelligebam, tibi dicamus, ingenii nostri primitias, cui vel hoc ipso nomine non parum debeo, qui Patriæ nostræ memoriam à situ vindicas. Bene Vale.

Subjungo ea, quæ Parrhasius ipse de nobili hoc discipulo suo, ac Mecœnate, scripta reliquit: „ Versus, & Epistolæ, quas tu (cujus proprium munus est) cottidie meditaris, fidem nostri sermonis absolvunt, in quibus opulentiam Ciceronis, florente Plinii parsimoniâ temperas, ut in Carminibus elegantiâ Tibulli, Martialis argutiam. „ Quodnam esset id *munus*, quod *Catelliani proprium erat*, Parrhasius non enunciat; itemque ignoramus, an adeò laudatæ Epistolæ, & Carmina ad posteros transmeaverint. Verùm, quæcunque fuerit illorum fortuna, provectiori ætate, dignis ingenio suo libris condendis operam dedit, tum in Jurisprudentiæ facultate, cujus *Memorabilia* methodo alphabetica scripsit, plagii quidem à Bayle (a) damnata, sed cum plausu à doctis Viris excepta, & sæpius recusa; Elenchum quoque Jurisconsultorum à Scævola ad Alciatum contexuit, qui denuo prodiit hoc Seculo, post librum *De claris Legum Interpretibus* Guidi Panciroli; tum in Historia, *Patriæ* nostræ *laudes* peculiari libello complectens, & Metropolis Mediolanensis *Municipales leges* illustrans. Demum de Republica, & Literis benemeritus, supremum diem obiit anno MDLIII., sepultus in tumulo, sibi dum viveret jam parato, in sacra Æde Sanctæ Mariæ Gratiarum.

Parrhasii Commentarios in Claudianum, pluribus impressis carminibus exornavere præclarissimi illius temporis Viri, *Thomas Phœdrus*, *Lancinus Curtius*, & *Johannes Maria Cataneus*. Unum ego seligam hìc describendum, Epigramma nempe *Phœdri*, cujus suavissimos mores, collataque in ipsum beneficia Parrhasius commemorat, acerbum ejus funus deplorans in libro *de Quæsitis per Epistolas* (b), quique tanto latinæ facundiæ cultu perorabat, ut *affluentissimum eloquentiæ flumen*, & sui Seculi *Cicero* appellaretur, quemadmodum, insignium Scriptorum testimonio, refert Bayle (c). Ita igitur canit:

Quid miseræ prodest Cereri exorasse Tonantem,
Ut natam alternis mensibus adciperet?
Rapta erat ab Diti rursus Proserpina avaro,
Obrutaque in Stygiis illa latebat aquis.
At bonus adsurgit Janus, qui vindice lingua,
Eripit è manibus Raptor acerbe tuis,
Et jubet ad Superas ire, & volitare per ampla
Ora Virûm; tantum plus Jove Jane potes.
Jane tibi Dea si tantum Proserpina debet;
Quæ ratio adcipiet nomina, dic, hominum?

Re-

(a) Diction. Critique. (b) Pag. 144.

(c) Ibidem, verbo *Phœdrus*.

Referre quoque opus est, quæ Parrhasius *Indici Rerum* subjunxerat, quæque unà cum præfixis Carminibus resecata sunt in editione Basilejensi anni MDXXXIX. Siquidem in iis servatam nobis videmus memoriam duarum nobilium Familiarum, tunc Mediolani florentium, his verbis: „ Habes jam nostras in Claudianum lucubrationes Catelliane, serius fortasse quàm tu putaras, aut ego voluissem, ob acerbissimum luctum, quem immaturus obitus M. Antonii (*Rubreni*) nostri nobis attulit, quem ego propter elegantiam morum, secundum te diligebam. Erat enim, ut scis, egregia corporis indole, vegetioris ingenii puer, & memoria singulari; quique quartumdecimum annum vix totidem diebus excederet, in qua ætate, velut in tenellis arboribus, contenti floribus esse solemus, ipse maturos penè virtutum fructus producere nobis jam cœperat, ut non dubitaremus *Augustanorum* familiæ, quæ hac in Urbe honestissima est, Avique *Rubreni*, summi Viri, sed in primis Johannis Angeli parentis sui, cùm ceteris corporis, & animi ornamentis, tum Principis amicitiâ clarissimi, splendorem, vel, quod ipse Pater optabat, superaturum, vel certè, quod nos considerabamus, assecuturum. Non igitur potui non ejus morte magnopere moveri, & quia me dum vixit religiosissimè coluit, & excedens non exiguam studiorum nostrorum spem abstulit, hoc elegidio questi sumus, quod, ut à dolente confusoque scriptum, lege quæso cum venia:

Te ne etiam Rubrene puer mors improba nobis
Surripuit, tantam nec verita invidiam est?
Ausa ferox Stygio præcludere lumina somno?
Lumina Ledæis æmula sideribus.
Non illam Latias, Grajasque exculta per artes
Lingua? nec arguti pectoris ingenium?
Non movit studiosa manus perarare tabellas
Docta? notisque apices ducere præpetibus?
Quid te sæva juvat producere funus acerbum,
Et vitam primis rumpere staminibus?
Forsitan emenso visus tibi senior ævo est,
Dum menses animi dotibus adnumeras?
Quò geminum sub fronte jubar? quò lactea cervix?
Et coma, vix Phœbi crinibus inferior?
Quò mores abiere pii? quò mentis acumen?
Quò tenera virtus indole præquoquior?
Omnia (proh) cæco mersit libitina barathro;
Totque bona obscuras vertit in exequias.
Editus ecce mihi labor est in carmina Claudi.
Nec leget (heu) vitâ, Marcus, *amabilior.*
Non tamen efficiet, quin mecum Marce *legaris;*
Utque tuum nomen defluat ex animo.
Illa licèt tulerit mortalia membra caduci
Corporis, atque animæ perpetis, exuvias.
Post obitum vives, properataque fata superstes,
Et vincet de te secula pars melior.
Non quòd uterque parens ingenti mole sepulchrum
Condat, & alta tuos urna tegat cineres;
Marmora tempus edax, & busta superba vetustas
Sternet, & artis honor sentiet interitum.
Sed quia te doctæ deflent monumenta Camœnæ,
Certatimque tuos scribitur in titulos,
Suspicient te Fama loquax, serique nepotes,
Canaque venturo tempore posteritas.

Non multò post, Janus Parrhasius iterum prælo subdidit opus hoc suum; cùm enim à Ludovico XII. Rege Galliarum missus denuo in hanc Provinciam fuisset *Jafredus Carolus*, & post Stephanum Poncherium, delectum in Parisiensem Archiepiscopum anno MDIII., amplissimo Mediolani Senatui præsideret, opportunum duxit, eidem illud offerre, eo etiam peculiari titulo adactus, quòd Impressor quidam (nomini parcit) subreptas ipsi nonnullas in Titum Livium lucubrationes, tanquam proprias Jafredo dicasset. In Epistola nuncupatoria rem narrat Parrhasius his verbis: „ Adsunt ignavissimi quidam Fuci, qui favis, alienisque mellificationibus insidiantur, & quæ multo, longoque studio comperta sunt ab aliis, impudentissimè pro suis ostentant; ut iste vix satis idoneus Impressor, qui castigationes in Livium meas ex magna parte subripere, tibique nuncupatum dicare non erubuit. In quo non minus existimationi tuæ, quàm mihi fecit injuriam; quasi verò divinus tuus animus interceptis gaudeat rebus, & in hoc etiam Superos non imitetur, quibus (ut Porphyrius auctor est) furta non litant. Ego, Vir integerrime, triennio jam Livii bellum Macedonicum, frequenti professus Auditorio, singulis lectionibus emendavi, quod ante nos (absit verbo invidia) nemo tentavit; ostendique certissimis argumentis, ab eo, quem dixi, Decada depravatam, locis amplius mille. Veritus igitur, ne sua laniena per nos in lucem proderetur, editione prævenire festinavit; eamque rem dissimulanter me laturum speravit, si sub umbra tui nominis emitterentur: acsi non eadem gratiora tibi futura sint à proprio, justoque domino, quàm ab inverecundo Plagiario. Quum præsertim nusquam ille potuerit afferre correctionis alienæ rationem, quod nos inter legendum fecimus, proximâque fœturâ faciemus, quæ propediem sub tuis auspiciis exibit in publicum, sex in toto Livio vulnerum ferè millibus à me curatis, aut splenio contectis. „ Reliquum Epistolæ in calce dabimus, cùm, licet Seculum XV. huic Historiæ à me statutum excedat, digna sit nova luce. Interim fateor, expungi à mente mea vix posse subortam suspicionem, in hac querela *Minutianum* notari, qui publicus in hac Urbe Professor Typographiam exercebat, Liviumque à se emendatum in vulgum emiserat. Si tamen ipse est, condonari debet iræ ebullienti acris illa censura, qua eundem feriit Parrhasius, *vix satis idoneum Impressorem* appellans; qua enim doctrina, atque eloquentia præstaret Minutianus, quàmque elegantibus typis, & accurata castigatione libros excuderet, insignium Scriptorum testimonio, in Prolegomenis vidimus. Num verò fidem absolverit, qua se Jafredo obstrinxerat, prodituras nempe propediem in publicum sub illius auspiciis animadversiones in Livium, hærere incertum me jubet silentium eorum, qui aut de Parrhasio, aut de libris per ea tempora impressis disseruere; in Bibliotheca Neapolitana, ubi de hoc Auctore fit sermo, *Manuscripta* quædam enunciantur *in T. Livium, & L. Florum.*

Quamdiu Mediolani stipendia Literarum fecerit, nec Jovius, nec Bayle annotavere. Itinera sua post exitum ab hac Metropoli Parrhasius ipse describit in Oratione, quam habuit, cùm Romam ad publicè docendum evocatus à Leone X. Summo Pontifice, *Epistolas Ciceronis ad Atticum* explanandas suscepisset; narratis namque domesticis calamitatibus, quibus fortuna videbatur apertum ipsi bellum indixisse, obitu scilicet Avi, utriusque parentis, patrui, filiorum, fratrum, affinium, atque amicorum, ait, se in Gallia citeriori, Mediolani nempe, publicè conductum, veluti portum tenuisse; dein uberiora stipendia sequutum *Vicetiam* commigrasse. Inter *Epistolas Clarorum Virorum*, editas Venetiis anno MDLXVIII., una Jani Parrhasii legitur, data *Vicetiæ* ad Aldum Manutium, in qua conqueritur de quodam Ligure, infido amico, ob moram dolosè injectam codicibus, & observatiunculis suis ad eum missis;

missis; ait, apud se cœnaturum proximè fuisse Sacerdotem optimum, & Cantorum ætatis suæ peritissimum *Franchinum Gaphorum*, seque ex morbo acerbissimo adhuc jacere. Hæc in Epistola memorata; in Oratione verò referre prosequitur, ingruente in Venetam ditionem, infestis signis, Hoste Germano, Gallo, Hispano, in Patriam se recepisse, donec Jano Lascare, apud Pontificem benevolè agente, ad Romanam Urbem, collato profitendi eloquentiam munere accerfiretur. Extat apud Nicolaum Toppi (d) exemplar Breviom Literarum, quibus *Leo X.* Parrhasio conferebat Cathedram Oratoriæ facultatis in publico Romano gymnasio, statuta singulis annis mercede ducentûm aureorum; Expeditæ illæ sunt anno MDXIV. Leonis secundo. Inde verò facilè colligi potest tempus, quo è vita decessit; cùm enim Jovius asserat, Romani suggestus honore non diu illum frui potuisse, coactum ad Patriam reverti, ob articularem morbum, membra omnia sævissimè deformantem; Pierius autem Valerianus testetur, ibidem citissimè interiisse; mors ejusdem consignanda verisimilius videtur circa decimum octavum illius Seculi annum, quo, ab accepta prima luce anno MCCCCLXX, nondum quinquagesimum suæ ætatis annum expleverat.

JOHANNES BAPTISTA PIUS BONONIENSIS.

Dimittendus non erat in hac Historia, veluti neglectus Vir tile, doctrina & scriptis clarissimus, cùm aliquo tempore apud nos hospitio receptus, in publico gymnasio latinæ eloquentiæ præcepta tradiderit, gloriamque auxerit Mediolanensium studiorum, quibus promovendis acciti ab universa Italia insigniores famâ, & literis Præceptores, nobili successione insudavere. In hac Metropoli commoratum jam fuisse *Pium* Bononiensem anno MCCCCXCVIII. non obscurè docet Epistola ejusdem, qua Sidonium Apollinarem, eo tempore Mediolani excusum, dicavit Magnifico *Johanni Francisco Marliano*, Equiti, & Senatori Mediolanensi; in ea namque testatur, se consilium cœpisse eruendi è veternosis scriniis jacentes ibidem præclari nominis antiquos Auctores, ut morem gereret præstantissimo illi Viro, qui acerbè dolebat, emunctissima Priscorum volumina, situ & carie obruta, somnum Epimenidis edormire. Siquidem, cùm ad ipsum Conviva ventitasset, sermo incidit de Scriptoribus, qui adhuc ingloriè delitescebant; Marlianus autem non destitit instrepere, ac interpellare, *Apollinarem saltem (nonnullos sanè nuncupatim recensueram) promulgandum, ne vitam cassâ & cæcâ invidiâ fraudemus bonis alienis*, verba sunt Pii. Prosequitur enarrare, neque hoc contentum Marlianum expetiisse, ut tenebricosus ille Auctor commentariis illustraretur, seque, licèt imparem tanto oneri subeundo, ac diu hæsitantem, votis ejusdem obtemperasse. *Nonnium* quoque *Marcellum* integrum, Festum Pompejum, & Marcum Varronem, hoc anno typis nostris editum, inscripsit *Pius* Bononiensis *Guidotto Mazentæ* Mediolanensium *Medicorum Antistiti*, nuncupatoriam ad ipsum Epistolam dirigens, quæ sic incipit: „ Ibis & tu quoque in paginas nostras, Guidotte Domine, Literatorum nobilissime, Nobilissimorum sapientissime, utrorumque honorificentissime. Non ea est tua eruditio, fides, affabilitas, & ingenuarum scientiarum cognitio, ut latere debeas...... Excipies igitur, qua soles hilaritudine...... Marcum Varronem, undecumque eruditissimum, Marcellum, & Pompejum, labore & palæstra nostra in pristinam faciem restitutos, abstersa omni utiligine, & fœditate, qua ante nos ruidi, laceri, & strumosi.... circumferebantur, mera ramenta, & projectitia secamenta, horum potius Auctorum umbras, ne dicam cadavera. Integritatem nos illis reddidimus ...... tuo nomini dicantes, ut tutiores exeant in publicum...... Vale Literarum, Literatorumque decus, & Pium tuum redama. „ Abruptam hanc Epistolam consultò dedi, cùm tota ferme *exoletis, rancidisque vetustatis vocabulis* scateat, ob quæ derisum *Pium*, atque in fabulam traductum, ait Jovius in ejus Elogio, subjungens, comperto tandem (licèt serò) styli vitio, se totum ad Ciceronem recepisse, & multa in eo elucidando fuisse commentatum.

Itaque per hæc tempora Mediolani Pius degebat, cùm, ut vidimus, amicorum Equitum mensæ assideret, & eorundem patrocinium sibi demereri, impressis in hac Urbe, sub illorum nomine, libris eniteretur. Jovius citò se expedit ab enarrandis itineribus celeberrimi hujus humaniorum Literarum Institutoris, videturque unicam tantùm Pii profectionem ad Romanam Urbem agnoscere, ut ibidem sub vitæ finem Oratoriam artem profiteretur, inquiens: „ Postremò, cùm Bononiæ, Mediolani, & Lucæ per quinquaginta annos docuisset, Paulus Pontifex, tanquam veterem suum familiarem in Urbem accivit, publicoque in munere defunctus est octogenarius, summa temperaturæ firmitate, adversùs morbos invictus. „ Mihi antiquos codices pervolventi nonnulla innotuere, quæ ad illius peregrinationes illustrandas clariorem præferunt facem. Mediolani constitisse literariis studiis intentum, expirante Seculo XV., superiùs ostendimus; hinc verò profectum hoc eodem anno MD, (fortasse ob translatum à Sfortiis ad Gallos Metropolis hujus imperium) duo mihi persuadent; primum est, post *Festum Pompejum* jam memoratum, hanc Typographi admonitionem subjungi: „ Quædam addita sunt, quæ non erant in Exemplari *Pii nostri*, sed in alio ejusmodi....., quæ si Pius ipse (qui propter sui absentiam ea castigare nequivit, sed nec ipsius exemplar revidere, dum imprimeretur) affuisset, correctiora haberentur. „ Alterum est, Plauti editionem cum ejusdem Pii interpretatione, quæ hoc eodem anno prodiit Mediolani, non alicui, ut solebat, Equitum Mediolanensium, sed *Johanni Bentivolo*, *Bononiæ Dictatori*, fuisse ab ipso dicatam; quod certè non leve indicium exhibet, ut credamus, illum in Patriam remigrasse. Sanè Bononiam profectum Pium, cùm ab Urbe nostra discederet, ibidem publici Præceptoris munus gessisse, ipso testante intelligimus. Extat in libro III. *Elegiadon* Pii Carmen, quod ita inscribitur: *Dolet se Mediolanum, unaque Amicam reliquisse, dum à Senatu Bononiensi revocatur*. Prodiere autem hi libri ejusdem Poeticarum lucubrationum *Bononiæ anno MDIX.* Præterea impressa legitur inter laudati Auctoris *Sermones* sex libris comprehensos, atque editos in eadem Urbe, anno MDXXII. *Prælectio in Ciceronem de Oratore, & Vergilii Æneida, publicè habita Romæ, ubi Petro Marso in primo subsellio successit, anno MDXII. Calendis Februarii*. In ea inquit Pius se tandem consecutum, quod anxiis votis optaverat, ut nempe Dominam Gentium Urbem inviseret, in qua ingenia promptiora, castior Eloquentia, & Religio florebant, „ cùm (ejus sunt verba) Bononiæ, *ubi publicè docebam*, mutum sit Auditorum, Minerva sileat, Mars vibret hastam, gravissimo ac pestilentissimo tempore, quo spernitur Orator bonus, horridus Miles amatur; „ subdit verò, se à *Julio*, Christi, Petrique Vicario, extorrem, & profugum, non exceptum solùm, sed ipso mandante, in Album eorum, qui Romanam Minervam colebant, fuisse cooptatum, Petri Marsi, Musarum Athletæ invictissimi, vices subiturum. Non semel igitur tantùm, sub exitum vitæ, Romæ docuit Pius Bononiensis, ut Jovius narrabat. Quæ autem causa fuerit, cur Romam quoque desereret, atque ad alia implenda subsellia, Lucæ præsertim, sese con-

Ooo

(d) Biblioth. Neapolit.

conferret, indagare in præsentia non attinet; ad ea, quæ Mediolani peracta sunt, sermonem converto.

Præter *Latinæ linguæ Auctores* proximè relatos, ac *Guidetto* nostro dicatos, quibus emendandis, & restituendis pristinæ formæ, plurimum laboris impenderat Pius, ut hoc anno Mediolanensibus typis novam laudem, ac studiis commodum adderet, *Plautum* quoque uberrimis divitiem commentariis prælo paravit. Laudavere hoc Opus, apud nos primò editum, plures Patricii Mediolanenses Viri, aliique insignes Poëtæ, impressis in fronte, & calce carminibus. Non ita æquus ejusdem æstimator fuit *Pylades Buccardus* Brixianus, qui novas in Plautum interpretationes molitus, Johannem Baptistam Pium præsertim & Bernardum Saracenum acerbè insectatur, professus in Epistula ad Aloysium Dardanum, suisse industriâ suâ „ excussas eorum ineptias, & futiles „ Commentationes, quibus ad tria errorum millia „ debacchati, universum ferè Plauti ipsius Codicem „ fœdis maculis oblitum reddiderant, ut qui ante „ Georgium (*Merulam*) ægrotabat, his duobus ve„ luti insulsissimis Medicis, ad extremam perniciem „ deductus, & penè conclamatus censeretur. „ Eminentissimus Quirinus, ubi de Plauto agit, in laudatissimo libro *de Brixiana Literatura* (e), licèt Pyladis ingenium, & eruditionem commendet, pro eo tamen, quo incenditur, veritatis amore, eundem insolentiæ damnat, quòd malè adeò habuerit præter Georgium Alexandrinum, binos hosce Commentatores Pium, & Saracenum, *Viros planè magni ingenii, & reconditarum, ac veterum literarum imprimis doctos*; eoque magis, quòd Pius ipse, etiam antequam Obtrectatorem ullum sentiret, retractationes in Plautum sponte vulgaverat, minimè erubescens, errores, quos Juvenis XXIV. annorum in explanando Plauto admiserat, glorioso exemplo fateri. Pauca hæc decerpo ex Pii Præfationibus, quas integras recitat memoratus Cardinalis (f): „ Multa deprehen„ di præposterè scripta, inversa, adulterina, & in „ meram barbariem detorta, quædam olim à me „ parum pensitatè reposita, quæ nunc limatiora legas „ velim. & Academicis nostris impertias, qui nunc „ plurimùm florent, idque Bononiæ ..... Non „ enim ex his sum, qui nævos suos amant, & se, „ & sua sine rivali complectuntur. „ Nobiliori certè titulo Pium donavit Lucas Olchinensis Canonicus, ceteros etiam Plauti Commentatores enumerans, in Epistola præfixa Plauto, à se castigato (g); inquit enim: „ Certò utique scio, tibi exploratissimum esse, & „ quantum omnes consummatissimi ætatis nostræ ho„ mines in Plauto emendando insudaverint, quibus „ jurgiis inter se contenderint, & adhuc sub Ju„ dice lis est, quisnam eorum laudatissimam palmam „ consecutus sit. Ego verò omnium infimus, eorum „ vestigia sectatus, ex collatione omnium exempla„ rium, quæ invenire potui, pro captu meo multa „ restitui, distinxi, annotavi, ut ab omnibus bona„ rum Artium studiosis antiquissimus Auctor, emen„ datissimus haberetur. Redegi autem de industria „ in idem Corpus, præter tamen omnium opinionem, „ Georgii Vallæ, olim Præceptoris mei, eruditissima „ scripta, Bernardi Saraceni, & Pyladis Brixiani „ copiosa Commentaria, *Pii Bononiensis eminentes* „ *Observationes* &c „ Hanc quoque Epistolam sincero calamo inseruit libro suo Eminentissimus doctrinâ, & Purpurâ Quirinus, ut nimiam Pyladis sui contra Pium, aliosque dicacitatem, favorabilibus doctorum hominum testimoniis obtunderet; proinde verò gloriosius nihil tanto vindice optare poterat editio nostra, & Auctor Plauti Commentariorum.

Obiter innuo, Johannem Petrum Vallam Plautinas suas annotationes *Scaramuciæ Trivultio Mediolanensi Patricio* dicasse; ab eo namque humanissimo Hospitio Mediolani exceptus, gratiam hanc reddere voluit, in Clarissimæ Familiæ, & præsertim Johannis Jacobi Trivultii Patrui laudes se effundens. Nuncupatoriam ejusmodi Epistolam descripsi ex editione Plauti cum commentariis ejusdem Vallæ, Bernardi Saraceni, & Pii Bononiensis, peractâ Venetiis anno MDXI., eamque, utpote ad res nostras pertinentem, post alias proximè dabimus. Ut autem iis, quæ de Pio commentati hùc usque sumus, coronydem imponamus, animadverto, ejusdem mortem statui à Pellegrino Antonio Orlando in Catalogo Bononiensium Scriptorum, anno MDXXXI. Si tamen verum est; quod Jovius narrat, evocatum nempe Romam fuisse Pium à Paulo (III.) Summo Pontifice, atque ibidem octogenarium decessisse, ut superiùs retulimus, diutiùs ille vitam produxit, cùm nonnisi biennio post Apostolicam Sedem Paulus conscenderit.

PHILIPPUS BEROALDUS SENIOR.

Plauti Commentariis hoc anno, ut diximus, Mediolani editis, admonitionem suam ad Lectorem præmisit *Philippus Beroaldus*, & ipse Bononiensis. Fuit hic in nostra Metropoli publicus eloquentiæ Institutor, ejusque Annotationes in XII. Svetonii Cæsares impressæ fuere in Urbe nostra anno MCCCCXCIV., desumptæ ex ejusdem Archetypo, fortasse hic relicto, cùm revocatus foret ad Bononiense Gymnasium. *Bartholomæus Blanchinus*, Beroaldi Conterraneus, vitam illius vulgavit, illamque inscripsit *Camillo Palæotto*. Legitur ista ante Svetonium, Lugduni excusum anno MDXLVIII. Narrat Blanchinus, Beroaldum, „ vixdum annos pubertatis egressum, „ studia literarum Bononiæ primùm, mox Parmæ, „ atque inde in Gymnasio Parrhisiorum celeberrimo, „ frequenti professum fuisse Auditorio; Ad postre„ mum, honorificè revocatum in Patriam, usque „ ad extremum vitæ diem, maximâ gratiâ, & Ve„ nere legisse. „ Nihil autem innuit de mora ejusdem apud nos acta, publicoque Mediolani habito magisterio Oratoriæ, ac Poëticæ facultatis. Silet quoque in illius Elogio Paulus Jovius, qui tamen nonnisi Bononiam memorat, in qua Beroaldus senior, summo cum plausu, Humaniores Literas docuit. Contra verò Hieronymus Bossius, à me in *Prodromo* laudatus (h), inter Palatini nostri Gymnasii publicos Rhetoricæ Professores, post Franciscum Philelphum, Philippum Beroaldum enumerat: Pellegrinus quoque Orlandus in *Notitia Bononiensium Scriptorum*, Italicè impressa, hunc Philippum docuisse tradit Parmæ, Mediolani, Perusiæ, Bononiæ. Plura ego ex ejusdem Scriptis collegi, quæ gloriam ejusmodi nobis satis dilucidè vindicant; præsedisse nempe aliquando Mediolanensi Literariæ palæstræ ad erudiendam juventutem Virum illum, de quo refert Blanchinus (i), „ Johannem Picum Mirandulanum, cùm ab Amicis „ rogaretur, quidnam de Beroaldo sentiret, memo„ rabilem illam, meritòque celebratam hominum „ memoriâ vocem respondere solitum, Beroaldum „ sibi videri, *vivam quandam loquentem Bibliothe-* „ *cam*. „ Primò igitur, inter Beroaldi *Orationes*, & *Prælectiones*, Bononiæ vulgatas per Platonem de Benedictis anno MCCCCXCI., extat Panegyrica Oratio, in qua Principem Ludovicum Mariam Sfortiam eloquentissimè laudat, atque in calce supplices suas preces sequenti Epigrammate eidem porrigit:

Hesperios inter Ductores, Inclyte Princeps,
Principe quo Status hic sospite, sospes erit.
Imperii columen, rerum tutela, salusque,
Eximia Proavos qui probitate refers;

Su-

(e) Parte I pag. 38 & seq.
(f) Ibid. pag. 39. & seqq.
(g) Ibid. pag. 40.

(h) Cap. IX.
(i) Ibidem.

Suscipe pacata devotum fronte clientem,
Mancipiumque recens, servitiumque fove.
Sunt tibi tamplures ex omni parte diserti,
Est tibi Pierius turba verenda chorus;
Inter quos cupio merari, Maxime Princeps,
Inter quos c. s da mihi, quæso, locum.
Non erimus cer'è indecores, nec rustica nostra est
Calliope, & nobis dexter Apollo favet.
Accipe sinceri munuscula parva Philippi;
Inspice si quid inest, quod placuisse queat.
Post litea, & post decisa negotia rerum,
Post bene formatum, depositumque Statum.
Tunc liber, vacuusque, meum percurre Libellum,
Atque hilari nugas perlege fronte meas.
Sexquihoram scriptis nostris impende; sed hora
Sufficit; hoc nimium est, subtrahe dimidium.
Vix legere incipies succincti scripta Libelli,
Pagina principium prima., modumque dabit.
Jamque vale, vivasque diu, mitissime Princeps,
Et superes Phrygias, Nestoreosque dies.
Dii tibi dent quodcumque cupis, quodcumq; mereris:
Dii mihi dent, cupias ut meminisse mei.

Animadvertere hinc licet, quanta ille studiorum Mediolanensium existimatione teneretur, cùm disertissimis Viris, quibus Lycæa nostra tunc implebantur, anxiis adeò votis adscribi percuperet. Bartholomæi Calchi patrocinio, qui à secretis erat Sfortianorum Principum, & Literarum amantissimus, ad nos traductum Beroaldum credere possumus; ad ipsum namque libellum suum *De Nuptiis Bentivolorum* direxit, eumque in Epistola nuncupatoria commendat, quòd ad ipsum, tanquam ad Anchoram, Literati decurrerent; is verò, cùm ociosus foret, eidem summâ benevolentiâ copularetur. Elegantissima est hæc Beroaldi lucubratio, & nonnulla continet, quæ in pervetusta editione propemodum sepulta, erudito præsentis Seculi genio displicere haud poterunt, si in lucem iterum proferantur. *Girandulæ* festivum spectaculum, quod frequens nunc, ac facili negotio parandum, Romæ præsertim conspicitur, ignotum prorsus erat sub initium Seculi XV., (nonnisi enim vergente ad exitum eo Seculo, Lucretia, Herculis Estensis, Ferrariæ Ducis filia, nupsit Annibali Bentivolo, Johannis II. primogenito) primòque exhibitum fuisse Bononiæ, in hisce nuptiis, tradit Beroaldus, illud his verbis describens: „ Transacto „ Ludicro, cuncti lætitiâ delibuti, cùm oculorum „ desideria satiassent, Foro facessunt. Jam dic in „ vesperam præcipiti, rectâ ad ædes Bentivolas per„ gunt, novum, insrequensque spectaculum specu„ laturi; nam Florentinus quidam Machinator egre„ gius, & mechanicæ Artis scientissimus, machinam „ solertissimo artificio fabricaverat, quam *Girandu*„ *lam* vulgus appellat, quæ nostrâ linguâ orbis flam„ mea dici potest; utar enim hoc vocabulo, quoad „ invenero melius. Erat hæc machina funibus sus„ pensa sub papilione Bentivoli Fori, ingentis ma„ gnitudinis, in rotunditatem circumacta. Tribus „ circulis cingebatur, medio extremos exsuperante. „ Crescebat in ventrem, labris paulatim se restrin„ gentibus, cui nihil tam simile est, quàm calathi „ effigies. Ignis intra machinam furtim inclusus arte „ mechanica alebatur, per fomites incendiorum di-

A „ scurrens, quibus tota moles erat refertissima, de„ bebatque horâ sub vesperum statâ, cum crepitu, „ bomboque maximo flagrantes radios ejaculari. „ Machinator prædixerat, post primam horam no„ cturnam, futuram flammarum ejaculationem. Jam „ sublato tentorio, reductisque velis avidissimè præ„ stolabatur populus numerosus condictum tempus „ conflagrationis. Jam crepusculum, jam tenebræ „ densæ, jam hora f talis adventat, cùm repentè „ tanta vis flammæ, & incendiorum emicuit cum „ crepitu eruptionis vehementissimo, ut Cœlum ip„ sum flagrare simul, & ruere videretur, & multi præ „ pavore corruerint, suligine, fumo, odoreque sul„ phureo cuncta complente. Radii igniti subinde erum„ pentes (*inspecti sunt*), inter spectatores formidolo„
B sos volitare, horum facies afflatu fœdare, illorum „ vestimenta comburere, fuitque plenum horroris cum „ voluptate spectaculum, quod novissimum inter nu„ ptiales lusus exhibitum, haudquaquam displicuit, „ novitate blandiente, quæ semper ferè solet esse „ gratissima, cùm ad nova homines libentissimè ve„ niant, ad nova concurrant.

Quo nomine appellaretur *Florentinus* ille *Machinator*, Beroaldo fortasse compertum non fuit; Dominicus Maria Manni, in suo de *Florentinis Inventis* libro (1) *Bernardum Buontalentum*, in Mathematicis disciplinis egregiè versatum, primum facit Auctorem discurrentis per tubos papyraceos ignis, conflatæque hujus Machinæ, cujus gratiâ inditum eidem agnomen est, *delle Girandole*. Huic quoque ingenio-
C sissimo Artifici tribuendum reor alterum industria Machinæ genus, quod in Aula ipsa Principum Bentivolorum, speciem quandam miraculi, spectatoribus obtulisse narrat idem Beroaldus, hæc scribens: „ Duo præterea candelabra ingentis magnitudinis „ deargentata, ex laquearibus deauratis demissa pen„ debant, simillima lucernis priscorum, quas poly„ mixos vocitarunt. In his lilia & flores artificio „ mechanico concinnati visebantur, qualia ornamen„ ta fuisse legimus in candelabris Salomonicis. Erat „ præterea ignis inter candelabra furtim inclusus, „ qui quasi in radio discurrens, horâ statâ lampades, „ & cereos infixos accendit. Omnes mirabundi sus„ picere tam nobile commentum, laudare tam fal„ laciosam machinationem, contemplari tam erra„
D bundum igniculum .... Deinde saltationes, „ choreæque matronales exhibentur. Saltavit & „ Ætrusca puella exossam saltationem cum omnium, „ qui aderant, admiratione. Mox spelunca fictitia, „ instar nativæ, sylvosæque speluncæ, unà cum Mon„ te ligneo repsit intra triclinium, repsit & Castelli „ simulacrum unà cum Turri, nemine, qui gestaret, „ apparente. Intelleximus tunc illud epigrammatici „ Poetæ Carmen, quod priùs subobscurum nobis le„ gentibus erat:

„ *Repserunt scopuli, mirandaque Sylva cucurrit.*

„ Ex his omnibus paulatim Nymphæ progrediuntur „ ad effigiem Dearum reformatæ. Credidimus hoc „ Paridis esse judicium de tribus Deabus, quoniam „
E Juno, & Venus affuerunt; sed loco Minervæ, „ aderat Diana cum Nymphis &c.

Ad calcem hujus libelli subdidit Beroaldus Endecasyllabos quosdam versus, qui ob nitorem suum, & laudes Chalco nostro tributas, referri hîc meritò possunt:

Quò tu, quò properas recens libelle?
Extra limina cur cupis vagari?
Intra scrinia cur nequis manere?
Cur limam refugis, meumque cœlum?
Cur optas volitare per tabernas?
Vendi plus minus assibus duobus?

Exi:

(1) Cap. XXXIV. pag. 71.

Exi : sed video tibi paratos
Ronchos , Rhinocerotas , & malignos .
Rugoso aut piperi dabis cucullos ;
Aut merces olidas salarioram
Infœlix gremio teges madenti .
Hæc incommoda , si sapis , libelle
Vitabis : via nam tibi parata est ;
In Chalci fugito sinu patroni ,
Qui jam suppetias feret clienti ;
Qui te præsidio suo fovebit ;
Qui doctos amat , excolit , venustat .
Hunc quæras ; reverenter hunc adito ;
Huic post legitimam osculationem
Dices protinus ; O decus bonorum ,
Te salvere meus jubet Poëta ;
Et te vivere Nestoris senectam ;
Et te principibus diu placere
Optat ; sisque sui memor , precatur .
I jam , quò properas , recens libelle .

Mediolani degens Beroaldus, Orationem (quæ in editione Opusculorum ejusdem impressa est) habuit in Nuptiis *Gabrielis Pirovani* , Equitis , non tam antiqua nobilitate clari , sed etiam eximiæ doctrinæ ornamento præstantis. De illo enim hæc pronunciat: „ Fit hic multijugis disciplinis decoratus , Astrolo„ giæ peritissimus , Philosophiæ consultissimus, & in„ primis Medicinæ scientissimus, quæ vel singulæ in„ genuæ Artes quemvis hominem possent illustrare . Archiatrum Ducum Mediolanensium fuisse hunc Gabrielem . Ego in Additamentis ad Historiam Italicam Medicorum hujus Urbis , à Bartholomæo Curtio vulgatam , sed nudum nomen tantùm exprimitur. Præstat igitur optimi nostri Civis laudes ex Beroaldo decerpere , ut aliqua saltem memoria ejusdem pereunet ; ita enim prosequitur: „ Has tantas, tamque „ præclaras nuperi Sponsi virtutes exornant suavissi„ mi mores , summa comitas , dexteritas , affabilitas; „ Quæ res illum haud dubiè fecerunt apud Medio„ lanenses omnes favorabilem , apud Illustrissimos „ Principes gratiosum ; in summâ , carus est omni„ bus , invisus nemini , omnium benevolentiam ge„ nuina quadam probitate demeretur. Cujus Conso„ brinum esse non pœnitet magnificum ac circumspe„ ctissimum Virum Bartholomæum Chalcum, de cu„ jus eximiis dotibus. ac probatissimis moribus abun„ de judicaverunt Illustrissimi Principes Mediolanen„ ses . qui eum Archigrammatæum , hoc est Princi„ pem Scribarum , ex omnibus unum delegerunt , „ quem omnium arcanorum participem , ac Consi„ liarium esse voluerunt . Sed hæc obiter , pauca „ de multis .

Jacobo quoque Antiquario , inter Aulæ Mediolanensis Ministros laudatissimi nominis , dicavit Beroaldus Carmen suum , quo elegantem Francisci Petrarchæ Cantionem de Laudibus Beatissimæ Virginis, in latinam Poësim convertit , atque ita incipit :

Virgo decens , quam Sol vestit , Stellæque coronant ,
Cujus forma fuit summo tam grata Tonanti ,
Ut tua condiderit sanctam intra viscera lucem ;
Nunc me castus amor , ut de te carmina pangam ,
Solicitat &c.

In Epistola verò nuncupatoria ad eundem , hanc excusationem ausui suo prætendit : „ Si non eundem „ saporem in Latino sermone custodit, quem in ver„ naculo servas , scito , difficillimum esse , alienas „ lineas insequentem non alicubi excidere ; quemad„ modum enim semina , in alienam terram translata, „ naturâ se vertente degenerant ; ita , quæ in sua „ lingua bene dicta sunt , pristinum decorem in „ translatione deperdunt : tamen pro mea tenuitate „ connisus sum ab Interpretis officio non recedere . Demum post aliqua interjecta, ostendit, se tunc Mediolani moram traxisse; ait enim : „ Tu, qui doctis„ simus es , prima inspectione facillimè nosces, quan„ tum ab Archetypo labar , ac decidam , sed hoc „ malui agere, quàm nihil agere, & *ne omnino asym„ bolus apud vos essem* , hoc pro symbolo tibi dica„ tum attuli .

Ex hactenus enarratis satis superque compertum fieri arbitror , gloriari posse Metropolim nostram de tanti Viri contubernio , relictisque apud nos illustribus ejusdem doctrinæ , atque eruditionis vestigiis . Quamdiu Mediolani moram duxerit , aut quo anno in Patriam sit reversus , securo aliquo testimonio decernere non valemus . Id pro certo est asserendum , pridie Idus Aprilis anni MCCCCXCIV. fuisse illum publico decreto ad Bononiensis Gymnasii cathedram jam promotum; siquidem inter Angeli Politiani Epistolas (m), altera Beroaldi legitur ad eundem scripta Bononiæ , memorato die , atque anno . In ea verò laudans Politiani annotationes ad Statii Sylvas , quas ab ipso missas acceperat, hæc inquit : „ Non „ ex amore judicium est , sed ex judicio amor . Te„ stes sunt Scholastici sexcenti , testis est pulpitum „ illud , ex quo cottidie profitemur , me identidem „ esse præconem, & buccinatorem tuæ singularis eru„ ditionis . „ Intelligimus quoque ab eadem Epistola amarum contra Georgium Merulam Beroaldi animum; invehitur namque in illum, quamvis jam mortuum , ejusque Manibus penè non maledicit, subjungens : „ Quod ad me attinet , vellem viveret vel„ lem peperisset criminosissima adnotamenta, quæ in „ me fertur diu parturisse, ut ita inter veteranum & „ tyronem pugna foret conspectabilis . Forsan , for„ san didicisset se cornutam bestiam irritasse, & mo„ mordisse remorsurum , & quòd nostro sequitur de „ vulnere sanguis &c. „ Adeò ea tempestate nemo ferme Literatorum immunis erat à fœda labe, qua censuræ impatientes, famam sibi invicem conviciis discerpebant . Politiani tamen , qui & ipse non modicam in Merulam iram conceperat, consiliis delinitus, atque ad mitiora compulsus , intactos se relicturum ejusdem cineres , in aliis Epistolis est professus .

Contrahendis velis intentus jam eram , ut meo portum reciperem , cùm ecce , benignitate Comitis Antonii Simonettæ , Studiorum amantissimi , ad manus meas pervênit uberior vita *Philippi Beroaldi senioris* , à Johanne Pino Tolosano , ejus discipulo , conscripta, atque edita Bononiæ anno MDV. Ex ea, quid adderem rebus à me digestis , collectisque à vulgatis Clarissimi illius Viri Operibus, nihil inveni, nisi auctoritatem coævi Scriptoris. qua confirmatum video gestum à Beroaldo Mediolani eloquentiæ magisterium, atque indicatum, ordine magis perspicuo, tempus , quo ad nos Bononiâ transiit , recessitque . Non abs re igitur erit hæc in lucem proferre , cùm non ita obvius esse possit liber iste , ob raritatem vetustæ editionis , & nonnulli recentium Scriptorum in re historica nævi , illius ductu, valeant aboleri . Ac primò, Perusiæ professum fuisse Oratoriam artem Beroaldum (ut vidimus) scripsit Orlandus; at Johannes Pinus , qui omnia ejusdem itinera diligentissimè adnotavit , non alias Urbes enunciat , in quas ille docendi causâ se contulit , quàm Parmam, Mediolanum , Parisios, & Bononiam, ubi reliquum vitæ immotus , atque adhibitus ad publica exercenda munera , cum laude transegit . Annum quoque MDV. morti ejusdem assignant Orlandus memoratus , alii-

que,

(m) Lib. VI.

que, decepti fortasse à Sepulchrali ejusdem Inscriptione, multo serius posita, atque ideo fallaci; cùm tameo Pinus laudatus, Beroaldi Vitam edens Bononiæ anno sequenti, die XXII. Septembris, illum asserat decessisse post medium Julii proximè præcedentis, manifestum fit, Beroaldi obitum consignandum esse anno MDV. Addo, Blanchinum, alterum ex ejus discipulis, de quo mentionem superiùs egi, ita dilucidè illius ætatem describere, ut dubio locus esse non possit; postquam enim sub initium Vitæ Beroaldi enarrasset, in lucem editum illum fuisse VII. Idus Novembris, anno MCDLIII. eumdem mortuum subinde affirmat XVI Kal. Augusti, anno ætatis suæ LI., mensibus VIII., diebus IX., quæ omnia, si calculum ineas, annum MDV. postremum fuisse Vitæ Beroaldi, perspicuè designant.

Annum, quo ad nos delatus est Vir iste celeberrimus, non indicavit Johannes Pinus; attamen, cùm eumdem scribat, post recessum à Bononia, & moram habitam Parmæ, quæ primò illum publice docentem audivit, Mediolani Humaniores Literas professum fuisse, clarè dignoscimus, florenti adhuc ætate Beroaldum in hanc Metropolim adventasse. Quæ autem fuerit præclara ejusdem doctrinæ existimatio, quæ apud Cives nostros invaluit, cùm Mediolanensem juventutem Rhetoricæ præceptis imbueret, arguere possumus, à communi plausu, quo exceptus in hac Urbe fuit, cùm à Parisiensi Civitate reverteretur, ubi per aliquot menses summa cum laude publicum docendi munus exercuerat; Siquidem vulgato ejusdem adventu, ipsum circumstans frequentissima nobilium, & eruditorum Hominum cobors enixè rogavit, ut semel saltem, antequam hinc discederet, ingenii sui, ac eruditissimi eloquii, cujus dulcedine capti jam fuerant, cùm in ista Metropoli versaretur, breve aliquod specimen daret. Implevit ille Civium nostrorum desiderium tanta felicitate, ut data ipsis optione seligendi Librum, quem cuperent explicandum, extemplo facundiæ suæ, atque eruditionis pompam fecerit, omnesque in suî admirationem, laudemque pertraxerit. Sed præstat rem banc, prout accidit, verbis ipsis Johannis Pini referre; ait igitur: „ Bononiâ discedens, Parmæ „ primùm, posthac Mediolani, docendo paulisper „ ingenium exercuit, ubi cùm per ætatem prosperè „ sibi satis successum videret, ductus jam, ac tra„ ctus famæ majoris studio, Parisios (ut nostro ad„ buc, sic illo quoque tempore celebratissimom Li„ terarum emporium) in Galliam penetrat; ubi cùm „ sæpe magno, & ingenti bominum conventu habi„ to, frequens de se, ac suo ingenio periculum fa„ ceret, plusculos menses magna omnium admira„ tione, & ingenti famæ successu, nec sanè fructu „ minore docuit. Paulò mox verò publico suorum „ Civium edicto revocatus in Patriam, cùm redeun„ do Mediolanum diverteret, salutaturus eos, quo„ rum amicitiam paulò ante sibi brevi commercio „ conciliaverat, rogatus à quibusdam (antequam „ abiret) semel saltem profiteretur aliquid, libens „ ibi tum ille, ut bumano & facili ingenio erat, „ nec difficulter annuens, quo de se adhuc majus „ periculum daret, quem quisque Librum cuperet, „ extemplo depromi jussit; factâque illico primorum „ Urbis hominum coronâ (in principalibus enim „ ædibus erant) medius ipse consistens, ac (ut se „ forte Liber obtulerat) legens, gravi, & ingenti „ bominum admiratione perfunctus est. Paulò post „ verò domum reversus, communique, & publicâ „ omnium lætitiâ susceptus, delatam ad se communi „ consensu provinciam subiens, sic pari famæ, & „ ingenii successu multos annos exercuit &c.

Pater Johannes Petrus Niceronus *in Memoriis Illustrium Literis Virorum*, (n) Gallicè scriptis, nonnulla ad Beroaldi Senioris Vitam spectantia inseruit, simulque addidit diligentem ejusdem Operum Elenchum. Quarto loco refert *Orationes*, & *Appendiculas Versuum*, quas ipse Beroaldus Bononiæ Impressoribus edendas tradidit anno MCCCCXCI. Sed candidè fassus est, ignotum prorsus sibi esse, quid Liber iste comprehenderet, cùm ejusdem notitiam hauserit a Michaële Maittaire in Annalibus Typographicis (o), qui nudum ejusdem titulum retulit. Bibliotheca Ambrosiana inter reliquos primæ ætatis editos Codices hunc etiam custodit; quocirca non ingratum Eruditis Lectoribus erit hoc loco edoceri, quid complectatur. Dicavit Beroaldus Opus memoratum *Martino Bremo discipulo suo*, brevi Epistola, cujus hoc est initium: „ Collegi nuper Oratiunculas nonnullas, variis à me temporibus, & „ argumentis concinnatas, easque, te impulsore, „ tradidi Impressoribus imprimendas, quæ fortassis „ tutiùs intra chartaceam meam suppellectilem deli„ tuissent, sicuti priùs situ pulvereo obrutæ delite„ scebant. Sed mos gerendus fuit tibi, id à me pe„ titionibus prope quotidianis efflagitanti, quem mei „ nominis amantissimum, meæque, quantulacumque „ est, eruditionis studiosissimum cognovi &c „ Sequuntur Orationes ab ipso habitæ in publico Gymnasio, adstante frequenti Nobilium, & Auditorum corona, cùm studia instaurarentur, & aliquem ex aureæ ætatis Scriptoribus in decursu anni discipulis suis exponendum sibi proponeret. Inter has Oratio *Nuptialis* legitur, Mediolani recitata, pro Gabriele Pirovano, è qua nonnulla superiùs jam decerpsi. Adjecta est quoque Appendicula Carminum, cui hæc admonitio præfigitur: „ In calce Ludicra hæc ama„ toria, hoc est veras nugas, veluti Appendiculam „ quamdam apposuerunt Impressores: tu hoc quo„ que, qualecumque est, boni consulito. „ Non omnis tamen hæc Latina Poësis in ludicris rebus versatur, cùm intermixta sit Versio jam memorata Cantionis, quam Franciscus Petrarcha Italico metro conscripsit in laudem Beatissimæ Virginis, & altarum Beroaldi Carmen in die Dominicæ Passionis.

Sed jam ad litus deductus anchoram figo, cùm non alia mens mibi fuerit in percurrendo laborioso boc itinere, quàm dispersa hinc inde pretiosa Literariæ Historiæ fragmenta colligere, quæ ad primum Mediolanensis Typographiæ Seculum illustrandum conducere videbantur. Plura mihi objiciuntur digna relatu, quæ subsequentibus annis peracta sunt in hac Urbe à Sapientissimis Viris, Studiisque, ac Typis nostris decus non modicum peperere; ea tamen felicioribus calamis describenda relinquo, satis habens, gratum erga Patriam meam animum ostendisse, in eruendis à denso pulvere peculiaribus iis ornamentis, quæ illam in re Literaria, ac Typographica celebrem olim, splendidamque reddiderant, sed aut invidiâ temporum, aut raritate primorum Codicum, cœca oblivione contegebantur. Id unum superest ad implendam à me susceptam provinciam, ut palam faciam, quàm fœcunda librorum fuerint per eam ætatem præla Mediolanensia, quæ veluti ociosi ac sterilia nobis exhibuere Scriptores Typographicæ Historiæ, paocos admodum ex iisdem in suis Annalibus adnotantes. Ita enim fiet, ut inclytæ huic Metropoli de Literis quovis tempore bene meritæ, sublata ab imperitia rerum nostrarum, gloria restituatur.

(n) Tom. XXV.

(o) Ad ann. MCCCCXCI.

EPISTOLÆ

LIBRIS EDITIS

MEDIOLANI

PRIMO TYPOGRAPHIÆ SECULO,

OLIM PRÆFIXÆ,

NUNC ITERUM RECUSÆ.

LECTORI BENEVOLO.

Quàm larga messis solidæ, sinceræque historiæ ad illustrandas res gestas à Literatis Viris, Seculo præsertim XV. florentibus, colligatur ex privatis eorumdem Epistolis, quas, familiaria cum Amicis foventes commercia, scripsere, nemo antiquæ eruditionis cultor ignorat, & ego passim expertus sum in contexenda Chronologica serie Mediolanensium studiorum, quæ per eam ætatem in hac Metropoli viguere. Siquidem versanti mihi in tenebris subobscuri adhuc illius ævi, lux opportuna defuisset felici itineri conficiendo, nisi reperta in manuscriptis Codicibus, aut in editis tunc Libris, secura hæc monumenta facem prætulissent, ut illustrium doctrinâ hominum, sive hic commorantium, sive ad gymnasia nostra confluentium, Genus, conditio, mores, ingenium, contentiones, simulque Principum, ac Mecœnatem benevolentia, patrocinium, atque amor erga Liberales Artes, earumque cultores, sparsim in iisdem recondita noscerentur. Quamobrem laudari plurimum debet nobile consilium, postremis hisce annis Florentiæ conceptum ab Eruditissimis Viris, evulgandi nempe Epistolas omnes, tum aliquando jam excusas, tum in Bibliothecarum scriniis ociosas hactenus relictas insignium doctrinâ Scriptorum, qui Seculo memorato jacentes fœdâ Barbarorum negligentiâ Literas in pristinum fastigium, lumenque revocavere. Quis enim non videt, parari hac via uberrimam Literariæ Reipublicæ materiem, ut quæ publicè privatimque acta sunt à Principibus, & doctis hominibus, nativa veluti facie, à recentioribus calamis ob coævorum testium inopiam persæpe vitiata, in lucem proferantur. Mihi quoque, cùm hanc Historiam longo ab hinc tempore condere meditarer, in mentem venerat cogitatio, Epistolas nuncupatorias, ac Præfationes, quas Libris primo Seculo Mediolani editis affixas inveneram, typis denuo committendi: Animadvertebam nempe nonnullos ex antiquis Codicibus semel tantùm impressos fuisse, adeòque aut carie absumptos ferè omnes periisse, aut si qui temporum injuriis superfuerunt, in privatis pluteis ignoratos jacere; alios verò, cùm nova luce donarentur, ita recusos esse, ut veteres Epistolæ abscinderentur, aliis substitutis; quod quanto vetustæ eruditionis detrimento factum sit, in iisdem perlegendis, abundè percepi. Nam præter ea, quæ superiùs innuimus, historiæ lumina inde eruenda, quamplura etiam ibidem relata occurrebant de Nobilibus Familiis, earumque Avis, qui de Patria, & Principibus benemeriti, summa virtutis, sapientiæ, prudentiæque laude floruerant. Indecorum autem videbatur tot insignium virorum illustrem memoriam tinearum edacitati obliterandam incuriosè relinquere. Itaque easdem imprimendas, & tanquam Operis à me confecti Appendicem, collocandas hoc loco decrevi, ratus majus me commodum Lectoribus paraturum, si eas collectim offerrem, quàm si integras referendo, prout temporum & librorum ordo poscebat, rerum ad studia nostra pertinentium narrationem, ingrata fortasse prolixitate abrupissem. Latinas tantùm selegi; quæ namque Italicâ linguâ conscriptæ erant, pro vitio illius ætatis, corruptis adeò vocibus scatebant, ut satius duxerim intactas præterire, ne jam assuetis castigati sermonis elegantiæ oculis, rudis ea lectio fastidium crearet. Si quid tamen inerat antiquitati illustrandæ opportunum, decerpere non destiti, ac in Historiæ, quam scribebam, censum referre. Mos etiam eo Seculo inoleverat, ut qui latinè scribentes nuncupatorias Epistolas contexebant, non satis ingenii se ostentaturos arbitrarentur, nisi eruderatis vetustis omnibus monumentis fabulas Poëtarum, Philosophorum sententias, Ducumque antiquo-

rum insignes res gestas in arenam proferrent, atque inani hac memoriæ pompa laudem omnigenæ eruditionis apud Mecœnates aucuparentur. Harum nonnullas inserere placuit, ut doctorum hominum per illud tempus scribentium genius innotescat; cæteras, utpote oneri tantùm prælo futuras, suis tenebris, in quibus hactenus quievere, custodiendas dimisi. Fateri tamen opus est, aliquas etiam, quæ lucem merebantur, desiderari me passum fuisse, non incuriâ quidem, aut tædio laboris, sed angustiâ temporis, qua effectum est, ut raptim per itinera Bibliothecas mihi invisenti, vix beneficium adnotandi titulos librorum, quos Mediolani editos offendebam, moræ brevitas indulgeret. Præterea cùm de aliqua antiqua Mediolanensi, mihique ignota Editione admonerer ab Amicis, quibus consilium meum compertum non erat, frons sola Operis transmittebatur; propterea, si quid omissum est, condonari facilè potest Scriptori, cui in re tam recondita, dispersâque, non omnia licuit propriis oculis perlustrare. Ceterùm, ne quicquam Lectorem lateat de iis, quæ acta sunt Mediolani, statim ac institui cœpit in nostra Urbe typographicus labor, præmittendas censui publicas Tabulas initæ Societatis inter doctos Viros, & Impressores, ut communi impendio multiplex Librorum suppellex Literarum commodo præstaretur; id enim singulare fortasse Insubricæ Metropolis decus est, coaluisse tam citò Cives, exterosque in tam nobile fœdus, quo Scientiæ omnes brevi tempore in publicam utilitatem, ineditis antea Codicibus ditarentur. Eas bonis avibus adhuc incolumes non tam Italico sermone, prout compactæ sunt, sed etiam in Latinum traductas exhibere placuit, ut notius fiat præclarum hoc Mediolanensis solicitudinis ad amplificandas celeribus typis literarias merces monumentum. Quibus autem legibus memorati Socii se obstrinxerint, quàm providè Literarias simul, & Typographicas provincias sibi invicem distribuerint, Documentum ipsum, mox proferendum, exponet.

PUBLICÆ

PUBLICÆ TABULÆ
FŒDERIS INITI
INTER PRIMOS TYPOGRAPHOS MEDIOLANI
Anno MCCCCLXXII. die IV. Junii.

IN Nomine Domini, anno à Nativitate ejusdem millesimo quadringentesimo septuagesimo secundo, Indictione quinta, die Jovis, quarto mensis Junii.

Venerabilis Dominus *Presbyter Gabriel de Orsonibus* de Cremona, quondam Domini Jacobini Portæ Vercellinæ, Parochiæ Sancti Nazarii ad Petram-sanctam Mediolani, parte una; Dominus *Magister Gabriel de Paveris de Fontana*, filius quondam Domini Petri Johannis, Portæ Vercellinæ, Parochiæ Sanctæ Mariæ Pedonis Mediolani ex una alia; Dominus *Magister Colla Montanus*, filius quondam Domini Moreli, habitator in Domibus Abbatiæ Monasterii Sancti Ambrosii Mediolani ex una alia; Dominus *Petrus Antonius de Burgo, dictus de Castilliono*, filius quondam Domini Antonii, Portæ Orientalis, Parochiæ Sanctæ Mariæ Passarellæ Mediolani ex una alia; & *Magister Antonius de Zarotis* de Parma, quondam Domini Simonis, Portæ Vercellinæ, Parochiæ Sancti Nazarii ad Petram-sanctam Mediolani ex una alia.

Voluntariè &c. ac aliàs omnibus modo &c.

Fecerunt infrascripta Pacta.

QUesti sono Capituli de Patti, e Promissi, e Convenzioni facte, e conclusi tra gl' infrascritti Messer Preto Gabriel de li Orsoni, e Meistro Colla Montano, e Meistro Antonio de Parma, e Messer Pedro Antonio de Burgo de Castilliono, e Messer Gabriel Pavero de Fontana in questa forma e modo, che li dicti de optima dispositione de mente hanno fermamente deliberato, e deliberano fare Compagnia, e fraternità fra loro fino ad anni tre proxime futuri a stampire, e far stampire Libri, & ogni altra Scriptura, la quale accaderà cum ogni fede, e diligentia possibile.

Intendandose primo per tutti li Compagni, che lo predicto Meistro Antonio de Parma Compagno sia tenuto, & obligato fare tutte le lettere Latine, e Greche, antique, e moderne, & Inchiostro, e tenerle facte, le quale seranno necessarie a fare lavorare tutti li Torculi, cum li quali la Compagnia deliberarà lavorare, overo fare lavorare, & anchora tegnirà in ordine li Torculi, quanto se extenderanno le forze del suo ingenio, & arte.

Item voleno tutti li dicti Compagni esser' expressamente inteso, che li quattro, cioè Messer Preto Gabriel, e Meistro Colla, e Messer Pedro Antonio, & mi Gabriel, siamo tenuti, & obligati fare la Scorta de li denari, che seranno necessarii in far Torculi, Littere, & Inchiostro, & ogni altra spesa utile per modo che se possa dar principio, e mezzo, e fine al lavoro; intendando tamen, che'l dicto Messer Pedro Antonio sia tenuto, & obligato mettere de presenti in la Compagnia predicta Ducati cento, quali li predicti Compagni confessano havere receutto

HÆc sunt Capitula Pactorum, Promissionum, & Conventionum initarum, & statutarum inter infrascriptos Dominum Presbyterum Gabrielem de Orsonibus, & Magistrum Coliam Montanum, et Magistrum Antonium de Parma, et Dominum Petrum Antonium de Burgo de Castilliono, & Dominum Gabrielem Paverum de Fontana hoc modo, & forma, quòd dicti, mentis optimè compotes firmiter decreverunt, et decernunt inire inter se Societatem et fraternitatem, usque ad tres annos proximè futuros, ad imprimendos et imprimi faciendos Libros, et quamlibet aliam Scripturam, quæ contingere possit, omni majori fide et diligentia.

Volentes primò omnes Socii, quòd prædictus Magister Antonius de Parma socius teneatur construere omnes characteres Latinos et Græcos, veteres et recentiores, et Atramentum, et manutenere illos characteres, qui erunt necessarii ob exercenda omnia Torcularia, cum quibus Societas decernet imprimere, aut imprimi facere; et etiam Torcularia bene instructa servabit, quantum sese porrigent vires ejusdem ingenii et artis.

Item volunt omnes dicti Socii, et firmiter statuunt, quòd Quatuor, nempe Dominus Presbyter Gabriel, et Magister Colla, et Dominus Petrus Antonius, et ego Gabriel, teneamur erogare omnem pecuniam, quæ opus erit, ob facienda Torcularia, characteres et atramentum, et quemlibet alium utilem sumptum, itaut dari possit initium, medium, et finis negotio; statuentes tamen, quòd dictus Dominus Petrus Antonius teneatur subministrare de præsenti, dictæ Societati Ducatos centum, quos prædicti Socii confitentur rece-

centto ex nunc, cum pacto, che se metta in ordine quattro Torculi, e che continovamente se facciano lavorare, e quando alcuno fosse cagione in la Compagnia, che dicti Torculi per negligentia, o per propria malitia non potessino tutti quattro lavorare, se intenda illicò collui, o colloro esser privati de la Compagnia, e perdere ogni denari, e roba, e rasone, che havessino in dicta Compagnia, e sian perjuri.

Item dicti Compagni tutti cinque voleno esser' intexo, che la Pisone de la Casa, dove se lavorerà, sia communmente pagata secundo parerà honesto alla Compagnia.

Item voleno tutti li Compagni esser' intexo, che lo guadagno, che pervegnirà de la dicta Arte de stampire, sia diviso in questa forma, e modo, cioè, che la terza parte sia data al dicto Meistro Antonio, le altre doe terze parte siano divise equalmente fra li altri quottro Compagni, cioè Messier Preto Gabriel, e Meistro Colla, e mì Gabriel, e Messier Pedro Antonio.

Item tutti li Compagni voleno esser' intexo, che lo dicto Meistro Antonio sia tenuto pagare de la sua propria terza parte del guadagno tutti li denari veramente exbursati da li altri quattro Compagni in la Fabrica de li Torculi, e Lettere, e che li denari, che se spendiranno in altre spese, siano cavati fora de li Libri, che si vendiranno communitèr.

Item voleno dicti Compagni tutti insieme essere intexo expressamente, che la dicta Compagnia dura fino ad anni tre proximè futuri, ne fino a quello termino se possa rompere ni in tutto, ni in parte, nisi in casu magnæ necessitatis per caso fortuito, lo quale caso accadendo necessario, voleno, che, rompendose tutta la Compagnia, ciascuno possa repetere la sua parte, e conseguire satisfactione così de roba, come de denari, segondo se trovarà essere in la Compagnia; e quando accadessi, uno solo o doi, o tre partirse de la Compagnia, voleno, che lo loro pagamento se faccia, come è dicto, e li altri o quattro, o tre, o doi siano tenuti stare insieme, e mantenere la Compagnia cum questi Pacti medesimi, e tore, e non tore Compagni come a loro parerà.

Item voleno li predicti Compagni esser veramente intexo, che tutti li denari de la Compagnia, e tutti li Libri, e Scripture, come più presto seranno stampite, e così ogni altra cosa, che appartenga a la Compagnia, seranno integramente consignati, e messi in mano, e balìa de mì Gabriel Pavero de Fontana electo per la dicta Compagnia de communi consensu Thesorero, e Rectore de la Compagnia, lo quale mi haverò tenere conto, e rasone de dicti denari, e Libri, e Cose, e similmente d'ogni denari, li quali pervegnirano in utilità de la Compagnia, e quelli servarò, e partirò, e pagarò, e spenderò secundo serà expediente, e così la prefata Compagnia è contenta, che per mia faticha, & honoranza habia in dono uno Volume d'ogni Volume, che serà per la Compagnia stampito.

Item

cepisse *ex nunc*, cum pacto, ot Instruantur quatuor Torcularia, & perpetuò exerceantur; & si quis de Societate in causa esset cur dicta quatuor Torcularia, propriâ negligentiâ, vel malitiâ nequirent omnia exerceri, intelligantur *illicò* is, vel illi Societate privati, & amisisse omnem pecuniam, rem, & jus, quod haberent in dicta Societate, & rei sint de perjurio.

Item dicti omoes quinque Socii volunt, & statuunt, quòd pretium locationis domus, in qua impressio Librorum fiet, solvatur communibus sumptibus, juxta id, quod honestum videbitur Societati.

Item volunt, & statuunt omnes Socii, lucrum, quòd proveniet ex dicta Arte Impressoria, dividatur hoc modo, & formâ: nimirum tertia pars detur dicto Magistro Antonio, & duæ aliæ tertiæ partes æquè dividantur inter alios quatuor Socios, idest Dominum Presbyterum Gabrielem, & Magistrum Collam, & me Gabrielem, & Dominum Petrum Antonium.

Item omnes Socii voluot, & statuunt, quòd dictus Magister Antonius teneatur solvere, de tertia parte lucri ad ipsum spectante, omnem pecuniam verè erogatam ab aliis quatuor Sociis, in faciendis Torcularibus, & Characteribus, & quòd pecunia, quæ erogabitur in aliis sumptibus, desumatur ex Libris, qui vendentur *communiter*.

Item volunt, & expresse conveniunt dicti omnes Socii, quòd dicta Societas perduret usque ad tres annos *proximè* futuros, nec usque ad illum terminum infringi possit neque in toto, neque ex parte, nisi *in casu magnæ necessitatis* ob casum fortuitum, quo ineviiabiliter contingente, volunt, quòd, integrâ Societate rescissâ, unusquisque repetere possit ejus partem, & consequi tam rem, quàm pecuniam, secundùm id, quod invenietur in Societate: & si contingeret, uoum tantùm, aut duos, vel tres recedere à Societate, volunt, ut ipsis fiat solutio, sicuti supra dictum est; alii verò quatuor, vel tres, vel duo, teneantur permanere simul, & servare Societatem his eisdem Pactis, oovosque Socios accersire, vel non, prout ipsis videbitur.

Item volunt prædicti Socii, & verè decernunt, quòd omois pecunia Societatis, & omnes Libri, & Scripturæ, statim ac erunt impressæ, & ita pariter quælibet alia res, quæ ad Societatem pertineat, tradantur ex integro, & deponantur in manibus, & custodia mei Gabrielis Paveri de Fontana, electi à dicta Societate *de communi consensu* in Thesaurarium, & Rectorem Societatis; ego verò tenebor habere rationem dictæ pecuniæ, Librorum, & rerum, & similiter omnis pecuniæ, quæ perveniet in utilitatem Societatis, illamque servabo, distribuam, solvam, & insumam, prout expediet; quapropter prædicta Societas vult, quòd in mei laboris remunerationem, dono accipiam unum Exemplar uniuscujusque Voluminis, quod per Societatem imprimetur.

Item

Item voleno dicti Compagni esser' intexo, che Messier Pedro Antonio non sia tenuto, ni obligato mettere più che Ducati cento predicti in la Compagnia per fare lavorare li dicti quattro Torculi, nisi in casu magnæ necessitatis; ut supra, e che li dicti cento Ducati, & ogni altro denari, che seranno messi per mantenere la Compagnia, restano e stagano in la Compagnia fino a l'ultimo anno de la Compagnia, nel quale anno ultimo se cominciaranno a pagare o de denari, o de roba, come se trovarà essere in la Compagnia.

Item dicti Compagni voleno essere intexo, che non se possa stampire alcuno Libro, ni altra Scriptura, ni a li Stampiti mettere alcuno pretio, senza plenaria concordia, e voluntà de tutti li predicti Compagni.

Item voleno dicti Compagni essere intexo, che, se accaderà besognare correggere, o fare correggere alcuno Libro, o Scriptura, per far lodevole opera, serà provisto a la faticha del Correttore de uno, o doi Volume stampiti, secundo la faticha; & accadendo a scrivere alcuna Opera, per fare Opera più degna, se provederà al Scriptore de la mercede sua secundo vorà la honestà; e lo dicto Scriptore torà in pagamento tanti Volumi stampiti in lo pretio serà taxato a li Libri.

Item dicti Compagni voleno essere intexo, che se tegnirà secreta la Compagnia, e tutti li Libri, che se stampiranno, fino parerà a dicti Compagni; e che non se aceptarà alcuno Compositore, ni Stampatore, ni altro Lavoratore, senza sacramento de esser fidele, e secreto a la Compagnia de quanto ghe sarà comandato.

Item dicti cinque Compagni voleno expressamente esser' intexo, che non sia alcuno de li Compagni, chi ordisca, ni presuma havere intelligentia cum alcuni altri Maestri de Stampa, o che facessi stampire, ni a quelli dare alcuno adjuto, ne favore, ne consilio, ne ricordo, ni in dicti, ni in facti, ni in segni, ni in cègni, ni in alcun' oltro modo de Lettere, de Inchiostro de stampire, de correggere, de imprestare Libri, ni de fare imprestare, ni per alcuna altra via, che resultasse in damno de la presente Compagnia, e che niuno possa fare stampire Libri per altri Stampatori ni in Milano, ni fora de Milano, senza expressa licenzia de la Compagnia; e quando Messier Pedro Antonio, o altro de li Compagni volessi fare stampire per sua specialità uno, o doi Volumi, e non più, sia obligato primo havere ricorso da li Compagni, e vedere de accordarse cum loro, pagando quello sia honesto, e per loro fare stampire tali Volumi; e quando cum loro non potessi havere accordio, gli sia licito fare stampire dicti Volumi tantum per altri Stampatori o in Milano, o in Parma, o dova ghe parerà.

Item dicti Compagni voleno essere intexo, che, finiti li anni tre de la Compagnia, che ciascuno sia in sua libertà, e che niuna se intenda essere Compagnia se non de amore, e che

Item volunt dicti Socii, & statuunt, quòd Dominus Petrus Antonius non teneatur ponere plusquam centum Ducatus prædictos in Societate, causâ exercendorum quatuor dictorum Torcularium, *nisi in casu magnæ necessitatis, ut supra*, & quòd dicti centum Ducati, & quælibet alia pecunia, quæ erogabitur ad conservandam Societatem, permaneant in Societate usque ad postremum ejusdem annum, quo incipietur solvi Sociis aut pecunia, aut res, juxta id, quod invenietur in Societate.

Item dicti Socii statuunt, quòd nequeat imprimi aliquis Liber, nec aliqua Scriptura, nec impressis decerni aliquod pretium, absque plenario consensu, & voluntate omnium prædictorum Sociorum.

Item volunt dicti Socii, & statuunt, quòd, si opus erit corrigere, aut corrigi facere aliquem Librum, aut Scripturam, ut opus laudabile sit, consulatur labori Correctoris, uno aut duobus Voluminibus impressis, pro merito laboris; & si necesse sit aliquod Opus exscribere, ut illud dignius sit, detur Scriptori merces, secundùm id, quod honestum erit, & dictus Scriptor pro solutione accipiet tot Volumina impressa, eo pretio, quod Libris erit appositum.

Item dicti Socii statuunt, secretam tenendam esse Societatem, omnesque Libros, qui imprimentur, donec ita videbitur dictis Sociis, & quòd non excipietur aliquis Compositor, neque Impressor, neque alius Operarius, nisi jurabit se fidelem, & secretum fore Societati circa omne id, quod ipsi jubebitur.

Item dicti quinque Socii expressè conveniunt, ut nemo ex ipsis audeat communicare cum aliis Typographis, aut quibuslibet aliis, qui eandem artem exercerent, neque illis auxilium aliquod præstare, nec favorem, nec consilium, nec monitum, dicto, facto, signis, nutibus, neque ullo alio modo, Characteribus, Atramento, imprimendo, corrigendo, mutuò dando Libros, nec eos mutuò dari faciendo, nec alia qualibet via, quæ perniciosa esse posset huic Societati, & quòd nemo valeat Libros imprimendos curare per alios Typographos, nec Mediolani, neque extra eandem Urbem absque expressa facultate Societatis; & si Dominus Petrus Antonius, aut alter ex Sociis, vellet specialiter imprimi facere unum aut duo Volumina, & nihil plus, teneatur in primis monere de hoc Socios, & curare, ut simul conveniant, solvens eisdem id, quod honestum est, & eisdem imprimendos tradere talia Volumina; quod si cum eisdem convenire non possit, tunc ei permittatur imprimi facere dicta Volumina *tantùm*, ab aliis Impressoribus aut Mediolani, aut Parmæ, aut ubicumque ipsi videbitur.

Item dicti Socii statuunt, quòd elapsis tribus annis Societatis, unusquisque sui juris sit, & nulla Societas amplius perdurare intelligatur, nisi mutui amoris, & quòd Torcularia, & Characteres juris sint prædicti Magistri An-

li Torculi, e Lettere remangano per foi proprii a Meistro Antonio predicto, havendo fatisfacto integramente a la Compagnia, come è dicto de fopra.

E così co 'l Nome de Dio Omnipotente, e de la beata Vergine Maria, e de tutta la Corte dil grande Cielo li prefati cinque Compagni promettino cum juramento, & hanno promisso, tactis monibus Scripturis, l'uno a l'altro, e l'altro a l'uno, e tutti insieme inviolabilmente attendere, e fervare, e mantenere ogni cosa, la quale se contiene in li soprascritti Capitoli in toto, & in parte, & a quelli in niuna parte contrafare, ni contravenire fotto pena de perjurio, e de perdere ogni denaro, e roba, e rasone, che havessino in dicta Compagnia.

In fede de le quale cose io Gabriel de consensu Partium ho fcripto, e fottofcritto de mia mano propria li prefenti Capituli, facti in Milano in la Parochia de Santa Maria Pedone die vigesimo mensis Maji MCCCCLXXfecundo.

Subscript. Ego Gabriel Paverus de Fontana presentia Capitula manu proprio fcripsi, & fubfcripsi, & ea confirmavi, & cum facramento confirmo.

Io Prete Gabriel de Orsonibus de Cremona ho fottofcritto li prefenti Capituli de mia man propria, e quelli haverò rati, e firmi, & ita juro, & juravi.

Ego Cola Montanus Bononiensis fubfcripsi presentia Capitula manu propria, que rata, & firma habeo, & habebo, quod ita juro, & juravi.

Ego Petrus Antonius de Burgo, dictus de Castilliono, prenominatus in dictis Capitulis, habeo rata, & firma omnia fuprafcripta, & ita observare juravi, & in fidem premissorum me fubfcripsi &c.

Io Maistro Antonio Zaroto da Parma ho foto fcritto questi Capituli de mia man propria, li quali zuro hovere rati, e ferme.

tonii, dummodo ipse ex integro fatisfecerit Societati, ficuti fupra dictum eft.

Atque ita in nomine Dei Omnipotentis, & Beatæ Virginis Mariæ, & totius Curiæ Cœlestis, prædicti quinque Socii promittunt, *cum juramento*, & promiferunt *tactis manibus Scripturis*, unus alteri & alter uni, & omnes fimul inviolabiliter fervare omne id, quod continetur in fuprafcriptis Capitulis, *in toto, & in parte*, eifque nulla ex parte refragari fub pœna perjurii, & amiffionis cujufvis pecuniæ, rei, & juris, quod haberent in dicta Societate.

In quorum fidem ego Gabriel *de consensu Partium* fcripsi, & fubfcripsi mea manu propria præfentia Capitula, facta Mediolani in Parœcia Sanctæ Mariæ Pedonis *die vigesimo mensis Maji MCCCCLXXfecundo.*

Subscript. Ego Gabriel Paverus de Fontana præsentia Capitula manu propria fcripsi, & fubfcripsi, & ea confirmavi, & cum facramento confirmo.

Ego Presbyter Gabriel de Orsonibus de Cremona fubfcripsi præfentia Capitula mea manu propria, & illa habebo rata, & firma, *& ita juro, & juravi.*

Ego Cola Montanus Bononiensis fubfcripsi præsentia Capitula manu propria, quæ rata, & firma habeo, & habebo, quod ita juro, & juravi.

Ego Petrus Antonius de Burgo, dictus de Castilliono, prænominatus in dictis Capitulis, habeo rata, & firma omnia fuprafcripta, & ita observare juravi, & in fidem præmissorum me fubfcripsi &c.

Ego Magifter Antonius Zarotus de Parma fubfcripsi ista Capitula mea manu propria, quæ juro habere rata, & firma.

Quare dictæ Partes promiferunt &c. fub dicta pœna &c.

Et ulterius fub refectione &c.

Renuntiando &c. Quæ omnia &c.

Actum ut infra proximè.

Poftea verò die fuprafcripto fuprafcripti fuperiùs nominati, & *Nicolaus de Brugniis, dictus de Castilliono*, filius quondam Domini Johannis Portæ Orientalis, Parochiæ Sanctæ Mariæ ad Paffarellam Mediolani ex una alia,

Fecerunt infrafcripta Pacta &c.

Capituli, Pacti, e Conventioni facte tra Messiere Pedro Antonio de Burgo, dicto de Castilliono, e Niccolao fuo fratello per una parte, e Messier Preto Gabriel de li Orsoni de Cremona, e Meistro Colla Montano, e Meistro Antonio de Parma, e mì Gabriel Pavero de Fontana per l'altra parte, in questo modo, e forma.

Primo, li dicti quattro Compagni Messier Preyto Gabriel, e Meistro Colla, e Meistro Antonio, e mì Gabriel fiamo contenti, che li predicti doy fratelli Messier Petro Antonio, e Niccolao possano fare lavorare tre Torculi, e più quanto vorranno, e ftampire Libri, dumtaxat in Jure Civili, & in Medicina, & in Jure Cano-

Capitula, Pacta, & Conventiones initæ inter Dominum Petrum Amonium de Burgo, dictum de Castilliono, & Nicolaum ejus fratrem ex una, & Dominum Presbyterum Gabrielem de Orsonibus de Cremona, & Magiftrum Collam Montanum, & Magiftrum Antonium de Parma, & me Gabrielem Paverum de Fontana ex alia parte, hoc modo, & forma.

Primò, dicti quatuor Socii, Dominus Presbyter Gabriel, & Magifter Colla, & Magifter Antonius, & ego Gabriel confentimus, quòd prædicti duo fratres Dominus Petrus Antonius, & Nicolaus poffint exercere tria Torcularia, imò plura, fi ita velint, & imprimere Libros *dumtoxat in Jure Civili, & in Medicina, & in Jure*

Canonico, e Meistro Antonio prometti, & ha promisso fare lavorare dicti tre Torculi, tenendoli in ordine de Lettere antique, e moderne, e de Inchiostro, e de quanto besognarà, pagando tamen dicti doi fratelli ogni denari necessarii in fare li Torculi, e Lettere, & Inchiostro, & ogni altra cosa necessaria a tale impresa.

Item pagando Papyro, e Charte, che besognaranno per stampire, pagando lo Salario de Compositori, e Stampatori, demum pagando ogni spesa necessaria.

Item pagando la mità de la Pisone de la Casa, dove se lavorarà cum dicti Torculi.

Li dicti doi fratelli Messier Pedro Antonio, e Niccolò promittono, & hanno promisso libere, & ex certa scientia dare la quarta parte del guadagno, che se farà del Laborerio de dicti tre Torculi, deductis expensis, le quale se intendano in questa forma, che li dicti doi fratelli d'ogni Libro stampiti cum dicti tre Torculi in Littera antiqua, o moderna, li quali saranno venduti, primo, & ante omnia possano tore de communi li soi denari, quali haverano spesi in Papyri, e in Charta, & in Inchiostro, e in Compositori, & in Stampatori, & in altre cose necessarie, salvo in li Torculi, e Lettere, quibus habitis liberè postea, & sine ulla exceptione, daranno la quarta parte del resto integramente alli predicti quattro Compagni, cio è del precio se venderanno dicti Libri; ita & talitèr, che Libri non se possano dividere, nisi el precio se venderanno.

Item dicti doi fratelli promittino, & hano promisso donare de presenti alli predicti quattro Compagni Ducati ventecinque, quali ex nunc dicti quattro Compagni confessano havere receuti presentialmente.

Item dicti fratelli promettino, & hano promisso donare uno Volume d'ogni Volume chi se stampirà a ciaschuno de li quattro Compagni, cioè uno a Messier Preyto Gabriel, & uno a Meistro Colla, & uno a Meistro Antonio, & uno a mì Gabriel, & uno per uno a dicti fratelli, li quali non se possano vendere a minore precio, che se vendirà a li altri.

Item li predicti fratelli promittino, & hano promisso far lavorare li soy Torculi tri cum li altri quattro Torculi de la Compagnia in una Casa, e loco medesimo, & non in altro.

Item promettino, & hano promisso, che tutti li denari, quali spendirano in li Torculi, e Lettere, e li altri Instrumenti necessarii a stampire, staranno morti fino al fine de anni tre proximè futuri, fino al quale tempo duraranno li presenti Capituli, e Pacti; & tunc, cioè quando serà lo fine de tre anni, sono contenti lassare ad Antonio predicto tutti li Torculi, e Lettere, quali se trovaranno havere, per quello precio, che all'ora seranno estimati valere per Persona da bene, e perita de l'arte.

Item

Jure Canonico, & Magister Antonius promittit, & promisit exercere tria dicta Torcularia, eadem servans instructa Characteribus antiquis, & recentibus, Atramento, & omni eo, quod opus erit, solventibus *tamen* dictis duobus fratribus omnem pecuniam necessariam, in condendis Torcularibus, & Characteribus, & Atramento, & facienda qualibet alia re ad hoc opus necessaria.

Item solventibus Papyrum, & Chartas, quæ necesse erunt ad imprimendum, solventibus insuper mercedem Compositorum, & Impressorum, *demum* solventibus omnes sumptus necessarios.

Item solventibus medietatem pretii locationis Domus, in qua dicta Torcularia exercebuntur.

Dicti duo fratres Dominus Petrus Antonius, & Nicolaus promittunt, & promiserunt *liberè, & ex certa scientia*, dare quartam partem lucri, quod proveniet ex Opere dictorum trium Torcularium, *deductis expensis*, quæ ita intelliguntur, quòd dicti duo fratres ex omni Volumine impresso per dicta tria Torcularia, Characteribus antiquis, aut recentibus, quod vendetur, *primò, & ante omnia* possint desumere *de communi*, eorum pecuniam, quam insumpserint pro Papyro, & Chartis, & Atramento, & Compositoribus, & Impressoribus, aliisque rebus necessariis, exceptis Torcularibus, & Characteribus, *quibus habitis liberè postea, & sine ulla exceptione*, dabunt quartam partem reliqui integre prædictis quatuor Sociis, ideſt pretii, quo vendentur dicta Volumina, *ita & taliter*, quòd ipsa Volumina non possint dividi, *nisi* pretium, quo illa vendentur.

Item dicti duo fratres promittunt, & promiserunt dono dare *de præsenti*, prædictis quatuor Sociis Ducatos vigintiquinque, quos *ex nunc dicti* quatuor Socii profitentur recepisse præsentialiter.

Item dicti fratres promittunt, & promiserunt dono dare unum Exemplar cujuscumque Voluminis, quod imprimetur, singulis quatuor Sociis, hoc est unum Domino Presbytero Gabrieli, unum Magistro Collæ, unum Magistro Antonio, unum mihi Gabrieli, & unum singulis dictis fratribus; quæ Volumina vendi non possint minori pretio, quàm quo aliis vendentur.

Item prædicti fratres promittunt, & promiserunt exercere tria eorum Torcularia, unà cum aliis quatuor Torcularibus Societatis, in una eademque domo, & loco, & non in alio.

Item promittunt, & promiserunt, quòd omnis pecunia, quam insument pro Torcularibus, Characteribus, ceterisque instrumentis necessariis ad imprimendum, nullius usus remaneat usque ad finem annorum trium *proximè* futurorum, usque ad quod tempus durabunt præsentia Pacta, & Capitula: *tunc* autem, ideſt cùm elapsum fuerit dictum triennium, consentiunt relinquere Antonio prædicto omnia Torcularia, & Characteres, quæ tunc aderunt, eo pretio, quo tunc æstimabuntur à Viro probo, & Artis perito.

Item

Item li dicti fratelli promettino, & hanno promesso non fare precio alcuno a Libri stampiti, ne quelli vendere, nisi prius ne habiano facto notitia alli dicti Compagni.

Item li prefati quattro Compagni promettino, & hanno promesso alli dicti doi fratelli, che non lavoraranno cum li quattro Torculi, ne con altri, ne daranno ajuto, soccorso, favore, ni consilio ad alcuna altra Persona, per far lavorare alcuna Opera in le tre dicte facultà, cioè in Jure Civili, in Jure Canonico, & in Medicina, senza licentia expressa, e consentimento de dicti fratelli.

Item tutti li predicti Compagni insieme promettino l'uno a l'altro, e l'altro a l'uno, favorirse, & ajutarse quanto serà possibile, & honesto; e volino, che li presenti Capituli, e Pacti durano tantùm fino ad anni tre proximè futuri, li quali finiti, intendano la Compagnia essere finita.

Item, che jurano de observare, & quando se ritrovasse, che facessino lavorare in dicte tre facultate in raxone Civile, Canoniche, e Medicine, che cadeno in pena de perjurio, & de perdita de tutte le Opere, se faranno in dicta facultate per loro, & etiam de Ducati ducento per zaschaduno contrafarà, li quali siano applicati a dicti fratelli da Borgo, seu de Brugniis, dicti de Castilliono.

Item dicti fratres promittunt, & promiserunt, nullum pretium decernere Libris impressis, nec illos vendere, *nisi prius* de hoc monuerint dictos Socios.

Item præfati quatuor Socii promittunt, & promiserunt dictis duobus fratribus, se nec adhibituros quatuor eorum Torcularia, nec alia, neque præstaturos esse auxilium, favorem, neque consilium daturos cuiquam alteri, ob imprimendum aliquod Opus in dictis tribus facultatibus, hoc est *in Jure Civili, in Jure Canonico, & in Medicina*, absque expressa facultate, & consensu dictorum fratrum.

Item omnes prædicti Socii invicem pollicentur, unus alteri, & alter uni, sibi favere, & succurrere quantum fieri poterit, & honestum erit; & volunt præsentia Capitula, & Pacta vim suam habere *tantùm* ad tres annos *proximè* futuros, quibus elapsis, intelligatur Societas esse soluta.

Item jurant hæc Pacta servare; & si quis esset, qui aliquid imprimi facerer in dictis tribus facultatibus, hoc est in Jure Civili, Jure Canonico, & Medicina, incidat in pœnam perjurii, & amissionis omnium Operum, quæ ab eisdem imprimentur in dictis facultatibus, *& etiam* Ducatorum bisçentum pro unoquoque, qui contrafaciet, qui Ducati applicentur prædictis fratribus de Burgo, seu de Brugniis, dictis de Castilliono.

Quare promiserunt &c. sub dicta pœna &c. & ulterius &c. sub refectione &c.

Actum in domo habitationis præfati Domini Magistri Gabrielis, sita, ut supra, præsentibus Baptista de Cermenate, & Francisco de Gallis Mediolani Pronotariis.

Testes Michaël de Petrozini de Cotignola, filius Domini Francisci, Portæ Orientalis, Parochiæ Sancti Georgii ad Putheum album; Aluisius de Roziis, filius quondam Domini Antonii, habitator Loci de Caxorate, Terra per se, inter Mediolanum, & Papiam, notus; & Magister Beltramus de Cattaneis de la Baretta, quondam Domini Petri, Portæ Vercellinæ, Parochiæ Sanctæ Mariæ Pedonis Mediolani, omnes idonei, vocati, & rogati.

„ Ego J. C. Johannes Angelus de Custodibus filius Nob. D. Physici
„ Joseph Angeli olim J. C. C. C. Antonii Francisci P. R.
„ P. S. Euphemiæ intus Mediolani, publicus Apostolica, Im-
„ perialique authoritatibus, & de Collegio Curiæ Archiepi-
„ scopalis Mediolani Notarius, & Antiquarius, suprascriptum
„ Instrumentum Conventionum rogatarum per qu. D. Josa-
„ phat de Corbetta qu. D. Renini publicum Mediolani Nota-
„ rium, cujus Imbreviaturæ extant penès D. J. C. & C. C.
„ Carolum Antonium Perum, de verbo ad verbum fideliter,
„ & diligenter dictavi, concordavi, & in fidem præmisso-
„ rum indubiam me subscripsi &c.

ANNO

ANNO MCCCCLXXIII.

Num. I.

Ante Synonyma Simonis Genuensis.

Domino suo præcipuo Domino Magistro Campano domini papæ Capellano Canonico Parisiensi Simon infimus Subdiaconus se ipsum (a).

EX debito Opusculum jam dudum à vobis postulatum, quasi aliquid utile continens, cum quanta potui diligentia qualitercumque ad finem usque perductum ingenio vestro dirigere censui judicandum, &, si supplici rogatui detur audacia, etiam corrigendum: dummodo tamen Philosophiæ culmen ad hujusmodi vilia non dedignetur descendere; nec certè mihi deest ab imperio vestro præsumptio, nam vos ipsi hoc ipsum mihi jussistis; magnam enim in eo partem vestram sentio, ut si calumniabile quicquam continet: non minus vobis, quàm mihi habetis ignoscere; cognoscebatis namque cui imperastis; porrò si aliquid utile continet, vobis adscribendum est; possessio enim nostra est Opus, & Auctor. Subscripta præfatio non vobis, ut vobis dirigitur; sed ut eam ceteris si libet, & ut libet in publicum dirigatis.

Num. II.

Ante Clavem Sanitatis ejusdem Simonis Genuensis.

Venerabili viro Magistro Simoni Genuensi Domini Papæ Subdiacono, & Capellano, Canonico Rothomagensi amico suo Carissimo tanquam fratri, Campanus (b) *ejusdem Domini Papæ Capellanus, Canonicus Parisiensis salutem, & quidquid est optabile sanæ menti.*

GRande donum nuper à caritate vestra recepi per religiosum Virum Priorem de Paverano, quod fuit à me cum tanta jucunditate receptum, cum quanto desiderio fuerat diutiùs expectatum; misistis enim mihi clavem sanitatis, sine qua non viget apud Latinos ars de ingenio. sanitatis; ego enim sic vestrum librum intitulavi: *Clavis sanationis, elaborata per Magistrum Simonem Genuensem Domini Papæ Subdiaconum, & Capellanum, Medicum quondam felicis recordationis Domini Nicolai Papæ quarti, qui fuit primus Papa de Ordine Minorum*. Quippe quemadmodum per clavem est ingressus in domum, ita per librum vestrum est ingressus in cognitionem curarum ægritudinum: nam per ipsum inveniuntur res usibus humanis ad hanc curam necessariæ, sicut in domo per clavem aperta inveniuntur res usibus humanis accommodæ. Sed in magnam admirationem mihi venit præfati libri editio, in quo continetur rerum, de quibus agitur, utilis valde distinctio, & dictorum irrefragabilis certitudo; & quamvis apud vos sit librorum multitudo copiosa, singulare tamen donum Dei reputo, quòd ea per vos cum tanta convenientia per invicem copulari (*copulentur*). Non est igitur ejus utilitas occultanda, ne meritò fiatis similis servo nequam, qui talentum receptum à domino suo abiens fodit, & abscondit sub terram, præsertim cùm Veritas ipsa dicat, omni petenti te tribue, nec absconde, quia nihil habemus, quod ab ipsa illa veritate non acceperimus, dicente Apostolo, quid habes, quod non accepisti? nec timeatis si liber vester procedit in lucem, quoniam totus lucidus est, & tenebræ in eo nullæ sunt. Et qui forsan nitetur aliquid ejus infringere, cadet sub rubore testium inductorum. Gaudete igitur, carissime, de magno, vigilique labore, quem pro illius Operis compilatione portastis: latinitatem quam docuistis exercere pernecessarium ingenium sanitatis: circa quod versatur tota medicinæ scientia, quia sicut ars non habet effectum, si non artifex habeat convenientia instrumenta, sic nec medicus sanare potest, si non habeat rerum, quas in lucem posuistis, pleniorem notitiam.

Num.

(a) Satis de hoc Auctore, ejusque Libris disserui in Historia Literaria ad annum MCCCCLXXIII. Id unum subjungo, quod in Operis exordio Simon ipse profitetur, videlicet non modico labore concinnatum fuisse hoc Opusculum, sed pertinaci XXXV. annorum studio, ut proficuum foret tum Medicis ad opportuna pharmaca propinanda, tum ægris, quorum vitæ periculum ex eorundem ignorantia imminebat. Siquidem, cùm Medicinarum Simplicium, ciborumque multa peregrina vocabula, quædam à Græca, quædam verò ab Arabica lingua deducta, nonnulla etiam, quamquam Latina, varietate idiomatum dubia sint, non rarò accidit, pro salubri remedio ab imperitis nominum viris noxium præscribi. Proinde Campanus hujus Libri utilitatem perpendens, eumdem appellandum censuit *Clavem Sanationis*, ob congruentiam, quam proximè in illius Epistola Lector inveniet.

(b) Quis foret iste Campanus, quem tanta veneratione prosequebatur Simon Genuensis, ut illum *Philosophiæ culmen* vocaret, hactenus explorare non valui. Eruditi Parisienses de insigni hoc Viro plura edocebunt.

Num. III.

Ante Isagogicum Libellum Augustini Dati in Eloquentiæ præcepta.

Bonus Accursius Pisanus (a) *Salutem dicit plurimam Magnifico Equiti aurato & sapientissimo, ac primo Ducali Secretario Ciccho Simonetæ.*

QUoniam semper sum arbitratus, quæ ex Ciceronis Libris, aut ex aliis Latinæ eloquentiæ Principibus apta, decoraque brevitate excerpta sunt, ea ad bene, ornatèque dicendum maximo esse usui; propterea quæ ab Augustino Dato, Viro & docto, & facundo, circa dicendi elegantiam literis sunt mandata, imprimendum curavi. Nec enim nostræ tempestatis viri, qui facundiâ clarent, negligendi sunt, sed eo majore habendi in laude, quo laboribus suis ceteris minus doctis non mediocriter conducunt. Verùm cùm in eloquentia flosculi quidam, non secus ac Stellæ, videantur elucescere: idcirco pulcherrimum hunc eruditi Viri libellum, quoad ejus fieri poterit, correxi, atque emendavi, quo ita ejus similes filii tui esse in dicendo valeant. Nam hæc quoniam in primis veluti selecta sunt ex Ciceronis vel Libris, vel Orationibus, maximo eis & adjumento futura sunt, & ornamento. Nec enim te latere debet, quantum Vir ille hac ætate laudetur ab omnibus, præsertim à Viris & doctis, & disertis. Hæc igitur propterea ad te scripsi, quoniam & eloquentissimus sis, & ingenio splendidissimo, & cui etiam ipse vehementer afficior; ob eamque rem mei officii esse censui, ut is esses, per quem ceteri hoc meum studium minimè ignorarent. Vale, o præsidium, & dulce decus meum.

ANNO MCCCCLXXIV.

Num. IV.

Ante Apollinaris Offredi expositionem in libros Aristotelis de Anima, impressam Mediolani hoc Anno.

Apollinaris Offredi (b) *Cremonensis sua tempestate Illustris & Philosophi, & Medici Præfatio in libros Aristotelis de Anima ad Illustrissimum Philippum Mariam Mediolani Ducem &c. feliciter incipit.*

DUdum animo volveram, invictissime Princeps Philippe Maria, ut qui & tuus essem initio natus, & sub tuæ ditionis umbra defensus, auctus, illustratus viverem, & heroicis tuis virtutibus, ac rebus gestis maximè tangerer; quidnam esse muneris apud me posset, quo vel semel in omni vita pro infinitis accessibus, ac meritis tuis, & fidem, & animum apud te meum declararem. Ac mihi exteriora hæc, & fortunæ bona, quæ plerique maximi faciunt; cùm vel pro usu quotidiano ita essent angustissima, ut ex his nihil videretur magnitudine tua dignum, retuli me ad ea, quibus ab ætate inservieram, & animi, & doctrinæ bona, meque tibi rem haud ingratissimam facturum, si tibi aliquid ex fructu studiorum, quibus & Physicis, & Philosophicis literis attritus sum, hoc tempore consecrassem, existimavi: Nam ex copia, quæ cuique est, non ea, quæ longè abest, fieri officiosus facilè potest. Quod quidem qualecumque futurum sit, si par non erit illustrissimæ gloriæ, felicitatique tuæ, divisque virtutibus, boni tamen consulas oro; eique, non ex suavi donante sua, fortuna, imò ex affectu, devotione, fide, pretium ac pondus adjungas, ac tua dignum auctoritate perficias. Nam ego satis intelligo, quicquid excogitaro, cùm plus etiam, quàm possum incubuero, vix fore idoneum, quod tuum sub judicium legatur, & in tuarum alarum umbra delitescat. Festino igitur, ac donandam, inscribendamque tuo excellentissimo nomini constituo recentem interpretationem in ea, quæ de Anima sunt ab Aristotele conscripta volumina, per otia multarum vigiliarum, ac laborum à me deductam, nuperrimèque absolutam, ac nondum editam. Nam cùm illustrissimum nomen tuum seculo jam & consiliorum, & rerum gestarum gloria percelleret, pro ea etiam, qua omnis mortalis, magnificentia,

(a) Præclaram Bonaccursii memoriam, ob præstitam studiis nostris fœliciùs promovendis sedulam operam, inserui Literariæ Historiæ ad ann. MCCCCLXXV., sicuti & Cicchi Simonetæ, cujus nomen non tam ingenii præstantia, animique integritate, quàm amore & patrocinio erga Literas, Virosque doctrina insignes, tunc celeberrimum, apud succedentes omnes posteros Mediolanenses splendidum atque immortale manebit.

(b) Insignis hujus Viri res gestas, librosque in lucem editos recensuit Clariss. Franciscus Arisius in I. Volumine Cremonæ Literatæ; Ego quoque ad annum MCCCCLXXIV. nonnulla addidi, quæ ejusdem memoriam illustrant. Alterius Offredi Cremonensis, nomine Petri, extat Epigramma, satis elegans, in laudem Jasonis nostri de Mayno ad calcem Libri super *L. quo minus, ff. de Fluminibus*, impressi Papiæ anno MCCCCXCII. VIII. Junii per Gasparem de Baldicionibus. Hoc adnotare placuit, cùm memoratus Arisius, qui carmen hoc refert, editionem hanc ignoraverit. Opus suum Jason. Maynus dicavit *Johanni Jacobo Gyllino Ducali Secretario*, asserens in Epistola nuncupatoria, *hanc Lucubrationem esse primitias agelli sui.*

tia, vi, providentia, & benignitate præstas, præstantissimum, ac maximè omnium naturalium illustre, necessariumque & studiorum, & literarum, de Anima genus, ut Aristoteli placet, ipsi nomini tuo dedicare constitui; ut qui pro divina tua sapientia, ceterisque virtutibus universis, & horum, & reliquorum studiorum cultoribus ac sectatoribus propitius, ac beneficus omni seculo fuisti, eisque præcipuè de me, saltem aliquid duraturæ laudis ad immortalem tuam gloriam adjungas. Tuo enim exemplo, tuis auspiciis ingens bellum sum ingressus adversùs omnes, qui non Christianè de Philosophia sensissent, maximèque contra Catholicam pietatem in *de Anima* Libris commentati sic essent, ut oporteret, ipsis auctoribus, à nostra religione discrepantem esse Philosophiam. In hoc igitur Opusculo, quod bipartitum facere commodius est visum, ut in Aristotelis verborum explanatione pars una versaretur, altera quæstiones, ac dubitationes difficiles de Anima dissolveret, decrevi pro Fidei nostræ vero, solidoque cultu, omnem Christianorum sensum, ac doctrinam, opiniones omnes, quas Orthodoxi reliquerunt, pro virili mea tueri ac sistere, naturalibusque locis ratas & invincibiles reddere, nec sum in ea re permagnam Averois veritus opinionem, totque seculis florentem sententiam, qui suis in commentis, ut apertè colligitur, infestam Fidei nostræ tulit explanationem, quam validissimis adjumentis apparentem maximè effecit, qua ex re plurimi, aut ejus Philosophi auctoritate devicti, aut apparentibus ejus rationibus deterriti, despicere visi sunt in opprobrium nominis, & detrimentum animæ sempiternum. Ad hoc tamen tam grave bellum, adeòque periculosam audaciam, & meis viribus imparem, tam verendæ hujus Philosophi gravitati hac in parte adversandi, quem in ceteris ferè summum, ac divinum auctorem habui, (Aristotelem semper excipio), quamquam & veritas in primis ipsa me vocabat, & alebat conscientia, fiduciam non parvam ex eo assumpsi, quod tibi Christianissimo Principi rem me gratam ac probatam facturum arbitrabar, si ex hac re multorum impietatem ludificassem, qui sententiis illius, invisi plerumque, simplicium animos polluunt, inficiuntque nescientes. Itaque sum audentior factus ipsi Averoi adversùs fieri, nec numero aut majestate sum deterritus eorum, qui eum essent errorem imitati; quoniam quas potui argumentationes firmissimas instruxi, quò salubris illa sententia, quam de Anima humana discipuli veritatis attulissent, evidentissimè luceret, non Theologicis tantùm vallata sermonibus, sed & naturalibus insuper adjuta, & defensa principiis. Accipe igitur, eminentissime Principum, has meorum studiorum quasi primitias in unum tibi aliquot annos reservatas, ac demum sub tuæ devotione majestatis editas in lucem, tametsi præstantiæ tuæ perexigui sunt habendi labores mei, nisi, ut antea quoque dixi, ex clementia tuæ celsitudinis dignatio quædam accesserit, pro auctoris in te animo deditissimo. Cape tamen & studia mea, fortunas, liberos, famam, dignitatem, vitam denique meam, ut sedulo antehac, sic deinceps, & in finem commissam tibi esse patiare.

Num. V.

Ante Georgii Trapezuntii de Partibus Orationis ex Prisciano Compendium (a).

DE Partibus Orationis brevi compendio, Andrea fili, ad te scribere constitui. Nam cùm viderem Latinam linguam his junioribus Grammaticæ Magistris corruere, nihil earum nugarum, quas illi docent, tenello ingenio tuo proponendum putavi: etenim si quæ à pueris nobis discuntur, ea facilè ad senectutem perveniunt, non est negligenda hæc ætas, nec oblivione digna sunt tradenda, sed quæ non pœniteat ætate grandiores à puericia percepisse. Quæ cùm ita sint, neque Prisciani exquisita volumina pueris danda videantur, Compendium ex eo non parvo labore confecimus: quod si memoriæ tradideris, optimos profectò fructus, uberioresque concipies. Nam ut agricolæ nisi semina curiosè delegerint, agrumque probè coluerint, tempore messis lugeant necesse est: sic nisi quis rudem animum bonis regulis, Auctoribusque imbuerit, major ætate metet ignorantiam. Qua in re si mihi cùm primùm docere impulsus sum, fuisset obtemperatum, Virgilium, Ciceronemque pueris offerenti, non ut intelligerent quod ab ea ætate alienissimum est, sed ut crebra lectione memoriter tenerent quæ pueritiæ propria studia sunt, multi profectò inpræsentiarum juvenes præceptione nostra lætarentur, & nos melius sibi, quàm parentes prospexisse, profiterentur. Verùm quoniam communem penè omnium pravam consuetudinem, quam dediscendam discunt, magna ex parte vel inviti secuti sumus, tu, quem non alieno ductu, sed nostro docere possumus, Virgilium nunc & has regulas, paulò post Ciceronis nonnulla memoriæ commenda, quæ sola virtus animi his teneris annis summo opere pollet. Deinde cùm per ætatem attendere poteris, faciliùs intelliges quæ molliori animo infixa fuerint. Quod si facies, ostendes profectò, & me rectè multis consuluisse, & te à tertio apud Hesiodum ordine hominum longe abesse:

Optimus

(a) Recudere hanc Epistolam opportunum duxi, ut compendio dignosceret Lector, quo consilio ductus Trapezuntius Opusculum illud conscripserit.

Optimus ille quidem, qui per sese omnia nascens
Præceptor suus ipse sibi meliora peregit.
Ille bonus rursum monitus qui recta sequetur,
Qui nec ipse videt, neque credit recta monenti,
Hic nulla in parte utilis est.

In Fine

Georgius Trapezuntius, Colæ Montano (a) *suo salut. dic. plur.*

PEregi quod tam multis precibus à me postularas fili mi optime, ut de quatuor Partibus Orationis indeclinabilibus compendium ex Prisciano conficerem, quod etsi laboriosum mihi, arduumque nimis ob senectutem meam videbatur; jam enim, ut nosti, neque literas formare vacillanti manu, neque volumina evolvere, sine ingenti labore valeo: tamen non existimavi, posse me effugere nomen impietatis, si tibi omnium, quos aut vidi unquam, aut audivi, aut legi maximè pio, quidquam denegarem, præsertim tam onesta petenti: profueris enim hac Compendii exactione non solum juventuti Mediolanensi, de cujus virtutibus, & disciplina sollicitus, hoc mihi onus imposuisti, sed cæteris quoque Latinæ linguæ studiosis, neque tantùm in hoc Compendio, verùm in aliis etiam operibus, quæ olim à me suscepta, deinde tædio senectutis, & ingratorum odio intermissa, nunc toto animo meo, tua pietate recreato, ad communem utilitatem perficientur: me verò destituti operis infamiâ liberaris, quod ego cur imperfectum deseruerim, nihil aliud video, nisi Deo ita volente, ut cùm quatuor partes ad Andream filium meum scripsissem, reliquæ superessent quatuor, quas ad te scriberem, quem nec minus amo, quàm ipsum Andream, nec minus filium existimo; illius enim corpus mortale, & corruptibile ex meo corpore genui; tuum verò animum ex meo animo, quod multo plus est, impressi, ac formavi ut quod de Jove atque Minerva Poëtæ fabulantur, tu de meo capite quodammodo natus, & videri possis & credi cupias. Vale. Data Romæ IIII. Kal. Novembres MCCCCLXXI.

ANNO MCCCCLXXV.

Num. VI.

Ante Scriptores Minores Historiæ Augustæ (b).

Bonus Accursius Pisanus salutem dicit plurimam magnifico Equiti aurato & sapientissimo ac primo Ducali Secretario Ciccho Simonetæ.

NOn injuriâ profectò possim à nonnullis audacia accusari vel stulticia potius: quòd, cùm mihi conscius sim, neque ingenii bonitate, neque doctrina, neque dicendi elegantia valere, audeam tamen quicquam de tuis laudibus litterarum monimentis mandare, Eques aurate clarissime, Cicche Simoneta. Sed tanta est amoris vis, pietatisque meæ erga te; ut in his omnibus difficultatibus hujusmodi quoque dicendi munus aggrediar. Unde autem ordiar? Nam, si voluero à splendore Majorum tuorum ordiri orationem meam, dies me deficiat. Itaque brevitatis gratia, cæteris prætermissis, de iis dumtaxat bonis dicam; quæ tota sunt tua; in tuaque potestate sita & collocata. Nam ea, quæ corpori vel fortunæ tributa sunt, nemo potest sua esse affirmare, cùm brevi etiam temporis momento collabi nonnunquam, perireque consuêrint. Quis igitur te uno prudentior? quis gravior? quis sapientior? testes sunt locupletissimi singularum harum tuarum, mirabiliumque virtutum præstantissimi duo Principes, Pater & Filius, Franciscus & Galeacius Maria Sfortia: qui certe nunquam suarum omnium rerum, tantique imperii gubernacula tibi commisissent; nisi & ingenii acrimoniâ & consultandi præstantiâ te unum omnium maximè vigere intellexissent. Nam de fide justitiaque tua quid dici non possit, & egregium excellentissimumque in primis? Te profectò innocentior nemo est: nemo integritate melior: qui non modò nemini noceas, sed & prosis omnibus;

(a) Unus ex iis fuit Cola Montanus, qui anno MCCCCLXXII. Typographicæ arti, adhuc in hac Urbe infanti, amplificandæ nomen suum dedit in publicis Tabulis, superiùs impressis; ejusdem exitum vide in hac Histor. Liter. ad ann. MCCCCLXXIV. quo etiam de Georgio Trapezuntio sermonem institui.

(b) Produsse in lucem Mediolani Augustam Historiam anno MCCCCLXV., primumque hunc librum fuisse, qui æneis typis excusus sit in Italia, invictis, ut arbitror, argumentis contendi in Prolegomenis, Capite III. Secunda hæc fuit editio Mediolanensis, quam novis curis emendavit Bonacursius Pisanus, auxitque aliis Eutropii, & Pauli Diaconi Historiis, de quibus, ne verbo quidem, mentionem egit Claudius Salmasius, describens antiquissimum illum codicem in nostra Urbe impressum, quo ipse usus est, ut Commentarios ad veteres Historiæ Augustæ Scriptores adornaret post Casaubonum, qui idem argumentum suis eruditis laboribus exhausisse videbatur; ductu enim memorati optimi exemplaris plura offenderat emendanda, atque illustranda, quæ Casaubonus sinceris destitutus Codicibus aut omiserat, aut confuderat.

nibus, sisque acerrimus propugnator injuriarum omnium. Tua autem continentia, atque frugalitas, & in omni re modestia tanta est, ut cum omni antiquitate possis de temperantiæ laudibus certare. Es tu profectò animo infracto, atque inconcusso, qui nulli perturbationi cedas; sed omnes animi motus fortiter constanterque modereris. Nam de liberalitate tua, & munificentia in bonos viros, optimi viri omnes, & homines doctissimi splendidissimum testimonium perhibent. Nihil est veritate, nihil religione, nihil pietate apud te antiquius; qui præ divinis Præceptis, & institutis reliqua omnia, & momentanea censeas, & fragilia, & caduca. Quis te igitur non meritò amet, colat, observet, veneretur? qui sis veluti quoddam simulacrum perfectæ absolutæque virtutis inter homines. Quæ quidem omnia cùm mecum ipse considero; tanta perfundor animi voluptate, ut præ lætitia nimia vix sim apud me. Efficiat Deus omnipotens maximus, ut quàm diutissimè sis in vivis; quo, & nostro Illustrissimo Principi labores plurimos, & molestias subtrahas; & bonis omnibus opem assiduè possis auxiliumque afferre. Nam ego, quantum in me est, spem omnem meam, & emolumenti, & dignitatis in te uno ita constitui, ut mihi nihil defuturum existimem. Itaque te etiam, atque etiam oro, atque obsecro, ut me habeas perpetuò commendatum; si quidem putas nullum apud me beneficium tuum intermoriturum unquam. Verùm, cùm permagnam esse, & perutilem cognitionem historiarum mecum ipse meditarer; animadverteremque negligentiâ superiorum temporum ingens in iis, qui historias conscripsere, naufragium factum esse; institui, Vir clarissime, eos mea cura, ac diligentia imprimendos, qui à Julio Cæsare ad Justinum Constantinopolitanum usque, eorum omnium vitas, ac res gestas brevi compendio complexi sunt, qui Romano Imperio præfuerunt. Hi autem octo sunt numero: Suetonius Tranquillus, Ælius Spartianus, Julius Capitolinus, Ælius Lampridius, Trevellius Pollio, Flavius Vopiscus, Eutropius, & Paulus Diaconus. Quorum ego libros, & percucurri diligenter; &, quoad ejus rei fieri potuit, accuratissimè emendavi. Si quid profectò melius dare tibi dono potuissem, alacriter præstitissem. Cùm tamen hæc una res magnam in se utilitatem continet; & ad rerum cognitionem, & ad vitæ institutionem; nam & Principes ipsi, & qui sunt apud Principes maximi, non obscurè possunt intelligere, quantum intersit inter fortunam, & sapientiam, eosque maximè laudari oportere, qui temporibus uti consueverunt. Sed hæc tu, ut es Vir summâ prudentiâ, summâque virtute, ex horum librorum lectione, cùm tibi facere per otium licuerit, non difficulter dijudicabis. Vale præstantissime mi Mecœnas, ô & præsidium, & dulce decus meum.

Num. VII.

Ante Laurentii Vallæ Librum Elegantiarum.

Bonus Accursius Pisanus Magnifico Equiti aurato, ac primo Ducali Secretario sapientissimo Ciccho Simonetæ S.

EXcerpsi, Magnifice Eques aurate, ac Virorum sapientissime, & optime, ex libris elegantiarum Viri doctissimè, ac disertissimè eruditi Laurenni Vallæ, quæ mihi visa sunt pulchriora, ac magis accommodata ad communem scribendi, ac dicendi usum. Quæ idcirco ad te dedi, quòd ea putarem liberis tuis perutilia fore. Nam si secus existimassem, nequaquam hoc muneris suscepissem. Hunc autem laborem meum idcircò tibi Vir præstantissime Cicche Simoneta dedicavi, ut tua authoritate, atque tuo beneficio tanta hæc utilitas in cæteros perveniret. Non enim parum fructus ex hoc meo studio ad cæteros emanabit, cùm ad omnem dicendi materiam, ac vim ex hujusmodi, ut ita dixerim, flosculis exempla sint profectura. Interea verò temporis, ut intelligas, nihil mihi contingere posse gratius, quàm omnibus in rebus morem gerere tuæ liberalissimæ voluntati; jube aliquid rogo, si quid vides à me tibi præstari posse jucundius. Vale mi clarissime Mecœnas, ô & præsidium, & dulce decus meum.

Num. VIII.

Ante Editionem Valerii Maximi hoc anno Mediolani peractam.

Bonus Accursius Pisanus salutem dicit plurimam Magnifico Equiti aurato, & Sapientissimo, ac primo Ducali Secretario Ciccho Simonetæ.

QUò magis de te, ac tuis præstantissimis, summisque virtutibus cogito, Cicche Simoneta; eo majorem in admirationem adducor, cùm unus mihi planè esse videaris, cui nihil desit ad hujus vitæ felicitatem. Nam & patria, & parentibus Vir nobilissimus es; & nobilissimo, Excellentissimoque Galeacio Mariæ Sfortiæ carus omnium maximè. Nec id quidem absurdè; tanta enim est prudentia tua, tanta innocentia, tanta in rebus omnibus fides, tanta benignitas, ac mansuetudo, quanta major in alio nemine. Præterea autem

quam de me sæpè benemeritus es, & quibus quotidiè me afficis beneficiis. Quibus quidem rebus planè fit, ut ingratissimus sim judicandus, nisi omnibus ostendero, me tibi debere omnia. Sed cùm majora non possim; saltem in re libraria, qui Vir doctissimus, & eloquentissimus sis, clarum affero argumentum observantiæ in te meæ. Cùm verò Valerium Maximum emendatissimè à me correctum reddiderim, & quidquid erat aliorum ignorantia insertum exemerim, eumque imprimi curaverim, volui hunc Codicem tuo veluti quodam Numine prodire in doctorum hominum manus, non hac una in re finem facturus, nam alios quoque propediem subjiciam libros, qui mea cura, atque studio emendari, iidemque impressi non mediocrem utilitatem afferent literarum, & rerum magnarum studiosis. Et quæ exempla Valerius Maximus magna industria, & diligentia est complexus secundùm varias materias dispersa, ita in unum Literarum ordinem Collegi, ut discere volentibus nulla relinquatur difficultas. Videmus Plutarchum Cheronensem apud Græcos, quem Vir utriusque linguæ eruditissimus, ac nullius doctrinæ ignarus Franciscus Philelphus præceptor meus traduxit ad nostros, magno ab eruditis omnibus haberi in pretio. Quanti autem pluris Valerius Maximus æstimandus est, qui singula exempla ad rerum, atque personarum argumenta accommodavit? ut nulla prorsus in re nostris hominibus quidquam ad scribendum deesse possit. Hic igitur finem faciam, si breviter priùs quædam in medium retulero, quæ ad dilucidam cognitionem ipsius præfationis pertinere existimavi.

Num. IX.

Ante P. Ovidii Nasonis Libros Metamorphoseon.

Bonus Accursius Pisanus Salutem dicit plurimam Magnifico Equiti aurato, & sapientissimo, ac primo Ducali Secretario Ciccho Simonetæ.

NEscio quibus aliis studiis meis ostendere tibi, Vir clarissime, atque optime, Cicche Simoneta, dilucidiùs possim meam erga te benivolentiam, atque observantiam, quàm re literaria, librariaque. Hæc enim mea munuscula sunt, quibus & ipse cùm per otium liceat, aliquando delecteris, & Liberis tuis, quos tibi opto quàm simillimos fore, consulas ad doctrinam, & usum intelligendi. Qua ipse ductus sententia, P. Ovidium Nasonem Metamorphoseon meâ operâ correctum, atque emendatum imprimendum curavi. Verùm cùm diligentiùs quærerem, quæ prisci Scriptores literis mandaverunt, incidi in Cœlium Firmianum Lactantium, Placidum (a), qui in Statii Thebaidos scripsit, Virum meâ sententiâ & diligentissimum, & disertissimum; & qui in fabulas ejusdem Poëtæ commentatus est. Cujus ego ingenium non potui equidem non mirari: Nam incredibili quadam brevitate fabulam quamque complectitur, & interpretatur. Quæ omnia ita in hoc opere inserui: ut nimiam pulchritudinem præ se ferant. Scis enim, nostra tempestate venisse in lucem hanc imprimendorum voluminum artem, rem profectò & utilem, & perpulcram. Nam libros exscriptos haud facilè est omnibus sibi comparare propter pretii ac pecuniarum difficultatem. Quæ tametsi divina benignitate tibi nulli impedimento esse potest: non tamen est contemnenda, propter pulchritudinem artificii, & quia ubi hujusmodi librorum impressio, & tanquam formatio rectè fuerit initio constituta, semper eodem procedit ordine in omnibus hujusmodi voluminibus, ut vix errare liceat. Id quod in exscribendis libris longè secus venire solet. Sed hæc ignota tibi certè non sunt. Ego autem quicquid feci, eo ductus feci consilio, ut rem tibi facerem pergratam. Tu verò, ut es humanitate singulari, animum meum potius, quàm rem ipsam considerabis. Sed quoniam tu harum rerum gravissimus Judex es, longior esse nolim. Suscipe igitur munusculum hoc meum, indicium certè mei summi erga te amoris, atque observantiæ. Nam si rem ipsam in te te animo volueris tacitus cogitare: intelliges profectò appriṁè dignam esse, quam plurimi facias, habeasque carissimam. Vale Vir clarissime, & me commendatum habe.

Num. X.

Ante Vitam P. Ovidii Nasonis ab eodem Bono Accursio contextam.

CUm usitatissimum esse morem animadverterim, splendidissime Eques aurate, Cicche Simoneta, in exponendis auctoribus cujuscumque tandem ii sunt facultatis, ut in legendi principio eorum vita referatur in medium, qua etiam mores ipsi continentur: non erit alienum à præsenti meo instituto, P. Ovidii Nasonis amœni elegantissimique Poëtæ quicquid de Vita ejus invenerim, in medium referre. Qua quidem in re nihil equidem novi ex

(a) Errorem, in quem lapsus est Bonaccursius, tribuens Commentarios in Statii Thebaidem Cœlio Firmiano Lactantio, cùm alterius Lactantii, nomine Placidi, longè posterioris, sint, ad annum MCCCCLXXV. jam adnotavi.

ex me ipso afferam: Id quod facere nonnulli consueverunt, ostentationis magis cupidi, quàm veritatis. At ego ita de hoc Poëta verba facturus sum, ut quicquid dixero, id ex ejusdem operibus à me collectum liquidò appareat. Qua in re, si à me tibi satisfactum fuerit, Vir Magnifice, & grates habebo maximas omnipotenti Deo, & ex judicio tuo maximam capiam voluptatem. Nec inficias ibo, me tibi debere plurimum: cujus approbationibus & adjutus fuero, & ornatus. Nunc autem, ne prolixior sim, venio ad rem ipsam &c.

Num. XI.

Ante Libellum Anonymi, de veritate Conceptionis B. Virginis.

Magnifico Viro, Comiti Petro de Gambara.

Veritatem meditabitur cor meum, & labia mea detestabuntur impium. Prov. 8.

CUm apud veteres Philosophantes, Generose Petre, Comes Magnifice, variæ forent de ultima felicitate opiniones, illorum sententia prævaluit, qui in veritatis agnitione ex summi Dei intelligentia perfecta beatitudinem consistere diffinierunt: Ex hoc enim & Deo similior homo efficitur, & sibi convenientius, propriumque magis exercet officium. Soli enim homini ab immortali Deo donatum est, rationis esse participem, qua quidem ad primam cognoscendam veritatem, undè omnis humana cognitio sumit exordium, possit attingere. Contemplatio enim divinæ veritatis, ut Beatus ait August. proponitur nobis omnium actionum nostrarum finis, & æterna perfectio gaudiorum. Quo fit, ut sicut mortales omnes beatitudinem naturalem appetunt; ita & primæ veritatis cognitionem summè concupiscunt.. Vñ (fortasse *Veruntamen*) & si divitiis infinitis exuberet homo, voluptatibus omnibus persfruatur, potentiâ, famâ, honoreque summè præemineat, nisi tamen intellectus ipsa veritatis cognitione illustretur, ampliùs quærit, quàm se possit rerum acquisitione satiare. Omne siquidem hominum studium, omnis labor, omnis denique industria ad hoc se totum confert, ut in veritatis cognitionem deveniat; & quarum rerum causas ignorat, earum investiget originem. Sed quia, ut Philosophi tradunt, eadem est oppositorum disciplina; & cujus est unum contrariorum persequi, ejus est & aliud refutare, sicuti medicina, quæ sanitatem inducit, contrariam expellit ægritudinem. Ideò sapientis, cujus est veritatem toto corde, tota mente, totaque virtute amplecti ac meditari, ejus etiam erit falsum errorem, qui veritati opponitur, impugnare, & tota animi fortitudine refellere. Qua de re in verbis propositis duplex sapientis officium designatur. Primum, veritatem meditari divinam, in cujus speculatione suavis, & amœna dulcedò consistit. Quod ut Scriptura nobis insinuaret, in persona sapientis dictum est: Veritatem meditabitur guttur meum. Alterum verò est, falsitates, erroresque veritati adversantes elidere, ac debellando confutare. Et ad hoc explicandum dictum est: Et labia mea detestabuntur impium, qui videlicet contra divinam veritatem mendacium loquitur. Unde & Philosophus hoc duplex sapientis officium in primo Ethic. Libro describens: Sapientis, inquit, est non mentiri, de quibus novit, & mentientes posse detegere, & manifestare. Non enim nobis ad salutem satis est literarum studio diligenter intendere, veritatis cognitionem acquirere, & per diversa mundi climata discurrendo doctrinam Evangelicam mortalium populis, nisi, & oblatrantes hæreticos, contra divinum dogma impiè garrientes, qui Christianis pectoribus labem diabolici erroris conantur infigere, viriliter oppugnantes exsuperemus, eosque veluti lupos, à Christianis gregibus procul expellentes, infirmissimos quosque ab eorum erroribus liberantes ad iter cœleste dirigamus. Unde Dominus per Prophetam suum Ezechielem, quosdam indiscretam quadam humilitate tacentes, nec contra errores viriliter se opponentes redarguit dicens: Non ascendistis ex adverso, nec posuistis vos murum pro domo Israël. Error enim, cui non resistitur, approbatur; & veritas, cùm minimè defensatur, opprimitur. Consentire quippe videtur erranti qui ad resecanda quæ corrigi debent diligenti solicitudine non occurrit; nec grandi scrupulo caret conscientiæ, qui vel ex negligentia, vel humano timore manifesto errori desinit obviare. Inter cæteros autem errores contra veritatem extortos ille longè periculosior est, qui Beatissimam Virginem à Christi redemptione segregare molitur. Nam dum quidam minus sapientes in suis editionibus almam Genitricem ab originali peccato in sui Conceptione immunem fuisse affirmant, redemptionis pretiosi Sanguinis Jesu Christi pretium evacuant, & in errorum multiplicitatem Catholica virtute deserta audacter labuntur. Est enim errantium quasi naturalis consuetudo, ut quia in veritatis medio consistere non possunt, dum unum errorem intemperatè defendunt, in alium confestim dilabuntur. Sic & isti divinarum literarum ignari, dum Virginem Dei Genitricem sub specie pietatis falsis honoribus extollunt, Christi dignitati nefandissimè detrahunt, sanctas Scripturas perversè exponunt, Sanctorum Patrum sententias spernunt, & tandem propter humanum favorem, ac terrenum lucrum novos errores confingunt. Hi secundùm Hieronymum veluti adulterini filii à patrum suorum vestigiis discedentes veritatem vertunt in mendacium, & superstitiosa teme-

temeritate armati terminos transferre præsumunt, quos posuerunt patres eorum. Isti de domo Domini populos seducunt, & ut suum pertinaciter defendant errorem Divinas Scripturas perniciosè depravant, Doctores antiquos condemnant, & imperito vulgo prædicantes audent aliis edissere quod ipsi non intelligunt, nec fateri etiam verentur se aliquid videre, quod eorum non intellexere magistri. O stupendum prodigium! ut quidam, ut ita dicam Scalciati moderni, vento pleni, sapientia vacui, tam facilè intellexerunt, quod Doctores antiqui vitâ sanctissimi, ingenio præclari, Fide ferventes, veritate perspicui ignoravere. Hi profectò ignorantiæ tenebris involuti, volentes sapere plusquam oporteat sapere, novas non cessant adinventiones confingere; nec dignantur discere, quid Apostoli, quid Evangelistæ, & quid Sancti Doctores divina gratia illuminati de hac materia senserunt, sed Sanctorum veritatem flocci pendentes ad fabulas sese convertunt, & ad sensum erroremque suum perniciosum incongrua adaptant testimonia, quasi grande sit, & non vitiosum discendi genus depravare sententias, & ad voluntatem suam sacram Scripturam trahere repugnantem. Hi præterea suos cumulatius errores personantes, quosdam amplissimos, magnoque, & excellenti ingenio viros, tum virtute animi, tum omni humana Divinaque Sapientia præclaros non modò criminosè diffamavere, verum etiam, & splendorem rutilantis doctrinæ, ac nitorem vitæ, & sanctitatis ipsorum ausi sunt turpiter maculare, quorum profectò calciamenti fimbrias non modò solvere, sed ne tangere quidem apti sunt. Ne igitur tam perflatis buccis veritas Numinis almi insidere credatur, ut indoctum vulgus tanquam quid piissimum in Virginem personat, hunc compendiosum libellum de veritate Conceptionis Virginalis, divino fretus auxilio, ex Sanctorum dictis confeci, eumque tuæ amplitudini, inclyte Petre, Comes Magnifice, statui dedicare; tum ut singularem observantiam meam erga te, tuosque omnes, aliqua ex parte tibi ostenderem; tum ut magnificentia tua, quam mortales ferè omnes non tam pro majorum tuorum gloria, quàm pro amplissimarum virtutum tuarum excellentia, non immeritò, & colunt, & observant, veritate perspecta, esset nobis ab irrumpentibus hostibus tutissimum refugium, & quasi quoddam inexpugnabile propugnaculum. Novi etenim invictissimi animi tui magnitudinem, novi prudentiam, novi consilium, novi denique divinum (ut ita loquar) ingenium tuum. Neque enim alio me vocabulo uti fas esse censeo, cùm & regiæ virtutes, angelicique mores tui divinitatem quandam procul dubio præseferant, & cœleste illud insigne, quod in parma gestas, post feliciffimum exitum tuum omnino inter ipsos cœlicolas te collocandum esse demonstret. Suscipiat itaque amplitudo tua singulari ea humanitate, qua servos complecti solet, hoc munus exiguum, quod inter occupationum mearum solicitudines brevi tractatione ex multorum Doctorum auctoritatibus compositum nomini tuo devotissimè dedicavi. In quo quidem mihi perfacile erit, ipsum, quem tam pompaticè sustentare conantur errorem, tuis freto auxiliis, ac veritate comite, pro cujus amore certandum duximus, ut mortale, ut fugiendum, ut falsitate plenum refellere; impiumque fore ac profanum, utpotè Fidei, Divinisque literis adversatissimum, hunc perniciosum errorem obstinata fronte credere, aut defensare, tum ex divinis oraculis, tum ex eorum codicibus, tum etiam validissimis rationibus, quas Græci cornutas appellant, demonstrare curabo. Sic enim cum ipsis agendum statui, ut ratione, ac mansuetudine provocati sequi nos velint, non fugere, quatinus ex eorum codicibus ostendentes quod dicimus, eos ad sinum Matris Ecclesiæ, relicto errore, Deo possimus adjuvante convertere. Non enim indiget Deus nostro mendacio, ut pro eo loquamur dolos. Et Virgo Regia falso non eget honore, veris honorum titulis cumulata. Quin potius, ut Beatus ait Augustinus, perhorrendum est falsi aliquid de Domino dicere, etiamsi ad laudem ejus videatur pertinere, quia non minori, sed majori fortassis scelere laudatur in Domino falsitas, quàm vituperetur veritas. Et Virgo gloriosa, ut ait Bernardus, libenter illo caret honore, quo vel peccatum venerari, vel falsa induci videtur sanctitas. Quapropter fabricatores illos ostendam esse mendacii, qui Beatissimam Virginem falso extollentes honore, Catholica veritate deserta, vulgi errantis sequuntur consuetudinem, & tot garritus, ululatus, in ætheraque clamores, Divinam detestando veritatem, inserunt, ac tam profanè, tam rabido ore in Sanctissimos, clarosque viros deseviunt, ut nec auctoritate quidem freti, nec ulla ratione persuasi, illam absque originali peccato fuisse conceptam, in injuriam pretiosi Christi Sanguinis contra tot, tantosque Doctores, propter popularem tantummodo favorem audeant prædicare. At nos, clarissime Petre, qui veritatis lumen inspeximus, relicta populari consuetudine, antiquorum Patrum sequamur veritatem, quæ non ex scabellis, sed ex sacris codicibus nobis offertur, & almam Dei Genitricem post originalis peccati contractionem excellentissimè super omnes fuisse sanctificatam, ac suo spirituali nitore super omnium Angelorum puritatem fuisse exaltatam, firma Fide teneamus, scientes quia sicut scriptum est apud Esdram, Veritas scilicet omnia vincit, veritas manet, & invalescit in æternum, & vivit, & obtinet in secula seculorum. Amen. (a)

ANNO

(a) Etsi Opusculum istud nomen Auctoris non præferat, certum est editum fuisse à Vincentio Bandello, Magistro Generali Ordinis Prædicatorum; id enim apertè profitentur Scriptores Bibliothecæ ejusdem Ordinis. De hoc insigni Viro nonnulla in Hist. Literaria ad annum MCCCCLXXV. conscripsi. Laudabilior tamen censeri poterat labor iste, si nimis intemperantem calamum contra fautores piæ opinionis modestia coercuisset; sed illa ætate, nonnisi conviciis decertabatur.

ANNO MCCCCLXXVI.

Num. XII.

Ante Grammaticam Græcam.

Demetrius Cretensis Ingenuis, ac Studiosissimis Adolescentibus Salutem.

CUm vos rerum bonarum, ac Literarum Græcarum adipiscendæ disciplinæ studiosos viderem, fanè & vestram tam egregiam ad hujusmodi rem intentionem, non injuriâ sum arbitratus, & animi vestri generositatem, excellentiamque beatam existimans, multum, ac diu cogitabam, qua in re vobis Græcæ amantissimis disciplinæ gratificari possem, & quod studio vestro dignum, gratumque esset, præstarem. Hæc igitur animo volutans, inveniebam, vobis quidem pergratum, ac nihilominus utile fore, si vobis copia Librorum Græcorum sinè multa impensa, difficultateque esset, quo & ad discendum impensiùs, & propositum vobis libentiori animo assequendum, alacriores essetis; nihil verò optatissimum, memoratuque dignum, si quid tale vestrâ, meâque causâ rectè efficere possem. Quapropter cùm multum mente, plurimum verò experientiâ laboravimus, vix tandem inveni, (a) quonam modo Libri quoque Græci imprimerentur, tum Literarum compositione, quæ varia, & multiplex penes Literas Græcas existat, tum maximè locis accentuum servatis, quod profectò arduum erat, nec parva indigebat consideratione. Visum itaque mihi est, primò Constantini Grammaticam imprimere, Viri sanè diserti, Grammaticique diligentissimi, cum valde dilucidam, apprimeque inchoantibus utilem, tum etiam periculum vestri facturam; siquidem à vobis hæc res pluris æstimata sit, & à nobis minus frustra elaborata. Deinde si res ex sententia cesserit, majora quoque, ac præstantiora, Deo volente, attingere. Vestrum itaque erit, optimi adolescentes, ac vestræ naturæ ingenuæ, studiique præstantis, desiderium vestrum erga Literas Græcas re ipsa jam confirmare; quæ profectò non parvo adjumento vobis ad omnem virtutem, doctrinamque erunt, & hujusmodi nactis occasionem, Grammaticâ à vobis accuratè intellectâ, præceptâque, ad altiora deinceps, favente Deo, eniti, nosque promptiores reddere ad multa plura, pulchrioraque vobis gratificandum. Valete.

ANNO MCCCCLXXVII.

Num. XIII.

Ante Julii Cæsaris Commentaria.

Petrus Justinus Philelphus (b) *Sal. Pl. dicit Johanni Simonetæ Ducali Secretario.* (c)

CUm viderem nonnullos ad id maximè operam suam accommodare, ut alii, atque alii Libri quotidie imprimerentur, ne cogitantes illi quidem ullam, aut utilitatem, aut dignitatem eorum, quæ scripta essent; mihi jure venerunt in mentem, Johannes Simoneta, Commentarii G. Julii Cæsaris, qui ex omnibus Latinis in admiratione maximè esse debet; fuit enim Vir nullâ, neque animi, neque corporis excellentiâ ex omnibus mortalibus cuiquam cedens. Eloquentiâ verò quantum cæteris hominibus præstiterit, non ex Plutarcho solùm, sed ex M. Tull. Ciceronis locupletissimo testimonio satis ac super dignosci licet. In-

ejus

(a) In publicis Tabulis Societatis initæ inter primos Mediolanenses Typographos, quas superiùs vulgavimus, adnotatum legitur, Antonio Zaroto Parmensi impositum fuisse onus conficiendi characteres Latinos, & Græcos, tum veteres, tum recentes. An verò susceptam provinciam Zarotus impleverit, admodum incertum est; sique Demetrio Cretensi fidem, ut par est, adhibeamus, compertum nobis fit, Artem compingendi Græcos characteres usque ad annum MCCCCLXXVI. ignotam Mediolanensibus fuisse; is enim in hac Epistola apertè profitetur, multo studio à se tandem inventum fuisse, quomodo *Literarum compositione, & servata accentuum varietate* Libri Græcè scripti Typographico labore imprimi possent. Conciliari tamen fortasse hæc possunt, asserendo; conditos quidem fuisse à Zaroto Græcos typos, quibus sparsæ in Libris Græcæ aliquæ sententiæ excuderentur; Demetrii autem Cretensis industriâ effectum fuisse, ut ars ista ad integros Codices imprimendos suppellectilem omnem, ac venustatem acciperet. De hoc Demetrio plura retuli in Hist. Literaria ad annum memoratum, errorem quorumdam emendans, qui eumdem cum Demetrio Calchondila confudere.

(b) Petri Justini Philelphi, de Literis nostris benemeriti, memoriam inserui Historiæ Literariæ ad hunc annum. Epistola tamen nuncupatoria, his Commentariis præfixa, data est anno superiore, quo matrem morte sublatam amisit, & ad proavunculum suum Franciscum Philelphum, Mediolani degentem, se recepit, ut ibidem innuebam.

(c) De præclarissimo hoc Viro, qui Dignitatum splendore, integritate animi, cultuque eximio Literarum minimè impar fuit fratri suo Cicho Simonetæ, vide quæ adnotavi in Hist. mea Literar. ad annum MCCCCLXXIX.

Vuu

ejus autem Commentariis non solùm magna quædam cognitio rerum ab eo gestarum inest; verùm etiam dilucidè apparet, quanta fuerit ejus sapientia, quanta animi magnitudo, quanta modestia, quanta clementia, quanta liberalitas, quanta in rebus omnibus moderatio, ut facilè dici possit, G. Julium Cæsarem expressum quoddam ac perspicuum speculum extitisse perfectæ cujusdam totius, absolutissimæque virtutis. Ex quibus quidem ejus Scriptis, præter eloquentiam & dignitatem, quæ maxima est, eam potissimùm utilitatem consequi possumus, quòd, quo pacto vivendum sit, & parendo, & imperando, edoceamur. Adjeci autem iis Cæsaris Commentariis illos etiam commentarios, qui dissertissimè quoque elucubrati sunt ab A. Hircio, & Oppio. Ad hæc etiam subjeci alia quædam scripta non mediocriter necessaria ad cognitionem, & populorum, & fluminum, & locorum, ac rerum aliarum transalpinarum, diligenter & excogitata, & inquisita per gravissimum, eruditissimumque Virum Raymundum Marlianum, qui cùm in partibus transalpinis diu multumque fuisset, omnia est accuratissimè perscrutatus, quæ ad hujusmodi cognitionem pertinerent. Hæc autem omnia idcirco volui tuo nomine imprimi, quoniam, & doctissimus es, & Cæsarei nominis studiosissimus. Vale, o & præsidium, & dulce decus meum. Mediolani ex ædibus meis, XV. Kalendas Decembres. Anno à natali Christiano millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto.

Num. XIV.

Ante Commentarios in Psalmos.

Religioso Monacho, & Sapienti Viro D. Gregorio Beaque Mediolanensi Gabriel Brebia S. P. D.

DUm die quodam in corona honestorum virorum essemus, in dulcemque ac gravem de Psalmis Divi David, Spiritus Sancti Cantoris egregii, sermonem incidissemus, rogavit me Compater meus Antonius & cognomento, & suis item pulchris moribus cunctis meritò charissimus, ut qui in sacræ Scripturæ studiis libenter, diligenterque versari viderer, aliquam in ipsos Psalmos vellem quærere expositionem, quo id, quod & labiis, & auribus suaviter personat, & mente intelligentis dulciùs suaviùsque degustetur, atque sumatur. Nam eloquia Domini dulciora sunt super mel, & favum, idest, si intelligantur, corporalem sensum, & oblectationem exuperant omnem; parum enim juvat dulcia si qua, & pulchra verba proferantur, nisi eorum prius intelligentiâ verborum mens fuerit erudita, in qua quidem, velut in arce, intellectus ipse residet, cujus objectum veritas est, cademque mens rerum notitiâ, & scientiâ, uti cibo suo corpus, alitur, gaudet, firmatur, atque idem spiritus exultans in corporis membra redundat, organum disponit, cor lætificat, claramque ad psallendum, unde psalmi dicti sunt, vocem reddit. Ego verò ejuscemodi honestissimi, amantissimique viri hortatu, & desiderio studiosior factus, non multis post diebus ad libros Divi Hieronymi, utpote eximii Sacrarum Scripturarum Interpretis, diligenter legendos me contuli, de quo, ut nosti, à doctissimo, sanctissimoque viro scriptum legitur; Quod Hieronymus ignoravit, nullus hominum unquam scivit. Dehinc, ut hujus tanti Doctoris profundissimam doctrinam planiùs edisccrem, ad glossam in eo, quod quærebam, venerandi Theologi recentioris Nicolai Lyræ, mentem, studiumque converti, qui quippe quod natione Hebræus, literarumque hebraicarum priusquam Christianus efficeretur, peritissimus esset, plerisque in sacra veteris præsertim Testamenti Scriptura, non immeritò præstare videtur; apud quem licèt & ipsius Hieronymi, & aliorum sacræ Scripturæ Doctorum antiquorum permultas secundùm plurima divina mysteria in ipsos psalmos opiniones, expositionesque scitu dignas, quoad licuit, pro ingenioli mei parvitate didicerim; considerans tamen ipsius sacræ Scripturæ magnitudinem, mysteria, dignitatem, altitudinem, eum proprii ingenii imbecillitati diffidens, tum rei magnitudine prope desperans, mecum ipse repetens, quod idem Hieronymus ad Heliodorum inquit: Grandes materias ingenia parva non sufferunt, & in ipso conatu ultra vires ausa succumbunt, quantoque majus fuerit, quod dicendum est, tantò magis obruitur, qui magnitudinem rerum verbis explicare non potest, meum ideo in ipsos psalmos propositum, & opus, quod non tam arrogantia, quàm fiducia, & charitate in Christo Jesu Domino *bopoemeni* me susceperam, revocare omnino velle videbar, sed demum tota mente ad eum me convertens, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, tenebrarum, miseriarumque plenum, qui in Evangelio dixit, vobis, seu, fidelibus datum est nosse mysterium Dei, qui idiotas, illiteratosque homines ad magnalia Dei pronuncianda elegit, qui per os asinæ locutus est, qui debiles admodum firmos facit, qui humilibus dat gratiam; qui denique indoctis, despectisque mundo, mirabilem aliquando, ut superbos confundat, tribuit intellectum, eum inquam ipsum devotè rogavi, qui spiritum bonum petentibus se, & Sapientiam, cui contradicere adversarii nequaquam valeant, daturum se abundanter pollicitus est, ut debile, aridumque ingenium meum in suscepto psalmorum munere, gratia sua irrorare, atque fovere dignetur, quo ex innumeris Expositorum voluminibus, veluti immen-

menso pelago, in breve utileque opus, tanquam in portum nos recipere valeamus. Nihil enim sine ipso factum est, nihil subsistere, nihil proficere, nihil ne parvo quidem momento durare potest, nec boni aliquid sine eo non solùm non operari, sed ne cogitare quidem possumus; unde & cum Apostolo semper dicendum est: Omnis profectò sufficientia à domino Deo est. Itaque pluribus evolutis à nobis Sacrorum Doctorum Codicibus, tam Græcis, quàm Latinis, Commentariolum hunc, seu potius Epitomam brevissimam, divina favente gratia, in charitate ipsius Domini Jesu Christi, non tam ex sensu nostro, quàm ex Sacrorum eruditissimorumque Virorum expositionibus fideliter contexuimus, pro majori tamen parte super Hieronymo, & Nicolao jacto fundamento; nam hi præcipuè ad literam, quæ non occidit, sano proficiscuntur intellectu, & eorum tropologia, allegoria, anagogiaque, nec ab ipsa litera, nec à recto spiritu aberrare videtur. Secundùm enim sensum suum, & datam gratiam, quisque Scripturarum explanationi intendens proficiscetur. Alii enim relicta litera, & proprio sensu, dum allegoriæ, & moribus egregiè student, in diversos, suosque sensus abundare reperiuntur. Qui autem sequitur literam, idest rem prout acta est, si eam ad finem veritatis, qui Deus est, recto sensu dirigit, is profectò tanquam secus viam procedens, rectiore, & securiore calle deambulare videtur. Sed Divus Hieronymus, ut est divinarum Scripturarum omnium singulare, refertissimumque armarium, & omnium ad ipsam veritatem nos dirigentium semitarum haudquaquam ignarus, tanquam Miles cataphractus, non veritus latrantes hæreticos, & sciolos homines, ne dixerim ignorantes, quos Mundus iste Sapientes, Stultos verò Sacra appellat Scriptura, æmulis ipsis ad summum detrahentibus, insidiantibusque maximè, psalterium ipsum ter transtulit; Primum videlicet è Græco in Latinum, secundùm LXX. Interpretes, quod Romanum dicitur; deinde ab hoc non multò differens, sed hebraicæ literæ satis accommodatum, quod Gallicanum appellatur; postremò juxta Hebraicam veritatem, motus Sophronii precibus, qui eum Judæis, nil nisi quod in Hebræo sit, recipientibus, sæpe disputabat, quod quidem Hieronymi psalterium vulgò dicitur. Earum autem trium translationum secundam, quæ apud Latinos communior est, secuti sumus; Codices tum Latinos saltem tres emendatissimos, tum Græcos duos semper ante oculos habentes. Modum verò procedendi in omnibus ferè ab me notatis ipsius venerandi Nicolai pro clariore, apertioreque omnium intelligentia sum prosecutus; quamquam aliorum item Doctorum in quibusdam, ut suis locis patebit, opinionibus, veluti magis piis, adhæsi, cum pro ingenio meo semper in partem piam magis, facilè incliner. Nam licèt de Psalmorum auctoribus diversa sit opinio Doctorum, ipseque Nicolaus existimans Hieronymum ita etiam sensisse, asserentem in quodam prologo super psalterium decem Psalmorum fuisse Auctores, David, Asaph, Eman, Ethan, Idithun, tres filios Core, Moysem, & Salomonem, sentiat, David non omnes scripsisse Psalmos, sed ei soli Psalmorum librum, respectu tum majoris numeri psalmorum, tum eximiæ prophetandi gratiæ excellentiæque juremerito fuisse adscriptum; quippe quem ter in Regem unctum fuisse constat, primùm à Samuele, ut est primi Regum XVI., deinde super Tribum Judæ in Hebron, ut II. Regum II. legitur; postremò à Tribubus super Israël, ut ibidem ultimo habetur, unde & veri Christi typum gerens, dictus est Christus, idest unctus, à verbo græco chrio, (a) quod apud nos *ungo* significat, omnesque ferè psalmi ad sacramentum ipsius veri Christi pertinentes, eidem reperiuntur inscripti. Quod & nos aliquo devotionis spiritu meditantes, de Passione Christi, quod inscribitur, officium, in calce, tanquam Libri hujus ipsius conclusionem, quam ab ipso Christo vero Deo, & vero homine, cujus passione redempti sumus, & omnes orationes, & operationes nostræ incipere, & ab eo adjutæ in eundem finire debent, non incongruè, nec insulsè quidem adnotasse voluimus. Quandoquidem & in hoc ipso psalmorum Libro de Jesu Christo Domino nostro quicquid in Lege scriptum est, continetur, atque de eo idem ipse David excellentiùs prophetavit, ut de ipsius Christi generatione Psalmo II. De Filii cum Patre æqualitate Psal. CIX. De Incarnatione, & apparitione Psal. LXXI. De Nativitate Psalmo LXXXIV. De Paupertate Psal. LXXXVII. De Victoria contra Diaboli tentationem Psalmo XC. De Prædicatione, & Passione Psal. XXI. De Judæorum adversùs eum persecutione Psal. CXIX., & LXXXIX. De Judæ proditione Psal. XL. De Morte Psal. LXXXVII. De Resurrectione Psal. III. De Ascensione Psal. XLVI. De ejus ad Judicium adventu Psal. XLIX.&c. Ego tamen Divi Augustini potius in hoc sum secutus opinionem, dicentis, omnium Psalmorum David fuisse Auctorem, quanquam & plures Psalmi iis, quos supra nominavimus, inscripti

(a) In hac Epistola, quæ typis Philippi Lavaniæ impressa fuit, relictæ sunt lacunæ quædam, implendæ Græcis characteribus, ut mos fuit primis Typographis, vacuas in excudendis voluminibus lineas relinquentibus, ubi inserendæ occurrebant idiomatis illius sententiæ, aut voces; nondum enim typi Græci in omnes officinas inducti fuerant. Metropolis nostra, felici omine, Græcè libros integros imprimendi artem invenerat, industriâ, studioque Demetrii Cretensis, quemadmodum superiore anno MCCCCLXXVI. adnotavimus; sed commodum hoc sibi uni fortasse reservaverat Dionysius Paravicinus, qui laborem suum ad instruendos, perficiendosque memoratæ linguæ typos impenderat; quapropter Philippus Lavania, a quo hic Codex excusus fuit, iisdem uti non potuit. Auctor tamen prædicti Operis Latinè explicavit, quod Græcum omissum vocabulum linguæ illius peritis aperuisset. Qui doctrinæ præstantiâ excelleret in theologica præsertim facultate, ac sacrorum Codicum explanatione Gabriel Brebia, in Historia mea Literaria ad hunc annum palàm feci. Id unum innuere lubet, opinionem, cui se adhærere in hac Epistola profitetur Gabriel Brebia, quòd nempe solus David Auctor fuerit Psalterii, ab eruditissimo P. Augustino Calmet refelli in suis præviis Dissertationibus ad Librum Psalmorum, tum auctoritate veterum Patrum, tum recentium Scriptorum solidis argumentis.

scripti sunt: In quam quidem sententiam non tantum vel ipsa Sancti Viri, & Sapientissimi Doctoris auctoritate, vel mea in ipsum David pietate, ac devotione maxima adduci videor, sed ea item ratione confirmari, quod cùm, ut Psalmo LXX. habetur, ipse David literas non cognoverit ante habitam Regiam dignitatem, & Rex constitutus, propter gesta ab eo bella, & alia quamplurima impedimenta secuta, quæ à literis totum hominem volentibus distrahunt, tempus, otiumque ad eas haudquaquam habuisse videtur; ex quo, eadem ratione, qua ii, qui ei ascribuntur psalmi, ab ipso facti esse dicuntur, ita & omnes alios item psalmos ab eodem factos esse, qui dicat, veritatem nihil impugnare videtur. Nam, ut qui opiniones hujusmodi diversas concordare nituntur, asserunt, David Scriptoribus suis Asaph, Eman, & reliquis, quos ad ipsos psalmos legendos, primi Paralipomenon XXV., & in præfatione Hieronymi super Psalterium elegisse constat, materiam scribendorum psalmorum subministrabat. Quamobrem sicut Architectus, qui præmeditatur, designat, ordinat, & disponit intrinsecus formam domus, dicitur auctor, nobiliorque Magister eo, qui extrinsecus ipsam domum manu ædificat, atque componit; ita ipse David jure primus & egregius, annotatores verò, & cantores secundarii ipsorum psalmorum auctores fuisse dicuntur; quando à nobiliori, ut philosophantes præcipiunt, denominatio rei fieri debeat. Soli igitur David, ut dictum est, inscriptio fit meritò psalterii. Psalmorum præterea nonnulli adscripti videri possunt vel ipsorum Scriptorum, vel priscorum Prophetarum aliquibus ea tum ratione, & similitudine, qua videmus hodie apud Principes, & Magistratus fieri in expeditionibus Epistolarum, quas tametsi diversi Scriptores, & Secretarii dictant, atque subscribunt; eas tamen non ipsorum scribentium, subscribentiumve, sed Principis jubentis potius esse, atque dici constat; tum & ea insuper, respectu diversitatis temporum, qua apud Poëtas propter similitudines, seu figuras rerum in eorum tractatus, diversarum licet ætatum vel temporum personæ introduci, vel confingi solent, quemadmodum ab illo Poëta, ut Beatus Hieronymus ad Nepotianum de Vita Clericorum refert, induci videntur Euripides, & Menander, Socratesque, & Epicurus inter se differentes, quorum ætates non annis, sed seculis scimus fuisse disjunctas. Ceterùm in aliquibus psalmis, ubi aliorum Doctorum, Burgensis præsertim, & eorum, qui Magistrales expositiones referunt, comperi eas ad verum Christum potiùs, quàm ad ipsum David, qui tamen figura ejus est, referri, omissis ipsius Nicolai expositionibus, eas ipsas aliorum, quos dixi, sum secutus. Nam Nicolaus ipse ad literam potiùs secundùm figuram, hi verò psalmos ipsos secundùm ipsum figuratum, idest Christum, exponere nituntur. Quæ quidem expositiones plus & fructus, & devotionis legentibus ipsis afferre videntur. Sed ne ipse, qui vel literarum parum, ne dicam nihil scio, ea, quæ de Sacræ Scripturæ apicibus sunt, interpretari præsumere videar, a quo quidem præsumptionis, & arrogantiæ vitio penitus, ut nosti, abhorreo, nactus opportunitatem, suscepta de re contuli cum nonnullis & doctissimis, & religiosissimis viris, & ut ceteros omittam, cum Reverendo Viro Fratre Petro Neapolitano, Ordinis, & Observantiæ Minorum tum Generali Vicario, Theologo, & Philosopho eximio, eodemque tempore cum Fratre Bernardo Parmensi in Terra Sancta ad Domini Sepulchrum Custode, qui tum forte fortuna, seu potius divina providentia, ut existimo, hic repertus, me valetudinarium sæpe revisit. Deinceps Venerabilium & Fratris Michaëlis Carcani Mediolanensis, & Fratris Pauli Brixiensis, & postremò Fratris Antonii Vercellensis, ætate nostra, & Theologorum, & Philosophorum, & divini Verbi Prædicatorum clarissimorum; eorundemque Virorum sanctissimorum judicium, censuramque sciscitatus sum, qui cognito proposito meo, & inspecto eo, quod texueram, operis, non solum non otiosum fore, sed & utile, & laudandum asseruerunt, & me ad operis consummationem maximè exhortari sunt. Quorum quidem Virorum, Patrumque venerandorum judicium licèt jure sit magni faciendum, volui tamen & tuum perscrutari, & adhibere, quippe quem pro tua, tum rerum scientia, tum conscientia, tum benivolentia, & charitate erga me præcipua, nihil dubitabam mihi, quem totum nosses, & consilio, & ope affuturum. Tu verò, qui sperantibus in Domino spem potius addere, quàm minuere soles, & ut es proprio tibi nomine vigilans, cùm *Gregorius* à verbo Græco *Gregoreo* ductum sit, quod Latine *vigilo* significat, sic impiger ad ea, quæ ad Dei laudem, & proximi commodum concernant, me non solum ad susceptum laborem opusque prosequendum adhortatus es, sed & eà, qua bonus in dilectum discipulum Magister uti solet, diligentiâ, me monuisti, excitasti, impulisti, & post multa suasionis verba, libellum etiam ex sacris Doctorum fontibus in psalterium accommodatii, ut equo ad cursum gestienti, frenaque jam mandenti, calcaria adjiceres. Nam ex eo plurimum & animi, & virium ad scribendum assumpsi; quandoquidem de virtutibus, de excellentia, de laudibus, de Mysteriis ipsius Psalterii tot ibi comperi sententias, ut si eodem suo ordine explicarentur, magna, nec parvi facienda confici possent volumina. Sed hoc unum pro summa rei notandum est, quod per os David, qui ut Scriptura ait, secundùm cor Dei erat, in ipsis Psalmis loquitur ipse Deus. Quid ergo dulcius, quid suavius, quid dignius, quid melius, quid sanctius, quid denique homini ipso psalterio optabilius ad legendum, meditandumve potest inveniri? In quo loquitur qui dixit, & facta sunt? ad cujus vocem Magdalena Maria plorans præ gaudii exultatione in terris prostrata, ipsum adorare, & videre Dominum prima-

me-

meruit; à cujus geminis contacta digitis, tanquam Organum Spiritus Sancti effecta est, cujus afflatu omnis illuminatur intellectus, & novis loquuntur obtusa ingenia linguis, cujus verbo hydropicus sanatus est, cæcus vidit, multorumque infirmus annorum bene valuit, & mortuus quatriduanus mox revixit. Quid enim, ut D. Augustinus ait, in Psalmis David non invenies, quod faciat ad utilitatem, ædificationemque humani generis, conditionis, sexus, ætatis? Nam in Psalmis habet Infans quod lactet, Puer quod laudet, Adolescens quo corrigat vitam suam, Juvenis quod sequatur, Senior quod prædicet. Fœmina discit pudicitiam, Pupilli inveniunt Patrem, Viduæ Judicem, Pauperes Protectorem, advenæ custodem, audiunt Reges Judicesque quod timeant. Psalmus tristes consolatur, lætos temperat, iratos mitigat, pauperes recreat, divites, ut se agnoscant, admonet, & ne superbiant increpat, omnibus omnino suscipientibus se aptam medicinam Psalmus contribuit; Dominus itaque noster Deus Opt. Max. per David servum suum nobis potionem confecit, quæ dulcis est gustu per cantionem, & efficax ad curandum vulnera per suam virtutem, quemadmodum ex unius cujusque ipsorum Psalmorum lectione locis suis patebit. Hinc est, ut nosti, Pater Reverende, quòd ipsa Sacrosancta Mater Orthodoxæ Fidei Ecclesia suos quàm diligentissimè alens filios, custodiens, fervans, dirigens ad omne bonum, datumque optimum, non solum in officiis, horisque omnibus canonicis Psalmos semper canere solet, sed etiam in Sacro Missarum introitu, cum de Scriptura semper, tum de ipsis Psalmis plerumque aliquid præcipuè assumit. Quod, ut sacri asserunt Theologi, ipsa Sancta Mater Ecclesia ideo facit, quòd in ipso Psalmorum libro totius sacræ Scripturæ consummatio continetur; in hoc enim præmia describuntur bonorum, & supplicia malorum, atque documenta ponuntur incipientium, progressus diriguntur proficientium, & profectio laudatur pervenientium, vitaque activorum, & speculatio docetur contemplativorum. Hìc instruimur quid peccatum auferat, quid pœnitentia restituat, quid denique pœnitens ipse peccati conscius dicat, ut gratiam mereatur assequi divinam. Non immeritò igitur, nec quidem incassum, Deo Opt. Max. concedente, teque mi Pater Humanissime, unà cum Rev. Patre nostro D. *Urbano Pagnano* Mediolanense, celebris istius Monasterii Sancti Petri in Gessate Priore, Viro quidem cum Juris Pontificii, tum Sacræ Theologiæ Doctrina præstantissimo, in primis hortante & collaudante, atque Magnifico præterea annuente Senatore D. *Antonio Bracello* sacrarum Legum interprete Sapientissimo, divinæque Scripturæ studiosissimo; nec non spectatissimo, modestissimoque Viro D. *Johanne Melcio* Ducali Quæstore, divini cultus, & Scripturarum amantissimo, ambobusque iisdem ære suo faventibus, coadjuvantibus etiam amicis nonnullis Religiosis, & literarum studiosis, & præfato Nobili *Georgio Rocio* Ducali Scriba, & *Johanne Squasso* Librario Ducali admodum industrio, hoc ipsum opus nostrum tot vigiliis, totque in evolvendis dies noctesque Codicibus, tam Græcis, quàm Latinis, pro justa operis emendatione, laboribus elucubratum absolvi, & ad multa voluminum, & exemplarum centena imprimi curavi. Dicam ergo cum Divo Hieronymo: Gratias ago Domino Deo meo Jesu Christo, qui tot pro nostra salute labores, & cruciatus est perpessus, quòd de amarissimo semine literarum dulces nunc, cum doctrinæ, tum amicitiarum fructus capio plurimos. Nam cùm multa didicerim, quæ ante nesciebam, multaque intellexerim, quæ sæpius lecta, auditaque minus intelligebam, tum hæc scribens multis me puto profuturum, gratiamque inde comparaturum, & ab iis maximè, qui ad hoc studii, & laboris me impulerunt, & adjumento fuerunt, qui, ut dixi, multi sunt, tum vel in primis à Spectato *Bartholomæo Rato* Ducali Scriba compatre meo amantissimo, Viro quidem eruditissimo, ex cujus antiquissimo Psalterio plurimas Orationes Psalmis accommodatas excerpsi, locisque suis apposui. Scio præterea, hinc non parum gratificatum iri Spectato item Viro *Gabrieli Paleario* Illustrissimi quondam Principis Galeacii Mariæ Secretario, qui me semper admodum dilexit, quique sacris adeò studet Literis, atque pulcherrimam in his ipsis studiis habere Bibliothecam contendit, ut omnes, qui iisdem delectentur studiis, meque in primis, ei plurimum debere censeam. Itaque ne epistolæ brevitatem excedere nimiùm videar, & ut finem faciam, in ipso Psalterio quotidiana, & devota lectio nostra sit, in quo, ut diximus, plenè continetur quidquid in Lege, & Prophetis dictum est de ipso Christo, qui est via, veritas, & vita, & per quem facta sunt omnia, atque redempti sumus, nobisque gloria in æternum parata est. Hæc sint, ut Divus hortatur Hieronymus, nostra carmina, hæ nostræ sint, ut vulgo dicitur, amatoriæ cantiones, quemadmodum tu Pater Religiosissime, & reliqui Sancti Confratres tui in ipsa Lege Divina quotidiè meditantes, devotè facitis. Vale.

Ante

Num. XV.

Ante Dyctem Cretensem de Bello Trojano.

Masellus Beneventanus, Magnifico, & Præstantissimo Viro D. Bartholomæo Chalco (a) *Ducali Secretario dignissimo S. P. D.*

CUm videam, Vir magnifice, & præstantissime, innumeros scriptores de Trojanorum clade meminisse, & eò locorum, nominum, & gestorum cùm lectores devenerint, propter historiæ ignorationem nonnumquam cespitare, sæpe etiam cadere, non possum ætatis nostræ homines negligentiæ non accusare, (b) qui Dyctem Cretensem, Virum non minus disertum, quàm prudentissimum, & ad Trojanarum rerum cognitionem maximè necessarium, usque adeo neglexere, ut vix sint suspicionem malignitatis, & invidiam, tum in ejusdem Viri famam, tum verò in posterorum utilitatem declinaturi. Quorum ego negligentiam meâ diligentiâ cupiens resarcire, famam tanti Viri, & de nobis posteris tam bene meriti, quæ prope jam interierat, & studiosorum Virorum jacturam non parvam miseratus, eius opusculum imprimendum curavi. Quo sanè quantum quidem ad Trojanarum rerum cognitionem attinet, nihil brevius, nihil utilius, nihil etiam clarius, & tersius licet reperire. Hic est, Pater optime, qui solus viam, qua Trojanarum rerum veritas, qua Auctorum multorum cùm in hanc historiam incidunt, obscuritas, & difficultas dilucidissimè clareat. In hoc est, relictis nugis, summa totius belli, nihil præterea superfluum, nihil verbosum. Adde, quòd res gestas tantâ diligentiâ, tantâque curâ, atque ita divisas, temporibus, nominibus, locis, & sic demum accuratè omnia differuit, ut res non narrari, sed geri; non describi, sed rursus tractari, & ipsi bello interesse legentibus videatur. Ita cuncta ante oculos non minus facundè; neque enim id frustra in eo, quamvis Homero antiquior fuerit, desideraveris, quàm diligenter ponit. Nec planè cuiquam, vel incredibile, vel mirum videatur, quippe qui & studiis illorum temporum apprimè imbutus erat, & Idomeneum, Cretensium, ut ipsemet asserit, ducem secutus, cùm res ipsæ gererentur, & interfuit, & belli ærumnas ex parte perpessus est, & qui vidit testimonium perhibuit, & credere debemus, verum esse testimonium ejus. Neque id illi aliqua ex parte quis derogaverit, quòd Græcus suis Græcis magis, quàm Trojanis faveat; siquidem tanta severitate & rigiditate procedere videtur, ut omni prorsùs suspicione vel Cretici eum liberent. Cujus quidem Viri licet vel hanc pietatem cum admiratione in posteros exosculari, qui non modò bellum ipsum gestum, & Trojanam cladem ac ruinam, quibus interfuit; verùm etiam Græcorum reditum, & quid cuique duci post discessum obtigerit, rem tunc novam & recentem ab aliis sciscitatus, nobis porrigere curavit. Pro qua mediusfidius pietate ei non plurimum à nobis deberi, summa est impietas. Sed unum illud Lectores rogaverim, ne in hoc meam sedulitatem accusent, si in aliquas mendas inciderint. Non enim illud tam incuria mea, quam raritas extincti penè operis efficit, neve illos magis duo aut tres loci malè ex necessitate castigati retrahant, quàm alliciat utilitas: quam me hercle tantam in hoc opusculo video, ut facilè & favorem operi mereatur, & diligentiam meam apud bonos saltem obtrectatione defendat. Hoc ego tibi, Vir doctissime, Græcique simul & Latini Eloquii pater, ceu prima nostræ solertiæ libamina dedicavi, priscos illos imitatus, quorum ut quisque primitias studiorum suorum præsidibus numinibus, sic ego tibi haud dubiè, numini, præsidique, quicquid est in me, vel ingenii, vel industriæ, primas agelli mei fruges, si non præmium meritorum in me tuorum, saltem animi monumentum desero. Quid enim magis Ceres sementi, aut Liber vitibus, aut Gradivus bellantibus præstiterit; quàm mihi doctrina, nobilitas, ingenium, & inclyta, qua jam polles, atque amplissima dignitas? Quibus mihi tamdiù oro Deum frui liceat, quàm te paratum ad præstandum video. Adsis ergo cœptis meis, favens, volensque, & auctoritatem, quam mea exiguitas operi infelici detrahit, supple tu nominis dignitate, ac mihi animum ad majora præsta; utrumque enim in te est, ut vel annuendo eleves, vel deprimas negligendo. Vale.

Ante

(a) De altero hoc Litterarum & Litteratorum mecœnate humanissimo, aliqua protuli ad hunc annum, quæ illius memoriam, & studiorum Mediolanensium sub tanto auspice fortunam illustrant.

(b) Nimiæ credulitatis accusandum potius esse Masellum Beneventanum, quàm alios negligentiæ, pluribus allatis ab Alberto Fabricio testimoniis peritorum Criticæ Artis, ostendi in Hist. Liter. ad hunc annum; Auctorem namque hujus Operis, non Dyctem Cretensem Homero vetustiorem; sed Anonymum aliquem quarto Æræ Christianæ seculo scribentem, credunt Viri Erudiri, quibus subscribit memoratus Fabritius.

Num. XVI.

Ante Opera Sancti Ambrosii.

Masellus Venia Beneventanus Reverendo in Christo Patri D. Ambrosio Corano, Theologo acutissimo, & celeberrimo, Eremitariæque Religionis Sancti Augustini generali Vicario benemerito, Salutem in Domino Sempiternam.

INgemisco, Reverende Pater, quotiens mihi clades Itala in mentem venit. Et doleo quidem, commune Italiæ decus à Barbaris fuisse violatum, vastata Oppida, Civitates dirutas, sacratissima Templa profanata, & denique tam nobilem generosamque, & ceteris aliis regionibus tam præstantem, atque eminentem, ac tam multo tempore aliis dominari solitam, sic turpiter conculcatam jacuisse. Doleo illa qnidem usque ad lacrymas, Christianæ, ut par est, Reipublicæ casum deflens; ceterùm magis ac magis librorum præsertim sacrorum me jactura perturbat, & maximè eorum, quos Ambrosius tuus, Pater optime, spiritualis Avus (a) condidit, quotiens interruptum ordinem intueor, in cujus planè Scripturam, nescio quo fato, magis sævitum est. Sed auget, o bone Deus! ut damnum omittam, mœrorem meum, nostrorum, quod cùm Venia dictum velim, Italorum reprehendenda incuria, gravissimèque damnanda negligentia; siquidem muros dirutos, dejecta mœnia, cremata, & prostrata ædificia, aliaque hujusmodi damna toto conatu, enixèque reparare curaverunt; de libris autem, tanquam si ad eos minimè pertinuisset, nullam omnino curam habuerunt. Quo fit, ut omnes Christiani, præcipuè tamen Mediolanenses; (qui enim plus diligitur, plus debet) increpandi sint, qui Ambrosium, suum (ut ipsi ajunt) Protectorem, & Patrem, tanti fecerunt, ut de ejus Viri tam numeroso, profundoque Scripturarum pelago perquam paucissima jam portiuncula reperiatur. In quos præcipuè eundem terribili voce exclamantem audire videor: Popule meus, quid feci tibi, quonam meo crimine, vel culpa tibi excidi? Popule meus Mediolanensis, quid feci tibi? quove meo errore abs te tanto opere mereor destitui? Ego tibi ad Dei veri, & vivi cognitionem assidua prædicatione, perfidis Arianis profligatis, viam aperui; tu autem meipsum, ac mea, non minus quàm ipsi Ariani, repudias. Ego te, dum inter vivos agerem, honoribus, dignitatibus, victoriis, atque triumphis decoravi; tu verò intolerabili negligentia irritas lucubrationes meas, cassosque labores, & perpetua nocte damnatos esse pateris? Sed quid pateris, dixi? immo tu ipse obscuras, tu inquam ipse extinguis: dum remedium opportunum, cùm facillimè possis, non adhibes. Ego ipse Ambrosius ille sum, qui posteaquam ad aliud Seculum demigravi, pro te, Popule mi, contra omnia tua pericula ante Domini Jesu Tribunal assisto, & pro te efficacissimè rogans, innumera abs te mala (*amovenda*) deprecor; tu autem mei, immo verò Dei omnipotentis, memoriam extinguis, contemptis ac perditis voluminibus, quæ ego in ejus honorem evigilaveram. Quid? quòd etiam eos, qui eidem cladi superfuerunt, tuâ etiam incuriâ perdidisti? Ista ne mihi pro tanto affectu, pro tantis laboribus, tantisque beneficiis rependuntur? Proh genus ingratum, me ne contemnitis? me ne despicitis? (b) Hæc, vel his similia aut queritur, aut queri potest Ambrosius. Quam planè culpam ego *Masellus Venia Beneventanus* emendare potius, quàm damnare cupiens, libros ejus Sanctissimi Viri omni mea cura, industria, omni studio, omni denique vigilantia perquisivi, perquisitos summâ diligentiâ imprimendos curavi. Et quoniam in omni re servatus ordo decorem, ac venustatem affert, ab *hexahemero* de principiis rerum, neque enim altiùs licuit inchoare, principium sumpsi. Quia verò id volumen per se solum perexiguum videbatur, cùm totum, quod de Ambrosio reperero, promere in lucem intendam, simul ne tot libelli per Scamna volitent; *de Paradiso* etiam libellum; Sermonem *de ortu Adæ*, & item Sermonem *de arbore Interdicta*, unà cum Libello *de Cain, & Abel*, præpositâ tamen auctoris Vitâ, subtexere collibuit. Quam profectò sententiam illa quoque ratio confirmavit, quòd ibidem prima hujus Mundi ætas terminatur. Sed admirabitur

(a) Rhetorico invento Masellus Venia Beneventanus S. Ambrosium vocat *Avum Spiritualem* sui mecœnatis; cùm enim S. Augustinus, sacro baptismate ablutus à nostro Antistite, novum Spiritus vitam ab eodem accepisset, simulque Pater diceretur Ordinis Augustiniani, cui præerat Ambrosius Coranus; gloriari eundem posse Masellus censebat de hac spiritus cognatione, qua Filii S. Augustini, ob regeneratum ad gratiam Patrem suum, Mediolanensi Episcopo Ambrosio, tanquam *Spirituali Avo*, jungi videbantur. Historiam controversiæ, quæ ferbuit Mediolani Seculo XV. inter Canonicos Lateranenses, & Augustinianos Eremitas, quorum nempe ex iis verè Pater dicendus esset S. Augustinus, in Annalibus meis superiùs descripsi, tum hoc anno, tum ad annum MCCCCLXXIX.

(b) Tam gravi censura, nostrique melliflui Pastoris Ambrosii acerbissima increpatione digni non erant Mediolanenses, qui inter primas curas typographicas, cùm Ars ista in Insubrica Metropoli pedem fixisset, hanc præsertim habuere, ut Patris sui libros, cœlesti affluentes doctrina, e pluteis eruerent, vulgarentque. Illi enim, ne sibi gloriam grati ostensi animi erga tantum Parentem ab Exteris eripi sinerent, anno MCCCCLXXIV. manipulos aliquot fœcundissimæ hujus messis, celeri prælo in lucem edidere, universam postmodum producturi, cùm fors propitia, dispersam illam, hinc inde colligendi beneficium indulsisset. Itaque, irati, exprobrantisque Populum suum Ambrosii exclamatio, somnium fuit Maselli Veniæ Beneventani, qui, ut laborem ab ipso susceptum, & pauca etiam opuscula complectentem, magnificentiùs extolleret, indignæ reos negligentiæ Cives nostros fecit, probroque immerito obsequium amoremque Mediolanensium, compertum jam redditum, oneravit.

tur quispiam, quòd *hexahemeron* dixerim, cùm à vulgo *hexameros* absque secundo *e* aspirato proferatur. Non eam, Pater optime, cùm ego in titulo operis de eadem dictione dubitarem, Virum, & Latinarum, & Græcarum literarum peritissimum Joannem Placentinum Monachum consuluisse, ab eoque, quæ infra subnectam, perdidicisse. *Hexahemeros*, inquit, dictio græca est, ab ἓξ composita, quæ in compositione *a* literam ob euphoniam ascifcit, quod planè innumeris exemplis approbatur, ut est illud vulgatissimum hexametrum ab ἓξ & μέτρον compositum. Nec obstat vocalis sequens, ut Theocritus docet παρθένος ἑξαέτις ab ἓξ sex, & ἔτος annus, idest, virgo sextum agens annum, suo in bucolico dixit. Ambrosius quoque noster in hoc eodem libro *exagoga* dixit, idest, sexangula ab ἓξ similiter, & γωνία, angulus. Simili modo, eademque ratione *hexahemeron* ab ἓξ, quod est sex, & ἡμέρα dies, dicere regula exigente jubemur, quod sonat sex dierum, & hic quidem pro eo capitur libro, quem Divus Ambrosius divinè magis, quàm humanè de rerum principiis in Genesim, non ad literam, & syllabas, ut juniores, sed ad sensum acutissimè, ingeniosissimèque interpretatus edidit. Nec expectet tua Reverenda Paternitas, ut me ad laudes ejus gloriosissimi Viri recensendas accingam; Sus enim Minervam attrectare dedecet. Illa namque laus vera dici potest, quæ à Viro laudatissimo proficiscitur. Supersedebo igitur hoc labore, vanum prorsus, immo etiam damnosum reputans, quippe quod ex quamplurimis laudibus, duabus vel tribus leviter, jejunèque prælibatis, obscurare famam alicujus, non illustrare est; præsertim ejusdem Vitam secundùm Paulinum præmissurus, quanquam ipse quoque Paulinus parcus admodum Ambrosii laudum judicari posse videtur; dixissem etiam malignus, nisi astu, & sancto zelo consultoque, ab eodem Viro factum opinarer, quippe qui invalescente tunc temporis hæresi, vix ea perexigua, & tenuia iis, qui in fide remanserant, persuadere, & apud eorum animos testata posse relinquere confidebat; ita enim plerumque, & sæpissimè accidit, cùm quidpiam supra communem consuetudinem refertur. Et ego quidem, Paulinum hanc habuisse rationem puto; ceterùm utcunque sit, Ambrosii laudes ejusmodi sunt, ut neque me laudante crescere, neque etiam reticente decrescere possint. Et ne mentiar, pudet hercle me plura de ejus laudibus ad tuam præsertim Paternitatem recensere, qui tanquam bonus ac verus nepos, eum præ ceteris, & magis familiariter Doctorem Sanctæ Ecclesiæ irreprehensibilem, atque irrefragabilem, quæ solius Ambrosii prærogativa est, cognovisti. Pudet etiam eundem à doctrina, ut æquum est, magnificare, & extollere, cùm judicio omnium doctorum Virorum nihil in Ambrosio frustra desiderari possit. A meritis quoque eundem insignire erubesco, cujus apud Deum omnipotentem gratiam, vel obmutescentes ranæ persenserunt. Silebo igitur; semper enim siluisse, quàm inepte dixisse, præstitit. Satis ergo superque & vitâ, & doctrinâ laudatus, ac probatus sit Ambrosius. Et quoniam ejuscemodi opera ab situ, & prope ab interitu vendicare non leves ausus esse certo scio, acerrimo mihi laborum meorum, atque industriæ defensore opus esse existimavi. Quod planè cùm animo impensè volutarem, tu Pater amplissime, unus, solusque præ ceteris, cui hoc munus, seu, ut verius dicam, hoc onus dedicarem, occurristi; illud mente concipiens, non mediocrem auctoritatem etiam huic operi ex tua amplitudine accessuram, quòd homines nihil nisi perdignum, nisi lautum, & delicatum tuæ Reverendæ Paternitati destinari debere existimaturi sunt. Te igitur, Reverende Pater, in meum Protectorem assumens, primùm humanissimè quæso, meas partes tanquam bonus, fidusque patronus suscipe, nostrumque laborem, & tua commendatione assere, & tua, quæ maxima est, auctoritate confirma. Quæ autem ratio me movit, ut te potius elegerim, nisi permolestum fuerit, etsi varia sit, ac multiplex, eam tamen paucissimis exponam. Prima igitur extitit, quæ meum animum pulsavit, vita tua omni ex parte integerrima; accessit deinde doctrina, quæ in te & summa, & consummatissima est; tertia fuit, quam & habitu profiteris, & opere imples, Sanctissimi Augustini tui Sanctissima mihique devotissima Religio. Quæ planè postrema ratio, quia te Ambrosio nepotem in Christo asserit; neque enim cuiquam obscurum est, Augustinum tuum, addo & meum, ab eo fuisse regeneratum, tibi velut debitum, hæreditariumque legatum destinat. Taceo nominis similitudinem, quod ipsum nisi divinitus contigisse non autumo. De tuæ autem vitæ integritate, si iis, qui tecum semper versati sunt, & qui nunc etiam versantur, quorum infinitus est numerus, credendum est, cunctis uno ore referentibus te pudicitiæ exemplum, te justitiæ specimen, te sanctitatis speculum, te honestatis sectatorem, regularisque vitæ non observatorem modò, verùm etiam reformatorem accipimus. Ab avaritiæ quoque labe sic te penitus immunem faciunt, ut vel spontè oblata munera renuere soleas. A Simoniaca etiam pravitate, qui Religiosorum peculiaris morbus est, tantum te abesse asserunt, ut ejusdem acerrimus hostis, vehementissimusque impugnator habearis. Ambitionis insuper elatas, fastusque tumores, tanquam virus te exhorruisse, summi honores refutati, spretæque amplissimæ dignitates attestantur. Laboriosa quoque, & pro Religione solertissima vita, Ambrosio, qui nunquam quiescebat, te propinquissimum reddit. Quam sanè rem ille plena fide probabit, qui sine livore perscrutabitur, quantos pro collapsa jam, & prope jacente Eremitarum Religione labores ad eandem reparandam, ac reformandam perpessus fueris, ubique locorum tuæ virtutis, & probitatis, tuæque diligentissimæ administrationis vestigia relinquens, rebelles, & contumaces debellando, malos effugando, bonos sublevando, literarum studia in-

stan-

ſtaurando, & omnia denique bona opera inſtituendo. Quod qui perquiret, profectò Eremitarum Religionem non minus tibi, qui eam cadentem, immò verò proſtratam erexiſti, & quaſi denuo plantaſti, quàm ipſi conditori Auguſtino debere judicabit. Teſtabitur hoc Conventus Sanctæ Mariæ de Populo Romæ, qui te auctore ad rectam, veramque Eremitarum Regulam converſus eſt. Ipſius quoque Templi, ac Monaſterii admirabiles ſtructuræ, ſublimiaque ædificia id aſtruent. Nec ceſſaſti nullis parcens laboribus, donec eundem locum Privilegiis de plenaria peccatorum abſolutione, & illis ſolenniis, quæ ibidem in Beatæ Virginis Conceptione ſtatuiſti, toto Senatu, univerſoque Romano Populo comitante, & largiſſimè pariter largiente, decoraſti. Mediolani quoque, ne tantùm externa commemorem, & eloquentiæ vis, & ſanctæ adminiſtrationis tua maxima virtus emicuit. Sed hæc tanquam leviora omittamus. De doctrina autem tua, ſi quis gratioſum me potius aſſentatorem, quàm veræ laudis tuæ fidiſſimum præconem exiſtimet, à Peruſino Studio percunctetur, ubi acceptâ Magiſtratus laureâ, mox ejuſdem Studii Regens, & Decanus creatus, eam tibi publicè legendo famam comparaſti, quam nulla unquam oblivio deletura ſit. Nec Apoſtolicum quidem Palatium doctrinam negabit, ſi ille tuus in perorandis per ſexdecim annos cauſis, eloquentiæ torrens mente non excidit. Romana quoque Provincia, novem annis præter conſuetudinem, quippe quod annuum munus eſt, cenſuram tuæ viſitationis experta, de tua probitate fidem faciet. Sereniſſimus etiam Rex Ferdinandus ſi de eloquentia, & probitate tua interrogetur, de tuis laudibus ſilere non poterit, dum te ante ſe orantem recordabitur. Curia inſuper Romana te apprimè de ſe benemeritum prædicat, & in Philoſophiæ, ac Theologiæ Præceptis te largiſſimo ſtipendio legente, non omiſſis tamen magiſtratibus, quamplurimum ſe profeciſſe gloriatur. Nec Bononienſes tuarum virtutum monumenta obliterari patientur, quæ tu, cùm ibidem tuæ Religionis generalis Synodus celebraretur, Provincialis, & Romanæ Provinciæ Definitor, tua illa elegantiſſima Oratione, deinde acutiſſima, & publica diſputatione eorum mentibus impreſſiſti, quod planè effecit, ut nemine, quod ſupra fidem videtur, diſcrepante, totius Religionis Eremitarum Procurator ſeptem annis in Romana Curia conſtituereris, præludium ſanè hujus, cui nunc digniſſimè præſides, generalis Vicariatus. Quæ quidem omnia etſi magna ſint, pro virtutibus tamen tuis, & meritis ego perexigua duco, niſi indubitatiſſimè crederem te breviſſimè ad multo altiora eſſe perventurum. Sed ille meliùs, quæ tua ſit doctrina percipiet, qui illa tua prima incunabula *de regimine Reipublicæ* adoleſcens adhuc conſcripſiſti, qui libros, quos *de Artium inventione*, quos *de Viris Illuſtribus*, qui *Commentarios in ſex principia*, & item *Commentarios in poſteriora Ariſtotelis*, qui librum *de Sphæra Virginis*, qui libros duos *de Sacerdotali dignitate*, qui *Dialogum de modo orandi*, & item *Dialogum ad Sixtum de Fidei veritate*, qui librum *de Eſſentia Dei*, qui librum *de Sapientia Chriſti*, qui librum *de Activa, & Contemplativa Vita*, qui librum *de laudibus Sapientiæ*, qui libros duos *de Naturis Angelorum*, qui librum *de Verbo Dei*, qui *Commentarios in Ethica*, qui librum *Chronicon*, qui *Commentarios in Regulam Auguſtini Patris tui*, qui *Apologiam Ordinis Eremitarum*, ille inquam acumen tui perſpicaciſſimi ingenii, & integram, conſummatam, ac de omnibus doctrinam aſſeret, qui hæc omnia cum duobus etiam voluminibus *Orationum*, & *Sermonum* de variis materiis, diverſiſque argumentis elegantiſſimè, atque accuratiſſimè edidiſti, perleget. Quod cùm fecerit, à fœdæ, ut opinor, aſſentationis crimine prorſus me illico, etiam livore ſuffuſus, liberabit. Quos omnes, ſi patieris, tanquam tuarum virtutum præcones, & teſtes immortalitati conſecrabo. Hæc ſunt, Pater optime, quæ effecerunt, ut tuæ Paternitatis patrocinium implorarem. Patere quæſo igitur, humaniſſime, atque ampliſſime Pater, has tuas admirabiles laudes divulgari, & unà cum Divi Ambroſii tui gloria percreſcere, meoque labori, & induſtriæ, tuo mihi devotiſſimo numine aſpira, quem ſemper ſoſpitem, & feliciſſimum exopto. Vale. (a)

ANNO

(a) In editione iſta Operum S. Ambroſii deſideratur annus, quo Mediolani impreſſa eadem fuere; mihi tamen ex hac ipſa epiſtola eruere illum licuit: cùm enim dicatus ſit Liber *Ambroſio Corano*, Vicarii Generalis munere in Ordine Auguſtiniano tunc fungenti, compertum habui, protrahi non poſſe hanc impreſſionem ultra annum MCCCCLXXVII, quo, recurrente Pentecoſtes Solemnitate, Coranus a Vicarii munere aſſumptus eſt in Generalem Magiſtrum Ordinis memorati. De hoc calculo à me inito, aliiſque ingenii, atque amoris erga Literas monumentis relictis tum à prædicto Ambroſio, tum à Maſello Beneventano, plura expoſui in ſuperiori Hiſtoria ad hunc annum. Ceterùm ex hac una Epiſtola manifeſtiſſimum redditur, quanto rei hiſtoricæ, ac literariæ fructu, antiqua iſta monumenta, jam ferme deperdita, in lucem iterum revocentur. Siquidem à Maſello deſcriptam hìc videmus vitam omnem Ambroſii Corani, uſque ad tempus geſti muneris Vicarii Generalis præclariſſimè actam, libroſque ab ipſo evulgatos, de quibus ſui etiam Ordinis Scriptores parcè admodum locuti ſunt, ob ignoratum hunc fontem, à quo notitiam omnem ſecuriorem haurire facilè potuiſſent.

ANNO MCCCCLXXVIII.

Num. XVII.

Ante Martialis Epigrammata.

Georgius Alexandrinus Angelo Adriano Oratori Regio Salutem.

Legimus, Angele jocundissime, Scriptores veteres in conquirendis bibliopolis, atque librariis, quorum fide ac diligentia, quos emissuri essent, libri exscriberentur, non mediocrem curam habuisse. Adeò soliciti erant, ut integra & castigata, quæ scripsissent, suis temporibus haberentur, & eadem incorrupta, atque fidelia ad posteros transirent. Quam diligentiam si posteriores aliqua ex parte servassent, non adeò acceptus per manus error increvisset, ut præstantium Scriptorum pleraque volumina ad hoc ævi ita mendosa venerint, ut in illis intelligendis nec frequens lectio, nec pertinax studium conferre vel minimum possit. Quare cùm in plurimis planè divinandum sit, intacta vel à doctissimis hujusmodi scripta quodammodo manent. Id quidem cùm multis evenerit, tum in Epigrammatis Martialis adeò frequens, & multiplex vitium fuit, ut sive rerum veritate, sive reconditarum vocum significatione incognita, sive morum antiquorum ignoratione, etsi non mediocri eruditione Viri in eo laborent, plurima tamen tum obscura, tum ignota habeantur. Quod opus cùm nuper imprimendum foret, peterentque nonnulli, ut eo perlecto, si quippiam vel temporum injuriâ vitiosum, vel literatorum quorundam arrogantiâ depravatum offendissem, (a) id corrigerem, & quoad possem in veram lectionem redigerem, diu equidem repugnavi; quippe qui in me ipso plura ad hoc munus pertinentia desiderarem, vererer que, ne dum rei literariæ prodesse cuperem, tum maximè obessem. Nam immutato, aut deraso verbo, cujus me lateret significatio, non solùm sensus perverteretur, sed honesta forsitan dictio, pro qua veteribus, qui significanter locuti sunt, gratia habenda esset, penitus intereiderem, atque in eam vituperationem incurrerem, qua nonnullos nostri temporis doctissimos Viros taxari gravissimè video. Sed quo magis onus hoc detrectabam, eo magis urgebant, quòd non solum ex lectione falsa Poëtæ mens percipi non posset, sed inter varias, & dissidentes quorundam emendationes, quam potissimum reciperent, ignorarent. Suscepi itaque onus, quod recusare non poteram, quodque ex sese laborem nobis alterum peperit, pluris profectò profuturum. Nam facilitate nostra freti, quod per nos castigatum fuit, id ut publicè enarraremus, effecerunt, videlicet ut discerent, quibus rationibus, quare Scriptorum veterum auctoritate, damnata frequenti scriptura, nostram emendationem tueremur. Igitur altera nobis injuncta est cura, & qui paulò ante in deprehendendis, corrigendisque iis, quæ mendosa videbantur, laboravimus, nunc in percipiendo, explicandoque Epigrammaton sensu soliciti sumus. Sed legentes ut boni consulant quæso, & si per immutationem, transmutationem, detractionem, additionem, & inversionem literarum vel metri ratio confusa, vel ex eis, quæ trita & pervulgata habentur, depravatum quid fuerit, id mihi vitio non vertant, sed eorum indiligentiam accusent, qui artificio præpositi sunt. Tum autem quum paucula quædam mihi, tum dubia, tum ignota sint, de quibus nihil nos mutavimus, si varia & assidua lectione, ut fieri per studiosos solet, quid illa significent deprehenderint, juvent & ipsi rem latinam, & quæ perceperint nobis verò ignorata, notent, atque subinde aperiant; nam utcumque ad me scripserint, illis non potero gratias non habere maximas. Et quia petivisti tu quoque Angele, aliquid de Poëta ingenioso & acuto memoriæ proderem, strictim quædam de Poëtæ vita, & operibus ejus subjunxi. Martialis festivissimus Epigrammaton Scriptor, se Hispanum & Urbe Bilbili genitum fuisse confitetur. Enutritus autem, atque institutus Romæ liberalibus disciplinis, sub Flaviis Principibus potissimùm floruit. In Flaviæ siquidem gentis laudem, ex qua tres Cæsares nati sunt, frequentibus Epigrammatîs assurgit. In primis Domitianum Cæsarem, tanquam Deum laudans, à quo & opes habuit, & jus trium natorum, quod tunc honestissimum habebatur, impetravit. Ad Nervæ, Trajanique tempora pervênit, pluris & carus, & jucundus, nam junior Plinius, & amore mirabili eum amplexus est, & abeuntem viatico prose-

cutus

(a) Quamvis hoc loco Georgius Merula Alexandrinus parcit nomini illius, quem inscitiæ, arrogantiæque in illustrandis Martialis Carminibus damnare contendebat; omnibus tamen jam notum est, fuisse Domitium Calderinum, qui Commentaria in memoratum Poëtam ediderat. Quæ ob hanc mulctam Viro doctissimo notam agitatæ tunc fuerint, usque ad mutua convicia, literariæ contentiones in Hist. mea Typographica ad hunc annum videri possunt, sed plenius in Ephemeridibus Literatorum Venetis, ibidem indicatis, referuntur. Labor iste Georgii Alexandrini non primò excusus est Mediolani à Philippo Lavania; præcesserat namque altera editio Venetiis, in qua Urbe Merula tum degebat. De postremo hoc Viro, qui apud nos celebris est ob Græcæ, Latinæque linguæ magisterium per plures annos in publico Mediolanensi subsellio exercitum, vitamque hic etiam depositam, dum *Antiquitatibus Vicecomitum* ab ovo repetendis, describendisque insudaret, in Annalibus meis superiùs memoratis, tum hoc anno, tum alibi, sparsim disserui.

cutus fuit, ut ex epistolis ejus apparet. Hic Poëta relictâ tritâ Poëtarum orbitâ, ad epigrammata conversus, parem iis laudem adeptus est, qui aut bella heroico carmine denotassem, aut amores suos miserabili elego conquesti forent, aut plectro Lyrico Deorum, Heroumque laudes cecinissent. Quòd si ingenuè, quæ sentimus, fateri voluerimus, ut salibus ac facetiis ubique conspersum opus habemus, sic non vulgarem & utilem Romanorum temporum cognitionem colligimus, quæ ad plurima volumina intelligenda, in quibus alioquin frustra laboratur, conferunt plurimum. Sed utrique facessant, & qui velut muscæ lichenas & ulcera lambentes lascivioribus quibusdam epigrammatis semper inhærent, & qui ambitiosa quadam severitate ducti, se vel tactu licentioris libri pollui, & interim purificatione indigere putant. Quando Divus Hieronymus ad Demetriadem, mollitiem juvenum exagitans, particulam epigrammatis velut in testimonium adduxerit, sic dicens *non benè olet quod bene semper olet*. Scripsit quatuordecim, quos habemus, libros, quorum duodecim, epigrammata appellavit. Tertium decimum *Xeniorum* nomine inscripsit, quòd munera sint hospiti danda. Ultimo *Lemmata* nomen indidit, sive *Apophoreta*, munera scilicet, quæ Saturnalibus remittebantur. Nonnulla extra ordinem epigrammata edita tum in Amphitheatri laudem, quod à Vespasiano cœptum, per Titum dedicatum est, Titique thermas, tum in venationes, & ludos frequenter populo in arena exhibitos, in principio libri posita sunt.

Num. XVIII.

Ante Dantis Comœdias.

Divo Gulielmo Marchioni Montisferrati, Militiæ Supremo Duci, Sacri Romani Imperii Principi, Vicarioque Perpetuo; Martinus Paulus Nidobeatus Novariensis (a) *P. F. D.*

DAntis Aldigerii clarissimi Poëtæ Florentini Comœdiam cùm nuper accepissem in manus, ut inter magnarum rerum curas ex cæde nefaria Divi Principis Galeacii ingruentes, quem tu Ducem in primis pro vetere amicitia, indissolubilique affinitate, & ceteri boni, haud secus ac erat par, immortalem esse cupiebatis, aliqua si possem mœrori meo solatia invenirem; ita sum ejus stilo, materiaque delectatus, ut cùm lectando lenimen maximum cœpissem, in admirationem etiam venerim, quonam pacto Poëta unus complecti omnia à Seculi primordiis per quoscumque rerum Scriptores memoriæ tradita, virosque celebres, seu merendo, seu demerendo, ad sua usque tempora tam brevi Opusculo potuerit perstrinxisse. Quid enim per immortalem Deum, Dantes noster omisit intactum? Historiam, Fabulam, Philosophiam, Liberales, mecanicasque, & exceptivas, quas vocant artes, Cosmographiam, Theologiam, quæ summum ad bonum ducit, iis libris non solum tacta decenter, sed enucleata diligenter, disputata subtiliter, decisa eleganter invenies. O sacer, & magnus non jam Vatum, ut Lucanus inquit, sed Vatis Ethrusci labor omnia fato eripis, & populis donas mortalibus ævum. Miratus deinde vim carminis, vicem ejus indolui, quòd in tanta imprimentium copia, quibus magna Italia, Germaniaque, & totus prope Orbis exuberat, nemo illius accuratiùs imprimendi animum, curamque susceperit, cùm tamen innumerabiles libri blattarum, ac tinearum futuræ epulæ sint impressi. Itaque, Princeps optime Gulielme, tuo etiam rectissimo judicio nefas ratus tam celebrem Poëtam ab ingrata, aut immemori arte destitutum, silentio, tenebrisque obrutum pati ultra non potui. Sed Guido Terzago nobili Insubri summo ingenio, ac diligentia viro persuasi, uti per idoneos homines negotium conficeret, Commentumque apponeret, ut docti pariter, & indocti percipere fructum justi laboris possint; sunt enim obscura permulta cum idiomate, tum sententiis, quæ tibi quidem excellenti ingenio, atque doctrina principi, ceterisque viris eruditissimis esse clara per se, atque aperta possunt, multitudini sinè commento non possunt. Commentatos certè in hanc Comœdiam non ignoro admodum octo graves & eruditos Viros, Franciscum in primis, deinde Petrum Dantis filios, Jacobum Lanæum Bononiensem, Benvenutum Imolanum, Joannem Boccacium, Fratrem Ricardum Carmelitam, Andream Parthenopejum, & nostra ætate Guinifortum Barzizium Bergomensem, Oratorem eundem gravem, & Jureconsultum disertissimum, quos enim & perlegisse me, & singulorum doctrinam ac diligentiam sæpe admiratum fuisse confiteor; pares enim ferè omnes omnibus ingenio, eloquio, doctrina, diligentia videbantur. Sed Jacobus Lanæus maternâ eâdem, & Bononiensi linguâ superare est visus, cùm sit illa Urbs ita in umbilico Italiæ posita, ut assiduo commercio non tersa solùm vocabula, sed provinciis omnibus etiam communia habeat. Nec minore gratia, dignitateque sit in Italia Bononiensis sermo, quàm Laconicus olim in Græcia fuit. Equidem

haud

(a) Quamvis Commentaria hæc in Dantem præferant nomen *Martini Pauli Nidobeati*, Civem tamen nostrum *Guidum Terzagum* iisdem contexendis plurimum adlaborasse, ex hac ipsa Epistola discimus. Varia de iisdem judicia recentium Scriptorum, quorum aliqui hanc lucubrationem nimis extollunt, alii tanquam plagium malè consarcinatum despiciunt, recensui in superiori Historia ad hunc annum.

haud abnuerim, ullam esse sententiam, ullum paulò obscurius verbum, quod non Commentator noster infima etiam ingenia sortitis intelligendum præbeat. Et nos aliquibus locis pleraque conjunximus, aut usu comperta, aut ex diversis auctoribus, & annalibus tanquam ex fluminibus derivata, quæ cum juvare, tum etiam delectare legentem possint. Ergo hunc Vatem veluti denuo ab inferis extractum, contentus reddidisse mundo tibi potissimùm dedicavi, quem scio non civili solùm & bellica laude, sed liberalibus etiam studiis & cum præsenti, & cum omni retroacta ætate certare; ac nescio ne eo sis admirabilior, quòd miti imperio Subditos, prudenti consilio finitimos, fœderatosque, qui te veluti Hamonis, vel Apollinis oraculum adeunt, regendo sufficias, quàm quòd talibus distentus curis surripere te ipsum tibi, multasque horas quotidie impendere studio possis; C. Cæsarem scilicet imitatus, quem ne inter bella quidem literarum oblitum ullum unquam diem lectionis expertem traduxisse ferunt. Scis enim, me tecum per annos septem & viginti legisse sæpe, legenti adsuisse; sæpissimè admiratum, cùm tu vixdum pubes Martem secutus, qui abhorret à literis, ævum omne tela inter gladiosque versaveris, unde tantam hauseris disciplinam, quantam vix ulli eorum haussisse contigit, qui totos annos cum summa diligentia, ac studio inter philosophantium cathedras sunt versati. Sed ita est: Ego te semper, dive Gulielme, atque adeò cuncti mortales divinum hominem, ac veluti quoddam numen è sinu Jovis delapsum existimavimus. Neque hoc profectò pro nihilo, cùm tu multa solus peragas, quæ multi singula agere nequaquam possunt. Accedit ad hæc & vulgata in omnes liberalitas, ac mansuetudo tua, & præcipua quædam in me pietas, atque munificentia, qua mihi per annos septem & viginti, & domi, & foris munia quæque non tanquam servo, sed uti fiduciario homini mandando, esse inter viros bonos voluisti, & largè donando egere meque, meosque posteros noluisti. Quis non igitur naturæ injuriam factam putaret, si non ipse quoque perpetua fide, atque offitio tibi veluti glebæ adscriptus has primitias tanquam lari, ac genio consecrarem? Emendatum sanè opus accipies, nec si quid inemendatum offenderis, auctoris potius, quàm impressoris incuriam accusabis. Vale Principum decus.

Mediolani Kal. Mart. MCCCCLXXVIII.

ANNO MCCCCLXXIX.

Num. XIX.

In fronte Sfortiadæ Johannis Simonettæ. (a)

Ad Illustrissimum, ac Moderatissimum Principem Ludovicum Sfortiam Vicecomitem, Bari Ducem, Francisci Puteolani Poetæ Parmensis Oratio in Commentarios Rerum ab Divo Francisco Sfortia gestarum.

SOleo mecum subinde mirari tuam, Ludovice Sfortia, Princeps candidissime, summam, omnibusque numeris perfectam sapientiam, eaque cogitatione sic fruor, ut incredibilem voluptatem, fructumque inde percipiam; cùm te video eodem animi tenore semper ubi constitisse, ut neque premens fortuna unquam abjecerit, neque indulgens reddiderit ferociorem, veræ, solidæque virtutis officium. Qua in re quibusdam magnis viris jure venis anteponendus, nam & Ciceronem, & Metellum indignissima exilia perpessos, hunc Apuleji Saturnini, illum Clodii furore, aliquantò fractiore animo extitisse, quàm illorum gravitas postulabat, memoriæ proditum est: & C. Marium in utraque fortuna, ut nimium meritò reprehensum constat, de quo non falsò dici, & commemorari solet: *ubi fœlix nemo folicior, ubi miser nemo miserior*. Te autem vultu mutato nemo adhuc videre potuit, & omnes fortunæ ictus contemnentem, & omnia blandimenta dissimulantem. Magna illa laus, non minor hæc, quòd tanto studio parentis tui, invictissimi Francisci Sfortæ, nunquam sine præfatione Regis Regum nominandi, memoriam tam avidè renovas, & ad illius exemplar te effingis, omnes illius mores, omnia dicta, factaque usurpans, ut te ex Patre, Patrem ex te quilibet possit agnoscere; nam cùm officio maximo præsis, Audiendo, Cognoscendo, Jure dicundo, Moderando, Instruendo, Ornando, Reguli nostri nepotis tui, qua Dii immortales indole! Regno dies impendis. Atque hoc ex parentis præscripto, noctem partiris, partem somnium vindicat; reliqua commentarios rerum gestarum illius lectitas, recenses in manibus, & sinu habes: in hac quoque parte Alexandro Macedone, quem quiescentem subjectam

(a) Quamvis Cl. Muratorius novissimè recudendos curaverit Commentarios hosce Rerum gestarum Francisci I Sfortiæ Mediolanensium Ducis in Volumine XXI. Scriptorum Italiæ; piaculum tamen duxissem, disertissimas Epistolas, quæ in eorundem fronte leguntur, a ceterarum serie amovere; præsertim cùm Instituti mei ratio mihi injungere videretur, ne vacuum hunc locum dimitterem, atque injurioso silentio, insignium Auctorum, à quibus illæ tam eleganter condita fuere, memoriam obliterarem. Id etiam menti obversabatur, non obvias omnibus esse antiquas editiones, nec commode adire quemlibet posse magnam illam Voluminum molem, quæ Italiæ Scriptores complectitur, ut nobilia hæc temporum superiorum monumenta percurrat. Quamobrem minimè censui damnandum me fore, ac si crambem sæpius recoctam nova hac impressione Lectori exhiberem.

jectam semper capiti habuisse Illiada memorant, non multum dissimilis. Sed minor illius, quàm tua felicitas. Tu enim ad capessendam virtutem nullo Achille ad consequendam immortalitatem, nullis externis exemplis, sed domesticis, & paternis imaginibus excitaris. Divus Julius Alexandri æmulatione promovebatur, Alcibiades Periclis, Tu meliorem ducem, meliorem auctorem delegisti Parentem, à quo utriusque temporis & belli, & pacis officium edoceri possis; fuit enim in gerendo bello Pater, & in omni bellica, & imperatoria laude cum Pyrrho, Annibale, Cyro, Alexandro, Fabiis, Papyriis, Marcellis, Camillis, Scipionibus, denique cum Cæsaribus conferendus. In toga verò, & pace Trajano, & Antoninis haud inferior; huic enim uni natura omnes, & animi, & corporis dotes, & quidem tantas, quantæ nemini obtigerunt, tribuit; ut quidquid legimus in omnibus usquam optandum, id in patre tuo cumulatum esse recognoscamus. Sed tibi illius immortalitatis assertori quid magis enixè elaborandum fuit simul, & ad tuam, & illius memoriam propagandam, & totius Orbis utilitatem, quàm ut ii libri tuis auspiciis emendatissimi edantur, publicenturque. Primùm enim ex hoc omnes intelligent, te adhærere vestigiis sapientissimi, & moderatissimi Principis; tum legentes cognoscent, quale prudentissimi Patris de te judicium fuerit; quam spem jam tum adolescentulus de tuis virtutibus dederis; nam eùm in suscipienda adversùs immanissimas Turcarum gentes expeditione, poscente Pio Pontifice, ducem unum è Liberis suis potissimum te delegisse legerint, cui signa illa sua auspicatissima, cui tantam belli molem tutò committeret, apertè judicabunt, quid de te senserit, & qualem futurum ducem opinatus fuerit: Num tibi mavis illud optimi rerum æstimatoris judicium, quàm ingentia auri & argenti pondera, omitto quæ aliàs de te dixerit: Sæpe enim signanter & apertè reliquos umbras, te unum virum futurum multis conjecturis ostendit; quod autem ad eum attinet nihil, si ullus mortuis sensus est inpræsentiarum, illi gratius facere potuisti, quàm hæc illius acta per omnes populos, & nationes longè lateque diffundere: Nam etsi ejusmodi sit illius conditio, ut nullius laude crescat, nullius vituperatione minuatur, paucis tamen seculis ejus fama erat interitura, nisi literarum adminiculo propagata fuisset. Neque illos ego sapientes puto, qui maluerunt tabulis & imaginibus posteritatem suam commendare, quæ ut alicujus sunt temporis monumenta, ita facilè corrumpi possunt, & multis injuriis sunt obnoxia: en quotus quisque reperietur, qui se vidisse affirmet Alexandri, qui in ea re studiosissimus fuit, imaginem aut penicillo in tabula expressam, aut cælo elaboratam, vel denique auro, argento, ære conflatam, cùm Apelles, Lysippus, & Prasiteles diversissima laude inter sese pares, præstantissimum regem plurifariam veluti spirantem effinxerint? Agesilaus ille Sparciota prudentior, qui imaginem suam neque fingi, neque pingi, aut fundi unquam voluit; unus enim Xenophontis Socratici libellus in eo laudando omnia istiusmodi lenocinia superavit. Pallas illa Attica ex ebore a Phydia tanta arte concinnata, Jupiter Olympieus, Venus illa, cujus caput & summam humerorum decennio Apelles pinxit, Mausoleum, Templum Dianæ Ephesiæ, Pyramides quodam tempore, sed admodum brevi, admirationi miraculoque fuerunt, quorum sensum nullum nunc haberemus, si è medio sublatæ literæ essent, una fidelis rerum gestarum memoria. Cajus Julius Cæsar, ut nostris exemplis utamur, insecutique eum Principes, theatris, amphiteatris, porticibus, basilieis, stadiis, gymnasiis, thermis, colossis satis superque posteritati suæ consuluisse judicabantur; hi tamen omnes funditus interiissent, nisi disertissimorum virorum ingenia ab temporum & oblivionis injuria eos vindicassent. An inficiabitur quispiam, plus debere Vespasianum Tranquilli, & Taciti libellis in conservanda memoria, quàm amphiteatro, quod maximum erexerat? Trajanum excudère multi, pinxere multi, expressior tamen & diuturnior illius imago fuit una Plinii Secundi oratio, quam delere vis unquam nulla poterit, cùm interim veterum Statuariorum, Pictorumque nulla aut admodum pauca opera supersint; quæ eùm ita sint, fateamur Sapientissime Princeps, ad Parentis tui post hominum memoriam maximi, ac de te optimè meriti famam extendendam, optimam te inisse rationem: An fortè vereamur in tanta librorum copia, quantam nostra ætas propensissimo quodam Deorum immortalium dono vidit, hos commentarios in obscuro futuros? Ego verò affirmo nihil aut nos æquioribus animis accepturos, aut posteritatem studiosiùs lecturam amplexuramque; neque enim hæc legentes prodigia, Poëtarum fabulas, vetularum deliramenta, ægrotantium somnia, qualia apud plerosque priscorum, & præcipuè Græcorum cernuntur, legere se arbitrabuntur; sed in iis recensendis quisque sibi eredet; eùm adhuc recens fama sit, & plerique supersint eorum, qui videre, quorum testimonium omnem adulationis assentationisque extinguet opinionem. At tu Constantissime Princeps, ut nunc Parenti optimo cumulatissimè gratiam retulisti, ita perge bene mereri de omnibus, publicam omnium causam suscipe, in tanta rerum temporumque varietate in primis Nepotulum, cujus ætas tuæ fidei commissa est, mox totam Italiam fove, ea meditare, excogita, para, quæ esse & in filio Divi Francisci Sphortiæ debeant, & tantarum rerum digna susceptione videantur.

Vale Decus Publicum, mea unica spes.

Num. XX.

Deinde ſequitur

Johannis Simonetæ in Commentarios rerum geſtarum Franciſci Sphortiæ Mediolanenſium Ducis Præfatio ad Johannem Galeatium Mariam Sphortiam Mediolani Ducem.

LEgenti mihi nonnunquam, Princeps Illuſtriſſime, & dum per otium liceret, apud rerum ſcriptores, antiquorum regum & ducum res geſtas diligentiùs conſideranti, ea nonnullorum vera profectò videtur ſententia, non ſemper antiquitati poſteritatem jure concedere, nec antiquiores recentioribus virtutis præſtantiâ, rerumque geſtarum gloriâ ſemper antecellere. Ejus autem rei argumentum & exemplum ne longiùs repetamus, abundè nobis ſuppeditat Franciſcus Sforria, Avus tuus, Quartus Mediolanenſium Dux invictiſſimus, ſingulare ſæculi noſtri decus & ornamentum: quippe quem nemo vel æquus diligenſque rerum æſtimator negaverit in omni prope virtutis laude, & rerum præclarè geſtarum gloria facilè cum omni antiquitate certare. Quemnam aut vidimus, aut legimus, aut audivimus, corporis pulcherrime compacti decore, apta membrorum lineamentorumque convenientiâ, virium firmitate, oris dignitate, vultuſque majeſtate huic comparandum? Quem deinceps ingenii acumine & bonitate, mentis conſilio, animi magnitudine, humanitate, gratia, affabilitate, liberalitate, clementia & pietate, huic anteponendum? Quem poſtremò rei militaris ſcientia, auctoritate, laborum tolerantia, ærumnarum perpeſſione, invicta ſemper fortitudine, conſtantia ſingulari, proſpicientia, celeritate conficiendi rerum, non tam fortuna quàm propria virtute geſtarum, magnitudine, gloria, felicitate, uſque adeo excelluiſſe reperiemus? Nempe aut rariſſimos, aut nullum potius invenies, in quem tot corporis animique dotes & bona confluxerint. Nec enim ſunt viri hujus laudes & egregia facinora, aut nobilium Poëtarum figmentis, aut eloquentiſſimorum Oratorum literis (quod majoribus illis ſæpe obtigit) vel conficta licentiùs, vel amplificata copioſiùs, vel exculta ſublimiùs. Hæc ſiquidem omnia ipſi aſpeximus, ac vidimus. Vidit, & novit omnis Italia. Viderunt, & experti ſunt maximi Reges & potentiſſimi externique Populi. Hæc denique cognovit univerſus prope terrarum Orbis. Quæ ſane talia & tanta ſunt, ut omnium ſuperatâ invidiâ compellantur cuncti ea veluti maxima, propeque divina, & admirari, & obſtupeſcere, & prædicare. Verùm quia nulla in humanis tanta res eſt, quæ aliquando vetuſtate non corruat, & à memoria hominum non excidat, niſi literarum maximè beneficio immortalitati commendetur, illius ego res geſtas poſt obitum Proavi tui Sfortiæ, pauloque altiùs pro rerum cognitione repetens, carptim ſcribere, & quo breviùs liceat, recenſere inſtitui, ab Anno incipiens Quarto & Vigeſimo uſque in Quartum & Quadrageſimum ſupra Milleſimum & Quadringenteſimum Chriſtiani Natalis, quo Anno accerſitus ad eum me contuli. Inde enim uſque in ultimum vitæ diem ab eodem geſta & copioſiùs & apertiùs explicabo, quòd eis præſens ſemper coramque affui. Sed cùm inter ipſius Franciſci Avi tui, ſummi Imperatoris & divini Principis, res magnificè geſtas pars non minima ſit bellum, quod ſublato ex humanis Philippo Maria materno Proavo tuo in hac noſtra Ciſalpina Gallia fortiter geſſit, feliciterque perfecit, dum ad ipſius Philippi imperium, quod à multis tum petebatur, ille unus jure meritoque aſpiraret, & patriam regnumque ipſum ab hoſtium faucibus ac tyrannide eriperet ac liberaret: hoc ipſum inquam bellum, & re maximum, & memoriâ digniſſimum (cui dum gereretur, aſſiduè interſui) paulo diligentius ſcribere operæ pretium duxi. Equidem omnia in Commentarios, & eo ordine, quo gerebantur in dies, ſingula celeri ſtilo depromſi, ſi minus eleganter, minuſque ornate, at vera & incorrupta fide. Nihil enim à me ſcriptum eſt, quod vel non ipſe viderim, & contemplatus fuerim, vel à locupletiſſimis teſtibus, auctoribuſque, vel etiam ab ipſo Franciſco, dum ille de ſe modeſtiſſimè loquens aliquando præteritorum temporum pericula, reſque per omnem fortunam non tam ab ſe, quàm ab aliis geſtas recenſeret, acceperim, quod aliis haudquaquam contigit, ſi qui fortaſſis reperiantur earumdem rerum ſcriptores etiam eruditiores. Hos autem rerum ab Avo tuo geſtarum Commentarios nemo venit in mentem, ad quem potius inſcriberem, quàm ad te, Johannes Galeati Maria Sfortia, Mediolanenſium Dux præſtantiſſime, ut ad verum & legitimum aviti paternique regni, imperii, & gloriæ ſucceſſorem. Tui ergo nobiliſſimi ingenii fuerit, ut, cùm per ætatem licuerit, in avitis rebus tanto eum ſplendore ac felicitate geſtis, tanquam in ſpeculo quodam, teipſum inſpicias, operamque des, ut quod pulcherrimè cœpiſti, omnia, quæ vel cogites, vel dicas, vel agas, ea proſequaris laude, ut hoc tale tantumque imperium, non tam jure hereditatis, quàm pulcherrimis tuis ſplendidiſſimiſque virtutibus adeptus ab omnibus judiceris. Quod tum maximè feceris, ſi Deum Optimum Maximum ante oculos ſemper habueris.

Epi-

Num. XXI.

Epistola Francisci Philelphi ad Johannem Simonetam Secretarium Ducalem.

Franciscus Philelphus Johanni Simonetæ Ducali Secretario Salutem dicit plurimam.

LEgi & perlibenter quidem, Johannes Simoneta, eos Commentarios, quibus Vitam, & res gestas illius fortissimi Viri, & inclyti Mediolanensium Ducis Francisci Sfortiæ, ornatissima uratione complexus, cum apud homines nostri Seculi non parvam admirationem, tum apud posteros maximam tibi laudem peperisti. Quis enim non miretur, potuisse te in tantis occupationibus tuis res tantas, tamque varias persequi tanto cum ordine & prudentia? Jure igitur laudaberis semper, nomenque tuum nulla hominum memoria ignorabit. Nam ipse, quod ad me attinet, sum id circo tuis scriptis magis delectatus, quòd Sfortianæ laudi & gloriæ ita faveo, ut nihil malim, quàm de uno Francisco Sfortia semper aliquid dignum memoratu & lectitare, & audire. Itaque tibi, mi Johannes, gratias ago immortales, quòd tuos istos disertissimos Commentarios videri à me volueris, quorum lectione ita sum delectatus, ut vix aliud quicquam hoc tempore jucundius mihi contingere potuerit. Vale.
Mediolani ex ædibus nostris, sexto Idus Junias, MCCCCLXXIX.

In fine Editionis hæc leguntur:

Iis Commentariis à primo Alphonsi in Italiam adventu, & à Quarto & Vicesimo supra Quadringentesimum & Millesimum Anno à Natali Christiano ad Sextum & Sexagesimum usque Annum, non divi Francisci Sfortiæ solùm, sed omnium Italicorum Populorum, Regum, & Rerumpublicarum facta domi forisque continentur, tanta fide & religione literis prodita, ut nihil gratiæ, atque adulationi datum esse constet. Quæ eo certiora habenda sunt, quòd qui scripsit, rebus fere omnibus interfuit. Ea nunc regnante Johanne Galeatio, Sexto Mediolani Duce, auspiciis & jussu Illustrissimi Ludovici Sfortiæ, Antonius Zarotus impressit Mediolani X. Kalendas Februarias. (a)

Num. XXII.

Ante Excerpta ab Elegantiis Laurentii Vallæ.

Bonus Accursius Pisanus (b) *Magnifico Equiti aurato, ac primo Ducali Secretario Sapientissimo Cicho Simonetæ S.*

EXcerpsi, Magnifice Eques aurate, ac Virorum Sapientissime, & optime, ex Libris Elegantiarum Viri doctissimè ac disertissimè eruditi Laurentii Vallæ, quæ mihi visa sunt pulchriora, ac magis accommodata ad communem scribendi, ac dicendi usum. Quæ idcirco ad te dedi, quòd ea putarem Liberis tuis perutilia fore; nam si secus existimassem, nequaquam hoc muneris suscepissem. Hunc autem laborem meum idcirco tibi, Vir præstantissime Ciche Simoneta, dedicavi, ut tua authoritate, atque tuo beneficio tanta hæc utilitas in ceteros perveniret. Non enim parum fructus ex hoc meo studio ad ceteros emanabit, quum ad omnem dicendi materiam, ac vim, ex hujusmodi, ut ita dixerim, flosculis exempla sint profectura. Interea verò temporis, ut intelligas, nihil mihi contingere posse gratius, quàm omnibus in rebus morem gerere tuæ liberalissimæ voluntati, jube aliquid, rogo, si quid vides à me tibi præstari posse jucundius. Vale mi clarissime Mecœnas, o & præsidium, & dulce decus meum.

Ante

(a) In assignando anno, quo primùm vulgatus est iste liber, in Hist. mea Literaria, non incongruè putavi recedendum ab eo, quem Cat logi, & Annales typografici statuunt, idest MCCCCLXXIX. illi namque ad Epistolam Philelphi, non ad diem à Zaroto indicatum, respexere. Nihilominus, consueto ceteris more, Epistolas hasce, quæ facilè præcessere Commentariorum editionem, huic anno affixas reliqui.

(b) Quantâ obsequii constantiâ Bonacursius Pisanus coluerit Mecœnatem hunc suum, ex pluribus eidem dicatis novis editionibus, quarum memini in mea Hist. Liter., intelligimus. Fortasse autem erudiendos susceperat Cichi filios, cùm ad facilem iisdem aperiendam viam ad humaniores addiscendas Literas, tum Libellum Isagogicum Augustini Dati anno MCCCCLXXIII. impressum, tum Excerpta hæc ab elegantiarum opere Laurentii Vallæ, in ipsorum gratiam, se typis vulgasse profiteatur.

Num. XXIII.

Ante Eusebii Conradi Mediolanensis, Canonici Regularis Congregationis Lateranensis, Opus adversùs Fratrem quendam Ordinis Eremitarum &c.

Reverendo, & Optimo Patri Domino Johanni Cribello, Sancti Petri de Ulmo Præposito dignissimo, Severinus Calchus (a) *Canonicus Regularis S. P.*

OPtavi jam pridem, Præstantissime Pater, aliquid ad te offerre, quod esset meæ in te fidei, & observantiæ monumentum quoddam, & amoris pignus, & pro tuis de me optimis meritis grati animi testimonium; sed nihil unquam à me inventum est, quod esset vel te, qui acciperes, vel me, qui mitterem, dignum. Nam aurum, & argentum, vel quidquid ad domesticæ suppellectilis ornamentum, augmentumque attinet, ad te mittere, & mea professio, qua his omnibus pro Christo carere volui, prohibebat, necnon tuæ vitæ sanctimonia, atque integritas, qua apertissimè quisque intelligere potest, nihil esse, quod minus cures, minusque diligas, quàm divitias, & rerum transeuntium copiam. Quippe qui omnem curam tuam, cogitationesque omnes, & mentem ipsam ad virtutem, pietatemque colendam devovisse videaris. Itaque cùm nihil tibi vel novum, vel quod magni faceres, afferre possem, hoc mihi solum relinquebatur officii, quod & accuratissimè quidem feci, ut pro te scilicet ad Dominum preces offerrem, rogaremque, ut te quàm diutissimè, & felicissimè & Patriæ, & Canonicorum Regularium Religioni conservaret, quarum alteri pro innumeris erga omnes beneficiis pientissimum te parentem, & præstantissimum quoddam exemplar præstas; alteri decus, ornamentumque singulare existis. At tandem res mihi nuper oblata est, quam te dignam putavi, quamque tibi tam gratam, caramque futuram arbitratus sum, ut nihil esse putem, quod gratius hoc tempore ad te mitti potuisset. Eusebius Conradus Canonicus Regularis, observantissimus tuî, tibique deditissimus, ac mihi, ut religione, ita & consanguinitate necessarius, cujus vitæ integritati, & sanctimoniæ adjuncta est excellentis, & acerrimi cujusdam ingenii, & doctrinæ præstantia, Librum nuper edidit adversùm Eremitam nescio quem, qui contra Canonicorum Regularium honorem, dignitatemque somnians, & delirans, in populis prædicare præsumebat, asserens Eremitarum Ordinem ab Divo Augustino ante Canonicorum Regularium institutionem ordinatum, statutumque fuisse. Hunc Eusebius noster sacrorum Canonum auctoritatibus, & invictissimis, apertissimisque rationibus, & argumentis ita confutat, & vincit, ut nullus ei ad respondendum locus reliquus sit (b). Ita rem hanc Eusebius claram, apertamque reddit, ut etiam vetulæ, ac ignavo cuique veritas patere possit. Illius igitur libellum ad te mitti dignum putavi, cujus lectionem melle suaviorem tibi fore non dubito, quippe qui honoris Canonicorum Regularium magnanimum semper, & invictissimum defensorem te præstiteris; pro qua re nullis laboribus, nullis impensis pepercisti, qui animus, quæ virtus tua universæ jam Urbi notissima est. Enimverò te Urbani III. Pontificis Maximi imitatorem, filiumque te esse prætefers, qui de Cribellorum antiquissima, & nobilissima Stirpe traxit originem. Is pro sui Ordinis Canonicorum Regularium devotione, & observantia, multa apud Mediolanum erexisse ejusdem Ordinis Monasteria dicitur; inter quæ illud præstantissimum est, in quo nunc dignissimus rector præsides (c). Sed jam tandem Eusebium lege, Ordinis nostri æmulos, detractoresque nostros eleganter, sapientissimèque convincentem (d). Ceterùm si liber iste tua auctoritate, & ope impressus fuerit, in publicumque, & in lucem prodierit, splendidissimum quoddam lumen erexeris, quo dignitas, honorque Canonicorum Regularium luce, ut ita dicam, clariùs intueri, prospicique possit, & tibi deinde perpetui nominis immortalitatem comparabis. Vale.

Ante

(a) Severinus Calchus ex Patritia Mediolanensi Familia ortus, Vir fuit eximiæ pietatis, doctrinæque, ut ejusdem Scripta testantur. Quater in Generalem Canonicorum Regularium Præsidem delectus fuit, vitamque in Cœnobio Placentino deposuit anno MCCCCXCVI. die XX. Novembris, quo Matthæus Bossius infaustum nuncium per Epistolam detulit ad Bartholomæum Calchum, Ducis Mediolanensis à Secretis, & Severini fratrem germanum. De illo præclarum elogium conscripsit Celsus Rosinus in suo Liceo Lateranensi.

(b) Non ita præsidiis destitutam hanc causam, quemadmodum eam depingit in præsenti Epistola Severinus Chalcus, censuere quamplures, qui succedentibus Seculis pro Eremitano S. Augustini Ordine pugnavere. Inter ceteros Christianus Lupus, magni in Literaria Republica nominis, integra Dissertatione, ad calcem Operum suorum impressa, conatus pro viribus fuit, decus hoc præclarissimum Eremitano Instituto vendicare, atque Adversariorum argumenta convellere. Auctor tamen Historiæ Religiosorum, & Equestrium Ordinum, Gallicè scriptæ, controversiam hanc asserit validis adeo rationibus utrimque agitari, ut cujus se partis vadem faciat, ignoret, satiusque ducat, suspenso calamo, eruditis viris sententiæ ferendæ arbitrium relinquere.

(c) Ex hac Epistola colligit Gabriel Pennotus, usque ad annum MCCCCLXXIX. Canonicos Lateranenses in Cœnobio S. Petri de Ulmo, post illud tempus in Commendam, ut ajunt, relatum, moram traxisse. In mea tamen Historia, ex altero ejusdem Ordinis Chronico antiquo, compertum feci, elapsis etiam aliis quinquaginta annis, adhuc quietum Domicilium ibidem Lateranenses Canonicos habuisse.

(d) Ad calcem hujus Libri impressa erat Epistola *Nicolai Clavasii* ad Eusebium Conradum; sed eam omittere placuit, ne has paginas impleremus repetitis præconiis hujus Auctoris, quæ ferme omnia ad hoc unum referri videntur, ut Eusebius Ordinis sui defensor acerrimus deprædicetur. Celsus quoque Rosinus in suo Liceo Lateranensi, Civem hunc nostrum pluribus laudat ob egregiè propugnatum Canonicorum Lateranensium decus, seque aut nimiâ opinionis suæ præfidentiâ, aut concepta immodica existimatione doctrinæ memorati Conradi, abripi eò usque finit, ut ista subjungat: *Hinc summo jure noster ille Joannes Philippus scripsit, quòd si Patres nostri habenas tibi* (Eusebio Conrado) *totas dimisissent, de ipsis impugnatoribus actum esset, nec modò invenirentur Libri contra Canonicum Ordinem latrantes, nec Augustini imagines Eremiticam cucullam deferentes &c.*

Num. XXIV.

Ante Pauli Florentini Quadragesimale.

Paulus Florentinus (a) *Theologorum minimus Divi Ordinis S. Spiritus de Urbe, Reverendissimo in Christo Patri, & Domino Innocentio Romano ejusdem Almæ Religionis generali Præceptori dignissimo, ac suorum omnium Benefactorum maximo, Salutem dicit plurimam.*

VEreor jam in dimidio dierum meorum, mi Pater optime, ac domine Reverendissime Innocenti, quem in veritate diligo, & veneror, veluti amborum anima una foret, objurgari, si in tanta tuorum erga me beneficiorum amplitudine gratiam nullam retulerim; non quod oblivioni tradiderim, absit; semper enim adstant ideæ, & naturale judicatorium syndæresis, ut Theologi ajunt, quæ me totum tuæ beneficentiæ debere asserunt. Non prius enim ad te unicum laborum meorum refugium clamavi, quàm adjutricem statim porrexisti manum, de profundis pelagi naufragum eduxisti, ditasti pauperem, ac tanto cum honore in patriam remisisti, quodque omnibus præstat, ad amœna, semperque florentia literarum studia, quod in cœlum usque evehit, facitque beatum, parasti iter. Quamobrem ne tanta mole ingratitudinis diutiùs premar, non in officiorum gratiæ relationem, sed in perpetuæ servitutis chartam de reditu peccatoris ad Deum Quadragesimale nostrum à tua divina sapientia emendandum, corrigendumque, solita animi hilaritate, vultusque serenitate accipe; & attende non tantillum apud excellentiam tuam munusculum, sed mei erga caritatem tuam animi magnitudinem. Quod si tua gravissima auctoritate probatum fuerit, intelliges nimirum, Paulum jam majora parasse in te principem Benefactorum suorum omnium. Postquam enim ab Urbe discessi, omnem præteriti temporis jacturam dolens, resumpsi animi vires, rationi imperium dedi, ut Philosophus in secretis Alexandrum admonet, quum Deus hominem tanquam regnum quoddam fecerit, locaveritque intellectum Regem in Arce, dederitque illi conjugium rationis, & bajulos quioque, qui aptis subtilissimis cortinis omnia ad tribunal Regis deferant. Propterea veloci quodam ingenii cursu cum delectatione, & habitu omne Corpus Utriusque Juris perlustravi, omnesque Aristotelis Principis Peripateticorum libros, necnon Platonem, & Magistrum sententiarum, in quo Angelum in humanis Thomam sui Ordinis decus, ac totius Christianæ Religionis jubar, magistrum mihi præfeci, cui sanè inter Theologos dari monarchia visa est. Nec ideo postponendos reliqui pii Gregorii, divi Hieronymi, magnanimi Ambrosii, cœlestisque Augustini de schola Spiritus Sancti eductos electiores libros. Super utrumque verò testamentum Nicolaum de Lira, non inter minora Seraphici Ordinis sidera ponendum, interpretem imitatus sum, qui Hebraica omnia, & Christiana jura intellexit, & docuit; divinum sanè ut de Aristotele commentator asserit, ut de Phinee Hebræi, ut de Hercule Græci, ac de Scipione Romani. Unde admirari non desino nonnullas additiones tanto ac tali doctori irreprehensibili additas; & quæ, secundùm Philosophum, primo Metaphys., fabula ex mirabilibus fit. Etiam placuit Vatum Poëmata percurrere, & intelligere, in quibus latet historia, & physica semper ratio. Et ut nihil deesset ad bene, jucunde, utiliterque dicendum, quum sermonis copia, gravitas & elegantia, & Heroum exempla non parvam attrahendi, impellendique vim quò volueris habeant, Oratoribus, & Historiographis simul me dedi. Et quod mirabile, & utillimum fore duxi, horum omnium tam Theologorum, quàm Philosophorum, Canonum, & Legum in utroque testamento doctorum Poëtarum, Oratorum, & Historiographorum excerpta electiora in vulumen unum mirabili quodam artificio redegi, ut facillimum sit ad omne propositum hæc omnia concordare. Demum Poëtarum omnium decus, divinus Vates noster, imò etiam Philosophus, & Theologus Dantes ambrosiam, & nectar undique mira cum suavitate distillans, adest, ut semper in bibendo sitim augeat; quem non tanquam Poëtam, sed ut Theologum maximum, cum omni vulgari Opere divi Francisci Petrarcæ mira cum claritate, brevitateque, & admirabilium sententiarum suavitate commentati sumus, ut legentibus nullo amplius interprete opus sit; ad meliorem hæc omnia frugem salutis animarum reducentes; Ut bonorum omnium Auctori Deo, ut T. R. D, cui tantum debeo, quantum valeo, utque nostræ jam celeberrimæ Religioni per Pontificem Maximum Sixtum, perque tuam

(a) Quis esset hic Paulus Florentinus, quæque fuerint ejusdem vicissitudines in permutandis sacris Ordinibus Servorum B. Virginis, & Canonicorum S. Spiritus Romæ, fusè in Literaria mea Hist. ad hunc annum narravi. Ex hac autem Epistola patet, etiam Typographos Uldericum Scinzenzeller, & Leonardum Pachel nondum in suam officinam Græcos characteres induxisse, cùm in eadem, exprimendo illius idiomatis verbo occurat lacuna. Ceterùm Quadragesimale hoc, quod Auctor ipse in hac epistola magnifico titulo inscribit: *Thesaurum Sapientum Prædicatorum*, in pretio esse poterat ea ætate, qua doctos viros invaserat libido congerendi in libros suos quidquid à veteribus traditum memoriæ, aut oculis objiceretur, & sacra quoque argumenta comprobandi, corrasis undique profanis ut plurimum testimoniis, ac fabulis Poetarum; nunc certè prorsus desiperet, cùm longum iter per inania hæc diverticula conficiendum foret ut rem propositam, passim abruptam, assequeremur.

tuam divinam ſapientiam ad ſidera uſque erectæ, aliqua ex parte gratus videar in jamdiu commiſſa nobis in officio prædicandi animarum cura. Fer ergo opem, obſecro, Pater Optime, & huic impari viribus meis provinciæ humerorum ſubmitte robur; cui hac tempeſtate noſtra natura, & ars quandam dicendi energiam dedit ad animos hominum alliciendos, impellendos, inflammandoſque, ac ſecundùm voluntatis imperium retrahendos alteri in Thebis Amphioni, alteri in Thracia Orpheo, quem ſæpius per Pegaſeum Spiritus Sancti melos loqui credidimus, quem benigno ſidere & favore divina, & humana ſequuntur. Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo, ah quando veniet! Oh mihi tam longè maneat pars ultima vitæ; Spiritus & quantum ſat erit tua dicere facta: pro hoc non deſino bonorum largitorem aſſiduis pulſare precibus, ut iterum admirandum, celebrandumque omnibus ſeculis Romanorum decus in terris appareat. Sed de his aliàs, ut jam ad calcem deveniam, omnem Quadrageſimalis noſtri ſeriem paucis intellige. Cujuslibet ſermonis una tantùm concluſio præponetor, non ad probanda mendacia, ſed in aſſertionem veritatis, ut Theologos decet, quæ triplici ſemper lege probabitur; Hebraica, Evangelica, & Phyſica, & quælibet iſtarum trium legum probabitur quadruplici teſtimonio. Prima, ſeu Hebraica, I. teſtimonio Legali ex quinque libris Legalibus Moyſi; II. teſtimonio Prophetali ex Prophetis; III. Sapientiali ex Libris Salomonis; IV. Hiſtoriali ex Libris Judicum, Regum, Machabæorum, Paralipomenon, & ceteris Teſtamenti veteris. Secunda, ſive Evangelica, I. Legali ex Evangelio cum Theologis; II. Prophetali ex Apocalypſi; III. Sapientiali ex Epiſtolis Pauli, & Canonicis; IV. Hiſtoriali ex Actibus Apoſtolorum, & Sanctorum. Tertia, ſcilicet Phyſica, I. Legali teſtimonio, Civili, vel Canonico; II. Sapientiali ex Philoſophis; III. Vaticinali ex Poëtis; IV. Hiſtoriali ex Hiſtoriis Latinis, & Barbaris; & ſic in prima intelliges quidquid in tali propoſito dici poſſit in Teſtamento veteri à primo libro, ſcilicet Geneſis, uſque ad ultimum, cum interpretatiune divi Nicolai de Lyra, qui profundo de arcano Philoſophiam, Theologiamque eduxiſſe videtur, ut de Socrate Sapientiſſimo Apollinis Oraculo interpretato ii afferunt, quum in tanta rerum varietate haud argui poſſit. In ſecunda, ſeu Evangelica, à primo libro, ſcilicet Evangelio, uſque ad ultimum Apocalypſis, cum omnibus Divinis Myſteriis eodem modo dulciter interclusis, quidquid convenire poterit adeſſe perſpicies; poſtea quatuor Doctores Eccleſiæ, ac Decretalium, Decretorumque, Canones, & Vates noſtros, Theologos, qui ad fontem Aquæ vivæ ſalientis in vitam æternam biberunt. In tertia verò Phyſica, ideſt Naturali, aderunt Imperatorum, Pontificum, & Sanctorum Decreta, Philoſophi demum, Poëtæ, Oratores, & Hiſtoriographi; ut nihil ad humanam, divinamque delectationem deſit. Hæc autem omnia de fontibus haurire placuit, ut parvo labore ſuavi quodam guſtu, in hoc uno libello Theſaurum Sapientum Prædicatores eſſe intelligant. Sed hoc unum velim, hoc oraverim, ut pro tantis vigiliis, & laboribus in ſuarum Orationum fervore memores aliquando Pauli Florentini extiterint; Tua verò Reverendiſſima dominatio in dies felicior, ut fata innuunt, me diligat.

Num. XXV.

Ante Explicationem Pſalmorum Pœnitentialium.

Paulus Florentinus Theologorum minimus Divi Ordinis Sancti Spiritus Domino Leonardo de Platis Civi, & Canonico Mediolanenſi Salutem plurimam dicit.

Efflagitaſti, Amicorum princeps, quum non minus tantam ſitim tibi morem gerendi paſſo jubere poſſes, ut literis traderem, quid in Regis David Pſalmis Pœnitentialibus ſentirem. Parva quidem rogas ab eo, qui tuæ beneficentiæ, ac liberalitati Monarchiam, ſi proprii juris eſſet, conferret. Nondum enim viſam, nondum benè meritam nobilem tuam de Platis à Principe Philoſophorum omnium Platone ortam (a), Deo credito latente in humano corpore, dilexi, diligo, diligamque ſemper, dum ſpiritus hos reget artus. Et ſanè ſi honor, & nobilitas probata omnium Sapientum ſententia virtuti tantùm convenit, & illius Monarchia omnis in Platone reperta eſt, non video quin tam heroicæ virtutis hæredes nobiliſſimi cenſendi ſint, meritòque ne dum amandi, ſed colendi, & venerandi. Illum Philoſophi tanquam numen quoddam habuere, & Theologi Auguſtinus ubique, & Hieronymus ad Paulinum, ſtupendum, admirandumque prædicant. Cujus doctrinis Academiæ, gymnaſia perſonabant, qui literas quaſi toto fugientes Orbe ſecutus eſt, cujus capacitatem omnis ferè Orbis replere non poterat, cui Ariſtoteles, in ſecretis, non ſine cauſa Monarchiam attribuit. Narrat Hierooymus libro primo contra Jovinianum, ut altiùs repetam tuæ ori-

(a) Communi per eam ætatem apud eruditos Viros adulatione Paulus quoque Florentinus Platorum Familiam à principe Philoſophorum Platone derivavit. De hoc illuſtri commento egi in me. Hiſtoria ad hunc annum, & alibi, cum de Francisco Philelpho differerem, qui fabulam hanc amplificavit, regiam ejuſdem ſtirpis originem antiquiori etiam avo, ſumma liberalitate affigens.

originis altitudinem meritò prædicandam, & celebrandam, quod Seusippus fororis Platonis filius, & Cleantus, & Anaxelites Philofophi libro II. Philofophiæ, Peritionem Platonis genitricem phantafmate Apollinis oppreffam, Sapientiæ Principem peperiffe. In cujus rei fignum clarius Apes incunabulis mel ori fundebant, ut Jovi quondam, & Divo Ambrofio in decus ne dum Mediolanenfium, & Romanorum, fed totius terrarum Orbis, quæ fecundùm Valerium fempiternæ felicitatis judices fuerunt. Quid eft itaque quum à fonte rivuli emanent, quod tantùm mirantur omnes, & uno ore loquuntur, ut infinitos tuæ domus heroës ad fidera ufque evectos fileam; Georgium Platum, cui omnem Monarchiam legum divinitus datam Italia omnis intellexit, Thcodorumque filium ejus, Jurifconfultorum jubar clariffimum, noftrifque temporibus Mediolani decus. Si ipfi quoque quatuor annorum pueri tanquam gemini Caftor, & Pollux in cœleftia fortè figna redigendi, Platonem divina quadam indole polliceri videntur; Imò nefcio quo benigno cœli influxu Platorum honoranda domus Academicam illam per totum ferè orbem Sapientiam refonantem redoleat, ut ipfi quoque fervi tui Philofophorum mores fapiant. Dedifti mihi in adoptionis filium Chriftophorum tam bonæ indolis puerum, ut in uno corpore duos admirari poffimus, ætatis puerulum, & moribus fenem. Non ergo immeritò tanta domus publico Sapientum decreto illuftrata, tot rerum geftarum Hiftoriographos, Philofophos habuit; inter quos Apulejus libro de vita, & moribus Platonis, fcripfit Ariftonem Patrem de genere fuiffe Neptuni, Matrem verò Peritionem à Solone Sapientiffimo Apollinis Oraculo, ut Socrates judicato Legum Latore, & Duce pro libito Athenarum, & longè ante à Codro juftiffimo Rege Athenarum, qui voluit mori pro Patria, Vir. jurgia Codri originem traxiffe. Quo fit, mi Leonarde, ut intelligas, quantum Regalis, & divinæ ftirpis ortum, hæredem non tantùm nominis, fed virtutis, nedum Paulus, fed omne humanum genus diligere teneatur. Unde quælibet Scientiæ, & Artes, fi Academicorum, Peripatheticorumque libri jungantur, & accuratiùs perfcrutati fint, nifi à Platone, à quo tanquam à fonte rivi uberrimi, ftagnum effecere. Legantur novæ quæfo Divi Platonici Marfilii Phicini concivis noftri omnibus Seculis traductiones celebrandæ, quem fæpe Platonem Florentinâ linguâ loquentem crediderim, ut Learcus Peripatheticus ratus eft Ariftotelem Moyfem effe, & Acticâ linguâ loqui. In hujus quoque dilectionem unicam divina Platonicorum Sapientia me impulit. Præviderat Magifter ejus Socrates hanc vim alliciendi, in amoremque humana corda trahendi in vifione Cigni de Ara Cupidinis in Academia in finu ejus delati, canentis tam dulciter, ut aërem inebriaret, volantifque tam altè, ut à nemine videri poffet, quumque fequenti die Arifton pater filium ad eum duceret, mox interpretationem fomnii fui dixit effe completam. Hinc ergo ne dum allicior, & impellor, fed ad te, tuofque omnes diligendos inflammor, & accendor; propterea haud precibus opus effe intelligas. Tuus, o mi Pater, qui optas explorare, labor, mihi juffa capeffere fas eft. Neque enim graves labores amantium funt. Soror femper amoris dulcedo. Accipe igitur non tantillam rem, fed animi in te noftri magnitudinem. Habes quippe & copia rerum, & fcientia, & dignitate, ac potentia amicos quamplurimos longè præftantiores, at fide, & affectu neminem. Lege itaque; Vale diu felix, & diligentem te dilige.

Num. XXVI.

Antę Breviarium totius Juris Canonici (a).

Paulus Florentinus Theologorum minimus Divi Ordinis Sancti Spiritus de Roma Reverendiffimo in Chrifto Patri, & Domino Innocentio Romano ejufdem Almæ Religionis generali Præceptori, Salutem plurimam dicit.

TAm magna, tamque jocunda erga me, Pater optime Innocenti, ac Domine Reverendiffime, beneficentia tua femper extitit, ut mihi ipfi inæquali ad referendam gratiam haud unquam gratus vifus plerumque irafcar. Colui quippe, femperque colam dignationem tuam. Neque illi omnino fervum haud grandem, fed fidelem certè dedi. Quid tamen hoc illi, qui dedit omnia, & fe ipfum tibi reddidit? Paule, ignofcendum fanè. Neque enim ultra debilium noftrarum virium brachia fe extendebant. Neque in his ad æquale tenentur homines, fed ad poffibile. Quum ergo in longum poffe à velle diftaret, ex animi magnitudine, quam potui rependi gratiam. Quoniam prædicando, & legendo quòcunque diverti, per Tufciam, Liguriam, Æmiliam, ac demum Lombardiam, ubi virtutum in te decus fculptum in cordibus per omnium ora micat nomen tuum, non qua laudum excellentia debueram, fed qua poteram, jam per fe ipfum ad fidera ufque elevatum, oftendebam, ubi fplendorum

(a) De Mediolanenfi hujus Breviarii editione filui in Literaria mea Hiftoria, cùm Pauli Florentini Opera recenferem; feriùs enim ad manus meas pervênit. Itaque reliquis hoc anno editis Mediolani ejufdem fcriptis eft accenfendum; eòque magis, cùm primus fortaffe ipfe fuerit, qui commodum hujus Lexici, ad Jus Canonicum faciliùs addifcendum, in Urbe noftra paravit, vulgavitque.

dorum tuorum jubare apparebam clarior, & videbar dignior. Tuus itaque Paulus est, tua quæcunque illius sunt. Quamobrem non dedignetur Reverendissima dominatio tua, laborum suorum, ac vigiliarum fructus suscipere. Quos si gratos, tuoque gravissimo judicio emendatos persenserit, animum nimirum ardentiorem ad majora jam ordita reddes. Tu animum ad dulcedinem, immortalemque famam Scripturarum induxisti. Tu illarum suavissimum gustui meo distillasti succum. Tu ad tantam aviditatem ingenium impulisti, ut nil aliud sapiat, nihil velit, nihil optet, nisi divinarum, humanarumque Literarum fructus carpere uberes, atque jocundos. Accipe ergo in tantorum debitorum partem, totius Juris Breviarium perutile à tua divina Sapientia corrigendum, in quo singuli libri tam Decretorum, quàm Decretalium, Instit. ff. E. & Auten. suam habebunt tabulam per alphabetum. Qua aperta, statim ad tuum omne propositum quælibet totius Juris electiores auctoritates aderunt. Rem ergo quàm brevem, quàm jocundam, quànque utilem, & necessariam, non sine maxima suavitate in mentem reponendam, Lectorum oculis subjecimus, ut sine magna difficultate, & diuturnitate temporis, Excerpta electiora Sanctorum, & Pontificum decreta intelligi possint, ut facilior, expeditior, & jocundior, his cognitis, aditus ad Decretales pateat, ac demum in hoc breviloquio omni Canone in memoriam recondito, ipsarum quoque humanarum Legum jubar omne & decus, in brevitatem perutilem redactum in omnium utilitatem in medium afferam. Unde quilibet ad venerandum Juris culmen anhelans tanquam ex Juris peritorum thesauro, in hoc utriusque Juris Breviario ditari possit; pro quo iterum, atque iterum supplices tendimus ad sidera palmas, ut dator bonorum omnium Monarcha ille summus, ad hoc eorum intellectum illuminet, voluntatem dulciter alliciat, ac memoriam dilatet, ut à tanti Juris decore ornari per omnium admirationem, & laudem elevari, in misericordem, ac pium illius amplexum redeant, qui tantum, ac tale bonum dederit velle, posse, & perficere, qui tuam Reverendissimam dominationem incolumem, & felicem dirigat in secula seculorum. Amen.

ANNO MCCCCLXXX.

Num. XXVII.

Ante Constantini Lascaris Grammaticam Græco-latinam.

Bonus Accursius Pisanus Viro Clarissimo Julio Pomponio **(a)** *Salutem plurimam dicit.*

Cùm mea opera & studio, Vir venerabilis, & Græcè ac Latinè doctissimus, Johannes Monachus Placentinus verterit in Latinum Erotemata Constantini Lascaris, rem meâ sententiâ iis perutilem, qui Græcæ literaturæ peritiam assequi cupiunt; tu unus mihi in primis visus es dignus propter singularem tuam, ac præstantem eruditionem, cujus nomine hæc interpretatio simul cum ipsa Græca arte transfundatur in populos. Suscipe igitur, tanquam primitias quasdam initæ amicitiæ nostræ, Opusculum hoc, operamque datô, ut intelligam, officium meum fuisse tibi non ingratum. Quod si feceris, brevì intelliges, me quibusdam majoribus muneribus tecum agere. Interea verò temporis me, ut facis, ama; quemadmodum tu mihi es carissimus. Vale.
Ex Mediolano III. Kal. Octobres MCCCCLXXX.

ANNO

(a) Quamvis Bonaccursius Pisanus geminum tantùm nomen *Julii Pomponii*, quem sibi in hoc Opere vulgando Mecœnatem delegerat, fronti inscripserit, dubitari nequit, esse celebrem illum Virum *Julium Pomponium Letum*, Laurentii Vallæ discipulum, ac insignium Auditorum Magistrum, qui per hoc tempus Romæ florebat, atque illic conditæ literariæ Academiæ Princeps habebatur. Ejusdem Vitam & ingenii præclaros fœtus in lucem editos enumeravit, illustravitque Auctor Additamentorum ad Vossium in Volumine XXII. Ephemeridum Venetarum; qua verò occasione amicum cum ipso fœdus inierit Bonaccursius, mihi prorsus ignotum est, nisi fortasse Mediolanum aliquando diverterit Letus, dum Româ Venetias contenderet, aut ab Urbe illa discederet Latio se restitueret,

ANNO MCCCCLXXXI.

Num. XXVIII.

Ante Pſalterium Græco-Latinum.

Johannes Placentinus Monachus (a) *Reverendo Patri*, *&* *Domino*, *D. Ludovico Donato Epiſcopo Bergomenſi*, *S. P. D.*

PSalterii, quod Græcè melos David Regis, & Prophetæ inſcribitur, hanc novam emendationem tuis auſpiciis, conſultiſſime Antiſtes, quamvis dubium mihi non erat, pleroſque criminaturos, vel ſaltem admiraturos, aggredi non dubitavi. Compertum namque mihi eſt, hujus noſtræ ætatis Theologorum gregem inſultaturum, ſubſanaturumque, tanquam qui ea, quæ à Divo Hieronymo, & ab Septuaginta Interpretibus lucubrata fuerint, attingere auſus ſim. Sed mens mihi conſcia recti horum leveis accuſationeis, te patrono, & vindice, facillimè contempſerit: cujus candidiſſimum, & nobiliſſimum pectus, nullus livor occupavit. Illos quoque, ſi Auguſtini libros de Doctrina Chriſtiana aliquando legiſſent, mihi æquiores fore non dubitarem; cenſet enim vir ille non Theologiæ modò, verùm & ceterarum artium & Græcè, & Latinè peritiſſimus, noſtra exemplaria, quæ ex Græco fonte emanarint, non aliter ad unguem corrigi poſſe, niſi illorum inſpectis prototypis. Audiant itaque Theologi, ſi qui me accuſaturi ſunt, quid Auguſtinus libro ſecundo prædicti voluminis præcipiat, ſi quid emendandum fuerit. Contra ignota, inquit, ſigna, magnum remedium eſt Linguarum cognitio. Et idcirco Latinæ linguæ homines, quos nunc erudiendos ſuſcepimus, duabus aliis opus habent ad cognitionem Scripturarum, Hebræâ, & Græcâ, ut ad exemplaria præcedentia recurratur, ſi quam ambiguitatem attulerit Latinorum Interpretum infinita varietas. Divus inſuper Hieronymus nonne multos errores Septuaginta Interpretum culpâ ob verborum ambiguitatem admiſſos, ad ſua tempora duraſſe queritur? & quia jam per univerſum pœne orbem ea exemplaria legebantur, vix aliter reperiri? Dicant mihi Theologi hujus temporis, quænam ſit Hieronymi, ſi norunt, interpretatio? Quid irrident? Nonne reſpondent: eſt ea, cui ipſius præpoſitas vides Præfationes? Pace veſtra, o Theologi, dixiſſe velim: Hieronymum ipſi negligentiæ, aut imperitiæ accuſatis. Non eſt, Præſul integerrime, & eruditiſſime, hujus præfatiunculæ, enumerare, quot loca depravata deprehenderim in utroque Teſtamento, quorum etſi nonnulla librariorum vitio facta ſint; multa ſanè ſunt Interpretum, quæ cùm exemplaria, quæ Hieronymi dicuntur, invaſerint, quia defendi nequeunt, ego Hieronymi inficior. Quid ergo? Liberè fateor, nos neſcire, quæ ſit Hieronymi interpretatio. Locus eſt in Epiſtola Pauli ad Hebræos, capite decimo: *Hoſtiam*, *&* *oblationem noluiſti*: *corpus autem aptaſti mihi*. Idem eſt in Pſalmo triceſimo nono; ſed non *corpus*, ſed *aures* habent exemplaria Latina, quæ Hieronymi dicuntur. Pſalterium verò, quo Mediolanenſis Eccleſia utitur, *Corpus* habet, nec non omnia Græca exemplaria, quæ ipſe plurima vidi. Non eſt mihi conſentaneum, Hieronymum illum non vidiſſe, quæ ego homuntio imperitus tam facilè animadverti. Niſi Græcum ariticimenon eſſet, quo argui loca depravata poſſunt, vererer criminatorum jacula. Quid ſi Græca depravata eſſent? Omnia, quotquot videre potui, conveniunt. Unum dumtaxat locum pſalmo centeſimo primo ut invêni, reliqui: *Viduam* qui Latini ubi legunt, Græci omnes θήραν .i. *prædam*. Exemplaria Græca mutare auſus non ſum; nec pro θήρα viduam interpretari potui. Sed ſuſpicor Interpretes illuſos; nam inter θήραν & χήραν .i. *prædam* & *viduam*, una tantùm litera, ideſt θ. & χ. diſcrimen facit. Cùm ergo me inter duas ſymplegadas angi viderem, elegi quod nec Græci nec Latini carperent. Qui itaque viduam maluerint; in Græco χ præponant, ubi ήραν invenient. Qui prædam θ. & in Latino prædam aſcribant. Incredibile pene eſt quomodo in transferendis libris, verborum nimia ſimilitudine, nonnumquam ambiguitate, interdum incuriâ Interpretes fallantur! quod quidem non in hagiographis tantùm; verùm etiam in poëmatis, hiſtoriis, & reliquis operibus. Rufus Feſtus cum Dionyſii Alexandrini periegeſin transferret, *Durantem* genus dixit, cùm *Moſynum* dicendum eſſet. Si quis hac in re mihi minus fidei habet: coſmographiæ peritos conſulat; an ſciant, ubi terrarum ſint *Duratei*! Strabonis ſeptimo, & eo non multarum tibiarum urbem, quàm ridicula interpretatio! Tibi *arvum* pro *collium* dixit; ea enim urbis montuoſa eſt. Sunt & innumera alia depravata apud omnes penè Latinos Auctores; item & ſacros codices, quæ ſi aliquando requiem ſtudiis meis impetraro, quam tuis modò auſpiciis ſpero, in animum emendare induxi, tibique talium ſtudioſo, & qui omnia virtuti & muſis poſtponas, dicare: qui & unus mihi viſus es dignus,

(a) Hujus diſertiſſimi in Græcis Latiniſque literis Viri, Carmelitarum Ordini adſcripti, laudes retuli in Hiſtoria Literaria ad annum MCCCCLXXV., ubi etiam quæ ad Pſalterium in Mediolanenſi Eccleſia recitatum pertinent, utpote diſcrepans à vulgato Romanò, recenſui, & à propoſita hujus Auctoris opinione, cum Auguſtino Calmet recedendum putavi.

gnus, cui hanc novam emendationem Psalterii inscriberem: tanquam veritatis scrutatori, & stomachanti ob Religionis studium, tot errores divina volumina invasisse. Quod autem ad Psalterium attinet, quia longum & molestum esset omnia emendata enumerare; ea deprehendere facile est, si cum aliis exemplaribus conferantur. *Circiter septuaginta loca correximus, Græcam veritatem secuti. Verba, quæ deerant, suis locis addidimus. Unum te, Præsul memorande, ignorare nolo; Psalterium, quod Ambrosianum dicitur, in paucis, imò in nullis à Græco discrepare. Cantica, quæ sex sunt, omnino Græcis similia, nostris omnino dissimilia. Propterea Hieronymi ea potius dicenda est translatio, ut Vir quidam fide non indignus mihi affirmavit. Quis enim mentis compos, eum Virum, qui ab ipsis incunabulis inter Grammaticos & Rhetoras educatus sit, adeo ut nil tam acutum sit, quod non viderit, non vidisse Psalmo XVIII. SI MEI NON FUERINT DOMINATI; quod ego DOMINATA transtuli, nam ad DELICTA refertur; si quis diligenter seriem Psalmi cum sensu observare voluerit. Johannis ultimo capitulo: AMBULABAS UBI VOLEBAS. Quæ ratio Grammatices id permittit? At Augustinus Homiliâ quintâ in Epistolam Johannis: QUO VOLEBAS, dixit. Sane hac in re non minus Hieronymus Augustino advertisset. Quid de versiculo Psalmi octogesimi & sexti: quem translatio, quam Hieronymi ferunt: NUNQUID SION DICET; exemplaria Græca μήτηρ, idest MATER legunt; & Psalterium Mediolanensis Ecclesiæ MATER SION. Quod si qui nec Græcis, nec Ambrosianis codicibus credunt, legant Sermonem Augustini, qui recitatur juxta breviaria Curiæ Romanæ in solemnitate HYPOPANTES DOMINI, vel ut vulgo dicitur: PURIFICATIONIS VIRGINIS; is enim primæ lectionis matutinæ initio ait: SIC OLIM PRÆDICTUM EST, MATER SION DICET. Sed qui transtulit (venia quidem danda est) μήτι idest NUNQUID, non μήτηρ, idest Mater videre visus est, quod vel ipsi Græcorum elementis imbuti intelligere possunt.* Nec omnino audiendi, imò acerrimè refellendi sunt Theologi, qui, ut illorum verbis utar, dicunt: Scriptura sancta non est subjecta Grammaticæ: Fateor; nam præest, quia dignior, quippe quæ ex Sancto Spiritu est, qui scientiam habet vocis, ut ait Solomon. Hoc non censuit Augustinus, qui vult consummatos Theologos Hebraida & Hellenida dialectos non ignorare. Grammatices tropos, schemata, Rhetorices argumenta callere; qui & ipse cum cæteris priscis, verisque Theologis in suis operibus & disertissimus in eloquentia, & in sententiis acutissimus, & in ratione loquendi inoffensissimus est. Interdum tamen Græcas constructiones in Sacris literis, quæ priùs à Græcis scriptæ sunt, inveniri ut: *vado piscari: expugna nocentes me*; & multa id genus non inficior. Fecit hoc & Maro noster, ut in Georgicon secundo: *Tempus equi fumantia solvere colla*; Latinè sanè *tempus solvendi* dicendum est. Feci & ipse in hoc Psalterio; non tamen ut Græcis schematis uterer, sed ut Græcè dicere volentibus morem gererem, verbum verbo reddidi. Quid ignorantes ad illud ineptissimum confugiunt? Scriptura non est subjecta Grammaticæ; quibus respondeo: non sua. Sed ut, Præsul præstantissime, dicendi finem faciam, ne fortè prolixitate displiceam: ubi addidimus, quod deerat, vel emendavimus, quod depravatum fuerat, errorum causas, & rationes emendationis coram dominationi tuæ edemus. Alii facilè, si cum veteri translatione conferre nostram voluerint, omnia deprehendere poterunt.

Num. XXIX.

Ante Synonyma Sententiarum.

Stephanus Fliseus de Soncino, juveni peritissimo Joanni Meliorativo, ornatissimo Civi Vicentino, Cancellario Paduano S. D. Pl.

CUm superiora verborum Synonyma tibi breviter absolvissem, mihi in mentem venit, non esse incommodum, ut aliquas etiam tibi variationes inscriberem, quare profectò variationes sententiarum Synonyma non indecenter appellari licet; quæ vel ad conjungendas partes rhetoricæ orationis, & argumentationis plurimum valerent, ut ad easdem exaggerandas, & corroborandas admodum conducerent, & expedirent. Quas variationes, ut commodiùs, & condecentiùs eas in inventoris partibus convenire mihi visum est, sub ipsis partibus ordinavi, ut hæ tibi faciliùs, cùm illis uti velles, succederent, & occurrerent: illud consimile tibi semper affirmans, quod etiam tibi significavi, cùm verborum Synonyma ordinarem; ut quæ scilicet dicta, uti rhetoricæ orationis parti annotata fuerunt; eadem, imitando, unionique ceterarum partium optimè accommodare poteris. Addo etiam hæc audaciùs, cùm multa ex eo experimenta per me tibi fieri vidisti, quòd si & accurata imitatione hæc sententiarum Synonyma diligenti inventione pertractaveris, Epistolas exinde, ac etiam Orationes, quas volueris, facilè consequêris: cùm imitatio tantas profectò vires habeat, ut vel Grammaticæ Orationes, vel singulas etiam dictiones ea ratione contorquere, & contractare possit; ut quascumque sententias velis, ex ipsis orationibus, sive dictionibus in quodlibet librorum volumen consequi valeas. Sed quid ego me ostentem, has tibi inventiones, & imitationis rationes innuere velle, quòd eas optimè pernovisti, & multotiens apud me, ac etiam sine me commodissimè pertractasti? Cùm igitur pro his meis ad te Commentariolis ex inventione, & imitatione tibi pertractandis, nullâ meâ indigeas admonitione, non certè videris pluribus detinendus, sed vehementissimè currens, ad cursum es potiùs velociorem adhortandus. Quod cùm etiam tibi minimè deesse existimem,

neque

neque defuturum confidam, gaudeo, hunc meum pro te laborem nequaquam in cassum desumpsisse: cui meo labori quantum de tuo studio, cui suffragor, addideris, tantum profectò, præter hunc meum, tibi futurum est lucri. Vale, & te exerce. Libellum compositionis præceptorum commodæ elocutionis propediem expecta; dehinc alius imitationis verborum & sententiarum Libellus consequetur.

De Auctore autem in calce hæc leguntur:

Stephanus Fliscus de Soncino, Vir apprime doctus, qua via celerrimè, & facillimè proficere adolescentes possent, qui ad eloquentiam aspirant, cogitans, invênit optimam, & apertissimam: Nam quemadmodum ornatè, & variè diversæ vernaculæ Linguæ Sermones enunciari valeant, & ad omnes ferè elocutionis partes accommodari, ostendit, & ordine in hoc Opere digessit, in quo usque adeò studiosi pueri, & adolescentes se proficere cognoscent, ut pro tempore, si perdiscere, & memoriæ mandare voluerint, deposita omni loquendi barbarie, eloquentes evasuri sint. (a)

ANNO MCCCCLXXXII.

Num. XXX.

Ante XII. Panegyricos Veterum.

Jacobo Antiquario. Ducali Secretario Franciscus Puteolanus (b) *S. P. D.*

Rogasti, ut Plinii Secundi Novocomensis orationem, qua Consul Optimo Principi Trajano gratias agit, castigatam nostris Impressoribus traderem, quò optimi, & eloquentissimi Viri pulcherrimum Opus è situ in lucem afferatur, & nostri temporis Principes eam orationem legentes, non quasi à Magistro, sed tamen sub exemplo edoceantur, qua potissimùm via ad eandem gloriam possint ascendere, Joannique Galeacio Regi nostro nunc primùm pubescenti, quem tu Trajani similem fore, & optas, & ominaris, tanquam è specula quadam lumen quoddam sequatur: ab quo nusquam oculos deflectat, ostendatur. Feci, & quidem libenter; quid enim non facerem te exigente, quem sequor, ut Magistrum; veneror, ut parentem, non tam ætatis maturitate, quàm vitæ: à quo omnem dignitatem meam inchoatam, auctam, longiùs provectam nunquam abnuerim. Quod si beneficiu ullo tuo mihi cognitus non fuisses: fecissem tamen quod tibi cordi esse intellexissem. Optimorum tu unus doctissimus, doctissimorum idem optimus, litteras jacere non finis, erigis professores: Ingenia foves: nec quisquam est alicujus per Italiam nominis, qui se ab Antiquario adjutum, ornatum non libenter testificetur. Hæc non mihi fama, quâ alioquin gratissima uteris, sed re ipsa perspecta sunt: Quo viatico optimum senem Franciscum Philelphum, utriusque linguæ principem, Tuschos ultimò petentem, prosecutus es; quo studio, quanta contentione Georgii Vallensis, & alterius Georgii Merulæ doctissimorum hominum caussam suscepisti, atque ita suscepisti, ut alter tenuerit quod quærebat. De altero nondum spem amiserimus. Cujus tui animi, ac paterni, ut ita dicam, in Artes affectus grande præmium retulisti, ita amatus, ita probatus ab omnibus, ut tanquam genius colaris: ad te omnium scripta deferantur: Libelli dedicentur: quasi prorsus omnes certent, ut in negociis consilio, ita in studiis judicio tuo uti; advertunt enim omnes, plurimùm te fide, plurimùm veritate, plurimùm intelligentiâ præstare: carere ambitu, & cùm altiùs posses ascendere, in mediocri gradu substitisse: quòd pulcrius & speciosius duxeris, castitate, justitiâ, gravitate, prudentia princeps agnosci. Quis Antiquario melior? quis sanctior? quis in omni genere laudis ad exemplar antiquitatis, unde tibi cognomen, expressior? Eadem, quod equidem in admodum paucis numero vidi, tibi honestatis cura, domi, atque intra privatos parietes, quæ in publico; nec unquam de fama, quàm de conscientia solicitior fuisti. Bononiæ sub Baptista Sabello, Viro priscæ frugalitatis, & continentiæ Legato Consulari, Magister Epistolarum in maxima procuratione fuisti, similis antiquis; qualis ante te nullos, post te paucos reor futuros; contendisti enim, quanquam adolescentulus eras, & urbs, ac amplissimum officium ad delicias invitabant, tetricam castigatissimi Præsidis imitari innocentiam. Præfuisti postea Mediolanum evocatus, & sub duobus Principibus patre, & filio, ordinandis Sacerdotum comitiis, tanta opinione hominum, ut, quod Senatus juratus olim Scipioni Nasicæ tribuit, tibi miro om-

(a) Non magni nominis fuisse hunc Grammaticum arbitror, cùm nihil de illo memoriæ traditum usquam offenderim. De iis, quæ spondet in hac Epistola se prope diem editurum, id unum à Michaele Maittaire relatum invêni in suo Annalium Typographicorum Indice, ita inscriptum: *Phrases Elegantiæ Latinæ*, atque impressum anno MCCCCLXXXV. sinè loco, & nomine Typographi; Libellus autem iste is esse potuit, quem Fliscus indicavit titulo: *Imitationis Verborum, & Sententiarum.*

(b) Literarios labores in Urbe nostra susceptos à Francisco Puteolano, quæque ad illum pertinent, memoravi in Historia Literaria ad hunc annum, ubi etiam geminas editiones, hactenus ignotas, Veterum XII. Oratorum, produxi, quarum exemplaria in Bibliotheca Ambrosiana servantur, eodem curante Puteolano, Mediolani peracta.

omnium hominum consensu, optimi cognomen sit inditum. Taceo, qua hospitalitate cunctis domus tua pateat. Taceo cùm amicos etiam apparatissimè excipias, ut ipse in cibo, in potu nihil voluptati tribuas. Taceo, ut omnibus corporis membris imperites; ut oculos animumque contineas. Hæc, ut revera sunt, in uno quoque maxima viderentur; in Antiquario, si cæteris virtutibus comparentur, minima erunt. Nam, quàm admirabile, talem sanctitatem, talem auctoritatem, tanta jocunditate, ac comitate condire! Jam quales Versus, quàm venustos, quàm prurientes, quàm dulces, quàm argutos scribis, quasi Catullus, aut Tibullus. In oratione pari ratione felix, in inventione, in disponendo aptus, figuratus, varius, & modò elatus, & excelsus, modò submissus, semper autem castigatus, ut te Plinio huic nostro jure semper comparaverim. Illum igitur legens, & illo virtutes tuas recognoscens, tibi applaudes. Additi sunt undecim alii Panegyrici, non Pliniano quidem pares, sed tamen non inelegantes, aut recusandi, mira in singulis eruditio. Adjeci, ut magnitudo voluminis justa esset, Julii Agricolæ Vitam, per Cornelium Tacitum conscriptam, quæ me ita afficit, delectat, tenet, ut nihil unquam pari voluptate legerim. Fragmentum Petronii Arbitri postremum locum tenet, & quasi agmen claudit, incuria quidem temporum mancum, & adeò mutilatum, ut vix agnosci possit; ejusmodi tamen, ut non rejici debeat: hæc tuis auspiciis in lucem redeunt. Debebunt tibi qui legerint: quamquam pro tuis summis virtutibus omnes tibi debent. Vale decus meum (a).

ANNO MCCCCLXXXV.

Num. XXXI.

Post Epistolas familiares M. Tullii Ciceronis ab Hubertino Clerico Commentariis illustratas.

HAbes doctissime atque optime Bone Accursi Pisane opus longè majus atque uberius, quàm uti initio promisi: qui non solùm difficiliora quædam, & annotatu digniora edere contentus fui; sed cùm virorum quorundam bonorum, & doctrina præstantium exhortatione, tum verò tuis, & præstantissimi doctissimique Viri *Comitis*, & *Ducalis Quæstoris Joannis Francisci Turriani* efflagitationibus, ita omnes locos in his Ciceronis Epistolis adductus sum, ut explanarem: ut non solùm qui vel longiùs in hac dicendi Arte provecti, & qui jam in cursu erit, verùm etiam omnino rudes haberent, quo tantum pelagus tutò ingredi auderent, & ad portum pervenire possent, in quo quantum laudis, & benivolentiæ mihi Viris bonis futurum confido, tantum invidiæ, & detractionis, & maledicentiæ jam nunc à malivolis quibusdam esse intelligo, quos omnia pervertentes, officio meo detrahere audio; & quod malè factum arguere non possunt, prolixitatis accusant: quasi cùm hoc onus primùm suscepi, pro paucis, non pro omnibus laborandum duxerim: qui officium meum, & docendi, interpretandique munus ad communem utilitatem semper potius, quàm ad ambitionem referendum putavi, cujus quidem instituti nihil video, cur me pœniteat, cùm id ætatis videam in literarum exercitio me multos alumnos non sine magna & laude, & gratia peperisse, quotidieque parere: quare maledici isti invideant, doleant, rumpantur, detrahantque quantum libet, nullius tamen injuria me ab officio unquam adducet, plurisque faciam bonorum laudem, & judicium, quàm quorundam corrupti, marcentis, putridi, ut ita dicam, jecoris hominum caninos latratus, & venenata verba, & ad alia excudenda laborabo eo diligentiùs, quo plus temporis mihi assumere volo, quanquam in hoc Opere, licèt in discursu facto, tamen puto pro magnitudine rei, negligentiæ culpam mihi ascribi non posse, in quo si omnibus non sum satisfacturus, hoc me consolabitur, quòd ne id mihi quidem unquam assumpsi, ut id facere possem, qui illud Horatianum meminissem:

Tres mihi convivæ prope dissentire videntur,
Poscentes vario multum diversa palato.

Qui autem edendi celeritatem accusabunt, ejusdem Horatii sententiâ adducti, tibi & aliis amicis, quorum efflagitationibus id facere coactus sum, potiùs, quàm voluntati meæ ascribendum esse, tu ipse testis es: neque id copiditate aliqua factum esse, sed ut quoad aliquando maximè profuturum erat, gratiùs fieret: si citiùs, vel mediocriter prodesset, cùm id quoque in proverbio esse soleat, quia nullius rei major est penuria, quàm temporis, &, ut inquit Juvenalis: Qui dives fieri vult, & citò vult fieri. Quare si utilitatis celeritas cum magnitudine futuræ utilitatis comparetur, erit

(a) Secunda est hujus Libri editio, quam Franciscus Puteolanus aliis Opusculis auxit, ut in justam molem assurgeret; prima enim XII. tantùm Panegyricas Orationes Veterum comprehendit. Plura ego ex erudita hac Epistola collegi, ut Historiam Literariam Mediolanensem compingerem. Præsertim, cùm de Francisco Philelpho agerem, Puteolani testimonio errorem quorumdam Scriptorum castigavi, qui Mario filio relictas à patre opes suas tradidere; siquidem ex hujus Epistolæ verbis clarè dignoscimus, defuisse Philelpho genitori etiam viaticum, quo iter Florentiam posset conficere.

erit quod facilitatem meam in amicis indulgendo, ut id celeriùs facerem, non probet. At, inquit aliquis, futurum erat plenius, & emendatius, si distulisses: id equidem fateor, sed ingratius interea pro expectantium utilitate; deinde dum apud me fuisset, nullis erat profuturum, quibus fortasse hujus ope majorum rerum fundamenta jacientur, & erit patefactum iter, quod si minùs sine aquis, sine salebris, sine difficultate aliqua, ut certè sine dumis, sine præcipitiis, sine ruina ingredi possint, nec aliud ab iis, quibus de meis scriptis censere libuerit, postulo: nisi ut rei magnitudinem æstiment, & aliorum, quos aliquando ut numina quædam venerati sunt, quia eos non viderant, aut quia, & tempore me antecessisse sciebant, cum meis comparent, videant quantum intersit, nec tam novitati invideant, quàm veritati faveant. Sic enim non modò me invidiâ cariturum, verùm etiam laudem magnam, & gloriam assecuturum, confido: cui, quod nemo ætate nostra ex iis, qui vel doctissimi habiti sunt, facere ausus est, cum bonorum, & eorumdem doctorum gratia & laude contigerit, ut totum Ciceronem in Epistolis familiaribus patefacerem, efficeremque, ut id pelagus à multis navigaretur, quod ante fuerat ignotum, & intactum. Quare causæ meæ tutelam cum veritati ipsi, tum viris bonis, & æquis commendatam esse velim: qui quod jure defendi possit, tueantur, in reliquis aliorum, qui multo majoris auctoritatis habiti sunt, quàm ego, comparatione judicent; utrum magis vituperandus sim, quòd omnia assequi non potuerim; an commendandus potiùs, qui vel iis, quæ scripsi, tam multis profuerim. Te quoque, qui me ad hanc edendi celeritatem impulisti, necesse est optimis rationibus patrocinium nostrum suscipias. Ego, ut ante dixi, alia excudam, quæ mox edentur. Velim tamen versiculos quosdam meos interea subdas, quos ad librum meum scripsi, ut audaciùs prodeat. Vale. (a)

ANNO MCCCCLXXXVII.

Num. XXXII.

In fronte Epistolarii à Mario Philelpho conscripti.

Ludovicus Mondellus Ordinis Minorum, Doctorque Theologus, Octaviano Ubaldino Mercatbelli Domino, Illustrissimi Ducis Urbini Germano dignissimo, doctorumque Virorum patrono, S. P. D.

VEllem, Octaviane Princeps Illustris, & doctorum Virorum præsidium ac decus, ut de vivo Mario Philelpho, potiùs, quàm mortuo (b) ornando, nunc mihi contentio esset. Jucundiùs enim eam (non dicam ferventiùs) suscipierem. Sed quoniam sive natura, sive fato ita secum actum est, ut priùs quàm nos ex hac vita decederet, non putavi committendum esse, ut ei quoque mortuo meum officium deesset. Et quidem per Deum immortalem quid est, quod defunctis majus impendere possimus, quàm eis vitam per gloriam propagare, immortalesque quodammodo eos reddere? Solent autem plerique sic defunctorum gloriæ studere, ut marmoreis monumentis, æneisve signis positis, eorum titulos & spectandos, & legendos, posteris relinquant. Verùm hac in re Marius superstitum amicorum ope non indiget. Satis enim magna monumenta ipse vivens sibi posuit, satis magnas statuas erexit, quæ nulla unquam vetustas, nulla violentia, nulla denique duro robore innata caprificus disjiciet: Operum scilicet, & Scriptorum suorum in diversis generibus, quæ cum latinitate, eloquentia, & candore mirificè splendeant, cum antiquorum operibus, & quidem perfectissimorum, conferri possint, ut jure de eo dicere possim, quantum Marius ille Arpinas Reipublicæ Romanorum armatus, tantum noster Romanæ linguæ contulit togatus. In hoc tantummodo locus officio mihi relictus est; quod cùm pars monumenti sui, quasi angulus quidam, tenebris immersus sit, & veluti sub opaca umbra ita

(a) Ante annum MCCCCLXXVI. in lucem emiserat Ubertinus Clericus Crescentinas Annotationes suas in Epistolas familiares Ciceronis, ut retuli superiùs ad præsentem annum MCCCCLXXXV., ubi de erudito hoc Viro sermonem egi. Verùm, cùm expectationi doctorum hominum nondum satis factum esset, alteram editionem paravit, victus precibus ejusdem Bonaccursii, amplissimos Commentarios ad ipsum dirigens, ut in hac Urbe diligentissimè imprimerentur. Singulare hoc munus lubens excepit Bonacursius, dignumque censuit, ut gravissimo, ac literatissimo Viro, *Joanni Francisco Turriano, Ducali Quæstori* exhiberetur. Hunc ipse delegerat in Mecœnatem suum, postquam invidia, & impotens ira æmulorum Cichum Simonetam, Patronum olim suum, indigna morte sustulisset. Quamobrem editi, post octuagesimum illius seculi annum, ab ipso libri, eidem semper *Turriano* dicati fuere; *Lexicon* nempe *Græco-Latinum*, Æsopi Vita, & Fabulæ, tum omnes, tum selectiores divisim impressæ, Græcè, & Latinè, nuncupatoriâ ad *Turrianum* Epistolâ singulis editionibus præfixâ

(b) Alterum hoc exemplum est, ut pretium veterum Epistolarum, & easdem vulgandi necessitas, ob rem Literariam sincerè illustrandam, clariùs innotescat; siquidem, cùm incertum foret his postremis Seculis tempus mortis Marii Philelphi contendentibus nonnullis præclaris Scriptoribus, superfuisse illum defuncto patri Francisco Philelpho, ex hisce literis Mondelli ad Octavianum Ubaldinum, datis *tertio Calendas Maji MCCCCLXXXI.*, indubiè patet, Marii filii obitum præcessisse mortem genitoris, qui nonnisi sub exitum mensis Julii sequentis extremum diem obiit in Urbe Florentiæ. De hac controversia, cui solvendæ hactenus frustra insudaverant Viri eruditi, fusiùs egi in Hist. Literaria ad annum MCCCCLXXXI. & MCCCCLXXXIV.

ita constitutus, ut minimè vel spectari, vel legi possit, circumfusas tenebras pellam; & obumbrantes ramos penitus abscindam, monumentumque Marii totum sub luce constituam, ut non minùs operosum appareat, quàm à suo artifice constructum sit. *Epistolarium* enim inter cætera præclara opera Marius consecerat, in quo non solùm Epistolarum genera octoginta numeravit, sed singulorum formulas, & locos prosecutus est, nec id quidem simpliciter, sed tripliciter pro numero trium dicendi figurarum, ordine complevit. Opus profectò juvenibus & mediocriter doctis utilissimum, unde non minus latinitatem & elegantiam exhaurire, quàm exercitationis latissimam frugem, uberrimumque fructum consequi possint; doctis verò futurum quàm gratissimum, utpote quod multo labore, in quocumque genere dicendum fuerit, possit eos relevare. Opus tamen ipsum non ediderat, aut si editum dici potest, uni mihi tantùm, cui dicaverat, & Archetypum, nullo sibi retento exemplo, aut aliis communicato, tradiderat, editum fuerat. Decreveram illud omnibus aperire, ut quantum laudis & gloriæ inde proficisci potest, Mario non interciperetur, & monumentum illud ex pluribus constans partibus, in hac quoque parte, ut in cæteris, nulla caligine obscuraretur. Debeo sibi hoc ex pietate, multùm me amavit, multùm me literis & sapientia ornare studuit; ejus beneficio hanc particulam vivacis animæ, quam sortitus sum, habeo. Ingratus & impius censendus essem, si ego, qui suo funeri non interfui, nunc licèt longo post tempore, cùm possum, quasi pompâ instauratâ ad eum ornandum, meam ferculorum partem non afferrem, si non & mea thura incenderem, odoresque miscerem, si ejus feretrum hoc nobili quasi alio spolio non accumularem. Cæterùm quo pleniùs huic laudi, & gloriæ Marii consulerem, in hac Regia Parysiorum Civitate, in qua jam biennium studiorum gratiâ fui, Epistolarium ipsum imprimendum dare statueram, ut in loco totius Orbis eminentiori, inter tot Academias, inter tot Sapientissimos & divinæ mentis Viros, ab omnibus Marius etiam functus & coleretur, & admiraretur. Quem locum, quam Orbis plagam ad ejus nomen celebrandum, æternitatique commendandum potui eligere aptiorem? Verùm huic pietati meæ una res obstabat, quod ea lege ab ipso opus mihi tradi impetravi, ut in alterius manus non pervenirei, idque ipse suis in libri inscriptione testatus est monumentis. Nec quidem à me id eamente factum est, quia ambitione ducerer, aut quia si omnes idem scirent quod ego, me minùs scire putarem; sed profectò, quia tantum Mario tribuebam, tantaque me voluptate ejus elegantia affecerat, ut non viderer satis meo facere desiderio, nisi ab eo quodpiam singulare, & quasi meum proprium pignus haberem, quod noctu diuque versando, veluti quandam ejus imaginem contemplarer. Quo fit, ut si nunc librum imprimi jubeam, verear, ne ab omnibus inconstantiæ accuser, vel quia jam velim quod modò noluerim, vel tanquam Marii contemplationem post ejus mortem continuò omiserim. Alius præterea scrupulus ea in re malè me habet, quia fortè cuipiam callido rerum æstimatori possit id operis non dignum Mario videri, quia dixerit non eandem, quam cætera Mariana Opera claris Principibus dicata elegantiam redolere. Contra verò si in sententa maneam, & unicus libri possessor sim, illud timeam ne impius judicer, quia Marii gloriæ & immortalitati defuerim. Deinde ne multis invidisse videar, quia ad multorum utilitatem in lucem prodire librum non permiserim, vel eo maximè, quo sicuti cæteris doctis Viris, ita & Mario omnes existimant illud scientiæ munus à Deo collatum, non soli sibi, & paucis amicis, sed toto humano generi profuturum fuisse concessum; ob quam rem si eos hoc cœlesti munere privarem, justam de me omnes haberent querelam. Itaque cùm veluti in mari à diversis flatibus agiter, anceps sum, hoc ne an illud eligam, aut fugiam. Decipimur enim specie recti, & in vitium ducit culpæ fuga, si caret arte. Te igitur Octaviane Princeps Clarissime, in tanto fluctu, tanquam meum Numen invocandum duxi. Tuum consilium pernecessarium mihi existimavi. Nec ab re præter cæteros te unum consulere volui, primùm quòd in dijudicandis rebus, consiliisque deligendis, naturâ & doctrinâ ceteros quotquot novi, ita antecellis, ut non solùm ex agro Piceno, & Flamminia, quarum Provinciarum anceps colonus es, sed ex toto Latio, cum in omni genere virtutum, tum in hoc, quod ex literis proficiscitur, à te principe laudatissimo maximè desiderent laudari. Deinde quòd utrique nostrûm singularis amicus eras, ut nullius magis, quàm tua interfit, tantos inter nos componere (non dicam lites, aut turbas), sed animi motus. Mario siquidem ita deditus eras, & ille tibi, ut plusquam dimidium animæ tuæ eum putares. Legem amicitiæ in eo amando excedebas, cùm ejus Scripta, tanquam libros Sybillinos æstimares. Omitto quòd crebris & maximis muneribus eum ornabas, id enim faciebas ei esse commune cum multis, quamvis non omnibus eâdem mensurâ, quâ Mario metireris, non omnes cum Mario in eodem theatri gradu apud te sedebant, nec nunc aliter mihi persuasum est, quàm te cum ejus spiritu amicitiam velle producere, cujus in vita fueras tam diligens observator; me verò ipsum quantùm amaveris, non vulgaribus semper ostendisti argumentis, nullum enim officii genus prætermisisti, quo non fueris in me beneficentissimus. Quoties mihi collibuisset te adire (quod perpaucorum erat) sine cubicularii officio, ut id possem effeceras. Ad penetralia non solùm domus, sed etiam pectoris tui me quàm sæpissimè admittebas, nec indignum sæpenumero putasti, ut quæ cæteris secreta essent, mihi liberè committeres; tantumque apud & tuos singulos auctoritate, & gratia valui, ut ad officiorum cumulum nulla possit fieri accessio. Neque id mihi mea virtute contigit, aut quapiam causa ex me profecta, sed tantùm tuæ beneficentiæ consuetudo te admonuit, quæ talis est, ut neminem prætermittas, cui te non hospitalem præstes. Age igitur Octaviane, Numen meum, mihique voca-

tus

tus Apollo, pro illa singulari sapientia tua, qua omnes vineis, per eam amicitiam, quæ tibi cum Mario olim fuit, quam non decet ut frustra tibi commemoraverim, per eam fidem, & observantiam, qua te unicè colo, & veneror, & quam tuo mutuo ac miro prosequeris amore, ac benignitate. Jam tuas hîc interpone partes, jam tuam profer sententiam; neutri nostrûm eris proclivior, sed tantùm quò te merum animi judicium impulerit, adhærebis. Ego enim ad utramvis partem tuo judicio, & auctoritate confirmatus fuero, illam quàm celerrimè facto comprobabo; cùm ab alterius crimine (si quod erat) persuasus sim per te eâdem tuâ sententiâ, eâdemque tabellâ me absolutum iri. Vale.

Parisiis tertio Calendas Maji, Millesimo quadringentesimo octuagesimo primo.

Num. XXXIII.

Post præcedentem Epistolam Ludovici Mondelli ad Octavianum Ubaldinum, extat sequens responsio:

Octavianus Ubaldinus Fratri Lodovico Mondello Doctori Theologo, S. P. D.

AMabam te antea, Lodovice Mondelle, tum quia tua me ductum indole non decepisti, proptereaque te mihi familiarem semper habere volui; tum quia postquam mihi satis familiaris factus es, in dies videbam non mediocres virtutes in te nasci, adolescere, & perfectas fieri, cùm tu neque laboribus parceres; neque studia remitteres, ut magnis Principibus, gravibusque negotiis dignum te virum præstares. Nunc verò ob pietatem tuam, quæ & ipsa insignis, & in amicum communis est, ita in amore tui accensus sum, ut de te ornando quantum possim cogitem, ne frustra apud me, quod semper studui, aliqua egregia virtute quispiam fuerit usus. Quid enim te officiosius, qui cùm amicitia inter vivos sit, tu etiam à functis eam non separas, & cùm iis, qui nobis benefecerunt, paria, aut aliquantò majora beneficia reddere soleamus, tu pro re mediocri accepta immortalitatem reddere comparas; nec id quidem cum mediocribus laboribus curas, quandoquidem ex intimis Galliarum partibus, ad Agrum usque Picenum propter eam rem nuncios ad me miseris; cùm tamen in ambiguis rebus amicorum consilium, sive judicium exposcis, non possum tuam non laudare Sapientiam. Nemo aliter, quàm tu, sapiens fecisset; quanquam enim ita gratus, & pius esse cupis, ut tuo exemplo alios quoque ad gratitudinem excitare possis, tamen dubitas, ut plerumque solet, ne ea in re quippiam impiè committas, cùm proximè virtutem sæpe vitium consistat. Et quidem quia, ut scribis, meum judicium expostulas, nullo hîc te pacto fluctuare permittam; quid enim, me judice, obstiterit quo minus parte (potius *per te* dicendum arbitrarer) Marius æternitatem adipiscatur, cùm & ibi insignis pietatis laus inde comparanda sit? Optimum hoc censeo, ex quo utriusque nomini consulitur, omnibus verò, qui inconstantiæ te criminarentur, hoc responsum esse velim: in pertinaciam nomen constantiæ mutari, cùm quis perstiterit ubi consilii mutationem ratio suaserit. Essetne aliquis sapiens, nisi ad tempora, & ad hominum utilitates sua consilia accommodaret? Nonne Deus ipse menses, dies, & momenta variavit, ut ad opus suum pertinere cognovit? Non etiam id me moveret, quod de callido rerum æstimatore, & libri elegantia ad me scribis; non enim latet, viros sapientes, unius privati hominis usui opus dicandum, & quasi intra domesticos parietes reponendum non tantâ curâ elaborari decere, quantâ solet quod universitati hominum, & quasi in arce Minervæ fuisset locandum. Utrique enim operi sua præcipua laus est, quia dignitatem eorum, quæ accidunt, servat; hoc autem judicium meum non parum ex Octaviani Augusti judicio confirmatur, cujus auctoritatem non parvi momenti esse duco; maluit enim Imperator justissimus Virgilii Æneidem servatam esse, quàm igni perire, quamvis non dubiis verbis in ultimis tabulis mandasset Maro, flammis eam aboleri. Non enim censebat, inter cætera, cujusquam præclari viri cum suo Auctore opus debere extingui. Curabis igitur Ludovice Mondelle, vel solùm propter hoc ipsum omnium amore dignissime, ut animo concepisti (nec te ulla avertat suspicio) Marium nostrum in Occidente, & in ista Parysiorum Urbe, quasi Orbis terrarum arce illustrare. Ego verò hîc apud nos eidem non deero; dignus enim est, ut vivat, quandiu vixerint homines, quorum utilitati, & usui multa comparavit. Gravi etiam censura censendi nos essemus, si tanta per eum messe comparata, ejus fructum admitteremus, (fortasse *amitteremus*) & posteris nostris transmittendum minimè laboraremus. Vale.

Urbini, tertio nonas Julii, MCCCCLXXXI.

Post

Num. XXXIV.

Post Epistolam Ludovici Mondelli ad Octavianum Ubaldinum, & aliam Octaviani Ubaldini ad Ludovicum Mondellum, extat

Marii Philelphi (a) *artium, & utriusque juris Doctoris, Equitis aurati, & Poëtæ Laureati ad religiosissimum Patrem, sapientemque Theologum Ludovicum Mondellum Mediolanensem ex Seraphico Minorum Ordine Præfatio in novum Epistolarium.*

DEcreveram jamdudum aliquid edere, quod epistolari succurreret officio; videbam enim plerosque viros etiam doctos parum hac in re temporis consumpsisse; perindeque nostræ conduxisse tempestati, ac si nihil elucubrassent. Nam ubi Cicero inquit, Epistolarum multa sunt genera, qui sunt adeò curiosi, qui nostris hominibus, quot, aut quæ sint ea genera declararint? Quod autem hoc expressione in omni re funditus cognoscenda sit opus, Græci pariter, & Latini docuerunt, qui cùm artem bene dicendi fuere descripturi, à generibus causarum initium quæsiverunt, ut intelligeretur priùs de materia, quàm de forma, priùs de quo dicendum esset, quàm quomodo dici conveniret. Nisi enim hominem esse constet, frustra bonum, malumve dicimus esse. At mihi, & voluntati nonnunquam hac in re plurima, & diligentiùs tum apud Libanium Pelasgum epistolandi officiosissimum, tum apud alios utriusque linguæ peritissimos inquirenti, sunt octoginta Epistolarum scribendarum inventa genera, ut nihil jam ad epistolandum sit reliquum, quod hic numerus non complectatur. Nam & publica continet, & privata, & quæ toga, quæque bello transiguntur, & quæ quomodo foris ac domi, cum amico aut hoste, lite, concordia, amore, odio, re, verbo attemptantur, dicuntur, atque fiunt. In totidem hæc redegi titulos, & ut ad epistolandum paratior sit accessus, stilorum differentes nactus sum progressus, sub quibus nunc familiarem pro mediocri stilo, nunc familiarissimam pro infimo, nunc Titulus quisque gravem pro stilo altiori præseferet, exempli gratiâ: Dum hæc meditamur, opportunè tu nobis occurris Ludovice Mondelle Vir humanissime, clarissimeque Theologe, rogasque, hoc opus tibi dedicem, sed ea quidem lege, ut in alterius non perveniat manus. Aperis enim tuam mihi mentem, ut copias tam assiduè in eo percurrendo versari codice, ut quem imiteris in epistolando delegisse videaris. Quod exorâsset vix ab me quisquam alius; imperas, ut si quando publicæ, communique voluero multorum necessitati conducere, aliud aliàs efficiam eisdem titulis opus; nequeunt enim Mario in eisdem generibus vel inventiones deesse, vel verba; nunc librum hunc titulo dem. Eum ut solus assequaris, liberiùsque teneas, ac magis habeas familiarem, propriis excripsi manibus, & ne ullum vel me penes, vel alium operâ meâ, largitioneque sit exemplar, prototypum hoc, unicumque hactenus volumen tibi designavi, atque tradidi. Adhibebis ei tanto majorem ergo fidem, quanto majore in hoc edendo erga te fui caritate pro ea, qua visus es, atque non vulgaribus argumentis esse in me benivolentia. Quod si quid inter legendum percurres non omnino excultum industria, elaboratumque ingenio, adscribes temporis brevitati, qua centum circiter ac quadraginta chartas latiores coëgisti infra dies viginti perstringere, quibus & nonnihil audiebas, & aliis etiam negotiis domi, forisque nos oportebat vacare. Possunt & discursus intervenisse calami, quos errores aliquando inter itinerandum corrigemus. Ut autem ad epistolandum commodiùs & magis accedas tempestivè, quædam artis rhetorices præcepta descripsimus cum exemplis, priusquam ad epistolarum titulos descenderimus. Nec omnia quidem Aristotelis, Ciceronisque monumenta secutus hîc sum, sed ea dumtaxat, quæ visa mihi in tuum usum necessaria. Aliud est enim veterem, aliud hujus ætatis Oratorem se velle; aliud in foro inter causarum strepitus, aliud in Conciliis Pontificum, coronâque auditorum versari; reliquum est, ut si quid me tibi plus esse usui ducis, assiduè me putes æquè uti posse ac te ipso, si satis est; me tamen semper ames, semper memineris id obsecundasse tibi, quod nemo alius sine summa difficultate consecutus esset. Vale.

Ex Urbino, sexto Idus Februarii, anno millesimo quadringentesimo septuagesimo septimo.

ANNO

(a) De Marii Vita, & Operibus literariis, vide Histor. meam ad annum memoratum MCCCCLXXXIV.

ANNO MCCCCLXXXVIII.

Num. XXXV.

Ante Opuscula D. Thomæ Aquinatis.

Ad Reverendissimum in Christo Patrem, & Illustrissimum Dominum Dominum Ascanium Mariam Sfortiam Vicecomitem Tituli S. Viti Diaconum Cardinalem, ac dignissimum Bononiæ Legatum Apostolicum, Fratris Pauli Soncinatis (a) *Ordinis Prædicatorum vitæ regularis in Opuscula Divi Thomæ Aquinatis ejusdem Ordinis Proœmialis Epistola.*

QUi gratulatum ad te veniunt, Reverendissime Pater Ascani, ob felicem, faustumque, ac fortunatum in Patriam reditum tuum, qui non gratus modò Mediolanensium Reipublicæ, sed jucundissimus fuit, amplissimis muneribus te afficiunt, & se, fortunasque suas cumulatissimè pollicentur, per inde ac argumentum, & suæ erga te fidei maximæ, tum etiam dignitatis, & majestatis tuæ; quum enim intelligant, quantum auctoritate valeas atque consilio apud omnes Italos, & extrarios Potentatus, tum in primis apud Innocentium Pontificem Maximum, & Johannem Galeatium Mariam Vicecomitem Sfortiam pro magnitudine animi tui, pro fide, pro acrimonia, pro virtute, qua polles, nil antiquius ducunt, quàm te sibi benivolum, defensorem, & patronum efficere. Cogitanti autem mihi, diuque animo volutanti, quid tua gloria, illustrique ac excelso illo animo tuo dignum offerrem, non gemmæ, non aurum, non opes, non extrinseca hæc, quæ fortunæ bona Crisippus, ac Diogenes, viri & philosophi, & sapientissimi appellarunt, in mentem venere, quòd cum extremæ paupertati memetipsum voto ascripserim, ut cælestem illum Dei Optimi Maximi Filium, qui suo nos sanguine diluit, faciliùs sequar; tum quòd sciam, iis te labentibus bonis majorem in modum affluere, & ea de te bene meritis facillime elargiri; res enim illæ, quas terra gignit, fluxæ ac fragiles sunt, & quæ fortunæ imperio facillime dilabuntur, nec divitiarum, ut ait Solon, ullus est terminus. Inter cogitandum verò, præclara quædam offendi Divi Thomæ Aquinatis Opuscula, hominis profectò vita sanctissimi, & Græcè item eruditissimi, ac Latinè. Habent ii Codices quicquid est ad Christianam Fidem tuendam, illustrandam, & amplificandam accommodatum; errores verò ita deturbant, refellunt, eliminant, & explodunt, ac rursus prima Christiani nominis rudimenta sapienter adeò, castè, integrè, ac graviter docent, ut nil melius, nil sanctius, nil divinius, nil dignius tua sublimitate aut dici, aut excogitari queat. Adde, quòd Principem perquam magnificè Thomas instituit, habetque nihil aut diminutum, aut intactum, aut obscurum, quod Principis gloriæ, splendori, ac ornamento possit accidere; est enim Duci necessarium, scire quibus artibus tueri possit imperium, & quæ ad rectam gubernandi formam, ad mansuetudinem, ad justitiam, ad magnanimitatem, ad gloriam spectant: quid Regem separet à Tyranno: quæ deforment scelera: quæ virtutes clarum efficiant: & quomodo se possit cunctis gratum, benivolumque præstare, quod ex iis facilè commentariis animadverti potest, quæ Thomas Regi Cyprio dedicavit. Videmus certè per omnem ætatem ideo labefactatas Regias Urbes, collapsas, dirutas, & eversas, quòd ea Principes ignoraverint, aut neglexerint, sine quibus gubernari populus haudquaquam valet; quum enim sit homo liberale ingenium à natura consecutus, quis dubitat alterum alterius nec servum esse naturâ, neque mancipium, sed liberos omnes homines à Deo Optimo Maximo conditos, ut suo quisque pro arbitratu & discere possit, & facere. Solus est Deus, qui admirandam hanc Orbis machinam, incredibilemque ornatum, qui Angelos, sydera, homines, elementa, & omne, quod fuit, aut est, aut fiet, non ex athomis, ut Democritus putat; non confusis ex partibus, ut sentit Anaxagoras; non lite & amicitia, ut Empedocles; at suopte creavit arbitrio, quum nihil prius extaret, & summa quadam, ac singulari providentia semper est moderatus, si Orpheo credimus vetustissimo Poëtarum, si Aristoteli, si Græcis omnibus, ac Latinis: quamquam Epycurum post Democritum constet, providentiam abnegasse; sive id effecerint, ut homines excitarent ad veri investigandi cupiditatem, sive ut posthabitis Sibyllarum, & Sophorum, ac Prophetarum oraculis, nomine suo constituerent disciplinam. Sub hoc uno, & eo cælesti, ac sapientissimo Imperatore vixissent quietissimè summa cum lætitia, & oblectatione cuncti mortales, nisi spreta ea lege, quam promulgaverat, nefariis sese criminibus ascripsissent. O fortunatam illam ætatem! o aureum tempus! quod veteres regna Saturnia nuncuparunt;

(a) Pauli hujus Soncinatis Vitam scripsit Isidorus Isolanus, ejusque memoriam inserui in Hist. mea Literaria ad hunc annum, utpote de Typis nostris benemeriti, cùm *Sermones* etiam *S. Vincentii Ferrerii* in hac Metropoli eodem anno imprimendos curaverit, quibus præmisit Epistolam *ad Reverendum Patrem, Fratrem Calabrum Ordinis Prædicatorum, in utraque Lombardia Vicarium Generalem*, sed ne illam exscriberem, dum exteras Bibliothecas lustrarem, angustiæ temporis obstiterunt.

Dddd

cuparunt; quid enim fœlicins excogitari, aut fieri potest, quàm justissimo æterni illius Judicis principatu, qui est etiam indulgentissimus pater, quique hominum cogitatûs, & omnia, tum dicta, tum facta cognoscit, disponi, vivere, gubernari: non lites, non discordias, non simultates, non odia, non hostium timorem, non homicidia, non factiones, non rapinas, non adulteria, non cædes, non invidias, non mœrorem, non gemitus, nil turpe, nil funestum, nil tetrum, nil inhumanum, sed læta omnia, perjucunda, tranquilla, dulcissima, plenaque pacis ac gaudii conspexisses. Tanta verò potestas, & tanta vis inerat homini, ut nec æstu dissolvi posset, nec gelu coangustari; at cunctis tum brutis animantibus, tum volatilibus cæli, tum piscibus, & elementis ipsis, ne sibi quovis obesset modo, donaretur. Sed, proh dolor! deliquit primus ille Adam parens noster, & Dei Lege neglecta, in eas, quas modò patimur, calamitates, bumanum genus advexit. Hinc oritur dominandi libido, & quum ante communis omnium esset una possessio, propria sibi quisque tum prædia, tum suppellectilem, tum domos ut nancisceretur elaborabat. Inter ejusmodi autem rerum distributiones, quum difficilis esset electio, & tumultu omnia replérentur, creati sunt Reges, quorum imperio jus suum quisque servaret. Quibus ex rebus animadverti quàm facilè potest, justitia & æquitate non custodiri modò imperium, verùm etiam augeri, at eorum contrariis debilitari, exinaniri, & penitus interire; posthabita enim, neglectáque, & omnino prætermissa justitia, nemo Rex, nemo Imperator, nemo Dux, nemo Princeps, sed Urbis eversor, Patriæ incendium, & exitialis quædam flamma æstimari debet; nam ut spectatæ fidei viros, quamquam sint humili aut loco, aut familia, aut genere oriundi; ad imperii dignitatem evexit Deus; ita in eos animadvertere graviùs solet, quibus nec Reipublicæ, nec legum, nec jurisjurandi, nec fœderum, nec justitiæ, nec religionis ulla est ratio, sed omnia, quæ dixerint, aut fecerint, ad privatam utilitatem, & commodum referunt suum, quod præclarè apud Homerum scribit Eumenius:

Non amat injustos homines, qui jusqua piumque
Ornat honore Deus.

Justus enim est Dominus, & justitiam dilexit; æquitatem vidit vultus ejus. Et iterum habes: Diligite justitiam qui judicatis Orbem. Iis autem, qui odio vel amore & humanarum rerum cupiditate pellecti contra jus egerint, ablaturum se quod dederat gratis, imperium comminatur, quod exemplis est multis, variisque apertum, atque conspicuum. Quis enim Latina & Græca Historia vel mediocriter doctus nesciat, principio Gentium apud Assyrios Nembrotidem Belum regnasse, cui Ninus, ac Semiramis alto mulier animo & excelso, tum etiam sex supra terdenos Imperatores, annos quatuordecim & mille ducentos summa cum dignitate & gloria successerunt? Quorum profectò si res gestas, & ornamenta virtutum percurrere attemptavero, non epistola mihi, sed conficiendus est liber. Illud tamen non omiserim, quòd quum prius Assyrios tantùm, omnem demum Asiam fortitudine, consilio, liberalitate, doctrina suo imperio subegerunt, ut sempiternum illud futurum existimarim, nisi cum Sardanapallo simul probitas interisset. Quid Agatoclem? quid Antiochum? quid, præter injustitiam, Dionysios Regno exegit? Taceo Darios, Cyros, & omnes tum Persarum, tum Medorum Reges; quamquam Artaxersem silentio non involvam; is ut erat Princeps bene animi instituti, ne justitia aberraret, quam thesauris omnibus chariorem habebat, Satibarzanæ Cubiculario, injusti quiddam petenti, trigınta millia Daricos ex suis dari constituit, esse malens pauperior, quàm injustus. Quid Athenas evertit, urbem in Græcia florentissimam, ac tot tantisque illustribus viris ornatam, nisi quòd justissimas Solonis leges deseruere? Lacedemon urbs quondam opulentissima, quamdiu Lycurgicas leges confirmatas Apolline Delphico ad unguem servavit, non modò Europæ, sed Asiæ quoque & Africæ ornamento fuit, & auxilio singulari. Quid Romam ipsam Orbis decus prostravit? nisi legum violata libertas. Si enim quæ ediderat Numa Pompilius, vir imprimis religione ac sapienna præstans, instituta servasset; si Opiæ, si Cinthiæ, si Aquiliæ, si Clodiæ, si Corneliæ, aliarumque apud eos legum fuisset ratio, extaret certè Romana Majestas. Nam quum essent Romano populo nec vires, nec pecuniæ, nec opulentia rerum, virtute ac industria, optimisque disciplinis, & artibus, nedum Italiam, sed Europam omnem, & Africam, pluresque in Asia potentatus tributarios effecere. Qualis Carthago totius Lybiæ unicum decus? Qualis Mythridates Vir mari, terraque potentissimus, cui, Appiano Historico teste, peditum ducenta & quinquaginta millia, equitatus perquam grandis, quadringentæ verò ex propriis suberant naves, & magnitudo imperii ad viginti stadiorum millia protendebatur? Nil profectò utilius Reipublicæ extimabant, quàm posthabitis rebus omnibus cum publicis, tum privatis, religionem ac justitiam colere, quæ, ut inquit in Æthycis apud Aristotelem Euripides, hespero, ac lucifero, ac syderibus aliis longè clarior est, quæque sola homines Deo proximos facit; ut enim Sol oculorum, sic justitia lumen est cordis humani: qua sublata eversaque, nulla constare civitas potest Vides, quanto cum dedecore, ac jactura per universum Orbem vagentur Hebræi, pulsi regno, ac sedibus suis ob eam animorum immanitatem, & omne flagitii genus, quo Deum ipsum, & ejus leges negle-

ctui

ctui habuerunt. His & aliis multis, quæ excellens illa ingenii tui vis recognoscet, docuit Thomas noster, quid utile, quid honestum, quid expediens, quid opportunum, quid prosequendum, quidve Principi fugiendum sit. Quum enim Illustri Aquinorum Comite natus esset, decuit ut hæc de Regimine Principum instituta doceret, quæ singulari sapientia sua excogitaverat, quæque ex Latinis, Græcis, ac Barbaris doctissimis Viris, & Philosophis cognovisset. Quippe solent Imperatores de rebus imperatoriis disputare, de rhetoricis oratores, de anthidotis medici, jureconsulti de causis, & postremò quam quisque artem imbiberit, ea summopere delectatur. Tibi ergo, Reverendissime Antistes, qui & invictissimo, & excelso, ac ingentis animi Duce Francisco Sfortia natus es, qui etiam Sacrosanctæ Fidei nostræ Cardinalatus officio summa cum laude fungeris, Thomas de Regimine Principum jure dicandus erat, in quo progenitorum tuorum, & urbis Mediolani, cui tot annos fœlicissimè imperarunt, valeas gloriam, quasi posita sit ante oculos, intueri. Memoriæ proditum est, septingentas fuisse in Italia urbes, quamquam pluribus igni, ferroque, ac vetustate absumtis extent nonaginta vix supra ducentas, quibuscum omnibus Mediolanum, & multitudine populi, & rerum omnium ubertate, quæ ad humanos usus necessariæ sunt, & gestis cum bello, tum pace, insigni cum gloria rebus certare possit. Eversas in Ethruria quamplures urbes videmus, Populoniam, Lunam, Vulsinum; in Flamminia Adriam, quæ Mari Adriatico nomen dedit: Romam verò, & Corinthum, & Siracusas ad exinanitionem venisse conspicuum est; at Mediolanum nobilitate, divitiis, gloria, domibus, atque potentia tantum florere, quantum antea unquam. Sive enim temporibus Assueri Persarum Regis, sive antea Trojanum excidium, ut Decio Auxonio placet, sive à Gallis, ut Trogus, & Livius Latinæ pater Historiæ tradunt, Mediolanum conditum sit; constat apud probatissimos Auctores, eam urbem per Scipionum tempora usque ad hanc nostram ætatem virorum numero ceteras anteisse. Quam multitudinis continuationem ideo perdurasse crediderim, quòd sit Mediolani incredibilis quidam, ac fœlix Cœlorum influxus, aëris verò tanta temperies, & ager adeò ferax, ut nil illis ex rebus deesse huic urbi existimem, quas in ædificandis civitatibus, considerari, & eligi oportere docuit Thomas. Adde, quòd Imperatores Trajanus, Maximianus, Theodosius, Constantinus, Viri & probitate clarissimi, & ingenio, Mediolani, quoad per occupationes licuit, habitarunt. Postremò autem invictissimus ille Franciscus Sfortia Vicecomes genitor tuus, itemque clementissimus, & magnifici animi Dux, ea omnia cogitavit, ac fecit, quæ ad illustrandam urbem, fœlicitandas cives, augendos, exaggerandasque fortunas salubria sunt; nociva verò, & pestilentia quoad poterat propulsavit, atque justitiam ita coluit, ut omnis non modò Mediolanensis populus, verùm exteri etiam Reges, & populi vita functum Franciscum Sfortiam unicè diligant, & singulari benivolentia prosequantur. Et ne Historiam texere videar, fuit ejusmodi vir Franciscus, & imperator, qui de fide cum Attilio Regulo, cum Bruto, & Fabritio de justitia, de majestate cum Æmilio Paulo, de clementia cum Metello, de re militari cum Gneo Pompeo, cum Cæsare, cum Pyrro, cum Scipionibus, & tandem cum omni antiquitate, & priscis illis ita de universæ virtutis laude contendere possit, ut nihil ad decus ei, nihil ad gloriam deesse putem. Quem si imitabere, ut facis, Reverendissime Præsul, tantum es tuo nomini laudis adepturus, ut nulla unquam de tua gloria sileat ætas, nullumque seculum, & nulla tempora conticescant. Vocavit te Dominus in Ecclesia Sancta sua, vocavit, inquam, ex tot tantisque viris, quos nostri dies vidère, ut sis quoddam probitatis exemplar, & lucerna posita in excelso, ut Christi nomen defendas, ut afflictis compatiare hominibus, ut miseros erigas, & tuearis Christiani nominis dignitatem. Recordare, te illum esse, in quem universi oculos conjecerunt. Recordare, te Francisco Sfortia natum, piissimo ac justissimo Principe, & bene de Christiana Republica merito. Recordare, quòd primam post Summum Pontificatum adeptus es Dignitatem, primam sedem, & primum locum, ut per te conservetur, vendiceturque ab interitu Sacrosancta Religio. Ut enim Paulo, & Atheniensi Dionysio testibus, in cœlesti, fœlicique illa patria, quam Græci Paradisum appellant, nonnolli Angelorum in ministerium missi sunt propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis, alii Deo Optimo quasi familiares assistunt, ita instar illius constituitur Ecclesiastica Hierarchia, ut alii quidem baptizent, alii doceant; Cardinalium verò sit, atque Pontificis, ea decernere, quæ ad amplificandam, erigendamque Fidem cognoverint profutura. Videbis etenim in his Thomæ Opusculis, quot deliramenta, quot somnia, quot errores, cum per universum Orbem, tum imprimis apud Græcos filius proditoris, ac Sathanas, & antiquus colluctator ille disseminavit. Nam quum sit mendax ab initio, nil loquitur vero cohærens, & invidet semper nostræ fœlicitati, conaturque tum voluptatibus, tum blanditiis, tum fragilibus iis, ac labentibus bonis humanas fallere mentes, & errantibus adimplere. Difficillimum quippe dictu est, quantopere naufragarit Christiana Religio turbulentissimis agitata fluctibus, & procellis. Sed scio, futurum esse, ut sit æterna. Quàm me delectat illud in Evangelio: Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua. Et rursus: Ecce, inquit, ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi. Non defuere, medius fidius, qui adversarentur Evangelio, & Prophetis. Extant Arrii deliramenta, quæ usque adeò per omnes Ecclesias sese, quasi virus ac labes, & pestis quædam, diffuderant animorum, nisi Athanasium, Eusebium, & Hilarium

rium Divinæ legis, ac Scripturarum eruditiſſimos homines illa tempeſtate Deus Optimus ſuſcitaſſet. Mitto Sabellium, Neſtorium, Pelagium, Macedonium, Apollinarem, & alios non diſſimiles, quorum errata quàm ſapienter abſtulit Thomas. Quatuor verò in rebus à nobis Græci diſſentiunt, non Gregorium Nazianzenum, non Chryſoſtomum, non Baſilium viros graves, & optimos, at ſemetipſos ſecuti. Quum enim in una, & ea Divina ſimplicique Natura tres eſſe Perſonas dicamus, Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum, quarum altera, ideſt Pater, Filium gignit, & rurſum Pater, & Filius Paraclytum ſpirant; arbitrantur Græci non eſſe à Filio Spiritum Sanctum. Dicunt præterea, Romanum Pontificem ſuper omnes homines nec haberi, nec eſſe Vicarium Chriſti; Euchariſtiam verò haudquaquam in azymis confici poſſe; & quòd exutæ corporibus animæ ſcelerum pœnas luant, omnino inficiantur. His hæreſibus occurrit Thomas, quem æquè, ac Peripatetici Ariſtotilem, Zenonem Stoyci, Achademici Socratem, Ercheſylam, atque Carneadem, ſic Theologi omnes, qui rectè ſapiunt, & præceptorem, & principem, & doctorem ſuum appellavere. Ita enim Scripturas interpretatur, ita hæreticos fudit, ita errores abſtulit Thomas, ut quondam Alcides, cum terræ, tum æquoris fera portenta, quem Jove natum Poëtæ dixerunt; atque Pontificis partes, & jura ejus imperii vehementibus illuſtrium virorum auctoritatibus, ac validis rationibus adeo ſapienter, docteque protegit, ut nil melius, nil Romano Præſuli gratius, nil jucundius fieri poſſit. Sciebat enim, non ſolum ſe ſibi, ſed & patriæ, & Religionis gratia ortum eſſe. Secuti Thomam Joannes Andreæ, & plerique Pontificii juris Interpretes, hac in cauſa, non minus ſunt eruditè, quàm graviter commentati. Profert imperium Pontifex ſuper Garamantas & Indos, omnibuſque in terris, quæ ſunt à Gadibus uſque Auroram & Gangem, & poſtremò qui Lybiam, Ægyptum, Arabiam, Mediam, Perſidem, Aſsyriam, Thraciam, Beotiam, Theſſaliam, Illyricum, Galliam, Hiſpaniam, Germaniam, Pelloponeſum, Italiam, & quicquid terra marique cingitur, colunt, Romani debent Pontificis inſtitutis ac legibus ſemper obtemperare. Qua in re quantum debeat Thomæ Romana Sedes, Pater obſervandiſſime, judicem te conſtituo, qui & Canonum ſapiens, & excellenti ingenio, & prudentia ſingulari, & optimis es diſciplinis ornatus. Quum enim ab ineunte ætate ſacris eſſes initiatus, & altum illud cor tuum, atque magnificum intelligeret, ita ſapientiam & Religionem ſibi mutuò, cohærere, ut altera ſine altera eſſe non poſſit, totum te literis tradidiſti, veteres illos Principes imitatus, qui & Rempublicam, & exercitum, & Sacrorum ritus ita moderabantur, ut nil ſibi ex ſtudiis deperiret. Sic legimus, Auguſtum, quem Senatus, Populuſque Romanus per Valerium Meſſalam patrem patriæ appellavit, eloquentiam, & ſtudia liberalia à teneris annis cupidè, & maximo cum labore, & induſtria exercuiſſe, uſque adeo, ut Mutinenſi Civili bello, quod ei adversùs Marcum Antonium erat, in tantis rerum difficultatibus, & legiſſe, & ſcripſiſſe illum, ac declamaſſe quotidie ferant: Gajum Julium Cæſarem, inquit Cicero, elegans, ſplendidum, atque magnificum & generoſum neſcio quod habuiſſe dicendi genus. Quare datâ Marco Varroni curâ, Græcos omnes, atque Latinos, quos maximè potuit, præclariſſimos Auctores pretio comparavit. Omitto Cornelium Fabium, Lucium Lucullum, Ptholomeum, Catones, Scipiones, Æmilios, Hortenſios, Scevolas, viros Conſulares, Prætorios, Senatores, Patritios, ne omnia ſuperioris illius ætatis lumina commemorem. Enimvero Principem decet Studiis Literarum ornari, ut ſciat quod bello, quod pace agendum ſit. Adde jucundiſſimos ſcientiarum, & uberrimos fructus. Extant Philippi Macedonis ad Ariſtotilem literæ, quibus non tantopere gratulatur, quòd natus ſit Alexander, quàm quòd Ariſtotelica tempeſtate illum naſci contigerit; ſciebat enim fieri non poſſe, quin eo præceptore in virum evaderet ſapientiſſimum atque philoſophum, ac veræ philoſophiæ nitorem jungeret, munditiamque ſermonis, quorum altero doctè ſapimus, altero politè loquimur & ornatè, quibus rebus non video quid optabilius, quidve divinius dari poſſit in hominum vita. Hanc dicendi elegantiam ita poſt jus Pontificium es, Reverendiſſime Pater, adeptus, ut nitida ſit & exculta tua oratio, ſplendida quoque, & ornata, & gravis, quas ob res non vulgarem tibi gloriam comparaſti Quæ quum ita ſint, non poteris hac Thomæ Aquinatis lectione non oblectari, qui non errores modò diſterminat, ſed omni de re, tum humana, tum angelica, tum divina ſapientiſſime ſcripſit. Sive enim quid cœlum, ſive quid Deus, ſive quid anima ſit, inquiris, affatim uberrimeque reperies. Omnem certè philoſophiam, & univerſa, quæ Theologi diſputant, iis Thomas in Opuſculis eſt complexus. Quicquid ad Divinam illam attinet, ſimplicemque naturam, quantum homini fas eſt in humanis agenti, vehementiſſime diſputavit, & accurate conſcripſit. Tum ipſe cognoſces quàm argute ſuſceptis ex philoſophia rationibus probet, unicum eſſe ac ſempiternum Deum, qui univerſam hanc Orbis molem effinxit, ſicut philoſophi omnes Pithagorici, Stoyci, ac Peripatetici tradidere; qui verò Deorum pluralitatem introduxerit, is nec ſummum bonum, nec optimum, nec perfectiſſimum Deum eſſe, concedat neceſſe eſt. Cognoſces præterea illas omnes ineptias, quæ à veteribus de animorum ſubſtantia dictæ ſunt, aut ſcriptæ, quorum aliqui, ut Marcion, quem ſecutus eſt Manichæus, nihil aliud eſſe animam putant, præter neſcio quam portionem Divinæ naturæ, infuſam deſuper fragilibus iis corporibus hominum, quaſi Deus & dividi poſſit, & ſeparari in partes. Sanguinem cordi ſuffuſum

eſſe

esse animam, Empedocles arbitratur: Hyppucrates tenuem spiritum; Galienus armoniam, & ne sim tibi fastidium allaturus, Xenophanes, Herachlitus, Xenocrates, primique illi philosophi deliramenta plurima somniarunt, quæ ita refellit Thomas, ut nil possit doctius extimari. Recognosces quanta vis syderibus insit ad peragendos meatus suos, & astrorum affectionem valere ad quasdam res plurimum, ad quasdam autem nihil; quippe cœli, ac causarum omnium series, quam à veteribus tum Historicis, Poëtis, tum Oratoribus, tum Philosophis fatum appellatam invenimus, quale est illud:

Servis regna dabunt, captivi fata triumphos,

& rursus:

—— —— —— *præceps agit omnia fatum;*

possunt equidem nos ad aliquod aut scelus, aut virtutem proclives efficere; necessitatem verò inferre non possunt, quod Romani pater atque illustrator eloquii Ciceru in eo (*libro*), qui est de Divinatione, perquam eleganter edocuit. Stylphonem, inquit, Megaricum physicum, acutum sanè hominem, & probatum temporibus suis scribunt ipsi familiares, ebriosum fuisse; quam vitiosam, corruptamque naturam voluntate, studio, ac disciplina sic domuit, & compressit, ut nemo unquam vinolentum illum, nemo ebrietatis in eo vestigium viderit. Huic cohæret vulgatum illud proverbium astronomi Pholumei, quod jam per omnium ora versatur: Sapiens dominabitur astris. Quid plura commemorem? Quid Thomæ laudes prosequar? quas si delibare voluero, non dies mihi, non animus, sed mea in eo prædicando consumenda est ætas. Quis enim philosophiæ tum naturalis, tum ethicæ, tum divinæ reliquas partes admirabili quadam & arte, & ingenio iis in Opusculis coartavit? Nam de naturæ principiis, quæ materia & enthelechia ab Aristotile dicta sunt, de fortibus, de motu cordis, de loco, de tempore, de articulis Fidei, de sensu, de intellectu, quem unum & eumdem omnium hominum Averroës Cordubensis existimavit, magnopere disputat. His addes Thomæ religionem, ubi summa laudis constituta est ratio; quum enim animadverteret, Deum ideo nos fecisse, ut cultus ei, honores, ac preces adhibeamus, ita omnem ætatem suam Domino consecrarat, ut difficillimum cognitu arbitrer, plusne doctrina, an religione valuerit. Nil optabilius ei, nil charius, nil amabilius, quàm dies ac noctes studere, legere, disputare, sentire ac loqui de Deo, & omnes actiones, & cogitatus suos in Deum referre. Quanta verò fuerit illi probitas, quanta fides, quanta in Superos benivolentiæ magnitudo, quæ apud Pontifices, & apud Italos, externosque Potentatus auctoritas, nemo est, Pater observandissime, qui ignoret. Atque constantiam, frugalitatem, consilium, mansuetudinem, clementiam, fortitudinem, temperantiam, & id genus, quas desuper virtutes acceperat, facilius est admirari, quàm dicere. Leges igitur Opuscula Thomæ nostratis, postquam divina laude absoluta per otium tibi licebit; leges & epistolam hanc, Pater optime, quasi pignus fidei, & amoris erga te mei; est enim à viro licèt inerudito, cupientissimo tamen, & observantissimo dignitatis tuæ. Spiras certè oculis, facie, vultu, moribus, ac sermone, cum in iis perquam humane recipiendis, qui te adeunt; tum rebus in omnibus eam benignitatem, clementiam, dulcedinem, venustatem, quæ omnium ad te animos trahere, & præcipua devincire benivolentia queat. Quocirca charus es omnibus, ac jucundus. Prætulerim ego clarissimorum hominum gratiam amplitudini divitiarum, corporis viribus, formæ, ac ipsi demum imperio. Quum enim nihil excogitatum sit à natura præstantius amicitiâ, quid fœlicius in humanis accidere potest dignitati tuæ, quàm in omnes homines cumulatio meritorum? & contra, singularis erga te omnium amor. Tum vero quamquam ab illustrissimis parentibus tuis Francisco Sfortia clementissimo Principe, & Blanca Maria Vicecomite fuxeris, & ebiberis pietatem; hæc tua tamen in Patriam remigratio, signum est & amantis, & bene animi instituti. Romæ enim ad Pontificem aberas, quum frequentibus es literis certior factus, invictissimum Ludovicum germanum tuum, virum certè consilio, magnanimitate, prudentia, acrimoniaque, & præcipuis animi dotibus exornatum, advertam valetudinem incurrisse, usque adeo, ut humanis excessisse illum rebus, dicerent multi, & existimarent. Quam exacte, quam pulcre loquitur Maro tuus:

Fama malum, quo non aliud velocius ullum
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.

His cognitis, quamquam es diu fratris ægrotationem illachrymatus, percunctandum tamen haudquaquam existimasti; nec Urbis Romæ majestas, nec dulce Pontificis contubernium, nec amplissimus Cardinalium Senatus, nec ulla denique res effecit, quominus Mediolanum incredibili cum itineris difficultate venires, ut dulcem Patriam, quæ vitâ ipsâ tibi charior esse debet, ut ægrotantem Ludovicum amplexarere, ac Joannem Galeatium Ducem, nepotem tuum adolescentem, firmissimis, tutissimisque præsidiis conservares. Quid multa? Te totum, & omnes cugitatus tuos ad juvandos, tutandosque homines transmisisti, quo nil melius à natura mortalium generi est tributum. Hæc tua, dignissime Præsul, humanitas, hæc tua mansuetudo reluctantem etiam animum meum, ut ad te scriberem, invitarunt.

Nec abhorreas, quòd non sit Thomæ tantus eloquentiæ splendor, quantum veteres habuerunt, & nos hac nostra ætate conspicimus; sunt enim aliqua, quæ nec ornate, nec splendide, nec magnifice dici possunt. Enitet plurimum in Politicis Aristoteles, ut si posteriorum Analecticorum libros evolvas, illos certe nec Aristotelicam dictionem, nec ornatum ullum præ se ferre existimabis, sed arbitrabere, ab inculto & inexpolito ingenio emanasse. Nam sicut natura, & arte dicendi majestas acquiritur, ita rerum aliæ magis, aliæ minus, splendori orationis accedunt. Quamquam est ornatissimus Thomas, & decore, appositeque locutus, si ad tempora retuleris, quibus scripsit. Jacebat ea tempestate obscuro quodam loco, & jam prope defecerat oratorium munus, nisi Francisco Petrarcha clarissimo viro, Gasparino Bergomate, Laurentio Valla, Francisco Philelpho, Leonardo Arretino, & plerisque esset probatissimis Auctoribus in lucem à tenebris vendicatum. Quare parvum hoc munus, viro tamen & Principi, & Cardinali accommodatum, benignè suscipias oro, Artaxersem illum Persarum Regem imitatus, cui quum equitanti operarius quispiam manu aquam dedisset, jucundus ille, & regio quodam ac grato vultu recepit. Spero equidem, ex iis Thomæ Commentariis mirificam te oblectationem assecurum. Egi quantum vires, & ingenium, ac studia nostra suppeditaruot, ut recognita, sint apprime castigata, quamquam id fortà non fiet artificum aut neglectu, aut inscitia. Illud postremò abs te, Pater humanissime, flagitaverim, ut Prædicatorum Ordinem, in primis verò nostram hanc regularis vitæ, ac cognomenti Societatem, & memetipsum, qui te amore prosequimur, observantia colimus, & pietate complectimur, ita diligas, ames, juves, atque conserves, ut tuis erigi auspiciis possit, & favoribus illustrari, & amplificari magis ac magis, quo vitam quieti omnes, securique, ac læti agamus.

Vale fœlix, & me ut habeas commendatum, etiam atque etiam rogo. (a)

Mediolani Idibus Majis.

ANNO MCCCCLXXXIX.

Num. XXXVI.

Ante Opus S. Hilarii Pictaviensis Episcopi de Trinitate.

Reverendissimo in Christo Patri, Domino D. Guidoni Antonio Archimboldo, Mediolanensi Archiepiscopo dignissimo, Georgius Cribellus indignus Presbyter in Domino S. P. dicit.

NEquco satis admirari, Papa dignissime, (b) Religiosorum nostrorum nescio ignaviam dicam, an ingratitudinem in Catholicæ Fidei opinatissimos assertores, qui rem Christianam non minus exquisitissima doctrina, quàm gravi, atque eleganti oratione ita illustrarunt, ut neque sanam doctrinam esurientibus deesset quo alerentur, nec fastidiosis quo oblectarentur; nam cùm Thomam Aquinatem, Joannem Scotum, Alexandrum, Ricardum, Bonaventuram, reliquamque Scholam, quam Parisiensem appellant, doctissimos sanè viros, sed à nitore Latini sermonis, elegantiaque longè remotos, vel, ut verius dicam, incultos, ac barbaros, summa ope imprimi, & infinitam voluminum copiam per orbem diffundi diligentissimè curarunt, Sanctissimos viros non minus acutos, quàm elegantes, ac doctos, sine quibus & isti, quos memoravimus, nihil essent, & Fides Catholica, quam nunc mundam, puramque tenemus, senticosis Hæreticorum decipulis etiam nunc laboraret, in situ, atque pulvere reliquerunt, sic, ut non modò eorum Opera, sed vix nomina ad nos pervenerint. Ingrati prorsus, & Christianæ disciplinæ invidi, qui id illâ negligentiâ effecerunt, ut non modò gentes, qui nobis hoc se præstare videntur, quòd elegantiores habentur, sed Fideles quoque delicatioris ingenii, Religionis nostræ præcepta neotericorum Scriptorum scabro, horridoque sermone attingere formident. Hoc me dicere movet Hilarius, Urbis Pictavorum Aquitaniæ Episcopus, cujus Opus pulcherrimum de Trinitate nuper nactus, ne tantæ Viri doctissimi vigiliæ incuriâ deperirent, manu propria transcripsi, atque ut reliquis quoque suppeteret copia, imprimi haud minimâ impensâ curavi. Sed audiant Religiosi nostri non jam me, sed Divum Hieronymum, quem Virum hactenus contempserint; neque enim alia ratione,

(a) Hanc Epistolam dare placuit, ut, quemadmodum præmonui ante Appendicem, Lector dignosceret, quàm futili eruditionis ostentatione paginas infarcireot docti etiam per eam ætatem Viri, qui non alia ratione commendari posse Mecœnates suos arbitrabantur, quam rancidis vocatis in scenam antiquorum Historiis, & millies recantata comparatione virtutum cum Numa Pompilio, Marcello, Scipione Cæsare, Pompeo, ac ceteris Romanis, Græcisque Heroibus. Proinde reliquas hujus furfuris Epistolas, dignas, ut aiebam, censui, quæ tineis to pabulum relinquerentur.

(b) De hoc *Papæ* nomine, Episcopis olim tributo, & à Gregorio VII. Romano tantùm Pontifici reservato, fusiùs egi in *Dissertatione ad vindicandam veritatem* &c. Cur verò Mediolanensi Archiepiscopo Georgius Cribellus illud publicis typis renovatum addiderit, in Hist. Literaria ad hunc annum, conjecturas meas exposui; neque enim solus fuit Cribellus, qui obsoleto jam in Occidente hoc nomine Antistitem nostrum compellaverit, cùm Petrus Casola sequenti anno dicans memorato Arcimboldo Breviarium Ambrosianum, eumdem honoris titulum in fronte Nuncupatoriæ Epistolæ usurpaverit.

tione, quàm contemptu, effectum suspicer, ut tot seculis incognitus jacuerit, cariei tantùm ac tineis cibus; ait enim sic in Libro Virorum illustrium: „ Hilarius Urbis Pictavorum
„ Aquitanicæ Episcopus, factione Saturnini Arelatensis Episcopi de Synodo Biturensi Phry-
„ giam relegatus, *duodecim adversùs Arianos* confecit *Libros*, & alium *Librum de Synodis*,
„ quem ad Galliarum Episcopos scripsit; & *in Psalmos Commentarios*, primum videlicet, &
„ secundum; & à quinquagesimo primo usque ad quinquagesimum secundum, & à centesi-
„ mo octavodecimo usque ad extremum: in quo Opere imitatus Origenem, nonnulla etiam
„ de suo addidit. Est ejus *ad Constantium libellus*, quem viventi, Constantinopoli porrexerat;
„ alius *in Constantium*, quem post mortem ejus scripsit; & *Liber adversùs Valentem, &*
„ *Ursatium*, Historiam Ariminensis, & Seleuciensis Synodi continens; & ad Præfectum Sa-
„ lustinum, sive *contra Dioscorum*; & *Liber Hymnorum*; & *Mystericrum* alius; & *Commen-*
„ *tarii in Matthæum*; & *Tractatus in Job*, quos de Græco Origenis ad sensum transtulit;
„ & alius elegans *Libellus contra Auxentium*; & nonnullæ ad diversos *Epistolæ*. Ajunt qui-
„ dam, eum scripsisse in Cantica Canticorum, sed à nobis hoc Opus ignoratur. Mortuus
„ est Pictavis, Valentiniano, & Valente regnantibus. „ Item ad Magnum Oratorem Urbis
Romæ: „ Hilarius meorum temporum Confessor, & Episcopus, duodecim Quintiliani Libros
„ & stylo imitatus est, & numero. „ Et ad Athletam *de institutione Filiæ*: „ Hilarii Libros
„ inoffenso currat pede. „ Et in secundo defensionis suæ contra Rufinum Libro: „ Hila-
„ rium Virum eloquentissimum contra Arianos Latini sermonis tubam, ut Origenem defen-
„ das, excommunicatum à Synodo criminaris. „ Item in Epistola de Origene legendo:
„ Nec disertiores sumus Hilario, nec fideliores Victorino. „ Gravissimum profectò Hiero-
nymi de hoc viro, atque pulcherrimum testimonium est, sed longè gravius ipsius scripta sunt, à quibus nihil frustra desideraveris; nam, præter materiam, qua nihil sanctius, nihil absolutius esse potest; etenim contra Hæreses ejus temporis, magnis fautoribus innixas, ardentissima charitate invehitur; adeò ut nec exilio, nec adversariorum vel conspiratione, vel potentia territus, calamo pepercerit; sed Fide munitus, illudque Apostolicum animo semper volutans: Si Deus pro nobis, quis contra nos? acrior occurrebat, non aliter Domino probatum se autumans, nisi usque ad sanguinem ingruentibus Hæreticorum pestibus restitisset. Ergo ut materiam omittamus, quæ vel titulo se ipsam qualis sit, satis superque indicat; quid de sententiarum gravitate, splendoreque, ac concinnitate orationis dicam? ita enim semper robustus, semper floribus incedit, ita sibi constans, ac propositi victor, ut nec tenuitas interdum materiei dejectum, nec sublimitas inflatum, nec gravitas asperum, nec copia turgidum efficiat; sed proposito semper intentus, ubique tamen suavis, ita se rebus accommodat, ut nullum aliud dicendi genus, quàm quod ibi est, desideraveris; etenim postulante materia, cui stylo ipso moderatur, nunc copiosus atque exundans, nunc brevis & circumscriptus, interdum lenis & communi sermoni similis, alius floridus, atque amœnus ingreditur, ut nec fastidium sentias, nec difficultatem agnoscas. Adde, quòd nec rerum difficultate superatur, nec obruitur numero, nec confunditur varietate, sed erectus semper & teres inoffenso pede incedit, ut non immeritò Hieronymus, Quintiliani dixerit imitatorem. Hoc igitur tanti Viri pulcherrimum Opus, nostro labore conscriptum, nostrâque operâ diligentissimè emendatum, quantum uno exemplari effici potuit; (neque enim amplius in tanta Urbe reperimus), ac nostra impensa accuratè impressum, tuo nomini, Præsul dignissime, dedicamus; ut quantum nostrorum temporum incuria de tanti Viri dignitate detraxit, tantum rependat dicatura; perspicuum enim, ac persuasum cunctis istud eminentissimum esse, quod Amplitudini deputatur tuæ. Neque hoc ob id tentamus, quod tantus Auctor Assertore, ut recipiatur, indigeat, quàm ne delicatiores ingenio à Sacrorum Librorum lectione infantia juniorum Scriptorum aversi, vel titulo offensi, in ipso fortassis vestibulo fastidiant, quem ulteriùs lectione progressi, ultro etiam appetant, atque exosculentur. Illud præterea nos præfatos esse non pigeat: neminem moveri debere, quòd hos duodecim Libros, quos de Trinitate, nos, ut suus Auctor articulavit, inscribimus, Hieronymus contra Arianos appellat; in utroque enim eadem ratio est, nam & Hilarius, quem ceteri Scriptores, si quando mutuari ab hoc testimonia necesse fuit, sequuntur, ob id de Trinitate nuncupavit, quòd de ea tota disputatio absolvitur; & Hieronymus *contra Arianos* inscripsit, quòd Hilarium præcipuam de asserenda Filii divinitate, quam Ariani inficiabantur, in illo Opere curam impendisse intelligebat. Itaque ille à totius materiæ facultate, hic à præcipua Operis parte Librum cognominavit; nam etsi ad omnes quidem Personas disputatio extendatur, de Filio tamen crebrior est, ac in eo penè absolvitur; hæc enim Hæresis eo tempore in Christi Ecclesiam maximè grassata est, quæ Dei Filium non Deum de Deo, sed ex nihilo subsistere confirmabat. Unde Hilarius cùm in omnes Hæreses inveheretur, in Arianam blasphemiam stylum præcipuè armavit, ibi elaboratioribus antidotis opus esse ratus, unde magis pestifera venena simplicitati Christianæ propinari cernebat. Nos tamen huic tam præclaro Operi quædam etiam ejus Opuscula, quæ in manus venerunt, annectenda curavimus, quæ etsi eâ limâ, qua superiora, levigata, politaque non sunt, tamen & Hilarii doctrinam redolent, & à superiorum materia non abhorrent. Hæc autem sunt: Primùm, Opus contra Constantium Augustum Arianæ Hæresis acerrimum propugnatorem, quo Hilario reconciliatum, pla-

catio-

catiorem Catholicæ Unitati redditum ajunt. Post hoc duo Libelli ad Constantium, & Liber contra Auxentium, & ipsius Auxentii Epistola ad Valentinianum, & Valentem, qua se purgit, falsòque ab Hilario Hæresi criminatum se conquerens. Demum Librum de Græciæ Synodis adjecimus, quem facunda illa Natio ita admirata est, ut in propriam linguam vertendum curaverit. Non nos quidem ordinem temporum in his Operibus servantes: quippe qui Opus de Trinitate, quod satis constat non esse tempore primum, omnibus præposuimus, dignitatis potiùs, quàm ordinis rationem habentes; editum enim est in ipsa Hilarii restitutione, quamvis nondum in Patriam remeasset, quod Rufinus in undecimo Ecclesiasticæ Historiæ Libro his verbis adstipulatur: „ Defuncto autem Constantio, Eusebius circuiens Orientem, atque Italiam, Medici pariter, & Sacerdotis fungebatur officio, singulas quasque Ecclesias abjurata infidelitate ad sanitatem rectæ Fidei revocabat; maximè quòd Hilarium, quem dudum cum ceteris Episcopis in exilium trusum esse memoravimus, regressum jam, & in Italia positum hæc eadem erga instaurandas Ecclesias, Fidemque Patrum reparandam, reperit molientem. Nisi quòd Hilarius vir naturâ lenis & placidus, simulque & eruditus, ad persuadendum commodissimus, rem diligentiùs, & aptiùs procurabat; qui etiam *Libros de Fide* nobiliter scriptos edidit; quibus & Hæreticorum versutias, & nostrorum deceptiones, & malè credulam simplicitatem ita diligentiùs exposuit, ut & præsentes, & longè positos, quibus ipse per se disserere viva voce non poterat, perfectissima instructione corrigeret. Ita isti duo Viri, velut magnifica quædam Mundi lumina, Illyricum, Italiam, Galliasque suo splendore irradiarunt, ut omnes etiam de absconditis angulis, & abstrusis, Hæreticorum tenebræ fugarentur. Hæc omnia Hilarius, ut ipse meminit, vel in exilio, vel nondum regressus in patriam, quamvis restitutus conscripsit, ut appareat, in hoc quoque Viro Spiritus Sancti gratiam in exiliis atque persecutionibus, sicut in ceteris sanctis Viris, copiosiùs fuisse operatam. Nam & Paulus vas electionis catenis religatus fulmina Epistolarum suarum vibravit; & Apostolus Joannes in Pathmon Insulam deportatus, Apocalypsim Angelo revelante excepit. Non ambigo, quibusdam Hilarium duriusculum visum iri; sed sciant, hoc non tam naturâ scribentis, quàm materiæ sublimitate provenire, quòd à vulgari genere orationis stylus paululum altiùs provectus, rudium ingenio percipi haud facilè potest: quod Hieronymus quoque ad Paulinum his verbis testatur: „ Hilarius Gallicano cothurno attollitur, & cùm Græciæ floribus adornetur, longis interdum periodis involvitur, & à lectione simpliciorum fratrum procul est. Nos tamen haud ingratam rem Catholicæ Fidei profectui facturos arbitrati sumus, si *Augustini* quoque *de Trinitate Libros*, Hilarii Operibus neque materiæ dignitate, neque disputandi acumine, neque orationis nitore atque elegantia inferiores, adjungeremus; quod quidem Opus cùm ceteris hujus Viri Libris longissimè præstet, miror ab Impressoribus hactenus fuisse præteritum, cùm nec Christianæ professioni aliud conducibilius imprimi posset, nec ipsis, si id spectabant, magis quæstuosum, id quod ex ceteris ejus Opusculis impressis perspicere poterant, quæ quamvis incomparabiliter inferiora huic Operi sint, tanto tamen concursu perquiruntur. De hoc Viro me plura dicere insignis ejus gloria prohibet, quæ nisi à laudatissimis pertractari non patitur. Hæc nos Majestati tuæ, dignissime Præsul, velut primitias laboris nostri destinamus; quæ si propius auctoritate tua, velut numine quodam respexeris, animum nobis ad cetera quoque Sanctorum Virorum Opera in lucem vendicanda præstabis: (a) quibus hactenus salutaribus fontibus in suis venis latitantibus, nunc in aërem, cœlumque eductis, plebs tibi credita irrigetur. Quid autem mercedis tibi ex hoc accedat, hinc considera, quòd & ipsi tibi Scriptores, qui è situ, latebrisque tua auctoritate eximentur, & lectores, qui tam salutifero pabulo per te nutrientur, pariter in æternum debebunt. Nec minus Deo ipsi, cujus laudi hæc præstantur, gratificatus fueris, cujus hoc magis meminisse decet, quo te sublimiori Sede ejus misericordiâ conspicis sublevatum. Vale.

ANNO

(a) An promissis steterit Georgius Cribellus, ignorare me profiteor, cùm nullos, præter SS. Hilarium, & Augustinum, Libros Sanctorum Patrum in lucem editos repererim in serie omni sequentium annorum, usque ad MD.

ANNO MCCCCXC.

Num. XXXVII.

Ante Magistri Hieronymi Vicecomitis, (a) Lamiarum, sive Striarum Opusculum.

Ad Illustrissimum Mediolani Ducem Franciscum Sfortiam Vicecomitem.

IN dubium verti video, Illustrissime Princeps, apud nonnullos nostri temporis non vulgares homines, vera ne sint, an falsa, quæ de ludificatione præstigiosæ artis crebrò enarrari solent; maximè cùm inter eruditos Secularium Literarum magnum diu certamen super iis fuerit, quæ propè impossibilia esse videntur; plerique enim simpliciter abnegantes magicas fascinationes, dicere ausi sunt, nocturnas illas vetularum circulationes, atque obscœnitates, & mille turpitudines, quæ fieri in vulgo dicuntur, penitus nullas esse; filii verò maleficiorum periculis, & plurimis veneficiis moti, Lamias, sive Strias, esse credunt, & nequaquam commentitia, quæ mulierculæ sese noctu patrasse in quæstionibus confitentur, finiendæ ob hoc supplicio ignis. Rogatus itaque à multis, ut de re hac mirabili sententiam meam dicam, pauca in scriptis redegi, non tam ut amicis placerem, quàm ut majori profectui studiorum meorum consulerem, in quibus hinc atque illinc peripatetico more argumenta moventur, eo quidem dicendi genere, quod modò Physicè & Theologicè loquentibus convenit, qui rebus magis, quàm verbis se accommodat. Quo circa, Illustrissime Princeps, Opusculum ipsum Excellentiæ tuæ meritò dedicandum cognovi, quippe qui pro tua innata cupiditate veri investigandi, & cognoscendi præclara omnia, mirum in modum studiosus sis; ut, sicut in ceteris, ita & in iis quoque præstantissimus semper Princeps habearis. Bono igitur animo, Lamiarum Munusculum nostrum suscipies, legesque; quod etsi dignitati tuæ impar sit, quæ majora meretur, ex ipsa tamen observantia magna in te mea, par illi fiet, facietque sincera de me tua existimatio, quæ pro magnitudine excelsi tui animi, non rei temporalis pretium, quantumcumque magnæ, pensare solet, sed cogitare solùm, qualis sit animus offerentis. Non te fugit, devotionem viduæ Creli divitiis prælatam fuisse, quæ nonnisi duo æra in gazophilacium miserat. Ego nihilominus in supplementum religiosi munusculi, etiam me ipsum Illustrissimæ Dominationi tuæ dedo, & sic deditum simul esse perpetuò tene. Bene tibi semper sit, gloriosissime Princeps.

Num. XXXVIII.

Post Tractatum de Lamiis reperitur impressa sequens Epistola:

Bonus Aluisius de la Cruce, Caravallis Monachus, & Decretorum Doctor, pro continuatione sequentium, Francisco Bossio, amico suo salutem plur.

PLacet iis congruenti connexione, mi dilecte Francisce Bossie, id, de quo ad præcedens quæri posset, annecti ejusdem Auctoris venerandi Magistri Hieronymi aliud non minus opus laude dignum imprimendum; an scilicet istæ Lamiæ, vel Striæ, de quibus in superioribus est habita determinatio, velut hæreticæ sint judicandæ pariter, & condemnandæ; scis enim, qua dilectione, & fide rogaveris, tradi *catheraclandum* Opus præmissum ejusdem venerandi Patris Hieronymi, verè ne, an phantasticè, seu apparenter hujuscemodi Lamiæ vadant ad ludum, politè definitum, & tersè; quod voluntariè, non alio vinctus, quàm caritatis ligamine, nec dum juxta nota, negavi, verùm & scripsi, & libenti animo tradidi; cui & ad solutionem addidi: cur Christi Corpus scilicet, ab istiusmodi sceleratis se pedibus permittat conculcari. Voluntariè, inquam, dixerim, dedi istum Tractatum Lamiarum artificialibus comprimendum clementis, nimia tua dilectione vinctus, studentium utilitate certus, veràque ejus motus doctrinâ, qua perfacilè ducantur ad veri cognitionem decepti falsitatibus; tantæ enim in se est dignitatis præclarum Opus, doctrinâ suâ, Auctoris virtute, & excelsi Principis majestate, cui porrigitur, quòd jure aliquo, quasi thesaurum penes

---

(a) *Hieronymum* hunc *Vicecomitem* malè confudit cum altero ejusdem nominis Cive Mediolanensi, Picinellus in Athenæo Literatorum, cùm integrum intermedium Seculum utriusque ætatem sejungat, quemadmodum in annotatione ad sequentem Epistolam compertum fiet. Senior iste Hieronymus abdicatis paternæ nobilissimæ Domus deliciis, ad Prædicatorum Ordinem convolavit, ejusque res gestas, & calami labores cum laude recensent Quetif, & Echardus in Bibliotheca Scriptorum ejusdem Ordinis, ubi aliud quoque relatum Opus inveni *De obligatione Populi* &c., quod idem Vicecomes dicavit *Equiti Clarissimo Cicho Simoneta, primo Ducalium Secretorum Consiliario*; sed hanc Epistolam nuncupatoriam mihi offendere minimè licuit.

penes me reconditum celare nequiverim: eadem nempe nos genuit Patria, nos eadem temporalis jurisdictio ligat, sub eodem etiam Cœlesti Imperatore regenerati sumus. Hoc itaque laudabile Opus ideo tanto pretiosius erit existimandum, quanto rarius sit inter gentes repertum, haud à me absconsum, universali utilitate præmissa: omne enim bonum in commune redactum pulcriùs elucescit. Hinc Ambrosius dicit in simili: In Divinis Scripturis reus ascribitur, qui non studuerit gratis dare quod ipse gratis habuerit. Nempe istud (ut generositatem concedentis agnoscas) apud paucos inventum, *habui à præstantissimo Ducali Cirugico Magistro Gabriele Birago*, omnis bonæ margaritæ sapientiæ quæsitore, inventore, emptore, ac conservatore, mihique secundùm carnem carissimo Cognato propter *Claram* Sororem meam dilectam, quam legiptimam habet Uxorem. Ipsum postea quam Opus habui, sicut thesaurum penes me absconditum, ut in lucem prodiret, veritate pollens haud primo, & præcipuo Patri meo observandissimo, & reverendissimo *Domino Bonifatio Simonetæ* eclavi, *Abbati S. Stephani*, (*) *Ordinis Cistercii*, Decretorum eximio Doctori, atque Artium professori, necnon omni genere dicendi ornatissimo, Medicinæque nec ignaro, ac insigni Astronomo; sub cujus culmine doctrinæ humilis Doctor sedeo; immo & pro munere cum *Tractatu Artis Magicæ*, quem alio tempore *stampandum* reservo, tradidi meritò, ut ex eo quàm frugis sit, animadvertat omnium Scientiarum interpres magnificus, & monarcha. Habet quippe in se Opus doctrinam sanam, sale conditam veritatis, adversantem nonnullis erroribus vulgarium, de Lamiarum, & connexorum ambiguitatibus, quæ Virum sanè quondam *Hieronymum*, & nobili prosapia *Vicecomitem* summâ sapientiâ notat; adhuc ipsius mores, uti stella rutilant matutina in Ordine Prædicatorum; potissimè, ubi multum conversarat, in Conventu scilicet S. Eustorgii, apud quos nunc post mortem colenda manet memoria immortalis, operibus, ac virtutibus claris. Fuere quàmplures literatissimi mea tempestate Religiosi præfati Ordinis, inter quos iste Hieronymus moribus, & vitâ refulsit; & *Joachim* sapientiâ claruit, atque *Philippus Magnerius* Præceptor meus, & pater optimus, doctrinâ insignis, & religione, ac morum honestate prævaluit; Magistrorum doctrina quorum cum Philippi fratre adhuc superstite *Petro*, fulget Ecclesia, ut Sol, & Luna. Hos colo tres mortuos in via, immortales in Patria, nunc clarâ famâ viventes in omni Sanctorum Ecclesia. Is meritò Hieronymus, præcedens suum direxit Opus Illustrissimo Principi Francisco Sfortiæ, ad quem de hujusmodi spectabat Lamiis, si justè damnarentur, *intendere*; ne, scilicet, incuriâ suâ, aut inscitiâ, spirituales Judices, ad quos talium spectat inquisitio damnandorum, iniquas dimitterent Judicibus puniendas secularibus; quique pro sua innata cupiditate veri investigandi, & cognoscendi præclara omnia, mirum in modum studiosus erat illustrissimus Princeps suæ Patriæ pater optimus. Quantæ excellentiæ, & generositatis fuerit Princeps iste illustrissimus (qui inter nos mortales utinam adhuc viveret!) præstantiâ, excellentiâ, prudentiâ, facundiâ, magnanimitate, ingenio, atque sapientiâ, non ego inops dicendi genere narrabo, sed illius præclara gesta, quæ magnopere fecit, in omnem terram, ubi exivit sonus eorum, annunciabunt, & quotidie testificantur. Istum adhuc piissimum laudant, istum clementissimum magnificant, istum serenissimum Principem operibus suis paternis extollunt mirificè, haud degeneres illius excelsi Principis filii, Reverendissimus Dominus Cardinalis, Dominus Ascanius Maria, Ludovicus illustris Barri Dux, & nobilissimus Philippus, ac denique natus excelsi & prudentissimi patris Galeacei Mariæ, Mediolani quondam Ducis, ab eo Francisco quondam serenissimo Principe Dux proveniens Joannes Galeaz invictissimus Princeps cum Hermete magnifico fratre suo, quorum omnium prudentiâ, & affabilitate, pœne tota Italia & gubernatur, Duce Deo, & regitur. At ne videamur iis nostris interlocutionibus, mi Francisce, terræ Principibus blandiri, aut commodi temporalis cujusvis consequendi gratiâ applaudere, quos mage subditi, juxta Apostolum, amamus humiles, ac diligimus unicè, sincerèque colimus, nunc laudum arcem tam sublimium Dominorum prætereamus, atque longiorem peregrinationem, & ad propiorem Patriam, iis dimissis, accedamus. Notum satis est, quanta pace, & bonorum luxuria istorum jurisdictione Insubres gloriantur. Accipe igitur jam, Francisce mi dilecte, quod dandum rogasti, ut imprimatur, cui & pro meo voto, ad utilitatem legentium, & dulcis nostræ Patriæ Mediolani, quæ sequuntur annecte. Nec te exasperare videantur expensæ fiendæ pro hujusmodi additione Operis imprimendi; quoniam Populus iste gratissimus est, & magnificus, meritò omnibus opibus præferendus: qui cùm hæc legerit, te præmiis ditabit, teque laudibus beatificabit. Non magna res est, quam peto, sed parva, frugis, & pretiosa. Te cogo, ne mihi adverseris, nam priùs me coëgisti. Feci quod jussisti; quod precor, amplecte. Verumtamen antequam ad Tractatum ipsum sequens descendam, trium Capitulorum, cùm in eo, & in antecedenti sit basis (teste horum Auctore Hieronymo) Capitulum Episcopi XXVI. q. VII., priùs illud cum sequenti propter materiam maleficiorum, ut de iis clarior habea-

(*) Abbatia S. Stephani de Cornu, Ord. Cisterciensis, Diœcesis Laudensis, data tandem est in Commendam, & ejus Commendatarius Abbas fuit S. Carolus Card. Borromæus. Corno Oppidum est a Laudensi Civitate XVI. passuum millibus dissitum, Orientem hyemalem versùs. Ex Lubin Notit. Abbatiarum Italiæ pag. 109.

habeatur notitia, tam per Canonistas, quorum sunt; quàm per summos Theologos, ea hic subjiciam, quorum textus cum suprascriptione primi Capituli, quid scilicet sit de Lamiis sentiendum, ne prolixior fiam, tali serie prosequitur in dicta causa, & quæstione; videlicet &c. (a)

Num. XXXIX.

Ante Ausonii Pæonii Epigrammata.

Julius Æmilius Ferrarius Novariensis, (b) *Magnifico Ambrosio Varisio Rosato, Philosopho præstantissimo, Ducali Physico primario, & patrono suo optimo S.*

Decii Magni Ausonii Poëtæ carmen mancum, & mutilatum cùm evolverem unà cum doctissimo Poëta *Jo. Stephano Cotta* (c) viro patricio, & à Secretis Senatus uno, depravatumque codicem, librariorum inscitiâ, offendissem, pro virili parte emendavi, castigavique, ut Impressoribus traderem: etsi plerisque in locis conjectore Oedipo opus fore, nec nostro ingenio, nostrâque doctrinâ emendari posse scio. Cogitanti igitur mihi in liminari paginæ Epistolium nostrum, unà & Ausonii vitam annectere, unus, Ambrosi Philosophorum eminentissime, quem præcipuè hoc munere dignum existimarem, mentem subiisti, qui ingenio, vigilantia, doctrina, & fide, ætatis nostræ non modò Insubrium, verùm totius Italiæ (quod bona cum ceterorum venia dictum velim) Physicos, & Astronomicos antecellis. Quis enim in solvendis Philosophiæ nodis te acutior, & peritior? Quis veriùs fata præsensit, ac ventura denunciavit? Quis fide, & vigilantia te illustrior? Tuarum enim virtutum citari testes possent privati, & publici: Verùm unus oculatus testis extra omnem ingenii aleam cordatissimus Princeps Ludovicus Maria Barii Dux, & excellentissimi Principis nostri Jo. Galeacii patruus, & *πολίτης*, ut græcè loquar, ac regni gubernator sufficiet. Qui ruiturum imperium non solùm armis, verùm ingenio præsentaneo, prudentia, comitate intrepidè sustinuit. Apud quem, gratiam, auctoritatem, rem pariter honestam tibi comparasti, non injuriâ profectò. Nam, ut Esculapius Hippolytum, aut Tyndaridam, sic tu unus Pæonia ope, & vigilantia à tenebris ad lucem cordatissimum Principem revocasti. Proh Superi! quantum hæc Patria, universaque Italia tibi acceptum referre debet, Patriæ parentem, bellorum Moderatorem, pacis Italicæ Auctorem, incolumem, Diis auspicibus, ab imminenti exitio servasti. Quis enim gravi, & lethali morbo implicitum meliùs dissolvere potuit, quàm tu Ambrosi, qui abditarum, & morbos continentium causarum deinde evidentium, post hæc etiam naturalium actionum, novissimè partium interiorum notitiam habes? Quis ab insidiis hostium arcere, tutumque præservare potuit, nisi qui Astronomicus, & rerum futurarum scientiam calluerit? Una, & tota quidem tua est Astrologia, in qua solus regnas; omnesque tibi cedant Astronomici, veteresque Physici, Cassii, Carpitani, Aruntii, Albutii, Rubrii, Antonius Musa, & Crinas ille Massiliensis, qui arte geminata, ut cautior, religiosiorque ad syderum motus ex epheme ride Mathematica, cibos dando, horasque observando claruit. Nec aliarum optimarum artium, & doctrinarum expers, Tu poëticæ facultatis, & historiæ scientissimus; Tu in genere dicendi gravis, & ornatus, quod Philosophiæ, & Astronomiæ tua monumenta, quæ brevì editurus, posteris legenda relinques (d), declarabunt. Nec patrocinium tuum conticescere licet, quòd oppressis, ac injustè vexatis, eruditis omnibus maximè præstas; cujus nec ego expers, & quem totiens ab ærumnis, & laboribus penè herculeis exsolvisti, Jovem non solùm benivolum, sed propitium, imò propensissimum mihi reddidisti, qui nuper profitendi munere cum honestissimo salario me dignatus est. Ad summam, omnia & corporis,

&

(a) Ruditatem Latini sermonis, quæ ingratam, asperamque oculis legentium hanc Epistolam reddit, lenire videntur peculiares quædam notitiæ inde hauriendæ, ad amendandos nonnullos recentium Scriptorum errores, atque illustrandam historiam. Primò enim Picinellus falsi arguitur, cùm *Tractatum de Lamiis* alteri *Hieronymo Vicecomiti* tribuat, qui Medicam Artem Mediolani profitebatur, Collegio Physicorum hujus Metropolis adscriptus anno MDLXX., & biennio post mortuus; cùm senior Hieronymus defunctus afferatur ab Aloysio de la Cruce multò ante nonagesimum annum seculi præcedentis, quo ipse hoc Opusculum edidit; qua in re, ne immunes quidem sunt ab errore etiam Scriptores Bibliothecæ Ord. Prædicatorum, qui licèt vero Auctori Tractatum hunc restituerint; illius tamen vitam longiùs, quàm par est, produxere, eundem floruisse afferentes Seculo XVI. Secundò, *Tractatum de Arte Magica* elaboratum fuisse ab hoc Hieronymo, hinc discimus, cujus memoria prorsus periisset, nisi indicatum, suoque tempore prælo committendum, in hac Aloysii de la Cruce Epistola legeremus. Denique auctum Eustorgiano Mediolanensi Cœnobio splendorem conspicimus, commemoratis ab Aloysio, præter Hieronymum Vicecomitem, duobus aliis pietate, & doctrina insignibus Viris, qui ibidem degentes, immortalem sibi, & Ordini famam comparavere.

(b) De Julio Æmilio Ferrario, qui in publicis nostris Subselliis Historiam docuit, nonnulla superiùs enarravi, cum in Prodromo, tum ad hunc annum. Non modicam Urbi nostræ laudem conciliat hæc Epistola, cùm in ea servatam videamus memoriam latentis in hac Metropoli Literarii thesauri, Carminum nempe quorundam celeberrimi Ausonii, quæ usque ad illud tempus ignota, in lucem primus protulit Georgius Merula, pretium addens Mediolanensi huic editioni, quæ novis opibus Gymnasia ditavit.

(c) De hoc Cive nostro, sanguine, muneribus, & doctrinâ claro, vide quæ dixerim in Hist. mea Liter. ad hunc annum, ubi J. Æmilium Ferrarium laudavi.

(d) Clarissimus in Urbe nostra fuit Ambrosius Varisius, quem in Mecœnatem suum delegit J. Æmilius Ferrarius. Celebrandis ejusdem virtutibus, mirâque in scientiis præstantia, hæc una sufficere posset Epistola; neque enim ea tantùm recensentur, quæ vivens, in Urbis universæ conspectu peragebat, cives nostros in sui amorem atque admirationem rapiens; sed etiam quæ posteris profutura relinquebat, *Monumenta* nempe *Philosophiæ, & Astronomiæ*. Hæc postrema edita fuisse *Venetiis anno MCCCCXCIV. per Magistrum Joannem de Cereta, aliàs Tacuinum de Tridino*, compertum habeo; an vero *Philosophica* Opera lucem unquam viderint, prorsus ignoro.

& fortunæ bona tibi debeo. Tantum enim tibi debeo, quantum nunquam persolvere potero. Tuam incredibilem in me humanitatem, vel potiùs pietatem nunquam dissimulabo, qui me dolore laterum laborantem, vel pleuresi (ut vocabulo græco utar), quod jam acceptum Medici habent salutare, thoro assidere, me comiter affari, in adversis consolari, Medicam opem adhibere non erubuisti, unà cum Aloysio Marliano, Physico ætate nostra celeberrimo, qui Hippocratis jusjurandum exactissimè mecum observavit inviolatum. Continentiam, gravitatem, & frugalitatem, & in omni re modestiam tuam omnes ita admirantur, ut priscorum Romanorum exemplo te vivere omnes credant, existimentque, faciliùs esse fulmen Jovi, aut clavam Herculi, quàm Ambrosio continentiam extorsisse. Unum iis omnibus accedit inter mortales ævo nostro rarissimum, quòd Liberos tuos omnes optimis artibus, & disciplinis in Ticinensi Gymnasio sub Platonibus, & Lycurgis ita instituis, ut Aristophanis dictum de Æsculapio tibi optimè quadret, liceatque nobis mutato nomine exclamare εὔπαιδα καὶ μέγα βροτοῖσι φέγγος ἀμβρόσιον, hoc est, habentem bonos filios, & magnam hominibus lucem Ambrosium. Jam ad Ausonium nostrum redeamus, quem tanto lepore, & salibus Atticis, Latiisque inspersum Pedoni, Getulico, Marso, Bilbiliensi denique Vati præponendum contenderem, si maxima pars Poëmatis non desideraretur, cujus Vitam ex ejus libris, & epicedio summatim collegimus, adjecimusque ex catalogo Illustrium Urbium nonnulla excerpta epigrammata, quæ Georgius Merula Polyhistor, Præceptor noster, & primarius dicendi artifex in Bibliotheca Divi Eustorgii primus indagavit. Ausonium igitur Physicum, Physico meritò dicavimus, quem si succisivis oris evolveris, non parum voluptatis, & fructus tibi allaturum spero. Vale præsidium, & dulce decus meum.

In calce Operum Ausonii :

Habes, Ambrosi Philosophorum optime, Ausonium impressum, & à multis expectatum, quem si depravatum offenderis, tum Impressorum incuriæ, tum mihi competitorum certaminibus vexato, & curis ingentibus obruto imputabis, qui Impressoribus assidere, nec præesse quivi. Epistolam nostram non affectatam tibi dicavimus, nec fucatam, ut quidam *Feles pullaria* cognomento, qui aliena scripta pro suis, nescio quid dulce reboantia, edidit, quæ profanum tantum *Ambronum* vulgus suscipit, & *Opicorum* turba deosculatur. Vale, & nostra, ut soles, defende.

Num. XL.

Ante Chorographiam Lacus Verbani.

Dominicus Macaneus (a) *Equiti Magnanimo Gaspari Vicecomiti Patrono, & Mecœnati suo S.*

JUlianis Kalendis, æstu Caniculari fervescente, ad patrios lares secessi, ubi Platonicum illud amplexans: *Otio labores anteferendos*, non minùs Dianam montibus, quàm Minervam ipsam exercui. Subinde amœnissimam Verbanicam Regionem peragrans, meditabar, *Ptolomæum*, *Strabonem*, *Melam*, *Plinium*, *Dionysium* toto Orbe terrarum depingendo occupatissimos, hunc pulcherrimum situm, utpote minimam gloriæ suæ segetem, vel Pythagorea quadam taciturnitate præteriisse, vel brevi transcursu, & celeri nota tantùm nominasse. Miserebar deinde, deflebamque præteritorum temporum ærumnosam infelicitatem, detestandamque Literarum perniciem, quibus nemo ab hinc centesimum annum, præter unum *Blondum* Forolivienfem, summaria oratione usum, propagare curasset Verbani Lacus inter Italicos eminentissimi, & haud dubiè primi, copiosissimas, admirandasque dotes, exteris præsertim Nationibus, exoticâ quadam inscitiâ penitus ignotas. Meum itaque duxi, veteri adagio, Gladiatoris in arena capere consilium: sumptisque pugillaribus, quos in via nusquam pœnitendos comites pro vehiculo assumere consueveram, compendiario sermone, topicoque elogio, formam camporum, montium, vallium, fluminum, Lacus denique totius epistographâ schedâ descripsi. Mediolanum inde paucis post diebus regressus, nescio quo fato annuente, quove assentiente Eudæmone, ad curam erudiendi Filioli tui delectus sum, de quo (Dii modò cœpta secundent) gloriam spero. Verum enimverò id absque summa, arcanâque naturæ lege evenisse, haud dubito; nam Philosophia, potentiaque in idem tendunt. De me quidem ut taceam, cujus firmitatem, fidem, sinceritatem, tamquam veram sapientiam, experire: de te certè conticescere nequeo, nam præter Patriciam nobilitatem, for-

(a) Macanei cognomen non à Familia, sed à Patria desumptum esse, jam adnotavi in Hist. Literaria ad hunc annum, ubi quæ ad eloquentissimum Virum istum spectabant fusè narravi. Gasparis Vicecomitis nobilissimi Equitis Mediolanensis, cui dicatum fuit hoc Opus, præclaram laudem sine assentatione inseruit huic Epistolæ Dominicus Macaneus, quæ plurimum præstat ad immortalem memoriam eidem apud posteros comparandam. Quam plures tamen alios testes coævos in memorata Hist. Lit. ad annum MCCCCXCIII. adduxi, quorum fide, encomiisque inter celebriores Studiorum Mediolanensium cultores, ac Mecœnates Gaspar noster Vicecomes numerandus videtur.

fortunæque momentanea, & caduca bona, quæ profanus vulgus in se, ut in reliquos, beatissima existimat, Socraticam animi tui pulchritudinem admirari non desino. Quis enim Dypatum Insubriorum te in Historiis, Fabulisque noscendis peritior? Quis in vernacula Poëtica tersior? Quis eloquentiâ Pericleâ mellifluior? Quis ingenii nobilitate celerior? Quis, inquam, moderatione aurea probatior? Vererer equidem, ne fœdæ crimine assentationis accusari possem, nisi adessent hac præclarissima in Civitate prudentissimi, literatissimique Viri (amplissimi harum rerum testes), quorum commercio assiduo oblectaris, & quibus non minorem apud posteros familiaritate tua laudem tribues, ac præbuerint Hiero Siculus, & Pausanias Lacedæmoniæ, Simonidi Melico, Periander Corynthiis, Thaleti Milesio, Pericles Anaxagoræ, Cræsus Soloni: utque ad Romanos exempla decurrant, Scipiones Polybio, Ennio, Terentio, denique Pompejo Magno, Theophani Mitileneo, Varronique Linguæ Latinæ Duci. His igitur, tantisque virtutibus tuis effectum est, ut quod antea tumultuariè scripseram, in penatibus tuis ordine redigerem, absolutoque tibi, & dedicato Opusculo hoc, *Observatiunculas* quasdam *Tranquilli*, necnon *Valerii Maximi* in studendo succinctè adnotatas editurus eram, nisi quorumdam digladiantium pugna me detinuisset, juxta Hesiodianum illud: καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονέει, καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ (*Pauper mendicum, cantorem Musicus odit*); quos operam ludere permittamus, donec elucescat dies, quo veros Authorum sensus, non gerris Siculis, sed docto judicio comprobent. Hæc interim Chorographia, candidissime Gaspar, Plautino more, Fabularum nostrarum antilogium erit, in qua si vesaniam Cheryli imitabor, tu magnanimitate Alexandri parcas velim. Vale nutantis cymbæ meæ appellende Portus.

Num. XLI.

Post Epistolam præcedentem, hæc sequitur:

Joannes Jacobus Ghilinus (a) *Macaneo S.*

Legi libenter Chorographiam tuam, qua Verbanum nostri Seculi hominibus non monstras solùm, sed tanquam in perfectissima pictura ostendis. Nihil in ea est, non erudito, ac diligenti Viro dignum, & quod non ita præsentem in ea enarratione peritiem testetur, ut majorem tamen etiam in posterum polliceatur. Tibi igitur gratulor, qui patrios lares, montes, & amnes scribendo, & præter pietatem, & præter doctrinam, inter præclaros Scriptores apud posteros nomen tibi paraveris. Mihi quoque non inter postremas lætitiæ partes fuerit, tuî notitiam, & amorem nactum esse, quem & magni facio propter doctrinam, & bonitatem; & ubi acciderit, te à me amari, quoad per vires meas effici poterit, libenter ostensurus sum. Perge ergo, & cœptum Opus magno judicio, magnâque doctrinâ, non minori laude perfice, præter quod non solùm Verbanica Ora, sed etiam ætas nostra tibi debitura est. Vale.

ANNO MCCCCXCI.

Num. XLII.

Illustrissimo Principi Ludovico Mariæ Sforciæ Vicecomiti, Duci Barii,
Presbyter Stephanus Dulcinius (b) *Scalæ Canonicus.*

Nicolaus Antiquarius, Magnanime Princeps, juvenis non minus bonarum literarum cupidus, quàm Medicinæ Artis Professor solertissimus, Jacobique Antiquarii tui (ut ejus laudes uno verbo attingam) nepos, & verus domesticarum virtutum æmulatione hæres, superioribus diebus Divi Ambrosii Epistolas elegantes, simul & sanctis præceptis refertas, Impressoribus traditurus, mihi aliquot in locis corrigendas demandavit. His autem emendatis, impressisque, cùm Defensorem aliquem parare cuperemus, cujus auspicio feliciùs in publicum

(a) Non omittendum censui illustre hoc testimonium integritatis, atque doctrinæ, quæ in Dominico Macaneo fulgebat; Ghilinus enim, ob eximias virtutes à Mediolanensibus Principibus, muneribus, ac singulari gratia donatus, Vir erat emunctissimæ naris, eloquentiâque, & scientiarum cultu clarissimus, quemadmodum typis edita ejusdem Opera abundè testantur. Fortasse autem, exemplum Macanei secutus, *Vallis Tellinæ*, & *Larii Lacus* Descriptionem, & ipse exarandam suscepit.

(b) Quàm solicita fuerit Urbs nostra in colligendis, imprimendisque S. Ambrosii Patroni sui Operibus, quæ in scriniis jacebant, frequens eorumdem editio testatur, primis Typographiæ Mediolanensis temporibus peracta, quemadmodum suis annis jam adnotavi. Hanc celebriorem fuisse, meritò dicere possumus, cùm præter nonnulla alia Opuscula, octo Epistolarum Libros complecteretur. Eidem adornandæ, emendandæque sedulam manum apposuit Stephanus Dulcinius, optimè de nostris Studiis meritus, atque in mea Hist. ad annum MCCCCLXXXIX. justis encomiis laudatus. Digna lectu est Epistola huic Libro præfixa, cùm oratoriâ industriâ egregiè comparet vigilantiam, æquitatem, Religionis studium, sacrarum Ædium cultum, ceterasque virtutes Ludovici Mariæ Sfortiæ, cum iis, quibus præclarissimum lumen Ecclesiæ nostræ Ambrosius ad Fidei Orthodoxæ firmamentum, nostræque Urbis decus eximium olim effulserat.

cum egrederentur, neminem alium invenimus, cui æquiùs labores nostri dedicarentur, quàm te, Princeps eminentissime; Tu enim cùm doctis non faveas solùm, sed beneficiis etiam quamplurimis exornes, doctrinæ fructibus, & ingeniorum monimentis miram delectationem suscipere consuevisti. Quis enim est, qui arteis colat ingenuas, qui munificentiâ tuâ non sublevetur? Quem literarum cultorem sub te videmus, quem & divitiarum possessorem non feceris? Te igitur præmia proponente, vigent studia, florent virtutes, quia tua liberalitate aluntur, foventurque; nec quisquam est, qui ingenio aliquid excuderit, quem certa præmia non maneant, ut illud verè de tua in doctos largitate passim dici queat:

Et spes, & ratio studiorum in Cæsare tantùm.

Sed ad hanc Doctorum rationem, aliud quoque accessit, quo Ambrosii Scripta tibi potissimùm dicaremus, quoniam specialem præ ceteris prærogativam in hoc sortitus videbaris; ille enim & maximorum Principum Consiliarius, & Christi in hac Urbe inclyta Vicarius, saluberrimis monitis, exemplis sanctissimis populo Mediolanensi integrè præfuit. Sic tu, Princeps vigilantissime, excellentissimi Ducis nostri, non Consiliarius modò, & Vicarius, sed Tutor, Patruus, Pater, non solùm Civitatem istam, ceterasque huic latissimo imperio parentes, tranquilla pace gubernas; sed Principes omnes, quotquot Italia habet potentissimos, tuâ prudentiâ tibi conciliatos, ex te pendère, tuoque nutu moveri nunc videmus. Tu communis omnium una quies, jamque pro tua salute publico consensu vota nuncupantur. Quapropter istarum rerum fama mirabilis, non modò Europam gloriâ implevit, sed jam per totum terrarum orbem plenis laudum velis evagatur. Et quemadmodum Ambrosius Regionem hanc fœda Arrianorum hæresi Divino numine expurgavit; ita tu Italiam sævis bellorum fluctibus oppressam, cœlesti quadam providentia liberasti; ut mirum sit, te ad doctorum vigilias respicere, quas nullo pacto perire pateris; sed omnibus ades, omnium votis respondes, nec umquam humilibus succenses,

Cùm tot sustineas, & tanta negotia solus,
Res Italas armis tuteris, moribus ornes,
Legibus emendes, in publica commoda natus.

Sed ut fortitudinem tuam, constantiam, prudentiam, fidem, justitiam, ceteraque virtutum tuarum nomina silentio involvam, quibus singulis Scipiones, Emylios, Catones, Cæsares adæquasti, quo in Principe major Religionis amor spectabitur? Quem Orthodoxæ Fidei amantiorem dicemus? Quis in Templis erigendis, Sacerdotibus dotandis, Sacellis ditandis, Agiographæ scripturæ asserendæ te ardentior? Nemo profectò, ut tibi jure optimo Sacrorum tutelam, tamquam Numa aliquis, aut Nasica, vendices; imò vera Ambrosii Religio supra omnes in te elucescat, per te augeatur, sub te exornetur. Quare cùm tu omnium Principum unus, studiosorum laboribus maximè aspires, cùm etiam eandem Urbem justitiâ, clementiâque modereris, quam Ambrosius Antistes eximius miraculorum fulgore quondam gubernavit; atque Religione, quam idem Præsul, piis assertionibus, contra peccatorum furores defendit, sis deditissimus; Ambrosii Epistolas cum aliis quibusdam ejus Opusculis pulcherrimis tuæ Celsitudini meritò dedicamus; ut cùm per negotiorum molem licuerit, aliquando intelligas, quot Principum, quot Episcoporum, quot populorum, tum publice, tum privatim, unus homo scribendo occupatus, inter ingentes solicitudines, curam gesserit; & quantum mereatur à nobis coli, qui à Romanis Imperatoribus maxima in veneratione, parique apud omnes auctoritate semper sit habitus. Hieronymus quoque ipsum, & Augustinus ubique laudat, cujus suavitate sermonis hilarescentis, atque mulcentis, se delectatum scribit, & in Libro Confessionum sexto: Ambrosium felicem quemdam hominem, adhuc Cathecuminus opinabatur, quem tantæ Potestates sic honorarent; ab ejus colloquio Caterius (ut ipse ait) negociosorum hominum, quorum infirmitatibus serviebat, seclusus; cum quibus si quando non erat, quod per exiguum temporis erat, aut corpus reficiebat necessariis sustentaculis, aut lectione animum, laboriosus semper, nec umquam ociosus, sanctum divini pectoris oraculum. Suscipe itaque fronte hilari, Princeps præclarissime, sacrum hoc Opus, religioso Principe dignissimum, quod non precii æstimatione, sed Auctoris meritis censetur; &, ut rectè facis, doctorum ingenia perpetuò fove, Doctoris istius inconcussi Scripta ex tenebris in lucem vendicantium, qui populum suum feliciter gubernandum tibi commisit, quem ubique venceraris, omnibusque in rebus auxiliatorem invocas, cujus etiam in regimine æquitatem, in Religione Fidem, in justitia moderamen, in publica utilitate imaginem imitaris: ut quemadmodum te vitæ suæ imitatorem, memoriæque fautorem habet, sic in Optimi Maximi Dei conspectu tranquillam annorum seriem cum prospero fortunarum omnium successu tibi impetret. Vale.

ANNO

ANNO MCCCCXCII.

Num. XLIII.

Ante Franchini Gafuri Theoricam Musicæ.

Ad Magnanimum, & Pientissimum Dominum Lodovicum Mariam Sfortiam Vicecomitem, Bari Ducem, Principis Excellentissimi, & rei Mediolanensis Gubernatorem, Franchini Gafuri Laudensis in delubri majoris choro Phonasci, Theoricum Opus Musicæ disciplinæ.

QUorum magis sententiæ accedere debeam, maxime ævi tui Rector, Lodovice Sfortia, an eorum, qui tam ocii, quàm negotii rationem exigunt, & neglectum (emoricnte opera) diem duplici fœnore calumniatricis diligentiæ resarciendum putant; an eorum qui turpem desidiæ notam, & ignavæ socordiæ ignominiam brutis animantibus onerosam, & peculiarem sarcinam attribuunt, nondum satis compertum habeo. Ii quid hominem liberum agere conveniat, ii quid nnumquemque fugere maximè oporteat, ante oculos quasi in tabula proponunt. Verùm enimverò cùm ad utranque opinionem bonarum artium, & literarum studia, inprimisque scribendi exercitatio satisfacere videantur, recti ocii mei fanciendam rationem arbitratus, ad Musicen literis à squalore & injuria afferendam conversus, & si id mihi non arrogem, ut veterum uberiore ingenio conquisitissima volumina superare, aut æquare possim, certè æmulari voluisse (quamvis non assecutus) pulcherrimum, nec injucundissimum judicavi. Illud solum industriæ, & solertiæ meæ opus vindico, si non magna extimatione pensandum, plurima tamen & commoda utilitate extimandum; quod cùm veteres illi ceterarum artium blanda copula, & annexu innato, egregio acumine, & verborum luxuriante copia, veluti multiplicibus radiis, & aculeis, discentium aciem oratione perstringant, recentiores ferè omnes incomparabili jactura, seu ignavia, seu ignorantia, ad artem ipsam allucinantes, insulsissima quandoque, tum inania, partim falsa, & arenti barbarie, jejunoque stylo involuta, & confusa prodiderint. Nos ab extremis medio decurrente linea per expeditum iter ecphrasi, ideft mera, puraque enarratione, tritis, non sordidis vocabulis scribente orsi vetustate, obsoleta novavimus, fucata, & infecta repurgavimus, tenebricosis lucem, subtilioribus aditum, hærentibus fidem addidimus, ut vigilias nostras explorari, introrsumque cognosci ad minutias usque apprimè cupiamus. Novitiorum non improbatis opusculis id super ingessimus, ut faciliorem discere aventibus viam aperuerimus, non quòd ab iis nostra aversa, vel absona sint, sed quia adeò non parum momenti habeat, referatque, quo modo, quàm non inconcinnè, & quàm dilucidè quicquam dicatur. Usuque evenit, ut qui artes excoluerunt, inventoribus ipsis (quod magis prosint) præferantur; sicut qui erutum ex terræ visceribus aurum purgant, & ad usum gentibus partiuntur, hos excellunt, qui ex aurifodinis æs pretiosius scrutantur. Auxit verò opinionem meam (ut curreuti calcar subderet) vir consummatissimus *Jacobus* tuus *Antiquarius*, cujus tanta est vel auctoritas, vel religio, vel cum summa morum, & vitæ integritate scientiarum omnium eruditio, ut nil æquè contentiosum sit, quàm quo magis præstet, velle diutiùs perquirere. Hujus cohortatione ad scribendum pellectus, vagum alioquin opus tibi bona fide (ea scilicet, quæ Principi debetur integra), & antiqua devotione dedico, Principum mitissime. Liber hic vernaculus transfuga meus, cujus vita sub alea capitali calculo est, te sibi contra vitilitigatores asserit, patronum nuncupat, & facilem dominum recognoscit, & quando doctrinæ nobile diversorium ex thesauris opulentiæ tuæ publicasti, liberalia studia provehis, opificum, & agricolarum curam non negligis, humilem sub lare sanctissimo locum precatur. Tu martii laboris scientissimus, conclusis Jani frementis foribus, pacem abortivo bello Italiæ, non modo & Europæ, verùm Orbi, & gentium nationibus consecrasti. Tu firmissimo hominum consensu, humanitatis, prudentiæ, & liberalitatis palmam utraque manu occupasti. Nihil nisi magnâ sapientiâ cogitas, majore consilio disponis, paternâ, & maximâ fortunâ regis, & gubernas. Quare & tibi sapientissima arborum *Morus* cognomen dedit. Tu virtutes toto Orbe fugientes revocas, amarique, & exquiri cogis, dum veterum Imperatorum more Reipublicæ tuæ fœlix Augustus, doctiores probas, præmia laboribus proponens amplissima. Hac cœlesti ad æternam ingentis nominis adoream semitâ tecum veteres iere heroës, quos de humano genere benemerentes, grata numinibus adscripsit & rudis antiquitas. Suscipe igitur hilari (quod soles) fronte ab homine tibi deditissimo elucubratum Musices opus, & licèt eruditissimum tuum *Antiquarium* literatorum cœtu consoveas, & cantorum tibi chorus integer suavissimo concentu applaudat, dignare (quoad occupationes tuæ permiserint) quid in me potuerit novissimum ingenium inspicere. Quod si (ut cupio) bene cesserit, age

ut

ut tua liberali commendatione Liber ornatus, absolutusque, publicum (*fortè ad publicam lucem*), qui præpetibus pennis acceperit, dignus habeatur. Vale. (a)

Num. XLIV.

Ante Fastos Majores.

Reverendissimo in Christo Patri, ac Domino, D. Ardicino La-Porta, Aleriensi, Cardinali Presbytero Tituli Sanctorum Jo. & Pauli, Petrus Apollonius Collatinus (b) *Presbyter Novariensis Salutem.*

MAjores Fastos, qua potui curâ, ac diligentiâ elucubratos, cui potiùs dicarem, Reverendissime Pater, quàm præcelsæ Dominationi tuæ, quæ illos ante impositam supremam manum efflagitavit? Quis præterea alius, inter Diales Flamines, te uno novorum Operum, vel studiosior, vel appetentior? præsertim, si de sanctarum Literarum fonte derivata, aliquid non minus potui dulcoris infertum modestè contineant, quale nostrum hoc Opusculum: siquidem in eo uteris (*unà*) cum literis, ita figmenta pauca inseruimus, ut alterum ex altero, splendorem, dignitatemque consequatur. In primis autem gloriosæ Virginis Assumptionem poëtico more non inconcinnè sic variavimus, ut nihil verum taceatur; ficta quoque ita veris cohæreant, ut gesta esse, putari possint. Accipies igitur Reverendissime Pater, Fastos ipsos, & si ante non petiisses, uni tamen à prima meditatione tibi destinatos. Quos si commendari à te intellexero, cujus judicium plurimi faciam, satis mihi accepisse præmii videbor. Neque enim ego is sum, qui à pulpitis pasci cupiam: aut si quid mediter, pecuniis inhiem, sed mercedem existimo amplissimam, summis Viris, & in primis doctis, gratificari. De tuis autem laudibus, quid cudam, nunc propalare nolo. Hoc unum præfari libet, majorem illarum campum in dies mihi apponi. Quòd si ingenium simul cum vita sufficerit, spectabunt aliquando homines quod non improbent; tu quoque nihil à vero alienum recognoscens, sine jactantia, & adulationis suspicione libenter recipies. Valebis igitur Sacerdotum integerrime, cui jampridem deditissimus sum.

Num. XLV.

Ante Bonifacii Simonetæ Historiam Persecutionum Christianorum, Pontificumque Commentarios.

Presbyter Stephanus Dulcinus Scalæ Canonicus, R. D. Joanni Baptistæ Ferro, Mediolani Archiepiscopali Vicario integerrimo, Salutem.

CUm his diebus, Brennate Iconomus, lectionis aliquid perquirerem, quo aut inventionis novitate, aut elocutionis splendore animus negotiis defessus restauraretur; tandem delatum est ad me volumen à Reverendo Abbate Symoneta (c) proximè editum, in quo, si non utrumque, ut volebam, alterum saltem mihi obvenisse nunquam negaverim. Hujus enim varietate adeò sum captus, ut totum continuò perlegerim, tibique illum, qui totius literaturæ antistes es candidissimus, quamprimum destinare operæ precium duxerim, ut si quando à causis audiendis, à jure dicundo, ab honestissimis negotiis tuis vacabis, habeas ubi animum relaxes, ubi nunquam ociosus videaris. Pro argumento sibi assumpsit Scriptor egregius Pontificum Christianorum, servata temporis, & veritatis fide, persecutiones. Sed quoniam ab aliis hæc eadem tractata fuit materia, interpositis ad amicos Epistolis, rem jam penè vulgarem novo invento illustravit. Epistolæ enim ipsæ tantâ tum Historicarum, tum Physicarum rerum copiâ redundant, ut quod alii Auctores variis libris seorsum scripserunt, hic uno volumine strictim collegerit; atque adeò, si fucatis verbis uti voluisset, quantum abstrusas res conquisivit, & in Philosopho Oratorem eloquentissimum, & in Oratore Philosophum acutissimum haberemus. Verùm, ut suapte natura est ab omni ambitione alienus,

ac

(a) Quamvis ingrata legentibus esse possit hæc Epistola, ob caliginem, & inelegantiam styli rudioris, inserenda tamen hic fuit, cum nonnulla ad nobiliùs illustrandas Ludovici Mariæ Sforiæ virtutes, amoremque erga bonas omnes artes, distinctim enunciet; præsertim verò controversiam apud Eruditos agitatam exsolvere videatur, cur Ludovicus Sfortia *Maurus* diceretur. Ceterùm condonari potest huic Auctori Latinæ linguæ imperitia, cùm Musicam, non Oratoriam facultatem profiteretur.

(b) Peregrinum nomen *Apollonii Collatini*, quod sibi adoptavit Presbyter *Petrus* Novariensis, ortus ex *Cattanea* Novariæ Familia, plures Scriptores in errorem traxit, Margarinum præsertim la Bigne, qui in Bibliotheca Patrum, eumdem floruisse VII. Seculo credidit, tradiditque. Lazarus Augustinus Cotta, Musæum Novariense condens, fabulosam hanc antiquitatem mille annorum, a Margarino venditatam, invictis testimoniis explosit. Ego quoque ea, quæ in Urbe nostra edita fuere Seculo XV proferens, ad annum MCCCCLXXXI. compertissimum feci, Auctorem istum Seculo eodem labente Carminibus suis Typos nostros illustrasse. Mecœnas ipse, cui Opus hoc suum Petrus Apollonius dicavit, quemque eximie laudat memoratus Cotta in Libro jam dicto, dilucidè prodit Auctoris ætatem.

(c) Sæpius de Simonetæ familiæ Viris, non tam sanguine Claris, quam Literarum studio, & amore in hac Metropoli celeberrimis, mentionem egi in Historia mea Literaria. Quod attinet ad Bonifacium Simonetam, cujus Opus vulgavit Stephanus Dulcinus, illustrare conatus sum ad hunc annum.

ac unicæ veritati inserviens, omissis verborum coloribus, rerum dumtaxat acumina persecutus est, non ex verborum levitate, sed ex rerum soliditate laudem aucupaturus. Quid enim deesse posse arbitramur homini tam studioso, & tam nobili Familia orto? quæ, uti scis, in omni disciplinarum genere viros fert, & feret omnibus annis eminentes. Ubi nam fœliciùs florent literæ? apud quos frequentiùs eamœnæ diversantur? Domum hanc literarum officinam, imò *Museon* rectè appellabis, in qua aliquid perpetuò duraturi quotidie excluditur, veniet sua meritis gloria, atque olim nominabuntur. Jam enim, ut ex pluribus duos treisve ad summum commemorem, totum pervagatur orbem *Joannis Simonetæ*, Abbatis hujus patrui, præclarissima historia, qua Divi Francisci Sfortiæ Cæsareo animo Ducis gesta complectitur. Nec minor est *Jacobi Philippi* (a) fama, qui utriusque juris nodos ita absolvit, Legum obscuritatem, ac Jurisconsultorum sensa, tanta luce interpretatur, ut ejus responsa pro Pythii Apollinis Oraculis habeantur. Ad hunc, quemadmodum tu probè nosti, sub quo totiens causas dixit, reosque absolvit, est totius Urbis concursus, in hujus ædium vestibulo, maxima semper clientum, ac salutantium est frequentia, amatur, colitur. At verò Abbas, Jacobi Philippi frater, secessu amœni Monasterii delectatus, qui composito animo, qui pingui ocio philosophatur, cui nulla hora perit, qui nullum temporis dispendium patitur: si aliquando subtili aliqua meditatione gravatus, ingenium levare cupit, ad nostra hæc amœniora studia confugit, legit, observat, excerpit, componit, quo & animum recreare, & posteris prodesse queat. Quale est Opus, quod ad te, qui non solùm Sacerdotum, sed etiam Literatorum Censor es æquissimus, inter curas perlegendum in præsentia mittimus. Verùm, ut intelligeres, quantum simus hac compositione oblectati, simul etiam ut tibi, ceterisque, qui aliis curis impediti, libri magnitudine fortasse gravabuntur, labor minueretur, Indicem, quo singulorum capitum summa perscripta est, unicuique libro præposuimus. Vale, & Dulcinum, ut facis, tui memorem, ama.

Mediolani tertio Idus Januarias MCCCCXCII.

ANNO MCCCCXCIII.

Num. XLVI.

In calce Rhythmorum Gasparis Vicecomitis.

P. Franciscus Tancius Corniger Lectori Salutem.

COntentUS erat Auctor suo libello, Auctoris sinu solùm libellus, neque exire foràs, neque in medium prodire, etiam cùm posset, spectari & laudari curabat; tanta erat & Auctoris modestia, & libelli moderatio. Ego autem, qui scripta pariter, & gesta, quæ solùm Auctor cognoscit, proinde existimo, ac si nunquam fuerint, nisi ab aliis cognoscantur, cùm summis precibus ab Auctore ipso obtinere non possem, ut quassantem ejus fores famam admitteret, honestæ fraudis ministerio librum ipsum mutuò acceptum, subitò imprimendum curavi. Lector, si juvenis es, convenit hæc annis, & moribus tuis lectio; hoc exemplo, amare, non furere disces; sin senex, & tetricus Cato fueris, legas, si priùs te juvenem fuisse, & quod nunc gelatum est pectus, olim amoris flammas sensisse memineris; nam qui senex est, nec amat, neque amavit, illum hominem non esse existimo. Absit ab amorum nostrorum simplicitate malignus interpres: infelix est, qui bonis tantùm invidere, non imitari didicit; quod si adesse voluerit, ni malus esse desinat, Venerem, & Cupidinem sentiet iratos.

In fine

Dulcinus pro Cornigero.

Ne elegantissimi Operis lepos mellifluus, temporis edacis injuriâ, Tibi, Lector optime, aliquando periret, aut illustrissimi Auctoris inclyta memoria ævo obliteraretur; ne etiam posteritas hac delectatione defraudata, Cupidinis lusibus careret, Franciscus Tancius Corniger Poëta Mediolanensis hos Rhythmos Magnifici, ac Splendidissimi Equitis Gasparis Vicecomitis linguâ Vernaculâ compositos, quamquam invito domino, in mille exempla imprimi jussit

(a) Tanta fuit in Jacobo Philippo Simoneta doctrinæ amplitudo, cum ceteris omnibus integerrimæ vitæ exemplis conjuncta, ut non tam Scriptores nostros ad peculiarem eidem laudem contexendam impulerit, sed Fratrem ipsum suum Bonifacium Abbatem (præter morem) coegerit, Epistolâ prima libri VI. hujusmet Operis, immortale illi Elogium his verbis condere: „ Philippus Jacobus post me secundus, Deucalione justior, Deisque acceptior, utriusque juris „ auratus interpres, Vates, & Orator suavissimus, è sua pietate, clementia, civilitate, sapientia, maturitate, „ consiliis, inter Insubres, ut Pater Jurisconsultorum passim decantatur; ad cujus domum, ad cujus consulta præstantissimi Clientes (*confluunt*), & quas ipse more Philosophorum spernit, & aliis elargitur, coacervatas congerunt opes.

sit Mediolani, Anno à Salutifero Virginis partu MCCCCLXXXXIII. Quarto Calendas Martias. Finis. (a)

Num. XLVII.

Ante Dialogum, cognomento *Lucidarium*.

Pantaleo Cusanus Canonicus Regularis Venerabili Presbytero Bernardino Scarliono Salutem (b).

Dialogum tuum, cognomento *Lucidarium*, quem superioribus diebus ad me dedisti, tribus Lucubratiunculis, pro viribus tibi reddidi castigatum, optime Bernardine, ut & tu illum operâ tuâ, curâ, atque diligentiâ, nedum nobis Insubribus, verùm & toto Latio reddas impressum, sicuti jam dudum instituisti. Nam, & si quicquid de Trinitate, quam Græci *Homosion* vocant, quicquid de sex dierum Creatione, de Luciferi casu, primique Parentis piaculo; de Incarnatione Verbi, deque aliis dici potest Sacramentis, Divus Augustinus, noster Ambrosius, reliquique Doctores, dignissimis, luculentissimisque voluminibus dignissimè enuclearint, atque in lucem produxerint; at hic tamen vir egregius, atque doctissimus, hæc omnia brevi, facili, elegantique stylo ita complexus est, ut non solùm à viris sapientibus, verùm etiam à pueris, in ludo literario certantibus, facillimè possit intelligi. Quid enim dulcius, quid antiquius, quid denique utilius homini in hac vita esse potest, quàm interdum mortalium occupationum paulisper cura, & cogitatione postposita, animo in cœlum ascendere, ibique Auctorem suum cognoscere? Angelorum præterea choros, atque omneis cœlos, & omneis eorum ornatus contemplari, aspicereque mundum, & omnia, quæ in eo sunt pulchra, cùm per ea, quæ facta sunt, Paulo teste, invisibilia Dei cognoscantur? Enim verò bonitas, ac vera religio, in nullo constabit homine, cum ignorantia Dei. Neque enim est bonus, qui veri Boni fontem nescierit, atque totius Creatorem, & nostræ salutis Auctorem. Perge igitur, ut facis, optime Bernardine, & Proximo, tuæque consule laudi. Quod erit, si tuâ solertiâ, tuâ industriâ, nova, si quæ sunt digna, opuscula, imprimi feceris. Sunt planè istiusmodi bona super aurum, & lapidem preciosum.

Vale. Ex Casoreto.

Sequitur Prologus. (c)

SÆpe rogatus à condiscipulis, quasdam quæstiunculas enodare, importunitati illorum non fuit facultas obviare, præsertim metuens illo eulogio mulctari, si creditum talentum mallem in terra silentio occultari. Divitias, quas devoravit, extraheret Deus de ventre ejus, qui abscondit verba Dei famem patienti. Et ut labor meus non solùm præsenti proficiat ætati, disputata studui stylo transmittere posteritati; rogans, ut quicunque his studuerit legendo incumbere, per me satagat Deo preces effundere. Titulus itaque, si placet, *Elucidarium* præfigatur, quia in eo obscuritas diversarum rerum elucidatur. *Nomen autem meum volui silentio contegi*, ne quis invidiâ tabescens juberet utile opus contemnendo negligi. Hoc tamen Auctor postulat, ut in Cœlo conscribatur, ne aliquando de libro viventium deleatur. Fundamentum igitur Opusculi supra petram Christum jaciatur, & tota machina quatuor firmis columnis fulciatur. Primam columnam erigat Prophetica auctoritas: Secundam stabiliat Apostolica dignitas: Tertiam roboreat Expositorum sagacitas: Quartam figat Magistrorum solers subtilitas. *Discipulus*: Gloriosissime Magister rogo, ut ad inquisita mihi ne pigriteris respondere, ad honorem Dei, & utilitatem Ecclesiæ. *Magister*: Equidem faciam, quantum vires ipse dabit &c.

ANNO

(a) Has Epistolas afferre placuit, ut Lector à seriis ad jocosa, sed castigata, evocatus, animum recrearet. Ceterùm hinc modestia nobilissimi Equitis Gasparis Vicecomitis elucet, qui nonnisi per amicam fraudem adigi potuit, ut ingenii sui fœtus prodire in lucem pateretur. De Presbytero Francisco Tantio Cornigero, clarissimo Poëta Mediolanensi, vide quæ exaraverim in mea Hist. ad annum MCCCCXCIV.

(b) Bernardinus Scarlionus, mihi non innotuit ex labore alio literario, aut proprii calami industriâ condito, aut alieni studii Opere in lucem emisso, quàm præsenti Dialogo, qui illius curâ Mediolani in publicum prodiit. Plurimæ tamen eidem habendæ sunt gratiæ, quòd Typos nostros ditaverit pretioso Libello, ab ignoto Auctore confecto, & insignium Virorum Vigiliis expolito, quemadmodum in superiori Hist. mea ad hunc annum Lector intelliget.

(c) Consultò hunc Prologum imprimendum curavi, tum ut peculiarem Auctoris genium in eodem conscribendo dignosceremus, verbis ferme omnibus rhythmice desinentibus; tum, ut error, qui in Indices Bibliothecarum irrepsit, inde expungatur, cùm ferme omnes Bernardino Scarleono hoc Lucidarium adscribant, contra mentem veri Auctoris, qui hic profitetur, *velle nomen suum silentio contegi*.

ANNO MCCCCXCIV.

Num. XLVIII.

Antè Logicam Samuelis de Cassinis.

Magnifico Domino Magistro Gabrieli de Pirovano (a) *Medico Ducali celeberrimo*
Salutem plurimam dicit
Franciscus Ruerius Sacerdos indignus.

NUlla re magis, ut opinor, delectari solent Viri celebres, ac virtutibus præditi, quàm tractatione earum disciplinarum, quæ nedum nobilitant homines, sed & beatos efficiunt. Has Philosophiam Naturalem, vel & Moralem, tradunt Veteres; Naturalem autem bipartitam esse palàm est: alteram naturalem propriè; alteram primam vocaverunt. Ad has omnes, nonnisi Logicâ priùs habitâ, pervenitur. Quas simul omnes cùm fuerimus assecuti, ad Theologiam nostram liber est aditus. Hanc cùm aliquantisper attigerimus, veram unique illam beatitudinem nos adeptos sentiemus, quam antiqui Philosophi quærentes, numquam invenire potuerunt. Erit igitur Logica ipsa omnium horum bonorum mater, & caput; non quidem à qua illæ trahant originem, veluti è propriis ejus eductæ principiis, sed à qua regulas modi sciendi, tractandique recipiant; quare Philosophia rationalis nuncupata est. De hac rationali Philosophia Aristoteles, omnium Philosophorum eximius, tractavit super omnes Mortales, ut tua ingenii claritas meliùs novit, accuratiùs, & ingeniosè nimis, cujus latentissimos sensus subtilis Doctor Scotus de Ordine Seraphico Minorum enucleatiùs exsurgitat. Verùm quoniam & is sparsim Theologicos apices pertractando id egit, Frater Samuel Cassinensis ejusdem Ordinis professor, Domino, ut opinor, inspirante, ac caritate permotus, compendio omnia cumulavit, quæ ad artem ipsam Logices pertinere videbantur; non quidem tamen mendicando, quæ protulit, & è charta, ut ajunt, in papyrum transferendo; sed ita per gyrum euncta prospexit, ut quasi non tam subsequi Philosophiam, sed ipso Scoto duce, illum videatur attingere; tradiditque propterea artificiosissimè quicquid in Logica inveniri ferè potest. Atque adeò, ut quisquis diligenter introspexerit quod ordinatissimè compegit, erit intra paucissimos menses, ne dixerim annos, edoctus in his, quæ & Scotus sentit, & Philosophus exsequitur. Hæc dixerim, non desiderii passione permotus, sed experientia teste, conscientiâque meâ, qui aliquem è suis Discipulis novi, quem cùm paulò ante putasses elinguem, & literarum penitus expertem, nunc Philosophum judicare possis, ac penè Theologum. Hoc itaque Opusculum, Gabriel magnifice, quod ad Nepotem Artium, & Medicinæ Professorem missum reperi, quod & isdem Religiosus venerabilis inchoaverat in Gallia legens, Mediolanique perfecit, non sum passus quasi sepultum, atque latens in pulvere tegi; utpote quod scio, oblectaturum mentem tuam plurimùm, qui etsi in Gymnasio Papiensi olim pro tuis virtutibus Rector Universitatis exstitisti, & ibi in liberalibus Disciplinis inter omnes coætaneos tuos eminenter edoctus, dehinc ad Magisterii gradum, atque Doctoreas infulas evectus, eò usque perductus es, ut cùm caris, & peritissimis Medicis Ducalibus carus sis, atque præcipuus, non abhorres tamen ab his, quæ & revocant ad memoriam, quæ quondam profuerunt, & quæ novisti ea esse, licèt parva, sine quibus magna constare non possunt. Vale.

ANNO

(a) E nobilissima Mediolanensi Familia ortus Gabriel Pirovanus, se ipsum illustriorem reddidit studio Artium Liberalium, præsertim verò Medicinæ, atque Astronomiæ, in cujus defensionem Librum edidit Typis Alexandri Minutiani anno MDVI. Archiater in hac Urbe declaratus est à Maximiliano Sfortia Duce Mediolani, statim ac, expulsis Gallis, paternum Insubrum imperium suscepit, cùm antea Ticinensis Academiæ Præfecturam gessisset. Quo usque vitam produxerit, ignoratur. De Auctore hujus Libri, vide quæ scripserim in Hist. Liter. ad hunc annum.

ANNO MCCCCXCV.

Num. XLIX.

In editione T. Livii.

Alexander Minutianus (a) *Bartholomæo Chalco*, *à Secretis Ducalibus Primario S. D.*

MAgna me hercle commoda, & opem præsentissimam conclamatæ jam literariæ rei nova ista imprimendi ratio attulisset, integerrime Mecœnas, si librariarum officinarum mancipes eandem imprimendis libris curam adhibuissent, quam præstantes illi ingenio viri, qui hunc admirabilem scribendi modum primi excogitarunt. Nam lacrymabilis illa jactura, quam fecerat Latina lingua, non solùm librorum copiâ, quæ exhaustas Bibliothecas incredibili quodam proventu replevit; sed pristinâ quoque bonitate instaurata fuisset. Verùm cùm egregium hoc artificium, ex quo primi illi Inventores uti multum fructus, & gloriæ, ita & voluptatis quàm plurimum capiebant, ad idem prorsus fastidium cum sellulariis artibus devenerit, nulla ampliùs curâ, nullâ delectatione præclarissimorum virorum monumenta imprimuntur; immo à corruptis jam exemplaribus continuò degenerantes, deteriores quotidie libri ex eorum officinâ emittuntur; adeò quòd si eorum Auctores reviviscerent, & Opera sua diligentiùs inspicerent, aut illa prorsus non agnoscerent, aut vigiliarum, & laborum, quos in ea impedissent, admodum pœniteret. Accessere præterea ad hæc mala, quæ per librariorum inscitiam in rem literariam invecta sunt, & alia non negligenda incommoda per magnam eorum partem, qui librariam hanc negociationem exercent; ii enim dum nihil aliud curant, quàm ut libros, quos imprimunt, quàm minimo possint, ære ex officinis redimant, omnem penitus majestatem, & gratiam bonis libris ademerunt, ita ut qui molestioribus studiis detinentur, cùm mansuetioribus his nostris disciplinis animos remittere velint, à mediâ vel jucundi Poëtæ, vel prudentis Historici lectione, tam squallidâ, & confragosâ scripturâ avocentur. Unde fit, ut paulò accuratiùs cogitantem, boni ne, an mali, plus literariæ rei novus iste scribendi modus attulerit, ratio ipsa in hanc me potissimùm sententiam adducat, ut existimem, hanc artem in tantâ incuriâ, & negligentiâ Latinæ linguæ, ac literariis studiis multò magis nocituram, nisi per eruditos Viros, qui fugientes jam literas, & in pristinum squalorem recedentes vindicent, succurratur. Ecquid aliud est, corrupta literatorum virorum monumenta in vulgus emittere, quàm rem literariam corrumpere, atque in tantâ librorum copiâ inopem, & neglectam reddere? Quamobrem, Vir inter paucos egregie, cùm tanto malo succurrendum omnino duxerim, Livium diligentiore curâ, quàm his temporibus transcribendis libris impendatur, hujusmodi librariis imprimendum tradidi; non quòd alia innumerabilia bonarum artium volumina reparatione non egeant; verùm ut prostratæ jam, atque dejectæ Latinæ linguæ instauratio ab eo instituatur opere, quod tantò hominibus utilius judico, quò historia humanæ vitæ est magis utilis, ac necessaria. Nam præterquamquod ad instituendam vitam, & tuendam hominum societatem plurimùm confert, quando per ejus lectionem ex aliorum erratis nostra corrigimus, quodque optimè actum sit, & nobis ad imitandum proponimus, & aliis inviolatè custodiendum præscribimus, pueritiam certè exuit, & robustiorem, prudentioremque ætatem induit. An aliud est, historiam nescire, quam semper esse puerum, & quæ ab illustribus Viris gerenda sunt, penitùs ignorare? Sed cùm in tam laudati Historici recognitione *Jo. Ant. Aleriensis Episcopus*, Vir sanè de emergentibus tunc literis benemeritus Romæ, & alii eruditissimi Viri quantum pertinaci studio, & diligenti lectione assequi potuerunt, pro viribus laboraverint, existimavi ad eam Operam, quam in tanti Scriptoris reliquias, & eas quidem neque sinceras, neque satis integras impendissent, tum demum aliquid operis nostrâ industriâ accessurum, si quid aliud præstitissem, quàm eorum locorum castigationem, quæ per Impressorum incuriam corrupta fuissent; quare adhibitis veluti in hujus nostræ editionis consultationem vetustissimis exemplaribus, & diligentissimè eum recentioribus exemplis comparatis, didici veteris jacturæ, quam temporum injuria fecerat, nonnulla adhuc vestigia remansisse. Nam, excepto quòd in plerisque locis integras clausulas reposuimus, dimidiatas redintegravimus, præpostera in ordinem redegimus, duas certè nobilissimas Scipionis conciones sartas tectas, ut ajunt, reddidimus, ubi ad finem sexti libri Secundi belli Punici à veru ad stellam, quinquaginta fermè versibus amissam possessionem restituimus. Dictiones præterea quamplurimas, quibus Liviana majestas Correctorum temeritate defraudata fuerat, eorundem exemplarium ope asseruimus. Cùm interim M. Antonii Sabellici in Livium annotationes, quàm diligentissimè pensitarimus, & quæ vir ille elegantissimus ratione, & aucto-

(a) Hujus celeberrimi Impressoris simul, atque Oratoris egregios labores in Studiis Mediolanensibus promovendis, recensui in Prolegomenis, atque in Hist. superiùs vulgata.

ctoritate integriora reddidisse visus sit, comprobarimus; non inficior tamen, inter varias nonnullorum emendationes, inter dissidentes exemplarium scripturas, paucula quædam mihi tum dubia, tum ignota occurrisse, in quibus intelligendis cùm divinandum fuisset, ea intacta penitùs reliqui, ne corrupto magìs, quàm correcto loco in eam vituperationem incurrerem, qua temerarios nonnullos nostri temporis Correctores notari video. Proinde studiosi homines & ipsi Livianam majestatem juvent, & quæ intacta prætérivimus, non divinando corrumpant; sed fideliore aliquo exemplari adhibito corrigant, & castigent. Tu autem Vir integerrime, cui meæ omnes ingenii vires, cuique corporis labores debentur omnes, non certe magis, ut me tuis beneficiis gratum approbent, quàm publico Literatorum nomine, quòd illis semper faveris, & bonarum artium studia in inclyta hac Urbe excitaveris, ita ut rem Latinam pariter & Græcam, indulgente Illustrissimi Principis liberalitate, ab interitu receperis. (a) Tu ergo nostros hos labores, qualescumque sint, tuis auspiciis procedere æquo animo patiaris, non ut in iis tuî memoria celebretur, quæ facundiorum virorum monumentis ære perennioribus in posteros diffundetur; sed ut tui nominis magnitudine, nostra hæc editio commendetur. Vale Decus, & Præsidium meum.

ANNO MCCCCXCVI.

Num. L.

Ante Epitalamia, & Orationes in Defunctos.

Ad Reverendissimum in Christo Patrem, & Dominum, D. Paulum Zane, humanarum Ovium Pastorem, & Divino afflatu Episcopum Brixianum benemeritum, Frater Gregorius Britannicus (b) *Sacri Ordinis Prædicatorum Professor S. P. D.*

ETsi nulla unquam, Reverendissime Antistes, nec consuetudo, nec familiaritas, mihi tecum intercessit, tum quòd dispar dignitatis conditio ab tuo omnium desideratissimo me consortio semovit; tum quòd, quo tempore tu te ad studiorum matrem Patavium disciplinarum gratiâ contulisti, ipsi mihi agrum Picenum, aliaque pleraque loca longinqua colere contigit, incredibili tamen te semper prosecutus sum amore. Nec immeritò quidem; tam multa enim de prudentia, humanitate, & virtute tua ubique prædicabantur, ut ad te amandum mirabiliter sim accensus, putaverimque, nihil mihi gloriosius, honorificentiusve comparatum iri posse, quàm benivolentiam, & amicitiam tuam promereri. Nam quod omnino singulari, & præcipua laude dignum est, in ea te omnis doctrinæ arce positum esse intellexi, ut quum te omnes ob tuam amplissimam probitatem mirum in modum venerentur, hac una re non solùm civibus tuis, sed externis præcipuè sis admirationi; hincque mirificus quidam undique amoris, & observantiæ conciliatus sit tibi cumulus. Nec injuriâ quidem; quis enim eum patrem non amet, ac colat, in quo ea adsint, quæ Plato sapiens, & summus Philosophus optimo Præsidi vendicanda censuit? eâ enim es integritate, & justitiâ, eâque prudentiâ, & animi moderatione stipatus, ut universa Civitas tua Brixiana se ipsam quotidie ductu tuo felicem appellet, mirabilique benivolentia observet, ac colat. Nihil enim, Reverendissime Antistes, agis, quod non tecum ante diu, multùmque sis meditatus. Quicquid enim consideras, quicquid dicis, quicquid agis, miram semper præ se fert veritatem, & sapientiam. Nihil namque à te fictum, nihil simulatum, nihil denique ineptum proficiscitur. Illuc denique omnes animi tui cogitationes tendere conspicuum est, ut oves tuæ, quarum curam geris, recto calle ducantur, eamque vivendi rationem teneant, quæ non minus probabilis sit, quàm salubris; eas enim ad pabula virtutis, ut optimum decet Pastorem, non minus studiosè, quàm amanter, & ducis, & erigis. Qua quidem una re nihil in summo Præsule potest esse excellentius. Innocentiam autem, & abstinentiam, quantopere in te ipso tuearis, quis ignoret, est nemo. Quæ omnia quum in te esse, universi & sciant, & prædicent, factum est, ut incredibili quadam benivolentia, atque insigni amore ego quoque te prosequar, eoque magis, quòd præter cetera ornamenta, eâ es doctrinâ, atque eloquentiâ, quæ mirabiles de se possit amores concitare. Habes ea omnia, quæ Pon-

(a) Quid Bartholomæus Calchus contulerit ad Latinas, Græcasque literas in hac Urbe viridiùs statuendas, publico refecto Gymnasio, compertum feci, tum in Prodromo, tum ad annum MCCCCLXXVII.

(b) In Hist. mea ad hunc annum, facem præferente hac editione, Mediolani peracta, dispuli tenebras, quibus se circumvolutos esse, testati sunt Scriptores Bibliothecæ Ord. Prædicatorum, censentes, *Gregorium Britannicum* non alium esse, quam *Benedictum*, S. Dominici Alumnum, qui ejusdem argumenti Sermones ediderat; propterea verò, ex uno duos Auctores fictos pronunciavere. Errorem istum ibi emendavi, proferens Libellos in Ambrosiana Bibliotheca servatos, è quibus clarè constat, duos hosce Fratres, sanguine, & Religione conjunctos quidem fuisse, sed Literariis Operibus in lucem productis, prorsus diversos.

Pontifici optimo, & sapientissimo conveniant. Quum igitur omnium virtutum cumulo sis circumseptus, nihil sane restat, quare nun omnibus sis admirationi. Illud certè affirmare possum, quod ad laudem tuam pertineat, tantam tibi cujuscumque doctrinæ librorum esse suppellectilem comparatam, in qua omnis tua ætas conquiescat, ut isto tuo Pontificatu nihil preciosius possideas. Sed quum ad eam ornandam quotidie studium tuum conferas, putavi pro mea in te singulari observantia, quodcumque ingeniolo nostro superioribus temporibus esset elucubratum, id omne illuc esse conferendum. Itaque quum fortè nonnulla Epitalamia, quæ mihi, quum inter Seculares agerem, sub *Joannis Britannici* disciplina exciderant, aliasque Orationes in Defunctos haberem, quas in Religione conscripseram, multique à me flagitarent, ut in lucem omnia ederem, putavi tam honestæ petitioni nullo modo refragandum; fieri enim posse existimabam, ut iis, qui in his studiis minus sunt exercitati, aliqua ex parte possent prodesse. Ceterùm quum animadverterem, fieri non posse, quin virtus semper invidiæ sit obnoxia, nec obtrectatorum facilè morsus vitari licere, putavi aliquem mihi tanquam patronum, & defensorem parandum, cujus præsidio, & auctoritate omnia mihi in tuto posita essent. Tu igitur, Reverendissime Antistes, solus inter amplissimos hujusce Civitatis nostræ Viros occurristi, cui, eum ob singularem humanitatem tuam, tum ob egregiam morum probitatem, Opusculum meum dicandum censui. Munus igitur nostrum accipies ea animi benignitate, qua à nobis mittitur. Itaque à te petimus, ut aliquando quum per occupationes liceat, totum quicquid est, legas; confido enim fore, ut quod per te comprobatum fuerit, latrantium morsus minus formidet. Vale, Reverendissime Episcope, & Fratrem Gregorium Britannicum, Amplitudinis tuæ studiosissimum, ama plurimùm. Vale iterum.

Ex Æde Divi Floriani, Quartodecimo Kalendas Aprilis MCCCCXCV.

Num. LI.

Sequitur responsio:

Paulus Zane Episcopus Brixiensis Fratri Gregorio Britannico S. P. D.

PErlectis suavissimis Literis tuis, dilecte Frater Gregori, quas ad me nudiustertius dedisti, adeò sum mirificè delectatus, ut haud unquam in legendis Epistolis potuerim ædepol affici gaudio majore. Nam quanto me prosequaris animo, quantâ me tuâ amplectaris integerrimâ humanitate, quanta me demum afficias benignitate, tum tuis de me amplissimis laudibus, tum tuo munere non vulgari elegantissimè significasti; nihil enim antea verebar, quin me, meumque honorem multi faceres; verùm modò ne dum non possum dubitare, sed ne extimescere quidem, quòd non apud te tanti sit omnis laus, omnis gloria, & decus, & ornamentum, atque omnis amplitudo mea, ut mage divelli à voluntate tua difficiliùs crediderim, quàm ab meo judicio laudum incrementa existimari. Proinde quum nonnunquam Phalaridem legerim, in nullos quicquam præterisse, qui de se bene essent promeriti, quin & gloriosè, & ex tempore, studiorum, musarumque sese amatorem profiteretur; maximè verò in eo actu, quòd Stephicorum Poëtam, sui inimicissimum, pro reverentia musarum non solùm non enecavit, non cæsum dedit, non extorrem fecit, sed multis etiam muneribus donavit, prætereaque liberalitatem præ sese tulit semper, atque aliàs; eo autem præcipue, quum non ab quocumque munera voluit accipere, sed quòd à se minus acciperetur, sæpe conquestus est; ab eo mihi summæ magnificentiæ, & singularis humanitatis exemplum præstari intellexi, ut plenissimas tibi pro merito tuo, immortalesque agerem gratias, atque haberem, qui me dignum feceris tanti donatione laboris. Opus mihi quidem peculiare est, & gratum, & perjucundum. Suavissimum autem erit, ac magis oblectabile, mi dilecte Frater Gregori, si operam navaveris, ut accuratissimè, diligentissimè, atque examussim imprimatur, ne Impressorum neglectu, ac imperitia, quod sæpe evenire solet, verborum stylus præposteretur, sententiarum ordo depravetur, operisque dignitas labefactetur. Ego autem Opificem summum obtestor, atque supplex exoro, ut quod officium boni viri suadet, omnes, qui literarum studio oblectantur, quos alta facinorum fastigia demulcent, quos etiam disciplinarum, virtutumque suavitates oblectant, hoc Opusculum perjucundum tanti pendant, æstiment, honorent, ac suis in Bibliothecis conscribant, ut quum in manibus nihil hoc habeant præstantius, hoc vel supremo haud deferere laborent, quod excellentissimorum sese Virorum frugalitatibus compararint, illustribusque, ac laudatissimis mortalibus contulerint. Tu igitur, Frater Gregori, cura, ut quamprimum Impressoribus hoc immortale Opus commendetur, ne incuriâ unius, multorum utilitas impediatur, & testimonium amplexandæ virtutis, multitudine modicum, sed æterna commendatione dignum, diutiùs occultetur. Quantum autem debeat huic Domui Britannicæ ista mortalitas, quæ tum *Joannis* fratris tui interpretationibus tam in Persium Poëtam quamdifficillimum, quàm in Statium Achilleidos, satis illustrata est, egregiaque in dies expectat Commentaria in Juvenalem, Ovidiumque Metamorphoseos; tum reliquorum fratrum ornamentis, qui sese student

dent ceteris præstare, suis venustissimis moribus animantibus meis sermonibus difficilè panderem; sed si in illis ipsis connumerandis orationem protraxero, quæ meam exeedunt dicendi facultatem, vereor, ne Lectoribus meis tœdium injiciam (a). Ad te verò postremò recurro mihi omnium mortalium amicissimum, qui quum me satis ornaveris, studuerisque amplissimis laudibus insignire, præstantissimis titulis decorare, summisque tuis conatibus extollere; ego autem minus meruerim, gratias, quantas possum, & ago, & habeo, nec puto, modò fata sinant, inter viventes, tuî umquam posse oblivisci. Tu interea vale, & me, ut cœpisti, observa, jubar lucidissimum Domus Britannicæ.

Ex Episcopatu nostro Brixiano, duodecimo Kalend. Apriles MCCCCXCV.

Num. LII.

Ante Codicem Epistolarum Æneæ Silvii.

Ambrosius Archintus Patricius Mediolanensis Lectori Salutem.

PErvenerunt nuper ad manus meas, Æneæ Silvii Piccolominei Senensis, Viri rarissimi, Epistolæ, quas dum in minoribus ageret, aut nondum Cardinalatus dignitatem excessisset, ad Principes, ad Amicos, & Fautores suos ex tempore dictabat. Eas cùm legissem, indolui tanti ingenii vicem, quòd Vir Latinus, & eruditissimus, qui nemini patrum nostrorum memoriâ in omni scientiarum genere cedit, ab horrida Germania corruptè imprimeretur, & non ab re inter Literatos sæpè disceptatum est, profuerit ne humanæ Societati impressoria hæc ars, vel potiùs obfuerit. Comperi enim ex eorum lectione, infinitos errores, ut divinandum potiùs esset, quàm legendum. Cogitanti igitur mihi, & ipsius Æneæ elegantiam, & miram Epistolarum ipsarum utilitatem, concinnamque brevitatem, visum est, quidquid temporis subfurari potui, redigere Epistolas ad aliquem ordinem, ut omnes intelligant, pro virili mea tanto Viro me affici, qui propria virtute, & non favore, nec fortuna ex humili loco, ad fastigium Summi Pontificatus evectus est. Is enim à teneris annis Literis deditus, Juri postea Cæsareo operam dedit; mox, ut intestinas factiones evaderet, Mediolanum se conferens, Præpositurâ S. Laurentii Majoris Mediolani donatus est. Deinde in Germaniam profectus, in Concilio Basileensi, quò tota Virorum Doctorum summa convenerat, omnium judicio & doctissimus, & modestissimus judicatus est, & non immeritò Divus Federicus III. Romanorum Rex in Secretarium delegit, laureatumque Poëtam reddidit, & post multos exantlatos labores, Tergestinensem Episcopatum nactus, vacanti deinde Ecclesiæ Senensi Patriæ suæ, sufficitur. Demum post longas peractas vigilias pro Republica Christiana, ad Cardinalatus dignitatem à Calixto Pont. Max. promotus, eidemque morienti summo omnium favore ad Supremum illud dignitatis culmen Æneas ipse immediatè successit. Non enim in præsentia, ejus res præclarè gestas enarraturus accedo, quia à Viris probatissimis tractata sunt, ne fortè dum illius laudes referre vellem, ob ingenii mei exiguitatem eas potiùs labefactarem; tanta est enim Maximi hujus Pontificis gloria, ut nullius laude crescat, nullius ve vituperatione minuatur. Utinam is semper vixisset! quia renascentes literas sublevabat, & doctos in omni scientiarum genere præmiis, & dignitatibus decorabat (b); utque ad virtutes omnes alliceret, non quorumdam more, qui facti voti sui compotes virtutes prosternunt; is Pontifex dignissimus Pius nominatus, licèt assiduis obrueretur occupationibus, semper aliquid legebat, scribebatque manu sua. Extat & alterum Volumen egregium, quod in Pontificatu ipso Maximo ad Reges, & Principes exaravit. Tandem dum bellum contra fœdissimam Turcarum gentem pararet, & in anchoris staret classis in Anconæ Portu, divinam animam efflavit, relicto apud omnes Christianos suî desiderio. Quod reliquum est, has lecturos Epistolas & oro, & obsecro, ut si quid minus accuratè reimpressum extiterit, Impressoribus vitio dent, qui datum sibi ordinem persæpe non servant; mihi verò ignoscant, quia Impressoribus adesse non possum; hoc tamen elaboravi, ut Epistolæ, quæ apud Barbaros impressæ sunt, & vix quatuor volumina (*exemplaria*) ad Italos pervenerunt, omnibus esset, cum parvo ære copia, & meliori artificio impressæ, correctioresque, & emendatiores haberentur, quia Germania illa Latinorum nominum vocabula ignorat, ordinemque confundit. Teneat itaque barbara Germania codices suos, quia *Ambrosii Archinti*, & *Joannis Vinzalii*, viri docti, qui totum Opus revisit, beneficio, studiosis, & Literatis multa Epistolarum ipsarum volumina in medium allata sunt. Sis felix, candidissime Lector, & Pii bona-

(a) Britannicæ Familiæ laudes eximias innuit tantùm præclarissimus Brixiæ Episcopus Zane; at eas illustriùs amplificavit alter ejusdem Urbis Antistes, Literis, & Purpurâ clarissimus, Angelus Maria Quirinus, qui in Libro *de Brixiana Literatura* singillatim recenset Opera, & ingenii labores, susceptos ab hujus Familiæ Viris doctissimis, quorum ope plurimum emolumenti accepit Literaria Respublica.

(b) Testimonium hoc Viri doctissimi, atque integerrimi *Ambrosii Archinti*, si cetera deessent, sufficeret ad explodendam infanam calumniam Francisci Philelphi, qui Manes Sanctissimos Pii II infectatus est, oblatrans, eumdem *hostem fuisse Literatorum, & quos ad emolumenta debuisset, dignitatesque extollere, eos vel contempsisse, vel neglexisse*, quemadmodum retuli ad Annum MCCCCLXXXI.

bonarum literarum patris indulgentissimi memor. Cujus umbræ dent Superi tenuem, & sine pondere terram, spirantesque crochos, & in urna perpetuum ver.

Mediolani quinto Kal. Decembris, Anno à partu Virginis MCCCCXCVI.

Num. LIII.

Ante Librum inscriptum ANTEROS.

Apostrophe Baptistæ Fulgosii (a) *ad Librum.*

HEus tu, mi Liber, quid sibi vult, quòd meis laribus, & amici, jussu meo diu circumscriptus, quod ut tibi, mihique conducibile arbitratus perpetuò futurum decreveram, tuas haud emensus vires, in publicum, me inconsulto, evaseris? Impressorum illectus blanditiis, vanaque gloriæ spe inflatus, cur è latebris meis potiùs elapsus, quàm emissus, omnibus te legendum exhibuisti? An in quod certamen descenderes; meque invitum traheres, insulse perspexisti? è quo mihi, tibive haud ampliùs erit integrum, pedem referre? Quid oculos demittis? quid te circumvertis? nihil est, quòd fugam mediteris, pugnamve detrectes. Jacta est alea; receptui canere, cùm jam conferendæ cum hoste sint manus, nil aliud esset, quàm adhuc victoriam dubiam certâ cum fugæ ignominiâ permutare. Præsenti esto animo, & quod temerè aggressus es, audacter perfice: Satius est, pugnando experiri omnia, priusquam pereas, quàm ignavè succumbere. Quid hæres? quid defixus, attonitoque perquam similis pæne es effectus? Nunc tandem noscis, in quod discrimen proruperis? Prospicienda sunt ardua, antequam quis ea suscipiat; at semel incœpta fortiter sunt patranda: pars victoriæ est, velle vincere. Sed quid te verbis ampliùs obtundo? scio, ni fallor, scio quid hic sibi vult metus. Nam cùm in prælium, quod vel nullum, vel levissimum arbitrabare, inermis descenderis, jamque imminens cernas periculum, scutum saltem ad ictus propulsandos, si non gladium ad hostem lacessendum, à me tibi concedi velles: morem tibi geram, magisque tibi, quàm tu met feceris, prospiciam. Sed age jam, aures præbe monitus. Duo tantùm hominum genera infesta tibi futura scito; Garrulos Genuenses quosdam, qui complosis invicem manibus oscitantes degunt, vellentque alieno periculo, ac labore optata sibi parari; ac invidentes Criticos, qui nihil umquam elaborantes, in alienis lucubrationibus tantùm carpendis, doctrinæ gloriam quærunt; Genuenses enim stomachantes, studiumque meum ignaviam appellantes, ac desidiam: en, ajent, præclarum Principem, Principe tam magnanimo editum, quem quum illum, Avique, ac Proavi Cyprici triumphatoris Imperatorem fortissimorum, majorumque suorum Principum gesta æmulari magis deceret, quàm Rhetores, vel Philosophos, ad hæc levia animum appulit; quid Principi cum Literis? quid Militi cum Libris? His tu ex me hæc respondeto: me adhuc adolescentem, nondum bellicis laboribus, principatusve curis intricatum, hæc cudisse, temporisque illud visum satius, studiis, quàm venationi, aut ludo impertiri; addito etiam, quòd C. Cæsari Augusto, Adrianove, atque Juliano, compluribusque aliis præclaris Principibus talia etiam in Castris elucubrasse, ignominiæ non datur, sed laudi; quapropter injustè agere qui in me damnent, quod probent in aliis. Criticis verò, qui titulo pæne inspecto, aduncis naribus cuncta pensitantes verba, me bilinguem appellabunt, & Amori haud parem concertaturem, Macrobium, Lactantium, ac Hieronymum, Geliumque objicies, qui Græcis sententiis libros refersere suos; ac etiam Eusebium, dices, legant Cæsariensem, qui Evangelicam Præparationem adeò admirandam alienis universam sententiis compegit; Amorem verò si haud validis argumentis impetierim, non tantùm mihi dedecoris, ignaviæque notam inusturum, quàm gloriam pariturum, quòd eo genere certaminis, pugnâque statariâ talem sim ausus hostem aggredi, quem hucusque Latinorum nemo, nisi velitari pugna lacessiverit, quod non parvi faciendum peritiores censebant; & si optatum, legitimumque triumphum de hoste non tulerim, quum non parum fuerit, ipsum (quod secus existimabatur ab omnibus) superabilem esse indicasse; meminisse enim eos etiam debere, Aristotelem illum Philosophorum splendidissimum: gratias habendas quàm maximas, scripsisse, illis primis rudibus Philosophis, qui quamvis à vero Philosophiæ tramite aberrarint, indagandæ tamen veritatis ceteris iter ostendêre, claustraque Philosophiæ, adhuc intacta, reserantes, posteris saltem januam indicarunt. Quapropter, si nec prætentati vadi, meo cum periculo, quo ipsi vadaturi essent, nullas mihi habituri sunt gratias; at saltem nostra non damnent, ac explodant, ni prius ipsi in Amorem validiora contorserint tela; quod tua legentes vestigia, leviori, quàm ego fecerim, labore assequentur, cùm tritum jam iter ipsi sint calcaturi, ego per avia errans, potiùs vagatus fuerim, quàm incesserim.

Ante

(a) Ob vivacis mentis nobilitatem, calamique in Latino sermone elegantiam, *Apostrophen* hanc reliquis Ævi illius Epistolis adjiciendam censui; Auctor enim hujus Libri, vernaculâ linguâ conscripti, quamvis ingenio præstantissimus foret, eâ tamen vocum asperitate usus est, quæ Seculo illo Scholas etiam invasit, ingratamque reddidit ætati nostræ lectionem Codicum, Italice tunc temporis impressorum. Quæ de ipso scripserim, vide in Hist. Liter. ad hunc annum.

Num. LIV.

Ante Orationes, Epiſtolas, & Epigrammata Petri Leonis.

Petrus Leo Vercellenſis, (a) *Reverendiſſimo Amedeo Romagnano, Sancti Salvatoris Abbati, & Illuſtriſſimi Principis, atque Excellentiſſimi Karoli Joannis Amedei Sabaudiæ Ducis, Cancellario digniſſimo, & benemerito, Salutem dicit plurimam.*

SOlent mortales ſæpenumero, Reverentiſſime Abbas, eos commendare, qui præſtantia, aut re, ſeu benivolentia cogniti ſunt, vel ſaltem benemeriti aliquid memores acceperunt. Mihi verò etſi nulla tecum unquam conſuetudo fuit, tamen nomine, & fama, quæ jamdiu diſperſa per totam Italiam, & Galliam, mihi haud incognitus es, quem inter ceteros, te unum præſtantiſſimum Conſiliarium, ac Oratorem eloquentiſſimum, nec non Cancellarium noſtri inelytiſſimi Principis, Exellentiſſimique Ducis, pæne divinæ indolis Karoli Joannis Amedei, infantuli Sabaudienſis, habent, colunt, obſervant, & prædicant omnes. Unus enim conſilio, & prudentia, tanquam columna, Sabaudienſe ſuſtines imperium; humanitate, & clementia nec ceteris inferior, ſtudioque, & doctrina etiam viris doctis antecellis, & præſtas. Nullum enim pietatis officium ad publicam pertinens utilitatem invenitur, quod in te maximè non eluceat, & ſplendeſcat. Quod hercle vix omnibus accidit inter mortales, ævo noſtro rariſſimum. Adde quoque & continentiam, & gravitatem, & in omni re modeſtiam tuam omnes ita admirantur, ut, priſcorum Romanorum exemplo, te vivere omnes credant; quibus noſtro Duci glorioſiſſimo adeo acceptus fuiſti, & gratus, ut conſilio tuo gubernari & regi maluerit; nec non te tanquam temonem in rebus aſperis, & duris ſemper ante alios habere voluerit. O felix Patria! o inclyta Sabaudia! o Dux ſuper omnes fauſtiſſime! qui tam clarum virum, & tanto Principe dignum in imperio, & in re publica gubernanda ſolum meritò hunc elegiſti. Taceo præterea amicos ferè tuos innumerabiles, quos virtutibus propriis tibi ipſi comparaſti. Inter quos ſanè illuſtris *Philippus Sabaudienſis*, Pater Patriæ, & Briſſiæ Dominus, qui ob arctiſſimum conſanguinitatis vinculum, eximiamque virtutem, & rei militaris peritiam, Sereniſſimo Gallorum Regi Patruus unus eſt acceptiſſimus. Sunt etiam regiæ noſtræ Sabaudiæ Proceres, qui maximâ benivolentiâ, & amore non immeritò te proſequuntur omnes; ex quibus *Philippus Vagnonus* eques, & Juris vir doctiſſimus, Karolo Principi noſtro Sabaudienſi gratiſſimus, & Ducali aulæ præfectus non indignè eſt electus. Prætereo ceteros benivolos tuos viros illuſtres, & magnificos, tecum amicitiâ, & ſanguine conjunctos. Omitto in omne genus hominum liberalitatem, & munificentiam. Omitto paternam dignitatem, quam virtutibus, & meritis tuis nuper adeptus es. Omitto tuum genus antiquiſſimum, virtutis ſpecimen, & decus, Romano ſanguine oriundum. Omitto denique præclara tua facinora, vigilias, ſudores, nec non graves, & duros labores, quos in gubernando Statu noſtri Excellentiſſimi Principis ſuſcepiſti. Plura, & multa alia tuis de virtutibus poſſem hìc referre, niſi hæc luce ipſa clariora eſſent omnibus. Reliquum eſt, Reverentiſſime Abbas, & vir humaniſſime, ut Orationes noſtras per breves, & quaſdam Epiſtolas, nec non Epigrammata quædam, quæ à teneris uſque annis congeſſi, & recondidi, tibi Oratori optimo dedicem: quod profectò libenti, & grato animo facio. Te verò, benigniſſimè admittas, quæſo. Quæ quidem, ſi tibi viro diſertiſſimo fortaſſe nimiùm inculta, atque inornata magis, quàm ſeria videbuntur, ætati noſtræ ignoſcas velim. Interea à malivolis, & detractoribus (ut ſoles) ea defende, dum ætas ipſa fortior meliora ad te dabit.

Vale, & me ſub tuum præſidium admitte clientulum.

(a) Petri Leonis Vercellenſis, qui in Urbe noſtra Humaniores Literas & didicit, & docuit, ac poſtremò in Sealenſis Templi Collegium cooptatus fuit, res geſtas retuli in Hiſt. Literaria ad hunc annum. Plura ſunt in hoc Libello Mediolani edito, laude digna, ſed plura etiam, quæ humi ſerpere videntur, & tamquam quiſquiliæ expungendæ forent.

Num. LV.

Ante Practicam Musicæ Franchini Gafuri.

Illustrissimo, & Excellentissimo Principi, Domino D. Lodovico Mariæ Sfortiæ Anglo, Duci Mediolanensium invictissimo, Franchinus Gafurus Musicæ Professor Salutem.

QUantæ, Musicæ artis professio, Illustrissime Princeps, apud Priscos non authoritatia modò, sed etiam venerationis extiterit, facilè edocemur, & summorum Philosophorum exemplo, qui se admodum senes ad hanc disciplinam, velut in ea summam studiorum suorum manum impositum, contulerunt, & severissimarum rerum públicarum instituto, quæ cùm summâ diligentiâ quicquid moribus publicè officeret, circumcidi curassent; hanc tamen artem non modò non ejecerint, sed etiam velut morum parentem, altricemque, summo studio excoluerunt, &, ut claudam, semel omnium gentium, omniumque nationum consentienti, stabilique confirmatur judicio, apud quas nihil unquam fuit cura majore celebratum. Quæ enim alia disciplina tanto mortalium assensu, tantáque omnis vel ætatis, vel sexus conspiratione recepta est, ut nullius conditionis ullus sit adhuc repertus, qui molestias suas, vel rudi saltem modulatione consolari non studeat? Nihil enim æquè animos ad diversissimos affectus brevi momento traducere, non optimorum modò testimonio, sed oculata (ut ajunt) fide convincitur, adeò ut ejus Professores, antiquitas non Musicos modò, sed & Vates, & Sapientes appellare non dubitarit. Huc accedit Poëtarum authoritas, qui Linum, Orpheumque Diis genitos, quoniam quorumdam hominum duram, agrestemque vitam ad mitiorem cultum reduxerint, silvas, saxaque duxisse finxerunt. Sed ne fortè Poëtarum dictis parva adhibeatur fides, velut in majus omnia familiari sibi figura extollentium, reperti sunt etiam sapientiæ Professores, qui asserere non dubitarint, non sensibilia modò, sed etiam quæ citra sensum utcumque vivunt, modulationibus musicis permulceri. Atque hac quidam causa eminentissimum Authorem Virgilium, non hyperbole poëtica in Buccolicis dixisse ad Silem, canium, & duras mutasse cacumina quercus, arbitrati sunt. Etenim, si Platoni credimus, qui Mundi animam musica modulatione constare dixit, non video profectò, cur dubitari possit, cetera quoque qualicumque anima degentia, quam eis cœlitus datam liquet, non affici, lætarique naturæ suæ congruentia, cùm similitudinem sibi amicam esse jam palàm constet. His ego rationibus, Illustrissime Princeps, tum etiam natura ad id impellente, cui non facilè obsistimus, motus, cùm animum jam ab ineunte ætate ad hanc usque disciplinam appulissem, quæ prætertim & moribus conferret, ut peritissimis placet, & à professione mea non abhorreret, recepta jamdiu opinione, Religiosorum hoc potissimum munus esse, ne mihi soli studia prodessent mea, librum etiam edidi, antiquissimorum rationem secutus, de hujus artis speculatione, quam Græci Theoricam vocant, quo & ratio studiorum meorum constaret, & laborum fructus latiùs spargeretur. Quod opus, inclyte Princeps, nomini tuo dicavi, cunctanter id quidem ac timidè, ne tibi, gravissimis curis, maximarumque rerum ponderibus occupato, intempestivis nugis obstreperem. Ceterùm posteaquàm perspexi, quanto favore, quantaque benignitate Opusculum nostrum, alioquin rude, atque incultum, sis prosecutus, additum mihi ea liberalitate etiam currenti calcar, studiumque meum non mediocriter accensum est, ut alteram quoque hujus disciplinæ partem securus jam stomachi tui aggrederer. Musica enim, non ut ceteræ Matheseos disciplinæ, speculationi tantùm vacat, sed exit in actum, moralitatique, ut prædictum est, conjungitur. Neque enim satis officio meo fecisse videbar, si in inquisitione tantùm subsisterem, ad paucorum id utilitatem spectare ratus, nisi profectui etiam publico nostra industria desudaret. Hæc namque Musicæ pars non solùm sui cognitione prodest, sed longiùs promotis radicibus, reliqua etiam studia coadjuvat, quod gravissimorum virorum testimonio comprobatum est, qui se nihil aliud ex Musice, quàm literas didicisse professi sunt. Hanc enim artem Fabius Quintilianus antiquissimam omnium in literis, studiorum authore Timagene, confirmat. Ceterùm cùm de Musica loquor, non hanc Theatralem, atque effœminatam intelligo, quæ mores publicos corrumpit potiùs, quàm informet, sed illam modestam, atque virilem antiquis Heroibus celebratam, quæ mensis Regum, convivialibusque epulis admota, recubantium concertatione circumlatâ inter eos cytharâ, clarissimorum virorum egregia facinora decantabat, quod maximum profectò ad virtutis studia incitamentum fuit: verùm hæc etiam altiùs evecta, Cœlo quoque inseritur, ac Solis labores, errantemque Lunam, ac Titania astra celeberrimorum Vatum testimonio enarrat; & quasi non contenta implesse meritis spati terrarum, cœlos penetrat, divinarumque rerum mysteriis injungitur. Hoc igitur Opus, Princeps ocularissime, tuo ductu, tuisque auspiciis proximâ fœturâ apud me natum, ut Plinii secundi verbis utar, atque impressum, tuo nomini, qua debeo, veneratione dicavi. Ad quem enim labores meos referam commodiùs, quàm ad quem non cuncta modò Italia, sed remotissimæ quoque Gentes jus, arbitriumque non consiliorum solùm, sed etiam gestorum

rum

rum suorum, velut ad honorarium Arbitrum referre solent? Nec veritus sum, ne tibi hoc munusculum nostrum maximas res obeunti molestum accederet, cùm sciam, te ita maxima moderari solitum, ut minima quoque non spernas, felicitateque ingenii ita cuncta digerere, ut inoffenso tenore peragantur. Quanquam tibi non inter minima habeantur, quæ ad profectum studiorum spectent. Testimonio sunt præclara gymnasia disciplinarum quidem omnium, sed præcipuè Græcæ, Latinæque facundiæ, quæ tibi maximâ curâ per Imperii tui Urbes instituta sunt. Quis enim alius fortis, fortunæque tuæ adoreola suorum ingenia majori jussu ad virtutem incitat, tuetur, fovet? Ceterùm quantum ad me spectat; non postulo, ut scripta mea ad comparationem magnorum Auctorum sumantur, nec ut auctoritatis Scriptoribus annumerer, quorum doctrinæ, si quid in nostris boni fuerit, libentissimè acceptum refero, satis mihi superque erit, si tantum adoitar; hactenusque industriam nostram commendari volo, ut studiosorum profectui concinna, compendiosâque brevitate consuluisse dicar, ut quæ forent sparsim per Auctorum volumina requirenda, in uno opere, convenienti rerum ordine congesta reperiantur. Elaboravimus namque, ut res omnes suis principiis exorsæ, per seriem ad calcem perducerentur, ne qua Lector in difficili alioquin arte confusione circumagatur, Scriptorisque magis ineptiâ, quàm rerum obscuritate laboret. Hoc nobis tantum assumimus, hinc industriæ nostræ commendationem petendam censemus. Sume igitur, humanissime Princeps, Munusculum nostrum, qua in ceteris soles clementia, patereque, nominis tui saltem præfatione subniti, sic recipi merebitur: quamque commeodationem merito suo sibi præstare non potest, dicaturâ consequetur. Cùm alioquin nos, ut omnia vel fortunæ nostræ, vel ingenii bona tibi accepta referimus, sic quicquid studio, industriaque effecerimus, nomini tuo tempus in omne dicatum, consecratumque esse volumus. (a)

Sequitur Carmen Lucini Conagi.

Et juvat, & vellem meritas tibi reddere laudes,
Sed quis pro meritis te Ludovice feret?
Aurea das nobis, & felicissima Princeps
Sæcula; nulla Ducum gloria tanta fuit.
Atque alia ut taceam rerum monumenta tuarum,
Quæ superant hominum colloquia, atque fidem;
Quando artes ullo tantum viguere sub ævo?
Aut sic ingeniis Pallas amica fuit?
Cernimus Isæos, Euclidas, Pythagorasque,
Phœbigenas, & qui sydera celsa petant.
Nec tibi Chrysippi desunt, doctique Solones,
Et tua Parrhasias dant tibi sæcla manus.
Prodiit & Stygia per te de sede revulsa
Musica, nec notos attulit ipsa modos.
Ecce suas Franchinus opes, sua munera profert,
Pieria qua non clarior arte viget.
Has pete, tu Lector, nil non laudabile cernes.
Hinc exerceri discis, & inde loqui.
Quidquid agas isto cantans cognoscere libro,
Et poteris recto promere quæque sono.
At tu si modò sit grati tibi muneris Auctor,
Ad Dominum pro se fer pia vota Deum. (b)

Ante

(a) Si compares hanc Epistolam cum altera superiùs impressa ejusdem Gafuri, non ab ipsius calamo eam profluxisse, sed subsidiaria ope ab Amico aliquo communicatam Auctori, facilè suspicaberis; nobiliore namque stilo, atque eruditionis serie aptiùs digesta, compactam videmus. Quidquid tamen sit, excellentem in Arte Musica fuisse Gafurum, non tam ejusdem Opera typis edita docent, sed etiam ex Præfectura Cantorum in Templo Maximo hujus Metropolis, eidem collatâ, dignoscimus. Vide quæ de Franchino Gafuro adnotavi in Histor. Literar. ad Annum MCCCCXCII.

(b) Addidi Carmen Lucini Conagi, cùm præ ceteris Lodovicum Mariam Mediolani Ducem, optimè de Studiis Mediolanensibus meritum, commendandum posteris reddat, enumeratione Scientiarum, & Artium, quas in hanc Urbem induxit. Hujus Epigrammatis fragmentum retuli in Prodromo Cap. IX.

Num. LVI.

Ante Tractatum contra Montem Pietatis.

Domino suo Reverendissimo Domino Georgio Albanensi Episcopo, & Sanctæ Christi Ecclesiæ Cardinali dignissimo, Frater Nicola Barianus de Placentia, indignus Professor Theologiæ, Ordinis Eremitarum Divi Augustini Regularis Observantiæ, felicem statum.

ETsi usurariam pravitatem ratio ipsa, & omnis bonæ legis pagina detestetur, ac per hoc Viennense Concilium omnem hominem pertinaciter asserentem, ipsum peccatum non esse, tamquam hæreticum meritò, jureque decreverit: est enim, ut inquit Arist. in Libro de Republ., usura ipsa meritò improbanda, & ab omnibus rationabilissimè habetur odio, cùm sit naturæ, idest naturali rationi contraria. Id tamen, quod nullo pacto ab ipsius usuræ vitio potest excusari, quidam Verbi Dei pronunciatores, justum ac pium esse, & ab omni populo exercendum, amplectendumque, diebus nostris prædicare non sinunt. Hi namque sunt, qui de certa pecuniarum massa, ex Fidelium eleemosynis aggregata, quam *Montem Pietatis* falsò appellant, ad quinque, immo ad decem, & ad quindecim per centum singulo anno mutuari, licitum, ac pium esse, crebris prædicationibus asseverant. Hinc scandala, hinc rixæ, hinc ipsius Verbi Dei, & Religionis contemptus, aliis, qui rectè, tutèque sapiunt, contradicentibus, in Dei populo oriuntur: & jam in plerisque Italiæ Urbibus hujusmodi prædicationum occasione, usuræ ipsæ publicè sub pietatis vocabulo exercentur. Unde nisi Apostolica Sedes tam pernicioso errori de opportuno remedio providerit: timendum est, ne sal dominicum, quo simplices populi condiendi sunt optimis moribus, ac sana doctrina componendi, instituendique sunt, jam infatuatum foràs mittatur, ab hominibus conculcandum: & quod dictu horrendum est, pro vivifico verbo mortiferum dogma grex Domini sumat, & æterna morte lupi rapaces illum secum perdant, ac mactent. Horum igitur tam periculosum errorem pro veritatis, & animarum Christi sanguine redemptarem zelo stommacatus, æquo animo ferre nequivi; sed contra ipsum non sinè vitæ discrimine prædicavi, disputavi publicè, & Opusculum satis copiosum nuper edidi. Hoc ad te Dominum meum præcipuum dedi, & nomini tuo dicatum esse perpetuò decrevi. Non quòd disciplinam aliquam Domino meo proponere ausim, quem optimas Literas apprimè, excellenterque adeptum, experientiâ didici; sed quo mea in te pateat benevolentia, & ipsi Tractatui nostro splendore tuo crescat auctoritas: ac tandem, & in primis tua Dominatio Reverendissima rem ipsam, de qua in eo agitur, meminerit cum Sanctissimo Patre & Domino nostro, ac ceteris Fratribus ejus Reverendissimis Cardinalibus aliquando pertractare, & contra hunc errorem, quod ipsum Opusculum detestatur, pro suo incredibili ad Ecclesiam Dominicam, & veritatem studio, cùm dabitur opportunitas, facilius, commodiusque remedium procurare possit. Valeat Reverendissimus Dominus meus, & me ipso indigno ejus famulo ad vota in Domino perfruatur.

Mediolani Kal. Junii MCCCCXCIV. (a)

ANNO

(a) Institutum fuisse Perusii Seculo XV. à F. Barnaba Interamnensi Ord. Minorum *Montem Pietatis* ad sublevandam pauperum inopiam, ac subinde in quamplures Italiæ Urbes propagatum, VVadingus refert. Non defuere, qui sanctum hoc Opus, tamquam usurâ plenum exploderent, ac Scriptis exagitarent. Inter ceteros, Tractatum edidit F. Barianus hujus Epistolæ Auctor, quam hic inferendam opportunum duxi, cùm Mediolani scripta fuerit anno MCCCCXCIV., ac biennio post *Cremonæ* impressa *Nonis Octobris* absque nomine Typographi. Mens autem illi erat, *Montem Pietatis* subvertere, quem Cives nostri liberali caritate in hac Urbe erexerant, Ludovico Maria Principe propitiam manum admovente. Historiam hanc perstrinxi superiùs ad Annum MCCCCXCII., ubi de F. Bernardino de Busti luculenter egi.

ANNO MCCCCXCVII.

Num. LVII.

Ante Defensorium Montis Pietatis.

Reverendissimo in Christo Patri ac Domino, D. Bernardino Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ tituli S. Crucis in Hierusalem Presbytero Cardinali dignissimo, atque SS. Domini nostri Alexandri Papæ Sexti & Apostolicæ Sedis Legato de Latere, Frater Bernardinus de Busti (a) de Mediolano, Ordinis Minorum de Observantia, humilem, ac debitam commendationem.

LIcèt sacratissimum *Montem Pietatis* divinitus traditum, omnes Romani Pontifices, qui ab ejus primordio usque in præsens extiterunt, comprobarint; non desinit tamen Serpens antiquus humani generis inimicus, ac pietatis impugnator, piis Fidelium mentibus mortiferum virus infundere, atque per quosdam Sophistas à rationis tramite deviantes, ipsius Montis quietem assiduè perturbare; qui illum tam verbis, quàm scriptis sub zeli specie coloratis, evertere, atque eradicare conantur, in maximum pauperum detrimentum, animarumque dispendium, ac Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ, cujus auctoritate fundatus est, dedecus immensum. Ea propter, *Defensorium* ejusdem piissimi Montis, quod Deo inspirante composui, Reverendissimæ Dominationi vestræ intitulavi, quam doctissimam esse, atque Apostolicæ Sedis zelantissimam, veritatisque protectricem agnovi. Illam iterum atque iterum exorans, ut si propter occupationum magnitudinem ad examinandam Libri hujus veritatem vacare nequiverit: per aliquos probos, ac sapientes Juris utriusque Doctores, atque Theologos, Religionis nostræ non æmulos, faciat perscrutari, ejusque verissima decisione comperta, per Ecclesiasticas censuras, auctoritate Apostolica, adversariis ipsius Montis perpetuum faciat imponi silentium. Pro quo piissimo opere Reverendissima Dominatio vestra in hoc seculo meritum & laudem, in Cœlis verò gloriam obtinebit æternam. Valeat feliciter Reverendissimus Dominus meus, & fidelissimi famuli sui munusculum acceptare dignetur.
Mediolani pridie Kal. Februarii MCCCCXCVII.

Num. LVIII.

Ante Maffæi Vegii Opuscula.

Franchinus Gafurus Laudensis Integerrimo Viro Jacobo Antiquario Ducali Secretario, Salutem.

COntemplatus interdum ego, & *Philippinus Bonomius*, vir & doctrina, & religione maximè venerandus, *Jacobe Antiquarie*, egregiam illorum curam, (sic nobis visum est), qui doctissimorum virorum non veterum modò, sed recentium etiam Scripta haud minima impensa atque labore imprimenda curarunt: non potuimus non laudare tam benignam eorum operam, piumque (ut ita dixerim) affectum, non tam quòd vigilias tantorum virorum, laboresque torpere per incuriam, atque abditos in tenebris jacere passi non sunt; quàm quòd ipsi quoque consulere posteritati profectui pro virili portione studuerunt; quaque mente Authores aut nova invenerunt, aut aliorum inventa per innumerabiles codices sparsa, diligenti investigatione colligere, studiosorum commoditati servientes, elaborarunt; eàdem ipsi pretiosissimos libros, qui apud paucos latitantes vix noscebantur, ut in lucem prodirent, atque ad quamplurimos minimo impendio pervenirent, effecerunt. Quorum tam benefica solertia permovit, fateor, animum nostrum, admonuitque, ut eruditioni publicæ nos quoque aliquid operæ impartiremur. Itaque *Maphæi Vegii* Contribulis nostri lepidissimum Opus, in quo Terram, Solem, Aurum, mirabili commento de præstantia dignitatis, deque effectuum eminentia, quæ in mortalium usum singula producunt, sub arbitrio Summi Judicis, magnique Dei, concertantia inter se ingeniosissimè inducit, castigatum, emendatumque, tuo ductu, tuisque auspiciis imprimendum curavimus. In quo etsi non magnoperè

(a) Vir iste ob eximiam vitæ sanctimoniam omnibus notus, propugnandum suscepit *Montem Pietatis*, quem Fr. Barianus proximè, relatus *Impietatis Montem* vocabat. Controversia tamen hæc ab aliis etiam pius, doctisque Scriptoribus in unam, alteramque partem agitata, non deferbuit, donec seculo subsequente Pontificia Leonis X. auctoritate sublata fuit.

gnoperè elegantiam publicam juvare videbimur, quòd elimatior ſtylus in eo viro deſiderari poteſt, (a) in hoc labor noſter favorem merebitur, quòd Municipis noſtri vigilatos labores, lucubrationes, ſtudiumque per incuriam perire paſſi non ſumus, quem ſatis conſtat, ſi non ad limam ſecuti ſeculi, temporum ſuorum inter eruditiſſimos & in Philoſophia, & in Poëſi habitum fuiſſe. Probat hoc non conſtans ſolùm de illo, & publica fama, ſed *Appendix* etiam illa *in Virgiliana Æneide*, quæ in manibus eſt, & *de erudiendis, inſtituendiſque Liberis* opus, ex Philoſophiæ penetralibus erutum; quanquam etiam hujuſmodi non elaborata locutio, non tam imperitiæ Authoris, quàm propoſito tribuenda eſt; Academicæ enim Sectæ argutiis, ſobrietatique ſermonis deditus, dicendi phaleras, ampullantiaque verba contempſit. Rebus namque ipſis, omnibus ingenii viribus intentus, verborum concentum, ac lenocinia compoſitionis non curavit; quanquam ſi quis hic argumentorum acumina, diſputationiſque nodos, ſepoſito interim cultioris orationis deſiderio, diligentiùs rimatus ſit, ſentiet ex ipſa diſſerendi ſubtilitate haud contemnendam utilitatem, quæ ſi non ſcalpere torpentem Lectoris ſtomachum, ſeneſcentemque appetitum excitare, ac replere vacantes venas, ſalubri magis, quàm guloſo cibo firmare nervos, corpuſque languidum delitiis abundè conſtituere poſſit. Satis ne hæc ſint ad promerendum Authori ſavorem, certè neſcimus. Atque ideo te, qui publico eruditiſſimorum judicio ad diſciplinarum omnium faſtigia pervaſiſti; quique ex ipſa ſtyli antiquioris felici imitatione cognomen reportaſti, in ipſo Operis veſtibulo arbitrum, aſſertoremque ſtatuendum putavimus, ut Authorem, ſi non propria merces, tui nominis præfatio tueatur; cùm alioquin nos id ad obſervantiæ quoque, & pietatis erga te noſtræ teſtimonium egimus; ut qui magnitudinem tuorum erga nos meritorum nullis obſequiis æquare confidimus, memoriâ ſaltem, crebraque officii noſtri præfatione conſequamur. Vale.

Num. LIX.

Ante Opuſculum Philalitis & Veritatis, Maphæi Vegii.

Franchinus Gafurus Laudenſis Jacobo Antiquario, (b) *Ducali Secretario*, *omnium diſciplinarum eruditiſſimo*, *Salutem*.

ACcipe hoc quoque, Jacobe Antiquarie, obſervantiæ noſtræ, pietatiſque pignus. Scimus non vitio nobis, impudentiæque vertes, quòd talibus te crebrius obtundimus, cùm ſcias, nullam præterea nobis exolvendi debiti noſtri ſupereſſe rationem. Nam etſi res ipſa ſua ſponte odioſa eſt, animus dantis amabilem reddit. Aſtipulatur nobis & Alexandri Macedonis meritò prædicanda benignitas, qui oblatam in itinere Ruſtici manibus aquam non modò non faſtidivit, ſed libens etiam hauſit, & evangelicæ anus in gazophilatium oblatus triens, quem Dominus ditiſſimis Regum muneribus antetulit. Nullum tam leve munus eſt, quod Auctoris alacris, promptaque voluntas in infinitum ſupra meritum non extollat, nacta præſertim accipientis modeſtiam, qui mentes hominum, non manus expendat. Quamquam nos hoc ejuſdem *Maphæi Vegii* de enucleata veritate opuſculum, fidei, rectitudinique tuæ leve munus acceſſurum nequaquam putavimus. Quid enim homini recto, & veritatis amatori gratius contingere poteſt, quàm juſtitiæ, veritatiſque commendatio? Omittimus Mathematicæ vanitatis, Sophiſtarumque præſtigia, quæ hic non minus vero, quàm lepido invento eluduntur, quæ non minus voluptatis ex diſſerendi ratione, quàm utilitatis ex fraudis cognitione lectori contulerint. Quot enim hæc humanæ dementiæ neſcio, an hallucinationis dicam, per vaniſſimas artes futura noſcendi, malaque ſua antequam advenerint ſentiendi, feralis cupiditas demerſerit, quot præcipitarit, utinam non tam magnis exemplis edoceremur! Nos tamen hoc munere abs te non tam relaxamentum ex debito noſtro, quàm patrocinium veritati, ſimulque hoſpitium quærimus, quam in tenebris hactenus, mundi odio, latitantem, tuæ virtutis enunciatione haud gravatim in lucem elicuimus. Hæc igitur niſi tu fidem promiſſi noſtri præſtiteris, arguet nos proditionis, reoſque ſtatuet, velut noſtra fraude ex ſedibus ſuis ad ludibrium ſimul atque ſupplicium educta ſit. Sed & periculum

(a) Nimiùm hoc loco, ut arbitror, Contribulis ſui famam extenuat Franchinus Gafurus, dum aſſerit, *in eo viro* (*nempe Maphæo Vegio*), *deſiderari potuiſſe ſtylum elimatiorem*. Siquidem diverſa prorſus ſenſere tum veteres, tum recentes præclari Scriptores, qui ſingularem in illo facundiam laudantes, eundem *inſignem Oratorem & Poëtam* appellavere. Inter cetera, quæ Vegii tumulo inſcribenda ſelegit Carolus Aretinus junior, eloquentia nitidior fuit, hoc carmine expreſſa:

Quem ſibi præreptum lingua Latina dolet.

Sed non is Cenſor eſt Franchinus Gafurus, cujus calculum oſculari debeamus. Vide Hiſt. meam Liter. ad annum MCCCCXCI., ubi integrum Aretini Epitaphium recitavi.

(b) Integerrimi hujus Viri laudes collegi ad annum MCCCCLXXXII. Is, Patriâ Peruſinus, Domicilium fixit in noſtra Metropoli, potiorem vitæ ſuæ partem in ea tranſigens, ac etiam mortales exuvias deponens. Tanto erga Literas amore fervebat, tantoque morum candore effulſit, ut non tam Principis Ludovici Mariæ *delicium* fuerit, quemadmodum teſtatur in hac Epiſtola Gafurus, ſed bonorum omnium, præſertim Literatorum, quos patrocinio ſemper fovit, ac beneficiis cumulavit.

lum imminet, ne semel elusa, si se in abdita receperit, nulla amplius ratione possit evelli. Quod si contingat (utinam ne ratum omen sit) non orbem modò, sed etiam te ipsum ea virtute privaveris, qua potissimùm ab omnibus quidem, sed supra omnes ab oculatissimo Principe Ludovico ad usque delicias commendaris. Quare tibi non nostro magis, quàm tuo periculo enitendum est, ut quam virtutem amasti semper, atque scivisti, eam apud homines atque in lucem quàm diutissimè esse velis, quod hac maximè ratione præstiteris, si ejus amatores, id quod semper antehac præstitisti, ab injuria fraudeque tuearis. Vale.

Num. LX.

Ante reliqua Opuscula Maphæi Vegii.

Franchinus Gafurus Jacobo Antiquario, viro omni virtute, & doctrina prædito, S.

MOvit me præterea, Jacobe, hujus viri facunda eruditio, ut & quosdam libellos tum soluta oratione, tum versu ab eo ornatè (a) compositos adjungerem, quos si eadem liberalitate (qua soles omnia) leges, miram in hoc & ingenii varietatem, & doctrinam non mediocrem fuisse cognosces. Delectabit te non vulgariter ejus *de felicitate, & miseria* Dialogus, eò magis quòd cum Luciani *Charunta* Græcum, proximo gressu imitari pluribus videatur; longè tamen, vestigia secutum fatearis oportebit. Quod credi facillimum *Astyanacta*, qui subsequitur liber faciet, quem ex brevissimo Vergilii membro arreptum, & subtiliter exemptum, unum Opus quasi corpus suis membris distinctum conformavit, Latinis Poëtis fortè persuasurus, ita scribendi materiam ab Vergilio peti posse, quemadmodum ex Homero componendi cætera poëmata Græcis legem susceptam manifestum est. Reliqua sunt nonnulla carmina ad Comitem *Antonium Pisanum* graviter conscripta, quæ item tibi, uti totius muneris appendicem, deberi existimavimus. Vale.

Num. LXI.

Ante Dialogum de fœlicitate & miseria.

Ad Reverendissimum in Christo Patrem Dominum Gerardum Landrianum (b)
Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalem Comensem,
Maphæus Vegius Laudensis, Salutem.

MItto tibi, Reverendissime Pater, dialogum editum à me nuper *de fœlicitate & miseria*, quem inscriptum nomini tuo leges, legens emendabis, emendatumque demum in lucem proferes, atque tua illustri auctoritate confirmabis; cùm enim & dicendo plurimum valeas, & judicio præterea, quod in te semper maximi feci, sis gravi & erudito, non dubito, quin tuam, quæcumque erit, de Libello nostro sententiam, cæteri etiam tanquam Oraculum quoddam secuturi sint. Vale.

Num. LXII.

Ante Tractatum de modo discernendi falsum Prophetam à vero Propheta inter reprobandum falsam prophetiam, atque visionem Fratris Hieronymi.

Epistola ad Fratrem Hieronymum (c), *in qua breviter enarratur, quid moverit Auctorem præsentis Invectivæ; enarratur quoque modus, qui tenetur in tractando, & quòd veritas occultari non potest, ubi Spiritus est Christi.*

MUlta sunt, mi Hieronyme, quæ Servum Dei propellant ad zelandum pro Domino; sed hoc magis inter cetera, cùm videlicet labefactari cernit sinceritatem Fidei Sacrosan-

(a) Contradicere sibi videtur hoc loco Gafurus, dum in Maphæo Vegio *facundiam*, & *ornatum* dicendi genus commendat, postquam in prima præfixa hisce Opusculis Epistola ad eumdem Antiquarium, inelegantiam Latini Sermonis in eo Viro adeò exaggerasset, ut hæc in fine subjunxerit: *In hoc vestibulo arbitrum, assertoremque statuendum putavimus, ut Auctorem si non propria mercet, tui nominis præfatio tueatur.*

(b) Quantum splendoris attulerit Metropoli Mediolanensi Civis hic noster, pluribus obitis Legationibus, nomine Eugenii IV. Summi Pont., atque ab eodem sacrâ Purpurâ donatus, colligi potest ex Oldoino, Ughello, aliisque Urbis nostræ Scriptoribus.

(c) Nusquam in hoc Opusculo cognomen hujus *Fratris Hieronymi* indicavit Samuel Casinensis; hunc tamen fuisse celeberrimum *Hieronymum Savonarolam*, interpretatus sum in mea Hist. Liter. ad Annum MCCCCXCIV., ubi de memorato Samuele sermonem habui.

sanctæ, quod certè tunc fit, cùm aut falsa doctrina vulgò, vel occultè seminatur, aut sub prætextu veræ doctrinæ aliquid erroris quoquomodo suggeritur. Cùm igitur ex tuæ revelationis Libello perpenderim, Te, & si non manifesti erroris Interpretem, latentis tamen, & quasi è latere pullulantis Inventorem; non potui non excandescere, & in iræ sanctæ furore succendi. Lege, ac perlege totum duodecimum Librum Augustini super Genesim ad literam, & diligenter attende, quia falsus es, & turpiter seductus à Sathana. Ibi enim (si usque adhuc Te latuit) unde decideris, & quomodo circumventus sis, speculari poteris; etsi perperam (quod absit), ac de industria, Propheram Te simulas; & unde possis erubescere, ac pœnitere, luculenter aspicies. Quoniam verò non omnes passim ad Augustinum mittendos rationabiliter judicaverim, ideo aliis, & in summis apicibus Theologiæ non expertis, ad plana deduxi, quæ devia tuæ traditionis insinuent, ne & ipsi tuam legentes falsam Prophetiam, & visiones fictas invanescant. Ad ipsos itaque ita sermo dirigitur, ut præcaveant, ut tamen & tecum agam, & ad Te sermo meus sæpenumero dirigatur. Motus enim sum (ut ante dixi) zelo Dei, timens, ne postquam vilescere cœperit tua Prophetia (quòd jure, meritoque continget) oriatur suspicio in mente simplicium; potuisse etiam sic fallere, qui fallere nequiverant. In Ecclesia enim Dei semper est Spiritus Christi. Error ergo nullus seducit Ecclesiam Christi, cùm Spiritum Christi falli sit impossibile. Quotquot ergo recepti sunt in Canone, fallere nequiverunt, cùm in ipsis loqueretur Spiritus Christi. Et quod ita se habeat res, apertissimè constat, cùm recipi non potuerint à Spiritu Christi, qui regit Ecclesiam, nisi hi, quos veritas sibi totaliter vendicasset. Admoneo insuper & Te hoc unum, quòd & si quando error aliquis videtur invalescere in Ecclesia Dei, non patitur tamen Spiritus Christi rem diu tegi, & veritatem diutiùs enervari. Si enim tacuerint, qui videntur in Ecclesia summi Viri, sed non tacebit aliquandò pauperculus, quem Spiritus Christi placuerit suscitare. Quod & de Daniele factum legimus, & nedum hoc etiam impletur in me nunc, qui tuis erratis contradico, sed & in multis aliis, qui etsi parvi, & ineloquentes, sed non seducti sunt, qui vocibus, quibus possunt, atque sanctis affectibus contradicunt. Vale.

Num. LXIII.

Ante Formalitates Egregii Doctoris Magistri Stephani Burlifer.

Fratris Samuelis Cassinensis Ordinis Minorum Proœmium.

ÆTereis Solibus, atque æstu omni pœne corpore recandente (quod res ipsa ferebat) mense Julio, perreptabam omne usque Suburbium ad pomœria Civitatis ad Hortulos inveniendorum tempore opportunorum gratiâ; cùmque me convertissem ad id, quod Reverendissimi D. Hieronymi Landriani (a) Humiliatorum Generalis junctum domui videbatur, & concedamus huc, inquam Socio meo, ut si fortè detur, vel compellare, quem cupio, tum deambulantes inter virides arbores, tum sedentes in umbra, diem producamus hunc penè totum, atque expendamus in laudem Domini Salvatoris, tractantes, quæ religiosa, honestaque sunt. Concedamus, inquit Socius. Portæ ergo præsto jam factus, vidi virum solum deambulantem secum, quem salutans: Salve, inquam, mi Domine Reverendissime. Salvum te, inquit, advenisse gaudeo, mi Samuel. Quid boni portas? Quidve hinc quæris? Magnarum inquam rerum religio mater semper est avida: quia quò plus Deo proxima haurit plurima; eò gestit multo plura vel audire ab aliis, vel accipere; qui enim bonus in se est, in aliis quoque transfundere videtur quod ipse est, dum suspicatur in aliis, quod in se ipso esse certò scit. Quapropter suspicatur tua Dominatio in me esse, quod in te est, boni aliquid, magnique de rebus arduis, quod tamen prope nihil est, nisi quod tuum est. Tibi ergo aliquid sedulò porto boni, quia te in me ad te ipsum deveho, ostento, reddo. Cùmque ista amicè prosequerer, & fidenter; affuit fortè de insperato *Stephanus* Theologus Ordinis ejusdem Domini, Præpositus Trinitatis Suburbii Comensis Portæ Urbis Insubrium. Atque heus, inquit ad Reverendissimum Dominum suum: Si me tertium licuerit adfore, quo impare numero potiar in amœnitate sermonis mutui, viro digni, habebo gratiam. Ego verò, inquit, ac lubens admitto, atque volo. Sed tu Samuel velim nunc; si quid tuum, vel quasi tuum boni quippiam habes in animo, illud diggeras, differas, afferas in medium. Quid, inquam, mi Domine, audire gliscis magis? Quod tibi videtur, inquit, levaturum animos nostros opportuniùs hoc in tempore caloris acerrimi? Ego, inquam nunc, nuper discedens à Cellula mea, ut huc me reciperem, offendi hunc libellum, quem involutum teneo manibus. Is *Formalitatem Stephani Burlifer* secundùm viam Scoti, titulo prænotatur. In eo multa sunt laude digna, quæ cùm cognoverit quis, aut elimatiùs penetraverit, interpretante aliquo, erit ad Theologicos apices aspectandos expeditior. Legam igitur illum, si placet, atque eo pacto, ut argumentationibus impetatur acerrimè, quo magis veritas eluceat.

(a) De hoc insigni Cive Mediolanense, nonnulla in mea Liter. Hist. ad Annum MCCCCLXXXIII. adnotavi.

ceat. Quî fieri, inquit, hoc tam brevi tempore poterit? Brevis, inquam, libellus est hic, trium chartularum volumine continetur. Quæ verò mea fuerint injecta stylo perniciore, tuus Antiquarius annotabit. Imò, inquit Stephanus, hoc meum volo sit officium, cujus etsi caput jam multifariam respergunt cani, possumque & ego Literarum aliquid spuere; non execror tamen in me jugem, ac sedulum animum audiendi quicquam novi, licèt ab impare, si doceat, quantominus, si doctus, accuratus, solers. Cùm tamen ista dico, occurrit illud Terentianum: Ah vereor coram in os te laudare, ne id assentandi magis æstimes, qui quod habeam gratum facere. Tu assentari, inquam, nec vis, nec potes. Sed ex tua intelligentia spectasti meam, & tu me vis esse, quod es. Ago gratias, & habeo. Auscultate igitur quæso, & quorsum hujus verba Doctoris evadant, pervidete.

ANNÒ MCCCCXCVIII.

Num. LXIV.

Ante Quæstionem de Immortalitate Animæ.

Fratris Samuelis Cassinensis Ordinis Minorum Observantiæ Regularis ad Illustrissimum, & Excellentissimum Principem D. Dominum Ludovicum Sfortiam Vicecomitem, Ducem Mediolani.

Divina Providentia, Illustrissime, atque Excellentissime Princeps, ab exordio, quo humanum genus à statu suæ rectæ conditionis excidisse cognoscitur, non adeò illud destituit omni bono naturæ fubrigentis, & luminis naturalis insiti, ut ea nube ignorantiæ velaret, & pondere cœcitatis obrueret, quibus nec mentem excitaret ad gratiam, nec oculos intellectus aperiret ad Summa. Teste enim omni Schola Theologorum, nullo diffidente, & id fide firmius contestante, cognovimus, nullum adeò viciis irretitum, nullum sic abesse à Dei gratia, quin (si modò velit) possit se ipsum ex se ipso ad Divinam gratiam propria arbitrii libertate componere. Gratiam autem consequi, id Divini solùm muneris est: hanc solus Deus confert liberaliter: hanc solus conservat, & consummat, eadem propria arbitrii libertate comitante. Cùm itaque sic se res habeat, nisi esset nobis à principio nostræ conditionis, ac naturæ lapsæ, Animæ immortalitatis notio indita, atque firmata cohæsio, quis execraretur vicia? quis virtutes eniteretur amplecti? quis Infidelium non esset excusabilis, si Divinum non imploraret auxilium ad veritatem, quæ de Cœlo est, pro Animæ salute dignoscendam? Non capit enim ratio, quô fieri potest, mortalem se conspicere Animam, & gloriæ semper cupidam, immortalem se utcumque egregiis facinoribus exhibere. Relictus est itaque nobis hic veritatis igniculus, hoc in tenebris opacæ noctis lumen irradians, quo prospiciamus nobis ipsis, & intelligamus, quò eundum nobis sit, & ne frigore iniquitatis astricti, crudeliores nobis ipsis intereamus: incalescamus non ad inanem, sed ad gloriam sempiternam, & ad Divinitatis anhelemus insignia. Omnis præterea pœne turba philosophantium immortalitatem Animæ in suis doctrinis, atque positionibus apertissimè tradiderunt. Multa verò fuerunt de hac ipsa re clarissimis eorum ingeniis manifesta, quæ passim non poterant vulgò disserere, utpote quia pronum ad ima vulgus est, exterioribus occupatum, fluitans, & vagum; veritatem itaque, quam intelligere poterant ipsi soli, manifestiùs prospexerunt aliis, ad modum positivæ tractationis ingerentes. Factumque ideo est, ut eosdem cum populis ipsis eidem veritati tenaciùs inhærentes, leges de moribus, de bene, beatèque vivendi disciplina condidisse contigerit. Postremò tandem inter hos Sapientes omnes extitit Eminentissimus vir ille Metaphysicus Avicenna, qui quanta diluciditate rationum demonstrativarum Animam rationalem concluserit immortalem, facilè, qui ingenii est elevatioris, intelliget, si ejus Scripta parte quinta sexti *Naturalium* solerter intenderit. Hunc, Illustrissime, & Excellentissime Insubrium Dux, accuratiùs imitati, hoc Opus aggredimur, ut Animam rationalem immortalem esse rationibus naturalibus demonstrantibus apertissimè concludamus. Nec obstat hoc Fidei nostræ regulis, quæ ita nos elevat ad ea, quæ supra nos sunt: ut tamen, (quemadmodum ante dixi) noverimus aliquid in nostra natura æternitatis esse derelictum, quod cognoscamus ex nobis. Quòd igitur ad tuam Excellentiam hoc Opus ego ipse dirigerem, hoc maximè fuit in causa, quòd tuæ Celsitudinis decus extat perspicax ingenio, & terrenæ potestatis culmen egregium: altero quidem tantæ rei veritatem certissimè dijudicans; altero ipsam veritatem auctoritate sustentans. Jam ergo rem ipsam aggredior, nullo terso ac Romano utens eloquio; sed veritatem ipsam, qua sola in hac parte delectamur, simplici, planoque sermone, uti concepit Animus, explanabo.

Num. LXV.

Ante Commentaria in octo Libros Physicorum.

Almæ Universitati Parisiensi Frater Samuel Ordinis Minorum Salutem plurimam dicit, illius vestigiis humiliter inhærendo.

SOleo non mirari modò, sed & admirari, Viri celeberrimi, vestræ almæ Universitatis, cujus ego alumnus sum, altitudinem doctrinarum, & veritatis arcanum; nam si de subtilitate ingeniorum, si de rerum varietate, concordanti tamen veritate consideram, nil elevatius, nil multiplicius, vel demum veritati Evangelicæ vicinius intueor. Miror itaque rem superexcellentem, æquantem scilicet Athenarum gymnasia, & Academicos Choros, quum de Secularibus literis agitur, subsequentemque Apostolicos apices, & quasi innovatæ Romæ subsellia decorantem, quum de Sactæ Theologiæ divino splendore collustramur. Quid itaque super hisce omnibus etiam non admiror, ut investigandum mihi esse sentiam, quæ sit causa tantorum, taliumque donorum divinorum, quæ nonnisi tibi alma Parisiensis Universitas advenere. Profectò magni aliquid latentis aspecto, quod tamen penetrare non possum; Dominum scilicet Salvatorem nostrum, qui quondam in Oriente Salutem humani generis inchoaverat, nunc in Occiduo Mundi climate terminare voluisse. Istue Petrum illum Lombardum eminentissimæ doctrinæ, atque vitæ irreprehensibilis; Ugonem, atque Richardum de Sancto Victore eminentissimos Viros; Alexandrum Doctorem irrefragabilem; Thomam Aquinatem sanctum Virum atque doctissimum; Bonaventuram de Balneoregio, sanctum etiam Virum, & doctrinæ limpidissimæ; Joannem Scotum nullius subtilitatis expertem, quæ pertineat ad Theologicos apices, multosque alios, quos enumerare non sufficimus, benigna sua & pietate, & providentia destinavit: ii omnes luminaria Mundi, suas in te, alma Parisiensis Universitas, reliquias dimiserunt, atque signaverunt quod dictum est: Salutem humani generis in te, & per te esse consummandam. Ego itaque quondam virili jam ætate florens, & aliquid literarum nactus in Italia, permotus, tractusque etiam ad invisenda altæ mœnia Civitatis literarum, ut conquisitis etiam utcumque aliquibus opibus ejus, liceret frui pacatissima animi quiete, & quadam, ut ita dixerim, beatitudine viæ, qua pervenitur ad consummatam beatitudinem patriæ cœlestis; affui præsto sedulus, & si non multis annis, toto tamen tempore, quo valui, ex illis multiplicibus divitiis, atque ampla magnificaque gloria fieri compos voto, & almæ tuæ sapientiæ nobilitate incomparabili. Accipe igitur quod tuum est, & hæc mea Commentariola, quæ in octo Libros Physicorum Aristotelis, ipse digessi, tuum munus esse cognosce: tua in me collata beneficia rependo; tibi ea dico, commendo, destino. Quicquid boni fuerit in eisdem, tuum est. Si quid errati, illud aut de meo est, aut de transcribentium incuria, vel imperitia. Quoniam igitur te unam post Sacrosanctam Romanam Ecclesiam & veneror, & observo, hæc omnia mea præfata Commentariola pedibus ipsius Sacrosanctæ Ecclesiæ Romanæ subjicio, atque tuis sanctis judiciis ventilanda, corrigenda, atque etiam, ubi visum fuerit, exornanda summitto. Vale decus Mundi.

Num. LXVI.

Ante Tractatum Francisci Petrarchæ de Vita Solitaria.

Divo Lodovico Mediolanensium Duci Invictissimo Franciscus Caymus humilis Servus.

SUperiore Æstate, Optime Princeps, cùm adversa valetudine menses duos laboravissem, secessus causâ in amœnissimum meum Suburbanum, *Moyragum* quod vocant, ab Urbe ad sextum lapidem me recepi, ibique non obstrepentibus urbanis negotiis, omni semota cura, ut me firmarem, quod solum oblectaret, appetebam; non deerant enim in uberrimo agro venationes, aucupia, & piscationes: modò prata virentia, modò vireta, nemoraque lustrabam, ita ut brevì ita recreatus essem, ne me morbo laborasse, affirmare fas esset. Quadam autem die in domus angulo Libellum tineis, blattisque confectum invêni: in manibus accepi: dilabebantur profectò chartæ in frusta. In fronte lego: *De Vita Solitaria* titulum; comperio illico, Auctorem Operis esse Franciscum Petrarcham. In calce, *Acymi Caymi* proavi mei nomen erat inscriptum. Duplex me continuò tetigit cura, Poëtæ illius sacratissimi, quem ego veneranter suspicio, nomen, ac etiam proavi mei fama, quæ adhuc in hominum memoria vivit, & fulget. Librum lectione indefessa percurri: indolui, quòd

quòd tam diu incuriâ hominum delituiſſet, cùm ceteris Petrarchæ Operibus ſit præferendum. (a) Emendavi pro virili, quæ corrigenda erant, propriâque impensâ imprimendum dedi, Auctoris, & Scriptoris amore devinctus. Sed ne devius Libellus ipſe aberraret, ſub tutela ſacratiſſimi nominis tui editionem approperavi. Nulli potuit auſpicaciùs dicari; tu enim cenſor maxime, Principumque Princeps, hoc tempore populos tuo exemplo ad religionem, melioreſque mores, & vitam trahis, & invitas, alter velut Numa. Cum Libello pariter meum in te ſtudium, & fidem, ſincerique animi affectionem accipies. Vale.

Num. LXVII.

Ante Vitam Æſopi Latinam, & Italicam.

Proœmium.

BOnum nimirum aucupium, novaſque merces, Vitam ſcilicet Æſopi, fabulatoris clariſſimi, ſimul cum fabulis, præſtanti quidem charactere ſummo ſtudio, ac Romano ſermone collatam, inſtructamque, vides quiſquis es, feliciſſime Lector. Siquidem ex omnibus iis, quæ ſub dulciore vivendi norma ab opulento, & decoro ſcripturarum munere aliunde aucupatur, nihil æquè utile mortalium vitæ, nihil denique gerendis in rebus æquè appoſitum comperies, quàm quæ tropica figuratione ex ipſa, quam *Ethicen* appellant, divina, celebrique præceptione, derivata profluunt. Ejuſdem generis cùm dicta, quin & geſta Frigii Æſopi exiſtant, dignum duximus ea, quæ hactenus vetuſtate obliterata ſunt, de novo in lucem referre. Quamquam verò tenui ferme, atque humili dicendi genere conſtent, multiplici tamen feriei varietate irreprehenſibilis vitæ imaginem gerunt. Illhinc præcipuè duo notanda ſunt tempora. Primum, quo conſtanti admodum, fortique animo ſervitutis habenas pertulit. Alterum verò, quo ſcientia, ac virtute propria libertatem adeptus, Regibus admirandum ſe præbuit. In utroque quædam geruntur, quæ fabularum habent effigiem. Quædam verò prægnanti oratione, gravi ſententia, dictiſque aureis incedunt. Quanta poſtremò vi utriuſque auctoritas & languentes, & laborioſos titillet animos, ipſe, qui legis, facilè rimabere. (b)

Num. LXVIII.

Ante Quadrageſimale Bartholomæi de Piſis. (c)

Magiſter Joannes Mappellus Mediolanenſis, Reverendo Patri, Fratri Juliano Miglenſi, Sacræ Theologiæ Profeſſori celeberrimo S.

MArcus Varro, homo omnium facilè acutiſſimus, & ſinè controverſia undecumque Vir doctiſſimus, in Libris Antiquitatum, tria genera Theologiæ eſſe ſcribit, Reverende Pater Juliane, Concionatorum facilè omnium decus, Mythicon ſcilicet, Phyſicon, & Politicon; hoc eſt, fabuloſum, naturale, & civile, Deoſque fabuloſos ad Theatra, naturales ad Mundum, civiles ad Urbem accommodatos aſſerit. Multa præterea de Diis vanis, & fallacibus blacterat, quæ, veluti ludibria, & naturæ monſtra, Auguſtinus, Euſebius, Tertullianus, & Lactantius, nunc riſu, nunc ſatyrico felle agitant, vellicant, inſectantur. Hæc dum lego, anilia quædam deliramenta, & nutricularum fabellas audire videor, omnemque Phœnicum, Ægyptiorum, Athlantiorum, Græcorum, Phrygum, aliarumque Nationum Theologiam, præ noſtra, flocci facio, ſecreta myſteria, & celatos cultus irrideo; admirorque Majeſtatem Dei ſingularis, quæ continet, & regit omnia, in tantam veniſſe oblivionem, ut quæ ſola coli debeat, ſola potiſſimùm à profanis negligatur. Soli Flamines clauſtris incluſi, & monaſticam degentes (ſ. *ducentes*) vitam, hanc unà concelebrant, diſſeminant,

(a) Si fidem nobiliſſimo huic Civi noſtro præſtemus, egregium hoc Franciſci Petrarcæ Opus primam lucem ſuam Mediolano debet. Attamen, cùm noverim, apud Clariſs. Joannem Sitonum, Amicum meum, extare exemplar Opuſculorum ejuſdem Petrarcæ, editionis Baſilejenſis, peractæ à *Magiſtro Joanne de Amerbach anno ſalutiferi Virginalis partus nonageſimo ſexto ſupra milleſimum quatercenteſimum*, cujus etiam meminit Michael Maitaire ad annum memoratum, ibique inſerti legantur *Libri duo de Vita Solitaria*, biennio ante in publicum prodiiſſet, atque ideo Caymi noſtri diligentiam hac laude fraudaſſet. Itaque aſſerendum eſt, aut impreſſionem hujus Codicis curatam fuiſſe ante Baſilejenſem, ac denuo typis commiſſam hoc anno cum eadem ad Lodovicum Epiſtola, ſicuti mos erat primis Typographis, cum recuderent Opera, prælo jam data, aut ignoratam fuiſſe à præclaro hoc Viro, quam antea paraverat Typographus Baſilejenſis.

(b) Cùm ſæpius recuſa fuerit Vita Æſopi, ſeculo XV., Mediolanenſis hæc editio, præter Latinum textum, Italicum quoque refert, interjectâ figurâ ligno incisâ, varias ejuſdem viciſſitudines exprimente. Quis autem traductionis hujus curam ſuſceperit, Codex noſter non indicat.

(c) Cùm eodem ferme tempore florerent duo inſignes doctrinâ Viri, qui communem Patriam, & nomen ſortiti fuerant, quique Deo dicati in Religioſis Ordinibus, idem Lucubrationum ſuarum argumentum ſuſceperant, allucinati ſunt quamplures Scriptores, utroſque in unum miſcentes. Eos tamen diſtinguunt, tum religioſa profeſſio, quam amplexi ſunt, tum Opera ipſa, quæ in lucem edidere; alter enim Ordini Prædicatorum nomen dederat, alter Sancti Franciſci Inſtitutum profitebatur. Hic poſtremus Quadrageſimales Conciones elaboravit, quas hoc anno Mappellus typis commiſit. Vide quæ de illis ſcripſerim in mea Hiſt. Liter. ad hunc annum.

nant, amplectuntur, & fovent; propterea quòd noverunt hanc unam esse ad cœlestem patriam viam. Quid enim Theologiâ utilius? quid ad beatitudinem, summamque felicitatem comparandam efficacius? quid dulcius? quid suavius? quid jocundius? Hæc Hieronymum illustravit, Augustinum illuminavit, Ambrosium in Arrianam hæresim insuperabilem reddidit, Scotum tenebricosum subtili cognomine honestavit; Hæc una Deum cognoscere, ut parentem; metuere, ut dominum; diligere, ut patrem, docet; hæreticas opiniones ex hominum mentibus discutit. Hujus flagranti amore, cùm te accensum, inflammatumque, Pater Juliane, noverim, Bartholomæi Pisani venerandi Theologi, qui anno centesimo nunc peracto claruit, Volumen *de Contemptu Mundi* Calchographis tradidi. Multa profectò Theologica monumenta reliquit; Sanctorum laudes; Conscientiæ casus; Christi, & Francisci parallelum, seu vitæ congruentiam; In Magistrum Sententiarum Commentarios; Mariale, Opus Mariæ Virginis laudes complectens. In Libris de Contemptu Mundi, de triplici Mundo, videlicet sensibili, microcosmo, & archetypo disserit, qui dum Bibliothecam B. Francisci evulverem, in manus meas pervenerunt, & cui dicarem, te digniorem hoc munere censui; quis enim te concionante doctior? quis acutior, subtiljorque? quis copiosior? quis eloquentior? Multa in te sic eminent, & elucent, ut doceas, advertas, & afficias, disputas subtiliter, graviter, ornatè, atque vim Demosthenis, Platonis copiam, Isocratis jocunditatem effingis. Sermo copiosus & varius, dulcis imprimis, & qui repugnantes quoque inducat, & impellat. Occursant verba exquisita, & exculta: Oratio tua magnifica, & excelsa, &, ut ait Aristophanes de Pericle, fulgurat; &, quod mirum est, in vestro corpusculo tonat. Quàm peritus & publici, & privati Juris es? Quantum rerum, quantum exemplorum, quantum antiquitatis tenes? quanta concionibus tuis fides? prooemiaris aptè, narras apertè, pugnas acriter, colligis fortiter, ornas excelsè. Incredibilis tibi omnium rerum thesaurus, Memoria; suavis pronunciatio; nec verbo quidem tanta dicendi volubilitate laberis. Tantus tibi denique lepos, ut labris persuadendi, Dea, quam Græci *Pytho* vocant, insedisse videatur. Vitæ sanctitatem, & probitatem omnes admirantur; Paupertas in te, quàm in Aristide, justior; benignior, quàm in Photione; magis strenua, quàm in Epaminunda; sapientior, quàm in Socrate; disertior, quàm in Homero; unde fit, ut concionantem summa admiratione Mediolanensium, quibus Quadragesimalem Annum tertium concionibus peregit (*peregisti*), omnis Ordo te audiat, te suspiciat, summo studio te prosequatur. Plura de te dicerem, nisi mudum Epistolæ nostræ imponendum ratio posceret. *Libros* igitur *de Mundi Contemptu* tibi, Pater, dicavi, cetera volumina impressurus. Hos in concionibus disseminabis, probabisque; Alios enim, si tu album calculum adjeceris, probaturos confido. Vale, Concionatorum decus, & Deum, ut facis, ama.

ANNO MCCCCXCIX.

Num. LXIX.

Ante Lexicon Svidæ.

Clarissimo Viro D. Alberto Pio, Joannes Maria Cataneus S. D. (a)

IN omni re gesta potissimùm considerari solet, quid, per quos, & quàm bene transacta sit; nam si horum unum absit, nulla Operi nec auctoritas, nec pulchritudo relinquetur. Quis enim post hanc divinam imprimendi artem, Librum aliquem suis undique numeris absolutum publicavit? nisi characteribus decoris insignitum? Emendatore optimo illustratum? utilitate publica necessarium? Ego autem non negaverim, jam plurima utriusque Linguæ volumina per Eruditos in lucem venisse, quæ splendoris multum, & utilitatis secum attulere; sed qui eam, quam Svidas Græcus, absolutionem sit consequutus, nullum facilè contenderim; nam ut quædam de eo breviter perstringam, si ordinem attenderis, nihil facilius; si rem, nihil melius; si copiam, nihil fertilius; locis enim suis necessaria complectitur, quæcumque ferè ab Orbe condito supra Annos 5780. memoranda, Hebræas, Græcas, Latinas, omniumque historias compendiosè tangens; Philosophorum Sectas, & dicta, Poëtarum fabulas mirabili temperamento narrans; somniorum involucra, αἰνίγματα, latebras, innumera penè proverbia, acri intentione dissolvens: Opus profectò necessarium tam Latinè, quàm Græcè scire volentibus. Nam quid illam multiplicem verborum multorum solutionem demirer? cùm satis constet, ex probatissimis diversarum rerum Auctoribus excerpsisse diffusam

(a) Quamvis Patriâ Mediolanensis non fuerit Jo. Maria Cataneus, Novariæ natus; hausit tamen in hac Metropoli rudimenta omnia Latinæ, Græcæque eloquentiæ sub duobus præclarissimis Institutoribus, Georgio Merula, & Demetrio Chalcondila. Ejusdem Opera typis vulgata recensuit in suo Musæo Novariensi Lazarus Augustinus Cotta; sed nullo alio addito ejusdem Vitæ elogio, quam quod jam conscripserat Paulus Jovius, peculiari cum Cataneo amicitiæ nexu conjunctus. De hac Mediolanensi editione Græci Lexici Svidæ, quæ summam Typis nostris gloriam comparavit, in mea Liter. Hist. ad hunc annum differtur, non secus ac de Chalcondila, qui usque ad extremam senectutem apud nos degens, Studia Mediolanensia egregiè promovit.

ſam [illegible], & eam tam facili dicendi genere complexum, ut quivis mediocriter Græcis eruditus, per hunc ſumma brevi conſequi poſſit; cùm aliàs nobis ad hanc Linguam perdiſcendam, longâ vigiliâ, continuo admonitore, & Magiſtro opus eſſet. Latebat tamen in tenebris, paucorum factus tam pretioſus Auctor, & ab omnibus in dies deſiderabatur; nullus opem ferebat, nec poterat. Tandem ad hanc provinciam reſervatus vir Atticæ facundiæ princeps *Demetrius Chalcondyles*, Præceptor noſter, non, ut ceteri, Græcorum ſtudioſis tantam felicitatem invidit; ſed ducem ſe conſtituens, egregios hujus artis, & induſtrios artifices *Joannem Biſolum*, & *Benedictum Mangium Carpenſes* accerſivit, per quos typis in melius reformatis, additis etiam pleriſque & magnæ, & admirandæ gratiæ, quippe qui in eo genere præſtantiſſimi ſint, & præter conditionem, & ætatem ſuam, plurimis multoties collatis exemplaribus emendandum, immo excolendum, & renovandum Svidam aggreditur, tanto ſtudio, & diligentiâ uſus, ut obſcura detexerit, inverſa correxerit, manca ſuppleverit; & ut demum quod ſentio dicam, in illo expoliendo Auctorem ipſum ſuperaverit. Debes itaque plurimum illis, Alberte vir clariſſime, nam poſt Græca tot tibi dicata volumina, quibus enixè oblectaris, nullum, neque majus, neque utilius dicari potuit, cùm ſit totius Græciæ [illegible]. ad quod neceſſe ſit ſingulis horis, ut ad tuam liberalitatem, doctrinamque, Græcarum Literarum ſtudioſis recurrere, confugere, & propter ſummas virtutes probè cognitum admirari. Debet &. doctorum juvenum ſtudioſa cohors, ad quos tam diffuſum, tam utile, politumque volumen devenerit. Quare ſi ulla abſque contatione Librum hunc emerint, hi fortaſſe vicem rependere non putabunt: at illi ſie cumulatam ſibi reſtitui cenſebunt.

Num. LXX.

Ante Opera M. Tullii Ciceronis.

Illuſtri, & Excelſo Principi Joanni Jacobo Trivultio, Regio Locumtenenti in Inſubria Univerſali,
Alexander Minutianus (a) *Salutem, & fœlicitatem.*

AGitur jam quartus annus, Illuſtris, & Excelſe Princeps, ex quo Livium, quantum ſub duobus licuit exemplaribus, & iis quidem non admodum fidelibus, recognovimus; miſerati maximè bonarum Literarum calamitatem, quam librariorum negligentia in rem literariam invexerat. Eos noſtros labores Bartholomæo Chalco, Viro profectò incomparabilis integritatis, & de Literis in hac inclytâ Civitate benemerito, dedicavimus. Quæ quidem res, cùm ſatis honeſtè mihi ſucceſſiſſet, & hominibus ſtudioſis haud ingrata fuiſſet, ad majora animum intendens, cœpi mecum cogitare, an aliquid opis Ciceroni afferre poſſem, cujus Opera magna ex parte mutilata, depravata, atque præpoſtera legerentur. Quare, ex diverſis Bibliothecis, compluribus conquiſitis Ciceronis operibus, quæ (fortaſſe *ea*) in noſtram hanc editionem conſulerem (*contuli*, *quæ*) etſi ex unico exemplari lancinato (ut arbitror), & carioſo deſcripta videbantur, ab illo tamen, temporum culpâ, ita degenerarunt, ut ab ipſo Cicerone, ſi reviviſceret, vix ſua agnoſcerentur. Propter quod jam mei conſilii pœnitere incipiebat. Deſperabam enim eam, quam voluiſſem opem, divinis Tullii monumentis me afferre poſſe. Verùm, quia Opificum incuriâ in pejus quotidiè ruerent, & iis, quæ in manibus haberentur, deteriora fierent, volui in propoſito perſeverare, ſaltem, ut alius multiplicioris lectionis, & in habendis fidelioribus exemplaribus longè me fœlicior, exemplo noſtro invitatus, aliquid majoris opis lapſis jam Ciceronis rebus afferre ſtudeat; cùm interea ea me conſcientia conſolari poſſit, qui divinis his operibus ſic in unum redactis, uni majeſtatem attulimus, ita multis mendis repurgavimus. Id quod hujus noſtræ induſtriæ candidus æſtimator facile dijudicabit. Hanc noſtram operam cùm alicujus magni Viri præſidio communire vellem, qui & magnitudine rerum geſtarum auctoritate polleret, & bonarum literarum ſtudiis delectatus, hos noſtros labores, qualeſcumque eſſent, non aſpernatus fuiſſet, tu mihi ſolus occurrebas, cui noſtram hanc induſtriam commendarem, quem, uti rerum geſtarum fulgore inter illuſtriſſimos quoſque Principes micantem ſpectamus, ita vel inter maximas belli occupationes literarum ſtudia adeò ſemper concelebraſſe ſcimus, ut huic tantùm negocio intentus videaris. Tibi igitur, Illuſtris, & Excelſe Princeps, has noſtras operas dedicamus, quæ tanti Viri patrocinio defenſæ in publicum prodire non formident. In qua quidem re, noſtri ordinis hominum conſuetudinem ideo non ſum imitatus, qui non tantùm mihi attribuo, ut innumerabilibus tuis virtutibus recenſendis, ne-
dum

(a) Perdifficilem, atque ingenti nummorum diſpendio explendam provinciam, quam aggreſſus eſt Alexander Minutianus, edendi nempe, quatuor comprehenſa Voluminibus, Opera omnia M. T. Ciceronis, dignis, ut arbitror, laudibus proſecutus ſum in Hiſt. mea Liter. ad annum præcedentem; ubi etiam conjecturam meam attuli, cur in aliquibus exemplaribus hujus Mediolanenſis Editionis, Nuncupatoria hæc Epiſtola inveniatur; in aliis verò deſideretur, ſubſtitutis tantùm vacuis pagellis.

dum laudandis me parem sentiam, quando ab ineunte ætate ea semper meditatus fueris; quorum singulis, cum laude explicandis, Summi Oratoris debeatur oratio. Nam, ut taceam præclara tua domestica facta, quibus ad crescentem tuam indolem universæ Civitatis ora convertisti, fluctuantem Ecclesiæ naviculam, & imminentem à Turcis procellam formidantem, propter intempestivam Auximatum rebellionem, secundo tuarum artium spiritu in tranquillum portum recepisti. Reges postea Neapolitani te certissimum suarum rerum præsidium sensissent, si à tuis omnino consiliis non aberrassent. Tum Carolus Francorum Rex, cùm in patriam redire vellet, *cùm*que omnes ferè Europæ Potentatus, quibus formidolosum erat, ad ingentes Galliæ opes opulentissimi quoque Neapolitani Regni factam esse accessionem, adversùs se conjurassent, tuo fidissimo, fortissimoque ductu per medios hostes incolumis evasit. Cùm ergo tua gesta tam fortia, tamque fortunata existant, ut maximi cujusque Oratoris orationem excellant, nonne ab omnibus temerarius judicarer, si, in tanta ingenii mediocritate, ea laudare conatus, deferere magis, quàm amplificare vellem? Non ergo hac Epistola, Excelse Princeps, tui laudandi occasionem quæsivimus (ad quod tamen ingeniolum nostrum exercere non cessabo, ut intelligas, me omnes illius vires divinis tuis laudibus consecrasse); Verùm, ut hi nostri labores, tui nominis auctoritate commniti, in manus doctorum virorum perveniant, Ciceroque tantum tibi debeat, quantum gloriosa hæc Patria, quæ in tantis tumultibus, omnibus destituta præsidiis, tibi fortunas suas omnes concredidit, Te salutis propriæ patronum elegit, Te apud Ludovicum Francorum Regem Christianissimum, & Ducem nostrum clementissimum, deprecatorem comparavit, apud quem quantam gratiam eximiæ tuæ virtutes, & spectata fides concitassent, vel ex hoc facilè intelligebat, qui in summa fortium Ductorum copia, tibi Exercitus suos commisit, tibi omnia cum belli, tum pacis munera commendavit. Vale Patriæ decus, & præsidium.

Mediolani à Salutifero Virginis partu MCCCCXCIX. Idibus Octobris.

ANNO MD.

Num. LXXI.

Ante Commentarios in Claudianum de raptu Proserpinæ:

A. Janus Parrhasius (a) *C. Catelliano Cottæ Mediolanensi Patricio, S.*

VIde quanta vis in bonis artibus sit, Catelliane; quum multos omnis ordinis, ætatisque Discipulos habeam, morum gratiâ carissimos, noster in te tamen amor præcipuus est, & singularis, non adeò sanè, quòd tuis facultatibus æquè utar, ac meis, quàm quòd admodum prætextatus, tanta bonæ frugis argumenta quotidie præbes, ut quæ indoles in aliis appellatur, maturæ in te virtutis speciem præseferat: eòque mihi grata tua fuerunt officia, quòd abs te ita instituto proficiscebantur; alioqui vetus apud Græcos adagium non exciderat: οὐ παντι, οὐ παντως, οὐ παρα παντων, nec omnia, nec passim, nec ab omnibus. Refert, mihi crede, refert, & quidem maximè, quam quis originem generis sortiatur; nam ut animi plerumque labes, sic & honestamenta morum, cum vita simul emanant in posteros. An si quis non rudis, aut iniquus omnino Judex, L. Cottam avum tuum norit, qualem se in omni vitæ colore domi, forisque præstiterit, quibus honoribus in sua Republica functus sit, qua pietate Deos colat, qua priùs patientia Clarissimi Viri Catelliani parentis tui, mox Alberti nepotis tui, fratris tui, immaturos obitus tulerit, & nunc adversam valetudinem ferat, ut dolori resistit, ut erumpentes gemitus premit, ut incredibiles cruciatus, immotus, tacitusque transmittit: C. illum Cottam, Virum triumphalem, Pontificem maximum, vestræ Domus auctorem, se videre non putet? Neque minores eloquentiæ fructus in patre tuo Catelliano Civitas hæc amisit, quàm libertatis in vestris olim gentilibus seniore Catelliano, Alberto, Innocentioque, quibus pro communibus Patriæ fortunis oppetita mors, diuturniorem apud hominum memoriam vitam peperit. Quàm peritus privati Juris, & publici pater tuus? quantum rerum, quantum exemplorum, quantum antiquitatis tenebat? Nihil erat, quod quis vellet discere, quod ipse docere non posset. Æqui, justique servantissimus, adversùs duas capitales hominum pestes, avaritiam, & ambitionem, invictum animum gessit. Per eadem vestigia Albertum germanum tuum pleno gradu incedentem, è medio rerum cursu mors importuna surripuit. Sed nihil jam queror, modò te nobis, & alterum fratrem Hieronymum, rebus gerendis, ac bellica virtute juvenem, qua parte voluit eminentissimum, non invideat; qui multorum desideria satis estis explere. Quid enim laudis, gloriæ, splendoris, in majoribus vestris unquam fuit, (quorum perpaucos similes

(a) Quæ ad Janum Parrhasium Humaniorum Literarum olim Institutorem in hac nostra Urbe pertinent, abundè enunciavi in mea Hist. Literaria ad annos MID., & sequentem; pluribus etiam ibidem agens de C. Catelliano Cotta, Patritio Mediolanensi, Liberalium Artium egregio cultore, editisque Libris apud posteros claro.

miles & hæc urbs, & olim Roma tulit) in quo vel præsenti fide, vel certissima spe non respondeatis? Omitto corporis dignitatem, quam licèt omnes in vobis pene divinam suspiciant; ipsi tamen (quia morbo vel tempore deflorescit, nec nostra, nec animi est), inter vera bona non docitis, ac ut oblatam non spernitis, ita profectò non admiramini. Sanctissimi verò mores, ingenium, memoria, studium, dicendi copia, quem noo excitarent ad vos amandum? Versus, & Epistolæ, quas tu (cujus hoc proprium munus est) cottidie meditaris, fidem nostri sermonis absolvunt: in quibus opulentiam Ciceronis, flotente Plinii parsimonia temperas, ut in carminibus elegantiâ Tibulli, Martialis argutiam, ut ab illo Cotta tuo, cujus nomeo supprimere piaculum *Naso* duxit, absuturus non videare. Vererer adulationis suspicionem, nisi tale jam specimen de te dedisses, ut potius multoque magis verendum mihi sit, ne iis, qui familiariùs te norunt, malignus, aut infans appaream. Sed obsequendum tibi fuit, qui rectè facti conscienriam satis esse contendis. At illud non prohibebis, quin ego tibi pro tantis erga nos meritis aliquid gratiæ referam, [illegible] (ut ajunt) [illegible], scio te gemmas, & auri munera non expectare, quod in amplissimis opibus tua fortuna non expetit, & reculæ nostræ minimè patiuntur. Accipe nunc igitur *enarrationes in Claudiani raptum Proserpinæ*, quas tuo nomine susceptas (ut scis) anno maturiùs absolvimus: tibique dicamus, pietatis erga præceptorem tuæ, benivolentiæ erga te meæ perpetuum testimonium; quas si per ocium lectitâris, invenies in iis permulta nostris ignota, quæque tibi eruditionem, voluptatemque afferant haud mediocrem, nec obscurè percipies, me tibi ut viva voce, sic etiam scriptis prodesse voluisse. Bene vale, & Janum tuum ama.

Mediolani, VII. Calendas Januarias, MD.

Num. LXXII.

Ante Commentarios in Claudianum, iterum impressos.

Ad amplissimum Virum Japhredum Carolum, humani Divinique Juris Consultissimum, Delphinatus Præsidem, Sanctissimique Senatus Insubrum Principem Janus Parrhasius Neapolitanus, S.

SUccensebam, fateor, olim tacitus hominum nostri temporis audaciæ, pene præcipiti, qui scabras adhuc, informesque suas expositiones, ut excipiuntur ab auditoribus, in vulgus edant; unde plerumque fit, ut quæ legenda velut ab se probata dederant, iterum sub incudem revocare, quodque miserius est, errata fateri sua cogantur. Ecce nunc usu doctus, palinodiam recanto, rursusque absolvo, quos accusabam, nec aliud facturos autumo, quicumque hac ætate profitendi subibunt aleam. Non est (ne nobis blandiamur) hodie non est, Horatio bene monemi parêre, scriptaque vel in paucos menses, nedum (quod illi placet) in annos novem comprimere, nisi laboris sui fructu fraudari quis velit. Adsunt enim ignavissimi quidam Fuci, qui savis, alienisque mellificationibus insidiantur; & quæ multo, longoque studio comperta sunt ab aliis, Impudentissimè pro suis ostentant, ut iste vix satis idoneus Impressor, qui castigationes in Livium meas ex magna parte subripere, tibique nuncupatim dicare non erubuit, in quo non minus existimationi tuæ, quàm mihi fecit injuriam, quasi verò divinus tuus animus interceptis gaudeat rebus, & in hoc etiam Superos non imitetur, quibus (ut Porphirius anctor est) furta non litant. Ego, Vir integerrime, triennio jam Livii bellum Macedonicum frequenti professus auditorio, singulis lectionibus emendavi, quod ante nos (absit verbo invidia) nemo tentavit; ostendique certissimis argumentis, ab eo, quam dixi, Decada depravatam locis ampliùs mille. Veritus itaque, ne sua laniena per nos in lucem ptoderetur, editione prævenire festinavit, eamque rem dissimulanter me laturum speravit, si sub umbra tui nominis emitterentur; aesi non eadem gratiora tibi futura sint à proprio, justoque domino, quàm ab inverecundo plagiario; quum præsertim nusquam ille potuerit afferre correctionis alienæ rationem, quod nos inter legendum fecimus, proximâque fœturâ faciemus, quæ propediem sub tuis auspiciis exibit in publicum, sex in toto Livio vulnerum ferè millibus à me euratis, aut splenio contectis. Interea Claudianum meum leges, tibi fato debitum; quippe qui tunc illustrari cœptus est, quum sacrosanctus, potentissimusque Rex in hac ulteriore Gallia te præfecit Insubribus, Virum quæreos erecti adversùs pecuniam animi, liberi adversùs offensas, constantis adversùs invidiam: quo tempore Provincia non minus exitialibus, quàm pudendis aliorum rapinis, exhausta, suæ Majestatis opem implorabat. Et nunc iterum te Sanctissimi Senatus principe, retractatus à nobis idem Poëta, velut anguis depositâ cum senectute pelle, renascitur, & juvenescit unà cum seculo, quod amplissimus pater Stephanus Poncherius, Lutetiæ Parisiorum Pontifex, aureum nobis fecit, & ipse traditum per manus ita conservas, ut ejus, cui successisti, desiderium ferant omnes, id, quod arduum, factuque multis incredibile videbatur: & rectè. Non enim temerè cuivis alteri contigisset hoc idem, præterquàm tibi, qui similem vitæ semitam teris; & quas ille sibi, perpetuas tibi comites adjunxisti, Justitiam,

tiam, Fortitudinem, Temperantiam, atque Prudentiam, remotisque nugis, optimum, & doctissimum quemque. Si quis enim aliquam significationem virtutis ubique dedit, in amicis habetur. In regendis Urbibus, non familiarissimos, ut alii, sed innocentissimos legis; abs te res eorum domestica sustentatur, augetur, amplificatur; locupletantur divitiis, honoribus honestantur. Amicitias tueris privati fide, Præsidis opulentiâ; curarum, remissionumque tempora sapienter ordinas. Ubi judicia poscunt, gravis, intentus, severus, & aliquando misericors: ubi satis officio factum, nulla potestatis ultra persona. Nec tibi, (quod est rarissimum), aut facilitas auctoritatem, aut severitas amorem minuit. Hinc es assecutus, ut omnes te tamquam numen colant, ingeniique sui monimenta ad te certatim deferant. Exemplo quorum, nos etiam munusculum, non pro tua fortuna, sed pro nostra copia, tamquam è spicilegio manipulum consecravimus. Id si, qua fronte soles, acceperis, enitar ut altera messe plenas, & uberrimas fruges Aris tuis imponamus. Bene vale Musarum patrocinium.

Mediolani Pridie Eidus Decembris. (a)

Num. LXXIII.

Ante Antiquitates Vicecomitum, Georgil Merulæ.

Ottoni Vicecomiti Summæ spei adolescenti,
Alexander Minutianus salutem cum fælicitate.

POstulasti à nobis, Otho, indolis eminentissimæ (nam quod efflagitaveris dicam, qui in te pudor est, & erga nos observantia minimè patitur), ut Georgii Merulæ Historiam, cujus mihi Tristanus Calchus, vir certè non minus probus, quàm eruditus, copiam fecisset, jam ex nostra Libraria Officina dimitterem, & doctis Viris eam non ampliùs inviderem. Credo, quia incredibili ardeas cupiditate, ex tanti Viri Commentariis cognoscere præclara illustrium Virorum facinora, qui nobilissimæ Vicecomitum Familiæ Auctores heroicis suis virtutibus illam ita per universum Orbem concelebrarunt, ut Potentissimus Rex, Regumque omnium maximus Ludovicus Francorum Imperator invictissimus, eam materno genere contigisse maximè glorietur. Cui quidem tam honesto desiderio quin satisfaciam, nullæ causæ, quæ hactenus illius editionem distulerunt, nos ampliùs movebunt; præsertim cùm in ea re, mea quoque erga Præceptorem pietas agatur, quæ mihi tanta illi debetur, ut sæpius mecum animo consideranti illius sententiam, qui Parentum loco Præceptores habendos duxit, non tam benignus, & profusus in eorum laudes, quàm malignus, & parcus fuisse videatur: quippe quod illis, quòd vivamus, & simus; at his rectam vivendi rationem cum eruditione debeamus: quod quanto illo est præstantius, eo Præceptoribus, quàm Parentibus, magis debendum arbitramur. Et, me hercle, si quisquam est, qui Præceptori debeat, in iis nomen suum profiteatur necesse est, quisquis rei Literariæ stipendia sub egregio illo meruit imperatore, ex cujus ludo, veluti ex equo illo Trojano, multi magnæ, & excellentis doctrinæ viri cum vitæ probitate prodierunt; nam, excepto quòd ingenuè semper docuit, & Discipulis suis profectum quamvis magnum, & præcocem numquam invidit, morum imprimis rationem tam sedulò semper habuit, ut nullius flagitii vel minima suspicio in eo umquam extiterit. Impietatis verò, quod quidem perniciosissimum scelus minimè dissimulant omnes ferè, qui ex nostrarum Literarum studiis, eruditionis dumtaxat famam sibi aucupantur, quo liberiùs, atque effrenatiùs suis indulgeant voluptatibus, tantum abest, quòd meritò quispiam doctum hunc virum insimulari potuerit, ut de Christiana Religione tam piè semper loquentem cùm audiret, ex tanti sceleris suspicione, nedum crimine, constanter eximeret. Et cùm ad rem paulò avidior haberetur, numquam tamen animum inducere potuit, ut peculiolas, quas ad senectutis viaticum sola sibi parsimonia comparaverat, vel tolerabili, & consueto fœnore pasceretur: adeò sordidos omnes quæstos, nedum turpes, & communi hominum consensu damnatos execrabatur. Hujus ergo Viri tam probi, tam continentis, tamque pii doctrinæ memoria deperibat, quippe quæ tantisper duratura erat, donec eam testari potuissent Viri eruditissimi, quos ex remotissimis terrarum partibus, nedum ex universa Italia, Georgii fama magis, quàm Urbis admiranda magnificentia Venetias attrahebat, ubi majorem, melioremque vitæ partem cum summa tam judicii, quàm memoriæ admiratione, docendo, commentandoque contrivit. Nam in hac inclyta tua Patria, in quam lautissimis Principum stipendiis *Bartholomæo Calcho*, & *Jacobo Antiquario*, Viris cùm incomparabili vitæ integritate celebrandis, tum promptissimis in Literatos studiis, semper commemorandis, procurantibus, longo veluti postliminio fuerat evocatus; adeò non fuit admirabilis, & quòd ingravescente jam ætate, calor, qui in juvene efferbuerat, in

sene

(a) Epistolam hanc omittere nolui, quamvis præfixa sit Libro post evolutum Seculum XV. typis commisso. Siquidem à J. Parrhasio condita fuit, cùm adhuc in nostris Gymnasiis versaretur, & plura continet, ad Hist. nostram Liter. illustrandam, valde opportuna.

sene jam contepuerat, simul quòd occupatus in scribenda Historia, quod quidem est summi laboris opus, alias jam curas omnes deposuerat. Sed quando in eorum Virorum, quibus gloriosissima tua Gens *Georgium* debet, mentionem incidimus, dolendum mihi profectò esset cum universa Literarum studiosorum cohorte, quòd non eamdem apud Christianissimum Regem, & Ducem nostrum invictissimum, auctoritatem habeant, nisi *Jafredus Caroli*, cujus egregias virtutes, & singulares laudes tractare reformido, Literatorum omnium esset confugium, & receptaculum; qui sua erga illos liberalitate, studiisque, fugientes penè Literas, & in squalorem, & obsoletas jam sordes redactas, è situ in lucem, & è sordibus in nitorem revocavit. Adeò nihil comitatis, nihil humanitatis, atque munificentiæ prætermittit, ut Literæ, quas omnium virtutum stabilissima sentit esse fundamenta, in suum locum repositæ, suam pristinam retineant dignitatem. De cujus quidem Viri laude, ut longè plura dicantur, alium prospexi locum, ubi ingenioli nostri vires exerceam. Nunc ad *Merulam* regressus, ausim constantissimè affirmare, illius doctrinæ famam in certissimum discrimen adductam fuisse, nisi eam his commentariis asseruisset. Nam in Juvenalem enarrationes, & alia præterea pauca, quæ in Domitium, & Galeotum elucubravit, ex eo sunt Scriptorum genere, ut vel in maxima diligentia, & in nulla Lectoris offensa, etsi gratiam apud grammatistarum vulgus concilient, apud tamen doctos viros non multum, vel potius nihil laudis promerentur, cùm vel integras Scriptorum pagellas in hujusmodi hominum schedis relegunt, vel alienos labores, & plerunque suos, quibus assiduè insidiantur, agnoscant. Qui si à propriis asserantur Auctoribus, ut spoliata moveant Cornicula risum. Quid si aliquando visi fuerint dormitare? Omnis profectò vigilantiæ suæ in bene dictis fructus emittunt; adeò ferè omnibus est insitum, ut alienos errores perspicaciùs pervideant, quàm bene facta notent, & admirentur. Ut tibi igitur satisfacerem, Otho suavissime, cui imprimis gratificari cupio, & Præceptoris optimi famæ consulerem, quam convelli, sugillarique nollem, ipsius Commentarios tandem emittimus, de quibus aut in Auctorem me fallit amor, aut verè affirmare possum, nullum esse hac tempestate virum, cujus judicium nulla sit livoris tabe suffusum, qui literario monumento suam extendi famam desideret, ut non mallet hos evigilasse Commentarios, quàm spatiosa eorum volumina, in quibus nulla re tantum sibi placere visi sunt, quàm quod millesima pagina suæ consurrexerint historiæ. Is enim cùm acerrimi esset judicii, & sciret quanti operis esset res gestas literarum monumentis commendare, non solùm diligentiam probavit, dum veteres perpendit Annales, ne quid non verè dicat, id, quod fuit admodum difficile, quando de originibus hujus magnificæ Urbis, deque gentis tuæ Antiquitatibus, quas hac librorum Decade est executus, pleraque fabulosa circumferebantur; sed varietate rerum peritissimè distinxit, & verborum delectu, atque proprietate perpolivit, de cujus toto orationis genere, si, quod sentio, paucis aperire voluero, ipsius ferè verbis utar: quàm cùm ad juditii sui stateram nonnullorum nostri temporis scripta appenderet, dicere solebat: eos quàm simillimos videri fluviis, qui leni, & æquabili aquarum agmine profluentes, nullis raperentur vorticibus, qui non sine grata voluptate in magnis spectantur aquis: similiter illius hæc ego scripta vorticoso comparaverim flumini, ubi tamen nullum timeatur periculum: adeò nulla est clausula, quæ novitate, & figura dictionis, aut elaborata elocutione Lectorem non remoretur. Sed hoc candidi Lectoris judicio relinquimus, quem non dubitamus, ubi Opus diligenter perlegerit, longè melius quàm ego ipse sentiam, de eo judicaturum. Quod quid meum aliquo præsidio communiendum esse existimarem, cujus auctoritate, & tutela rabidos invidorum latratus non timeret: ex nulla alia Familia comparandum videbatur, quàm cujus heroica gesta, & admirandas origines dum magnificat, atque recenset, è tenebris ostentavit. Et quamquam multi illustres viri in ea refulgeant, quibus singularium virtutum splendore divinos tuos referentibus progenitores, maximarum rerum patrocinium committi posset, æquo tamen animo patiantur, te sibi adolescentulum in hac nostra electione fuisse præpositum. Atque id non solum, quòd *Francisco* illo *Bernardino* sis progenitus, qui per Sacramoros Patrem, & Proavum Regio solus stemmate censebatur, cujus fulgori etiam nobilissimi gentiles tui tanquam minora sydera citra livorem concedebant, & quem justitiæ, ac æquitatis tenacissimum satellitem tota hæc nostra Gallia suspiciebat, ut olim Græcia Aristidem est admirata: sed quòd Othoni illi es cognominis, qui præsenti animi vigore Vicecomitum Familiam illustravit, solidumque imperium per duo ferè secula Mediolani stabilivit, quod aliquando intercœptum, ex eodem deductus sanguine Ludovicus Francorum Rex inclytissimus, quo post famigeratum illum Carolum, nemo hactenus Gallicum nomen magis nobilitavit, imperiique fines propagavit, in pristinum jus assertus reposuit, & collocavit. Accedit præterea indoles, quam talem omnibus dedisti, dum literis sub *Jobo* viro optimo, & bene literato intra domesticos parietes, ac nobis in publico gymnasio operam navas, tam diligentem quàm assiduam, nunc maximè in militaribus exercitamentis, ut à magnanimo illo Heroë, cujus nomen refers, te degeneraturum nemo jam dubitet, sive domi Senator sententiam dixeris, sive foris arma tractaveris. Hos ergo Commentarios, qui nomini tuo dedicati in vulgus exire, & per Doctorum, fortiumque virorum ora volitare non formidant, dum avidiùs leges: & tuorum

Illuſtrium progenitorum facta recognoſces, conſtantem illam opinionem, quam tui apud Cives concitaſti, te ita confirmaturum ſperamus, ut virtutum tuarum jubar, majorum fulgore nihilo hebetius fore perſuaſum habeamus; imò ad illorum exemplar te compoſiturum, adeo ut vivæ tuorum imagines ad juſtitiam, atque conſtantiam te validiùs excitent, quàm Torquatum illum, qui Majorum ſuorum præclara facinora in cereo gentilitatis ſtemmate, quod in atriis ſummâ curâ expreſſum collocaverat, quotidie perlegebat, excitarent.

Vale, & Alexandri tui memor vive. (a)

Num. LXXIV.

Poſt Epiſtolam præcedentem hæc ſequitur.

Ad inclytum Principem Ludovicum Mariam Sfortiam Vicecomitem in Libros Antiquitatis Vicecomitum, Georgii Merulæ Alexandrini Præfatio.

QUantum jacturæ ignoratio Hiſtoriarum Italiæ attulerit, Ludovice Princeps, & in quàm pudendos, & perniciofos errores ii nos conjecerint, qui de maximis belli, & pacis negotiis ſine cognitione veteris memoriæ aut diſſeruere, aut aliquid literis mandare voluerunt, etſi aliàs deprehendebam, nunc certiùs cognovi, dum tuo juſſu recentiora noſtrarum urbium monumenta, & publica acta, tum quæ privati homines, velut in Annalium formam ſcripta reliquerunt, exploro. Nam quòd jejunè, ineptè, ſinè ulla elegantia aut ſplendore orationis pleraque omnia enarrant, hoc tempori, quo Latinæ literæ, & Romanæ artes peſſum ierant; quòd autem magna in parte vani, & mendaces, & ſibi non convenientia ſcribant, negligentiæ, & temeritati adſcribendum arbitror. Si enim in iis tradendis, quæ vel ipſi viderunt, vel de parentibus accepere, non incurioſi veritatis indagandæ fuiſſent, non adeo ſtultè (ne dicam falsò) ea ſcripſiſſent, quæ dum leguntur, quis vel parum in literis, & cognitione rerum verſatus, riſum, & ſtomachum continere poteſt? Quid cùm ab ſua, & patrum ætate paulò remotiora repetere conantur, fabulas profectò pueris narrare eos dixeris, & iis planè ſimillima, quæ circulatores collaticiæ ſtipis gratiâ ad oblectandas imperiti vulgi aures paſſim iterando decantant? Sed utinam intra hujuſmodi ſomnia, & commentitias narrationes omnis jactura ſtetiſſet, & niſi ſi qui publica negotia adminiſtrant, quique non parum ſtudii diſciplinis imperiti ſunt, dum Hiſtorias negligunt, & liberali homine indignum putant, veterem memoriam rimari; hi ſuis verboſis, & abſurdis commentationibus Barbarorum imperio, externæque libidini florentiſſimas Italiæ urbes ita addixiſſent, & quodammodo conſecraſſent, ut inde exauctorari ſummum nefas habeatur. Quare Ariſtoteles, ut cætera omnia, ſic illud prudentiſſimè dixit, eos, qui Hiſtorias ignorent, ſemper pueros eſſe, & proinde ab omni Reipublicæ adminiſtratione ſummovendos. Refert enim plurimum ad incolumitatem regni, ſive fines proferre, injurias ulciſci, & tua jura tueri volueris, tuæ Gentis, & vicinarum urbium res geſtas tenere, ut ea intueri exemplorum documenta poſſis, ſi quæ in illuſtri monumento poſita ſunt. Ergo cùm detrimenta, & calamitoſos caſus mecum reputo, quæ Itali homines ſuſtinuere, poſtquam amiſſis literis, atque regno peregrinæ ditioni ſubjecti ſuimus, miſeratum Omnipotentem Deum calamitates noſtras, triſteſque urbium ruinas affirmaverim, cùm Vicecomites ad recuperandas Majorum opes, conſtituendaque regna ſuſcitavit. Exauſti mole tributorum erant populi: externis tyrannis nihil exceptum, exarſerant civilia odia in diverſa ſtudia, per Principes factionum diſtractæ urbes, obverſas in ſe ipſas viribus internecina bella exercebant, incendiis, rapinis, cædibus, & fuga civium, omnia fœda. Interceſſere Vicecomites Barbarorum avaritiæ, atque violentiæ, domeſticoque furori finem, & tantis malis remedia attulere. Salutare Vicecomites regnum in Italia conſtituerunt. Ita noſtros Reges habuimus, noſtriſque Legibus vivere cœpimus. Verùm, ut fortuna illuſtrium Virorum gloriæ plurimùm infeſta eſt, ſive temporum injuria, & Scriptorum inopia hoc effecerit, pene illorum memoria interciderat, ut planè incompertum eſſet, quibus hominibus libertatem, & ſalutem noſtram acceptam faceremus, niſi tu Ludovice Princeps labentem tanti facti memoriam erigi, & inſtaurari juſſiſſes. Principale jam pridem erat, quæ clari Viri magnifica geſſiſſent, ea conſcriptionibus, hiſtoriis, & plurifariam monumentis, ut ſempiterna ſtarent, cuſtodire. Sed quis ætate noſtra, aut multis retro ſeculis hoc fecit? nemo, hercule, nemo. Tu enim Ludovice primus ad ſcribendas, celebrandaſque Majorum res, animum adjeciſti; res ſanè perdifficilis, & laborioſa, quippe recens omnis Hiſtoria confuſa, tum parum ſibi conſtans, & planè puerilis habetur, ut qui heic quippiam memoriæ mandare conati ſunt, quotiens de Vicecomite

(a) Primus, qui *Antiquitates Vicecomitum* luce donavit, Alexander Minutianus fuit. Annum peractæ hujus Editionis Exemplar antiquum in Ambroſ. Bibliotheca ſervatum, minimè ſignat; eam tamen ſeculo XV. exſpiranti affixi, non inani, ut reor, conjectura. Siquidem Minutianus eamdem dicavit *Ottoni Vicecomiti*, cujus ſtirpis Principatus vix everſus adhuc in oculis erat, & *Japbredus Caroli*, plurimùm a Minutiano hìc laudatus, & in hanc Provinciam miſſus à Ludovico XII. Rege Galliarum, ante Poncherium Pariſienſem Antiſtitem, res noſtras prima vice moderaretur, anno MD.

comite loquuntur, balbutire eos dicas, in ceteris etiam parum explicata, & proinde obscura est omnis tradiuo. Hinc vide, generosissime Princeps, quantum uno tuo consilio, atque jussu præstes, non Avos tantùm, sed recentiores totius Italiæ Proceres, ex ignotis in lucem profers, immortalitatique consecras. Hæc tua peculiaris laus est. In hoc tibi plaudas, tibique placeas. Pacem, fatemur omnes, quam pater defatigatæ longis bellis Italiæ dederat, tueris, & sæpe interruptam instauras, surgentes motus tuo nutu, & majestate Regni componis, ut jam Principes, & populi boni consulant. Joannem Galeatium fratris filium, parente orbatum, necdum pubetem, educandum suscipis, & tu es in omni negotio circumspectissimus; ita res gubernas, ut salvus Regulus, Regnumque incolume, maneat. Alpium saltus præsidio firmas, & munitionibus obstruis, ne malè quietis Gentibus pervii sint. Tu Neapolitanum Regnum Barbarorum armis, & inhumana crudelitate oppressum sublevasti, atque iterum domestica conjuratione vexatum, summissis auxiliis tutatus es. Estensem Socerum de summa rerum periclitantem, cùm arma tibi undique rebellione quorumdam intentarentur, protegis, atque defendis. Ligurem, res novas molientem, conditione, quàm armis, in fidem, & imperium redegisti. Denique patris gloriam, si fortè premente tempore fugeret, signis, imaginibus, admirabili statua, & literarum monumentis sistere studes. Hæ nimirum sunt generosissimi Principis artes, & hac via æternum nomen, æternaque gratia comparatur; jam enim per populos frequens rumor te parentem Italiæ, & otii servatorem dictitat. Quod, si ut facis, saluti, & quieti populorum, retinendæ illustrium Virorum memoriæ, exornandis disciplinis, fovendisque ingeniis incubueris, sicuti Manes, & vivos ingenti beneficio promeritus es; ita posteritas omnis rerum non imprudens, te unicè colet, atque in æternum venerabitur. Vale. (a)

(a) More in Officinas Librarias inducto, Patritii Viri Mediolanenses, cùm de hac recudenda Historia consilium suscepissent, utramque hanc Epistolam, Minutiani, & Merulæ, amovendam censuere, alterâ ad Generale hujus Metropolis Concilium Decurionum subrogatâ. De hac recentium Editorum incuria, ne dicam ignorantia, quæ antiquam memoriam celebrium Scriptorum, rerumque in Epistolis anunciatarum sinceram notitiam obliterat, conquestus sum sæpius; proinde illas iterum in lucem proferre, operæ pretium existimavi.

EPISTOLÆ

EPISTOLÆ

OLIM PRÆFIXÆ

LIBRIS EDITIS MEDIOLANI

PRIMO TYPOGRAPHIÆ SECULO

SINE ANNO IMPRESSIONIS.

Num. LXXV.

In Plutarchi Cheronenſis Apophtegmata ad Trajanum Cæſarem.

Ad Magnanimum, & Illuſtriſſimum Principem Philippum Mariam Anglum, Inclytum Mediolanenſium Ducem, Franciſci Philelphi (a) *Præfatio*.

LEctitanti mihi nuper Græcè quædam, Princeps optime, nonnulla Plutarchi Cheronenſis volumina, perdocti, & in primis Sapientis Viri, cum de moribus lucubrata graviſſimè, tum de aliis pleriſque permagnis, ac præclaris rebus ornatiſſimè, eleganiſſimèque perſcripta, ad manus incidunt: quæ dum ſingula, incredibili quadam cupiditate percurro, ille haudquaquam intempeſtivè ſe Liber offert, qui *de Apophtegmatis ad Trajanum Cæſarem* inſcriptus eſt. Hunc accuratiùs etiam, atque etiam cùm mecum ipſe conſidero, res ſanè digna viſa eſt, quæ & à Plutarcho illuſtri, eruditiſſimoque Philoſopho emanaret, & Trajano ipſi dedicaretur; fuit enim Trajanus ejuſmodi profectò & Vir, & Imperator, qui cum omni antiquitate, ita de univerſa virtutis laude contenderet, ut nihil ad decus ei, nihil ad gloriam deſuerit; nam Sapientiâ, quæ una tum animi magnitudinem, tum juſtitiam ipſam complexa eſt, quæque humanos caſus omneis infra ſe habet, ita divinus ille Princeps viguit, ita excelluit, ita mortales reliquos longiſſimè anteivit, ut quicquid ageret, continuò ex omni parte perfectè ageret. Quare cùm intelligeret, vim dicendi eam rem eſſe, qua ceteris animantibus maximè præſtaremus, hanc vehementer ſectatus eſt, & coluit plurimum. Viros, prudentiâ, & oratione inſigneis, quoſcumque vel apud noſtros, vel apud Græcos offendiſſet, & honoribus proſecutus eſt omneis, & familiaritate ſibi, conſuetudineque devinxit. Non enim erat ignarus, & quod eſſet virtutis præmium, & optimorum Principum nomen per eloquentiſſimos Viros ſempiternum fieri. Cùm ergo apud Trajanum conjunctiſſimè Plutarchus viveret, munus pergratum illi, & perutile ceteris, ſe facturum exiſtimavit, ſi quæ magnâ curâ, & induſtriâ collegiſſet, Apophtegmata ejus nomini dedicaſſet. *Apophtegmata* verò ipſa, quæ plerique noſtri *Dicteria*, nonnulli *Dicta* nominarunt, ſunt breves orationes, argutiorem ſenſum alquem, facetioremque continentes. Sum his quidem mirificè delectatus, non modò quòd dicacitates libero dignas homine, ſuaviſſimoſque ſales præ ſe ferrent; verùm etiam, quoniam mirabilem quamdam, & uberem, ac variam gravitatem ſententiarum ad omnem orationem augendam, atque exornandam, adhibitura, porrecturaque videbantur. Nihil eſt enim, ut ita dixerim, humanis in actionibus vafrè, callidè, pudicè, continenter, generoſè, conſtanter, benignè, liberaliter, innocenter, integrè, amicè; nihil denique magnificè, nihil ſapienter, nihil cum virtute, & laude dictum, factumve, quod non inde exemplum venari queat. Quantum verò & decoris, & dignitatis ad omnem & orationem, & vitæ cultum afferre ſoleat exemplorum vis, non eſt dicendi locus; præſertim cùm patet id quidem, & in promptu eſt omnibus. Placuit igitur, præſtantiſſime Princeps, cùm ocioſus eſſem, hujuſmodi Apophtegmata in Latinum vertere: idque non modò, ut prodeſſem noſtris, ſed eo etiam libentiùs, quo

(a) Rari admodum Libri a Franciſco Philelpho conſcripti occurrunt, in hac Metropoli publica luce donati, cùm tamen Vir ille præclariſſimus per longam annorum ſeriem Græcas, Latinaſque Literas Mediolani docuerit. Nuncupatoriam hanc Epiſtolam, quam inter ejuſdem Opuſcula excuſam inveni ſine anno impreſſionis, dignam cenſui, quæ hic primam frontem occuparet. Sanè Opus hoc *de Plutarchi Apophtegmatis* dicatum fuit Duci noſtro Philippo Mariæ Vicecomiti à Philelpho, antequam ad erudiendam Inſubrem juventutem à Senenſi urbe evocatus, Mediolanum primo adventaret; ſiquidem inſignem Victoriam contra Alphonſum Neapolitanum Regem à Principe noſtro relatam, Anno MCCCCXXXV, ejuſque liberam dimiſſionem in Regnum, *ſuperrimè* acciſſe in hac Epiſtola Philelphus enunciat. Is autem nonniſi Anno MCCCCXXXIX. in Urbem noſtram adivit. Verùm, cùm memorata ejuſdem Opuſcula apud nos edita fuiſſe Anno MCCCCLXXXI. cenſuerim in Hiſt. mea Liter ad illum Annum, Epiſtola hæc dicenda foret ſimul tunc impreſſa; attamen cùm in incerto verſemur, eidem locum dedi inter ceteras, quæ vagæ ſunt ſine anno.

quo te tibi ostenderem, idest, ut mea lucubratione intelligeres, quæ persæpe ipse dicendo amplecteris, ista apud perbeatissimos, & clarissimos Viros quoscumque, probatissima semper, laudatissimaque extitisse. Affirmant enim, quibus frui licuit aditu, ac sermone tuo, eà te singulis prope dictis sententiarum & crebritate, & pondere, & comitate uti, quà præ ceteris hominibus Lycurgus ille, Lacedæmoniique omneis apprimè usi perhibentur. Tu verò Regibus ipsis planè magnificentior, imitaberis hoc loci, si videbitur, Persarum Reges; mos enim fuerat, qui vel in hanc usque servatur ætatem, ut qui adire pro re quapiam Reges instituissent, ea deferrent ad eos dona, quæ offerentium observantiam, atque pietatem declaratura judicassent. At illi eo pacto, quæ offerebantur, suscipiebant, ut non avari, non cupidi, Odrysiorum more Principum, sed humani, sed benefici, sed jure optimo regia & majestate, & splendore præditi censerentur; nam longè majora, quàm accepissent, munera, illustrioraque referebant. Itaque cùm hoc simul, quicquid est, munusculi obtuli, animum tibi meum, si quid mihi fuisset majus, id etiam quàm libentissimè obtulissem. Tu autem nolim argentum mihi, nolim auri quicquam referas; nam ut es excelso, atque invicto animo, quòd hæc omnia despicias, & pro nihilo putes, cùm antea sæpenumero, tum nuperrimè his maximis, & potentissimis Regibus, ac Ducibus liberandis, vel amplificandis potiùs, non obscurè declarasti; quos memorabili illa, inauditaque victoria maritimi unius, ac terrestris prælii Cajetani captivos habueras. Quid igitur pro mea erga te fide à me poscitur? majus quiddam, mediusfidius, multoque præclarius: ut æquo animo feras, te ipsum amem, te colam, te admirer. Id si feceris, nihil prorsus meâ sententiâ, ad splendidissimæ tuæ in me munificentiæ cumulum accesserit. Interim Apophtegmata ipsa, cùm per ingenteis, ac ferè infinitas occupationes tuas, molesque licuerit, (*legeris*), cognosces, ubi perspicuè invenies, cum apud Græcos, & Barbaros, tum & apud nostros, quicquid in omni probitatis, ac præstantiæ genere aut fieri, aut dici, aut cogitari memoria dignum quiverit. Ego si te his delectari animadvertero, propediem alia subnectam.

Num. LXXVI.

In Plutarchi Cheronensis Apophtegmata laconica. (a)

Francisci Philelphi Præfatio ad Nicolaum Quintum Pont. Max.

QUo de te magis, Nicolaë Quinte, dies ac noctes mecum ipse cogito, eo benigniùs nostro seculo Immortalem Deum consuluisse arbitror, qui ut res omneis humanas incredibili curat, moderaturque providentiâ, eum te universæ Christianæ Ecclesiæ Pontificem præesse voluerit, in cujus mirabili virtute, summaque sapientia, suam spem omnem docti omneis, & boni Viri, positam esse, constitutamque intelligant. Haud enim vitio naturæ fieri puto, ut magis aliâ, quàm aliâ ætate minor sit hominum doctissimorum, & eloquentium numerus; si enim in Divina, quam vocant, Essentia nihil est, quod minus omni parte perfectum sit, perfectam quoque esse hominum naturam, quam ipse creavit Deus Omnipotens, dubitare quis debet? Itaque eamdem semper inesse humano in genere vim ingenii, & interiorem mentis agilitatem, quam Græci ἐνέργειαν, energiam nominant, ad egregium quodque obeundum, atque præclarum opus, planè credendum est. At fit, nescio quo depravato hominum more, ut nisi pulcherrimis quibusdam præmiis, honoribusque propositis, nulli virtuti, laudi nulli opera detur, eaque solùm florescant studia, quibus sese homines in pretio magis fore opinentur. Quare quod bonum sit propter se expetendum, id aut honore, aut emolumento metiuntur. Et certè paucissimi admodum sunt, qui virtutem ullam, virtutis sequantur studio. Itaque eo major est laus tua, Pater Beatissime, eo admirabilior, eo divinior, quòd tuas vigilias omneis, curas omneis, labores omneis ad virtutem semper, Deumque retuleris, nullam tibi proponens inanem gloriam, nullam Mundi hujus utilitatem. Quibus tuis optimis cogitatibus, & laudatissimis institutis factum est, Divina benignitate, ut neque petens, neque cogitans, per omneis deinceps dignitatis gradus ad summum majestatis fastigium sis evectus. Sedes tu quidem unus inter mortales in Divinæ altitudinis solio, Christi optimi maximi vicem geris in terra, humani generis Salvatorem cum auctoritate, & gratia, tum per illius vitæ similitudinem omnibus repræsentas. Te sibi omnes ante oculos ponunt; & qui virtutem propter virtutem colunt, & qui eam commodis suis definiunt. Quam ob rem boni omnes undique ad te veniunt. Quisquis aut ingenio, aut eloquentia, aut elegantiore ulla disciplina excellit, ad te confluit. Tu verò, ut es animo ingenti, ac benefico, negligis neminem, omnes libenter admittis, te in omnes beneficentissimum præstas. Qua tanta tua facilitate, liberalitateque naturæ fieri videmus, ut jam veluti excitatis nonnullorum ingeniis, quæ obdormierant, & indocti doctrinam adamare inci-

(a) Alterum hoc Opusculum, Nicolao V. Summo Pontifici à Philelpho oblatum, subjunctum legitur primo, quod Principi nostro dicaverat; proinde minimè sejungendam censui Præfationem, quam eidem Auctor [illegible].

incipiant, & docti fiant quotidie doctiores: nam prodes tu quidem omnibus, & exemplo vitæ, & donandi magnificentiâ. Non igitur non possum eos omneis, qui ullum vel bonitatis, vel disciplinæ simulacrum præ se ferunt, accusatione dignos existimare, si minus persæpe aliquos ingenii sui fructus, tibi pro sua quasi villificatione reddiderunt, ut intelligas, operam tuam in tam illustri bene faciendi munere non esse omnino frustra. Qua ratione, cùm ipse quoque me tibi debere plurimum censerem, vel pro ea, qua in me nuper, cùm Neapolim petens Romam divertissem, pulcherrimâ beneficentiâ usus es, aliqua studiorum meorum monimenta tuæ Beatitudini referre volui. Nam eùm mihi tempestivè è Græco in Latinum conversa essent Plutarchi Cheronensis laconica *Apophtegmata*, quæ à nostris tum *Dicteria*, tum *Dicta* nominantur, ea visa sunt non indigna, quæ sanctissimo tuo nomini dicarem; rem sanè non admodum magnam, si volumen ipsum consideretur, pulchram tamen, & Viris doctis, in primisque eloquentiæ studiosis, non inutilem; oratio enim, quæ hujusmodi sententiarum argutiâ, exemplorumque gravitate, ac lepôre referta fuerit, non potest omnibus non placere. Etenim duo à Plutarcho Libri, qui scilicet extent, de hujusmodi Dictis, non hisdem temporibus scripti sunt, alter ad Trajanum Cæsarem, quem ipsi jampridem interpretati, Principis Philippi Mariæ Angli nomine insignivimus; & hic alter, quem tuo veluti munere & cognosci à Latinis, & haberi voluimus. Non multo autem post, ut spero, majores à nobis aliquæ lucubrationes, & fortassis etiam gratiores ad te ibunt. Vale Pater Beatissime.

Num. LXXVII.

Ante Libros Conviviorum Mediolanensium Francisci Philelphi. (a)

Jo. Franciscus Marlianus Francisco Philelpho Sal. d. pl.

CUpio jamdiu, ut nosti Francisce mi Philelphe, & videre, & legere Libros, quos edidisti, Conviviorum Mediolanensium; acceperam enim ab aliquibus, sed in primis à disertissimo Præceptore meo *Bonaccursio Pisano*, te maximè in hujus compositione Codicis, tui vires ingenii declarasse. Verùm cùm hi apud te non essent, effectum est, ut per multos jam dies hoc desiderium meum explere non potuerim. Tandem, nescio quo fato, accidit, ut eorum mihi legendorum copia sit oblata; qua quidem re non secus gaudeo, & lætor, acsi thesaurum quemdam in imis tetræ absconditum invenissem. Legi itaque, & perlegi hoc ornatissimum Opus tuum, qua in re videor videre, me tanta voluptate affici, ut exemplo hydropis, nulla ratione satiari possim. Soleo ego quandoque, ut tu sæpe numero monuisti, à Legum, & Juris civilis lectione, ad Humanitatis studia me conferre: in quibus me præsertim tua delectant Opera, & eloquentiæ, & suavitatis plena; sed præter alia, hæc Convivia mihi summopere excellere videntur, miro quodam sale condita, adeò ut, nihil nisi dulce, & lepidum sapire dici possint. Nam præter quod in eo Opere novum quoddam nobis, & inusitatum dicendi genus afferas; præterea singularem eloquentiam, & Poësim, mirificamque Græcarum, & Latinarum literarum scientiam, illud mihi potissimùm laudandum videtur, quòd ita prudenter, & disertè de omnibus Scientiis disputas, earum ortum, & incrementum, ab ineunabulis usque (ut ajunt) repetendo; adeòque appositè omnia contexis, ut nihil tibi difficile, nihilque incognitum esse, unusquisque judicare queat. Quis enim est, qui te non Oratorem, non Poëtam, non Philosophum, non rerum occultarum & admirabilem indagatorem illustrem appellet? Ad hæc commune illi tui tam aptè, & commodè Historias quasdam incognitas recensent, ut nihil doctius, nec jucundius aut dici, aut audiri queat. Lætandum igitur jure merito nobis est, quòd talem nostra tempora Virum ediderint, qui & dicendi copiâ, & rerum multarum admirabili scientia, tantam sibi nimis laudem vendicarit, ut cum omni antiquitate jure optimo possit comparari. Efficiat Deus Opt. Max., ut quàm diutissimè sis in vivis; cùm enim innata tibi quadam discendi cupiditate, ne minimum quidem temporis punctum prætermittas, quominus Literis invigiles, summoque studio res nobis occultas, & incognitas perscruteris; quotquot dies vixeris, tot linguæ Latinæ clara, & decôra dicabis monumenta. Vale, & me, sicuti facis, ama.

Ex Ticino Kalendis Sextilibus MCCCCLXXVII.

Ante

(a) Quid contineant hi Libri, quantâque doctrinâ, atque elegantiâ conscripti sint à Philelpho, ex hac Epistola, seu potius panegyrica Oratione, Lector ediscet. Clara est apud nos memoria nobilissimi Civis *Jo. Francisci Marliani*, qui ceteris eximiis virtutibus, singularem erga Literas amorem conjunxit; propterea Viri doctissimi, qui per eam ætatem florebant, Mecœnatem Libris suis edendis certatim eundem delegêre. Inter ceteros *Jo. Baptista Pius* suos in Sidonium Commentarios eidem dicavit Anno MCCCCXCVIII., & *Stephanus Niger* ejusdem nomini inscripsit Musonium, atque Isocratis Orationem de Græco translatam, eruditi hujus Equitis laudes evulgans. Quibus ille in Patria honoribus cumulatus fuerit, Præses quoque Amplissimi Senatus Mediolanensis declaratus, non opus est hic referre, cùm, Literaria tantùm ornamenta me prosequi, professus jam fuerim.

Num. LXXVIII.

Ante Sympofium Francifci Philelphi. (a)

Leonardus Juſtinianus Franciſco Philelpho ſuo Salutem.

MIſiſti nuper ad me optatum diu Sympoſium tuum, quod non ineptè fortaſſis de quarumdam ortu, & incremento diſciplinarum inſcripſeris, ut ex ipſo titulo, velut ex architiclino, ſtatim intelligat Lector, id, quod maximè in libris novis quæri ſolet, quas in eo convivio dapes ſit habiturus. Feciſti autem in ea re pro tua in me ſumma benivolentia, plura; quam ob rem tibi gratias habeam: Primùm, quòd me ante alios voluiſti hac perfrui honeſta voluptate; deinde, quòd Libellum, priuſquam ederetur, arbitratu meo, quamquam minimè oportebat, emendandum permiſiſti; poſtremò, quòd in ejus initio, velut in frontiſpicio Operis, meum nomen honorificè collocaſti, ut me, quoad tibi id facere licuit, celebrem redderes, & illuſtrem. Libellus autem ipſe cùm à me legeretur, dignus profectò videbatur tua eruditione, atque doctrina. Neque in eo habeo, quod primum laudem, aut poſtremum, ſic omnia cùm elegantiarum plena ſint, inter ſe ſuavi quadam concinnitate, & lepôre conveniunt. Nam & illa ſermonum neceſſitudine, & ſalibus, ac facetiis, & orationis nitore, atque munditia, & varietate rerum, ſententiarumque, & imitatione denique illa ſummorum Philoſophorum, qui Græcè Sympoſia conſcripſerunt, nihil ferme poterat eſſe ſuavius, pulchriuſve. Feciſti verò id, quod primùm Scriptoribus non inſulsè faciendum arbitror, ut non rata ſcilicet, aut vulgaria, ſed novum aliquid, & non jactatum paſſim, in medium proferant. Nam etſi vetuſtiſſima ſunt, quæ in eo convivio diſferuntur, & ob id ipſum majore digna veneratione, nova tamen putanda ſunt, quia erant illa quidem longinqua, & hominum oblivione prope extincta. Gratias igitur tibi habeat Græcia, cujus aliquot præclara inventa, vetuſtate ſepulta, in lucem tuo labore, & ſtudio ſunt educta. Et Latium quoque, hoc locupletatum munere, tuas laudes augebit. Ceterùm, ut quam ex hoc tuo convivio cepi, ſamem expleam, alterum, quod ad me miſſurum te polliceris, & duos præterea *de Exilio* Libros, vehementer deſidero. Interim, mi Philelphe, ſi tuæ conſules laudi, non dies modò, noctesque, ſed & ſingula quæcumque poteris, temporis puncta ad ſcribendum conferes, ne fruſtra & ingenii præſtantiam, & cultum, doctrinam, & ſcribendi facilitatem, conſecutus eſſe videare. Vale, & *Bernardum* meum, qui te plurimum colit, ama.

Ex Venetiis quinto Kalendas Januarii MCCCCXLIII.

Num. LXXIX.

In calce Opuſculorum Franciſci Philelphi. (b)

Franciſcus Philelphus, Petro Juſtino Philelpho Sal.

AUdio te angi animi ex obitu Alfinæ matris honeſtiſſimæ, & probatiſſimæ fœminæ, vehementiùs quàm par eſt. Amiſiſti tu ſanè matrem, at ego filiam; cùm enim nata eſſet ex Nicolao fratre meo germano, habereturque Tholentini primaria quædam mulier, eam certè diligebam, ut filiam. Itaque non minor mihi in ea jactura facta eſt, quàm tibi filio. Num fortaſſis ignoras, ea nos lege natos omneis, ut tandem moriamur? Illorum dolenda mors eſt, qui numquam meminere, ſe morituros. At Alfina quid de hac mortali vita ſentiret, liquidò fecit exploratum omnibus, cùm foret uſque pietatis, & Chriſtianæ Religionis obſervantiſſima, Miſericordiæ operibus aſſiduè dedita. Nullo in proximos odio tenebatur, injuriarum non minus oblita, quàm beneficentiæ memor. Intelligebat, in hoc Seculo nihil eſſe firmi, nihil ſtabile, nihil ſummopere appetendum; ſed veram, & optandam tranquillitatem, ac beatitudinem in Cœlo repoſitam, ad quam pervenire qui vellet, eum vacare oportere omni ſorde mundana: ſervari ab Angelis habitacula bonorum, infernaleis pœnas, & intollerabileis cruciatus iis apud Inferos conſtitutos, qui ſui, Deique obliti, vitam viverent belluarum. Nihil neque faciebat, neque loquebatur, neque cogitabat, cujus non redderet probatiſſimam rationem. Erat ab omni muliebri vanitate, atque immundicia abhor-

(a) Hanc etiam Epiſtolam, quæ, præter laudes *Philelphi*, duos etiam Libros *de Exilio*, ab eodem elucubratos enunciat, adnectendam ceteris volui, ne nihil omitterem, quod ad rem Hiſtoricam Mediolanenſium ſtudiorum pertineret.

(b) Excuſam invêni hanc Epiſtolam poſt Opuſcula Franciſci Philelphi in unum volumen collecta, & Anno impreſſionis carentia. Mihi acceptiſſima fuit, cùm ex ipſa intellexerim, quo ſanguinis nexu cum memorato Franciſco jungeretur Petrus Juſtinus. Siquidem inter filios, quos plures in ſuis poſtremis tabulis ſenior Philelphus enunciaverat; immo neque inter conſanguineos, proditum unquam legeram nomen *Petri Juſtini*, ſeu *Petri Auguſtini*. In obſcuro tamen mihi relictum eſt, cur & ipſe, *Philelphus* appellaretur, cùm ejuſdem Mater Alfina, Franciſci neptis ex fratre, in alienam Familiam conjugali vinculo commigraſſet, nec certum ſit, ipſum quoque *Philelphi* cognomen præſetuliſſe. Conjecturam meam expoſui in Hiſt. Liter. ad Annum MCCCCLXXVII., ubi de Petro Juſtino prolixam habui ſermonem.

abhorrens; cibo, ac potu utebatur moderatissimo, coque minimè delicato; norat enim, oris incontinentiam iter parare ad illecebras, & obscœnas corporis voluptates, quibus & corpus vitiaretur, & anima. Et quia didicerat, ei cum Immortali Deo esse sermonem, qui divinis orationibus studeret; quicquid subripere poterat à domesticis negotiis, illique necessariis, id omne orando usurpabat. Præstabat formæ bonitate cunctas mulieres Tholentinates, quam ipsa nullâ fovebat arte, sed ea gravitate, pudoreque leniebat, ut venerabilis omnibus redderetur. Familiam suam bene moratam ut redderet, modestissimis suis moribus curabat esse exemplo. Celebrationi Hostiæ Christianæ, ut quàm devotissimè interesset, ne unum quidem diem prætermisit unquam. Liberos suos castigatione magis, quàm verberibus instituebat: Castigationem, inquiens, diei humanitatis, verbera iracundiæ, quæ à furore alio, nihilo distaret, quàm tempore. Justitiam non Legibus, sed bono, & æquo metiebatur. Constantiam in sexu muliebri apprimè laudabat. Levitatem non oderat modò, sed etiam exsecrabatur. Fortitudinem probabat eam, cui nihil admixtum esset excandescentiæ. Et ut prudentiæ operibus gaudebat, ita ab omni mala malitia, perinde quasi à teterrima quadam peste, avertebatur. Somni erat pauciffimi; cùmque vigilaret, omnis ejus cogitatio erat de animæ immortalitate, ac futurâ vitâ. Præterea per noctem cogitabat, quid in die foret actura. Parsimoniam domesticis in rebus amplectebatur; in Divinis verò, liberalitatem, ac munificentiam. Jejuniis, quibus supra naturam muliebrem utebatur, reddi se dicebat & ingenio perspicaciorem, & membris validiorem. Sed quid hæc tibi, & alia plura commemorem, quorum non es ignarus? Nempe, ut memineris, ex talibus vitæ institutis, laudatissimisque operibus, nihil mali Alfinæ matri evenire potuisse, sed jam ea contigisse bona, quæ maximè optabat, cùm esset in vita; fruitur enim æterna beatitudine, brevìque futurum sperat, ut illud possideat habitaculum, quod Angelicâ custodiâ sibi servatum novit. Deum omnipotentem pro te orare non desinit, ut hanc vitæ peregrinationem ita transigas, ut secum unà in cœlesti patria sis futurus. Hæc si tecum ipse cogitabis, judicabis profectò, non modò tibi non esse dolendum, sed lætandum potiùs, quòd ea sis matre natus, cujus sanctissimis meritis in cœlestem sis gloriam perventurus. Vale.

Ex Urbe, XV. Kal. Martias MCCCCLXXVI.

Num. LXXX.

Ante Introductorium in Galenum de Medicinæ principiis.

Jacobo Antiquario Ducis Mediolanensium Secretario
Georgius Valla (a) *Placentinus Salutem dicit plurimam.*

GAleni Medici præexcellentis de Medicinæ principiis Opusculum ad *Nicolaum* nepotem tuum, tibi, *Jacobe Antiquari*, Latinum feci; tum quòd a Dialectica, & Philosophia, unde perquam eruditus emersit, ad Medicinæ studia se convertisse nuper accepi; tum quòd ad rudes erudiendos, hunc Librum insignis inprimis Auctor composuit; tum quòd non mediocres illine ad ipsum nepotem tuum fructus derivari posse existimaverim, quandoquidem totius Medicinæ sylvam inde ipsi liceat animo contemplari, & se se ad eam capessendam conformare, planèque instituere. Quod sanè meum erga te officium, quod lætus tibi depromam, facilè poterit indicare, qui pristinam inter nos, & jugem norit benivolentiam, ut in perpetuo te te erga me tenueris officio. Omitto lenitatem in loquendo, sedulitatem in obsequendo, fidem, & caritatem in obeundo, & quæcumque amico profutura intelligas amplectendo, quod sanè quàm in te rarum, tam amabile, & observabile est. Videas siquidem quosdam sua opinione doctissimos, qui, ut ipsi vulgo eruditiores habeantur, sublimes ince-

(a) Celebrem sui memoriam in Urbe nostra reliquit Vir doctissimus *Georgius Valla*; siquidem apud nos degens, singularis doctrinæ famâ, gratiam adeò Sapientissimi Principis *Francisci I. Sfortiæ* sibi conciliavit, ut filios suos eidem erudiendos commiserit. Ad hoc obtinendum illustre munus, plurimum contulisse *Jacobum Antiquarium*, cui Opusculum illud dicavit, conjicere possum ex altera Epistolarum *Francisci Puteolani*, hic recusa, in qua memoratum *Antiquarium* laudans, quòd ingenia foveret, & Literarum Professores erigeret, inter alia exempla eorum, quos ipse adjuverat, ornaveratque, id etiam enumerat *Georgii Vallensis*, & alterius *Georgii Merulæ* „ doctissimorum Hominum, quorum caussam tanto studio, ac contentione susceperat, ut alter tenuerit, quod quærebat; de altero, „ (ut ipse ait) nondum spem amiserimus. „ Non illi tamen prospera semper arrisit fortuna; narrat namque *Ponticus Virunius* in suis Libris Heroico carmine conscriptis *De miseria Literatorum*, occasionem eosdem elucubrandi, Somnium fuisse, in quo sibi videbatur, mortuum inspicere Georgium Vallam Præceptorem suum, eique Epitaphium condere Versuum XL. Statim ac experrectus est, Venetias ad Vallam scripsit, enixè illum rogans, ut sibi attentè prospiceret; verùm contigit, Vallam eo tempore in carcerem fuisse conjectum a *Placidio*, inserviente a Secretis *Jo. Jacobo Trivultio*, qui & ipse ejusdem Discipulus fuerat. Valla in vinculis legens Pontici carmina exclamavit: „ Heu Pontice! Tu Præceptoris tui, tam vivi, quam mortui, haud oblivisceris. „ Hæc omnia, in Latinum a me translata, inseruit Ephemeridi Venetæ Literatorum Tom. XXIV. Auctor Additamentorum ad Vossium. Quis fuerit exitus præclarissimi hujus Viri, ibidem non legitur. Placidus Pucinellius in Chronico Glaziatensis Cœnobii Mediolani cap. XLIII. hæc adnotavit: „ Egregius Poëta laureatus, Magister filiorum Ducis Francisci Sfortiæ, Georgius Valla, nostram Ecclesiam assiduè frequentans vivens, hic moriens suorum cinerum domicilium, Cucullo indutus elegit, ac suam Bibliothecam Cœnobio legavit; qui nunc in tumulo ante vetus Sacrarium requiescit. „ Obiisse Georgium Vallam paulò postquam e carcere eductus fuit, satis clarè docent ejusdem Opera typis edita Anno MDI., in quorum calce impressum fuit, eadem fuisse publica luce donata à *Jo. Petro Valla*, *pientissimo filio*; quæ verba pietatem erga patrem mortuum, superiore fortasse Anno, indicare videntur.

incedant, qui literarum studiosum quenquam viâ rectâ facie spectare dignentur, quos, dum loquuntur, credas singultire; mox verò, cùm se in quemquam commoverint, adducto supercilio, fronte rugata, contractisque naribus, meras adversùm singulos tristes hypocritæ profundant insanias, ex garrulitate singularem auctoritatem aucupantes, tumidis crepitantes sermonibus, & quò sint imperitiores, eò petulantiores inueare. Contra verò nos tuam morum sanctissimorum suscipimus prudentiam, admirabilemque humanitatem; stylum amamus, reconditas, exquisitasque sententias, quas splendida vestit oratio, mollis, flexibilisque verborum comprehensio, ut ea tuo propemodum fingi videantur arbitrio, ita fluunt omnia, ita liquescunt, ita nusquam adhærescunt. His tantis virtutibus fit, ut par sit, omnes in omnibus liberalibus disciplinis te plurimum observare. His ego me allectum ad te observandum certo scio; Hinc, quod potui, amoris inter nos pignus exhibui. Verùm modò jam nos fortè verbosiores, quàm necesse est, fuimus; ipsi Galeno cedam, de Medicinæ principiis locuturo, si tamen priùs recensuerim, quid ipse apud Amonium Philosophum, post Aristotelem inter primos habitum, de Medicinæ divisione annotarim; in libro siquidem divisionum: Omnis, inquit, ars subjectum habet, & finem. Itaque Medicina subjecta habet corpora, atque medicamina; finem verò, ad sanitatem corpora perducere. Dividitur porrò Medicina in speculandi vim, & agendi; speculandi quidem vis dividitur in naturæ, & causæ, & signorum explicationem; agendi autem vis in sanatile, & curatile. Rursus naturæ explicatio dividitur in elementa, temperamenta, potentias, humores, & membrorum particulas: Causæ explicatio, in proposita, & capitularia, & comprehensa: signorum explicatio in recordatile, discretile, & futurorum præsagium, quod *Prognosticon* vocant. Rursus sanatile est in cohibendo, & nutricando, & expellendo: Curatile in remedia adhibendo, victum deligendo, & chyrurgicam exercendo. Hæc sunt, quæ Amonius, nunc, quæ reliqua, inspiciamus.

Num. LXXXI.

Ante Commentarios in Plauti Comœdias.

Joannes Petrus Valla (a) *inclyto utriusque Juris Doctori Scaramuzæ Trivultio* (b) *Mediolanensi Patricio primario S. D. Æternam.*

CUm de Plauti fabulis, inclyte Scaramuza Trivulti, dum apud te Mediolani essem, inter nos verba faceremus, nonnullaque earum loca non minus depravata, quàm ob venerandæ antiquitatis ignorationem subobscura, quæ tum mihi succurrebant, ut à Patre interpretante didiceram, castigataque annotaram, ne quando memoriâ exciderent, quid sibi vellent, exponerem, ea sic abs te laudari animadverti, ut facilè intelligerem, te, quæ tua est, non modò circa excellentissimas quasque res elegantia, sed etiam magnitudo animi, & benignitas, cupere, ut ea annotata publicarem. Quare ego, qui multis de causis tibi omnia debeo, committendum non statui, ut isti tuo honestissimo desiderio satis non facerem, sed liberalis hospitis more, qui jentacula modò poscenti amico, ipsum nisi saturum dimittere noluerit; non solùm ea, sed alia etiam plusculа, quæ tu postularas, ut à tyrunculo annotari poterint, edenda curavi. Ceterùm cùm hanc nostram industriam, si qua modò est, cuipiam inscribendam, mancipandamque statuerem, neminem comperi, quem tibi, tuæque Domui non modò anteferrem, sed ne compararem quidem, nec immeritò. Quid enim Trivultia domo per totam Italiam dici potest insignius? à qua olim, tanquam saluberrimæ stellæ, omnibus ingenuis artibus excellentes, quamplurimi effulserint Viri, ut nostra ætate Illustris Princeps *Jo. Jacobus Trivultius*, Patruus tuus, qui hoc proprium, ut peculiare sibi ven-

(a) Joannes Petrus Valla, Placentinus, mortuo Patri suo *Georgio* superstes, atque ejusdem memoriæ apud posteros conservandæ solicitus, omnia memorati Georgii genitoris Opera, (ut in superiori Epistola innuimus) duobus magnæ molis voluminibus edenda curavit, *Venetiis in Ædibus Aldi Manutii Anno MDL.* Ne autem degener foret à Patris institutione, qui tantâ eruditionis, doctrinæque famâ floruerat, proferre cœpit in lucem, quæ ab ipso didicerat, primusque labor, ut in hac Epistola idem fatetur, fuere Commentarii in Plautinas Comœdias. Illos inseruit Typographus Venetus Lazarus Soardus editioni peractæ in alma illa Urbe Anno MDXI., una cum interpretationibus *Bernardi Saraceni*, Veneti, & *Jo. Baptistæ Pii*, Bononiensis. Eosdem tamen Vallæ Commentarios jam antea editos fuisse, docet hæc Epistola, quam ibidem recusam inveni. Siquidem Auctor illos dicavit *Scaramuciæ Trivultio*, cùm iste nullis adhuc fulgeret honoribus, quos à Galliarum Rege Ludovico XII., statim ac potitus est Mediolano, recepit; subinde verò à Summis Pontificibus est adeptus, ineunte Seculo XVI., ut mox dicemus. Peregrinus Antonius Orlandus, in Appendice ad librum suum *De Origine Typographiæ*, editionem alteram adnotat horum Vallæ Commentariorum, quam Simon Bevilaqua Venetus peregit Anno MID., sed eam non inspexi.

(b) Nobilissimus iste Civis patruum habuit celeberrimum *Jo. Jacobum Trivultium*, ut in hac Epistola Valla testatur, & Tabulæ Genealogicæ Stirpis Trivultiæ, à Jacobo VVilelmo Im-hof vulgatæ, docent. Non alienis tamen laudibus tantùm, sed præclara virtutum, rerumque optimè gestarum commendatione spectabilem se reddidit *Scaramucia Trivultius*, adeptus ideo splendidiores sacros honores. Primò enim à Consiliis delectus à Christianissimo Rege Ludovico XII., & Parisiensi etiam Senatui adscriptus fuit; dein ad Comensem Infulam à Julio II. Pont. Max. promotus Anno MDVIII., Romanâque Purpurâ donatus à Leone X. Anno MDXVII., mortales exuvias deposuit in Agro Veronensi, quò se receperat, ut imminentem à Gallico Exercitu Urbi cladem effugeret Anno MDXXVII. Quâ doctrinæ præstantia, præsertim in Jurisprudentiæ facultate, floruerit, fusè Oldoinus, & Ughellus typis vulgavere.

vendicavit, ut jam alter Hercules ad improborum Hominum obtundendas, atterendasque vires esse dicatur. Quo scientiâ rei Militaris nemo peritior, auctoritate nemo superior, fœlicitate nemo faustior. In tractandis, quæ ad muniendum Exercitum pertineant, nemo laboriosior. In periculis subeundis, duce prudentia, nemo animosior. Quid in conficiendis rebus celeritatem memorem? Ad providendum rebus omnibus, vigilantiam, atque consilium? Sed hæc pauca præ (*omnibus*), quæ de ipso dici possent. Quid præterea, Reverendissimo *Antonio*, Astensi Episcopo, (a) Fratre tuo, ut aliorum insignes omittam virtutes, dici potest integrius? continentius? justiusve? ad cujus rectè, sanctèque vivendi normam, & indefessam ad subveniendum amicis, ac honestis viris promptitudinem, non una lenitatis, pietatisque laus accedit. Frectam verò ad omnem æquitatem mentem tuam omni laude dignissimam, tuamque erga studia nec Legum modò, quarum Doctor peritissimus haberis, & es; sed omnium bonarum disciplinarum vigilantiam satius mihi duco silentio prætereundam, quàm paucis perstringendam; quæ enim prudentia, quæ probitas, quæ justitia tanta usquam fecit, quæ tuis exemplis non posset illustrari? Proinde cùm his tantis virtutibus præditus sis, ubi gentium quove in loco nostrarum frugum primitiæ sedem potuere sibi firmiorem, præstantioremque vendicare, quàm apud te, tuamque Domum, tam multipliciter illustrem, qui tantopere eis oblecteris, quique nec quemquam, ut de Mecœnate Horatius inquit: Naso suspendis adunco? Si igitur eas tibi placuisse cognoverimus, non exiguam videbimur apud omnes laudem consecuti. Vale.

Num. LXXXII.

In fronte Libri Jacobi Braeellii de Bello Hispano.

Ad Illustrem, & humanissimum Principem Philippum Mariam Sfortiam Vicecomitem, in Libellum de Bello Hispano, per clarissimum virum Dominum Jacobum Bracelleum (b), *Juris utriusque consultum, Maselli Beneventani Præfatio.*

SOlent sæpenumero viri docti, Illustris, & humanissime Princeps, rerum antiquarum Scriptores magno opere laudare, eosque summis præconiis ad Cœlum tollere, quòd cognitionem Assyriorum, Chaldæorum, Græcorum, & quæ ab inclyris Romanorum Ducibus egregiè gesta fuerunt, literis mandavere, nosque eorum exemplis, & documentis, ad benè, rectèque vivendum incitarunt. Ex quo Scipio ille Africanus historias, atque imagines clarissimorum Imperatorum in Capitolio scriptas, & positas, assiduè considerans, eorum mores imitatus, facillimè in clarissimum Imperatorem evasit; & Epaminundas Thebanus, majorum suorum egregia, ac fortia facta perlegens, omnibus ætatis suæ Ducibus, & Imperatoribus fuit anteponendus. Cyrus verò, Cambysis filius, majorum suorum virtutibus allectus, ab ipso Deo, teste Isaia, laudari meruit. Omitto Alexandrum Macedonem, qui exercitu, & disciplina regendi imperium à Patre acceptis, mirum in modum illud propagavit. Annibal etiam paternas virtutes animo revolvens, & quasi majorum suorum gloriæ invidens, Romanos rerum Dominos in Hispania, & in Italia, ac prope ante ipsius Romanæ Urbis mœnia sæpenumero superavit, ac delevit. Quod profectò nemini eorum contigisset, nisi fuissent, qui laborassent, illis, ac posteris tradere, quæ ad virtutum amorem, gloriæque cupiditatem homines trahere meritò possent. Quibus etiam rebus effectum est, ut qui rectè vixerunt, curâ & diligentiâ Scriptorum æternitati commendati sint; neque enim, si Homerus non fuisset, Achilles tam celebri fama clarescerct. Si tollas Xenophontem, profectò multa de Cyro oblivioni traderentur. Æneæ quoque fama, Virgilio tacente, jam ferè nulla esset. Galliarum quoque domitor non usque adeò celebraretur, nisi ipse victorias, & triumphos suos literis prodidisset. Si Livium Patavinum Romanæ Eloquentiæ facilè principem, & historiarum Scriptorem amoveas, Q. Fabii Maximi, Scipionum, Pauli Æmilii, Marcelli, Attilii Reguli, Cincinnati, atque aliorum, innumerabilium clarissimorum virorum fama, præclaraque gesta jam in obscuro laterent. Quocirca rectè quidem senserunt Doctores viri, qui nos Scriptoribus illis rerum antiquarum plurimùm debere arbitrati sunt. Quorum ego judicium vehementissimè approbans, illudque idem omnino sentiens, non minus tamen nostrorum temporum Scriptoribus nos, & posteritatem nostram debere existimo, qui effecerunt, ut quæ ab Avis, progenitoribusque nostris laudabiliter peracta sunt, simili modò poste-

(a) Egregiam hujus Præsulis indolem, & collata in Ecclesiam Astensem beneficia commemorat prædictus Ughellus, qui ejusdem etiam commigrationem ad Episcopalia munia gerenda in aliis Urbibus, refert; Placentinâ nempe, atque Comensi, à qua tamen citò recessit, substituto fratris filio ad eamdem sacris legibus moderandam.

(b) *Jacobi Bracellei* memoriam illustrem inseruit suo Ligustico Athenæo Augustinus Oldoinus, qui tamen editionem Mediolanensem *Libelli* ab ipso confecti *de Bello Hispano*, seu de Rebus gestis Alphonsi Regis Neapolitani, ignoravit. Iterum excusa est Parisiis hæc Historia Anno MDXX, deletâ Nuncupatoriâ Epistolâ Maselli Veriæ Beneventani, atque alterâ substitutâ; proinde illam perire non passus sum, cum Principum Vicecomitum, & Sfortiadorum fortitudinem in gerendo prælio, & in victoria moderationem, ad imitationem avitæ virtutis, Philippo Mariæ Sfortiæ proponat, nostræque Metropolis gloriam adaugeat.

posteris traderentur. Nam licèt Assyriorum, Græcorum, & Latinorum Regum historiæ plurimum in se oblectamenti, & documenti habeant, sintque ab omnibus incredibili laude commendatæ, non sunt tamen nostratia contemnenda. Quippe quæ præter oblectamenta, & eorum ad virtutes incitamenta, plus habeant in se veritatis, & quæ præteritorum annorum maximo intervallo obscurari nullo modo possunt. Ea propter cùm nuper ad meas manus *Libellus de Bello Hispano*, à doctissimo, & sapientissimo viro *Jacobo Bracellio* Genuensi pervenisset, non minus eleganter, quàm veraciter conscriptus, in quo illustrissimi Avi, ac Patris tui victoriæ, triumphi, & res ab iisdem præclarissimè gestæ continentur, & inter cetera navalis classis victoriæ, & duo Taraconensium Reges captivi, tantæ victoriæ præmium ad Illustrissimum Ducem Philippum Avum adducti, multaque alia insuper, quæ & voluptatem tibi afferre simul, & ad contemplationem virtutum, clarissimorumque majorum tuorum egregia, & sublimia facinora invitare possunt; atque eò magis, quòd certò tibi suadere potes, ea nunc à viro summis virtutibus prædito, & nostris temporibus doctrina, & elegantia fulgentissimo, esse summa fide, sermone nitido, ac terso, sententiarum gravitate, & mira quadam brevitate conscripta. Quem quidem Libellum, humanitati tuæ destinandum censui, ut tu clarissimos, & illustrissimos Majores tuos, pro ætate, & fortuna imitatus, ad summum gloriæ fastigium evectus fama celebri, humanitate, clementia, & liberalitate, ceterisque virtutibus, studeas non modò illos assequi, sed etiam longè superare, ut expectationi, quam apud omnes de te, ac tuis virtutibus concitasti, re, & effectu satisfacias. Accipiet igitur, humanitas tua, Opusculum hoc à Masello Beneventano tibi deditissimo; munus profectò pro tua dignitate exiguum, pro mea verò erga illustrem dominationem tuam devotione, proque historiæ dignitate, Latini sermonis elegantia, operis, atque Auctoris splendore, haudquaquam contemnendum. Valeat felix tua clementia, & nostri memor cœptis nostris benigno sidere faveat.

Cur aliena placent tantùm, quòd propria temnis
Facta? etiam mentem pagina nostra juvat.
Quàm meliùs leges quos Itala terra triumphos
Gessit, & Ausonios, Insubriosque Duces.
Consultus juris, patria Bracellus *& alta*
Dat tibi doctrina, docte Jacobus, *opus.*
Namque bonus charæ famam jam pene cadentem
Italiæ miserans, haud periisse tulit.

Num. LXXXIII.

Ante Libellum Litaniarum Triduanarum.

Reverendo Patri, ac utriusque Juris Doctori eximio, Domino Romano de Barni, Laudensis Ecclesiæ Canonico, & Domini, D. nostri Stephani divina miseratione Mediolani Archiepiscopi, ac Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ, sub titulo Sancti Adriani, Cardinalis, Vicario Generali,
Archangelus Ungardus indignus Presbyter, S. P. D.

JAmdiu, Reverende Pater, ex quo me huic imprimendorum librorum arti addixi, qua nihil Christus Jesus Dominus noster studiis Liberalium artium conducibilius monstravit in terris, mecum ipse consideto, quo potissimùm præside, huic novellæ arti principium dare, cujus auspiciis, & felicitate feliciter inceptam, feliciter etiam in reliquum tempus exequi possem. Ac ita mihi diutiùs cogitanti, cùm sola persona tua dignissima occurreret, cujus non modò felicitate inniterer, verùm etiam patrocinio juvarer, consilio regerer, ducatu gubernarer; tum altera exurgebat dubietas, quòd tam faustum opus hoc principio meo eligerem, quod & naturæ tuæ consentaneum, & Mediolanensi populo, cujus te saluti maximè affectum perspicio, utile, & à mea professione non esset alienum; sed rursus præexcellens virtus tua, & ardentissima erga Christianam Religionem charitas, & devotio, hæsitantem confirmavit, & aberranti mihi per devia, certissimum, ac optatissimum iter ostendit; etenim cùm in proximis Litaniis, hoc est in publica civium devotione, charitatem, tuam, admirabilemque prudentiam in dirigenda, gubernandaque procedentis turbæ pompa contuerer; cùmque neque gravissimo labori parcentem, & omnia, quæ providenda fuerant ad ordinem servandum, adhibentem perspicerem; existimavi cum tibi gratissimum, tum publicæ utilitati non incommodum fore, si eum Libellum, qui Officium illud Litaniarum contine-

tineret, meo labore, meisque sumptibus imprimendum curarem. Atque eo magis, quòd ego Sacerdos quamvis indignissimus, nihil magis & officio meo, & professioni conveniens reperiebam, quod concivibus meis velut primitias operationum mearum offerrem. Etenim cùm nihil tibi in omni vita magis propositum, magisque deliberatum multis in rebus perspicerem, quàm, ut creditam tibi Fidelium turbam sui Domini Passione mundatam, ab insidiis, atque venenis nequissimi hostis intactam, illæsamque servares; cùmque nihil aliud præsentius remedium ad cohibendam, opprimendamque veteratoris callidissimi arrogantiam viderem, quàm universi populi lachrymas, & Ecclesiæ jejunantis preces, quæ summum quoque Cœlum penetrantes, pacem implorant mortalibus, ipsumque vinciunt Salvatorem, atque ad misericordiam compellunt: tum ipsum quoque Officium, atque ordine digestas preces, quibus favor Cœli, & reconciliatio Salvatoris comparatur, cum tibi acceptissimas, qui nihil aliud magis jamdiu, quàm salutem credentium concupiscis, tum ipsi populo salutares, quippe quòd illas, velut firmissimum clypeum infensissimi hostis ictibus semper opponunt, tum mihi quoque non inhonestas fore, non immeritò arbitratus sum, qui Animarum Curæ præpositus, in nulla re honestiori me poteram occupare. Quod Opus cùm viderem vix in paucorum manibus esse, quippe in negligentiam cadente Fidelium devotione, ac multorum charitate refrigerata, statui, nulla magis alia re fretus, quàm Divina clementia, tuæque reverentiæ auxilio, quem mihi tum in hac re, tum in aliis omnibus patronum, defensoremque constitui, per hanc artem, quam Christus Dominus cœlitus demisit in terras, tantam horum librorum copiam imprimere, quanta Mediolanensi populo, cujus tibi in præsenti cura commissa est, plurimis Seculis suffectura videatur; quamobrem, Reverende Pater, cùm intelligas, operam meam non parvum momentum studio tuo, ac desiderio accedere, adsis, obsecro, his meis cœptis propitius, ac dexter faveas: tantumque mihi publicæ utilitatis assertori, favoris, & auxilii præstes, quam tum tu illi semper & tribuendum voluisti, & ut tribueretur pro viribus semper adjuvisti. (a)

Num. LXXXIV.

Ante Opera Æmilii Probi de Viris illustribus.

Petrus Cornerus (b) *magnifico, & præstantissimo Legum enucleatori, Domino Theodoro Plato, Ducali Consiliario.*

QUum Æmilium Probum historicum clarissimum impressoribus tradere in animo esset, diu, multumque dubitavi, Theodore Plate Legum Interpres, & enucleator clarissime, cui tantum munus dicarem, cuique Epistolam, quam in frontespitio libri ponere constitueram, dirigerem; Sed tandem unus occurristi, qui stemmate, ingenio, & doctrina penè cœlesti omnibus (pace tamen omnium loquar) Insubriæ Civibus præstas; cujus profectò familiam, generis vetustate, nemo superat, aut æquat; quæ, ut ex antiquis monumentis admonemur, à Divo Platone illo Philosophorum principe, originem ducit, quem Aristo Pater, à Neptuno genus trahens, humano generi genuit; sed firmius, & validius argumentum *Platorum* nobilitatis extat, quòd tu, fraterque tuus, cognomento *Platinus*, omnem Divi Platonis facundiam refertis. Tuque in primis, Theodore, Platonis præcepta, mores, facundiam, & doctrinam ita imbibisti, ita pectus ornasti, ita animum explesti, ut non solùm Platonis nepos, sed Plato ipse videaris. Quid narrem, quantum in Legibus major omnibus, & clarior Jurisconsultis emineas? Testatur ædium tuarum vestibulum, quod non modò à nostratibus civibus, sed peregrinis frequentatur. Te, Princeps, & Italiæ Reguli in rebus dubiis, & arduis consulunt. Tuum est præcipuum in Urbe oraculum tanquam Delphicum ceteris præstans, ex quo nunquam fortes dubiæ, & fallaces redduntur: dicta tua pro oraculis habentur, & Sybillæ foliis veriora creduntur. Haud mirum, hercle: Noluisti, Theodore, à majoribus tuis degenerare, inter quos genitor tuus ille illustris vir *Georgius Platus*, qui ævo suo inter Juris Interpretes hac in Urbe primum locum tenuit. Nec minus

(a) Editum fuisse hunc Triduanatum Rogationum Libellum post Annum MCCCCLXX. quo à Sixto IV. Summo Pontif adscriptus fuit Cardinalium Collegio *Stephanus Nardinus*, & ante octuagesimum quartum illius Seculi, quo Archiepiscopus iste noster vivis excessit, perspectum habemus. De hisce Rogationibus, à S. Lazaro Mediolanensi Archipræsule institutis, priusquam S. Mamertus in Gallias easdem in morem induceret, peculiarem Dissertationem lege in mea Hist. Litter. ad Annum MCCCCXCIV. Quæ de *Archangelo Ungardo* adnotanda censui, vide in Prolegomenis Cap. IV.

(b) Editionem hanc, quæ notis omnibus typographicis destituitur, Mediolani peractam fuisse, dubitare vix possumus; siquidem insignes Viri, qui in hac Epistola, aliisque proximè edendis, memorantur, in Urbe nostra moram trahebant; *Petrus* autem *Cornerus*, seu *de Corneno*, Patriâ Mediolanensis, diligentiam, curamque suam impendebat ad commodum studiis nostris parandum, novis editis Libris; Anno enim MCCCCLXXXI. commissum typis ab ipso inveni hac in Urbe alterum Opus *Hugonis Bertii*, Senensis Medici, *de Sanitate conservanda*, Italicè scriptum. Difficilius est indagare, quo tempore Probi Æmilii Liber in lucem prodierit; attamen, cùm videam, à Petro Cornero mentionem fieri de *Georgio Plato Theodori* Patre, his verbis: *qui ævo suo inter Juris Interpretes primum locum tenuit*, satis dilucidè compertum sit, longo tempore post illius obitum, qui contigit Anno MCCCCLXIV., scriptam esse hanc Epistolam: cum verò Theodorus Platus morti concesserit Anno MCCCCXCVI., statui facilè potest, intra octuagesimum, & nonagesimum illius Seculi annum, Æmilii Probi codicem dimissum è prælo fuisse.

minus Juris Pontificii scientiam, quàm civilis hausisti; sed quis negabit, te ceteras ingenuas artes etiam imbibisse? quibus ita à teneris (ut ajunt) unguiculis educatus es, ut Musarum alumnus, & Pieridum decus te omnes apellent; quis enim meliùs? quis doctiùs? quis avidiùs has artes exhausit, Theodoro, qui carmine Poëtas, oratione pedestri Oratores ætatis nostræ vel superat, vel æquat? Quid igitur dubitem, *Æmilium Probum*, historicum præstantissimum, nomini tuo dicare, quem optimè nosti, & legisti, qui historiam pæne omnem peregrinam complexus est; quam qui legerint, Atheniensium, Lacedæmoniorum, Thebanorum, Corinthiorum, & Aprorum gesta ad unguem noverint. Succurrit mihi etiam alia, cæteris omnibus non inferior, occasio, quæ me ut Opus hoc tibi tradam non solùm movere possit, sed impellere; nam binas ad te Epistolas satis sic volentibus offendi: alteram scilicet Magnifici pariterque doctissimi Viri *Jacobi Becheti* hujus inclytæ, divæque Reginæ nostræ *Bonæ Sabaudiensis*, Gubernatoris olim, & Secretarii fidissimi, in qua nobilissimo illi Romanorum Pomponio Attico rationibus nonnullis te simillimum esse voluit: isque propterea Pomponii Vitam tibi dono dare testatus est; & alteram illustris, divinique eloquii Oratoris *Francisci Philelphi*, per quam Jacobi Becheti sententiam, & rationibus, & auctoritate sua confirmat. Cùm itaque Probus Æmilius Opus suum ad Atticum direxerit, ut idem ego quoque illius vestigia secutus, erga te, veluti Atticum alterum, seu secundum, faciam necesse est: & ne verbis nostris fides ullo tempore deesse possit, Epistolas ipsas hoc eodem volumine impressas simul cum Attici Vita in testes adduco. Cape igitur Opus tibi peculiare, & Petrum tuum Cornerum interea, ut facis, ama. Vale Solon, Legum princeps, & Musarum decus.

Num. LXXXV.

Ad præstantissimum Jurisconsultum D. Theodorum Platum, (a) Patricium Mediolanensem.

CUm legerem nuper Pomponii Attici Vitam, à Cornelio Nepote nobili historico editam, Vir clarissime Theodore, visa mihi est res digna, quam ad te mitterem. Nam si rectè sentio, illius viri mores, & studia satis tibi, & vitæ tuæ instituto convenire videntur. Fuit enim Atticus studiis humanitatis satis deditus, quibus tu modum operam dedisti, verùm etiam in eis excellis. In congressu, & conversatione hominum modestissimus ille fuit; At tu dono quodam naturæ, & morum elegantiâ quoscunque in amorem, & benevolentiam tuam mirum in modum allicis: promtus ille in conferendis beneficiis, & sublevandis calamitosis, fuisse legitur; at tibi quoque hoc peculiare, & proprium est, ut quoscunque potes, præsertim in quibus aliquod specimen virtutis appareat, & consilio, & ope adjuves. Vincit ille, fateor, te opibus, quibus abundantissimus fuit; qua ex re erga multos beneficentissimus, & liberalissimus fuit. Tu verò Juris civilis, & Legum divinarum scientiâ illum superas. Quod ergo pluris facio, eum multis pecuniis abundasse, cùm hæc quidem fortunæ bona; illa verò virtutis, & ingenii esse censeantur. Quanquam etiam inter mediocres opes tuas, liberalis tamen, & beneficus ipse videaris, ita ut nullum in te penitus avaritiæ vestigium, sicuti jam te novi, appareat. Cùm igitur tanta inter te, & ipsum Atticum, vitæ congruentia, & similitudo sit, non absurdum putavi, si tuæ humanitati Vitam illius donu traderem: ut apud te extet tanquam pignus, & monumentum amicitiæ nostræ; quam leges, dum ocium tibi fuerit. A esi quid addi potest cumulo tui erga me amoris, cura, quantum in te est, ut medio Attico illud adjiciatur. Nam tuam benevolentiam magnifacio, ut debeo, quippe quæ ex vera caritate, & virtute proficiscitur. Vale, & me, ut facis, ama.

Tuus quidquid est Jacobus Bechetus Illustrissimæ Bonæ Mariæ Insubrium Ducis Secretarius, ac Gubernator.

Num. LXXXVI.

Magnifico & Illustri Jurisconsulto D. Theodoro Plato, amicorum præcipuo, Franciscus Philelphus Sal.

LEgeram ego jampridem, quæ de Vita & moribus T. Pomponii Attici Cornelius Nepos vir disertissimus accuratissimè scripserat. Eadem tamen tua opera lectitasse me plurimùm juvit, tibique habeo gratias, quòd me studiorum tuorum æquè, ac pulcherrimorum, delicatissimorumque munerum participem fieri volueris. Nec possem non tibi admodum gratulari,

(a) Præclarissimi hujus Patricii Civis Mediolanensis memoriæ illustrandæ satis fore Epistolas, quas hic damus, nemo non dicet; cùm summis laudibus à tot eximiis doctrinâ Viris eumdem exornatum videamus. Attamen ad patria nostra monumenta, quæ inter celebriores hujus Metropolis Proceres Theodorum Platum enumerant, ob immortale decus eidem partum, & egregias ab ipso res gestas, Lectorem remittimus.

tulari, præstantissimum ingenium tuum: qui cùm sis Jurisconsultus illustris, non negligas tamen mansuetioreis has musas: quas ab usque ineunte adolescentia adamaras. Quod autem ad T. Pomponium attinet, ego non tantùm illi te parem, sicuti gravissimus, facundissimusque vir *Jacobus Becbetus* arbitratur, sed superiorem, cum generis antiquitate, tum ingenio, & doctrina esse judico. Nec illud prætereundum censeo, quòd longè pluris facundia sit ea, quam ex opibus partis, studiis, laboribusque tuis exerces, quàm Attici liberalitas. Usu enim fieri videmus, ut qui magnas opes sine ullo labore, sed vel parentum hæreditate, vel fortuna assecuti sint, exuberantiùs illis interdum, quàm si quæsitas haberent, utantur. Delectaris quoque ædificiorum elegantiâ, hocque in urbanis, atque suburbanis tuo sumptu & curâ extructis apparet: quæ res tum ad rempublicam, tum ad animi magnitudinem demonstrandam pertinet. Optarem hujusmodi viros hac tempestate majore in numero haberemus: quibus virtus, & bonæ artes forent in pretio: minus enim laboraremus. Unum tamen non possum non mirari: quòd cùm is Atticus tantum valeret apud M. Antonium, & auctoritate, & gratiâ, minus studuerit, ut ei M. Tul. Ciceronem, quî cum familiarissimè, conjunctissimèque vixerat, reconciliaret; quàmque puto id officii pietatisque genus idcirco ab illo esse prætermissum, quòd intelligeret, ea esse immanitate, atque truculentia Antonianum ingenium, ut nullis nec precibus, nec rationibus flecti posset. At ne Medici quidem humaniores qui sint, quamvis desperarint de salute ægrotantis, accommodatis abstinent, salutiferisque remediis. Permulta enim casus solet afferre utilia, quæ rationi adversantur. Vale.

Mediolani, ex ædibus nostris, IIII. Nonas Januarias.

Num. LXXXVII.

Ante Librum Svetonii Tranquilli de Viris illustribus.

Gaspar Lampugnanus (a) *Bonino Mombritio S. P. D.*

CUm quantum commodi historiæ lectio mortalibus afferre soleat, ab iis, qui bene vivendi præcepta, optimorumque morum institutiones tradiderint, & in primis à M. Cicerone literarum principe collegerim; quippe qui eam rerum magistram temporum lucem in oratoriis libris pulcherrimè refert, missos facio Fabium Quintilianum, Diodorum, cetérosque Auctores maximos; non potui, Vir eruditissime, ac omni genere literarum consummatissime, quin meâ sanè curâ, adhibitâque multâ diligentiâ, ne quid in eo pro viribus mendum esset, *Svetonium Tranquillum de Viris illustribus* imprimendum curarem. Et id profectò munus libentiùs suscepisse videor, ut in ea nimirum opera plerique adolescentes nostra ætate ad hujusce præclari Operis lectionem adducti, præclaras ad res gerendas, non ad otium corporis, neque ad alias voluptates impelli, nedum hortari viderentur. Scio tamen, quamplurimos eùm primùm ad tituli inscriptionem pervenerint, non parva admiratione teneri; quippe qui id opus præter plurimorum opinionem Tranquillo adscripserim; verùm apud optimum quemque Divi Hieronymi auctoritatem valere, & in hoc, uti & in ceteris, plurimùm spero, quòd eo quidem in Opere, cujus & ipse inscriptionem de Viris illustribus esse voluit, his planè verbis se Tranquillum imitaturum dixit, ejusque dicta ad verbum subjiciam: *Hortaris Dexter, ut Tranquillum sequens Ecclesiasticos Scriptores in ordine digeram, & quod ille in enumerandis gentilium literarum viris fecit illustribus, Ego in nostris faciam*; quibus quidem verbis planè constare arbitror, id Opusculum à Svetonio, non à Plinio, fuisse editum. Idque abs te, Vir consummatissime, supplex peto, me pro tua singulari mansuetudine veniâ dignum existimes, si de tua eximia laude, summaque virtute conticuerim; quæ quidem tanta est, nam pro tua excellenti virtute inter ceteros Poëtas hac ætate fulges, veluti inter Ignes micat Luna minores, librorum amplitudine à te magnificè editorum, ut disertissimus quisque grave sibi, atque perarduum onus impositum censeret, si eas literarum monumentis, ut jam par esset, tradere cogeretur; cùm id itaque mihi in mentem venisset, ne magna parvis tenuare modis dijudicarer, conticui. Vale.

Ante

(a) Cùm *Boninum Mombritium*, cui dicatus est Liber iste, circa octuagesimum hujus Seculi annum obiisse crediderim, de illo agens in mea Hist. Lit. ad annum MCCCCLXXIV., ante illum annum typis traditum fuisse Svetonii Tranquilli Opus, facilè asserere possumus. *Gaspar* verò *Lampugnanus*, qui Sacerdotio addictus erat, non una hac Editione, sed aliis pluribus benemeritum de Studiis nostris se præbuit; impendio enim suo imprimendos curavit *S. Augustini Sermones* in nostra Urbe anno MCCCCLXXXIV., itemque *Bartholi Lecturam* cum *Additamentis Alexandri Imolensis* Anno MCCCCXC.

Num. LXXXVIII.

Ante Lexicon Græco-Lat.

Bonus Accursius Pisanus Viro Literatissimo, ac gravissimo Joanni Francisco Turriano Ducali Quæstori, Salutem plurimam dicit.

NEmo potest, meâ sententiâ, satis eruditus existimari apud nostros homines, ubi cognitionem Græcæ literaturæ ignoraverit. At eam scire quomodo quisquam possit, ubi significata, ubi proprietatem, ubi differentias, ubi ipsam etiam verborum constitutionem non perfectè tenuerit? Fateor equidem, cum alios quosdam, tum Constantinum Lascarin nostrum illum de significatis verborum pulcherrima præcepta tradidisse: defecisse autem in quibusdam, etsi admodum paucis: quoniam non omnino calleret nostram latinitatem. Verùm modo post illum, oblatus nobis est Frater *Joannes Crastonus Placentinus Carmelitanus*, (a) vir profectò meâ sententiâ, cum Græcè, atque Latinè peritissimus, tum moribus excultus gravissimis, atque sanctissimis, in cujus ore nullum mendacium inest, nulla vanitas. Is cùm intelligeret, quæ Latino sermoni necessaria admodum essent, vidissetque quæ & à Constantino Lascari, & ab aliis quibusdam in medium elata forent, non dicam inconsideratè, sed minus eleganter & propriè, voluit pro sua bonitate tanto errori occurrere, & ea omnia emendare, quæ non emendatè, ac dilucidè tradita judicasset. Primùm igitur ordinem adhibuit Alphabeti, quo faciliùs, recta quadam serie quod quisque verbum desiderasset, id ei non esset inventu difficile; & quoniam alia nomina crescunt in genitivo, alia verò non crescunt, in iis quoque ordinem servavit; nam habita terminatione genitivorum, non difficulter alii item casus in notitiam veniunt; & quibus Latini carent, articulos etiam nominibus addidit; quibus cognitis, mira dilucidítas in nominibus sequatur necesse est. De verbis quoque duo præcepta protulit, alterum de futuri, & præteriti perfecti formatione, alterum de constructione. Nam de constructione ipsa, quam perpauci norunt, præcepta tradidit uberrima & optima, ut quibus quodque verbum casibus construatur, facilè dinosci possit. Ad temporum autem formationem eum servavit ordinem, ut futuri potissimùm edoceat canones, quia id tempus perfacilè cætera creet. Paracimeni quoque, idest præteriti perfecti, tradit formationem, quoniam admodum varia, diversaque reperitur ejus temporis conditio, propter quædam plurima verba anomala, quæ contra communem temporum formationem diversas consonantes accipiunt, quæ ipsa temporum formatio ad participia etiam transit eodem ordine. Et ne literarum multitudo tœdium pariat, paucis literis tempora notantur, & per tempus futurum, quod mellon dicitur à Græcis, μ. solum scribetur, per tempus præteritum perfectum, videlicet paracimenon, π. item scribetur, per μεσ, hoc est per medium με. Per verbum autem activum *acti*; per passivum *pas*; per neutrum *neu*; per commune *com*; per deponens, *depo*. Et quamquam tum Constantinus Vir, sententiâ meâ, doctissimus, tum etiam alii nonnulli eruditissimi Viri in his rebus versati sunt, unus tamen Frater Joannes hic Carmelitanus, & diligentior fuit, & copiosior, quod aliorum pace à me dictum velim existimari. Quare ut communi utilitati omnium consulerem, hunc ordinem mihi servandum judicavi; quod eo feci & diligentiùs, & libentiùs, Joannes Francisce Vir doctissime, quoniam essem arbitratus, me tibi Viro gravissimo, ac literatissimo facturum rem admodum gratam: si tuâ causâ, atque beneficio ingenui adolescentes literarum Græcarum cupidi, vel sine alio præceptore per hujusmodi vocabulorum præcepta in viros doctissimos fuerint evasuri. Ego autem operam dedi, ut hæc præcepta, ita ut dixi, in ordinem redacta imprimerentur, quo non solùm in hac felicissima Patria, sed per universam Italiam nomen tuum, quod per se splendidissimum est, diffunderetur, omnesque tibi agerent gratias immortales, cujus ductu, atque auspiciis tanta utilitas unicuique esset oblata.

Ante

(a) Quantum Græcæ linguæ studiis promovendis contulerit Civitas nostra, passim in Hist. mea Lit. compertum feci; siquidem non tam primam hujus Idiomatis Codicum impressionem hic adinventam, *Demetrio Cretensi* auctore, sed etiam commodum omne paratum ad illud facilè ediscendum, Lexicis utriusque Sermonis Græci, & Latini primùm apud nos editis, luce clarius ostendi. Hanc provinciam egregiè suscepit, implevitque *Jo. Crastonus* Placentinus, ab Eruditis illius ætatis Viris summo in pretio habitus, ob singularem Græcæ linguæ peritiam, quemadmodum enarravi ad annum MCCCCLXXV., ubi quidquid ab isto præclarissimo Carmelitici Ordinis Alumno præstitum fuit in Urbe Mediolanensi, ad Græcas Literas amplificandas, recensui.

Num. LXXXIX.

Ante Vitam Æsopi, Græcè scriptam.

Bonus Accursius Pisanus doctissimo, ac sapientissimo Ducali Quæstori Johanni Francisco Turriano salutem plurimam dicit.

CUm animadverterem, quanto in pretio & apud Platonem, & apud universam vetustatem Æsopus habitus fuerit, existimavi, me facturum rem non indignam, si Græcas ejus Fabellas, & Vitam unà cum Latina ejus interpretatione imprimi curarem: quo divulgarentur inter omnes, & eas ad te, omnium primum, qui gravissimus, & doctissimus sis, dono mitterem. Res enim graves, ac severæ redduntur veluti mitiores, si suis salibus condiantur. Hoc autem fecisse Æsopum ex hoc ad te volumine cùm per otium lectitaveris, non difficulter intelliges. Nam hujusmodi Fabellæ inter maximas tuas occupationes afferent tibi, ut existimo, non parum voluptatis, & ex earum lectione consules Liberis tuis, quo tibi sint, ut ceteris in rebus, tum in doctrina, eloquentiaque simillimi. Non enim me latet, non licere tibi per occupationes tuas harum rerum lectioni operam dare: at ne indiges quidem, qui & scribendo, & loquendo ornatissimus sis, & eruditissimus. Verùm Liberi tui si huic rei studuerint, reddentur propediem & docti, & disetti in primis, quos tu plurimùm cupis esse exculta quadam, ac perpolita literatura: quam intelligis, nemini posse è nostris hominibus absolutè contingere, ubi Græcarum Literarum omnino sint rudes. Ceterùm, ut ad Æsopum redeam, ex ejus Vita, quæ est veluti tòtius Operis caput, qualis vir fuerit, dilucido cognosces. Est enim, ut videbis, & læta (fort. *lauta*), & facetiarum plena, quæ, dum legitur, vel è mortuis risum excuteret. Id autem ita esse res ipsa indicabit. Nolim enim prolixiore uti oratione, ne pro voluptate tœdium tibi afferam. Vale vir doctissime, ac sapientissime, & me, uti soles, ama.

Num. XC.

Ante Æsopi Vitam in Latinum traductam.

Vita Æsopi Fabulatoris clarissimi è Græco latina per Rynucium facta, ad Reverendissimum Patrem Dominum Antonium tituli Sancti Chrysogoni Presbyterum Cardinalem, & primò Proœmium.

NOvas nimirum merces, Reverendissime Pater, sed haud ignava opum pondera nuper è Græcia in Latinum convexi: Vitam scilicet Æsopi fabulatoris clarissimi, ac ejus Fabulas, quotquot ad manus meas usque pervenerunt. Quæ si æquum sortientur licitatorem, non dubium est, quin emptorem facilè reperient; nam ex omnibus, quæ hactenus ex Græcarum opulentia Literarum in Romanæ orationis thesaurum his temporibus sunt translata, nihil æquè utile vitæ mortalium, nec æquè appositum prosperis, adversisque rebus, quàm dicta, gestaque Æsopi, licèt humilia sint, ferme comperietur. Quippe ea rerum series inest, ut adversa quidem levet, & prospera modetetur. Joci verò, ac cavilli multiplex varietudo animos languentes recreat, & ad laboris confert cessationem. His accedit, quòd ad acritatem ingenii non parum adjumenti quivis facilè comperiet. Sed cùm hinc inde animum verto, ac mente singula conspicio, qui legirimus hujusmodi studiis licitator hoc nostro tempore detur, haud facilè video. Quippe apud majores nostros, Principes literis auctoritatem præstare consueverunt. Hi verò seculis nostris, ita rebus alienis intendunt, ut quod proprium suum est, id jamdiu ex animo deleverint, & si qui reperiuntur, hi ita tenui fortuna, & angusta siti sunt, ut vix intra domesticos eluceant parietes. In hac tamen proborum caritate licitatorum, tuam Dominationem dignam judicavi, cujus auctoritati hunc meum laborem committerem, qui inter ceteras domi, forisque Ecclesiæ Romanæ occupationes, quidquid otii datum est, id totum legendo consumis. Experiatur igitur, quæso, Dominatio tua, quid istæ meæ lucubrationes hominibus nostris afferant, cognoscere. Nam tuam expetunt auctoritatem, sine qua in aures (fortasse dicendum *auras*) publicas prodire non ausint. Sed hæc jam satis. Nunc ut res clariùs legentibus pateat, loco argumenti pauca suggessi &c.

Ad calcem fabularum habetur

Totius Operis anacephaleosis.

Habes Vitam pariter, & Fabulas Æsopi fabulatoris eximii, Reverendissime Pater, per me nuper verbis Latinis intusiatas, non tamen omnes, sed quotquot ad manus meas usque

que pervenerunt, quamquam arbitror, præter has, si quæ reperiuntur, esse perpaucas. Quòd verò longè plures Æsopus confecerit, hinc vel maximè conjectari licet; nam in describendo Fabulas, cùm sequatur ordinem Alphabeti, in his multæ deficiunt literæ, atque in aliis plerisque literis perspicuè apparet, plenum fabularum numerum non esse, quæ, sive negligentiâ Scriptorum, sive varietate temporum, sive ipsa vetustate obliteratæ sint, ad secula nostra non pervenerunt. Quæ tamen habentur, quia jucunditatem legentibus afferunt, & vitæ hominum utilitatem non mediocrem, tuo in nomine feci Latinas, ut & animi mei affectionem erga te cognoscas, & censor existas studiorum meorum; quibus invigilasse non frustra putabo, si sapientissimo judicio tuo, tuaque auctoritate comprobari compererо. Sed, ut ait Poëta noster eximius: Et jam tempus equum fumantia solvere colla.

Finis.

Vita Æsopi per Rynucium Thettalum traducta. Verùm quoniam ab eo nonnulla fuerunt prætermissa: fortassis quia Græcus ejus codex esset minus emendatus, ego Bonus Accursius Pisanus eadem in ea omnia correxi, & emendavi.

Num. XCI.

Ante Æsopi fabulas selectiores, Græcè, & Latinè conscriptas.

Bonus Accursius Pisanus doctissimo, ac sapientissimo Ducali Quæstori Johanni Francisco Turriano salutem plurimam dicit.

IN superiore codice, ut nosti, imprimi curavimus Vitam, & Æsopi Fabulas, Græcis & Literis, & verbis: subdimusque earum interpretationem, secundùm Rynucium Thettalum, virum meâ sententiâ & doctum, & disertum. Nunc verò, quò major ad Liberos tuos, ac facilior aditus sit ad utramque linguam & Græcam, & Latinam, quasdam electiores Fabulas, quæ in communi sunt doctorum hominum usu, ita singillatim in eisdem paginis informari curavimus, ut in eodem latere habeantur ex dextera parte Græcus, ex sinistra autem Latinus sermo. Hoc enim pacto verbum quasi verbo respondebit sine longa inquisitione. Nihil enim, præter eundem, existimavi, quo tibi gratum sim arbitratus. Nec præteribo unquam aliquid, quod aut ad tuam dignitatem, aut ad tuorum utilitatem conducturum putem. Vale. (a)

Num. XCII.

Ante Vocabularium Latino-Græcum.

Bonus Accursius Pisanus Clarissimo Viro Antonio Braccello Jurisconsulto primario ac Ducali Senatori.

QUo pacto fieri potest, ut quenquam virum doctum appellemus, ubi ea, ex quibus doctrina conflatur ignorentur? Ignorantur autem multa, vel potius omnia, si verba, quibus docemur, fuerint incognita. Ita non mediocri laude mihi dignus visus est Vir profectò, vel ipsius Philelphi sententiâ, cui neminem antepono, & eruditus & eloquens in primis *Johannes Monachus* Carmelitanus, cujus ingenio, singularique sapientia effectum est, ut per ordinem Latini alphabeti omnia ferè verba, quæ in usum communem cadunt vel Oratorum, vel Poëtarum, quo pacto Græcè interpretari debeamus, in medium sint prolata; nam si pulchrum est Græca vocabula exponere Latinè, quanto esset pulchrius, quæ Latina sunt, per Græca verba reddere dilucidiora? Qua ego opinione non ineptè ductus, curavi, quem vocabulistam ille composuisset, meâ curâ, diligentiâque impressum dare ad te dono, Vir magnifice, ac doctissime *Antoni Braccelle*, quo & tuis Liberis non absurdè consuleres, & ceteri (forte *etiam*) *esset* scholastici intelligerent, te unum auctorem extitisse, ut hunc mihi laborem perlibenter desumpserim. Quod quidem officium meum si probatum iri abs te gravissimo, sapientissimoque Viro intellexero, reddes me profectò ad alia quoque studia admodum promptiorem, quippe qui nihil magis cupiam, quàm ea omnia gratificari tibi, quæ tuo judicio intellexero confirmata. Confirmabis enim tu profectò eo magis hujusmodi munus meum, quòd intelliges, hac præceptione posse ingenuos adolescentes vel sine alio præceptore ad rerum maximarum, atque optimarum cognitionem pervenire. Quod ipsum factum intel-

(a) Ex hisce Bonaccursii Pisani studiosis laboribus, semper dilucidiùs patet, quàm diligenter adlaboratum sit in hac Metropoli, ut Græcæ literæ omnibus adjumentis communitæ facilè addiscerentur, ac florerent.

intelliges singulari studio, diligentiàque præcipuâ unius hujus Johannis Monachi Carmelitani, Viri planè integerrimi, nulliusque expertis disciplinæ. Vale Vir magnifice, ac sapientissime, & me commendatum habe. (a)

Num. XCIII.

In calce editionis Plautinarum Comœdiarum.

Eusebius Scutarius Vercellensis Georgio Merulæ Alexandrino, omnium doctissimo, S.

COnfecimus non minus sedulò, quàm libenter, prudentissime Præceptor, quod nobis superioribus diebus injunxisti: Plautinas enim Comœdias, Latinæ linguæ delicias (ut puto) pro doctrinâ nostrâ satis diligenter recognovimus, ut scilicet emendatiores imprimerentur. Quod tu imprimis, dein alii legentes si has inpræsentiarum impressas cum aliis exemplaribus conferre voluerint, facilè judicabunt. Expunximus haud paucos errores, & quasi spongiâ delevimus, quos operarii dormitantes, & mancipes incuriosi commiserant, qui non tantùm falsas dictiones pro veris dum ponunt, prævaricati culpam commeruere, sed & paginas extra regiones suas, & chartas in alias decurias perversè translatas inseruerant, ut jam omnia essent confusa, ne dicam contaminata; nec elegantissimus Poëta fabulas, verùm confusaneos libros Miscellaneorum, aut stromatum instar, scripsisse videretur. Horum inscitiâ quibusdam in Comædiis Actus internoscere, divisionemque, quam clarissimi Grammatici existimant scitu, intellectuve in hoc genere præcipuam, quæ per Prologum, pthesin, epithasin, & catastrophen fieri soler, vix percipere poteramus. Diligentiam tuam, quam summâ fide in hoc libro adhibueras, negligentiâ suâ plurimùm obscuraverant. Quæ pleraque omnia curavimus, ut in ordines suos reponerentur; & ita effectum est, ut te non pœniteat, nos huic recognitioni præfecisse. Cognoscent profectò lectores, si modò quid verius est verimonia sinè livore profiteri non recusaverint, in laboriosissimâ hujus Operis emendatione, Merulam herculeos labores exantlasse. Nos, præter correcta Impressorum errata, addimus corollarium, quo, nixi magnis auctoribus, loca nonnulla castigavimus, quæ nisi magìs ad ostentationem, quàm ad communem utilitatem à malevolis fecisse videremur, hic singillatim annotavissemus. Plura quidem reliquimus intacta, quæ procul dubio castigationis egent; sed maluimus legentibus rem integram servare, quàm in hoc animo nostro indulgere; satius quippe, & tutius est, habenis moderari, quàm totis viribus equum in cursuram impellere. Tu enim sæpissimè soles, utpote qui animi es ingenui, ingenuèque doces, discipulos tuos admonere, ut temperamento quodam omnibus in rebus utantur, ne audaculi plusquam opus sit, casum, & præcipitium ferant. Et quemadmodum in hoc, ita in id genus plurimis non solùm, quæ sub te perficiuntur, sed omnes Literati, literatorumque amatores tibi debent, & proinde te amant, colunt, venerantur, & observant; & ut ex consulto omittam quòd *Librum* jampridem *de Ortographia* scripsisti, consummatissimi operis Virgiliani in multis veram lectionem restituens; & *de homine* adversùs *Galeotum*, Commentariolosque in *Sapphus* libellum: quòd *annotamenta* in lepidissimum *epigrammographum*, quibus illius arguti, & docti sales, venerésque intelligi possunt; ac *interpretationem* satè utilem *in* M. T. Cic. artificiosam *orationem pro Q. Ligario*, & *argumentum* in *Epistolam ad Lentulum Spintherem*: quòd *rei rusticæ* Scriptores maxima abs Te lucubratione adamusim correctos suis verbis in latinissimis exornasti, multaque interpres fidissimus, & nonnunquam paraphrastes è Græco in Latinum traduxisti: quòd eruditissimas *narrationes in Juvenalem* multijugâ doctrinâ refertas; & item *Epicedia*, *Epithalamia*, infinitasque in omni genere dicendi *Orationes* edidisti: quòd observationes tuæ tam Græcæ, quàm Latinæ, quas ferè innumerabiles observasti, jam diu volitent per ora virûm, à quibusdamque, auctore dissimulato, excipiantur, & fronte perfricta recitentur pro suis, quos utique manifestos furti tenemus, atque plagiaria lege agitari possunt. Et ut alia haud parum multa abs te elaborata scienter prætercam, elegantissimam conscripsisti, & adhuc conscribis *Historiam de antiquitate Vicecomitum*, orsus à primordio Urbis opulentissimæ, jussu Excellentissimi, & liberalissimi *Principis Ludovici Mariæ Sfortiæ Vicecomitis* Barii Ducis, omnes historicorum leges servans, lacteam quandam eum fide maximâ ubertatem, Livianamque in concionibus majestatem felicissimè assecutus, Proceres, vel potiùs heroas hujus præcipuæ Gentis, non Fabiis, non Camillis, non Metellis, non Scipionibus, non Mariis, non Marcellis; non (ut semel dicam) ipsis Cæsaribus virtute, & rebus ab se gestis inferiores, à squalore, atque ab oblivionis incuriâ

in

(a) Codex Braydensis Collegii, quem vidi, caret fine, ac proinde annus & typographus, qui forasse in calce descriptus est, ignoratur. Quandoque Latinis vocibus in Græca columna suum non respondet vocabulum, & vacua relinquitur area, an propter inopiam renascentis tunc illius linguæ, an negligentiâ typographi, incertum. Ex sedula tamen observatione deprehendi, in iis tantùm omitti, quæ eodem cum superiori voce nomine concordant, ut *Accubatio*, *Accubitus*, soli enim primæ voci Græcum vocabulum *Cataclisis* opponitur, quo etiam secunda significatur. Lubentissime hanc Epistolam in publicum proferendam nova impressione statui, ut semper clariùs appareat, adminicula omnia commodiora, quæ ad Græcæ Linguæ studium promovendum desiderari poterant, fuisse in hac Metropoli nostra adinventa, atque vulgata.

in lucem, & in memoriam asseruisti; utque vera in medium afferres, nihilque perperam diceres, diligentiam, quam olim in literis excitandis, & à situ vendicandis, eam in tuâ historiâ præstitisti. Quam rem *Hermolaus Barbarus*, Vir quidem summæ auctoritatis, & si quisquam hujusce fæculi nostri doctus est, & disertus, doctissimus, disertissimusque, subinde dicere solebat, cùm hic apud Illustrissimum Principem nostrum Venetæ Legationis officium fungeretur: „ Voluisti medius fidius omnes Historias, Annales, Chronica, Ephemeridas, Genealogias, Tabulas, Codicillos, & Diplomata, denique omnia ad hanc rem „ facientia, quæ per omnes Italicas Urbes fuerunt, penitùs perscrutari „: Cùmque tota hæc Vicecomitum familia ob talia in suos merita tantum tibi debeat, quantum vix nunquam persolvere possit; plus etiam atque etiam Georgio debere fatetur Magnificus, & Splendidissimus Eques *Albertus Vicecomes*, Senator illustris, uberrimi ingenii, ac rei militaris scientissimus, cujus Majorum præclara, & egregia facinora, belli, domique gesta, omninò, vel magna ex parte obliterata, immo obsoleta, ad perpetuam famam, atque immortalitatem revocasti. Jam ad Plautum, unde sumus digressi, revertamur, qui & ipse cùm per te solum (unum neminem excipio) reviviscat, quæstiones tuas Plautinas maximopere desiderat, quibus argutissimi sensus, jucundæ urbanitates, vernilia dicta, suaves facetiæ, & sales non invenusti, ex obscuris dilucidi, ex ambiguis Plautinissimi fiant. Quas ad coronida ferè perductas, si (ut spero) in hac proximâ explanatione edere curaveris, & his codicibus connectere, ipsum ante omnes Plautum, mox festivissimi Poëtæ studiosos tibi in perpetuum addixeris. Carmen lusimus, in quo calamitosam nobilissimorum Comicorum deflemus jacturam, qui nobis nomine tantùm sunt cogniti; quod (qualecunque est) nisi paulò longiores fuissemus in hujus Epistolæ recessu, imprimi decreveramus. Vale optimarum literarum Princeps, & egregium Decus. (a)

Num. XCIV.

Ante Svetonii Librum de Viris illustribus.

Petrus Melleus magnifico, & præclarissimo Viro, Petro Posterulæ, Ducis Insubrium Senatori dignissimo S. P. D.

CÙm quantum commodi Historiæ lectio mortalibus afferre soleat, ab iis, qui bene vivendi præcepta, optimorumque morum institutiones tradiderint, & imprimis à M. Cicerone literarum principe collegerim, quippe qui eam rerum magistram temporum lucem in oratoriis libris pulcherrimè refert, (missos facio Fabium Quintilianum, Diodorum, ceterosque Auctores maximos) non potui, Vir præstantissime, ac Patricie, quin meâ sanè curâ, unà cum *Bonino Mombritio*, viro eruditissimo, adhibitâ multâ diligentiâ, ne quod in eo pro viribus mendum esset, *Svetonium Tranquillum de Viris illustribus*, imprimendum curarem. Et id profectò munus libentiùs suscepisse videor, ut meâ nimirum operâ plerique adolescentes nostra ætate, ad hujusce præclari Operis lectionem adducti, præclaras ad res gerendas, non ad otium corporis, neque ad alias voluptates impelli, nedum hortari viderentur. Scio tamen, quamplurimos, cùm primùm ad tituli inscriptionem pervenerint, non parva admiratione teneri; quippe qui id Opus, præter plurimorum opinionem, Tranquillo ascripserim; verùm apud optimum quemque Divi Hieronymi auctoritatem valere, & in hoc, uti & in ceteris, plurimùm spero, quòd eo quidem in Opere, cujus & ipse inscriptionem *de Viris illustribus* esse voluit, his planè verbis, se Tranquillum imitaturum dixit, ejusque dicta ad verbum subjiciam: „ Hortaris Dexter, ut Tranquillum sequens, Ecclesiasticos Scriptores in „ ordine digeram, & quod ille in enumerandis gentilium literarum Viris fecit Illustribus, „ ego in nostris faciam; „ quibus verbis planè constare arbitror, id Opusculum à Svetonio, non à Plinio fuisse editum. Idque abs te, Vir præstantissime, supplex peto, me pro tua singulari mansuetudine, veniâ dignum existimes, si de tua eximia laude, summaque virtute conticuerim, quæ quidem tanta est: nam pro tua excellenti virtute inter ceteros cives fulges, veluti inter Ignes micat Luna minores, rerum amplitudine à te gestarum, ut disertissimus quisque grave sibi, atque perarduum onus impositum censeret, si eas Literarum Mo-

(a) Effugerat oculos meos hæc Epistola, quam in calce Commentariorum ad Plauti Comœdias Eusebius Scutarius imprimendam curaverat, cùm iidem Venetiis editi à Merula, anno MCCCCLXX. castigatiores in Urbe nostra, duodecim post annis in lucem iterum proderentur; itaque hoc loco recudendam censui, cùm plura de Merulæ operibus, Scutarius ejusdem discipulus patefaciat, præsertim verò lumen haud obscurum mihi præbuerit, ut *Quæstiones Plautinas* à laudato Georgio Merula fuisse verè conscriptas non incongrue assererem, cùm nonnulli ejusdem æmuli post illius mortem, *inane* fuisse *nomen* dicerent, & hujusmodi Quæstionum propediem edendarum minitatione, celeberrimum hunc Auctorem *decepisse corvos hiantes*. Vide Hist. meam Liter. ad annum MCCCCLXXVIII.

Monumentis, ut jam par esset, tradere cogeretur; cùm id itaque mihi in mentem venisset, ne magna parvis tenuare modis dijudicarer, conticui. Vale. (a)

Num. XCV.

Ante Cornelii Taciti Opera.

Franciscus Puteolanus Jacobo Antiquario Ducali Secretario Salutem.

MAximis, plurimisque rebus in utraque mea fortuna à te adjutus, sublevatus, ac ornatus, Vir perfectissime, uni omnium secundùm Deos Immortales plurimùm debeo; & quia parem gratiam nullam unquam referre possem, qua una via datur, ingratitudinis notam effugiam; habebo quam non referre est, & quicquid aut nunc est, aut in futurum mihi erit, tibi acceptum referri debere, haud invitus fatebor: tu mihi omnia non amici solùm officia, sed affectum, pietatemque paternam præstitisti; tu gravissimis in fluctibus non solùm versatum, sed obrutum, manum porrigens, in portum perduxisti (b); tu omnibus incommodis perfunctum, post longa certamina, præmiis sudoris, & pulveris ornasti; Tu tranquillam vitam, ad quam enixissimè frustra contendebam, tribuisti. Neque in me uno tua innotuit beneficentia; longus ordo post me, & ante me extat, te Patronum salutantium; nam cùm ob rarissimas animi tui virtutes, gravissimos mores, religionis cultum, totius vitæ tenorem æquabilem, modestiam in isto fastigio admirandam, lenitatem, & mansuetudinem pari conjunctam gravitati, in omni fortuna constantiam, miram scientiam, atque facundiam, in agendis rebus dexteritatem, ad maxima negocia obeunda efficaces cogitationes, in omnibus rebus fidem, ac pares laude prudentiam atque simplicitatem, non modò multitudini fueris acceptissimus, verùm & totius Italiæ Principes, Tetrarchæ, Reges, Pontifices, te suspexerint, evexerint, promoverint: nihil unquam tibi ambivisti, rogasti, impetrasti. Quicquid tulisti, honores, sacerdotia, mera Principum liberalitas, ac judicium fuit; quamquam nec ea quidem pro virtutibus, aut meritis, quæ licèt multis maxima videantur, plerique, haud quaquam artibus tuis, præ te plura tenuerunt. Piget, pudetque referre, adulatores, scurras, delatores, quos cernimus ditiores. Cur tu, ut virtute, & innocentia, ita Flaminiis, procurationibus, præfecturis alios non excellis? Verùm non eodem judicio, quo ceteri, felicitatem metiris: idco quæ maxima isti putant, semper contempsisti: compertum habeo, exiguo labore, levissimis, atque etiam honestissimis precibus honorificentissimum quiddam tibi quæri potuisse: obstitit antiquus rigor, & prisca frugalitas, & modicis contentus animus: quod pro te tamen nunquam propositis ullis præmiis faceres; vidimus multoties amicorum causâ ambitiosissimè contendisse; multa enim multis rogasti, atque impetrasti. Sed ego in hoc latissimo campo, in uberrima tuarum laudum materia parciùs loqui cogor; quandoquidem omnia tibi debeo, vereor ne fœda assentandi libidine rapi videar. Accedit, quòd virtutibus tuis parem orationem afferre non possumus; sed ut floribus, ac interdum solis precibus, Diis supplicant, qui thura non habent; sic hoc tempore ego tibi, quem vice magni Numinis colo, munusculum affero *Cornelii Taciti*, Equitis Romani, historicorum omnium gravissimi, disertissimique, quicquid incuriosæ vetustati superfuit, idest *Fragmenta ex actionibus*

(a) Epistola hæc conscripta jam fuerat à *Gaspare Lampugnano*, cùm librum hunc dicaret *Bonino Mombritio*, eamque dedimus recusam folio DXLII. Eâdem uti voluit Petrus Melleus, dum, novis curis emendatum, *Petro Posterulæ* Senatori Mediolanensi nuncupavit. Quâ verecundia usurpare potuerit Melleus, sibique adaptare alienum laborem, intelligere nequeo; magisque miror, in scœnam hic trahi *Mombritium* ipsum, cui prima præsentis Codicis editio inscripta erat, ac si operam suam præstitisset, ne quod mendum irreperet. An plagii insimulandus sit Melleus, qui expunctis paucis iis verbis, à Gaspare Lampugnano adhibitis, ut *Mombritium*, inter ceteros Poetas, per illam ætatem, excellenti virtute, & libris editis refulgentem laudaret, substitutis aliis, quæ Virum Senatorio amictu verendum, rebusque praclarè gestis conspicuum decebant, Lector, utramque Epistolam conferens, sententiam edicet. Interim quæ ad Librum istum pertinent, subjungere lubet. In Exemplari hujus Editionis, quæ ad oculos meos pervênit, adjecta erat MSta adnotatio antiqui caracteris, in hæc verba: *Cornelii Nepotis ex veteri Inscriptione hoc Opusculum esse novi*; in margine verò hæc altera legebatur, pariter MSta: *Verissimum est hoc ipsum, quod tum Bonino putasti, Petro Melleo; nam & Plinius, & Suetonius de Viris Illustribus descripsere. Quòd autem Suetonio Opusculum hoc adscribi possit, illud maximè obstat, quòd is inter illustres Gentilium Literarum Scriptores, de Plinio Historiographo mentionem facit; at in hoc Libro, de ipso ne unum quidem verbum legi potest. Non igitur Suetonio, sed Plinio Nepote adscribendum putamus; cùm omnes Codices, ab Antiquis sic scribere reperiantur. Scripsit quidem Suetonius de Claris Oratoribus &c.* Auctorem tamen hujus Libri non esse aut Cornelium Nepotem, aut Suetonium, aut Plinium secundum, aliosque, contendit Fabritius in sua Bibliotheca Latina Lib. I. Cap. VI. Lib. II. Cap. XXIII., & Lib. III Cap. IX., ubi hoc Opus adscribit Aurelio Victori. Quis esset hic *Petrus Melleus* indagare haud valui, cùm nullum aliud Volumen ab eodem typis traditum hoc seculo invenerim. Mediolani certè degebat, qua in Urbe simul cum *Bonino Mombritio* Librum hunc emendavit, dicavitque Senatori nostro amplissimo *Petro Posterulæ*, circa LXXX. seculi XV. annum; siquidem memoratus Posterula, honoribus, & sapientiâ clarissimus, obiisse creditur anno MCCCCLXXXIV., quo ultimæ voluntatis suæ publicas tabulas condidit.

(b) Quoniam fuerit turbulenta hæc procella, in qua se ferme demersum, propitio affulgente sidere Jacobi Antiquarii, ad tutum litus evasisse, profitetur Puteolanus, silentio ipse met pressit, nihil de illius origine in Epistolis ad hunc Mecœnatem suum datis commemorans. Certò novimus, ferale id infortunium eidem contigisse Bononiæ, eo (ut fas est credere) tempore, quo Antiquarius ibidem degebat, Magistri Epistolarum munus gerens in Aula Joannis Baptistæ Sabelli, Pontificii ad illam Provinciam Legati, quemadmodum invictis testimoniis in Hist. mea Literaria ad annum MCCCCLXXXII. contra Oldoinum statui, qui Romæ Sabello jam Cardinali, ab Epistolis conscribendis inservisse Antiquarium asseruit,

bus diurnalibus Augustæ historiæ: *De moribus*, *& situ Germaniæ*: *De genere Eloquentiæ non corruptæ*; cui Operi à quibusdam titulus *de Claris Oratoribus* inscribitur: *Vitam Julii Agricolæ* Soceri, multis vigiliis, intensissimoque studio recognitam, adjuvante *Bernardino Lanterio* (a), omnium Mediolanensium eruditissimo, ut eum parcissimè laudem, sub tuo nomine nostris Impressoribus tradidimus: tum quia ejus eloquentia perfecta, meo judicio, & admirabilis, peculiariter ita te, ut me, delectat: tum ne in tanta librorum copia solus ipse supprimeretur; Veneti enim Impressores adeò conculcaverant, ac fœdaverant hoc divinum Opus, ut non modò Cornelianæ facundiæ majestas inquinaretur, sed vix sensus ullus conjectari posset. Quid ego effecerim, judicent Docti, sed collatis exemplaribus, de ipso Tacito hæc præfanda duxi: In Republica versatum, Belgicæ Galliæ rationes procurasse, causas dixisse, historiam scripsisse ab Augusto ad principatum Adriani, sed major, & melior pars (proh dolor! & humani generis immensa jactura!) temporum incuriâ abolita est. (b) Absolvisse omnem historiæ legem; nam cùm suorum temporum majore ex parte memoriæ consuluerit, id pari eloquentia, ac libertate præstitit. Debebat tribus deinceps gentis Flaviæ Imperatoribus, ab iis ad maximos honores evectus, quos, incorruptam rerum fidem professus, ut nullo odio, sic nullo amore retulit, nihil falsi dicere, nihil veri omittere ausus. In scribendo enim ne suspectus quidem unquam fuit, aut gratiæ, aut simultati aliquid tribuisse: rerum rationem, in qua ordo temporum, Regionum descriptio exigitur, nemo Historicorum diligentiùs observavit. Jam consilia apta, eventus, ut, Dii boni, expediuntur. Et de consiliis quid probet, quid non, in rebus gestis non solùm quid actum, sed quale. De eventu verò, omnes causas explicat, casus sapientiæ, temeritatis. Hominum porrò non solùm res gestas, sed quæ fama, quod nomen, quæ natura, quæ vita: Quo artificio omnes, meâ sententiâ, facilè vicit. Ita creber rerum frequentiâ, ut verborum prope numerum, sententiarum numero sequatur. Ita dein verbis aptus, & pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. In concionibus (audeo enim promere quid sentio) Livio quoque anteferendus; magis tamen Salustii argutam densitatem, quàm hujus amplitudinem imitatus. Hunc primò legens, laudabis ob eloquentiam; cùm iterum in manum sumpseris, mirum acumen deprehendes, & miraberis: ubi contubernalem reddideris, semper artificiosa docebit varietate, immensaque jucunditate delectabit.

Vale decus, & præsidium meum.

Num. XCVI.

In fronte Chirii Fortunatiani.

Franciscus Puteolanus Jacobo Antiquario Salutem.

Libros Chirii Fortunatiani Consulti, de ratione dicendi, injuriâ quidem temporum excisos, & multis partibus laceratos, elegantes alioquin, & eruditos, ac magnam, multamque frugem seculo nostro allaturos, studiosissimè, quantum sub unico exemplari fieri potuit, recognovimus, ut imprimerentur; de quo Opere præfari jam, & polliceri ausim, nibil apud Græcos, ac Latinos inveniri, quod eundem usum scholasticis sit allaturum; non tamen contenderim, ipsum Fortunatianum Isocrati, Aristoteli, Halycarnassæo Dionysio, Ciceroni, Celso Lennati, Virginio, Plinio, eloquentiâ, aut eruditione, quæ in his summæ, & consummatissimæ fuere, præponendum, sed ex utriusque linguæ Auctoribus, veluti ex omnium florum mixtura, pulcherrimum quoddam corpusculum effecisse, unde omnes institutiones Oratorias haurire possemus. Libri verò, qui Aristotelis nomine *de Rhetorica* circumferuntur, quos tamen ego non conjecturis solùm, sed certissimis argumentis, Aristotelis puto non fuisse, quid habent, quòd Eloquentiam adjuvare possint? eos desidero tantopere à Fabio laudatos. Reliquorum omnium scripta de hac arte volumina equidem post Ciceronem, & Fabium, maximo intervallo posuerim. Rhetoricos suos Cicero ipse non probat; reliqui ejusdem Oratorii Libri eminentissima, & absolutissima opera, ornant magis, quàm instruunt, neque se demittunt, ut Oratoris infantiam alere dignentur, Veteranis, quàm Tyronibus, accommodatiora. *Rhetorica Cornificii ad Erennium*, quæ falsò Ciceroni adscribitur, non modò Ciceronem non redolet, sed vix digna ipso Cornificio est. *Fabii Quinti Institutiones* ab ubere matris ad consummationem perducunt Oratorem, & omnibus filis, omnibus numeris constant, sed in plerisque monitoris, non docentis munus funguntur, remque adeò difficilem congestis tot opinionibus reddunt, ut quasi per Oceanum navigantibus, Portus despere-

(a) De hoc doctissimo Viro plura enunciavi ad annum superiùs memoratum MCCCCLXXXII.

(b) Jacturam hanc, sine dubio defendam, redemit quingentis erogatis aureis *Leo X.* Summus Pontifex, primos quinque Libros in Germania inventos, liberali dono tradens *Philippo Beroaldo*, ut illos typis vulgaret. Quid acciderit *Alexandro Minutiano*, qui eosdem secretò tunc recudendos Mediolani curabat, fusè narravi in Prolegomenis Cap. IV.

peretur. In *Confulto* exactiffima eadem breviffima docendi ratio pueris fentitur, omnibus probatur apertè expofita, hoc folùm defiderabunt homines, quòd vitio temporum non ad unguem caftigata edi potuit. Itaque haud inficiabor, me fæpe, ac multum addubitaffe, an Impreffloribus traderem, neque raritate Auctoris, pulchritudine materiæ, utilitate fcholafticorum, fed tua fola auctoritate, quæ mihi pro ratione apud omnes obtrectatores fufficiet, id ut facerem, adductus fum; tantum enim tibi tribuo, quantum nunquam M. Cicero Terentio Varoni; tantum debeo, quantum perfolvere nunquam potero; tantum amo, colo, & obfervo, quantum Decimus Lelius Scipionem, Agrippa Divum Auguftum, Svetonius Plinium. Sub tutela, fub patrocinio tuo, felix, & invidendus femper apparui, cùm abs te deflexi, allucinans, perditoque fimilis, & demum meis aufpiciis, meo confilio, nihil optimè fufcepturus, aut abfoluturus; idem auctoritate tua inductus, fententiâ permotus, confilio adjutus, ope innixus, præftare, & confummare grandia, ac fublimia quæque folitus. Olim cùm Bononiæ naufragium meæ fortunæ omnes jam jam paffuræ effent, fubjectis humeris ab imminenti exitio fubduxifti; fed quid vetera merita in tot recentibus fcrutor? Mediolanum vocatum multis, maximifque rebus ornafti; tua fuffragatione fratres mei immunitate donati, ego honeftiffimo Salario proficor, certiffimis, ac honeftiffimis Sacerdotiis cumulatus, quantum nec quidem venerat in mentem unquam optare: hæc beneficia Puteolanum nomen potuere in perpetuum fibi aftringere. Ac tu non contentus, quotidie aliquid addis; nonne hoc graviffimo bello, quo tota Italia concutitur, vexatur, laceratur, tua fingulari virtute, prudentia, auctoritate, gratia fervati fumus? nonne ego poft graviffimam offenfionem, illuftri Ludovico Sfortiæ tuâ operâ reconciliatus, non folùm fervatus, fed & in numerum amicorum receptus fum? hæc tu quantum mihi imputafti? Quin eodem animo, eadem liberalitate de toto humano genere quotidie benemereris; nam in maximo officio, in fplendida adminiftratione, & ad confiandas ingentes opes accommodatiffima, in tanto rerum faftigio collocatus, Principum quidem gratiam, & indulgentiam alienis honoribus, & commodis experiris; rem familiarem nemo verè unquam dicere poterit abs te auctam. Fama, opinione, innocentia, candore vitæ, inter honeftiffimos, imò verò honeftiffimus, cenfu noviffimus, adeò faciliùs fuerit clavam Herculi, quàm Antiquario continentiam, & abftinentiam abftorfiffe; Attilium enim, & Curium, & Cincinnatum imitatus, exiguis patrimoniis, fed fummis virtutibus, clariffimos viros; contentufque tenui admodum Sacerdotio, qui & ipfum ne propenfiffimi Principis munus afpernari videreris, accepifti, ex tam longo Principum contubernio, ex tot honeftiffimis legationibus illam præclaram fuppellectilem nactus, illas certiffimas opes es adeptus, quòd infinitos omni officiorum genere diceris juviffe, defendiffe, ornaffe, nemini unquam obfuiffe; Unde, quod paucis admodum contigit, aucta gloria, fuperata invidia, Vale. (a)

Num. XCVII.

Ante Hymnos Callimachi Latinè redditos.

Ad magnificum ac nobiliffimum Equitem Dominum Galeatium, Filium olim Gafparis Ambrofii Vicecomitem, (b) *Jacobi Crucii Bononienfis Præfatio*.

MAjores tui, Vicecomes ornatiffime, perpetua, ac pene continenti ferie aut Mediolani Duces, aut Ducibus proximi, nunc toga, nunc armis, non modò hanc florentiffimam, & undecunque uberrimam Patriam; fed magna ex parte Italiam, immo terrarum Orbem illuftrarunt, unde factum eft, ut paffim Vicecomitum Tituli, Elogia, Trophæa, Signa, ac Monumenta clariffima fpectentur. Genio namque heroico, invictâque, & herculeâ virtute fuffulti; monftra fuorum temporum fuftulerunt, ac mala; Inftituta ad hoc faluberrima ac pubblica commoda commenti, quacumque ratione mortales legibus, moribufque honeftiffimis juverunt, à Græcorum proverbio illo haud difcedentes ἀνθρώπου ἄνθρωπος δαιμόνιον. Quorum veftigia æmulatus, Juvenis optime, ac Nobilium humaniffime, literis tum Græcis, tum Latinis affiduè verfatus, dum Romanæ eruditioni prodeffe cupis, reliquofque tui ordinis veluti claffico ad virtutis amorem, & hortari, & animare contendis; fummovifti me, ut *hymnos Callimachi* Latinos facerem; quod primùm pertinaciffimè recufavi, veritus, ne huic

(a) Multum mihi profuit hæc Epiftola, ut vices profperas, adverfafque Francifci Puteolani, fuo in Hift. mea loco enunciarem. Quo autem tempore editus fuerit hic Liber, non obfcurè indicant ea verba: *Hoc graviffimo Bello, quo tota Italia concutitur, vexatur, laceratur &c.*, iis enim defignari arbitror expeditionem fufceptam in Italiam à Carolo VIII. Rege Gallorum, ut Neapolitano Regno potiretur.

(b) Non impar fuit Patri Gafpari Ambrofio Vicecomiti, egregiis animi dotibus, atque Literarum amore, Galeatius filius; non fecus enim, ac ille, de quo præclaram mentionem egi ad annum MCCCCXCIII., doctorum Hominum patrocinium fufcepit: delectus ideo in Mecœnatem ab iis, qui labores fuos in lucem edendos ejufdem nomini commendabant. Præter *Jacobum Crucium*, cujus hîc Epiftolam dedimus, *Hieronymus* etiam *Lucenfis*, Ordinis Servorum B. M. V. eidem dicavit Libellum fuum *de Animæ immortalitate*, editum Mediolani per Jo. Angelum Sinzenzeller anno MDXVIII., quem confcripferat, ut *Petro Pomponacio*, impudenter afferenti Animam effe mortalem, inconcuffa tum rationis, tum Sacræ Scripturæ objiceret argumenta.

huic muneri impar succumberem. Expugnavit tandem pudorem, pertinaciamque meam frequens postulatio tua. Quid enim, mi Galeati honeste, tibi pernegarem, cujus beneficio, & liberalitate factum est, ut quemadmodum antea cum Latinis, sic nunc cum Græcis assiduè immorari delectet? Accinctus igitur ad opus, cùm primùm nonnulla parum feliciter vertere cœpissem, pene Callimachus aliqua jam ex parte Latinus in spongiam incubuit: quod primum evênit, dum singula nimis fideliter interpretari frustra laboro. Horatii demum, ac Hieronymi præceptis respiciens, ne verbo verbum curarem reddere fidus interpres, in proposito vertendi Poëtæ perseveravi; ut enim verissimè scripsit Gellius: Non semper enitendum, ut omnia in eum, quo dicta sunt, modum vertamus; perdunt enim gratiam pleraque, si quasi invita, & recusantia transferamus. Occepi igitur quædam, quæ felicissimè Græcè composita sedent, pluribus verbis explicare, ac nonnulla sermone nostro quamvis fortè ambitioso exprimere, paucissima admodum beatissimè conjugata, haud disjungenda putavi. Qua ratione integras dictiones Græcas interdum invenies, quarum significantiam proximis annotaciunculis, quas propediem (ita me Deus sospitet) editurus sum, studiosus Lector habebit. Utque, unde digressus sum, redeam, Opus non parvæ audaciæ me subiisse ingenuè fateor; sed, ut ait ille: Alta secare virtutis est, magnarumque etiam rerum conatus laudabilis, etsi successus non adsuerit. Huc adde, quòd, ut ait Fabius, honestus est error magnos Duces sequentibus; nam, si parva licet componere magnis, Mantuanum vatem in *Homero*, ac Theocrito, quòd quædam parum prosperè vertisset, legimus malè audisse. Cumplures etiam, ut ait Gellius, Commœdias Latinas scriptitarunt, quæ cùm leguntur, nihil sanè displicent. At si conferas cum Græcis, unde illa venerunt, & singula alternis lectionibus committas, plurimùm sordere, ac jacere incipiunt, quæ Latina sunt. Nostra igitur cum Græcis conferens, si me Callimachi splendorem, ac verborum felicitatem haud quaquam senseris assecutum, mirari desine. Haud ambigam tamen, quin curiosi elegantiora quærant, ac fortè velint nostra hæc casta, & pura calamistris inurere, seque fuisse meliora daturos promittant; quibus illud Horatii eleganter respondeat, ut sibi quivis speret idem. Sudet multum, frustraque laboret ausus idem: unde non immeritò Virgilius noster dicere solecat: difficiliùs fore Herculi clavam, quàm Homero carmen surripere. Hoc quoque à scribendo deterrere potuit. Invidia quippe, quæ semper magnarum rerum conatus deterrere, atque obtrectare consuevit. Cæterùm cùm ipse mecum reputo, cum quibus illa contulerim, *Demetrio* scilicet, ac *Jano Placentino* Monacho, (a) Viris nunquam satis laudatis, cosque hæc nostra probasse. His veluti præsidiis munitus, livorem facilè despicio. Cùmque etiam mecum voluto Callimachi materiam, Hymnos, laudes scilicet, & ornamenta Deorum, qui etiam ab omnibus, ut ait Euripides, laudari gestiunt ἔνεστι γὰρ δὴ κἀν θεῶν γένει τόδε. Τιμώμενοι χαίρουσιν ἀνθρώπων ὕπο. Nullum putavi, qui etiam mediocriter sapiat, futurum, qui velit Deorum hymnos, ac Laudes improbare, & quasi cum Diis ipsis contendere; ut enim eleganter cecinit ipse Callimachus κακὸν μακάρεσσιν ἐρίζειν. Accedit his omnibus patrocinium tuum, mi Galeatie, qui hastâ, & galeâ, necnon clypeo pugnabis pro defensione horum numinum, quæ hìc celebrantur; cùm enim materia Callimachi, & argumentum sint Reges, & Divi, meritò hæ tibi nostræ lucubratiunculæ dicantur; nam & Deos religiosissimè colis, sanguisque tuus nobilissimus à Regibus, & Heroibus deducitur, & propagatur. Quippe quod verissimum esse demonstrant tum corporis, tum animi tui cumulatissimæ, nobilissimæque dotes, nam præter dignitatem, promptitudinem, dexteritatem, ac præcipuas, ac indefessas corporis tui vires, prudens es ante annos, ingenio ardentissimus, atque omnia facilis obire. Memoria singulari, ac tenacissima, quam bonis artibus, & disciplinis continenter exerces, eloquentiâ cluees insigni; rara præterea liberalitate fulguras, qua cum me nuper, tum cæteros studiosos prosequeris, ac bonarum literarum Professores, à magnanimo, & invicto Fratre tuo *Jano Gaspare* non degenerans, in quo ars, & natura certatim omnia ornamenta contulerant, necnon servans vestigia magnifici, & generosissimi Patris tui *Gasparis Ambrosii*, qui (ut cætera, & clarissima etiam Τογᾳ cognita prætermittam), quod olim Romæ Titus apud suos, idem istic Mediolani est assecutus, ut amor, ac deliciæ Urbis vocaretur, cujusque sacrosancti Penates, perinde ac Lycæum, & Academia Regia Musarum, & Apollinis Templum meritissimò dicerentur. Superest, ut quoniam hac in præfatione multum evagati sumus, nostras vigilias qualescunque benignè suscipias, quæ tibi debent, quæque tuæ sunt; quas cùm tu veluti fœtus tuos agnoveris, approbaverisque, doctæque iterum placuerint Academiæ; tuo fulti, Galeatie, tegumento, at patrocinio, candidorumque, ac bonorum judicio securi, obtrectatorum, ac malevolorum voculas disperire sinemus. Vale decus, & præsidium meum.

In

(a) Editionem hanc, in qua non tantùm annus, sed etiam locus impressionis desideratur, Mediolano adscribendam colligo à frequentibus stimulis Galeatii Vicecomitis, quibus se incitatum fatetur Jacobus Crucius, ut Græcos Hymnos *Callimachi*, in Latinam linguam translatos ad se mitteret; hinc enim à Vicecomite Mecœnate, prælis nostris, in lucem eductos conjicere possumus; præsertim cùm ipse Crucius testetur, Literarium istum laborem à se commissum fuisse, ut votum suum de illo proferrent, duobus Græci Idiomatis peritissimis Viris, *Joanni Monacho Placentino*, ac *Demetrio Calchondila*, qui certè Mediolani tunc degebant.

Num. XCVIII.

In calce

Ejusdem Jacobi Crucii ad eundem Magnificum Equitem D. Galeatium Vicecomitem, Coronis.

HAbes, Vir magnifice, encomia, immo potiùs poëmaria, quàm à me tibi deditiſſimo non modò frequentibus literis, ſed quotidianis (ut ita dicam) conviciis efflagitaſti, extorſiſtique. Extorſiſti inquam; ego etiim ſemper corde, & animo tenens illa Flacci, ac Quintiliani vulgariſſima præcepta, ne editio ſit præceps, ne immatura; ſimulque illud Ciceronis ante oculos geſtans, affirmantis, oportere, quæ ſcribuntur, æterna eſſe, non putabam quicquam temerè, & inconſultò in lucem proferendum. Veritus etiam hujus noſtri ſeculi moroſos Lectores, ac ſuperciliosos, necnon ſciolos, & Ariſtarchos, quibus fortaſſe noſtra hæc pura, ac non fucata, & quaſi ſimplicia minimè probabuntur. Ego tamen bonorum judicio fretus, qui facilè agnoſcent argumentum hujuſmodi Deorum: Quibus, ut ait ille, caſta placent, non debuiſſe niſi caſto ſermone deſcribi: deſiderio tuo, ac meritæ feſtinationi non dubitavi facere ſatis. Ingenuè tamen fateor, in quibuſdam fortaſſe limæ laborem, & moram, cujus nos impatientes veriſſimè cecinit Flaccus, deſideratum iri. Ceterùm quemadmodum ſignum Parium, vel eburneum, vel ex auro, aut argento, aut ære conflatum, quamvis non exactum ſatis, neque ad unguem caſtigatum, ſuo tamen candore, ac materiæ præſtantia delectat; ita ego contenderim, noſtrum carmen qualecumque, materiæ ſaltem nobilitate, candidis, ac nullo livore ſuffuſis, aliqua ex parte placiturum. In unotamen Lectorem admonitum cupimus, ut ſi hos Hymnos legere cœperit, perlegat. Quod enim ſingula membra non poterunt, totum corpus præſtabit. Vale decus meum.

Τ Ε Λ Ο Σ.

Num. XCIX.

Ante Librum Cenſorini de Die Natali, atque alia Opuſcula.

Reverendiſſimo Patri, Domino Stephano Porcherio, Epiſcopo Pariſienſi, & Regio Senatus Mediolani Præſidi,
Triſtanus Calchus Mediolanenſis, Secretarius Regius, Salutem.

SOlent officioſi clientes ſecundis Patronorum rebus lætari, & pro ſua quiſque facultate conceptam animo voluptatem muneribus declarare. Itaque, Pater ampliſſime, te nuper ad Pariſienſis Eccleſiæ Pontificatum maximo hominum conſenſu evecto, quanto ſim gaudio affectus, etſi ex iis, quæ miniſter exiguus domeſticis obſequiis præſtare potui, ſatis tibi exploratum eſt. Tamen ſine munuſculo prætereundum mihi non eſſe ſtatui. Animo verò, ſtudiiſque tuis, & curæ, quam potentiſſimi Regis nomine in Nobiliſſima provincia ſuſtines, peropportunum duxi trium Principum Vitas, quas adhuc vulgus non novit, rerum præclarè geſtarum tradere. *Nerva* eſt, & *Trajanus*, & *Adrianus*, Romani Cæſares, quorum memoria apud Græcos diutiùs, quàm Latinos, ſervata eſt. Hos ex Dione in Latinum vertit *Georgius Merula* Alexandrinus, utriuſque linguæ vir eruditiſſimus. Tum *Cenſorini Grammatici*, qui per tempora Alexandri Mammeæ claruit, *de die Natali* Opus reconditæ eruditionis, quod injuriâ temporum exeſum, ac mutilatum Philippus Beroaldus primò publicavit, & qualemcumque potuit latentis libelli copiam ſtudioſis fecit. Mox alii, atque alii ad ejus exemplar impreſſere. Nobis proximis annis oblatus fortè eſt venerandæ antiquitatis codex, ex cujus collatione non ſolùm dimidiata, atque integra ſæpius verba repoſuimus; ſed longos verſus, & plenas clauſulas quindecim ex locis ſubtractas reſtituimus. Tum verò penitus redintegraſſe, aut proximum archetypæ formæ feciſſe viſi ſumus; cùm tertiam partem capitis ejus, quod eſt *de Naturali inſtitutione*, & tota illa *de Cœli poſitione*: *De Stellis fixis*: *De Terra*, & *principium Geometriæ* deprehendimus. Accedit *Conflagratio Veſevi montis*, rei miraculo fidem omnem egreſſa: quæ omnia accipias, quæſo, eo animo, quo offeruntur, & qua fronte reliqua omnia admittis, legas. Bene vale.

Mediolani, Kal. Auguſti, MCCCCCIII. (a)

Ante

(a) Cùm Triſtanus Calchus, claræ apud nos memoriæ, ob inceptam circa annum MCCCCXCVI. Rerum Mediolanenſium Hiſtoriam, emendatiorem illâ, quam Georgius Merula, ejuſdem Præceptor, condiderat, nuſquam a me celebrandus occurrerit, piaculum duxi, omittere Epiſtolam, præfixam huſce Opuſculis, paulò poſt evolutum Seculum XV. ab ipſo vulgatis; ejuſdem namque non tam elegantia Latini Sermonis, ſed etiam diligentia in eruendis è pulvere, in quo jacebant, Inſignium Scriptorum Operibus, comperta Lectoribus fiet. Præter verò enunciatos à Triſtano Libellos, iſti etiam in eodem impreſſo Codice adnexi reperiuntur: *Cebetis Thebani Tabula: Plutarchi Libellus de differentia inter Odium, & Invidiam: Baſilii Oratio de Invidia, & ejuſdem Epiſtola de Vita Solitaria*. Caret loco, & Typographo, hæc Editio in 4. ſed ex Symbolo *Jo. Jacobi*, & *Fratrum de Legnano* Mediolanenſium Impreſſorum, dilucidè Mediolanum, & Typographi indicantur.

Num. C.

Ante Bonini Mombritii, Poëtæ Mediolanensis, Trenodias in Funere Illustrissimi qu. D. D. Galeaz Mariæ Sfortiæ.

Ad Magnificum Jurisconsultum D. Joannem Jacobum Balsiacum, Ascaleon Vallis.

INspectum aliquando leviter *Mombritii* libellum, fortè proximis diebus retractavi. Variè dum fuit in manibus, affectus sum. Ingenio, euraque Operis delectabar; recordatione autem ejus vitæ, fortunæque præcipuè commovebar. Vir enim omnino piissimus, & excultissimus in omni ferè vita perpetuis fortunæ plagis oblisus est. Ex quo quasi stupeo, quanam mente poëmata illa conciperet, quæ & *Momidos* libros duodecim, & *Dominicæ Passionis* sex, & *de Fortuna* decem absolvit; quos, si ocio abundans, insigniùs exacturus fuit. Doleo, justa illum ingenii æstimatione apud posteros carere. Sed hic me monuit cogitatio, nondum ab injuriis fortunæ tutum esse optimi Vatis honorem; nam, ut fœtum aliquem ea in vita procreavit, sic eàdem urgente non adhuc difficile est aboleri. Fortasse enim hoc unum, quod asservabam, exemplar supererat; quo circa (quod possem) ei subvenire animum induxi; plures enim sanè casus effugiet, quo plura diversis in locis condita fuerint exemplaria. Jucundiùs deinde quoque propositum fuit, quod tibi omnino quantumcumque gratificari ratus sum; siquidem unus Civitatis nostræ ingenia (si quæ delectu non indigna sunt), præter ceteros, singulari studio amplecteris; ipse autem Mombritius, quemadmodum se in comparatione habeat cum ceteris ætatis nostræ studiosis, vis judicii tui viderit. Vale. (a)

(a) Miseram cædem Galeatii Mariæ Sfortiæ Ducis Mediolani, à conjuratis trucidati in æde S. Stephano sacra, quamplures illius ætatis Oratores, ac Poetæ prosecuti sunt justa commiseratione, ac laudibus Principis nostri tam indignè è vivis sublati. Inter ceteros Boninus Mombritius duos Libellos Heroico Carmine eond dit, quibus *Trenodiarum* nomen attribuit. Hi ociosi jacuerant in scriniis privatis, longo post *Mombritii* obitum tempore, donec *Ascaleon Vallis* ægrè ferens, nobile hoc Opus ignotum, ac neglectum reliqui, typis *Alexandri Minutiani* typographi nostri vulgandum tradidit *in 4. anno MDIIII, die secundo mensis Martii*. Quanta legentium voluptate exceptum fuerit, conjicere possumus ex raritate exemplarium, quæ ad nos pervenere; siquidem Jo. Baptista Blanchinus uno eorumdem potitus, manu propria transcribendum decrevit, ne iterum pulcherrimi hujus Operis memoria periret. Id autem cum reliqua omni Literaria suppellectile Cœnobio S. Ambrosii Mediolani postremis voluntatis suæ Tabulis legavit. Quamvis verò limites à me statutos Literariæ Historiæ Mediolanensis, Epistola hæc prætergrediatur, eam omittere nolui cùm ex eadem nonnulla decerpserim, quæ ad illustrandam Bonini Mombritii memoriam opportuna videbantur.

EPISTOLARIS AUCTORITAS, IN HIS PRÆSERTIM, QUÆ AD CONSIGNANDA CERTA TEMPORA SPECTANT, SENTENTIA OMNIUM, OMNIBUS EST PRÆFERENDA.

Baronius Tom. XI. Annal. ad Ann. MLXXIV. fol. 458. Edit. Rom. Anni MDCV.

CATALOGUS
LIBRORUM,
QUI MEDIOLANI EDITI FUERE

AB ANNO MCCCCLXV. USQUE AD MD.,

CHRONOLOGICA SERIE DIGESTUS.

ERUDITO LECTORI.

MEtam Typographicæ Mediolanensis Historiæ proximè jam tandem spectamus; cùm nihil ad eam attingendam desit, nisi Libros depromere, qui Seculo XV. prælo commissi, in hac Metropoli lucem publicam conspexere. Id lubenter aggredimur, candidè tamen profitentes, ambitione aliqua nos minimè duci ad Literariam hanc supellectilem palàm explicandam; acsi Civitas nostra, quæ plurimis adinventis rebus summo ingenio, industriâque (ut in Prolegomenis ostendimus) nascentem Typographiam, rudibus fasciis involutam, expolivit, exornavitque; eandem quoque adultam, fœcundamque reddiderit, impressorum Codicum ubertate. Facilè hujusmodi gloriam concedimus præclarissimis Urbibus, Romanæ, Venetæ, Parisiensi, quæ insignium Virorum, ac Bibliopolarum laboribus, tot suppetias excelsæ huic Arti attulere, ut copiâ editionum brevi tempore paratarum, opulentum Literis patrimonium conflaverint. Uno tantùm Impressore, Antonio Zaroto, inceptum est Mediolani typographicum opificium, quod non interrupto Annorum cursu, à nobis descripto, multiplicatis subinde Artificibus, usque ad extremum illius Seculi, Officinas nostras editis Libris implevit; duo enim Typographi Pannartz, & Sweynheim, à quibus, quinquennio antea, excusam fuisse apud nos Historiam Augustam opinati sumus in Prolegomenis, unico eo typographico vestigio Mediolani relicto, ad Sublacense Cœnobium profecti, Lactantium Firmianum ibidem impresserunt Anno MCCCCLXV., ac postmodum Romæ domicilium fixere. Itaque in hoc vulgando Librorum Catalogo, non aliud contendimus, quàm detergere notam desidiæ, nobis innocenter inustam à Scriptoribus Typographicæ Historiæ, qui raros admodum Mediolani excusos per id tempus Codices Annalibus suis inseruerunt; parum namque edocti de nostris Bibliothecis, eos tantummodo descripsere, quos in remotis ab hac Urbe pluteis, oculis obvios habuerant. Liberalior fuit in Mediolanensibus referendis editionibus P. Pellegrinus Antonius Orlandus in suo de Typographiæ Origine Libro; sed quamplures, ob amicum inter nos nexum, tum titulos earumdem, tum nomina Typographorum, à me transmissa receperat; ceterùm eâdem cum reliquis, de hac re agentibus, ignorantiâ laborabat. Altera etiam de causa, quicquid in ista Metropoli impressum tunc fuerit, evulgamus, ut nempe conceptam à Jo. Alberto Fabritio falsam opinionem refelleremus, qua constanter asserebat, nullum de Jurisprudentia Volumen imprimi Mediolani cœpisse, nisi post Seculum XV.; quo namque numero de universa ea facultate Libri magnæ molis excusi Mediolani prodierint, Catalogus iste docebit. Immo commissam fuisse usque ab Anno MCCCCLXXII. hanc provinciam Petro Antonio, & Nicolao de Brugniis Fratribus, dictis de Castelliono, Libros in Jure Civili, & in Medicina, & Jure Canonico, tribus, vel etiam pluribus torcularibus imprimendi, legimus in publicis Tabulis Societatis, initæ anno eodem inter hujus Artis Cultores, quas superiùs vulgavimus.

Mirum mihi quandoque visum est, de procudendis Sacris Bibliis, tum Veteris, tum Novi Testamenti, nullam fuisse curam Civibus, ac Typographis Mediolanensibus, vixque inter tot impressos Codices, quos hic numerabimus, reperiri ad Annum MCCCCLXXVII. Commentarios in Psalmos à Gabriele Brebbia, & Psalterium Græco-Latinum à Johanne Crastono Carmelitani Ordinis Monacho ad Annum MCCCCLXXXI., publica fuisse luce donata. Id autem ea de causa factum arbitratus sum, quòd cùm aliis ab Urbibus, Româ præsertim, ac Venetiis, amplissimam hujus generis Exemplarium messem, studiosis Rerum Sacrarum Viris jam oblatam viderent, reliquarum Artium Liberalium, ac Scientiarum commodo augendo, prælis suis insudaverint. Atque in hac re plurimùm laudandam reor consuetudinem, in Librarias nostras Officinas tunc inductam, quòd nempe Impressores, non promiscuè quicquid typis committendum occurrebat, amplecterentur, sed distributis veluti inter ipsos classibus, alii Poeticis rebus, alii Oratoriæ facultatis, Jurisprudentiæ, & Medicinæ Libris edendis operam darent; ea enim quantum proficua foret, ut faciliùs, ac emendatiùs Libri evulgarentur, in Prolegomenis Cap. IV. adnotavi. Statutum lege id fuit, cùm primò descriptæ sunt Tabulæ fœderis, superiùs memorati: at cùm triennio tantùm Societas illa perduraverit, arbitrio cujusque Typographi relictum est, ut Literarias, quas vellet, merces depromeret. Nihilominus in morem transiit nobile hoc consilium, quo Mediolanenses Opifices in vulgandis materiæ sibi adoptatæ Libris, diligentiam, typosque frequentiùs impenderunt, quemadmodum in pervolvenda Editionum nostrarum serie, Lector animadvertes.

Ut verò de Catalogo earumdem aliqua disseramus, illum inchoavimus ab Anno MCCCCLXV.; quamvis enim nullum ad nos pervenerit Exemplar Historiæ Augustæ, prædicto Anno Mediolani impressæ, securum tamen testimonium Claudii Salmasii produximus in Prolegomenis Cap. III., qui Librum hunc typis nostris impressum inspexit, contrectavitque, tempus accuratè designans, quo in hac Metropoli prælum subierat. Duos etiam alios Codices adjunximus, ex Officinis nostris in lucem emissos Anno

MCCCCLXIX., testimonium Cornelii à Beughem, *&* Jo. Alberti Fabritii, *eos referentium absque Typographi nomine, interponentes. Reliquos, usque ad Seculum XVI., aut oculis propriis lustravimus, aut ab Amicis fideliter indicatos, in Literarium hunc censum retulimus. Inops sanè fuit sub initium Mediolanensis Typographia, non secus ac sub medium temporis à nobis statuti; sed causam raritatis Codicum impressorum alibi jam assignavimus, præsertim Anno MCCCCLXXXV. & sequenti, quibus Pestis acerrima, absumptis ferme centum millibus Civitatis nostræ Incolarum, Gymnasiis, ac prælis triste silentium indixerat. Dissimulare nequeo, plures in hoc Catalogo Libros recenseri, futiles, ineptosque; sed, præter quàm quod commune hoc fuit ceteris etiam Urbibus infortunium, Metropolis nostræ in typographicis rebus decus satis superque fulciunt tot Libri nitidissimis caracteribus excusi, atque Opera veterum insignium Scriptorum, aut à sordido tinearum commercio, & tenebris, primum apud nos in plenum diem educta, aut summo impendio, laboreque ita illustrata, ut novum veluti vultum induere viderentur: quæ omnia in Liter. Hist. singillatim exposui. Non incongruum quoque censui, Chronicas impressionis Notas recudere, à Typographis tunc affixas calci Librorum; licèt namque passim rudi, incultoque Latino, atque Italico sermone conceptæ, risu, ac sibilis excipi possint; non raro tamen aliquid, Historiæ illorum temporum securo calculo digerendæ, opportunum exhibent, nomenque, ac memoriam ad nos transmittunt plurium, qui vel Sanguine clari magnis edendis voluminibus, ære proprio, commodum præstiterunt, vel studio, diligentiáque in id incubuere, ut ad fidem manuscriptorum Codicum castigatis Libris, purioris supra ceteras editionis laudem præla Mediolanensia consequerentur. Epigrammata etiam nonnulla, à doctis Viris elucubrata, quæ in Operibus tunc impressis legebantur, adjicere placuit, ut quantum, eâ tempestate, Latina Poesis coleretur, atque eniteret, posteris innotescat. Superest edocendum, cur in isto Catalogo Libri non pauci Asterisco * signentur; hoc autem indicio te admonere, Lector, volui, quæ fuerint editiones manu mea evolutæ; cùm de reliquis nonnisi integritatem, & fidem aliis Scriptoribus, Amicisque debitam, valeam proferre. Plura fortasse adhuc latebunt, quibus & Codicum impressorum numerus, & literaria Mediolanensis Historia pinguior fieri potuisset. Verùm me in hanc aleam conjeci, eâdem illâ ineluctabilis sortis expectatione, qua Nautæ, divitiis comparandis inhiantes, ignotos Pelagi sinus pervadunt, securi se numquam id consecuturos, ut è latebris scopulorum Uniones omnes eruere, aut opes, quas avarum more tenaci obvolvit arena, valeant expiscari. Nihilominus pretio suo minimè arbitror carituram hanc seriem Librorum, quam longo labore collectam, oculis omnium spectandam exhibeo; inde enim compertum fiet, nobilium, & doctorum Hominum curâ, sumptibusque effectum fuisse, ut ad incrementum studiorum Mediolanensium, nihil selectiorum Operum, aureæ præsertim ætatis, Seculo illo deesset, pluresque celebrium Auctorum Libros primò Mediolani prodiisse, quos Historiæ typographicæ Conditores multo post tempore impressos, veluti Principes editiones, aliis Urbibus adscripsere. Sed jam calamum contraho, veniam enixè rogans, si permulta inconcinnè exposita in universo hoc Opere Lector offendes; neque enim ea mihi fuit ocii libertas, qua omnia ad exactam trutinam revocare possem, spongiáque, & limâ sedulò adhibitis, literarium istum tenuis ingenii mei fœtum ita perpolire, ut conspectum Virorum, consummatæ eruditionis & eloquentiæ laude, hoc ævo florentium, minori ferret verecundia.*

CATA-

CATALOGUS LIBRORUM
MEDIOLANI EDITORUM
SECULO XV.

ANNO MCCCCLXV.

Historiæ Augustæ Scriptores sex, Ælius Spartianus, Julius Capitolinus, Ælius Lampridius, Vulcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, & Flavius Vopiscus. (a) Mediolani 1465.

ANNO MCCCCLXIX.

Aratoris Subdiaconi Poësis, de insignibus Apostolorum Actibus, in 8. (b) 1469.

Illustrium Virorum Epistolæ in fol. (c) 1469.

ANNO MCCCCLXX.

Terentii Comœdiæ VI. per Antonium Zarotum (d) 1470.

Festus Pompejus de Verborum Significatione, in fol. (e) 1470.

Horatii Opera, in 4. per Antonium Zarotum. (f) 1470.

ANNO MCCCCLXXI.

* Pomponii Melæ Cosmographia, in 4. per Antonium Zarotum. (g) 1471.

Festus Pompejus, de Verborum Significatione, in fol. per Antonium Zarotum. (h) 1471.

ANNO

(a) Quæ adduxerim ad vindicandam Mediolanensi Metropoli hanc gloriam, vide in Prolegomenis Cap. III., & in Annotatione ad Epistolam Bonaccursii Pisani fol. CCCCLVI. De August. Hist. Scriptoribus fusè agit Johannes Albertus Fabritius in Bibl. Latio. Tom. I. pag. 546. & seqq, & Tom. III. in Supplemento pag. 85 edit. Hamburgi anni 1722. ubi tradit, geminam Mediolanensem hujus Codicis impressionem, alteram anni 1465., & alteram decennio post, curatam fuisse à duobus Literatis Viris *Bonaccursio Pisano*, & *Bonino Mombritio*. Claudius Salmasius in Præfatione ad Commentarios suos in Historiam Augustam, describens hanc primam editionem Mediolanensem, ait, ignotum sibi esse, quis primus Auctores ejusdem in unum collegerit; quod certè ignorare non potuisset, si Mombritii, seu Bonaccursii Pisani nomina vidisset, quibus adscribitur gemina hæc editio, ut refert Fabritius. Verisimile tamen est, in MS. Codice, quo usi fuere memorati Mombritius, & Bonaccursius, prædicta Opera, aliorum curâ, jam simul coaluisse, adeòque Salmasium loquutum fuisse non de Curatoribus editionis, sed de primo Auctore, qui dispersa veterum Scriptorum Monumenta in unum Corpus redegerit.

(b) Adnotatur hæc editio à Jo. Alberto Fabritio Tom. III. Biblioth. Latin. pag 307., qui locum etiam indicat, ubi, cùm ea scriberet, servabatur, nempe Bibliothecam Barberinam.

(c) Hujus Libri notitiam vulgavit Cornelius à Beughem in suis *Incunabulis Typographiæ*, eumque reperiri in Bibliotheca VVitiana, scribit Michael Maittaire Tom. I. Annalium pag. 66. in notis sub lit. C.

(d) Quandoquidem hanc Editionem non vidi, testimonio utor Jo. Alberti Fabritii in Biblioth. Lat. Tom. II., & Michaelis Maittaire in Annalibus Typographicis ad hunc Annum, qui pag. 70. ista in calce impressa esse scribit: *Hoc opus quàm diligentissimè recognitum, Joannes Legnanus imprimi curavit Mediolani, operâ, & impendio suo per Antonium Zarotum MCCCCLXX XIII. Martii*. Comœdiarum nomina, quæ in hoc Libro continentur, recitat P. Pellegrinus Antonius Orlandus in Appendice ad Librum *de Origine Typographiæ* pag. 414. nempe: *Andria*, *Hecyra*, *Heautontimorumenos*, *Eunuchus*, *Phormio*, *Adelphi*. Clarissimus Eques Comes Antonius Simonetta, cùm Londini moram traheret, hunc Librum vidit in Bibliotheca Comitis de Pembrok.

(e) Cornelius à Beughem *de Incunabulis Typographiæ* pag. 59. hanc nobis editionem assignat.

(f) Cùm editio ista careat omni nota loci, anni, & Typographi, non ausus fuissem illam Mediolano adscribere, nisi animum mihi adjecisset auctoritas Michaelis Maittaire, exteri hominis, qui collatis characteribus hujus Libri cum aliis Antonii Zaroti, eumdem esse *parentem hujus fœtus* non immeritò est opinatus pag. 72. lit. F., cique non refragatur Jo. Albertus Fabritius Tom. I. Biblioth. Lat. pag. 326., non secus ac P. Orlandus loco laudato pag. 346. Verba Maittaire jam retuli in mea Hist. Liter. sub Anno memorato, unà cum Epigrammate, in calce ejusdem Libri impresso.

(g) Editionis hujus exemplar, quod in Ambrosiana Bibliotheca servatur, caret nomine Impressoris; sed procul dubio ab *Antonio Zaroto* impressum fuit, cum per illud tempus Mediolanensem Typographiam solus ipse exerceret. In calce ita signatur: *Mediolani, septimo Kalendas Octobres, Millesimo quadringentesimo septuagesimo primo*. Hanc editionem, quæ prima est, malè Isaacus Vossius transtulit ad Annum sequentem, & ab eo deceptus fuit Albertus Fabritius Tom. I. Bibl. Lat. pag 145.

(h) Charactere Romano nitidissimo, lato margine, & chartâ optimâ, extat apud me, sinè titulo, Præfatione, numeris paginarum &c. Desunt Græcæ voces, lacunis relictis, calamo implendis, sed additâ voce Latinâ, quæ Græcam explicat. In calce:

Laudetur Christus per quinque foramina Jesus.

F. Pompeji Liber expletus est Mediolani, tertio Nonas Augustas, Millesimo quadringentesimo septuagesimo primo, ad honorem, & laudem Illustrissimi, ac Invictissimi Galeaz Mariæ, Mediolani Ducis Quinti, ac Ducatus sui Anno quinto. Caret nomine Typographi, sed ex charactere apertè dignoscimus, fuisse Antonium Zarotum.

ANNO MCCCCLXXII.

Joh. Francisci Poggii Facetiarum Libri, in fol. (i) 1472.

Georgii Trapezuntii, de partibus Orationis ex Prisciano Compendium, in 4. (k) 1472.

ANNO MCCCCLXXIII.

* Æneæ Silvii, postea Pii Papæ II., Epistolæ, in fol. (l) 1473.

* Simonis Genuensis Synonyma in fol. (m) 1473.

Serapionis Liber aggregatus in Medicinis Simplicibus, translatio Simonis Januensis, interprete Abraha Judæo Tormosiensi, de Arabico in Latinum, in fol. (n) 1473.

Opere di Dante col Commento di Benvenuto da Imola, in fol. per Antonio Zarotto (o) 1473.

* Francesco Petrarca, Canzone, e Trionfi, in fol. per Antonio Zarotto (p) 1473.

* Heben Mesue Liber de Consolatione Medicinarum Simplicium Solutivarum, in fol. per Magistrum Philippum Lavaniam (q) 1473.

* Omniboni Leoniceni de Versu Heroico Liber, in 4. per Antonium Zarotum (r) 1473.

ANNO MCCCCLXXIV.

* S. Ambrosii de Officiis, & Opuscula cum ejusdem Vita, in 4. per Christophorum Waldarfer Ratisponensem (ſ) 1474.

* S. Basilii de Liberalibus Studiis, & ingenuis Moribus Liber, per Leonardum Aretinum ex Græco in Latinum conversus. .....

* Petri Pauli Vergerii Justinopolitani de ingenuis Moribus, ac Liberalibus Studiis Liber. .....

* Georgii Trapezuntii de partibus Orationis ex Prisciano Compendium, in 4. (t) 1474.

* Q. Ho-

(i) Cornelius à Beughem in *Incunabulis Typographiæ* pag. 111. De Poggio Florentino, ejusque MSS. in Bibliotheca Ambrosiana servatis, disserui in Literaria Historia ad hunc Annum.

(k) Extat in Bibliotheca Cœnobii S. Augustini Urbis Cremensis. In calce legitur: *Mediolani MCCCCLXXII.*, sine Typographi nomine.

(l) Hujus editionis exemplar servatur in Bibliotheca Ambrosiana, continens Epistolas, numero quinquagintaduas, quas ad Apostolicam Sedem promotus conscripsit. Caret Præfatione, ac Nuncupatoria; Index autem Epistolarum in calce legitur, post quem ista sequuntur: *Opus impressum Mediolani per Magistrum Antonium de Zarotis Parmensem MCCCCLXXIII. Maji XXV.* charactere Romano nitidissimo. Opera MSta doctissimi hujus Pontificis, quæ Ambrosiana Bibliotheca custodit, vide in Hist. Liter. ad hunc Annum.

(m) Extat in Bibliotheca S. Mariæ Gratiarum Mediolani, chartâ optimâ, & charactere Romano. In calce adnotatur: *Opus impressum Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem, Anno Domini MCCCCLXXIII. die Martis, III. Augusti.* Post titulum in fronte Libri legitur Epigramma, quod jam retuli in Hist. Literaria ad hunc Annum, ubi de Simone Genuensi nonnulla produxi. Epistolæ, quæ ibidem jacent, suo loco recusæ sunt in hoc Opere.

(n) Extat in Bibliotheca Cœnobii Cremensis S. Augustini, charactere optimo Romano. In calce: *Opus impressum Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem, Anno Domini MCCCCLXXIII. die Mercurii, IIII. Augusti.*

(o) Apud Mittaire folio 104., & P. Orlaodum pag. 310. MSta Opera Dantis Aligherii, quæ in Ambrosiana Bibliotheca reperiuntur, recensui in Hist. Literaria ad hunc Annum.

(p) In calce: *MCCCCLXXIII. impressum per Antonium Zarotum Parmensem.* Charactere optimo Romano. Extat in Bibliotheca Comitis Philippi Archinti.

(q) Codex charactere Romano, cum abbreviaturis frequentibus, paginis in columnas divisis, servatur in Bibliotheca S. Victoris Monachorum Congregationis Montis Oliveti hujus Urbis. Caret numeris, & Præfatione. In calce leguntur hæc verba: *Explicit Opus Heben Mesue, impressum per Magistrum Philippum Lavaniam, & correctum, ac diligenter examinatum per egregios Doctores Almi Collegii Mediolani Anno Domini MCCCCLXXIII. die IIII. Augusti, regnante Illustrissimo D. D. Galeaz Maria Vicecomite &c. Duce Mediolani quinto.* Sequitur in eodem Codice *Petri Aponi educi clarissimi in Librum Johannis Mesue Additio*, elegantissimo charactere, qui videtur Johannis VVurster; sed Codex ille mutilus est in fine.

(r) Charactere Romano nitidissimo, relictis lacunis, ubi Græcæ voces imprimendæ erant. In calce: *Opus impressum Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem 1473. die 25. Octubris.* Extat apud me.

(ſ) Servatur in Bibliotheca Ambrosiana. Caret Nuncupatoria, Præfatione, numeris paginarum, & Indice. In fine legitur hoc Tetrasticon:

Nectar, & Ambrosiam, cœlestia munera quæris,
Hoc Sanctum Ambrosii perspice Lector Opus.
Arida qui tali compleverit ora sapore,
Non sitiet, nullam sentiet ille famem.

Impressus Mediolani per Christophorum VValdarfer Ratisponensem, MCCCCLXXIIII. die VII. Januarii.

(t) Tres istos Codices simul compactos invêni, eodem charactere optimo Romano excusos, ita ut eodem Anno prælo dati credi possint; fortasse *Cola Montano* curante, ad quem legitur data *Georgii Trapezuntii* Epistola, ut juventutem Mediolanensem facilius eloquentiæ præceptis instituere posset. Carent nomine Typographi, titulis, numeris paginarum, & Indice. In calce: *Impressum Mediolani Kal. Februarii MCCCCLXXIV.* De Georgio Trapezuntio, & Cola Montano, vide quæ scripserim in Hist. Liter. ad hunc Annum.

Q. Horatii Flacci Venusini Opera omnia, in fol. per Antonium Zarotum. (u) 1474.

✱ Justini Historia Trogi Pompeji, in fol. per Antonium Zarotum. (x) 1474.

✱ Virgilii Opera cum supplemento Vegii, Priapeia, & aliis Opusculis, in fol. per Philippum de Lavania. (y) 1474.

Salustii Chrispi Historici clarissimi de Catilinæ conjuratione. Accedit de Bello Jugurtino, in fol. per Antonium Zarotum. (z) 1474.

✱ M. Tullii Ciceronis Rhetorica ad C. Herennium, in fol. per Antonium Zarotum. (a) 1474.

✱ — — — — de Officiis, in fol. per Antonium Zarotum. (b) 1474.

✱ Bartholomæi Caymi Interrogatorium, seu Confessionale, in 8. per Christophorum Waldarfer. (c) 1474.

Acronis Comment. in Q. Horatii Flacci Opera, in fol. per Antonium Zarotum. (d) 1474.

✱ Apollinaris Offredi in Libr. Aristotelis Comment. in fol. per Philippum de Lavania. (e) 1474.

✱ Pauli Veneti Summulæ, seu Logicæ Institutiones, in 4. per Christophorum Waldarfer. (f) 1474.

Joannes Marlianus de Caliditate, in fol. per Antonium Zarotum. (g) 1474.

Juvenalis, & Persii Satyræ, in fol. per Antonium Zarotum. (h) 1474.

Ovidii

(u) Michaël Maittaire refert hunc Librum, sed sinè chronicis notis in fine, quæ ita leguntur in exemplari apud Joseph Smith: *Anno à Natali Christiano 1474. die 16 Martii, divo Galeazio Maria Sfortia Vicecomite, Insubrium, Ligurumque quinto Duce feliciter regnante, Antonius Zarotus Parmensis cuncta Opera Quinti Horatii Flacci Venusini, non indiligenter emendata, V Carminum Libros, IV Epodon, Carmen Seculare, de Arte Poëtica Librum I., Sermonum Libros II, Epistolarum Libros II. eleganter, atque fideliter impressit. Quisquis hac coemerit, nunquam pænitebit.*

(x) Optimo caractere cusus hic Liber, absqua titulo, Præfatione, ac numeris paginarum, hoc clauditur Tetrastico:

Historias veteres, peregrinaque gesta revolvo,
Justinus, lege me, sum Trogus ipse brevis;
Quem manus Antonj Zaratto sanguine creti
Impressit solers, Insubribusque dedit.

Justini Historici clarissimi in Trogi Pompei Historias Liber XLIV feliciter explicit, MCDLXXIV. Idibus Junii. Editus jam fuerat hic Liber Venetiis Anno 1470. per Nicolaum Jenson, adjecto hoc postremo Dysticho:

Me Gallus Veneta Jenson Nicolaus in Urbe
Formavit, Mauro Principe Christophoro.

Zarotus retentis primis versibus, postremos duos commutavit, ut supra retulimus. Extat in Bibl. Archinæa.

(y) Caractere nitidissimo, Romano; absqua numeris paginarum &c. In calce: *Mediolani impressum per Magistrum Philippum de Lavagnia. MCDLXXIV. die XIV. Junii.*

(z) Editio in mediocri folio, nitido, rotundoque charactere compacta, & cum amplo margina, absque numeris paginarum. In calce: *Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem MCDLXXIV. die IV. mensis Augusti.* Apud Joseph Smith.

(a) Romano optimo caractere, absque numeris paginarum, Indice, &c In calce: *Opus impressum Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem, MCDLXXIV. die XII. mensis Augusti.*

(b) Refertur à Maittaire fol. 108. & à Caille fol. 31.

(c) Caractere abbreviato, sed nitido, absque numeris paginarum, & Indice. In calce: *Mediolani per Christophorum VValdarfer MCDLXXIV. die XXIX mensis Septembris.* Epigramma adjectum retuli in Hist. Liter. ad hunc Ann., ubi de hoc Bartholomæo mentionem egi.

(d) In fine Editionis ita legitur: *Acronis Viri quàm doctissimi Commentaria quàm diligenter emendata in Q. Horatii Flacci Opera, per Antonium Zarotum Parmensem Mediolani impressa MCDLXXIV. Idibus Sextilibus.* Apud Smith.

(e) Caractere rotundo, optimoque, sed Gothico, sine titulo, numeris paginarum &c. Extat in Biblioth. Archintea. Inseritur Tabula Quæstionum primi Libri, quæ sunt num. IX, secundi, quæ sunt XXXVIII., & tertii, quæ sunt XXXII. In calce: *Et sic est finis Quæstionis, & consequenter totius Codicis, impress. Mediolani per Magistrum Philippum de Lavania, MCDLXXIV. die Jovis XIII. Octobris. Ad laudem Omnipotentis Dei. Amen.*

(f) Caractere Gothico, satis nitido, sine titulis, numeris paginarum, Indice &c. In calce legitur Epigramma, à Bonino Mombritio compactum, atque a me relatum in Hist. Liter. ad hunc Ann, in quo Christophorus VValdarfer Typographus nominatur. Chronica nota subsequitur: *Anno Incarnationis Domini MCDLXXIV. die verò decimaquarta mensis Decembris Mediolani impressum.* Extat in Coenobio FF. Minorum Observantiæ S. Mariæ Pacis.

(g) Extabat olim in Bibliotheca Serenissimi Principis Eugenii à Sabaudia. De Joanne Marliano præclaras laudes, tum Familiæ, tum ingenii, publicas fecit *Bartholomæus Curtius* in Libro Italico, inscripto *Notizie de' Medici Milanesi*. In Appendice verò ejusdem Libri, additâ à Clariss. Joanne Sitono, memoratur, Marlianum hunc delectum fuisse à Republica Mediolanensi post obitum Philippi Mariæ Vicecomitis, ut in Generali Studio Mediolanensi Medicinam, & Astrologiam doceret, stipendio Florenorum CC. assignato, Anno MCDXLVII. Ejusdem mors contigit Anno MCDLXXXIII. ideoque Editio hæc peracta est, ipso vivente.

(h) Extat apud FF. Minores Observantiæ Curtis Majoris in Agro Placentino. Hujus Editionis meminit Emin. Cardin. Quirinus in Libro de Brixiana Literatura pag. 227.

Yyyy

Ovidii Nasonis Heroidum Libri, in fol. per Antonium Zarotum. (i) 1474.

Terentii Comœdiæ, in fol. (k) 1474.

* Matthæi Sylvatici Pandecta Medicinæ, in fol. magno per Joannem Wurster de Campidonia. (l) 1474.

ANNO MCCCCLXXV.

* Augustini Dati Senensis Isagogicus Liber in Eloquentiæ præcepta ad Andream Christophorum filium, in 4. apud Lavaniam. (m) 1475.

* Missale Ambrosianum, in fol. per Antonium Zarotum. (n) 1475.

* Ovidii Metamorphoses, in fol. per Philippum de Lavania. (o) 1475.

* Libro della Consolazione delle Medicine Semplici solenni, il quale facia Giovanni figliolo di Mesue, in fol. apud Joannem Wurster. (p) 1475.

* Historiæ Augustæ Scriptores, in fol. per Philippum Lavaniam. (q) 1475.

* Ælii Spartiani de Vita Adriani Imp.)
* Eutropii de Romana Historia Libri X.) in 4. per Philippum de Lavania. (r) 1475.
* Pauli Diaconi de Rom. Historia Libri VI.)

* S. Augustini Confessiones, in 4. per Joannem Wurster. (s) 1475.

* Cautelæ famosissimi J. U. Doctoris D. Bartholomæi de Cepolla Veronensis, in fol. magn. 1475.
Ejusdem de Servitutibus per Christophorum Waldarfer. (t)

Valerii

(i) Extat apud Comitem Scipionem Bosellum, Legionum Gallicarum Locumtenentem Marescallum.

(k) Extat apud eumdem, sine Typographi nomine.

(l) In calce: *Impressum per Magistrum Joannem VVurster de Campidona. Anno Domini MCDLXXIV.* Cur Editionem illam Mediolano vendicaverim, vide quæ scripsi in Prolegomenis pag. 59. & in Hist. Liter. ad hunc Annum. Extat in Cœnobio Sancti Victoris Mediolani.

(m) Caractere rotundo nitidissimo, absque Indice. Præcedit Epistola *Bonaccursii Pisani ad magnificum Equitem auratum, & sapientiss., ac primum Ducalem Secretarium Cicchum Simonetam*, quam dedimus suo loco. In calce: *Mediolani impressum per Magistrum Philippum de Lavania 1475 die 18. Martii.* Extat apud me.

(o) De hac Editione, quæ prima omnium fuit, egi in Prolegomenis pag. 79., ubi etiam retuli Epigramma eidem adnexum, quod testatur, primum *Missalium* Impressorem fuisse Antonium Zarotum. Vide etiam meam Hist. Liter. ad hunc Annum. In calce: *Impressum in Alma Civitate Mediolani MCDLXXV. decimo Kal. Aprilis per Antonium Zarotum Parmensem.* Extat in Bibliotheca Ambrosiana.

(o) Caractere Romano nitidissimo, sine numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola Bonaccursii Pisani ad *magnificum Equitem Cicchum Simonetam*. Sequitur *Vita Ovidii*, ab ipso Bonaccursio collecta. In fine verò hoc Epigramma, veluti Epitaphium, subjungitur:

Orba parente suo quicumque volumina tangis,
His saltem nostra detur in Urbe locus.
Quoque magis faveas, non hæc sunt edita ab ipso,
Sed quasi de Domini funere rapta sui.
Quidquid in his igitur vitii rude carmen habebit,
Emendaturus, si licuisset, erat.

In calce: *Mediolani impressum per Magistrum Philippum de Lavagnia Mediolanensem MCDLXXV. die V. Junii.* Extat apud Comitem Donatum Sylvam.

(p) Caractere Romano, supra omnes, quos viderim, præclarissimo. Dividitur in duas partes; in prima, Scientia universalis corrigendi Medicinas describitur; In secunda, Scientia particularis, de essentia, virtute, & correctione earumdem. In calce: *Hic finitur Liber Joannis Mesue. Impressum per Magistrum Joannem VVurster de Campidona, Anno MCDLXXV. die vigesima quinta mensis Junii.* Extat apud eundem.

(q) Caractere optimo, sine titulis, Indice &c. Præcedit Epistola Bonaccursii Pisani ad magnificum Equitem auratum Cicchum Simonetam, quam dedimus fol. CCCCLVI. Sequitur Vita Svetonii ex Domitio Calderino, Xicco Polentone, cum Ausonii Carminibus &c. In calce: *Historia duodecim Cæsarum. Mediolani impressum per Magistrum Philippum de Lavagnia MCDLXXV. die XX. Julii.* Extabat apud Comitem Antonium Simonetam.

(r) In fine hujus Voluminis ista leguntur: *Informatum est hoc Opus per Magistrum Philippum de Lavagna Anno à Natiu Christi MCDLXXV. undecimo Kal. Januarias Mediolani.* Extat in Cœnobio, Carminis appellato hujus Urbis, caractere Romano pulcherrimo. Hinc verò confirmari censeo, Editionem Historiæ Augustæ, decennio ante peractam, de qua in Prolegomenis disserui; cùm enim Bonaccursius Pisanus suæ hoc Anno paritæ, addidisset *Eutropium*, *Paulum Diaconum*, & *Ælium Spartianum*, eosdem iterum hoc Anno impressit seorsim Lavania, ut facilior eorumdem lectio foret eruditis Viris.

(s) Caractere rotundo, nitidissimo, licèt abbreviaturis frequenti. In calce hoc adest Epigramma:

Quàm latum Augustina ferat Confessio fatum,
Præsens fratra refert pagina pressa suo.
Theutonicis delatus enim bonus ære Joannes.
Hoc Mediolani fertile pressit Opus.

Anno Incarnationis Domini MCDLXXV. XII Kal. Augusti. Cùm Typographi cognomen in hoc Carmine expressum non fuerit, Editionem hujus Libri adscripsi *Joanni VVurster de Campidonia*, in Prolegomenis fol. XCIX. Quibus conjecturis, ibidem vide. Extat apud me.

(t) Caractere Romano nitidissimo, sed abbreviato, absque Præfatione, numeris paginatum, & Indice. In calce: *Impressum Mediolani per Christophorum VValdarfer Ratisponensem, impensis Juris Scholaris, D. Petri Antonii de Burgo, dicti de Castelliono, & Philippi de Lavania, Anno Domini MCDLXXV. die XV. Septembris, Regente Invictissimo Quinto Duce Mediolani Galeatio Maria Sfortia Vicecomite.* Petrus Antonius de Burgo, cujus nomen hìc legitur, alter fuit ex duobus fratribus, quibus

* Valerii Maximi, Dictorum, & Factorum memorabilium, in fol. per Antonium Zarotum. (u) 1475.

* Epistolæ quædam SS. Hieronymi, Eusebii, Cyrilli, & aliorum, in 4. apud Philippum de Lavania. (x) 1475.

Mauri Servii Honorati Grammatici in tria Virgilii Opera Expositio, in fol. (y) 1475.

* Libellus Magistri Arnaldi de Villanova, de Arte cognoscendi venena, cùm quis timet sibi ea ministrari,
* Tractatus de Epidemia, & Peste D. Valasti de Tarenta, Regis Franciæ Prothomedici Excellentissimi,
in 4. per Christophorum Waldarfer. (z) 1475.

* Breviarium Ambrosianum, in 4. per Christophorum Waldarfer. (a) 1475.

* Libellus recollectionis auctoritatom de veritate Conceptionis B. M. V. gloriosæ, Jo. Vincentii Bandelli à Castronovo Ord. Præd., in 4. per Christophorum Waldarfer. (b) 1475.

* Q. Curtii Historia, in 8. (c) 1475.

* Laurentii Vallæ, Elegantiarum adeps, in 4. per Philippum de Lavania. (d) 1475.

Horatii Flacci Opera, in fol. per Antonium Zarotum. (e) 1475.

ANNO MCCCCLXXVI.

Lascaris Constantini Byzantini, Grammatica Græca, Græcè, in 4. per Dionysium Paravicinum. (f) 1476.

Lectu-

quibus data est facultas in publicis Tabulis, fol. CDL. superiùs rvulgaris, ut *in Jure Civili, in Medicina, & in Jure Canonico dumtaxat*, typos adhiberent. Constans autem ita fuit in suscepta semel provincia proferendi in publicam lucem Jurisprudentiæ Libros, ut præclaro huic labori intentum illum repererim usque ad Ann. MCDXCIV., non proprio Torculari, ut perperam credidit P. Pellegrinus Ant. Orlandus, eum inter Typographos Mediolanenses numerans, sed alienis semper usus, ut in decursu patebit. Splendore sanguinis claruisse hunc Petrum Antonium de Castiliono, docent tituli eidem ab Impressoribus tributi in Editionibus, ejusdem ære paratis; quin immo gesta ab ipso fuisse in Mediolanensi Metropoli publica munia, conjicere possumus ex Libro apud nos impresso Ann. MCDXCIV. *Gregorii Ariminensis*, in cujus calce legitur: ope ac impensa *Magnifici Viri* D. Petri de Castilliono.

(u) Caractere Romano nitidissimo. Adjecta est Tabula amplissima alphabetica Rerum omnium in Opere descriptarum, compacta à Bonaccursio Pisano, cujus præcedit Epistola, recusa fol. CDLVII. In calce legitur: *MCDLXXV. VII. Kal. Novembris Mediolani impressit AN. ZA.* idest Antonius Zarotus.

(x) Caractere Romano nitidissimo, absque numeris paginarum, titulis &c. In calce: *Flosculi, & transitus S. Hieronymi Doctoris eximii, & miracula, & quædam Epistolæ S. Augustini de laudibus S. Hieronymi ad Cyrillum Episcopum Yppomensem, & Cyrilli ad Augustinum. Impressum per Magistrum Philippum de Lavagnia M CDLXXV. die XXVIII Novembris.* Extat apud Jo. Smith, & apud PP. Eremitanos Congreg. Lombardiæ S. Mariæ Coronatæ in hac Urbe.

(y) Caractere nitido rotundo, sine Præfatione, numeris paginarum &c. Caret adnotatione loci, & Typographi, sed certè Mediolani impressus fuit hic liber: legitur enim in calce: *Anno à Natali Christiano Millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto, Kalendis Decembribus, Divo Galeatio Maria Sfortia Vicecomite Mediolani Duce quinto florente: hoc Opus non indiligenter est impressum.* Refertur à Maittaire pag. 115. lit. g. Extat in Cœnobio Cremensi S. Augustini.

(z) Uterque libellus simul compactus extat in Bibl. Ambrosiana, caractere parvo Gothico, sed satis perspicuo, absque Præfatione, numeris paginarum &c. In calce: *Mediolani impressum, per Magistrum Christophorum Valdarfer Ratisponensem, Anno Domini MCDLXXV.*

(a) Chartâ optimâ, caractere minuto, quadrato, rubronigro, & nitido. Præcedit *Calendarium*, in quo nulla adest memoria Festi Conceptionis B. M. V., sicut neque in altero pergameno, impresso Anno MCDXC., de quo jam egimus in Hist. Liter. ad illum Ann. In altero verò Anno MDXV. edito, quod in Biblioth. Ambros. servatur, *Festum Conceptionis* rubro caractere signatum legitur ad diem *VIII. Decembris*; quocirca pium hunc Mediolanensis Ecclesiæ morem invaluisse apud nos sub initium Seculi XVI., clarè dignoscimus. In calce memorati Breviarii legitur: *Impressum Mediolani per Christophorum VValdarfer Ratisponensem Anno Domini MCDLXXV. Kal. Decembris, Galeaz Maria Vicecomite felici Mediolani Duce quinto.*

(b) Servatur in Biblioth. Collegii Braydensis S J., caractere semi-Gothico, quadrato, minuto, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola ad *Magnificum Petrum Comitem de Gambera*, superiùs recusa fol. CDLIX. In calce: *Explicit valdeutilis Libellus Recollectionis de veritate Conceptionis B. M. V., impressus Mediolani, dominante felicissimo Galeaz Maria Vicecomite, Duce quinto, per Christophorum Valdarfer Ratisponensem. Ann. Domini MCDLXXV.*

(c) Caractere rotundo, sed admodum minuto, & simillimo alteri, quo Christophorus Valdarfer impressit *Interrogatorium, sive Confessionale, Bartholomæi de Caymis*. Incipit hæc Historia his verbis: *Interea Alexander &c.*, quæ sunt initium Libri tertii de rebus gestis Alexandri M., duo enim præcedentes libri perierant. Quinimò in evolvenda hac editione compertum mihi fuit, desiderari quandoque in hac plura verba, & integras etiam lineas vacuas occurrere. Id autem accidisse opinari possumus, quòd MStum exemplar, unde transcripta fuit hæc historia, fortasse mutilum, vel corrosum extiterit. In calce solummodo adnotatur: *Mediolani* 1475., numeris Arabicis.

(d) Extat in Biblioth. S. M. Montis Carmeli hujus Urbis, elegantissimo caractere. Præcedit Epistola Bonaccursii Pisani ad Cicchum Simonetam, supra recusa fol. CDLVII. Alteram hujus Libri Editionem vidi peractam Lugduni post Annos LXI. cum hoc titulo: *Laurentii Vallæ Elegantiarum adeps, ex ejus de Linguæ Latinæ Libris, per Bonum Accursium Pisanum studiosissimè collectus, & denuo recognitus Lugduni apud Sebastianum Gryphium Anno MDXXXVI.*

(e) Hanc Editionem relatam vidi in Catalogo Librorum venalium, Venetiis edito Anno 1715.

(f) Hanc Editionem recognovit *Demetrius Cretensis*, qui Epistolam præmisit *Ingenuis, ac Studiosissimis Adolescentibus* directam, recusam in Appendice fol. CDLXI. In calce: *Mediolani impressum per Magistrum Dionysium Paravisinum MCDLXXVI. die XXX. Januarii.*

* Lectura eximii J. U. Doctoris D. Baldi de Perusio super primo Decretalium, in fol. per Christophorum Waldarfer. (g) 1476.

* — — — — Ejusdem Lectura in V. & VII. Cod. compil. in felici Studio Papiæ M. CCC. LXXXXV. correcta, & propter Scriptorum imperitiam diligenter emendata per Eximium J. U. Doctorem D. Petrum Crassum Mediolanensem, & Papiæ legentem, in fol. per Christophorum Valdarfer. (h) 1476.

* — — — — Ejusdem super VI. Codicis, in fol. apud eumdem. (i) 1476.

* — — — — Ejusdem super VIII. Codicis, in fol. apud eumdem. (k) 1476.

* — — — — Ejusdem super IX. Cod., in fol. apud eumdem. (l) 1476.

* Justini Historici Clarissimi in Trogi Pompeji Historias, in 4. per Christophorum Valderfer. (m) 1476.

* M. Fabii Quintiliani de Institutione Oratoria Libri XII. in fol. per Antonium Zarotum. (n) 1476.

Libro del Philocolo di M. Johanni Boccatio da Certaldo, in fol. per Dominicum de Vespolato. (o) 1476.

* M. Tullii Ciceronis de Officiis &c. in fol. per Antonium Zarotum. (p) 1476.

Fran-

(g) Extat in Bibliotheca S. Mariæ Gratiarum apud PP. Ord. Minor de Observantia prope Modoëtiam, præferens titulum rubro atramento impressum. In calce: *Explicit ad Omnipotentis laudem Lectura Domini Baldi de Ubaldis de Perusio J. U. Doctoris super primo Lib. Decretalium, impressa per Magistrum Christophorum Valdarfer Ratisponensem, Mediolani die VI. Decembris MCDLXXVI. Hec Castellona Domus.* Post Regestum Operis cluditur Volumen sequentibus Verbis, rubro atramento impressis: *Mediolani, labore, & industria, diligentiaque, & impensa Juris Scholaris D. Petri Antonii de Castellione, per Magistrum Christophorum Valdarfer Alamanum, Anno Domini M. CCCC LXXVI die VI Decembris. Regnante Invictissimo Galeatio Maria Sfortia Vicecomite, Duce quinto. Ad laudem Omnipotentis Dei, & gloriosæ Virginis Mariæ Matris ejus. Amen.*

(h) Extat in supra memorata Bibliotheca, caractere Gothico, sine numeris paginarum &c. In calce: *Mediolani impressum per Christophorum Valdarfer Ratisponensem. Impensis Juris Scholaris D. Petri Antonii de Burgo, dicti de Castellione, & Philippi de Lavagna, Anno Domini M. CCCC. LXXVI. Aprilis XXI. Regnante Invictissimo Galeatio Maria Sfortia Vicecomite, Mediolani V. Duce.* Præcedit Epistola ejusdem Petri Crassi ad P. Antonium de S. Georgio, Ecclesiæ S. Ambrosii Præpositum meritissimum, quam integram non transcripsi ob temporis inopiam; in ea verò hæc inquit: „ Adeò percelebris fama tua, & venerandum „ nomen non modò per universam Italiam, sed ad „ glacialem usque Oceanum excrevit, & vagata est, „ ut tamquam Olympo demissus, Vir pene divinus, „ admirabili quadam veneratione ab omnibus prædiceris: Nec id quidem immeritò; habet siquidem „ sublime illud, divinumque ingenium tuum arcana „ quædam consilia, quorum humani sensus incapaces esse videntur, quo fit, ut neminem tam raræ „ virtutis reperire, vel animo meo excogitare potuerim, à quo hoc Baldi Opus in VII. Codicis Li„ brum, nuper à me correctum, aliquod expectatio„ nis adsciscceret &c. „ Titulus huic libro præfixus controversiam illam clarè dissolvit, qua nonnulli Petrum Crassum, in Jurisprudentiæ scientia præstantissimum, Papiensem patriâ fuisse contendunt, aliis Mediolanensem testantibus. Porro Ticinensi Civitate donatus est, ob ingenii acumen, calamique fœcunditatem, sed multo post tempore, nempe sub finem Sæculi XV, ut docent publica Monumenta tunc edita, quæ illum simul *Civem Mediolanensem, & Papiensem* inscriptum referunt.

(i) Editio superiori similis, in cujus calce hæc adnotantur: *Impress. Mediolani per Magistrum Christophorum Valdarfer Ratisponensem, impensis Juris Scholaris D. Petri Antonii de Burgo, dicti de Castilione, Anno Domini M CCCC LXXVI die quinto Novembris. Regnante Invictissimo*, ut supra.

(k) Habet easdem Chronicas notas, sicut in præcedentibus: *Impressum Anno Domini MCCCCLXXVI. XVIII Junii* &c.

(l) *Impressum Mediolani*, ut supra, *A. D. MCCCCLXXVI. XVII. Maji* &c.

(m) Extat in eodem Cœnobio S. Mariæ Gratiarum apud Modoetiam, caractere Gothico, sed nitido. In calce: *Impressum Mediolani per Christopherum Valdarfer Ratisponensem, Anno Domini M. CCCC. LXXVI Kal. Junii.*

(n) Extat in Bibl. Ambros. & in Archintea, rotundo optimo caractere, relictis lacunis, ut calamo implere possent Græcas voces insperse. Præcedit Epistola ad *Victoriam Marcellum*, & Proœmium. In calce: *Quintiliani Institutiones Oratorias diligenter emendatus, Antonius Zarotus Parmensis Mediolani solerter impressit Anno à Natali Christiano MCDLXXVI. V Idus Junias. Auspice Christo.*

(o) Charactere pulcherrimo. In calce: *Il Libro del Philocolo di Messer Johanni Boccatio da Certaldo Poeta illustro qui finisce, impresso per Domenico da Vespolà nell' inclyta Città di Milano ne li Anni del Signore MCDLXXVI. a giorni XIV. de Zenaro, Galeaz Maria Sforza Quinto Duco d'essa dignissima Città.* Sequitur Vita ejusdem Boccacii, scripta à *Hieronymo Squarzafico*, de Alexandria, post quam additur Epigramma:

Boninus Mombritius in Philocolum.

Philocolum quicumque legis, ne credito tantùm,
Quid Venus, aut quid sit nosse jocosus Amor.
Fœcundos hominum dabit (hic) cum moribus Urbes,
Et rerum varias edidicisse vices.
Quàm juvet Historiæ series, & Fabula narrat,
Seu quæ jam fuerint, seu nova forsan amet.
Tantùm difficiles absint, & mœsta sequentes
Funera, quique oculis tristia cæpe gerunt.
Illa docet juvenes, juvenis quam pagina Lector
Aspicis, oneosos non amat illa Senes.

Extat apud Joannem Smith.

(p) Vidi apud Amicum meum, Romano optimo charactere, absque titulis, Præfatione, numeris paginarum &c. In calce: *Volumen hoc, in quo continentur Libri tres Officiorum, Liber de Senectute, Liber de Amicitia, & Paradoxa M. T. Ciceronis, impressit Mediolani Antonius Zarotus Parmensis MCCCCLXXVI. XIII. Kal. Novembres.*

* Francisci Philelphi Satyræ, in fol. per Christophorum Waldarfer. (q)	1476.
Salustii Opera, in fol. per Philippum Lavaniam. (r)	1476.
* Papiæ Vocabularium, in fol. magno per Dominicum de Vespolate. (s)	1476.
Horatii Flacci Venusini Opera omnia, in fol. per Philippum Lavaniam. (t)	1476.
* Juvenalis, & Persii Satyræ, in fol. per Antonium Zarotum. (u)	1476.
* Vite de' SS. Padri, in fol. per Dominicum de Vespolate. (x)	1476.
* Donati Grammatici in P. Terentii Afri Comœdias examinata Interpretatio, in fol. per Antonium Zarotum. (y)	1476.
* Summulæ Naturalium Pauli Veneti, Ordinis Eremitarum S. Augustini, in fol. per Christophorum Waldarfer. (z)	1476.
Decamerone del Bocaccio, in fol. per Antonium Zarotum. (a)	1476.
* Vita Æsopi à Rimicio scripta, in fol. per Antonium Zarotum. (b)	1476.
	M.

(q) Extat in Bibliotheca Archintea, caractere Romano optimo. In fine hujus Libri legitur: *Franciscus Philelphus huic Satyrarum Operi extremam manum Mediolani imposuit, die Martis Kal. Decembribus Anno à Natali Christiano MCCCCLXXVI.* Epigramma subnexum hisce Satyris, & à *Calliphila Bernardino Robiatino*, Philelphi discipulo compactum, retuli in Hist. mea Liter. ad hunc Annum. In calce: *Impressa Mediolani, Galeacio Maria Sphortia Invictissimo Duce quinto florente: per Christophorum Valdarpher Ratisponensem hujus eximiæ Artis imprimendi consummatissimum Magistrum: Anno à Natali Christiano Millesimo quadringentesimo sexto: Idibus Novembribus.*

(r) Apud P. Orlandum, qui has notas impressionis refert: *Salustius, ductu, & impensa Philippi Laveni* (Lavaniæ) *quinto Kal. Decembris Anno à Natali Christiano MCCCCLXXVI.*

(s) Extat in Chartusia Papiensi, caractere nitidissimo, & optimâ chartâ. Præcedit *Epistola Papiæ ad Filios*. Legitur etiam Elegia, quam *Boninus Mombritius* ad Lectorem dirigit:

Quæris Grammatico Librorum quanta supellex
Sit satis? impensâ quam sibi nemo parat.
Scire juvat, nummi sed abest pulcherrimus orbis:
Est opus argento, qui didicisse velit;
Pro Jove tempus erit, visum sternentur ad aurum,
Et nummis homines oscula, thusque dabunt;
Templaque constituent, ut sancta pecunia numen
Præcipuos inter gaudeat esse Deos.
Illa sed heu! tamquam lucem indignata, per umbras
Errat, & inducto vix tenet ora die.
Mens illi penitus terris excedere; quorsum
Effugiet? quæris. Nescio, sed fugiet.
Vel Jovis Ætheris superas concedet ad arces,
Vel Jovis Inferni tertia regna petet.
Nobiscum dum vivat adhuc, abituraque nondum,
Sarcinulas plenâ colligat illa fugâ.
Inclyta si nequeant censu volumina cogi,
Nec picturatos detur habere Libros.
Non est, quin saltem tenui tibi nummus in ære
Palleat, impressos, hoc age, carpe Libros;
Quem vix transcriptum Librarius asse dedisset,
Impressum, modicus sit tibi nummus, emet.
Qualia quæ Papiæ licet alta volumina cernis,
Confer: Opus pretio dignius esse putes.
Dignius & tanto, quanto magis utile constat,
Vir minus est, cui non commodus ille venit.
Sive Sacros Canones, sive Civica tradere Jura
Quis velit, hoc medio discere multa potest.
Multa vel hinc petitis, Medicam qui quæritis Artem,
Quique sit Orator, quique Poësin amet.
Gratam materiam, rerumque vocabula latè
Exhibet, exhibitis non minus ordo placet &c.

In calce: *Impressum Mediolani per Dominicum de Vespolà, Anno Domini MCCCCLXXVI. die XII. mensis Decembris.*

(t) Ex Labbæo, Beughem, & Smith. In calce: *Hoc Opus Horatii emendatissimum, impressum est operâ, & impensis Philippi de Lavagnia, Civis Mediolanensis, Anno à Natali Christiano MCCCCLXXVI die XVI. Februarii.* Extat in Bibliotheca PP. Eremit. S. Augustini Urbis Cremensis, pulcherrimo caractere.

(u) Caractere nitidissimo, chartâ optimâ, & amplo margine, absque numeris paginarum &c. In calce. *D. Junii Juvenalis, & A. Persii Flacci Satyras quàm diligentissimè castigatas Antonius Zarothus Parmensis impressit MCCCCLXXVI. Mediolani.* Extat apud me.

(x) Caractere rotundo, & optimo, absque titulo, numeris paginarum &c. ita exorditur: *Incommencia la Tabula sopra il primo Libro delle Vite de' Sancti Padri &c.* Dividitur in quinque Libros, in quorum calce ita legitur: *Finito de traslactare de Latino in Vulgare el dì de la traslatione de Santo Zenobio a dì XXVI de Zenaro, currente gli Anni del Signore MCCCCXLIIII. Et Frate Ambrosio de Heremitti de Sancto Maria de gli Angeli de Firenza lo tradusse de Greco in Latino nell' Anno MCCCCXXIII.* Postea sequitur: *Incominciano alquante cose, giunte al Prato Spirituale.* In calce Tabulæ: *Finisse la Tabula de le Vite de' SS. Padri, stampite in Milano per Dominico de Vespolate a dì XII. de Julio MCCCCLXXVI.*

(y) Extat in Cœnobio S. Victoris hujus Urbis, Romano nitidissimo caractere, absque titulo, Præfatione, numeris paginarum, & Indice. In calce: *Donati Grammatici Viri doctissimi, Commentarios in P. Terentii Comœdias, diligenter emendatos, non negligenter impressit Antonius Zarotus Parmensis Mediolani MCCCCLXXVI. pridie Nonas Julias.*

(z) Continet hic Liber explicationes in Physicam, Metaphysicam, de Mundo, & Cœlo, de Generatione, & corruptione, de Metheoris, & de Anima, secundùm Doctrinam Aristotelis. Caractere Gothico, cum Tabula repertoria, ordine alphabetico disposita. In calce: *Impressa Mediolani per Christophorum Valdarfer Ratisponensem, Anno Domini MCCCCLXXVI. die XVII. mensis Julii.* Extat in Bibliotheca Archintea.

(a) Extat in Bibliotheca, quæ olim spectabat ad Serenifs. Principem Eugenium de Sabaudia.

(b) Servat hujus Editionis exemplar, Abbas D. Carolus Trivultius Mediolanensis.

M. Tullii Ciceronis Epistolæ familiares, in fol. per Antonium Zarotum, (c) 1476.

Virgilii Maronis Opera omnia, in fol. per Antonium Zarotum. (d) 1476.

Dionis Opera Græcè, in 4. per Dionysium Paravisinum. (e) 1476.

ANNO MCCCCLXXVII.

* Vita del glorioso Serafico Patre S. Francesco, compilata per il Reverendissimo Patre, e Dottore eximio Messere Bonaventura Cardinale della Sancta Matre Ecclesia, in fol. per Antonium Zarotum. (f) 1477.

Jo. Francisci Pogii Aretini Facetiarum Libri, in 4. per Christophorum Waldarfer. (g) 1477.

* Caji Julii Cæsaris Commentaria, in fol. per Antonium Zarotum. (h) 1477.

* M. A. Lucani Pharsaliæ cum ejusdem Vita, in fol. per Philippum Lavaniam. (i) 1477.

* Marci T. Ciceronis Epistolæ familiares, in fol. per Philippum Lavaniam. (k) 1477.

* Dyctis Cretensis Ephemeris Belli Trojani, in 4. sine nomine Typographi. (l) 1477.

Baldi

(c) Extant in Cœnobio PP. Eremitarum Sancti Augustini, Cremæ.

(d) Refertur hæc Editio à Jo. Alberto Fabritio; Bibl. Latinæ Tom. II. pag. 186 his verbis: *Virgilii Maronis Parthenia Opera omnia diligenter emendata, & accuratè impressa ab Antonio Zaroto Parmensi, Mediolani MCCCC-LXXVI fol. fuere cum notis MSstis Jani Parrhasii, Neapoli in Biblioth Josephi Vallettæ.*

(e) Notitiam hujus Editionis, quæ carissima est, cùm eamdem à nemine Scriptorum Typographicæ Historiæ memoratam viderim, mihi humanissimè communicavit Comes Antonius Simoneta, Literis addictissimus, qui Librum hunc inspexit servatum in Bibliotheca Comitis de Pembrok Londini, cùm Europam perlustrans ibidem moraretur. Dionysius Paravisinus, qui, editâ hoc ipso Anno Constantini Lascaris Grammaticâ Græcâ, notus, atque ab omnibus commendatus fuit, quòd primus tam arduum Opus Græcè Libros integros imprimendi aggressus fuerit, novo hoc Volumine insignis Scriptoris excuso, celebrior fiet; nec dubitari potest, quin eidem ad prælum adornando Demetrius Cretensis, manum, operamque suam præstiterit, cùm proximè auctor ipse fuerit condendæ Grammaticæ Græcæ. In calce: *Mediolani impressum per Magistrum Dionysium Paravisinum Anno MCCCCLXXVI. die XXX. Januarii.*

(f) Caractere Semi-Gothico, sed valde claro. In calce: *MCCCCLXXVII a di 6. del meso de Februario è stata impressa questa Opera per Magistro Antonio Zaroto da Parma in Milano.* Refertur etiam a P. Orlando pag. 101.

(g) In fine sic legitur: *Mediolani impressum per Magistrum Christophorum Valdarfer, impensis Juris Scholaris D. Petri Antonii de Casteliono, Anno Domini MCCCCLXXVII. die X Februarii.* Apud Orlandum pag. 103. De hisce Facetiis, plura scripsi in Hist. Liter. ad Ann. MCDLXXII. Extat hujus Editionis Exemplar in Bibliotheca Cremensi PP. Eremit. S. Augustini, nitido caractere.

(h) Extat apud me, charta nitida, amplo margine, & optimo caractere absque numeris paginarum. Præcedit Epistola *Petri Justini Philelphi* ad *Joannem Simonetam, Ducalem Secretarium*, data Mediolani XV. Kal. Decembris Anni præcedentis. Adjecti sunt *A. Hirtii aut Opii Commentariorum de Bello Hispan. libri IV. V. VI., & liber octavus de Bello Gallico.* In fine subnectitur *Index Commentariorum C. J. Cæsaris, & earum rerum, quæ ad cognitionem Urbium, Fluminum, & Locorum, Vir clarissimus, & eruditissimus Raymundus Marlianus eruerat, atque addidit.* Ante hunc Indicem Alphabericum præmittitur hæc nota: *Anno Christi MCCCCLXXVII. die verò X. mensis Februarii, hoc Opus diligenter emendatum, Antonius Zarothus Parmensis, hujus præclaræ Artis Magister politissimus, quàm maximâ potuit diligentiâ impressit.* Petri Justini Philelphi Epistolam dedimus fol. CCCCLXI., in Hist. verò Liter. ad hunc Annum de ipso egimus, non secus ac de Raymundo Marliano.

(i) Extat in Bibliotheca Archintea caractere optimo. In calce: *Opus impressum Mediolani, impensis Philippi Lavagniæ Anno MCCCCLXXVII VI. Kal. Martii.* Sequitur Epigramma valde obscurum, & inelegans:

Si Generi, Socerique cupis cognoscere bella,
Non alium quæras, hic manifesta facit.
Immatura dies rupit Pharsalica fata,
Quo bona haud tantum clauderet Auctor Opus.
Quod Nero crudelis facinus licuisse putasti,
Non aliter de te debuit ire bono.
Multa quidem licuere tibi, sed plura relicta,
Imperfecta licèt, non tamen illa perit.
Vivet, & extincta Pharsalia nempe legetur
Cæsaribus: cineres non capit urna sacros.
Et licèt hic partes vel plures Rhetoris extent,
Invenies & quæ mira Poëta canat.

Accedit Vita. M. Annæi Lucani, Auctore Pomponio Infortunato.

(k) Caractere rotundo, nitidissimo, absque numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Impressum Mediolani per Philippum Lavagnium Mediolanensem, XIV Kal. Aprilis MCCCCLXXVII.* Extat in Bibliotheca Archintea.

(l) Extat in Bibl. Ambros., Romano optimo caractere, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola *Masellis Beneventani ad Bartholomæum Calchum* Ducalem Secretarium, quæ excusa est folio CDLXVI. De Historia Dyctis Cretensis, vide quæ exposui in Hist. Liter. ad hunc Annum, ubi etiam retuli Carmina huic Editioni subscripta. Adjecta est etiam Historia *Daretis Phrygii de Excidio Trojæ* cum præfixa Epistola *Cornelii Nepotis ad Salustium Crispum*, sed minutiori caractere, absque Loco, Typographo, & Anno. Falsò hanc traductionem Cornelio Nepoti adscriptam esse ostendit Jo. Alber. Fabritius Tom. I. Bibl. Lat. pagg. 71, & seqq. Hujus Historiæ MS. exemplar Gallico metro, & Latinè etiam habetur in Biblioth. Ambr. Sec. XII., & de hoc loquitur P. Montfaucon in Diario Italico pag. 19. & Paleographia pag. 338. In calce præcedentis Ephemeris hæc verba leguntur: *Impressum Mediolani Anno à Natali Christiano MCCCCLXXVII. die XIX. mensis Maji.*

* Baldi de Perusio super IV. Codicis, in fol. per Christophorum Waldarfer. (m)	1477.
* P. Ovidii Nasonis Liber Fastorum, in fol. per Antonium Zarotum. (n)	1477.
Horatii Carmina, per Philippum Lavaniam. (o)	1477.
* Gabrielis Brebiæ Commentaria in Psalmos, in 4. sine nomine Typographi. (p)	1477.
* Ovidii Metamorphoses, in fol. per Antonium Zarotum. (q)	1477.
* Angeli de Ubaldis de Perusio Lectura super prima parte Digesti veteris, in fol. per Beninum, & Joannem Antonium de Honate. (r)	1477.
* M. T. Ciceronis de Oratore, in fol. per Philippum Lavaniam. (s)	1477.
* Joannis Imolensis in secundam partem Digesti Novi de Verborum obligationibus, in fol. per Christophorum Waldarfer. (t)	1477.
* Jugurtini Crispi Libri duo, Oratio Catilinæ in M. T. Ciceronem, Crispi Jugurtini Vita, Ejusdem in Ciceronem Invectiva, & Ciceronis in Crispum Responsio, in fol. per Jacobum de Marliano. (u)	1477.

Lau-

(m) Extat in Cœnobio FF. Minorum de Observantia apud Modoetiam, caractere Romano nitidissimo, cum nonnullis abbreviationibus, absque Indice, in charta optima. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Christophorum Valdarfer, labore, diligentiâque, ac impensa Juris Scholaris Domini Petri Antonii de Burgo, dicti de Castelione, Anno Domini MCCCCLXXVII., die verò XXVIII. mensis Martii.*

(n) Caractere nitidissimo, amplo margine, absque Præfatione, numeris paginarum &c. In calce: *P. Ovidii Nasonis Fastorum Liber sextus, & ultimus, impressus Mediolani per Magistrum Antonium Zarotum Parmensem, Anno Domini MCCCCLXXVII die primo Aprilis.*

(o) Hujus Editionis meminit Maittaire fol 127. In calce: *Operâ, & impensis Philippi Lavaniæ Civis Mediolanensis MCCCCLXXVII. III. Idus Maji.*

(p) Duo exemplaria egomet vidi, unum in Collegio Braydensi S. J., alterum apud Eminentissimum S. R. E. Cardinalem Joachimum Besutium. Editio compacta est caractere minuto, & Gothico, absque titulo, numeris paginarum &c Præcedit Epistola nuncupatoria Auctoris ad *D. Gregorium Beacque*. quam supra edidi fol CCCLXII. In calce: *Impressum Mediolani Nonis Quintilibus MCCCCLXXVII., imperantibus Illustrissimis, Excellentissimisque Principibus, Bona Matre, & Jo Galeatio Maria Sfortia Vicecomite filio, Ducibus VI.* De hoc Scriptore, ejusque Libro, fusè egi in Hist. Liter. ad hunc Annum.

(q) Editio hæc omnia refert, quæ excusa jam fuerant in altera Anni MCCCCLXXV., quam vide. In calce: *Anno Domini MCDLXXVII III. Idus Septembris, regnantibus Bona Matre, & Jo Galeacio Maria, piissimis Ducibus Mediolani, impressit Antonius Zarotus Parmensis, Artifex eximius.*

(r) Extat in Cœnobio FF. Minorum de Observantia S. Mariæ Gratiarum apud Modoetiam, caractere Gothico, absque numeris paginarum, Indice &c. cum Genealogia splendidissima Francisci Ubaldi, & Angeli ejus filii, in fronte ejusdem Libri contexta. In calce: *Impressa Mediolani per Beninum, & Jo. Antonium fratres de Honate; favore, & impensa Juris Scholaris D Petri Antonii de Burgo, dicti de Castelione, & D. Ambrosii de Caymis, Civium Mediolanensium, Anno Domini MCDLXXVII, die ultimo Octobris.* Ambrosius de Caymis, Mediolanensi nobilissima Stirpe progenitus, socium se dedit Petro Antonio de Castilione in edendis proprio ære Voluminibus, quæ ad Jurisprudentiæ facultatem spectantia, Mediolani excudebantur, eumque memoratum vidi in chronicis notis Typographorum usque ad Annum MCCCCLXXXIII.

(s) Caractere Romano nitido, sed minuto, & abbreviato, cum lacunis, ad Græcum textum calamo inserendum. Hujus exemplar vidit etiam Venetiis sæpe laudatus Joannes Smith. In calce: *Impressum Mediolani, impensis Philippi Lavaniæ Anno Domini Millesimo quatricentesimo septuagesimo septimo, sexto Idus Novembris.* Clauditur hæc Editio sequentibus Carminibus:

Felices, quibus insonabit, aures
O nate ingenio liber peracri,
Qui sis pondere ponderatus omni,
Limatus studio satis perenni,
Formatus venere, & politus, arte
Insignis, gravitate singularis,
Doctrinâ eximiâ ejque copiosus,
Tutus judicio, & suo refulgens
Splendore eloquii. Quid otiosi
Ultra quærimus! At nihil par.
Huc, huc contulit omne pondus,
Vires ingenii profudit omnes.
Non est ulterius locus, quod ipse
Edoctus juveniliter retraxit,
Quæ quondam sibi ab ore devolarunt.
Gothi te modò possedere Tuli;
Nunc vulgabere, nunc legêre verus,
Nulla barbarie, ac modo inquinatus
Assertor, plagiariis repulsis,
Ne fraudere tuo, sua ipse laude,
Te Lavania dat palàm Philippus,
Quivis quàm minimo ut pararit ære;
Deo gratias. Amen.

Extat in Collegio Braydense S. J.

(t) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum apud Modoëtiam, caractere Gothico, sine numeris paginarum, Indice &c. In fronte legitur Epigramma:

Immola quem genuit, Doctor celebrande Joannes,
Es quoque qui Patriæ gloria celsa tuæ;
Vis dedit ingenii lumen te Juribus ardens;
Luna docet noctes, tu quoque Juris iter.

In calce: *Impressum Mediolani, labore, & industriâ; diligentiâque, & impensâ Juris Scholaris D. Petri Antonii de Burgo, dicti de Castelione, per Magistrum Christophorum Valdarfer Alamanum Anno Domini MCCCCLXXVII. die XV. Novembris.*

(u) Caractere Romano optimo. In calce: *Hæc Crispi Jugurtini Opera, quàm optimè emendata, Mediolani fuere impressa, ductu, & impensâ Magistri Jacobi Marliani, Anno à Natali Christiano MCCCCLXXVII XII Kal. Decembres.* Extat in Bibl. Comitis Philippi Archinti, cum in fine Tabula rerum in hoc Volumine contentarum.

* Laurentii Vallæ Elegantiarum Opus, in fol. per Philippum Lavaniam. (x) 1477.

S. Basilii Opus de Liberalibus Studiis, per Philippum Lavaniam. (y) 1477.

* Fenestella de Magistratibus Romanorum, in 4. sine nomine Typographi. (z) 1477.

* Gabrielis Paveri de Vita, & obitu Galeatii Sfortiæ, in 4. (a) 1477.

M. T. Ciceronis Rhetorica, in fol. per Philippum Lavaniam. (b) 1477.

Terentii Opera, in fol. per Antonium Zarotum. (c) 1477.

Petri Pauli Vergerii Liber de ingenuis Moribus, in 4. per Philippum Lavaniam. (d) 1477.

Georgii (Merulæ) Alexandrini in Libr. Galeotti de Homine, & in Sapphus Epistolam, in 4. sine nomine Typographi. (e) 1477.

ANNO MCCCCLXXVIII.

* Valerii Maximi, Factorum, Dictorumque memorabilium, in fol. per Philippum Lavaniam. (f) 1478.

* La Comedia di Dante Aldighieri, commentata, in fol. per Ludovicum, & Albertum Pedemontanos. (g) 1478.

Baldi

(x) Charactere Romano nitidissimo, cum Tabula in fine Alphabeticè digesta, & sequentibus Carminibus:

Prior Camillus hostibus victis quondam
Romana felix signa retulit victor,
Et cùm salutem nulla praeferret virtus,
Nec spes honesta mortis esset, nec vita,
Gallorum adauctas repulit solus vires,
Quibus ruentibus tunc est Capitolina
Arx occupata, & gloria vetus Romani
Romani vix exoleta nominis; Decus insigne
Jam deperibat, barbara victum fraude.
Alter Camillus jam imperantibus Gothis
Pene occupatum pristinum eloquium, fracta
Virtute eorum, reddidit Latio nuper,
Vincente primo, tibi trophea sunt Roma,
Et rest tutum nomen Italum vita,
Facundia redit, altera defendente;
Barbaris ablatâ, quam Philippo debebit
Studiosus omnis, qui vafra arte divulgat
Totum per orbem dulce praesidium, & certum.
Urbis Servator, Capitolinique Tonantis,
Servatâ peperit nomen ab Arce sibi.
Qui Poenos, Numidas, Cretas domuere feroces,
A suoi devicta Gente tulere decus.
Eloquium, pulsa qui rettulit boste, Latinum
Quod dignum merito nomen habere potest? Amen.

In calce: *Impressum Mediolani, impensis Philippi Lavagnia Anno MCDLXXVII. prid. Kal. Septembris.* Extat quoque Auctoris *peroratio, atque Operis Conclusio,* ex qua non pauca ad Laurentium Vallam pertinentia erui possunt. Sequitur tamdem *Index Alphabeticus Elegantiarum.*

(y) Hujus Editionis me certiorem fecit Vir doctissimus Lazarus Augustinus Cotta, Musæi Novariensis Auctor.

(z) Hanc Editionem curatam fuisse à *Masello Venia Beneventano*, qui hoc eodem Anno Dyctim Cretensem vulgaverat, deceptusque fuit in adscribendo Fenestellæ hoc Libro, cùm nondum Ars critica tunc invaluisset, opinatus sum in Hist. Liter. fol. CXCI., ubi quis fuerit verus Auctor, testimonio eruditorum recentium Scriptorum statui. Impressus est Liber iste, charactere Romano grandiori, nitido, sed inæquali. In calce: *Fenestella de Magistratibus Romanorum Opus clarissimum, ac perutilissimum, impressum Mediolani in Kal. mensis Februarii MCDLXXVII.*

(a) Extat apud Marchionem Theodorum Alexandrum Trivultium Mediolanensem, & apud me, in pergamena excusum, cum in calce hac nota manu scripta: *Kal. Martiis MCDLXXVII.* Epigramma, quod in fronte Operis sui collocavit Paverus, legi potest in Hist. Liter. ad hanc Annum; continet autem brevi compendio Vitam Galeatii Mariæ Sfortiæ, superiore Anno à conjuratis interfecti.

(b) Extabat in Biblioth. Serenissimi Principis Eugenii à Sabaudia.

(c) Apud Maittaire in Indice, verbo *Terentius*.

(d) In memorato Indice, verbo *Vergerius*.

(e) In Appendice Alphabetica ejusdem Maittaire post Indices, pag. 521.

(f) Charactere rotundo claroque, amplo margine, optimâque chartâ; Titulus, & Summæ Capitum impressa sunt literis majusculis. In calce: *Hoc Opus impressum est Mediolani, arte, & impensis Philippi Lavagnia Anno Domini MCDLXXVIII. secundo Nonas Februarii.*

Auctor ad Librum suum.

Ne palliatos afferas Liber scombros,
Ne sis marinis penula altera & conchis,
Alacresve cordillas tuo tegas damno;
Dominus carebit, nec suas fugiet partes,
Memoranda tantùm referet, illis harebit,
Contexit illa: Tu tuas agas partes,
Tuearis ore nomen Auctoris magni,
Nec unde pudeat veneris palàm ferre.
Mihi pudendus non es, & tibi non sim.
Miratur aliquis, quòd loquaris Romanè,
Sic pratinus agas: Dominus ex illa venit
Genere immerenti, quod jugum expulit collo,
Primosque Fasces, & Secures gestavit.

Vidit hanc Editionem Venetiis Amicus meus Joseph Smith; servatur etiam in Biblioth. PP. S. Mariæ de Monte Carmelo hujus Urbis.

(g) Hujus Editionis servatur Exemplar in Biblioth. Ambr., optimo charactere. Alterum pergamenum, cum literis initialibus depictis, extat in Cœnobio Cremensi S. Augustini. Præcedit Epistola *Martini Pauli Nidobeati* ad *Guillielmum Marchionem Montisferrati*, qua laudes tanti Poetæ fusè explicat. Illam dedimus folio CCCCLXXI. Sequitur ipsius Nidobeati Elegia ad Lectorem, in laudem Dantis, quæ recusa fuit in Hist. Liter. ad hunc Annum, ubi de Nidobeato Novariensi, & Guidone Terzago Mediolanensi, hujus Commentarii Auctoribus,

* Baldi de Perusio Commentum in secundo Decretalium, in fol. per Christophorum Waldarfer. (h) 1478.

* C. Plinii Secundi Epistolæ, in fol. per Philippum Lavaniam. (i) 1478.

* J. Cæsaris Commentaria, in fol. per Philippum Lavaniam. (k) 1478.

* Virgilii Maronis Opera, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (l) 1478.

* Institutionum Opus, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (m) 1478.

* Prediche di F. Roberto, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (n) 1478.

* Martialis Epigrammata, in fol. parvo per Philippum Lavaniam. (o) 1478.

Nicolai Perotti Grammatica, in fol. per Dominicum de Vespolate, & Dionysium Paravicinum. (p) 1478.

* T. Livii Historia, in fol. magno per Philippum Lavaniam. (q) 1478.

* Bartholomæi de Caymis Confessionale, in 8. per Dominicum de Vespolate, & Jacobum de Marliano. (r) 1478.

Missale Romanum, in fol. per Antonium Zarotum. (s) 1478.

ctoribus, pluribus differuimus. In calce: *Diva BO. MA. cum dulci Nato JO. GZ. Ducibus felicis. Liguria valida pace regnantibus, Operi egregio manum supremam Lud. & Albert. Pedemontani, amico Jove, imposuerunt, Mediolani, Urbe illustri, Anno gratia MCDLXXVIII. V. ID. F.*

M P. N. N. CUM GU. T. FA. CU.

Has literas, à nemine hactenus explicatas, enodare libet, ne alicui impofterum negotium facessant: *Martinus Paulus Nidobeatus Novariensis* CU*m* GU*idone Terzago* FA*ciendum* CU*rarunt*.

(h) Extat in Biblioth. PP. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, caractere rotundo nitidissimo, & chartâ optimâ, absque Præfatione, numeris paginarum &c. cum titulo rubro atramento excusum. In calce: *Impressa* (Lectura) *Mediolani per Magistrum Christophorum Valdarfer Ratisponensem, impensa Juris Scholaris Petri Antonii de Burgo, dicti de Castelione, Anno Domini MCDLXXVIII. die XXI. Februarii. Ad laudem Omnipotentis Dei, & gloriosæ Virginis Mariæ Matris ejus*; rubro pariter atramento.

(i) Extat in Biblioth. Ambros. caractere optimo, fine Præfatione, numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Anno Domini MCDLXXVIII. quarto Kal. Martias, Regnantibus Jo. Galeazio, & Bona Ducibus Mediolani, ibi impressum est hoc Opus per Philippum Lavagniam, Mediolani Civem, ad Omnipotentis laudem, & Studentium utilitatem*.

(k) Minutiori Romano, sed nitido caractere, absque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Anno Christi MCDLXXVIII sexto Idus Apriles Philippus Lavagnia Mediolanensis Commentaria Cæsaris imprimi fecit Medilani*. Postremas paginas occupat Index, compactus à *Raymundo Marliano*, atque editus jam à Zaroto, anno superiore.

(l) Caractere Romano nitido, sed minutiori, absque Præfatione, numeris paginarum, Indice &c. Vidi apud Reverendiss. P. Abbatem D. Joachimum Besutium, nunc S. R. E. Cardinalem; quodlibet autem Carmen majusculis literis excusum est. In calce: *Hoc P. V. M. Opus, Dei auxilio, & Alamanorum industriâ, impressum est feliciter Mediolani, impensis Magistrorum Leonardi Pachel de Engelstadt, & Ulrici Scinzenzeler, Anno MCDLXXVIII tertio Idus Maji. Regnantibus Illustrissimis Mediolani Principibus Jo. Galeaz Maria Sfortia Vicecom. & Bona Ducissa ejusdem Ducis Genitrice invictissima. Ad Omnipotentis laudem, totiusque Curiæ Cælestis gloriam, & Generis humani utilitatem. Amen*.

(m) Extat in Biblioth. Monacorum Congregat. Montis Oliveti apud S. Victorem hujus Urbis, in cujus calce leguntur sequentes note: *Hoc Institutionum Opus summa cum diligentia, per Spectabilem Virum D. Michaelem de Tonsis Legum Doctorem, Civemque Mediolanensem, emendatum, per prudentesque Viros Leonardum Pachel, Uldericumque Scinczenzeller ex industriosa Gente Theutonica, Patriaque Baveria, in hujus mirabilis Opificii exercitio consocios; Mediolani impressum est, completumque feliciter secundo Idus Octobres, Anno à Natali Christiano MCDLXXVIII. Anno primo Ducatus Illustrissimi Principis Joannis Galeaz Mariæ Vicecomitis Ducis Mediolani, Papiæ, Angleriaque Comitis*. Michael Tonsus, illustri genere, Jurisprudentiæ laude, & Præfecturis in Patria gestis clarissimus, à Consiliis quoque Ducis Mediolanensis delectus, egregiam sui nominis memoriam apud Cives nostros reliquit. Primum hoc fuisse Opus ab ipso editum, arguo ex verbis, quæ in hujus Libri fine impressa leguntur: *Opere completo, referatur laus, & gloria Christo, ut nos conservet, aggressumque ad majora præstet*. Adscriptum fuisse Jurisperitorum Collegio Anno MCCCCLXXX., in ejusdem Chronico tradit Joannes Sitonus. Obiit Anno MDVIII., ejusque, tamquam Proavi sui, meminere fratres Tonsi in Epitaphio Sepulchri, quod sibi ipsis, & posteris condidere in sacello extructo, ornato, dotato in Eccl. S. Angeli Mediolani Anno MDXCIII. Editionis hujus caracteres sunt quadrati, grandiores in textu, in Commentariis verò minutiores.

(n) Caractere Romano, nitidissimo, per columnas bipartito, absque Præfatione, numeris paginarum &c. adest tamen in calce Tabula Concionum; deinde clauditur Volumen his notis: *Qui finisce el Libro de le Prediche del Venerabile Messer Frate Roberto. Impresso per li descreti homini Magistro Leonardo, & Oldericho Teutonici, Compagni, nella inclyta Città de Milano nelli Anni del Signore MCDLXXVIII. a giorni III. Novembre, Regnante Johanne Galeaz Maria Sforza sexto Duca d'essa degnissima Città*.

(o) Lato margine, caractere Romano nitidissimo. Præcedit C. Plinii secundi Epistola ad Cornelium Priscum. In fine reperitur Epistola *Georgii* (Merulæ) *Alexandrini* ad *Angelum Adrianum* Oratorem Regium, in qua Emendationum suarum diligentiam testatur, ac nonnulla de Martialis Vita, & Operibus ingerit, ut eidem Angelo morem gerat. Hanc vide supra fol. CCCCLXX. In calce: *Impressum Mediolani, impensis Philippi de Lavania, Civis Mediolanensis, Anno MCDLXXVIII.* Extat in Biblioth. Archintea.

(p) De hac Editione vide Maittaire fol. 134.

(q) Caractere Romano, optimo, absque titulis, numeris paginarum &c. Præmittitur eadem Epistola, quæ præfixa fuerat Editioni Romanæ à Jo. Antonio Aleriensi Episcopo ad Paulum II. Pont. Max. necnon alia ad Marcum tit. S. Marci Cardinalem. In calce: *Opus impressum Mediolani, arte, & impensis Philippi Lavagniæ An. Domini MCDLXXVIII.* Extat in Biblioth. PP. Eremitarum S. Augustini, Cremæ.

(r) Extat in Bibl. Ambr., caractere Gothico, sed nitidissimo. In calce: *Impressum Mediolani per Dominicum de Vespolate, & Jacobum de Marliano M. CCCC. LXXVIII. die XXI. Novembris*. In hac Editione deest Epigramma, quod retuli, non sine risu, ad Ann. MCCCCLXXIV. in mea Hist. Liter.

(s) Vide Maittaire Tom. I. fol. 131. & Chevalerium fol. 112.

* Eusebii Conradi Responsio ad quemdam Fratrem Eremitam, in 4. per Pachel, & Scinczenzeler. (t) 1478.

* Augustini Dati Isagogicon, in 4. per Pachel, & Scinczenzeler. (u) 1478.

* S. Ambrosii Vita, in 4. per Pachel, & Scinczenzeler. (x) 1478.

* Pauli Florentini Breviarium totius Juris Canonici, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (y) 1478.

Joannis de Sacro-bosco Tractatus de Sphera, in fol. per Alexandrum Minutianum. (z) 1478.

ANNO MCCCCLXXIX.

* Somma Pacifica, o sia Trattato della Scienza di confessare, di F. Pacifico Novarese, in 8. per Philippum Lavaniam. (a) 1479.

* Supplementum Summæ, quæ Magistrutia, seu Pisanella vulgariter appellatur, in 4. grandiori, per Pachel, & Scinczenzeler. (b) 1479.

* Consilia quatuor Alexandri de Nevo Vicentini contra Judæos fœnerantes, in 4. per Pachel, & Scinczenzeler. (c) 1779.

* Æsopi Vita, & Fabulæ è Græco in Latinum versæ, per Rimicium ad Reverendiss. P. D. Antonium, tituli S. Chrysogoni Presb. Card. &c. in 4. per Philippum Lavaniam. (d) 1479.

* M. Tullii Ciceronis Rhetoricorum Libri, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (e) 1479.

Pauli

(t) Hanc Editionem vidi Augustæ Taurinorum apud Amicum meum Vir. Clariss. Priorem Jordanum; in ea verò adversùs quemdam Fratrem Ordin. Eremitarum evincere conatus, S. Augustinum, nec Eremitam fuisse, nec instituisse Eremitanos, olim Fratres Guilelmitas appellatos. Hujus controversiæ seriem exposui in mea Hist. Liter. ad Annum MCCCCLXXIX.

(u) Extat in ornatissima Bibliotheca Archintea, caractere Romano quadrato, cum nonnullis abbreviaturis. In calce: *Hoc Opus impressum est Mediolani, opera, & artificio Leonardi, & Henrici Theutonici, & in imprimendum consistes Anno à Natali Christiano M CCCC. LXXVIII. imperante Illustriss. Duce Jo. Galeaz Maria, Anno Ducatus sui primo.*

(x) Libellum hunc vidi apud Abbatem D. Carolum Trivultium Mediolanensem.

(y) Extat apud PP. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis. In calce: *Impressum per Leonardum Pachel, & Uldericum Sciaczenzeller, Mediolani MCDLXXVIII.*

(z) Refertur à Maittaire in Indice ad hunc Annum, sed absque nomine Typographi; prælaudatus tamen Comes Antonius Simonetta Londini degens, Librum hunc adnotavit in suis adversariis, servatum in Bibl. Ducis Devoniæ, vulgo *Devonsbir*, & Typographum ibidem in calce descriptum reperit *Alexandrum Minutianum*. In eodem Indice Michaelis Maittaire adnotatur Editio Mediolanensis *Sfortiadis Joannis Simonetæ* in fol *per Antonium Zarotum*, tanquam hoc Anno peracta, sed, ut arbitror, per errorem; ex Epistola namque *Francisci Philelphi*, datâ Anno MCCCCLXXIX., quæ subjungitur post hæc Commentaria, tamquam ab eodem recognita, priusquam in publicam lucem producerentur, clarè constat, minimè vulgata fuisse ante illum Annum.

(a) Servatur in Biblioth. Ambrosiana, caractere quadrato, minuto quidem, sed nitido. Dicatus ab Auctore Venerabili Patri *Vinceguerra*, à quo rogatus fuerat, ut hoc Opus conscriberet ad Animarum salutem, illudque se confecisse ait *Anno MCDLXXIII. Anno II. Pontificatus Beatissimi Sixti IV.* In calce: *D. O. M., ejusque gloriosissimæ Matri æternæ, B. Francisco, B. Benedicto, cæterisque Beatis, & prædestinatis, doctiss. F. Pacifici Novariensis Ordinis Minorum Observantiæ, Divini Verbi Præconis Apostolici clarissimi, per G. Brebiam in impressione recognitum, & Philippum de Lavagnia Mediolanensis impressum, utriusque ære Opusculum hoc Dei gratiâ nono Kal. Aprilis in vigilia Dominicæ Incarnationis expletum est Anno 1479 Mediolani, Imperant. Dominis Bona Matre, & Jo. Galeaz nato, Vicecomitibus, Ducibus VI* Extat in fine Italicum Epigramma, sed adeo rude, ut Lectorum oculis offerri non mereatur.

(b) Caractere Gothico, sed nitido, absque numeris paginarum &c. Auctor sibi proposuit alphabeticè explicare titulos rerum, de quibus agit, & ultimus eorumdem est *Zelus*, post quem sic concludit: *Et hic Zelus me Fratrem Nicolaum de Ausmo, Ordinis Minorum indignum, pro aliquali simpliciorum subsidio ad hujus Supplementi compilationem promovit, quod, favente Domino nostro Jesu Christo, expletum est apud nostrum locum prope Mediolanum, S. Mariæ de Angelis nuncupatum, & vulgariter S. Angeli, MCDXLIV Novembris XXVIII. die Sabbati &c* Sequitur Tabula Capitulorum & Canones Pœnitentiales, extracti de verbo ad verbum è Summa Fratris Astensis Ord. Minorum, in cujus calce: *Impressum Mediolani per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeler MCDLXXIX. die XXII Aprilis.* Extat in Bibl. Ambros.

(c) Caractere Gothico, sed nitido. In calce:

Quod Pachel Insubribus pressum Leonardus, & ejus
Uldericus Socius ære peregit Opus.

Mediolani Anno Domini Millesimo quadringentesimo septuagesimo nono, secundo Kalendas Majas.

(d) Caractere nitido, quadrato, absque numeris paginarum, Indice &c. Sequitur Epigramma, quod incipit:

Si placet hybernas libris tibi fallere noctes,
Non alium quæras; ipse satisfaciam.
Æsopi invenies & dicta, & facta legendo,
Quæ risum mæsto cuique movere queant.
Et qui me è Græco voluit fecisse Latinum
Doctus erat. Lege me, non tibi vilis ero.

In calce: *Impressum Mediolani ad impensas Philippi Lavagnia Civis Mediolanensis, MCDLXXIX. die XXVI. mensis Junii.*

(e) Caractere rotundo, nitidissimo, absque titulis paginarum &c. In calce:

Qui cupit egregii Ciceronis scire Libellos
Rhetorica, frequens hoc legat artis opus.

M.

* Pauli Florentini, Divi Ordinis S. Spiritus de Urbe, Quadragesimale, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (f) 1479.

* Laurentii Vallensis, Viri Clarifs., & de Lingua Latina benemeritis ad Joh. Tortelium Elegantiarum Opus, in fol. per Philippum Lavaniam. (g) 1479.

Omelie vulgari di S. Gregorio Papa, in fol. parvo, per Pachel, & Scinczenzeler. (h) 1479.

Fratris Jacobi de Cessolis Opusculum de ludo Scaccorum, seu de Moribus hominum, officiisque Nobilium. (i) 1479.

* Baldi Lectura super prima, & secunda parte Digesti Infortiati, in fol. per Fratres de Honate. (k) 1479.

* Eusebii Conradi, Mediolanensis, Canonici Regularis Congregationis Lateranensis, adversùs F. quemdam blacteronem Ordinis Eremitarum, Canonicorum Regularium sycophantam, & falsidicum Prædicatorem Responsio prò venerabili, & erudito Dei Prædicatore Domno Dominico Cari. Reg. &c., in 4. per Pachel, & Scinczenzeler. (l) 1479.

* Johannis Simonetæ Commentaria Rerum gestarum Francisci Sfortiæ, in fol. per Antonium Zarotum. (m) 1479.

* Pauli Florentini Expositio in Psalmos Pœnitentiales, per Zarotum. (n) 1479.

Missale juxta Consuetudinem Romanæ Ecclesiæ, in fol. per Antonium Zarotum. (o) 1479.

Salu-

M. Tullii Ciceronis Rhetoricum opus per spectabilem Virum D. Henricum de Cataneis J. U. Doctorem diligenter emendatum Mediolani, impressum per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeler, MCDLXXIX. die primo Septembris. Henricus de Cataneis, hìc memoratus, Mediolanensis Patriâ, nobilitati sanguinis non modicam in Jurisprudantiæ facultate peritiam adjunxit, atque in Collegium JCC. nostræ Urbis admissus fuit. Ejus meminit in suis ejusdem Collegii Chronicis Clariss. Jo Sitonus, artic 216.

(f) Extat in Bibl. Ambr. caractere Gothico, minuto. Dicatur ab ipso Auctore *Reverendiss. in Christo Patri, & Domino, Innocentio Romano, ejusdem Almæ Religionis Generali Præceptori.* Hanc Epistolam dedimus fol. CCCCLXXVII. Adest in fronte incisa imago Pauli Florentini cum his literis M. P. F. O. S. S., quas explicavimus in Hist. Liter. ad hunc Annum, ubi de eodem Auctore sermonem habuimus. Sequitur Præfatio ad Lectorem, & Tabula Sermonum. In calce: *Quadragesimale hoc perutile impressum est Mediolani per prudentes Alamanos, Magistros Artis hujus, Uldericum Scinzenzeler, & Leonardum Pachel Socios, Anno Domini MCDLXXIX die decimo Septembris.*

(g) Gesnerus asserit, hoc Opus seorsim primò Venetiis impressum ab Aldo; sed falsò, ut docent geminæ ejusdem Operis Editiones in Urbe nostra peractæ, altera Anno MCCCCLXXVII, altera hoc Anno, præter quamplures alias Romæ, Venetiis, Parisiis antea in publicam lucem productas. Carmina, quæ huic Libro subduntur, jam retulimus in prima Mediolanensi Impressione; ista verò, caractere minuto Gothico, sed satis claro, confecta, his clauditur notis: *Impressum Mediolani, impensis Philippi Lavagnia, Anno Domini MCDLXXIX. pridie Kal. Novembris.*

(h) Caractere nitido, sine numeris &c., paginis per columnas impressis. In calce post Indicem Homiliarum: *Omelia vulgale di S. Gregorio, utilissimi a tutti i Fedeli, impresso a Mediolano, mediante la gratia di Dio, per li prudenti homini Leonardo Pachel, e Ulderico Scinzenzeller de Allamagna, per loro industria, & con summa diligentia emendate nella Natività del nostro Signore Jesu Christo M. CCCC. LXXVIIII. a dì XX. del mese de Augusto.* Clariss. Marchio Scipio Maphæus in suo Italico Tractatu, inscripto *Traduttori Italiani*, eas tantùm refert Editiones Homiliarum S. Gregorii, quæ Florentiæ Anno MDII, & Venetiis MDXLIII. publicam lucem aspexere, cùm nostra antiquior sit Annis XXIII.

(i) Refert hanc Editionem Labbeus in Supplem. IX. fol. 352. Italicè editus est Florentiæ Anno MCCCCXCIII. sub nomine di *Jacomo Bavesole*, cujus exemplar servatur in Bibl. Ambr. Ejusdem Libri MS. exemplar antiquum extat apud D. Abbatem March. Aliprandum Vicecomitem, Mediolanensem. De Auctore hujus Operis vide Quetif & Heccard in Biblioth. Ord. Prædicatorum.

(k) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum prope Modoëtiam, caractere Gothico, sine numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Mediolani fuit primum correcta, & emendata, postmodum ibidem impressa laboribus, & impen. à Nobilium Benini, & Jo. Antonii fratrum de Honate, & finita feliciter Anno MCCCCLXXVIIII. die XXVII. Maji.*

(l) Dicat Auctor Librum istum Domino *Joanni de Cribellis* Præposito Monasterii S. Petri de Ulmo. Hanc Epistolam lege supra fol. CCCCLXXVI. Adest in fine altera Epistola *Nicolai Clavasiensis Can. Regul. ad Eusebium Mediolanensem, integerrimum, & optimum Patrem, hujus Operis Auctorem*, quam omisi, cùm parvi momenti sit ad Literariam Eruditionem. Quid Liber iste complectatur, vide in mea Hist. Liter. ad hunc Annum. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeler Theutonicus, impensis Rev. Domini Johannis de Cribellis, Ecclesiæ S. Petri de Ulmo Præpositi dignissimi Anno Domini MCCCCLXXVIIII, quartodecimo Kal. Augustas.*

(m) De hujus Operis Auctore Sermonem habui in Hist. Liter. ad hunc Annum: Epistolas verò, quæ in fronte leguntur, recusas dedi fol. CCCCLXXII. & seq. ubi Chronicas notas impressionis addidi, quæ nomen Typographi *Zaroti*, & diem *X. Kalendas Februarias* referunt, sed Annus omittitur. Hunc ego credidi fuisse MCCCCLXXX., motus conjecturis in memorata mea Hist. productis. Nihilominus Opus hoc ad hunc Annum retuli, ut communem sequerer opinionem. Hujus Historiæ autographon MStum extat apud Com. Antonium Simonetam.

(o) Præmittitur Epistola nuncupatoria ad Dominum *Leonardum de Platis*, Civem, & Canonicum Mediolanensem, quam recudimus fol. CCCCLXXVIII. Adnexus est hic Liber Quadragesimali ejusdem Auctoris, superiùs indicato, quod in Archiatea Biblioth. servatur.

(o) Extat in Regia Biblioth. Parisiensi, Tom. I. fol. ultimo, ubi indicatur editum *Mediolani ab Antonio Zaroto Anno MCDLXXIX, die XXVII. Septembris.*

Saluſtii Opera, per Antonium Zarotum. (p) 1479.

De Nurſia, Tractatus de Pœnitentia, in 4. ſine nomine Typographi. (q) 1479.

Pauli Florentini Breviarium Juris Canonici, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (r) 1479.

ANNO MCCCCLXXX.

✻ Angeli de Peruſio ſuper ſecunda parte Digeſti veteris, in fol. per Jo. Antonium de Honate. (ſ) 1480.

✻ Vocabuliſta Eccleſiaſtico, ricolto, & ordinato dal Joanne Bernardo Savoneſſe Servanti di Santo Auguſtino, in 4. per Pachel, & Scinczenzeller. (t) 1480.

Valerii Maximi Hiſtoria, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (u) 1480.

✻ Vita del glorioſo Serafico Patre Miſer S. Franceſco, compilata per il Reverendiſſimo Patre, & Doctore eximio Miſer Bonaventura Cardinale de la Sancta Maire Ecchieſa, in fol. per Philippum Lavaniam. (x) 1480.

✻ Conſtantini Laſcaris Bizantini Compendium octo Orationis partium, & aliorum quorumdam neceſſariorum Græco-lat., in fol. abſque nomine Typographi. (y) 1480.

✻ Nicolai Perotti Grammatica, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (z) 1480.

✻ Titi Livii Hiſtoria, in fol. per Antonium Zarotum. (a) 1480.

Æſopi Vita, & Fabulæ per Rimicium è Græco in Latinum verſæ, in 4. per Philippum Lavaniam. (b) 1480.

✻ Svetonii Vitæ Cæſarum, in fol. per Antonium Zarotum. (c) 1480.

✻ Statuta Mediolani, in fol. impenſâ Pauli de Suardis. (d) 1480.

Statuta

(p) Refertur in Indice Annalium Michaëlis Maittaire.

(q) Adnotatur in Appendice Alphab. ejuſdem Maittaire post Indices pag 541.

(r) Ex Maittaire in Indice. In fronte legitur Epiſtola nuncupatoria ad *Dominum Innocentium Romanum Ord. S Spiritus Generalem Præceptorem*, quam dedi in ſerie Epiſtolarum fol. CCCCLXXIX.

(ſ) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum prope Modoëtiam, caractere Gothico, ſine numeris paginarum &c. Adeſt Tabula repertoria. In calce: *Impreſs. Mediolani per Jo Antonium de Honate, vigore, & impenſa Nobilium D Petri Antonii de Caſtiliono, & D Ambroſii de Caymis Mediolanenſium, quinta Idus Februarii MCCCCLXXX.*

(t) Caractere minuto, ſed nitido, abſque titulis, numeris paginarum &c. Profitetur Auctor in Præfatione, ſe iſta ut plurimum hauſiſſe ex Papia, & Mamotrecto. In calce: *Impreſſum fuit hoc Opus F. Joannis Bernardi Fortis Savonenſis, Ord S Auguſtini, Mediolani per excellentes Opifices, Leonardum Pachel, & Uldericum Sinczenzeler, Anno Domini MCCCCLXXX XII. Kal. Majas*. De hoc Opere, ejuſdemque Auctore diſſerui in Hiſt. Liter. ad hunc Annum.

(u) Apud Maittaire, fol 156. additis Chronicis notis: *Impreſſum Mediolani MCCCCLXXX. per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeler ſextodecimo Kalendas Auguſtas*.

(x) Caractere quadrato, ſed nitido, abſque nuncupatoria, numeris paginarum, Indice &c. In calce: *MCCCCLXXX a di XVII. del meſe di Zenaro è ſtata impreſſa queſta Opera in Caſa de Meſſere Philippo da Lavagnia Citadino de Milano, Deo gratias. Amen*. Sequitur Tabula Capitulorum.

(y) Extat in Collegio S. Barnabæ Cleric. Regul. S. Pauli, & apud me, caractere grandiori optimo, Græco textu, & Latina verſione ſibi invicem per columnas reſpondentibus, abſque titulo, numeris paginarum &c. In calce: *Hoc divinum Opus impreſſum eſt Mediolani III. Kalendas Octobres MCCCCLXXX., & interpretatum per Venerabilem Virum utriuſque Linguæ doctiſſimum, ac optimum, Johannem Monachum Placentinum* De Joanne Monacho Placentino egi in Hiſt. mea Liter. ad An. MCCCCLXXV., non ſecus ac de Conſtantino Laſcari ad Ann. ſequentem.

(z) Codex a me inſpectus, eſt acephalus, caractere quadrato grandiori, & nitido, abſque numeris paginarum &c In calce: *Hæc Nicolai Perotti Sypontini ad Pyrrhum Perottum Nepotem ex Fratre ſuaviſſimum, rudimenta Grammatices, per prudentes Viros Leonardum Pachel, Ulderitumque Scinczenzeler, Theutonicos, impreſſa ſunt Mediolani MCCCCLXXX. Pridie Kal. Octobres*.

(a) Caractere Romano, optimo, lato margine, ſine numeris paginarum &c. In calce: *Has tres T Livii Decadas Petrus Juſtinus Philelphus quàm diligentiſſimè recognovit: Impreſſit Mediolani Opifex conſummatiſſimus Antonius Zarothus, operâ, & impenſis Joannis Legnani X. Calendas Novemb. regnantibus Mediolani Ducibus Bona, & Jo. Galeatio Maria Sphortia, Anno 1480*. Refert hanc Editionem etiam Maittaire pag. 156.

(b) Hanc Editionem refert P Orlandus ſignatam in calce his notis: *Ad impenſas Philippi Lavagnia Civis Mediolanenſis MCCCCLXXX die IV. menſis Septembris*. Refertur etiam à Maittaire fol 262., ſed de ea nihil proferre poſſum, cùm ipſam non viderim.

(c) Caractere rotundo, optimo: Præcedit Vita ejuſdem C. Svetonii Tranquilli, ex Domitio Calderino, & Xicco Polentone; dein ſubduntur Auſonii Carmina, cum rubrica Librorum. In calce: *Hoc Opus diligenter emendatum, impreſſum eſt Mediolani per Antonium Zarotum, operâ, & impenſis Johannis Legnani, die XVI. Novembris Anno Domini MCCCCLXXX.* Extat apud Amicum Joſeph Smith.

(d) Servantur in Biblioth. Ambroſ., caractere Gothico, nigro-rubro, ſed ſatis nitido, abſque Præfatione, titulis, numeris paginarum &c In calce: *Explicit Liber Statutorum incliti Civitatis Mediolani, ibidem, annuente Deo, diligenter impreſſus, operâ, & impenſâ egregii Magiſtri Pauli de Suardis, Anno Domini MCDLXXX.*

✻ Statuta Datiorum Mediolani. (e) 1480.

Stephani Flisci de Soncino de Sententiis & Synonimis ad Rhetores, in 4. per Simonem Magnagum. (f) 1480.

✻ Augustini Dati Senensis Isagogicus Libellus, sive Elegantiæ, in 4. absque Typographi nomine. (g) 1480.

Henricus de Hesse, sive de Assia, contra Disceptationes, & contrarias Prædicationes FF. Mendicantium super Conceptione Mariæ Virg., & contra maculam S Bernardo mendaciter impositam. (h) 1480.

✻ Joannis de Mandevilla, Tractato delle cose più maravigliose &c., in 4. parvo, auspiciis Petri de Corneno. (i) 1480.

Q. Curtii Historia, in fol. per Antonium Zarotum. (k) 1480.

Propertius, Tibullus, & Catullus, in fol. sine nomine Typographi. (l) 1480.

✻ Miracoli della Beatissima Vergine, per Philippum Lavaniam. (m) 1480.

ANNO MCCCCLXXXI.

✻ Francisci Philelphi Orationes, & nonnulla alia Opera, in 4. sine nomine Typographi. (n) 1481.

✻ Pii II. PP. Epistolæ, in fol. per Antonium Zarotum. (o) 1481.

✻ Gabrielis Paveri Fontanæ Placentini, in Georgium Merlanum, seu Merulam Invectiva, in 4. sine nomine Typographi. (p) 1481.

Bar-

LXXX. die XX. Decembris. An hic Paulus de Suardis Typographus Mediolanensis fuerit, incertum mihi est, cùm nullum alium Codicem ejus, tamquam Impressoris, nomine signatum inspexerim. Quo circa eumdem tantùm pecuniam suppeditasse, ac in foro Mediolanensi versatum fuisse, opinatus sum in mea Hist. ad hunc Annum.

(e) Seorsim excusa hæc sunt in nostra Urbe, sed sine mentione loci, & Typographi. Unum eorumdem exemplar servat Bibl. Ambr caractere grandiori Romano.

(f) Hanc Editionem refert P. Orlandus pag. 106., sed sine Chronicis notis, in calce impressis.

(g) Caractere Romano, nitido, & lato margine, absque titulis, numeris paginarum, Indice &c. Servatur in Bibl Ambr. unum exemplar, sed acephalum. In calce: *Hoc Opus diligenter emendatum, impressum est Mediolani, operâ, & impensâ Johannis* (Legnani) *Mediolanensis, Librarii non vulgaris, Anno à Natali Christiano MCCCCLXXX Regnante Illustrissimo Duce Johanne Galeatio Maria Sfortia*.

(h) Referunt hanc Editionem Cornelius à Beughem pag. 71. & P. Orlandus pag 342. Meminit etiam ejusdem Ludovicus du-Pin Bibl. Eccles. Seculo XV. pag. mihi 87.

(i) Amplior titulus hujus Libri legitur in fronte primæ paginæ his verbis: *Tractato delle più maravigliose cosse, e più notabile, che si trovano in le parte del Mondo, vedute, e collecte soto brevità in el presente Compendio, dal strenuissimo Cavaler Speron d' Oro Johanne de Mandavilla, Anglico, nella Cità de S. Albans &c.* caractere Gothico, sed satis nitido In calce: *Explicit Johannes de Mandevilla, impressus Mediolani, ductu, & auspiciis Magistri Petri de Corneno, pridie Kalendas Augusti MCCCCLXXX Johanne Galeatio Maria Sfortia Vicecomite Duce nostro invictissimo, ac Principe jucundissimo.* Adest Præfatio brevis de omnibus Provinciis, Urbibus, Insulis &c quæ peragravit idem Mandevilla, qui Jerosolymam invisit Anno MCCCXXII. Extat apud Clariss Virum J. U. Doctorem Jacobum Masnagum, Varisiensem. Servatur MS. exemplar hujus itineris in Bibl Ambros in fol. litera D. num 46. In calce ejusdem Codicis MS. adest adnotatio, quæ testatur, Iter memoratum in Italicam linguam translatum fuisse Leodii Anno MCCCLV., & paulo post etiam Latinam versionem accepisse, quâ linguâ descriptum est Exemplar nostrum Bibliothecæ Ambrosianæ Antonius Verdier in Bibliotheca Scriptorum Gallicè impressa, refert Auctorem hujus Itineris sub nomine *Joannis de Montevillo*, eumque ait obiisse Londini Anno MCCCLXXII. Editum autem hoc Opus fuisse tradit Lugduni anno MCCCCLXXXVII. asserens, extare alterum Librum inscriptum *Lapidaria* seu de virtute & proprietate lapidum pretiosorum, qui lucem vidit pariter in eadem Lugdun. Urbe, sed sine Anno, & Typographo. De Petro Corneno, cujus operâ editus fuit hic Liber, nonnulla innui in adnotatione post Epistolam LXXXIV., datam fol. CXL.

(k) Extat hujus editionis Exemplar apud Comitem Scipionem Bosellum, quæ peracta indicatur, *impensis Johannis Legnani*.

(l) Refertur à Maittaire in Appendice alphabetica, post Indices pag. 548.

(m) Hujus Editionis Mediolanensis notitiam accepi ab Amico, sed sine indicatis Chronicis notis. Vidi postmodum alibi, caractere Romano, sed non satis nitido. In calce: *Impressum Mediolani per Philippum Lavaniam MCCCCLXXX. die XXIIII. Martii*.

(n) Extat in Bibliotheca Ambrosiana, sine loco, tempore, & nomine Typographi; cùm tamen præcedat Epistola ejusdem Philelphi, data *ad Ludovicum Mariam Sfortiam Bari Ducem, ac Ducalem primarium Locumtenentem*, ex ædibus suis Anno MCCCCLXXXI clarè discimus Mediolani editum fuisse hunc Codicem ipsomet Anno. Epistolam memoratam integram dedi in Hist. mea Literaria ad hunc annum, ubi de Francisco Philelpho, atque hac Editione plura adnotavi.

(o) Servatur in Bibliotheca Ambrosiana hæc nitidissima editio, rotundo optimo caractere, absque numeris paginarum &c Præcedunt Tituli Epistolarum, quæ in *hoc divino Volumine* continentur, num. LII. In calce legitur: *Has Pii II. Pont. Max. Epistolas, quàm diligentissimè castigatas per Petrum Augustinum Philelphum impressit Mediolani Antonius Zarotus, operà & impendio Johannis Legnani, Anno Domini MCCCCLXXXI. die XXXI. Maji*.

(p) Editionem istam pariter custodit Bibliotheca Ambrosiana, caractere rotundo optimo, sine titulo, numeris paginarum, & nomine Typographi. Signatur in calce annus, diesque, quibus hanc Invectivam complevit Fontana, nempe *MCCCCLXXXI. Kal Aprilibus*, statimque subjungitur: *Hoc Opusculum, quod est non dictum, sed responsum, jocis, atque sertis refertum, Mediolani diligenter fuit impressum, Anno salutis MCCCCLXXXI.*

* Bartholomæi Platinæ Dialogus de Flosculis quibusdam Linguæ Latinæ ad Lælium. Item
Dialogus ad Lodovicum Agnellum de Amore, in 4. per Antonium Zarotum. (q) 1481.

* Sillius Italicus Punicorum, in fol. per Antonium Zarotum. (r) 1481.

* Santo Brasca, Descrizione, o sia Relazione del suo Viaggio a Gerusalemme, in 4. per Pachel, & Scinzenzeler. (s) 1481.

* Petri Apollonii Collatini, Presbyteri Novariensis, de Eversione Urbis Hierusalem Carmen heroicum, in 8. per Pachel, & Scinzenzeler. (t) 1481.

Voca-

LXXXI. quinto Kal. Junias; quo quidem die Solis fuit Eclypsis, non sine magno Fantanæ Auctoris discrimine, & Dux maximus, maximo Duci, Mahometis magni Turcorum domini mortem nunciavit. Subsequuntur duo ejusdem Auctoris Epigrammata:

Domino Bernardo Justiniano.

Candidus ad te venit noster, Bernarde, Libellus,
Cùm sit & Cygnis albior, atque nive.
Si te non citiùs celeravit visere, morbus
Causa fuit, qui me vexat, acerba nimis.
Si me dimissum faciat; te sæpe revisam,
Et salvere tibi, magne Patrone, feram.

Georgio Merlano, nunc Merula.

Si tibi pullatus Censor, Merlane, recepit
Cùm sit & Merulâ nigrior, atque pice.
Si fuit hic tardus, causas adscribito vento,
Qui mihi me tollens nocte dieque furit:
Si tamen immitis tandem molescere discat,
Quàm miser indoleas, te nocuisse bonis;
Anser enim vindex Merulam sic quoque sequetur;
Ut nullo valeat mœsta sedere loco.
Ni citò corde fleat, Merula jam parte gementi,
O Christe Omnipotens, tuque Philelfe pater.
Tunc Merulæ dabitur quovis requiescere luco,
Vepribus, & spinis, arboribusque suis.

Quid in hac Invectiva contra Merulam contuferit Gabriel Paverus, retuli in mea Hist. Liter. ad hunc Annum, ubi sermonem habui de Francisco Philelpho. Auctoris verò hujus Libri Familiam, Studia, & res gestas ad Ann. MCCCCLXXVII. palàm feci.

(q) Servatur in Bibl. Ambr. caractere Romano, optimo, absque titulis, præfatione, numeris paginarum, & Indice. In calce: *Bartholomæi Platynæ Dialogum de Flosculis linguæ Latinæ ad Lelium, unà cum item Dialogo de Amore ad Lodovicum Agnellum, quàm diligentissimè castigatum per Petrum Augustinum Philelphum, impressit Mediolani Antonius Zarotus, operâ, & impensâ Johannis Legnani, Anno salutis MCCCCLXXXI die XVIII. Augusti.* Principio primi Dialogi interrogatus Platina à Lælio, quid de *Valla Literatissimo homine* sentiret? Respondet: *Scripsit Valla, ne mentiar, acutè, & doctè multa, sed audacter nimium quod proponit, affirmat. & mordacitate plus, quàm deceret, delectatur; multis enim ob levem causam dicam capitis dicit.* Fingit autem, se Librum Elegantiarum Vallæ, veluti Commemariis illustraturum, inquiens: *Longum esset recensere totum Volumen de Elegantia linguæ Latinæ ab eo (Valla) præscriptum, Tu, aperto Libro, ex ordine me quæ voles interrogabis, & ego vicissim quæ cognitu necessaria esse duxero, tibi explicabo.* In secundo Dialogo præclarè differit de Amoris pravi damno, ac remediis.

(r) Caractere rotundo, cum aliquibus abreviationibus, absque numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Hic Sillii Italici Codex, quamvis esset Romæ* (Anno nempe MCCCCLXXI) *Impressorum negligentiâ multis in locis depravatus, recognitus est ab eodem Petro Justino Philelpho* (alias enim Editiones in nostra Urbe curaverat hoc Anno,) *ut nonnullis Amicis fuit obtemperaret, septimo Idus Novembris. Impressit autem Mediolani Antonius Zarotus, operâ, & impendio Johannis Legnani Anno salutis* MCCCCLXXX. PRIMO, LECTOR. BENEVOLE. VALE. PERPETVO.

(s) Extat apud me, caractere Gothico, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Auctoris Epistola *ad Magnificum Dominum Antonium Landrianum, Ducalem Thesaurarium generalem*, quam utpote corrupto sermone compositam, consultò omisi. In fine adest Oratio, metro Italico ab eodem compacta, ac deinde *Epistola Ambrosii Archinti Mediolanensis ad Sanctum Braschan Ducalem Cancellarium*, in hæc verba: „Quamquam superiore Anno non mediocri angebar dolore ob difficilem, quam aggressurus eras, provinciam visendæ Terræ Sanctæ, cùm propter ingentes scopulos, & fluctuantia Maria, cum ob stomachi debilitatem, quo te laborare reciprocantibus undis, non me fugiebat; tamen eò gratior, & jucundior extitit gloriosissimus in Patriam reditus tuus, quò pericula undique imminebant. Idcirco agendæ sunt Immortali Deo optimo, maximoque gratiæ: ego verò pro virili mea agam, dum vita erit. Ceterùm legi avidissimè Opusculum, quod tumultuario (ut ajunt) strepitu, & inter remigantium clamores in triremo edidisti, ex quo sanè haud parum voluptatis suscepi. Et quamquam bonorum operum est proprium, ut externo commendatore non egeant, sed gratiam suam ipsa reserentur. Tamen jure omnes tibi debere fateor, quòd in tranquillo, & tuto intueri possunt, tamquam in tabella picta, hoc Sanctum iter, hominumque mores, & regiones, & quæcumque in eis preciosiora sunt. Pro tot itaque laboribus, & vigiliis maritimis, & terrestribus, pro tantoque Christianis viris munere donato, & gratulor, & simul gratias ago; quòd sedentibus nobis ante oculos apposueris, in lucemque attuleris exquisitissima quæcumque, & compendioso hoc Opusculo omnia, ut nihil uberius, nihil lautius, nihil denique elimatius, dici, aut excogitari queat, attigisti. Quam ob rem, non dubito, tam laudabile compendium omnibus longè probatum iri. Pleruſque etiam crediderim affuturos, qui tuo exemplo adducti, abs te paratum tibi ex dimantem argumentum, hujus Itineris designationem longiore orationis ambitu extollere conabuntur. Verùm ego illos operam, & oleum frustra lumpturos prævideo; acta enim agent, & præreptam sibi omnino in ea re opportunitatem agnoscent. Quare desinant, quoscumque moneo, quia Sanctus meus, omnium judicio, cumulatissimè & præsentibus, & posteris satisfecit, ne, unde sibi laudem sperant, totius populi irrisionem, & Dei fortè indignationem subeant, cujus nutu, & voluntate factum existimo, ut tibi Viro doctissimo, ac omnium nostræ memoriæ laudatissimo, tam egregiè, & verissimè scribendi hujusce Itineris labores conservarentur, quo plus gratiæ, ponderis, & fidei apud mortales habituri forent. Vale, Familiæ Braschorum ornamentum, & decus. Mediolani nono Kalendas Martias 1481." De nobilissimis hisce Civibus Mediolanensibus, Brascha, & Archinto, nonnulla enuntiavi in Hist. mea Liter. ad hunc Annum. In calce: *Leonardus Pachel, & Uldericus Scinczenzeler, Theutonici, hortatu Ambrosii Archinti hoc Opusculum in lucem attulerunt Anno à Natali Christiano 1481. quinto Kalendas Martias.*

(t) Extat in Bibl. Cœnobii S. Ambrosii hujus Urbis, caractere Romano, optimo. In calce: *Mediolani Anno Domini MCCCCLXXXI. quintodecimo Kalendas Novembres Uldericus Scinczenzeller, necnon Leonardus Pachel ejus Socius, propriâ impensâ, & laudabili opificio impressum edidit.* Cùm nomen *Apollonii Collatii* Romanam antiquitatem redolens, plures in errorem adduxerit, qui Auctorem hujus Poematis Seculo VII. aut VIII. floruisse crediderunt, in mea Lit. Hist. ad hunc Annum, verum ejusdem cognomen, atque ætatem indicavi ex Musæo Novariensi Lazari Augustini Cottæ; addens insuper testimonia Editionum nostrarum, quæ illum vixisse sub finem Seculi XV. evincunt.

* Vocabularius in Mamotrectum, secundùm ordinem Alphabeti, in 8. per Pachel, & Scinzenzeler &c.
Tractatus de Ortographia, seu pronunciatione vocum sacrarum, insert. (u) 1481.

* David Prophetæ, & Regis Melos, sive Psalterium Græco-Latinum Johannis Monachi Placentini, in fol. sine nomine Typographi. (x) 1481.

* Tractato utilissimo circa la conservazione della sanitade, composto per il Clarissimo, & Excellente Filosofo, & Doctore di Medicina Mes. Ugo Benzo di Siena, in 4. sine nomine Typographi. (y) 1481.

* Q. Curtii Libri de rebus gestis Alexandri Magni, in fol. per Antonium Zarotum. (z) 1481.

* Angeli de Perusio, de Obligationibus, in fol. sumptibus Castellionæi, & Lavaniæ. (a) 1481.

* Juvenalis, & Persii Satyræ, in fol. per Antonium Zarotum. (b) 1481.

* Terentii Comœdiæ sex, in fol. per Antonium Zarotum. (c) 1481.

* Dialogo di Mesere Sancto Gregorio Papa, in fol. parvo, per Pachel, & Scinzenzeler. (d) 1481.

Angeli de Aretio in primam & secundam partem Instit., in fol. (e) 1481.

Cor-

(u) Liber iste, qui continet significationem partium difficilium S Scripturæ, & leges prosodiæ pro vocum sacrarum pronunciatione, teste Auctore Ephemeridum Venetarum Tom. XIII pag. 287. editus antea fuerat Moguntiæ Anno MCCCCLXX., deinde Venetiis à Nicolao Jenson Anno MCCCCLXXIX., quam editionem servat in sua ditissima Bibliotheca Excell. Comes Carolus Pertusatus Mediolanensis Senatus Præses. In calce: *Finis expositionum, & correctionum Vocabulorum Libri, qui appellatur* MAMOTRECTUS, *in quo quidem tam Biblia, quàm aliorum plurimorum Librorum vocabula explanantur. Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller, Socios, Anno Domini MCCCCLXXXI. quarto Kalendas Septembris.* Auctoris nomen fuit *Johannes Marchesinus*, Ordinis Minorum, de quo agit in sua Histor. Italica Academiæ Regiensis Joannes Guascus, ubi per errorem typographi legitur editum hoc Opus Mediolani Anno 1471. loco 1481. De hoc Libro plura disserui in mea Hist. Liter. sub finem Anni MCCCCLXXX.

(x) Paginæ dividuntur per columnas, Græco textu, & Latina versione sibi invicem respondentibus. Caracteres Græci rudes sunt, & inconcinni, quippe qui in Artem impressoriam paulò ante inducti; Latini verò satis nitidi. Huic editioni Johannes Monachus præposuit Epistolam nuncupatoriam *Reverendo Patri, & Domino, D. Lodovico Donato, Episcopo Bergomensi*, quam supra edidi fol. CCCCLXXXI. In calce: *Impressum Mediolani Anno M. CCCC. LXXXI. die XX. Septembris.*

(y) Extat apud me, ex dono humanissimi Comitis Antonii Suroneti, caractere Gothico, sed satis nitido, absque Præfatione, numeris paginarum &c., sed cum Indice alphabetico in calce; post quem clauditur volumen his verbis: *Exactum est hoc Opus Mediolani, curâ, & diligentiâ Petri de Corneno Mediolanensis, MCCCCLXXXI pridie Kalendas Junias, Johanne Galeazio Sfortia Vicecomite Principe nostro invictissimo dominante.*

(z) Editionis hujus duo vidi exemplaria, unum in Bibliotheca Monachorum Montis Oliveti apud Basilicam S Victoris Mediol., alterum penes J. C. C. Comitem Carolum Recalcatum, Rebus Capitalibus Regium Præfectum in Provincia Mediolanensi, caractere Romano, absque Præfatione, numeris paginarum, Indice &c In calce: *Hos novem Quinti Curtii Libros de rebus gestis Alexandri Magni Regis Macedonum, quàm accuratissimè recognitos impressit Mediolani Antonius Zarotus, operâ, & impendio Johannis Legnani, Anno Domini MCCCCLXXXI. die XXVI. Martii.*

(a) Servatur in Bibl. S. Mariæ Gratiarum Ord. Minorum de Observantia apud Modoetiam, caractere Gothico, absque Præfatione, numeris paginarum, sed cum Indice in calce, post quem Typographus hanc subdidit adnotationem: *Quàm plura elegantia Juris Civilis volumina diligenter facta, accuratèque correcta variis in locis impressa fuerunt; sed tanto Eruditissimorum Virorum studio, tantâque animi solertiâ Opus istud utilissimum, imprimisque omnibus necessarium, utpote apertum Juris elementorum documentum, peragratum, emendatumque fuit, ut inter cetera omnia non minus splendeat, quam Sol, & Luna inter cuncta Lumina Cæli; inter ea enim, quæ hoc nomine negant, argumenta, Libri ipsius lectio attestatur Suscipite ergo firmo, & læto animo Opus ipsum elegantissimum, & dulci ejus doctrina ingenium vestrum enutrite, o Juris Romani studiosi; nam ut ceteris hic Liber, curâ, industriâque correctionis, & doctrinæ principatu præstat, sic vos studio, & vestra ex Libro eruditione habita, quibuscumque aliis eritis clariores, qui cùm post alios Juris Commentarios novissimis temporibus iis, optimisque Auctoribus in Urbe, doctrinâ, studiisque uberrimâ, emendatus, impressusque fuerit, nonnisi supra omnes alios potest dignitate florere; stampatus namque Mediolani fuit Millesimo quadringentesimo octuagesimo primo à Christi Natali Anno, Idibus Maji, Petri Antonii Castellionei Juris Alumni doctissimi, Philippique Lavagnæ, ampli, honestique Negotiatoris, nobilissimorum Mediolanensium Civium, sumptibus, & cura. Ad laudem Summi, & Æterni Dei.*

(b) Caractere Romano nitidissimo, absque Præfatione nuncupatoriâ, numeris paginarum &c. In calce: *D. Junii Juvenalis, & A. Persii Flacci Satyras quàm diligentissimè castigatas per Petrum Augustinum Philelphum, Antonius Zarothus Parmensis impressit Mediolani, impendio Johannis Legnani, Anno salutis MCCCCLXXXI. die XI. Julii.*

(c) Exemplar hujus Editionis vidi in Bibl. Monachorum Cistercienfium S. Ambrosii hujus Urbis, caractere Romano nitidissimo, absque titulis, numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Vita Terentii, excerpta è dictis Francisci Petrarchæ. In calce: *Hoc Opus quàm diligentissimè recognitum, Johannes Legnanus imprimi curavit Mediolani, operâ, & impendio suo, per Antonium Zarotum Anno Domini MCCCCLXXXI. die XIII. Martii.*

(d) Caractere rotundo, satis nitido, paginis in columnas divisis, absque numeris &c. cum Præfatione è Latino idiomate in Italicum conversa. In calce: *Questo divotissimo, & utilissimo Libro, chiammato Dyalogo di Mesere Sancto Gregorio, insieme con la Vita sua, si è stampito a Mediolano per Magistro Leonardo Pachel, & Uldrico Scinczenceller ne l'Anno del Signore M. CCCC. LXXXI. a dì nove de Marzo.* Extat in Bibliotheca Archiotea.

(e) Extat hujus editionis exemplar Augustæ Taurinorum à Fr. Petro Paulo Quaghno mihi olim indicatum. Eamdem refert Clariss. Marchio Scipio Maphæus, in Libro inscripto *Traduttori Italiani*, Typographi nomen omittens.

* Cornelii Celsi de Medicina, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (f) 1481.

* Antonii de Prato-veteri Repertorium aureum in toto Juris Scripti Opere, in fol. per Philippum Lavaniam. (g) 1481.

* Abubecri Rasis de Medicina, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (h) 1481.

Jo. Francisci Pogii Florentini Facetiarum Libri quatuor, in 4. per Pachel, & Scinzenzeler. (i) 1481.

Virgilii Maronis Carmina, per Pachel, & Scinzenzeler. (k) 1481.

* Jo. Matthæi de Ferrariis Opera Medica, in fol. maximo, curâ Petri Antonii Castilionæi. (l) 1481.

* Guaschi, seu Alexandri Grammatici Doctrinale, in fol. (m) 1481.

ANNO MCCCCLXXXII.

* L. Catilinæ Gestorum, & Jugurtini Crispi Opus, in fol. per Pachel, Scinzenzeler. (n) 1482.

* Ciceronis Epistolæ familiares, in fol. per Antonium Zarotum. (o) 1482.

* Digestum Vetus Justiniani Imp. in fol. magno, per Beninum, & Jo Antonium de Honate. (p) 1482.

* Digestum Novum Justiniani Imp. in fol. magno, per eosdem Fratres de Honate. (q) 1482.

Vir-

(f) Adest titulus Librorum in fronte cujusque paginæ cum Indice Capitum in calce. Signatur volumen his notis: *Impressum Mediolani per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller, diligentissimè emendatum Anno salutis MCCCCLXXXI.*

(g) Caractere Gothico, sine numeris paginarum, cum Indice alphabetico in calce; post quem subditur hæc adnotatio: *Impressum, atque emendatum, curâ & expensis Nobilium Virorum D. Petri Antonii de Castilliono, & D. Ambrosii de Caymis. Explicit MCCCCLXXXI. decimo Kalendas Apriles.* Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum Ord. Min. de Observantia prope Modoetiam.

(h) Servitur in ornatissima Biblioth. Collegii Braydensis S. J., optimâ chartâ, minio exornatâ, caractere semi-Gothico, sed nitido, cum titulis in summitate cujusque paginæ, sed sine numeris. Præcedit Tabula Capitum, seu Tractatuum decem, qui dividuntur in CCCCL. Capitula. Subduntur experimenta Galeni, pluresque alii Tractatus, cum Tabulâ quorumdam medicinarum. In calce: *Impressum Mediolani per prudentes Opifices Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller Theutonicos, Anno à Nativitate Domini Millesimo quadringentesimo octuagesimo primo XVI. Kal. Martias.* Subsequitur Epigramma à Mussillo Venili Beneventano compositum, quod jam retuli in Hist. mea Lit. fol. CLXXXV.

(i) Editionem hanc se vidisse P. Orlandus mihi per Literas significavit, subdens in calce adnotatum legi: *Mediolani summâ diligentiâ impress. per hujus Opificii prudentes exactores Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller, Socios, ac Theutonicos, Anno Domini MCCCCLXXXI. XIIII. Kal. Novembris.*

(k) Ex Maittaire in Indice.

(l) Servatur hujus Editionis Exemplar in Bibl. Archintea. In calce: *Secunda pars famosissimi Artium, & Medicinæ Doctoris D. Johannis Matthæi ex Ferrariis de Gradi, impressa Mediolani, ductu, & auspiciis solertissimi Viri D. Petri Antonii de Castiliono feliciter explicit Anno MCCCCLXXXI IV. Nonas Maji, Johanne Galeatio Vicecomite Duce nostro invictissimo, ac Principe felicissimo.*

(m) Caractere Gothico, abbreviato, sed nec infelici, absque Præfatione, numeris paginarum &c. Ita incipit:

Scribere Clericulis paro Doctrinale novellis,
Pluraque doctorum sociabo scripta meorum;
Jamque legent pueri pro nugis Maximiani,
Quæ Veteres socii nolebant pandere caris &c.

In calce: *Et sic finitur expositio doctrinalis compendiosa, & succincta per Dominum Magistrum Ludovicum de Guaschis Artium Doctorem. Impressum Mediolani Anno Domini MCCCCLXXXI.* Plura de hoc Libro referre non vacat, cum nugæ, ineptiisque refertus sit. Vide quæ innui in Hist. meâ Liter. fol. CCXXXVI.

(n) Hujus Editionis Exemplar vidi in Cœnobio PP. Minorum S. Mariæ Gratiarum Viglevani, caractere minutiori Romano, satis nitido, absque Præfatione, numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Hoc L. Catilinæ Gestorum, atque Vita; Jugurtini quoque Crispi Opus, Mediolani impressum est per Leonardum Pachel, unà cum Ulderico Scinzenzeller ejus Socio, Anno Domini MCCCCLXXXII nono Kalendas Februarii.*

(o) Caractere Romano, nitido, absque Præfatione, titulis, numeris paginarum &c. Unum Exemplar servabat Parmæ Doctor Dominicus Tirav bus Sarzanensis, qui illud mihi humanissimè dono dedit. In calce: *In his autem Epistolis familiaribus M. Tullii Ciceronis castigandis, quanta fuerit cura, diligentiaque adhibita à Petro Justino Philelpho, tam in interpretatione Græcarum Literarum, quam Latinarum, tu Lector, qui hæc legeris, liquidò percipies; & quoniam est Opus omnibus perutile, Johannes Antonius Legnanus operâ suâ imprimi curavit. Mediolani per Antonium Zarotum II. Idus Februarias Anno salutis MCDLXXXII.*

(p) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum apud Modoëtiam, caractere Gothico, sine numeris, Indice &c. In calce: *Digestum Vetus Justiniani Imper. impressum Mediolani per Beninum, & Johannem Antonium de Honate, impensis Nobilium Virorum D. Petri Antonii de Castelliono, & Ambrosii de Caymis Mediolanens. MCDLXXXII septimo Kal. Apriles, Johanne Galleazzo Maria Vicecomite, sexto Principe nostro invictissimo, ac Duce felicissimo.*

(q) Editio similis superiori, cum iisdem chronicis notis; *Impressum Mediolani &c. MCDLXXXII. octavo Kalendas Augusti*, &c. ut supra.

* Virgilii Maronis Carmina, in fol. per Antonium Zarotum. (r) 1482.

* Infortiatum, in fol. per Jo. Antonium de Honate. (ſ) 1482.

* Sulpitii Verulani de Verſuum ſcanſione &c. ad Ciprianum Omagium Forli-vienſis Epiſcopi fratrem, in 4. per Antonium Zarotum. (t) 1482.

* Inſtitutionum Opus, in fol. per Jo. Antonium de Honate. (u) 1482.

* Macri, de uſibus Herbarum, in 4. per Antonium Zarotum. (x) 1482.

* Quareſimale di Fra Roberto, in 8. per Antonium Zarotum. (y) 1482.

* Volumen Juris Civilis, in fol. magno per Jo. Antonium de Honate. (z) 1482.

* Bartholus ſuper Extravagant. in fol. magno per eumdem. 1482.

* Nova Decretalium Gregorii PP. IX. Compilatio, in fol. magno per Jo. Ant. de Honate. (a) 1482.

* Statutorum Mediolani Tabula, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (b) 1482.

* Panegyrici Veterum, in 4. (c) 1482.

Miſſale

(r) Extat in Bibl. Archintei, caractere Romano, abſque numeris paginarum &c. In calce: *P. Virgilii Maronis, Vatis eminentiſſimi, volumina hae ſummâ cum diligentiâ emendata, Mediolani Antonius Zarotbus imprimi curavit, impendio Johannis Legnani, Anno Domini MCDLXXXII. octavo Kalendas Majas.*

(ſ) Caractere Gothico, ſine numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Infortiatum pulchrioribus literarum caracteribus, inſigniorique ipſius Artis ingenio impreſſum, ac per eximios Doctores enucleatius caſtigatum, emendatumque inquam Mediolani per Job Antonium de Honate, impenſis Nobilium Virorum D. Petri Antonii de Caſtellione, & Ambroſii de Caymis Mediolanenſ. feliciter explicit, Olimpiadibus Dominicis MCDLXXXII. ſexta Idus Octobris, regnante Johanne Galeazio Sfortia Vicecomite, Mediolani Duce invictiſſimo Sexto.*

(t) Servatur in Bibl Ambroſiana, caractere Romano nitido. In fronte legitur *Carmen Sulpitii ad Lectores*, & alterum ad *Aulum*. Additur Tetraſticon:

Caſtalios latices, & amœna vireta Sororum
Si peragrare cupis, jam tibi pando fores.
Me duce, mellifluo modulabere carmina cantu,
Et nectes Daphne, mi Cypriane, comam.

In calce ſubnectitur ſequens Epigramma:

Me duce, Muſarum choreas ingreſſa juventus,
Quæ fingit dulci carmina docta ſono;
Seu te Mæonia delectat ludere cantu,
Sive per undenos nectere verba pedes;
Seu quoſcumque juvat numeros contexere Phœbo,
Digna cano: obſcœnos non amat ille modos.
Et ſi non celebres me carmine; dicito ſaltem:
Hæc per Sulpitium plectra, lyramque gero.

Antonius Zarotus Parmenſis impreſſit Mediolani MCDLXXXII. die II. Novembris.

(u) Servatur in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum apud Modoetiam, caractere Gothico, ſed nitido, abſque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Inſtitutionum Opus, magnâ curâ, atque diligentiâ emendatum, ac caractere jucundiſſimo impreſſum Mediolani per Johannem Antonium de Honate, impenſis Nobilium Virorum D. Petri Antonii de Caſtellione, & Ambroſii de Caymis Mediolanenſium, explicit feliciter, Olimpiadibus Dominicis MCDLXXXII. ſecundo Idus Octobris, regnante Johanne Gal. Sfor Vic. Med. Duce VI.*

(x) Extat in Bibl. Collegii Braydenſis S. J., & apud me, caractere Romano, grandiori, & chartâ nitidiſſimè, abſque titulis, numeris paginarum &c. Opus eſt concinnatum heroico carmine, quod incipit:

Herbarum quaſdam dicturus nomine vires &c.

Incipit alphabetico ordine ab *Arthemiſia*, & proſequitur, de aliis herbis non ineleganter canens, atque explicans earumdem vim medicam. In calce adeſt Tabula, indicans initium cujuſcumque primi carminis, & poſtremò: *Antonius Zarotus Parmenſis impreſſit Mediolani MCDLXXXII. die XIX. Novembris.*

(y) Caractere Romano nitidiſſimo. In medio cujuſque paginæ adeſt numerus foliorum. Præcedit *Prologus* ejuſdem Roberti *ad Ferdinandum Regem Neapolis*. In calce: *Quareſimale del novella Paula, Fra Roberto, facto ad complacentia de la ſacra Majeſtà del Re Ferdinando. Impreſſa per Majeſtro Antonio Zaroto da Parma nel MCDLXXXII. a di XXI. de Novembre.* De Auctore hujus Libri mentionem egi in Hiſt. mea Liter. ad Annum MCDLXXXVI.

(z) Volumen hoc, quemadmodum & ſequens, extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum apud Modoëtiam, caractere Gothico ſatis nitido, abſque numeris paginarum &c. cum iiſdem notis Chronicis. In calce enim utriuſque legitur: *Explicit Volumen Juris Civilis, perfectius, ac enucleatius caſtigatum, unà cum Apparatu Feudorum, necnon unà cum Apparatu famoſiſſimi Legum Doctoris D. Bartholi ſuper Extravaganti ad reprimendum; cum Libro quoque de Pace Conſtantiæ, ſimulque cum Commentariis D. Baldi ſuper ipſa Pace. Impreſſum Mediolani per Joh. Antonium de Honate impenſis &c.* ut ſupra, *Olimpiadibus Dominicis MCDLXXXII. quarto Kal. Decembris* &c. Adeſt Epigramma *Matthei Barlaſinæ* Mediolanenſ. Doctoris *ad Petrum Antonium Caſtellioneum, præſtantem Virum, & Juriſperitum clariſſimum*, ſed parum elegans.

(a) Edita cum iiſdem adnotationibus, ut ſupra, *Olimpiadibus Dominicis MCDLXXXII. tertiodecimo Calen. Januarii.*

(b) Servatur in Bibl. Ambr. Edita *Anno MCDLXXXII. die ultimo Novembris*, ſinè nomine Typographi.

(c) Servatur in Bibl. Ambr. in pergamena impreſſum exemplar, caractere optimo, & numeris Romanis ad ſingulas paginas poſitis. Præcedit Epiſtola nuncupatoria *Franciſci Puteolani D. Jacobo Antiquario Ducali Secretario*, quam Lector invenies fol. CCCCLXXXIII., ſed ſine nota loci, temporis, & Typographi. Editionem tamen iſtam huic Anno aſſignavi, ductus conjecturis, quas retuli in Hiſt mea Liter. ad hunc Annum, ubi de Franciſco Puteolano ſermonem habui; nec dubio locus eſſe poteſt, cum Mediolani paratam fuiſſe, cùm Puteolanus in Urbe noſtra tunc degeret, ut ibidem oſtendi.

⁂ Missale Ambrosianum, in fol. per Christophorum Waldarfer. (d) 1482.

ANNO MCCCCLXXXIII.

Nestoris Dionysii Novariensis, Ordinis Minorum, Dictionarium, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (e) 1483.

Codex Justiniani, in fol. magno per Jo. Antonium de Honate. (f) 1483.

⁂ Bartholus de Saxo-ferrato super secunda parte Codicis, in fol. magno per Pachel, & Scinzenzeler. (g) 1483.

Juvenalis Satyræ, cum Commentariis Calderini, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (h) 1483.

⁂ Nicolai Perotti Sypontini, Rudimenta Grammaticæ, in 4. per Antonium Zarotum. (i) 1483.

⁂ Angelus Aretinus in primam partem Institutionum, in fol. magno per Jo. Ant. de Honate. (k) 1483.

⁂ Ovidii Epistolæ Heroidum, cum Commentariis Antonii Volsci, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (l) 1483.

⁂ Ejusdem Fastorum, cum Commentariis Pauli Marsi, in fol. per Ant. Zarotum. (m) 1483.

⁂ Martialis Opera, in fol. per Paehel, & Scinzenzeler. (n) 1483.

Codex

(d) Extat in Bibl. Archintea. In calce: *Impressum Mediolani per Christophorum Ratisponensem Anno MCDLXXXII. die XV. mensis Martii*. Hujus Editionis meminit Fontaninus in Tractatu *de Corona ferrea* pag. 69.

(e) Vidit Editionem Lazarus Augustinus Cotta, Musæi Novariensis Auctor, apud Dominos de Avogadris, è quorum familia Auctor iste prodierat; ejusdem etiam meminit Scriptor Ephemeridum Venetarum Tom. X. pag. 250. Compacta fuit caractere minuto, rotundo, absque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit Auctoris Carmen ad *Illustrissimum Principem Ludovicum Sfortiam*. In calce: *Opus Mediolani impressum per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeller de Alemania Socios, Anno Domini MCDLXXXIII. pridie Nonas Januarias*. De Nestore Dionysio Sermonem habui in Hist. mea Lit. ad hunc Annum, nonnullos aliorum Scriptorum errores emendans.

(f) Extat in Cœnobio S. Crucis PP. Reformatorum S. Francisci Urbis Comensis. In calce: *Impressum Mediolani per Joh. Antonium de Honate Anno MCDLXXXIII die XXVI. Februarii*; cum iisdem notis superiori Anno relatis.

(g) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum Viglevani, *Impress. Mediolani MCDLXXXIII. nono Calendas Aprilis &c.*

(h) Hujus Editionis meminit Maittaire fol. 174., perfectam Mediolani hoc Anno, *die XVI. Aprilis*.

(i) Servatur in Cœnobio S. Petri Martyris Barlassinæ, Ord. Prædicat., caractere Romano rotundo mediæ formæ, nitidissimo, absque Præfatione, numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Has Nicolai Perotti Sypontini regulas grammaticales impressit Mediolani Opifex consummatissimus Antonius Zarottus, impensa Johannis Legnani Anno Sal. MCDLXXXIII. die XVIII. mensis Aprilis*.

Lucini Conagi Carmen.

Egregias docti novisse Palemonis Artes
Si cupis, hoc moneo, percipe Lector Opus;
Quæque tibi Veterum dispersa volumina tradunt,
Grammatica studia digna Perottus habet.

(k) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum Viglevani, caractere Gothico, minuto, absque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Impressum Mediolani per Joh. Ant. de Honate, impensis Nobilium Virorum D. Petr. Ant. de Castellione, & Ambrosii de Caymis, Olimpiadibus Dominicis MCDLXXXIII. decimo Kal. Maji*.

(l) Caractere minuto, sed nitido, absque titulis, numeris paginarum, Indice &c. In fronte habetur Epistola *Antonii Volsci Privernatis ad Ludovicum Diadum*, cum Vita Ovidii ab eodem conscripta. Additur Ovidii *Sappho* cum interpretatione Georgii (Merulæ) *Alexandri*, atque ejusdem Præfatione, & Epistola nuncupatoria ad *Marcum Antonium Maurocenum*. Sequuntur alia Ovidii Opera absque commentariis. In calce: *Mediolani per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeller, Socios Alamannos, MCDLXXXIII. die XXVI. Maji*.

(m) Extat in fronte Epistola nuncupatoria Pauli Marsi *ad Georgium Cornelium M. Cornelii Equitis F.* In calce legitur *Roberti Ursi Ariminensis J. C.* Epigramma *ad Paulum Marsum Piscinatem, Poëtam clarum, & Oratorem illustrem*. Postremo loco adduntur sequentes notæ. *Religiosæ Literariæ Sodalitati Viminali, & universæ Academiæ Latinæ, ad viventium, posterorumque usum, Pauli Marsi Piscin. Poëtæ Romani fidelissi. Fastorum interpretationem Johannes Legnanus Mediolanensis Librarius ab Antonio Zarotho Parmensi, Opifice eximio, magna opera sua, & impensa imprimendum curavit Anno salutis MCDLXXXIII Nonis Junii*.

(n) Vidi apud D. Julium Jovium, caractere nitido Romano, & charta optima. Præfixa est Codici Epistola nuncupatoria *Domitii Calderini ad Laurentium Medicem*. Additur Vita Martialis, & Epistola Plinii Secundi ad Cornelium Priscum, in qua de eodem Martiali agit. Commentaria postmodum textui hujus Poetæ adnectuntur. In calce: *Impressum Mediolani per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller Anno Domini MCDLXXXIII. die XV. Augusti*. Demum legitur *Domitii Calderini* Defensio, cum recriminatione in Calumniatorem Commentariorum in Martialem, quos nondum ediderat, *ad Cornelium Patriæ Amplissimi Cardinalis Neapolitani Nepotem*, de qua in superius memorata Præfatione locutus ad Medicæum fuerat; & postremò adest

M. Lucidi Phosphori Epigramma in laudem Domitii Commentatoris.

Quisquis amat lepidum Vatem, Latiasque Camœnas,
Et vitam, & mores noscere quisquis amat;
Ille mo Domitj generosos usque labores
Perlegat, excultis quos dedit ingeniis,
Et quos, ut posset multis prodesse, peregit,
Inque dies varios officiosus habet.
Vos nimium tetricæ frontis, miserique Catones,
Ite, procul vestrum ferte supercilium.

At

*	Codex divinorum Decretorum, in fol. per Jo. Antonium de Honate. (o)	1483.
	Prima pars Speculi Gulielmi Durandi, cum Additionibus Jo. Andreæ Baldi, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (p)	1483.
*	Francisci de Accoltis de Aretio, Juris Responsa, in fol. per Antonium Zarotum. (q)	1483.
*	Breviarium Ordinis Humiliatorum, in 8. per Jo. Antonium de Honate. (r)	1483.
	Arnoldi de Villanova Breviarium Practicæ Medicinæ, in fol. (s)	1483.
*	Hesiodus, in fol. per Antonium Zarotum. (t)	1483.
	Platini Plati Carmina, in 4. per Antonium Zarotum. (u)	1483.
	Terentii Comœdiæ. (x)	1483.

ANNO MCCCCLXXXIV.

*	Platini Plati Mediolanensis Carmina, seu Libellus de Carcere, in 4. sine nomine Typographi. (y)	1484.
*	Alexandri de Imola additiones ad Bartholum, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (z)	1484.
*	Phalaridis Epistolæ à Francisco Arretino in Latinum translatæ, in 4. per Antonium Zarotum. (a)	1484.

Marii

At tu docta cohors, & tu Romana propago,
Laudibus immensis hunc celebrate Virum.
Tu quoque, qui fueras mutilus, mendosus, & asper,
A cunctis poteris nunc bene, Marce, legi.
Ecce tibi eximium partum est Interprete nomen;
Redde vicem, alternum divide, Marce, decus.
Ut si fortè labor fuit hic communis, & ipsa
Gloria communis vestra duobus eat.

Altera Martialis editio cum Commentariis, eodem anno peracta, ponitur à P. Orlando pag. 364. sine Typographi nomine; an sit diversa, ignoro.

(o) Extat in Bibl. Collegii S. Sepulchri, caractere Gothico, nigro-rubro, quadrato, ac nitidissimo, figuris insuper, & auro ornatus. Nulli inscriptus est Patrono, quod vix crediderim de tam insigni Opere, nisi forte vetustate corrosæ initiales Libri paginæ, abjectæ fuerint ab iis, qui nobiliori cortice vestiendum hunc Codicem curavere. In summa cujusque folii parte tituli leguntur cum numeris Romanis, quod vix illa ætate Mediolani usurpatum vidi. In calce: *Explicit divinus Decretorum Codex, accuratissimè iterum emendatus, impressus Mediolani per Johannem Antonium de Honate, præstantiori literarum, ac figurarum caractere, impensis Nobilium Virorum, Dominorum Petri Antonii de Castelliono, & Ambrosii de Caymis, Olimpiadibus Dominicis MCDLXXXIII. XIII Kal Septemb. regnante Johanne Galeazio Sfortia Vicecomite, Duce Mediolani Sexto.*

(p) In calce: *Mediolani per Leonardum Pachil MCDLXXXIII. IX Septembris*. Extat in Bibliotheca Cœnobii Novocomensis S. Crucis PP. Reformatorum Ord. S. Francisci, nudà mihi communicatà ejusdem notitià.

(q) Servatur in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum apud Modoetiam, caractere satis nitido, & perpolito, absque numeris paginarum &c. In calce. *Mediolani apud Antonium Zarotum MCDLXXXIII. X. Septembris.*

(r) Extat in Bibl Ambr., caractere Gothico minuto, sed nitidissimo. In calce: *Breviarium hoc sacræ Humiliatorum Societatis, per Stephanum de Nottis sacrorum Litterarum Magistrum eximium, ac Pontificii Juris Doctorem eximium, Sanctæ Trinitatis ejusdem Ordinis Mediolani Præpositum, multis lucubrationibus quàm emendatissimè castigatum, Philippus de Sanctis, Viroboldons Professus, ad sui Ordinis utilitatem, & commoditatem, & omnium Christianorum devotionem, summo cum labore, & industria fidelissimè imprimi curavit per Johannem Antonium de Honate, Mediolani Anno à Dominica Nativitate MCDLXXXIII quarto Cal. Septembris, regnante Johanne Galeazio Sfortia Vicecomite Duce Sexto invictissimo.* De hac Editione, non secus ac de origine Ordinis Humiliatorum, disserui in Hist. mea Liter. ad hunc Annum.

(s) Memoratur à P. Orlando, sine nomine Typographi, pag. 108. & 427.

(t) Extat in Bibliotheca Archintea; deest ultima pagina, sed Annum, nomenque Typographi, ex alio fortasse exemplari desumpta restituit diligens calamus.

(u) Servatur in memorata Bibl. Archintea, & altera Braydensi S. J. Libro huic perlustrando tempus defuit.

(x) Hujus Editionis meminit Jo. Albertus Fabritius Tom. I. Bibl. Lat. pag. 14.

(y) Servatur in Bibl. Ambr. caractere minuto, rotundo tamen, atque optimo. Præcedit Epistola nuncupatoria Platini ad *Magnificum Thomam Thebaldum Bononiensem, Equitem auratum, ac Ducalem Senatorem clarissimum*, cui primum etiam Epigramma inscripsit. Reliqua Carmina aut ad Sanctos, aut ad Ducem Mediolani, Amicosque, preces datas continent, quibus rogat, ut è carcere educatur. Succedunt Dysticha ejusdem Plati, seu morales Sententiæ binis versibus expressæ. In calce: *Impressum Mediolani sexto Idus Januarias MCCCCLXXXIV.* Vide quæ de hoc Auctore scripserim in Hist. mea Liter. ad hunc Annum.

(z) Caractere Gothico, absque numeris paginarum, Indice &c. Extat in Bibl. Monachorum Congreg. Montis Oliveti apud S. Victorem hujus Urbis. In calce: *Excellentissimi, ac singularissimi Juris Pontificii, Cæsareique Monarcæ Domini Alexandri de Imola ad Bartolum Additiones, Leonardus Pachel, unà cum Ulderico ejus Socio, diligentissimè impressas in lucem dedit Mediolani die XXX. Januarii MCDLXXXIV.*

(a) Extat in Bibl. Ambr. caractere parvo, sed optimo, absque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit Proœmium ejusdem *Francisci Arretini ad Malatestam Novellum Principem*. Sequuntur Epistolæ ipsæ Phalaridis, quarum ultimæ IV. ab eodem Francisco postmodum inventæ & traductæ, *Alphonso Neapolis Regi* dicantur. In calce additur altera Epistola ejusdem Arretini ad præstantissimum J. C. Franciscum Pellatum Patavinum, Regium Consiliarium, qui ad se mitti has Epistolas, recèns translatas, efflagitaverit. Demum succedunt notæ chronicæ: *Anno Domini MCCCCLXXXIV. III Kal. Majas, Impressum Mediolani per Magistrum Antonium Zarotum.*

* Marii Philephi Epistolarium, in 4. per Pachel, & Scinzenzeler. (b) 1484.

* Poesie Toscane di Cicco Asculano, dicto l'Acerba, in 4. per Antonium Zarotum. (c) 1484.

* Joh. Antonii de S. Georgio Cardin. Alexandrini Commentaria super Volumina Decretorum, in fol. magno, per Uldericum Scinzenzeler. (d) 1484.

* Summula Confessionum à Reverendiss. Patre F. Antonio Archiepiscopo edita, in 4. impendio Johannis Legnani. (e) 1484.

* Auli Flacci Persii Satyræ, in fol. per Ant. Zarotum. (f) 1484.

* S. Augustini Sermones ad Fratres in Eremo, in 4. per Pachel, & Scinzenzeler. (g) 1484.

* Bartholi de Saxo-ferrato super secunda parte Infortiati, in fol. magno, per Pachel, & Scinzenzeler. (h) 1484.

Summa S. Antonini, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (i) 1484.

* Gulielmi Duranti tertia & quarta pars Speculi, in fol. per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeler. (k) 1484.

ANNO

(b) Servatur in Bibl. Ambr. caractere rotundo minuto, ac nitido. In calce:

Qui cupis in paucis versari, & multa videre,
Hoc lege, quod Marius utile prompsit Opus.
Uberius sacro oil, dicus, fonte Philelphi,
Et nihil utilius hoc opere esse putes:
Namque is Rhetorica breviter præcepit in Arte,
Præcepta exemplis reuunt inde data.
Omne genus scripti, varius quo utitur usus,
Adjunxit solers hinc Marianus manus,
Tum genus in ternas partitus quodque figuras,
Infimus est, medios, altiloquusque modus.
Argumenta Viri poterunt hinc sumere docti,
At juvenis totum vendicet usque Librum.
Omnia debemus Mario pro munere tanto:
Multum Mondello, quo duce vivit Opus.

Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeller Allamanos, Anno Domini MCCCCLXXXIV., te tia Calendas Majus, Domino Gaspare Calcographis assistente; nempe Gaspare de Lampugnanis. De Mario Philelpho in Hist. nea Liter. ad hunc Annum prolixum habui sermonem.

(c) Caractere Romano minutiori, sed nitido, absque titulis, Præfatione, numeris paginarum &c. In calce Tabula Capitum in quatuor Libris comprehensorum; postremò: *Finis Opus Cecchi Asculani, impressum Mediolani per Magistrum Antonium Zarotum Parmensem, op rà, & impensà Johannis Antonii Ghilii, regnante Illustrissimo Duce Johanne Galeatio Sfortia Vicecomite, Anno Domini MCCCCLXXXIV. die XVIII. Maji.* Nobilis Ghilia Familia Mediolani usque ad nostra tempora floruit, sed de hoc Joh Antonio, fortasse Italicæ Poesis cultore, nullum aliud monumentum reperi.

(d) Caractere Gothico, sed satis nitido, absque numeris paginarum, quæ dividuntur per columnas. In calce: *Expliciunt Commentaria super Decretorum Volumina, non minus utilia, quàm optimo stilo correcta, Reverendissimi in Christo Patris, & Domini, D. Johannis Antonii de S. Georgio, dicti de Placentia, Patricii Mediolanensis, aliàs Ecclesiæ Divi Ambrosii Mediolani Præpositi nuncupati, J. U. Doctoris, & Interpretis clarissimi, nunc peculiari virtute Cardinalis Alexandrini dignissimi. Mediolani impressa per Magistrum Uldericum Scinzinzeler, Anno salutis Dominicæ MCCCCLXXXIV. die XVIII. Junii. Finis.*

(e) Hanc Editionem vidi Augustæ Taurinorum, penes P. Petrum Paulum Quiglinum, Bibliothecæ illius Urbis Præfectum. Caret Præfatione, & numeris paginarum, sed non deest Index Capitulorum. In calce: *Summula Confessionis à Reverendiss. P. Fr. Antonio Archiepiscopo edita, cujus utilitatis prætextu, impendio Johannis Legnani, Mediolanensis Librarii impressa ad laudem Dei, intemerataque Virginis Mariæ feliciter explicit. Mediolani Anno Domini MCCCCLXXXIV. die XV. Augusti, Sixto Quarto Pontifice Maximo Romæ Petri Sedem gerente, & Joh. Gal. Sfortia Vicec. inclyto Principe Mediolani principante.*

(f) Vidi apud Amicum D. Julium Jovium; absque Præfatione, numeris pagin. &c. Persii Satyras satis venusto caractere impressas, circumambiunt Commentaria, minutioribus typis excusa. In calce legitur Epistola *Bartholomæi Fontii de mensuris, & ponderibus ad Franciscum Saxetum*, cum Vita Persii; ac tandem: *Magister Antonius Zarotus impressit Mediolani MCDLXXXIV.*

(g) Servatur in Bibl. Ambr. caractere Romano rotundo, absque numeris paginarum &c. Præcedit Tabula Sermonum, cum quibusdam ad Augustinum pertinentibus, excerptis è Sigeberto, Beda, ex Chronica Viennensis Episcopi, & S. Antonini Archiepiscopi Florentini. In calce: *Impressum Mediolani per Teutonicos* (Pachel, & Scinczenzeler Socios) *impensis Reverendi Viri Domini Presbyteri Gasparis Lampugnani, Juris Pontificii periti, Dominicis Olimpiadibus MCDLXXXIV. tertio Nonas Junias.*

(h) Caractere Gothico, absque numeris paginarum &c. In calce: *Impressum Mediolani per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeller, MCDLXXXIV. quarto Nonas Octobres.*

(i) Servat hanc Editionem Mediolanensem in selectissima privata sua Bibliotheca, singulari amicitia mihi conjunctus Sacerdos & Prior Jordanus Urbis Taurinensis. In calce: *Mediolani impressum per Magistrum Uldericum Scinzenzeller Anno MCDLXXXIV.*

(k) Vidi in Bibliotheca PP. Capuccinorum Modoëtiæ satis nitido caractere, absque numeris pag. &c. In calce: *Impressa Mediolani per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller, impensis Dominorum Petri Antonii de Castilliono, & Ambrosii de Caymis Anno Domini MCDLXXXIV. decimo Calendas Julias.*

ANNO MCCCCLXXXV.

✻ Alexandri Tartagni Imolensis Consilia, in fol. impendio Johann. de Legnano. (l) 1485.

✻ M. T. Ciceronis Epistolæ Familiares, cum Commentariis, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (m) 1485.

Horatii Carmina, in fol. per Antonium Zarotum. (n) 1485.

✻ Juvenalis Satyræ cum Commentariis Calderini, per Antonium Zarotum. (o) 1485.

✻ Salustii &c. Opera, in fol. parvo, absque nomine Typographi. (p) 1485.

Homeri Batrachomyomachia, Græcè, in 4. sine nomine Typographi. (q) 1485.

M. T. Ciceronis Rhetorica, per Antonium Zarotum. (r) 1485.

Secunda Pars Digesti Novi, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (ſ) 1485.

ANNO MCCCCLXXXVI.

✻ Devote Meditationi sopra la Passione del nostro Signore, cavate, & fondate originalmente sopra Mesero Bonaventura Cardinale de l'Ordine Minore sopra Nicolao de Lira, etiandio sopra altri Doctori, & Predicatori approbati, in 4. per Pachel, & Scinzenzeler. (t) 1486.

✻ Horatii Flacci Venusini Opera cum Commentariis Acronis, & Porphirionis, in fol. per Antonium Zarotum. (u) 1486.

Johan-

(l) Caractere Gothico, absque Præfatione, numeris paginarum &c. In calce: *Explicit novissimum, & numero quartum Consiliorum Volumen excellentissimi Doctoris Domini Alexandri Tartagni Ymmolensis, Mediolani impressioni traditum impensis per Magistrum Johannem de Legnano, unà cum Tabula contentorum in eo, ad laudem Auctoris, & Studentium commodum, Anno Domini MCDLXXXV. die secunda Augusti.*

(m) Caractere Romano nitido, & illo Commentariorum, textum circumambientium, multo minutiore. Caret numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola *Bonaccursii Pisani ad Johannem Franciscum Turrianum* Ducalem Quæstorem, post quam altera *Ubertini Clerici*, cujus sunt Commentaria, ad *Bonaccursium* missa, cujus initium dedi in Hist. Lit. ad Annum MCCCCLXXV., ubi de Bonaccursio Pisano sermo fuit. Extat in calce, ejusdem *Ubertini* Carmen ad Librum suum, & alterum *Petri Antonii Platini ad Octavianum Vicomercatum* J. C. Postremò: *M. T. Ciceronis Epistolarum Familiarium sextidecimi, & ultimi Finis, Mediolani impressarum per Magistrum Leonardum Pachel, & Olderieum Scinzenzeller, VII. Kal. Septembris, Anno Domini MCDLXXXV. Mediolani.* Extat in Cœnobio PP. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis.

(n) Refertur hæc editio à Maittaire Tom. I. p. 180. In calce: *Impressum Mediolani MCDLXXXV. per Antonium Zarotum Parmensem, impensis Augustini Mariæ Conagi.*

(o) Caractere quadrato, absque numeris paginarum &c. Vidi apud Amicum in Urbe Placentiæ.

(p) Caractere quadrato, nitido, absque titulis, numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Libello inscripta hæc si quispiam noscere petat. Primò Jugurtini Crispi Libros duos, ejus esse attingere sciat. Secundò, Orationem Catilinæ responsivam in M. T. Ciceronem. Tertiò, Crispi Jugurtini Oratoris clarissimi Vitam. Quartò, ejusdem Crispi Salustii in M. T. Ciceronem, Invectivam. Quintò, M. T. Ciceronis in Crispi Jugurtini responsionem, sive Invectivam, quæ finem eidem Libello præbet. Hoc Lucii Catilinæ gestorum, atque Vitæ; Jugurtini quoque Crispi Opus. Mediolani impressum est Anno Domini MCDLXXXV. die IV. mensis Madii.* Extat in Cœnobio S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis.

(q) Notitiam hujus Græci Libri apud nos impressi accepi ab Amico in Indice nobiliorum Editionum Mediolanensium, quas ipse collegerat; Liber autem iste dicitur ibidem excusus, literis rubris, ac nigris alternatim appositis, *Mediolani MCDLXXXV.*, sed non indicato Typographo.

(r) Extat hic Liber in Cœnobio PP. Eremitarum S. Augustini Urbis Cremensis.

(ſ) Extat in Cœnobio PP. Ord. Præd. S. Petri Mart. Viglevani. In calce: *Impressum per Leonardum Pachel, & Ulderieum Scinzenzeller, prima die intrante Februario MCDLXXXV.*

(t) Extant in Bibl. PP. Ord. Prædicatorum S. Mariæ Gratiarum hujus Urbis, caractere Gothico, absque Præfatione, numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Impresso a Mediolano con summa diligentia per Leonardo Pachel, & Ulderico Scinzenzeller de Alamania nel MCDLXXXVI. a di XIV. de Februario.*

(o) Caractere Romano, nitido, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola *Alexandri Minutiani Apuli* ad Magnificum Virum *Bartholomæum Calchum Ducalium Secretorum Magistrum*, quam per compendium retuli in Hist. mea Lit. ad hunc Annum; præsertim verò ibidem ait, à se hanc provinciam fuisse susceptam, ut interpretationes insulsas cujusdam, qui temerè Horatii carmina proximè ediderat, castigaret: cùm tamen sileat nomen hujus Editoris, suspicatus sum, fuisse Augustinum Mariam Conagum, à quo superiore Anno prolata fuisse in lucem ejusdem Flacci Opera, testante Maittaire, adnotavi. In calce: *In Officina egregii Librarii Antonii Zaroti Parmensis. Impendio Alexandri Minutiani Appuli de Sancto Severo hæc Opera Mediolani impressa sunt Anno à Salutifero Virginis partu sexto & octogesimo supra millesimum & quadringentesimum. quinto Idus Martias, Johannis Galeatii Mariæ Sf. Vic. Sex. Med. Ducis inclyti Regnum felici gubernante auspicio Ludovico Maria Sf. Vic. invictiss., ac sapientiss. Principe, cujus singulari prudentia, otio, ac festu,* (fortasse *fastu*) *pace ferè omnis fruitur Italia.*

* Johannis Simonettæ Commentaria Rerum gestarum Francisci Sfortiæ Mediolanensium Ducis, in fol. per Antonium Zarotum. (x) 1486.

* Quaresimale di Fr. Roberto Litio, in 4. per Antonium Zarotum. (y) 1486.

* S. Augustini Retractationum Libri duo, in 4. per Antonium Zarotum. (z) 1486.

* Vita di S. Catarina da Siena, in 4. per Joh. Antonium de Honate. (a) 1486.

Statii Opera, in fol. per Antonium Zarotum. (b) 1486.

Ovidii Saphus, & Persii Satyræ, in fol. per Antonium Zarotum. (c) 1486.

ANNO MCCCCLXXXVII.

Angeli de Aretio J. U. D. perutilis in Practica communi Maleficiorum Tractatus, unà cum elegantissimis additionibus Augustini de Francischis de Arimino, in fol. magno, per Pachel, & Scinzenzeler. (d) 1487.

* Nicolai de Ubaldis de Perusio solemnis Tractatus, cum additione, in fol. magno, per Pachel, & Scinzenzeler. (e) 1487.

* Valerii Maximi Liber Factorum, ac Dictorum memorabilium, ad Tiberium Cæsarem, cum Commentariis Omniboni Leoniceni, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (f) 1487.

* Pii Papæ Secundi Epistolæ, in fol. per Antonium Zarotum. (g) 1487.

Johannis Sermonettæ Disputata, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (h) 1487.

Alexandri Tartagni de Imola Apostillæ super prima parte Digesti Veteris, in fol. magno, per Conradum Pachel. (i) 1487.

Marii

(a) Extant in Bibl. Ambr., charactere Romano nitido, sed minusculo, absque titulis, numeris paginarum, Indice &c. In hac secunda editione omnia ad amussim impressa sunt, quæ legebantur in prima Anni MCD-LXXIX., præmissis eisdem Epistolis nuncupatoriis *Francisci Puteolani ad Ludovicum Mariam Sfortiam*, & *Johannis Simonetta ad Johannem Galeatium Mariam Sfortiam*. In calce: *Auspicio, & jussu Illustrissimi Ludovici Sphortia Antonius Zarotus impressit Mediolani nono Kal. Octobres MCDLXXXVI.*

(y) Extant in Coeventu PP. Minorum S. Francisci Viqueriæ, charactere Romano, nitido, cum Prologo ejusdem Fr. Roberti ad Regem Neapolis, absque titulis, numeris paginarum &c. Additur Tabula Concionum, & in calce: *Antonius Zarotus Parmensis impressit operâ Johannis Legnani MCDLXXXVI die V. Decembris.* De Auctore hujus Quadragesimalis mentionem habui in Hist. mea Liter. ad hunc Annum.

(z) Extat apud me, charactere mediocri, nitido, absque Præfatione, numeris paginarum &c. Præcedit Tabula Capitum primi, & secundi Libri. In calce: *Impressum Mediolani, operâ, & studio Canonicorum Regularium Lateranensium, commorantium in Monasterio S. Augustini, vel S. Mariæ de Passione, posito in Suburbio Portæ Tonsæ, per Magistrum Antonium Zarotum Parmensem MCDLXXXVI.*

(a) Servatur in Bibl. Monachorum Congregationis Montis Oliveti Cœnobii S. Victoris hujus Urbis. In calce: *Finisse la Vita de la Vergine admirabile Sancta Catherina da Siena de l'Ordine de la Penitentia de Sancto Dominico, primo Patre, e Patriarca di Frati Predicatori. Impressa à Milano per Johanne Antonio de Honate ne lo Anno MCDLXXXVI. à di XXVIII. de Martio.*

(b) Nudum hujus Auctoris nomen, sine notis chronicis accepi, vix indicato Typographo, & Anno Editionis, locique, in quo servatur, Bibl. nempe PP. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis.

(c) Ex eadem Bibl. alterum hoc Opus, significatum mihi fuit, nullâ aliâ expressâ notâ, nisi quòd *impensis Antonii Zaroti* editum fuerit hoc Anno Mediolani.

(d) Hanc Editionem refert P. Orlandus pag. 279. peractam *die X. Februarii Anni MCDLXXXVII per Magistrum Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller.*

(e) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum Viglevani; charactere Gothico, absque numeris paginarum &c. Præcedit Epistola nuncupatoria *Nicolai de Ubaldis ad Cardinalem de Ursinis Episcopum Tusculanum*, deinde Tabula Capitum. In calce: *Solemnis Tractatus cum excellenti additione, editus per R. P. ac clarissimum Virum J. U. Doct. D. Nicolaum de Ubaldis de Perusio, Sacri Palatii Apostolici Causarum Auditorem. explicit: impressusque Mediolani Anno Domini MCDLXXXVII. per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller die V. Maji.* Notatur à P. Orlando pag. 425. Tractatus ejusdem Nicolai *de successionibus ab Intestato*, editus Mediolani hoc Anno; sed cùm neque editionis diem, neque Typographum explicet, penes illum sit fides.

(f) Servatur in Bibl. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, charactere Romano minuto, sed nitido. Præcedit Tabula Capitum, & Vita Valerii. In summitate cujusque paginæ adest numerus foliorum. In calce: *Opus Valerii Maximi, cum Omniboni Leoniceni Viri præstantissimi examinata interpretatione, explicit. Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller Theutonicos, Anno Domini MCDLXXXVII. die verò VII. Maji.*

(g) Charactere optimo, absque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Has Pii II. Pont. Max. Epistolas quàm diligenter castigatas, Antonius Zarotus impressit operâ, & impendio Joh. Petri Novariensis Anno Domini MCD-LXXXVII. Octobris*, omisso die.

(h) Hanc Editionem refert Maittaire pag. 202. completam hoc Anno *die XXII. Novembris.*

(i) Expleta fuit hæc Editio hoc Anno *die XIV. Septembris.* Servatur exemplar in Bibl. PP. Reformatorum S. Francisci Cœnobii Novocomensis S. Crucis.

✱ Marii Philelphi novum Epistolarium, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (k)	1487.
✱ Breviarium Ambrosianum, in fol. parvo, impendio Zentilini de Mayno. (l)	1487.
✱ Virgilii Maronis Opera cum Commentariis Servii, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (m)	1487.

ANNO MCCCCLXXXVIII.

✱ S. Ambrosii Opera cum ejusdem Vita, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (n)	1488.
✱ Missale Ambrosianum, in fol. per Antonium Zarotum. (o)	1488.
✱ S. Thomæ Aquinatis, & S. Bernardi Carævallensis Opuscula quædam, in 4. per Christophorum Valdarser. (p)	1488.
✱ S. Vincentii Ferrerii Sermones, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (q)	1488.
✱ Alberti Magni Tractatus super Missus est, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (r)	1488.
✱ Johannis Gerson de Imitatione Christi, in 8. per Leonardum Pachel. (ſ)	1488.

Juve-

(k) Extat in Bibl. Archintea. Editio hæc omnino conformis est alteri jam descriptæ Anno MCCCCLXXXIV. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeller Allamanum Anno Domini MCCCCLXXXVII die XV. Decembris*.

(l) Hanc Editionem laudat Edmundus Marthene Tom. III. de Antiquis Ecclesiæ Ritibus col. 71. postremæ Editionis. Unum Exemplar in pergamena excusum servatur in Bibl. Reverendissimi Capituli Metropolitani Mediolanensis. In calce: *Impressum in Canonica D. Ambrosii, die XVII. mensis Decembris MCCCCLXXXVII. regnante Johanne Galeatio Maria Vicecomite, Duce Mediolani Sexto, labore, cura, & dispendio Zentilini de Mayno Ecclesiæ Majoris Mediolani Presbytero, & Cardinali nuncupato, & D. Ambrosii Ecclesiæ Mediolani Canonica, ac Bruzani Præposito, in mense Julii, XVI Kal. Augusti*. Hinc conjicere licet, Zentilinum de Mayno, mense Julii Typographis imprimendum tradidisse hoc Breviarium, & Editionem fuisse absolutam sequente Decembri.

(m) Caractere Romano grandiori in textu, & minutiori in Commentariis, absque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit Vita Virgilii. In fine Tabula Librorum, qui in hoc volumine continentur, quos inter reperitur *Elegia in Mecœnatis obitu*, quæ Maroni tribuitur, cùm non sit ejus fœtus; & *Priapeja*, de qua vide Joh. Marium Cattaneum in Commentariis Epistolarum Plinii. Ejusdem Virgilii Opuscula edita fuere in hoc volumine caractere minutiori. In calce: *Impressum Mediolani per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeller MCCCCLXXXVII.*

(n) Extat Exemplar unum penes J. C. D. Johannem Sitonum de Scotia, absque titulis, numeris paginarum &c. caractere tamen minuto, rotundo, ac nitido. Continet hæc Editio Vitam S. Ambrosii à Paulino scriptam: Libros de Officiis; Vitam S. Agnetis; Passiones SS. Vitalis, & Agricolæ, Prothasii, & Gervasii; de istorum inventione Epistolam ad Marcellinam Sororem; Orationem in Obitu Satyri fratris; de Resurrectione, ac Cruce Domini; & de bono Mortis. In calce: *Mediolani impressum per Magistrum Uldericum Scinzenzeler Teutonicum, operâ, & impensâ Domini Philippi Lavagniæ Civis Mediolanensis, Anno Domini M CCCC. LXXXVIII. die verò XVII. Januarii*. Recusum quoque est Epigramma, supra à me productum, cujus initium *Nectar, & Ambrosiam &c.*

(o) Caractere optimo, sed Gothico. Præmittitur Calendarium. De hoc Lyturgico nostro Codice nonnulla disserui in Hist. Liter. ad hunc Annum, ubi etiam aliqua retuli de Ecclesia S. Teclæ, & ejusdem Præposito Andrea de Bossiis, cujus mentio habetur. In calce: *Laus Christo: pax vivis, & requies Defunctis. Amen. Explicit Missale secundùm consuetudinem Sancti Ambrosii. Impressum Mediolani per Magistrum Antonium Zarotum Parmensem. Emendatum per Reverendum Dominum Presbyterum Andream de Bossiis Præpositum S Teglæ, qui suâ operâ, & impensâ imprimi curavit Anno Domini MCCCCLXXXVIII. Calendis Martiis*.

(p) Extant in Biblioth. Chartusiæ prope Papiam, caractere minuto Gothico, absque titulis, numeris paginarum &c. In Tabula Opusculorum, indicantur: *Secundùm S. Thomam de Aquino Expositio Orationis Dominicalis; Expositio Salutationis Angelicæ; Expositio Symboli; Tractatus de rationibus Fidei; Tractatus de duobus præceptis Charitatis; Expositio decem præceptorum; Tractatus de tribus Votis, & statu Religiosorum, editus à quibusdam præclaris Sacræ Theologiæ Professoribus, Ord. Prædicatorum. Secundùm S. Bernardum Abbatem Claravallensem; Expositio super Antiphonam* Salve Regina; *Expositio super illud Evangelii* Simile est Regnum Cœlorum homini quærenti bonas Margaritas. In calce: *Impressum Mediolani per Christophorum Valdarfer Ratisponensem Anno Domini MCDLXXXVIII. die prima Martii*.

(q) Extant in Cœnobio S. Petri Martyris Viglevani, caractere Gothico, absque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit Epistola *Pauli Soncinatis ad Reverendum Patrem Fr. Calabrum, Ord. Prædicatorum in utraque Lombardia Vicarium Generalem*. In calce: *Expliciunt perutiles, atque devotissimi Sermones de Sanctis Reverendi Patris S Vincentii Ferrarii* (ita) *Ord. Prædicat., diligentissimè emendati per venerabilem Fratrem Ni. ejusdem Ordinis Mediolanensem, qui præsens Opus imprimi curavit, impensis Aloysii de Segatombus fratris sui. Magister vero Uldericus Scinzenzeler Theutonicus impressit Mediolani Anno Domini MCCCCLXXXVIII. die III. Martii*.

(r) Servatur in Biblioth. Ambr. caractere minuto Gothico, cum Tabula Capitulorum, sed absque numeris paginarum. In calce: *Excellentissimi, & sanctissimi Viri Domini Alberti Magni Episcopi Ratisponensis Ord. Prædicatorum in Evangelium* Missus est Gabriel Angelus, *aureum, & devotissimum Opus feliciter explicit, diligentissimè emendatum per Venerabilem Fratrem Augustinum de Papia ejusdem Ord. Prædicatorum de Observantia. Aloysius verò de Serazonibus suâ operâ, & impensâ imprimi curavit Mediolani ab Ulderico Scinzenzeler, Theutonico, Anno Domini MCCCCLXXXVIII. die XVII. Aprilis*.

(ſ) Servatur Exemplar hujus editionis in Biblioth. Cœnobii PP. Minor. S. Francisci Oppidi Belgiojosi, caractere Gothico, cum titulis Librorum in fronte cujusque paginæ, & Tabula Capitum in fronte. In calce. *Johannis Gerson Cancellarii Parisiensis de Imitatione Christi, & de Contemptu Mundi Libri quatuor, unà cum Tractatu de Meditatione Cordis, felici Numine finiunt. Impressum Mediolani, impensis Leonardi Pachel de Alamania MCCCCLXXXVIII. mensis Julii*.

⁎ Juvenalis Satyræ, cum Commentariis Domitii Calderini, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (t) 1488.

⁎ Ovidii Heroidum Epistolæ, cum Commentariis Antonii Volscii, & *in Ibin*, cum Commentariis Domitii Calderini, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (u) 1488.

⁎ S. Thomæ Aquinatis Opuscula, in fol. per Benignum, & Joh. Antonium de Honate. (x) 1488.

⁎ Pauli de Castro super prima parte Infortiati, in fol. per Johannem Antonium de Honate.
Ejusdem super secunda parte, in fol. per eundem.
Item super prima, secunda, & tertia, in fol. per eundem. (y) 1488.

Antonii de Butrio super primo Libro Decretalium, in fol. (z) 1488.

Quinto Curzio tradotto da Pietro Candido, in fol. (a) 1488.

⁎ Betino Tricio Poema, e Sonetti, in 4. (b) 1488.

⁎ Quadriregio del Vescovo di Foligno Federico Domenicano, in fol. per Antonium Zarotum. (c) 1488.

Albicii Sermones Quadragesimales de Contemptu Mundi, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (d) 1488.

Sido-

(t) Caractere nitido Romano, grandiori in textu, minutiori in Commentariis, absque numeris paginatum, Indice &c. Præcedit *Epistola Domitii Calderini ad Julianum Medicem*. In calce: *Impressum Mediolani per Uldericum Scinzenzeler MCCCCLXXXVIII. die XXX. Julii*.

(u) Extant in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum prope Viglevanum. Præcedit *Epistola Volscii ad Lodovicum Diedum, & Ovidii Vita*. In calce: *Impressum Mediolani per Uldericum Scinzenzeler die VIII. Octobris MCCCCLXXXVIII.*

(x) Servantur in Bibliotheca Sacerdotum Oblatorum S Sepulchri, caractere Gothico minuto, rotundo, ac nitido; tituli, & paginatum numeri ubique adscribuntur. In fine Elenchus Opusculorum legitur, cum nota sequenti: *Expliciunt præclarissima Opuscula D Thomæ Aquinatis, maxima cum diligentia castigata per Fratrem Paulum Soncinatem, ejusdem Ordinis, Vitæ regularis professorem, Mediolani impressa per Magistros Benignum, & Johannem Antonium de Honate, Anno salutifero Nativitatis MCCCLXXXVIII.* (Omissa est altera litera C. per errorem Typographi, cùm exprimi debuisset annus MCCCCLXXXVIII.) Præcedit *Epistola ejusdem Pauli Soncinatis ad Reverendissimum in Christo Patrem, & Illustrissimum D Dominum Ascanium Mariam Sfortiam Vicecomitem, tituli S Viti Diaconum Cardinalem, ac dignissimum Bononiæ Legatum Apostolicum*, quam dedimus fol. CCCCLXXXIX. Quandoquidem verò Codex iste primo loco refert *Opusculum de Regimine Principum*, opiniones varias recensui in Hist mea Literaria ad hunc annum, quibus aliqui hunc Tractatum S Thomæ vindicant, alii abjudicant. Ibidem etiam de Paulo Soncinate plura adnotavi.

(y) Tria hæc Volumina vidi in Bibliotheca Patrum Minorum de Observantia S Mariæ Gratiarum Viglevani, caractere Gothico, absque numeris paginarum. Chronicæ notæ eædem sunt, quæ in aliis Legalibus libris ab hoc Typographo editis, & jam relatis leguntur, anno tantum commutato.

(z) Editio ista adnotatur in Incunabulis Typographiæ Cornelii à Beughem, sed nullo indicato Typographo.

(a) Refert hanc editionem Cl. Marchio Scipio Maphæus, in libro inscripto: *Traduttori Italiani*. Ejusdem MS. Exemplar servat Biblioth. Ambros. quemadmodum adnotavi in Hist. mea Lit. ad huncannum, ubi de Petro Candido Decembrio sermonem institui; qua occasione, novam opinionem de Q. Curtii ætate admodum controversa, ab eruditiss. Equite, & Co. Jo. Francisco Joseph Bagnolo, peculiari libro in lucem prolatam, exposui.

(b) Quid Liber iste contineat, quisve fuerit Auctor ejusdem, in Hist. mea Liter. ad hoc annum compertum feci. Servatur in Bibl. Monachor. S. Ambrosii Mediolani, absque nomine Typographi.

(c) Caractere Semigothico, extat apud PP. S. Mariæ Coronatæ Mediolani. In calce: *Impressum Mediolani per Antonium Zarotum MCCCCLXXXVIII. Idibus Aprilis*. In postrema Editione hujus *Quadriregii*, peractâ in Urbe Fulginii Anno 1725., inserta est primo volumini Dissertatio Italica Reverendissimi Abbatis Camaldulensis *D. Petri Canneti* ad vindicandum hoc Opus vero ejusdem Auctori *Federico Frezio*, ex Ordine Prædic., Civi & Episcopo Fulginensi. Ibidem præclarissimus ille Abbas miratur, memorati celebris Libri, sæpius in lucem editi retroactis temporibus, nullam legi mentionem non tantùm apud Michaelem Maittaire, Scriptorem longè à nostris Regionibus positum, sed etiam ab Italis ipsis, qui de Typographiæ origine, Librisque in nostris Urbibus impressis, sermonem sedulò instituêre; itaque sex ipse Editiones enumerat, labente seculo XV., ac sequentis initio in Italia paratas. Prima est *Perusiæ* Anni MCCCCLXXXI. typis *Magistri Stephani Arns* Theutonici; secundam enumerat, quæ *Bononiæ* lucem vidit Anno MCCCCXCIV. per *Magistrum Franciscum de Ragazonibus*, reliquas quatuor usque ad Annum 1511., quæ *Florentiæ*, ac *Venetiis* prodierunt, singillatim enuncians. Metropolis nostræ alteram, etiam ipsi *Canneto* ignotam, proferre nunc potest, quæ Bononiensem, Venetas, & Florentinas ætate præcedit, ac secundo loco post Perusinam imposterum assignabitur. Quomodo compacta eadem sit, describere nequeo; cùm a me denuo quæsitus rarus hic liber in memorata Bibliotheca, turbato voluminum ordine, diligentiam omnem eluserit; quapropter contentus esse debui iis adnotationibus, quas in Adversaria mea primò conjeceram.

(d) Refertur hæc editio à Johanne de la Caille in Historia Artis impressoriæ, & Librariæ, Gallicè scripta, pag. 32., ubi de Mediolano agit. Quis esset iste Albicius, Auctor Quadragesimalium Concionum, explorare non valui; suspicatus autem sum, non alium eum fuisse, quàm *Bartholomæum de Pisis*, cujus Quadragesimali, edito Mediolani Anno MCCCCXCVIII. idem titulus *de Contemptu Mundi* inscribitur, quemadmodum in Hist. mea Lit. ad illum Annum fusiùs exposui; tandem dubium omne abjeci, cùm Lucam VVadingum consulerem in Libro de Scriptoribus Ord. Minorum; ab eo enim relatam invêni Familiam *Albisiam*, sive *de Albizis*, è qua prodierat *Bartholomæus de Pisis*. Itaque *La Caille* cognomine tantùm Auctoris usus est in adnotanda hac Mediolanensi Editione. Hinc verò etiam percepi, non immeritò positam fuisse ab eodem VVadingo sub hoc Anno primam hujus Quadragesimalis impressionem, quam ego decennio post paratam contendi loco prædicto; nisi fortè deceptus à VVadingo fuerit idem Johannes de la Caille in ea ad hunc Annum statuenda.

Sidonii Apollinaris Poëmata & Epistolæ, cum Commentariis, in fol. (e) 1488.

ANNO MCCCCLXXXIX.

* M. T. Ciceronis Rhetorica cum Commentariis Fabii Victorini, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (f) 1489.

* Vocabulista Ecclesiastico di Fr. Gio. Bernardo, in 8. per Leonardum Pachel. (g) 1489.

* Vita di S. Catarina da Siena, in 4. per Joh. Ant. de Honate. (h) 1489.

* Stephani Dulcinii Scalensis Canonici, Nuptiæ Illustrissimi Ducis Mediolani Quinti, Joh. Galeaz Vicecomitis Sfortiæ, in 4. per Antonium Zarotum. (i) 1489.

* Ludovici Pontani Consilia, & Allegationes, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (k) 1489.

* SS. Hilarii, & Augustini de Trinitate, in fol. per Leonardum Pachel. (l) 1489.

* Francisci Philelphi Exercitatiunculæ, in 4. per Antonium Zarotum. (m) 1489.

Alexan-

(e) Michaël Maittaire, qui hanc Editionem Mediolanensem refert pag. 208. describi eam ait in Bibl. VVitiana pag. 72. subjungit tamen, à Fabritio in Bibl. Lat. Tom. I. pag. 636. Carmina, & Epistolas Sidonii adnotari, primùm editas Mediolani fuisse Anno 1498. Hunc errorem ego ad illum Annum compertum feci in Hist. mea Lit., ubi detractum decennium ab Amanuensi per oscitantiam, patentibus argumentis evici.

(f) Extat in Bibl. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, caractere minuto Romano, nitido, absque titulis, numeris paginarum, Indice &c. In fronte legitur Præfatio *Marii Fabii Victorini*, cujus sunt Commentaria. In calce: *Mediolani per Uldericum Scinzenzeller Anno Domini MCCCCLXXXIX. die X. Februarii.*

(g) Recusus hic Liber fuit, nono post Anno à prima editione, caractere rotundo, minuto, & satis nitido. Curata illa fuerat a Fr. Raphaele Pirogallo, cujus Epigramma retuli in Hist. mea Lit. ad Annum MCCCCLXXX. agens de Libri hujus Auctore. In calce: *Impressum Mediolani per solertem Opificem Magistrum Leonardum Pachel MCCCCLXXXIX. die XXIII. mensis Februarii.*

(h) Vidi apud alibi laudatum Marchionem Carolum Recalcatum. In calce: *Impressa a Milano per Johanne Antonio de Honate, ne lo Anno del Signore MCCCCLXXXIX. a di XXVII. de Marzio.*

(i) Extat in Bibl. Ambr., caractere rotundo, minutiori, absque numeris paginarum &c. Præcedit *Dulcinii Epistola ad Nicolaum Lucarum, Rhetorem Cremonensem*, quam per compendium retuli in Hist. mea Lit. ad hunc Annum, de Dulcinio agens. In calce: *Operâ, & impensâ spectabilis Viri D. Joh. Antonii Corvini de Arretio, Vir in hac Arte ingeniosissimus Antonius Zarotus Parmensis impressit Mediolani MCCCCLXXXIX. Idibus Aprilibus.* Rarum adeò fuisse hunc Librum, testatus est Puricellus, ut, cùm residua Tristani Calchi typis Mediolanensibus ederet, in quibus describebantur hæ Nuptiæ à celeberrimo illo Auctore, nullum aliud exemplar, perlustratis omnibus Bibliothecis, offendere potuerit, præter memoratum Biblioth. Ambrosianæ.

(k) Servantur in Bibl. Cœnobii Monachorum Congr. Montis Oliveti apud S. Victorem hujus Urbis, mihique hanc notitiam communicavit Reverendiss. P. D. Cherubim Besutius, ejusdem Monasterii Abbas. Impressa fuere caractere semi-Gothico, abbreviato, sed nitido, absque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Expliciunt Consilia, & Allegationes Clariss. Viri D. Ludovici Pontani de Roma, ex multis locis in unum congesta. Impressa Mediolani per Uldericum Scinzenzeller Anno Domini M. CCCC. LXXXIX. die XXVIII. Aprilis.*

(l) Extat in Bibl. Sacerdotum Oblatorum Collegii S. Sepulchri, caractere Gothico rotundo, & nitido. Tituli, & Librorum numeri singulis paginis inscripti sunt. Præcedit *Epistola Georgii Cribelli Presbyteri ad Reverendiss. in Christo Patrem Dominum D. Guidonem Antonium Archimboldum Mediolanensem Archiepiscopum dignissimum*, quam integram supra edidi fol. CCCCXCIV. Adjiciuntur duo Epigrammata, alterum sub S. Hilarii nomine, alterum in laudem S. Augustini, sed parum felicia. Hoc ultimum, quia brevius, referre non piget:

In reliquis Scriptis omnes qui vincere doctos
Augustine soles, mente vigente nimis;
Vicisti te ipsum, miros dum cudis ad unguem
Ingenti studio de Trinitate Libros.

In calce Operum S. Hilarii: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, Anno à Nativitate Domini nostri Jesu Christi Millesimo quadringentesimo octuagesimo nono, septimo Idus Julii.* Post Libros S. Augustini de Trinitate: *Mediolani impressus &c. Anno*, ut supra, *septimo Kalendas Junii.*

(m) Extant in Bibl. Ambr., caractere minuto Gothico, sine numeris paginarum &c. In calce: *Impressum Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem, Anno Domini MCCCCLXXXIX. die XXIV. Julii.* De Literario hoc Francisci Philelphi fœtu, à nemine, quem viderim, adnotato, locutus sum in Hist. mea Lit. ad hunc Annum, ubi etiam partem Elegiaci Carminis retuli, quod *Petrus Salius Vercellensis* in Detractores Philelphi composuit, impressumque legitur in hac Editione.

* Alexandri de Imola Apoftillæ fuper fecunda parte Codicis, in fol. magno, per Leonardum Pachel. (n) 1489.

* Ejufdem Lectura in prima parte Digefti Novi, } in fol. per Leonardum Pachel. (o)
* Ejufdem in fecunda parte Digefti Novi, } 1489.

* Ejufdem Apoftillæ fuper fecundo Digefti Veteris, in fol. per Leonardum Pachel. (p) 1489.

* Ejufdem fuper fecunda Infortiati, in fol. magno, per Jacobum de S. Nazario. (q) 1489.

Manilii Aftronomicon, P. Stephano Dulcinio emendante, per Antonium Zarotum. (r) 1489.

* Auguftini Dati Liber Ifagogicus in Eloquentiæ præcepta, ad Chriftophorum filium, in 4. per Antonium Zarotum. (f) 1489.

* Specchio della Croce, in 4. per Pachel, & Scinzenzeler. (t) 1489.

* Ovidii Faftorum cum Comment. Pauli Marfi, in fol. per Scinzenzeler. (u) 1489.

* Pauli de Caftro fuper prima parte Digefti Veteris, in fol. per Joh. Ant. de Honate. (x) 1489.

Marii Philelphi Epiftolare. (y) 1489.

Alberti Magni Mariale, per Pachel, & Scinzenzeler. (z) 1489.

* Bartholi de Perufio fuper prima parte Codicis, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (a) 1489.

* Andreæ de Bartholomæo de Sicilia, fecunda pars Confiliorum, in fol. per Philippum Lavaniam. (b) 1489.

ANNO MCCCCXC.

* Lectura D. Bartoli de Saxoferrato, cum Apoftillis Alexandri Imolenfis, fuper prima parte Codicis, in fol. magno, per Conradum Pachel. (c) 1490.

Vite

(n) Extant in Cœnobio S Mariæ Gratiarum prope Viglevanum, caractere Gothico, abfque Præfatione, numeris paginarum &c. In calce: *Finiunt Apoftillæ Domini Alexandri de Imola fuper fecunda parte Codicis, impreffæ per Magiftrum Leonardum Pachel MCCCCLXXXIX. die vigefimo primo menfis Augufti.*

(o) Duo hæc Volumina extant in Cœnobio PP. Reformatorum S. Crucis prope Novocomum. In calce: *Mediolani per Leonardum Pachel Anno MCCCCLXXXIX. die XVII Junii.*

(p) Servatur ibidem, adnotato Anno ut fupra, *die III. Octob.*

(q) Extat ibidem. In calce: *Mediolani per Magiftrum Jacobum de S. Nazario de Ripa Anno Domini MCCCCLXXXIX.*

(r) Adnotatur à Maittaire pag. 213. *Mediolani impreff., V. Idus Septembris.*

(f) Caractere rotundo, qui ad Germanicum accedit, fed nitidiffimo, abfque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Hoc Opus diligenter emendatum, impreffum eft Mediolani per Antonium Zarotum, operâ, & impensâ Johannis Legnani Anno MCDLXXXIX. die IX. Septembris.*

(t) Caractere Romano nitidiffimo, præter morem hujufmodi Opificum, abfque titulis, numeris paginarum &c. Continet Cap. LI., Chrifti patientis dolores, amoremque explicantia. Vidi apud Bibliopolam in hac Urbe. In calce: *Finiffe el Libro, chiamato Specchio de la Croce, utiliffimo a caduno Fidel Criftiano. Impreffo a Mediolano per li prudente Maeftri Leonardo, & Ulrico Teuthonici, ne l'Anno del Signore MCDLXXXIX. die XVI, de Octobre.* Auctor hujus Libri fuit *Dominicus Cavalca* Ord. Prædic., Vir doctrinâ, & morum fanctimoniâ illuftris, cujus mentionem egi in Hift. mea Lit. ad Annum MCCCCXCVII.

(u) Caractere rotundo Romano, grandiori in textu, minutiori in Commentariis. Omnia, ut in Editione præcedenti Anni MCCCCLXXXIII. In calce: *Literariæ Sodalitati & Gabriel Conagus Civis Mediolanenfis ab Ulderico Scinzenzeller Theutonico, fuâ operâ, & impenfâ imprimendum curavit, Anno falutis MCDLXXXIX. quarto Idus Novembris.*

(x) Extat in Bibliotheca S M. Gratiarum prope Viglevanum, caractere Gothico, abfque numeris paginarum &c. cum Chronicis notis fæpe indicatis.

(y) Refertur à Beughem in Incunabulis Typographiæ pag. 107, ubi loco *Marii* legitur per errorem, *Marci Philelphi, Francifci F.*

(z) Adnotatur hæc Editio à Joh. Alberto Fabritio in Bibl. Mediæ & Infimæ Latinit. Tom. I. pag. 119.

(a) Extat Viglevani in Cœnob. S. Petri Mart. Ord. Prædic. cum notis chronicis fuperiùs memoratis *Anno MCDLXXXIX. III. Nonas Maji.*

(b) Extat in eadem Bibl. caractere rotundo abbreviato.

(c) Extat in Biblioth. PP. Capuccinorum Modoëtiæ, caractere Gothico. In calce: *Lectura Domini Bartoli de Saxo ferrato, una cum Apoftillis, feu additionibus D. Alexandri Imol., fuis locis collocatis, ftudio & induftria confummatiff. Jurifperit. D. Presbyteri Gafparis Lampugnani, finit. Impreffum Mediolani per Magiftrum Conradum Pachel, Anno MCDXC. die XXIII. Martii.*

* Vite de Sancti Padri, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (d) 1490.

* Ausonii Poëtæ Opera, in fol. per Scinzenzeler. (e) 1490.

* Martialis Opera cum Commentariis Domitii Calderini, in fol. per Scinzenzeler. (f) 1490.

* Alexandri de Imola Lectura, & Additiones Andreæ Barbatiæ in Rubricam de Fide, in fol. (g)

* Galeotti Martii de Homine, item } in fol. per Philippum de Mantegatiis. (h)
* Georgii Merulæ Adnotationes in Galeottum &c. } 1490.

* Plauti Comœdiæ, in fol. per Scinzenzeler. (i) 1490.

* Breviarium Ambrosianum, in fol. per Antonium Zarotum. (k) 1490.

* S. Ambrosii Epistolæ &c., in fol. per Pachel. (l) 1490.

* Traductione de Latino in Lingua Fiorentina de la Sforziada di Giovanni Simonetta ad lo Illustrissimo Lodovico Sforza Visconte, di Christoforo Landino, in fol. per Zarotum. (m) 1490.

Persii

(d) Servantur in mea privata Biblioth.; caractere Gothico quadrato minutiori, absque numeris paginarum, Indice &c. Insertum est huic Libro Pratum Spirituale, à S. Johanne Everato compositum, cui prefixa est Epistola Italica *Phei Belcâri*, *ad Rev. in Christo Patrem Egnum Bonomensem*, *& alios pauperes propter Jesum Christum, dictos Jesuatos*. In calce: *Questi se finiscono le Vite, & Exempli de li Santi, & Antichi Padre, diligentemente emendate, per gli discreti Compagni Leonardo Pachel, e Hulderico Scinzenzeller Theuthonici, studiosamente impresse a Mediolano ne l'Anno del Signore MCDLXXXX. el primo de Augusto finite.*

(e) Præcedit Epistola *Julii Æmilii Ferrarii Novariensis*, *ad Magnificum Ambrosium Varisium Rosatum*, quam integram superius dedimus fol. CCCCXCIX. Sequitur Ausonii Vita, & Index Epigrammatum. In calce: *Explicunt ea Ausonii fragmenta, quæ invida, cuncta corrodens, vetustas ad manus nostras venire permisit Mediolani impressa per Magistrum Uldericum Scinzenzeller, anno Domini MCDLXXXX., die XV. Septembris*. De Julio Æmilio Ferrario peculiarem mentionem habuimus in Historia Liter. ad hunc annum. Extat in Bibl. Archintea, cum hoc Epigrammate:

Τέλος

Ausonius fueram solus: νῦν χεῖλε τοὺς μοῦ
Artificis χαρὶ ἀπὶ οὐ ναι φίλε
Τοῦτ' ἔργον *cum prisca queat renovare vetustas*
Tum νὺς *antiquis præferet Officiis*.

(f) Caractere rotundo, nitido, absque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit *Domitii Calderini* Epistola ad *Job Franciscum, Ludovici Principes Mantuani filium*, & altera ejusdem ad *Laurentium Mediceu*. Item Vita Martialis ab eodem Calderino scripta. Postremò, Defensio contra Calumniatores *ad Coralium*, Cardin. Neapolitani nepotem, cum Epigrammate M. Lucidi Phosphori in ejus laudem. In calce: *Mediolani per Uldericum Scinzenzeller MCDXC. die XX. Septembris*.

(g) Extat in Bibliotheca PP. Capuccinorum Modoëtiæ, caractere Gothico, absque numeris pagg. &c. In calce: *Mediolani V. Novembris MCDXC.* Caret nomine Typographi.

(h) Caractere Romano, satis nitido, absque titulis, numeris paginarum, Indice &c., sed cum marginalibus notis Rerum memorabilium. Præcedit *Galeotti* Epistola *ad Johannem Archiepiscopum Striconiensem*; deinde Georgii Merulæ Alexandrini Adnotationes contra eundem Librum *ad Laurentium*, *& Julianum Medices*. Tum Galeotti Responsio *ad Federicum Ducem Urbini*. In calce: *In hoc Volumine continentur hæc tria digna, & erudita Opuscula, scilicet Galeottus, de Homine, Georgius Merula in Galeottum; & rursus Galeotti refutatio objectorum in Libro de Homine à Georgio Merula: Mediolani diligenter impressa per Magistrum Philippum de Mantegatiis Anno à salutifera Christi Nativitate MCDXC. tertiodecimo Kalendas Decembres; impensis Presbyterorum Andreæ Lelii, & Francisci Tantii.*

(i) Caractere Romano minutiori, nitido, absque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit Epistola *Georgii Merulæ* ad Reverendiss. in Christo Patrem, & Dominum *Jacobum Zenum* Pontificem Patavinum. Deinde excerpta quædam ex Auctoribus gravissimis de Vita, Comœdiisque Plauti. Subnectitur alphabetica XX. Comœdiarum Tabula. Postremò additur Epistola *Eusebii Scutarii* Vercellensis ad *Georgium Merulam* præceptorem suum, quam supra edidi fol. DXLVI. In calce: *Plauti, XX. Comœdiæ, olim magna ex parte emendata per Georgium Merulam Alexandrinum, Virum doctissimum, nunc recognitæ per Eusebium Scutarium Vercell. juvenem Literarum studiosissi, impressæ fuere in Officina egregii Mancipis Ulderici Scinzenzeller, ipsius, & Magistri Job Legnani operâ, & impendio. Mediolani Anno salutis MCDXC. Kalendis Decembris, Johanne Galeatio Maria Sf. Vic. Sex. Duce felicissimo.*

(k) Extat in Bibl. Ambr. caractere optimo grandiori, rubro-nigro, in pergamena editum, auro & minio diligentissimè ornatum, præcipuè in literis initialibus; quæ Sanctorum icones depictas exprimunt. Præmittitur *Kalendarium*, & Epistola nuncupatoria *Petri Casolæ, Mediol. Ecclesiæ Canonici Ordinarii, ad dignissimum, atque omni reverentia Venerandum Papam Guidonem Antonium Arcimboldum Mediolanensem Archiepiscopum*, quam per compendium dedi in Hist. Liter. ad hunc Annum, ubi de Petro Casola sermonem institui. Additur *Speculum matutinalis Officii juxta morem Beatissimi Ambrosii, editum à Beato Theodoro Ecclesiæ Mediolanensis Præsule*, quod ego eidem vendicare conatus sum contra Puricellum, loco memorato. In calce: *Hoc Opus impressum fuit in Civitate Inclyta Mediolani, per Antonium Zarotum Parmensem, Anno sal. Christianorum MCDXC. in Kal. Aprilis, sub Illustrissimo Principe Johanne Galeatio Duce Mediolani Sexto felicissimo.* Singula folia numeris Romanis signantur.

(l) Caractere minuto, sed nitido. In fronte reperitur Ordo Epistolarum. In fine Georgii *Cribelli Presbyteri* Epigramma, quod supra dedi in Hist. mea Lit. ad hunc Annum. Sequitur ejusdem Cribelli Adnotatio ad Lectorem de ordine, & emendatione facta in hisce Epistolis evulgandis. In calce: *Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel MCDXC. die XVIII. Decembris.*

(m) Caractere optimo, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola *Francisci Philelphi in Italicum sermonem traducta*. De Landino hujus Traductionis Auctore, vide quæ adnotavi in Hist. mea Liter. ad hunc Annum. In calce: *Questa Sforziada traducta de sermone Literale in Lingua Fiorentina l'a impressa Antonio Zaroto Parmesano, ne li Anni del Signore MCDXC. Finis.*

* Persii Satyræ cum Commentariis Bartholomæi Fontii, in fol. per Scinzenzeler. (n) 1490.

* Hieronymi Vicecomitis, Lamiarum, seu Striarum Opusculum, in 4. per Pachel. (o) 1490.

* Dominicus Macaneus de Lacu Verbano, in 4. per Scinzenzeler. (p) 1490.

Papiæ Vocabularium, in fol. sine Typographi nomine. (q) 1490.

Virgilii Maronis Opera cum Commentariis Servii, Donati, Landini, & Calderini, in fol. per Scinzenzeler. (r) 1490.

Ciceronis Rhetorica, & Philosophica Scripta. (s) 1490.

* Sermone, e Tractato contra li deffecti de molti, che hanno apparientia de Spirituali, *sive* Disciplina delli Spirituali, in 4. per Leonardum Pachel. (t) 1490.

Guarini Veronensis Vocabularium, in fol. sine nomine Typographi. (u) 1490.

S. Hieronymi Epistolæ, & alia Opuscula. (x) 1490.

ANNO MCCCCXCI.

* S. Ambrosii Epistolæ, & alia Opuscula, in fol. per Antonium Zarotum. (y) 1491.

* P. Terentii Afri Comœdiæ cum Commentariis Donati, in fol. per Scinzenzeler. (z) 1491.

* Æsopi Vita, & Fabulæ in Latinum traductæ, in 4. per Bernardinum de Castilliono, & Philippum de Cassano. (a) 1491.

Masæi

(n) Extant in Bibl. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, caractere Romano nitido, grandiore in textu, minutiore in Commentariis. Præcedit *Proœmium Bartholomæi Fontii ad Laurentium Medicem*. Subsequitur Epistola ejusdem *Fontii ad Franciscum Saxettum*, & vita Persii. In calce: *Magister Uldericus Scinzenzeller Mediolani impressit MCDXC.*

(o) Extat in Bibl. Ambr., caractere Romano cum pluribus abbreviationibus, absque titulis, numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola ejusdem *Vicecomitis ad Illustrissimum Mediolani Ducem Franciscum Sfortiam*, & altera inseritur post idem Opusculum, conscripta a *Bono Aloysio de La Cruce Caravallis Monacho, ad Franciscum Bossium Amicum suum*, quas supra dedimus fol. CCCCXCVII. In calce: *Explicit Lamiarum Tractatus Mag. Hieronymi Vicecomitis, Prædicatorum Ord &c. Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel Anno Domini M. CCCC. XC. die XIII. mensis Septembris.*

(p) Vidi apud P. Petrum Paulum Quaglinum Taurinensis Urbis Bibliothecarium, caractere minutiori, abbreviato, sed nitido. Præcedit Epistola *Macanei ad Gasparem Vicecomitem*, & altera *Joh. Jacobi Ghilini ad Macaneum*, quas dedi fol. D. & seq., eoque leguntur etiam in Musæo Novat. Lazari Augustini Cottæ. Adduntur *Quæstiunculæ de Busti cinere, de Paganis* &c. In calce: *Quod bonum, sanctum, felixque sit Impressum Mediolani florentis per Ulricum Scinzenzeller Anno MCDXC Kal. Aprilis*. Nonnulla Opera Dominici Macanei recensui in Hist. mea Lit. ad hunc Annum, quæ Cotta ignoravit.

(q) Ex Maittaire in Appendice Alphabetica post Indice pag. 542.

(r) Apud P. Orlandum fol. 428.

(s) Apud Beughem in Incunabulis Typographiæ, pag. 46.

(t) Extat apud Eruditiss. Amicum meum, Canonicum Joh. Andream Iricum, caractere Gothico, abbreviato, sed nitido, absque titulis, numeris paginarum &c. Caret Auctoris nomine hic Liber, sed illum enunciant Scriptores Bibl. Ordinis Prædicatorum Tom. I. fol. 878., *Dominicum* nempe *Cavalcam*, ejusdem Ordinis, Virum doctrinâ, & pietate illustrem. Proponit sibi Auctor iste, tanquam basim, Epistolam S. Pauli ad Galathas: *Si vivimus, spiritu & ambulemus &c.* Exhibet deinde catalogum vitiorum, quæ Apostolus in hac Epistola reprehendit, deinde ad Capita descendit, in quæ Liber hic distribuitur; Apostolica autem libertate in eos invehitur, qui aut voto, aut vitæ sanctioris professione, Deo servientes, à recta via aberrant, & Religiosorum munus, ac nomen vitiis deturpant. Demum remedia suggerit, ad vitia memorata abolenda. Refertum est hoc Opus solidâ doctrinâ. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel Anno Domini MCDXC. die XXVI. Mensis Aprilis.*

(u) Refertur in Appendice Alphabetica Maittaire post Indices, pag. 522.

(x) Servantur in Cœnobio Monachorum Cisterciensium Aquæ-frigidæ in Lacu Lario.

(y) Extant in Bibl. Reverendissimi Capituli Metropolitani, & in Archintea, caractere rotundo, nitido, absque Præfatione, titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Gloriosi, & irrefragabilis Ecclesiæ Catholicæ Doctoris, & Reverendissimi Ecclesiæ Mediolanensis Archiepiscopi, S. Ambrosii, de Epistolis: de vocatione omnium Gentium; de Ædificatione Urbis Mediolani; de Ysaac, & Anima; & de fuga Seculi, Opera, feliciter impressa sunt in inclyta Civitate Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem Anno Domini MCDXCI. in Calendis Februarii.*

(z) Extant Viglevani in Cœnobio PP. Capuccinorum, caractere grandiori in textu, & minutiori in Commentariis, cum numeris Romanis ad singulas paginas, absque Indice. In calce post Symbolum Scinzenzeler typographi: *Impressus Mediolani per Uldericum Scinzenzeller Anno Domini MCDXCI. die VIII. Julii.*

(a) Extant in Bibl Ambr. absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola nuncupatoria *Rinucii Traductoris ad Reverendissimum Patrem Dominum Antonium Tit S. Chrysogoni Presb. Card*, & omnia sequuntur, quæ jam protulimus in præcedenti Editione Anni MCCCCLXXIX. In calce: *Impressum Mediolani per Bernardinum de Castilliono, & Philippum de Cassano, Anno Domini MCDXCI. die III. mensis Octobris.*

* Mafæi Laudenfis, de Educatione Liberorum, & eorum claris moribus Libri fex, in 4. per Leonardum Pachel. (b) 1491.

* Lucani Pharfalia cum Commentariis Omniboni Vicentini, in fol. per Scinzenzeler. (c) 1491.

* Svetonii Opera cum Commentariis M. Antonii Sabellici, in fol. per Scinzenzeler. (d) 1491.

Lucretii Opera cum Commentariis Omniboni Vicentini, in fol. per Scinzenzeler. (e) 1491.

Virgilio l'Eneide volgarizzata, per Ugonem de Rugeriis. (f) 1491.

Francifci Philelphi Epiftolæ, in 4. fine Typographi nomine. (g) 1491.

Quintiliani Inftitutiones cum Adnotationibus Baptiftæ Regii, in fol. (h) 1491.

Secunda pars Digefti Novi cum Additionibus Alexandri de Imola, in fol. per Leonardum Pachel. (i) 1491.

ANNO MCCCCXCII.

* Bonifatii Simonettæ Ord. Cifterc. de Chriftianæ Fidei, & Romanorum Pontificum Perfecutionibus, in fol. per Antonium Zarotum. (k) 1492.

Angeli Capreoli Brixiani Libellus, Stella nuncupatus, in 4. per Leonardum Pachel. (l) 1492.

Gui-

(b) Extant pariter in Bibl. Ambr. caractere Gothico, fed nitido, fine titulis, numeris paginarum, Indice &c. Carent Præfatione, ac Epiftola nuncupatoria. In calce: *Impreffum Mediolani per Magiftrum Leonardum Pachel Anno M DXCI. die XVIII Octobris*. Sequitur *Vita Mafei Vegii*, quam tamen auctiorem edidi in Hift. mea Liter. ad hunc Annum, ex Bollandiftis defumptam. Ibidem quoque errorem detexi cujufdam Nicolai Bonæ-Spei Trecenfis Campani, qui Anno MDVIII. Librum hunc Parifienfibus typis vulgavit fub nomine Francifci Philelphi.

(c) Servatur in Cœnobio S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, caractere Romano nitido, grandiori optimo in textu, minutiori in Commentariis. In fronte cujufque paginæ fignantur numeri Romani. Præcedit Epiftola *Joh Britannici Brixiani ad Hieronymum Advocatum*, & *Jo. Taberii Brixiani ad Francifcum Barbarum*, cum duplici Lucani Vita. In calce: *Impreffum Mediolani per Uldericum Scinzenzeller MCDXCI die decimo Novembris*, cum Symbolo ejufdem Typographi. Integras Epiftolas Joh. Britannici, & Taberii inferuit parti primæ præclariffimi fui Operis *De Brixiana Literatura* Eminentiffimus Quirinus pag. 116. & 118; præcefferat namque altera Editio, Brixiæ elaborata Anno MCDLXXXVI. Typographus nofter illius Exemplar, pro ut jacebat, typis commifit.

(d) Extat Ticini in Cœnobio S. Jacobi, caractere Romano grandiori optimo, cum titulis Librorum in fronte cujufque folii. Præcedit Epiftola *Sabellici ad Auguftinum Barbadicum Venet. Principem*, *& Proœmium*. Poftremò, Vita Svetonii, per eumdem Sabellicum fcripta, & alia à Xiccone Polentone. In calce: *Impreffum Mediolani per Uldericum Scinzenzeller die XIX. Novembris MCDXCI.* cum ejus Symbolo.

(e) Refertur à Maittaire pag. 310.

(f) Hujus meminit Fontaninius in Libro infcripto Biblioteca Italiana, ubi de Poëtis Græcis & Latinis in Italicam Linguam tranflatis agit, pag. 117. num. 16. An ille Hugo de Rogeriis typographus fuerit, an curator tantùm editionis, mihi eft incompertum, cùm nullam de illo mentionem alibi invenerim.

(g) Ex Maittaire in Appendice Alphabetica poft Indices pag. 545.

(h) Ex eòdem Maittaire, ibidem, pag. 549.

(i) Refertur à Gudeno in Sylloge Diplomatum pag. 438.

(k) Quo ordine, quibufque rebus affluat hic Liber, omnium fermè fcientiarum doctrinâ refertus, fusè in Hift. mea Liter. ad hunc annum expofui, ubi etiam retuli, quæ ad ejufdem Auctoris nobilem Familiam pertinent. Caractere Romano nitido, abfque numeris paginarum, Indice &c. Ad Librorum initium præmiffum eft à Stephano Dulcinio, Scalenfi Canonico Compendium rerum, quæ in iis pertractantur. In calce: *Hoc Opus impreffum fuit in Inclyta Civitate Mediolani per folertiffimum Artis impreffor æ Magiftrum Antonium Zarotum Parmenfem, anno falutis Chriftianæ MCDXCII. in menfe Januarii; fub Illuftriffimo Johanne Galeatio Sfortia Vicecomite, Duce Mediolani Sexto, feliciffimo, Ludovicoque Patruo, Gubernatore moderatiffimo*. Sequitur carmen *Johannis Biffi* Presbyteri Mediolanenfis in laudem Operis, & Auctoris. Epiftolam nuncupatoriam memorati Stephani Dulcinii dedimus fol. DIV. Extat in Biblioth. Ambrof., & apud Comitem Antonium Simonetam.

(l) Caractere pulcherrimo, fine numeris, Indice &c. Extat in Cœnobio Cremenfi PP. Eremitarum S. Auguftini. In Calce: *Venerabilis Viri Angeli Capreoli Brixiani, Ordinis Carmelit de Obfervantia, Libellus meritò Stella nuncupatus. Impreff. Mediolani per Leonardum Pachel, Regnante Sereniff. Principe Joh. Galeatio Sfortia Vicecomite Duce noftro, anno Domini MCDXCII. die VIII. Februarii*. Præfixum eft in fronte Carmen Francifci Carrarii ad Lectorem.

Guidonis de Monte Rochen, Manipulus Curatorum, in 4. per Leonardum Pachel. (m) 1492.

* Donati Bossii Chronica, in fol. per Antonium Zarotum. (n) 1492.

* Bernardini de Bustis, Thesauro spirituale, o fieno Canzoni divote, in 8. per Uldericum Scinzenzeler. (o) 1492.

* Ejusdem, devota meditatio Passionis D. N. J. C., elegiaco carmine, & Officium Sanctæ Crucis, in 8. per eundem. (p) 1492.

* Ejusdem, Officium gloriosissimi Nominis Jesu Christi, in 8. per eumdem. (q) 1492.

* Ejusdem, Elucidarium de Immaculata Conceptione, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (r) 1492.

* S. Ambrosii Liber Pastoralis, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (s) 1492.

* Soliloquii, & Manuale di S. Agostino, in 8. per Leonardum Pachel. (t) 1492.

* Vita del Beatissimo Ambrosio in vulgare, in 4. sine nomine Typographi. (u) 1492.

Fabia-

(m) Caractere Gothico. Extat in Bibliotheca memorati Cœnobii Cremensis. In Calce: *Manipulus Curatorum, compositus à Guidone de Monte Rochen Sacr. Theologiæ Professore. Impressi Mediolani per Leonardum Pachel, Regnante Serenissi. Principe Joh Galeatio Sfortia Vicecomite Duce nostro, anno Domini MCDXCII. die VIII. Februarii.* Præcedit Epistola nuncupatoria ad Rev. in Christo Patrem, ac Dominum Raymundum divinâ providentiâ Sanctæ Sedis Valentiæ Episcopum. Liber iste ad instruendos Parochos in cura Animarum compactus, adeò acceptus fuit, ut primo illo Typographiæ Sæculo novem ejusdem Editiones in variis Urbibus peractæ recenseantur a P. Orlando pag. 140. Nostra tamen Mediolanensis incomperta ipsi fuit.

(n) Optimo caractere, absque numero paginarum &c. Extat in Biblioth. Ambros., & apud me. Librum hunc, qui de Mediolanensibus præsertim rebus agit, descripsi in Histor. mea Liter. ad hunc annum, plura enuncians de ejusdem Auctore. Dicatum est hoc Opus Johanni Galeatio Mediolanensium Duci Sexto. Subsequitur in fine Cathalogus Archiepiscoporum Mediolanensium usque ad Guidum Antonium Arcimboldum, qui, Auctore vivente, Ambrosianam Ecclesiam moderabatur. In calce: *Hoc Opus impressum fuit in inclyta Civitate Mediolani per solertissimum Artis impressoriæ Magistrum Antonium Zarotum Parmensem, ad impensas probi Viri Donati Bossii Civis Mediolanensis, & Causidici accuratissimi, Auctorisque hujus pulcherrimi Operis, anno salutis Christianæ MCDXCII. Calendis Martiis.*

(o) Extat apud me caractere quadrato, & nitido. In fronte legitur Epistola elegiaca Fr. *Samuelis de Cassinis*, Ordinis Minorum, exhortatoria ad Auctorem, ut laudes Beatissimæ Virginis vernaculo metro componat, cujus fragmentum dedi in mea Hist. Lit. ad ann. MCDXCIV, agens de eodem Samuele. In calce: *Questa Opera devotissima si è appellato Thesauro spirituale, el quale è cavate nel Zardino de li Frati Minori. Impressa a Milano in casa de Maistro Rigo Scinzenzeler ne l'anno del Signore MCDXCII. a dì XVI de Marzio.* Adest ejusdem Symbolum, & sequens Epigramma:

Sæpe legens hujus pulcherrima metra Libelli
Virginis intactæ præmia magna feret.
Turpia quæ vanos demulcent carmina sensus,
Jam nolet manibus vel tetigisse suis,
Thesaurumque isto latitantem cernet in agro,
Quo semper dives, atque beatus erit.
Cujus ut immensum valeat spectare aitorem,
Despiciet, Mundus quidquid avarus habet;
Desinet & nunquam diva præconia Matris
Inclyta, per cunctos magnificare dies.
Sicque suos sanctè postquam compleverit annos,
Virgineis precibus cœlica regna petet.

Aliqua de hoc Bernardini de Bustis Opere scripsi in Histor. mea Liter. ad hunc annum.

(p) Servatur in mea privata Bibliotheca, caractere ut supra. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, anno Domini MCDXCII, decimo nona mensis Martii*, adjecto Symbolo sui prœli.

(q) Hic quoque Libellus extat apud me, eodem, quo supra, caractere. Sequitur Epigramma, cujus postrema carmina retuli in Histor. mea Liter. ad hunc annum, ex iis enim compertum fit, Auctorem hujus Officii fuisse Bernardinum de Bustis Civem Patricium Mediolanensem. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, anno Domini MCDXCII. die XX. Martii*, cum impressoris Symbolo.

(r) Caractere quadrato grandiori & nitido. Additur in fine Officium, & Missa Immaculatæ Conceptionis. In calce: *Impressum Mediolani per Uldericum Scinzenzeller, anno Domini MCDXCII die septimo mensis Maji.* De Auctore hujus Operis egi in Histor. mea Liter. ad hunc annum.

(s) Extat in Biblioth. Ambros., caractere Gothico nitido. De titulo hujus Libri aliqua adnotavi in Histor. mea Liter. ad hunc annum, non secus ac de Opusculis in eodem excusis. Subsequitur admonitio ad Lectorem his verbis: *Non mirabere Lector humanissime, si aliqua depravata inveneris in primo Libro, & secundo de Fide; id enim defectu Exemplaris fuit: Nam postea emendatiorem codicem habuimus, ex quo hæc inferius adnotata decerpsimus &c.* In calce: *impressi. Mediolani operâ & impensâ Vener. Presbyteri Andreæ de Bossis Præpositi S. Teclæ; Magister vero Uldericus Scinzenzeler impressit MCDXCII. die XVI. Junii.* Adest ejusdem Symbolum, & Epigramma: *Nectar, & Ambrosiam &c.*

(t) Extant apud me, caractere quadrato grandiori pulcherrimo, absque titulo, numeris paginarum &c. Caret nomine Traductoris; videtur tamen fuisse aliquis ex ejusdem Ordine; sanctum namque Augustinum appellat *Patrem nostrum*. Hujus Anonymi præcedit Prologus, in quo utilitatem pretiosissimi istius Operis commendat, & ob id, inquit, susceptum à se fuisse calamum, ut in eam linguam illud transferret, quæ etiam indoctis communis esset, & omnium manus subiret. Adjectus est in fine Tractatus valde pius *de Arte bene moriendi*, fortasse ab eodem Traductore compositus, & in VI Capita divisus; complectitur namque Laudes mortis, Tentationes morientium, Actus præcipuarum virtutum per interrogationes, Præcepta ad bene moriendum, Exhortationem ad eadem sedulò excicenda, & Preces in mortis articulo. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel MCDXCII. die XII. Septembris.*

(u) Eadem est, quam Paulinus contexuit; servatur in Bibliotheca Archimea. In calce: *Impressum Mediolani anno MCDXCII. die XXI. Septembris*, caractere semi-Gothico.

⁂ Fabiani de Monte S. Savini Tractatus Contractuum, in fol. magno, fine nomine Typographi. (x) 1492.

⁂ Petri Apollonii Collatini Fastorum majorum Libellus, in 8. per Philippum de Mantegatiis. (y) 1492.

⁂ Franchini Gafuri Theorica Musicæ, in fol. per Philippum Mantegatium. (z) 1492.

⁂ Petri Montis de dignoscendis hominibus libri VI., in fol. per Antonium Zarotum. (a) 1492.

Lorenzo (*seu* Lodovico) da Montichiello Cardinale, la Farsaglia di Lucano, tradotta in ottava Rima, in 4. fine nomine Typographi. (b) 1492.

Juvenalis Satyræ, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (c) 1492.

Tractato vulgare del Canto figurato de Francesco Caza, in 4. per Leonardum Pachel. (d) 1492.

Johann. de Agnania super VI. Decretalium, in fol. fine nomine Typographi. (e) 1492.

Dulcinii Epistolæ, & Opuscula varia, fine nomine Typographi. (f) 1492.

ANNO MCCCCXCIII.

⁂ Salustii Catilinaria &c. cum Commentariis Laurentii Vallæ, in fol. per Scinzenzeler. (g) 1493.

Isocratis

(x) Caractere Gothico nitido, cum titulis in fronte cujusque paginæ, absque numeris pagg. Præf. &c. Extat in Cœnobio S. Mariæ Coronatæ. In calce: *Explicit Tractatus Contractuum celebris, utilis, & copiosus &c. Sonat editus per celeberrimum J. U. Doctorem D. Fabianum de Monte Sancti Savini, dignissimum Advocatum Concistorialem Mediolani impressum, ad impensas D. Petri Antonii de Castilione, die tertio mensis Decembris, anno Domini MCDXCII.*

(y) Extat in Biblioth. Monachor. S. Ambrosii Mediolani, caractere Romano nitido. Præcedit Epistola nuncupatoria ad Reverendiss. in Christo Patrem Ardicinum la Porte Aleriensem Cardinalem Presbyterum, quam dedimus fol. DIV. In calce: *Explicit Libellus Maiorum Fastorum, impressus Mediolani per Magistrum Philippum de Mantegatiis, impensâ Pauli Taegii, qui ob singularem erga Auctorem hujus Operis benevolentiam, illum non ultra passus est incognitum hominibus fore. Anno Domini MCDXCII. die XXII. Junii.*

(z) Extat excusa in fol. pergameno, caractere nitidissimo, cum initialibus literis, auro, & minio exornatis apud Comitem Donatum Sylvam. Præcedunt Tituli V. Librorum, dein Auctoris Epistola ad magnanimum, & pientissimum D. Ludovicum Mariam Sforriam Vicecomitem, quam dedimus fol. DIII. Adjicitur Epigramma ad eundem, sed parvi faciendum; sequitur alterum Lancini Curtii, quod incipit: *Dicamus numeris Terpsicore genus &c.* In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Philippum Mantegatium, dictum Cassanum, operâ & impensâ Magistri Johannis Petri de Lomatio, anno salutis MCDXCII. die XV. Decembris.*

(a) Vidi in Biblioth. Patrum Excalceatorum S. Augustini Modoetiæ. Præcedit Tabula Capitum, & Epistola G. Ayoræ Cordubensis, qui hunc librum Latinitate donavit, ad Illustrissimam Elisabeth Hispaniarum Reginam; subinde Prologus *Petri Montis* ad Joannem Hispaniarum Principem. Caractere Romano nitido, & chartâ optimâ, absque numeris pagg. &c. In calce: *Antonius Zarotus Parmensis Mediolani hoc Opus impressit, Millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo, Sexto decimo Kalendas Januarii.* Librum hunc florens ætate composuit Petrus Montis Civis noster, bello, & literis clarus; id enim ipsemet asserit in Præf. Voluminis editi Mediolani à Jo. Angelo Scinzenzeler anno MDXXII., his verbis, *cœperam meæ juventutis tempore, post varia membrorum exercitia, aliquid de cognitione hominum inscribere &c.* Cum verò memoratum Opus aggressus fuisset; in eadem Præfatione inquit, à se illud compositum *labenti ætate.*

(b) Refertur hæc editio à Cl. Marchione Scipione Maffeo in libro inscripto *Traduttori Italiani.* Alteram editionem hoc eodem anno Romæ peractam adnotavit P. Orlandus fol. 168. sed palmarem ejusdem errorem in assignando anno, quo creatus ab ipso creditur Cardinalis Auctor iste, innui in Hist. mea Lit. ad hunc annum, ubi aliqua de hoc Libro disserui. In calce: *Explicit Liber Lucani Cordubensis, Poëtæ Clariss. translatus per Rev. in Christo Patrem & Dominum L. de Montichiello, Cardinalem dignissimum. Impressum Mediolani MCCCCXCII.* Clariorem notitiam de hoc Cardinali proferet Clariss. P. Quadrius S. J. in sequentibus edendis Voluminibus suæ Historiæ *della Poesia Italiana* &c.

(c) Recensetur hæc editio à Patre Orlando pag. 351.

(d) Adnotavit hunc Librum Michaël Maittaire ad istum annum, hac notâ adjectâ: *Opera Magistri Joh. Petri de Lomacio, Leonardus Pachel impressit Mediolani MCDXCII.* Ejusdem meminit etiam Cornelius à Beughem pag. 44.

(e) Dupinius in Biblioth. Ecclesiast. memorat hanc Editionem, Seculo XV. fol. mihi 91. Item Cornelius à Beughem pag. 12., & Oudin. Tom. III. fol. 2750.

(f) Ignotus mihi fuit hic Liber; ejusque notitiam hausi à Cornelio à Beughem, qui pag. 55. hoc tantùm adnotat: *Mediolani MCDXCII.*

(g) Adest in fronte hic titulus: *C. Crispi Salustii Catilinaria cum Commentariis Laurentii Vallæ: item Portii Latronis Declamatio contra Catilinam: Salustii Bellum Jugurtinum: Ejusdem variæ Orationes, & Vita; Romæ per Pomponium emendata, ac Mediolani diligentissimè impressa.* Sequitur Epistola Pomponii, caractere rotundo, nitido. In calce: *Anno Incarnationis Christi Jesus Salvatoris Millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio, Januarii mensis die ultimo, impressum Mediolani præsens est Opusculum, arte, & ingenio Ulderici Scinzenzeller,* cum ejusdem Symbolo.

* Isocratis Opera, Græcè, in fol. per Henricum Germanum, & Sebastianum de Pontremulo. (h) 1493.

* Rithmi del Magnifico Mesere Gaspar Vesconte, in 4. sinè nomine Typographi. (i) 1493.

* Vita de la preciosa Vergine Maria, e del suo unico Figlio Jesu Cristo, in 4. per Bernardinum de Castilliono, & Jacobum de Arixio. (k) 1493.

* Interrogatorio, o sia Regola della Vita Christiana, in 8. per Uldericum Scinzenzeler. (l) 1493.

* Dialogus, seu Lucidarium de nonnullis subtilissimis Quæstiunculis, in 4. per Philippum Cassanum de Mantegatiis. (m) 1493.

* Mariale de excellentiis Reginæ Cœli, Fr. Bernardini de Bustis, in 4. per Leonardum Pachel. (n) 2493.

D. Lan-

(h) Extant in Bibl. Ambr., in pergamena, caractere quadrato, optimo. In calce hæc leguntur è Græco in Latinum versa: *Liber hic Isocratis. Deo adjuvante, perfectus est Mediolani, emendatus à Demetrio Chalcondyla, Typis vero expressus, & editus ab Henrico Germano, & Sebastiano ex Pontremulo. Sumptus fecerunt Bartholomæus Scyasus, Vincentius Aliprandus, Bartholomæus Rozonus, Scriba Illustrissimi Ducis Mediolanensis, Anno à Christo nato millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio, Januarii die vigesimaquarta.* Adjectum est Symbolum typographicum Ulderici Scinzenzeler, cum literis V. S. initialibus ejusdem nominis; quocirca puto *Henricum Germanum* non alium esse, quam Uldericum Scinzenzeler; in Epistola enim Italica Francisci Tantii Corrigeri, præfixa *Triumphis Francisci Petrarchæ*, editis Anno Domini MCCCCXCIV. iste *Ulderícus* appellatur *Henricus*.

(i) Extant apud Clariss. Johannem Sitonum de Scotia, caractere Romano, optimo, absque numeris paginarum, &c. Præcedit Epistola ad *Nicolaum Corrigiam*, sermone Italico. Quis esset iste Nicolaus, vide Hist. meam Lit. ad hunc Annum, ubi de Gaspare Vicecomite, & Libro isto plura enunciavi. *Stephanus Dulcinus* Canonicus Scalensis huic Operi Carmen addidit Anacreontica methodo ad normam Epigrammatum Italicorum, quemadmodum per ea tempora mos invaluerat, improbatus tamen a Crescimbenio, tanquam Italicæ Poësis monstrum. Illud tamen hic referre ad specimen pravæ consuetudinis tunc vigentis, non importunum censeo:

Cedro digne lini, auree o Libelle,
Quem totum Venus, & Cupido,
Cur est, quòd timeas abire nuda,
Diva delicias ferens puella?
Non quales Veterum fuere bella,
Et Phedra, & Canace, & Lybissa Dido,
Aut quam arsit juvenis natans Abydo,
Nec quas falsidica canunt tabella.
Nostra hac, cui Veneris nitent ocelli,
Cui planta Thetidis, manus Minervæ,
Mellita est, proba, blandula, & pudica.
Sed prodi lepide, & sinus locelli
Effringe: haud metuas manus protervæ,
Ne te dilacerent; tegent amica
Nasonis inimica
Doctorum agmina; protegent camenæ,
Et Phœbi lyra, nobilesque avenæ.

Sequitur ejusdem Dulcini Epigramma:

Quantum Virgilius divino accedit Homero,
Petrarchæ tantum Gaspar Acidalio.
Censentur pariter, trutinàque locatus eàdem
Occupat æquales lancis uterque gradus.
Mæonides prior est, prior & Maro, uterque secundus:
Sic Gaspar prior est, sicque Petrarcha prior.

Subjiciuntur alia Carmina in laudem Auctoris, Petri Apollonii Collatii, Dominici Macanei, Pauli Lanterii, Joh. Ant. Pegii, & Francisci Tantii, quæ non vacat recudere. Memorati Tantii monitionem ad Lectorem, quæ jacet in fine, descripsi in Hist. Lit. ad Ann. MCCCCXCIV. In calce: *Mediolani, anno à salutifero Virginis Partu MCCCCXCIII. quarta Kalendas Martias.*

(k) Extat apud me, sed acephala, caractere rotundo, & nitido, absque titulis, numeris paginarum &c. Ex apocryphis, & fæculentis fontibus haustam esse piam hanc Historiam deprehendi, cùm passim temporum ordinem perturbet, & admista bilia, non vera fateatur. In calce: *Qui finisse la Vita de la preciosa Vergene Maria, e del suo unico Figliolo Jesu Christo benedecta. Stampata in la inclita Cita de Milano, per Bernardino da Castiono, & Jacomo di Arixi nell' Anno Mcccclxxxxiii. adi xxvii de Mazo.* Duo isti impressores mihi ex improviso occurrêre, cùm in serie universa Voluminum Mediolani hoc Seculo editorum, nullum aliud reperierim, nomine eorumdem signatum.

(l) Extat apud me, caractere Gothico, satis nitido, absque titulis, numeris paginarum &c. Additur Rosarium, seu rhythmicæ preces, vitam & mortem Christi Domini devote exponentes. Auctor primi Opusculi ignoratur, secundi verò est Fr. Christophorus de Varisio, ex Ordine Minorum Observant. In calce: *Explicit devotissimum Opusculum, quare omnis Creatura habeat in memoria in vivendi modum, & finaliter gloriam Vita æternæ impressum Mediolani per Uldericum Scinzenzeler, die IX Martii MCDXCIII.*

(m) Extat in Bibl. Ambr., caractere Romano, nitido, cum titulo in medio primæ paginæ, atque Indice Librorum, & Capitum. Præcedit Epistola *Pentaleonis Cusani* Can. Reg. ad Venerabilem Presbyterum *Bernardinum Scarlionum*, quam subsequitur Prologus Auctoris. Hæc omnia superiùs recudimus fol. DVI. Vide quæ de hoc Libro enunciaverim in Hist. mea Lit. ad hunc Annum, ubi falsam esse opinionem ostendi, qua Operis hujus Auctor dicitur Bernardinus Scarlionus, qui tantùm curator Editionis fuit. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Philippum dictum Cassanum de Montegatiis, operâ, & impensâ Domini Presbyteri Bernardini de Scharliono Anno Domini Mcccclxxxxiii. die xii Martii.* Epigramma, quod subnectitur, a me relatum, Lector invenies loco proximè indicato.

(n) Extat in Bibl. Sacerdotum Oblatorum S. Sepulchri, caractere minuto, rotundo, satis nitido, absque numeris paginarum. Præcedit Epistola nuncupatoria Auctoris ad Alexandrum VI. Summum Pont., quam omittendam censui, utpote nihil ad Historiam pertinentem. Sequitur duplex Tabula, altera XII. Sermonum, altera alphabetica Rerum. In medio primæ paginæ impressus est titulus jam enunciatus *Mariale* &c. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, Anno Domini MCDXCIII. die XXI. Maji.* Adjicitur Epigramma:

Hæc lege, Virginei quisquis zelator honoris,
Nosse cupis Domina gesta stupenda tua.
Hic sua sacratæ resonant præconia Vitæ,
Quàmque sit in superis glorificata Choris.

Signata est hæc editio Symbolo Pachel Typographi.

* D. Lanfranchi de Oriano Tractatus de Arbitris, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (o)	1493.
* Rime di Bernardo Belinzone Fiorentino, in 4. per Philippum de Mantegatiis. (p)	1493.
* Georgii Trapezuntii Rhetorica &c., in fol. per Leonardum Pachel. (q)	1493.
* Antonii de Canario Tractatus de Executione Instrumentorum, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (r)	1493.
* Felini Sandei Comment. in Rubric. de Exceptionibus, Præscription., Re judic., Appellation. &c., in fol. magno, per Uldericum Scinzenzeler. (ſ)	1493.
* Johannis Biffi Presbyteri Mediolanensis Carmina in laudem Annuntiationis B. Virginis Mariæ, in 4. per Antonium Zarotum. (t)	1493.
Nelli de Sancto Geminiano Civis Florentini Tractatus de Bannitis, in fol. (u)	1493.
* Tertulliani Apologeticus, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (x)	1493.
* Baldassare Taccone: Coronazione, e Sponsalizio de la Serenissima Regina Madonna Bianca Maria Sforza Augusta, descritta in ottava Rima, in 4. per Leonardum Pachel. (y)	1493.
Plutarchi Vitæ, Græc., in fol. sine nomine Typographi. (z)	1493.
Pomponii Epistola, ad Augustinum Maphæum, in fol. (a)	1493.

Joh.

(o) Extat in Cœnobio S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, absque titulis, numeris paginarum &c. caractere Gothico. In calce: *Mediolani Impresſ. Anno Incarnationis Domini nostri Jesu Christi MCDXCIII. die XV. Maji, per Uldericum Scinzenzeller*, cum ejusdem Symbolo.

(p) Extant in Bibl. Ambr. caractere Romano, optimo, absque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit Epistola Italica Presbyteri *Francisci Tantii* ad Illustrissimum Dominum *Ludovicum Mariam Sfortiam* Ducem Bari. De hoc Opere, ejusque Auctore sermonem habui in Hist. mea Lit. ad hunc Annum. In calce: *Impresso nella inclita Citate de Milano, nell' Anno della salutifera Nativitate del nostro Signore Jesu Christo mille quatrocento novanta tre, a dì quindeci de Julio, per Maestro Philippo Mantegazi, dicto el Cassana, alle spese de Gulielmo di Rolandi de Sancto Nazaro, grato Alevo dell' Auctore dell' Opera.*

(q) Extat in Bibl. Ambr., caractere minuto Gothico, absque Præfatione, numeris paginarum &c. Adjecta sunt: *Ejusdem de Artificio Ciceroniana Orationis pro Q. Ligario: Asconii Pediani in Orationes Ciceronis Commentaria: Antonii Lusci Vicentini Expositio super XI. Ciceronis Orationes; & Xicconis Polentoni Patavini Argumenta super nonnullis Orationibus, & Invectivis Ciceronis, ad Jacobum de Alvarotis Legum Doctorem Patavinum.* Epigramma, quod in calce hujus Editionis legitur, desumptum est ex altera Venetiis peractâ Anno MCCCCLXXVIII. per Vindelinum de Spira. In fine: *Mediolani in libraria Leonardi Pachel Officina, Anno post natum Dominum Mcccclxxxxiii III. Cal. Augustas, Lud. Maria Sfortia, Jo. Gal. Nep. avitum Regnum felicissime gubernante.*

(r) Extat in Cœnobio S. Mariæ Coronatæ Mediolani, caractere Gothico, absque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Praclarissimus, & solemnis Tractatus de Executione Instrumentorum, Excellentissimi Utriusque Juris Doctoris, & magni Pratici, Domini Antonii de Canario compositus ab eodem Anno MCDXXXIII., impressus Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeller Annis Nativitatis Domini nostri Jesu Christi MCDXCIII. die XIX. mensis Augusti.*

(ſ) Extat ubi supra, caractere Gothico, cum titulis in capite cujusque paginæ, sed absque numeris earumdem &c. Præmittitur Epistola nuncupatoria Auctoris ad Innocentium VIII. P. M. In calce: *Impressum Mediolani, per Magistrum Uldericum Scinzenzeller, sub Annis Domini Redemptoris nostri Jesu Christi MCDXCIII. die X. Septembris*, cum ejus Symbolo.

(t) Extant in Bibl. Ambr., caractere rotundo, minuto, optimo. Præcedit Epistola Auctoris *ad Illustriss. & Excellentiss. Principem Johannem Galeatium Sfortiam Vicecomitem &c.* In calce: *Impressum Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem MCDXCIII. die X. Octobris, Regnante Joanne Galeatio Du. Se.*

(u) Refertur ab Orlando hæc Editio, sine nomine Typographi, *Mediolani MCDXCIII. ad impensas D. Petri Antonii de Castilliono.*

(x) Servatur in Bibl. locupletissima Excell. Com. Pertusati, Præsidis Senatus Mediolanensis, caractere satis nitido; dividitur in XLVI. Capita, sine ulla Præfatione, numeris paginarum &c. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, anno Domini MCDXCIII. die IV. mensis Decembris.*

(y) Vidi apud Clariss. Joh. Sitonum de Scotia, caractere rotundo nitidissimo, absque numeris paginarum &c. Plura ex hoc libro decerpsi, inserenda Historiæ meæ Literariæ ad hunc annum, ubi etiam de Auctore disserui.

(z) Adnotatus reperitur hic Liber in Indice Græcorum Voluminum Biblioth. Ambros., Mediolani editus hoc anno. Verùm aut furto periit, aut negligentiâ custodum extra Ordinem latet, quemadmodum admonui in Hist. Liter. ad hunc annum.

(a) Transmissa ad me fuit hujus Mediolanensis Editionis notitia à Fr. Augustiniano Petro Paulo Quaglino Taurinensis Bibliothecæ Præfecto; sed destituta Impressoris nomine, aliisque adnotationibus, quæ ad eandem pertinebant.

Joh. Jacobi Cornali Placentini, Ode Dicolos, de norma benè, beatèque vivendi, in 4. (b) 1493.

Dionysii Nestoris, Vocabularium, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (c) 1493.

Quintiliani Declamationes. (d) 1493.

Apollinaris Sidonii Poëmata, & Epistolæ. (e) 1493.

* Vita di S. Giusto Paladino di Francia, scritta in ottava Rima, in 4. per Philippum de Mantegatiis. (f) 1493.

* Margarita Decreti, seu Tabula Martiniana, edita per Fratrem Martinum, Ordinis Prædicatorum, Domini Papæ Pœnitentiarium, & Capellanum, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (g) 1493.

* Joh. Antonii de S. Georgio Commentaria super Decretal., in fol. per eumdem. (h) 1493.

ANNO MCCCCXCIV.

* Svetonii Opera cum Commentariis Philippi Beroaldi, in fol. per Leonardum Pachel. (i) 1494.

* Racconto della Vittoria ottenuta presso a Parabiago l'Anno MCCCXXXIX. a dì XXI. Febraro, in 4. per Philippum de Mantegatiis. (k) 1494.

Aurelii

(b) Legitur hæc Editio in Appendice Alphabetica post Indices Michaelis Maittaire pag. 514. Sed Typographus minimè indicatur, & tantùm nuncupata dicitur Nobili Adolescenti Gabrieli Castellano.

(c) Refertur à P. Orlando pag. 371.

(d) Extat hic liber apud Com. Scipionem Bosellum, nudo tantùm hoc titulo ad me transmisso.

(e) Recensetur hæc Editio à P. Orlando pag. 278., & à Maittaire in Indice; sed ægrè adducor, ut credam, verè Mediolani Sidonium prodiisse in lucem hoc anno, cùm in eâ sim opinione, nonnisi anno MCDXCVIII. fuisse Mediolanensibus typis primò impressum, ut ad illum annum ostendi in mea Hist. Liter.

(f) Servatur in Collegio Braydensi PP. Soc. Jesu, nitido caractere. In fronte primæ paginæ hæc leguntur: „ Qui comincia el libro de Sancto Justo Paladino de „ Franza, a della saa Vita, e come a elo li apparva „ la fortuna del Mondo, a como parlava con essa, „ e como lo fu intentato dal Demonio de diversi „ modi de la nostra Fede Christiana. In calce: *Impressum Mediolani per Philippum, dictum Cassanum de Mantegatiis, Anno MCCCCLXXXXIII a di XXVI de Aprile.* De hujus S. Justi vero nomine, rebusque ab illo gestis, egregiè disserit Eruditissimus, mihique amicissimus P. Xaverius Quadri Tom. VI. aurei sui Operis, inscripti *Storia, e ragione d'ogni Poesia*, quem propediem in lucem emittet.

(g) Vidi in Cœnobio S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, caractere Gothico, sed satis nitido. Editionem hanc tumultuariè adnotaveram, cùm primò divitem illam antiquis impressis Codicibus Bibliothecam perlustrarem; cùm verò secunda vice curavi, ut diligentiùs describeretur, extra locum positam intelleat, omnique labore quæsita numquam occurrit; quapropter has tantùm chronicas notas, jam in adversaria mea relatas, subjicere licet: *Impressa Mediolani per Uldericum Scinzenzeller Anno MCCCCLXXXXIII die VI. mensis Julii.* Ista subjungo ex altero exemplari antiquo, asservato in Bibl. Ambr. caractere Gothico, satis nitido, in fol. absque Anno, Loco, & Typographo. Præmittitur Tabula alphabetica rerum, de quibus agitur, totumque Opus eodem alphabetico ordine procedit. In margine conscriptæ leguntur quam plures additiones vetusto caractere MSt.

(h) Hunc Librum pariter invêni in superiùs memorata Bibliotheca, sed eadem mihi sors contigit, quam in proxima adnotatione enunciavi; cùm nonnisi Annum, & Typographum primo signaverim.

(i) Præcedit Epistola nuncupatoria Beroaldi ad *Annibalem Bentivolum*, cum Vita Svetonii, ab eodem Beroaldo condita, & subjungitur Breviarium rerum memorabilium. Adjuntur duo Epigrammata, primum *Joh. Baptistæ Pii Bononiensis*:

I Liber, Annibalis genio suffultus, & auro,
Nec tu nasutum Rinocerota time.
Invida doctiloquo poterit magis esse Philippo,
Quàm fieri possit æmula posteritas.

Secundi Auctor fuit *Ugerius Pontremulensis*:

Venerit unde tibi Liber hic, si fortè requiris;
Crede mihi, Cœlo nobile venit opus.
Vivet in æternum, vivet tua fama, Philippe:
Post cineres Virtus vivere sola facit.

Hanc Editionem vidi apud Equitem Comensem Julium Jovium, Literarum amantissimum, sed in flore juventutis morte sublatum, caractere, & chartâ nitidissimis, absque numeris paginarum &c. In calce: *Commentarios hosce a Philippo Beroaldo diligenter compositos, impressit Leonardus Pachel Theutonicus, adhibitâ pro viribus solertiâ, & diligentiâ, ne ab archetypo aberraret. Impressum Mediolani Anno salutis MCDXCIV, quarto Idus Januarias, illustrissimo Johanne Galleaz, Mediolani Duce Sexto.*

(k) Extat in Bibl. Monachorum Cisterciensium S. Ambrosii Mediolani, caractere nitido, cum nonnullis abbreviationibus. Hieronymus Raphaellus, qui Historiam hujus Belli Anno MDCIX. Mediolani edidit, excerptam eandem a se ait ab hoc Opusculo, quod *Memoriale* appellat; attamen in assignando Anno peractæ pugnæ fallitur, fortasse deceptus à lapide, quem refert positum in Ecclesia Parabiagi, *Anno MCCCXXXVIII.* signatum. Verùm major habenda fides est Anonymo hujus Opusculi Auctori, qui sub initium testatur, omnia, quæ scripsit, relata ipsi fuisse à Viris magnæ auctoritatis, & senio gravibus, qui Miraculo, & pugnæ interfuerant. Præterea Raphaellus Inscriptionem, sub imagine Roberti, supremi Legionum Præfecti olim positam, nonnisi mutilam recitat; itaque illam, prout in hoc Libro legitur, integram dare opus censeo:

Hic est magnanimus Miles Do Robertus de Villanis,
qui cum Gentibus Armorum Marchionis Feraric, &
Comitis Sabaudie, quarum erat Capitanius generalis,
recuperavit Campum iam consictum tempore, quo
Dominus Lodrisius de Vicecomitibus cum gentibus
suis castramentavit in partibus istis contra Magnificos Dominos Vicecomites, Dominos Duces Mediolani:

In calce: *Ne la inclita Cita de Milano per Magistro Philippo di Mantegazi, dicto el Cassano, nel anno del Segnor a di XV. de Febraro MCCCCLXXXXIIII.*

Aurelii Albutii Carmen de Antiqua Mediolanensium Victoria apud Parabiagum. in 4. per Philippum Mantegatiam. (l) 1494.

* Vita di S. Gio. Battista in terza Rima, per Francesco Filelfo, in 4. per Philippum de Mantegatiis. (m) 1494.

* Gregorii Ariminensis in secund. Sententiarum, admiranda Expositio, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (n) 1494.

* Petri de Ancharano, Lectura solemnis super Clementinis, in fol. magno, per Uldericum Scinzenzeler. (o) 1494.

* Trionfi, e Sonetti del Petrarcha, in fol. per eundem. (p) 1494.

* Samuelis Cassinensis Liber Isagogicus, in 4. per eundem. (q) 1494.

* Litaniarum, seu Rogationum Liber, secundùm ordinem Ambrosianum, in 4. per Antonium Zarotum. (r) 1494.

* Isagoges Petri Ravennatis, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (s) 1494.

* Jo. Antonii de Sancto Georgio Commentaria super Decreto, in fol. per eumdem. (t) 1494.

Sermoni

(l) Hanc mihi notitiam communicavit Clariss. Joh Sitonus de Scotia. MS Exemplar ejusdem poëtici laboris servatur in Collegio PP. Somasc. Sancti Petri in Monteforte Mediolani. Ex illo autem dignoscimus, Auctorem hunc, ortum & familiam habuisse in Valle Tellina. In calce: *Impressum Mediolani per Philippum Mantegatiam, anno MCDXCIV.*

(m) Extat in Bibl. Ambr. charactere Romano nitido, absque titulo, numeris paginarum &c. De hoc Libro sermonem habui in Hist. mea Lit. ad hunc Annum. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Philippum Mantegatium, dictum Cassanum, operâ, & impensâ Petri Justini Philelphi, die VIII. mensis Martii M.DXCIV.*

(n) Charactere Gothico, sine numeris paginarum &c. Precedit Epistola Fratris Francisci de Busti, Ord Minor., *ad Magistrum, & generosum Dominum Ambrosium Rosatum, Ducalem Consiliarium* In ea laudat Petrum Lombardum, quòd Magistri sententiarum nomen nactus divinitus fuerit, & gloriari debere ait Italiam, quòd tantum Auctorem, Gentilem suum habuerit; omnes namque recentiores Theologi, propter ejus doctrinam incredibilem, Libros ab ipso compositos interpretari non erubescunt. Postquam verò Sanctum Thomam, S. Bonaventuram, Ægidium, & Scotum enumeravit, hæc subjungit: *Occurrit nobis in præsentia Gregorius Ariminensis, acutus sane Theologus* &c. *cujus Opus ne mendosum prodiret in lucem, castigandum, recognoscendumque in manibus sumpsimus, idque imprimendum Typographis demandavimus. Verùm, cui hæ nostræ Vigiliæ dedicari, consecrarique possent, Te unum maximè delegi, præterea neminem. Cui enim magis conveniunt, quàm illi, quem Ludovicus Princeps cordatissimus, & sapientissimus, Gymnasiorum suorum Præfectum, moderatoremque constituit; & quem doctum, eruditum, & bonum Virum semper esse judicavit.* In calce: *Explicit Scriptum super secundum Sententiarum, editum à Fratre Gregorio de Arimino, Ordinis Fratrum Eremitarum Doctore celeberrimo, per præstantissimum sacræ Theologiæ Doctorem Magistrum Franciscum de Busti Laudensem Ordinis Minorum, in almo Conventu Mediolani Regentem, maxima cum diligentia emendatum. Impressum Mediolani, ope, ac impensa Magnifici Viri Domini Petri Antonii de Castellione Mediolanensis per Magistrum Uldericum Scinzenzeler anno salutis Dominicæ MCCCCLXXXXIIII. die XV. Martii.*

(o) Vidi in Bibliotheca Monachorum Cassinensium S. Petri in Glaxiate Mediolani, charactere minuto Gothico. In calce: *Explicit Lectura solemnis super Clementinis, edita per Excellentiss. Jur. Utriusque Interpretem D. Petrum de Ancharano, diligentissime castigata, & correcta, per Excellentiss. Jur. Utriusque Interpretem D. Bernardum Oliverium de Sanguineto Finariensem. Impressa Mediolani per Magistr. Uldericum Scinzenzeler, anno salutis Dominicæ MCCCCLXXXXIV. die XXIII. mensis Martii.*

(p) Extant in Biblioth. Ambros. charactere non spernendo, cum Indice rerum memorabilium, & singulis paginis numero Arabico signatis, absque titulo in fronte. De hac Editione, & MSS. Operibus Petrarchæ in eadem Biblioth. servatis, sermonem institui in Histor. mea Literar. ad hunc annum. In calce: *Finisse li Sonetti di Messer Francesco Petrarca, impressi in Milano, per Magistro Ulderico Scinzenzeler nell' anno del Signore MCDXCIV. a di XXVI. de Marzo.*

(q) Extat in supradicta Biblioth. Ambros., charactere Gothico minuto, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola *Francisci Rusci* Sacerdotis, ad Magnificum Dominum *Gabrielem de Perovano* Medicum Ducalem, quam dedimus fol. DVII. De Auctore hujus Libri vide, quæ scripserim in Histor. mea Literar. ad hunc annum. In calce: *Impressum Mediolani, anno Christianæ salutis MCDXCIV. die XXII. Aprilis.* Deest nomen Typographi, sed ex Symbolo, Editioni apposito, dignoscimus, fuisse Uldericum Scinzenzeler.

(r) Charactere Gothico quadrato, nitido, absque titulo, Præfatione, numeris paginarum &c., servatur in eadem Biblioth. Ambros. In calce: *Impressum Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem, impensa Petri Casolæ Ordinarii Ecclesiæ Mediolanensis, M.CCCLXXXXIV. die XXII Aprilis, Regn. Joanne Galeazio Duce Sex.* De his Triduanis Rogationibus Dissertationem edidi in mea Histor. Liter. ad hunc annum.

(s) Vidi in Biblioth. PP. Minorum de Observantia Sanctæ Mariæ Pacis Mediolani, charactere Gothico, sine num. pagg., Indice &c. In calce: *Impressum Mediolani anno Christianæ salutis MCDLXXXXIV. die XXII. Aprilis.* Loco nominis, adest Symbolum Impressoris, Ulderici Scinzenzeler.

(t) Servantur in Cœnobio PP. S. Mariæ Coronatæ Mediolani, charactere Gothico &c. In medio primæ paginæ impressus est titulus; sequitur Tabula alphabetica materiarum. In calce: *Expliciunt Commentaria super Decretorum volumine &c. Jo. Antonii de Sancto Georgio, dicti de Placentia, Patricii Mediolanensis, alias Ecclesiæ Divi Ambrosii Mediolani Præpositi nuncupati, J. U. D., & Interpretis clarissimi, nunc Cardinalis Alexandrini; Mediolani impressa per Magistrum Uldericum Scinzenzeler anno salutis Dominicæ M.CDLXXXXIV. die XVIII. Junii.*

* Sermoni morali di S. Bernardo sopra la Cantica, volgarizati, in fol. per Ul-dericum Scinzenzeler. (u) 1494.

* Jo. Matth. ex Ferrariis de Gradi, super Avicennam, in fol. per Jacobum de Sancto Nazario. (x) 1494.

* Ejusdem, Expositiones super Avicennam, in fol. per eundem. (y) 1494.

* Antonii Rampegoli Figuræ Bibliorum, in 8. per Uldericum Scinzenze-ler. (z) 1494.

* Petri Lazaroni Epithalamium in Nuptiis Blancæ Mariæ Sfortiæ cum Maximi-liano Romanorum Rege, in 4. per Antonium Zarotum. (a) 1494.

Bernardini de Bustis, Mariale, seu Sermones de omnibus Beatissimæ Virginis Festivitatibus, & Sabbatis Anni, in 4. (b) 1494.

Hermolai Barbari, Castigationes in Plinium, in fol. (c) 1494.

* Hilarionis Monachi (S. Benedicti) Mediolanensis, Legendarium nonnullorum Sanctorum, Supplementum illius de Varagine, secundùm Kalendarium Mo-nasticum, in fol. per Jacobum de la Ripa de S. Nazario. (d) 1494.

Ejusdem Flores, excerpti ex Opusculis Sancti Bernardi Abbatis in laudem Vir-ginis gloriosæ, collecti in unum, in fol. per eundem. (e) 1494.

Cice-

(u) Vidi in Biblioth. PP. Reformatorum Oppidi Belgiojosi. Exemplar tamen illud acephalum est; ultimus Sermonum adnotatur *octuagesimus septimus in Cantica*; caractere Romano nitido, absque numeris paginarum. In calce: *Fenissena li morali Sermoni, fatti per il dicto Sancto Bernardo sopra la Cantica. impressi a Milano per Magistro Enrico Scinzenzeler Todesco, a dì ultimo del mese di Zugno MCDLXXXXIV* Subjicitur Impressoris Symbolum. Clariss. Marchio Scipio Maphæus, in Libro inscripto: *Traduttori Italiani*, nullam antiquiorem Editionem horum Sermonum protulit, quàm illam Florentiæ, anno sequenti peractam. Nostra hæc anterior neque ab Orlando enunciatur.

(x) Caractere Gothico minuto, absque titulo, numeris paginarum &c In calce: *Joh. Matthei ex Ferrariis de Gradi, Expositiones super Tractatum de Urinis, & vigesimam secundam Fen tertii Canonis Domini Avicenne, super quem nullus ante ipsum scripsit Impressum Mediolani, per Jacobum de Sancto Nazario de Ripa, anno MCDXCIV. die XXVI mensis Julii.*

(y) Extant apud Comitem Donatum Sylvam, caractere Gothico minuto, sed nitido, absque Indice, numeris paginarum &c. Præcedit Epistola nuncupatoria *ad Illustrissimum Ducem Mediolani Franciscum Sfortiam Vicecomitem*, quæ incipit: *Cum sæpe mecum animo cogitarem, Illustrissime Princeps, quod non ea mihi esset fortuna conditio, vel rerum copia, quibus Reipublicæ gubernationem tuam multum juvare possem, me ad immortalem & inexhaustum nobis a summo Medicorum Principe Avicenna thesaurum relictum, pro meo in Te amore, & summa veneratione converti &c* Hæc deinde subjungit: *Quoniam in singulas Fen tertii Canonis, præter quàm in ultima per Eminentissi Doctorum Gentilem de Fulgineo, utilissimè præscriptum est; super ea ego & difficili, & utilissima, ingentes vires omnes intendere institui &c.* Concludit autem: *Si à te tali, ac tanto Principe, qui non minus rerum gerendarum summâ prudentiâ quàm fortunæ successibus undique irradiatus es, probatus fuerit, nemo tunc erit, qui, quod ipse probaveris, summe collaudare non compellatur* In calce: *Impressum Mediolani summo studio & diligentia per Jacobum de Sancto Nazario de la Ripa, anno MCDXCIV. die XVII. Novembris.*

(z) Caractere Gothico, absque Indice, numeris paginarum &c Præcedit Tabula figurarum per Capita alphabeticè digesta Subinde Epistola *Raphaëlis de Peragalla, ad Rev in Christo Patrem Fr Hieronymum de Tornielli Ordin Minor. Observantiæ Regularis*, & ejusdem Responsio Sequitur Prologus Auctoris Fratris Antonii Rampegoli de Janua, Ordinis memorati. In calce: *Explicit Liber Bibliæ Figurarum. Impressum Mediolani per Magistr Uldericum Scinzenzeler, anno salutis Dominicæ MCDLXXXXIV. die VI Septembris.* De hac Editione, ejusque Auctoribus, vide quæ annotavi in Hist. mea Literaria ad annum sequentem fol. CCCXCII.

(a) Servatur in Bibliotheca Ambrosiana; caractere minuto optimo. Præcedit Epistola Auctoris ad *Serenissimum Romanorum Regem, invictissimumque Imperatorem designatum, Maximilianum*. Petri Lazaroni patriam, & literarias res gestas enunciavi in Hist mea ad hunc annum In calce: *Impressum Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem, Anno Domini MCDLXXXXIV. die primo Octobris.*

(b) Memorat hanc editionem Ludovicus Ellies Dupin in Biblioth. Ecclesiast Seculo XV. pag. mihi 112., nomen Typographi minimè enuncians.

(c) Refertur hic Liber à Joanne Alberto Fabricio in Bibl. Latina Tom. I. pag. mihi 406., & in altera mediæ & infimæ Latinitatis Tom. I. pag. 459. in Notis.

(d) Extat in Bibliotheca Ambrosiana, caractere quadrato grandiori, & nitido. Præcedit Tabula Sanctorum, quorum Vita describitur, in cujus fine hoc legitur Epigramma:

Multorum vitas, mortes, & nomina, Lector,
Sanctorum, nostri cerne laboris ope.
Non Musas, non falsa Deûm vocabula canta,
Nec vanas latebras hic Heliconis habes.
Nil fictis inseritur, tantùm observatio facti
Panditur, ut Veterum pagina certa docet.

Sequitur brevis Epistola Auctoris ad *Præsidentem, & Definitores Capituli generalis Monachorum de Observantia Divi Institutoris Benedicti*. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Jacobum de la Ripa de Sancto Nazario, die XVI. Aprilis MCDLXXXXIV.* Adest Titulus in fronte cujusque paginæ, sed sine numeris earundem. Emendandus est P. Orlandus, qui Auctorem hunc vocat *Hilarium*, cùm ipsemet in Epistola nuncupatoria *Hilarionem* se nominet.

(e) Adnexum est hoc Opusculum, in nostro Codice, Vitis enunciatis Sanctorum, simul cum *Exhortatione S. Basilii Episcopi ad Monachos*, sed sine Chronicis notis in fine; indicantur tamen in tabula prævia, quam supra innuimus. Hippolytus Marraccius in sua *Bibliotheca Mariana*, præter memoratum Opusculum in laudem Beatissimæ Virginis, hæc alia subjungit: *De Conceptione gloriosæ Virginis Mariæ: De Visitatione ejusdem cum nonnullis B. V. miraculis: De Solemnitate B. V. Mariæ ad Nives, & de quodam ejus admirando miraculo, necnon & de Corona ejus aurea Stellarum XII. sidem Virgini quotidie persolvenda*; subdens: „ Prodierunt omnia Mediolani *per Jacobum de la Ripa*, anno à Virginis partu 1494. circa quod tempus Auctor enituit. Ex hisce libellis editis ne unum quidem exemplar mihi contigit perlustrare.

Ciceronis Tusculanæ Quæstiones, in fol. (f) 1494.

Supplementum Pisanellæ, in 8. (g) 1494.

ANNO MCCCCXCV.

* Li due Amanti Paolo e Daria, Rime di Gaspare Vesconte, in 4. per Philippum Mantegatiam. (h) 1495.

* L'Aquila di Leonardo Aretino, in fol. per Antonium Zarotum. (i) 1495.

* Titi Livii, Decades, in fol. magn. per Uldericum Scinzenzeler. (k) 1495.

* Fr. Michaëlis de Carchano, Sermonarium de commendatione Virtutum, & reprobatione vitiorum, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (l) 1495.

* Petri Pauli Vergerii Justinopolitani, de ingenuis moribus, & Liberalibus studiis Libellus, in 4. per eumdem. (m) 1495.

* Sancti Bernardi Sermones de tempore, & de Sanctis, in 4. per Leonardum Pachel. (n) 1495.

Ejusdem,

(f) Recensentur à supradicto Jo. Alberto Fabricio in Bibliot. Latin. Tom. II. pag. mihi 131.

(g) Legitur hæc Editio relata à Scriptoribus Bibliothecæ Ord. Prædicatorum, ubi agunt de Bartholomæo de Pisis.

(h) Extant in Biblioth. Ambros. Romano optimo charactere. Fictam hanc Pauli, & Dariæ Historiam, Italicis descriptam Carminibus, & octo libris comprehensam dicavit Gaspar Vicecomes Ludovico Mariæ Sfortiæ Duci Mediolani, multa congerens in prævia Italica Epistola, quæ tum ad laudem prædicti Ducis, tum ad Vicecomitum Familiæ gloriam spectant. Joannes Stephanus Vicomercatus, Papiensis Canonicus, eam publica luce donavit, mille impressis Exemplaribus (quorum inpræsens vix aliquod superest,) ut ipsemet testatur in admonitione ad Lectorem, in qua præstantiam hujus Operis, Auctorisque, *Magnifici Equitis Mediolanensis, & Ducalis Consiliarii Gasparis Vicecomitis* summopere commendat. In fine plura leguntur Epigrammata in laudem Auctoris adjecta, Stephani Campanæ, Petri Patii Florentini, Cæsaris Sacci Laudensis, Pauli Lanterii Præpositi Viglevanensis. Unicum Barnardini Æmilii Novariensis Carmen proferam:

Non te sollicites sacer Libelle
Phama perpetuum decus vigentis,
Nam si quid Latiis licet Camanis,
Hoc spondere potest Poëta solum
Gaspar, qui Insubria refulget Urbe,
Ut Phœbus medio polo coruscat.
Quantum vivet honor sacer Petrarchæ,
Et nomen, cui tradidit Beatrix,
Tam te posteritas leget Dariam,
Paulum, ac ingenium mei Poëtæ,
Qui nullo meritis peribit ævo.

In calce: *Impresso per Magistro Philippo Mantegatio, dicto el Cassano, in la Excellentissima Citade de Milano, nell'anno MCDXCV., a dì primo de Aprile.* Prælusit Typographus titulo *Excellentissima*, quo donata est Metropolis Mediolanensis à Carolo VI. Imperatore. De Gaspare Vicecomite sermonem habui in Histor. mea Literar. ad Annum 1491.

(i) Servatur apud Comitum Donatum Sylvam, charactere Romano nitido. Præcedit Tabula Capitum; cuilibet folio inest numerus Librorum, & Romanus paginarum. Dividitur in quinque Libros. In calce: *Qui finisse, laudando la Divina Gratia, la excellente, & delectabile Opera, intitulata l'Aquila, composta per lo magnifico, & doctissimo homo, Misser Leonardo Aretino, & da ipso curiosamente translatu da latino, in vulgare sermone, ad laude, & gloria de quella felice memoria de Julio Cesare Augusto Imperatore delli Potentissimi Romani, & impressu in Milano per Antonio Zaroto Parmesano, nel MCDXCV. a dì IX. Aprile.* Subdimr Symbolum Zaroti, nempe crux quatuor punctis signata, cum literis initialibus Impressoris *A. Z.* Sequitur Distycon:

Stemmata virtutum sunt hæc dignissima laude;
Quæ possessoris nomina clausa tenent.

(k) Extant in Biblioth. Archiotea, charactere nitidissimo Romano. Præcedit Epistola Joan. Andreæ Aleriensis ad Summum Pontificem Paulum II. &c. Sequitur Epitoma Decadum quatuordecim, ac subinde Epistola Alexandri Minutiani ad Bartholomæum Calchum à Secretis Ducalibus Primarium, quam dedimus fol. DVIII. In calce: *Impressit Uldericus Scinzenzeler, impensis Alexandri Minutiani ex quàm emendato exemplari, si cum cæteris conferes, quàm facillimè intelliges candidissime Lector, cui etiam librariorum culpam, quantum licuit, idem Alexander præstare conatus est. Mediolani pridie, quàm Ludovicus Maria Sforzia Anglus, Princeps sapientissimus, hujus inclyti Imperii sceptrum, & Ducalia insignia, à Maximiliano Imperatore per Legatum acciperet. Anno salutis MCDXCV., die XXV. Maji.*

(l) Servatur in Biblioth. Ambros. optima charta, & charactere minuto, ad Gothicum accedente, sed nitido. Adest titulus Operis in fronte, & in capite cujuslibet paginæ, omissis taman numeris earundem. Legitur in fine Epistola Raphaëlis Peragalli *ad Rev. in Christo Patrem, Dominum Fratrem Hieronymum de Torniellis Ordin. Minor. Observantiæ Regularis, in partibus Cismontanis dignissimum Vicarium Generalem*, cujus compendium dedi in Histor. mea Liter. ad hunc annum, ubi etiam sermonem habui de Michaele de Carchano. In calce, post tabulam Sermonum: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler anno Domini MCDXCV. die XI. Julii.*

(m) Charactere quadrato grandiori nitido, absque numeris, Præfatione, Indice &c. In calce: *Hoc opus impressum est Mediolani per Uldericum Scinzenzeler, anno Domini MCDXCV., die XXVII. Augusti.*

(n) Charactere rotundo nitido, cum titulo in fronte cujusque paginæ, absque numeris. Incisa est effigies ejusdem Sancti Abbatis, cum tabula sermonum, & admonitione ad Lectorem, quæ ita definit: *Quoniam autem in superiori Impressionis volumine quosdam in parte detruncatos, quamplures in totum defuisse comperimus, quos antiquæ & emendati Ordinis Cisterciensis Codices habent, ut est sermo de Trinitate, & quamplures alii numero ferè vigintiquinque, quos in hac Impressione suis locis & titulis imprimi curavimus. Multos præterea in dicto Volumine à Beato Bernardi Sermonibus adeo alienos invenimus, ut meritò alieni censeantur, ideo eos in ultimam præsentis Impressionis partem transtulimus.* In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, anno Domini MCDXCV. die V. Octobris.*

* S. Bernardi, Epistolæ, & alii Tractatus, in 4. per Leonardum Pachel. (o) 1495.

* Vite de Filosofi e delle loro elegantissime Sentenze, in 4. per Philippum de Mantegatiis. (p) 1495.

* Vita, e Fioretti di S. Francesco, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (q) 1495.

Marii Philelphi, Epistolare, in 4. (r) 1495.

Alberti Proseni, Commentarius in Georgii Purbachii Theorias Planetarum. (s) 1495.

Ovidii Heroidum, cum Comment. Antonii Volsci, & in Ibin, cum Comment. Domitii Calderini, in fol. (t) 1495.

ANNO MCCCCXCVI.

* Stephani Burlifer, Formalitates secundùm Viam Scoti, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (u) 1496.

* Gregorii Britannici, Sermones Funebres vulgares, & literales. Item Sermones Nuptiales, in 8. per Leonardum Pachel. (x) 1496.

* Baptistæ Fulgosii, Anteros, in 4. per eundem. (y) 1496.

* Jo. Petri Ferrarii, Practica, in fol. magno, per Uldericum Scinzenzeler. (z) 1496.

Joannis

(o) Epistolæ prædictæ CCCI. numerantur, eodem impressæ caractere, cum tabula singularum. In calce hæc leguntur: *De Laude novæ militiæ: de ordine vitæ, & morum institutione: de vita solitaria: de diligendo Deum: de libero arbitrio: de præcepto, & dispensatione, & quidam alii tractatus; quæ omnia in isto volumine continentur, & cum summa diligentia, per Magistrum Leonardum Pachel Mediolani impressa fuerunt, die XV. Decembris MCDXCV.*

(p) Extant apud Dominum Abbatem Aliprandum Vicecomitem, caractere Gothico quadrato, absque numeris paginarum &c. Legitur in fronte: *Incomincia el Libro de la Vita de' Filosofi, & de le loro elegantissime Sentenzie, extratto da D. (Dione) Laertio, & da altri antiquissimi Doctori.* In calce, post tabulam Philosophorum: *Impressa nell' Alma Cita di Milano, per Magistro Filippo di Mantegatti, dicto el Cassano, nell' anno del Signore MCDXCV., a di XXI. del mese di Novembre.*

(q) Vidi apud Amicum, caractere rotundo nitido. Præcedit Tabula Capitum, & imago incisa Sancti Francisci, stigmata recipientis, rudis tamen, prout ætas illa ferebat. Sequitur Prologus Correctoris Anonymi, in quo profitetur, à se descripta fideliter fuisse hæc omnia, ab archetypo libro Sancti Bonaventuræ, atque ad literam in vernaculam linguam translata. Conqueritur, cæteras, quæ hactenus prodierant, gloriosissimi Patriarchæ Vitas, Impressorum negligentiâ ita depravatas fuisse, ut integra deessent Capita, & confuso ordine omnia susdeque miscerentur. Quocirca, ut sua venustas Operi redderetur, ait, à se cuncta suis locis esse aptata, juxta Vitæ Auctoris Exemplar, aliis etiam adjunctis Vitis plurium ejusdem Ordinis Sanctorum, & enunciatis Privilegiis, quæ Summi Pontifices Ordini memorato concesserant. In calce: *Impresso in Milano, per Magistro Ulderico Scinzenzeler, a di primo de Decembre MCDCXV.*, cum ejus Symbolo.

(r) Refertur hæc editio in Typographicis Incunabulis Cornelii à Beughem pag. 107., sine nomine Typographi.

(s) Adnotatur in memoratis Incunabulis pag. 113. & à P. Orlando in Indice Alphabetico pag. 392. sine nomine Impressoris.

(t) Refertur ab iisdem, ubi de Calderino, & Volscio agunt, locis prædictis, Typographi nomine omisso; Gesnerus hanc notam in *Bibliotheca* adjunxit: *Impressa Mediolani anno Domini MCDXCV.*

(u) Caractere Gothico, absque numeris paginarum, titulis &c. Prima pagina hæc refert: *Magistri Stephani Burlifer, Doctoris Parisiensis, Formalitates, cum argumentationibus ad eas.* In calce: *Editum atque perfectum erat hoc Opus argumentationum, Mediolani MCDXCV. Impressum autem in eadem inclyta Urbe MCDXCVI., quinto Kal Februarii ad honorem &c.* Adjicitur Symbolum, ex quo nomen Impressoris arguitur, nempe Ulderici Scinzenzeler. De hoc Libro per Dialogum contexto, differui in mea Hist. Literaria ad annum MCCCCXCIV., referens Literarias res gestas Samuelis Cassinensis.

(x) Extant in Biblioth. Ambros. caractere Gothico minutiori, absque numeris paginarum, in quarum tamen fronte impressi sunt tituli Sermonum. Præcedit Epistola nuncupatoria *ad Reverendiss. in Christo Patrem Dominum, Dominum Paulum Zane Episcopum Brixiensem*, cum ejusdem responsione. Utramque dedi in Histor. mea Liter., agens de hoc Libro sub initium præsentis anni. Sequitur in fine Epigramma ejusdem Britannici ad Lectorem, & Tabula Sermonum. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel die XIV. Martii, anno Domini MCDXCVI.*

(y) Caractere Romano nitido, servatur in Biblioth. Ambr., absque Indice, numeris paginarum &c. Licèt titulus cum Græca voce *Anteros*, idest *contra Amorem*, positus sit in medio primæ paginæ, Codex tamen impressus est linguâ Italicâ per modum Dialogi. Præcedit Epistola Auctoris *ad Jo. Franciscum Pusterulam Equitem Mediolanensem*, in qua scribit, has esse primitias & tyrocinium studii sui. Sequitur Epigramma Platini Plati, quod recitavi in Histor. mea Liter. ad hunc annum, ubi de Baptista Fulgosio, & ejus Libris Sermonem habui. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, anno Domini MCDXCVI. die X. Maji.*

(z) Extat Viglevani, in Archivo Ecclesiæ Cathedralis, caractere Gothico, cum titulis in fronte cujusque paginæ, sed absque numeris earundem. Præcedit Tabula alphabetica. In calce: *Explicit perutilis & necessaria Practica Jo. Petri Ferrarii Papiensis, impensâ Joannis de Lignano, Mediolani impressa per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, & per Joannem Elingalium J. U. Professorem castigato, cum quibusdam additionibus consummatissimi Viri Domini Francisci de Curte, ex ejus originali extractis MCDXCVI. die XXVI. Maji.*

✻ Joannis Florentini Liber, dictus del Maestro, e del Discepolo, in 4. per Henricum Scinzenzeler. (a)	1496.
✻ Dyni de Mucello, Consilia, in fol. per eundem. (b)	1496.
✻ De Antichristo Auctoritates Sanctorum Doctorum, in 4. per Philippum Mantegatiam, & Alexandrum de Pilizonis. (c)	1496.
✻ Leonæa, seu Petri Leonis Vercellensis, Orationes, Epistolæ, & Epigrammata, in 4. per Gulielmum Signerre. (d)	1496.
✻ Vita di Santa Marta, in 4. parvo, per Antonium Zarotum. (e)	1496.
✻ Terentii Opera cum Commentariis Donati, in fol. parvo, per Uldericum Scinzenzeler. (f)	1496.
✻ L. Annei Senecæ de quatuor Virtutibus, Opusculum, in 4. per Jacobum de S. Nazario de Ripa. (g)	1496.
✻ Franchini Gafuri Practica Musicæ, in fol. per Gulielmum Signerre. (h)	1496.

Æneæ

(a) Servatur in Bibliotheca Excell. Comitis Pertusati, Mediolanensis Senatus Præsidis, caractere Gothico, absque Indice, numeris pagg. &c. Compositus est hic liber in modum Cathechismi, Italica lingua. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Henricum Scinzenzeler MCDXCVI, die VIII. mensis Junii*. Henricus idem est, ac Uldericus; iste nempè Typographus vario nomina, Editionibus ab ipso peractis, se subscribebat.

(b) Servantur in Biblioth. Monachorum Sancti Victoris Mediolani, caractere Gothico, absque numeris paginarum. In calce: *Expliciunt egregia Consilia perspicacissimi J. U. Interpretis, Domini Dyni de Mucello, excerpta fideliter ab ejus Originalibus, quæ hactenus in lucem prodiere: Cognita autem fuere, & visa à scientissimo Jurisconsulto Domino Francisco Aretino, ut ipse attestatur in ea Impressione, quæ Pisis facta est. Hæc itaque Dei optimi nutu, per Ulderici Scinzenzeler operam, & artificium, & impensam Joannis de Legnano, Mediolani MCDXCVI. mense Junii nata sunt.*

(c) Extat hæc Editio apud Excell. Comitem Pertusatum, superiùs laudatum, caractere Gothico, Latinè, & Italicè per columnas distincta, absque numeris paginarum, titulis &c. Inseruntur figuræ rerum, quas Antichristus peraget, sed valdè rudes. In calce: *Impressum Mediolani, per Magistro Filippo, ditto Cassano, & Alexandrum de Pelizonis del MCDXCVI., a dì VI. de Lujo*. Typographus iste Mediolanensis Alexander de Pelizonis, mihi innotuit hac solà Editione, proinde in Prolegomenis nullum de illo verbum feci.

(d) Extat in Biblioth. Ambros., caractere Romano, & charta nitida, absque numeris pagg. Indice &c. Præcedit stemma gentilitium Auctoris, incisum in prima pagina. Sequitur Epistola ejusdem *ad Reverendissimum Amedeum Romagnanum, Sancti Salvatoris Abbatem*, quam dedi fol. DXIII. Dein Orationes, Epistolæ, & Epigrammata. De hoc Libro, ejusque Auctore plura locutus sum in Histor. mea Liter. ad hunc annum. In calce: *Finis Leonea, cui si quid erroris, vel mutatione literarum inest invidè, non Auctori, sed Impressoribus id adscribo, edita Mediolani, & impressa per Magistrum Signerre Gallicum, Regnante divo Ludovico Sfortia Anglo, Duce invictissimo, anno Domini MCDXCVI. die XXVII Julii*. Postremo loco, idem Petrus Leo mittit ad Ven. Dominum Presbyterum Antonium Berzetum, ex Buronii Nobilibus, auream, ut ipse ait, Tertulliani Epistolam de vita æterna, quæ sic incipit: *Beata est vita, cùm id, quod hominibus optimum est, habetur, & amatur &c.* Sed aut Tertullianus, alter ab Africano, est, cui adscribitur hæc Epistola, aut eadem dici debet supposititia, cùm in ea nominentur Chrisostomus, Gregorius, Bernardus, qui quàm longè ab Africani ætate sint, nemo non videt.

(e) Extat apud me, caractere rotundo, nitido, absque titulis, numeris paginarum &c., sed est acephala. Liber est refertus ineptiis anilibus, ac stylo Italico ita rudi, ut risum simul, ac fastidium creare possit. In calce: *Impresso in Milano per Magistro Antonio Zarotto ne l' Anno MCDXCVI. a dì VI. de Augusto*.

(f) Caractere minuto rudiori, cum titulo in fronte cujuslibet paginæ, & numeris Romanis earumdem. In calce: *P. T. Afri Liber explicit, impressus Mediolani per Uldericum Scinzenzeler Anno Domini MCDLXXXXVI. die II. Septembris*, cum ejus Symbolo.

(g) Caractere semi-Gothico. Præcedit hæc Admonitio:
„ Quatuor Virtutum species, multorum Sapientum
„ sententiis diffinitæ sunt, quibus humanus animus
„ compositus, ad honestatem vitæ possit accedere. Ha-
„ tum igitur prima est Prudentia. Secunda est Magna-
„ nimitas. Tertia est Continentia. Quarta est Justi-
„ tia. Singulæ igitur his officiis, quæ subter annexa
„ sunt, honestum, ac bene morigeratum Virum effi-
„ ciunt. In calce: *Impressum Mediolani per Jacobum de Sancto Nazario de Rippa, ad impensam Johannis Baptistæ de Caballis de Sonzino, Anno Domini MCDLXXXXVI. die sexto mensis Septembris, regnante Duce Ludovico*, cum Symbolo Typographi.

(h) Extat in Biblioth. Ambr. optimo caractere. In ea non tam florentes majusculæ literæ, sed etiam ornamenta affabrè incisa, pro rudi adhuc eorum temporum Arte, primas ambientia paginas occurrunt. Ipse Gafurus ibidem cernitur ex catedra docens, & alibi, Musicæ praxim, cantumque stando promovens. Præcedit Epistola nuncupatoria *ad Illustriss. & Excellentiss. Principem D. Ludovicum Mariam Sfortiam Anglum, Ducem Mediolanensium Invictissimum*, quam superiùs dedi fol. DXIV. cum Carmine *Lucini Conagi* in laudem ejusdem Ludovici. In calce: *Pratica Musicæ Franchini Gafori Laudensis, quatuor Libris comprehensa finit, Impressa Mediolani, operâ, & impensâ Johannis Petri de Lomatio, per Guglielmum Signer Rothomagensem, Anno salutis millesimo quatringentesimo nonagesimo sexto, die ultimo Septembris, Alexandro Sexto Pont. Max., & Maximiliano Romanorum Rege semper Augusto, ac Ludovico Maria Sfortia Anglo, Invictissimo Mediolanensium Duce, felici auspicio regnantibus*. De Auctore hujus Libri vide Hist. meam Liter. ad Annum MCDXCII.

* Æneæ Silvii Epistolæ, & varii Tractatus, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (i) 1496.

* Anonymi judicium cum Tractatibus Planetariis, in 4. per Philippum de Mantegatiis. (k) 1496.

* Francisci Curtii Consiliorum volumen primum, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (l) 1496.

* Pauli de Castro, super prima, & secunda Digesti Veteris, in fol. per Leonardum Pachel. (m) 1496.

ANNO MCCCCXCVII.

* Samuelis Casinensis Invectiva in Prophetiam F. Hieronymi, in 4. sine nomine Typographi. (n) 1497.

* Maphæi Vegii Laudensis Opera, in fol. per Gulielmum Signerre. (o) 1497.

* Nicolai Leoniceni Liber de Epidemia, quam Itali Morbum Gallicum, Galli verò Neapolitanum vocant, in 4. per Gulielmum Signerre. (p) 1497.

L. Apu-

(i) Caractere rotundo, minuto, optimâque papyro, absque numeris paginarum &c. Adest titulus in medio primi folii; sequitur Tabula, seu ordo Epistolarum, num. CDXXII. Dein Epistola *Ambrosii Archinti* ad Lectorem, superiùs recusa fol. DXI. In calce: *Pii II Pont. Max. cui ante summum Episcopatum, primùm quidem Imperiali Secretario, tandem Episcopo, deinde Cardinali Senensi, Æneas Sylvius nomen erat, familiares Epistolæ, ad diversas in quadruplici ejus vitæ statu transmissæ. Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, Anno Domini MCDXCVI. die X. Decembris*, cum ejus Symbolo.

(k) Vidi apud Equitem Hispanum, caractere quadrato minutiori, sed nitido, absque Præfatione, numeris paginarum &c. In medio primi folii adest hic titulus: *Judicium cum Tractatibus Planetariis, compositum per quemdam hominem sanctissimum, & Prophetam, Anno Christi MXCVI* Sequitur Index Capitulorum, & Judiciorum, quæ pertingunt usque ad Annum VIIMillesimum. Clauditur Liber his verbis: *Anno Christi MXCVI. Henrico Imp in Alamania, Philippo Rege Franciæ regnante in Francia, PP. Urbano II. Viro egregio, & bono, fuit passagium in triplicitate Linea* In calce: *Laus Deo, & gloriosissimæ Virgini, Divoque Ambrosio. Impressum Mediolani per Magistrum Philippum de Mantegatiis, Anno MCDXCVI die XX. Decembris*. Distribuitur in XI. Capitula, & VIII. Judicia.

(l) Caractere satis nitido. In calce: *Famosissimi, ac copiosissimi Jurisconsulti Francisci Curtii Papiensis, ex proprio Exemplari excerptum Consiliorum Volumen primum, per Johannem Vinzalium Turrianum J U. Scholarem, summa cum diligentia revisum. ac Ulderici Scinzenzeler artificio operosi. impressum Mediolani Anno MCDXCVI. die XX Decembris*. Sequitur hæc admonitio: „Ne in „ pœnam non parvam imprudenter incurras, o Bi„ bliopola avidissime, scias obtentum esse ab Illustrissi„ mo, & Sapientissimo Mediolani Principe Rescri„ ptum, ne Curtiana Consilia ad decimum usque „ Annum, aut imprimi possint, aut alibi impressa „ importari venalia in ejus Districtu, sub pœna indi„ gnationis Cæsareæ, & æris in eo contenta. Itaque, „ ne ignarus erres, te admonitum esse voluit Johan„ nes Vinzalius. Vale „. Sequitur *Tabula Consiliorum Joh. Vinzalii, Curtii Discipuli*.

(m) Extat in Cœnobio S. Victoris hujus Urbis, caractere Gothico, cum titulo in fronte cujusque paginæ, absque numeris &c. In calce: *Explicit secunda pars Lect. Digesti Veteris D. Pauli de Castro, unà cum prima, in qua additi sunt tituli duo, videlicet de postulando, & de his, qui notan. infra, qui desunt in omnibus præteritis, impressi Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel Anno à Nativitate Domini M. CCCC. XCVI. die verò XXiiii. Decembris, feliciter*.

(n) Extat in Biblioth. PP. Minorum de Observantia in Cœnobio S. Angeli hujus Urbis, caractere Romano nitido. In calce: *Impressum in Alma Urbe Mediolani MCDXCVII. primo Aprilis*. De Samuele Casinensi egi in Hist. mea Liter. ad Annum MCCCCXCIV. Quis autem esset ille F. Hieronymus, contra quem Auctor iste calamum armavit, ibidem conatus sum indicare. Malè P. Orlandus pag. 403. adscribit Hieronymo Savonarolæ hunc Librum, præsenti Anno editum, tamquam ab eodem compositum, cùm *Invectiva* sit contra ipsum.

(o) Extant in Biblioth. Archintea, caractere satis nitido, absque numeris paginarum &c Præcedit Epistola *Franchini Gafori* ad *Jacobum Antiquarium* Ducalem Secretarium, ad quem etiam duas alias dirigit in decursu hujus Libri: Eas dedimus fol. DVIII. & seqq. Opuscula verò, Editioni huic inserta, sunt: *Disceptatio inter Terram, Solem, & Aurum: Dialogus Veritatis, & Philalitis: Astianax*, Carmine heroico: *Dialogus de Felicitate & Miseria*: Carmen Epicum, cui titulus *Excusatio à Scriptione Rerum gestarum Italiæ ad Antonium Pisanum*. Intermiscentur nonnulla ejusdem Maphæi Carmina, & Epistolæ nuncupatoriæ, necnon Epigrammata *Pantaleonis Moleguli* Laudensis, & Carmen Jambicum *Lancini Curtii*. In calce: *Maffei Vegii Laudensis, Poëtæ, & Oratoris clarissimi Disceptatio Terræ, Solis, & Auri; Liberque Philalitis, & Veritatis, necnon de Felicitate, & Miseria; Carmen quoque Astianatis; atque describenda Rerum gestarum Historiæ excusatio. Impressa Mediolani XIII Maji 1497. per Guillermum Signerre Rothomagensem, regnante Ludovico Maria Sfortia Anglo, Mediolanensium Duce Invictissimo*. De hoc clarissimo Auctore plura adnotavi in Hist. mea Liter. ad Annum MCCCCXCI., ubi etiam ejusdem Vitam eruditè contextam à Conrado Janingo S. J., atque editam in Supplem. Junii ad Acta SS. Bollandi, opportunum duxi recudere.

(p) Extat apud Comitem Donatum Sylvam, caractere nitidissimo, absque numeris paginarum &c In medio primi folii adest titulus Libri; sequitur Præfatio Auctoris ad Illustrem Virum *Joh. Franciscum Mirandulensem, Concordiæ Principem*, quem vocat *non dissimilem à Johanne Pico patruo suo*. Narrat ibidem Disputationes super hac re Ferrariæ habitas, & Opus alterum memorat, à se compactum, atque editum superioribus Annis *de Medicorum erroribus*. In calce: *Liber de Epidemia, sive Brossular, finit. Impressum Mediolani per Magistrum Gulielmum Signerre Rothomagensem, regnante Illustrissimo Principe Domino Ludovico Duce Mediolani, impensâ Magistri Johannis de Legnano MCDLXXXXVII. die IV. mensis Julii*.

✻ L. Apuleji Opera,) Alcinoi Epitoma,)	in fol. per Leonardum Pachel. (q)	1497.

✻ Epistole mandate da Sancto Hieronymo ad Eustochia nobilissima Donna de Roma, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (r) 1497.

✻ Æsopi Vita, Latina, & Italica, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (s) 1497.

✻ Bernardini de Bustis Defensorium Montis Pietatis, contra figmenta omnia æmulæ falsitatis, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (t) 1497.

✻ Luciani de veris Narrationibus; Asino aureo; Philosophorum Vitis; Scipio; Tyrannus; Schaphidium; Palinurus; Caron; Diogenes; Terpsion; Heracles; Virtus Dea; In Amorem; Timon; in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (u) 1497.

Alberti

(q) Communicavit mihi humanissimè hujus editionis exemplar Vir Clariss. Joh Stonus de Scotia, impressum charactere Gothico, rotundo, & satis nitido, absque numerie paginarum, sed cum titulo Librorum in earumdem fronte. In medio primi folii adest titulus Libri; subsequitur Epistola *Johannis Andreæ Aleriensis Episcopi*; dein Tabula Librorum. In calce: *L. Apulei Platonici, Madaurensis Philosophi, Metamorphoseos Liber; ac nonnulla alia Opuscula ejusdem; necnon Epitoma Alcinoi in Disciplinarum Platonis, desinunt. Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel Anno Domini MCDXCVII., die septimo Augusti.*

(r) Extat apud me, charactere Gothico quadrato, absque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *In questo Libro si contiene le Epistole mandate da Sancto Hieronymo ad Eustochea nobilissima Donna de Roma, insieme con la Regola, & modo de vivere per le Donne Religiose, le quale sono da essere domandate Spose de Christo, observando la Regola sopradicta. Impresso in Milano per Magistro Ulderico Scinzenzeller nel MCDXCVII. die XV Junii.* Auctor Anonymus hujus Italicæ versionis, in Prologo exponit causam suscepti laboris hujus; ait enim, ab honestis quibusdam fœminis, ac Virginibus, Latini sermonis ignaris, adductum se esse, ut quæ S. Hieronymus ad Eustochium conscripsit, Italicâ linguâ donaret; & quia S. ille Doctor, Latinè scribens, nonnulla Sacræ Scripturæ loca innuit, quin integrum textum exponat, profitetur se manum apposuisse, ut eadem extenderet, & infirmioris sexus captui accommodaret; immo ut magis proficuum hoc Opus redderet, ait se immutasse ordinem rerum, & succum omnem doctrinæ redegisse in Capita, quæ XIII. numerantur.

(s) Charactere Gothico, minuto, cum tabulis incisis tam in fronte, quam in contextu Libri, sed rudibus. Fabulæ per Epigrammata Latina, & Italica describuntur, quorum Auctor est *Accius Zucchius Summa Campanæ* Veronensis, & ab illius nomine Opus illud inscribitur *Libellus Zuccherinus*. In calce: *Impressum Mediolani per Ulderic u Scinzenzeler, Anno salutis Domini MCDXCVII. die XXIII. Decembris.*

(t) Extat Exemplar hujus Operis in Cœnobio PP. Eremitarum S. Augustini Cremæ, charactere Gothico. Caret hæc Editio Impressoris nomine, Anno, & loco; sed ex Symbolo adjecto Ulderici Scinzenzeler, & Typographus, & Mediolanum clarè indicantur; Annus verò colligitur ab Epistola nuncupatoria Auctoris, quæ præcedit, ad *Bernardinum Cardinalem Tituli Sanctæ Crucis*, quæ data est *Mediolani pridie Kalendas Februarii Anno* 1497. Et à me recusa fuit fol. DXVII. In fine leguntur Epigrammata duo; alterum Auctoris, *ad Reverendiss. in Christo Patrem F. Hieronymum Torniellum* &c. *Vicarium Generalem Ordinis Minorum de Observantia*, & alterum ejusdem *Tornielli*, quæ hic recitare non incongruum puto:

Lingua venenatis diffamat perfida verbis,
Quod Deus Omnipotens sanctificavit Opus.
Improba mens rabido vitiosum prædicat ore,
Perfecta eorum qui Pietatis habet.
Insuper infandis repletum dogmate Librum
Construxit, Montis *gens inimica* Pii.
Quocirca hunc toto diffundere in Orbe Libellum
Decrevi, monitis sicque parére tuis.
Ut fera mordacem rugiens compescere dentem
Cogatur, laqueis his bene stricta meis.
Tu verò Angelico divalis in Ordine Rector,
Ulla valet servus si tibi grata, jube.

Responsio Tornielli.

Gratulor impressum, Domino præstante, Libellum,
Bernardine, Pium *quo tueatur* Opus.
Ut per te Æterni Genitrix Sanctissima Regis
Conceptum voluit magnificare suum;
Sic Christus Sacri *statuit præconia* Montis
Eloquiis toto pandere in Orbe tuis.
Desinet invidiâ maledicere lingua furentis:
Cerberus obstruso nunc erit ore tacens.
Gaudia, pauperibus, capient, immensa benigni,
Magnaque, jam nullo dona vetante, ferent.
Tu verò, o justi, simul & Pietatis *amator*,
Divini *curas undique* Montis *habe.*

Quæstionis de *Monte Pietatis*, per Italiam agitatæ plurium Annorum spatio, initium, & exitum, per compendium dedi in mea Lit. Hist. ad Annum MCCCCXCII., agens de *Bernardino de Bustis*.

(u) Extat apud Dominum Comitem Rugierium Aresium, Equitem Mediolanensem, charactere rotundo, minuto, & nitido. Sequitur Epigramma:

Hæc lege plena jocis, immixtaque seria ludo,
Quando relaxandi cura tibi est animi.
Lutiano ex Græco plures fecere Latina;
Collecta hinc illinc, pressaque Bordo *dedit.*

Hoc Tetrasticon legitur in Editione, triennio ante Venetiis peracta, in qua postremum verbum tertii Carminis emendatius excusum est *Latinè*; antiqua enim est oscitantia Typographorum, qui cùm Opera Auctorum, alibi impressa, rursus prælo subjiciunt, eadem depravant, novis marte suo additis mendis. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, Anno Domini MCDXCVII. die XXII. Martii*, cum ejusdem Typographi Symbolo, absque numeris paginarum, Indice &c.

Alberti de Saxonia Commentaria in Libros posterior. Aristotelis, in fol. (x) 1497.

Terentianus de Literis, Syllabis, & Metris, Carmen, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (y) 1497.

Johannis de Anagnia Commentaria super V. Libr. Decretalium, in fol. (z) 1497.

Joh. & Gasparis Cardel super Rubric. Decretorum Conciliat. (a) 1497.

Jacobus de Cessolis de Ludo Scacchorum &c. cum Commentario, in fol. parvo. (b) 1497.

Leggenda de' Santi, chiamata Lombardica. (c) 1497.

* Specchio de la Croce di Fr. Domenico Cavalea, in 4. per Ant. Zarotum. (d) 1497.

Ausonii Opera cum Præfatione Georgii Merulæ, in fol. (e) 1497.

De Regum, Principumque omnium institutis, Liber F. Isidori Isolani Mediolanensis, Ordinis Prædicatorum, ac Congregationis Lombardiæ, in fol. per Mantegatios. (f) 1497.

M. Tullii Ciceronis Epistolæ familiares, cum Commentar. Ubertini Clerici Crescentinatis, in fol. per Leonardum Pachel. (g) 1497.

ANNO MCCCCXCVIII.

* Felini Sandei Commentaria super toto V. Decretalium, in fol. magno, per Uldericum Scinzenzeler. (h) 1498.

Fulgentii

(x) Refertur hæc Editio à P. Orlando pag. 107. ubi *Johannem Baptistam Aloysianum* Typographum Mediolanensem facit. ignotus nobis est iste Impressor, vereorque deceptum Orlandum fuisse in assignando preli labore viro docto, qui tantùm Corrector fuerat; ut hoc asseram, in causa est altera Editio, quæ Venetiis prodiit hoc eodem Anno, in qua legitur Epistola *F. Jacobi Baptistæ de Aloysiis, Ord. S. Augustini, ad Carolum Æmilianum Adolescentem Eruditum, Patritium Venetum*, ubi à se emendatum inquit hoc Opus *Alberti*, seu *Albertini de Saxonea*, qui etiam *Albertus parvus* appellatur, Sacri Ordinis Eremitarum S. Augustini; inde enim P. Orlandus censuit, hunc Aloysianum fuisse Typographum in nostra Urbe. Servatur hic postremus Codex in Bibl. Ambr., editus *Venetiis per Bonetum Locatellum Bergomensem Anno MCDXCVII VII Idus Martias*; proinde Editio Mediolanensis posterior esse aliquibus mensibus illâ esse potuit.

(y) Adnotat hanc Editionem Maittaire pag. 347. cum hisce Chronicis notis: *Mediolani per Uldericum Scinzenzeler Anno MCDXCVII. pridie Nonas Februarii*; Fabricius Tom. I. Biblioth. Lat. pag. mihi 795. primam omnium eam fuisse testatur, laudatque in hoc Auctore elegantiam, & amœnitatem ingenii.

(z) Cornelius à Beughem pag. 82. & Ludovicus Ællies Dupin in Biblioth. Ecclesiastica pag. mihi 93. hanc editionem memorant.

(a) Etiam hoc Opus Mediolani editum, unde referunt memoratus à Beughem pag. 41. & P. Orlandus pag. 307.

(b) Legitur apud eumdem à Beughem, pag. 44.

(c) Extat in Bibliotheca, quæ olim spectabat ad Serenissi. Principem Eugenium à Sabaudia; sed cùm illam non viderim, ignotum mihi est, quinam fuerit Auctor traductionis Latinæ hujus Historiæ in Linguam Italicam.

(d) Hunc Librum Mediolani editum Anno MCDLXXXIX. suo loco retulimus. Altera hæc est editio, quæ sic incipit: *Questo Libro si chiama lo Specchio della Croce, compilato da Frate Domenico Cavalco da Vico, Pisano, de l'Ordine di S. Domenico, huomo di sancta vita.* Sequitur Præfatio, & Index Capitum. In calce: *Impresso in Milano per Antonio Zarotto Parmesano à di XV. de Lujo MCDXCVII* caractere abbreviato, sed nitido.

(e) Auctor Ephemeridum Literatorum, quæ Venetiis prodiere, hanc Editionem adnotat Tom. XVII. pag. 303. Mediolani peractam hoc Anno. Eandem refert etiam Fabricius Tom. I. Biblioth. Lat. pag. mihi 795.

(f) Extat in Biblioth. PP. Eremitarum S. Augustini Cremæ. In calce: *Finit Libri de Institutis Regum, Principumque omnium, editi à F. Isidoro de Isolanis Mediolanensi, Ordinis Prædicatorum, ac Congregationis Lombardiæ, diligentique cura aneis Literis à Johanne Jacobo Bellono quàm emendatissime compacti. Mediolani apud Mantegatios M CCCC. XC. VII* An hæc sit editio aliqua, novis curis parata; an Joh. Jacobus Bellonus, mihi prorsus ignotus, Mediolanensi usus sit, ut alteram accuratiorem prælo vulgaret, definire nequeo, cùm Cremense exemplar minimè inspexerim.

(g) Transmissus ad me fuit ab Amico titulus hujus Libri, cum nota in calce adjecta: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, anno Domini MCCCCLXXXXVII.*

(h) Extant apud Patres Augustinianos, caractere Gothico, sed satis nitido, cum titulo in fronte cujusque paginæ, sed absque numeris. In calce: *Impresso noviter in Inclyta Civitate Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, impensis Magistri Johannis de Legnano Mediolanensis, diligentissimèque emendata Anno à Natali Christiano MCDXCVIII. die XV. Februarii*, cum Symbolis Ulderici Scinzenzeler, & Johannis de Legnano, cujus impensis editus est hic Liber. Enunciatur Privilegium, ab Illustrissimo & Sapientiss. Mediolani Principe obtentum, ne ad decimum usque Annum aut imprimi, aut vendi ab alio possint, *sub pœna indignationis Cæsareæ, & æris in eo contenti.*

* Fulgentii Episcopi Cartaginiensis Mythologiarum Libri, cum Commentariis Joh. Baptistæ Pii Bononiensis, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (i) 1498.

* Sidonii Apollinaris Poëma aureum, ejusdemque Epistolæ cum Commentariis Joh. Baptistæ Pii Bononiensis, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (k) 1498.

* Indulgenze, e Corpi Santi, che sono nella Città di Milano, e suo Comitato, in 16. sine nomine Typographi. (l) 1498.

* Philippi de Monte Caleria, Ordinis Minorum, Quadragesimale, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (m) 1498.

* Francisci Petrarcæ Poëtæ laureati de Vita Solitaria, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (n) 1498.

* Æsopi Vita Latina, & Fabulæ, in 4. per Fratres de Signerre. (o) 1498.

* Nicolai Perotti Cornucopiæ, seu Commentaria Linguæ Latinæ, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (p) 1498.

M.

(i) Caractere minuto, sed nitido. Præcedit Epistola nuncuparoria *Joh Baptistæ Pii Bononiensis ad Antonium Mariam Bentivolenum*, cum Tabula Capitum. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, Anno Domini MCDXCVIII. die XXIII. mensis Aprilis*. Præfigitur Privilegium Ludovici Mariæ Sfortiæ Ducis Mediolani, quo *prohibet per quinque Annos eorumdem impressionem, sub pæna vigintiquinque aureorum* &c. In eodem legitur data facultas *Hieronymo Passirano de Asula* committendi prælo in hac Urbe sequentes Libros, nempe, *Sidonium Apollinarem cum Commentariis; Varronem de Lingua Latina emendatum cum Enarrationibus; Apicium de Cibariis; Festum Pompejum cum Appendicibus*, & *Fulgentii Mythologias*. De Auctore hujus Libri, citra veritatem appellato *Episcopo Cartaginiensi*, egi in Hist. mea Lit. ad hunc Annum, ubi Hieronymi Passirani de Asula res gestas ad Studiorum Mediolanensium proventum enunciavi. Extat in Bibl. Collegii Braydensis, S. J.

(k) Servatur in Bibl. Archintea, & apud Comitem Constantium de Abdua, Equitem Mediolanensem eruditissimum, caractere rotundo, grandiore in textu, minutiore in Commentariis, absque titulis, ac numeris paginarum. Præcedit *Balthassaris Taccboni, Ducalis Scribæ, ad Nicolaum Corrigium, Virum Illustrem*, Carmen, in Monosyllaba desinens, in laudem *Joh. Baptistæ Pii*.

Iste Pius, *Latiâ Linguâ doctissimus, in* *quo*
Non minor eloquii pellucet Mæonii *vis*,
Ut jam Doctorum dici queat & pater, & *lux*,
Defossas qui quæris opes, ac sollicitat *res*,
Emicat ingenio, quàm fulget vel radiis *Sol*,
Repperit ingentes thesauros, divitias, *&*
Sidonium Sidus, mel sudans, ambrosiam, *lac*;
Utque legant omnes, nunc nobis, & studiis *dat*.
Tu Nicolaë, decus Musarum, quique hominum *Rex*
Diceris, exulta; illa ferox non Sidonium *mors*
Abstulit à nobis. Lætetur Pegasidum *grex*,
Atque Pium *titulis ornemus perpetuis* *nos*.

De Nicolao Corrigia hic memorato nonnulla retuli in Hist. mea Lit. ad Annum MCDXCIII. agens de *Gaspare Vicecomite*. Sequitur Epistola *Joh. Baptistæ Pii ad Magnificum Johannem Franciscum Marlianum, Equitem, Senatorem, & Jureconsultum, Mediolanensem Civem*, quam per Compendium dedi in Hist. Lit. ad Annum MD., de eodem loquens. *Sebastiani Decii* Epigramma, in fine positum, ibidem recitavi; inde enim non obscurè colligitur, primam hanc fuisse Editionem. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler. Impensis venerabilium Dominorum Presbyteri Hieronymi de Asula, necnon Joannis de Abbatibus Placentini, sub Anno Domini M. CCCC. LXXXXVIII., quarto Nonas Majas*.

(l) Extat hujus editionis exemplar apud Clariss. Johannem Sitonum de Scotia, caractere semi-Gothico, sed nitido, absque numeris paginarum &c. Liber iste, licèt parvæ molis, pretio suo non caret, utpote valde utilis ad topographiam Ecclesiasticam Mediolanensem illius temporis dignoscendam. In calce: *Impressum est hoc Opusculum, tanquam tabula lapidea, operâ, & impensâ Presbyteri Johannis Petri Casorati, necnon Bernardini Pissoni Mediolanensium, Anno salutis MCDXCVIII., Nonis verò Julii completum*.

(m) Servatur in Biblioth. PP. Minorum de Observantia S. Angeli Mediolani, caractere quadrato, satis nitido. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler Anno Domini MCDXCVIII., die XII. mensis Julii*, cum Symbolo ejusdem.

(n) Caractere Romano, & chartâ optimâ, absque numeris paginarum &c. Præcedit Epistola *Francisci Caymi ad Ludovicum Mariam Sfortiam Mediolanensium Ducem Invictissimum*, quam dedi supra fol. DXXII. In calce: *Francisci Petrarcæ Poëtæ laureati ad Philippum, olim Episcopum Cavallicensem, dehinc Patriarcham Hierosolymitanum, & demum Cardinalem, Liber de Vita Solitaria explicit. Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler Anno Domini MCDXCVIII die XIII. Augusti*. Sequitur Petrarcæ Epistola, *de Dispositione vitæ suæ, ad Gubernatorem Patriæ*, & carmina dum laboraret in extremis, ac ejusdem Epitaphium ab ipso dictatum.

(o) Caractere Gothico, absque numeris paginarum &c. In fronte, & ad singula Capita incisæ sunt icones, ut in aliis editionibus jam relatis. In calce: *Impressum Mediolani, per Guillermos le Signerre fratres Rothomagenses, Anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo, die quindecimo mensis Septembris, Regnante Illustrissimo Domino Ludovico Duce Mediolani. Impensis Gotbardi de Ponte*.

(p) Extat in Cœnobio S. Petri Martyris Barlassinæ, Ord. Prædicat., caractere rotundo, minutiori, cum abbreviationibus. Dicatur ab Auctore Liber iste *Illustri Principi Federico Duci Urbini, & Ecclesiastici Exercitus Imperatori invictissimo*. Sequitur Tabula alphabetica, deinde Epistola *Joh. Pompeji Cornazi Brixiensis ad Magnificum Sebastianum Badoarum Patricium Venetum*, & post hanc *Perotti* Epistola ad Ducem Urbini. In calce: *Explicit præclarum Opus Nicolai Perotti Eruditiss. Viri Cornucopiæ, seu Commentariorum Linguæ Latinæ. Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, Anno Domini MCDXCVIII III. mensis Novembris*. Adest in fine Commentariolus ejusdem Perotti in C. Plinii Secundi Proœmium, in quo *Joh. Andream Episcopum Aleriensem*, de duobus & viginti erroribus arguit, ad *Antonium Moretum* scribens. Alibi, non una vice, lucem jam viderat.

✻ M. T. Ciceronis Opera Omnia Vol. 2., in fol. grandiore, per Guillielmos fratres le Signerre. (q)	1498.
✻ Alcuni Miracoli della B. Vergine Maria, in 4. per Leonardum Pachel. (r)	1498.
✻ Magistri Bartholomæi de Pisis, Ordinis Minorum, Quadragesimale de contemptu Mundi, sive de Triplici Mundo, sensibili scilicet, microcosmo, & archetypo, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (ſ)	1498.
✻ Statuta Civilia Mediolani, reformata à Ludovico Maria Sfortia Mediolani Duce, in fol. sine Typographi nomine. (t)	1498.
Phalaridis, Apollonii, & Bruti Epistolæ Græcæ cum Latina interpretatione, per Johannem Bissolum, & Benedictum Mangium. (u)	1498.
Macrobii Saturnalium Libri VIII., in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (x)	1498.
Cœlii Apicii de re Coquinaria, in fol. per Guillielmum Signerre. (y)	1498.
✻ Samuelis Casinensis de Immortalitate Animæ, in 4. sine nomine Typographi. (z)	1498.

ANNO MCCCCXCIX.

✻ M. T. Ciceronis Epistolæ familiares cum Commentar. Uberti Crescentinatis, & Martini Philetici &c., in fol. per Leonardum Pachel. (a)	1499.

Vite

(q) Caractere Romano optimo, absque Epistola nuncupatoria; in medio cujusque paginæ adsunt Librorum tituli, & in margine cujusque folii, numeri Arabici. In calce primi Voluminis: *Horum Operum, quæ de Arte Cicero conscripsit, & ad hanc usque ætatem pervenerunt, Alexandri Minutiani obsecratio fuit Redemptura Guillelmorum Fratrum. Librarii opificem perfecerunt Mediolani MCDXCVIII. in legitimo Ludovici Sfortiæ Angli, Principis Sapientissimi Ducatu*. In calce secundi voluminis: *Impressit Alexander Minutianus nono Calendas Decembres 1498. in inclyta Civitate Mediolani, Ludovici Mariæ Ang'i, legitimi Ducatus anno tertio*. De hac editione felicissimè tentata, atque absoluta, biennii spatio, ab Alexandro Minutiano, mentionem egi in Hist. mea Lit. ad hunc Annum; ejusdem autem integrum exemplar extat apud Marchionem Paulum Æmilium Olivatium, Senatorem Mediolanensem, & Marchionem Theodorum Alexandrum Trivultium Patricium Mediolanensem.

(r) Extant in Collegio Braydensi S. J. absque præfatione, numeris paginarum &c., caractere semi-Gothico, sed nitido. In fine Tabula Capitum, num. LXII., quæ totidem Miracula continent. Postremò: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel. Anno Domini MCCCCLXXXXVIII die VIII. mensis Decembris*.

(ſ) Extat in Bibl. Ambr. caractere Gothico, cum impressis in vertice cujusque paginæ titulis Sermonum, & dierum. Sequitur Epistola *Magistri Johannis Mapelli* Mediolanensis *ad Reverendiss. Patrem F. Julianum Miglensem, S. Theologiæ Professorem celeberrimum*, quam dedi fol. DXXIII. In fine adest Tabula Concionum, & deinde *Index rerum, extractus, & compilatus per Magistrum Johannem Mapellum Mediolanensem, ejusdem Ordinis*, per alphabetum. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, Anno Domini MCDXCVIII*, cum ejusdem Symbolo. Primam Mediolanensem Editionem hujus Quadragesimalis vide ad Annum MCCCCLXXXVIII.

(t) Caractere optimo, & chartâ nitidissimâ, sed absque titulo in fronte. Signantur singulæ paginæ numeris Arabicis. Præcedit Rubrica generalis; postmodum Diploma Ludovici Ducis, datum hoc eodem Anno die XX. Octobris *de reformatione, ac editione* hujusmodi Statutorum, de quibus jam disserui in Hist. mea Liter. ad Annum MCCCCLXXX. In calce: *Impressum Mediolani, die X. mensis Novembris MCDXCVIII.*

(u) Refert hanc Editionem Michaël Maittaire Tom. I. Annal. pag. 256. his verbis: *Anno proximo* (idest 1498.) *Mediolani prodierunt Phalaridis* &c, sed cùm subjungat, *ex Ædibus Bartholomæi Justinopolitani* &c, cujus Epistolam Libro præfixam, & *ad Petrum Contarenum Patricium Venetum* scriptam ibidem recitat, vereor, ne per errorem, hanc editionem Urbi nostræ assignaverit. Nihilominus, cùm impressores ejusdem nominet *Johannem Bissolum, & Benedictum Mangium Carpenses*, qui certè Anno sequenti celeberrimum Lexicon Svidæ, nitidissimis Græcis Typis apud nos vulgavere, opinari possumus, ad hanc Metropolim hoc Anno illos migrasse, & hasce Epistolas, prout excusæ fuerant Venetiis, Mediolanensi prælo subdidisse.

(x) P. Orlandus, in Appendice Additionum ad primam partem Libri sui de Origine Typographiæ, editionem hanc Mediolanensem enunciavit pag. 435.

(y) Hieronymus Passiranus de Asula meditatus fuerat hunc Librum edere, illumque adnotaverat in supplici Libello, quem obtulerat Ludovico Mariæ Sfortiæ Mediolani Duci, ut sua Diplomate ejusdem impressionem ceteris Typographis per quinquennium vetaret, ut supra innui, notâ signatâ (b). Itaque hoc Anno Cœlium Apicium in lucem protulit, quem ego minime conspexi, sed relatum invêni a Maittaire in Indice, *Signerre* Typographo indicato.

(z) Vidi hanc Lucubrationem inter alia Opuscula ab eodem Auctore typis edita, quæ mihi à Modoetiensi Oppido transmissa fuere. Præcedit Epistola nuncupatoria *ad Ludovicum Mariam Sfortiam Vicecomitem, Ducem Mediolani*, quam dedi fol. DXXI. Editionem illam memorat etiam Lucas VVadingus in Annalibus ad hunc Annum; quæ autem sit in hac re sententia Samuelis Casinensis, indicavi in Hist. mea Lit. ad Annum MCDXCIV. agens de pio, doctoque hoc Scriptore.

(a) Vidi apud D. Aurelium Odescalcum, Decurionem Novocomensem. In calce: *M. T. Ciceronis Epistolæ familiares, cum commento Hubertini Crescentinatis, & Martini Philetici super Epistolis selectis, & Georgii Merulæ Alexandrini; addita etiam sunt nonnulla alia loca per Angelum Politianum interpretata: Impressa Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, sub Annis à Nativitate Domini Jesu Christi Redemptoris nostri 1499. die XV. Januarii, regnante Ludovico Maria Sfortia Vicecomite, Mediolani Duce Septimo.*

✳ Vite de' Santi Padri, vulgare, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (b)	1499.
✳ Missale Romanum, in fol. per Leonardum Pachel, (c)	1499.
✳ Lucani Pharsalia, cum Commentariis Omniboni Vicentini, & Joh. Sulpitii Verulani, in fol. per eumdem. (d)	1499.
✳ Petri Casolæ Rationale Cæremoniarum Missæ Ambrosianæ, in 4. per Alexandrum Minutianum. (e)	1499.
✳ Missale Ambrosianum, in fol. per Leonardum Pachel. (f)	1499.
✳ Ciceronis Operum, tertium, & quartum Volumen, in fol. per Alexandrum Minutianum. (g)	1499.
Manilii Opera, in fol. per Antonium Zarotum. (h)	1499.
✳ Ovidii Fastorum Libri cum Commentariis Marsi Piscinatis, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (i)	1499.

Svidæ

(b) Caractere semi-Gothico, absque numeris paginarum &c. Servantur in Collegio Braydensi S. J. In calce: *Stampate nell' Alma Città de Milano per Magistro Ulderico Scinzenzeler, nell' Anno del Signore Messer Jesu Christo MCDXCIX. a dì XVI. de Febrnario.*

(c) Extat in Bibl. Reverendiss. Capituli Metropolitani, caractere grandiori quadrato, satis nitido. In calce: *Missale Romanum, vigilanti studio revisum, emendatumque &c., per Venerabilem Presbyterum Leonem de Cipellis Laudensem, impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, Anno Domini MCDXCIX. die XVI. Aprilis.*

(d) Extat in Cœnobio PP. Capuccinorum Viglevani, caractere grandiori in textu, & minore in Commentariis, absque numeris paginarum &c. In calce: *Exactum hoc insigne, atque præclarum Opus Lucani, cum Joh. Sulpitii Verulani, Viri Clariss., Commentariis, à proprio Originali extractis, necnon Omniboni Vicentini, diligentissimè emendatis, impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, Anno Domini MCDXCIX., die quarto Maji.*

(e) Extat in Bibl. Ambr., caractere rotundo, & nitido. Caret Indice, numeris paginarum &c. Præcedit Epistola Auctoris, Canonici Ordinarii Ecclesiæ Metropolitanæ, ad Clerum Mediolanensem, in qua instituti sui rationem reddit; laborem in colligendis *Ecclesiæ Mediolan. ritibus ad Officium tum diurnum, tum nocturnum*, à se antea peractum memorat (ediderat enim Breviarium Ambrosianum Anno MCDXC.); simulque laudes Mediolanensis pietatis, & suæ tenuitatis sinceram confessionem, præclaro modestiæ exemplo, infert. Sequitur modus Missam celebrandi juxta institutionem S. Ambrosii, Mediolanensis Antistitis; deinde supradicti Ordinis explicatio per singulas Missæ partes adjicitur; clauditurque Opusculum, explicatione rituum, & Cæremoniarum Missæ pro Defunctis. In calce: *Ambrosius de Caponago impressit apud Alexandrum Minutianum MCDXCIX. Vigiliâ SS. Gervasii, & Prothasii*, idest die XVIII. Junii.

(f) Caractere eodem, quo Romanum, superiùs relatum, ab hoc Typographo editum fuit. In fine legitur sequens Epigramma.

Hoc castigatas correcto Codice Missas
Ambrosii cernas, quo reparata fides.
Hinc mores, Legesque piat, hinc scandere cælum
Credidisset populus, relligione sacer.
Nicolaos, minimo constabunt, credite, dixit,
Presbyteri, ut spargat talia per populos.
Thesauros igitur cupiens haurire salutis
Perpetuæ, hoc dignum sæpe retractet Opus.

Quis esset hic *Nicolaus*, cujus impensâ, aut curâ, excusus videtur hic liturgicus Liber, prorsus latet. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel Anno Domini MCDLXXXXIX., die XXVII. Augusti.*

(g) De hac Editione, hoc Anno absoluta à memorato Typographo, disserui in Hist. mea Lit. ad Annum superiorem. Dicavit postrema hæc Volumina Minutianus *Joh. Jacobo Trivultio, Regis Galliarum in hac Urbe Locumtenenti*, quam dedi fol. DXXV. In calce: *Mediolani MCDLXXXXIX. Idibus Octobris, Alexander Minutianus. Johanni Trivultio Regio Locumtenente in Insubria universale.*

(h) Referuntur à Maittaire Tom. I. Annal. pag. 360. Præcedit Epistola *Presbyteri Stephani Dulcinii, Scholæ Canonici, ad Magnific. Rolandum Marchionem Palavicinum, Equitem, & Senatorem illustrem*, cujus mentionem egi in Hist. mea Lit. ad Annum MCDLXXXIX. de Dulcinio agens. In calce docet prælaudatus Maittaire ita impressum legi: *Quinto Idus Novembris, sub Illustrissimo Principe Joh. Galeatio Duce Mediolani Sexto felicissimo, Presbyter Stephanus Dulcinius elegantissimum hoc Manilii Opus, pro ingenii imbecillitate, trecentis locis emendavit: quæ autem ambigua videbantur, intacta reliquit. Doctiores reliquum addant; & nihil deinceps, candide Lector, desiderabis.* Mirum mihi visum fuit, quòd hoc loco enuncietur Joh. Galeaz, tamquam Mediolani felicissimè imperans, cùm quadriennio ante jam obiisset; quapropter censeo, aut Typographum oscitantem impressisse quicquid in Editione Anni MCDLXXXIX. excusum erat, aut Michaelem Maittaire, decennii numero per errorem addito, librum hunc præsenti Anno assignasse, atque ex una Editione, geminam effecisse. Nullum Manilii, a Dulcinio emendati, exemplar mihi licuit explorare, ut mendum detegerem; attamen cùm videam, in prima impressione narrari a Maittaire, è prælo fuisse dimissum hoc Opus *V. Idus Septembris*, in secunda *V. Idus Novembris*, arbitror, posteriorem istam diei Epocham assignandam esse primæ editioni, cùm Epistola nuncupatoria ad Rolandum Pallavicinum, cujus fragmentum ipse refert ad hunc annum, dicatur data, *Mediolani octavo Calendas Novembres*; ea enim præcedere procul dubio diem debebat, quo vulgatus est liber; atque hinc etiam dilucidior fit error, quem suspicor intercessisse; cùm idem nonus dies, in utraque impressione, absoluto Typographico opificio statuatur, id namque indicium est, confusam fuisse unam cum altera. Verùm levia hæc, in tam vasto voluminum relatorum mole, minimè decus imminuunt Scriptoris prælaudati, de initiis ac progressu Typographiæ, supra omnem invidiam, benemeriti. Quin imò, ne in re obscura, quidquam certi ex sola ingenii mei conjectura proferrem, & venerationem meam illustri memorato Viro testarer, fideliter hoc loco Manilium sub illius fide adnotavi.

(i) Caractere rotundo, nitido. Extant in privata Bibl. Marchionis Trotti, Equitis Mediolanensis. In calce: *Literariæ Sodalitati, Venetæ, & universæ Academiæ Latinæ, ad Viventium, posterorumque usum Marsi Piscinatis, Poetæ Romani, fidelissimam Fastorum interpretationem, Gabriel Conagus Civis Mediolanensis ab Ulderico Scinzenzeler Theutonico, suâ operâ, & impensâ imprimendam curavit Anno salutis MCDXCIX. quarta Idus Novembris.* Subscriptio eadem est, quæ in Veneta Editione Anni MCDLXXV. legitur, mutato tantùm nomine Correctoris, & Typographi, Mediolanensium.

* Svidæ Lexicon Græcum, in fol. per Johannem Bissolum, & Benedictum Mangium. (k) 1499.

* Vita del Divo, & glorioso Confessore Sancto Niccola de Tollentino de l'Ordine de' Frati Heremitani di Sancto Augustino, facto al tempo del Beatiss. Papa Joanni XXII., in el quale liberò la Chiesa da grande Scisma &c., in 4. per Leonardum Pachel. (l) 1499.

Melchioris Parmensis Dialogus de Anima. (m) 1499.

Filostrato dell' innamoramento di Troilo e Griseide, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (n) 1499.

ANNO MD.

* Plautus integer, cum interpretatione Jo. Baptistæ Pii, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (o) 1500.

* Petri Pauli Vergerii, de ingenuis moribus, in 4. per eumdem. (p) 1500.

* Antonii Mancinelli Carmina, in 4. per Petrum Martyrem Mantegatium. (q) 1500.

* Ejusdem Opusculum de Scribendi, Orandique modo, in 4. per eumdem. (r) 1500.

* Ejusdem varia Opuscula, in 4. per eumdem. (s) 1500.

Bar-

(k) Extat in Bibl Ambr., caractere optimo. Editionem hanc descripsit luculenta sermone Michaël Maittaire in Annal Typogr. pag 256. & seqq., Dialogum Græcum inter Bibliopolam, & Juvenem studii amantem de utilitate, & pretio hujus Libri, compositum à *Stephano Nigro*, integrum referens. De Auctore hujus Dialogi, qui Oratoriam Artem Mediolani publicè docuit, disserui in Hist. mea Lit. ad Annum MCDXCVI. Ante Svidam adest duplex Epigramma *Antonii Motta*: item Epistola Latina *Joh. Mariæ Cattanei* ad *Albertum Pium* In fine verò leguntur Carmina *Joh. Salandi*; hi autem omnes Discipuli fuerant *Demetrii Calchondylæ*, cujus industriâ, summisque laboribus absolutum est celeberrimum istud Opus, quod tunc temporis ita fuisse rarum ipsemet testatur in Epistola Græca ibidem impressa, ut qui in Italia, ac Græcia, inter MStos Codices illud teneret, thesaurum se possidere arbitraretur. Demetrii Calchondylæ Familiam, & Literaria studia fusè indicavi, atque exposui, in Hist mea memorata ad hunc Annum. In calce: *Anno ab Incarnatione MCDXCIX. die XV. Novembris, impressum Mediolani, impensâ, & dexteritate D. Demetrii Calchondylæ, Johannis Bissoli, Benedicti Mangii, Carpensium*, cum eorumdem Symbolo.

(l) Vidi Augustæ Taurinorum apud P Petrum Paulum Quaglinum sæpius laudatum, caractere semi-Gothico per columnas distributo. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Johannem de Legnano, & Leonardum Pachel Anno Domini MCDXCIX.*

(m) Siccam hujus Libri notitiam inseruere suis Catalogis Cornelius a Beughem, & P. Orlandus, sine ullis adnotationibus.

(n) Transmissus ad me fuit titulus hujus Libri à Bergomensi Urbe, utpote asservati in Biblioth. Co. Scipionis Boselli, relicto mihi desiderio palam exponendi, quomodo exaratus sit iste Codex, soluta ne Oratione, an Italico metro.

(o) Extat apud Com. Donatum Sylvam, Romano nitido caractere, absque numeris paginarum. Præcedunt Epigrammata in laudem Baptistæ Pii, contexta a Sebastiano Ducio, Jo. Alberto Marliano Mediolanensi Patricio, & Antonio Maria Calcaterra, pariter Mediolanensi Patricio: Dein Epistolæ duæ, altera Philippi Beroaldi ad Lectorem, & altera ejusdem Pii, ad Joannem Bentivolum Bononiæ Dictatorem. Sequuntur in fine Epigrammata Joannis Salandi, & Alexandri Gabuardi de Turcella Parmensis. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, anno MCCCCC., die XVIII. mensis Januarii.*

(p) Caractere quadrato, prorsus simili alteri Editioni, jam relatæ Anno 1495., absque numero paginarum, Indice &c. In calce: *Hoc Opus impressum est Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, anno Domini MCCCCC., die IX. Martii.*

(q) Servatur apud Comitem Donatum Sylvam, caractere rotundo minutiori, sed nitido, absque numeris paginarum &c. Præcedit Auctoris Carmen, loco Epistolæ nuncupatoriæ, *Urso, Ursinæ Domus Heroi clarissimo, Episcopo Thean. ac Gymnasii Almæ Urbis Rectori quàm optimo*. Sequitur Auctoris ejusdem Epistola ad Lectorem, data *Kal. Sextilibus Millesimo Quadringentesimo Octogesimo Nono, Romæ*. In calce: *Impressum Mediolani per Petrum Martyrem de Mantegatiis, ad impensam Domini Johannis de Legnano, Anno à Nativitate Domini MCCCCC. die X. mensis Junii*, cum ejusdem Symbolo.

(r) Insertum est Codici præcedenti, caractere eodem. Hoc Opusculum Mancinellus dicavit *Valerio Crispino Jurisconsulto eximio, Civique Veliterno quàm optimo, & generoso*. In calce: *Impressum Mediolani per Petrum Martyrem de Mantegatiis*, cum ejusdem Symbolo.

(s) Etiam hæc inserta vidi Volumini superiùs memorato, caractere eodem. Horum tituli sunt sequentes, nempe: *Elegantiæ Portus; Laurentii Vallensis Lima; in Ciceronis Rhetoricen ad Herennium Commentariolus; Domitii Palladii Sorani Carmen*. Legitur ibi Epigramma in laudem Mancinelli:

Mos Cynici laudandus erat, collecta docentis
Omnia discipulos sub brevitate suos;
Nec minus à cunctis decoratur laudibus ille,
Qui Trogi longum quàm breve fecit Opus.
Et tibi, Flore, datur laudi subiisse laborem
In Livj summa fertilitate pium.
Sic Mancinelli brevitas celebranda docendi,
Cùm pateant multis, quæ latuere diu.

Hæc editio curata fuit à Mancinello, quemadmodum testatur Adnotatio in calce impressa: *Reliqua rite manent, nec unquam ita rectè imprimentur; Mancinellus enim astitit, dum imprimerentur. Impressum Mediolani per Petrum Martyrem de Mantegatiis*, sine Anno; forsasse, cùm illum Typographus in primo Opere adnotavisset, hoc loco repetere non curavit. In eodem Codice adnexa reperitur altera Mancinelli alucubratio, *de parentum cura in liberos, & de filiorum erga parentes obe-*

dien-

* Bartolomeo Miniatore, Formulario d'Epistole vulgare, missive, & responsive, in 4. per Joh. Angelum Scinzenzeler. (t)	1500.
* Luchinus de Aretio, Opusculum de Prologis, seu Proœmiis &c., in 8. per Alexandrum Minutianum. (u)	1500.
* Stephani Notii Opus remissionis à pœna, & culpa, in 4. per Leonardum Pachel. (x)	1500.
Varro de Lingua Latina. (y)	1500.
Franchini Gaffuri Opus de Musica, seu Armonia Musicorum Instrumentorum, in fol. (z)	1500.
* Eusebii Conradi, Mediolanensis, Canonici Regularis, Tractatus secundus de præsidentia Clericorum Regularium præ Monachis &c., in 4. (a)	1500.

Clau-

dentia, cujus memoriam omittendam non censui, quamvis fines mihi in hac re statutos editio ista prætereat; præsertim, cùm desiderari hanc notitiam in Annalibus Maittaire viderim. In calce: *Impressa Mediolani per Johannem Angelum Scinzenzeler Anno Domini MDIV. die XXIX. Aprilis ad impensas Johannis Jacobi, & Fratrum de Legnano.*

(t) Extat in Biblioth. Ambros., caractere semi-Gothico. Præcedit Epistola nuncupatoria ad *Excelsum, & Illustrissimum Principem Ferrariæ Ducem*, barbaro illius temporis Italico sermone confecta. Adjicitur in fine etiam Formularium titulorum. Eamdem provinciam occupaverat jam *Marius Philelphus* in suo Epistolario, ut vidimus; quapropter suspicor, ex eo fonte derivatum Italicum istud Opus. In calce: *Finisse el Libro, abiamato Formulario, stampato in Milano per Magistro Joanno Anzelo Scinzenzeler nel* 1500. *a di XXII. de Octobrio.*

(u) Extat in Bibl. Ambr., & in Cœnobio PP. Eremitarum S. Augustini in Cœlo-Aureo Papiæ, caractere & charta admodum nitidis, absque numeris pagg. &c. In fronte legitur sequens titulus: *Egregium, ac perutile Opusculum per Reverendum Patrem Fratrem Luchinum de Aretio Mediolanensem, Regularis Observantiæ Sacri Ordinis Eremitarum S. Augustini, Congregationis Lombardiæ, compilatum, de Prologis, seu Proœmiis, maternâ Linguâ accuratissimè conscriptis, deservientibus per totam Quadragesimam prædicare volentibus. Quibus adjuncti sunt alii centum quinque, diversis materiis opportuni; bisque omnibus, vita comite, assistenteque Deo, Prædicationes sibi correspondentes applicare intendit. Hos si diligenter, fideliterque perlegerit, mira profectò te suavitate reficient, maximamque afferent utilitatem.* Post titulum sequitur Epigramma ad Lectorem:

Non hic Aristoteles, non est hæc vana poësis,
Sphæra, nec numeros, te docet ista Liber;
Ast hic mortales miseri revocantur ab orco,
Ad superosque polos, sanctaque regna Dei.
Ergo cui cura est, vitam instaurare malorum,
Et cupis exilium crimina cuncta pati;
Accipe facundo, Lector, dictata Libello,
Quem modò Luchini dat tibi grata manus.
Luchinus, miseram tarde commercia linguæ,
Doctoris partes sedulus hic peragit.
Arguit, hortatur, commendat, cuncta retundit
Crimina, sancta, bona, (&) facta nefanda virûm.
Tempore quod multo dudum docuere Magistri,
Atque avido quisquis quod sibi mente parat,
Hinc fluit: undanti labuntur flumina cursu,
Qui sitis, ad fontem jam properando veni.

Subinde Tetrastichon ad Emptorem.

Quod prece, nec pretio jam dudum contigit ulli,
Nec potuit Rhetor, Grammaticusque dare;
Nunc sibi quisque potest parvo conquirere sumptu
Hoc Opus impressum, nam patet ære novo.

Prologis istis Latina Inscriptio ubique præponitur; reliqua Italico illius ætatis sermone digesta leguntur. Ex Arconata nobili Familia, de Arretio appellata, Mediolani prodiit Luchinus in lucem Anno MCCCCXXIV., teste Aloysio Torello in Seculis Augustinianis, Vol. VII. fol. 523. qui ejusdem vitam per compendium refert, asserens, eundem Ordini suo adscriptum, non doctrinâ solùm, sed singulari morum sanctimonia illustrem obiisse, in nostra Metropoli, apud Fratres Sanctæ Mariæ Coronatæ (ut constans est traditio) Anno MDI In calce: *Impressum Mediolani Anno Jubilæi* 1500. *die* 2. *Novembris, industriâ, & impensâ Alexandri Minutiani, Oratoris facundissimi.*

(x) Extat in Bibl. Ambr., caractere Romano nitido, absque numeris paginarum &c. Præcedit Epistola ejusdem *ad Reverendiss. in Christo Patrem D. Johannem Antonium de Sancto Georgio, dictum de Placentia, Civem Mediolanensem* &c. *nunc Cardinalem Alexandrinum dignissimum.* De hoc Libro sermonem habui in mea Hist. Liter., ubi Auctoris prædicti res gestas illustravi ad Annum MCDLXXXIII. In calce: *Præmissum Opus composuit F. Stephanus ex Nottis, primò in alma Brayde Domo Ordinis Humiliatorum Mediolani professus, & nunc in Domo de Carugate ejusdem Ordinis, & Civitatis Præpositus, Artium, & Theologiæ Magister, ac Decretorum Doctor* &c. *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel Anno Domini* 1500. *die primo Decembris.*

(y) Refertur à Michaële Maittaire pag. 367., & ab Joh. Alberto Fabritio Tom. I Bibl. Latinæ pag. mihi 78., ubi hæc habet: *Mediolanensem Editionem* (Varronis) *Anni* 1500 *laudat dignus Vir vitâ longiore Tobias Gutberletbus, Libro de Saliis pag.* 131. Credi potest hic Liber, editus à Hieronymo Passirano de Asula, qui in Diplomate Ludovici Mariæ Sfortiæ *Anno MCDXCVII. dato, die XXIII. Aprilis*, superiùs enunciato, facultatem obtinuit, imprimendi *Varronem de Lingua Latina emendatum cum enarrationibus*, indictâ cæteris Typographis pœnâ, ne illum per quinquennium excuderent.

(z) Adnotat hanc Editionem in Incunabulis Typographicis Cornelius à Beughem pag. 63.

(a) Extat in Bibl. Ambr., caractere quadrato, cum nonnullis abbreviationibus, absque numeris paginarum &c. Caret notis Anni, loci, & Typographi; sed tempus eruitur ex primis Præfationis verbis: „ Cùm „ Anno superiori, videlicet MCCCCXCIX., essem à „ Patribus in Canonica S. Georgii de Brioate, reformationis gratiâ, designatus, & Reverendus Pater „ D. Sylvanus Venetus, Generalis Rector tunc esset, „ attulit ad me nescio quæ contra Ordinem nostrum „ scripta in modum Dialogi, ac alia plurium Doctorum, notata in favorem Monachalis præsidentiæ, „ hortabaturque monendo, atque mandando, ut Doctorum consiliis, & collegiis, in favorem præsidentiæ Monachorum contra nos scribentibus, responderem &c. „ Mediolani autem peractam fuisse hujus Libri impressionem, compertum nobis facit Celsus de Rosinis in suo Lycæo Lateranensi, inquiens, eodem hoc Anno MD. Eusebium Conradum obiisse in Cœnobio S. Mariæ de Pasliona hujus Metropolis, ut jam admonui in Hist. mea Lit. Anno MCDLXXIX. agens de hoc Scriptore, nobilique Cive Mediolanensi.

* Claudianus de raptu Proserpinæ, cum Commentariis Auli Jani Parrhasii, in fol. (b) 1500.

* Georgius Merula de Antiquitatibus Vicecomitum, in fol. (c) 1500.

Nonius Marcellus, &) in fol. per Joh. Angelum Scinzenzeler. (d) 1500.
Festus Pompejus,)

Diomedis de Oratione, partibus Orationis, & vario Rhetorum genere, Libri tres, cum aliis Grammaticis, in fol. per Johannem Angelum Scinzenzeler. (e) 1500.

CATALOGUS LIBRORUM,

QUI MEDIOLANI SECULO XV. IMPRESSI FUERE, ABSQUE ANNI, AUT TYPOGRAPHI, AUT LOCI NOTA.

* Ludolphi Charthusiensis Meditationes Vitæ Jesu Christi, in fol. per Joh. Antonium de Honate, sinè Anno. (f)

* S. Ambrosii Vita, ac quædam Opera, in fol. sinè nota loci, Typographi, & Anni. (g)

* Eusebii Chronicon, in 4. magno, per Philippum Lavaniam, sinè loco, & Anno. (h)

Bonini

(b) Servatur in Bibl. Ambr., nullis signatis chronicis notis, caractere Romano, nitido, cum titulo Librorum in fronte cujusque paginæ, & numeris Romanis ad easdem indicandas. Huic anno Editionem istam assignavi, ex Epistola Libro præfixa ejusdem *Jani Parrhasii ad Cajum Catellianum Cottam, Mediolanensem Patricium*, data in hac Urbe Anno MD, eaque legi potest superiùs impressa fol. DXXVI. In Hist. verò mea Liter. quicquid ad hanc Editionem spectat, exposui; quapropter eamdem hîc uberiùs describere supervacaneum reor. De hisce Commentariis iterum differam in postremo Mediolanensium Impressionum Catalogo, sine Anno, aut loco, aut Typographo.

(c) Extat in Bibl. Ambr. sine Loco, Anno, & Typographo. Cur autem Editionem istam Anno huic affixerim, vide Hist. meam Liter. ad hunc Annum. Geminas Epistolas, quæ in fronte leguntur, recudere necessarium duxi fol. DXXVIII. & seqq. eùm in altera posteriore Anni MDCXXIX. prorsus expunctæ fuerint.

(d) Etiam hunc Librum Hieronymus Pissiranus de Asula, imprimendum curavit *cum Appendicibus*; siquidem in Diplomate Ludovici Mariæ Sfortiæ, paulò antea memorato, recensetur *Festus Pompejus cum Appendicibus*, cui adjicere placuit *Nonium Marcellum*.

(e) Hujus Editionis notitiam per Amicum recepi, cum hac nota in calce. *Impressum Mediolani per Johannem Angelum Scinzenzeler, Anno Domini MD.* Eadem hæc verba excusa leguntur etiam in impressione, quam emendatiorem, amplioremque *Venetiis* curavit per *Johannem Tacuinum* Typographum *Michaël Pegulotus Camsius*, Regiensis, dicans illam *Clariss. Viro Federico Vallaressio, Patritio Veneto*, datâ ad ipsum Epistolâ *Anno MDXIX. quinta Kalendas Augusti*; fortasse namque manifestum esse omnibus voluit Pegulotus, quanto locupletior foret novis Additamentis Editio Veneta, comparata cum illa, quæ Mediolani prodierat. Ceterùm Gesnerus apud Fabritium Tom. I. Biblioth. Latinæ, pag. mihi 782. testatur, Veteres quosdam Grammaticos typis Mediolanensibus vulgatos fuisse, *de Sententia Parrhasii*, qui certè hoc Anno Humaniores Literas in Urbe nostra publicè docebat, quemadmodum adnotavi in mea Hist. Lit. ubi de Jano Parrhasio sermonem institui ad præsentem Annum.

(f) Minutiori Gothico caractere, sed rotundo, & nitido: in calce: *Explicit Liber de Vita Jesu Christi, non ille de Infantia Salvatoris apocryphus, sed ex serie Evangelicæ Historiæ collectus. Ven. Religiosi Landulphi almi Ordinis Cartusiensis, Viri doctiss. Evangelistarum, & Evangelii totius Anni Interpretatio, & Expositio, ac super ipsis Meditatio, Impress. Mediolani, impensis Nobilis Viri D. Petri Antonii de Castiliono, ac opera, arteque Joannis Antonii de Honate.* Hunc Typographum cum suo fratre *Benigno*, torcularia in hac Metropoli fixisse Anno MCDLXXVII. diximus in Prolegomenis; quapropter inter primos ejusdem labores hunc fuisse, opinari possumus, cùm sequentibus Annis typos suos frequentius impenderit, edendis Jurisprudentiæ Libris, ut ex superiore Catalogo Lector ediscere valebit.

(g) Caractere rotundo, nitido, qui *Antonii Zaroti* esse videtur. Hanc editionem affixi Anno MCDLXXVII. in Hist. mea Lit. ad illum Annum, cùm eodem Anno in Pentecoste *Ambrosius de Cora*, cui, Dignitate *Vicarii* ornato, dicatus est a *Masellio Venia Beneventano* Liber iste, non ampliùs *Vicarii* munere fungeretur, sed in *Generalem Ordinis Eremitani S. Augustini, Præfectum* electus fuisset. Quòd autem Mediolani prodierit hic Codex, docet ipse *Masellius* in Epistola nuncupatoria, quam dedi fol. CDLVII.

(h) Extat in Bibl. Ambr., caractere Romano, nitidissimo, & amplo margine, absque numeris paginarum &c. Curavit hanc Editionem *Boninus Mombritius*, Civis Mediolanensis, nobilitate sanguinis clarus; ideòque dubitari nequit, peractam fuisse in hac Metropoli. Typographum indicavit ipsemet Mombritius in suo Epigrammate, fronti hujus Codicis affixo, in hæc verba:

Historias quicumque sua cum tempore quæris,
Hoc tibi non amplo Codice Lector habes.
Condidit Eusebius, *tecumque* Hieronyme, Prosper;
Matthæi *pars est ultima* Palmerii.
Omnibus ut pateant, tabulis impressit ahenis
Utile Lavania *Gente* Philippus *Opus;*
Hactenus hoc tota rarum fuit Orbe Volumen,
Quòd vix qui ferret tædia Scriptor erat.
Nunc ope Lavaniæ *numerosa volumina nostri,*
Ære perexiguo qualibet Urbe Legunt.

Sequun-

⁎ Bonini Mombritii ad Sanctiss. D. D. Sixtum IV. Summum Pontificem, de Dominica Passione, Libri quinque, in 4. per Antonium Zarotum, sine Anno. (i)

⁎ Caji Julii Solini, de Mirabilibus Mundi, in 4. sine Anno, Typographo, & loco. (k)

⁎ Hesiodi Ascræi Poëtæ Georgicon, à Nicolao de Valle è Græco in Latinum conversum, cum Theogonia à Bonino Mombritio in Heroicum Carmen traducta, in 4. sine loco, Anno, & Typographo. (l)

Vitæ

Sequuntur alia duo Epigrammata, à Mombritio pariter conscripta.

Qui cupit annosi priùs abdita tempora Mundi
Noscere: transcriptos hos emat ære Libros.
Non calamo speret volucri, non condere penna,
Plurima qui temptet, menda patere solet.
Seu sibi præscriptam servet non linea sedem;
Sive sua reges, à statione cadent.
Semper in his eadem facies, idemque Libellis
Stat tenor, & proprios continet ordo locos.

Alterum.

Quidquid ab exortu, mundique recentibus horis,
Pene sub hoc gestum creditur esse dies.
Codicis ex hujus certa ratione videbis;
Et sæpe non multa, multa notanda feres.

Circa Annum MCDLXXV. editum fuisse celeberrimum hoc Opus, vulgarior opinio est, cùm Philippus Lavania nonnisi Annu MCDLXXIII. cœperit Mediolani Libros excudere, ut in Prologomenis docui, & inter primas Mombritii Typographicas curas editio ista recenseatur.

(i) Extat in Bibl. Ambr., caractere quadrato, nitido, absque numeris paginarum &c. In calce: *Opus impressum Mediolani per Antonium Zarotam Parmensem.* Præcedit Auctoris Epigramma ad Sixtum IV.

Alter ab Insubribus Liber, Optime Maxime Præsul,
Te petit, hoc etiam pignus amoris habe.
Tu Franciscus eras, sacra mirabile nomen
Ante crucis; vestis & crucis instar erat.
Nunc autem Petri cùm sis Successor, & hæres,
Isque sui ligno more pependit Heri;
Cur est, quid timeam pendentem scribere Christum,
Et Cruce confixum multa nefanda pati?
Dedecus hæc olim, solisque Latronibus apta,
Nunc Regum mediis frontibus extat honos.
Ex hac nostra Salus, veterisque redemptio culpæ;
Ex hac ad Cæli sydera terra patet.
Annue, meque jube susceptum pergere munus;
Propositam Domini jam canu, Sixte, Crucem.

Provectâ jam ætate confectum fuisse hoc Opus à Mombritio, docet initium Latini Poematis in hæc carmina:

Qui nimis absumpsi primos juveniliter annos,
Et Cyrrham, & Musas, & vana vocabula, Phœbum
Inducens semper, nec iis aliquando quietus,
Omnia Christicolæ fortè inconcessa peregi;
Serò commonitus studia in contraria volvor,
Meque mihi invideo; juvat ad meliora redire,
Et justo Musas odio, Phœbumque loquacem
Sectari, tutòque illis indicere bellum &c.

Quodnam esset opus illud, quod memorat à se dicatum Sixto IV., in principio superioris Epigrammatis, antequam alterum hoc ad illum transmitteret, divinare non valeo, cùm nulla mihi occurrerit Mombritii lucubratio, Summi illius Pontificis nomine signata. In fine additur ejusdem Poema de planctu Virginis, ac demum hæc nota: *Opus impressum Mediolani, per Antonium Zarotam Parmensem.*

(k) Extat Exemplar in Biblioth. Ambros. caractere rotundo, nitidissimo, absque numeris paginarum, Præfat., Indice &c. Editus fuit *Solinus* à Bonino Mombritio, & ab eo dicatus *Rev. in Christo Patri, & Domino Antonio Triultio Juris Pontificii Doctori clarissimo &c.*, excuso in fronte Epigrammate, quod recitavi in Histor. mea Liter. ad annum MCCCCLXXIV. Hanc Editionem ibidem vocat Mombritius primitias sui laboris; quapropter opinari possumus, circa illum annum in lucem prodiisse. Sequitur brevis Elegia ejusdem, de laudibus Solini:

Bonini Mombritii ad eumdem D. Antonium Triulcium in C. Julium Solinum de Mirabilibus Mundi Præfatio.

Dulcis, & eloquio brevis est Solinus aperto,
Quem legis, & dignus nam fuit ille legi.
Omnibus ostendit totum cum Gentibus Orbem,
Et quæ sint paucis cognita, multa docet.
Oppida, lustra, viros, gemmas, & flumina, monstrat,
Et quicquid mirum terra, vel æquor habet.
Si cupis Antoni, cunctarum ludrica rerum,
Parvi de specula disce patente Libri.
Hoc duce lustrandi parces nam sumptibus Orbis,
Nec metues longa certa pericla via.
Tutus ab impensa, longoque labore, videbis
Protinus ingenti quicquid in Orbe jacet.
Maxime, quamplus hæc, quàm te fore digna, Triulci,
Crediderim, meritis sæpe vocande tuis.
Occurrunt multi, quibus ocia nostra patuntur,
Mombritiòque parent nomen habere lyrâ.
Nemo, quòd in populo famam se speret habere,
Digna licèt divo Cæsare bella gerit;
Æmula Lunari vel comparet oppida cælo,
Aut titulis magnum vincat, & ære Mydam;
Si non ipse sibi famam scribendo pararit,
Aut habeat pro se quæ memoranda canat.
Parcite; debetis Scriptoribus omnia Reges,
Et quæcumque supra nomina vulgus habet.
Tu simul his famam, pylios sperabis & annos.
Versibus & disces non moriendo mori.
Contemptas aliis dextro quòd lumine Musas
Prospicis, & dignus dignas honore foves.

(l) Servatur iste Codex in Biblioth. Ambr. caractere crassiori, sed pulchro, absque titulis, numeris paginarum &c.

* Vitæ Sanctorum à Bonino Mombritio collectæ, & alphabeticè digestæ, Volum. II. in fol. prægrandi, sine Anno, Typographo, & loco. (m)

* Chirii Consulti Fortunatiani, & aliorum, Opuscula quædam, in 4. sine loco, Typographo, & Anno. (n)

Roga-

(m) Extant in Biblioth. Ambros. Romano optimo caractere. Præcedit Epigrammi ad *Magnificum Virum, splendidissimumque Equitem auratum Cichum Simonettam, Illustr. & Excels. Ducum Mediolani Secretarium*:

Ciche *salus Regum, Latia Moderator habenæ,*
Quique mei Tutor sis sine labe Ducis:
Ciche *potens rerum, rerum quo cardine postes*
Claudere nunc aditum, nunc aperire solent.
Tu potes optata Mundo commercia pacis
Reddere, tu validâ cogere bella manu.
Mars tamen Italiæ vacat, Erigoneaque Cælo,
Saturno rursus cum sine lapsu redit.
Est aliquid, quod Te legisse per ocia malim,
Sanctorum Vitas, maxima gesta Virûm.
Invenies aliquid, quod & invenisse juvabit;
Nil Cicho, *fateor, dignius esse meo.*
Nil petimus, quàm quòd nostra sis blandus amori,
Et Mæcenatem me coluisse feras.

Ex hisce carminibus tempus eruitur, quo peracta est Mediolani, omnium ore celebrata hæc Editio, nempe illud, quod intercessit tutelam Jo. Galeatii à Cicho susceptam, & annum MCCCCLXXX., quo miserrime Cichus obiit, manu carnificis. De injustâ, indignâque hac cæde aliqua adnotavi in Histor. mea Lit. ad annum MCCCCLXXXV. Præcedit tabula alphabetica Sanctorum, quorum Vitæ in primo Volumine describuntur: Altera enim tabula sequenti præfigitur, indicatis ubique numeris Romanis paginarum, qui tamen ad earundem marginem minime impressi sunt. Post relatum superiùs Epigramma, sequitur ejusdem Mombritii brevis Elegia:

Quæris in hoc. quæ sit farrago, volumine, Lector,
Quæ niveum Christi pascat, alatque gregem?
Fabellas alii recitent, nugisque decoris
Largitos perdant ad meliora dies.
Aut sibi pro patria Decios occumbere narrent,
Quique libens avida coxit in igne manum.
Nos Christum, Christique Duces, clarissima Mundi
Lumina, credidimus dignius esse legi.
Sanctorum historias, animi quia pinguia carpis
Pabula, vincentes & melimella dapes?
Non tamen hic unus spectatus Scævola flammas
Vincit, & ardentem gaudet habere manum;
Nec certè crudele nimis, vanumque duobus
Exitium Decius, vix memoranda leges.
Sæpe leges avidis objectos ignibus ultro
Id genus, & ferrum sæpe jocando pati.
Et non in pœnis unum; numerosa videbis
Agmina, carnifices ludere sæpe suos.
Quoque magis cadi damnatos undique cernis,
Christi, mira loquor, fit magis aucta Fides.
Ut cùm sæpe novas desecto caudice vites
Fœcundis spectas surgere palmitibus;
Aut ubi prata gravi nuper sunt strata chilidro,
Et rursus junco vix habuere cutes;
Sæpius erata gramen quò falce recidis,
Efficit umbrosum densior herba solum.
Ergo tibi positis prudens certissima nugis,
Purpureos inter Martyras acta lege.
Inter odoratas i virginitate catervas,
Et Christum gemino disce preire choro.
Perlege; te quid enim per longa exorsa moramur?
Perlege: plus nugis dulcibus ista dabunt.
Delicias quibus, & opes tempsisse caducas,
Lusus & innocuas sæpe referre vices,
Cladibus in mediis cantatas dicere laudes,
Et passo fieri victima digna Deo.

Cùm Bibliothecas perlustrarem, aliqua mihi occurrerunt hujus Operis exemplaria, raritate suâ, maximo in pretio habita; verùm animadverti, fermè in omnibus deesse columnam unam, quæ claudit Vitam *Sancti Nichasii*, & Sororis ejus *Eutropiæ*; in paucis verò eandem inveni charactere eodem antiquo excusam. Inter hæc postrema, illud Bibliotheca Ambrosianæ de integritate gloriari potest; consideranti autem mihi, quâ de causâ evenerit, ut alia exemplaria manca essent, alia integra; nullam verisimiliorem censui, nisi quòd Typographi serò admoniti de errore ab ipsis per oscitantiam commisso, in reliquis, quæ adhuc venalia supererant, illum emendaverint, paginam omissam imprimendo. Neque arguendi sunt negligentiæ in hac re soli Mediolanenses impressores; id enim mihi detegere contigit in Moguntinis Typographis, qui rarissimam Bibliorum Sacrorum Editionem in ea Urbe curaverunt anno MCCCCLXII. Siquidem cùm diligenter evolverem Exemplar illius in pergameno excusum, ad Serenis. Principem Eugenium Viennam Austriæ transmittendum, reperi, finem unius paginæ cum initio alterius minimè cohærere; quapropter ad ex men deductis aliis Sacræ Scripturæ impressis Codicibus, compertum habui, periodum integram deesse, reliquo textu cum cæteris optimè consentiente. In calce nostræ Editionis, ante Vitam Sanctæ Monicæ, extra ordinem alphabeticum ibidem positam, legitur sequens Epigramma Bonini Mombritii ad eundem Cichum Simonettam, quod, ne longiori carminum descriptione Lectori molestus fierem, passim contraxi.

Parcite compositis, hæc ad scribenda, metallis,
Parcite; sat magnum, cernitis, extat opus &c.
Dives ab exemplo tuo eris, mi Cicho, Bonorum:
Quem non hi doceant, nil didicisse potest &c.
Non adeò multos ducas, ut tædia gignant;
Non adeò paucos, ne bonus esse queas &c.
Interea tibi vivemus, natisque superstes,
Auratos degas, ocia pulchra, dies.

(o) Extans in Biblioth. Ambros. charactere satis nitido, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola Francisci Puteolani, ad *Jacobum Antiquarium*, quam dedi pag. DXLIX. Ex ea verò clarè dignoscimus, hanc Editionem Mediolani peractam fuisse, cùm uterque in hac Urbe domicilium fixisset. In fronte primæ paginæ legitur sequens titulus Opusculorum: *Hoc in volumine aurea hæc Opuscula continentur: Chirii Consulti Fortunatiani, Rhetoricorum libri tres: Dialectica ejusdem: Computus ejusdem: Dionysii Halycarnassei præcepta de Oratione nuptiali, per Theodorum Gazam è Græco in Latinum traducta: Ejusdem præcepta de Oratione natalitia, ab eodem traducta: Similiter præcepta de componendis Epithalamiis.* Ante Dionysii Halycarnassei Opera præmittitur Epistola *Theodori Gazæ Thessalonicensis*, ad *Luchinum de Medicis*, cujus hortatu se hoc aggressum Opus ait, licèt Græcus homo, & hospes in Latino sermone foret; data est autem *Mantuæ Idibus Quintilis*, absque anno. Adjicitur Oratio nuptialis, quam arbitror confectam fuisse ab eodem Theodoro, in nuptiis Ugutionis Contrarii Ferrariensis, & Camillæ, Filiæ Marci, habita in præsentia Excelsi Principis, quem minimè nominat. Brevissima est; idque factum ait Author, *ob valetudinem Principis*.

* Rogationes, seu Litaniæ Ambrosianæ Triduanæ, in 8. sine loco, Anno, & Typographo. (o)

* Calimachi Cirenæi, Hymni, à Jacobo Crucio Bononiensi Latinitate donati, in 4. sine Anno, loco, & Typographo. (p)

* Georgii Merulæ de Antiquitatibus Vicecomitum Libri X., in fol. sine loco, & Anno, per Alexandrum Minutianum. (q)

* Duodecim Panegyrici Veterum, in 4. sine loco, Anno, & Typographo. (r)

* Libro della Consolazione delle Medicine semplici &c. di Giovanni figliuolo di Messue, in fol. sine loco, per Magistrum Joh. Wurster de Campidona. (ſ) 1475.

* Demetrii Calchondylæ Grammatica Græca, in 4. sine loco, Anno, & Typographo. (t)

* Jasonis de Mayno Orationes tres Latinæ, in 4. sine loco, Anno, & Typographo. (u)

S. Ber-

(o) Servatur hic codex in Biblioth. S. Sepulchri Mediolani, caractere Romano grandiori nitidissimo, & charta optima, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola *Archangeli Ungardi Presbyteri, ad Rev. Patrem, ac Juris utriusque Doctorem eximium, Dominum Romanum de Barni &c.*, quam dedimus pag. DXXXIX. An ille *Ungardus* Typographicam artem exercuerit, disserui *in Prolegomenis cap. IV.* Cùm verò Romanus de Barni, Vicarii Generalis munus in hac Urbe gereret nomine *Stephani Nardini, divina miseratione Mediolanensis Ecclesiæ Archiepiscopi, & S. R. E. Cardinalis*, tempus colligimus, quo impressus apud nos fuit ille Rogationum Liber, scilicet intra annos MCCCCLXXIII., quo sacrâ purpurâ donatus fuit à Sixto IV. Nardinus, & LXXXIV. Seculi decimi quinti, qui postremus fuit ejusdem vitæ.

(p) Extat exemplar in Bibl. Ambr. caractere optimo Romano, absque numeris paginarum &c. Adest titulus in fronte cujusque paginæ, sed sine numeris &c. Cur Mediolano hanc editionem adscripserim, vide fol. DLI, ubi Epistolam huic Libro præfixam, quam Auctor dicavit *Nobilissimo Equiti Domino Galeatio, olim Ambrosii Gasparis Vicecomitis filio*, integram dedi. Cùm autem Ambrosius Gaspar, genitor Galeatii, obierit Anno MCDXCIX., & in titulo memoratæ Epistolæ, adverbium *olim* adjungatur, circa Annum MD editus fuisse in hac Urbe Codex ille censendus est. In calce leguntur nonnulla Epigrammata in laudem Auctoris, confecta à *Nicolao Murano Picensi, Alphonso Montoya Hispano, & Jano Monacho Placentino*. Hoc postremum recitavi in mea Hist. Lit. ad Annum MCDLXXV., de laudato Monacho scribens. Subsequitur Epistola *Johannis Baptistæ Pii ad Jacobum Crucium*, in qua eum vocat *Græcè, & Latinè doctissimum*. Adjunctum item est huic Libro aliud *Opusculum Annotationum in eosdem Hymnos*, dicatum *Magnifico, ac generoso Adolescenti Domino Hieronymo Vicecomiti*, fratri Galeatii jam dicti.

(q) Extant in Bibl. Ambr., optimo caractere, absque numeris paginarum &c. Præmittuntur duæ Epistolæ, altera *Alexandri Minutiani*, qui hanc Historiam impressit, ad *Ottonem Vicecomitem summæ spei adolescentem*; altera *Georgii Merulæ ad Inclytum Principem Ludovicum Mariam Sfortiam*. Utramque dedimus fol. DXXVIII., & seq. Subsequitur *Defensio hujus Historiæ* ab eodem Merula compacta contra eos, qui obloqui possent. Dein Catalogus Scriptorum, à quibus res suas mutuatus est idem Auctor; postremò Epitome hujus Historiæ, quæ in Matthæi Vicecomitis morte desinit; atque Index rerum memorabilium, & Familiarum. Hanc Editionem affixi Anno MD., ductus conjecturis, quas exposui in Hist. mea Liter. ad illum annum.

(r) Extat hic Codex in Bibl. Ambr. nitidissimo caractere, excusus in pergamena, absque numeris paginarum &c. Adest in fronte Tabula Orationum. Sequitur Epistola *Francisci Puteolani ad Reverendum Dominum Jacobum Antiquarium Ducalem Secretarium*, ex qua tempus eruitur, quo impressus fuit, idest Annus MCDLXXXII., quemadmodum evincere conatus sum in Hist. mea Lit. ad illum Annum. Ex eadem quoque conjeci, hanc fuisse primam Editionem Mediolanensibus typis in lucem eductam; siquidem Puteolanus de labore suo loquens, ait: *quo optimi, & eloquentissimi Viri (Plinii) pulcherrimum Opus, è situ in lucem efferatur*. Integram dedi fol. CDLXXXIII. Alteram editionem hujus Libri servat Bibl. Ambr., Mediolani procul dubio peractam, quamvis careat omnibus chronicis notis; siquidem in fine Tabulæ hæc leguntur: *Franciscus Puteolanus diligentissimè recognovit*. Adjecta sunt in præcedenti codice pergameno *Vita Julii Agricolæ*, & *Fragmentum Petronii Arbitri*.

(ſ) Extat apud Comitem Donatum Sylvam, caractere pulcherrimo, absque titulo, numeris paginarum, & Indice. Dividitur in duas partes; in prima describitur *Scientia universalis corrigendi Medicinas*; in altera, *particularis, de essentia, virtute, & correctione earumdem*. In calce: *Hic finitur Liber Joannis Mesue. Impressum per Magistrum Joannem VVurster de Campidona Anno à.CCCCLXXV die vicesima quinta mensis Junii*. Quibus Argumentis Editionem hanc Mediolano vendicaverim, vide Hist. meam Liter. in Prolegomenis Cap. IV.

(t) Extat in Bibl. Ambr., caractere grandiori, nitidissimo, omnino simili Græcæ Isocratis Editioni, Mediolani peractæ. Grammaticam hanc editam fuisse ab eodem Calchondyla, statim ac in hanc Metropolim accersitus fuit à Ludovico Maria Sfortia, testes sunt *Jovius* in ejusdem Elogio, & *Zeltnerus* apud *Michaelem Mattaire* Tom. I. Annal. pag. 250., quemadmodum adnotavi in Hist. mea Lit. ad Annum MID, ubi de hoc insigni Viro Calchondyla apud nos mortuo sermonem habui.

(u) Extant in Bibl. Ambr., caractere Gothico. Prima Oratio habita fuit *Romæ coram Alexandro VI. Pont. Max., nomine Johannis Galeaz, & Ludovici Mariæ* Mediolani Principum Anno MCDXCII. Altera recitata Papiæ, in Ecclesia FF. Minorum *in funere Hieronymi Torti, primam tenentis cathedram in Ticinensi Gymnasio*, anno MCDLXXXIV. Postrema *in nuptiis Blancæ Mariæ Vicecomitis cum Maximiliano Romanorum Rege*, anno MCDXCIII., quæ recusa fuit in Collectione Rerum Germanicarum Freheri Tom. II.

* S. Bernardi Abbatis Carævallensis Opuscula, in 4. sine Anno, & loco, per Ulderіcum Scinzenzeler. (x)

* Æsopi Vita, & Fabulæ, Græco-Lat. in 4. per Bonaccursium Pisanum. (y)

* Vocabularium Latino-Græcum à Johanne Monacho scriptum, à Bono Accursio Pisano editum, in 8. (z)

* Lexicon Græco-Latinum, per Bonaccursium Pisanum, in fol. sine loco, Anno, & Typographo. (a)

* Boni Accursii Pisani Index Locorum in Commentaria Cæsaris de Bello Gallico, & nominum, quæ iis prisca, nostraque ætas indidit, sine Anno, Loco, & Typographo. (b)

* Claudiani, de raptu Proserpinæ, cum Commentar. A. Jani Parrhasii, in fol. sine Anno, loco, & Typographo. (c)

Cornelius Nepos, sine Anno, & Typographo. (d)

Cornelii Taciti Historiæ Augustæ Lib. XI. usque ad XXI. Actionum Diurnalium. Julii Agricolæ Vita: Dialogus de Oratoribus Antiquis: Libellus de Moribus, & Populis Germaniæ, in fol. sine Anno, loco, & Typographo. (e)

* Cicero de Oratore, in 4. per Alexandrum Minutianum. (f)

Jacobi

(x) Caractere Romano, nitido, sed aliquibus abbreviationibus insperso, absque titulo, Præfatione, & numeris paginarum. Deest mentio etiam Typographi, sed cùm impressum in calce sit Symbolum Ulderici Scinzenzeler, manifestum fit, Editionem hanc Mediolani ex ejosdem prælo prodiisse. In fronte adest Catalogus Opusculorum, in hunc modum: *Meditationes devotissima; Liber de interiori domo, idest de Conscientia ædificanda; Epistola de gubernatione Familia, ad gratiosum, & felicem Militem, D. Raymundum Castri Ambrosii; Oratio devotissima, quam fecit, quando imago Salvatoris, solutis brachiis de Cruce, amplexata est eum; Tractatus de vita ordine, & morum institutione; Speculum de honestata vita; Octo puncta, mediantibus quibus pervenitur ad perfectionem vita spiritualis.*

(y) Servatur hic Codex in Bibl. Clericor. Regular. Congregationis S. Pauli, in Collegio S. Barnabæ Mediolani, caractere optimo, sine numeris paginarum &c. Geminæ Bonaccursii Pisani Epistolæ in hac Editione leguntur ad *Magnificum Franciscum Turrianum*, altera ante Vitam Æsopi, altera ante Fabulas. Utramque dedimus supra fol. DXLIV & seq. Per columnas distribuitur, in Græcam videlicet, & Latinam. In calce: *Bonus Accursius Pisanus impressit, qui non doctorum hominum, sed rudium, & puerorum gratiâ hunc laborem suscepit*. An verè Bonaccursius, Typographus Mediolanensis fuerit, disputavi in Prologomenis sub initium Capitis IV.

(z) Extat in Bibl. Braydensi S. J. caractere Latino optimo, & Græco grandiori. Præcedit Epistola *Bonaccursii ad Clariss. Virum Antonium Bracellum, Jurisconsultum Primarium, ac Ducalem Senatorem*. Hanc dedimus fol. DXLV. Annus, & Typographus ignorantur, eo quòd in memorato Codice postremæ perierint paginæ. De hac editione vide Hist. meam Liter. ad Annum MCDLXXV., ubi mentio fit de Bonaccursio Pisano, Mediolani edendis libris Græcis, & Latinis intento.

(a) Extat in Bibl. S. Jacobi prope Papiam, caractere præclarissimo. Præcedit Epistola *Bonaccursii Pisani ad Joh. Franciscum Turrianum, Ducalem Quæstorem*, superiùs recusa fol. DXLIII. Hinc verò tempus arguimus, quo in lucem prodiit insigne hoc Opus, idest post Annum MCDLXXX.; mortuo enim *Cicbo Simonetta*, cui labores omnes suos Bonaccursius dicabat, sese ad *Franciscum Turrianum*, tamquam ad Mecœnatem convertit, ut in notis ad eamdem Epistolam exposuimus. Mediolani autem peractam fuisse hanc impressionem, apertè tradit memoratus Editor, inquiens: *in hac felicissima Patria &c.* Scribens ad prælaudatum Turrianum Equitem Mediolanensem:

(b) Refert hanc Editionem Michaël Maittaire Tom. I. Annal. pag. 387., adnotans, hunc Librum dicatum fuisse à Bonaccursio *Joh. Francisco Turriano Ducali Quæstori*, adeoque citra dubium Mediolani, ubi uterque degebat.

(c) Extat in Biblioth. Ambros. & Braydensi, caractere Romano nitido, cum titulo Librorum in fronte cujusque paginæ, & numeris Romanis ad marginem. Hanc Editionem memoravi tum in Hist. mea Liter. ad Annum MD, cui eamdem affixi; tum in Catalogo præcedenti. Referre alteram hunc placet hisce Chronicis notis signatam: *Impressum Mediolani in ædibus clariss. Viri Lucii Cotta, pridie Kal. sextiles MDI dexteritate Guillelmorum le Signerre Fratrum*. Dicavit illam Parrhasius *Jafredo Carolo*, datâ ad ipsum Epistolâ, quam superiùs leges fol. DXXVII. In ea Auctor profitetur, retractatum novis curis à se hunc Poëtam, veluti Anguem deposita cum senectute pelle, renasci & juvenescere, nec erubescit Palinodiam canere de iis, quæ antea nimis præcipiti calamo typis vulgaverat. Vidi Editionem istam in folio pergameno excusam, optimo caractere, nec omittere volui quamvis Seculum XV. uno anno superet.

(d) In hac Editione nihil mihi adnotandum relinquitur, cum *Michaël Maittaire, Tom. I. Annal. pag. 378* etiam titulum Operis, Cornelio adscripsit, prætererit, Urbem tantùm, in qua peracta est, signans, his verbis: *Cornel. Nep. Mediolani*.

(e) Huic Editioni, cujus meminit Maittaire in Annal. Typographicis Tom. I. pag. 181., præfigitur Epistola nuncupatoria *Francisci Puteolani ad Jacobum Antiquarium*, ex qua locus dignoscitur, ubi prodiit fuit; in ea enim scribens ad Mecœnatem suum, Puteolanus hæc habet: *Multis vigiliis, intensissimoque studio recognitam, adjuvante Bernardino Lanteria, omnium Mediolanensium eruditissimo, ut eum parcissimè laudem, sub tuo nomine nostris Impressoribus tradidimus*. Addit Maittaire, eamdem Epistolam excusam fuisse Venetiis Anno 1497 quamobrem superiori tempore ad hunc Annum referri debet Editio Mediolanensis.

(f) Vidi hunc Codicem, caractere Romano, minutiori, excusum, nullo adnotato Anno, & loco. In calce hæc leguntur: *Hoc excellentissimum de Oratore Opus, in quod Cicero quicquid in Eloquentia habuit judicii, contulit; Alexander Minutianus impressit, ut Adolescentes, quos Rhetoricis initiarat sacris, ob Librarum inopiam non cessarent, quin eo interprete, & duce, ad sacratissima hujus divinæ virtutis adyta penetrarent*. Hinc verò discimus, impressum fuisse hunc Librum, statim ac Minutianus in Urbe nostra Oratoriam Artem publicè docere cœpit, & multo ante quam universa Ciceronis Opera, sub finem hujus Seculi in lucem proferret.

* Jacobi Foroliviensis illustris Philosophi, & Medici, in primum Librum Canonis Avicennæ, Expositio, in fol. magno, per Antonium Zarotum. (g)

* Dialogo della Seraphica Vergine S. Cattarina da Siena, della Divina Providentia, con la sua Canonizazione, & alcuni Tractati devoti, composti in sua lode, in 8. (h)

M. T. Ciceronis Orationes omnes, Mediolani per Antonium Zarotum. (i)

* Ejusdem Epistolæ familiares, in fol. (k)

P. Ovidii Nasonis Opera omnia, in fol. per Antonium Zarotum, sine Anno, & loco. (l)

Franchini Castillionæi Oratio in Nuptiis Francisci Sfortiæ, & Blancæ Mariæ Vicecomitis. (m)

* Terentii Comœdiæ, in 4. magno, sine Anno, per Pachel, & Scinzenzeler. (n)

* Svetonii Tranquilli, de Viris Illustribus, in 4. sine Anno, loco, & Typographo. (o)

* Æmilii Probi, de Viris Illustribus, in 4. sine Anno, loco, & Typographo. (p)

Jacobi

(g) Distributus est hic Liber per columnas, caractere Romano, nitidissimo, sed abbreviationibus frequenti, absque titulis, numeris paginarum &c. In calce hoc Dysticon legitur:

Mira Parmensis Zarot me Antonius arte,

Augusteri prima fecit in Urbe Ducis.

(h) Hoc loco retuli hanc Editionem, cùm Liber, quem evolvi apud Amicum, postremis paginis careat, è quibus Annus, locus, & Typographus adnotari potuisset. Impressum tamen fuisse Mediolani, vix ulla dubitandi occasio superest; siquidem in Epistola proœmiali hæc leguntur: *Alle Illustrissime, & Excellentissime Madame, & Duchesse, Madonna Isabella Consorte de lo Illustrissimo Signore Zuan Galeazo Sforza, potentissimo Duca de Milano, & Madonna Beatrice Consorte de la Illustrissimo Signor Ludovico Sforza, dignissimo Duca de Bari, singularissime de l'Ordine de S. Domenico de Predicatori Protectrice, & Benefactrice, Fratre N. del predicto Ordine de Observantia, & del Convento di S. Maria della Grazie Professa, con umile recomandazione, salute nel dolcissimo Salvatore, vera salute, Jesu Christo.* Caracter Gothicus est, sed admodum nitidus, absque numeris paginarum &c. Præcedit S. Virginis Catharinæ imago, & Index alphabeticus rerum adnotabilium; sequitur Bulla Canonizationis Pii PP. II., & Carmina quædam, tum Latina, tum Italica, in laudem Seraphicæ hujus Virginis. De Anno Editionis id tantùm proferre possum, superiorem fuisse morti *Beatricis Estensis*, quæ contigit Anno MCDXCVII.

(i) Notitiam hujus Editionis ad me Venetiis transmisit sæpe laudatus *Joseph Smith*, nudâ hac notâ adjectâ: *Mediolani per Antonium Zarotum*, sine Anno.

(k) In calce signatur tantùm locus impressionis, nempe MEDIOLANI, Anno, & Typographo omissis; ex nitidissimis autem caracteribus facilè eruitur, è prælis Antonii Zaroti prodiisse. Refertur etiam à Maittaire in Appendice Alphabetica post Indices pag. 511.

(l) Editionem hanc compertam mihi fecit superiùs memoratus Joseph Smith, cum hac nota in calce: *P. Ovidii Nasonis Opera omnia, diligenter emendata, Antonius Zarotus Parmensis, ad utilitatem juvenum, necnon & posterorum impressit*. Certè autem Mediolani peracta est, cùm Typographus iste numquam pedem ab Urbe nostra retulerit; imò etiam post Seculum XV. Arti huic exercendæ illum apud nos intentum ostenderim, in Prolegomenis Capite quarto.

(m) Testis mihi est hujus Editionis *F. Paulus Morigia* in Libro inscripto: *Nobiltà di Milano*, pag. 208, ubi hæc habet: *Franchino* (Castiglione) *celebratissimo Oratore de' suoi tempi, fra le molte Orazioni, fece quella nelle Nozze de Francesco Sforza, e Bianca Maria, figlia di Filippo Maria Visconte Duca di Milano, che furono poi Duchi di Milano: la quale fu recitata da lui nella Chiesa de S. Sigismondo fuori di Cremona, con stupore di tutti i Prencipi, & Ambasciatori, & di tutti li assistenti; la quale fu stampata all'ora per soddisfazione de' dotti curiosi &c.* Porrò, quo tempore celebratæ sunt Nuptiæ memoratæ, idest Anno MCDXLI., nondum enata erat Ars Typographica; proinde intelligendus est *Morigia*, ampliori Annorum spatio; ita ut, non *tunc*, sed postmodum, idest circa annum septuagesimum Seculi XV. in gratiam doctorum hominum, tantique Viri laudem, typis commissa fuerit hæc Oratio. Porrò iste *Franchinus Castilionæus* claruit non tam eloquentiâ, sed etiam Jurisprudentiæ peritiâ, atque primus fuit inter VI. Patricios Viros, delectos à Republica Mediolanensi, ut institueretur Mediolani Generalis Studiorum Academia Anno MCDXLVII. Vide Curtii Hist. Medicorum Mediolan. pag. 280.

(n) Servantur in Bibl. Archintea, caractere Romano nitidissimo, lato margine, & chartâ optimâ, absque titulis, numeris paginarum, Indice &c. Præcedit *Terentii Vita, excerpta de dictis D. Francisci Petrarcæ*. In calce: *Hoc Opus est impressum Mediolani per Magistros Leonardum, & Uldericum Socios, qui adhibita omni diligentia, ut in manus hominum quam emendatissimum veniret, curavit, ne Libri mendum usquam deprehensum, adolescentum animos à studio Literarum, ut plerumque contingit, deterreret.*

(o) Caractere satis nitido, sine numeris paginarum &c. Gaspar Lampugnanus, Sacerdos Mediolanensis, pluribus aliis Editionibus in hac Urbe ab ipso paratis clarus, Librum hunc dicavit Bonino Mombritio, ejusque Epistolam nuncupatoriam superiùs dedi fol. DXLII. Alteram Editionem hujusmet Operis, chronicis omnibus notis destituram, curavit Petrus Melleus, eamque inscripsit *Præclarissimo Viro Petro Pasterula, Ducis Insubrium Senatori*, &c, quod mirum est, iisdem usus est verbis in compingenda Epistola sua, quibus suam confecerat memoratus Gaspar Lampugnanus, nonnullis tantùm immutatis, quæ diversæ conditionis Viris, in Mecœnates delectis, aptari indiscriminatim non poterant. Vide quæ scripserim de hac re in meis animadversionibus ad Epistolam Mellei, fol. DXLVIII.

(p) Extat apud March. Theodorum Alexandrum Trivultium, caractere perpulchro, absque numeris paginarum &c. Præcedit Epistola Petri Corneri (seu de Corneno) *ad Magnificum, & Præstantissimum Legum enucleatorem, Dominum Theodorum Platum, Ducalem Consiliarium*. Hanc recudimus pag. DXL., cum aliis,

quæ

⁂ Jacobi Bracellei, de bello Hispano, in 8. magno, sine Anno, loco & Typographo. (q)

⁎ Georgii Vallæ, Introductorium in Galenum de Medicinæ principiis, è Græco in Latinum conversum, in 4. sine Anno, loco, & Typographo. (r)

Joh. Petri Vallæ, Commentaria in Plauti Comœdias; in 4. sine Anno, loco, & Typographo. (s)

⁎ Francisci Philelphi, Conviviorum Libri duo, in 4. sine Anno, loco, & Typographo. (t)

⁎ Plutarchi Apophtegmata, à Francisco Philelpho, è Græco in Latinum conversa, in 4. sine Anno, loco, & Typographo. (u)

⁎ Ejusdem Apophtegmata laconica, ab eodem Philelpho Latinitate donata, in 4. sine Anno, loco, & Typographo. (x)

⁎ Joh. Matthæi de Ferrariis de Gradi, Pars prima Commentarii textualis, cum ampliationibus, & additionibus materiarum ad Nonum Rhasis, ad Almansorem, adjuncto etiam textu, in fol. sine Anno, & Typographo. (y)

⁎ Petri Lazaroni Brixiani, Epitaphia XII. in Obitu Beatricis Estensis, Consortis Illustrissimi Ducis Mediolani Ludovici Mariæ Sfortiæ, in 4. sine Anno, loco, & Typographo. (z)

Johan-

quæ leguntur in calce. Agitata plurimùm fuit inter eruditos Viros quæstio, quis verus Auctor fuerit Libri, *de Viris Illustribus*, cùm alii *Æmilio Probo*, alii *Suetonio Tranquillo*, alii *Cornelio Nepoti*, alii *Plinio Secundo* illum adscribant. Fabricii opinio est, Vitas hasce, fuisse ab *Aurelio Victore* compactas, quemadmodum adnotavi ad Epistolam Petri Mellei superiùs memoratam fol. DXLVIII.

(q) Servatur in Bibliotheca Comitis Antonii Simonettæ, caractere nitido Romano, absque numeris paginarum &c. Præmittitur Epistola Michelli Veneræ Beneventani, *ad Illustrem, & humanissimum Principem, Philippum Mariam Sfortiam Vicecomitem*, quam superius inter antiquas Epistolas nuncupatorias dedi fol. DXXXVIII. unà cum Epigrammate, quod in hujus Libri calce jacet. De præstantissimo Viro Jacobo Bracelleo agit *Oldoinus in Athenæo Ligustico*.

(r) Extat in Biblioth. Ambros., caractere ad quadratum accedente, sed nitido. Librum hunc dicavit Georgius Valla *Jacobo Antiquario Ducum Mediolanensium à Secretis*, illumque transtulit è Græco, in gratiam *Nicolai Antiquarii*, ejusdem Jacobi ex Fratre Nepotis, qui Medicinæ studiis tunc vacabat. Credi potest, editum fuisse hoc Opus Mediolani, cùm Valla apud nos degeret, delectus à Francisco I. Sfortia, ad Filios suos humanioribus litteris erudiendos. De doctissimo hoc viro nonnulla delibavi in notis ad Epistolam nuncupatoriam, recusam fol. DXXXVI.

(s) Hanc Editionem non vidi, sed eam Mediolani peractam fuisse, antequam Seculum XV. laberetur, deprehendi ex Epistola præfixa hisce Commentariis, quæ recusa fuere Venetiis ab Aldo Manutio anno MDI., unà cum aliis Bernardini Saraceni, & Joh. Baptistæ Pii. Dicavit labores suos Joh. Petrus Valla, *Scaramuciæ Trivultio, Mediolanensi Patricio primario*, de quo vide adnotationes meas ad prædictam Epistolam Vallæ, fol. DXXXVII. ubi eandem integram dedi.

(t) Servatur hic Codex in Biblioth. Ambros., caractere rotundo nitidissimo, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Elenchus errorum, qui in volumen memoratum irrepserant, cum emendationibus: Dein Epistola *Joh. Francisci Marliani* ad Philelphum data ex Ticinensi Urbe anno MCCCCLXXVII., & altera Leonardi Justiniani, ad eundem, ita subscripta: *Venetiis MCCCCXLIII*. Ex hac postrema dignoscimus, quo tempore Philelphus hæc Convivia exaraverit, cùm nempe primò in hanc Urbem commigrasset; idque etiam clariùs compertum fit ex Præfatione ejusdem Philelphi, *ad Thomam Thebaldum*, cui convivium primum Mediolanense dicavit; siquidem in fine ita scribit: „ In hoc ipse curriculo, ut in aliis alias consuevi, versari volui hoc tempore, ubi quantum „ valuerim, Tu, qui non minus apud omnes inge„ nii præstantiâ, & judicandi gravitate vales, quam „ & auctoritate & gratia apud Philippum Mariam „ Anglum, & Regum omnium, & Principum decus „ ac lumen, facile judicabis &c. „ Annum etiam, quo in lucem prodiit Mediolani hæc Philelphi lucubratio, signare possumus ex prima Joh. Francisci Marliani Epistola jam memorata, quam datam diximus, *Ticini MCCCCLXXVII*. Tunc enim è prælis dimissum illum fuisse, facile quisquis intelliget. Has Epistolas edidi fol. DXXXIV, & seq. Per dialogum confectus est liber iste, in quo Thebaldus, aliique præclari Mediolanenses Cives ad colloquendum inducuntur.

(u) Extant in Biblioth. Ambros. caractere, quem supra descripsimus, sine numeris paginarum, Indice &c. Dicavit Philelphus librum hunc *Magnanimo & Illustrissimo Principi Philippo Mariæ Anglo, Mediolanensium Duci*, Epistola hæc superiùs recusa est, fol. DXXXXII. Vide adnotationes meas ibidem.

(x) Servantur in Biblioth. Ambros., eodem caractere impressa, quem diximus. Præcedit Philelphi Præfatio ad Nicolaum V. Pontif. Max., quam dedi fol. *DXXXIII*. Hæc duo Opuscula edita sunt Mediolani, in unum collecta, simul cum aliis Francisci Philelphi, anno MCCCCLXXXI., quemadmodum opinatus sum in Histor. mea litterar. ad eundem annum.

(y) Extat in Cœnobio PP. Eremitarum S. Augustini Cremensis Urbis, è qua hujus Libri notitia ad me transmissa fuit, indicato solùm loco, nempe *Mediolani*. Recenset hanc Editionem, inter Opera hujus Auctoris, *Bartholomæus Curtius in Histor. Italica Medicorum Mediolanensium*, pag. 25., ubi eandem dicatam ab Auctore fuisse scribit, Duci nostro Galeazio Mariæ Sfortiæ, adeòque prodire in lucem debuit ante annum MCCCCLXXVI., qui postremus fuit vitæ illius Principis. P. *Orlandus*, pag. 310. refert, primam ac secundam partem hujus Voluminis simul editas esse, Papiæ anno MCCCCLXCVII.

(z) Extant in Biblioth. Ambros., inter Collectanea Rerum Benignarum. Specimen dare placet carminum hac occasione editorum ab Auctore, in laudem tum Conjugis Beatricis, tum Ludovici Mariæ. Incipit igitur signare annum & diem memorati obitus his Versibus:

Mille polo terris Phœbus detexerat annos,
Tunc quater & centum fixerat axe rota,
Nonaginta simul septemque addebat ad illos;
Terna dies Jani, nox erat & media.

Dum

* Johannis Archiepiscopi Cantuariensis, Fratris Ord. Minorum, Prospectiva communis, castigata per eximium Artium, & Medicinæ, ac J. U. Doctorem, ac Mathematicum peritissimum, D. Facium Cardanum Mediolanensem, in fol. sine Anno, & loco, per Petrum Cornenum. (a)

Dum mea Saturnus, Sidus lacrymabile terris,
Membra quatit, rabida Tygridis ore ferox.
En Duce qua tanto florebam Diva Beatrix,
Sancta pudicitiæ quaque corona fui;
Imperii culmen, Natos & desero dulces,
Ora Ducis magni desero chara mei.
Quamvis grata mihi raperes tu lumina vitæ
Mors, tamen ad Superos ducor amata meos &c.

Obiit Beatrix ex infœlici partu, unà cum edita tunc prole, in flore ætatis, annorum XXII., ut in reliquis carminibus testatur *Lazaronus*. De hoc erudito Auctore, vide Histor. meam Literar. ad annum MCCCCXCIV.

(a) Extat penes Clarissimum J. C. Johannem Sitonum de Scotia, charactere Gothico, grandiori in texta, minutiori in Commentariis, ambobus tamen satis nitidis, absque titulo, numeris paginarum &c. Apponuntur in margine mathematicæ figuræ, accuratissimè impressæ. Præcedit *Facii Cardani* Epistola nuncupatoria *Rev. in Christo Patri, Apostolicoque Protonotario, necnon Equiti aurato, & Comiti Palatino, Ambrosio Griffo, Artium, Medicinæque Doctori præstantissimo, ac Theologo peritissimo*, quam integram recitare opportunum duco, cum eam inter alias superiùs recusas non dederim: „ In tanta Librorum cujuscumque generis copia, divino quodam imprimendi artificio comparata, appetentes hujus clarissimæ Urbis Insubrium Impressores novi quidquam in medium afferre, quod esset studiosis non mediocriter profuturum, persuasique, meâ operâ id effici posse, me illud efflagitantes convenerunt. Cupienti ergo mihi horum expectationi non deesse, remque pretio dignam edere cogitanti, occurrit in primis Prospectivæ Opus, cùm ceteris Aristotelicis Libris planè intelligendis, tum ejusdem Methaurorum tertio maximè necessariam; nam, quæ oculi mirabiliter vident, occulta malorum ratio, unico ejus suffragio prospici, facilèque dignosci potest. Itaque ne tanto posteri beneficio essent immunes, summo corrigendum labore suscepi, opus Viro etiam doctissimo, nedum mihi, grave futurum; tum quòd ardua ejus est materia, consummatissimoque Mathematico indiget; tum quòd in Librorum id genus raritate, exempla, nisi admodum depravata, non offendi. Accedebat ad castigatam Figurarum signationem, quæ Codice etiam bene emendato, vix deprehendi potest, ex casus positione quàm maxima difficultas, ex quo fortè factum est, ut in hunc usque diem, perinde ac res ignota latuerit; non quòd Viros me longè doctiores defuisse putem, quorum doctrinâ exactissimè emendari potuisset; non enim mihi tantum arrogo; sed quòd laboris pertæsi, rem ipsam, licet maximè utilem, intactam reliquerunt, quam ego pro communi doctorum utilitate, summo meo incommodo corrigendam, imprimendamque esse duxi. Verùm opinatus, huic meo incœpto Patronum, qui & literis, & auctoritate plurimum valeret, vindicari oportere, te, Ambrosi Griffe, Virum & optimum, & doctissimum, animi vigore, & gravitate Camillo, scientiâ, atque facundiâ Appiis, Scipioni dexteritate, animique alacritate, Tito Quintio, monitis salutaribus, persimilem maximè delegi. Accipe igitur has laborum meorum primitias, qui tuo muniti præsidio, calumniatores non formidabunt, multosque sibi viros devincient, quando tuis auspiciis Opus se egregium consecutos esse animadverterint. Vale, meque mutuò ama. In calce legitur sequens Epigramma:

Optime, quæ fertur visus pars optima, Lector,
Fausti Corneni clauditur auspiciis,
Quem Petrus *impressit parvo non ære: Libellum*
Hunc eme; tu doctum perlege Lector Opus.
Prima ego sum virtus, quid me Fortuna relinquis?
Impressa est omnis pagina, nostra vacat.
Ultima sim miror; quid enim sunt lumina? manca
Me sine, & est illis, me sine, nulla fides.
Et quis Aristotelem, sine me, cognoscere possit,
Scis Deus? cognovi; sed sua causa subest.
Magna ratis magno curanda est remige, deerat
Navita, nunc Facius *talia damna levet.*
Hoc Cardana *Viro gaudet* Domus, *omnia novit*
Unus: habent nullum secula nostra parem;

Facius Cardanus, celeberrimi *Hieronymi* parens, ac publicus Mediolani Jurisprudentiæ Institutor, præstantissimus fuit in omni ferme Scientiarum genere, adscriptus Collegio Nobilium Jurisperitorum nostræ Urbis Anno MCCCCLXXXII. Vide prælaudatum Curtium, qui de illo agit in Hist. Mediolanensium Medicorum pag. 51., non secus ac de Ambrosio Griffo pag. 26., cujus nomini hoc Opusculum *Facius* inscripsit. Quod attinet ad meum institutum, cùm afferat *Cardanus*, Librum hunc à se emendatum, *primitias* fuisse *laborum* suorum, circa eundem annum octuagesimum secundum Seculi XV., editum fuisse Opus istud Mediolanensibus Typis autumare facilè possumus; siquidem *Petrus Cornenus*, cui hæc editio adscribitur, proferendis in lucem præclaris Operibus per illa tempora adlaborabat. Typographum eum fuisse, ex allato Epigrammate colligi potest; verùm, nullum ab eo vulgatum Codicem sub hoc nomine usquam inveni; proinde opinor, hoc verbum *impressit*, usurpatum fuisse ab eodem Corneno, hujus metrici laudis Auctore, in gratiam Carminis conficiendi, cùm nano MCCCCLXXXI. ipsum, in Libro *Hugonis Benzii*, ad illum annum relato, tantùm Impressionis Correctorem viderim enunciatum.

GRadum hic tandem sistere, ac prorsus ab hac arena decedere animus erat, cùm satis superque, pro imbecillis ingenii viribus, me defunctum munere, quod susceperam, arbitrarer. Attamen, in exitu hujus Operis, morari tantisper Lectorem necesse duxi, ut verba facerem de Libro quodam, à me relato in superiore Catalogo, ad annum MCCCCXCIX. cui inscriptus est titulus Filostrato, dell'Innamoramento di Troylo, e Griseide. Servari eum intellexi, typis Mediolanensibus impressum, in Bibliotheca sæpius laudati Comitis Scipionis Boselli, Equitis Bergomensis; quandoquidem verò de indicata hujusmodi Editione, nihil præter nomen acceperam, professus ibidem sum, in ancipiti me hærere, soluta ne oratione, an metro excusus foret is liber. Equidem Eruditis omnibus viris compertum est, Opus istud è Poëtæ atque Oratoris celeberrimi Johannis Boccacii calamo profluxisse; mihi tamen nulla unquam illud pervolvendi copia fuit. Tandem, in percurrendis Manuscriptis Codicibus Bibliothecæ Ambrosianæ, incidi in Exemplar, quod eundem titulum præfert, Auctoremque libri pandit, Johannem Boccacium Florentinum, à quo, Italico Carmine, (nuncupato à Vernaculæ linguæ Poetis, in ottava Rima,) confecta est metrica ea narratio. Codex noster eleganti caractere conscriptus, picturis passim, & auro exornatur: Præcedit rubro atramento præfixus titulus, in quo redditur ratio, cur huic Libro Philostrati nomen Auctor indiderit; illud namque hominem indicat, victum, dejectumque ab amore. Sequitur prolixa Epistola Italica ad Nympham suam, atque in ea Boccacius, plura philosophicè disputans, adumbratam sub Troyli, & Griseidis imagine, amoris sui infelicitatem deplorat. Fortasse autem hanc Historiam contexuit in gratiam Mariæ, naturalis filiæ Roberti Regis Neapolis, quam impensè adamabat, referente Crescimbenio Vol. 2. Comment. par. 2. pag. 109., quemadmodum de eadem conscripserat duos alios Libros, la Fiammetta, & il Filocolo, ut Petrus Bayle adnotavit in Magno Dictionario, Gallicè vulgato, agens de Johanna I. Neapolis Reginâ, literâ N. Poema hoc novem Libros, seu partes, complectitur; in calce verò hæc habet: Composto per lo valente Poeta, Messere Giovanni Boccaci da Certaldo. Alterum Boccacii Poëma Italicum in eodem nostro Codice legitur, appellatum Nymphale, atque iisdem splendidis ornamentis, & manu est conscriptum. In eo amorum seriem Africi cum Mensola Fæsulana, quæ fingitur Dianæ Nympha, eodem carminis metro, quo Philostratum edidit, Auctor narrat. Joh. Marius Crescimbenius Vol. 1. Commentariorum pag. 405., & Julius Negri in Historia de Florentinis Scriptoribus tradunt, Nymphale Boccacii translatum fuisse in octeni Carminis metrum à Ludovico Bartolo Tabellione Florentino, prorsus silentes, quid in eo contineretur. Porro geminam Comœdiam elaboravit Boccacius; alteram de Nymphis Florentinis, quæ in omnibus antiquis Typographicis editionibus inscribitur, Nimphale d'Ameto, eaque prodiit confecta ab Auctore, partim soluta oratione, partim versibus, quos vocant Terzetti. Hæc procul dubio illa est, quæ sub Nymphalis nomine, novam à memorato Bartolo carminis formam recepit, sed (ut audio à peritissimo Rei poeticæ P. Xaverio Quadrio, sæpius à me, Bonisque omnibus commendato) numquam typis vulgata fuit: Aliam de Nymphis Fæsulanis, quam superiùs descripsi, quæque in Ambrosiana, paucisque aliis Bibliothecis, manu exarata servatur: Hæc postrema lucem & ipsa vidit, impressa in 4. sed sine anno, loco, & Typographo. Utramque accuratè distinxit Franciscus Sansovinus, qui Nymphale Ameti, impressum Venetiis per Gabrielem Jolitum anno MDXLV., dicans nobilissimæ Matronæ Gasparæ Stampæ, ita exorditur nuncupatoriam Epistolam: „ L'Ameto, divinissimo spirito, prodotto dalla gioventù del Boccaccio, come si può facilmente comprendere per lo stile, „ per l'invenzione, e per l'ordine delle parole, è di sogetto amoroso, tutto piacevole, e tutto pastorale. „ Quasi a questa imitazione si trova il Nimphale di Africo, e di Mensola, ma in ottava Rima del medesimo Autore ec. „ Hinc verò etiam discimus, quo tempore compacta fuerit hæc Comœdia; cùm nempe provectior ætate foret Boccacius. In calce MSti Codicis nostri hæc leguntur: Qui finisse il Libro, chiamato Nimphale, composto per lo valente Poeta, Messer Giovanni Boccaci da Certaldo, Fiorentino: scritto per mi Tomaso di Jacomo Lioni de la nobile Cita di Bollognia, questo dì VI. di Luglio sotto gli Anni Domini MCCCCXXX7. Reliqua illustris hujus Auctoris Opera, tum Latina, tum Italica, quæ tenet inter MStos Codices Ambrosiana Bibliotheca, sunt: Epistola Jo. Boccacii de Certaldo, de Florentia, Vatis celeberrimi, ad Franciscolum Generum D. Francisci Petrarcæ Poëtæ conspicui, super ejusdem morte, complorativa, & laudativa. Ejusdem de Viris Illustribus Liber, in pergamena, caractere antiquo conscriptus. Epistola de Meser Giovanni Boccacio, mandata a Meser Pino Citadino de Firenza, isbandito per ribello fuora di la Patria sua, confortandolo, & inducendolo ad patientia. Il Filocolo. La Fiammetta, e la Teseide con la Spositione di Pietro Andrea Bassi. Servatur ultima hæc in Ambrosiana, elegantissimo caractere descripta in prægrandi Folia pergameno, auro picturisque egregiè ornato. Adnexum est Teseidi in eodem nostro Codice Opus aliud, Italico sermone elaboratum à Petro Andrea Basso, atque hunc titulum gerens: Le Fatiche di Ercole, quod ab aliquibus Joh. Boccaccio perperam adscribitur; Auctor enim se ipsum prodit in Epistola Nuncupatoria ad Nicolaum Estensem filium Alberti, quæ legitur etiam in editione hujus Operis peracta Ferrariæ anno MCCCCLXXV. in fol. per Augustinum Carnerium. Proinde raritas Ferrariensis Impressionis (quam Ambrosiana Bibliotheca custodit) in causa esse potuit, cur falsò illius Auctor Boccaccius censeretur. Demum subsequitur Rythmus Italicus Nicolai Malpilii, quem integrum, & nobiliori forma expolitum edidit Crescimbenius Vol. III. Lib. III. Commentariorum Poëseos Italicæ in hæc verba: Spirto gentil da quel bel grembo sciolto ec. qui tamen non meminit Expositionis eidem adjectæ à Petro Andrea Basso, quam refert Codex noster, simul cum Epistola Commentariis præfixa, in qua Bassus inquit, Cantionem hanc fuisse olim à Malpilio exaratam, ut Nicolaum Estensem, juvenilibus amoribus irretitum, à dulcibus sed molestissimis iis laqueis extricaret; eam verò sibi ad oculos occurrisse, cùm ad senectutem perductus, in famulatu Estensium Principum Chartas suos pervolveret, dignamque ab ipsa habitam, ut reconditæ eruditionis, profondique ingenii latens venustas illustraretur.

F I N I S.

INDEX
RERUM, ET NOMINUM.

A

Al-

Au-

Brip-

C

Car-

Cur-

D

E

F

G

Ga-

H

I

XXV.

A

Ale-

I N D E X

B

C

Crispi

I N D E X

N

O

P

Q

R

S

Sta-

M

Mar-

N

O

Ode-

P

Pera-

Q

R

I N D E X

S

Scot-

T

Tu-

V

X

Z

F I N I S.

MANTISSA.

Vuuuu

LECTORI MONITUM.

CÙm jam pene ad umbilicum perducta fuisset Bibliotheca hæc mea Scriptorum Mediolanensium, ejusdem editionem præcessere Epistolæ duæ, eruditione recondita uberrimè refertæ, quarum prima Auctorem habet Eruditissimum Virum, atque Reipublicæ Literarum editis Voluminibus celebratissimum, Angelum Mariam Quirinum S. R. E. Cardinalem, Episcopum Brixiensem; altera verò conscripta fuit à Clarissimo Viro, & numquam satis ab omnibus bonis, à me præsertim, commendando, Josepho Antonio Saxio, Bibliothecæ Ambrosianæ Præfecto, ut eâ, qua pollet, eruditione, ac modestia responsum faceret Emo Præsuli, qui editas Brixiæ superiùs memoratas Literas suas ad eum direxerat, Mediolanensibus hisce typis in lucem emissa. Quid in memoratis Opusculis actum sit, ut & Mediolanensibus; & Brixiensibus cultus, amorque Studiorum ac Scientiarum per utrumque ex proximè laudatis Eruditis propugnatoribus vindicetur, utrobique certantibus, ut Genti suæ primatus gloria tribuatur, non est quòd hìc ego commemorem; verùm, cùm hæc Opuscula ab editione hac mea incitamentum veluti acceperint, & ut plurimum ad eamdem respiciant, operæ pretium existimavi, Corollarii loco ad calcem recudere; ne alibi frustra exquirendum sit, quod ad Mediolanensium laudem pertineat, addito Indiculo Rerum, & Nominum per me breviter compacto. Id autem ultro etiam peregi, ut utriusque Epistolæ Scriptoribus obsequii mei, devinctique animi immortale offeram testimonium. Hoc profectò haud ingratum tibi, Lector humanissime, futurum censeo, quinimmo & ambabus, ut ajunt, ulnis te excepturum, probaturumque confido. Vale.

VIRO CLARISSIMO

JOSEPHO ANTONIO SAXIO

MEDIOLANENSIS AMBROSIANÆ BIBLIOTHECÆ PRÆFECTO

ANGELUS MARIA QUIRINUS

S. R. E. CARDINALIS BIBLIOTHECARIUS, ET EPISCOPUS BRIXIENSIS.

Voluptatem, quam singularem cepi, dum per superiores hebdomadas evolvendæ Historiæ Typographico-literariæ Mediolanensis, tuo studio, Vir Clarissime, explicatæ, & nuperrime in lucem eductæ, succisivas horas aliquot locarem, etsi literæ meæ familiares satis Tibi declaraverint; in animum tamen induxi publico insuper hujus Epistolæ documento magis magisque patefacere. Ac primo quidem ingenue fatebor, ei voluptati causam dedisse, præter exquisitam eruditionem in illa tua lucubratione se se undique proferentem, eamque ad exactioris Critices regulas insigniter expensam, nonnullos meos in re pariter Typographica illustranda conatus, quorum fidem faciunt bini libri a me ante paucos annos conscripti; unus nimirum, de Brixiana Literatura renascentium literarum ætate, alter vero, de Pauli II. Pont. Max. Gestis vindicatis, & illustratis. Hujus siquidem calci assuitur Commentarius, cujus scopus, ostendere, ac comprobare Pauli II. Pontificatus felicitati deberi optimorum Scriptorum Editiones, quæ scilicet Romæ prodierunt post advectam in eam Urbem a Germanis Opificibus Typographiam. Ille vero, dum Viros eruditos recenset, quibus Brixia ea ætate abundavit, eorum etiam ingenii foetus, hujus Urbis typis tunc evulgatos, merita cum laude commemorat, & alios præterea, qui, etsi ab exterorum ingenio profecti, haud mediocrem lucem ab iisdem typis acceperunt. Fatebor deinde, ei ipsi voluptati majus adhuc incrementum accessisse, postquam in tui illius Operis Prolegomenis eas Mediolani in te Typographica prærogativas commendati deprehendi, quibus statim videre mihi visus sum haud valde dispares esse, quæ de Brixia quoque jure ac merito valeant prædicari; adeo ut, licet verissimum sit, Mediolano, Cisalpinæ Galliæ principatum tenenti, Virgilianum illud aptari posse,

Verum alias inter tantum caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi,

nihilominus laudia genus illud, quo eandem Urbem in iis Prolegomenis honestasti, huic quoque Urbi, cui Episcopus præsum, si non omnino ex æquo, saltem haud magno cum discrimine convenire dignoscatur. Atque hoc illud est, quod Epistola ista demonstraho, ratus, laborem hunc meum Tibi jucundum futurum, cum quod in eo relictis tuo a pede vestigiis insistere mihi propositum sit, tum quod pleraque omnia, instituto meo isti opportuna, petenda mihi sint ex libro de Brixiana Literatura, cui quantum humanitas tua deferre dignata sit, aliqua ejusdem loca tuum in Opus traducta, & honorificis ubique verbis collaudata palam evincunt; qua in re eas me Tibi gratias habere profitenr, quas summas esse necesse sit, ut humanitati illi respondeant.

Antequam autem ad spartam meam adornandam accedam, operæpretium puto (nec aliter profecto & ipse judicabis, quippe qui optime noris, imo vero exemplo tuo edoceas, nihil præstabilius studiis nostris contingere posse, quam si ad tuendas Religionis causas referantur) calumniam Heterodoxorum refellere, qua admodum frequenter Catholicos insectantur, perinde ac si isti supprimendis priscis, Sanctorum præsertim Patrum, & Theologorum exemplaribus magno studio incumbant, quo locum faciant recentioribus *in Papatu*, ut illi blaterant, *post tempus Reformationis* editis. *La principale utilité* (ita loquitur unus ex ipsis, Author videlicet libri Hagæ Comitum ante quinque annos evulgati, cui hic titulus, Histoire de l'Origine, & des premiers progrés de l'Imprimerie) *de la plus part des anciennes Editions consiste à faire voir l'infidelité des nouvelles, depuis la Reformation, le Concile de Trente, & l'Institution des Indices Expurgatoires*. Deinde subdit: *On ne sauroit gueres mieux prouver cette verité, que par ce passage un peu long, mais extremement curieux, & remarquable du celebre Gisbert Voetius, Professeur en Theologie à Utrecht*. Moxque locum recitat, & in eo diserte affirmatur, Editiones, præcipue Patrum, ac Theologorum, post Concilium Tridentinum in Papatu expurgatas, & mutatas fuisse, ac de ea re docte, & prudenter disseruisse Thomam Jamesium in eximio illo Tractatu Anglico de Corruptione Scripturæ, Patrum, Conciliorum, aliorumque Authorum; redditur deinde causa, cur exemplarium primarum Editionum copia olim laborassent Reformati, postea inopia: *Nostri enim* (ait Author ille) *per incogitantiam fastidierunt ea, illecti nitidioribus Editionibus, & characteribus elegantioribus: & adversarii Pontificii ea, quantum in se est, abolitum iverunt, postbac multa Dicta, Facta, Scripta, Edita, negaturi, & primos post inchoatam Reformationem Doctores nostros, qui multa ex libris illis indicarunt ad evincendam Reformationis necessitatem, mendacii, & calumniæ condemnaturi*; ac tandem concluditur, in primas, ac antiquissimas Editiones, ante omnia, inquirendum esse, ut cum posterioribus semper conferri possint. Gisberto Voetio ita scribenti in libro, cui titulus: *Bibliotheca studii Theologiæ*, concinit Heterodoxorum Scriptorum chorus, minime animadvertens, his ipsis dictis mendacii, ac calumniæ sibi labem accersere, cui tamen amoliendæ, antiquissimis Editionibus ab interitu servatis, curam omnem a suis gregalibus locandam præscribunt. Ii enim falsitatis criminationem ne ullo pacto effugere valeant, invicti argumenti loco sunt labores, quos uterque nostrum (ut de his tantum dicamus) exhausit in obscurioribus illis Editionibus ad omnium notitiam deducendis, Tu quidem luculentissime in Opere de Mediolanensi Typographia, ego vero pro modulo meo in binis superius commemoratis, ac in eo præsertim, quod Vindiciis Pauli II. subnectitur; nam ibi aliquot Veterum Ecclesiæ Patrum antiquiores, ac plerumque omnium primæ, Editiones in medium proferuntur, ut quas

antea

antea obscura fama recondebat, omnibus in posterum innotescant. Studii illius mei in earundem antiquitate perscrutanda unum tantum hic afferam exemplum, videlicet Leonis Magni Operum Romanam Editionem, quam Paschasio Quesnello, eorundem Editori Lutetiæ primum ann. 1675. deinde ann. 1700. Lugduni, incognitam, propatulam cuivis reddidi, quin parcerem nupero illi Editori, qui veteres eorum Operum Editiones recensens, principem harum insigni cum hallucinatione ita describit: *Joannes Andreas, Aleriensis in Corsica Insula Episcopus, primam Operum S. Leonis I. Editionem procuravit Venetiis an. 1485. typis Andreæ Parmensis, socii artis Impressoriæ*. Ad quæ verba ibi, nempe § VII. observavi, quæ sequuntur; scilicet non constare, ad annum illum vitam protraxisse Aleriensem, non Venetis typis præfuisse, nec Paulum II. cui Editio illa ab Aleriense fuit nuncupata, annum 1471. prætergressum fuisse; demum constare Venetam eorum Operum Editionem typis Andreæ Parmensis anno 1485. principem non fuisse, quum alia extet an. 1482. typis Lucæ Veneti. Quas Quesnelli hallucinationes quum eo loco adnotassem, *Utinam vero* (subdidi) *in ea tantum principe Editione investiganda hallucinatus fuisset Quesnellus, non vero in aliis quoque, multo majoris profecto momenti, dum scilicet haud raro & Romanæ Sedis, Ecclesiarum Principis, & Matris, prærogativas, & sanctiora quædam dogmata, quantum in ipso est, in dubium revocare conatur, falsis argumentationibus usus, & parum sinceras veterum Codicum lectiones pro libitu obtrudens*. Audeant nunc Heterodoxi, Catholicos in simulare belli adversus veteres Editiones, ad eas supprimendas indicti, quum ex labore illo meo constet, S R E. Cardinalem vel eo tempore, quo Pontificia Comitia peragebantur, in arcto Vaticanæ suæ Cellæ ambitu secum una conclusisse amplam librorum supellectilem, quæ nimirum necessaria foret, earundem, quotquot scilicet Pauli II. Pontificatus in lucem eduxerat, historiæ conficiendæ, unde omnium oculis exponerentur. Eorundem Comitiorum tempus a me insumptum ei lucubrationi fuisse, docet Præfatio Volumini præfixa, & Monitum præterea fronti ejusdem lucubrationis appositum. Audeant, inquam, veterum Editionum inopiam, qua modo laboratus, Catholicis adscribere, quibus eæ forent invisissimæ, postquam videnti iis in lucem e tenebris extrahendis, & in vulgus indicandis otio illo me usum fuisse, quod mihi per plura temporis intervalla, ea Comitialis actio impertiebatur. Qua Sectariorum calumnia in hunc modum depulsa, juvabit præterea iisdem improperare, quanta cum incogitantia secum pugnare in hoc ipso veterum Editionum negotio eosdem adigat vesana rabies, qua eorum calamus adversus Catholicos instigatur. Si ipsimet earundem auctoritatem quam maxime elevare comprobentur, qui fiet, ut nostros probris lacessere non erubescant ob eas ipsas non ita magno in pretio habitas? An autem elevent, compertum faciunt ex eorum secta Trium viri in scenam producti ab Auctore, cujus Opus de Typographiæ Historia superius commemoravi, videlicet Heumannus, Seelenius, & Schelhornius, quorum ille sententiam his verbis enunciat: *Falluntur qui sibi persuadent, primis exortæ Typographiæ temporibus, libros exscriptos fuisse accuratissime, cum inspectio eorum doceat contrarium .... Orti sunt .... errores tam multi ..... ex defectu peritorum, industriorumque Correctorum, quos primis Typographiæ temporibus raros fuisse, imo rarissimos ..... permulti libri, quibus tirocinia posuerunt primi Typographi, tirones potius quam magistri .... dicendi, demonstrant*. Quoniam ergo Heterodoxorum judicio res ita se habet, unde nam, amabo, piaculum admisisse censendi erunt Catholici, si quando illæ summo in honore apud eorum aliquos haudquaquam esse, aut fuisse comperiantur?

At satis prologi & dissertationis. Venio nunc, quo me vocavit discendi cupiditas, scilicet ad vestigia persequenda, quæ ipse in Prolegomenis Historiæ tuæ Typographico literariæ Mediolanensis signasti. Jure ac merito sub Capitis I. initium Mediolanensibus typis laudem vindicas, quod omnium primi libros Græce exaratos protulerint, teste ipso Michaële Maittaire in suis Typographiæ Annalibus, qui, quo loco rem totam sedulo perpendit, candide fatetur, post artem Moguntiæ primum inventam, ejus Urbis Typographos Auctoribus quibusdam Latinis Græcas literas immiscere infeliciter tantum tentasse, felicius, & meliore successu Subiacenses, Romanos, & Venetos, *Codex tamen* (inquit) *totus Græca sermone non est impressus, donec tam arduum Typographiæ opificium numeris omnibus absolutum ad umbilicum perduceret Mediolani an. MCCCCLXXVI. Dionysius Paravisinus*. Hoc usus testimonio transalpinæ regionis Viri, nulloque vobiscum amoris, aut sanguinis præjudicio certe occupati, mirari Te subdis, imo satis mirari non posse intrepidum Burchardi Gotelphi Struvii calamum, qui in suo Tractatu de Origine Typographiæ Aldum Manutium laudans, hoc etiam peculiari encomio celebrem illum facit, *Primus hic habetur, qui Græcos libros excudit*. Quomodo primus, ais ipse, *quum viginti ferme annis ante ipsum Mediolani prodierint Græcæ Editiones*? Quomodo primus, subdis, *quum idem certe Manutius in Præfatione ad Opus Stephani de Urbibus ab ipso excusum an. MDII. testetur, se Græcos excudere libros cœpisse eo anno, quo Carolus VIII. Rex Gallorum trajectis Alpibus bellum Italiæ intulit, ut Neapolitano Regno potiretur, anno videlicet MCCCCXCIV. primusque Codex, quem Græce imprimere aggressus est, Aristotelis fuit, cujus Logicam non absolvit, nisi ineunte Novembri anni subsequentis*? Nemo profecto in dubium revocet, quin juste Mediolanum da laude illa glorietur, & quin æque juste admirationem tuam mereatur Struvii sententia. At quod in hac resellenda affirmes, Logicam Aristotelis primum fuisse Codicem, quem Græce Manutius impressit, inde aliqua mihi quoque inditur admiratio. Dum enim Opus illud Aristotelis ad annum MCCCCXCV. refers, cum Maittaire consentis, eundemque Maittaire concordem habes, dum in Historia tua ad an. MCCCCLXXVI. Constantino Lascari elogium texens, observas, non parvam Græci ejus Auctoris gloriam esse, quod Aldus ipse Manutius experimentum facturus in Urbe Veneta Græcæ Typographiæ, exordium duxerit a Grammaticis Institutionibus Constantini Lascaris, non secus ac Mediolanum tot ante annis præliterat: *Id enim* (subdis) *ipse Aldus profitetur in Epistola iisdem præfixa anno MCCCCXCIV*. *cujus fragmentum refert Maittaire*. At quid causæ fuit, cur a Maittaire discederes, ducemque præ illo sequereris Andream Chevallierium, dum Aristotelis Logicæ Editionem Græcam, primam omnium, quæ a Manutii prælo prodierunt, fuisse pronunciasti? Siquidem Chevallierius is est, qui in Opere de Origine Typographiæ Parisiensis p. 325. diserte ita scribit: *Et ce fut par l'Aristote, qu'il commença*. Contra Maittaire (ignoscas, velim, si meam illam admirationem, seu illius causam libere pando) Grammaticas Lascaris Institutiones an. MCCCCLXXXXIV. ab Aldo excusas jam Tibi monstraverat, idque, ut ex verbis tuis paulo ante laudatis constat, probe intellexeras; atqui idem ipse præterea docere Te potuisset, Aristotelis Logicæ, seu Organi, Aldum etiam præmisisse Poëmation Musæi Græce, & Latine, ut ex hujus Præfatione a Maittaire recitata patet, pariterque Theocriti, aliorumque veterum Poëtarum Opuscula, quæ impressa ab ipso fuerunt anno quidem MCCCCXCV. quemadmodum Aristotelis Logica, sed *mense Februario*. Sinas etiam ut addam, benigniorem quoque erga Gallicum illum Scriptorem, quam oporteret, Te exhibuisti, dum ejus

con-

conjecturam de suscepta Græcorum Codicum excudendorum a Manutio provincia *a l'année* (verba sunt Chevallierii) *qui commença la guerre d'Italie, qui fut celle de 1494. en laquelle Charles VIII. Roy de France passa les Alpes pour aller conquerir le Royaume de Naples*, ceu apertum Manutii ipsius testimonium nobis repræsentasti. Iste autem in Præfatione ad Opus Stephani de Urbibus id unice testatur, se provinciam illam suscepisse, *eodem anno, quo vexari bello cœpit Italia*; quæ verba, si cum aliis componantur, unde ille ipse exorsus est Præfationem, quam apposuit Græcæ suæ Thesauri Cornu-copiæ, & Hortorum Adonidis Editioni, valde ancipites nos reddent in eo anno decernendo. Ea Præfatio ita incipit: *Dura quidem provincia est, bonarum literarum studiosi, emendate imprimere Latinos libros, durior accurate Græcos, durissima non depravate vel hos, vel illos duris temporibus. Quanam lingua curem ipse imprimendos libros, & quo tempore, videtis. Postquam suscepi hanc duram provinciam (annus enim agitur jam septimus) possem jure jurando affirmare, me tot annos ne horam quidem solidæ habuisse quietis*. Editus comparet liber iste Venetiis mense Augusto MIIID. At nemo est, qui fateri non debeat, tuum ad institutum non spectasse, his nodis extricandis immorari, cui scilicet satis esse debebat, demonstrare (quod invicte certe præstitisti) Manutianis Græcis typis Mediolanenses per annos ferme viginti anteisse. Quid, quum Maittaire iisdem dissolvendis unice intentus, contra novis se ipsum adstrinxerit? Ejus enim p. 70. hæc sunt verba: *Quod Aldus primum emisit suorum in Typographia librorum specimen, fuit Poematiou Musæi de Herone, & Leandro in 4.to Huic quidem annus non adjicitur; sed dubitare, quin Aristoteli (cujus Volumen primum anno 1495. excusum est) præiverit, non patitur Aldi Epistola*. Eamque statim recitat. Verba tamen, quibus inchoatur, nimirum Μουσαῖον τὸν [illegible] Ἀριστοτέλη, [illegible] δι' ἐμοῦ ἐντυπωσομένων, hæc, inquam, verba, præterquamquod dici posset, non evincere Poëmation illud primo Aristotelis Volumini, scilicet Logicæ, præivisse, quum facile referri possint ad universam Aristotelis Operum Collectionem, quorum postremum Tomum anno tantum DCCCCIID Aldus evulgavit, palam est nihil concludere adversos Lascaris Institutionum editarum ab Aldo *an. MCCCCLXXXXIIII. Ult. Februar.* principatum. Eam autem temporariam notam exscripsit Maittaire, ut superius dixi, in Annalibus suis, imo vero exscripsit etiam bonam partem Præfationis ejus Editionis, ubi Aldus diserte affirmat, se eas Institutiones præmittere, *quasi prœludium summis nostris laboribus*. De tot, tantisque ambagibus parum & ipse sollicitus, imo eas declinandas autumans, ut libero pede iter meum conficiam, transitum statim facio ad eam laudem explicandam, qua de Græcis literis Brixianam quoque Typographiam singularem in modum benemeritam fuisse innotescat.

In utramque partem disputari posse censeo, num Græcarum literarum studiosis majorem utilitatem præstent, qui libros, eas complectentes, Græce tantum excudunt, an vero qui Latinas versiones proferunt, unde pronum cuique sit earum literarum notitiam sibi comparare, quum Græca nude exhibita raros inveniant amatores. Ut ut controversia ista dirimatur, absque controversia certe est, optime de ea literatura meritos fuisse Brixianos typos; quando quidem quum nihil prorsus Homerici impressum uspiam prodiisset, ipsi omnium primi Latine exhibuerunt Homeri Iliadem, studio Laurentii Vallæ e Græco idiomate conversam, eamque cum omnibus earum literarum studiosis communicarunt, idque an. MCCCCLXXIV. ac proinde biennio antequam e Mediolanensibus typis Græcæ Institutiones prodirent. Fontem illum non earum literarum tantum, sed humanæ in universum doctrinæ, quin flumen, & oceanum, Brixianæ Typographiæ ope propagandum curavit Justinianus Luzaghus, ad cujus manus ea Laurentii Vallæ interpretatio pervenerat, ex Gallia in Italiam reducta a Clarissimo Viro Bernardo Justiniano, cui propterea eandem a se dicandam idem Luzaghus jure ac merito existimavit, isque, quantum ipsi Justiniano deberent ea de causa eruditi omnes, in Epistola nuncupatoria his verbis declarat: *Accedit ad hoc* (ad præstantiam scilicet in Latinis, Græcisque literis, ex qua Luzaghus antea commendaverat Justinianum) *quod Ilias ipsa, quæ ignota antea in pulvere, & tenebris, nunquam fortasse aliter lucem visura, tinearum esui relinquebatur, per te Italicæ claritati celebranda exhibetur. Quam, cum in Galliis Legationis munere fungerere, apud gentes cam tam neglectam, incultamque miseratus, jussu, & impensa sua transcriptam, in Italiam, unde, nescio quo fato, ablata fuerat, retulisti*. Hoc ipsum Justiniani beneficium his versibus celebratur ad calcem Brixianæ illius Editionis:

En Grajis tantum quondam celebratus Homerus,
Nunc quoque & Ausonia grammate notus erit.
Primus honor Vallæ, namque is traduxit, at alter
Bernardus noster Justinianus erit.
Namque hic occiduas Orator missus ad oras
E Gallis Latias rettulit ipse domos.
Quamque prius pulvis, quam blatta, ac tinea pressit,
Ilias in lucem cultior ecce redit.

Tertium honoris locum, post Vallam, post Justinianum, Brixiæ deberi, quippe quæ thesaurum illum in lucem typis suis protulerit, nemo negaverit; & forte non deerit, qui beneficium hoc in Græcas literas collatum pluris æstimet, quam insigne illud, quod merito certe jactat Mediolanum, excusarum Institutionum Constantini Lascaris, antequam alibi Codex ullus, Græce exaratos, e prælo emissus fuisset. Accedit ad Brixiæ laudem, quod iterum, & tertio intra paucorum annorum intervallum eandem Vallæ Versionem evulgaverit. Ad manus siquidem habui, dum librum de Brixiana Literatura conscripsi, aliam etiam ejusdem Versionis Editionem, anni quidem, loci, & typographi notationibus destitutam, sed quæ ita similis Brixianæ illi, de qua jam dixi, utramque invicem comparanti appareat, ut Brixiana & ipsa existimari debeat; & præterea tertiam ad manus habui, a Bernardino Laurino, Brixiano cive, Nicolao Corrigiensi Principi nuncupatam, & nota anni MCCCCLXXXXVII. insignitam. Et hæc quidem omnia de Iliadis Versione Brixiæ impressa fusius digessi in libro de Brixiana Literat. iis tamen hic addendum occurrit, editam Romæ ejusdem Poëmatis Versionem aliam, authore Nicolao Valla, Basilicæ Principis Apostolorum ejus Urbis Canonico, eamque pariter an. MCCCCLXXIV. nihil officere Brixianorum typorum gloriæ in edenda Laurentii Vallæ Versione; nam quo tempore istam evulgarunt, nihil adhuc de Nicolai Vallæ illa in vulgus prolatum fuerat, eaque insuper paucos tantum ejus Poëmatis libros, ipsosque plurimis versibus decurtatos, & a se invicem divulsos complectitur, ac tandem viridem eam ætatem redolet, qua a Nicolao (nam hic defunctus est an. ætatis 25.) compositam fuisse cognoscitur.

Flagrasse itaque oportet mirum in modum Græcitatis studio & ardore Brixianos ea tempestate; quod ipsum aperte probant loca plura libri illius mei de Brixiana Literatura, ex quibus (nam ea non faciunt ad Epistolæ hujus institutum) unum tantum seligam, cujus nempe afferendi ansam mihi præbet superius memorata Stephani de Urbibus, quam Manutius Græce evulgavit, Editio. Eam iste inscribit Joanni Taberio Brixiensi, & ab hujus laudibus Præfationem suam in hunc modum exorditur: *Quantum*

voluptatis ceperim, Taberi, cum in ista Urbe populosissima, nobilissimaque Brixia, plurimos summo studio incumbere literis Græcis, te magistro, accepi, non facile dixerim. Ad ejusdem laudes, antequam Præfationem concludat, reversus, hæc habet: *Cum itaque tu istic summa laude & Græce, & Latine publice quam plurimos doceas, scripserisque ad me superioribus diebus, ut quosdam Græcos libros, quod esset tis opus discipulis tuis, ad te mitterem, & tunc illos misi libenter, & nunc Stephanum, qui de Urbibus scripsit, damus libentissime: est enim opus perquam utile, maximeque necessarium iis, qui humanitati incumbunt, ob Historicorum, Poëtarumque, in quibus assidue versantur, lectionem*. Tandem libros alios, Brixianorum studiis perutiles, pollicetur, & Præfationem absolvit: *Eum librum tibi dicamus, Taberi suavissimo, mutrique mittimus, ut cum sanctissimis moribus, optimisque literis in ista Urbe dignissima, opulentissimaque Brixia juventutem instituas, cognoscas te propterea a nobis amari plurimum, sitque hic liber apud te μνημεῖον amoris summi erga te mei perpetuum. Expecta brevi Julium Pollucem, & Thucididem μετὰ τῶν παραλειπομένων Ξενοφῶντος, & alios quosdam*. Summum illud studium, quo in Græcam literaturam ea tempestate Brixiana juventus incumbebat, eo majorem admirationem promeretur, quo infestius bellicis motibus regio illa, imo Italia universa agitabatur. Id ipsum Aldus in eadem Epistola ad Taberium magnopere admirans, ita loquitur: *Illud sæpe cum amicis admirari soleo, cum jam tot annos omnia ardeant armis & Christianorum, & Infidelium (eodem enim anno, quo vexari bello cœpit Italia, difficillimam hanc ego imprimendorum librorum provinciam profuturus studiosis accepi) sic incensos homines ad studia bonarum literarum, inérudique in dies magis, ut invitis bellis, & inter arma literæ, quæ tot sæcula obrutæ jacuere, emergant. Nam non in Italia solum, sed etiam in Germania, Gallia, Pannonia, Britannia, Hispania, & ubique fere, ubi Romana lingua legitur, non modo ab adolescentibus, juvenibusque, sed a senibus quoque summa aviditate studetur literis Græcis. Quamobrem, etsi pene opprimor laboribus, mirifice tamen illis delector, tum & gratulor studiosis omnibus, & maxime adolescentibus, qui eo tempore nati sint, quo bonæ literæ reviviscunt, & mihi admodum gaudeo, qui non frustra tantum laboris tandin sustinuerim, atque eo sim animo, ut nullo labore, nulla, quamvis magna, impensa perterritus, ad longe majora in dies magis, magisque accingar, succedantque omnia, Jesu Christo favente, feliciter*. Quæ verba exscribenda putavi, quod contra accidisse Mediolanensibus tuis ea illa ætate adnotaveris; nam agens Proleg. p. CI de Dionysio Paravisino, eo ipso, qui Græcam Lascaris Grammaticam vulgavit, monensque, integro quadriennio ab Editione illius Operis nullos hactenus Tibi ad manus venisse libros Græca lingua Mediolani impressos, nullosque ab octogesimo primo anno ad nonagesimum tertium, in eam opinionem descendis, eam raritatem facibus & incendiis bellorum esse tribuendam, unde apud tuos literarum fervor tepesceret, atque extingueretur.

Alteram Mediolanensis Typographiæ prærogativam ex Hebræorum Codicum impressione, in eo ipso Cap. I. Prolegomen. his verbis proponis: *Nec minoris momenti est ad amplificandam Urbis nostræ gloriam, quod apud nos enata quoque sit Hebræorum Codicum Typographia*; in *Soncini enim oppido Mediolanensis ditionis, primo inventi, adhibitique sunt characteres illius idiomatis*. Testes autem ad eam rem adhibes magnæ utique auctoritatis, nempe Andream Chevallierium, Michaëlem Maittaire, Julium Bartoloccium, & Joannem Christophorum Wolfium, convellisque scripta in adversum Plantavitii, Buxtorfii, Cornelii a Beughem, & Marchionis Maffei; ac tandem eam tractationem in hunc modum concludis: *His exponendis prolixius immorari placuit, ne aliquibus fucum faciant, quæ in contrarium adducta sparsim leguntur, nostræque Urbi Metropoli singulare hoc decus, & ornamentum sanctum inviolatumque permaneat*. Hæc omnia accurate more tuo a Te exposita quum legissem, operæpretium censui Bibliothecam Sacram ab Jacobo le Long, Parisino, concinnatam inspicere, ratus antiquiores Hebraicorum Bibliorum impressiones Virum illum doctissimum, & diligentissimum haud certe latuisse. In ejus autem Operis Cap. II. p. 62. memorari quidem deprehendi, *Biblia Hebraica in 8.o Venetiis per Ghersshon an. 226. juxta minorem supputationem Judæorum (quæ coincidit cum anno Christi 1466.)* at id ex sola Ottii in Commentariis suis MSS. fide; cæterum primum locum in earum impressionum censu tribuit Longius Biblia Hebraica impressa Soncini an. MCCCCLXXXVIII. Video utique ex assignato ei impressioni principatu in Opere Longii, minime inferri posse, eo tantum tempore cudi cœpisse Hebraicos characteres in oppido Soncini, quod everteret Hebraicæ illius Typographiæ epocham, quam fretus testimonio Rabbi Ghedaliæ ad annum MCCCCLXXX. statuisti; non tamen video, ut verum fatear, tanti posse esse roboris testimonium istud, ut conclamatum censeri debeat de eo principatu, quem Maffeus vindicat Pentateucho Hebraico, quod a se inspectum testatur in sua *Verona illustrata*, in pergamena Bononiæ excusum, signatumque anno Mundi 5242. qui annum reddit æræ Christianæ MCCCCLXXXII. Eo enim testimonio id unum affirmat Rabbi Ghedalia extitisse in oppido Soncini circa an. MCCCCLXXX. Codicum Hebraicorum Impressores, seu cudendis ibidem vacasse libris Hebraicis, quod certe non probat, eo anno impressionem aliquam Hebraicam in oppido illo evulgatam fuisse; ea ferme ratione, qua allatus a me superius ex Cornu-copiæ Præfatione locus, quo Aldus indicat a septem jam annis, antequam librum illum an. MCCCCLXXXXVI. ederet, se se in Typographico pistrino diu noctuque laborasse, minime evincit, Te quoque judice, Manutianum prælum in lucem protulisse librum aliquem, nisi postremis ejus septennii annis, quod primos insumpsisse censendum sit parandæ Typographicæ supellectili.

Ut autem ad rem nostram veniam, parem ferme gloriam in Hebræorum Codicum Typographia Brixiæ, & Mediolano deberi ipsemet decernis, dum de Impressoribus Soncinatibus ita scribis: *Floruere ibidem circa annum Christi MCCCCLXXX. ut testis est Rabbi Ghedalia apud eundem* (Bartoloccium) *tantique habuere loci illius nomen, in quo tam nobili opificio artem Typographicam exornaverant, ut licet sparsi per alias regiones præla erexerint variis in Urbibus, Brixiæ videlicet, Bononiæ, Arimini, Pisauri, Fani &c. semper tamen editis Voluminibus subscripserint, ea excusa fuisse per Impressores de Soncino, aut de familia Soncini*. Soncinatia illius Typographiæ decus, cujus Brixiam quoque meam participem liberaliter facis, quam insigniter ad eandem pertineat, ostendunt Hebraica exemplaria in ista Urbe primis illis ejus opificii temporibus impressa, cujusmodi est illud, quod Longius ad annum MCCCCLXXXXIV. recenset, & ex eo Maittaire, quum nullum tamen iidem proferant Mediolani nomine signatum. Cedit præterea in singularem Brixianæ illius Editionis laudem, quod ipsa ab Johanne Vogt in Catal. Histor. Crit. Libror. rarior. edito Hamburgi an. 1738. vocetur *inter rariores rarissima*, qua olim usus fuerit Leutherus in conficienda versione Germanica, quodque ipsum Brixianum exemplar in Bibliotheca Berolinensi capsulæ inclusum asservari testetur.

Equidem haud minus Hebræarum, quam Græcarum literarum Athenæum in Urbe Brixiæ viguisse

ea

ea ætate, de qua hic agimus, vel illud certo argumento est, quod, ea quæ proxime subsecuta est, excellentissimos utriusque literaturæ magistros, cives suos, Urbs ista ostenraverit, cujusmodi certe fuit in Hebraica Marcus Marinus, Canonicus Regularis D. Salvatoris, & in Græcanica T. Prosper Martinengus, Monachus Benedictinus. Amborum eximiam in iis literis peritiam unum Epigramma comprobabit, conditum scilicet a Martinengo in laudem Thesauri Linguæ sanctæ, cujus author Marinus, quodque præfixum legitur insigni hujus Operis Editioni:

> Εἶπε μουσέων σοφὸν [illegible] ἀοιδόν,
> Εἶπε ἀρχαίαν πλέων [illegible],
> Πλέων [illegible], χρυσῷ [illegible], ἔστι ἄξια
> Οὐ χρυσοῖσι [illegible] χρήμασιν, ἀλλὰ φρέσιν.
> Ἀθρήνας κτεάτεσσι, [illegible] χείρεσσιν ἐν ἀμαθίῃ,
> Οὐ μόρος, οὐδὲ τύχη, [illegible],
> Τοῦδε [illegible] βίβλον [illegible], Μάρκος
> Δαιδαλίῃ τέχνῃ [illegible] ἄρας ἐμέ.
> Ὄλβον δ' [illegible], [illegible],
> Ὄλβιος [illegible] χρόνον.

Respondit itaque ei prærogativæ, quam in Hebraicis Biblia excudendis Brixiam jactare diximus, studium singulare, quod ejus alumni in sacra ea lingua discenda, atque in investigandis ejus thesauris summa cum laude posuerunt. Illud ipsum manifestius declarabit luculentissimus in Psalterium Davidicum Commentarius ab eodem Marino compositus, si quæ ejus in publicam lucem edendi, quam speravimus, occasio se obtulerit, jamque in ejus specimen Bononienses typi an. 1732. protulerunt interpretationem Psalmi XXI. ceu corollarium libelli, quo exhibuerunt versionem explicationis ejus Psalmi ab Jacobo Benigno Bossueto lucubratæ, una cum hujus explicatione Prophetiæ Isaïæ de Mariæ Virginis partu.

Ab Hebraica Typographia transitum facis ad Arabicam, affirmasque, quod ejus initia, si non Mediolanensi Urbi, saltem Mediolanensi Civi debeantur, id magnopere facere ad amplificandam patriæ tuæ gloriam. *It fuit* (ais ipse) *Petrus Paulus Porrus, qui anno MDXVI. egregium laborem Genuæ suscepit, perfecitque, e prælo suo in lucem emittens Psalterium Davidicum, Hebraico, Græco, Arabico, Chaldaico Idiomate, ac tribus Latinis interpretationibus, & Glossis compactum*. Deinde indicas factam fuisse eam impressionem in Ædibus Nicolai Justiniani, curante Augustino Justiniano Genuensi, Ordinis Prædicatorum, Episcopo Nibiensi; ac tandem addis testimonium etiam Michaëlis Maittaire, qui gloriam inventi Arabici præli Civi illi tuo adscribit, nam hæc ejus sunt verba Tom. II. p. 119. *Liber hic* (loquitur de eo Psalterio Davidico) *primum typis Arabicis excusus est*.

At Brixia quoque insignem admodum in hac ipsa Arabicorum typorum laude Civem suum ostentare valet, videlicet Paganinum, Arabicæ Alcorani Editionis parentem. Egregiam ab Alexandro hujus filio adhibitam fuisse operam pro statuenda in Benacensis regionis oppido, unde Brixianus Episcopus Marchionis titulo decoratur, Typographia, quæ Aldinarum Editionum copiam, ac nitorem æmularetur, pluribus locis proditum a me deprehendes in libro de Brix. Literat. & præsertim ex quadam ejusdem Alexandri Præfatione, in qua profitetur, se omnibus viribus curaturum, ut Aldum Manutium, rei literariæ non illustratorem tantum, sed parentem, & diligentia, & sedulitate imitaretur; additque, *quo circa nullis parcere impensis decrevimus . . . . summum præmium meis laboribus repensum judicaturus, si meam vobis operam* (studiosos bonarum literarum alloquitur) *profuisse cognovero*. At multo majorem in re Typographica industriam exercuisse dicendus est Paganinus pater, cui debetur Alcorani Arabico idiomate impressio, quæ utique facit, ut Brixiani typi, haud minus quam Mediolanenses, hac certe in parte superbiant. Ejus Editionis a Paganino concinnatæ certissimum documentum nobis exhibet liber inscriptus, *Introductio in Chaldaicam linguam, Syriacam, atque Armenicam, & decem alias linguas*, quem compertissimum Tibi esse nullus dubito, præsertim quod Papiæ editus videatur, auctoremque habeat virum doctissimum, & maxime illustrem, in ea ipsa Mediolanensis ditionis Urbe nobili sanguine procreatum. Is est Theseus Ambrosius, Albonesii primo regulus, deinde in Lateranensium Canonicorum, quorum Instituto se addixerat, Cœnobio, scilicet S. Petri in Cœlo aureo Papiæ Præpositus, Vir non Papiensibus tantum suis, non Mediolanensi tantum ditioni, sed Italiæ, sed Galliæ, sed Germaniæ admodum notus, quod primus fuerit Orientalium linguarum in Italia, imo omni Europa restaurator. De eo Cl. Jo: Georgius Schelhornius in lucubratione de eximiis Suevorum in Orientalem literaturam meritis Tom. XIII. Amœnit. Literar. ubi refert Jo: Alberti Widmanstadii in iisdem linguis instructissimi consuetudinem, quam iste in Præfatione Novi Testamenti Syriaci, sua cura Viennæ in Austria anno 1555. evulgati, habuisse se narrat cum optimo, ac doctissimo Ambrosio ann. 1529. quo Carolum Cæsarem Bononiam, sacri diadematis causa, proficiscentem, comitatus fuerat, & quanta ille cum humanitate Orientales Thesauros multo sudore comparatos secum communicaverit. Consuetudinem vero ejusdem Ambrosii cum Guilielmo Postello, Gallo illo celeberrimo, eorundem thesaurorum perscrutatore, ob quos videlicet meliorem Asiæ partem semel, iterumque peragravit, apertam nobis reddit Ambrosii liber ille paulo ante laudatus, ad cujus calcem plures eorundem mutuæ literæ recitantur. Atque unæ ex ipsis eæ sunt, quæ certissimum testimonium perhibent navati a Paganino laboris in Alcorano Arabicis formis excudendo, eæ scilicet, in quibus Postellus Ambrosio ita scribit: *Vi prego di grazia continuate le vostre diligentie di saper da quello qui stampò l'Alcorano Arabico se lui volesse vendere i suoi ponzoni, overo una matrice, & essendo advertito del precio vi manderò dinari perche ho molto di bisogno di quei per stampar nostra Grammatica Arabica, & altri libri da legger in medicina, cosi facendo haverete parte de le lode in tutte le lingue*. Quibus Postelli literis hæc Ambrosius subjungit: *Omni interea studio, cura, atque diligentia non cessavi, Alexandrum Paganini Brixiensis filium, & qua potui etiam solicitudine, amicorum interventu rogare non destiti, ut typos, formasque Punicarum literarum, quibus olim pater ejus Alcoranum impresserat, justo vellet Postello vendere pretio, quod cum facere jam paratus esset, & dum amicum ejus rei certiorem facere præparo, libellum duodecim linguarum, differentiumque literarum Gulielmi Postelli publicatum conspicio*.

Arabicam, de qua loquor, Editionem circa annum 1530. emissam a Brixiensi illo Typographo, rarissimam esse, & paucissimis notam, admonet Jo: Voght in Opere paulo ante laudato, ac proinde sensisse Augustinum Pfeifferum, Richardum Simonium, & Christianum Winchmansausen, nunquam plane typis editum fuisse Alcoranum Arabicum ante Editionem, quam an. 1694. Abrah. Hinckelmanus publicavit; atque ejus raritatis causam idem Scriptor tribuit Pontificiæ sanctioni, ex qua exemplaria illius ad unum omnia flammis sunt tradita. Præposterus aliquibus visus est zelus ille Romani Pontificis, haud minus quam Cardinalis Francisci Ximenii, ex cujus imperio quinque millia Volumina, Mahumetanam impietatem continentia, ignis absumpsit. Dolet id præ ceteris duobus locis Schelhornius, scilicet Tom. II. Amœn. Lit. ubi disserit de libris publica auctoritate combustis, & fusius Tom. VIII. ubi argumentum idem retractat, instituta Dissertatione, quam

Sche-

Schediasma inscribit, de variis pœnis in libros statutis, atque ibidem inter cætera hæc leguntur: *In ipso autem Romano cœtu saniores nostra ætate Alcoranum non amplius Vulcano adjudicare vel inde patet, quod in ipsa Italia, Patavii scilicet an. 1698. cura Ludovicus Maraccius, Innocentio XI. Pont. Max. dum viveret a Confessionibus sacris, eum versione Latina, notisque, ac refutatione publicæ luci restituerit*. Explicat postea quam valde intersit, ut extent hujusmodi libri, si non alia de causa, saltem ut ἀλλόκοτα dogmata inde perspici, atque solidis argumentis refelli queant, & plura ad hanc rem profert ex Wagenselii libro, quo Tela ignea Satanæ, sive arcani, & horribiles Judæorum adversus Christum Deum, & Christianam Religionem libri ἀνέκδοτοι ex Europæ, Africæque latebris eruti in lucem protruduntur, Latina interpretatione, & confutatione adjecta; ac tandem non dubitat cum Daniele Morhofio in hocce votum, indicans sacerrimum de tribus Impostoribus librum (si modo is unquam extitit) erumpere: *Utinam ejus farinæ libri exstarent, & legi ab omnibus possent! Certus sum, ex ipsis tela, quibus eorum calumniæ jugulentur, esse depromptures*. Profecto ad causam Religionis juvandam spectasse Paganini Brixiensis in Arabicis characteribus usurpandis industriam, vel inde conjicere possumus, quod magna cum ipso; seu cum ejusdem filio Alexandro, necessitudine conjunctus Ambrosius, unice & ipse ad ejus causæ bonum spectasse in Orientalibus iis mercibus sibi parandis certo certius dignoscitur ex libro ab eodem conscripto, & superius enunciato, imo etiam ex verbis, quibus ipsum usum fuisse, dum secum eas merces liberaliter communicaret, fidem facit Widmanstadius in laudata Præfatione, affirmans, ea obtestatione illas ab Ambrosio sibi suppeditatas fuisse, *ut quo me beneficio* (ait ille) *tum amplificabatur, id olim apud Ecclesiam Jesu Christi collocarem*. Equidem hujuscemodi beneficia summa cum laude, & cum præclarissimo Religionis fructu collocari posse apud Christi Ecclesiam, edoceri satis nos dicam (si cætera deessent) duorum Sanctissimorum Antistitum exemplis, quorum unus, nempe Cardinalis Federicus Borromæus in Mediolanensi ista sua regione, alter, nempe Gregorius Barbadicus in hac Veneta mea, ambo Solis instar inter Ecclesiæ sydera emicuerunt, ambo, dum viverent, præstantissimi literatorum omnium Mecœnates, & ambo isti, ut relicta ab eis monumenta testantur, Orientalis literaturæ, ideoque Arabicæ, munificentissimi patroni.

Postquam autem explicasti quid in peregrinis linguis imprimendis Typographiæ Mediolanensi, atque Civium tuorum industriæ debeatur, ad Latinas Editiones progrederis, quibus pariter plurimum profuisse Mediolani typos, optimo jure contendis, censu quarundam ex ipsis (nam singulas suis quasque locis adnotandas in Operis decursu reservasti) recitato. Quare mearum partium modo erit ostendere, in veteribus Editionibus juvandis præclarum etiam quidpiam præstitisse Brixianam Literaturam, & præclarius adhuc, quam si illas ipsas suis e torcularibus emisisset. Ostendam igitur iisdem, etsi ab exteris quandoque typis profectæ, seu castigandis, seu locupletandis utiles admodum fuisse Brixianorum labores quos proinde magni facere necesse sit, quotquot earundem Editionum amore capiuntur. Quoniam vero Brixiana ingenia renascentium literarum ætate præsertim ad ornandas vetustas Latinorum Poëtarum Editiones, egregiam operam collocasse, palam fecit pars prima mei illius libri de Brix. Liter. juvabit non aliunde, quam ex eo ipso fundo depromere quæ faciunt ad rem, de qua hic agitur, comprobandam, quin opus habeam ad aliorum etiam Auctorum Editiones evagari. In pauca itaque contraham quæcumque huc putavero argumento meo inservire, idque agens, cura Te eximam meæ illius lucubrationis rursus evolvendæ, quod certe minime admitterent gravissimæ illæ, quibus novi Te distineri, tam in sacris, quam in literariis rebus occupationes, unde magnum emolumentum non in celeberrimum tantum istud Ambrosianum Collegium, cui præes una cum ejusdem Bibliotheca, sed in universam istam Metropolim derivari, omnium ore vulgatur.

In ea lucubratione decem Latinos Poëtas, partim aureæ, partim argenteæ ætatis recensui, quibus omnibus præire feci Comicorum principem, M. Accium Plautum. Hujus Comœdiæ post medietatem Sæculi XV. doctos admodum & illustres nactæ sunt Interpretes, ac in primis Georgium Merulam, Alexandrinum, Virum de literis Mediolanensibus optime meritum, deinde Eusebium Scutarium, Vercellensem, ejusdem Merulæ discipulum, pariterque Bernardum Saracenum, Venetum, & Joannem Baptistam Pium, Bononiensem. Horum omnium vigilias ostentant quotquot in lucem, Mediolani præsertim, & Venetiis, prodierunt earum Comœdiarum Editiones, ab anno MCCCCLXXII. quo omnium principem Merula adornavit, usque ad finem ejus Sæculi. Huic autem extremos anhelitus ducenti, eidem Spartæ manum admovit Brixianæ juventæ doctissimus moderator, Pylades, Brixianus, quo nemine inter suos doctior, totusque incumbens in immensam sylvam percurrendam, novam suo studio vitam reddidisse existimatus fuit Plautinis Comœdiis, seu, ut in Grammaticorum ore ea ætate ferebatur, Plautinos sales, & numeros ab inferis revocasse. Quo munere non alia magis ratione se naviter fungi posse putavit, quam si in recensitos Plauti Interpretes censoriam virgulam distringeret; ac propterea non Merulæ, non Scutario, non Saraceno, non Pio parcendum ratus, eorum omnium errores refellendos suscepit, sua earundem Comœdiarum Editione intra quinquennium parata. Hanc gravi morbo, qui fatalis ipsi fuit, oppressus, amico, ac conterraneo suo doctissimo, Joanni Britannico, commendavit, istoque curante ea lucem aspexit in Urbe Brixia anno MDVI. typis Jacobi Britannici, omni quidem studio, *ne ab Archetypo aberraret*, ut Impressor ad Voluminis illius calcem profitetur. Præmittitur ei Editioni ipsius Pyladis Epistola ad Aloysium Dardanum (magnus hic fuit Venetæ Reipublicæ Cancellarius) cui pariter inscribitur Epistola ejusdem Jo: Britannici, quæ illico in eo Volumine post Pyladis illam subsequitur. Utraque exhaustos a Pylade labores pro Augiæ stabulo, ut ita dicam, expurgando ob oculos ponit. Pylades suam exorsus est a Merulæ reprehensione, quippe qui *Chalcographis Plauti Comœdias imprimere volentibus, quia in illis vel orthographiæ nescio quid addidisset, vel paucas dictiones, Scriptorum ignorantia confusas, & inculcatas, separasset, laboriosum conatum suum ejusmodi, laboribus Herculeis comparandum censuit*. Hujusmodi verbis statim subjungit, Merulæ ostentationem eo magis carpendam, quo certius constat, eundem in Opere illo suo non pauca quædam, sed innumerabilia errata reliquisse, seu Scriptorum inscitiæ, seu Correctorum audaciæ adscribenda forent. Scutarium correctoris nomine ab illo hic designari palam est; at aperte Pium, & Saracenum postea nominat, affirmans & cum iis deluctandum sibi fuisse, cum eorum scilicet ineptiis, & futilibus commentationibus, *quibus* (ait ipse) *ad trium errorum millia debacchatis, universum fere Plauti ipsius Codicem fœdis maculis oblitum reddiderant, ut qui ante Georgium ægrotabat, his duobus veluti insulsissimis medicis ad extremam perniciem deductus, & quasi conclamatus diceretur*. Tandem de Commentariis suis ita loquitur: *Commentarios itaque nostros in eundem Poëtam aggressi, quibus potuimus viribus, sincerum illum, & emaculatum conservare, apertissimosque ipsius sensus omnibus tradere studuimus. Ingenue tamen hoc testati, nos omnia illius sensa penitus adiisse minime profiteri,*

quin

quin superfuisse nonnulla , ne nobis quidem satis intellectis , tum vitio temporum , tum vera codicum fragmentis , sed ea quidem pauca admodum . Satis autem visum est , publicæ utilitati , quo ad vires nostræ effunderentur, profuisse; utque cognoscenda hæc, corrigendaque nobis Georgius reliquit , sic nos quoque aliis cætera post nos memoranda relinquimus . Britannici autem Epistola statim narrat, quibus verbis usus Pylades , jam morti proximus , commendaverit sibi labores , quos in Plautum susceperat , quin languore superveniente eosdem perficere valuisset ; deinde eosdem labores collaudat , quod iis Pylades foret consequutus , ut in Plauti Comœdiis nihil desiderati amplius posse videretur . Quæ omnia , ut recte intelligis , satis indicant , Brixiam Mediolano , aliisque civitatibus primarum Plauti Editionum decus ea de causa quodammodo concessisse , ut suam ipsa demum publicaret , qua in prægressas magisterium exerceret . Novi utique , Pyladi meo non omnes certe Grammaticos falces submisisse , imo vero Thadæum Ugoletum , Parmensem , acriter in eundem pro Georgio Merula , præceptore suo , depugnasse , atque affirmasse , dubitationi locum esse , num in illo vitia, an virtutes excellerent . At seu Ugoletus , seu alii Pyladis obtrectatores in dubium non revocaverint , ex eruditis hujus conatibus id boni in Plautinas Comœdias derivatum fuisse , ut veteres earum Editiones , quæ Brixianam præcesserant , majore cum fructu hac evulgata legi possent , utque eandem subsequutæ cultiores in studiosorum manus pervenirent . Res agebatur communis, Comœdiæ Plautinæ ab omnibus juvandæ erant , qui Musas Latinas colerent ; quare ea ipsa jurgia , quæ Pylades adversus primos Commentatores excitavit , mentem calamumque aliorum Interpretum ad easdem defœcandas , & perpoliendas , seu ut Pyladi suffragarentur , seu ut ipsi adversarentur , acuerunt . Id autem certe peculiarem Brixianæ Editioni illi gloriam conciliat . Cæterum veritatis amor , quem mihi enatas circa Plautum controversias seu desinente Sæculo XV. seu ineunte XVI describenti , humaniter Historiæ tuæ pag CCCCXXXIII. gratularis ; is ipse efficit , ut fateri cogar , Merulam , & Pium , quos meo in libro de Brix. Liter. ex ingenii magnitudine, atque ex reconditarum , & veterum literarum doctrina ingenue , etsi in ipsos acerbe calamum adhibuerit Pylades , Brixianus , commendavi , ea ipsa lauda digniores mihi videri , postquam tradita de ipsis in Historia illa tua perlegi . At ille ipse animi candor insuper me extimulat , ut minime Tibi dissimulem , mirum in modum implexa me in eadem Historia deprehendisse , quæ de chronicis notis Venetæ , & Mediolanensis Plauti Editionum prodidisti . Venetæ , quam omnium primam Merula adornavit , affinxeram ipse notam anni MCCCCLXXII. & notam anni MCCCCLXXXX. Mediolanensi , in qua præcedit Epistola ipsius Merulæ ad Jacobum Zenum , Antistitem Patavinum , & subnectitur Epistola Eusebii Scutarii ad eundem Merulam, notam tandem an. MCCCCLXXXXV. Venetæ , quæ Mediolanensem modo enunciatam rursus exhibet . Rationes meas istas omnes conturbant quæ de iisdem notis prodidisti , primo pag. CXCVII. de Scutario ita scribens : *Emendandas suscepit Plautinas XX. Comœdias , quas alim studio suo expolitas Georgius Merula primus e tenebris eruerat an. MCCCCLXXII. easque octennio elapso Mediolani imprimendas curavit* ; deinde pag. DXLVII. ad ejusdem Scutarii Epistolam , quam recitasti , hæc adnotans : *Effugerat oculos meos hæc Epistola , quam in calce Commentariorum ad Plauti Comœdias Eusebius Scutarius imprimendam curaverat , cum iidem Venetiis editi a Merula , anno MCCCCLXX. castigatiores in Urbe nostra , duodecim post annis in lucem prodierentur* . Quidnam sit octennium primo loco signatum , quidnam annus MCCCCLXX. in altero loco repræsentatus , & quidnam sint duodecim anni ibidem expressi , prorsus ignoro ; quin tamen ulla dubitatio me subeat , num notæ , quas ipse signaveram , ab archetypis vel tantillum aberrent , nam juste omnino , & exacte appositas a me fuisse , nova adhibita ad eam rem diligentia deprehendi . Hæc ipsa tamen (ne quid dissimulem) effecit , ut libri mei mendum ad calcem Scutarii Epistolæ , a me quoque ibi recitatæ , non ante deprehensum , animadverterim . Ei siquidem subjungitur nota anni MCCCCLXXXXV. quæ tamen non ad Epistolam illam , sed unice ad Editionem pertinet , scilicet ad tempus , quo illa confecta fuit , quinquennio post parem aliam Mediolani evulgatam , quam ipse in Catalogo tuo pag. LXXXVII. indicasti . Mendum illud , præterquam quod ex se patet , nam extat ea Scutarii Epistola in Mediolanensi illa Editione anni MCCCCLXXXX. ac proinde conscriptam ipsam fuisse oportet aut eo ipso anno, aut ante ipsum , nunquam certe post ipsum , declaratur etiam ax anno emortuali Georgii Merulæ , quem certo constat esse annum MCCCCLXXXXIV. Ad hanc rem demonstrandam novum ipse argumentum attulisti pag CXCVI. depromptum scilicet ex Leonis Vercellensis Epistola ad ipsum Eusebium Scutarium ; hic propterea anno proxime subsequenti non quidem Merulam viventem, quod in sua illa Epistola præstitit , alloqui potuisset , sed de Merula scripturus , hujus obitum deflevisset . Typothetæ oscitantiam, & correctoris imprudentiam, quam ipse causatus sum in nota Scutarii Epistolæ apposita , æque & ipse causaberis , ut puto , in notis illis in Opus tuum invectis , ac proinde utrique nostrum Horatianum illud usurpandum erit ,

Scimus, & hanc veniam petimusque, damusque vicissim.

Plauto proximum in ea Decade , quam recensendam sumsi , P. Terentius occupat locum , is ipse cujus primam Editionem in lucem protulisse Mediolanum Urbem in Proleg. gloriaris , quemque credere fas esset librum omnium primum , qui Mediolani excusus fuerit , si Aratoris Subdiaconi Poësi , & illustrium Virorum Epistolis , quos libros tuo in Catalogo ante Terentianam Editionem collocasti , litem jure quispiam intentata posse se putet (nam a Te minime visas fuisse binas illas Editiones fateris) quemadmodum intentati novimus Historiæ Augustæ Scriptoribus , unde idem Catalogus initium ducit . At quicumque locus Terentii Comœdiis in eo Catalogo debeatur , æquo animo patere , si confidenter affirmabo , haud minus Editioni illi eas anteferendas, in quibus Calphurnii , Brixiani , nomen comparet , quam anteferendam esse superius demonstravi non Mediolanensi tantum vestræ , sed reliquis etiam, quæ ipsam præcesserunt , Plauti Editionibus Brixianam illam , quam Pylades , Brixianus , adornavit , quamque Brixiani Britannici prælum excudit . Nactus enim est Terentius suum Calphurnium , quemadmodum nactum fuisse vidimus Plautum , suum Pyladem ; imo vero impensa a Calphurnio opera in Terentium illustrior quodammodo haberi debet ea , quam Pylades in Plautum impendit . Pylades siquidem ei labori se dedit , postquam doctissimi illius ætatis Viri diu , multumque in eadem incude tundenda sudassent ; at primus ex ejusdem ævi Scriptoribus fuisse videtur Calphurnius , qui curam illam subiret . Subiit vero tanto cum successu , ut non defuerint , qui suspicentur ipsius Enarrationem in Comœdiam Heautontimorumenon Aelio Donato esse tribuendam , celeberrimo , inquam , Terentii Interpreti , quem a mortuis excitandum scribit Robertus Stephanus in Præfat. suæ Edit. si quis omnia accuratissima in Terentio requireret . Suspicionem illam movent Curatores locupletissimæ ejus Poëtæ Editionis Hagæ Comitum an. 1726. publicatæ , in qua Dramatis proxime enunciati Calphurniana Enarratio vices supplet Donatianæ , quæ ad illud desideratur . Valeat autem ea suspicio , nec enim inter Plagiarios locum ullum promeretur Calphurnius , sed absqua controversia

unum ex primis inter eruditos sui temporis subselliis, eamque, ut de ipso canit Pierius Valerianus,

Sciebat ille quidquid est sciri datum
In expolitis undecumque literis,
Seu Græca velles, seu Latina posceret.

Porro Terentius non unius tantum Dramatis Enarrationem Calphurnio debet, sed aliorum omnium castigationes, quas magna cum laude memorari video in Tarvisina an. MCCCCLXXVII. Editione, nam in ea hæc legitur nota: *P. Sexti Terentii Afri cum Aelii Donati Grammatici examinata interpretatione finis. Insuper addita est Calphurnii in Heautontimorumenon Terentii accurata expositio. Lepidas, elegantesque Terentii Comœdias cum Donati interpretis Commentariolo juxta fidele Calphurnianæ castigationis exemplar, doctrinam, studiumque Calphurnii Hieronymo Bononia enixe commendante, Hermannus Levilapis, Coloniensis, probatissimus librariæ artis exactor summa confecit diligentia.* Itaque Terentii Editio illa, quam omnium primam sua in Urbe cusam jactat Mediolanum, imo vero & reliquæ plures ejusdem Poëtæ tuo in Catalogo recitatæ, siquidem destituantur Viri illius docti, quem Brixia jactat, interpretationibus, & castigationibus, non tanti faciendæ esse videntur, quanti eruditus quisque facit Editiones Terentium cum Calphurnio conjungentes. Hujus hominis doctrinæ, atque industriæ in Terentium hoc perhibet testimonium Curator Venetæ Editionis per Lazarum de Soardis evulgatæ in Monitu ad Lectorem. *Eccum, studiose Lector, dignum sedula lectionis librum aureum, in quo tot vulnera, imo vera flagitia, librariorum quidem incuria, scatebant, ut multi divinum opus, tanquam sentinetum, aut lemuribus infame domicilium evitarent. Ea cum Jos. Calphurnius optimo, quo præstat, ingenio in his libris, qui olim impensis Lazari de Soardis cum figuris impressi fuerant, vel cicatrice, vel splenio contexisset, imo vero revellere curasset, ego quoque committere nolui, ut in aliis omnibus, præter quam dicti Lazari libris, latitantia vulnera cuiquam fraudi fore.* Haud abnuo, Zaroto, antiquissimæ tuæ Terentii Editionis Curatori singularem laudem deberi, non ob eam tantum Editionem, sed multo magis, quod ætatem pene integram suam in typis vestris absumpserit, adeo ut ab anno ejus Editionis publicatæ laudabilem artem, quam amplexus fuerat, haud intermissa occupatione ultra Sæculum XV. impigre perduxerit, quodque præterea consortes sibi adsciverit amplificandæ nobilissimæ ei merci Viros non e trivio ductos, aut lucri tantum libidine incensos, sed sincero erga literas amore, studioque præclaram illa ætate famam consequutos; hæc, inquam, minime abnuo, nam singula de eo in Prolegom. agens, indubiis testimoniis confirmavi. At quid Zarotus, si cum Calphurnio comparetur? Quid suscepta a Zaroto in Terentium, seu in alios etiam Poetas edendos cura, si cum Editionibus per Calphurnium castigatis, & illustratis conferatur?

C. Valerii Catulli, de quo modo agendum, nam statim post Terentium liber de Brix. Literat. eum recenset, Editionem satis antiquam, scilicet an. MCCCCLXXX. tuus profert Catalogus. At quantum pretio inferior ea sit, quam Brixiana anni MCCCCLXXXV. aut VI. vel ipse fatearis, oportet, si animadvertas, ejus Poetæ veteres omnes Editiones, quæ Calphurnii Brixiani, de quo paulo ante, castigationes non præferant, non nisi magno cum stomacho legi potuisse, testibus ejus ætatis Scriptoribus. Hieronymus Avantius, Veronensis, confectam a se Catulli Carminum emendationem, Augustino Moravo, Olomucensi, inscribens, hæc de Calphurnio ad ipsum habet: *Quis enim ante Calphurnii castigationem Catulli scripta non stomachosus attingebat? Hic porro, quantum humani ingenii vires passæ sunt, uno mense elaboravit, ut quatuor illi Poetæ emendatiores haberentur.* Avantii in Catullum præclaros labores quum idem Augustinus studiolæ juventuti commendandos suscepisset in Epistola huic inscripta, eorum gloriæ haud mediocriter consultum fuisse profitetur, quod Avantii Scripta sedulo perlegissent, ac mire collaudassent Viri *nulli non laude majores*, atque inter ipsos recenset Calphurnium Brixiensem. Susceptam a se Catulli expurgandi curam ipse Calphurnius in Epistola ad Hermolaum Barbarum, præmissa Editioni Vicentinæ quatuor illorum Poetarum, quos Avantii Epistola indicavit, his verbis describit: *Superioribus diebus a quibusdam adolescentibus studiosis rogatus, ut Propertium, aut si nollem hunc, Papinii Sylvas lectione quotidiana interpretarer, ne desiderium eorum frustrarer, promisi me facturum, quod vellent. Quapropter cum percurrere cœpissem id opus, quod Venetiis impressum est, quod hos Poetas clarissimos continet, Catullum, Tibullum, Propertium, & Sylvas, tot mendis refertum esse deprehendi, ut longe plura essent vitiosa, & depravata, quam quæ emendata. Nullus certe sensus ex his elici poterat. Confestim conveni nonnullos impressores, & eos cohortatus sum, ut iterum id opus imprimerent ea correctione, quam pollicitus sum. Possum igitur gloriari, me non id emendasse, sed fere totum exscripsisse, ut quisquis deprehendere poterit collato utroque exemplari.* Catulli situ squallentis miserandam sortem, præter Calphurnium, adeo vehementer indoluit paulo ante laudatus Augustinus, ut de se ipso Vatem illum lepidissimum vaticinatum esse putaverit, dum hos versus condidit:

At vobis male sint malæ tenebræ
Orci, quæ omnia bella devoratis.
Tam bellum mihi passerem abstulistis.
O factum male, o miselle passer!

Venio nunc ad Brixianam Catulli Editionem. Eam Jo: Albertus Fabricius in Biblioth. Lat. omnium primam fuisse tradidit, quum dicere debuisset, earum tantummodo principem fuisse, quæ Catulliana Poemata doctis Commentariis, ab Antonio Parthenio Lacisio, Veronensi, elaboratis, adjunxerunt. Præfert illa annum, ut omnes de ea loquentes tradunt, MCCCCLXXXVI. attamen unum Exemplar vidi cum nota anni MCCCCLXXXV. licet una & eadem omnino sit Editio, impressa per Boninum de Boninis de Ragusia, ut palam fiet cuique linearum positionem, & literarum ductum inspicienti. Solebant autem, idque non ita raro, Typographi, eorundem librorum Exemplaribus notam aliquando inscribere anni proximi, aliquando secundi, & aliquando etiam tertii, ut recentea apparerent; qui dolus jam ab aliis animadversus mihi demonstrat, notam MCCCCLXXXV. qua Catulli liber signatur, magis genuinam habendam esse in Editione illa Brixiensi, quam notam MCCCCLXXXVI. Fortasse prior illa, solis Catulli exemplaribus apposita a Bonino Impressore, postea contigit, ut in subsequentis anni notam eadem commutaretur, quod subsequenti anno Tibullum, & Propertium Boninus ediderit, eosque in unum volumen cum Catullo redegerit. Ea Brixianorum in Catullum promerita, tam ex Editione ista, quam ex Calphurnii castigationibus derivata, eo libentius Tibi ob oculos posui, quod agens in Prolegom. de veterum Editionum utilitate, Baptistam Guarinum, & Alexandrum ejus filium, nec non Parthenium, primos, eximiosque fuisse Catulli Commentatores affirmas, nomenque subticeas Calphurnii, cui principem locum certe deberi jam vides. Nec mirum Tibi videatur, Cl. Paulum Galeardum, dum viveret, Cathedralis hujusce Ecclesiæ meæ Canonicum, in libello, cui titulus, *Parere intorno all' antico Stato de' Cenomani*, Calphurnii in Catullum labores in dubium revocare; nam ille prorsus ignoravit

vit Vicentinam ejus Poëtæ Editionem, in qna exstat Epistola paulo ante recitata, nullum de iisdem dubitandi locum relinquens. Hunc (ut verum fatear) neque ipsi reliquerat Hieronymus Avantius, quippe qui eosdem, ut vidimus, diserte magna cum Calphurnii laude commemorat, Interpres & ipse Catulli doctissimus, a quo se maxime adjutum profitetur Aldus Manutius in sua, quam anno MDII. adornavit, Catulli Editione. Verum quidem est, Catullianas Calphurnii emendationes silentio præteriri in Epistolis tam Jacobi Comitis Juliarii, quam Antonii Parthenii, hujus Editioni præfixis; at quemadmodum silentium illud non facit, ut liceat de Avantii industria, quæ pariter in iisdam subticetur, dubitare, ita nec adhibitam a Calphurnio nostro incertam reddere valet. Addam, eadem ferme ætate, aut paulo post, operam in Catullo emendando navasse celeberrimum alium Brixianum, scilicet Octavium Pantagathum, teste Mureto in Commentar. ad Catullum, Pantagathum, inquam, qui Romam, *a qua cæteri honestantur, sua ipse virtute nobilitat*, hæc P. Manutii sunt verba in Epistola ad Octavianum Magium.

Æque ac tres Poëtæ hucusque recensiti, Q. Horatius Flaccus, iisdem in Decade mea subjunctus, male habitus fuisse comperitur in antiquioribus Editionibus. Mediolanensem an. MCCCCLXXXVI. exhibes ipse tuo in Catalogo, ab Alexandro Minutiano curatam, qui in Epistola ei præfixa provinciam illam a se susceptam fuisse scribit, ut interpretationes insulsas cujusdam, qui temere Horatii Carmina proxime ediderat, castigaret; ac nebulonem illum, cujus nomen silet Minutianus, non alium fuisse suspicaris, quam Augustinum Mariam Conagum, cujus impensis Horatii Editionem Mediolani an. MCCCCLXXXV. produsse, testatum reliquit Maittaire in Annalibus. Hoc ipso Maittaire teste, manum admovisse Calphurnium, Brixiensem, expurgandis Horatii Carminibus, facile quisque conjiciet, qui ad Calphurnii Epistolæ ad Marcum Aurelium fragmentum ibi recitatum animadvertat: in eo enim ille vindicem se præbet adversus ineptias sub nomine Omniboni Leoniceni, præceptoris sui, sacrilege editas. At quidquid sit de Calphurnii in Horatium labore, illustris admodum ille fuit, quem in exornandis ejus Poëtæ Carminibus impendit Joannes Britannicus, is ipse, quem antea de Plauto memoravimus. Editionem suam inscripsit iste Senatui, populoque Brixiano, plenamque bonæ frugis, ac modestiæ Præfationem apposuit, in qua, præterquamquod magnis laudibus effert Merulæ, Pii, & Saraceni nomina, adversus quæ, ut vidimus, acerbiorem censuram Pylades exercuit, & aliorum etiam quamplurium eruditorum nomina, qui suis laboribus famam ea ætate consequuti fuerant, de sua illa Editione ita scribit: *Si cui autem aliqua forte videbuntur a me, aut non secundum sensum Poëtæ explicata, aut aliquo alio modo male interpretata, aut per negligentiam præterita (neque enim eam mihi laudem ascisco, ut in hujus Poëtæ locis tam obscuris, & tenebrosis aliquando non offenderim) id a taxatore petitum, atque impetratum volumus, ut quæ nos aut ingenii imbecillitate, aut alia quavis causa male percepimus, ipse ad communem omnium studiosorum utilitatem melius dicat, atque interpretetur, & omnia, quæ nos scripsimus (quando consilii nostri semper fuerit, rem publicam literariam juvare) in meliorem accipiat.* Mirandum autem valde est, in magna Commentatorum Horatii sylva, quam spectandam afferunt recentiores ejus Poëtæ Editiones, inter quas Basileensis, quæ, ut ejus titulus significat, Grammaticorum XL. tam antiquissimorum, quam neotericorum lucubrationes collegit, Britannici nomen non comparere; quæ res novo documento est, nihil justius esse ea querimonia, quam ipse verbis Clariss. Marchionis Maffei enunciasti adversus quasdam recentes Editiones, quæ nitidis characteribus venustæ, non ita tamen sincere priscos Auctores repræsentent, ac in fumosis, corrosisque antiquitate primis impressionibus repræsentantur.

Calphurnius, quem modo vidimus priscis Horatii Editionibus opem tulisse, iis etiam suo studio profuit, quæ P. Ovidii Nasonis Carmina in lucem protulerunt; quare in Veneta anni MCCCCLXXIV. eorundem Editione, Calphurnii nomen comparet, recitaturque ipsius Carmen, quo Ovidii Opera eo Volumine comprehensa describit in hunc modum:

Corpora ter quino mutata Volumine finxit,
Unde fere est omnis fabula nota tibi.
Alterno teneros sibi carmine lusit amores,
Sanavitque sua vulnera facta manu.
Cæsare dein læso Geticum relegatus in orbem,
Composuit Fastos, exiliique modum.

At quo plures Calphurnii industria in locupletandis Editionibus, præsertim Terentii, & Catulli, nacta est præcones, eo vehementiorem passa est hostem, quæ ab illo in recognoscendo primum, dein illustrando Ovidio navata fuit, nimirum Raphaëlem Regium, Bergomatem. Vesanam hujus bilem adversus Calphurnium abunde declarant, quas ille apposuit suis in Ovidianas Metamorphoses Enarrationibus, clamitationes potius, & invectivæ, quam Præfationes; & multo etiam manifestius, libellus quidam Venetis typis anno MDLXXXX. evulgatus, in quo Regius Disputationem primo, deinde Dialogum cum Calphurnio instituens, vix credi potest, quæ, & quanta in ipsum contumeliarum plaustra exoneraverit. Prima mali labes, acerrimæ, quas illi inter se gesserunt, pro Cathedra Patavii obtinenda contentiones, quarum quamvis nulla extet memoria in duobus iis amplis Voluminibus, quæ Nicolaus Papadopolus de Historia Gymnasii Patavini conscripsit, eas tamen omnino certas reddunt rabidæ illæ Regii in Calphurnium invectivæ. Calphurnii partes validissime tutatus est Marinus Becichemus, Scodrensis, eo ipso tempore Brixianæ, & postea Patavinæ Academiæ singulare ornamentum; quare inter cætera in Prælectione sua in Plinium hæc habet adversus Regium, Cives Brixianos alloquens: *Quid præterea in Civem vestrum Joannem Calphurnium non evomuit, virum invicti a cupiditatibus animi, rigidæque innocentiæ, & omni literarum laude dignissimum? Calphurnium, inquam, illum Rhetorem, Græce, Latineque tam eruditum, tam præstabilem, tam ut temporibus priscis excellentem, cui puer operam dedi, neque usquam a senis latere juvenis discessi; cujus mores ei fuerunt, ut non homo in terris natus, sed de Cœlo lapsus crederetur.* Idemque in Præfatione in Ovidianas Annotationes fatetur, se, post Deum Optimum Maximum, omnia debere duobus præceptoribus suis, Christophoro Barzizio, & Joanni Calphurnio. Is ipse Becichemus in Calphurnii funere Orationem habuit. Quæ breviter indicavi, ut intelligeres, Brixiam Urbem primis Latinorum Poëtarum Editionibus ornandis non eruditissimos tantum Cives suos, sed & insignes alios bonarum literarum sua ex Academia Professores suppeditasse.

M. Annæi Lucani, sextum meo in illo censu locum occupantis, Pharsaliæ illustrandæ calamum appulit immortale ingenium Joannis illius Taberii, cujus in Latinis, Græcisque literis præstantiam superius memorata Aldi Manutii ad Stephani de Urbibus Editionem Præfatio luculentissime testata est. Eam ipsam testabuntur, quæ modo de ejus in Lucanum Commentariis afferam ex duplici Epistola iisdem præfixa in Brixiana an. MCCCCLXXXVI. ejus Poëmatis Editione. Una nomen præfert ipsius Taberii, inscribiturque Francisco Barbaro posteriori, Hermolai scilicet celeberrimi (cujus avus æque celeberrimus, Franciscus senior) ac Daniele fratre

ne-

nepoti, atque ejus hujusmodi est exordium: *Commentaria, quæ in Annæi Lucani Pharsaliam ab Omnibono Leoniceno edita putabantur, Viro, si quisquam fuit, ætate nostra eruditissima, sicut mihi mandaveras, Francisce Barbare, succesiva, & tumultuaria quadam cognitione recensui, rem, quæ & altioris ingenii vires, & plusculum temporis ad Poëmatis magnificentiam deposcebat. Tanta enim in illis fuit errorum series, ut mihi viderer aliquando (quod ajunt) sine filo labyrinthum ingressus.* Industriam in ea emendatione a se exhibitam licet succisivam, & tumultuariam appellet Taberius, effecit illa tamen, ut iste in eadem Epistola subiungere posset: *Depravata loca fideliter emendavimus, eaque (opinor) solertia, ut, si quis errorum causas, & rationes emendationum, collata priore exemplari, sepositoque livore diligenter excusserit, pauca admodum sint, quæ ad plenam Poëtæ intelligentiam desiderentur.* Habuit Taberius sui illius laboris non testes tantum, sed & fautores, Hieronymum Advocatum, Joannemque Britannicum, *Raræ* (ait ille) *sinceritatis Viros, & plane ἐγκυκλοπαιδείας disertissimos.* Hæc ipsa nomina præfert Epistola altera (quæ tamen primo loco ponitur in Brixiana Editione) eaque data visitur ab eodem Britannico ad eundem Advocatum, apud quem non Taberii tantum, sed Brixianorum omnium ea ætate studia his verbis gratulatur: *Non possum nostris temporibus, Hieronyme Advocate, mirum in modum non gratulari; prisca enim illa videor videre sæcula, quibus ea in culmine cum Græcarum, tum Latinarum literarum studia fuere, ut ad utriusque orationis facultatem desiderari haud quidquam posset. Perspicuum enim nobis est hæc nostra studia, quæ penitus jam trecentis, aut plus eo (ut arbitror) annis, sive temporum iniquitate, sive hominum incuria, & negligentia extincta erant, jam ætate nostra ita reluxisse, ut nostri homines priscis illis adæquari fere possint.* Taberii in humanioribus literis excellentiam pluribus versibus celebravit etiam Baptista Mantuanus, Doctissimus Carmelita, in Panegyrico de Brixia, *Joannem Rovatensem* eum vocans, quod Rovato, huius regionis municipio, ortum duxisset; eosque ita exorditur:

Ad varias, quibus & passim celeberrima, dotes
Vir deerat tibi Socraticam formare juventam
Doctus, & ad Musas teneram deducere pubem;
Ecce, velut Pandora Pala delapsa, Joannes
Rovatensis adest.

Pretium laboris a Taberio in Lucanum suscepti declarant etiam Danielis Cereti, Brixiani, versus in Panegyrico de laudibus Brixiæ. Hi enim sunt:

Quid referam culti sublimia Scripta Taberj,
Cujus jam toto nomen in Orbe micat?
Hic sibi victuram peperit per sæcula famam,
Dum studet Auctores restituisse graves.
Aspice Pharsaliam civilia bella canentem,
Quæque tulit patriæ sæva per arma viros.
Nuper erat sine honore liber, nec cognitus ulli,
Squallebat densis falsis per ora notis.
Hunc tamen, ut multos, fæcundi cura Taberj
Non passa est turpi delituisse situ.
Longa quod assiduis ætas aboleverat annis,
Restituit parvi temporis ipse mora.

Tres, qui recensendi jam veniunt, Poëtas, scilicet A. Persium, P. Papinium Statium, Dec. Junium Juvenalem, omnes unius Joannis Britannici studio illustratos præstantiores veteris ævi Editiones præseferunt. Persii Editionem cum Britannici notis Brixiæ anno MCCCCLXXXI. evulgatam in manibus habeo; eamque ignotam prorsus fuisse reperio Annalium Typographicorum conditori, nec non Jo: Alberto Fabricio, qui non aliam Persii cum notis Britannici vetustiorem memorat Brixianam Editionem, nisi an. MCCCCLXXXVI. typis Jacobi Britannici, Brixiani, quam pariter ad manus habeo. Eidem æque ignota Brixiana Editio sine notis, ad cujus calcem ita scriptum deprehendo: *A. Persii Satyrarum expressus Codex Brixiæ, una cum Juvenale Satyrico, jubente Presbytero Petro Villa XIII Kal. Aug. MCCCCLXXIII.* nam Lovaniensem an. MCCCCLXXV. tanquam omnium principem sibi innotuisse scribit Fabricius; Ferrariensem vero, atque Mediolanensem, utramque an. MCCCCLXXIV. prolatam, citant Annales (ne loquar de Romana, in qua anni nota desideratur) pro primis afferentes. Adnotationes suas Britannicus Senatui, populoque Brixiano nuncupavit, cui causam easdem in lucem proferendi in hunc modum explicat: *Cum superiore anno forte Persium publice legerem, in ejusque expositione a me nonnulla dicerentur, quæ vel præter multorum opinionem dici videbantur, vel a quoquam (quod sciverim) ætate nostra, literis prodita non erant, nonnulli adolescentes Brixiani, qui non minus literis, quam probitate morum præfulgent, & in primis Gabriel Emus, Patritius Venetus, excellenti adolescens ingenio, in præsens discipulus meus, hortati sunt, ut, quæ a me dicta fuerant, accuratius colligerem, publicaremque.* Aliam insuper causam adjungit, quod scilicet secundam Persii Satyram ad Brixianum quemdam Macrinum ex temporum ratione scriptam fuisse conjecisset. Cur autem Editionem suam festinaverit, in causa fuisse affirmat, quod nuper accidisse viderat Palacino, municipi suo, Viro singularis doctrinæ, *qui quum in Officia Ciceronis, & Valerium Maximum non minus diserte, quam sapienter quædam scripsisset, eadem morte præventus edere non potuit, quæ ab iis excepta, qui gloriam alieno partam labore, & periculo in se libenter transferunt, supprimuntur, ut successu temporis ipsi pro suis edant, injuriam profecto Palacini manibus facturi maximam.* Mediolanensem illam an. MCCCCLXXIV Persii Editionem superius a me laudatam, in libro quoque meo de Brix. Literat. memorari, diligenter pro more tuo in Catalogo adnotasti, neque ullam mihi litem pro modestia tua, profecto ubique singulari, movisti ob denegatam ipsi principis Editionis, & Brixianæ meæ attributam, dignitatem. Reliquæ, quas affers eius Poetæ Editiones, aut omnino & ipsæ Commentariis carent, aut ea tantum præferunt, quorum Auctor Bartholomæus Fontius, quæque non eo favore ab eruditis excepta fuisse, quo illi ejusdem Orationes exceperunt, compertum est. Contra Britannici illa quam valde Brixianis, exterisve accepta fuerint, fidem facit ipsemet in supplici libello, cujus autographum extat in hujus Civitatis tabulario, nam in illo his verbis alloquitur patrium Magistratum: *Quam sane liberalitatem, & officium vestrum expertus sui, quo tempore Commentaria in Persium edidimus, quæ adeo vobis omnibus, tanquam literarum studiosis, ita placuerunt, ut publico Senatus vestri Decreto mihi dati sint aurei vigintiquinque, & præterea eodem Decreto statutum fuerit, ut domus tota nostra usque ad tertium (si bene memini) gradum ab omni onere immunis esset. Placuerunt, placentque etiam ita externis omnibus, ut multis in Civitatibus impressa per totam non solum Italiam, sed totam Europam circumferantur, & (quod sine arrogantia dictum sit) doctissimus quisquam in Bibliotheca sua studeat habere.* In Britannici laudem aliqui versus a Cereto exarati reperiuntur in Panegyrico, de quo paulo ante, atque ita se habent:

Panditur ignotis tunc ecce Britannicus oris,
Gymnasiique parens, Pieridumque decus.
Hic pius ingenium dum partes versat in omnes,
Scripta dedit Latio plurima, plura dabit.

Testis

Testis erit Vatum numerus, mendosaque pessim
Carmine, barbarism ponere jusse suam.

Q. Papinio Statio explanando manum Britannicus admovit uno tantum post anno a publicatis in Persium Commentariis. Id ipse testatur in Epistola, qua novum eum laborem *magnifico, atque splendidissima* Comiti Petro Gambaræ nuncupavit, ibique tempus, quod eidem impendit, his verbis declarat: *Caterum cum animi sit a natura bene informati, nullo a vis virtutis diverticula deflecti, proposui his proximis diebus, quibus ab urbe per pestem decessimus, Achilleidi Statii, quam jam fere totam ante eramus interpretati, extremam manum imponere, delectatus fane carminis pariter gravitate, & doctrina Poeta.* In specimen Britannici diligentiæ in lucubranda Interpretatione ista afferre placet quæ ab ipso sunt tradita, ut ostendat, Statium Poëma suum perfecisse, perfectumque haberi debere, ut modo catat. Ad primos itaque Achilleidos versus, qui ita se habent:

Magnanimum Æaciden, formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere cælo,
Diva refer, quamquam acta Viri multum inclyta cantu
Mæonio, sed plura vacant, nos ire per omnem,
(Sic amor est) Heroa, velis, Scyroque latentem
Dulichia proferre tuba, nec in Hectore tracta
Sistere, sed tota juvenem deducere Troja.

Ad hos, inquam, versus in Vita Poëtæ, Editioni suæ præfixa, hæc observat Britannicus: *Non longam historiam promittit se scripturum; illud enim, inquit, non attigero, quomodo Hector interemptus ab Achille sit, & tractus circa sepulchrum Patrocli, idest, nihil cecinero ex iis, quæ circa Ilium gessit. Unde hinc facile eorum refelli potest opinio, qui hoc Opus imperfectum esse contendunt, hac una ratione adducti, quod ait Poëta, Nos ire per omnem Heroa velis, non intelligentes Poëtam dicere, omnem eum duntaxat Achillis vitæ cursum descripturum, qui ab Homero prætermissus sit. Nam si omnia ejus facta scripturus esset, quomodo affirmaret, se nihil de rebus gestis circa Trojam scripturum esse, cum ait, Nec in Hectore tracto Sistere, sed tota juvenem deducere Troja? Præterea illic innuit, Opus breve futurum, cum dicit: Patere hoc sudare parumper Pulvere; nam si omnia Achillis facta canere statuisset, operis quidem fuisset, & voluminis immensi, contraque propositionem suam fecisset Poëta.* Sententiam suam iterum inculcat ad earundem Enarrationum calcem Britannicus, quippe qui ad postremum Poëmatis versum, *Aura silet, puppis currens ad litora venit*, hæc habet: *Bene ex instituto suo Opus absolvit, nam in Proœmio id tantum professus est, se de Achillis educatione dicturum, & ut ad Trojam ductus sit, cum ait, Nos ire per omnem (Sic amor est) Heroa velis, Scyroque latentem Dulichia proferre tuba, nec in Hectore tracto Sistere, sed tota juvenem deducere Troja. Hæc ideo subjunxi, ut error eorum, qui Opus perfectum non censent, monitione nostra corrigatur, & rem ex perfectam cognoscant, quæ promisit Poëta; nam, ut diximus, in principio Operis Poëta promisit, se nihil dicturum de rebus gestis ab Achille circa Trojam, cum ait, se velle deducere juvenem a tota Troja. Sileant ergo, qui sensum Poëtæ non percipientes, Opus ad calcem perductum esse negant.* Scio utique, Barthio, aliisque magnopere displicere eam Britannici persuasionem, eosque censere, postremum illum versum, *Aura silet*, perfida temeritate in aliquibus Exemplaribus additum fuisse; at non propterea Britannici sententia omnino rejicienda. Quidquid autem de ea censeamus, Britannicum de Statii Achilleide optime meritum, comprobat sat aperte ejus Poëmatis Editio cum notis Variot. Lugd. Batav. 1631. in qua scilicet Britannici Interpretationes utramque, ut ita dicam, paginam facere dignoscuntur. Statii Editio, quam Catalogus tuus profert an. MCCCCLXXXVI. præterquamquod Brixianæ nostræ ætatem minime attingit, longe profecto abest, quin tanti, ac Brixiana, habeatur, siquidem careat eo Commentatorum penu, unde Brixiana superbit.

Novam Spartam ingenio suo dignam nactus est Britannicus in Dec. Junio Juvenale, cujus proinde Satyras explicandas sumpsit, etsi eidem complurium Interpretum diligentia minime defuisset, quos scilicet priscæ Editiones jactant, nimirum Angelum Sabinum, Domitium Calderinum, Georgium Merulam, Georgium Vallam, & Antonium Mancinellum. Britannici Commentariorum Editionem omnium vetustissimam censuisse videtur Fabricius Brixianam anni MDI. quam ad manus ipse habeo. Ne tamen in eam sententiam descendam, facit quæ in Ascensiana Juvenalis Editione recitatur Epistola Ascensii ad Henr. Valuphinum data an. MCCCCLXXXXVIII. nam in ea Explanationes suas in Juvenalem familiares appellans, subdit se in illa sua Editione eruditissimos Joannis Britannici Commentarios proposuisse, *ut qui majora velint, ad manum habeant.* Eos Britannicus dicavit Senatui, populoque Brixiano, fassus se ad illud maxime impulsum, *quod meminerim (inquit) superioribus annis, quum in Achilleida Statii, & Satyras Persii Commentarios edidissem, vobisque nuncupavissem alteros, ita vobis placitos fuisse, ut me non mediocris solum laus, & gratulatio vestra secuta sit, sed insuper amplissimum mihi munus publico totius Senatus consulto decretum fuerit. Qua una liberalitate ita me vobis prorsus devinxistis, ut statuerim, siquid unquam in his studiis laude dignum perficerem, id totum vobis tradere, atque dicare.* In eadem Nuncupatoria Epistola profecto modeste admodum de suis laboribus in hunc modum loquitur: *Juvenalis igitur Satyras, etsi temporibus nostris a nonnullis aliis egregie literatis Commentatoribus vel cum magna ipsorum laude enarratæ fuerint, aggressi sumus, quod omnino animadverteremus, in toto Opere multa ab iis, sive incuria quadam, sive consulto opera præterita esse, quoniam quæ ipsi forte intelligerent, eadem & cætera perspicua arbitrarentur, multaque etiam longe aliter exposita, quam sensus Auctoris exposceret.* Et paulo post: *Confido autem in toto Opere, præter fortasse tria, aut quatuor ad summum loca, quæ aut ingenii mei imbecillitate, aut morum ignoratione veterum, non intellecta, altioribus ingeniis enodanda relinquo, nihil prorsus relictum, quod a me non sit optime dilucidatum, multaque etiam longe rectius explicata, quam ab omnibus aliis, qui ante me in Poëtam scripsere.* Nemo autem dixerit, Joannem Calphurnium Britannici labores hosce haud tanti fecisse, quanti fecisse comperitur Domitii Calderini illos, quos scilicet dum in Epistola ad Antonium Moretum, Brixiensem, ad calcem Venetæ Editionis Commentariorum ejusdem Domitii an. MCCCCLXXIV. apposita, præferre non dubitat cæteris quibusvis Expositionibus, *quas (ait) in Juvenalem adhuc viderim*, Domitii tantum adversarios perstringere censendus est, & nulla ratione suo illo judicio læsisse Britannicum, cujus lucubrationes nec ante eum annum MCCCCLXXIV. nec forte ante Calphurnii decessum in lucem prodierunt. Equidem nondum eas prodiisse ante XII. Kal. April. an. MCCCCLXXXXV. diligenter ipse adnotasti Historiæ tuæ p. CCCXCVII. ea Epistola Pauli Zane, Episcopi Brixiensis, chronicas illas notas præferente; nam ibi iste exaratos a Gregorio Britannico, Brixiensi, Sermones funebres, & nuptiales collaudans, universam domum Britannicam, sed in primis Joannem, ejusque labores his verbis exornat: *Quantum autem debeat huic domui Britannicæ ista mortalitas, quæ tum Joannis fratris tui interpretationibus tum in Persium Poëtam quam-*

difficillimum, quam in Statium Achilleidas satis illustrata est, egregiaque in dies expectat Commentaria in Juvenalem, Ovidiumque Metamorphoseos; tum reliquorum fratrum ornamentis, qui se se student cæteris præstare, suis venustissimis moribus, animantibus meis sermonibus difficile panderem. Sapiunt profecto sedulitatem tuam, quæ multa ubique est, quæcunque ad an. MCCCCLXXXXVI de iisdem Britannicis in medium attulisti ad eruendam veritatem parum compertam vel ipsis Scriptoribus Bibliothecæ Ordinis Prædicatorum, cujus tamen alumni fuerant tam Gregorius ille, quam Benedictus ipsius frater. Amborum, & Pauli etiam Zane Epistolas huc facientes recitavi in Par. II p. 225., & seqq. libr. de Brix. Liter. iisque eas animadversiones adjunxi, a quibus Te in Spartа illa adornanda occupatum fuisse humanissime affirmas, jure tamen ratos, tuas, quas exaraveras ante perlustratas paginas meas, minime supprimendas a Te fuisse, quod suscepta a Te provincia ita posceret, atque etiam Sermonum Gregorii Britannici Editio, quæ Tibi præ manibus fuit, novem annis præcedens eam, quam ego unice laudavi; unice inquam, quod de vetustiore perquirenda (a chronicis earum Epistolarum notis sat aperte mihi indicata) nihil foret, quod sollicitum eo loco me redderet. Hoc vero non reticebo, tantam fuisse Joannis Britannici in Juvenalem Commentariorum famam, ut, eo ipso teste, in supplice libello, quem superius commemoravi, *jam viginti millia* (Exemplarium) *diversis in Civitatibus impressa fuerint vel titulo Joannis Britannici, Brixiani*. Quare nihil mirum, si in Amstelædamensi ejus Poëtæ cum notis Variorum Editione passim Britannici nomen legatur.

Tandem decem Latinorum Poëtarum, quos recensendos mihi exhibuit Pars illa I. mei libri de Brix. Literat. agmen concludit M. Valerius Martialis, de quo ibi agendum mihi fuit, quod, licet nullus inter Brixianos interpretandis ejus Poetæ Carminibus vacasse comperiatur, suppetat tamen, dignum profecto quod memoretur, Calphurnii de Domitii in ea Carmina Commentariis judicium, ab eximia tanti Viri eruditione profectum. Exhibetur nobis judicium illud in ea ipsa Epistola, cujus superius mentionem fecimus; nam ibi Vir ille doctus affirmat, se de præclarissimo Juvenalis a Domitio expositi Opere id ipsum sentire, quod de Martiale jam dixerat: *Superioribus temporibus minime intellectum fuisse, dum turba illa rudis, antiquitatum ignara, quasdam ineptias minime tolerandas effunderet*. Eodem tempore in Romana Academia, tam Domitius, quam Nicolaus Perottus Martialis Epigrammata lectitabant, indeque asperæ inter utrumque exortæ sunt controversiæ. Hominem suis Commentariis infensum designat ipse Domitius in Epist. Nuncupatoria ad Laurentium Medicem: *Non defuit* (inquit) *qui lucubrationem nostram maledictis interpellaret. Quidam enim in meam de quodam loco sententiam edita Epistola gravissime invectus est, cui quid responderim, in fine hujus Operis leges*. Haud minus certe atrociter quam Perottus in Domitium, & quam Domitius in Perottum, Pyrrhus Perotti ex fratre nepos in Domitium debacchatur in Nuncupatoria Epistola Cornucopiæ ad Federicum Urbini Ducem, vilissimum pædagogum, tacito tamen nomine, appellans, qui plerasque sententias e faerario patrui sui sumptas, pro suis venditaverit in iis Commentariis, quorum innumeros errores ipse patruus in duobus Voluminibus Epistularum, Romanarum scilicet, & Perusinarum, confutandos susceperat. De his Epistolis Sabellicus in Dialogo de Latin. Ling separat. *Nollem* (inquit) *in aperta convicia, & simultates indignissimas persona, quam sustinebat, tam aperte destivisse*. Eorundem Commentariorum causa nimis quam acerbe dissensit a Domitio Georgius Merula, Martialis & ipse enar-

A rator. A Merulæ parte contra Domitium stetit Angelus Politianus, qui in Miscellan. Cap. 9. hæc scribit: *Cæterum Georgius Merula, vir plane doctus, ac diligens, longe quam Domitius in scribendo cautior, & nunc primi fere nominis, non temere (quod ajunt) sed velificatione plena invectus, Commentariorum illius in Martialem permultis editis notis licentiam primus hominis, magna veluti passu gradientem, prorsusque jam ferocientem compescuit*. At, dum eo ipso loco fatetur Politianus, authoritatis tam magnæ fuisse Domitium, ut Romæ inter Professores, juvenis adhuc, primam celebritatem sibi vindicaverit, nec ipse improbasse censendus est Calphurnii judicium illud. Quod profecto, si annum MCCCCLXXIV. quo editum fuit, inspiciamus, in

B eam opinionem facile adducemur, jactatum fuisse non in Nicolaum Perottum, non in Georgium Merulam, sed in rudem tantum Grammaticorum turbam, cujus ineptias unice vellicant recitata superius Calphurnii verba. Acerbissimas illas inter Domitium, ejusque obtrectatores simultates in libro de Brix. Liter. ob oculos posui recitata ex Veneta Martialis Editione an. MCCCCLXXXV. ejusdem Domitii primo Defensione adversus Calumniatorem Commentariorum suorum in Martialem, deinde Recriminatione; quæ ipsa Scripta repræsentavit etiam Editio Mediolanensis an. MCCCCLXXXIII. quam in Catalogo tuo laudas.

Quare ex hactenus allatis satis superque compertum Tibi factum fuisse, Vir Clarissime, arbi-

C tror, & aliis etiam, quotquot Epistolam istam evolverint, in illustrandis priscis Latinorum Poëtarum Editionibus Brixianam literatoram triumphasse, dum Mediolanensis Typographia suis eorundem Editionibus solam ferme vetustatis laudem adsciscere posse videatur. Quam vana veterum quarundam Editionum laus sit, innumeris exemplis comprobatur, at hoc loco unus audiatur Eus. Scutarius, ille ipse, cujus labores in Plauto, post primas hujus Editiones, recognoscendo susceptos, commendasti, Mediolanensem an MCCCCLXXXX. in medium afferens. In hujus Præfatione ita ille loquitur: *Extunximus haud paucos errores, & quasi spongia delevimus, quos operarii dormitantes, & mancipes injuriosi commiserant, qui non tantum falsas dictio-*

D *nes pro veris dum ponunt, prævaricati culpam commeruere, sed & paginas extra regiones suas, & chartas in alias decurias perverse translatas inseruerant, ut jam omnia essent confusa, ne dicam contaminata, nec elegantissimas Poëta fabulas, verum confusaneos libros miscellaneorum, aut stromatum instar scripsisse videretur*. Nonne verba ista satis evincunt actum fuisse de Latinæ linguæ deliciis, nisi gravi morbo Plautinæ primæ impressionis doctorum Grammaticorum solertia succurrisset? Annon hæc ipsa clades quotquot post Plautum enumeravi Poetas æque turbasset, nisi ei avertendæ par eorundem Interpretum cura desudasset? Qui Grammatici, qui Interpretes dum Mediolanensibus tuis Editionibus defuisse, iis autem Brixianæ abundasse comperiuntur, nonne ju-

E re ac merito parium sibi ex hac copia decus Urbs ista gratuletur? Celeberrima utique (quis enim id inficietur?) Virorum literatorum nomina affert a capite ad calcem Historia tua Typographico-Literaria, nimirum Georgium Trapezuntium, Demetrium Cretensem, Constantinum Lascarim, Demetrium Chalcondylam, tres Philelphos, Franciscum, Marium, Petrum Justinum, præterea Georgium Merulam, Eusebium Scutarium, Ubertinum Clericum, Christophorum Landinum, Masseum Vegium, tandem Joannem Baptistam Pium, Philippum Beroaldum seniorem, Aulum Janum Parrhasium, Petrum Candidum Decembrium; at præterquam quod ne unus quidem ex istis natale solum in Mediolanensi Urbe sortitus est, humaniorum peritia literarum, qua utique excelluerunt, multum abfuit

quia

A quin ornaedis priscis Poëtarum Latinorum (nam de his tantum hic agitur) Editionibus opem illam contulerit, quam singularem in modum contulisse Taberium, Pyladem, Calphurnium, Britannicum, (Hos omnes Brixiana tellus procreavit) nemo profecto, qui librum meum de Brixiana Literat aut saltem Epistolam istam legerit, in dubium revocari posse arbitretur. Inde vero unusquisque fatebitur, haudquaquam per ostentationem jactatum olim fuisse a Marino Becichemo, quem superius laudavi, eximium illud præconium de Brixiana Urbe, *Nullam (ait ille) in universa Italia (Senatum Venetum, divinum magis, quam mortalem, semper excipio) aut sapientiorem, aut bonis artibus ditiorem puto*. Sapientissimum, ac bonis artibus ditissimum omni
B ævo Mediolanum fuisse, non ideo tamen inficias ibo; id unum contendo, in eo literaturæ genere, de quo superius est instituta disputatio, atque illis temporibus, quæ Historia tua complexa est, felicissimam fuisse Brixiam doctissimorum hominum prole, eorundemque ingenia priscis Editionibus, Poëtarum in primis, ita profuisse, ut illi antea squallentes, horridi, & rustici, evaserint eorum præsertim ope nitidi, & compti, ex quo factum est, ut sibi plaudendi occasionem sint nacti, atque exultandi, qua ipsa ratione Plautus in castigata quadam veteri Editione ejus Comœdiarum gestiens, & canens inducitur:

Jam videor mihi
Talis, qualis eram, pulpita scenico
C *Quum risu quaterem, meque Quiritium*
Laudaret pedibus turba strepentibus.

Quod autem paulo ante dicebam, disputationem superius institutam eo tantum spectare, ut innotescat, quantum laboris, & industriæ Brixiani alumni impenderint emendandis, ornandisque Latinorum Poetarum Editionibus, nemini ansam præbere vellem existimandi, iisdem alumnis expurgandarum graviorum facultatum Editionum laudem ab aliarum Urbium doctis hominibus fuisse præreptam. De Græcis in universum literis, quod nimirum in hac Urbe mirifice florerent, gratulatum fuisse vidimus Aldum Manutium Taberio, Brixiano, extantque de eadem re luculentissima alio
D rum testimonia. Attamen ut certius constet, eam sibi laudem promeruisse Brixianorum labores etiam in edendis excellentium quorumvis Auctorum Voluminibus, afferam in exemplum, seu specimen, Vitruvium, Macrobium, Plutarchum; nam tres isti mihi satis futuri videntur ad rem, de qua agitur, evincendam. Præstitam ab Hieronymo Advocato, Ambrosii Jurisconsulti filio, Vitruvio emendando operam his verbis describit Joannes Britannicus in Præfat. ad Lucani Editionem, de qua supra: *Fecisti enim tua industria, studio, & labore, ut Vitruvius de Architectura, qui jam tot seculis in lucem caput suum proferre non audebat, quod ex omni parte mancum, lacerum, mutilatum se sentiebat, nunc politus, purus, integer, huc, & illuc gestiat meare, omnibus carus occurrat, omnibus gratus excipiatur.*
E Hoc Britannici testimonium (ut statim probabo) manifeste comprobat, tam falso asseri, apud Fabricium, & alios, primam Vitruvii Editionem prodiisse seu Florentiæ an. MCCCCLXXXXVI. sive Venetiis an MCCCCLXXXXVII. quam primam castigationem, opera scilicet Jocundi Veronensis, emanasse Venetiis an. MDXI. Comprobat etiam, laudem Vitruvii primo emendati, & evulgati non spectare ad Joannem Sulpicium, Verulanum; nam Sulpiciana Vitruvii Editio, quæ extat Parisiis in Bibliotheca Mazarinæa, anni nota destituitur, nec figi ea posse videtur, nisi vergente ad finem Innocentii VIII Pontificatu, qui ab anno 1484. usque ad annum 1492. duravit, nam in ea plura per Innocentium gesta, nimirum finis bellis impositos, Prætorium suburbanum peractum, Campus Floræ, & Circus Flaminius lateribus strati, & post omnia, Gymnasii Romani magnifice extruendi consilium initum indicantur, quæ profecto simul sumpta postremos potius, quam primos ejusdem Pontificatus annos designant. Contra Brixianæ Editioni Lucani, quæ præfixam gerit Britannici Epistolam illam, inest nota an. MCCCCLXXXVI. hincque certos nos facit, ante eum annum Vitruvium ab Hieronymo Advocato expolitum, huc & illuc, ut loquitur Britannicus, measse, omnibusque carum, & gratum occurrisse. Hæ autem Vitruvii cursitationes, suaves isti complexus, num Editionem certo indicent Advocati studio confectam, pronunciare non audeo. Cl. Jo. Polenus in Vitruvianis Exercitationibus, quas Patavii an 1739. edidit, memorans p. 13. Advocati laborem illum, non eum quidem pro Vitruvii Editione ulla inde profecta, sed pro suscepta tantum a pluribus ejus describendi cura interpretatur, nixus silentio eorum omnium, qui diligentissime persequuti Origines Typographiæ, nullum de ea Editione verbum fecerunt, & silentio etiam Scriptoris Bibliothecæ Brixianæ, in qua Hieronymi Advocati nomen non comparet. At nec Scriptoris istius, nec Maittaire, & aliorum, qui rei Typographicæ illustrandæ studiosius adlaborarunt, silentium, satis validum testimonium esse puto, quo adducti eam Editionem nusquam extitisse affirmemus. Solius Leonardi Cozzandi, qui Brixianam illam Bibliothecam conscripsit, auctoritate fretus idem Polenus, Joannis Britannici mortem an. 1510. figit; falso tamen, nam hunc saltem usque ad annum 1518. vitam produxisse certo certius constat ex supplice ejusdem libello superius memorato, imo vero usque ad an 1539. quo libellus ille a Consilio Generali hujus Civitatis benignis suffragiis admissus fuisse comperitur. Advocatorum familia inter Brixiæ nobiliores hisce quoque temporibus splendet, cui utique adscribendus Hieronymus Vitruvii emendator, quippe qui a Britannico in ea Epistola dicitur, corporis, & fortunæ bona *illustria, & amplissima* possidere. Ejus autem in literas amorem his verbis idem Britannicus extollit: *Is enim tu es, qui inter cæteros excellentis ingenii viros, quorum haud parvus in Urbe nostra est proventus, virtutem colis, magnifacis, & amplecteris. Nihil enim tibi dulcius est, nihil suavius, nihil denique jucundius, quam in his nostris studiis versari, quorum (quod mihi aliorum pace dixisse liceat) jam primam arcem possidere mihi videris, & jam omnes, qui cum literis commercium habent, ingentes gratias tibi agant necesse est.*

Aurelium Theodosium Macrobium, & Plutarchum, quod amborum Scripta inter se conveniant, nam reconditioris eruditionis thesaurum utraque complectuntur, in unum conjungemus. Macrobius Taberii, ac Pyladæ, præclarissimis laboribus novam quodammodo vitam debet, quorum scilicet ope ejus de Somnio Scipionis, nec non de Saturnalibus libri summa diligentia suo nitori restituti sunt, correctis plusquam ter mille erroribus, Græcisque textibus, qui in olim impressis deerant, repositis fere omnibus locis. Hæc ipsa verba leguntur in fronte Editionis Macrobii Brixiæ curatæ, perfectæque per Angelum Britannicum primis diebus anni MDI. subjungiturque iisdem hujusmodi Tetrastichum:

Qui mutilus dudum, & crebris erroribus actus
Macrobius, nulli pene legendus eram,
Taberii, ac Pyladæ cura, magnoque labore
Nunc iterum mihimet redditus ecce legor.

Æque ac de Macrobio, benemeritus est de Plutarcho Pylades, & qua ratione, brevis ejus Præfatio, quæ ante Plutarchi Vitas legitur in earum Editione Brixiæ confecta an. MID. per Jacobum Britannicum,

nicum, explicabit. Inscribitur ipsa Joanni Paulo Averoldo, Patritio Brixiano, atque ita incipit: *Quantum mihi provinciæ desumpserim, quum emendandum Pintarchi Volumen accepi, non modo tu, cujus egregia doctrina, atque animus omni virtutum genere ornatissimus agnoscitur, sed ipsi imprimis litterarum professores, ac deinde quisquis Minervam colit, judicare potest, si modo primam illam impressuram Venetam a Nicolao Jensone excusam, utpote cæteris meliorem, immo reliquarum originem, fontemque perlegerit. Vel ab ipso libri capite, & Thesei vitæ principio, ac deinceps plurimis locis ita mutilate, inverse, atque ex superfluo adjunctis verbis legebantur, ut nec cohærerent sensus, nec præcedentibus consequentia pleramque responderent. Quod nisi præter pauxillum id ingenii, quod nobis natura concessit, tum Græca quædam, tum vero Latina, ac Manuscripta Exemplaria, multo cum labore ab amicis, & litteratis Viris, præsertimque a Nicolai Botmi, & Gabrielis Concoretii, optimorum quidem Virorum, atque eloquentissimorum, Bibliothecis conquisita, quibus & te ipsum accessisse non ignoras, suppetias tulissent (iis enim freti late scatentes erroris expunximus) supra tria erratorum millia, quæ castigavimus, offenderentur, præter barbariem cacographiæ, passim Codicem ferme totum occupantem. Id tamen onus, quanquam gravissimum, libenter assumpsi, tum publicæ utilitatis gratia, id quod & in procudendis libellis meis antea feci, tum vero Jacobi Britannici impressoris, qui non vulgari mihi junctus amicitia, ut est litterarum, litteratorumque amantissimus, hujusmodi Codicem emendatissimum cupientibus exhibere curavit.* Quare jam vides, non in Poëtarum tantum Latinorum Editiones illustrandas Brixianorum ingenia incubuisse, sed nullum fere esse veterum Scriptionum genus, quæ hujus Urbis typis vulgatæ, præclaros eorundem ingeniorum labores non præferant. *Pudet* (ais ipse Historiæ tuæ p. CCXXXVI.) *hoc loco referre, inter primos Typographos, qui Alexandri de Villa Dei Grammaticam, seu Doctrinale prælo vulgaverunt, fuisse Mediolanenses.* Et paulo post subdis Pyladem Brixianum (ut ipse tradidi in libro de Brix. Liter.) Doctrinale illud funditus evertisse, nitoremque pristinum Latinæ linguæ studiis restituisse. Pudor ille tuus novum mihi de Brixiana literatura gestiendi suppeditat argumentum, quod scilicet illius non solum laus fuerit primarum Editionum maculas detergere, cujus rei illustria extant monumenta, quotquot easdem subsequutæ sunt Brixianorum ingeniorum opera, verum præterea, palmam in barbarie e Grammaticorum scholis eliminanda sibi vindicare. Hoc autem postremum decus, præter Doctrinale illud Alexandri a Pylade eversum, demonstrat doctissimorum Grammaticorum chorus, quem Pars II. de Brix. Liter. in publicum prodire fecit, & omnium maxime Augustinus Saturnius Lazaroneus, in quo, ut affirmat qui Grammatico hujus Mercurio Præfationem apposuit, Janus Pincius, Poëta Laureatus, Grammatica Ars potissimum experta est vires suas. Lazaroneum quendam Poëtam refers & ipse tua in Historia ad an. MCCCCXCIV. adnotasque Brixianum patria fuisse, nam se ipsemet Brixianum appellat, originem tamen ejusdem familiam traxisse a Valle Tellina, quod comprobas quosdam ejus versus recitando; at Buennum Vallis Camunicæ oppidum patriam Lazaroneæ familiæ fuisse, aperte prodit Augustinus meus ille Mercur. lib. V. cap. XVI. ita scribens: *Est autem Buennum, dulce mihi natale solum, oppidulum sane illustre Oriola in valle, quam nunc vulgo Camonicam dictitant.*

Injecta in superiori Epistola Pylade ad Petrum Paulum Averoldum Gabrielis Concoregii mentio me monet, ut minime dissimulem, mirum mihi accidisse, ejus nomen omnino subticeri in Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium, nuperrime a Cl. Viro Philippo Argelato concinnata, tuæque Historiæ Typographico-Literariæ subjuncta, eoque magis, quod in illa quatuor ex Concoregia familia docti Viri censentur, Conradus, Joannes, Raynaldus, Roglerius. Horum saltem occasione nominari, ut puto, merebatur Gabriel a Pylade laudatus ex Bibliotheca, quam sibi paraverat, quemque ipse compertum admodum reddidi tam ex iis quæ de homine illo scriptis consignavi in Diatriba ad Francisci Barbari Epistolas Par. I. cap. III. §. V. quam ex ejusdem Epistolis, quas inter Barbari illas evulgavi. Patrium autem solum Gabrieli Concoregio Mediolanensi in Urbe vere obtigisse, ibidem apertum feci ipsiusmet Gabrielis verbis ex Epistola ad Franciscum Barbarum, qua diserte scribit, *Mediolani natus sum; at ego, sublata libertate, teneor patriæ nec legibus ullis. Odi semper tyrannos, Venetum potius quam Mediolanensem tu pluresque alii semper cognoscere potuerunt.* Nec dissimulandum eo loco putavi, hominem illum cum literarum gloria, qua certe florebat, extremam petulantiam, quemadmodum adversus Mediolanenses suos, ita adversus Brixianum Magistratum, famelici literatoris more, conjunxisse. Eam Gabrielis in scribendo immodestiam etsi Franciscus Barbarus probare certe non posset, attamen ejus hominis commodis favere non destitit, ac proinde ipsum Ludovico Fuscareno, Brixiæ Prætori, valde commendavit, quod sibi persuaderet, nec ejus curam, nec diligentiam defuisse, *ut ingenia Brixianorum ad magnum fortunæ cultum excitarentur.* Quam ipsam Francisci Barbari humanitatem, profecto singularem, quippequæ in eruditos omnes sua ætatis diffundebatur, expertum etiam fuisse Petrum Candidum Decembrium, sæpius in Opere tuo memoratum (cui videlicet Mediolanum deserendi, & Romam confugiendi causam dederant eæ ipsæ Mediolanenses turbæ, quæ Concoregium Brixiam abduxerant) diligenter a Te adnotatum reperio p. CCCVI. ex Epistola ipsiut Francisci Barbari ad eundem Decembrium, de quo ego plura adhuc tradidi in Diatriba mea illa, statim postquam egissem de Brixiense illo ludimagistro, Gabriele Concoregio.

Emersimus jam ex eo veterum Editionum quodam velut pelago, in quod ingressi sumus ad instituendam comparationem inter antiquiores illas e Mediolanensibus typis profectas, quas in Prolegomenis unico conspectu intuendas præbuisti, & Brixianas meas, quas tuis decedere oportere, si sola vetustatis ratio habeatur, nunquam dubitavi. Quoniam vero transitum facis ad novam tuæ Urbis in re pariter Typographica prærogativam celebrandam, pergam & ipse eadem in re meæ istius Urbis singularia decora, tuis vestigiis insistendo, commemorare. Ais ergo, non typis tantum suis, sed alienis quoque inclaruisse Mediolanum; Manuscripta enim suppeditavit, quibus remotarum etiam Urbium Typographis primarum Editionum honor accederet, testemque ad id comprobandum adducis Flavium Blondum in sua Ital. Illustr. Reg. VI. hoc de se ipso gloriose narrantem: *Nos vero cum publicis Patriæ tractandis negotiis adolescentes Mediolanum adiissemus, Brutum de claris Oratoribus primi omnium mirabili ardore, ac celeritate transcripsimus, ex quo primum Veronam Guarino, post Leonardo Justiniano Venetias misso omnis Italia exemplis pariter est repleta.* Subdisque, Codicem illum repertum fuisse in Urbe Laudensi a summo Viro Gerardo Landriano, tunc ejusdem Episcopo, sed quum vetustis constaret literis, quarum ductus nemo forte intelligeret, ab egregii ingenii Viro Cosmo Cremonensi felicissime transcriptum fuisse, ut idem Blondus testatur. Accipe quid animus ferat ad prærogativam istam tuam regerere. Inclaruerunt

ruerunt Brixiani Typi evulgatis, quæ antea in tenebris delitescebant, Francisci Barbari Epistolis; suppeditavit Brixia binos Codices Manoscriptos eas complectentes; atque in hunc modum publici juris factæ remotarum etiam Urbium Typographias idoneas reddiderunt, quæ sibi easdem recudendi honorem accerlerent. At, dicet aliquis, quid Francisco Barbaro cum M. T. Cicerone? Guarinus hujuscemodi interrogationi responsum tradet: *Et quoniam* (ait ille in Epistola ad amicum, quem ad studiorum varietatem hortabatur) *studiorum varietas plus voluptatis afferre solet, nec enim semper in cogitatione, nec semper in lectione esse possumus, nam & animi, sicut & corpora, lassitudine, vel fastidio franguntur; scribere interdum poteris aut Ciceronem Officiorum, aut, si mavis, de Re Uxoria, quam mihi pro tua liberalitate inchoaras; quem libellum sum habiturus monumentum, & pignus amoris*. Postremis hisce verbis, Francisci Barbari de eo argumento Commentarios designat, quos memoras ipse Historiæ tuæ p. CCCXIV. ibique præstitam a me diligentiam in tenebris quibusdam dispellendis pro tua urbanitate commendas. Poggius quoque Ciceronem in iisdem Barbari Commentariis agnovisse videtur, quippe qui ad Guarinum ita scribit: *Videtur mihi Franciscus Barbarus alterum de Officiis librum scripsisse, sed Uxoris, ita ad unguem Ciceronem exprimit dicendo. Non sum adulator, ut nosti; quæ loquor, proficiscuntur ex animi sententia. Cum summa eloquentia adjuncta est dignitas quædam sententiarum quovis gravissima Viro digna*. De iisdem hoc perhibet testimonium Tobias Burgus in Oratione, quam nomine Civitatis Veronensis publice habuit ad ipsum Barbarum, ejus Urbis Præfectura functum: *Ego sic existimo, Viri Clarissimi, si ii libello, qui de ingeniis judicare possint, Platonis, aut Aristotelis nomen in fronte invenissent, eum quibusvis Gentilium libris præferre non dubitassent. Tempore igitur dumtaxat, & auctoritate, non ingenio, aut doctrina inferior acquiescit*. Quod autem spectat ad Francisci Barbari Epistolas, quid de ipsis senserit Hermolaus Barbarus, Patriarcha Aquilejensis, Francisci ex Zachariæ filio nepos, ex binis ejus Epistolis ad Arnoldum Gandavensem depromta testimonia declarabunt. In una ex ipsis, *Libros* (inquit) *Epistolarum multos reliquit, quas quidem, cum primum per pestilentiam licuerit, imprimendos curabo*; & in alia ad eundem: *Orationum, & Epistolarum mearum libros exire nisi castigatissimos volo, alioquin iniquum esset, & temerarium, monumentis Avi nondum editis. Nec Themistium emisissem, si quid in eo genere literarum scripsisset Avus*. Æqui bonique consulas, velim, si Francisci Barbari Epistolarum, quas in lucem edidi, amore abreptus, quodammodo existimavi honori hujus Urbis magis conducere, quod illas penes se repertas publici juris typis suis fecerit, quam si in eadem Ciceroni nus Codex aliquis detectus, inde ad exteras Typographias dimanasset.

Huc usque tamen solum (verba exscribo, quibus tractationem tuam in Prolegomenon Cap. I. prosequeris) *in re literaria præfulsisse cæteris visa est Civitas nostra. Quid! Cum etiam Ecclesiasticam auxerit, atque Altaribus servire præla sua docuerit? Post tot annos ab invento Typographico artificio, Sacri Mystæ adhuc libris manuscriptis uti, & rem divinam facere solito exscriptarum Liturgiarum dispendio cogebantur. Primus in hac Urbe Impressor Zarotus huic provinciæ manum admovit, & religiosam Typographiam suam Altarium beneficio impendens, sacros codices, qui vulgo Missalia vocantur, tum Ambrosiano, tum Romano ritu impressos edidit, idque non anno tantum MCCCCLXXVII. cui affigit laudem primæ ab hoc Typographo excogitatæ Editionis Romani Missalis Michaël Maittaire, sed tribus ante annis, nempe Millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto, quo suo ex ejus Officina prodiit Missale Ambrosianum, quod a multis hucusque Typographiæ Scriptoribus relatum Ambrosiana Bibliotheca custodit*. Crederes, Vir Clarissime, talem, tantamque laudem consectæ in Urbe tua Missalium Editionis, non æmulatum tantum, sed prætergressum quodammodo fuisse Brixianæ ditionis oppidulum, hocque in asperi montis fastigio situm? Ita certe res se habet. Quemadmodum enim superius ostendi, Benacensem regionem ex Paganinorum typis, qui Aldinorum nitorem referre curarunt, inclaruisse, Brixiana alia pariter regio, Vallis nimirum, quam vulgo dicimus *Trompia*, Pontificale Romanum Collibus excusum ostentat, ac proinde gloriatur typos suos, Mediolani instar, Altarium beneficio impendisse, imo vero (si ita loqui fas est) illustrius etiam, quam Mediolanum, quo præstantiora sunt propria Ecclesiæ Principum munia, quibus rite, recteque moderandis Pontificalis institutus est liber, muneribus illis, quorum obeundorum normam Presbyteris in universum præscribit liber Missalis. Adde, Brixianæ illi Pontificalis Editioni singularem honorem accedere ex chronica nota, quam præfert, scilicet anni MDIII. nam ista testatur, post cusum in Romana Typographia librum illum, Brixiani agri Municipium, vix, aut ne vix quidem Geographis compertum, ei publicando montanos typos suos sacrasse, multis annis antequam ulla alia, seu regio, seu Metropolis de renovanda ejusdem impressione cogitaret. Tandem maxime facit ad nostræ illius Editionis decus, quod suæ illius vetustatis beneficio repræsentet primævam libri Pontificalis faciem, quam cito nimis evanuisse in posterioribus Editionibus, haud rara multorum hominum querela est; injusta tamen, nam additiones in eum librum invectas facile æqui judicii quisquis dignoscet hujusmodi esse, quas & temporis, & consuetudinis ratio absque ulla divini cultus labe postularet. Additionum hujuscemodi parens Albertus Castellanus, Ordinis Prædicatorum, cujus opus nova Pontificalis Editio, anno MDXX. Venetiis curata, & Leoni X. Pont. Max. ab eodem inscripta; fatetur enim in ejus Præfatione, post labores a præstantissimis Viris in eum librum insumptos, præsertim ab Augustino Patritio, Jacobo de Lutiis, & Joanne Burchardo, se eidem Spartæ manum admoventem, nihil quidem de suo apposuisse, sed quæ iidem ex Pontificali Guilelmi Durantes, Mimatensis, detruncaverant, seu subtraxerant, restituisse, quod sanctam redolerent antiquitatem. Si quis igitur sinceram trium illorum Editionem in Pontificali requirat, aut ad Romanam seu anno MCCCCLXXXV. seu anno MCCCCLXXXVII. confugiat necesse est, aut ad Brixianam nostram, quæ Venetam illam Castellani septemdecim annis præcessit, aut ad Lugdunensem an. MDXI. præter quas non aliæ mihi innotescunt tanta antiquitate prædiæ, ut ab omni additionum genere immunes haberi debeant. Hallucinatur igitur insigniter Casimirus Oudinus, dum in Commentar. de Scriptor. Eccles. de Augustino Patritio agens, *Edidit*, inquit, *primum quoque Pontificale Romanum sub nascentis Typographiæ initia Romæ 1479. in folio editum*. Et paulo post: *Sola prima Editio Romana an. 1479. Pontificalis hujus opus genuinum Augustini Patricii, Piccolominei, dici, ac censeri debet, cum plurima aliis Editionibus lapsu temporum accreverint, mutata sint, quæ ad Augustinum Piccolomineum non spectant*. Prima Editio ipsius Patritii prodiit non anno MCCCCLXXIX. quo sedebat Sixtus IV. Pont. Max. sed anno MCCCCLXXXV. dum sederet Innocentius VIII. cui nuncupatam fuisse compertum est. Biennio post novam, Romæ pariter, vulgarunt Lutius, Episcopus Cajacensis, & Joannes Burchardus, Apostolica-

sum Cærimonistrum magister, fassi in Præfatione ad Cardinalem Raphaëlem Riarium, id unum in eadem Editione se præstitisse, ut mendas ab Impressorum incuria profectas tollerent, eas vero, in quas inciderat ipse Augustinus Patritius, in postrema pagina adnotarent. Hæc omnia Oudinus ignoravit, licet satis aperte constent ex Præfationibus ad utramque eam Editionem appositis, multoque magis eumdem latere potuit Brixiana Pontificalis Editio, quam certe si novisset, haud affirmasset, solos Romanos typos an. MCCCCLXXXIX. germanum Patricii opus repræsentasse. Æque illa latuit quotquot seu de Originibus Typographicis, seu de libris divino cultui inservientibus accuratius tractarunt; imo vero & ipsos fortasse Brixianos lateret, nisi in hujus Seminarii Episcopalis Bibliotheca repertum fuisset ejusdem Exemplar, hac nota ad calcem insignitum: *Finit liber Pontificalis emendatus diligentia Reverendi in Christo Patris Domini Jacobi de Lutiis, utriusque Juris Doctoris, Episcopi Cajacensis, & Domini Joannis Burkarde Capellæ S. D. N. Papæ Cerimoniarum Magistri. Impressus Collibus Vallis Trumpiæ per Maffeum de Fracazinis sedente Alexandro VI. Pontifice Maximo anno ejus XI. MCCCCCIII. die XII. Augusti*. Quibus de eo libro in me in medium allatis, Te ipsum Judicem posco, num gloriosi illius tetrastichi, quo sacri utriusque ritus libri ab Antonio Zaroto Mediolani impressi, honestari reperiuntur, nimirum:

Antoni, patria Parmensis, gente Zarote,
Primus Missales imprimis arte libros.
Nemo repertorem nimium se jactet: in arte
Addere plus tantum, quam peperisse valet.

Num, inquam, tetrastichi hujus binos postremos versus aptare quis valeat Maffæo de Fracazinis, qui Missalibus libris Mediolani primum impressis Pontificalem omnium primus post Romanam Editionem adjunxit. Hic vero una cum Gabriele fratre adeo præla sua religioni servire docuit, ut fere non alios ex iis libros, nisi sacrorum Mysteriorum usibus destinatos emisisse comperiatur, nimirum, *Psalterium cum Hymnis secundum usum Romanæ Curiæ peroptime revisum, ac emendatum*, an. *MCCCCCVI. Expositionem Missæ Domini Hugonis Cardinalis, Ordinis Prædicatorum an. MCCCCCXV. Secreta Sacerdotum Magistri Henrici de Hassia per egregium sacræ Theologiæ, & Juris Canonici doctorem Magistrum Michaëlem Lochmeyer correcta, & in hanc formam reducta, an. MCCCCCXXVI. Officium gloriosæ Virginis Mariæ cum Officio Mortuorum, nec non cum Commemorationibus Dominicalibus Sanctorum totius anni, an. MCCCCCXXVI.* Quæ omnis sacra supellex in scopulosis (nam ita eos vocavero) Collibus Brixianæ Vallis instructa, in peculiarem eorundem gloriam adeo vergit, ut hanc, non tenuem utique in tenui oppido, invidere isti quodammodo posse videatur, non Mediolanum tantum, sed *Septem Urbs alta jugis toti quæ præsidet Orbi*.

Atque ita pervenimus ad finem Capitis I. tuorum Prolegomenon; hocque demum concludis nonnulla ex Scriptis, & Vita S. Ambrosii in medium afferens, hæcque tandem verba subdens: *Veniam quidem rogo, si in hisce sacris rebus attexendis visus sim extra orbitam divagatus; neque enim grato erga patriam amori eos limites posui, ut si quæ ad ejusdem laudem augendam illustrandamque ex antiquis evolverem latebris, literariæ huic messi, quam colligo, mihi inserere non liceret*. Gratus iste tuus erga patriam amor exemplo mihi est, ne manum ex hac Epistola tollam, quin & ego ad amplificandum patriæ meæ decus, Operum primi ejus Patriarchæ, Sancti Laurentii Justiniani, luculentam Editionem commemorem, cujus proferendæ honor quum Brixianis typis obtigerit, nemini videri debebo extra orbitam divagari. Eorum Operum, colligendorum primum, deinde edendorum curam suscepit Hieronymus Caballus, Brixiensis, Congregationis Sancti Georgii in Alga Venetiarum Generalis Rector. Id ipse testatur in eorundem Præfatione Cardinali Antoniotto Pallavicino, Genuensi, inscripta, nam ibi inter cætera hæc leguntur: *Quum itaque, clementissime Pater, & Domine, superioribus annis in hominis Dei Laurentii Justiniani, Veneti Patriarchæ, primi ex iis, qui Congregationem nostram a principio plurimum illustrarunt, suavissimis libris conquirendis haud parum laboraverim (nec labor iste meus inanis certe fuerit, quippe qui illius Sancti Viri omnia fere Scripta invenerim, & inventa emendari, emendata imprimi curaverim) cogitare cœpi, cuinam hæc lepidissima, & Christianæ pietatis plena Volumina dedicarem*. Prolixius adhuc suam illam curam describit Philippo Stanebario in Epistola ad ipsum data, quæ extat in calce secundi Voluminis, atque ita incipit: *Beatus Laurentius Patriarcha noster, qui in omni morum sanctitate, quamdiu vixit, versatus est, multa (ut scis) Volumina non minus eleganter quam sapienter conscripta moriens nobis reliquit, quæ cum omni ex parte res sanctissimas, memoratuque dignas contineant, existimavimus eum pro nostra in eum devotione, tum mirabili ejus sanctitate, ac singulari doctrina, nos operæ pretium esse facturos, si curaremus, ut ea, quæ hactenus in Bibliothecis nostris recondita pene latuerant, nunc tandem in lucem prodirent ac publicarentur, ut quæ perpauci antea nossent, plerique nunc se tenere gauderent. Impressoribus igitur tradita sunt, & propemodum omnia absoluta*. Impressionem nitidissimam, & diligentissimam perfecit Angelus Britannicus, qui propterea eidem hanc notam apposuit: *Hæc Divi Laurentii Justiniani, Patricii Veneti, Protopatriarchæque dignissimi, tam admiranda Opuscula Brixiæ per me Angelum Britannicum, ejusdem Urbis civem, imprimi curavit venerabilis Canonicorum Congregationis Sancti Georgii in Alga Generalis Rector D. Hieronymus Caballus, Brixianus, qui non modo effecit, ut essent pulchris literarum characteribus impressa, verum etiam diligentissime castigata, quibus quidem Operibus hodierna die ad laudem omnipotentis Dei ejusque Genetricis imposita est ultima manus quinto calendas Apriles anno a salutifero Virginis partu MDVI.*

Secundum, & tertium tuorum Prolegomenon Capita nihil fere continent, quod ad institutam in hac Epistola comparationem continuandam argumentum offerat. In Capite II. quod inscribitur de Utilitate hujus studii, ea prodis, in quibus tecum volens libensque convenio, uno tantum excepto, quod non semel pro una eademque re habere videaris Editiones principes, ac Editiones venerabiliores, emendatioresque, Editiones antiquiores, ac Editiones digniores. Mihi contra persuasum est, venerabiliores, ac digniores Editiones eas esse reputandas, quibus emendandis, aut conferendis insudarunt Viri literarum gloria insignes. Horum autem labores

res potissimum esse versatos in antiquioribus Editionibus emaculandis, manifestam fidem faciunt eorundem Præfationes Editionibus a se curatis appositæ, quarum non ita exiguum manipulum meo in libro de Brixiana Liter. collegi, unde recitata in hac Epistola earundem fragmenta depromsi. Tempus inductæ Mediolanum Typographiæ Capiti III. argumentum præbet. Quam valde ego absim ab impugnanda ætatis grandioris prærogativa, qua Mediolanenses Editiones gaudent, si cum Brixianis comparentur, ex superius a me dictis intellexisti, atque hoc quoque loco ultro fatabor, non aliam mihi usque ad præsentem diem innotuisse antiquiorem Brixianam Editionem, quam Persii, & Juvenalis an. MCCCCLXXIII. evulgatam, dum Catalogus tuus ante illum annum decem libros Mediolani Editos recenset, quorum tamen tres tantum suas ad manus pervenisse, aut oculis tuis subjectos fuisse, ingenua affirmas, scilicet Pomponii Melæ Cosmographiam, Festum Pompejum de Verborum significatione, Georgium Trapezuntium de Partibus Orationis, reliquos omnes memoras ex aliorum fide; præterquam quod haud parum Tibi elaborandum fuit, ut epocham impressæ Mediolani Historiæ Augustæ anno MCCCCLXV. quæ uno tantum Claudii Salmasii testimonio fulcitur, ab erroris periculo amoveres.

Itaque ab utroque ao Capite breviter expeditus, advolo ad Caput IV. cui titulum fecisti, de Viris Typographia illustribus, quos Mediolanum habuit. A pag. XCIV. ad pag. CXII. Virorum illorum nomina, & historiam celebras, exorsusque ab Antonio Zaroto, desinis in Alexandro Minutiano, quo uno excepto, reliquos plerosque omnes, ut observavi, saltem celebriores, exteris regionibus debet Mediolanum. At Brixia suos potissimum cives jactat, qui insigni cum laude Typographicis sua in patria officinis incubuerint. Principio binos Presbyteros nomi nabo (nam Viros quoque Ecclesiastica dignitate verendos minime indignam putasse Ordinis sui religiona curam, quam ipsi in ea arte ponerent, adstruis ipse pluribus exemplis in medium allatis) scilicet Petrum de Villa, & Baptistam da Farfengo, quos Brixianos fuisse, pagi, unde nomen desumunt, affirmandi locum præbent; postremi autem Opus est Editio Sermonum S Ephrem an. MCCCCLXXXX. quam aliqui habent pro omnium principe, primi vero, Editio, paulo ante laudata, Persii, & Juvenalis, omnium, ut certo creditur, antiquissima. Deinde in medium profero, antea commemoratos, Angelum, & Jacobum Britannicos, Paganinum, & Alexandrum Paganinos, Maffæum, & Gabrielem Fracazinos, Teque statim interrogo, quænam alia sit Urbs, cui, præter Brixianam, tam conspicuus honor obtigerit, ut non solum locupletem impressoriæ artis officinam, suo sinu exceptam, sed binas insuper, haud parum & ipsas illustres, in agro suo sitas valeat ostentare. Brixiana illa præla, scilicet Britannicorum in ipsa Urbe, Paganinorum Tusculani, Fracazinorum in Valle Trompia, nonne tanta literariæ mercis hujusmodi copia Brixiam abundasse comprobant, ut eandem intra sua pomœria continere non valuerit? Quid! si quartum quoque huic nostræ regioni accessisse prælum ostendero, quod scilicet in Prato Alboini conditum fuisse constet, ex eoque prodiisse Ciceronianæ eloquentiæ thesaurum, nimirum Marii Nizolii, Brixellensis, Observationes? Extat magnifica hujus Operis Editio, & ad calcem tam primæ, quam secundæ partis hæc legitur nota: *Ad Pratum Albuini in Ædibus illustris Viri Joannis Francisci Gambara Comitis Pontifsii, anno ab ortu Christi MDXXXV. mense Januario*. In fronte autem ejusdem extat Epistola Nizolii ad eum Comitem Joannem Franciscum Gambaram, ex qua innotescit, quantum Editio illa deberet eidem Comiti primum, deinde Matthæo Advocato, hujusque filio Camillo; nam ibi hæc habentur: *Quanquam possim multos commemorare, quibus plurimum debeo, & in iis præcipue clarissimum, & amplissimum Virum, eundemque Juris civilis longe peritissimum, Matthæum Advocatum, & ejus filium Camillum, adolescentem omni corporis, animique virtute ornatissimum, qui me antea multis sibi, & magnis de causis maxime obligatum, nunc etiam obligarunt magis, cum in editionem hujus Operis omnem pecuniam mihi liberalissime suppeditarunt: tamen & ipsi, qua sunt modestia, & cæteri omnes facile patientur, ut me tibi, plusquam sibi, devinctum esse confitear. Tu enim primum hospitio me accepisti, quo jam tertium, & decimum annum benefissime utor, tu tenuitatem meam liberalitate tua semper sustentasti, tu litteras, & studia mea nunquam fovere, & excitare destitisti, tu me omnibus rebus assidue, prout facultates tuæ tulerunt, & auxisti, & ornasti*. Atque paulo post subjungitur: *Ad extremum vero etiam jussu tuo curavimus, ut ad Pratum Albuini, atque in Ædibus tuis* (loquitur da Observationum suarum Volumine) *imprimerentur* (*utendum enim est verbo novo in re nova*) *atque ita ad communem studiosorum omnium usum in lucem ederentur*. Jactat itaque vel rarum hoc Brixiana literatura decus, quod librariæ supellectili amplificandæ non favorem tantum, sed ipsasmet Ædes suas accommodare Brixiani Proceres non sint dedignati.

Ultimo demum Capite tuorum Prolegomenon da Typographis, quos Mediolanum aliis Urbibus dedit, agendum Tibi proposuisti, ibique post nonnullos, exigui certe nominis, commemoratos, in scenam producis Octavianum Scotum, Virum nobilem, in insigni oppido juris Mediolanensis Modoëtia natum, & da eo ita scribis: *Hic enim Venetias profectus liberali erit sui patrocinio illius Urbis præla sic fovit, ut innumeræ ferme Editiones ipsius nomen, ac symbolum præferentes quaqua emergant, videaturque ejus ope conditum ibidem novum Emporium codicum impressorum*. Et ipsam Brixiam in exteras Urbes ad rei literariæ proventum emisisse insignes admodum in Typographia artifices, nimirum Britannicos, Paganinos, & Moretos, certos nos reddunt tam plures eorum Editiones, quæ supersunt, in exteris regionibus evulgatæ, quam Annales Typographici, in quibus aliquæ ex ipsis memorantur. At omissis Britannicis, & Paganinis, quod de eorum cura in augenda re literaria pluribus locis superius sit dictum, solos in medium afferam Moretos, nimirum Antonium, & Matthæum. Prima Antonium collaudandi mihi in libro de Brix. Liter. occurrit occasio inter differendum de Calphurnii Commentario in Terentii Drama, siquidem hujus Epistolium præfert Veneta, quam ad manus habui, ejus Poëtæ Editio, quo illa testatur, se eundem Commentarium ex tempore dictasse Antonio Moreto, *eruditissimo Brixiano adolescenti*. Ibidem mentionem feci Editionis Epistolarum Leonardi Aretini anno MCCCCLXXII. a Moreto una cum Hieronymo Alexandrino curatæ, & Jacobo Zeno, Episcopo Patavino, nun-

nuncupatæ, laudatæque ab Annalium Typographicorum conditore pag. 320. ubi etiam recitat utriusque Editoris nomina; licet is ipse pag. 717. de Antonio Moreto hæc adnotaverit, *Hujus prima (quam novi) mentio incidit anno 1495. sed sine loci nomine. At anno 1500. impressit Venetiis*; & quamvis in Indice (non quidem Correctorum) Typographorum, quem Annalibus illis Maittaire inseruit, Moreti nomen, adnotata ibi earum Leonardi Epistolarum *anno* 1472. Editione, recensuerit. Eo ipso loco mentionem feci binarum literarum, in quibus Sabellicus scilicet, & Parrhasius Typographicos Moreti labores celebrarunt, occurruntque ambæ in Tomo I. Thesauri Critici ab Jano Grutero collecti. Sabellicus in Epistola ad Dominicum Grimanum, suis in Plinium Annotationibus præfixa, scribens, se Annotationes illas in ordinem redegisse, deinde in publicum protulisse amicis suis efflagitantibus, *& in his* (subdit) *Antonius Moretus, homo, ut nosti, nostrarum literarum perbelle eruditus, studiorumque fautor maximus*. Parrhasius autem in Epistola Moreto inscripta affirmat, se minime recusare, quin iste contendat, injuria insimulari eum, qui Mediolani Ciceronis Opera publicavit, *nisi* (inquit) *vel iniquissimo judice probavero, nullam fere paginam vitio carere*. Post allata autem nonnulla ejus Editionis menda, Epistolam his verbis claudit: *Hæc ex multis ad te pauca, ut nimio plus homuncionis amore tribuentem vulsa aure excitaremus. Alia vel per te deprehendes, ut in his humanioribus studiis aliquamdiu cum laude versatus, vel ex nostris ad amicos observationibus, ex quibus intelliges, me nihil odio dedisse*. Hæc Parrhasii verba, quæ libentius a me laudantur, quod magnopere cedant in Moreti mei honorem, facile intelligo, haud æque grata Tibi futura, quod in iis Mediolanensis Operum Ciceronis Editio, ea ipsa, quam singulari elogio in Historia tua ad an. MCCCCLXXXXIX. decorasti, vehementer reprehendatur, idque ab homine summæ eloquentiæ, doctrinæque, cujus Elogium ex Jovio petitum, eo ipso loco recitasti, præfatus, minime illud a Te omittendum fuisse, *Cum in splendorem* (ais ipse) *vergat Metropolis nostræ, præstantissimis quibusque literarum cultoribus tunc affluentis*. Nescio quo fato dicam accidisse, ut una fere eademque pagina in Opere illo tuo & Parrhasii in humanioribus literis præstantiam, & pretium Ciceronis Operum Editionis, tua in Urbe, tuoque a Cive confectæ, a Parrhasio tamen acerba censura vexatæ, commendaret. Sive autem jure, sive injuria Editionem illam homo iste vellicaverit, Moreti studia æquo certe idem judicio honestavit, dum idoneum ipsum censuit, qui injectas in veterum Auctorum Editiones maculas deprehenderet. Neminem Moreto aptiorem fuisse ad munus Correctoris, quo nullum Typographicæ arti magis necessarium, diligentissime exercendum, Marinus Becichemus (ut reliquos omittam) testatus est, ita illum alloquens in suæ Epistolicæ Centuriæ Cap. 57. *Facis tu, Morete mi, quod neque Tryphon, neque quisquam alius Bibliopola priscis faciebat temporibus, ut non modo incorrecta serves Auctorum monumenta, sed & ab erroribus obscuris, & a paucissimis animadversis vindicare labores. De Apuleiani Asini titulo scribam, quod sentio. Tu Sabellicum nostrum, & alios eruditos viros, qui quotidie ad te divertunt, consules, quodque magis vero proximum videbitur, sequeris*. Antonio Moreto inscripta visitur Calphurnii conterranei sui Epistola, Grammaticæ libello, cujus Auctor Perottus, Sipontinus Antistes, præfixa. Questus in ea Calphurnius adversus Alexandri de Villa Dei Carmen ineptum, nondum explosum e scholis, de Perotti libello hæc habet ad Moretum: *Perlecto grammatices libello, qui a Nicolao Perotto, Pontifice Sipontino, Viro eloquentissimo, commode, & breviter ad puerorum eruditionem nuper editus, volui brevi Epistola, quemadmodum petieras, quid de hoc sentirem tibi declarare; ut hunc tu qui es juvenis doctissimus, & omnia emendata excolis, impressoribus tuis quamprimum traderes, & imprimendum diligenter, ut omnia consuevisti, curares*. Quæ de Antonio Moreto hucusque sunt dicta, satis quidem forent ad commendandam ejus in re Typographica industriam; attamen ejus hominis mentio, quam a Te factam fuisse reperio in Catalogo tuo, scilicet in nota ad Nicolai Perotti Cornucopiam in eo memoratam pag. DCIII. in causa erit, ut quæ ad operam ab eo impensam in edendo libro illo spectant, aliquanto fusius edisseram. Ais ipse in ea nota: *Adest in fine Commentariolus ejusdem Perotti in C. Plinii secundi Proœmium, in quo Joh. Andream Episcopum Aleriensem de duobus & viginti erroribus arguit, ad Antonium Moretum scribens*. Editioni tuæ Mediolanensi, scilicet an. MCCCCXCVIII. quam eo loco laudas, putarem non deesse eos versus Marcelli Philoxeni, Lucii Pontici Tervisani, & Danielis Cajetani, in quibus præstita a Moreto diligentia in expoliendo, publicandoque Perotti Opere illo celebratur, quippe qui minime desiderantur in pluribus aliis Editionibus, quæ Mediolanensem illam seu præcesserint, seu subsequutæ fuerint; & forte nec etiam deerit M. Antonii Sabellici ad ipsum Moretum Epistola, quæ eandem diligentiam his verbis collaudat: *Industriam tuam, & diligentiam jam antea Venetæ Academiæ, imo universæ Civitati facile perspectam recognovi. Habebunt igitur tibi gratias quicunque posthac in ipsam lectionem* (Cornucopiæ) *incident, quod eam per te tam emendatam habebunt, quam ille ipse, qui scripsit, in publicum prodire voluisset*. Hæc ex pluribus, ut dixi, Cornucopiæ Editionibus facile Tibi, aliisque de eo Moreti labore comperta, me invitant, ut insuper aliqua subjungam de insigni ea fraude, quam in sua illa Editione admisisse culpatur idem Moretus, & de qua nihil Tibi suboluisse alicui forte videbitur, quod absque hæsitatione affirmaveris, Perotti, Sipontini Antistitis, Commentariolum inscriptum fuisse Antonio Moreto. Subdubitandi de Moreti nomine ansam præbere cuilibet potest Veneta Cornucopiæ Editio an. MDXVII. a Maittaire p. 818. laudata, in qua ejus Commentarioli titulus ita legitur, *Nicolaus Perottus Pontifex Sipontinus Francisco Guarnerio salutem*; ansam vero haud obscure eandem fraudem dignoscendi Articulus XV. Tom. XIII. Ephemer. Erudit. Ital. At rem illam extra omnem controversiam constituit diligentia, quam, ut certum de iis ambagibus judicium ferrem, adhibendam censui in perlegendo eo Perotti Opusculo in Veneta Cornucopiæ anni MCCCCLXXXX. Editione. Qua autem ratione ad veritatem detegendam diligentia illa perductus sim, hoc loco Tibi narrabo, quin opus habeas confugere ad Appendicem libri mei de Gestis Pauli II vindicatis, & illustratis, ubi inter agendum de Quintiliani binis Editionibus Romanis, ejusdem

rei

rei narrandæ occasio mihi se obtulit. Præfert in ea Veneta Cornucopiæ Editione libellus ille, Moreti nomen & in titulo (ut de Mediolanensi tua monuisti), verum etiam & in primis omnino Præfationis verbis, tandemque semel, iterumque inculcat ejusdem libelli conclusio; præterea homini, cui inscribitur, laudes tribuuntur, cujuscemodi Moretum passim referre assuesum ex superioribus jam intellexisti: *Tu* (ita habetur in Præfationis exordio) *qui præstas doctrina, & faves ingeniis, impressoribus istius inclytæ Venetiarum Urbis, suadeas, eosdemque horteris* &c. Atque in calce libelli: *Tu vero, mi Antoni, quem & ingenio excelsum, & natum, alitumque in literis, & optimarum artium studiis flagrantem omnes & norunt, & prædicant* &c. Hæc profecto Lectorem quemvis facile inducant ad credendum, Perotti Commentariolum Antonio Moreto ab Auctore omnino inscriptum fuisse. Attamen Moreti nomen Francisci Guarnerii sedem ibidem invasisse, certo certius mihi demonstravit compellatio, *mi Francisce*, valde admodum imprudenter in prima aversa pagina ante medietatem ab Impressoribus relicta, vel ex se sola satis idonea ad comprobandam nominum dolosam mutationem, quæ scilicet facta fuerit statim ac eo libello Veneti potiti sunt typi; statim, inquam, nam Venetam ejusdem Editionem anno MCCCCLXXXX. omnium earum principem esse puto, in quibus Moreti nomen compareat; siquidem in Veneta Cornucopiæ proxime præcedentis anni Editione *per magistrum Paganinum de Paganinis, Brixiensem*, libellus ille desideratur, ac proinde Moreti etiam nomen. Hoc postea Veneti ipsi typi novas Cornucopiæ Editiones cudentes, prorsus eliminarunt, & suam in sedem Francisci Guarnerii nomen reposuerunt, ut jam monui ex Editione an. MDXVII. a Maittaire laudata, utque insuper constat ex alia, quam ad manus habeo, an. MDXXVI. Utramque istam Andreæ Asulano, Aldi Manutii socero, debemus, & ex utraque edíscimus, Franciscum Guarnerium fuisse inter familiares Marci Barbi, Cardinalis Vicentini, doctorum omnium præsidis, ut eum ibi Perottus appellat, ac Mecœnatis. Par omnino fucus irrepsit in perelegantem Antonii Campani, Teramensis Episcopi, Epistolam, binis Quintiliani Editionibus, Romæ confectis, præfixam; nam in una ex ipsis Antonio Moreto, in altera Cardinali Senensi inscripta comparet. Antequam eundem Moretum dimittam, certiorem Te facio, præsto mihi esse Editionem Historiæ Hegesippi ab illo ipso Moreto curatam Brixiæ an. MDXI. nuncupatamque Jaffredo Carolo, Delphinatus, ac Mediolanensis Senatus Præsidi, ceu fœtum D. Ambrosii, Mediolanensis Antistitis; nam in Præfatione, seu in Epistola illa nuncupatoria hæc habet: *Accedit etiam ad hujus Historiæ commendationem, D. Ambrosium, Mediolanensem Antistitem, Virum undecumque laudatissimum, & sacrarum literarum columen e Græca in nostram linguam convertisse*. Superest modo, ut de Matthæo Moreto (Brixiano utique, at quo consanguinitatis gradu Antonium contigerit, incertum) aliquid dicam. Ejus nomen recitat Michaël Maittaire inter illos, qui de arte Typographica optime meriti fuisse censentur ex Correctoris munere, quod exercuerunt, memoratque Pandectarum Medicinæ Volumen ab ipso emendatum, & apud Joannem Coloniensem, & Joannem Manthem Venetiis an. MCCCCLXXX. excusum. De eo Volumine verba a Te facta fuisse reperio primum in Prolegomenis, deinde in Historia, ac demum in Catalogo, & ubique laudas Editionem ejus Operis anno MCCCCLXXIV. confectam ab Joanne Wurster, carentemque loci mentione, quem tamen non alium fuisse contendis, nisi Mediolanum, & Mediolano pariter vindicas earum Pandectarum Autorem, nempe Matthæum Sylvaticum. Utraque in re habes me consentientem, dummodo & ipse assentiaris, Matthæum Moretum jure ac merito a me recenseri inter illos, qui nascentis Typographiæ tempora suis laboribus illustrarunt. Curam in earum Pandectarum Editione ab ipso impensam, dum Bononiæ Astronomiam interpretaretur, laudasti in Prolegom. p. XCIX. Afferam ipse ingenuum ejus hominis in re Typographica studii argumentum insigne aliud medicinæ, seu chirurgiæ Opus, cui pariter castigando, atque emendando adlaboravit, ut in lucem publicam emissum ejus artis studiosos ad lectionem alliceret, a qua eosdem antea absterrebat exscriptorum imperitia. Rem clarius intelliges ex Præfationis ei Operi a Moreto appositæ exordio, quod hujusmodi est: *Quanquam pluribus negociis & publicis, & privatis essem impeditus, tuis tamen precibus commotus, Vir ornatissime, præclarum, ac utilissimum Opus Petri de Argellata, Bononiensis, Medici præstantissimi, ab imperitis transcriptoribus corruptum castigavi, ac summa diligentia emendavi. Et eo libentius hoc onus suscepi, ut rogatu tuo Philosophis, qui hujus artis studiosi existunt, utilitatem afferam, qui etiam tibi gratias habebunt, quia sumptibus tuis hoc Opus ornatissimis caracteribus imprimendum curasti. In qua quidem re maximam et gloriam consequeris; adeo ut jam cum Nicolao Jensone Gallica, omnium impressorum præstantissimo de gloria certare possis*.

Atque in hunc modum emenso curriculo illo, quod Te, Vir Clarissime, ducatum præbente, percurrere institui, nil aliud superest, nisi ut enixe Te obsecrem, obtesterque, ut si forte partam sibi in literarum cultu sub initia nascentis Typographiæ a Brixianis hominibus gloriam efferre plus nimio, atque ostentare quandoque visus fuero, nimirum usque ad invidiam exterarum gentium, & præsertim augustæ in Cisalpina Gallia Metropolis, orationis meæ seu impetum, seu fervorem illum æquo animo feras, veniamque benignus condones. Hanc, ut spero, ab humanitate tua facile promerebor; siquidem obtutum convertas & ad Antistitis lucum, quem in hac Urbe, licet immeritus, viginti ferme abhinc annis obtineo, & ad jacta in eadem a me admodum puerulo literarum fundamenta. Septennis namque a parentibus Brixiam deductus fui, exceptusque inter Sodales Collegii Sancti Antonii, novem ibidem annos traduxi, eorum officiorum compos, quæ nobili Juventuti sibi creditæ religiosissimi Patres Societatis Jesu impertiuntur; ea autem tenella ætate cælitus datum mihi est dispicere, atque sentire, quam turpe mihi foret, si indolem a natura acceptam otio, & deliciis hebescere sinerem, & contra quam honorificum, si optimarum artium studiis excolendis me dedens, in iis ita conquiescerem, ut nihil mihi tristius accidere posse putarem, quam si aut solidum diem, aut bonam ejus partem mollis & iners transigerem. Propensior ista erga literas voluntas robur accepit, ut primum ex ephebis excessi, crevitque deinde magis magisque una cum annis, ac tandem eas radices egit, quibus in præsens seu evellendis, seu debilitandis nihil prorsus valeant, nec illecebræ illæ, quibus passim deliniuntur quotquot contigit ad fastigia dignitatum emergere, nec quietis cupi-

ditas, qoam singulis hominibos, & iis præsertim, qui diutinis laboribus corporis, mentisque vires atterere oon resugerint, flexus ætatis inspirat. Tam insigne ergo bujus proclivitatis beneficium quum, post Deum immortalem, acceptum referre debeam Urbi isti, quippe quæ me, ut dixi, ferme vagitantem ad bonarum artium studia accendit, annon æquum erat, ut hanc Epistolam texens, non remulo (utar verbis ab Angelo Politiano paulo ante usurpatis) sed plena velificatione ad literariam illius gloriam amplificandam inveherer? Habes itaque causam, cur aliquando stylum meum intra eos fines, quos mihi initio præscripseram, cohibere haud posis fuerim. Hæc vero ipsa causa effecit, ut acutius modo quam antea cernens, novum Brixianæ literaturæ decus proferre valeam, & prædicare. in eo scilicet situm, quod reliquæ omnes Italiæ Urbes, io quibus ætate illa, de qua fuit sermo, literarum studia majori com laode viguerunt; hanc illæ sibi præsertim adsciverint, quod provinciis præsiderent, quod Principom sedes forent; Brixia vero eandem unice debeat Civium suorum studiis, industriæ, & ingenio. Sub longævo Principum Vicecomitum, & Sfortiarum Principatu serenam prorsus literis in Urbe Mediolanensi arrisisse fortunam ipse ostendisti in binis Capitibus, octavo nimirum, & nono Dissertationis tuæ de Studiis Mediolanensibus, illorumque patrocinio eam felicitatem tribuis, proventumque, quo gymnasia, & scientiæ omnes enituerint, confluentibus in mœnia vestra undique Viris, eloquentia, doctrinaque cultissimis; ac diserte pronuncias, nos omnium ætatum exemplis admoneri, *non secus ac herbis floribusque a Sole, ita literis, atque artibus a Principum patrocinio vigorem inspirari*. Unde autem Brixianorum studiis vigor idem accesserit, testes habemus eorundem Præceptores in pluribus ex iis Præfationibus, quas veterum Auctorum Editionibus suo labore emendatis, & illustratis appofuerunt. Unum recitabo pro Epistolæ hujus coronide Joannis Britannici testimonium, quo aperte edocemur, excolendarum literarum desiderium in Brixianorum hominum mente altum, confirmatumque fuisse ab ipsomet literarum numine, ab ipsa eorundem sapientia, qua sibi persuadebant, literarum studia ea esse, quæ omnibus humanæ vitæ bonis sine controversia præferantur. Hæc habet Vir ille doctissimus in Præfatione ad suos in Persium Commentarios: *In humanis scimus opes, divitias, dignitates, honores, dominatus, imperia, & hujusmodi omnia, quæ cunctis fere mortalibus expetari solent, multa in se habere commoda, & ad hominis nomen, famamque augendam, multum valere. Sed quis affirmet ab iis ea nobis præstari, quæ literæ largiuntur? Nam illa bona quidem sunt, sed quæ parvo temporis curricula evanescunt. Nec iis ea virtus inest, ut ultra fere hominis ætatem alicujus memoriam extendat; immo enim, ubi qui ea possedit, naturæ concessit, ejus sæpe nomen, & fama eodem obruitur tumulo, quo corpus tegitur. At literæ non modo nobiscum non intereunt, nec circumscripto temporis spatio nomen nostrum terminant, sed, quod nemini diffitendum est, ita nos morientes posteritati commendant, ut fama nostra æternitatem consequatur, & eo circumferatur splendore, qui nec annorum multitudine obscurari potest, nec ulla alia temporum injuria extingui. Adde quod ex literis delectatio petitur jucundissima. Nam cum cæteris rebus neque omnis ætas, neque tempus, neque locus detur, iis studiis adolescentia retitur, senectus oblectatur. Hæc eadem (ut ait Cicero) res secundas ornant, adversis solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.*

Futurom dixi pro Epistolæ coronide testimonium istud, qno certe nihil efficacius ad excitandos Brixianorum, qui modo sunt, animos ad literarum amorem. Quotquot itaqoe ex ipsis paginas meas istas versabunt, animadverrant, velim, quanto com dedecore a Majorum suorum exemplis deficerent, si potius quam literas, humana reliqua bona adamarent. Literarum gloriam tantam esse jam videns, ut ex earum causa multo præstantius quam ex bellica fortitudine, quam ex opibus, quam ex incolarum frequentia, Brixia Urbs una fere in Italia nominetur, cui Urbes provinciarum capita, & magnorum Principum sedes suo splendore olim æmulari contigerit, quod certe decus hac etiam tempestate non desunt, qui ad Brixiam spectare fateantur. Cl. Ludovicus Muratorius in Tomo IX. suorum Italiæ Annalium, qoi anno proxime elapso Mediolani in lucem prodiit, eas civitates, in quibus Sæculo quintodecimo literæ tam Græcæ, quam Latinæ uberius ac illustrius floruerunt, p. 508. recensens, Romæ, Neapoli, Venetiis, Mediolano, Florentiæ, Ferrariæ, Brixiam illico nominatim subjungit, unde omnes intelligant, quod Romæ Pontifices Summi, quod Neapoli Aragonii Reges, quod Venetiis augustus Senatus, quod Mediolani Vicecomites, & Sfortiæ, quod Medicei Florentiæ, quod Estenses Ferrariæ, id omne io Urbe Brixia Civium suorum ingenia ad literarum cultum præstitisse. Præstantissimum Muratorium non ita amo, quod eodem ferme loco, scilicet p. 511. curam meam in tuendis Paoli II. Pont. Max. Gestis honorificis verbis commendat, quam quod Brixiæ paulo ante disertam mentionem facit, dum tot aliarum admodum illustrium Italiæ Urbium nomina subricuit; quod discrimen, aut suscepti a me in libro de Brix. Liter. negotii amore fallor, aut libro illi meo potius debetur, quem Rerum Italicarum Scriptoribus Mediolani editis, unde Annalibus illis suis fundom paravit doctissimus, & diligentissimus Muratorius. Atque hic novam veniæ a Te petendæ causam exortam mihi esse intelligo, quod scilicet in postrema hac Epistolæ meæ parte, oblitus ferme eandem Tibi inscriptam esse, in animum induxerim Brixianos affari, paremque, ut puto, mentis alienationem in aliis etiam ejusdem partibus internoscere facile potuisti. Quod divagationis genus mihi ignoscendum confido, dum memoria recolo, quæ de tuo erga patriam amore superius ex Te ipso recitavi, ubi fatemem induxi, haud ægre Te extra orbitam divagari, quoties ille ita postulares. De ea igitur, quam & ego, seu hic, seu alibi, osurpavi, licentia abique dubio purgabit me amor ille, quo Brixianos complector. Quod si dixero, mihi, dum Epistolam istam exararem, frequentius in mentem venisse hujulce Urbis Cives, ad quorum manus illa commearet, quam Te ipsum, coi fores ioscripta, verum dixero. Sit itaque Epistola mea novum mei erga populum istum amoris moooumentum, atque utinam hujusmodi,

Quod nec imber edax, aut Aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series, & fuga temporum.

Sit proinde *ære perennius*, quo apud seram posteritatem Brixianæ perennis etiam perseveret memoria, nihil me intentatum reliquisse, ut Urbs ista comparatum a Majoribus suis literarum ornamentum, nulla ex parte imminutum retineret. Qua in cora capienda non alind insignius exemplum menti meæ obversari posse puto, quam illud, quod æque mihi, ac aliis quibusvis Ecclesiæ Principibus proposuisse ipsemet videris io Cap XII. de Studiis Mediolanensibus, ubi luculente differis de Federici Borromæi Cardinalis, Archiepiscopi Mediolanensis, eximio amore erga literas, artesque liberales. Manent, manebuntque mihi semper alta mente reposita verba illa tua: *Reticere nequeo, tantum fuisse Federici Cardinalis erga literas amorem, ut quæ a gravissimis*

vi∫∫mit Pastoralis muneris curis vacabant, horas omnes studio dicaret; a quo ne immune quidem id tempus faciebat, cum iter ageret, aut in lecto ægrotus decumberet, solitus dicere, in votis suis esse, ut dextera manu Crucifixum gerens, sinistra calamum, moreretur; & alia etiam, quibus Commentariorum a Borromæo Antistite conscriptorum elenchum pollicitus, hæc subdis: *Inde enim perspicuum fiet, quantum praclaris tanti Præsulis sudoribus debeat litteraria Resp. cui accepta beneficia, librorumque ob ipso conscriptorum molem, ac utilitatem simul conferenti in incerto erit, magis ne de literis benemeritus fuerit Cardinalis Federicus Borromaus animi magnificentia, an amplitudine ingenii.*

A Gaudebunt profecto præclarissimi hujus Cardinalis Manes (quos beatis Sancti Caroli Contubrini sui conjunctos cœlesti aura frui pie speramus) quod hac tempestate Bibliothecæ Ambrosianæ a se conditæ præfecturam gerat Vir omnigenarum literarum, & cujus enixa cura in evolvendis ejusdem Voluminibus, indeque eruendis pretiosis mercibus, quibus literaria in universum Respublica locupletetur, affatim respondet excelso, sapientique animo illi, quo celeberrimum, amplissimumque Athenæum Federicus Cardinalis instituit. Vale itaque, diuque & prospere Vale, Vir Clarissime, ad Athenæi illius, Patriæque tuæ ornamentum, & ad literariæ Reip. bonum.

Brixiæ IV. Kalendas Augusti MDCCXLV.

Epistola ista vix e prælo subducta, quum de ea Tibi transmittenda cogitarem, commoda se mihi obtulit occasio, cum eadem in uno fasciculo conjungendi lucubrationis meæ de Pauli III. Pont. Max. Gestis, paucis abhinc diebus in lucem emissæ, jam Tibi destinatum pro munusculo exemplar. Subibit igitur & ipsa judicium tuum, ac facile mihi persuadeo, optimum, sapientissimumque Tibi quoque visum iri Pontificem, quem in eadem collaudandum suscepi, quin spectatissimo ipsius nomini quidpiam officere valeat styli mei inopia, quam scilicet compensare curavi recitatis integerrimorum, florentissimorumque ea ætate Cardinalium testimoniis: Contarenum dico, Polum, Sadoletum, Bembum, & alios eorum similes, quorum frugem e Contareni Cardinalatu quasi semente Deum colligere voluisse testatus est sanctissimus Fanensium Episcopus, Cosmus Gherius. Illorum dictis refragari piaculum esse puter, oportet, cui comperta sit eorundem erga Apostolicam Sedem sancta & candida fides, quam veneranda duorum Seculorum auctoritas comprobavit. Una autem, eademque præstantissimorum eorum Cardinalium sententia fuit, Deo Omnipotenti maximas, meritasque gratias agendas fuisse, QUI POPULO SUO TAM NECESSARIO TEMPORE TALEM PONTIFICEM PRÆFICERE DIGNATUS EST. Huic sententiæ cur Tui, omniumque Mediolanensium suffragia accedere posse confidam, peculiaris est causa, nimirum viridis omnino ætas, qua inter Sacri Romani Collegii Principes adscripti fuerunt bini Cardinales Borromæi, Carolus, & Federicus, ille inter Sanctos jam cooptatus, iste, quemadmodum sanguine, ita & virtutibus Consobrino suo conjunctissimus, & præterea ob insignia erga literas promerita omnium Sæculorum memoria dignissimus. Quæ præclarissima exempla nemo in

B dubium revocare potis erit, novum præsidium præbere ad retundendam obtrectatorum Pauli III. impudentiam, quam in eum Pontificem exerunt, ansam potissimum capientes ex evectis ad eandem dignitatem tribus Nepotibus, admodum adolescentulis, perinde ac si fieri non potuisset, ut collata iisdem amplissima ornamenta, non ad incertam tantum spem, sed ad fundatam de eorum eximiis dotibus opinionem referri valerent. Ab ætate Cardinalium Borromæorum non adeo distabant Nepotes illi, iidemque pariter non ita longo intervallo Federici Cardinalis vestigiis (Caroli Sanctitas Apostolico oraculo declarata comparationem hic nullam admittit) proximi fuisse comperiuntur. Haud reticebo, quemadmodum Mediolanenses tuos habere
C dixi, ita jam Venetos meos habuisse peculiarem causam festive excipiendi, amplexandique peramanter lucubrationem meam, de qua loquor, honorem scilicet Cardinali Contareno in ea redditum. Hic adeo eosdem cepit, ut unus ex ipsis, quem nominasse, laudasse foret, disertis hisce verbis gaudium illud suum mihi per literas declaraverit: *Il Catone del Sacro Collegio è di tanto onore alla nostra Nazione, che se l'Opuscolo fosse stato meditato a gloria di lei, non si potrebbe desiderare di più.* Is ipse de aliorum testimoniis, quibus Paoli III. vindicias superstruxi, ita in iisdem literis mentem suam aperit: *Nomi illustri, il cui grido è confermato da' secoli, sono le basi della sua edificazione, ed i Testi allegati non saprebbero più chiaro esprimere il suo concetto*
D *sulle gesta del suo Eroe. Che se al testimonio de' buoni s'aggiunge quello del più insigne fra i cattivi, qual fu certamente l'Aretino, che più resta a dire?*

Nil mihi quoque hoc loco addendum restat, nisi novum Vale.

AD EMINENTISSIMUM ET REVERENDISSIMUM
DOMINUM DOMINUM

ANGELUM MARIAM
QUIRINUM

S. R. E. CARDINALEM BIBLIOTHECARIUM,
ET EPISCOPUM BRIXIENSEM

EPISTOLA.

EMINENTISSIMO ET REVERENDISSIMO PRINCIPI

ANGELO MARIÆ QUIRINO

S. R. E. CARDINALI BIBLIOTHECARIO, EPISCOPO BRIXIENSI &c.

JOSEPH ANTONIUS SAXIUS

BIBLIOTHECÆ AMBROSIANÆ PRÆFECTUS.

DUm totus versarer in suavissima lectione trium Decadum Epistolarum tuarum, quas ad me benignissimè dono transmiseras, Princeps Eminentissime, quasque jure ac merito eruditionis omnimodæ emporium vocaverim, delata ad me fuit altera Epistola recentissimis typis, IV. nempe Kal Augusti decurrentis anni MDCCXLV. excusa, à te mihi per dignationem summam inscripta. Obstupui, cùm molem inspicerem, multoque magis, cùm statim in mentem veniret, paucis ab hinc hebdomadis fuisse me admonitum per familiarem à te scriptam Epistolam, intentum te esse perlegendæ Historiæ meæ Typographico-Literariæ Mediolanensi; insolens namque mihi videbatur, tam citò confici à te potuisse, ac prælo mandari tot paginas, quas pro more tuo, nonnisi summo studio, summâque elegantiâ exaratas esse, prorsus non dubitabam. Itaque ut ad eas evolvendas oculos avidè admovi, nova mihi suborta est admiratio, hæsique dubius, majori-ne laude digna foret singularis illa humanitas, qua nomen meum, perexiguum sanè, ac parvi faciendum, tam splendidè exornas; an ingenii acies promptissima, eloquentiæ nitor, reique literariæ domesticæ, exteræque proferendæ facilitas, an demum amor, quo Brixiensis Urbis præclarissima ornamenta, Civiumque tuorum in omni Scientiarum genere, peritiâque linguarum, quovis tempore præstantiam, erutis è pulvere antiquis documentis, extollis. Mihi tamen (ut ita loquar) redditus, illico admirationem abjeci, utpote injuriosam eximiæ, qua in excelsa tuam Dignitate uteris, animi demissioni, modestiæque tuæ, notæ jam omnibus; injuriosam copiolæ Librorum supellectili, quibus indefesso labore in lucem emissis, Literariæ Reipublicæ opes adauges; injuriosam denique communi famæ, quæ celeritatem calami tui cum eximia reconditæ eruditionis notitia conjunctam suspiciens, quasi in miraculum trahit, teque Sacri Romani Collegii, Brixiensis Urbis, ac Literarum ornamentum deprædicat.

Verùm ut ad Epistolam tuam tamdem me conferam, gratulari mihi admodum valeo, quòd Metropolim Mediolanensem eâ, qua poteram, gloriâ supra ceteras donaturus, tibi, Princeps Eminentissime, occasionem præbuerim, ut novum splendorem adderes Brixianæ Literaturæ, quam integro, laudatissimoque Volumine jam illustraveras: qua in re ne latum quidem unguem discedam ab æquissimo judicio tuo, quo celebres Viros in Urbe tua natos Seculo XV. & sequenti, in interpretandis antiquorum Poëtarum carminibus, in excolendis Linguis, Græca, Hebraica, atque etiam Arabica, in detergenda à veterum Scriptorum Libris ruditate, confusique ordinis labe, iisque ad novam veluti vitam revocandis, nemini palmam concessisse; quinimmo facem ceteris prætulisse, ut in obscuris, intricatisque rebus mens eorumdem sincerius ac dilucidius perciperetur, solidissimè comprobasti.

Veniam tamen à Benignitate tua efflagito, ut aliquid in causæ meæ patrocinium reponere liceat eruditissimæ Epistolæ tuæ, in qua mihi amicam litem de præstantia in re Typographico-Literaria Brixiensium, *usque ad invidiam* (ut tu ipse ais col. 20) *Mediolanensis Metropolis*, intentare visus es, eamque comitate admirabili, ut fateor, pertractasti. Neque verò existimes velim, hasce pro Patria mea vindicias eò spectare, ut splendoris aliquid, quo semper effulsit spectatissima Civitas tua, vel imminuam, vel denigrem. Eam suspicio, veneror que, præsertim cùm, etsi omnia antiqua ornamenta (quæ certè plurima sunt) silentio præterirentur, in te uno ejusdem Præsule, Religione, Doctrina, præclarisque rebus gestis insigni, satis superque haberet, quo immortale sibi decus parere posset, ac propemodum superbire. Itaque ut ab Exordio tuo initium & ipse sumam, video te, ut ferme semper in Scriptis tuis soles, calamum statim intendere ad refellendas Hæreticorum calumnias, qui de primis Sanctorum Patrum editionibus, modò laude donatis, modò injuriosè contemptis, nobis crimen affingere, sibique præsidium facere nituntur, contrariis interim opinionibus sese invicem confodientes. Qua in re animum excelso honore tuo dignum ostendis, studio nempe, amoreque Catholicæ tutandæ Fidei vehementissimè incensum.

Propiùs autem ad Historiam meam accedens, mirari te ais, quòd ego in Prolegomenis scripserim, primum Aldi laborem in Græcis adhibendis Typis fuisse *Logicam Aristotelis*, quæ Anno MCCCCXCV. Venetiis prodiit; in Elogio autem *Constantini Lascaris* asseruerim, ejusdem *Grammaticam Græcam*, quam superiore Anno MCCCCXCIV. editam Venetiis in Urbe testatur Maittaire, primitias extitisse Aldinæ Typographiæ. Portò, si candidè, ut tu facis, aperire animum meum debeam, miratus & ipse summæ mentis tuæ præsentiam in detegendis, evolvendisque hisce tenuibus nodis, qui aut aliorum oculos facilè effugere potuissent, aut intacti relinqui: neque enim omnes Aldi Græcæ editiones, atque hæ præsertim, de quibus hìc agitur, mihi obviæ fuere, ut perlectis tanti Viri Præfationibus, veritatem, diversimodè à Scriptoribus aliis relatam, elicere valerem. Cùm itaque impressa jam forent Prolegomena, & à Maittaire didicissem, *Grammaticam Lascaris* lucem publicam Græcè vidisse Venetiis, Anno superiùs memorato, non tanti feci novam hanc cognitionem, ut excusæ jam Paginæ abscindi, aliæque prælo subdi deberent, loco illius vocis [illegible], alterâ substitutâ, *inter primos*, quâ positâ scrupulus omnis evanuisset. Siquidem, sive Chevallerio adhærerem, sive Maittaire (de quorum fide, non inspectis primigeniis editionibus, quid tutò decernerem ignorabam.) parvum interesse discrimen intelligebam ad eam, quam unicè spectabam, sententiam confirmandam, vix licet longè multo ante institutam ab Aldo Græcam Typographiam, Græcos Libros Mediolani excudi ca-

cœpisse ; ut tu quoque humanissimè animadvertis, inquiens col. 7. *At nemo est, qui fateri non debeat, tuum ad institutum non spectasse, hic nodis extricandis immorari, cui scilicet satis esse debebat, demonstrare (quod invictè certè præstitisti) Manutianis Græcis Typis, Mediolanenses per annos ferme viginti anteisse*. Nihilominus ut palàm faciam, quanti apud me sit auctoritas Nominis tui, nævum hunc expungi curavi, cùm opportunè ad me pervenerit Epistola tua, quâ me benignè monuisti, admirationem aliquam tibi ingestam fuisse ab hujusmodi anulogia. Siquidem Historia mea latet adhuc in typographicis officinis, ob nondum impositam manum extremam Bibliothecæ Scriptorum Mediolanensium, a Clarissimo ejusdem Auctore D. Philippo Argelato, qui in fronte Operis sui laborem hunc meum censuit collocandum.

Progrederis subinde ad primam illam in re Typographica supra ceteras Urbes Prærogativam, quam Mediolano vindicavi, enatam nempe ibidem fuisse Artem, integros libros Græcis caracteribus conficiendi. Hanc laudem lubens nobis ultro concedis, sed utiliorem, nobilioremque fortasse exstitisse ais Brixiensium laborem, ob exaratam tua in Urbe *Homeri versionem Latinam*, a *Laurentio Valla* confectam, biennio antequam Anno MCCCCLXXVI. in Metropoli nostra imprimeretur *Græca Lascaris Grammatica*; innuis enim col 7. controversiam illam, quæ adhuc sub judice pendet, utrum Literarum Græcarum studiosis maiorem utilitatem præstent Libri Græcè tantùm excusi, an qui Latinas proferunt versiones; ac postmodum subdis: *Fortè non deerit qui beneficium hoc in Græcas Literas collatum pluris æstimet, quàm insigne illud, quod meritò certè jactat Mediolanum, excusarum Institutionum Constantini Lascaris, antequam alibi Codex ullus Græcè exaratus e prælo emissus fuisset*. Porrò si ex hoc capite petenda sit Mediolanensium laus, multo maiorem nobis adscribere procul dubio valemus; siquidem non Græcos tantùm Codices, novo Invento, impressos edidit Civitas nostra, sed ad eruenda è latebris pretiosa Græcæ literaturæ monumenta, Latioque donanda, felicissimè Seculo XV. Mediolanenses Cives insudavere. *Boninum Mombritium* produxi ad Annum MCCCCLXXIV. in mea Historia, qui *Hesiodi Theogoniam* è Græco in Latina carmina transtulit, dicavitque Borsio Estensi, Ferrariæ Marchioni; immo cùm *Græcam Grammaticam* Mediolani condidisset Constantinus Lascaris, difficilem provinciam aggressus Mombritius, eamdem Latinis versibus explicavit, inscripsitque Hyppolitæ, primogenitæ filiæ Francisci I. Sfortiæ Mediolani Ducis, quam adhuc puellam Alphonso Calabriæ Duci Pater desponderat Anno MCCCCLV., nonnisi decennio post ad maritum traductam.

Utiliore conatu ad Græcos codices in Latinum sermonem transferendos se addixit *Lampuguinus Biragus*, nobilissimus Civis noster, qui præstantissimum Opus Xenophontis de *Cyri bello adversùs Regem Persarum* latinè reddidit. Testem huius præclari laboris profero Biragum ipsum, qui in Epistola CXXVIII. ad Petrum Candidum Decembrium missa, & in lucem quàm primùm edenda a Clariss. Laurentio Mehus unà cum aliis Decembrii, ex Codice Bibliothecæ Ambrosianæ transcriptis, hæc habet: „ Lampuguinus Biragus Viro doctissimo P. Candido salutem.

„ Quæris à me, quæ Opera à Xenophonte traduxerim, breviter expediam; primum quidem Opus sunt Libri septem de ascensu Cyri adversus Artaxersem Persarum Regem, Cyrique ipsius fratrem, scripti Grecè à Xenophonte Philosopho, qui & ipse cum Cyro ascendit: Opus quidem, ut Auctores Græci asserunt, grave, & elegans, plenum ipsum consiliorum, ac disciplinæ militaris, plenum exemplorum nobilium, ac, nisi decit aliquid Interpreti, plenum eloquentiæ, plenum rerum variarum, & moralis disciplinæ; nam & Cyri mores egregios, quasi Principis cujusdam generosi, vitamque describit, ac nonnullorum Ducum, qui cum ipso ascenderant. Describit item jucundè iter illud, sanè longum, ac regiones varias, gentesque, ac diversos mores, magnitudinemque Regni Persarum; bella quoque, & tot difficultates in reditu, & post reditum, licet (sicut) etiam hoc in Opere, virtutem priscam, ac Viros Græciæ (o ingentem commutationem!) nunc tam conflictatæ, & miseræ. Sed latiùs legendo cognosci poterunt; huic verò Operi est addita, & conversa simul in Latinum Artaxersis ipsius Vita, non à Xenophonte, sed à Plutarco edita, quasi ad perficiendam hanc historiam, quam sanè perficit, sine qua ea multa desiderari possent, quæ prætermisit Xenophon. Habet autem hæc Vita quoque multa alia, varia, & gravia, cognitu non indigna. MCCCCLX.

Fr. *Andreas Bilius*, seu *de Biliis*, qui Anno MCCCCXXXV. viridi adhuc ætate florens decessit, *Aristotelis Physicorum*, & *de Anima* Libros, è Græco idiomate Latinos fecit, eorumque MSSta Exemplaria Bibliotheca Ambrosiana custodit. De hoc insigni Viro Fr. Joannes Sciphower in Chronico Oldenburgensium Archi-Comitum, editio à Meibomio Vol II. Rerum Germanic. hæc Anno MCCCCLXX. (*lege MCCCCLXXX.*) scripta reliquit: „ Sextus fuit venerabilis Magister Andreas de Biliis de Mediolano. Hic tam universalis homo fuit, ut Græcam, Hebraicam, Latinamque linguam haberet optimè cognitam. Hic è duabus primis in nostram multa traduxit, & in Arte Oratoria alter Cicero, in Philosophia secundus Aristoteles, in Theologia, Patris sui Augustini pedisequus perfectus erat. Quæstiones de Anima, Interpretationes Evangeliorum, Longobardorum, & maximè Mediolanensium Historias, & alia multa aptè, & distinctè composuit. Juvenis è vita decessit, qui si diu vixisset, æternum posteris reliquisset nomen.

Leodrisius Cribellus Orphæi Argonauticon, & Epistolam S. Joannis Chrysostomi *ad Cyriacum* latinitate donavit. De hac postrema extat præclarum elogium Æneæ Sylvii Picolominei Cardinalis Senensis, qui ex Urbe Romana scribens ad eumdem Anno MCCCCLVII., ita Epistolam exorditur: „ Affecerunt nos haud modica voluptate, præstans Vir, & amice singularis, Literæ tuæ, quas ex Mediolano XVII Kal. Septembris ad nos scripsisti. Legimus Joannis Chrysostomi Epistolam, quam ex Attica Romanam fecisti. Nesciebamus te antea Græci sermonis gnarum esse; priùs translationem hanc vidimus, quàm te Græcè doctum audiremus. Tanto te magis æstimamus, quanto magis est, duas Linguas, quàm unam nosse. Non est nobis judicium de Græcis; at quod Latinè scriptum est ex Græco versum, si quid est, quod sentimus, admodum laudabile est, tersum, suave, nitidum &c. Gaudemus te huic doctrinæ profectum *, ut laudari ab omnibus tua Scripta debeant &c. „ Legitur hæc Epistola num. CCXCI. inter alias editas Basileæ ex Officina Henricpetrina.

Auctores prælaudati, nobilitate Sanguinis, & Literarum præstantiâ clari, Mediolanenses omnes fuere, atque in Græcis vertendis Libris operam navaverunt, antequam de imprimenda Brixiæ Latina versione Homeri cogitaretur, *nec alienas tantùm labores* vulgarunt, *sed proprio ingenio* *Græ-*

Græcas opes in Latinum traduxerunt. Plures alios recensere possem, qui postmodum Spartam eamdem gloriosè subsequentibus annis confecere; verùm, ebm de iisdem sermo sit in Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium, quæ Historiæ meæ adnectitur, supervacaneum censeo in hac re diutibs immorari.

Flograsse iaquis col. 8. mirum in modum *Græcitatis studio, & ardore Brixianos ea tempestate*, tanto magìs laudandos, quòd in illud studium Brixiana juventus incubuerit, quo tempore bellicis motibus regio illa, immo Italia universa infestibs agitabatur. Equidem non arbitror, a te, Princeps Eminentissime, comparationem institui de Græca literatura Brixiensium Civium cum nostris, ut inde celebrior laus Urbis tuæ indigenis accedat; Græcæ namque linguæ exercitatio, & præstantia in Mediolanensibus civibus satis soperque colligi potest ex sola insignium Præceptorum nomenclatura, qui Seculo illo, ac etiam superiore, ad Græcas docendas publicè Literas Mediolanum convenere, *Emmanuel* nempe *Chrysoloras*, *Constantinus Lascaris*, *Demetrius Cretensis*, *Franciscus Philelphus*, *Demetrius Chalcondylas*, aliique permulti, quos in Historia mea memoravi, præsertim cùm de Palatinis agerem Scholis. Præterea educere hic possem in aciem tres ferme Decadas illustrium Mediolanensium virorum, qui Græcam Literaturam impensè coluere, seque conspicuos illo eodem Seculo XV. posteris reddiderunt, ut commodè Lector dignoscet in percurrendo Chronologico Elencho adjecto Bibliothecæ prædictæ Mediolanensium Scriptorum. Itaque unicè te spectasse conjicio temporis difficultatem, quo Brixiana juventus Græcas literas adamavit, & caluit; minimè namque deterrita bellorum injuriis, & circum-strepentibus armis, inceptum in hisce studiis iter perfecit, quod contra Mediolanensibus accidisse, testimonio meo confirmas, ultro me fatenre, facibus, & incendiis bellorum interceptum Literarum fervorem tepescere cœpisse, & prorsus extingui.

Sanè non inficior, a me scripta hæc fuisse in Prolegomenis pag. CII. sed patere, Princeps Eminentissime, ut in hac re liberem fidem meam. Animadverto, epocham istam intepescentis in hac Metropoli studii rerum Græcarum, affictam a te fuisse Seculo XV. eam enim statuis statim post relatas *Joannis Taberii* laudes, quas eidem Græcas literas Brixiæ docenti cumulatissimas tribuit Aldus Manutius in præfatione ad *Stephanum* Græcum *de Urbibus*; ego verò illam consignavi exortis Seculo sequente inter Carolum V. Romanor. Imp., & Christianissimum Regem Franciscum I. infestissimis bellis. Id clarè satis expressum censeo in mei Prodromi Cap. X., ubi Marcum Antonium Majoragium circa medium Seculi ejusdem in Palatino Gymnasio Eloquentiam profitentem, testem attuli calamitatis a diuturno bello in has regiones invectæ, cujus inclementiâ, & vexatione afflictæ sunt miserandum in modum bonæ Artes, ac Literæ; tunc enim, vastantibus omnia militibus, ac in prædæ partem ex finitimis regionibus, & Ticinensibus præsertim scriniis, supellectile Librorum dereptâ, sterilitas illa Græcarum editionum profluxit, quam ego quoque cum Majoragio deplorabam; Du-Fresnio etiam in Leonardi Vincii Vita referente, non modò ejusdem Academiam, Mediolani florentem, exaruisse, sed reliquas etiam omnes ingenuas facultates in otium ignavum, negligentiamque declinasse. Ceterùm ea tempestate, qua Gallorum copiæ primùm in Italiam irrupêre, eamque plurimùm conflictaverunt, non modò non deferbuit in nostra Metropoli Scientiarum amor, sed tanta celebritate usque ad initium Seculi XVI. inclaruere Mediolanensia studia, ut Civitas nostra, quemadmodum sub Adriano Imp., ita sub Ludovico Maria Sfortia, Anno MD. in captivitatem abducto, *novæ Athenæ* vocaretur, ut fusè Cap. IX memorati Prodromi jam patefeci. Accedit testimonium aliud, oculis ipsis pateas, ut manifestissimè id evincatur, elegantissima nempe editio *Isocratis* Græcè in Urbe nostra impressi Anno MCCCCXCIII., cujus exemplar in pergamena excusum ostentat Bibliotheca Ambrosiana, & altera *Lexici Suidæ*, sexennio post Mediolani parata, quæ plurium Virorum Græcâ & Latinâ linguâ illustrium, Demetrii præsertim Chalcondylæ industriam sudoresque absompsit, ut nitidiùs nobiliùsque prodiret in publicum, nostræque Civitati peculiarem apud posteros attulit tanti operis evulgati famam, & laudem.

De Typographia Hebraica, atque Arabica, ad quam te convertis in Epistola tua col. 9, non multum mihi differendum est, quinimmo Brixianis Civibus magnopere gratulandum, quòd tam citò inquilinam sibi feceris Artem, caracteres Sanctæ Linguæ efformandi, prælaque Arabici sermonis instruendi, edito Alcorano, cujus Operis desiderium, *utpote rarissimi, & paucissimis noti*, nostris etiam temporibus vigere testaris col. 12. Attamen hæc omnia, prærogativæ splendorem, quem ego Metropoli nostræ oou infeliciter, ut arbitror, vindicavi, minimè obumbrant; nemo enim non dicet, multo clariorem esse laudem illius, qui ignotam viam primus detegit, aperitque, quàm qui ponè sequens per impressa jam vestigia gradu celeri alacrique incedit; de hac verb sola differere, Institutum meum ferebat. Ad ea, quæ col. 10. innuisti, ut primam Hebraicorum caracterum impressionem Bononiæ potiùs, quàm Soncini Oppido tribuendam assereres, paulò infra nooaulla reponam.

Interim opportunè a te memoratum mihi gratulor *Theseum Ambrosium*, non tam apud Italos, quàm apud Gallos, Germanosque celeberrimum, ob editam Papiæ Anno MDXXXIX. *Introductionem in Caldaicam Linguam, Syriacam, atque Armenam, & X. alias Linguas, necnon Alphabeta circiter XL.* Sermonis peregrinarum Nationum, Opus ad ea usque tempora intentatum, ut ipsemet Theseus scribit in prævia Epistola ab Afranium Canonicum Ferrariensem patruum suum; is enim in Mediolanensi tunc ditione, Laumellino videlicet agro, natus, & in Urbe Ticinensi, in qua Vicecomites Principes ornatissimam Scientiarum omnium Sedem collocaverant, nova hæc inventa in lucem proferens, non modicè Mediolanensium gloriam adauget. Neque minorem tibi gratiam debeo, quòd *Gregorio Barbadico* Literatorum omnium Mecœnati, & Orientalis Literaturæ munificentissimo patrono conjunxeris Cardinalem *Federicum Borromæum*, qui abundè pensavit anteactum tempus, quo caruit Mediolanum Typographicis Orientalium linguarum Officinis; summo namque impendio Præsul iste laude omni major, in Bibliotheca Ambrosiana a se condita, præla erexit exoticorum idiomatum, collectis ex Asia atque Africa pretiosis antiquorum Codicum mercibus, atque conductis ab iis Provinciis Præceptoribus, qui Hebraicam, Armenam, Caldeam, Syriacam,

Persicam, Arabicam, ac etiam Abyssinam Linguam, delectos Collegii Ambrosiani juvenes edocerent, eò rem perduxit, ut ex ejusdem torcularibus prodierint *Dictionarium* & *Grammatica Armeno-Latina* a Francisco Rivola elaborata; necnon *Thesaurus Linguæ Arabicæ* ab Antonio Giggeo confectus, ac IV. Voluminibus comprehensus, judicio ipsorum Maronitarum Opus absolutissimum. Volumen quoque, *Gazæ Persicæ* titulo inscriptum, & *Chaldaici Sermonis Institutiones* aggressus prælaudatus Giggeus, prope singula illius Linguæ verba enucleaverat; sed cùm hisce lucubrationibus imprimendis typographi imminerent, mors fefellit consilium eximii illius viri, & spem Urbani VIII. Summi Pontificis, qui eumdem maxima mercede Romam invitaverat, ut earum Linguarum scientiam in Propagandæ Fidei Collegium induceret, quemadmodum refert Petrus Paulus Bosca Libro IV. de Orig. & Statu Biblioth. Ambrosianæ. Quæ certè quàm gloriosa sint, quamque Metropoli nostræ non laudem modò, sed pene invidiam concilient, posterorum admiratio, & vulgata de insignibus hac in re sancti Archiepiscopi rebus gestis monumenta declarant.

Jam verò ut ad Hebraicam Typographiam revertar, plura in Prolegomenis meis disserui, vindicaturus Mediolanensi Civitati singulare hoc decus; sed iis, quæ Capite I. in argumenti mei confirmationem adduxi, non omnino te acquiescere candidè fateris, nec *conclamatum censeri debere*, ais, *de illo principatu*, quem Clariss. Scipio Maffeus adscribit *Pentateuco Hebraico*, a se inspecto, excusoque in pergameno Bononiæ, biennio antequam in Soncini Oppido Codex Hebraicè impressus, signatusque Anno MCCCCLXXXIV., in lucem proferretur. Huic propensioni tuæ erga Bononiensem primatum in Hebræis edendis voluminibus si mihi liceat aliquantulum refragari, id unum subjiciam, non agi controversiam de Anno, quo primùm adhiberi cœperint Hebraici Caracteres in cudendis Linguæ illius Codicibus, sed de loco, in quo primùm inventi fuere; consensu autem omnium, quos recensui, Scriptorum, Judæis in Oppido Soncino degentibus difficillimi hujus Inventi gloria tribuitur; quocirca affirmandum esse non dubito, præmissos fuisse Bononiam è gremio illorum Opifices, qui in Urbe illa, Scientiarum matre appellata, primos conatus exercerent; neque enim credi potest, diversum ab illis Auctorem habuisse typos Bononiensis Pentateuci; siquidem exprimendum fuisset in libri calce nomen Typographi, qui grande illud Opus, nemine monstrante viam, explesset, præclaræque industriæ specimen in ea Civitate primus dedisset: id verò nec reperitur in memorato volumine, nec ab ullo alio unquam Scriptore proditum fuit. Profectò, deplorando infortunio depressum fuisse Typographum illum credere deberemus, si memoria omnis, & artificis, & ardui exacti laboris prorsus periisset. Itaque asserendum reor, non ex alia Officina, quàm Soncinensi, Hebraicæ Typographiæ desumptos fuisse typos Bononiam allatos, quod & alibi contigit, ut ex nomine adjecto *Hebræorum de Soncino* manifestè comperimus; adeòque intacta remanet Mediolanensi nostræ Metropoli peculiaris hæc laus.

Transis postmodum, Princeps Eminentissime, ad primas editiones Scriptorum Latinæ Linguæ in nostra hac Urbe peractas, quas ego ad augendum censum gloriæ Mediolanensium in Prolegomenis retuli, *Terentii* nempe, *Horatii* &c. Hisce objicis eruditas interpretationes, & commentaria, adjecta veterum Poëtarum carminibus, quibus Brixienses docti Viri *præclarius aliquid*, ut ipse ais, *præstitere, quàm si illas ipsas suis è torcularibus emisissent*; atque mihi laborem adimeres perlegendi volumen tuum jam vulgatum *de Brixiana Literatura*, dignatione planè singulari curam suscepisti contrahendi in pauca, quæ in aureo eo Libro latè tractaveras. Quamobrem gratias tibi quàm plurimas reddo, simulque profiteor, me non tantùm laudare, sed etiam demirari vigilias, sudoresque Civium tuorum, in decem Poëtarum Latinorum Libris illustrandis, quibus effectum est, ut nihil ferme desiderandum studii illius amatoribus sit relictum. Nihilominus adhærere omnino nequeo iis, quæ col. 17. scribis in hæc verba: „ Quid Zarotus, si cum Calphurnio compare„ tur? Quid suscepta a Zaroto in Teren„ tium, seu in alios etiam Poëtas edendos „ cura, si cum editionibus per Calphurnium „ castigatis, & illustratis conferatur? „ nec non col. 26., ubi Dissertationem tuam claudens inquis: „ Quare ex hactenus allatis satis „ superque compertum tibi factum fuisse, Vir „ Clarissime, arbitror, & aliis etiam, quot„ quot Epistolam istam evolverint, in illu„ strandis priscis Latinorum Poëtarum editioni„ bus, Brixianam Literaturam triumphasse, „ dum Mediolanensis Typographia suis eorum„ dem editionibus solam ferme vetustatis lau„ dem adsciscere posse videatur. „ Utque ostendas „ quàm vana veterum quarumdam „ editionum laus sit „ omissis ceteris exemplis, unum *Eusebii Scutarii* testimonium profers, qui in præfatione *ad Plautum*, Mediolani editum Anno MCCCCLXXXX. testatur, a se expunctos fuisse non paucos errores, suoque ordini restitutas tanti Poëtæ Comœdias, quas operarii dormitantes, & mancipes incuriosi contaminaverant, atque confuderant; inde verò colligis, *quanta clade* non modò Plautum, sed etiam quotquot post illum prodierant Poëtas, æquè turbasset, nisi ei avertendæ par eorumdem Interpretum cura delendasset, qui Mediolanensibus editionibus defuere, cùm iisdem Brixia abundaret.

Plura hîc mihi proposita inspicio, quæ singillatim arbitror discutienda; primò enim asseris, Zaroti Mediolanensis Typographi curam in edendis Poëtis minimè comparandam esse cum editionibus a Calphurnio castigatis, illustratisque. Id certè nemini in mentem veniet, si utilitatem respicias, sed non ideò Zaroti contemnendus est labor; siquidem sua utrique (diversâ tamen ratione) gloria par manet: alteri, quòd in pulvere, carieque sepultos celebres antiquos Poëtas reviviscere quodammodo jusserit, atque in lucem eduxerit; alteri, quòd eductos emaculaverit, compseritque. Eccur enim tot itinera, in remotas etiam regiones, susceptissent eruditi Viri, ut è privatis, publicisque Bibliothecis MStos veterum Auctorum codices, veluti carcere inclusos, libertate donarent, munusque gratissimum Literariæ Reipublicæ offerrent; cur tot impensas lubenti animo erogassent Typographi, & iisdem ad Scientiarum incrementum, & Studentium commodum procudendis torcularia dicassent, si laus ista primò inferendi in ærarium Sapientiæ novas hasce gazas gradu dejici deberet ab altera, quam sibi compararunt Codicum editorum illustratores? Cur denique

conditæ fuissent a tot illustribus Scriptoribus Typographicæ Historiæ, atque Annales, quæsitiqua undique tantâ sedulitate ac labore, remotiori a tempore impressi Libri, ut cuique Urbi honos tribueretur collati primùm Literarii beneficii, in proferenda in publicum pretiosâ aliquâ Codicum merce, si vana ostentatio hæc foret, quæ *solam ferme*, ut tu ais de Mediolanensi Typographia, *vetustatis gloriam sibi adsciscere posset*? Habeat igitur pretium suum primitiæ Editionum, si non majus, saltem cum posteriorum curis æquandum.

Nec quidquam parti sibi decoris exeidit primis Operum latentium Editoribus, quòd impressa ab ipsis Volumina, mendis atque erroribus inspersa prodierint. Aurum namque ac pretiosi lapilli, qui è fodinis & rupibus eruuntur, non statim teretes splendidique emergunt, sed Artificum industriâ ferro igneque illa expolientium ita perficiuntur, ut non modò in præcipuum ornatum, sed etiam in luxûs pompam evadant. Quis autem flocci faciendum censeat eum, qui montium intimas fibras, antesque asperas scrutatus est labore non modico, ut absconditos hosce thesauros extraheret, materiemque suppeditaret Aurificum, ac Gemmariorum ingenio, ut ad nitorem absolutissimum illos perducerent? Itaque ex hoc capite nihil a me assertæ Mediolanensium laudi detractum conjicio.

Addis insuper, Poëtarum Latinorum Interpretibus Brixiensem Urbem abundasse, quo tempore Mediolanensis Metropolis iisdem prorsus carebat. Porrò si mihi detur facultas exprimendi quid sentiam, video quidem in hisce verbis elucere ingenium, sedulitatem, amoremque Brixiensium in promovenda Poëticæ eruditionis exercitatione; nihil tamen negligentiæ, otiique ignavi inferri inde posse, quo Mediolanensium Literarum, eâ ætate florentium, præclara lux obumbretur. Siquidem eadem omnino Studia coli ubique debere nemo censebit: Suus cuique Urbi, immo etiam Nationi, genius inest, ut unam potiùs, quàm alteram facultatem ex tot Scientiarum numero sibi deligat excolendam; immo ex hac varietate laborum ea conflatur commodi amplitudo, quæ unicuique, prout illum sua trahit voluptas, satisfacere valeat. Proinde quid gloriæ Mediolanensium officit, aut invidiam creat commendanda certè plurimùm Brixiana in ea Studii classe Literatura, cùm tot aliis fovendis Disciplinis, quæ summam non tam Literariæ, quam Civili Reipublicæ utilitatem conferebant, curæ Civium nostrorum impenderentur? Proferre possem *Decios Lancellotum*, & *Philippum*, *Jasonem de Mayno*, atque *Andream Alciatum*, clarissima Jurisprudentiæ lumina; *Joannem Marlianum*, *Ambrosium Varisium de Rosate*, *Joannem Matthæum de Gradibus*, Medicæ Artis peritiâ instructissimos; Mathematicæ, & Architecturæ celeberrimos Institutores, *Facium Cardanum*, & *Cæsarem Cæsarianum*, qui primus Vitruvium in Italicam Linguam transtulit, doctisque commentariis exornavit, ob id recentissimè a Clariss. Marchione Poleno Patavino in Prodromo ad eundem Vitruvium eximiè laudatus. Sed omnes prætereo, non secus ac alios, qui de ceteris Scientiis, & disciplinis integra volumina conscripsere, atque in summum gloriæ splendorem Mediolanenses Literas adduxerunt; siquidem eorundem nomina, atque editos fœtus enunciat Bibliotheca jam memorata Scriptorum Mediolanensium, præsertim Elenchus chronologicus eidem adnexus, in quo recensentur ferme quinquaginta supra ducentum Scriptores Mediolanenses, qui licèt non omnes primi subsellii sint, nihilominus illustre argumentum præbent inferendi, quantum Seculo XV. de Literis benemeriti forent hujus Metropolis Cives. Quamquam ne insignibus quidem Poëtarum Interpretibus inops fuit Seculo illo, ac sequente Civitas nostra, cùm plures habuerit Mediolanum eruditos Cives, qui non tam Latinos Poëtas, sed etiam Græcos notis ac commentariis illustravere; *Franciscus* in primis *Cicerejus*, Euripidis Orestem exposuit, & Notas in Terentium edidit sub finem Seculi XV.; quod idem præstitere *Petrus Carcanus*, & *Ambrosius de Cavalleriis*, Seculo eodem. *Andreas de Biliis* magno volumine ejusdem Comœdias explanavit, variantesque addidit earumdem lectiones, & ante hos omnes *Hilarion Corbetta*, Græcæ, Latinæque linguæ peritissimus, Aristophanis Comœdias egregiè est interpretatus. Supersedeo hîc alios referre, qui in hisce studiis excelluere, cùm in Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium suis locis relati commodè ab omnibus legi possint.

Animadvertis demum ibidem, celebrati nominis Viros, quos *a capite ad calcem Historiæ meæ* protuli, ac commendavi, Exteros omnes fuisse; eos autem, qui in Urbe tua ordinandis priscis Poëtarum Latinorum Editionibus operam contulerunt, *natale solum Brixiæ habuisse*. Ut Patriæ meæ hac in re gloriam vindicem, necessarium duco, eâ, quæ par est, reverentiâ, Instituti mei rationem coram te exponere. Suscepi provinciam Libros omnes, qui Mediolanensibus Typis excusi fuerunt Seculo XV., in unum colligendi, eosque Viros, qui vel ex integro illos condiderant, vel manum studiumque impenderant iisdem sive imprimendis, sive emendandis, singillatim recensendi, absque discrimine Civium, vel Exterorum. Augebat autem desiderium consilii mei perficiendi mentio aliquorum, in evolvendis antiquis Libris occurrens, quorum vel nuda nomina superfuerant, vel minus cogniti eorumdem erant labores: hoc enim peculiare arbitrabar Reipublicæ Literariæ beneficium, ut ea, quæ in tenebris latebant, in clarum diem aliquando producerentur. Occurrebant quoque in excusis Mediolani Codicibus celebres famâ Scriptores, quos prætermittere piaculum censuissem, cùm benemeriti de Literis in Urbe nostra fuissent, aut relicta apud nos essent Literaria eorum, minimè obvia omnibus, monumenta. Hinc verò effectum est, ut Georgii Trapezuntii, Demetrii Cretensis, aliorumque, quorum tu seriem contexis, illustrem memoriam Historiæ meæ insererem, quamvis *ne unus quidem ex illis*, ut ipse ais, *natale solum in Mediolanensi Urbe sortitus sit*. His ita expositis, probè intelligis, Princeps Eminentissime, muneris mei non fuisse, Mediolanenses Literatos Viros, qui tunc florebant, in medium adducere, cùm unicè in eo mens mea & studium versaretur, ut ostenderem, Typographicâ Librorum affluentiâ divitem fuisse Urbem nostram, quam Seculo XV. inopem sterilemque literariâ hac fruge depinxerant Annalium hujus Artis Scriptores; eâque occasione nomina eorum, quæ iisdem præfixa erant, aut ibidem memorabantur, illustrarem. Præterea frustraneum ducebam, immo ingratum Lectoribus, Operis mei molem augere, pertractis

factis in scœnam aliis, quamvis doctissimis, A Civibus nostris, qui ad rem mihi propositam non spectabant, cùm jam adornaretur Bibliotheca, Historiæ meæ subnectenda, in qua præclara Mediolanensium Scriptorum meditamenta erant in publicum proferenda. Itaque etsi plurima Brixianis Civibus laus debeatur ob egregiè navatam Literis operam, nihil tamen deduci posse crediderim ex commendatis in mea Historia Exteris tantùm Scriptoribus, quo Indigenis nostris eâ ætate Scientias excolentibus gloria eripiatur; quinimmo non modicum Metropoli nostræ decus inde accessisse putabam, quòd tot insignes doctrinâ Viri, eo tempore, quo alibi etiam æmulâ contentione studia florebant, Mediolanum, tanquam ad amplissimam B Aulam omnium bonarum Artium, confluxissent.

Dissentire quoque a me videris col. 29., in designanda Valle, a qua originem traxit Lazaronea Familia; cùm enim ego loquens ad Annum MCCCCXCIV. de Petro Lazarono Poëta Brixiano, Mediolani moram trahente, ac plura scribente, asseruerim, primas ejusdem stirpis radices fixas fuisse in *Valle Tellina*, idque confirmaverim ejusdem testimonio, carminibus expressu in calce Codicis MSti de rebus gestis trium Mediolani Ducum Philippi Mariæ Vicecomitis, Francisci I., & Galeatii Mariæ Sfortiarum, tu alterum Lazaronum Augustinum Saturnium produxisti, qui *Buennum dulces sibi* C *natale solum, oppidulum fine illustre Oreolæ in Valle, quam vulgò Camonicam dictitant, supra Lacum Sebinum, XIV. mill. passuum ad Orientem situm a Flumine Ollio, quod Oppidulum Civitale præterfluit* &c. commemorat. Porrò hæc omnia conciliari commodè possunt; siquidem Petrus Lazaronus, qui ætate præcessit supra quinquaginta annos Augustinum Saturnium, de primo fonte, a quo rivuli in alias regiones derivati sunt, sermonem habuit, quemadmodum clarè ipsemet indicat his versibus:

Hæc Domus innumeros homines, & digna potentes,
Oppida per multa, & per multas sparserat Urbes. D

Itaque quo tempore Augustinus Saturnius *Decem Libros. Grammaticarum Institutionum* contexuit, Domus Lazaronea traducta jam in Vallem Camonicam censeri potest, atque in Buenni Oppidulo constituta, haud ibidem primam ille lucem aspexerit.

A Libris Mediolani editis ad Typographos transis, atque hic etiam Brixiam jactare te posse inquis, quòd sui potissimùm Cives insigni cum laude Typographicis sua in Patria Officinis incubuerint, cùm Mediolanum, *uno excepto Alexandro Minutiano*, reliquos omnes, saltem celebriores, exteris Regionibus debeat. Equidem inficias non eo, plerosque hujus Ar- E tis Opifices ad hanc Metropolim a proximis remotisque Urbibus advenisse; auderem tamen (si venia tribuatur) notare illa verba: *uno excepto Alexandro Minutiano*; plores namque alii aut in nostra Urbe, aut in Mediolanensi agro nati, non incelebriter Seculo XV. prælia tractârunt. *Philippus Lavonia*, cujus typi elegantissimi in pompam veterum editionum etiamnum ostentantur, certè fuit hujus Metropolis Civis, & sanguinis etiam nobilitate conspicuus, ut in Prolegomenis Cap. IV., antiquis documentis comprobavi; *Dionysius Paravisinus*, cui Literaria Respublica debet Græcæ Typographiæ inventum, in Pago, qui subest huic nostræ Civitati, primam lucem aspexit; eâdemque ratione Mediolanenses jure dicendi sunt *Joannes Antonius*, & *Benignus* fratres *de Honate*, qui Jurisprudentiæ magnis voluminibus imprimendis apud nos, typorum studium & diligentiam contulere. Prætereo *Archangelum Ungardum*, seu *de Undegardo*, Presbyterum ac Parochum, cujus familia nomen Vico hujus Urbis dedit, nunc corruptè appellato *degli Andegari*; istius namque Ecclesiastici Viri unicum tantùm superest monumentum, Liber videlicet Rogationum Triduanarum, Ambrosiano more, nitidissimè impressus.

De eodem Alexandro Minutiano loquens col 37., Jani Parrhasii Epistolam, ad Antonium Moretum Brixiensem scriptam refers, in qua vehementer reprehenditur Mediolanensis Operum Ciceronis editio, in lucem ab ipso emissa anno MCCCCXCIX., subdisque: *nescio, quo fato dicam accidisse, ut una ferè eodemque pagina in Opere illo tuo* (Historia nempe Typographico-Literaria) *& Parrhasii in Humanioribus literis præstantiam, & pretium Ciceronis Operum editionis, tua in Urbe, tuoque a Cive confectæ, a Parrhasio tamen acerbâ censurâ vexatæ, commendares*. Sanè pro oculatissimo ingenio tuo rem hanc suspensam relinquis, abnuisque judicium ferre, *an jure, an injuriâ* editionem illam Parrhasius vellicaverit. Mihi certè nullam prorsus id ingessit solicitudinem arma expediendi contra doctum hunc Virum, ut præstitam a Minutiano diligentiam in edendo Cicerone tutarer. Siquidem compertum habebam, morem hunc planè turpem, indignumque homine Literato, invaluisse Seculo XV., ut præstantissimi Scriptores, acti invidiâ, seu tantùm supra ceteros eminendi, sese invicem conviciis ac maledictis impeterent, alternamque famam, canum rabidorum adinstar, morderent ac lacerarent. Id passim adnotavi improbavique in mea Historia Typographico-Literaria, cùm non modò stomachum, sed lacrymas etiam moveret livor iste ferinus, a quo ferme nullus illustrium Virorum illius ætatis immunem se præstitit. Itaque hoc idem contigisse Minutiano, & Parrhasio arbitrabar; proinde silentio potiùs obtegenda hæc esse, quàm calamo exagitanda censebam: præsertim cùm recentissimum Auctorem haberem, Exterum natione, & doctrinâ clarissimum, qui oculo prorsus defæcato ac sincero, Minutiani editionem perlustrans, eandem *Egregiam* appellavit, sibique proposuit tanquam exemplar, ut novam aliam Ciceronis Operum ipse adornaret. Is est *Isaacius Werburgius*, qui Amstelodami M. Tullii Ciceronis Opera non tam diligenter, quàm magnificè impressit Anno MDCCXXIV., & Præfationem suam ita exorditur: „ Non diu post „ Literas renatas, Operibus Ciceronis è tenebris in lucem & in manus hominum restituendis passim Viri docti incubuerunt. Vetustissima omnium, ut puto, est editio „ *Officiorum* Moguntina, *quæ* lucem aspexit „ MCCCCLXVI. &c. Verùm non memini, „ me legisse universa Ciceronis Opera typis „ fuisse vulgata ante MCCCCXCVIII. „ (loquitur de primis duobus voluminibus, nam duo postrema nonnisi anno sequente in lucem prodiere) „ quo anno ea Mediolani sunt impressa. Est ea editio, tempora si spectes, „ egregia. Quatuor voluminibus in folio, ut „ vocant, constat, latis marginibus, chartâ „ candidissimâ, & illam mihi usurpare contigit.

„ git, sed ferè cum quodam stomacho, quòd „ videbam illos, qui talia tractarunt, tam negligenter versari in ista editione describenda. Sunt qui vix illius mentionem faciunt; „ aliis partem tantùm Operum Ciceronis eo „ anno Mediolani excusam memorantibus; aliis „ uno, aut duobus voluminibus omnia Ciceronis Opera comprehensa narrantibus. Constat „ ista editio quatuor magnis voluminibus, ex „ quorum primo sequentia descripsi, quæ huc „ transcribere non piget propter summam istius „ editionis raritatem &c. „ Enumeratis autem titulis Lucubrationum Ciceronis, quas editio illa complectitur, subdit: „ Ex ista præsertim editione deinde aliæ magno numero sunt „ descriptæ, aut ex Ascensiana &c „ Post sententiam adeò favorabilem Mediolanensi Typographo, & Civi (ob diuturnum domicilium), a tantæ eruditionis Viro, & eorundem Operum Editore prolatam, cur ego tempus prodigerem in refricando vulnere, quod jam vetustas obduxerat? Quinimmo mihi etiam videbatur eò magis spernenda Parrhasii censura, quòd eam conjicerem, ex reprehendendi modo, limites supergredi cum modestiæ, tum veritatis; Defensorem namque Minutiani Moretum quodammodo carpit ob susceptam ejusdem tutelam, professus, *nullam ferè paginam vitio carere*, idque se paratum probare *vel iniquissimo Judice*; quæ quantum exaggerata sint, nemo non videt. Præterea *homuncionem*, illum vocat, cùm injuriosum hoc nomen non ferat præstantia, & famæ amplitudo, quam sibi comparavit in munere publici Eloquentiæ, Historiæque Institutoris, ad quod promotus a Sfortiis Principibus fuit; & obtrectatorem Parrhasium intemperantis calami arguant laudes, quas ab eruditissimis illius ætatis Scriptoribus recepit Minutianus, quemadmodum in meis Prolegomenis pag. CX enunciavi.

Alterum, idque justissimum Brixianæ Literaturæ decus profers, Princeps Eminentissime col. 41., quòd nempe *excolendarum Literarum desiderium in Brixianorum hominum mente altum, confirmatumque fuerit ab ipsomet Literarum nomine, ab ipsa eorundem Sapientia, quâ sibi persuadebant, Literarum studia ea esse, quæ omnibus humanæ vitæ bonis sine controversia præferantur*, id apertissimè testante *Joanne Britannica* in Præfatione ad suos *in Persium Commentarios*; cùm in Urbe Mediolanensi, patrocinio Principum Vicecomitum, & Sfortiarum fulta studia, eam felicitatem consequuta sint, ut Gymnasia, & Scientiæ omnes florerent, confluentibus in mœnia nostra undique Viris, eloquentiâ doctrinâque cultissimis; ac postmodum col. 42. laudem Brixiensium hoc elogio concludis: *Quod Mediolani Vicecomites, & Sfortiæ, quod Medicei Florentiæ, quod Estensis Ferrariæ, id omne in Urbe Brixia Civium suorum ingenia ad Literarum cultum præstitere*. Utique hæc omnia Urbis tuæ ornamenta libentissimè admitto, dignisque tuis in Brixienses Cives collatis præconiis venerabundus subscribo. Æquali tamen amore, nisi velis majore, erga Literas succensos quoque Mediolanenses fuisse, minimè repugnaturum te spero, si oculos ad ea convertas, quæ in Prolegomenis, cùm de Zaroto dissererem, enarravi. Siquidem ibidem exposui singulare illud exemplum, quod plures ex Civibus nostris, non *è trivio ducti*, *aut lucri tantùm libidine inflammati*, *sed Literarum sincero studio flagrantes* (ut tu ipse adnotasti col. 37.) mutuum fœdus ineuntes dedata,

A ut nempe propriis impensis multiplicia præla pararent, & distributis invicem typographicis, & literariis laboribus, id tandem efficerent, ut præclarissimæ Artes, ac Scientiæ commodum sentirent amplificati earundem patrimonii, in editis celeriter voluminibus veterum Jurisprudentiæ, Medicinæ, Historiæ, Eloquentiæ Scriptorum. Tabulas integras recensui in prima Operis mei Appendice, è quibus quantum gloriæ Metropoli nostræ accedat, non tam Brixia, quàm reliquæ Italiæ Urbes fatebuntur, quæ manifestum hoc testimonium præcocis diligentiæ in promovendis liberalibus disciplinis proferre fortasse non poterunt. Certè, ut vides, emolumentum istud Literarum beneficio
B procuratum, non a Principum patrocinio, sed a Civibus ipsis nostris, curam, & pecunias impendentibus, totum profluxit.

Sed etiam hoc prætermisso, quòt in editis Seculo XV. Scientiarum omnium voluminibus occurrunt nomina illustrium Civium Mediolanensium, qui impensis suis præla juvare non destiterunt, ut nitidiùs uberiùsque prodirent celebrium Auctorum Libri, alendisque studiis commodam Literariæ messis copiam suppeditarent? Consultò integras periodos a Typographis impressas in calce Librorum, inserui eorundem Catalogo, ut sua Civibus nostris laus tribueretur, atque immortalis perennaret, ob sedulam præstitam operam, nummosque erogatos ad pabulum & incrementum
C Studiorum. Statim ac Zarotus typos suos tractare in Urbe nostra cœpit, auxilia eidem non defuere *Joannis Legnani* Civis Mediolanensis, qui liberalem domestici æris opem contulit, ad elegantiam splendoremque Editionum fovendum; nec unquam destitit, donec vita superfuit, a glorioso hoc munere Literis impertiendo. Plures alii ex Sacerdotali Ordine, & Ecclesiastica etiam Dignitate conspicui, eandem curam impensarum Libris Imprimendis præstitere, *Gaspar* nempe *Lampugnanus* Presbyter & Juris Pontificii peritus; *Zenatinus de Mayno* Ecclesiæ Majoris Mediolani Presbyter & Cardinalis; *Andreas de
D Bossiis* Præpositus Sanctæ Theclæ, ceterique in memorato Catalogo ad librorum calcem enunciati. Clarissimi quoque sanguinis nobilitate, & doctrinâ insignes Cives æmulâ quadam contentione aurum profudere, ut magnis procudendis Jurisprudentiæ præsertim Codicibus subsidia pararent, *Petrus* scilicet *Antonius Castillionæus*, *Ambrosius de Caymis*, *Philippus de Lavania*, *Nobilissimus Civis Mediolanensis* appellatus in editione Tractatus de Obligationibus Angeli de Perusio; & prælaudati fratres *de Honate Benignus*, *ac Joannes Antonius*, qui ad calcem Lecturæ Baldi, impressæ Mediolani anno MCCCCLXXIX *Nobilium* titulo decorantur. Hos omnes commemorare opus duxi, ut compertum fiat, non
E Principum Mecœnatum patrocinio, sed Civium nostrorum amori gloriam deberi, quam venustate caracterum, emendatione & affluentiâ Librorum consequutam fuisse Mediolanensem Typographiam, manifestum facere sum conatus.

Neque Typographicis tantùm officiis largam stipem præbuere Mediolanenses, ut bonis Artibus excolendis adjumenta præstarent. Plura etiam Emporia nobilium harum mercium aperuere, ut in hac Metropoli opulenta studiis patrimonia constituerentur. Tres ego eximios nobilitate ac sapientia Cives nono mei Prodromi Capite indicavi, qui Seculo XV. æmulati

Eaaaae sunt

sunt Principum largitatem, privatas opes suas publico Literarum beneficio dicantes. *Bartholomæus Chalcus* duo Gymnasia senio labefactata refecit, & conductis proprio ære doctissimis Magistris, pristino splendori illa restituit; *Thomas Grassus* quinis Præceptoribus stipendia legavit, ut in Scholis e suo nomine appellatis, domesticæ rei inopiâ laborantes Juvenculi, gratuito eorundem labore, Latinam linguam perdiscerent; *Theodorus* verò (non *Thomas*, ut ibidem per errorem dicitur) *de Platis*, nobilioribus Scientiis Domum ipsam suam reliquit ultimis Tabulis, statuens, ut in ea Geometricæ, Astrologicæ, Arithmeticæ, ac Logicæ facultatis, Græcæque linguæ præcepta tradetentur, luculentâ mercede Præceptoribus in perpetuum designatâ. Quòd si tanta Civium nostrorum alacritas fuit, ut materiem studiis, beneficio typorum, instruerent, quantâ censendi sunt incubuisse, ad depromenda ingenii sui monumenta, calamique sui laboribus Literariæ rei censum locupletandum? Sanè ex copioso Scriptorum numero, quem superiùs innui, quosque Mediolanensis Civitas ostentat uno eo Seculo XV., quis credat, permotos fuisse omnes auspicio Principum, aut spe præmiorum, ad sudores, vigiliasque suas in illustrandis Scientiis insumendas, gloriamque hanc unam respexisse, ut Principibus suis placerent, honoresque aut stipendia consequerentur? Id certè arguere facile est a constanti in studia labore, deleto Sforziarum Imperio. Siquidem etiam translatâ ad exterum remotumque Regem Mediolani Dominatione, non modò non deferbuit in Civibus nostris amor Literarum, sed vehementiùs etiam incaluisse dignoscimus ex crebris Operibus confectis, vulgatisque in Urbe nostra Seculo sequente, nempe XVI., quæ in Mediolanensium Scriptorum Bibliotheca tecensentur, indicatis eorundem Auctoribus in adjecto chronologico Elencho Seculi memorari. Eò etiam clariùs effulget spontanea erga Literas propensio ac solicitudo Civium nostrorum, cùm afflictæ bonæ Artes calamitate bellorum inter Germanos, Gallosque, respirare apud nos cœperunt, inito fœdere inter Carolum V., & Franciscum Regem Galliarum; statim namque ac illorum fervor refriguit, redditaque Metropoli nostræ securior tranquillitas, pristinos etiam animos resumpsere Cives Mediolanenses, omnemque conatum adhibuere, ut vividiùs quoque in Urbe reflorescerent studia Literarum. Præclarum nobilis hujus consilii documentum est Academia, cui *Transformatorum* nomen accessit; eam enim eruditi Mediolanenses Viri anno MDXLVI. instituêre, tantâque sedulitate ac proventu excoluerunt, ut biennio post, lucubrationes suas typis vulgatas, Caroli V. filio, Philippo Principi Hispaniarum nuncupatas voluerint. Quàm præstantes autem Viri literariam hanc societatem conflarent, liber ipse, nomina illorum referens, testatur: Ego quoque illos in X. Prodromi mei Capite singillatim recensui.

De altera Academia, condita eodem Seculo XVI. à Marchione Caravagii Mutio Sfortia Columna, de qua Paulus Morigia tunc in hac Urbe vivens, tantam in exteras etiam Urbes famam increbuisse affirmat, ut confestim cujuslibet nationis Viri, aut doctrinæ præstantiâ celebres, aut honoribus clari, Literariis congressibus inseri peroptarent, mentionem egi Cap XI Dissertationis meæ de Studiis Literar. Mediol., ad quam Lectores remitto. Duos tantùm hic referre opportunum reor Me-

A diolanenses præclarissimos Cives, *Joannem Ambrosium Taegium*, & *Paulum Canobium*, quorum primus vestigia sequutus majorum Seculi superioris, novum & ipse *Collegium Taegianum*, nunc *Sancti Simonis* nuncupatum, erexit anno MDXLIX., censusque constituit, ut Nobiles Adolescentes non humanioribus tantùm Literis, sed morali quoque Philosophia, Historia, ac Theologica facultate, absque impendio Parentum instituerentur. Alter verò Gymnasium aperuit anno MDLIV, *Canobianum* appellatum, quod adhuc viget, duobus ex Nobilium Jurisperitorum Equitum & Comitum cœtu delectis Præceptoribus, qui Dialecticam & Moralem Philosophiam publicè juventutem B edocent. Maneat igitur Brixiensi Urbi inviolatum decus, quòd Literaturæ in Civibus suis eximiè florentis beneficium nemini debeat, quàm sibi: Mediolanenses & Principum Mecœnatum favore, & proprio erga Literas genio, amoreque, tot hactenus egregiis experimentis manifestissimè comprobato, in eum gloriæ apicem evaserunt, ut studiorum laudem nulli alteri Civitati debeant invidere.

Superest nodus ille dissolvendus, quo col. 15., *mirum in modum implexam* Historiam meam à te deprehensam fuisse scribis, cùm Venetam Plauti Editionem uno in loco affixerim anno MCCCCLXXII, alibi verò anno MCCCCLXX. Attamen mendum hoc facilè C condonaveris negligentiæ Typographorum, qui nævis hisce passim inspergunt nitidiores etiam lucubrationes, suisque numeros confundentes; qua in re nec eruditissimæ huic Epistolæ tuæ pepercisse illos video, cùm col 7 loco anni MCCCCXCVIII., impresserint DCCCCIID. De intervallo item temporis, quod ego adnotavi fluxisse inter Venetam, anni verè MCCCCLXXII., & Mediolanensem ajusdem Plauti editionem, peractam anno MCCCCXC. *conturbatam* pariter Historiam meam animadvertis; siquidem pag. CXCVII. *octennium*, pag verò DXLVII. *duodecim annos* intercessisse affirmavi; atque hîc fatear necesse est, malè a me fuisse initos, aut ab amanuensi malè intalle- D ctos calculos, cùm nondum viribus confirmatus a gravi, quo laboraveram, morbo, susceptam hanc a me provinciam implerem; utrobique enim reponendus est numerus annorum octodecim. Interim obstrictum me tibi assero, quòd detergendis ab Opere meo, necdum publici juris facto, pauculis etiam his maculis, benignam facem accenderis.

Sed jam tempus est, ut longo tœdio te liberem, Princeps Eminentissime, pedemque retraham ab arena, in qua maximo honori mihi duxi, potuisse tecum innoxiam quandam pugnam conserere; cùm tamen pusillitatis meæ conscientia admoneret, me tibi prorsus impatem esse Eruditione, Eloquentia, Dignitate, E id unum præstare conatus sum, ne loco dimoveri me finerem, atque è stadio inglorius depellerer. Itaque obsequentissimè pedibus tuis arma depono, ratus, minimè a te incolandum me esse, quòd pro Historia mea, ac Patria militaverim. Ceterùm quod antea sænius professus sum, hîc iterum sincerè pronuncio, summo mihi semper in pretio ac veneratione fuisse Brixienses Cives tuos, quibus perspicax ingenium, amorque fervidus Literarum, elucens in tot editis voluminibus, singulari facundiâ doctrinâque refertis, immortale decus comparavit. Multo etiam præclarius de illorum præstantia documentum in te uno suspicio, quòd nempe calamum magnis rebus per-

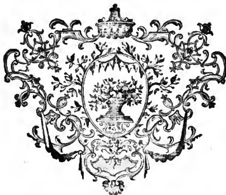
pertractandis semper addictum, eorundem gloriæ literariæ è tenebris eripiendæ, ac luce splendidissimâ donandæ, non semel impenderis; id enim pro laude qualibet ipsis sufficere potest, quòd te videlicet virtute omni ornatissimum nacti fuerint non tam constantissimum in sua Sede Præsulem, quàm Patronum, & Mecœnatem. Junctis igitur tecum consiliis, auctoritate licet admodum dispari, in eum scopum & ipse collimavi, quem tu intendisti, ut nempe, citra invidiam livoremque, utraque Civitas excitetur ad premenda Majorum vestigia, eosque animos induat, quos olim habuere doctissimi Progenitores in excolendis Scientiis, studiis impigre promovendis, atque uberi Literariæ frugis messe posteris relinquenda. Quamobrem nihil aliud mihi reliquum est, nisi ut demissus ad oram Purpuræ tuæ, locupletissimas gratias rependam, quòd me dignum existimaveris, quamvis immeritum, laudibus tuis, quas non ab alio fonte profectas esse deprehendo, nisi ab humanitate eximia, & dignatione, singularem in modum in te elucente, quâ omnibus places, omnibus te facilem reddis.

Ea ipsa fuit, quæ te impulit, ut a me judicium (levis sanè momenti) de vulgatis tuis Pauli III. vindiciis exposceres, quarum exemplar, munus professò gratissimum, mihi jam destinaveras. Equidem attentè illas perlegi, easque inveni optimè respondere non tam relictæ apud Catholicos omnes existimationi de prudentissimis ac sapientissimis Maximi illius

A Pontificis Consiliis, & Principatu Ecclesiæ universæ felicissimè administrato, quàm ingenio tuo, animoque prompto atque alacri ad retundendas Hæreticorum calumnias, justitiæque & veritatis partes, a quibusdam doctis conspicuisque hominibus labe aliquâ denigratæ, egregiè admodum propugnandas. Admiratus sum tam valida a te documenta producta fuisse, atque in lucem è tenebris eruta testimonia adeò clara & sincera Cardinalium integerrimæ auctoritatis, ut nullus contraire in posterum valeat, nisi qui contra impetum fluminis niti velit, atque in meridie cœcutire. Expressam quoque in hisce tuis vindiciis comperi vivam quandam Imaginem

B BENEDICTI XIV. nunc feliciter regnantis, qui tanta sagacitate, doctrina, vigilantia Ecclesiam regit, ut superiori ætate Paulum III difficillimis temporibus datum, nostro ævo restitutum in non dispari rerum discrimine persuadere sibi quilibet possit, quemadmodum tu ipse in Præfatione adnotasti. Itaque tibi gratulor de optimè impensis laboribus in restituenda justissimi regiminis laude tam illustri Pontificis, cujus nemo hactenus causam æqua lance expendendam vindicandamque susceperat; Deumque Opt. Max. rogo, ut te diu incolumem servet ad Catholicæ Fidei tutelam, Literarum patrocinium, ac Seculi nostri præclarissimum decus. Vale.

Mediolani ex Ædibus Bibliothecæ Ambrosianæ III. Kal. Septembris MDCCXLV.

INDICULUS
RERUM, ET NOMINUM.

A

B

Bur-

H

I

L

M

Ejus

N

O

P

Q

R

S

